

HVGONIS GROTII

DE

IVRE BELLI AC PACIS

LIBRI TRES,

In quibus jus Naturæ & Gentium, item juris publici præcipua explicantur.

EDITIO NOVA

cum ANNOTATIS *Auctoris*,

Ex postrema ejus ante obitum cura multo nunc auctior.

Accesserunt & ANNOTATA in Epistolam Pauli ad Philemonem.

AMSTERDAMI,

Apud IOHANNEM BLAEV.

MDCXLVI.

LVDOVICO XIII
CHRISTIANISS. FRANCORVM ET NAVARRÆ REGI.
HVGO GROTIVS.

VDET hic liber, Regum eminentiſſime, tuum ſibi auguſtum nomen inſcribere, non ſui, non Auctoris, ſed argumenti fiducia, pro Iuſtitia quippe ſcriptus; quæ virtus adeo tua eſt, ut inde tuis meritis & humani generis ſuffragio digniſſimum tanto Rege cognomentum acceperis, ut jam ubique Iuſti appellatione non minus quam LVDOVICI noſcaris. Specioſi Romanis ducibus videbantur ex Creta, Numidia, Africa, Aſia, aliiſque devictis gentibus tituli. At quanto tuum illuſtrius, quo ſignificaris nullius populi, nullius hominis, ſed ejus quod injuſtum eſt & hoſtis ubique, & victor ſemper? Magnum putarunt Ægyptii reges, ſi patris hic, matris ille, fratrum amans alius dicerentur. At quantulæ hæ partes ſunt tui nominis, quod non iſta tantum, ſed quicquid pulchrum & honeſtum excogitari poteſt, ambitu ſuo complectitur? Iuſtus es, cum Magni ſupra omne id quod dici poteſt Regis Patris tui memoriam honoras ipſum imitan-

* 2 imitan-

imitando: Iuſtus, cum Fratrem modis omnibus, ſed nulla re magis quam exemplo tuo inſtruis: Iuſtus, cum Sorores ſummis matrimoniis ornas: Iuſtus, cum ſepultas prope leges revocas, &, quantum potes, ruenti in pejus ſæculo temet opponis: Iuſtus, ſed ſimul clemens, cum ſubditis, quos tuæ bonitatis ignorantia ab officii limite tranſverſos egerat, præter peccandi licentiam nihil adimis, nec vim adfers animis circa divina diverſum à te ſentientibus: Iuſtus ſimulque miſericors, cum oppreſſos populos, afflictos Principes tua auctoritate relevas, nec fortunæ nimium licere permittis. Quæ tua ſingularis beneficentia & in tantum Deo ſimilis quantum humana natura patitur, me cogit ut hac quoque publica allocutione gratias tibi pro me privatim habeam. Nam quemadmodum cœleſtia ſidera non tantum magnis mundi partibus ſe infundunt, ſed ad ſingula animantia vim ſuam patiuntur deſcendere; ita tu, in terris benigniſſimum ſidus, non contentus erigere Principes, ſublevare populos, mihi quoque in patria male habito, & præſidium voluiſti eſſe, & ſolatium. Accedit ad implendum Iuſtitiæ orbem poſt actiones publicas etiam privatæ vitæ tuæ innocentia & puritas, digna quam non homines tantum, ſed & ætheriæ mentes admirentur. Nam quotus quiſque de plebe infima, imo de

ipſis

ipſis illis qui à mundi conſortio ſe abſciderunt, ita ſe ab omnibus culpis immunem præſtat, ut tu, in ea poſitus fortuna quæ innumeris peccandi illecebris undique obſidetur? Quantum vero hoc eſt, inter negotia, in turba, in aula; inter tot tam diverſa peccantium exempla id conſequi, quod aliis ſolitudo vix, ſæpe ne vix quidem, præſtat? Hoc vero eſt, non juſti tantum, ſed & Sancti nomen in hac ipſa vita mereri, quod majoribus tuis Carolo Magno & Ludovico piorum conſenſus poſt obitum tribuit: hoc eſt eſſe non gentilitio, ſed ſuo proprio jure Chriſtianiſſimum. Sed Iuſtitiæ cum pars nulla à te aliena ſit, illa tamen quæ circa libri hujus materiam, id eſt, circa belli paciſque conſilia verſatur, eo proprie tua eſt quo Rex es, & quidem Rex Francorum. Ingens hoc regnum tuum, quod per tanta tam felicium terrarum ſpatia in utrumque mare procurrit: ſed majus hoc regno regnum eſt, quod regna aliena non concupiſcis. Dignum hoc tua pietate, dignum iſto faſtigio, non cujuſquam jus armis attentare, non veteres turbare fines; ſed in bello pacis gerere negotium, nec incipere niſi hoc voto ut quam primum deſinas. Quam vero pulchrum hoc, quam glorioſum, quam ipſi conſcientiæ lætum, ut ſi quando te Deus ad ſuum regnum, quod ſolum tuo melius eſt, vocaverit, audacter poſſis

 dicere:

dicere: Hunc ego à te gladium pro Iustitiæ tutela accepi, hunc tibi nullius temere fusi sanguinis reum, purum insontemque reddo. Ita fiet, ut quas nos nunc regulas ex libris petimus, in posterum ex tuis actionibus, tanquam ex perfectissimo exemplari petantur. Quod ipsum cum sit maximum, plus tamen aliquid à te exigere audent Christianorum populi: ut scilicet exstinctis ubique armis pax sua non imperiis tantum, sed & Ecclesiis te auctore redeat, discatque nostra ætas arbitrium subire ejus ætatis, quam vera sinceraque fide Christianam fuisse Christiani omnes profitemur. Pertæsos discordiarum animos excitat in hanc spem recens contracta inter te & sapientissimum pàcisque illius sanctæ amantissimum Magnæ Britanniæ Regem amicitia, & auspicatissimo Sororis tuæ matrimonio federata. Difficile negotium, propter studia partium, glíscentibus in dies odiis inflammata: sed tantis regibus nihil dignum, nisi quod difficile, nisi quod ab aliis omnibus desperatum. Deus pacis, Deus justitiæ, Rex juste, Rex pacifice, cum aliis bonis omnibus, tum hac etiam laude cumulet tuam suæ proximam Majestatem. cIↄ Iↄ c xxv.

IN TRES LIBROS
DE IVRE BELLI AC PACIS
PROLEGOMENA.

IVs civile sive Romanum sive quod cuique patrium est, aut illustrare commentariis aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi. at jus illud, quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, sive moribus & pacto tacito introductum attigerunt pauci, universim ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri intersit humani generis. Vere enim Cicero præstabilem hanc dixit scientiam, in federibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc scientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni præponit. sic enim Theoclymenem compellari facit:

Nam turpe id esset, cum scias hominum ac Deûm
Quod est eritque, justa te haud cognoscere.

Atque eo magis necessaria est hæc opera, quod & nostro sæculo non desunt, & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contemnerent, quasi nihil ejus præter inane nomen existeret. In omnium ferme ore est Euphemi dictum * apud Thucydidem, regi aut civitati imperium habenti, nihil injustum quod utile: cui simile illud, in summa fortuna id æquius quod validius, & rempublicam sine injuria geri non posse. Accedit quod quæ inter populos aut reges incidunt controversiæ ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum hæc opinio, bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus sæpe dicta excidunt quæ talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius quam opposita inter se, jus & arma. Nam & Ennius dixit:

Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Iura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

& alius alium cum bellum ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem temerataque jura relinquo.

Antigonus senex irrisit hominem qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat præ armorum strepitu leges * à se posse exaudiri. * Ipse ille oris tam verecundi Pompejus, ausus est dicere: * *Armatus leges ut cogitem?* In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Tertulliani sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia præliorum.* Qui ita sentiunt, dubium non est quin oppposituri sint nobis illud ex Comœdia:

Incerta haec si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio, si ipsum jus nullum est, & ad commendandum & ad præmuniendum opus nostrum pertinebit, hunc gravissimum errorem breviter refelli. Cæterum ne cum turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academiæ suæ summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiæ posset intendere? Is ergo cum suscepisset justitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto: jura sibi homines utilitate sanxisse varia pro moribus, & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poëta,

Nec natura potest justo secernere iniquum:

admitti omnino non debet. nam homo animans quidem est, sed eximium animans, multoque longius distans à cæteris omnibus, quam cæterorum genera inter se distant: cui rei testimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem quæ homini sunt propria, est appetitus societatis, id est communitatis, non qualiscunque, sed tranquillæ, & pro sui intellectus modo ordinatæ, cum his qui sui sunt generis: quam * οἰκείωσιν Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad suas tantum utilitates ferri, ita universe sumtum concedi non debet. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum suarum studium, partim fœtuum suorum, partim aliorum sibi congenerum, respectu * aliquatenus temperant: quod in illis quidem procedere credimus, ex principio aliquo intelligente extrinseco, quia circa actus alios, istis neutiquam difficiliores, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem disciplinam ostendit se, ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum circa similia similiter agere norit, * cum societatis appetitu excellente, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendique, secundum generalia præcepta, par est intelligi, cui quæ conveniunt ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia. Hæc vero, quam rudi modo jam expressimus, * societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris, quod proprie tali nomine appellatur: * quo pertinent alieni abstinentia, & si quid alieni habeamus, aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpa dati reparatio, & pœnæ inter homines meritum. Ab hac juris significatione fluxit altera largior; quia enim homo supra cæteras animantes non tantum vim obtinet socialem de qua diximus, sed & judicium ad æstimanda

ſtimanda quæ delectant aut nocent, non præſentia tantum, ſed & futura, & quæ in utrumvis poſſunt ducere; pro humani intellectus modo etiam in his judicium recte conformatum ſequi, neque metu, aut voluptatis præſentis illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens eſſe humanæ naturæ; & quod tali judicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ ſcilicet, eſſe intelligitur. Atque huc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui propria ſunt elargiendis * prudens diſpenſatio, ut quæ nunc ſapientiorem minus ſapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujuſque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie ſtricteque dicti partem jam olim multi faciunt; cum tamen jus illud proprie nominatum diverſam longe naturam habeat, in eo poſitam ut quæ jam ſunt alterius alteri permittantur, aut impleantur. Et hæc quidem quæ jam diximus, locum aliquem haberent etiamſi daremus, quod ſine ſummo ſcelere dari nequit, non eſſe Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus contrarium cum nobis partim ratio, partim traditio perpetua, inſeverint; confirment vero & argumenta multa & miracula ab omnibus ſæculis teſtata, ſequitur jam, ipſi Deo, ut opifici & cui nos noſtraque omnia debeamus, ſine exceptione parendum nobis eſſe, præcipuè cum is ſe multis modis & optimum & potentiſſimum oſtenderit, ita ut ſibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna, quippe æternus ipſe, poſſit, & voluiſſe credi debeat, multoque magis ſi id diſertis verbis promiſerit: quod Chriſtiani indubitata teſtimoniorum fide convicti credimus. Et hæc jam alia juris origo eſt præter illam naturalem, veniens ſcilicet * ex libera Dei voluntate, cui nos ſubjici debere intellectus ipſe noſter nobis irrefragabiliter dictat. Sed & illud ipſum de quo egimus naturale jus, ſive illud ſociale, ſive quod laxius ita dicitur, quamquam ex principiis homini internis profluit, * Deo tamen aſcribi merito poteſt, quia ut talia principia in nobis exiſterent ipſe voluit: quo ſenſu Chryſippus & Stoici dicebant juris originem non aliunde petendam quam ab ipſo Iove, * à quo Iovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici poteſt. Accedit quod illa quoque ipſa principia Deus datis legibus magis conſpicua fecit, etiam iis quibus imbecillior eſt ad ratiocinandum vis animi: & in diverſa trahentes impetus, qui nobis ipſis, quique aliis conſulunt, vagari vetuit, illos, quippe vehementiores, addictius regens & ſine ac modo coercens. Sed & hiſtoria ſacra, præter id quod in præceptis conſiſtit, affectum illum ſocialem non parum etiam eo excitat quod nos docet ab iiſdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque ſenſu dici recte poſſit quod alio dixit Florentinus, cognationem inter nos à natura conſtitutam; cui conſequens ſit, hominem homini inſidiari nefas eſſe. Inter homines quaſi * Dii quidam ſunt parentes, quibus proinde non infinitum, ſed ſui generis obſequium debetur. Deinde vero cum juris naturæ ſit ſtare pactis, (neceſſarius enim erat inter homines aliquis ſe obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi poteſt,) ab hoc ipſo fonte jura civilia fluxerunt. Nam qui ſe cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibuſve ſubjecerant, hi

L. ut vim, D. de juſt. & jure.

aut expresse promiserant; aut ex negotii natura tacite promisisse debebant intelligi; secuturos se id quod aut cœtus pars major, aut hi quibus delata potestas erat constituissent. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed & aliis,

* *Utilitas justi prope mater & aqui,*

si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis juris mater est ipsa humana natura, quæ nos etiamsi re nulla indigeremus ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat, potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim naturæ auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam societatem raperemur: juri autem civili occasionem dedit utilitas: nam illa quam diximus consociatio aut subjectio utilitatis alicujus causa cœpit institui. Deinde & qui jura præscribunt aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes aut plerasque ex consensu jura quædam nasci potuerunt, & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtuum singulorum, sed magnæ illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen à jure naturali distinguimus. quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus (subjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset. Male autem à Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut ipso fatente stultus non est civis, qui in civitate jus civile sequitur, etiamsi ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat; ita nec stultus est populus, qui non tanti facit suas utilitates ut propterea communia populorum jura negligat: par enim in utroque est ratio: nam * sicut civis qui jus civile perrumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritatisque suæ perpetuæ utilitates continentur; sic & populus jura naturæ gentiumque violans suæ quoque tranquillitatis in posterum rescindit munimenta. Tum vero etiamsi ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ, non stultitiæ esset eo ferri, ad quod à natura nostra nos duci sentimus. Quare nec illud,

Iura inventa metu injusti fateare necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges, ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est. id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris exsecutionem reperta sunt; sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirarunt ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit, ut intelligamus fine suo externo carere jus nisi vires ministras habeat: sicut Solon res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

quū

ὁμοῦ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας.

* *Vim jusque parilis copulans vincli jugo.*

Neque tamen quamvis à vi destitutum jus omni caret effectu. nam justitia securitatem affert conscientiæ, injustitia tormenta ac laniatus quales in tyrannorum pectoribus describit Plato: justitiam probat, injustitiam damnat proborum consensus: quod vero maximum est, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat, ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet; quod multis exemplis historiæ docent. Quod vero multi quam à civibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habeant, ejus erroris causa est, primum quod in jure nihil spectant nisi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens est in civibus qui singuli ad sui tutelam invalidi sunt: at magnæ civitates cum omnia in se complecti videantur quæ ad vitam rectè tuendam sunt necessaria, opus habere non videntur ea virtute quæ foras spectat & justitia appellatur. Sed ut ne repetam quod dixi, jus non solius utilitatis causa comparatum, nulla est tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra se ope indigere possit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires; unde etiam à potentissimis populis & regibus federa appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Verissimum illud, omnia incerta esse simul à jure recessum est. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, * quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa quæ genus humanum aut populos complures inter se colligat, jure indiget: quod ille vidit qui dixit fœda ne patriæ quidem causa facienda esse. * Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in exteros quid jus, quid injustum sit nihil curant. Is ipse quem nominavimus modo in partem alteram Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, correxit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet: quam ad rem alterius itidem Spartani regis uti potuit auctoritate, * qui militari fortitudini justitiam anteposuit, hoc argumento quod fortitudo justitia quadam regi deberet: at si justi essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici definiebant virtutem propugnantem pro æquitate. Themistius oratione ad Valentem facunde disserit, reges quales exigit sapientiæ regula, non unius sibi creditæ gentis habere rationem, sed totius humani generis, & esse, ut ipse loquitur, non φιλομακεδόνας tantum, aut φιλορρωμαίους, * sed φιλανθρώπους. * Minois invisum apud posteros nomen non aliud fecit quam quod æquitatem imperii sui finibus terminaret. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit qui judiciis coerceri nequeunt. Iudicia enim vigent adversus eos qui invalidiores se sentiunt: in eos qui pares se faciunt aut putant, bella

sumun-

sumuntur, sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda quam judicia exerceri solent. Sileant ergo leges inter arma, sed civiles illæ & judiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est à Dione Prusæensi, inter hostes scripta quidem jura, id est, civilia non valere, at * valere non scripta, id est, ea quæ natura dictat, aut gentium consensus constituit. Docet hoc vetus illa Romanorum formula: *eas res puro pioque duello quærendas censeo.* Iidem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus juste non minus, quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus populum Romanum & suscipere juste bella, & finire: Apud alium legas: *Sunt & belli, sicut & pacis jura.* Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocentem, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas. Quantam vim habeat in bellis * justitiæ conscientia, passim ostendunt historiarum scriptores, qui victoriam sæpe huic causæ præcipue asscribunt: Inde proverbia illa, frangi & attolli vires in milite à causa: raro eum sospitem redire, qui injusta arma sumserit: bonæ causæ spem adesse comitem; & alia in eum sensum. Nec movere quenquam debent prosperi successus iniquarum molitionum. Satis enim est quod causæ æquitas suam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quanquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, sæpe aliarum causarum oppositu ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut singuli, ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec injuste suscepto, pieque gesto. Nemo enim iis se facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat. Ego cum ob eas, quas jam dixi, rationes, compertissimum haberem, esse aliquod inter populos jus commune, quod & ad bella, & in bellis valeret, cur de eo instituerem scriptionem, causas habui multas ac graves. Videbam per Christianum orbem, vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam: levibus aut nullis de causis ad arma procurri, quibus semel sumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emisso furore. Cujus immanitatis conspectu, multi homines minime mali eo venerunt, ut Christiano, cujus disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, * omnia arma interdicerent: ad quos accedere interdum videntur, & Ioannes Ferus, & Erasmus nostras, viri pacis & Ecclesiasticæ & civilis amantissimi, sed eo, ut arbitror, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt, in alteram reflectere, ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimium contranitendi conatus sæpe adeo non proficit, ut obsit etiam, quia deprehensum facile, quod in his nimium est, etiam aliis dictis intra verum stantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utrisque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere. Simul & jurisprudentiam, quam ante hac in muneribus publicis, quanta potui integritate exercui, nunc quod mihi indigne è patria tot meis laboribus ornata ejecto restabat, privatæ diligentiæ studio adjuvare volui. Artis formam

mam ei imponere multi ante hac destinarunt: perfecit nemo: neque vero fieri potest, nisi, quod non satis curatum est hactenus, ea quæ ex constituto veniunt à naturalibus recte separentur. nam naturalia, cum semper eadem sint, facile possunt in artem colligi: illa autem quæ ex constituto veniunt, cum & mutentur sæpe, & alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut aliæ rerum singularium perceptiones. Quod si qui veræ justitiæ sacerdotes naturalis & perpetuæ jurisprudentiæ partes tractandas susciperent, semotis iis quæ ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de judicum officio, alius de voluntatum conjectura, alius de factorum facienda fide, posset deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici. Nos certe quam viam ineundam censeremus, reipsa potius, quam verbis ostendimus in hoc opere, quod partem jurisprudentiæ longe nobilissimam continet. Primo enim libro præfati de juris origine, generalem examinavimus quæstionem, sitne bellum aliquod justum: deinde ad noscenda publici privatique belli discrimina explicandam habuimus vim ipsam summi imperii, qui eam populi, qui reges solidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui aliter habeant: deinde & de subditorum in superiores officio dicendum fuit. Liber secundus, cum omnes causas, ex quibus bellum oriri potest, exponendas sumserit, quæ res communes sint, quæ propriæ, quod jus personis in personas, quæ ex dominio nascatur obligatio, quæ successionum regiarum norma, quod jus veniat ex pacto, aut contractu, quæ federum, quæ jurisjurandi tum privati, tum publici vis atque interpretatio, quid ex damno dato debeatur, quæ legatorum sanctimonia, quale jus humandi mortuos, quæ pœnarum natura, late exsequitur. Tertius liber primum subjectam sibi habens materiam, id quod in bello licet, cum id quod impune fit aut etiam apud populos exteros pro jure defenditur ab eo quod vitio caret distinxisset, descendit ad pacis genera, & omnes bellicas conventiones. Eo autem majus visum est pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt, ut multum reliquerint alienæ industriæ. Veterum Philosophorum nihil exstat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Aristoteles librum fecerat, cui nomen δικαιώματα πολέμων, neque eorum qui Christianismo recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat: etiam Romanorum veterum libri de jure feciali, nihil ad nos sui, præter nomen transmiserunt. Hi qui summas fecerunt casuum, quos vocant conscientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promissis, de juramento, de repressaliis capita fecerunt. Vidi & speciales libros de belli jure partim à Theologis scriptos, ut à Francisco Victoria, Henrico Gorichemo, * Wilhelmo Matthæi, * partim à doctoribus juris, ut Ioanne Lupo, Francisco Ario, Ioanne de Lignano, Martino Laudensi: sed hi omnes de uberrimo argumento paucissima dixerunt, & ita plerique, ut sine ordine quæ naturalis sunt juris, quæ divini, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex canonibus veniunt, permiscerent atque confunderent. Quod his omnibus maxime defuit, historiarum lucem, supplere aggressi sunt eruditissimus

Faber

Faber in Semestrium capitibus nonnullis, sed pro instituti sui modo, & testimoniis tantum allatis; diffusius, & ut ad definitiones aliquas exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis*: cujus diligentia, sicut alios adjuvari posse scio, & me adjutum profiteor, ita quid in docendi genere, quid in ordine, quid in distinguendis quæstionibus, jurisque diversi generibus desiderari in eo possit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, solere eum sæpe in controversiis definiendis sequi, aut exempla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem novorum Iurisconsultorum in responsis, quorum non pauca ad gratiam consulentium, non ad æqui bonique naturam sunt composita. Causas unde bellum justum aut injustum dicitur, Ayala non attigit: Gentilis summa quædam genera, quo ipsi visum est, modo delineavit, multos vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attigit quidem. Nos ne quid tale indictum abiret operam dedimus, indicatis etiam dijudicationum fontibus, unde facile esset etiam si quid omissum à nobis esset definire. Superest ut quibus ego auxiliis & qua cura hanc rem aggressus sim, breviter exponam. Primum mihi cura hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes referrem ad notiones quasdam tam certas ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim ejus juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidentia sunt, ferme ad modum eorum quæ sensibus externis percipimus; qui & ipsi bene conformatis sentiendi instrumentis,& si cetera necessaria adsint, non fallunt. Ideo in Phœnissis Euripides sic loquentem facit Polynicen, cujus aperte justam vult fuisse causam:

Hæc sum profatus, mater, haud ambagibus
Implicita, sed quæ regulis æqui & boni
*Suffulta * rudibus pariter & doctis patent.*

Statimque addit chori (constat is autem ex feminis iisque barbaris) judicium, dicta approbantis. Vsus sum etiam ad juris hujus probationem * testimoniis philosophorum, historicorum, poëtarum, postremo & oratorum: non quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ, argumento, causæ servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat: quæ in nostris quæstionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus. Illa jus naturæ indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis (passim enim scriptores voces juris naturæ & gentium permiscent) sed ex materiæ qualitate intelligendum est. Quod enim ex certis principiis certa argumentatione deduci non potest, & tamen ubique observatum apparet, sequitur ut ex voluntate libera ortum habeat. Itaque hæc duo non minus inter se quam à jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex omni parte jus est, & id quod duntaxat effectum quendam externum ad instar illius primitivi juris parit, nempe ne vi resistere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus causa, vel ut incommoda gravia

vitentur,

vitentur, defendi debeat: quæ observatio quam sit necessaria ad res multas, in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicite separavimus, ea quæ juris sunt stricte ac proprie dicti, unde restitutionis obligatio oritur, & ea quæ juris esse dicuntur, quia aliter agere, cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diversitate aliquid jam & supra diximus. Inter philosophos merito principem obtinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem, sive distinguendi acumen, sive rationum pondera consideres. Vtinam tantum principatus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem abiisset, ita ut veritas cui Aristoteles fidelem navavit operam, nulla jam re magis opprimatur quam Aristotelis nomine. Ego & hîc & alibi veterum Christianorum sequor libertatem, qui in nullius philosophorum sectam juraverant, non quod eis assentirentur qui nihil percipi posse dicebant, quo nihil est stultius; sed quod nullam esse sectam putarent quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque * veritatem sparsam per singulos, per sectasque diffusam, in corpus colligere, id vero existimabant, nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam. Inter cætera, ut hoc obiter à nostro instituto non alienum dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere, & Platonici nonnulli & Christiani veteres, in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit: quod semel positum eo ipsum abduxit, ut & virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam in unam compingeret, & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimulationem; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contemtum voluptatis & honorum, & iræ adversus homines vacuitatem. Non recte autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia apparet, cui oppositum nimium & parum, cum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas justitia versatur utrunque quæsivit: quod ipsum primum est desilire de genere in genus alterum, quod in aliis merito culpat: deinde minus suo accipere, potest quidem adventitium habere vitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat, at certe cum justitia pugnare non potest, quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui hallucinationi similis illa est, quod adulterium ex libidine, cædem ex ira proprie ad injustitiam pertinere non vult, cum tamen injustitia non aliam naturam habeat quam alieni usurpationem, nec referat, ex avaritia illa, an ex libidine, an ex ira, an ex imprudente misericordia proveniat; an ex cupiditate excellendi, unde maximæ injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contemnere hac tantum de causa, ne societas humana violetur, hoc vero justitiæ proprium est. Vt redeam unde veneram, verum quidem est virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur, sed hoc non ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum, sed quia recta ratio, quam virtus ubique sequitur, * in quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat: nam Deum nimium colere non possumus: superstitio enim non eo peccat quod Deum nimium

nimium colat, sed quod perverse: neque æterna bona nimium possumus appetere, neque æterna mala nimium formidare: neque peccata nimium odisse. Vere igitur à Gellio dictum, esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majora auctioraque sint, etiam tanto laudatiora sint. Lactantius cum multum de affectibus disseruisset; *Non in his moderandis*, inquit, *sapientiæ ratio versatur, sed in causis eorum; quoniam extrinsecus commoventur: nec ipsis potissimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui possunt in maximo crimine, & maximi possunt esse sine crimine.* Nobis propositum est Aristotelem magni facere, sed cum ea libertate quam ipse sibi in suos magistros veri studio indulsit. Historiæ duplicem habent usum, qui nostri sit argumenti: nam & exempla suppeditant, & judicia. Exempla quo meliorum sunt temporum ac populorum, eo plus habent auctoritatis: ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec spernenda judicia, præsertim consentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquo modo inde probatur: jus vero gentium non est ut aliter probetur. Poetarum & oratorum sententiæ non tantum habent pondus: & nos sæpe iis utimur non tam ut inde adstruamus fidem, quam ut his quæ dicere voluimus ab ipsorum dictis aliquid ornamenti accedat. Librorum, quos à Deo afflati homines aut scripserunt aut probarunt, auctoritate sæpe utor, cum discrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam legem sunt qui urgent pro ipso jure naturæ: haud dubie mendose, multa enim ejus veniunt ex Dei voluntate libera, quæ tamen cum vero jure naturæ nunquam pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dummodo distinguamus accurate jus Dei, quod Deus per homines interdum exsequitur, & jus hominum inter se. Vitavimus ergo quantum potuimus, & hunc errorem, & alterum ei contrarium, qui post novi federis tempora nullum antiqui federis usum esse putat. Nos contra censemus, tum ob id quod jam diximus, tum quia novi federis ea est natura, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri federe, eadem & ipsum aut majora præcipiat: & hunc in modum usos testimoniis antiqui federis videmus, antiquos Christianorum scriptores. Ad percipiendam autem librorum ad antiquum fedus pertinentium sententiam, non parum conferre nobis possunt * Hebræi scriptores, ii maxime qui & sermones, & mores patrios habuerunt percognita. Novo federe in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde disci potest, quid Christianis liceat: quod ipsum tamen, contra quam plerique faciunt, à jure naturæ distinxi: pro certo habens in illa sanctissima lege majorem nobis sanctimoniam præcipi, quam solum per se jus naturæ exigat. Neque tamen omisi notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut à præceptis declinare sciamus nefas & pœnæ obnoxium, ad summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non cariturí mercede. Synodici canones qui recti sunt, collectiones sunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, ad ea quæ occurrunt aptatæ. hi quoque aut monstrant quod divina lex præcipit, aut ad id quod Deus suadet hortantur. Et hoc vere Ecclesiæ Christianæ est officium, ea quæ sibi à Deo tradita sunt tradere &

quo tradita sunt modo. Sed & mores apud Christianos illos veteres, & qui tanti nominis mensuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda post hos auctoritas est eorum qui suis quique temporibus pietatis & doctrinæ fama inter Christianos floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati sunt. nam & hi quæ dicunt magna cum asseveratione, & quasi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obscura videntur in sacris literis, eoque majus quo & plurium apparet consensus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus adhuc nec coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit. Qui his successerunt Scholastici quantum ingenio valeant sæpe ostendunt: sed in infelicia & artium bonarum ignara sæcula inciderunt: quominus mirum si inter multa laudanda, aliqua & condonanda sunt. Tamen ubi in re morum consentiunt, vix est ut errent: quippe perspicaces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile præbent modestiæ exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cœpit, conviciis, turpi fœtu impotentis animi. Iuris Romani scientiam profitentium tria sunt genera. Primum eorum est quorum opera in Pandectæ, Codicibus Theodosiano & Iustinianeo, & in Novellis constitutionibus apparent. Secundum eos habet qui Irnerio successerunt, Accursium, Bartolum, & tót alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt. Primis multum defero: nam & rationes sæpe optimas suppeditant, ad demonstrandum id, quod juris est naturæ: & eidem juri neque minus gentium juri testimonium sæpe præbent, sic tamen ut ipsi non minus quam alii nomina hæc sæpe misceant, imo & jus gentium sæpe vocent, id quod quorumdam duntaxat populorum est, nec tanquam ex condicto, sed quod alii aliorum imitatione, aut fortuito receperunt. Sed & quæ vere juris sunt gentium sæpe tractant promiscue & indiscrete cum his quæ juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis & postliminio apparet. Hæc ergo ut discernerentur, laboravimus. Secunda classis juris divini & historiæ veteris incuriosa, omnes regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent, satis sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum, ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit testimonium perhibent. Tertii ordinis magistri, qui Romani juris finibus se includunt, & in jus illud commune aut nunquam aut non nisi leviter exspatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argumenti: Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognitione conjunxerunt, ita ut à controversiis etiam populorum ac regum non abstinerent, Hispani duo Covarruvia & Vasquius: hic magna libertate, modestius alter, nec sine exacto quodam judicio. Historias

magis eidem legum studio inserere aggressi sunt Galli: quos inter magnum obtinent nomen Bodinus & Hottomannus, ille perpetuo opere, hic sparsis quæstionibus, quorum & pronuntiata & rationes sæpe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam. In toto opere tria maxime mihi proposui, ut definiendi rationes redderem quam maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo disponerem, & ut quæ eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem. Temperavi me ab his quæ alterius sunt tractationis, ut quæ docent quid ex usu sit facere: quia ista suam habent artem specialem politicam, quam recte ita solam tractat Aristoteles ut alieni nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum à justi quæstione apertius distinguerem. Injuriam mihi faciet si quis me ad ullas nostri sæculi controversias, aut natas aut quæ nasciturae prævideri possunt, respexisse arbitratur. Vere enim profiteor, sicut mathematici figuras à corporibus semotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animum. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori, cujus utilitatibus consulebam. Itaque secutus sum quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conspectu habeant qui negotia publica tractant, & quæ incidere solent controversiarum genera, & principia unde dijudicari possunt: quibus cognitis facile erit ad rem subjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere. Scriptorum veterum ipsa verba adduxi interdum, ubi talia erant ut aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta viderentur: quod & in Græcis feci nonnunquam, sed maxime ubi aut brevis erat sententia, aut cujus gratiam sperare non audebam Latino sermone me posse assequi: quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Græca non didicerunt. Quam vero ego in aliorum sententiis ac scriptis dijudicandis mihi sumsi libertatem, eandem sibi in me sumant, omnes eos oro atque obtestor quorum in manus ista venient. Non illi promtius me monebunt errantem, quam ego monentes sequar. Et jam nunc adeò, si quid hic pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, si quid Ecclesiæ Christianæ consensui, si quid ulli veritati dissentaneum à me dictum est, id nec dictum esto.

Anno-

Annotata ad Prolegomena.

APud Thucydid.m] Verba sunt lib. VI. Ἀνδρὶ δὲ τυράννῳ ἢ πόλει ἀρχὴν ἐχούσῃ ὐδὲν ἄλογον ὅ, τι ξυμφέρον. Idem sensus libro V, ubi Athenienses præpotentes eo tempore, sic Melios alloquuntur: ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται: δυνατὰ δὲ οἱ δυνατοὶ πράσσουσι καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωρῦσι: *Iusta humana rationi ea conferri, quæ par necessitas indicit: cæterum quæ fieri possunt ea fieri à validioribus, [illegible] infirmioribus tolerari.*

A se posse exaudiri]. Apud Plutarchum Lysander machæram ostendens: ὁ ταύτης κρατῶν βέλτιστα περὶ γῆς ὅρων διαλέγεται. *Hanc qui habat is optime de ter arum finibus disputat.* Apud eundem Cæsar: ὐ τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι: *Non idem esse tempus armorum quod legum.* Seneca quarto de beneficiis capite XXXVIII. *Multa interim reges, in bello præsersim, opertis oculis donant. non sufficit homo justus unus tot armatis cupiditatibus: non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.*

Armatus leges ut cogitem?] Plutarchus hanc sententiam Pompeji ad Mamertinos sic enuntiat: ὐ παύσεσθε ἡμῖν ὑπεζωσμένοις ξίφη νόμους ἀναγινώσκοντες; *Non desinetis nobis hominibus gladio accinctis leges recitare?* Curtius libr. IX: *Adeo etiam naturæ jura bellum in contrarium vertit.*

Οἰκείωσιν *Stoici appellabant*] Chrysostomus ad Romanos Homilia XXXI: ἔχομεν γὰρ φυσικήν τινα πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἣν καὶ θηρία πρὸς ἄλληλα κέκτηται. *Habemus natura homines cum hominibus societatem. quid ni, cum tale quid inter se & feræ habeant?* Vide eundem capite primo ad Ephesios, ubi à natura nobis data docet ad virtutem semina. Marcus Antoninus Imperator summè philosophus: ὅτι γὰρ πρὸς κοινωνίαν γεγόναμεν πάλαι δέδεικται· ἢ οὐκ ἦν ἐναργὲς, ὅτι τὰ χείρω τῶν κρειττόνων ἕνεκεν, τὰ δὲ κρείττω τῶν ἀλλήλων; *Pridem patuit ad societatem nos genitos. Nonne in aperto est deteriora esse meliorum causa, meliora, alterum alterius causa?*

Aliquatenus temperant] Vetus est proverbium, *Canis caninam non est.* Iuvenalis:

tigris agit rabida cum tigride pacem:
Parcit cognatis maculis fera.

Est locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem Græce qui volet legat. Ego eum, quia longior est, semel, id est Latinè, hic ponam. *Imitatores saltem mutorum animantium estote homines. Beneficio vicem rependere illa edocta norunt. Canes domus defensores sunt: quin & pro heris moriuntur: si quod subito periculum eos contigerit. Dicuntur & canum illi qui greges comitantur præcedere pecora, depugnantes ad mortem usque, ut pastores illæsos præstent. Nonne inter fœda fœdissimum est, in referenda gratia vinci hominem à cane, mitissimum animal à ferocissimo? quod si à terrestribus non satis edocemur, transeamus ad naturam volucrem, aëris vitricem, ut vel inde discamus, quod oportet. Ciconiarum senes in nidis manent, volare invalidæ. Harum soboles per omnes, prope sic dixerim, terras mariaque volitant, victum undique parentibus quærentes. illæ pro ætatis merito fruuntur quiete, rerum copia, deliciis etiam: hæ vero itineris molestias solantur pietatis conscien-*

conscientia & exspectatione paris olim, ubi senuerint, à sua prole, atque ita legitimo tempore debitum persolvunt necessarium, quod accepere reddentes. neque enim ab aliis alimenta habere possunt, aut initio vitæ parvæ cum sunt, aut natu grandes in vita exitu. quapropter non alio quam natura magistro didicerunt educare vetulas, educatæ & ipsæ cum teneræ essent. Nonne vero hæc ubi audiunt, habent cur se præ pudore abscondant, qui parentum curam non habent, atque eos negligunt, quos aut solos aut præ cæteris sublevare debuerant, præsertim cùm id facientes non tam daturi sint quippiam, quam id quod debent reddituri? Nihil enim est liberis proprium quod non parentum sit prius, qui aut de suo dederunt, aut acquirendi præbuerunt causas. De columbarum cura eximia circa fœtus suos vide Porphyrium de non esu animalium tertio. De scarorum & saurorum pro sociis Cassiodorum XI. 40.

Cum societatis appetitu excellente] M. Antoninus libro IX: ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πέφυκε. *Homo in id natus est bene ut aliis faciat.* item: θᾶσσον γοῦν εὕροι τις ἂν γεῶδές τι μηδενὸς γεώδους προσαπτόμενον, ἤπερ ἄνθρωπον ἀνθρώπου ἀπεσχισμένον. *Facilius reperiat quis terrestre aliquod ad terram se non ferens, quam hominem ab humano genere abscissum.* Libro X. ἐπεὶ τὸ λογικὸν εὐθὺς καὶ πολιτικόν. *quod ratione utitur, necessario & cœtum appetit.* Nicetas Chomates: ἐνεσημήνατο πως ἡ φύσις ἡμῖν καὶ ἐνεφύτευσε πρὸς τὰ οἰκεῖα συμπάθειαν. *Natura insculpsit insevitque nobis animi consensionem cum iis quæ cognata sunt nobis.* Adde Augustinum de doctrina Christiana libro III, c. 14.

Societatis custodia humano intellectui conveniens] Seneca IV de Beneficiis cap. XVIII: *Ut scias per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est, ingratum esse, quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? præda animalium & victima ac vilissimus & facillimus sanguis: quoniam cæteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcunque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem cæteris fecit. duas res dedit, quæ illum, obnoxium cæteris, validissimum facerent, rationem & societatem. itaque qui par esse nulli posset si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas terris genitum in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. Tollitur autem, si efficies ut ingratus animus non per se vitandus sit.*

Quo pertinent alieni abstinentia] Porphyrius de non esu animantium tertio: ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐν τῷ ἀφεκτικῷ καὶ ἀβλαβεῖ κεῖται παντὸς ὁτουοῦν τοῦ μὴ βλάπτοντος. *Justitia in eo sita est ut abstineatur alienis neque noceatur non nocentibus.*

Prudens dispensatio, ut quæ nunc sapientiorem minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujusque & rei natura fert præponit] Agit hac de re Ambrosius libro primo de officiis.

Ex libera Dei voluntate] Inde M. Antonino judice libro IX : *ὁ ἀδικῶν ἀσεβεῖ : qui injuste agit, impius est.*

Deo tamen asscribi merito potest] Chrysostomus I ad Corinthios XI, 3: *ὅταν δὲ εἴπω τὴν φύσιν, θεὸν λέγω· ὁ γὰρ τὴν φύσιν δημιουργήσας αὐτός ἐστιν. Cum naturam dico, Deum dico. ipse enim est natura opifex.* Chrysippus III de Diis: *οὐ γάρ ἐστιν εὑρεῖν τῆς δικαιοσύνης ἄλλην ἀρχὴν οὐδὲ ἄλλην γένεσιν, ἢ τὴν ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινῆς φύσεως. ἐντεῦθεν γὰρ δεῖ πᾶν τὸ τοιοῦτον τὴν ἀρχὴν ἔχειν, εἰ μέλλομέν τι ἐρεῖν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Non potest inveniri principium aliud aut origo justitia, quam ab Iove & communi natura. inde enim initium duci debet, ubi de bonis malisque differendum est.*

A quo Iovis nomine jus Latinis dictum] Nisi forte verius per abscissionem, ut ex eo quod fuit ossum factum est os, ita ex eo quod fuerat jussum factum jus, jusis, postea juris, ut ex Papisiis Papirii, de quo vide Ciceronem Lib. IX, epist. 21.

Dii quidam sunt parentes] Θεοὶ ἐπίγειοι Hierocli ad aureum carmen *Dii terrestres :* Philoni ad Decalogum *ἐμφανεῖς θεοὶ μιμούμενοι τὸν ἀγέννητον ἐν τῷ ζωοπλαστεῖν, conspicui Dii, qui ingenitum Deum imitantur vitam dando :* secunda post Deum federatio Hieronymo epist. XCII. Parentes Deorum simulacra Platoni de legibus XI. Honos parentibus ut diis debetur, pronuntiante Aristotele Nicomachæorum IX, cap. II.

Vtilitas justi prope mater & aqui] Ad quem locum Acron, aut quisquis est verus Horatii interpres : *repugnat praceptis Stoicorum. ostendere vult justitiam non esse naturalem, sed natam ex utilitate.* contra hanc sententiam vide quæ disputat Augustinus de Doctrina Christiana libro III, c. XIV.

Sicut civis qui jus civile perrumpit] Hac ipsa similitudine apposite utitur lib. IX M. Antoninus : *ἥτις ἐὰν οὖν πρᾶξίς σου μὴ ἔχῃ τὴν ἀναφορὰν, εἴτε προσεχῶς εἴτε πόρρωθεν ἐπὶ τὸ κοινωνικὸν τέλος, αὕτη διασπᾷ τὸν βίον καὶ οὐκ ἐᾷ ἕνα εἶναι, καὶ στασιώδης ἐστὶν ὥσπερ ἐν δήμῳ ὁ τὸ καθ' αὑτὸν μέρος διϊστάμενος. Quacumque tua actio respectum non habebit sive cominus sive eminus ad propositum communitatis, ea vitam diducit, nec unam esse patitur, seditiosaque non minus est quam is qui in populo partem seorsim facit.* Et libro XI. *ἄνθρωπος ἑνὸς ἀνθρώπου ἀποσχισθεὶς οὐ δύναται μὴ καὶ ὅλου φύλου ἀποκεκόφθαι : Homo ab uno abscissus homine, non potest non & ab universo genere abscissus haberi.* Nimirum, ut eidem Antonino dictum est, quod examini expedit, idem api.

Vim jusque parilis copulans vincli jugo] Ovidius:

Vales causa, causamque tuentibus armis.

Quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles] Chrysostomus in caput IV ad Ephesios : *πῶς οὖν λῃσταὶ εἰρηνεύουσι, φησὶ, πότε; εἰπέ μοι. πάντως ὅταν οὐ λῃστρικῷ τρόπῳ χρήσωνται. ἂν γὰρ ἐν αὐτοῖς οἷς ἂν διανέμωνται, μὴ τοὺς νόμους φυλάξωσι τοὺς τοῦ δικαίου καὶ ἑκάστῳ ἀπονείμωσι τὸ δίκαιον, εὑρήσεις ἂν κἀκείνους ἐν πολέμοις καὶ μάχαις. At qui fit ergo, dicet aliquis, ut in pace vivant latrones. Quando vero? dic quaso. Nempe cum non ut latrones agunt. nam si in dividendis rebus prascripta justitia non servent, neque partitionem ex aquo faciant, videbis & ipsos inter se bellis ac praliis implicari.* Plutarchus cum Pyrrhi recitasset dictum, regnum se ei liberûm suorum relinquere cui acutissimus

 fimus

simus futurus esset gladius, dicit hoc nihil aliud esse quam quod in Phœnissis posuit Euripides:

> Θηκτῷ σιδήρῳ δῶμα διαλαχεῖν τόδε
>
> *Vt sanguinante dividant ferro domum.*

additque acclamationem egregiam: ὅπως ἄμικτος ἐστὶ καὶ θηριώδης ἡ τῆς πλεονεξίας ὑπόθεσις. *Adeo insociabile ferinumque est propositum plus suo habendi.* Cicero epist. XI, 16. *omnia sunt incerta cùm à jure discessum est.* Polybius IV: καὶ γὰρ κατ' ἰδίαν τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ σφάλλεται, τῷ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδην διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀθεσίαν. *Nam & privatæ coitiones facinerosorum ac furum hoc maximè modo everti solent, ubi inter se jus non præstant, & in summa, ubi fides inter ipsos periit.*

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus Agesilao: Λακεδαιμόνιοι τὴν πρώτην τοῦ καλοῦ μερίδα τῷ τῆς πατρίδος συμφέροντι διδόντες, οὔτε μανθάνουσιν, οὔτε ἐπίστανται δίκαιον ἄλλο, πλὴν ὃ τὴν Σπάρτην αὔξειν νομίζουσι: *Lacedæmonii primam honesti partem ponentes in patriæ suæ utilitate, jus aliud nec nôrunt nec discunt quam unde Spartam putent posse augeri.* de iisdem Lacedæmoniis Athenienses apud Thucydidem libro V: πρὸς σφᾶς μὲν αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπιχώρια νόμιμα πλεῖστα ἀρετῇ χρῶνται. πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους πολλὰ ἄν τις ἔχων εἰπεῖν ὡς προσφέρονται, μάλιστ' ἂν δηλώσειεν, ὅτι τὰ μὲν ἡδέα καλὰ νομίζουσι, τὰ δὲ ξυμφέροντα δίκαια. *Quod ipsos inter se & civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur. Quales vero sint adversus alios, multa adferri possint eo pertinentia. breviter autem rem exposuerit, qui dixerit eis honesta videri quæ suavia sunt, justa quæ utilia.*

Qui militari fortitudini justitiam anteposuit] Agesilaus cùm Persarum regem magnum audiret appellari, *quomodo*, inquit, *major me est: nisi sit justior?* Est hoc apud Plutarchum.

Sed φιλανθρώπους] Optime M. Antoninus: πόλις καὶ πατρὶς ὡς μὲν Ἀντωνίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος. *civitas & patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus.* Porphyrius de non esu animantium III: ὁ λόγῳ ἀγόμενος καὶ πρὸς πολίτην μὲν τὸ ἀβλαβὲς, καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς ξένους καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὁ τὴν ἀλογίαν ἔχων ὑπήκοον καὶ αὐτὸς παρ' ἐκείνους λογικώτερος διὰ τοῦτο δὲ καὶ θειότερος: *Qui ratione ducitur, innocentiam in cives servat, imo & in peregrinos & homines quosvis, quanto ratione præstans, tanto divinior.*

Minois] de quo versus est veteris poetæ:

> Καὶ νῆσοι δείρεσσι βαρὺν ζυγὸν ἔμβαλε Μίνως
>
> *Insula cuncta jugo Minois pressa gemebat.*

vide hac de re Cyrillum adversus Iulianum libro VI.

Valere non scripta] ideo Alfonsus rex interrogatus plusne libris an armis deberet, dixit, ex libris se & arma & armorum jura didicisse. Plutarchus: εἰσὶ δὲ καὶ πολέμων ὅμως τινὲς νόμοι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ τὸ νικᾶν οὐχ οὕτω διωκτέον ὥστε μὴ φεύγειν τὰς ἐκ κακῶν καὶ ἀσεβῶν ἔργων χάριτας. *Sunt apud viros bonos quædam & belli jura, nec ita sectanda victoria est, ut non fugiatur utilitas ex pravis impiisque actionibus proveniens.*

Iustitiæ conscientia] Bene apud Appianum Pompejus: θαρρεῖν δὲ χρὴ τοῖς τε θεοῖς καὶ αὐτῷ τῷ λογισμῷ τοῦ πολέμου καλλίω καὶ δικαίαν ἔχοντι φιλοτιμίαν ὑπὲρ πατρίου πολιτείας, *confidere oportet diis & causæ belli honesto justoque suscepti* studio

studio ad tuendum patriæ statum. Cassius apud eundem: μεγίστη δ᾽ ἐλπὶς ἐν τοῖς πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον. *In bellis spes optima est, causa jus.* Iosephus XV Antiquæ historiæ: μεθ᾽ ὧν τὸ δίκαιον μετ᾽ ἐκείνων ὁ Θεός. *Abs quo stat jus, ab eo Deus.* multa sunt apud Procopium in hanc sententiam: ut in oratione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera: τὸ ἀνδρεῖον οὐκ ἂν νικῴη μὴ μετὰ τοῦ δικαίου ταττόμενον. *Victoriam fortitudo datura non est nisi justitiam habeat commilitem:* & in altera oratione ante prælium non longe à Carthagine: & in Langobardorum sermone ad Herulos, ubi hæc, sed correcta à nobis: μαρτυρόμενοι τὸν θεὸν οὗ γε τῆς ῥοπῆς καὶ βραχεῖα ἰσχὺς τὸ ὑπεραίρειν ἡμᾶς πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει ἀρκέσει ἴσως, αὐτόν τε εἰκὸς τοῖς πολέμου αἰτίαις ἡγησάμενον, ἀμφοτέροις πρυτανεύσειν τῆς μάχης τὸ πέρας. *Testamur Deum cujus potentia vel minima particula omnem humanam vim æquiparat; is, ut credibile est, belli causas intuens, dabit debitum utrisque prælii exitum,* quod dictum eventus mox admirabilis comprobat. Sic & apud eundem scriptorem ad Gotthos Totilas: οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι τὸν ἀδικοῦντα καὶ βιαζόμενον ἐν τοῖς ἀγῶσιν εὐδοκιμεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον ἑκάστου ἡ τοῦ πολέμου πρυτανεύεται τύχη. *Fieri nequit, nequit, inquam, fieri, ut qui violentia & injustitia utuntur decus pugnando pariant, sed prout vita cuique est, ita ei obtingit belli fortuna.* Mox capta jam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eodem. Agathias vero libro II: ἀδικία γὰρ καὶ θεοῦ ἀπαγνωσία φευκτὰ μὲν ἀεὶ καὶ ἀσύμφορα, μάλιστα δὲ ἐν τῷ στρατολογεῖν καὶ παρατάττεσθαι. *Injustitia & Dei neglectus vitanda semper & noxia, tum vero maxime ubi res belli in acie cernitur.* Probat id alibi Darii, Xerxis, & Atheniensium in Sicilia illustribus exemplis. Vide si libet & Crispini orationem ad Aquileienses apud Herodianum VIII. Apud Thucydidem libro VII, Lacedæmonii clades ad Pylum & alibi acceptas suæ culpæ acceptas ferunt, quod judicium provocati accipere recusassent. Sed cùm postea Athenienses multis editis improbis facinoribus judicium defugissent, spes inde meliorum successuum ad Lacedæmonios rediit.

Omnia bella interdicerent] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Gladius bene de bello cruentus & melior homicida.*

VVilhelmo Matthæi] Adde his Iohannem de Carthagena editum Romæ anno CIↃ IↃ CIX.

Rudibus pariter & doctis patent] Idem Euripides Andromacham Hermione dicenti:

οὐ βαρβάρων νόμοισιν οἰκοῦμεν πόλιν.

Non barbarorum more in urbe hac vivitur.

respondentem facit:

κἀκεῖ τάδ᾽ αἰσχρά, κἀνθάδ᾽ αἰσχύνην ἔχει.

Quæ turpia illis, hic quoque haut culpa vacant.

Testimoniis Philosophorum] Quid ni, cùm Alexander Severus Ciceronis de republica & Officiis libros perpetuo lectitarit?

Veritatem sparsam per singulos] Verba sunt Lactantii Institutionum VI, cap. 9. Iustinus Apologetico priore: οὐχ ὅτι ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ᾽ ὅτι οὐκ ἔστι πάντη ὅμοια, ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων Στωικῶν τε καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων. ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθέγξατο. *Non quod plane aliena sint Platonis dogmata à Christi dogmatibus, sed quod nec plane conveniant, ut nec aliorum dogmata, puta*

ta, puta Stoicorum, poetarum, & historia scriptorum. Eorum enim quisque ab insita ratione id quod ei consentaneum est, ex parte videns eatenus recte dixit. Tertulliano, Seneca sæpe noster. sed, ut idem nos monet; nulli hominum universitas spiritalium documentorum competebat, nisi in Christum. Augustinus epistola CCII. *Mores illi quos Cicero philosophique alii commendant, in ecclesiis toto orbe crescentibus docentur atque discuntur.* Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonicis quos paucis mutatis ait Christianos esse epistola LVI. & de vera religione capite III, & Confessionum libro VII, c. 9. & libro VIII. c. II.

Et Christiani veteres] Late hoc persequitur Lactantius libro VI Institutionum, capitibus XV, XVI, XVII. Cassiodorus: *non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel noxium.*

In quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat] Agathias libro V, in oratione Belisarii, τῶν γὰρ τῆς ψυχῆς κινημάτων, τὰ μὲν ὅσα πεφύκασι καθαρὸν ἔχειν καὶ ἀκραιφνὲς τὸ αἱρετὸν καὶ καθῆκον, ταῦτα ἐντελῶς καὶ δὴ αὐθεκτέον. οἷς δὲ μέτεστι καὶ τῆς πρὸς τοὐναντίον τροπῆς καὶ ἐκκλίσεως, τούτοις οὐ διὰ παντὸς χρηστέον, ἀλλ' ἐς ὅσον ἔχουσι τὸ συμφέρον. τὸ μὲν οὖν φρονεῖν ἀμιγὲς ἀγαθὸν καὶ ἀδόλευτον ἅπαντες εἶναι φήσαιτε ἄν. τῆς δὲ ὀργῆς τὸ μὲν δραστήριον εὔκλεες, τὸ δὲ ὑπέρμετρον φευκτὸν καὶ ἀσύμφορον. *Ex animi motibus illi omnino simpliciterque arripiendi in quibus id quod officio convenit eligique dignum est, purum reperitur atque sincerum. At quibus accidit, ut & in malum vergant atque declinent, his non omnimode utendum, sed quatenus conducunt. Prudentia, bonum est merum & incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod actuosum, laudabile, quod modum excedit, vitandum ac damnum adferens.*

Hebræi scriptores] ita sensit Cassianus Institutione divinarum Scripturarum.

HV-

HVGONIS GROTII
DE IVRE BELLI AC PACIS
LIBER PRIMVS.
CAPVT I.
Quid Bellum, quid Ius?

I. *ORdo operis.*
II. *Belli definitio, & origo nominis.*
III. *Ius pro attributo actionis describitur, & dividitur in rectorium & aquatorium.*
IV. *Ius pro qualitate dividitur in facultatem & aptitudinem.*
V. *Facultatis sive juris stricte dicti divisio in potestatem, dominium, creditum.*
VI. *Facultatis alia divisio, in vulgarem & eminentem.*
VII. *Aptitudo quid?*
VIII. *De justitia expletrice & attributrice: easque proprie non distingui per proportionem Geometricam & Arithmeticam: nec quod hac circa res communes, illa circa res singulorum versetur.*
IX. *Ius pro regula definitur, & dividitur in naturale & voluntarium.*
X. *Iuris naturalis definitio, divisio, & distinctio ab his qua non proprie sic dicuntur.*
XI. *Instinctum cum aliis animantibus communem aut proprium hominibus non facere aliam juris speciem.*
XII. *Quomodo probetur jus naturale.*
XIII. *Iuris voluntarii divisio in humanum & divinum.*
XIV. *Ius humanum dividitur in civile, civili arctius, & civili latius, quod est jus Gentium: ejus explicatio, & quomodo probetur.*
XV. *Ius divinum dividitur in universale & unius populi proprium.*
XVI. *Iure Hebraeorum nunquam obligatos fuisse alienigenas.*
XVII. *Qua argumenta Christiani petere possint ex lege Hebraa. & quomodo.*

ONTROVERSIÆ eorum quos nulla juris civilis tenet communio, quales sunt & qui in gentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum reges ipsi, quique par regibus jus obtinent, sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione bellici juris quæcunque tales incidere solent controversiæ recte tractabuntur: ipsum deinde nos bellum ad pacem ut finem suum deducet.

II. De Belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo quæritur, quid jus quod quæritur. Cicero dixit Bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut * non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit Bellum status per vim certantium qua tales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit de quibus agendum deinceps erit. neque enim privatum hic excludo, ut quod reipsa prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea uno eoque proprio nomine signanda est. Neque hujus nominis origo repugnat. Est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum est bonus, & duis bis. Duellum autem à duobus dictum simili sensu quo pacem unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πόλεμος:

 veteri-

veteribus etiam λύη à dissolutione, quomodo & corporis dissolutio δύη. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod si quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obstat, cum certissimum sit, nomen generis sæpe speciei præsertim excellentiori peculiariter adhærescere. Iustitiam in definitione non includo, quia hoc ipsum in hac disputatione quærimus, sitne aliquod bellum justum, & quod bellum justum sit. Distingui autem debet, id quod quæritur, ab eo de quo quæritur.

III. De jure belli cum inscribimus hanc tractationem, primum hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum aliquod justum, & deinde quid in bello justum sit? Nam jus hic nihil aliud quam quod justum est significat: idque negante magis sensu, quam ajente, ut jus sit quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrahere, sui commodi causa, contra naturam esse dicit Cicero, atque ita probat, quia si id fiat societas hominum & communitas evertatur necesse sit. Hominem homini insidiari nefas esse, evincit Florentinus, quia cognationem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: *ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus.* * *Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest.* Sicut autem societas * alia est sine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fœderatos: alia inæqualis, καθ' ὑπεροχὴν Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & servum, regem & subditos, * Deum & homines: ita justum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, quatales sunt: quorum hoc jus Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

De Officiis III 1.

L. ut vim D. de Iust. & Iure.

De ira l. b. II. cap. 32.

IV. Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ipsa veniens, quæ ad personam refertur: quo sensu jus est, Qualitas moralis personæ, competens ad aliquid juste habendum vel agendum. Personæ competit hoc jus, etiamsi rem interdum sequatur, ut servitutes prædiorum quæ jura realia dicuntur comparatione facta ad alia mere personalia: non quia non ipsa quoque personæ competant, sed quia non alii competunt quam qui rem certam habeat. Qualitas autem moralis perfecta, Facultas nobis dicitur; minus perfecta, Aptitudo: quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, huic autem potentia.

V. Facultatem Iurisconsulti nomine Sui appellant: nos posthac jus proprie aut stricte dictum appellabimus: sub quo continentur Potestas, tum in se, * quæ libertas dicitur, tum in alios, ut patria, dominica: * Dominium, plenum sive minus pleno, ut usufructus, jus pignoris: & creditum, cui ex adverso respondet debitum.

VI. Sed hæc facultas rursum duplex est: Vulgaris scilicet quæ usus particularis causa comparata est, & Eminens, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium boni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam & dominicam potestatem: sic * in res singulorum majus est dominium regis ad bonum commune, quam dominorum singularium: sic rei-

publicæ

publicæ quisque ad usus publicos magis obligatur quam creditori.

VII. Aptitudinem vero * ἀξίαν, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephesius id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur τὸ προσαρμόζον & τὸ πρέπον, *id quod convenit.* V. Nic.

VIII. Facultatem respicit justitia Expletrix, quæ proprie aut stricte justitiæ nomen obtinet, συναλλακτικὴ Aristoteli, nimis arcto vocabulo: nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad eandem hanc justitiam pertinet: itaq; ἐπανορθωτικὴν idem felicius dixit. Aptitudinem respicit Attributrix, quæ Aristoteli διανεμητικὴ, comes earum virtutum quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectricis. Quod vero idem Aristoteles ab expletrice ait respici proportionem simplicem, quam ἀριθμητικὴν vocat; ab attributrice autem comparatam; quam γεωμετρικὴν appellat, quæ sola apud Mathematicos * nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non semper: neque vero per se justitia expletrix ab attributrice differt tali proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus. Itaque & contractus societatis expletur proportione comparata, & si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet. Neque magis verum est quod à nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, expletricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice justitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit quod civium quidam in publicum impenderunt, nonnisi expletricis justitię officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum à Cyri magistro. nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam sed alienam attribuisset, & majori contra majorem, docuit eum magister: ὅτι ὁπότε μὲν καθεσταθείη τοῦ ἁρμόττοντος κριτής, οὕτω δέοι ποιεῖν. ὁπότε δὲ κρῖναι δέοι ὁποτέρου ὁ χιτὼν εἴη, τοῦτο σκεπτέον τίς κτῆσις δικαία ἐστὶ, πότερα τὸν βίᾳ ἀφελόμενον ἔχειν, ἢ τὸν ποιησάμενον ἢ πριάμενον κεκτῆσθαι: *Tunc quidem ubi constitutus esset arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum esse. at ubi judicandum esset utrius esset tunica, id spectandum * utra possessio justior, eumne rem habere qui vi abstulisset, an qui fecisset aut emisset.*

IX. Est & * tertia juris significatio quæ idem valet quod Lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit Regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus: nam consilia & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne impedimentum ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad justum, quia * jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, quod rectum est, laxius justum dicitur. Iuris ita accepti optima partitio est quæ apud Aristotelem exstat, ut sit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo strictius posito: interdum & τὸ ἐν τάξει, constitutum. Idem discrimen apud Hebræos reperire est, qui cum distincte loquuntur, jus naturale vocant * משפט, jus constitutum

 · חקים

חקים quorum illud δικαιώματα, hoc ἐντολὰς solent vertere Hellenistæ.

X. * Ius naturale est dictatum rectæ rationis indicans, actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi. Actus de quibus tale exstat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, atque ideo à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: qua nota distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat, quæ per se ac suapte natura aut debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est quædam dici ejus juris non proprie, sed ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quæ injustitia carent. interdum etiam per abusionem ea quæ ratio honesta aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis. Sciendum præterea, jus naturael non de iis tantum agere quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. Sic dominium, quale nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nefas mihi esse id arripere te invito quod tui est dominii ipsum indicat jus natu-

L. 1. D. de Furtis. rale; quare * furtum naturali jure prohibitum dixit Paulus Iuriscon-

L. Probrum. sultus, natura turpe Vlpianus, Deo displicere Euripides his in Hele-

D. de verb. significat. na versibus:

Namque odit ipse vim Deus: nec divites
Nos esse rapto, sed probe partis cupit.
Spernenda, si non jure veniat, copia est.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique sic fas est domum,
Vt ab alienis rebus ac vi temperet.

Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne à Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt ad quæ se illa non extendit, quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent; sed sibi ipsis repugnant: Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne à Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles, cum dicit: ἔνια εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος. Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pendet, ita & proprietates quæ esse illud necessario consequuntur. talis autem est malitia quorundam actuum comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. XVIII, 25. Esai. V, 3. Ezech. XVIII, 25. Ierem. II, 9. Mich. VI, 2. Rom. II, 6. III, 6. Fit tamen interdum ut in his actibus de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur quod immutabile est, sed res de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo, acceptum ferat, jam solvere non teneor, non quia jus naturæ desierit præci-

præcipere ſolvendum quod debeo, ſed quia quod debebam deberi deſiit. ut enim recte in Epicteto Arrianus: οὐκ ἀρκεῖ τὸ δανεῖσθαι περὶ τὸ ὀφείλειν, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὸ ἐπιμένειν ἐπὶ τοῦ δανείου καὶ μὴ διαλελύσθαι αὐτό: *non ſufficit ut debeatur pecunia, datam eſſe mutuam, ſed oportet ut & maneat adhuc indiſſoluta mutui obligatio.* Ita ſi quem Deus occidi præcipiat, ſi res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt; ſed non erit homicidium aut furtum quod vitæ & rerum ſupremo domino auctore fit. Sunt & quædam juris naturalis non ſimpliciter, ſed pro certo rerum ſtatu: ſic communis rerum uſus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non erant; & jus ſuum per vim conſequendi ante poſitas leges.

XI. Diſcrimen autem quod in Iuris Romani libris exſtat, ut jus immutabile aliud ſit quod animantibus cum homine ſit commune, quod arctiori ſignificatu vocant jus naturæ, aliud hominum proprium, quod ſæpe jus gentium nuncupant, uſum vix ullum habet. Nam juris proprie capax non eſt niſi natura præceptis utens generalibus, quod recte vidit Heſiodus:

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων:
Ἰχθύσι γὰρ καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
Ἐσθέμεν ἀλλήλους. ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ᾽ αὐτῶν.
* Ἀνθρώποισι δ᾽ ἔδωκε δίκην ἣ πολλὸν ἀρίστη.

Humano generi nam lex datur ab Iove ſummo:
Quippe feræ, piſces, avium genus altivolantum
Mutua ſe vertunt in pabula, juris egentes.
Iuſtitia at nobis, quæ res eſt optima, ceſſit.

In equis, in leonibus juſtitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, νόμῳ μὲν γὰρ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν: *lege & juſtitia adverſus homines tantum natura utimur.* Lactantius lib. V. *In omnibus enim videmus animalibus quæ ſapientia carent conciliatricem ſui eſſe naturam. Nocent enim aliis ut ſibi proſint. neſciunt enim quia malum eſt nocere. Homo vero, quia ſcientiam boni & mali habet, abſtinet ſe à nocendo etiam cum incommodo ſuo.* Polybius cum narraſſet quibus initiis primum conveniſſent homines, addit,* ſi quis in parentes aut beneficos injurius fuiſſet, fieri non potuiſſe quin id cæteri ægre ferrent, ratione addita: τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτῃ διαφέροντος τῶν ἄλλων ζώων, ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ ἂν εἰκὸς παρατρέχειν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφοράν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ᾽ ἐπισημαίνεσθαι τὸ γινόμενον * καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι. Lib. VI. *Quoniam enim humanum genus hoc aliis animantibus diſtat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non eſt tam alienum à natura ſua actum ab ipſis diſſimulatum iri, ut in aliis animantibus: ſed quod factum eſt, revocatum iri ad animum cum offenſæ ſignificatione.* Quod * ſi quando brutis animantibus juſtitia tribuitur, id fit improprie * ex quadam in ipſis umbra rationis atque veſtigio. An vero actus ipſe de quo jus naturæ conſtituit, ſit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus; ad juris ipſam naturam nihil refert.

XII. Eſſe autem aliquid juris naturalis probari ſolet tum ab eo quod prius eſt, tum ab eo quod poſterius. quarum probandi rationum

illa ſubtilior eſt, hæc popularior. A priori, ſi oſtendatur rei alicujus convenientia aut diſconvenientia neceſſaria cum natura rationali ac ſociali : à poſteriori vero, ſi non certiſſima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis eſſe colligitur id quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale eſſe creditur. Nam univerſalis effectus univerſalem requirit cauſam : talis autem exiſtimationis cauſa vix ulla videtur eſſe poſſe præter ſenſum ipſum communis qui dicitur. Heſiodi eſt dictum à multis laudatum :

Φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ
Λαοὶ φημίζουσι.
Non etenim penitus vana eſt ſententia, multi
Quam populi celebrant.

* τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστὰ, *quæ communiter ita videntur fida ſunt*, ajebat Heraclitus ſtatuens λόγον τὸν ξυνὸν optimum eſſe veritatis κριτήριον. Ariſtoteles : κράτιστον πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογοῦντας τοῖς ῥηθησομένοις : *potentiſſima probatio eſt, ſi in id quod dicimus omnes conſentiant.* Et Cicero : *In re*

1. Tuſc. *conſenſio omnium gentium jus naturæ putanda eſt.* Seneca ; *Argumentum*

Epiſt. 117. *veritatis eſt aliquid omnibus videri.* Quintilianus ; *Pro certis habemus ea in quæ communi opinione conſenſum eſt.* Non fruſtra autem dixi gentes moratiores. Nam, ut recte notat Porphyrius, * τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται, ἐξ ὧν οὐ προσήκει τοὺς εὐγνώμονας τῆς ἀνθρωπίνης καταψεύδεσθαι φύσεως : *quædam nationes efferatæ ſunt, & factæ inhumanæ, ex quibus non oportet ab æquis judicibus æſtimatione facta humanæ naturæ convitium fieri.* Andronicus Rhodius : παρ' ἀνθρώποις τοῖς τε ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται· εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει. οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ. *Apud homines recta ſanaque mente præditos immutabile eſt jus illud naturæ quod dicitur: Quod ſi his, qui morbido diſtortoque ſunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Nam nec mentitur qui mel dulce eſſe dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur.* A quibus non abit Plutarchi illud vita Pompeji. φύσει μὲν ἄνθρωπος οὔτε γέγονεν, οὔτ' ἔστιν ἀνήμερον ζῷον οὐδ' ἄμικτον, ἀλλ' ἐξίσταται τῇ κακίᾳ παρὰ φύσιν χρώμενος, ἔθεσι δὲ καὶ τόπων καὶ βίου μεταβολαῖς ἐξημεροῦται. *natura quidem nullus hominum aut eſt aut fuit ferum atque inſociabile animal, ſed efferatur ubi extra naturæ modum peccare aſſueſcit, rurſumque alia conſuetudine vitaque, & locorum mutatione redit ad manſuetudinem.* Ariſtoteles

Top. v. 2. deſcriptionem hominis ex eo quod ipſi proprium eſt hanc facit : ἄνθρωπος, * ζῷον ἥμερον φύσει: *homo animal eſt ſuapte natura manſuetum.*

Pol. I. v. Idem alibi : δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις : *quid naturale ſit ſpectandum in his quæ bene ſecundum naturam ſe habent, non in depravatis.*

XIII. Alteram juris ſpeciem eſſe diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit : eſtque vel humanum vel divinum.

XIV. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innotuit. eſt ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile eſt quod à poteſtate civili proficiſcitur. Poteſtas civilis eſt quæ civitati præeſt. Eſt autem Civitas cœtus perfectus liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis cauſa ſociatus. Ius arctius patens & ab ipſa poteſtate

testate civili non veniens, quanquam ei subditum, varium est, præcepta patria, dominica; & si qua sunt similia in se continens. Latius autem patens est jus Gentium, id est quod Gentium omnium * aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte orbis terrarum est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, *εὕρημα βίου καὶ χρόνου, repertum temporis & usus.* Atque in eam rem maximum nobis usum præbent illustres annalium conditores.

X V. Ius voluntarium divinum quod sit, satis ex ipso vocum sono intelligimus: id nimirum quod ex voluntate divina ortum habet, quo discrimine à jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, internoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimium indistinctè * dicebat Anaxarchus, non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum à Deo reperimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo, quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

X V I. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moses Deut. IV, 7. *Quæ gens tam magna cui Dei propinqui sicut Dominus Deus noster ad omnia vota quæ ei facimus? quæ gens tam magna, cui sint constitutiones & jura æqua, qualis est lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono?* Psalmographus Psalmo CXLVII; *Indicat Deus verba sua Iacobo, constitutiones ac jura sua Israëli. non ita fecit genti ulli: ideo jura ista non noverunt.* Nec dubitandum, quin fallantur Iudæorum illi (quos inter Tryphon in disputatione cum Iustino) qui existimant etiam alienigenis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebraicæ jugum. Neque enim eos obligat lex quibus data non est. At * quibus data sit lex, ipsa loquitur: *Audi Israël.* & passim fœdus cum ipsis ictum, ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum esse agnoscit & ex loco Deuteron. XXXIII, 4, probat Maimonides. Quin inter ipsos Hebræos vixerunt semper aliqui exteri homines *εὐσεβεῖς καὶ σεβόμενοι τὸν Θεόν*, qualis Syrophœnissa Matth. XV, 22. qualis ille Cornelius Actor. X, 2. *τῶν σεβομένων Ἑλλήνων*, Act. XVIII, 4. Hebraice חסידי אומות pii ex gentibus, ut legitur * titulo Thalmudico de Rege. Talis qui est in lege dicitur בן-נכר Levit. XXII. 25. גר ותושב Lev. XXV, 47. ubi Chaldæus dixit * incolam incircumcisum. Hi, ut narrant ipsi Hebræorum magistri, leges Adamo & Noæ datas servare tenebantur, abstinere ab idolis & sanguine, & aliis quæ infra suo loco memorabuntur, at non item leges proprias Israëlitarum. Itaque cum Israëlitis non liceret vesci carne bestiæ quæ fato suo

perisset, peregrinis tamen inter ipsos viventibus id licebat, Deuter. XIV, 21. Nisi quod quibusdam legibus specialiter expressum est, ut incolæ iis non minus quam indigenæ teneantur. Extraneis etiam qui aliunde advenirent, neque institutis Hebraicis subjicerentur, in templo Hierosolymitano licuit Deum adorare, & victimas offerre, * stantibus tamen in loco peculiari ac separato à statione Israëlitarum, 1 Reg. qui Latinis III Reg. VIII, 41. II Macc. III, 35. Iohan. XII, 20. Act. VIII, 27. * Neque Elisæus Naamani Syro, neque Ionas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonosoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos scribunt, unquam significarunt opus ipsis esse ut Mosis legem susciperent. Quod de tota lege Mosis dixi, idem & de circumcisione, quæ legis quasi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum interest, quod lege Mosis Israëlitæ soli tenebantur, circumcisionis autem lege tota Abrahami posteritas: unde Idumæos à Iudæis coactos circumcisionem suscipere in historiis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Israëlitas circumcisi sunt (sunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Iustinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Hieronymus, * meminerunt) eos credibile est ab Ismaele, aut ab Esauo, aut * ex Cethuræ posteris venisse. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, Rom. II, 14. *Cum gentes quæ legem non habent*, * *natura suapte* (id est moribus ex primævo fonte manantibus: nisi quis malit illud *natura* referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Iudæis quibus statim natis lex instillabatur) *faciunt ea quæ legis sunt; isti legem non habentes sibi sunt lex: ut qui ostendant ipsum opus legis mentibus suis inscriptum, simul testimonium reddente ipsorum conscientia & cogitationibus sese mutuo accusantibus aut etiam excusantibus.* Et illud ibidem 26. *Si præputium* (id est præputiatus homo) *observet mandatum legis, nonne præputium illius pro circumcisione reputabitur?* Bene ergo in Iosephi historia Ananias Iudæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat * etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse. Nam quod extranei multi circumcisi sunt, & per circumcisionem legi se obligarunt (ut explicat Paulus Gal. V, 3.) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiscerentur (nam proselyti, qui Hebræis גרי צדק hospites justitiæ,* pari jure erant cum Israëlitis, Num. XV, 15.) * partim ut earum promissionum essent participes quæ non communes humano generi, sed Hebræo populo erant peculiares: quamquam non negem posterioribus sæculis accessisse etiam in nonnullis pravam opinionem, quasi extra Iudaismum salus non esset. Hinc colligimus nulla parte legis Hebrææ, qua lex est proprie, nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluisse, ut alii quam Israëlitæ ista lege tenerentur, nullo indicio potest deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda est ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum respectu quos nunquam obstrinxit. Sed ab Israëlitis ablata est obligatio, quoad ritualia quidem, statim postquam lex Euangelii cœpit promulgari; quod Apostolorum principi clare fuit revelatum, Act. X, 15. quoad cætera vero, postquam populus ille per excidium urbis & desola-

Ant. lib. XX, c. 2.

solationem præcisam sine spe restitutionis populus esse desiit. Nos vero alienigenæ non id Christi adventu consecuti sumus, ut Mosis lege non teneremur, sed ut qui antea spem tantum satis obscuram in Dei bonitate positam habere poteramus, nunc diserto fœdere fulciamur, utque in unam Ecclesiam coalescere possimus cum Hebræis filiis Patriarcharum, sublata ipsorum lege, quo velut intersepimento à nobis distinebantur. Ephes. II, 14.

XVII. Cum ergo directam obligationem lex per Mosem data in nos inducere non possit, ut jam ostendimus, videamus ecquem alium usum habere possit, tum in hac de jure belli, tum in similibus aliis quæstionibus. Id enim scire ad multa refert. Primum ergo ostendit lex Hebræa, id quod ea lege præcipitur non esse contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, sit perpetuum atque immutabile, non potuit à Deo, qui injustus numquam est, quicquam adversus id jus præcipi. Adde quod lex Mosis vocatur immaculata & recta, Psalm. XIX, qui Latinis XVIII, 8. & Apostolo Paulo sancta, justa, bona, Rom. VII, 12. De præceptis loquor. nam de permissis distinctius agendum est. permissio enim quæ lege fit (nam quæ nudi est facti, & impedimenti remotionem significat, huc non pertinet) aut plena est, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum; aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines & jus ne quis alius impedire licite possit. Ex prioris generis permissione non minus quam ex præcepto sequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non esse. * De posteriori genere aliter se res habet. Sed raro locum habet hęc collectio: quia cum permittentia verba sint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis sit permissio, quam ex permissionis modo ad jus naturæ argumentando procedere. Huic primæ observationi affinis est altera, licere nunc his qui imperium inter Christianos obtinent, leges ferre ejus sensus cujus sunt leges per Mosem datæ, nisi si quæ sint leges, quarum tota substantia ad tempus Christi exspectati & Euangelii nondum revelati pertineat, aut nisi Christus ipse contrarium aut in genere aut in specie constituerit. Nam his tribus causis demptis nulla potest alia excogitari, cur quod olim Mosis lege fuit constitutum nunc sit extra ea quæ licent. Tertia observatio hæc sit: quicquid ad eas virtutes pertinens quas Christus à suis discipulis exigit, lege Mosis præceptum est, * id nunc etiam, si non & amplius, à Christianis præstandum. Fundamentum hujus observationis est, quod quæ virtutes à Christianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur * in majore gradu quam statu legis Hebraicæ exigebantur: idque merito; quia etiam promissiones cœlestes in Euangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Euangelii dicitur fuisse nec perfecta, nec ἄμεμπτος, Hebr. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Christus, Rom. X, 5. lex autem manuductrix ad Christum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de sabbato & * altera de decimis monstrant Christianos obligari, ne minus septima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima in alimenta eorum qui in sacris rebus occupantur, aut similes pios usus seponant.

ANNOTATA

AD

CAPVT PRIMVM.

§. II. *On actio, sed status*] Philo II de legibus specialibus: ὥσπερ γὰρ οἴομαι πολεμίους οὐ μόνον τοὺς ἤδη ναυμαχοῦντας ἢ πεζομαχοῦντας νομιστέον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερον παρασκευαζομένους καὶ τοὺς ἑλεπόλεις ἐφιστάντας τοῖς λιμέσι καὶ τείχεσι, κἂν μὴ συμπλέκωνται, κρίνομεν. *Hostes non soli existimantur qui jam navali aut terrestri prælio certant, sed pro talibus habendi & qui machinas admovent portubus aut mœnibus, etiamsi nondum pugnam incipiunt.* Servius ad illud primæ Æneidos:

nec bello major & armis.

Bellum & consilium habet : arma tantum in actu ipso sunt. Idem ad VIII: *Bellum est tempus omne quo vel preparatur aliquid pugna necessarium, vel quo pugna geritur. Prælium autem dicitur, conflictus ipse bellorum.*

§. III. *Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest*] Seneca idem epistola XLVIII: *Hæc societas diligenter & sancte colenda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & judicat aliquod esse commune jus generis humani.* videri potest hac de re Chrysostomus I Cor. XI, I.

Alia est sine inæqualitate] Vt in Grammaticis alia constructio convenientiæ, alia regiminis.

Deum & homines] De hac societate vide Philonem in ἀντιφῆν Νῶε. Habet & Plutarchus quædam in Numa.

§. V. *Quæ libertas dicitur*] quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Iurisconsulti.

Dominium] *Ius pro Dominio.* Scholiastes ad Horatium.

§. VI. *In res singulorum majus est dominium regis*] Philo περὶ φυτουργίας. καὶ μὴν ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς καὶ ὅσα ἄλλα κειμήλια παρὰ τοῖς ἀρχομένοις θησαυροφυλακεῖται τῶν ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ τῶν ἐχόντων ἐστίν. *Certe argentum, aurum, & quæ pretiosa alia apud subditos custodiuntur, eorum qui regnant magis sunt quam possidentium*, Plinius Panegyrico: *cujus est quicquid est omnium, tantum ipse quantum omnes habent.* Et mox: *Ecquid Cæsar non suum videat?* Adde Sarisberiensem in Policratico lib. V, c. I.

§. VII. ἀξίαν] Cicero de Officiis I: *Sed si contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt patria & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium. Deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est. quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur iis maxime, quos ante dixi. vitæ autem victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes in amicitiis vigent maxime.* vide quæ infra dicentur libro II, capite VII, §. IX, & X. Seneca de Beneficiis libro IV, c. XI: ubi de testamentis agit: *Quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus.* ipsum locum vide. Adde Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. XXVIII, & XXIX.

Nomen

Nomen habet proportionis] Habitudinis comparationem vocat Cassiodorus. Est hujus proportionis, qua Iustitia attributrix uti solet, non incommoda apud Homerum descriptio: §. VIII.

Ἐσθλὰ μὲν ἐσθλὸν ἔδωκε, χέρεια δὲ χείρονι δῶκεν.

Præstanti dabat hic præstantia, vilia vili.

Vtra possessio justior] Vide eundem Xenophontem παιδείας secundo. Huc spectat lex per Mosem data; *non misereberis in judicio pauperis.* Exodi XXIII, 3. Levit. XIX, 15. Oportet enim, ut Philo ait, τὰ πράγματα ἀφέλκειν τῆς τῶν δικαζομένων φαντασίας, *res abstrahere à litigatorum respectu.*

Tertia juris significatio quæ idem valet quod lex] Hoc sensu dixit Horatius: §. IX.

Iura inventa metu injusti fateare necesse est.

Et alibi *Iura neget sibi nata.*

Vbi Scholiastes, *legum sit contemtor.*

Ius hac notione, non ad solius justitiæ qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet] Exemplum sit in Zaleuci lege, pœnam irrogante ei qui contra medici præceptum vinum bibisset.

מצוה] aut משפט. Sic Maimonides libro III, ductoris dubitantium cap. XXVI.

Ius naturale est dictatum rectæ rationis] Philo libro, omnem virum bonum esse liberum. Νόμος δὲ ἀψευδὴς ὁ ὀρθὸς λόγος, οὐχ ὑπὸ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος θνητοῦ φθαρτὸς ἐν χαρτιδίοις ἢ στήλαις ἄψυχος ἀψύχοις, ἀλλ' ὑπ' ἀθανάτου φύσεως ἄφθαρτος ἐν ἀθανάτῳ διανοίᾳ τυπωθείς. *Lex mentiri nescia est recta ratio, quæ lex, non ab hoc aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, sed corrumpi nescia, quippe ab immortali natura insculpta in immortali intellectu.* Tertullianus de corona militis: *Quæres igitur Dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis.* M. Antoninus lib. II. τέλος λογικῶν ζώων ἕπεσθαι τῷ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τῆς πρεσβυτάτης λόγῳ καὶ θεσμῷ. *Finis animantium ratione utentium, sequi legem ac normam civitatis ac reipublicæ omnium antiquissimæ.* Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara sunt quæ in hanc rem habet Chrysostomus XII, & XIII de statuis. Nec spernenda quæ Thomas Secunda Secundæ LVII, 2, & Scotus III, dist. 37. §. X.

Fu tum naturali jure prohibitum] Iulianus ὁ δεύτερος νόμος (post illum de Deo agnoscendo & colendo) ἱερὸς φύσει καὶ θεῖος, ὁ τῶν ἀλλοτρίων πάντη καὶ πάντως ἀπέχεσθαι κελεύων· καὶ μήτε ἐν λόγῳ μήτε ἐν ἔργῳ μήτε ἐν αὐταῖς ταῖς λανθανούσαις τῆς ψυχῆς ἐνεργείαις ταῦτα ἐπιτρέπων συγχεῖν. *Lex altera & ipsa suapte natura sancta atque divina ea est, quæ semper & ubique alienis abstineri jubet, neque vero aut verbo, aut facto, aut arcanis animi cogitationibus contra iri sinit.* Cicero de Officiis III ex Chrysippo. *In vita sibi quemque petere quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri surripere, vis non est.*

ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην] Iuvenalis Satyra XV: §. XI.

venerabile soli
Sortiti ingenium divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,

Sensum

Sensum è cælesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus ut nos
Affectus petere auxilium & præstare juberet,
Dispersos trahere in populum &c.

Chrysostomus ad VII Rom. τὸν γὰρ δικαίου καὶ ἀδίκου λόγον οὐδὲ κινεῖν δεῖ ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθήτων.

Si quis in parentes injurius fuisset] Exemplum vide in Chamo, Gen. x, 22, ubi pœna sequitur.

Καὶ δυσαρεστεῖται τοῖς παροῦσι] Chrysostomus XIII de statuis, καὶ γὰρ τὸ συναγανακτεῖν τοῖς ὑβριζομένοις φυσικὸν ἅπαντες ἔχομεν. εὐθέως γοῦν τοῖς ἐπηρεάζουσιν ἐχθροὶ γινόμεθα κἂν μηδὲν αὐτοὶ πεπονθότες. *Natura id habemus, ut indignationem nostram conjungamus cum iis qui male tractati sunt. illico enim injuriosis hominibus infensi sumus, etiamsi ad nos nulla pars injuriæ pervenit.* Scholiastes ad Horatium Satyra III, lib. I, *Sensus aliter indignatur & animus, cùm audierit homicidium factum, aliter cum furtum.*

Si quando brutis animantibus justitia tribuitur] Divinationem quandam justitiæ in elephantis notat Plinius lib. VIII, cap. V. Idem libro X, narrat aspidem fuisse quæ suum ipsa catulum necaret, quod is catulus hospitis filium interemisset.

Ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio] Seneca de ira libro V, cap. III, feras ira carere dixit, sed pro ira habere impetum. *Muta animalia*, ait, *humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus.* Sic in bestiis non esse κακίαν sed ὡσεὶ κακίαν, non vitia sed vitiorum simulacra dixit Origenes contra Celsum. ὡς ἂν θυμοῦσθαι τὸν λέοντα, *velut irasci leonem*: Peripatetici apud Porphyrium de non esu animantium tertio.

§. XII. Τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστὰ] Aristoteles Nicom. X, II, ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ τοῦτο εἶναί φαμεν, ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ. *Quod omnibus ita videtur, id ita esse dicimus. qui vero hanc fidem velit tollere, nihilo ipse credibiliora dicet.* Seneca: *In tanta judiciorum diversitate referendam bene merentibus gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt.* Quintilianus: *Consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut vivendi, consensum bonorum.* Iosephus antiquæ historiæ XVI: ἔθεσι μὲν γὰρ οὐδὲν ἴσως γένος τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ χρῆται, καὶ κατὰ πόλεις ἔσθ' ὅπη πολλῆς γινομένης τῆς διαφορᾶς· τὸ δίκαιον δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἐπιτηδεύειν, λυσιτελέστατον ὂν Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, οὗ πλεῖστον οἱ παρ' ἡμῖν νόμοι λόγον ἔχοντες, ἅπασιν ἡμᾶς, εἰ καθαρῶς ἐμμένοιμεν αὐτοῖς, εὔνους καὶ φίλους ἀπεργάζονται. διὸ καὶ ταῦτα παρ' ἐκείνων ἡμῖν ἀπαιτητέον καὶ δεῖ οὐκ ἐν διαφορᾷ τῶν ἐπιτηδευμάτων ὁρᾶσθαι τὸ ἀλλότριον, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸς καλοκἀγαθίαν ἐπιτηδείως ἔχειν. τοῦτο γὰρ κοινὸν ἅπασι καὶ μόνον ἱκανὸν διασώζειν τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον. *Moribus gens nulla est, quæ iisdem tota utatur, sæpe oppidatim discrepatur plurimum. At jus ipsum omnibus æqualiter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Græcis, cujus quidem rationem habentes maximam quæ apud nos sunt leges, faciunt nos, eas pure modo observemus, cunctis hominibus benevolos & amicos. Talia sunt quæ exigi à legibus par est, neque illas aversari & à se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutis differunt, sed id potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sint accommodatæ. Hoc enim*

ad

ad omnes communiter pertinet, solumque per se sufficit ad tutandam hominum vitam. Tertullianus præscriptione adversus hæreticos: *Quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum.*

Τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγεῖσθαι] Iustinus colloquio cum Tryphone: πλὴν ὅσοι ὑπὸ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἐμπεφορημένοι καὶ ὑπὸ φαύλης ἀνατροφῆς καὶ ἐθῶν φαύλων καὶ νόμων πονηρῶν διαφθαρέντες τὰς φυσικὰς ἐννοίας ἀπώλεσαν. *Exceptis illis qui ab impuris spiritibus abrepti & per malam educationem, instituta prava & leges iniquas corrupti, naturales notiones perdiderunt.* Philo libro omnem bonum esse liberum: διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις τῆς ἀμβλυωπίας τοὺς τρανὰς οὕτω πραγμάτων ἰδιότητας μὴ συνορῶντας. *merito igitur miretur quis, tantam illis offusam caliginem ut tam claras rerum proprietates non videant.* Chrysostomus oratione, Christum Deum esse, μὴ τοίνυν ἀπὸ τῶν διεφθαρμένων τὰς γνώμας, τὰς κρίσεις ποιοῦ τῶν πραγμάτων. *Ne ergo rerum dijudicationem ab illis mutuare quibus corruptus est animus.*

ζῶον ἥμερον φύσει] Idem dicit Chrysostomus XI de Statuis. Latius id explicat Philo decalogo: ἀγελαστικὸν γὰρ καὶ σύννομον ζῶον τὸ ἡμερώτατον ἡ φύσις γεννήσασα πρὸς ὁμόνοιαν καὶ κοινωνίαν ἐκάλεσε, λόγον δοῦσα συναγωγὸν εἰς ἁρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἠθῶν. *Quod animantium esse debebat mansuetissimum, idem natura fecit gregale & cœtus appetens, & ad concordiam societatemque vocavit, sermonem etiam præbens qui ingenia attemperando & ad concentum perducendo conciliaret.* Idem de Mundi immortalitate: ἡμερώτατον γὰρ ζῶον ὁ ἄνθρωπος, λόγον δωρησαμένης φύσεως αὐτῷ γέρας, ᾧ καὶ τὰ ἐξηγριωμένα πάθη κατεπᾴδεται καὶ τιθασεύεται. *Mansuetissimum animantium homo est, ut cui natura pro munere sermonem dederit, quo affectus quantumvis efferati velut incantando cicurantur.*

Aut multarum] Vasquius II Controvers. LIV. 4. §. XIV.

Dicebat Anaxarchus] Est apud Plutarchum Alexandro. §. XV.

Quibus data sit lex, ipsa loquitur: Audi Israel] ita sentit & Moses Maimonides, & probat sententiam suam ex Deut. XXXIII, 4. §. XVI.

Titulo Thalmudico de rege] Et titulo de Synedrio cap. XI.

Incolam incircumcisum] de tali agitur & Exodi XII, 45. A quo distinguitur proselytus id est circumcisus advena, ut ostendit collatio loci Num. IX, 14. De piis illis incircumcisis multa habet Maimonides libro de Idololatria c. X, §. 6. Idem in commentario ad Misnaioth, & alibi sæpe, pios illos ex gentibus participes ait futuros bonorum futuri sæculi. Chrysostomus ad Romanos cap. II, ποῖον Ἰουδαῖον ἐνταῦθά φησιν, ἢ περὶ ποίων Ἑλλήνων διαλέγεται; τῶν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. οὔπω γὰρ εἰς τοὺς τῆς χάριτος ἔφθασε χρόνους ὁ λόγος. *quem Iudæum hic indicat & de quibus Græcis disserit? de iis qui ante Christi adventum fuere. nondum enim ad Gratiæ tempora perducta est oratio.* Deinde: Ἕλληνας δὲ ἐνταῦθά φησιν, οὐ τοὺς εἰδωλολατροῦντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας, τοὺς τῷ φυσικῷ πειθομένους λόγῳ, τοὺς πλὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν συντελοῦντα διατηροῦντας. Exemplaque dat in Melchisedeco, Iobo, Ninevitis, Cornelio. mox: Ἕλληνα δὲ πάλιν οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἐνάρετον καὶ τῶν νομικῶν παρατηρήσεων ἀπηλλαγμένον φησί. *Græcos hic dicit non idolorum cultores sed in Deum pios, naturali rationi obsequentes, qui, præter Iudaica instituta, cuncta quæ ad pietatem facerent servabant. Et Græcum rursum vocat, non cultorem idolorum, sed pium, virtute præditum, à legis vero ritibus liberum.* Eundem in sensum trahit

hit illud, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος. *lege solutis ut lege solutus.* & oratione XII de Statuis: ἕλληνα ἐνταῦθα καλεῖ οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν θεοσεβοῦντα μὲν τὸν θεὸν μόνον, οὐκ ἐνδεδεμένον δὲ τῇ τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων ἀνάγκῃ, σαββατισμοῖς λέγω καὶ περιτομῇ καὶ καθαρισμοῖς διαφόροις, ἀλλὰ φιλοσοφίαν ἅπασαν καὶ εὐσέβειαν ἐνδεικνύμενον. *Græcum hic appellat, non idolis deditum, sed unius Dei invocatorem, talem tamen qui Iudaicorum rituum necessitati alligatus non sit, sabbatorum puta observationibus, circumcisioni, variis ablutionibus; interim vero in omnibus sapientia studium pietatemque ostendat.*

Stantibus in loco peculiari] vide Iosephum ubi Templi Salomonis historia tractatur.

Neque Elisæus Naamani Syro] Idem sentit Hilarius ad Matth. XII.

Hieronymus] Addi potest Theodoretus.

Ex Cethura posteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi quos circumcisis annumerat Herodotus. Homeritas eos vocat Epiphanius.

Natura suapte] τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς, *collectionibus naturalibus* ait Chrysostomus. Idem mox: διὰ τοῦτο γάρ, φησιν, εἰσι θαυμαστοὶ ὅτι νόμου οὐκ ἐδεήθησαν. *Ob hoc, inquit, admirandi sunt quod lege opus non habuerint.* Item: ἀρκεῖ ἀντὶ τοῦ νόμου τὸ συνειδὸς καὶ λογισμός: *Sufficit pro lege conscientia & rationis usus.* Tertullianus adversus Iudæos: *Ante legem Moysis scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur & à patribus custodiebatur.* Non longe hinc abit Isocrateum illud: δεῖ τοὺς εὖ πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον; *Qui bona republica frui velint, ii debent non literis implere porticus, sed in animis quod justum est ferre.*

Etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse] Ipse Tryphon, de rigore remittens, Iustino sic ait: μείναντι σοι ἐν ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφίας τρόπῳ ἐλπὶς ὑπελείπετο ἀμείνονος μοίρας. *Si in illa philosophandi ratione mansisses, erat tibi reliqua spes aliqua status melioris.*

Pari jure erant cum Israelitis] Iustinus colloquio cum Tryphone: προσήλυτος περιτεμνόμενος, εἰς τῷ λαῷ προσχωρήσων, ἐστὶν ὡς αὐτόχθων. *Proselytus qui circumcisus populo se aggregavit, par est indigena.*

Partim ut earum promissionum essent participes] Et ob id ad Paschalis ritus communionem admittebantur.

§. XVII. *De posteriori genere aliter se res habet*] vide Chrysostomum ad finem VII ad Romanos.

Id nunc etiam, si non & amplius à Christianis præstandum] Tertullianus de Pudicitia: *Libertas in Christo non fecit innocentiæ injuriam, manet lex tota pietatis, veritatis, constantiæ, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiæ, pudicitiæ.*

In majore gradu] Chrysostomus de virginitate XCIV, μείζονα ἐπιδείκνυσθαι δεῖ τὴν ἀρετήν, ὅτι πολλὴ ἡ τοῦ πνεύματος χάρις ἐκκέχυται νῦν καὶ μεγάλη τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡ δωρεά. *Major nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus effusa est gratia, & ingens donum est Christi adventus.* Similia habet idem oratione, esse ex neglectu vitia, & de jejuniis tertio, & ad Romanos VI, 14, & VII, 5. Adde Irenæum lib. IV, cap. XXVI. Scriptor Synopseos Sacræ Scripturæ quæ inter opera est Atha-

Athanasii de capite quinto Matthæi agens, ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολάς: *intensiora facit hic Christus legis præcepta.*

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Christianos utitur Irenæus lib. IV, cap. XXXIV, & Chrysostomus sub finem capitis ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephesios II, 10.

CAPUT II.

An bellare unquam justum sit.

I. *Ius naturæ bello non repugnare probatur rationibus:*
II. *Historia:*
III. *Consensu.*
IV. *Ius gentium non repugnare bello probatur.*
V. *Ius divinum voluntarium ante Evangelii tempus bello non repugnare probatur, cum solutione objectionum.*
VI. *Ad quæstionem, an bellum cum jure Evangelico pugnet, præmonita.*
VII. *Argumenta pro negante sententia ex sacris literis.*
VIII. *Solutio argumentorum ex sacris literis pro parte ajente.*
IX. *Examinatur veterum Christianorum circa hanc rem consensio.*

VIsis Iuris fontibus, ad primam ac generalissimam veniamus quæstionem, quæ hæc est, an bellum aliquod justum sit, sive, an bellare unquam liceat. Hæc autem ipsa quæstio, ut & aliæ quæ deinceps sequentur, ad jus naturæ primum exigenda est. M. Tullius Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erudite disserit esse quædam prima naturæ, Græcis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν, Gell. XII. quædam consequentia, sed quæ illis primis præferenda sint. Prima c. V. naturæ vocat, quod simulatque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, atque ad suum statum & ad ea quæ conservantia sunt ejus status diligenda: alienatur autem ab interitu iisque rebus quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri ut nemo sit, quin cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam easdem usu imminutas aut detortas habere: primumque esse officium ut se quis conservet in naturæ statu, deinceps ut ea teneat quæ secundum naturam sint, pellatque contraria. At * post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione quæ corpore est potior; atque eam convenientiam, in qua honestum sit propositum, pluris faciendam quam ad quæ sola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendent nos quidem rectæ rationi, * sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat quam illa sint à quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera sint & ab omnibus qui judicio sano sunt præditi, facile sine alia demonstratione assensum impetrent; sequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud, quod quanquam post oritur, dignius tamen est; neque sumendum tantum, si detur, sed omni modo expetendum. Hoc ipsum vero, quod honestum dicimus, pro materiæ diversitate, modo (ut ita dicam) in puncto consistit, ut si vel minimum inde abeas, ad vitium deflectas; modo liberius habet spatium, ita ut & fieri laudabiliter, & sine turpitudine omitti aut aliter fieri possit, ferme quomodo ab hoc esse ad hoc non esse statim fit transitus; at inter

at inter aliter adversa, ut album & nigrum, reperire est aliquid interpositum, sive mixtum, sive reductum utrinque. Et in hoc posteriori genere maxime occupari solent leges tum divinæ tum humanæ, id agendo ut, quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat. Supra autem diximus, de jure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid possit non injuste: injustum autem id demum intelligi quod necessariam cum natura rationali ac sociali habet repugnantiam. Inter prima naturæ nihil est quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent. nam & finis belli, vitæ membrorumque conservatio & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio illis primis naturæ maxime convenit. & vi ad eam rem si opus sit uti, nihil habet à primis naturæ dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint à natura attributæ, ut sibi tuendis juvandisque sufficiant. Xenophon, τὰ ζῶα ἐπίστανται τινὰ μάχην ἕκαστα, οὐδὲ παρ' ἑνὸς ἄλλου μαθόντα ἢ παρὰ τῆς φύσεως. *omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quam à natura didicerunt*. In Halieuticon fragmento est:

Omnibus hostem
Præsidiumque datum sentire & noscere teli
Vimque modumque sui.

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petit. unde, nisi intus
Monstratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti.
Cornua nota prius vitulo quam frontibus exstant:
* *Illis iratus petit atque infensus inurget.*

Quem sensum Galenus sic exprimit: Φαίνεται γοῦν ἕκαστον ἐκείνῳ τῷ μέρει τοῦ σώματος ἀμυνόμενον ὅ τι τῶν ἄλλων ὑπερέχει. μόσχος μὲν κυρίττων πρὶν φῦσαι τὰ κέρατα, πῶλος δ' ἵππου λακτίζων, οὐδέπω στερεαῖς ταῖς ὁπλαῖς· ὥσπερ γε τὸ μὲν σκυλάκιον δάκνειν ἐπιχειροῦν, κἂν μηδέπω κρατεροὺς ἔχει τοὺς ὀδόντας. *Videmus animantium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis ungulis calcitrat, & catellus dentibus nondum robustis morsicat.* Idem Galenus de usu partium, primo hominem animal esse ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non sint, * sed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, & pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere. Recta autem ratio ac natura societatis, quæ secundo ac potiore loco ad examen vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quæ societati repugnat, id est quæ jus alienum tollit. Nam societas eo tendit ut suum cuique salvum sit communi ope ac conspiratione. Quod facile intelligi potest locum habiturum, etiamsi dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non esset. nam vita, membra, libertas sic quoque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio impeterentur. sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet face-

faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc postquam ex lege aut usu dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis: *Vt, si unumquodque membrum sensum suum haberet, ut posse putaret se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque, quod cuique possit; emolumenti sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vitæ pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.* Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere, atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis quæ jus alterius non violat injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem; alterum per vim; cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore.* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi possit?* Apud Vlpianum est: *Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus natura comparatur. apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat:

De Offic. III.

Epist. Fam. XII, 3. L. 1, s vim vi. D. de vi & vi armata.

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

II. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari; probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor qui Sodoma diripuerant Abrahamus cum ministris ac federatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit. Ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo qui tradidit hostes tuos in manum tuam*, Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berosi atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israelitis exscindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi ducibus Mose ac Iosua armis repulerunt, Exod. XVII. quod Deus ante factum non jusserat, post factum probavit. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscripsit Deut. XX, 10, 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandatu speciali suo esse posse: nam aperte ibidem causam septem populorum ab aliorum populorum causa distinguit: ac cum de justis causis belli suscipiendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: quales causa tuendorum finium in bello Iephtæ adversus Ammonitas, Iud. XI. violatorum legatorum in bello Davidis adversus eosdem, II Sam. X. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Iephten, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in bello, exercitus exterorum vertisse in fugam. XI, 33, 34. quo loco, ut istius dissertationis series docet, in fidei nomine includit persuasionem qua

id quod fit Deo placere creditur. Sic & Davidem ſapiens femina ait præliari Dei prælia, 1 Sam. xxv. 28, id eſt pia ac juſta.

III. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue ſapientum conſenſione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis locus ipſi naturæ teſtimonium perhibens: *Eſt hac non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus: ut ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidiſſet,* * *omnis honeſta ratio eſſet expedienda ſalutis.* Item: *Hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacumque ope poſſent à corpore, à capite, à vita ſua propulſarent.* Cajus Iuriſconſultus: *adverſus periculum naturalis ratio permittit ſe defendere.* Florentinus Iuriſconſultus: *Iure hoc evenit ut quod quiſque ob tutelam corporis ſui fecerit, jure feciſſe exiſtimetur.* Ioſephus: Φύσεως γὰρ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἅπασι τὸ ζῆν ἐθέλειν, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς φανερῶς ἀφαιρουμένους ἡμᾶς τούτου πολεμίους ἡγούμεθα. *Eſt enim naturæ lex illa quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipſum eſt quapropter eos qui vita manifeſte nos volunt ſpoliare, hoſtes cenſemus.* Adeoque manifeſtam æquitatem hoc habet, ut in beſtiis etiam, quæ juris non rem ipſam ut diximus, ſed umbram habent quandam, diſtinguamus inter vim quæ injuriam infert & quæ propulſat. Nam cum dixiſſet Vlpianus animal * quod ſenſu, id eſt rationis uſu, caret, non poſſe injuriam feciſſe, mox tamen ſubjungit, cum arietes vel boves commiſiſſent & alter alterum occidiſſet, Q. Mutio auctore diſtinguendum, ut ſi quidem is periſſet qui aggreſſus erat, ceſſaret actio; ſi is qui non provocaverat, competeret actio. Cui explicando ſerviet illud Plinii: *Leonum feritas inter ſe non dimicat, ſerpentum morſus non petunt ſerpentes: ſed ſi vis inferatur, nulla eſt cui non ſit ira, non ſit animæ injuriæ impatiens, & prompta, ſi noceat, ad ſe defendendum alacritas.*

Pro Milone.

L. Itaque D. ad l. Aquil.

L. ut vim D. de Iuſt. & jure.

De bello Iu. l. III. c. 25.

L. 1. D. ſi quad. paup. f. d. S. Ait. & 5. Cum arietes.

Adde Ex. XXI, 28.

IV. De jure naturali ergo, quod & gentium dici poteſt, ſatis conſtat eo bella non omnia improbari. Iure autem gentium voluntario itidem non damnari bella ſatis nos docent hiſtoriæ, & omnium populorum leges ac mores. Imo * jure gentium introducta eſſe bella dixit Hermogenianus; quod paulo aliter quam vulgo accipi ſolet interpretandum cenſeo: nempe ut certa bellorum forma à jure gentium ſit introducta, quam formam quæ habeant bella ea peculiares ex jure gentium effectus conſequantur: unde diſtinctio naſcitur, qua utendum nobis erit infra, in bellum ſolenne juris gentium, quod & juſtum id eſt plenum dicitur, & non ſolenne, quod tamen non ideo juſtum eſſe deſinit, id eſt juri congruens. Nam aliis bellis modo æqua ſubſit cauſa, jus gentium non adſiſtit quidem, ſed nec reſiſtit, ut infra latius explicabitur. *Iure gentium* (inquit Livius) *ita comparatum eſt, ut arma armis propulſentur.* Et Florentinus jus eſſe gentium ait, ut vim atque injuriam propulſemus, ut corpus noſtrum tutemur.

L. Ex hoc jure. D. de juſt. & jure.

Lib. XLII.

L. ut vim. D. de juſt. & jure.

V. De jure divino voluntario major eſt difficultas. Neque hic objiciat quiſquam jus naturæ eſſe immutabile, ac proinde à Deo nihil in contrarium potuiſſe conſtitui. id enim verum eſt in iis quæ jus naturæ

turæ vetat aut præcipit; non in iis quæ jure naturæ licent tantum. nam quæ ejus sunt generis, cum proprie juris naturæ non sint, sed extra jus naturæ, & vetari possunt & præcipi. Solet ergo primum à nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejusque posteris: ubi Deus sic loquitur, Gen. IX, 5, 6: *Quinetiam sanguinem vestrum, id est animarum vestrarum reposcam: ab omni bestia reposcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effuderit sanguinem hominis qui est in homine, sanguis ejus effundetur: quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.* Hic ergo quidam illud quod de reposcendo sanguine dicitur, generalissime intelligunt; & alterum de effundendo vicissim sanguine, comminationem esse volunt, non approbationem. quorum neutrum mihi se persuadet. Nam interdictum de sanguine non effundendo latius non patet quam quod in lege est, *Non occides*, quod neque capitalibus suppliciis, neque bellis obstitisse manifestum est. Lex ergo tam hæc quam illa non tam novi aliquid constituit, quam jus naturæ prava consuetudine obliteratum declarat atque repetit. unde verba illa intelligenda sunt in eo sensu qui vitium includit: sicut homicidii nomine non quamvis hominis cædem intelligimus, sed destinatam & innocentis. Quod vero sequitur de sanguine vicissim effundendo, videtur mihi non factum nudum, sed jus continere. Rem ita explico. Natura non iniquum est ut quantum quisque fecit mali tantundem patiatur, juxta illud quod Rhadamanthi jus dicitur:

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Quæ fecit si quisque ferat, jus fiet & æquum.

Seneca pater hanc sententiam sic retulit: *Iustissima patiendi vice quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* Ex hujus naturalis æquitatis sensu Cain parricidii sibi conscius dixerat, Gen. IV, 14, *Qui inveniet me interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc grassantibus minus opus erat exemplo, id quod naturaliter licitum videbatur edicto repressit, & contractum quidem ac commercium homicidæ defugi voluit, at vitam ei non eripi; quomodo & Plato in legibus constituit, & olim in Græcia usurpatum his versibus docet Euripides:

Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλαι·
Εἰς ὀμμάτων μὲν ὄψιν οὐκ εἴων περᾶν,
Οὐδ' εἰς ἀπάντημ', ὅστις αἷμ' ἔχων κυρεῖ·
Φυγαῖσι δ' ὁσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή.

Quam bene parentum provida ætas statuerat;
Vt cogeretur de vita decedere
Hominumque visu cæde patrata nocens,
Fugaque lueret triste non letho scelus?

Quo & illud pertinet Thucydidis: *εἰκὸς τὸ πάλαι τῶν μεγίστων ἀδικημάτων μαλακωτέρας κεῖσθαι αὐτὰς (τὰς ζημίας) παραβαινομένων δὲ τῷ χρόνῳ εἰς τὸν θάνατον αἱ πολλαὶ ἀνήκουσι. Credibile est antiquitus quamvis gravium delictorum * leves fuisse pœnas: sed cum ea progressu temporis contemnerentur, ventum ad mortem.* Lactantius: *Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homines, supplicio capitis afficere.* Ab uno facto illustri sumta conje-

Lib. III.
Lact. inst. lib. II

ctura divinæ voluntatis in legem ivit, ita ut Lamechus quoque * simili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promiserit, Gen. IV, 24. At cum jam ante diluvium, gigantum ætate, promiscua invaluisset cædium licentia, instaurato post diluvium humano genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus censuit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum esse dictabat & ipse permisit, * ut insons esset qui homicidam occidisset. quod postea institutis judiciis summas ob causas ad judices solos restrictum est; ita tamen ut moris pristini vestigium manserit in jure ejus qui occisum sanguine proxime attingeret, etiam post Mosis legem, qua de re infra fusius agetur. Magnum habemus auctorem nostræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noæ datam non ignoraret, arma sumsit in Reges quatuor, ut quæ plane crederet cum ea lege non pugnare. Sic & Moses Amalecitis populum oppugnantibus arma jussit opponi, naturæ scilicet jure usus: nam Deum de hac re speciatim consultum non apparet, Exod. XVII, 9. Adde jam quod capitalia supplicia nec in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos usurpata apparet, non modo apud populos extraneos, sed apud ipsos piæ doctrinæ alumnos, Gen. XXXVIII, 24. Nimirum conjectura divinæ voluntatis ipsa naturali ratione adjuvante à similibus ad similia processerat, ut quod in homicidam constitutum erat, in alios quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quædam quæ vitæ æquiparantur, ut existimatio, pudor virginalis, fides matrimonii, aut sine quibus vita tuta esse non potest, ut imperii societatem continentis reverentia: adversum quæ qui faciunt, ii homicidis meliores non videntur. Huc pertinet vetus quæ apud Hebræos exstat traditio, leges plures Noæ filiis datas à Deo quæ non omnes à Mose narratæ sint, quia satis erat ad ipsius institutum eas postea in lege peculiari Hebræorum esse comprehensas. Sic adversus nuptias incestas legem veterem quanquam à Mose suo loco non memoratam exstitisse apparet Levit. XVIII. Inter ea autem quæ Noæ liberis Deus edixit hoc quoque ajunt fuisse, ut non homicidia tantum, sed & adulteria, & concubitus incesti, item violentæ rapinæ morte punirentur. Quod ipsum confirmant Iobi verba XXXI, 11. Iam vero data per Mosem lex sanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum valent: ut Levit. XVIII, 24, 25, 27, 28. Psalm. CI, 5. Prov. XX, 8. Et peculiariter de homicidio dicitur terra non posse expiari nisi sanguine homicidæ fuso, Num. XXXV, 31, 33. Præterea absurdum cogitatu est, Hebræo populo indultum, disciplinam & salutem publicam ac singulorum, munire pœnis capitalibus ac se bello tueri, cæteris autem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque tamen reges eos aut gentes unquam à Prophetis admonitos improbari à Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de aliis peccatis admoniti sæpe sunt. Imo contra quis non credat, cum lex Mosis de judiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imaginem, recte ac pie facturas fuisse nationes quæ inde sibi exemplum peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile est:

est : Vnde tanta in jure veteri Attico, & quod inde sumtum est Romano XII tabularum cum legibus Hebræis similitudo est. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noæ datam non eum habere sensum, quem volunt qui bella omnia eo argumento impugnant.

VI. Speciem majorem habent quæ ex Euangelio contra bellum adferuntur : in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sumunt multi, in Euangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil esse quod non sit juris naturalis. id enim quo sensu à plerisque sumitur, verum non puto. Illud libens agnosco, nihil nobis in Euangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem : sed non ulterius nos obligari legibus Christi quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam non video. Et qui aliter sentiunt mirum quam sudent ut probent quæ Euangelio vetantur ipso jure naturæ esse illicita, * ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus feminis. Sunt quidem hæc ejusmodi ut eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio ; at non talia ut absque lege divina nefas in illis appareat. Ad illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, I Ioh. III, 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari ? Iustini dictum est : τὸ κατὰ φύσιν βιοῦν ἰδίωμα πεπιστευκότος ἐστιν : * *secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit*. Sed ne illos quidem sequar qui aliud sibi sumunt non exiguum, Christum scilicet in tradendis præceptis quæ extant Matthæi V, & deinceps, interpretem tantum agere legis per Mosem datæ. Aliud enim sonant verba toties repetita, *Audistis dictum fuisse veteribus : Ego vero dico vobis :* quæ oppositio, sed & Syriaca & aliæ versiones, ostendunt illud *veteribus* significare, ad veteres, non à veteribus, ut *vobis* est ad vos non à vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt quam qui Mosis tempore vivebant. nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legisperitorum sunt, sed Mosis, aut verbo tenus, aut sensu; *Non occides*, Exod. XX, 30. *Quisquis occiderit tenebitur judicio*, Levit. XXI, 21. Num. XXXV, 16, 17, 30. *Non Mœchaberis*, Exod. XX, 30. *Quisquis dimiserit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. XXIV, 1. *Non pejerabis, sed reddes Domino, quæ juraveris*, Exod. XX, 7. Num. XXX. 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (supple, reposcere liceat in judicio) Levit. XXIV, 20. Deuteron. XIX, 21. *Diliges proximum tuum* (id est Israëlitam) Levit. XIX, 18, *& odio habebis inimicum tuum*, * puta septem populos quibuscum amicitiam colere quorumque misereri vetantur, Exodi XXXIV, 11. Deut. VII, 1. His addendi Amalecitæ in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. XXVII, 19. Deut. XXV, 19. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum legem per Mosem datam dupliciter accipi, aut secundum id quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta pœnarum aspectabilium formidine coërcet, Hebr. II, 2, & populum Hebræum hac ratione in statu civilis societatis continet, quo sensu dicitur νόμος ἐντολῆς σαρκικῆς, Hebr. VII, 13. & lex factorum, Rom. III, 27. aut secundum id quod legis divinæ est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos qui sine temporali pœna omitti possunt : quo sensu vo-

catur νόμος πνευματικὸς, Rom. VII, 14. exhilarans animum, Psalm. XIX, qui Latinis XVIII, 9. Legisperiti & Pharisæi priore illa parte contenti, secundam quæ potior est insuper habebant, neque inculcabant populo. quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Iosepho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest. Sed etiam secundam hanc partem quod attinet, sciendum est virtutes quæ à Christianis exiguntur, etiam Hebræis, aut commendari, aut præcipi, sed * non præcipi in eo gradu ac latitudine quo Christianis. Vtroque autem hoc sensu Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem sciri non ad hoc tantum quod nunc in manu est refert, sed & ad multa alia, ne legis Hebraicæ auctoritate supra quam æquum est utamur.

VII. Omissis ergo argumentationibus quæ minus se nobis probant, primum ac præcipuum testimonium quo bellandi jus à Christi lege non plane tolli probamus esto Pauli illud ad Timotheum I, II, 1, 2, 3: *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis:* * *ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. nam id bonum gratumque est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docemur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneant: quod ita expressit Iustinus Martyr: εὐχόμεθα τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σώφρονα τὸν λογισμὸν ἔχοντας εὑρεθῆναι. *Hoc precamur, ut Reges & Principes simul cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur*: & in libro cui nomen constitutiones Clementis, precatur Ecclesia * Χριστιανὰ τὰ τέλη, id est magistratus Christianos: Deinde & hoc Deo gratum esse, ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XIII, 4. *Dei minister est tuo bono. quod si feceris quod malum est, metue; non enim frustra gladium gerit. nam Dei minister est, vindex ad iram ei qui quod malum est fecerit.* Iure gladii per complexionem omnis quidem coercitio intelligitur, quomodo etiam apud Iurisconsultos interdum; sed ita tamen ut pars ejus summa, id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustrando non parum servit Psalmus secundus, qui quanquam in Davide suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet: ut discere est Actor. IV, 25. XIII, 33. Hebr. V, 5. Is autem Psalmus reges omnes hortatur ut Dei filium venerabundi suscipiant: hoc est ut se ministros ei exhibeant, qua reges sunt scilicet, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam:

Contra Cresc. Gram. lib. III.

In hoc reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt in quantum reges sunt, si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum quæ pertinent ad humanam societatem, verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem. Et alibi:

Ad Bonif. Epist. 50.

Quomodo ergo Reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit qua homo est, aliter qua Rex est. mox: *In hoc ergo serviunt Domino reges in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi quæ non possunt facere nisi reges.* Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus

cujus

cujus partem citavimus, ad Rom. XIII. ubi potestas summa, qualis est regia, à Deo esse dicitur, & Dei ordinatio vocatur; unde infertur ei & parendum & honorem exhibendum; & quidem ex animo: & qui ei resistit, eum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur quam Deus tantum non vult impedire, quomodo se Deus habet circa actus vitiosos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur; nec quicquam diceret Apostolus, ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrociniis & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur: unde porro infertur, cum Deus sibi contraria non velit, hanc potestatem cum voluntate Dei per Euangelium revelata & omnes homines obligante non pugnare. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore cum hæc Paulus scriberet, dicuntur alieni fuisse à Christiana pietate. nam primum id ita universim verum non est. nam Sergius Paulus Cypri proprætor Christo nomen pridem dederat, Act. XIII, 12. ut jam taceam quod de * Edessenorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falso inquinata, sed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde non de personis quæritur, an impiæ fuerint, sed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apostolo negari, quando illam functionem dicit à Deo institutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi recessus, quibus proprie solus Deus imperat. Potuit ergo & Nero, & Rex ille Agrippa, quem ad Christi religionem amplectendam Paulus tam serio invitat, Act. XXVI, Christo se subjicere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam potestatem: quæ sine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant sacrificia secundum legem, quamvis ab impiis sacerdotibus celebrata; sic * pia res est imperium, quamvis ab impio teneatur. Tertium argumentum petitur ex Ioannis Baptistæ verbis, qui serio interrogatus à militibus Iudæis (cujus gentis multa millia Romanis militasse ex Iosepho & aliis scriptoribus manifestissimum est) quid haberent faciendum, ut iram Dei effugerent; non eos militia abire jussit, quod facere debebat si ea erat Dei voluntas, sed abstinere concussionibus & fallaciis, stipendiisque esse contentos, Luc. III, 14. Ad hæc Baptistæ verba, cum apertam satis militiæ approbationem contineant, multi respondent, quæ Baptista præscripsit ita discrepare à Christi præceptis, ut aliud docere potuerit Baptista, aliud Christus. quod quo minus admittam hæc obstant. Ioannes & Christus eodem exordio doctrinæ quam afferebant summam indicarunt. *Resipiscite: appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. III, 2. IV, 17. Christus ipse regnum cæleste (id est legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos est) dicit cœpisse invadi à diebus Baptistæ, Mat. XI, 12: Ioannes dicitur prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, Marc. I, 4. Tantundem fecisse dicuntur Apostoli Christi nomine, Actor. II, 38. Exigit Ioannes fructus dignos pœnitentia, & iis qui talem fructum non proferunt excidium minatur, Matt. III, 8 & 10. Exigit opera dilectionis supra

legem, Luc. III, II. Lex dicitur durasse usque ad Ioannem; id est ab illo incepisse doctrina perfectior, Matt. XI, 13. Et principium Euangelii à Ioanne ducitur, Marc. I, I. Luc. I, 77. Ipse Ioannes hoc nomine major Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26. missus scilicet ad dandam cognitionem salutarem populo, Luc. I, 77. ad Euangelium annuntiandum, Luc. III, 18. Neque usquam Ioannes Iesum à se distinguit præceptorum discrepantia (quanquam quæ generalius & confusius, & rudimentorum more à Ioanne sunt indicata, eadem diserte tradidit Christus vera lux) sed eo quod Iesus esset promissus ille Messias, Actor. XIX, 4. Ioan. I, 29. rex scilicet regni cœlestis, qui daturus esset in se confidentibus vim Spiritus Sancti, Matt. III, II. Marc. I, 8. Luc. III, 16. Quartum hoc est argumentum, quod mihi ponderis non exigui videtur: Si tollatur jus capitalium suppliciorum, & armis cives tuendi adversus latrones ac prædones, maximam inde secuturam scelerum licentiam & quasi diluvium malorum, * cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare si mens Christi fuisset, talem rerum statum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime disertis ac specialibus edicendum ei fuerat, ne quis de capite judicaret, ne quis arma ferret; quod fecisse nusquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde sunt generalia, aut obscura. Docet autem ipsa æquitas & communis ratio, non tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, sed & à proprietate usuque recepto verborum discedi nonnihil, ut is sensus evitetur qui maxima secum incommoda sit allaturus. Quintum sit, quod nullo argumento ostendi potest lex Mosis, quæ ad judicia pertinebat, desiisse priusquam urbs Hierosolyma exscinderetur, & cum ea tum species tum spes reipublicæ concideret. nam neque in lege Mosis ullus terminus isti legi præfinitur, neque Christus aut Apostoli usquam de istius legis cessatione loquuntur, nisi quatenus id comprehensum videri potest in reipublicæ (ut diximus) destructione: imo contra Paulus summum pontificem ait constitutum, ut judicium ferret secundum legem Mosis, Act. XXIV, 3. Christus ipse in præfatione præceptorum suorum, ait non venisse se ad solvendam legem, sed ad implendam, Matt. V, 17. quod quem de ritualibus sensum habeat non obscurum est; implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei species exhibetur: de legibus autem ad judicia pertinentibus quomodo verum esse potest, si Christus, ut quidam existimant, adventu suo ea sustulit? Si autem mansit obligatio legis quamdiu stetit Hebræorum respublica, sequitur ut Iudæi etiam ad Christum conversi, si ad magistratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut judicare non aliter debuerint quam Moses præscripserat. Ego sane omnia expendens ne levissimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Christi loquentis verba audiens aliter existimare potuerit. Illud agnosco, ante Christi tempus quædam fuisse permissa, sive quoad impunitatem externam, sive etiam quoad animi puritatem (nunc enim ista distinctius exquirere, nec opus, nec otium est) quæ Christus suam disciplinam sectantibus licere noluit, ut ob qualemcumque offensam

uxo-

uxorem dimittere, ab eo qui læserit in judicio exigere ultionem: sed inter Christi præcepta & illas permissiones est diversitas quædam, non est repugnantia. Nam qui uxorem retinet, qui ultionem sibi privatim debitam remittit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud est, in judice cui lex non permittit, sed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipse futurus apud Deum ni fecerit. Huic si Christus interdicit ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, solvit legem. Sextum sit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui & Spiritum Sanctum, signum indubitatum justificationis, à Christo accepit, & in nomen Christi à Petro Apostolo baptizatus est: militiam autem abdicasse aut ad eam abdicandam à Petro monitus non legitur. Sunt qui respondeant, cum de religione Christiana à Petro sit institutus, simul censeri debere institutum de militia deserenda. Hi, si quidem certum esset atque indubitatum inter Christi præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent. Sed cum id nusquam alibi diserte exstet, certe de ea re aliquid hoc saltem loco, qui id maxime poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio præterire, ut videre est tum alibi, tum Actor. XIX, 19. Septimum huic simile petitur ex eo quod de Sergio Paulo cœpimus dicere. nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat; id nec factum censendum est. Octavum esse potest quod * Paulus Apostolus intellectis Iudæorum in se insidiis Tribuno indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere ut vis vi repellatur. At qui is erat Paulus qui nullam occasionem edocendi officii, aut omitteret ipse, aut omitti ab aliis vellet, II Timoth. IV, 2. Nonum accedat, quod rei honestæ ac debitæ finis proprius non potest non esse honestus ac debitus. Tributa ut solvamus honestum est, atque etiam præceptum conscientiam obligans, ut Paulus Apostolus explicat: Tributorum autem finis est ut potestates publicæ habeant unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coercendos malos, Rom. XIII, 3, 4, 6. Tacitus apposite ad hanc rem: *Neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Cui dicto simile est Augustini illud: *Ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur.* Decimum argumentum præbet locus ille Act. XXV, 11: ubi Paulus ita loquitur: *Si injuria quemquam affeci, & dignum aliquid morte commisi, * non recuso mori.* Vnde colligo ita censuisse Paulum, etiam post publicatam Euangelii legem quædam esse crimina, quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, I Epist. c. II, 19, 20. Quod si ea tum fuisset Dei voluntas, ut capitalibus judiciis absisteretur, potuerat quidem purgare se Paulus, sed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quasi capite plectere nocentes

Hist. IV.

Lib. XXII. contra Faustum. c. 74.

 nunc

nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnas post Christi adventum recte exerceri, simul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adversus nocentes multos & armatos: qui ut rei fiant, acie vincendi sunt. Vires enim & ad resistendum audacia nocentum, sicut in prudenti deliberatione suum habere momentum potest, ita de jure ipso nihil imminuit. Vndecimum esse potest, quod Christi lex solam legem Mosis, qua gentes ab Hebræis separabat, sustulit, Ephes. II, 14. Quæ autem natura, & bene moratarum gentium consensu honesta censentur, adeo non sustulit, ut sub generali præcepto omnis honesti ac virtutis comprehenderit. Phil. IV, 8. I Cor. XI, 13, 14. Iam vero criminum pœnæ & arma quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia, & ad justitiæ, & ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandus eorum est error, qui Israelitarum jus ad bellum deducunt, ex eo solo quod terram Cananæam illis Deus dedisset. Est enim hæc justa quidem causa, sed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella gesserunt: & ipsi Israelitæ postea aliis de causis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt quam si Deus donasset: id autem jus per Euangelium non tollitur.

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis se fulciat adversaria sententia, quo facilius judicet pius æstimator utra præponderent. Primum adferri solet * vaticinium Esaiæ, qui futurum dicit, ut populi gladios contundant in ligones, & lanceas in falces; neque gladium sumant alius in alium, neque bellum ultra addiscant, II, 4. Sed hoc vaticinium aut sub conditione quadam accipiendum est, quemadmodum multa alia, ut nimirum intelligamus talem fore rerum statum * si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant; quam ad rem Deus nihil sua ex parte passurus sit desiderari; certum autem est si omnes sint Christiani, & Christiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines esse se non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus ejus pacificisque decretis aurem vellent commodare paulisper, & non fastu & supercilio tumidi suis potius sensibus, quam illius commonitionibus crederent, universus jamdudum orbis mitiora in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis federum sanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, si omnes in concordiam consenserint? quod certe fieri poterit, si pernicioso & impio furore projecto innocentes ac justi esse velint.* Aut intelligendum est pure; quo modo si accipiatur, docet res ipsa impletum hoc nondum esse, sed implementum ejus, ut & conversionis generalis Iudæorum, adhuc exspectandum. Vtrovis autem modo sumas, nihil hinc inferri potest adversus bellorum justitiam, quamdiu sunt qui pacis amantes pace frui non sinunt, sed vim eis intentant. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi solent, ad quorum dijudicationem opus est animo repeti quod paulo ante diximus: Si Christo id fuisset propositum, omnia capitalia judicia, & jus bellorum tollere, facturum id fuisse verbis quam maxime expressis ac specialibus, ob rei magnitudinem

dinem ac novitatem, eoque magis, quod nemo Iudæus aliter cogitare poterat, quam leges Mosis ad judicia & rempublicam pertinentes vim suam in homines Iudæos habere debere quamdiu staret illa respublica. Hac ergo de re præmoniti locorum singulorum vim ordine exploremus. Adversariæ ergo sententiæ munimentum secundum ex istis verbis petitur: *Audistis dictum fuisse, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obsistite injurioso*, (לרשע * quod Græci vertunt τῷ ἀδικοῦντι, Exod. II, 13.) *sed cadenti te in dextram maxillam, alteram quoque obverte.* Hinc enim inferunt quidam nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, sive publice, sive privatim. Atqui non hoc dicunt verba. neque enim magistratus hic alloquitur Christus, sed eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, sed de tali, qualis est alapa, sequentia enim verba restringunt præcedentium generalitatem. Sic in præcepto sequente: *Qui velit tecum litigare, ut tunicam accipiat, * dimitte illi etiam pallium:* non omnis provocatio ad judicem aut arbitrum prohibetur, Paulo interprete qui lites non omnes prohibet, I Cor. VI, 4. sed vetat Christianos in profanis auditoriis inter se litigare, idque ad Iudæorum exemplum, apud quos recepta erat sententia, *Qui adducit negotia Israelitica ad extraneos, polluit nomen Dei*: sed vult Christus ad exercendam patientiam nostram, de rebus quæ facile sunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, si opus sit, pallium, non contendi judicio, sed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris persecutionem. Apollonius Tyanæus negabat philosophi esse περὶ χρυσίου διαλέγεσθαι de pecuniola litigare. *Non improbat Prætor* (inquit Vlpianus) *factum ejus qui tanti habuit re carere, ne propter eam sæpius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus qui lites exsecratur non est vituperanda.* Quod hic probari à probis ait Vlpianus, hoc Christus imperat, ex rebus honestissimis & probatissimis deligens præceptorum suorum materiam. At non hinc recte colligas etiam parenti, etiam tutori nefas fore id sine quo liberi, sine quo pupilli sustentari nequeant, si cogatur, apud judicem defendere. Aliud enim est tunica & pallium, aliud totum illud unde vivitur. In Clementis constitutionibus de homine Christiano dicitur, si litem habeat, σπουδαζέτω διαλύεσθαι κἂν δέῃ βλαφθῆναί τι, *det operam ut transigat, etiamsi quid damni accipiendum sit.* Quod ergo de moralibus dici solet, hic quoque locum habet, non consistere hæc in puncto; sed habere suam quandam latitudinem. Sic in eo quod deinceps sequitur, *Qui angariabit te ad milliare unum, abi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliaribus, quod iter hominem à suis negotiis longius abduceret, sed de uno, & si ita usu veniat de duobus; quæ deambulatio quasi pro nihilo ducitur. Sensus ergo est, in his quæ nobis non multum sunt incommodatura, non urgendum nobis esse jus nostrum, sed cedendum plus etiam quam alter postulet, * ut & patientia & benignitas nostra omnibus innotescat. Sequitur porro: * *Petenti abs te dato, & volentem à te mutuo sumere, ne rejice.* Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domesticorum curam non agit, infideli est deterior, inquit Paulus, I Tim. V, 8. Sequamur ergo eundem Paulum optimum legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans ad

Philostr. II, 15.

L. Item si 5. 1. & D. de alien. Iud. mut. causa facta.

L. I, c. XLV.

ad beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam: *Non*, inquit, *ut aliis sit laxamentum, vobis res angusta, sed ut aequabiliter* * *vestra copia succurrat illorum inopia*, II Cor. VIII, 13, id est (Livii verba in re non dissimili usurpabo) ut ex eo quod adfluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum: qui sensus est & in Cyro Xenophontis: ἃ ἂν ἴδω περιττὰ ὄντα τῶν ἐμοὶ χρημάτων, τούτοις τὰς ἐνδείας τῶν φίλων ἐξακοῦμαι. Similem aequitatem adhibeamus interpretando praecepto quod jam à nobis recitatum est. Lex Hebraea sicut divortii libertatem indulgebat, ut saevitiae maritorum in uxores occurreret; ita etiam privatae ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coercendae, jus laeso fecerat ab eo qui laeserat, non manu sua, sed apud judicem exigere talionem; quod lex etiam XII tabularum secuta est; *si membrum rupit, talio esto.* Christus vero majoris patientiae magister tantum abest, ut illam in jam laeso probet vindictae flagitationem, injurias quasdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias? tolerabiles scilicet, * non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam patientia contentus sit. Ideo exemplum posuit in alapa, quae non vitam impetit, non corpus mutilat, sed tantum contemtum quemdam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit. Seneca libro de constantia sapientis, injuriam à contumelia dividit: *Prior illa*, inquit, *natura gravior est: haec levior & tantum delicatis gravis, qua non laeduntur, sed offenduntur. Tanta est animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam colaphis caedi malit.* Idem alio loco: *Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Sic apud Pacuvium quidam: *Patior facile injuriam, si est vacua à contumelia.*

Et apud Caecilium alius:

Facile aerumnam ferre possim, si inde abest injuria;
Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia.

Demosthenes: οὐδὲ γὰρ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις δεινὸν, καίπερ ὂν δεινὸν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει, *Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari.* Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum esse ait, quem humilitas animi moveat contrahentis se ob factum dictumve inhonorificum. In tali ergo circumstantia patientiam Christus praecipit; & nequis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam invitas novam*: addit * potius etiam ferendam esse alteram injuriam quam propulsandam priorem: quia scilicet * nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est. Maxillam obvertere in Hebraismo est patienter ferre, ut apparet Esai. XXX, 6. Ierem. III, 3. * praebere os contumeliis, dixit Tacitus historiarum tertio. Tertium argumentum peti solet ex eo quod apud Matthaeum sequitur: *Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Ego vero dico vobis, Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui vos exsecrantur, precamini pro eis qui infesti vobis sunt & vos persequuntur.* Sunt enim qui existimant cum tali dilectione & beneficentia adversum inimicos & infestos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, si

ipsum

ipſum illud legis Hebraicæ dictum conſideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligerent; * Hebræum ſcilicet: ita enim vocem proximi ibi ſumi oſtendit Levit. XIX, comma 17, collatum cum commate 18. At non eo minus imperatum erat magiſtratibus occidere homicidas, & alios graviter ſontes: non eo minus tribus undecim ob delictum atrox juſto bello perſecutæ ſunt tribum Benjamiticam, Iud. XXI. non eo minus recte David qui prælia Domini præliabatur, regnum ſibi promiſſum ab Isboſeto armis repetit. Sit ergo nunc porrecta latius proximi ſignificatio ad homines quoſvis: omnes enim in communem gratiam ſunt recepti: nulli populi à Deo devoti: licebit tamen in omnes quod tunc in Iſraëlitas licuit, qui diligi æque tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod ſi etiam velis in Euangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quoque conſtet, * non omnes æqualiter diligendos, ſed magis patrem, quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata ſunt & judicia capitalia & pia bella. Vide ſententiam moralem quæ exſtat Prov. XXIV, 11. Debent ergo Chriſti præcepta de ſingulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, niſi major ac juſtior dilectio impediat. Notum eſt dictum vetus: *Tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt quam nulli.* Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo qui malis Solem ſuum oriri facit. At idem Deus de quibuſdam malis, & in hac vita pœnas ſumit, & olim ſumet graviſſimas. Quo argumento ſimul ſolvuntur ea quæ de lenitate Chriſtianis præcepta ad hanc rem adferri ſolent. Nam Deus lenis, miſericors, longanimis appellatur Ionæ IV, 2. Exod. XXXIV, 6. At * ejuſdem in contumaces iram, hoc eſt puniendi voluntatem paſſim deſcribunt ſacræ literæ, Num. XIV, 18. Rom. 11, 8. Et hujus iræ miniſter conſtitutus eſt magiſtratus, Rom. XIII, 4. Moſes ab eximia lenitate prædicatur: At idem pœnas de ſontibus exegit, etiam capitales. Chriſti lenitatem & patientiam imitari paſſim jubemur. At * Chriſtus eſt qui & Iudæos inobedientes ſuppliciis affecit graviſſimis, Matth. XXII, 7, & impios in die judicii pro meritis eſt damnaturus. Magiſtri lenitatem imitati ſunt Apoſtoli, qui tamen * poteſtate ſibi divinitus data uſi ſunt ad pœnam facinoroſorum, 1 Cor. IV, 21. 1 Cor. V, 5. 1 Tim. I, 20. Quartus locus qui objicitur eſt Rom. XII, 17. *Nemini malum pro malo reddite: procurate honeſta in omnium conſpectu: ſi fieri poteſt, quantum in vobis eſt, cum omnibus hominibus in pace viventes non voſmetipſos * ulciſcentes, dilecti, ſed date locum iræ: ſcriptum eſt enim; Meum eſt ulciſci: ego rependam, dicit Dominus. Itaque ſi eſurit inimicus tuus, ciba eum; ſi ſitit, da ei potum. hoc enim ſi feceris, carbones ignis coacervabis in caput ejus. Ne vincitor à malo, ſed vince bono malum.* Sed hîc quoque eadem quæ ad locum ſuperiorem patet reſponſio. Nam quo tempore dictum fuerat à DEO, Meum eſt ulciſci, ego rependam; eo ipſo tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis ſcriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (popularibus ſcilicet) exhiberi jubentur, Exod. XXIII, 4, 5. Hæc tamen, ut diximus, neque pœnis capi-

capitalibus, neque bellis justis in ipsos etiam Israelitas obstabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta similia, quamvis latius patentia, in talem sensum rapienda sunt: eoque minus quia capitum sectiones non ab Apostolis sunt, aut eorum ætate, sed multo serius factæ ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc XIII caput inchoat, *Omnis anima potestatibus supereminentibus subjecta esto*, & quæ sequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis cohæsit. In hac autem dissertatione dicit Paulus potestates publicas Dei ministras esse, & vindices ad iram (id est ad pœnam) in maleficos: eo ipso apertissime distinguens inter ultionem publici boni causa, quæ Dei vice exigitur, & ad ultionem Deo reservatam referenda est; & illam explendi doloris quam paulo ante interdixerat. Nam si ultionem etiam illam quæ boni publici causa exigitur, in illo interdicto comprehensam velis, quid erat absurdius, quam cum dixisset abstinendum à pœnis capitalibus, deinde subjicere, in hoc potestates publicas à DEO constitutas, ut pœnas vice Dei exigant? Quintus quo nonnulli utuntur locus est II Cor. X, 3. *Quanquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militia nostra* non sunt carnalia, sed divinitus valida ad destructionem munitionum*: & quæ sequuntur. Sed hic locus nihil ad rem facit. Ostendunt enim tum præcedentia, tum quæ sequuntur, carnis nomine à Paulo ibi intelligi, imbecillam corporis conditionem, qualis in aspectum veniebat, & cujus nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma sua, potestatem scilicet sibi ut Apostolo datam ad coercendos refractarios, quali usus fuerat in Elymam, Corinthium incesti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo potestatem negat esse carnalem, id est infirmam, imo contra validissimam eam esse asserit. Quid hoc ad jus capitalium suppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Ecclesia eo tempore publicarum potestatum auxilio destituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigiosam illam potestatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœpit ex quo Imperatores Christiani Ecclesiæ contigerunt, sicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat. Qui sexto affertur locus Eph. VI, 12, *Induite universam illam armaturam Dei, ut possitis stare adversus artes diaboli; quia non est vobis lucta adversus sanguinem & carnem* (supple, tantum, more Hebræo) *sed adversus imperia*, & quæ sequuntur: agit de pugna quæ Christianorum est qua sunt Christiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus possunt. Iacobi locus qui septimo affertur IV, 1, *Unde bella & pugnæ inter vos? nonne ex voluptatibus vestris quæ militant in membris vestris? Concupiscitis & non habetis: invidetis & affectatis, nec potestis nancisci: pugnatis & bella geritis, nec obtinetis eo quod non petitis: Petitis & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras absumatis*: nihil continet universale: tantum dicit bella & pugnas quibus tum Hebræi dispersi inter se misere collidebantur (cujus historiæ partem aliquam apud Iosephum videre est) ortum habuisse ex causis non probis: quod nunc etiam contingere scimus & dolemus. Sensum ab hoc Iacobi loco non alienum habet Tibulli illud:

Ant. lib. XVIII. cap. 12, & lib. seq.

Divitiæ

Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuere,
Faginus astabat cum scyphus ante dapes.

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas * innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus. Non abeunt hinc ista Lucani : *O prodiga rerum*
Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
Et quæsitorum terra pelagoque ciborum
Ambitiosa fames & lautæ gloria mensæ,
Discite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. non erigit ægros
Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus,
Non auro myrrhaque bibunt; sed gurgite puro
Vita redit. satis est populis fluviusque Ceresque.
Heu miseri, qui bella gerunt.

Cui adjungi potest Plutarchi illud in Stoicorum contradictionibus : *οὐδεὶς γὰρ φύεται ἀνθρώποις πόλεμος ἄνευ κακίας· ἀλλὰ τὸν μὲν φιληδονία, τὸν δὲ πλεονεξία, τὸν δὲ φιλοδοξία τις ἢ φιλαρχία συῤῥήγνυσι. Nullum inter homines bellum non ex vitio nascitur.* * *aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur.* Iustinus cum Scytharum instituta laudasset ; *Atque utinam reliquis mortalibus similis moderatio, & abstinentia alieni foret : profecto non tantum bellorum per omnia sæcula terris omnibus continuaretur, neque plus hominum ferrum & arma quam naturalis fatorum conditio raperet.* Apud Ciceronem est de Finibus primo : *Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordia, seditiones, bella nascuntur.* Maximus Tyrius : *νῦν μεστὰ πάντα πολέμων· αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι πλανῶνται πανταχοῦ, περὶ πᾶσαν γῆν τὰς πλεονεξίας ἐπεγείρουσι. Nunc omnia bellis plena : Vbique enim oberrant cupiditates, & per omnes terras excitant appetitum rerum alienarum.* Iamblichus : *καὶ γὰρ πολέμους καὶ στάσεις καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα καὶ αἱ τούτου ἐπιθυμίαι. διὰ γὰρ τὴν τῶν χρημάτων κτῆσιν οἱ πόλεμοι γίγνονται. Bella, pugnas, seditiones corpus præbet & corporis cupiditates. Nam rerum utibilium caussa bella oriuntur.* Quod vero Petro dictum est, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum non ad bellum communiter spectatum, sed ad bellum privatum proprie pertineat (nam & Christus ipse inhibitæ aut neglectæ defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Ioann. XIII, 36.) suo loco rectius pertractabitur.

IX. Quoties de scripti sensu quæritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas : quod etiam in divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias quæ ab Apostolis constitutæ sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quæ Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quædam veterum Christianorum: ad quæ tria dicenda habeo. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum : adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius ; quales sunt Origenes & Tertullianus qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait à Deo docu-

docu-

documentum datas ὡς τὸ δικαίως καὶ τεταγμένως πολέμους, εἴποτε δέοι, γίγνεσθαι ἐν ἀνθρώποις: *Vt bella justa atque ordinata inter homines gerantur, si quando id jubeat necessitas.* & idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capitalia minus probare videtur, dixit, * *Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat*: Et de militia hæsitat. nam libro de Idololatria: *Quæritur*, inquit, *an fideles ad militiam converti possint, & an militia ad fidem admitti*: Et videtur eo loco propendere in eam sententiam quæ militiæ adversatur. At libro de corona militis, cum quædam adversus militiam disputasset, mox distinguit qui ante baptismum militabant ab iis qui post baptismum nomen dant militiæ: *Planè*, inquit, *si quos militia præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Ioannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat*: * *dum tamen suscepta fide atque signata, aut deserendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillandum* (id est cavendum) *nequid adversus Deum committatur*. Sensit ergo illos post baptismum in militia permansisse; quod sane minime facturi fuerant si intellexissent militiam à Christo interdictam; non magis quam aruspices, magi, * & alii vetitarum artium professores in sua arte post baptismum manere permissi sunt. Eodem libro militem quendam & quidem Christianum laudans; *O militem*, inquit, *in Deo gloriosum*. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Iosephum exstant, videmus Iudæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse, quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent, & quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogerentur. Atque easdem ob causas à L. Lentulo missionem Iudæos impetrasse docet idem Iosephus: alibique narrat, cum Iudæi Roma urbe jussi essent excedere, quosdam militiæ adscriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia; ob eas scilicet quas diximus causas: quibus accedebat interdum tertia, quod adversus populares suos pugnandum haberent. at κατὰ τῶν ὁμοφύλων ὅπλα λαβεῖν ἀθέμιτον, *nefas in populares suos arma sumere*, tunc scilicet cum populares ob patriæ legis observationem periclitabantur. Quoties vero hæc incommoda cavere poterant Iudæi, militabant etiam sub externis regibus, sed ἐμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθεσι καὶ κατὰ ταῦτα ζῶντες, * *perstantes in patriis institutis & ex eorum præscripto viventes*: quod pacisci prius solebant eodem Iosepho auctore. His periculis simillima sunt quæ Tertullianus militiæ suorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: *Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli*: quia scilicet per Deos Gentium, Iovem, Martem atque alios jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona militis; *Excubabit pro templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apostolo non placet: & quos interdiu exorcismis fugavit, noctibus defensabit?* mox: *Quanta alia in delictis circumspici possunt castrensium munium, transgressioni interpretanda?* Tertium quod notamus hoc est, Christianos primorum temporum tanto ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capessenda, ut

sæpe

ſæpe conſilia divina pro præceptis amplecterentur. Chriſtiani, inquit Athenagoras, *οὐ δικάζονται τοῖς ἁρπάζουσι, adverſus ſua rapientes judicio non contendunt*. Salvianus juſſum à Chriſto ait, ut ea ipſa de quibus lis eſt relinquamus, dummodo litibus exuamur. Atqui * id ita generaliter ſumtum conſilii forte eſt & vitæ ſublimioris, at non in præcepto poſitum. Simile eſt quod plurimi veterum omne juramentum improbant, nulla exceptione addita, cum tamen Paulus in re gravi juraverit. Chriſtianus apud Tatianum, *στρατηγίαν παρῄτημαι, præturam recuſo*: apud Tertullianum, *Chriſtianus nec ædilitatem affectat*. Sic Lactantius juſtum (qualem vult eſſe Chriſtianum) negat belligeraturum; ſed ita ut ſimul navigaturum neget. A ſecundis nuptiis quam multi veterum Chriſtianos dehortantur? Quæ omnia ſicut laudabilia, eximia, Deo apprime grata ſunt, ita nullius legis neceſſitate à nobis exiguntur. Atque hæc ſolvendis quæ objiciuntur ſufficient. Nunc ut noſtra firmemus, primum non deſunt nobis ſcriptores & quidem antiquiores, qui & capitalia ſupplicia & quæ inde pendent bella ſentiant à Chriſtianis licite poſſe uſurpari. Nam Clemens Alexandrinus Chriſtianum ait, ſi ad imperium vocetur, ut Moſes, futurum vivam ſubditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum Chriſtiani deſcribens, decere eum ait intectis eſſe pedibus, niſi forte militet. * In conſtitutionibus quæ Clementis Romani nomen præferunt libro VII, c. III, legimus: *οὐχ ὡς παντὸς φόνου φαύλου τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθῴου. τὸν δ' ἔνδικον ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένου: non quaſi omnis cædes illicita ſit, ſed ea quæ eſt innocentis: ita tamen ut quæ juſta eſt, magiſtratibus ſolis ſit reſervata*. Sed auctoritatibus privatis ſepoſitis ad publicam Eccleſiæ veniamus, quæ maximi debet eſſe ponderis: Dico igitur nunquam à baptiſmo rejectos aut ab Eccleſia excommunicatos eos qui militabant. quod tamen & factum oportuit, & factum fuiſſet ſi militia cum novi fœderis conditionibus pugnaſſet. In dictis modo conſtitutionibus lib. VIII, c. XXXII agit ſcriptor ille de iis, qui antiquitus ad baptiſmum admitti, aut ab eo rejici ſolerent. *στρατιώτης προσιὼν διδασκέσθω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν. ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις. πειθόμενος προσδεχέσθω. Miles baptiſmum poſtulans doceatur ab injuriis & vexationibus abſtinere: contentus eſſe ſuis ſtipendiis. Si his pareat, admittitor*. Tertullianus in Apologetico ex perſona loquens Chriſtianorum; *Navigamus*, inquit, *& nos vobiſcum & militamus*. Paulo ante dixerat: *Externi ſumus & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa*. Eodem libro narraverat* M. Aurelio Imperatori Chriſtianorum militum precationibus imbrem impetratum. In corona militem illum qui coronam abjecerat, conſtantiorem ait fuiſſe cæteris fratribus, & multos ei oſtendit fuiſſe Chriſtianos commilitones. Accedat quod & milites nonnulli pro Chriſto tormenta mortemque perpeſſi eundem cum cæteris martyribus honorem ab Eccleſia acceperunt, quos inter memorantur * tres Pauli comites; ſub Decio Cerialis, ſub Valeriano Marinus, quinquaginta ſub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus magiſter militum ſub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus ſub Licinio. Cyprianus de Laurentino & Ignatio

Lib. v. c. 18.

Cap. xlii.

C. xxxvii.

Afris: *in castris & ipsi quondam sæcularibus militantes, sed veri & spirituales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini & coronas illustres passione meruerunt.* Et hinc apparet quid de militia senserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatores Christiani essent. Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt Christiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Christianis ipsis esset judicandum: adde quod & in cæteris rebus leges Romanæ duriores erant quam lenitas Christiana patiatur: quod vel solo * Silaniani Senatusconsulti exemplo satis patet. Postquam vero Constantinus Christianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo desierunt capitalia supplicia. Imo ipse Constantinus inter alias leges de parricidis culeo insuendis legem tulit, quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt. quanquam alioqui in suppliciis exigendis mitissimus fuerit, ita ut ab historicis non paucis reprehendatur * nimiæ lenitatis nomine. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos historiæ docent, & labaro Christi nomen incripsit. Ex eo etiam mutatum est sacramentum militare in eam formam quæ exstat apud Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum Sanctum, & per majestatem Imperatoris quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.* Neque eo tempore ex tot Episcopis, inter quos multi erant, durissima quæque passi pro religione, vel unus fuisse legitur qui aut Constantinum, ab omnibus omnino capitalibus suppliciis & bello, aut Christianos à militia injecto divinæ iræ metu absterruerit, cum tamen plurimi essent acerrimi custodes disciplinæ, & minime dissimulantes eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum pertine-

Lib. 1. c. 27. rent: qualis & Theodosii tempore fuit Ambrosius, qui sermone VII ita ait: *Non militare delictum est, sed propter prædam militare peccatum est.* & de Officiis: *Fortitudo quæ vel bello tuetur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena justitia est.* Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram. Neque tamen ignoro * sæpe Episcopos, & plebem Christianam interpositis precibus suis avertisse pœnas, præsertim capitales: morem quoque introductum, * ut qui ad Ecclesiam confugissent, nonnisi vitæ servandæ fide data redderentur; & * ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua crimina attinebant: sed, qui cum cura hæc omnia, & si qua his sunt similia, expendet, inveniet, signa hæc esse Christianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occasionem, non omnia judicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipsæ * exceptionibus quibusdam temperabantur. Objiciunt hic nobis nonnulli XII canonem Synodi Nicænensis qui Latine sic habet. * *Quicumque vocati per gratiam, primum quidem ardorem, fidemve suam ostenderunt, & cingulum militiæ deposuerunt, postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis militiam repeterent, hi decem annis jaceant, post triennii auditionis tempus. In his autem omnibus observari oportet propositum & modum pœnitentiæ. Quicumque enim, & timore, & lachrymis, & patientia, & bonis operibus conversionem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis implentes,*

tes, tum demum orationibus communicabunt, & postea licebit Episcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicumque vero indifferenter tulerunt, & habitum Ecclesiam introeundi sibi arbitrati sunt ad conversionem sufficere, hi definitum tempus omnino impleant. Vel ipsum tredecim annorum tempus satis indicat non de levi aut ambiguo, sed gravi aliquo atque indubitato crimine hìc agi. Agitur autem haud dubie * de idololatria. nam quæ canone XI præcesserat mentio temporum Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet. ut sæpe Canonum sequentium sensus à prioribus pendet. Vide in exemplum Canonem XI, Concilii Eliberini. Licinius autem, verba sunt Eusebii, στρατιώτας ἐκέλευεν ἀποβάλλεσθαι τοῦ ἀξιώματος εἰ μὴ τοῖς δαίμοσι θύειν αἱροῖντο, *milites militia exuebat, * nisi Diis sacrificare vellent.* quod & Iulianus postea imitatus est, quam ob causam Victricius atque alii cingulum pro Christo abjecisse leguntur. Idem olim sub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor quorum in martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Hesychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjecere cingulum, quorum fuit Arsacius inter Confessores nominatus, & Auxentius factus postea Mopsuestiæ Episcopus. Quare his qui semel conscientia puncti cingulum abjecerant, reditus ad militiam sub Licinio non patebat nisi per fidei Christianæ abnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitionem testabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur, quam illi de quibus egerat præcedens canon, qui sine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Christianismum abjecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem quem produximus ab omni ratione alienum est. Aperte enim testatur historia his qui sub Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Christianam violarent, à Constantino datam optionem, immunesne esse à militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt. Sunt & qui Leonis epistolam objiciant, quæ dicit, *Contrariam esse Ecclesiasticis regulis post pœnitentiæ actionem redire ad militiam sæcularem.* Sed sciendum in pœnitentibus non minus quam in clericis & ascetis exactam fuisse vitam non quovis modo Christianam, sed eximiæ cujusdam puritatis * ut tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in consuetudinibus antiquissimis Ecclesiæ quo augustiori nomine commendabiliores essent, canones Apostolici vulgo appellabantur. Canone LXXXII edicitur: *Ne quis Episcopus, presbyter aut diaconus militiæ vacet, & utrumque retineat officium Romanum & functionem sacerdotalem. Quæ enim Cæsaris sunt Cæsari, quæ Dei Deo.* Quo ipso ostenditur his qui cleri honorem non sperarent Christianis militiam non fuisse interdictam. Hoc amplius, etiam * ad clerum admitti vetabantur, qui post baptismum aut magistratus attigissent, aut munera bellica, ut in epistolis Syricii & Innocentii & in concilio Toletano videre est. Legebantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex iis qui vitæ exactissimæ specimen dedissent. Adde quod militiæ & quorundam magistratuum perpetua erat obligatio. at sacro ministerio addicti * nulla alia cura ac labore quoti-

diano inde abstrahi debebant. qua de causa & sextus canon constituit ne Episcopus presbyter, aut diaconus sæculares curas administret, octuagesimus ne publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos canones sextus, * ne procurationem rerum alienarum suscipiat, aut causarum patrocinium. sic eosdem * tutores constitui nefas judicat Cyprianus. At pro nostra sententia expressum Ecclesiæ judicium habemus in Concilio primo Arelatensi, quod habitum est sub Constantino. Ejus enim Concilii Canon III, sic habet: *De his qui arma projiciunt in pace, placuit abstinere eos à communione:* Id est qui militiam deserunt extra tempora persecutionis. * Id enim pacis nomine intelligi volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedat exemplum militum sub Iuliano non modico profectu Christianorum, ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent: de quibus sic Ambrosius: *Iulianus Imperator, quamvis esset apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat; Producite aciem pro defensione reipublicæ; obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma in Christianos; tunc agnoscebant Imperatorem cœli.* Talis & multo ante fuerat Thebæa legio, quæ Diocletiano imperante à Zabda tricesimo Hierosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat, & deinde in omne ævum memorabile edidit Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum, quod infra à nobis memorabitur. Hoc loco satis sit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officium solida brevitate exprimit: *Offerimus nostras in quemlibet hostem manus, quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dextera ipsa pugnare adversus impios & inimicos sciunt; laniare pios & cives nesciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumsisse. Pugnavimus semper pro justitia, pro pietate, pro innocentium salute: hæc fuerunt hactenus pretia periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto conservemus tibi* (ad Imperatorem sermo est) *si hanc Deo nostro non exhibemus?* Basilius de antiquioribus Christianis sic loquitur: τὲς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις ὀυκ ἐλογίσαντο, ἐμοὶ δοκεῖν, συγγνώμην δόντες τοῖς ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένοις. *Eas quæ in bellis perpetrantur cædes majores nostri pro cædibus non habuere, excusatos habentes eos qui pro pudicitia ac pietate decertant.*

Annotata ad Caput II.

§. I. P*Ost hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione*] Seneca epistola CXXIV, *quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est.*

Sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat quam illa sint à quibus ad hanc venerimus] Seneca epistola LXXVI: *Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. in homine optimum quid est? Ratio.* vide & epistolam CXXI, & CXXVIII. Iuvenalis Satyra XV:

melius nos
Zenonis præcepta movent: neque enim omnia, quædam
Pro vita facienda monent.

Illis

Illis iratus petit atque insensus insurget] Martialis :

Vitulusque inani fronte prurit ad pugnam.

Porphyrius tertio de non esu animalium : πρῶτον μὲν ἕκαστον οἶδεν εἴτε ἀσθενές ἐστιν εἴτε ἰσχυρόν. καὶ τὸ μὲν φυλάττεται· τῷ δὲ χρῆται ὡς πάρδαλις μὲν ὀδοῦσιν· ὄνυξι δὲ λέων καὶ ὀδοῦσιν, ἵππος δὲ ὁπλῇ καὶ βοῦς κέρασι. *novit quodque animantium quæ pars sui infirma sit, quæ valida. illi cavet : hac utitur , ut dentibus pardalis, leo & unguibus & dentibus ; equus ungula, bos cornibus.* Chrysostomus de Statuis undecimo : τὰ ἄλογα πάλιν ἐν τῷ σώματι τὰ ὅπλα ἔχει, οἷον ὁ βοῦς τὰ κέρατα, τοὺς ὀδόντας ὁ σῦς ὁ ἄγριος, τοὺς ὄνυχας ὁ λέων. ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ σώματος τὰ ὅπλα κατέθηκεν ὁ θεὸς, ἀλλ' ἔξω τοῦ σώματος, δεικνὺς ὅτι ἥμερον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οὐκ ἀεί μοι τῶν ὅπλων τούτων καιρός. καὶ γὰρ πολλάκις μὲν αὐτὰ ἀποτίθημι, πολλάκις δὲ μεταχειρίζομαι. ἵν' οὖν ἐλεύθερος ὦ καὶ ἀπολελυμένος καὶ μὴ διηνεκῶς ἀναγκάζωμαι βαστάζειν τὰ ὅπλα, ἐποίησεν αὐτὰ κεχωρισμένα τῆς φύσεως εἶναι τῆς ἐμῆς. quæ postrema optime conveniunt cum iis quæ ex Galeno in contextu sequuntur. Hoc enim dicit : *Ratione quæ carent , arma in ipso habent corpore, ut bos cornua , dentes aper, ungues leo. At mihi non in corporis natura Deus arma posuit ; sed extra corpus, hoc ipso ostendens mansuetum animal esse hominem , neque semper talium armorum mihi esse tempus. Nam telum sæpe depono , resumo interdum. Vt igitur liberior solutiorque sim , neque semper cogar portare arma, fecit ea sejuncta esse à mea natura.*

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus] Cassiodorus de anima : *Et quoniam neque cornu, neque dente , neque fuga* (sicut alia animalia) *corporis humani forma se prævalet vindicare , robustus illi thorax, brachiaque concessa sunt : ut illatam injuriam manu defenderet , & objectu corporis quasi quodam clypeo vindicaret.*

Omnis honesta ratio esset expediendæ salutis] Seneca : *Tutela certissima ex proximo est, sibi quisque permissus est.* Quintilianus VII, cap. II : *Primum in omni genere debet esse defensio, quia natura potior est salus nostra , quam adversarii pernicies.* Bene ergo in Trachiniis Sophocles : §. III.

εἰ γὰρ ἐμφανῶς ἠμύνατο,
Ζεύς τ' ἂν συνέγνω σὺν δίκῃ χειρουμένῳ.
nam si se ipse tutasset palam,
Veniam dedisset jure pugnanti Deus.

vide & Wisigottorum legem lib. VI, tit. I, c. 6.

Quod sensu, id est rationis usu , caret] Similem in modum Seneca de feris loquitur : *Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis evincit.* vide totum locum de Beneficiis libro I, cap. III , & compara quæ ad Præfationem ex Philone posuimus.

Jure gentium introducta esse bella] Scriptor vitarum illustrium in Themistocle : *Professus est Athenienses suo consilio , quod communi jure gentium facere possent , Deos publicos suosque patrios ac penates , quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse.* §. IV.

Rhadamanthi jus] Apud Apollodorum libro II : Νόμος Ῥαδαμάνθυος· ὃς ἂν ἀμύνηται τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντα, ἀθῷον εἶναι. *Lex Rhadamanthi: si quis se ultus sit de eo qui prior vim intulerit, impune id ferat.* §. V.

Leves fuisse pœnas] Servius ad primum librum Æneidos: *Luctis, persolvetis. Et hic sermo à pecunia descendit. antiquorum enim pœna omnes pecuniariæ fuerunt.* Et ad librum secundum: *Expendere, tractum est à pecunia. nam apud majores pecuniarias pœnas constat fuisse, cum adhuc rudi ætate pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam deinde usurpatum est.* Ad sextum. *Pendere, tractum est à pecuniaria damnatione.* memorat Plinius historiæ naturalis libro VII, cap. LVI: primum capitis judicium in Areopago esse actum.

Simili facinore perpetrato] aut potius, si quid simile perpetrasset. nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

Vt insons esset qui homicidam occidisset] Iosephus: προαγορεύω μὲν τοι σφαγῆς ἀνθρωπίνης ἀπέχεσθαι, καὶ καθαρεύειν φόνου καὶ δράσαντάς τι τοιοῦτο κολάζεσθαι. *Edico ut à cæde humana pura habeantur manus. quod si quis cædem commiserit, pœnam ferat.*

§. VI. *Vt concubinatum, divortium,*] Spectat huc illud Hieronymi: *Aliæ sunt leges Cæsaris, aliæ Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit.*

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit] Locus Iustini est ad Zenam: idemque sensus apud Origenem in excerptis illis quæ Philocalia dicuntur.

Puta septem populos] In hos odium lege permitti ait illustrissimus Abarbaniel ad Deut. XXIII, 21.

Non præcipi in eo gradu ac latitudine] Quædam huc pertinentia vide in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chrysostomi locus de Virginitate cap. XLIV: τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν οὐ τοσοῦτον ἡμῖν ἀρετῆς προὔκειτο μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ ἀντιλοιδορεῖσθαι τὸν λοιδορούμενον, καὶ χρημάτων ἐπιμελεῖσθαι ἐξῆν, καὶ εὐορκοῦντα ὀμνύναι, καὶ ὀφθαλμὸν ἐξορύξαι ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ μισῆσαι τὸν ἐχθρὸν, καὶ οὔτε τρυφᾶν, οὔτε ὀργίζεσθαι, οὔτε γυναῖκα τὴν μὲν ἐκβάλλειν, τὴν δὲ ἀντεισάγειν κεκώλυτο, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο κατὰ ταυτὸν ὁμοῦ γυναῖκας ἔχειν ὁ νόμος ἐπέτρεπε, καὶ πολλὴ καὶ ἐν τούτοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἡ συγκατάβασις ἦν· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν πολλῷ στενωτέρα γέγονεν ἡ ὁδός. *Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed & vindictam sumere de injuriam inferente, & convitianti reddere convitium, & pecuniis studere licebat, sed & citra falsimoniam jurare, & pro oculo excutere oculum, & odio habere inimicum. quin nec deliciis frui, nec irasci, nec uxorem aliam ejicere, recipere aliam, vetitum erat. Parum dixi. etiam duas eodem tempore uxores haberi lex sinebat, multaque & in his & in aliis rebus erat temporum illorum indulgentia. At post Christi adventum multo arctior facta est via.* Eodem libro cap. LXXXIII: οὐ τὸ αὐτὸ τῆς ἀρετῆς ἀπαιτούμεθα μέτρον ἡμεῖς τε κἀκεῖνοι. *non eadem virtutis mensura à nobis & ab illis exigitur.* Idem in oratione filium Patri æqualem, quæ est Tomo VI, ait in Euangelio esse ἐπίδοσιν καὶ προσθήκην ἐντολῶν, *præceptorum & intensionem & adjectionem.*

§. VII. *Vt tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate*] Seneca Epistola LXXIII, philosophiæ fideliter deditos falso ait contemtores magistratuum ac regum existimari. *E contrario,* ait, *nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet.* Digna est quæ legatur epistola. ubi & hoc: *Hujus pacis beneficium, ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.*

Χριστιανὸ

Χριστιανὰ τὰ τέλη, *id est magistratus Christianos*] nisi hic interpretari malis, Christianum vitæ exitum.

Edessenorum] Est Edessa in Osroene. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Pia res est imperium quamvis ab impiis teneatur] Bene hoc exsequitur ad hunc locum epistolæ ad Romanos Chrysostomus.

Cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas] Διὰ τούτους δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ τιμωρίαι καὶ διάφοροι κολάσεων τρόποι. *Propter hos sunt judicia & leges & supplicia totque pœnarum modi.* Chrysostomus in sermone ad Patrem fidelem.

Paulus Apostolus intellectis Iudæorum in se insidiis] Vtitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum: *Quorum contra furorem possumus non insolita nec à scripturis aliena impetrare præsidia, quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari etiam submovit auxilio.* Vtitur & sæpe Augustinus, ut epistola L, quæ est ad Bonifacium: epistola CLIV ad Publicolam, ubi hæc: *Neque si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret.* Idem epistola CLXIV: *Paulus egit, ut sibi tuitio etiam armatorum daretur.*

Non recuso mori] Sic & Act. XXVIII, 18: *quia nulla in me erat mortis causa.* Iustinus Apologetico II, κολάζεσθαι δὲ τοὺς οὐκ ἀκολούθως τοῖς διδάγμασιν αὐτοῦ βιοῦντας, λεγομένους δὲ μόνον Χριστιανούς, καὶ ὑφ' ὑμῶν, ἀξιοῦμεν. *Vt autem puniantur qui non convenienter præceptis illis vivunt & nomine solo sunt Christiani, & quidem à vobis, & nos optamus.*

Vaticinium Esaiæ] Id de pace quæ orbi contigit beneficio Romani §. VIII.
imperii interpretatur Chrysostomus oratione Christum esse Deum: καὶ ὅτι οὐ παγία ἐστὶ μόνον καὶ ἀκίνητος καὶ ἀρραγής, ἀλλὰ καὶ πολλὴν προξενήσει τῇ οἰκουμένῃ εἰρήνην, καὶ αἱ μὲν κατὰ πόλεις πολυαρχίαι καταλυθήσονται, καὶ αἱ μοναρχίαι, μία δέ τις ἔσται βασιλεία εἰς πάντας ἀρκοῦσα, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ ἔσται, οὐ καθάπερ ἔμπροσθεν. τὸ μὲν παλαιὸν χειροτέχναι πάντες καὶ ῥήτορες ὅπλα ἐτίθεντο καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἱστήκασαν· τοῦ Χριστοῦ δὲ παραγενομένου πάντα ἐκεῖνα διελύθη καὶ εἰς μέρος ἀφωρισμένον τὰ τῶν πολέμων περιέστη. *Neque vero prædictum tantum est, stabilem fore, immotam, atque inconcussam hanc religionem, sed cum ea adventuram orbi pacem, desituras illas in singulis civitatibus plurium potentias, regnaque ipsa, & unum fore super omnes imperium, ac ejus pleraque pacem habitura, contra quam ante fiebat. olim enim & opifices & oratores induebant arma, consistebant in acie. Post Christi vero adventum cessavit mos iste & ad definitum hominum ordinem redacti sunt actus bellici.* Habes sensum plane eundem apud Eusebium de præparatione lib. I, cap. 10.

Si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant] nam de Christianis Iustinus: οὐ πολεμοῦμεν τοῖς ἐχθροῖς, *non pugnamus in hostes.* Plane ut de Essenis Philo in oratione omnem bonum esse liberum: βελῶν ἢ ἀκόντων ἢ ξιφιδίων ἢ κράνους ἢ θώρακος ἢ ἀσπίδος οὐδένα παρ' αὐτοῖς ἂν εὕροις δημιουργὸν ἢ ὁπλοποιὸν, ἢ μηχανοποιόν. *Nullum inter eos reperias qui aut jacula aut sagittas aut gladium aut galeam aut loricam aut scutum fabricet, nullum qui aut arma conficiat, aut machinas.* Simile est quod Chrysostomus ait I ad Cor. XIII, 3: *Si esset inter homines qualis oportet dilectio, nullas fore pœnas capitales.*

Quod Græci vertunt τὸ ἀδικεῖν] Vt & Lucas in Stephani oratione: ὁ ἀδικῶν τὸν πλησίον.

Dimitte illi etiam pallium] Id ita exponit Cyprianus de Patientia: *Vt tua ablata non repetas.* Irenæus lib. IV, cap. XXVII: *Tollenti tibi tunicam, remitte ei & pallium: sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, angariaverit mille passus, vade cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris, sed quasi liber præcedas.* Etiam Libanius, qui Euangelia legerat, laudat non litigantes de chlamyde & tunica, in oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I adversus Pelagium: *Docet Euangelium ei qui nobiscum velit judicio contendere, & per lites & jurgia auferre tunicam, etiam pallium esse concedendum.*

Vt & patientia & benignitas omnibus innotescat] Iustinus Apologetico II: περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικάκους εἶναι καὶ ὑπηρετικοὺς πᾶσι καὶ ἀοργήτους ἃ ἔφη ταῦτά ἐστι. *Quæ dixit, huc pertinent, ut adversus omnes simus patientes, officiosi, minime iracundi.*

Petenti abs te dato] Iustinus Apologetico eodem: εἰς δὲ τὸ κοινωνεῖν τοῖς δεομένοις καὶ μηδὲν πρὸς δόξαν ποιεῖν, ταῦτα ἔφη· παντὶ τῷ αἰτοῦντι δίδοτε &c. *De communicandis vero facultatibus nostris cum egentibus & ne quid ad gloriam aucupandam faciamus hæc dixit: omni petenti date* &c. Alibi: παντὶ δεομένῳ κοινωνοῦντες, *communicantes nostra omni egenti.* Cyprianus Testimoniorum lib. III, I, *Nemini negandam eleemosynam. item illic: omni poscenti te dato, & ab eo qui voluerit mutuari, ne aversatus fueris.*

Vestra copia succurrat illorum inopiæ] Seneca de Beneficiis secundo: *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam.* Chrysostomus in locum ad Corinthios hic productum: ὁ θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει. *Deus pro facultate poscit, quatenus habet quis, non quatenus non habet.* Quod ut recte intelligatur, accedant sequentia, ἐπαινεῖ μὲν τὸ ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζει δὲ τούτους ποιῆσαι τοῦτο. *Laudat quidem quod facultates exsuperat.* (nempe in Thessalonicensibus) *sed hos* (Achæos scilicet) *non cogit idem facere.*

Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit] vide Chrysostomum dicto jam loco.

Potius ferendam esse alteram injuriam] Chrysostomus VII ad Romanos: τοῦτο γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη, τὸ πλεῖον αὐτῷ παρασχεῖν ὧν βούλεται καὶ τοὺς ὅρους τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τῇ δαψιλείᾳ τῆς οἰκείας ὑπερβῆναι μακροθυμίας. *Hæc egregia victoria plus illi largiri quam velit & fines improbæ in illo lubidinis liberalitate propria patientiæ transcendere.*

Nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est] Chrysostomus de Statuis prima: ὕβρις οὐκ ἀπὸ γνώμης τῶν ὑβριζόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων ἢ συνίσταται ἢ ἀπόλλυται. *Contumelia non ab inferentis animo sed ex judicio eorum qui patiuntur aut fit aut perit.*

Præbere os contumeliis] Præbere os, eo sensu & apud Terentium est Adelphis.

Hebræum scilicet] Cui par proselytus. leges autem de non nocendo, etiam ad incolas illos incircumcisos de quibus actum cap. I, §. XVI porrigebantur. ita Thalmudici.

Non omnes æqualiter diligendos] Tertullianus adversus Marcionem IV: *Secun-*

XV: *Secundus gradus bonitatis est in extraneos: in proximos primus.* Hieronymus adversus Pelagium dialogo I: *Præceptum est mihi ut diligam inimicos, & orem pro persecutoribus. Numquid justum est ut ita diligam, quasi proximos & consanguineos; ut inter æmulum & necessarium nulla distinctio sit?*

Tam omnibus ignoscere crudelitas est quam nulli] verba sunt Senecæ I de Clementia, cap. II. Chrysostomus I ad Cor. III. 12, & sequentibus, de pœnis humanis agens: οὐδὲ ἄνθρωποι ὠμότητι ταῦτα πράττουσι, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ: *non ex sævitia sed ex bonitate talia faciunt homines.* Augustinus: *Sicut est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens:* Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia, Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum: *Removeantur patrocinia quæ favorem reis & auxilium facinorosis impertiendo maturari scelera fecerunt.* Totilas apud Procopium Gotthicorum II: τό τε ἐξαμαρτάνειν καὶ τὸ διακωλύειν τὴν ἐς τοὺς ἡμαρτηκότας τιμωρίαν, οἶμαι, ἐν ἴσῳ εἶναι. *Peccare & prohibere pœnas peccantium in pari pono.* vide quæ dicuntur lib. II, cap. XXI, §. II.

Ejusdem in contumaces iram] vide hac de re Cyrillum libro V contra Iulianum.

Christus est qui Iudæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis] Adde loca Matth. XXI, 44. Lucæ XIX, 12, 14, 27. Chrysostomus ad Rom. XIV, narratis malis Hierosolymorum, ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς αὐτοὺς ταῦτα εἰργάσατο, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦτο προλέγοντος καὶ διὰ παραβολῶν καὶ σαφῶς καὶ διαρρήδην. *Christum esse qui hæc fecerit, audi ipsum prædicentem, tum per parabolas, tum aperte & exserte.* Similia habet oratione secunda adversus Iudæos.

Potestate sibi divinitus data usi sunt] Chrysostomus I Cor. IV, 21. ἀναιρῶ, πηρώσω; ἔστι γὰρ πνεῦμα πραότητος καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος: *Interficiam, mutilabo? Est enim ut lenitatis ita & severitatis spiritus.* vide & Augustinum de sermonibus Domini in monte lib. I, & alios quos citat Gratianus XXIII, quæst. VIII.

Ulciscentes] Vulgata interpretatio in hoc loco habet *defendentes.* Sed ea vox sæpe à Christianis in ulciscendi sensu posita invenitur. Tertullianus de Patientia: *Iam si levius defendaris, insanies: si uberius, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cujus modum regere non possum per impatientiam doloris?* Adversus Marcionem II: *Non enim injuriæ mutuo exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, ut quia durissimo & infideli in Deum populo longum vel etiam incredibile videretur à Deo exspectare defensam, edicendam postea per Prophetam, mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: interim commissio injuriæ metu vicis repastinaretur: & licentia retributionis prohibitio esset provocationis; ut sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur; & prima deterrita, nec secunda committitur, quæ & alias facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam idipsum pati, quod feceris aliis.* De monogamia: *Aliæ diluvium iniquitates provocaverunt, semper defensæ qualescumque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt.* Locum Pauli de quo hic sermo non male explicat Augustinus epistola CLIV: *Hinc autem dictum est non resistamus malo, ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit.* vide quæ infra lib. II, cap. XX, §. V, & §. X.

Non sunt carnalia] Chrysostomus hoc loco: ὅπλα σαρκικὰ intelli-

 git

git πλοῦτον, δόξαν, δυναστείαν, εὐγλωττίαν, δεινότητα, περιδρομάς, κολακείας, ὑποκρίσεις. *Opes, gloriam, potentatum, eloquentiam, sollertiam, prensationes, assentationes, fallacias.*

Innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus] Dicit idem Philo de vita contemplatrice, citans Homeri illud :

Γλακτοφάγων ἀβίωντε δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

Laccomedonum inopumque hominum justissima qua gens.

Iustinus de Scythis : *Aurum & argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt.* Mox : *Hac continentia, morum quoque illis justitiam indidit nihil alienum concupiscentibus : quippe ibidem divitiarum cupido est ubi & usus.* Et de Scythis in eandem sententiam locus lectu dignus apud Gregoram libro 11, Taxiles Alexandro : τί δεῖ πολέμων καὶ μάχης ἡμῖν, Ἀλέξανδρε, πρὸς ἀλλήλους, εἰ μήτε ὕδωρ ἀφαιρησόμενος ἡμῶν ἀφῖξαι, μήτε τροφὴν ἀναγκαίαν, ὑπὲρ ὧν μόνων ἀνάγκη διαμάχεσθαι τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἀνθρώποις; *Quid inter nos, Alexander, bellis & praliis opus, quando neque ut aquam, neque ut victum necessarium à nobis auferas huc venisti, pro quibus solis pugnare est hominum ratione utentium?* Diogenis dictum huc pertinet, οὐ γὰρ ἐκ τῶν μαζοφάγων οἱ κλέπται καὶ οἱ πολέμιοι. *non enim ex his qui polentam edunt, aut fures exsistunt, aut bellorum auctores.* Porphyrius lib. 11 de non edendis animalibus : τὸ εὐδάπανον καὶ εὔπορον πρὸς συνεχῆ εὐσέβειαν συντελεῖ καὶ τῶν ἁπάντων. *quicquid paratu facile est & levis sumtus, ad pietatem perpetuam, & quidem omnium confert.*

Aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur] Verissimam, sed parum meditatam hominibus sententiam multis egregiis veterum expressam verbis, quid nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athenæus philosophus apud Diogenem Laertium :

ἄνθρωποι μοχθεῖτε τὰ χείρονα καὶ διὰ κέρδος
ἄπληστοι νεικέων ἄρχετε καὶ πολέμων.

In mala sudatis miseri : sine fine cupido
Vos agit in rixas bellaque pracipites.

Fabianus Papirius in controversiis Senecæ patris: *Ecce instructi exercitus, sæpe civium cognatorumque consertiri manus, constiterunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem adversus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt : nec, si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque divino genus. Quæ tanta vos fert ira, cùm una stirps idemque sanguis sitis : vel quæ furia in mutuum sanguinem egere? quod tantum malum humano generi vel forte vel fato invectum? an ut convivia poculis exstruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, nequid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum est? quid tandem sic pestifera ista divitiæ expetuntur, si, ne in hoc quidem ut liberis relinquantur?* Philo ad Decalogum : χρημάτων ἔρως ἢ γυναικὸς, ἢ δόξης, ἢ τινος ἄλλου τῶν ἡδονὴν ἀπεργαζομένων, ἆρά γε μικρῶν καὶ τῶν τυχόντων αἴτιος γίνεται κακῶν; οὐ διὰ τοῦτο συγγένειαι μὲν ἀλλοτριοῦνται τὴν φυσικὴν εὔνοιαν μεθαρμοζόμεναι πρὸς ἀνήκεστον ἔχθραν. χῶραι δὲ μεγάλαι καὶ πολυάνθρωποι στάσεσιν ἐμφυλίοις ἐρημοῦνται. γῆ δὲ καὶ θάλαττα πληροῦται τῶν κεκαινουργημένων ἀεὶ συμφορῶν.

φορῶν, ναυμαχίαις καὶ πεζαῖς στρατιαῖς; οἱ γὰρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πρὸς τε ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους τραγῳδηθέντες πόλεμοι πάντες ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἐῤῥύησαν ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. *Pecuniarum amor, aut feminæ, aut gloriæ, aut alicujus demum rei quæ voluptatem pariat, an parvorum dumtaxat & vulgarium malorum causa est? Ob hoc alienantur à cognatis cognati naturali benevolentia in odium insanabile mutata. regiones autem magnæ & fœcundæ populorum civilibus vastantur dissidiis. tum vero & terra & mare implentur calamitatibus nove semper repertis per pedestres navalesque acies. Nam bella illa Græcorum barbarorumque aut inter se aut horum in illos, etiam tragœdiis decantata, ab uno fluxere fonte cupiditatis, sive illa divitiarum, sive gloriæ, sive voluptatum fuit.* Plinius hist. nat. lib. II, cap. III, *Placatiora tamen ea* (Terra) *ob hoc utimur, quod omnes hi opulentiæ exitus ad scelera, cædes & bella tendunt, quamque sanguine nostro irrigamus, insepultis ossibus tegimus.* Hieronymus adversus Iovinianum II, *Diogenes tyrannos & subversores urbium bellaque vel hostilia vel civilia, non pro simplici victu olerum pomorumque, sed pro carnium & epularum deliciis asserit excitari.* Chrysostomus I Cor. XIII, 3. εἰ γὰρ ἅπαντες ἠγάπων καὶ ἠγαπῶντο οὐδὲν ἂν ἠδίκησεν οὐδείς. ἀλλὰ καὶ φόνοι καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ ἁρπαγαὶ καὶ πλεονεξίαι καὶ πάντα ἂν ἐκποδὼν ἐγεγόνει τὰ πονηρά. *Nam si mutuo se diligerent homines, nemo alterum afficeret injuria. procul essent cædes & pugnæ & bella & seditiones & rapinæ & defraudationes & quicquid est malorum.* Idem ad patrem fidelem de opulentis loquens: οὐ δι᾽ ἐκείνους στάσεις καὶ πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ πόλεων κατασκαφαὶ καὶ ἀνδραποδισμοὶ καὶ δουλεῖαι καὶ αἰχμαλωσίαι καὶ φόνοι καὶ τὰ μυρία ἐν τῷ βίῳ κακά; *Nonne per hos adveniunt seditiones, & bella, & pugnæ, & urbium excidia, & plagia, & servitutes, & captivitates, & cædes, & innumera vitæ mala?* Claudianus:

> *Hæc si nota forent, frueremur simplice cultu,*
> *Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,*
> *Non ventus quateret puppes, non machina muros.*

Agathias historiarum primo: ἐς δὲ πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ αὐθαίρετα κατολισθαίνουσαι, πολέμων καὶ ταραχῶν ἅπαντα ἐμφοροῦσι. *Hominum animi sponte ad nimias cupiditates injustitiamque delapsi, implent omnia bellis ac tumultibus.* Concludam multa bene dicta uno Polybii: αὐτάρκεια τοῦ βίου, φιλοσοφία αὐτοδίδακτος. *Animus necessariis contentus alio ad sapiendum magistro non eget.*

Bonum esse cùm puniuntur nocentes nemo negat] idem Tertullianus de anima: *Quis non præferat sæculi justitiam, quam & Apostolus non frustra gladio accinctam contestatur, quæ pro homine sæviendo religiosa est?* Et ad proconsulem Scapulam: *Non te terremus, qui nec timemus. Sed velim ut omnes salvos facere possimus, monendo* μὴ θεομαχεῖν. *Potes & officio jurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminisse, vel quia & vos sub gladio estis.* §. IX.

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione castitatis.

Et alii vetitarum artium professores] Tertullianus de idololatria: *ad ecclesiam non admittuntur qui artes exercent, quas Dei disciplina non recipit.* Augustinus de fide & operibus: *Meretrices & histriones & quilibet alii publicæ turpitudinis professores nisi solutis aut diruptis talibus vinculis ad Christi sacra-*

cramenta non permittuntur accedere. de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola LXV. de lanistis, lenonibus, victimarum redemtoribus apud Tertullianum. de auriga Circensi apud Augustinum.

Perstantes in patriis institutis] Verba Iosephi XI historiæ antiquæ.

Id ita generaliter sumtum consilii forte est & vitæ sublimioris] Concilium Carthaginense IV: *Episcopus nec provocatus de rebus transitoriis litiget.* Adde Ambrosium lib. II Offic. cap. XXI. & Gregorium Magnum libro II, Ind. XI, epist. LVIII.

In constitutionibus] videtur scriptus is liber finiente sæculo secundo.

M. Aurelio Imperatori] vide & Xiphilinum de hac historia.

Tres Pauli comites] Adde militem quendam à Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

Silaniani Senatusconsulti] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt quæ servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

Nimia lenitatis nomine] Zonaras: τοῖς μεταβαλλομένοις ἐκ πονηρίας φιλανθρώπως διακείμενος ἔλεγεν ὅτι τὸ νοσοῦν μέλος ἀποκοπτέον καὶ σηπτὸς ἵνα μὴ καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι λυμαίνηται, οὐ μέντοι τὸ ὑγιείας ἤδη τυχὸν ἢ καὶ ὑγιαζόμενον. *Clementem se ostendebat iis qui pravam vitam deseruerant, quod diceret abscindendum membrum ægrotans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, non id quod aut sanatum jam sit aut sanescat.* vide & Eusebium. sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ita de Haraldi regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

Sæpe Episcopos] Augustinus: *Officium Sacerdotis est intervenire pro reis.* In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Vt qui ad Ecclesiam confugissent] vide Chrysostomum XVI de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigotthorum libro VI, tit. V, 16. IX, tit. II, c. 3.

Vt circa Pascha] L. Nemo, C. de Episc. audientia.

Exceptionibus quibusdam] Quas vide apud Cassiodorum XI, 40. & c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

Quicumque vocati] Simeon Magister in ejus canonis epitome: οἱ βιαζόμενοι καὶ δόξαντες ἀντισχεῖν, εἶτα νικηθέντες τῇ ἀσεβείᾳ καὶ ἀναστρατευσάμενοι δεκαετίαν ἀφοριζέσθωσαν. *Qui vi adhibita visi sunt restitisse, sed ab impietate victi sunt & militiam resumsere, decem per annos abstineantur.* Eundem hujus canonis sensum exprimunt Balsamo & Zonaras & Ruffinus libro X, cap. VI.

De idololatria] quod principale crimen, *summus seculi reatus* dicitur Tertulliano de Idololatria: *Gravissimum & extremum delictum* Cypriano epist. XII.

Nisi Diis sacrificare vellent] Sulpitius Severus: *Sane tum Licinius, quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos litare præceperat: abnuentes militia rejiciebat.* ob hanc caussam Valentianus, qui Imperator postea factus est, sub Iuliano abjecit cingulum. Non dissimile est quod Victor Vticensis narrat, multos sub Hunericho rege militiam temporalem abjecisse, quia cum Arianismo erat connexa.

Vt tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant] Leo epistola XC ad Rusticum; *Illicitorum veniam postulantem, oportet*

etiam

etiam multis licitis abstinere. In epistola Episcoporum ad Ludovicum regem legimus: *Quilibet tanto à se licita debet abscindere, quanto se meminit & illicita perpetrasse,* in Capitulis Calvi: *Tanto quisque majora quærat bonorum operum lucra, quanto graviora sibi intulit damna, per culpam.*

Ad Clerum admitti vetabantur] Eusebius demonstrationum lib. I, duplicem describit Christianorum vitam, aliam ἐντελῆ, aliam inferiorem. qui in hac sunt eos inter alia τοῖς κατὰ τὸ δίκαιον στρατευομένοις τὰ πρακτέα ὑποτίθεσθαι, *iis qui juste militant agenda indicare.*

Nulla alia cura ac labore] vide canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel monachi.

Ne procurationem rerum alienarum suscipiat] vide epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas judicat Cyprianus] in epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis consistentem. Adde l. Generaliter, C. de episcopis & clericis.

Id enim pacis nomine intelligi volebant] Tertullianus idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabit?* idem de Fuga persecutionum: *Nostra paci quod est bellum quam persecutio?* Cyprianus epistola X: *Quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia domini prior sumserit.* Epistola XXII: *Cum Dominus cœperit ipsi Ecclesiæ pacem dare.* Epistola XXXI: *Ecclesiæ pacem sustinendam*, id est exspectandam. de Lapsis: *disciplinam pax longa corruperat.* Sulpitius Severus: *Antonino Pio imperante pax Ecclesiis fuit.* mox: *Interjectis deinde annis XXXVIII, pax Christianis fuit.* & in Constantini ætate: *Exinde tranquillis rebus pace perfruimur.* Et initio historiæ: *Vexationesque populi Christiani, & mox pacis tempora.*

CAPUT III.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

I. *Belli divisio in publicum & privatum.*

II. *Non omne bellum privatum post judicia constituta illicitum esse jure naturali, defenditur; additis exemplis.*

III. *Ac ne jure quidem Euangelico, cum solutione objectionum.*

IV. *Belli publici divisio in solenne & minus solenne.*

V. *An bellum sit publicum quod geritur auctoritate magistratus summam potestatem non habentis. & quando.*

VI. *In quibus rebus consistat potestas civilis.*

VII. *Quæ potestas sit summa.*

VIII. *Refellitur sententia quæ statuit summam potestatem semper esse penes populum: & solvuntur argumenta.*

IX. *Refellitur sententia quæ statuit semper mutuam subjectionem regis & populi.*

X. *Ad veram sententiam recte intelligendam adhibentur cautiones: prima est de distinguenda vocum similitudine in re dispari:*

XI. *Secunda de distinguendo jure & modo habendi jus.*

XII. *Ostenditur quædam imperia summa haberi plene, id est alienabiliter:*

XIII. *Quædam non plene:*

XIV. *Quædam non summa plene, id est alienabiliter haberi.*

XV. *Adstruitur dicta distinctio ex discrimine dandi tutoris in regnis.*

XVI. *Summam potestatem non tolli promissione etiam ejus, quod nec naturalis nec divini sit juris.*

XVII. *Summum imperium dividi interdum per partes subjectivas aut potentiales.*

XVIII. *Male tamen hoc colligi ex eo quod reges acta quædam sua nisi à cœtu aliquo probentur rata esse nolunt.*

XIX. *Alia quoque exempla quædam male huc trahi.*

XX. *Vera exempla.*

XXI. *Summam potestatem habere posse qui inæquali*

inæquali fœdere teneatur: cum solutione objectionum: XXIII. *Et qui feudi lege teneatur.*
XXII. *Et qui tributum pendat:* XXIV. *Distinctio juris & exercitii cum exemplis.*

Syl verbo Bellum 1. *n.* 1.

BElli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est quod auctore eo geritur qui jurisdictionem habet; privatum, quod aliter; mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attinet, satis apparere arbitror ex iis, quæ supra diximus, cum ostensum est ut quis injuriam etiam vi à se arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id saltem post constituta judicia publica non licere: quamquam enim judicia publica non à natura, sed à facto sunt humano, cum tamen multo sit honestius & ad quietem hominum conducibilius, ab eo cujus nihil intersit rem cognosci quam homines singulos nimium sæpe amantes sui, quod jus putant id manu exsequi, tam laudabili instituto obsequendum ipsa dictat æquitas & ratio naturalis. Paulus I C. *Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi. Hinc est* inquit * Rex Theodoricus, *quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu. quid enim à bellica confusione pax tranquilla distat, si per vim litigia terminantur?* Et vim vocant leges, *quoties quis id quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit.*

l. Non est de R. i.
Cass. l. IV. *Var. epist.* 4.

II. Certe quin restricta multum sit ea quæ ante judicia constituta fuerat licentia, dubitari non potest. Est tamen ubi locum nunc quoque habeat, nimirum ubi cessat judicium: nam lex vetans sine judicio suum consequi, intelligi commode debet ubi copia est judicii. Cessat autem judicium momentanee, aut continue. * Momentanee cessat, ubi exspectari judex non potest sine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Iure, si quis versetur in locis non occupatis, ut mari, solitudine, insulis vacuis, & si qua alia sunt loca in quibus nulla est civitas: facto, si subditi judicem non audiant, aut judex aperte cognitionem rejecerit. Quod diximus etiam post judicia constituta, naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Iudæis data intelligi potest, ubi sic per Mosen Deus loquitur Exod. XXII. 2. *Si in effossione deprehensus fur, ita percutiatur ut moriatur, ne reus cædis esto percussor, ni jam dies illuxerit, tunc enim reus cædis erit.* Omnino enim videtur hæc lex tam accurate distinguens, non solum impunitatem inducere, sed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, sed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id sequutas videmus. Notum est illud XII tabularum haud dubie * ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto.* Sic insons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adversus aggressorem armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifestus consensus testimonium præbet, nihil in eo esse quod naturali juri adversetur.

l. Extat. D. quod metus.
Molin. disp. 100. §. *dubium vero.*

III. De jure divino voluntario perfectiore, Euangelico scilicet,

plus

plus est difficultatis. Quin Deus, cui plus juris est in vitam nostram quam nobis ipsis, potuerit à nobis patientiam eo usque exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo usque obstringere, id est quod inquirimus. Solent pro affirmante sententia adferri duo loca, quæ supra adduximus, ad quæstionem generalem: ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. *Ego autem dico vobis; Ne resistite injuriam facienti*. Matth. v. 39. & Rom. XII, 19. μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες ἀγαπητοί, ubi Latina versio habet, *non vos defendentes, charissimi.* Tertius autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, *Repone gladium tuum in vaginam; nam quicumque acceperint gladium, gladio peribunt.* Addunt his nonnulli Christi exemplum qui pro inimicis sit mortuus, Rom. v, 8, 10. Neque desunt inter Christianos veteres qui bella quidem publica non improbaverint, sed defensionem privatam putarint vetitam. Ambrosii loca pro bello supra attulimus. Augustini multo etiam plura sunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrosius dixit: *Et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, Satis, dicit, quasi licuerit usque ad Euangelium, ut sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio veritatis.* (Lib. x in Lucam.) Idem alibi: *Christianus etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non potest; ne dum salutem defendit, pietatem contaminet.* (De off. III. c. 3.) Augustinus vero; *Legem quidem non reprehendo quæ tales* (latrones & alios invasores violentos) *permittit interfici, sed quomodo istos qui interficiunt, defendam, non invenio.* (Lib. I. de lib. arb. c. 5.) Et alibi: *De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, accepta legitima potestate.* (Epist 154 ad Publicolam.) Atque idem sensisse Basilium ex secunda ipsius ad Amphilochium epistola * satis apparet. (Cap. 43, & 55.) Sed opposita sententia sicut receptior est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia non sit in obligatione: jubemur enim in Euangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis: imo ubi par malum imminet, non vetamur * nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Instet forte aliquis, & dicat; etiamsi meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus; quare vitam meam mihi potius deserendam, quam invasor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum qui impetitur opus habere tempore ad pœnitentiam, aut probabiliter ita existimare; & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad pœnitentiam spatium superesse. Deinde morali judicio non videri æstimandum illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se potest eximere. Certe Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus Christo vidente & sciente videntur iter fecisse armati gladio, quod & alios Galilæos è patria urbem versus properantes ob infestas latronibus vias factitasse ex Iosepho discimus. qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXII, 36, statim Apostoli responderint in suo comitatu duos esse gladios. erant autem in eo

comi-

comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio primi temporis, quod tutum ac prosperum fuerat, commate 35. est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant. Recte autem à Cicerone dictum est: *Gladios habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret.* Illud vero, *Ne resistite injuriam facienti*, non magis universale est, quam quod sequitur, *Date omni petenti*; quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu æquitatis adstringitur, cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam explicationem per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præcise nos obligare, cum ea impetimur injuria, quæ aut alapa sit, aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resistite injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini:* In verbis ad Romanos, *μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες*, omnino ἐκδικεῖν non tuendi, sed ulciscendi habet significationem. ut & I Judith II, & II, I. Lucæ XVIII, 7. 8. XXI, 22. II Thess. I, 8. I Pet. II, 14. Rom. XIII, 4. I Thess. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit: præcesserat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo:* hæc autem est ultionis, non defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, *ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω*, ubi in Hebræo est לי נקם, quo ultionem significari tum vocis proprietas indicat, tum ipsa loci sententia, quæ defensionem intelligi non patitur. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis causa: neque enim se opus habebat defendere: Iam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleretur sermo quem dixerat: Ex iis quos dedisti mihi, non perdidi quemquam.* Ioan. XVIII, 8. 9. neque Christum, nam defendi nolebat. Ideo apud Ioannem hanc causam interdictioni subjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater?* com. II, & apud Matthæum ait, *Quomodo ergo implerentur scripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri?* Vlciscendi ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur. adde quod arma sumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat, peculiaris est quæstio, infra à nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint gladio peribunt*, aut proverbium est, ex vulgi usu desumtum, quo significatur sanguinem sanguine elici, ideoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præripiamus ultionem quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur XIII, 10: *Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet: in hoc sita est spes & patientia sanctorum.* quicum convenit Tertulliani illud: *Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem?* Simulque his Christi verbis

vati-

vaticinium videtur inesse de pœnis, quas à sanguinariis Iudæis erat exacturus gladius Romanorum. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, responderi potest, Christi facta omnia quidem virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est mortuus, id non fecit ex lege aliqua, sed ex speciali quasi pacto & fœdere inito cum Patre; qui si id faceret, non modo summam ei gloriam, sed & gentem in æternum duraturam promisit, Esaiæ LIII, 10. Alioqui esse hoc factum quasi singulare, & cui vix quicquam reperiatur simile, ostendit Paulus, Rom. V, 7. Et Christus nos animam nostram periculis objicere jubet, non pro quibusvis, sed pro ejusdem disciplinæ consortibus, I Ioan. III, 16. Quæ vero ex Christianis scriptoribus allatæ sunt sententiæ, partim videntur consilium magis, & sublimis propositi commendationem, quam destrictum præceptum continere; partim privatæ sunt ipsorum, non communes totius Ecclesiæ. Nam in canonibus antiquissimis qui Apostolici dicuntur, communione is demum privatur qui in rixa primo ictu adversarium occiderit, *Διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ*, * *ob nimium calorem*. Et hanc sententiam ipse etiam Augustinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur, Quæst. LXXXIV in Exodum.

Can. xlv. c. si vero de sent. excom. & c. significasti. de homicidio.

IV. Publicum bellum aliud est solenne ex jure gentium, aliud minus solenne. Solenne quod hîc voco, plerumque justum dici solet eo sensu quo justum testamentum codicillis, justæ nuptiæ servili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & servo secum mulierem * habere in contubernio; sed quod testamentum & nuptiæ solennes peculiares quosdam ex jure civili effectus habeant, quod notari utile est; multi enim voce justi male intellecta damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa justi appellatio non convenit. Vt bellum solenne sit ex jure gentium, duo requiruntur; primum ut geratur utrimque auctore eo qui summam potestatem habeat in civitate: Deinde, ut ritus quidam adsint, de quibus agemus suo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum sine altero non sufficit. Bellum autem publicum minus solenne, potest & ritibus illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magistratum quemvis. Et sane si citra leges civiles res spectetur, videtur omnis magistratus sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum est, ne bellum geri possit, nisi auctore eo qui summam in civitate potestatem habeat. Exstat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majestatis teneri dicitur qui injussu principis bellum gesserit delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injussu populi dixerat lex Cornelia lata à L. Cornelio Sylla. In Iustinianeo Codice exstat constitutio Valentiniani, & Valentis, *Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.* Huc pertinet * illud Augustini: *Ordo naturalis mortalium paci accommodatus*

L. 3. D. ad l. Iul. majest.

Vict. de jure belli, n. 9. Molin. disp. 100. & idem Vict.

modatus

Bart. in l. ex hoc jure. D de Iuſt. & jur. Bart. de Repreſ 3. principali ad ſecundam n. 6. Mart. Laud. de bello, qu. 2. Livius lib. XXXIX.

modatus hoc poſcit, ut ſuſcipiendi belli auctoritas atque conſilium penes principes ſit. Sicut autem omnia dicta quantumvis univerſalia æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui juriſdictioni præeſt liceat per apparitores ſuos vi cogere paucos imparentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non eſt, nec periculum imminet civitati, dubitari nequit. Rurſum ſi ita præſens ſit periculum, ut tempus non ferat eum conſuli qui ſupremum in civitate jus habeat: hic etiam neceſſitas exceptionem porriget. Hoc jure uſus L. Pinarius præſidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum certo ſciret oppidanos ad Carthaginenſes defectionem moliri, cæde in eos facta, Ennam retinuit. Extra talem neceſſitatem ad vindicandas injurias quas rex perſequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus dare auſus eſt Franciſcus Victoria: ſed ejus ſententia merito ab aliis repudiatur.

‡ Ayala de jure belli l. 1. c. 2. n. 7. Sil. verbo bellum. n. 2. ibi, ſufficit etiam. † Innoc. c. olim de reſt. ſpol. n. 8. & c. ſicut de jurejur. n. 5. Panor. ibid. Bart. ad l. hoſtes. D. de captivis. ‡ Livius. d. loco. † Vict. n. 29. Cajet. ſec. ſec. qu. 40. art 1: Silv. verbo bellum. p. 1. n. 2. Lorca diſp. 50. n. 12.

V. At quibus eventibus jus armorum movendorum eſſe magiſtratibus minoribus conſtat, an bellum tale publicum ſit dicendum diſſentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt ‡. Sunt qui negant †. Sane ſi publicum non aliud dicimus quam quod ſit jure magiſtratus, dubium non eſt quin talia bella publica ſint, ac proinde qui in tali facti ſpecie magiſtratibus ſe opponunt, in pœnas incidant contumacium adverſus ſupra ſe poſitos. Si vero publicum ſumitur in excellentiore ſignificatu pro eo quod ſolenne eſt, ut ſæpe ſumi extra controverſiam eſt; non ſunt bella iſta publica, quia ad iſtius juris plenitudinem, tum judicium ſummæ poteſtatis, tum alia requiruntur. Neque me movet, quod etiam in tali contentione ſoleant * res auferri obſiſtentibus, ac militibus etiam concedi ‡. Nam id belli ſolennis non ita proprium eſt, ut non alibi etiam locum habere poſſit. † Sed & illud accidere poteſt, ut in imperio late patente * inferiores poteſtates belli inchoandi conceſſam habeant poteſtatem: quod ſi fit, jam ſane cenſendum erit bellum geri ex vi ſummæ poteſtatis. nam quod faciendi quis alii jus dat, ejus ipſe auctor cenſetur. Illud magis controverſum, an ubi tale mandatum non eſt, ſufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc ſufficit videre, quid hoc rerum ſtatu ſummam poteſtatem habenti, ſi conſulatur, placiturum ſit: ſed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, ſe inconſulto cupiat fieri, ſi ea de re lex ferenda ſit. Nam ut maxime in aliquo facto particulari ceſſet inſpecta particulariter ratio quæ voluntatem ſummi imperantis movet, non tamen ceſſat ratio ſumta univerſaliter quæ periculis occurri vult. quod fieri non poteſt ſi ejus rei ad ſe magiſtratus quiſque judicium trahat. Non ergo injuria à legatis ſuis accuſatus fuit Cn. Manlius, quod Pop. Rom. injuſſu bellum Gallogræcis intuliſſet: nam quanquam in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallogræcos exſequenda eſſet, non in Cn. Manlii, ſed in Pop. Rom. arbitrio eſſe debuit. C. Cæſarem quod bellum Germanis intuliſſet, dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus reſpiciens, quam quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germani Gal-

Liv. l. 48.

ni Gallos populi Romani hostes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam sibi factam quererentur, si modò justa fuit populi Romani causa in Gallos bellandi. At Cæsar contentus esse debuit Germanos Gallia mandata sibi provincia pepulisse, nec Germanos, præsertim cum nullum indè periculum immineret, intra suos fines, bello persequi, nisi consulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem postulandi, sed populo Romano punire Cæsarem jus erat, plane ut Carthaginienses Romanis responderunt, *Ego non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit quærendum censeo; sed utrum jure an injuria: nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio; vobiscum una disputatio est, licueritne per fœdus fieri.* Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato consilio, in Antonium arma ceperant. Atqui etiam si constaret meritum hostilia Antonium, Senatus populique Romani judicium expectari debuit, an è republica esset dissimulare factum, an ulcisci; ad pacis venire conditiones, an ad arma procurrere. Nam jure suo quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste judicato Antonio permittenda Senatui, & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cassio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se si Senatus juberet. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare, quæ à quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur, sæpe enim tempori, sæpe affectibus serviunt, & aptant τῷ λίθῳ στάθμην. quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur judicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciose errari solet. Cum vero dictum sit, bellum publicum geri non debere nisi eo auctore qui summam potestatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæstionis illius quæ est de bello solenni intellectum, atque adeo ad alia multa, necessarium erit, quæ sit summa illa potestas, quique eam habeant intelligere: eoque magis quia nostro sæculo viri eruditi, quisque ex usu magis rerum præsentium, quam ex vero illud argumentum exsequuti, rem per se haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

Livius l. xxxi.

App. ci. iv.

VI. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ potestatis civilis vocabulo nuncupari solet à Thucydide tribus rebus describitur, cum civitatem, quæ vere civitas sit, vocat αὐτόνομον, αὐτόδικον, αὐτοτελῆ *suis utentem legibus, judiciis,* * *magistratibus.* Aristoteles tres facit partes in administranda republica, consultationem de rebus communibus, curam legendorum magistratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac dissolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, hoc est, ut ego interpretor, judicia publica, cum prius judiciorum nomine privata intellexisset. Dionysius Halicarnassensis tria maxime notat, jus magistratuum creandorum, * jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace. Alibi addit quartum, judicia: Rursum, alibi adjicit curationem sacrorum & convocationem comitiorum. At si quis recte

Lib. iv. Pol. c. 4.

Lib. iv. Lib. vii. Lib. ii.

partiri velit, facile quæ huc ſpectant reperiet omnia; ita ut nihil aut deſit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per ſe, partim per alios regit. Per ſe autem verſatur, aut circa univerſalia, aut circa ſingularia. Circa univerſalia verſatur condendo leges eaſque tollendo, tam circa ſacra (quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Ariſtoteli ἀρχιτεκτονικὴ architectalis. Singularia circa quæ verſatur, ſunt aut directe publica, aut privata quidem, ſed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica ſunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum; aut res, ut vectigalia, & ſi quæ his ſunt ſimilia: in quibus comprehenditur & dominium eminens, quod civitas habet in cives, & res civium ad uſum publicum. Ars circa hæc Ariſtoteli nomine generis πολιτικὴ, id eſt civilis, & βουλευτικὴ, conſultatrix. Privata ſunt res controverſæ inter ſingulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis intereſt. Ars circa hæc eidem Ariſtoteli δικαστικὴ, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur, aut per magiſtratus, aut per alios curatores, in quibus ſunt & legati. His ergo in rebus conſiſtit poteſtas civilis.

VII. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non ſubſunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti poſſint reddi. Alterius cum dico, ipſum excludo, qui ſumma poteſtate utitur; cui voluntatem mutare licet, * ut & ſucceſſorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet poteſtatem, non aliam. Hæc ergo ſumma poteſtas, quod ſubjectum habeat videamus. Subjectum aliud eſt commune, aliud proprium: ut viſus ſubjectum commune eſt corpus, proprium oculus. ita ſummæ poteſtatis ſubjectum commune eſt civitas, quam perfectum cœtum eſſe ſupra diximus. Excludimus ergo populos, qui in alterius populi ditionem conceſſerunt, quales erant provinciæ Romanorum: hi enim populi non per ſe civitas ſunt, ut nunc quidem eam vocem ſumimus, ſed membra minus digna magnæ civitatis, quomodo ſervi membra ſunt familiæ. Rurſum accidit, ut plurium populorum idem ſit caput, qui tamen populi ſinguli perfectum cœtum conſtituunt: neque enim ut in naturali corpore non poteſt caput unum eſſe plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem perſona diverſa ratione conſiderata caput poteſt eſſe plurium ac diſtinctorum corporum. Cujus rei certum indicium eſſe poteſt, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum ſeorſim revertitur. Sic etiam accidere poteſt, ut plures civitates arctiſſimo inter ſe fœdere colligentur, & faciant σύστημα quoddam ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen ſingulæ deſinant ſtatum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Ariſtotele etiam notatum eſt non uno loco. Subjectum ergo commune ſummæ poteſtatis eſto civitas, ita ut jam diximus intellecta. Subjectum proprium eſt perſona una pluresve, pro cujuſque gentis legibus ac moribus. ἡ πρώτη ἀρχὴ apud Galenum libro ſexto de placitis Hippocratis & Platonis.

Vid. de jure belli n. 7.

Lib. II. Pol. c. 20. l. III. c. 9.

VIII. Atque hoc loco primum rejicienda eſt eorum opinio, qui ubique & ſine exceptione ſummam poteſtatem eſſe volunt populi,

ita

ita ut et reges quoties imperio suo male utuntur, & coercere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiamnum possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana paret. quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuipiam, aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat, nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim jam quærimus, quid in dubio præsumendum sit: * sed quid jure fieri possit. Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequantur, aut sequi possint. nam qualemcumque formam gubernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc cum illis sunt habenda,* * *aut illa cum his mittenda sunt*, ait Comœdia. Sicut autem multa sunt vivendi genera, alterum altero præstantius, & cuique liberum est ex tot generibus id eligere quod ipsi placet; ita & populus eligere potest qualem vult gubernationis formam: neque ex præstantia hujus aut illius formæ, qua de re diversa diversorum sunt judicia, * sed ex voluntate jus metiendum est. Neque vero non multæ exstare possunt causæ cur populus jus totum imperandi à se abdicet, aliique tradat, puta quia in periculum vitæ adductus alia lege qui se defendat reperire non potest: aut quia inopia pressus aliter habere non potest copiam unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti * populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deûm, divina humanaque omnia, in vestram P. C. ditionem dedimus:* & quidam populi cum * Romanorum ditioni subjicere se vellent, ne recepti quidem sunt; quod narrat Appianus: quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere se possit? Apud Virgilium legimus:

Nec cum se sub leges pacis iniqua
Tradiderit regno.

Accidere etiam potest, ut paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam servorum copiam habens eos manumittat, sub imperii ferendi & census pendendi legibus: quæ suis exemplis non carent. de servis Germanorum apud Tacitum est: *Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono injungit & servus hactenus paret.* Adde quod sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos; ita & populi quidam eo sunt ingenio, ut regi quam regere norint rectius; quod de se sensisse Cappadoces videntur, qui oblatæ à Romanis libertati vitam sub rege prætulerunt, negantes vivere se sine rege posse. Sic Philostratus vita Apollonii, stultum esse ait Thraces, Mysos, Getas in libertatem vindicare, qua non gaudeant. Neque vero non aliquos movere potuerunt exempla gentium, quæ per sæcula plurima * sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt. * Urbes sub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum sua mutatam voluisse. Est & interdum is civitatis status * ut videatur nisi sub libero

Ex. XXI. 6. *Instit. de jure pers. §. Servi autem.* *Gell. lib. 2. c. 7.* *Strabo XII.* *Iustin. lib. XXXVIII.* *Lib. VI.* *Liv. lxIII.*

bero unius imperio salvus esse non posse; quod de Romana, qualis erat Cæsaris Augusti ætate, multis prudentibus visum est. His ergo similibusque de causis accidere non potest tantum, sed & solet, ut se homines subjiciant imperio alterius ac potestati, quod & Cicero notat Officiorum secundo. Iam verò bello justo, ut ante diximus, sicut acquiri potest dominium privatum, ita & dominium civile, sive jus regendi non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censeri debent: nam idem jus eademque ratio est procerum qui plebe exclusa civitatem regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arceantur? Iam vero & populi quidam alios sub se populos habent, non minus addictos sibi quam si regibus parerent: unde illa interrogatio, *Estne populus Col-*
Liv. lib. I. *latinus in sua potestate?* & Campani cum se Romanis dedidissent, facti
Liv. l. VII. dicuntur alienæ potestatis: Acarnania ut & Amphilochia dicuntur
Lib. XXVI. fuisse juris Ætolorum: Peræa & Caunus ditionis Rhodiorum: Py-
Lib. XXXII. dna à Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Spartanis fuerant oppida,
Strab. XIV. postquam eorum ditioni exemta sunt, Eleutherolaconum nomen
Diod. l. XVI. acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuisse Sinopensium apud Xeno-
Pauf. Lac. phontem. Nicæa Italiæ adjudicata Massiliensibus apud Strabonem,
Exp. Cyri lib. V. & insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim oppidum coloniæ Capuensi; Caudium coloniæ Beneventanæ adjudicata cum territoriis
Lib. IV. suis apud Frontinum legimus. Otho provinciæ Bæticæ Maurorum
Lib. V. civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. quæ omnia convelli necesse est, si id recipimus, jus regendi semper subditum esse eorum judicio ac voluntati qui reguntur. At vero esse reges qui populi et-
Hist. I. iam universim sumti arbitrio non subsint, tum sacra, tum profana
Deu. XVII, 14. historia testatur. *Si dixeris*, inquit Deus populum Israeliticum allo-
1 Sam. VIII, 4. quens, *Statuam supra me regem:* & ad Samuelem: *Indica eis jus regis qui*
1 Sam. IX, 16, X, 1. *regnaturus est super eos.* Hinc rex unctus dicitur super populum, super
XV, 1. hereditatem Domini, super Israelem: Solomo rex super totum Is-
II Sa. V, 2. raelem. Sic David Deo gratias agit quod populum suum ipsi subje-
1 Re. IV, 1. cerit. Et Christus, *Reges*, inquit, *gentium dominantur eis.* Notum illud
Ps. CXLIV, 2. Horatii;
Luc. XXII, 25.

Regum timendarum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis.

Epist. XIV. Tres gubernandi formas ita describit Seneca: *Interdum populus est quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis discipl na est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in ea timentur viri: interdum singuli quibus po-*
Flamin. *testas populi & in populum data est.* Tales sunt quos Plutarchus ait, οὐ κατὰ τοὺς νόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἄρχειν, *imperium habere non ex legibus modo, sed & in leges.* & apud Herodotum Otanes singulare imperium sic describit: ἀνευθύνως ποιέειν τὰ βούλεται: *facere quod quis velit, ita ut alii rationem non reddat.* Dioni quoque Prusæensi regnum definitur: ἐπιτάττειν ἀνυπεύθυνον ὄντα, *ita imperare ut alii ratio non reddatur:* Pausanias
III Pol. XIV. Messenicis opponit βασιλείαν ἀρχῇ ὑπευθύνῳ, *regnum potestati tali qua rationem actuum reddere debeat.* Aristoteles reges quosdam esse ait cum eo

jure,

jure, quod alibi habet ipsa gens in se ac sua. Sic postquam Romani principes imperium vere regium usurpare cœperunt, dicitur populus in eos omne suum imperium & potestatem contulisse, etiam in se, ut interpretatur Theophilus. Hinc illud dictum M. Antonini Philosophi: *Nemo nisi solus Deus judex principis esse potest.* Dion. l. LIII, de tali principe: αὐτοτελὴς ὄντως καὶ αὐτοκράτωρ, καὶ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν νόμων, πάντα τε οἷα βούλοιτο ποιῇ· καὶ πάνθ' ὅσα ἂν μὴ βούλοιτο μὴ πράττῃ. *Liber est, suique ac legum potens, ut & quod vult, faciat, & quod non vult, non faciat.* Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum * Inachidarum Argis: nam in Argiva Tragœdia Supplicibus, sic populus Regem affatur apud Æschylum: *Inst. de jur. nat. §. sed & quod.* *Xiph. vita M. Ant. l. 4.*

Σύ τοι πόλις, σὺ δὲ τὸ δήμιον.
Πρύτανις ἄκριτος ὤν,
Κρατύνεις βωμὸν ἑστίαν χθονός,
Μονοψήφοισι νεύμασι σέθεν.
Tu res populi, tuque urbs tota es,
Non judiciis subditus ullis,
Regni solio fultus ut ara,
Vnoque regens cuncta arbitrio.

Longe aliter quam de Atheniensium republica rex ipse Theseus apud Euripidem loquitur,

---οὐ γὰρ ἄρχεται
Ἑνὸς πρὸς ἀνδρός, ἀλλ' ἐλευθέρα πόλις.
Δῆμος δ' ἀνάσσει διαδοχαῖσιν ἐν μέρει
Ἐνιαυσίαισιν.
---*hæc juris sui*
Parere domino civitas uni negat:
Rex ipse populus annuas mandat vices
Honoris huic, illive.

Nam Theseus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum custodem agebat, * cætera par civibus. Hinc factum ut reges qui populo subsunt, non nisi improprie reges appellari dicantur: Sic post Lycurgum, magisque post Ephoros constitutos, reges Lacedæmoniorum, reges nomine, non re fuisse dicuntur Polybio, Plutarcho, * Cornelio Nepoti. Quod exemplum secuti & alii in Græcia. Pausanias Corinthiacis: Ἀργεῖοι δὲ ἅτε ἰσηγορίαν καὶ τὸ αὐτόνομον ἀγαπῶντες ἐκ παλαιοτάτου, τὰ τῆς ἐξουσίας τῶν βασιλέων εἰς ἐλάχιστον προήγαγον, ὡς μηδὲν τῶν Κείσου παισὶ καὶ τοῖς ἀπογόνοις ἢ τὸ ὄνομα λειφθῆναι τῆς βασιλείας μόνον. *Argivi jam olim æqualitatis & libertatis amantes regiam potestatem in minimum redegerunt, ita ut Cisi filiis ac posteris præter nomen regni nihil relinquerent.* Talia regna negat Aristoteles constituere propriam speciem gubernationis, quia scilicet partem tantum faciunt in republica optimatium aut populi. Quin & in populis qui perpetuo regibus non subsunt exempla videmus * quasi temporarii regni, quod populo non subsit. Talis erat potestas Amymonum apud Cnidios, & apud Romanos Dictatorum primis temporibus, cum ad populum provocatio non esset: unde Dictatoris edictum pro numine observatum ait Livius: neque usquam ullum nisi in cura parendi auxilium: Dictatura obsessam vim regiæ potestatis Cicero. Quæ pro contraria sententia adferuntur *Lib. IV.* *Vit. Cleom.* *Vit. Agesil.* *Quæst. Gr.* *III Pol. 12.* *Liv. lib. II.* *Plutarch. in Marcel.* *Halic. l. V.*

runtur argumenta, ea solvere difficile non est. Nam primum quod asseverant eum à quo aliquis constituitur esse superiorem constituto, verum dumtaxat est in ea constitutione, cujus effectus perpetuo pendet à voluntate constituentis; non etiam in ea quæ ab initio est voluntatis, postea vero effectum habet necessitatis: quomodo mulier virum sibi constituit cui parêre semper necesse habet. * Valentinianus Imperator militibus qui se Imperatorem fecerant, postulantibus quod ipsi non probabatur, respondit: *Vt me ad imperandum vobis eligeretis, in vestra situm erat potestate, ô milites: at postquam me elegistis, quod petitis, in meo est arbitrio, non vestro. Vobis tanquam subditis competit parere, mihi quæ facienda sunt, cogitare.* Sed nec verum est quod assumitur, omnes reges à populo constitui: quod exemplis patris familias advenas sub obediendi lege acceptantis, & gentium bello devictarum, quæ supra attulimus, satis intelligi potest. Alterum argumentum sumunt ex dicto Philosophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, causa esse paratum: unde sequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur, superiores esse eo, qui regit. Sed nec illud universaliter verum est, omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum; nam quædam regimina per se sunt regentis causa, ut dominicum: nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia: sicut medici lucrum ad ipsam medicinam non pertinet. Sunt alia regimina mutuæ utilitatis causa, ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parta sunt, & non ideo tyrannica dicenda sunt, cum tyrannis, ut quidem ea vox nunc intelligitur, injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit, quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur: & verum esse quod Cicero post Herodotum, Herodotus post Hesiodum dixit, fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est, quod illi inferunt, populos rege esse superiores: nam & tutela pupilli causa reperta est, & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis, tutorem, si male rem pupillarem administret, amoveri posse; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit, qui superiorem habet. at in imperiis, quia progressus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut persona, aut cœtu consistendum est, quorum peccata, quia superiorem se judicem non habent, Deus sibi curæ peculiari esse testatur; qui ea aut vindicat, si ita opus judicet; aut tolerat in pœnam aut explorationem populi. Optime Tacitus: *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur.* Et M. Aurelius magistratus dixit de privatis, principes de magistratibus, * Deum de principibus judicare. Insignis est apud Gregorium Turonensem locus, ubi is ipse Episcopus regem Francorum sic affatur: *Si quis de nobis, ô Rex, justitiæ tramites transcendere voluerit, à te corripi potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, sed si volueris, audis: si autem nolueris, quis te damna-*

Sozom. hist. Eccl. l. XVI.

Ier. XXV. 12.

damnabit, nisi is qui se pronuntiavit esse justitiam? Inter Essenorum placita Porphyrius memorat οὐ δίχα θεοῦ περιγίνεσθαί τινι τὸ ἄρχειν, *non obtingere cuiquam imperium * sine Dei cura speciali.* Irenæus optime: *Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui in illis temporibus ab ipsis regnantur.* Sensus idem in constitutionibus quæ dicuntur Clementis; τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι τοῦ κυρίου ἐστὶν ἡ χειροτονία, *regem timebis, gnarus à Domino electum.* Nec obstat his quæ diximus, quod populi interdum puniti leguntur ob regum peccata: non enim id eo evenit, quod populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, sed quod vitiis ejus tacite saltem consentiret. Quanquam etiam sine eo Deus summo dominio, quod in vitam necemque singulorum habet, uti potuit in pœnam regis, cujus supplicium est subditis orbari.

Lib. v. *Lib. VII. c. XVII.* *I Reg. IV. 16.* *II. Reg. X. 17.*

IX. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subjiciatur. qui si hoc dicerent, non facienda ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt, verum dicerent, & quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coactionem, aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine. Bonitas autem aut malitia actus, præsertim in civilibus quæ sæpe obscuram habent disceptationem, apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro jure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente, inde populo, qualem rerum perturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.

X. Sublatis opinionibus falsis, restat cautiones adhibeamus aliquas, quæ viam nobis monstrare possint ad recte dijudicandum, cui jus summæ potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc sit, ne decipiamur ambiguo nominis sono, aut rerum externarum specie. Exempli causa, quanquam apud Latinos opponi solent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæsar principatum obtinuisse Galliæ, sed quod regnum affectaret interfectum: & cum Piso apud Tacitum Germanicum dicit principis Romanorum, non Parthorum regis esse filium: & cum Suetonius parum abfuisse ait Caligulam, quin speciem principatus in regnum converteret: & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum parentium voluntate constantem, sed vim regiam complexus animo: videmus tamen confundi hæc sæpe: nam & Lacedæmonii duces ex Herculis posteritate, postquam Ephoris subjecti fuere, reges dicebantur nihilominus, ut modo vidimus: & veteri Germaniæ reges erant quos Tacitus præfuisse ait auctoritate suadendi, non potestate jubendi: Et de Euandro rege Livius, rexisse eum auctoritate magis quam imperio: & Suffetem Carthaginensium, Aristoteles & Polybius βασιλέα appellant: ut & Diodorus, quomodo & Hannonem

Lib. I. *Lib. XV. Cap. 70.*

Lib. XIII. * Carthaginiensium regem dixit Solinus. Et de Scepsi in Troade narrat Strabo cum adjunctis in civitatem Milesiis populari republica uti cepisset, veterum regum posteris nomen mansisse regium & honoris nonnihil. Contra Romani Imperatores, postquam palam & sine ulla dissimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vocabantur. Sed & insignia regiæ majestatis in liberis quibusdam civitatibus tribui principibus solent. Iam vero comitia ordinum, id est conventus eorum qui populum in classes distributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur,

Prælati, proceres missique potentibus urbes:

alibi quidem in hoc serviunt duntaxat, ut sint majus regis consilium, per quod querelæ populi, quæ sæpe in consistorio reticentur, ad regis aures perveniant; cui deinde liberum sit statuere quod ex usu ipsi videatur. alibi etiam jus habent de actis principis cognoscendi, atque etiam leges præscribendi quibus princeps teneatur. Sunt multi qui existimant discrimen summi imperii, aut summo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut successionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea summa esse contendunt, non item quæ illo. At hæc universim vera non esse pro certo haberi debet. Nam successio non est titulus imperii, qui imperio formam assignet, sed veteris continuatio. Ius enim ab electione familiæ cœptum succedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum defert successio. Apud Lacones regnum ad hæredes transibat etiam post Ephoros constitutos. Et de tali regno id est principatu est apud Aristotelem: τούτων τῶν βασιλειῶν αἱ μὲν κατὰ γένος εἰσίν,
Pol. III, xiv. αἱ δὲ αἱρεταί: *quædam sanguinis jure, quædam electione deferuntur*: & Heroicis temporibus * pleraque in Græcia regna talia fuisse & ipse no-
Lib. I. tat, & Thucydides. Contra Romanum imperium etiam sublata omni senatus & populi potestate per electionem conferebatur.

XI. Altera cautio hæc esto. * Aliud esse de re quærere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, sed & in incorporalibus procedit. Vt enim res est ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure usufructuario, alii jure temporario. ita summum imperium Dictator Romanus habebat * jure temporario: reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine succedunt, jure usufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui justo bello imperium quæsiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi causa, ita se dedidit, ut nihil exciperetur. Neque enim illis assentio, qui dictatori negant fuisse summum imperium, quia perpetuum non erat. nam rerum moralium natura ex operationibus cognoscitur: quare quæ facultates eosdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ sunt. At dictator intra tempus suum * omnes actus eodem jure exercet, quo rex qui est optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus potest. Duratio autem naturam rei non immutat. quanquam si de dignitate quæritur, quæ majestas dici solet, dubium non est, quin ea major sit in eo cui jus perpetuum datum est, quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum

dictum volo de his, qui antequam reges ad suam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur, ut populo non subsint, neque ante legitimum tempus potestas eorum sit revocabilis. Aliud censendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim Vandalorum regnum fuit in Africa, & * Gothorum in Hispania, * cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. horum enim singuli actus irriti possunt reddi ab his qui potestatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem. *Procopius Vand. 1. Aimol. l. II, c. 20; l. IV, c. 35.*

XII. Quod autem dixi, quædam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est in patrimonia imperantis; quidam viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint. At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Stoici quandam servitutem constare dicebant ὑποτάξει, in subjectione: & in sacris literis subjecti regis servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum atque aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit: *Regem vocabant libertatis dulcedine nondum experta.* Idem: *Indignum videbatur populum Romanum servientem cum sub regibus esset, nullo bello ac ab hostibus ullis obsessum esse, liberum eundem populum ab Hetruscis obsideri.* Et alibi: *Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse.* Rursum alio loco * opponit gentes, quæ in libertate essent, iis quæ sub regibus viverent. Cicero dixerat; *Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re, non verbis danda libertas.* Post hos Tacitus: *Vrbem Romam ab initio reges habuere: libertatem & consulatum L. Brutus instituit.* Et alibi: *Acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Arrianus Indicis: βασιλεῦσι καὶ τῇσι πόλεσιν ὅσαι αὐτόνομοι. *Regibus & civitatibus liberis.* Cæcina apud Senecam: *Regalia fulmina sunt quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis libera loca: * quorum significatio regnum civitati minatur.* Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutherocilices nuncupati. De Amiso Strabo, modo liberam fuisse, modo sub regibus. Et passim in legibus Romanis de bello & de judiciis recuperatoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum singulorum, sed de populi libertate quæritur. Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subjectionem, aliqui dicuntur esse non sui juris, non suæ potestatis. Hinc illa: *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt*: &, *Estne populus Collatinus in sua potestate?* Proprie tamen cum populus alienatur, non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Sic cum uni liberorum patroni libertus assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit, transscribitur. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quæsierit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quæsierit, civibus quæsitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex * ex sua privata substantia exercitum aluerit, aut etiam * ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis non nisi usumfructum habeat, perinde ut

Hotom. cont. ill. qu. 1. Diog. Laert. 1 Samuel. XXII, 18. II Sa. X, 2. 1 Reg. IX, 22. Liv. lib. 1. Lib. 2. Lib. XLV. Lib. III de legibus. Ann. 1. De moribus Germ. Lib. XII. Liv. lib. XXXVIII. Idem l. v.

in

L. in fidei-commissaria §. plane, D. ad S.C. Trebellianum. *Lib.* VIII. *1 Reg.* XII. *1 Re.* IX, 6. *Ibid.* 12. *2 Paral.* VIII, 14.

in ipsum jus imperandi populo qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii. sicut in jure civili est proditum, hereditatis quæ restitui jussa est fructus non restitui, quia non hereditati accepti feruntur, sed rei. Evenire ergo potest ut rex * in quosdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam possit. Strabo Cythera insulam Tænaro objacentem fuisse ait Euryclis Lacedæmoniorum principis *ἐν μέρει κτήσεως ἰδίας privato ipsius jure.* Sic rex Solomo regi Phœnicum Hiromo (ita enim eum Græce vocat Philo Byblius qui Sanchuniatonis historiam vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebræi: nam Cabul (quod nomen illis urbibus datum est) ponitur extra fines Hebræorum, Iof. XIX, 27. sed ex iis urbibus quas populi devicti hostes Hebræorum ad eum diem retinuerant, quasque partim Rex Ægypti Solomonis socer vicerat, & Solomoni dotales dederat, partim subegerat ipse Solomo. Nam eo tempore ab Israëlitis non habitatas argumento est, quod postquam Hiromus eas reddidit, tum demum Solomo eo deduxit Hebræorum colonias. Sic * Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyndareo dedisse, hac lege, ut si quos ipse Hercules liberos relinqueret, iis restitueretur. Amphipolis in dotem data Acamanti Thesei filio. Et apud Homerum Agamemnon septem urbes se Achilli daturum pollicetur. * Melampodi partes regni duas dono dedit rex Anaxagoras. De Dario sic Iustinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates quarum præfectus erat testamento legavit.* Sic * Alexandri successores in jus illud plenum ac proprietatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua quisque parte successisse, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium sibi quæsivisse censendi sunt. quare non est mirandum si alienandi jus sibi arrogarunt. Sic cum * Attalus rex Eumenis filius populum Romanum testamento bonorum suorum heredem fecisset, populus Romanus sub bonorum nomine etiam regnum complexus est. Florus de ea re: *Adita igitur hereditate provinciam populus Romanus, non quidem bello nec armis, sed quod est æquius testamenti jure retinebat.* Et postea cum * Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecisset heredem, regnum in provinciæ formam redactum est. Cicero secunda in Rullum: *hereditatem crevimus, regnum Bithyniæ.* Sic Libyæ pars * Cyrenaica eidem populo ab Apione rege testamento relicta. Tacitus, Annalium XIV, agrorum meminit, qui regis * Apionis quondam habiti, & populo Romano cum regno relicti. Cicero de lege Agraria: *Quis ignorat regnum Ægypti testamento regis Alexandrini, populi Romani esse factum?* Mithridates in oratione apud Iustinum de Paphlagonia loquens: *Quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti patri suo obvenisset.* Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum, quem filiorum suorum post se regem destinaret. Et Polemo Tibarenorum adsitæque regionis dynasta uxorem reliquit imperii hæredem: quod & in Caria olim fecerat Mausolus fratres habens superstites.

Diod. l. IV. *Lib.* V. *Florus l.* II. *Epit. Liv.* 58. *Epit. Liv.* 43. *Ap. Mithr. Iustin lib.* XXXVIII. *Lib.* XLII. *Strabo lib.* XII. *Strabo* XIII.

XIII. At in regnis quæ populi voluntate delata sunt, concedo * non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui Regi permitteretur. Quare quod Crantzius ut rem novam

Lib. II *Dan. c.* 4.

vam notat in Vnguino, quod is Norvagiam testamento reliquisset, non est quod improbemus, si Germanorum mores respicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Ludovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, * id commendationis magis vim apud populum habebat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo speciatim Ado memorat, voluisse eum testamentum suum à Francorum optimatibus confirmari. Simile est quod apud Livium *Liv. lib. I.* legimus, Regem Macedonum Philippum cum Persea à regno arcere & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris sui filium, obiisse Macedoniæ urbes, * ut principibus Antigonum commendaret. Nec quod idem ille Ludovicus urbem Romam Paschali Pontifici reddidisse legitur, ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam à populo Romano acceptum, reddere eidem populo recte potuerint, cujus populi quasi personam sustinebat is, qui primi ordinis princeps erat.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguendam esse summitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit * ut marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi & testamento relinqui soleant.

XV. Est & alterum hujus discriminis indicium * in regni tutela, dum rex ætate, aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est quibus lex publica, aut ea deficiente * consensus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum * quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Aribæ regi pupillo * publice tutores constitutos: & à proceribus *Iust. l. XVII.* Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello *Iust. lib. XVII.* parta rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio *Plut. de amore frat.* Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamento tutores assignavit. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus, * ut Rex Ægypti post Iosephi tempus, & Indorum *Lib. II.* reges, memorante Diodoro, ac Strabone, seu non sit, hoc imperio *Lib. XV.* extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque alium habendi imperii modum hoc quidem constituit.

XVI. Tertia observatio sit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est * promittat aliqua subditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant. Nec jam de observatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiamsi nihil promiserint, sed de regulis quibusdam ad quas sine promisso non tenerentur. Verum esse quod dico ex similitudine patrisfamilias apparet, qui si quid familiæ facturum se promiserit, quod ad familiæ gubernationem pertineat, non eo desinet in sua familia jus summum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali potestate privatur eo quod aliquid uxori promiserit. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi impe-

imperium, sive obligatio duntaxat cadat in exercitium actus, sive etiam directe in ipsam facultatem. Priore specie actus contra promissum factus erit injustus, quia, ut alibi ostendemus, vera promissio jus dat ei cui promittitur: altera autem specie erit etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen sequitur, ita promittente superiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc casu ex vi superiore, sed ipso jure. Apud Persas rex summo cum imperio erat, αὐτοκράτης καὶ ἀνυπεύθυνος, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Iustinum est, non mutabatur nisi morte. Rex erat qui dicebat proceribus Persarum; *Ne viderer meo tantummodo usus consilio, vos contraxi. caeterum mementote, parendum vobis magis esse quam suadendum.* Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum; & leges certa quadam forma latas * mutare illi nefas erat, ut & Danielis historia & Plutarchus in Themistocle nos docent, Diodorus quoque Siculus libro XVII, & multo post tempore Procopius Persici belli libro primo, ubi insignis ad hanc rem * historia exstat. Idem de Aethiopum regibus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente Aegyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis, summo imperio usos non est dubium, ad multarum rerum observationem obligabantur: verum si contra fecissent, accusari vivi non poterant, sed * mortuorum accusabatur memoria, & damnatis abjudicabatur solennis sepultura, sicut & * Hebraeorum regum, qui male regnassent, cadavera extra proprium regibus locum sepulta, II Par. XXIV, 25; XXVIII, 27: egregio temperamento, quo & sanctimonia summae potestatis maneret, & tamen futuri judicii metu reges à fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare solitos, regnaturos se juxta leges, ex * Plutarcho in Pyrrhi vita discimus. Quid si addatur, si rex fidem fallat; * ut tum regno cadat? ne sic quidem imperium desinet esse summum, sed erit habendi modus imminutus per conditionem & imperium temporario non absimile. De Sabaeorum rege narrabat Agatharchides fuisse ἀνυπεύθυνον liberrima potestate praeditum, sed si regia exiret potuisse lapidari: quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit. Sic fundus qui fideicommisso tenetur, est quidem fundus non minus quam si pleno dominio possideretur, sed habetur amissibiliter. Talis autem lex commissoria non tantum in regni delatione adjici potest, sed & in aliis contractibus. Nam & foedera quaedam cum vicinis videmus cum * tali sanctione inita.

Lib. x. Val. Max. l. IX. c. 5.

VI, 8, 12. 15.

Lib. III.

Lib. I.

Apud Photium.

Lib. XVI.

VIII. Quarto notandum, quanquam summum imperium unum quiddam sit ac per se indivisum, constans ex illis partibus quas supra enumeravimus, addita summitate, id est τῷ ἀνυπευθύνῳ, * fieri tamen interdum ut dividatur, sive per partes quas vocant, potentiales, sive per partes subjectivas. Sic cum unum esset Romanum imperium, factum tamen saepe est, ut alius orientem, alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure. Neque tamen id fit, ut jam ostendimus, quotiescunque rex promissis quibusdam obligatur; sed tunc id fieri intelli-

gendum

gendum est, * si aut expresse instituatur partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris: nam & naturaliter quisque jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur à Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsis ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quisquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populis suis reges, sed & * ipsi inter se reges, populique inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

XVIII. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse nisi à Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis: nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetratum, pro vera ipsius voluntate haberetur. quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent, si quid legibus adversum jussisset; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judicii causa ad comitatum imperatoris, * etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur. Quare hæc res similis est testamentis, quibus adjectum est, ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula efficit, ut posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expresso ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

Boer. ad c. 1. de const. in Decret.
Plu. Apoph.
L. unica. C. quando imperator.

XIX. Sed neque Polybii hîc utor auctoritate qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore, si non actiones ipsas, sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad optimatum regimen refert, & consulum quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam speciem & quotidianam administrationem, quam jus ipsum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

XX. Magis ad rem pertinet quod Aristoteles scripsit, inter regnum plenum quod παμβασιλείαν vocat, (eadem est * παντελὴς μοναρχία, Sophocli Antigone, Plutarcho * αὐτοκρατὴς βασιλεία καὶ ἀνυπεύθυνος, Straboni, ἐξουσία αὐτοτελὴς) & regnum Laconicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum hujus rei dari arbitror posse in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus

bus

bus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror. voluerat enim populus regem * quales habebant vicini: at orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atossam:

—οὐχ ὑπεύθυνος πόλει.

—non est civitati obnoxius.

Notum illud Maronis:

Regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.

Lib. XXXVI. Apud Livium: *Syri & Asiatici genera hominum servituti nata.* à quo non discrepat illud Apollonii apud Philostratum: Ἀσσύριοι καὶ Μῆδοι τὰς τυραννίδας προσκυνοῦσι: *Assyrii & Medi dominationem etiam adorant.* Aristotelis III Politicorum XIV: οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δυσχεραίνοντες. *Asiatici dominatum æquo animo ferunt.* Et apud
Hist. IV. Tacitum Civilis Batavi illud ad Gallos: * *Servirent Syria Asiaque & suetus regibus oriens*: nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant, sed ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate suadendi, non jubendi potestate. Supra quoque notavimus totum populum Hebræum fuisse sub rege: & Samuel jus regum describens satis ostendit adversus regis injurias nullam in populo relictam potestatem. quod recte colligunt veteres ex illo Psalmi: *Tibi soli peccavi.* ad quem locum Hieronymus: *Quod rex erat, & * alium non timebat.* Et
Lib. 6. Ambrosius: *Rex erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges à vinculis delictorum: Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, * tuti imperii potestate. homini ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius.* Idem legere est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo editarum CCCLXXXIII. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis scriptæ exstabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & à rege in signum pœnitentiæ sponte suscipiebantur, ideoque non à lictore, sed ab eo quem legisset ipse cædebatur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum: à pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebræi Barnachmoni sententia exstat in dictis Rabbinorum, titulo de Iudicibus: *Nulla*
Exod. XXII, 8. *creatura judicat regem, sed Deus benedictus.* Hæc cum ita sint, tamen aliqua judicia arbitror regibus ademta, mansisse penes Synedrium
Deut. I, 17. Psalm. LXX virûm, quod divino imperio à Mose institutum ad Herodis
LXXXII. 1. tempora perpetua cooptatione duravit. Itaque & Moses & David
II Chron. XIX. 6, 8. judices Deos vocant, & judicia vocantur judicia Dei: & judices dicuntur non humana, sed divina vice judicare. imo aperte distinguuntur
I Ch. XXVI. 32. & tur res Dei à rebus regis, ubi res Dei, monentibus doctissimis He-
II Chron. XIX, 11. bræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Iudæorum capitalia quædam judicia per se exercuisse: qua in re ipsum regi decem tribuum Israëliticarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in sacris literis, tum in scriptis Hebræorum evincunt: sed quædam cognitionum genera regi videntur non permissa, ut de tribu, de Pontifice, * de Propheta.

Ejusque

Ejusque rei argumentum est in Ieremiæ Prophetæ historia, quem cum proceres ad mortem deposcerent, respondit Rex: *Ecce in pote-* Ierem. *state vestra est, nam contra vos rex nihil potest*: in hoc negotiorum genere XXXVIII. 5. scilicet. Imo & qui alia quavis de causa apud Synedrium reus factus esset, eum rex judicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus judi- Iof. Ant. cium de Herode (cum impedire non posset) arte elusit. In Macedo- XIV. 17. nia à Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, *οὐ βίᾳ ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων ἄρχοντες διετέλεσαν*; *non vi, sed lege in Macedonas imperium obtinebant*. Curtius libro IV: *Macedones assueti regio imperio, sed in majore libertatis umbra quam cateræ gentes*. Nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI: *De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus: in pace erat vulgi: nihil potestas regum valebat, nisi prius valuisset auctoritas*. Est & alterum mixturæ hujus indicium alio Curtii loco: *Macedones scivere gentis sua more, ne rex pedes venaretur, sine electis principum amicorumve*. Tacitus de Gothonibus: *Re-* Lib. VIII. *gnantur paulo jam addictius quam cætera Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem*. Nam principatum ante descripserat auctoritate suadendi, non jubendi potestate: regnum autem plenum postea his verbis: *Vnus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario regnandi jure*. Eustathius ad sextum Odysseæ ubi Phæacum respublica describitur, ait esse *συνέλευσιν βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας*, * *mixtum aliquid ex regis & procerum potestate*. Simile quid in Romanorum regum temporibus observo; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Romulus nobis, ut libitum, imperaverat*, inquit Tacitus. *Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse*, inquit Pomponius, tamen quædam populo excepta etiam illo tempore vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in causis quibusdam provocationem ad populum à regibus fuisse ex Ciceronis de Republica libris, ex pontificalibus quoque libris & Fenestella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius non tam jure quam auris popularibus ad regnum pervectus, Epist. 100. plus etiam vim regni imminuit: quippe, ut loquitur Tacitus, *sanctor legum queis etiam reges obtemperarent*. Quominus mirandum quod Li- III Annal. vius dicit, primorum consulum potestatem à regia hoc ferme uno distitisse quod annua esset. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romæ fuit tempore interregni, & primis Consulum temporibus: nam in rebus quibusdam iisque majoribus, ita demum ratum erat quod populus jussisset, * si patres auctores fierent: quod postea, vi populi aucta, speciem tantum veterem retinuit, cum in incertum comitiorum eventum patres auctores fieri cœperunt, ut Livius & Dionysius notant. Quin & serius aliquanto Liv. l. VI. mixturæ mansit aliquid, quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios (id est Senatum;) penes tribunos (id est plebem) auxilium erat, jus nempe vetandi, sive intercedendi. Sic & Isocrates Atheniensium rempublicam Solonis temporibus vult fuisse *δημοκρατίαν ἀριστοκρατίᾳ μεμιγμένην* potestatem optimatium populari mixtam. His positis quæstiones quasdam quæ frequentem in hoc argumento usum habent examinemus.

XXI. Prima est, an summum imperium habere possit is qui in-

 æquali

æquali fœdere tenetur. Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus dispares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Persarum rege habuit, & Romani olim cum
Iustin. lib. XLIIII. Massiliensibus, deinde cum rege Masanissa: nec quod actum habet
Val. Max. transeuntem, ut cum hostis qui sit ad amicitiam recipitur, dum im-
l. VII, *c.* I. pensas belli solvat, aut aliud quid præstet: sed quod ex ipsa vi pactionis manentem prælationem quandam alteri donat; hoc est ubi quis tenetur alterius imperium, ac majestatem conservare, ut in fœdere Ætolorum cum Romanis erat, id est, tum operam dare ut ejus imperium in tuto sit, tum ut dignitas, quæ majestatis nomine significatur, ei constet. Imperii reverentiam dixit Tacitus: & sic explicat:
Lib. IV. *Sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt.* Florus: *Illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem & victorem gentium populum Romanum reverebantur.* ad quod genus referenda sunt jura quædam eorum quæ nunc vocantur protectionis, advocatiæ, mundiburgii: Item jus urbium matricum in colonias apud
Lib. I. Græcos: Nam ut Thucydides ait, coloniæ cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, sed debebant τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, & exhibere τὰ γέρα τὰ νομιζόμενα, reverentiam scilicet & honoris signa quæ-
Lib. I. dam. Livius de veteri fœdere inter Romanos qui Albæ jus omne
Nic. IX, 18. acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere superior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius post Aristotelem amicitiæ inter dispares hoc ait proprium ut potentiori plus honoris, infirmiori plus
L. non dubito, D. de cap. auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæstionem Proculus responderit, scilicet liberum esse populum qui nullius alterius potestati subjectus sit, etiamsi in fœdere comprehensum sit, ut is populus comiter alterius populi majestatem conservaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, si alterius potestati subjectus non est, sequitur, ut summum imperium retineat. Atque idem de rege pronunciandum est. Est enim populi liberi & regis qui vere rex sit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum. Superiorem hic intelligere debemus non potestate (jam enim dixerat talem populum alterius potestati subjectum non esse) sed auctoritate, & dignitate: quod verba sequentia apta admodum similitudine explicant: *Quemadmodum*, inquit, *clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.* Clientes in fide sunt patronorum; * sic populi fœdere inferiores in fide populi, qui dignitate est superior. Sunt
Ap. Mithr. ἐπὶ προστάταις, οὐχ ὑποτελεῖς, *sub patrocinio, non sub ditione*, ut Sylla apud Appianum loquitur; in parte, non in ditione ut Livius: & Ci-
Lib. XXXI. cero Officiorum secundo sanctiora illa Romanorum tempora describens, patrocinium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium,
Liv. l. XXVI. qui cum satis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: *Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterasque gentes fide ac societate junctas habere, quam tristi subjectas servitio:* & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis post Romanorum in Græciam adven-

adventum: ἔμειναν ἐλεύθεροι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργιῶν ἄλλο συντελοῦντες οὐδέν: *manserunt*, inquit, *liberi nihil conferentes, præter operas sociales.* Sicut patrocinium privatum non tollit libertatem personalem, ita patrocinium publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse & in ditione: Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Iosepho, ni injuriis in vicinos abstineret, curaturum se, ut ex amico subditus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono magis nominis quam re ipsa reges: quales Cypri aliique reges olim sub regibus Persis, ὑποζυγέντες subditi ut Diodorus loquitur. Obstare his quæ diximus videtur, quod addit Proculus: *Et fiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Sed ut hæc res intelligatur, sciendum est quatuor incidere posse controversiarum genera. Primum, si subditi populi aut regis qui in fide est alterius, dicantur fecisse contra fœdus: deinde, si ipsi populi aut reges accusentur: tertio, si socii qui in ejusdem populi aut regis fide sunt, inter se litigent: quarto, si subditi conquerantur de injuriis eorum quorum sunt in ditione. Prima specie si peccatum appareat, tenetur rex aut populus, eum qui nocuit aut punire, aut ei cui nocitum est dedere: quod non tantum inter inæquales, sed & inter æqualiter fœderatos locum habet, imo etiam inter eos qui nullo fœdere tenentur, ut ostendemus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna resarciantur; quod officium Romæ erat recuperatorum. Gallus Ælius apud Festum: *Reciperatio cum inter est populum & reges nationesque ac civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res, reciperenturque, resque privatas inter se prosequantur.* At sociorum alter in socii subditum jus prehensionis aut punitionis directe non habet. Itaque Decius Magius Campanus ab Annibale vinctus & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis vinctum se ab Annibale esse: atque ita vinculis liberatus est. Secunda specie jus habet socius cogendi socium, ut stet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni steterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non est. Idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ultionem sumat ab eo qui peccavit, satis est, ut ipse ei qui peccavit subditus non sit; quod alibi à nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem usu venit. Tertia specie sicut in fœdere æquali solent controversiæ deferri ad * conventum sociorum, quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim fecisse legimus; aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum: ita in fœdere inæquali plerumque convenire solet, ut controversiæ disceptentur apud eum qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit imperii potestatem. Nam & reges apud judices à se constitutos judicio contendere solent. In postrema specie jus cognoscendi nullum est sociis. Ideo cum Herodes quædam adversus liberos ad Augustum sua sponte deferret, dixerunt illi: *Poteras de nobis supplicium sumere tuo jure, tum qua pater, tum qua rex.* * Et Scipio cum Romæ à

Lib. xvi.

Liv. lib. xxiii.

Ios. l. xvi. c. 7. 8.

Carthaginiensium quibusdam Annibal accusaretur, dixit non oportere se Patres Conscriptos reipublicæ Carthaginiensium interponere. Et hoc est in quo Aristoteles ait societatem à civitate differre, quod sociis curæ sit ne injuria in ipsos committatur, non vero ne sociæ civitatis cives inter se injurias committant. Solet & aliud objici, quod in historiis ei qui fœdere superior est imperandi, & ei qui inferior est parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet, aut enim agitur de rebus ad commune bonum societatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus qui superior est in fœdere. In rebus communibus, extra tempus conventus, etiam ubi fœdus æquale est, solet is qui lectus est princeps fœderis (נגיד ברית Daniel XI, 22.) sociis imperare, ut Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græcis postea, deinde Athenienses. In oratione Corinthiorum apud Thucydidem legimus : χρὴ τοὺς ἡγεμόνας τὰ ἴδια ἐξ ἴσου νέμοντας τὰ κοινὰ προσκοπεῖν. *Decet eos qui fœderis principes sunt, circa suas quidem utilitates nihil præcipuum sumere, at in communibus rebus curandis eminere supra ceteros.* Isocrates veteres Athenienses ductum exercuisse ait, ὅλων ἐπιστατοῦντες, ἰδίᾳ δ' ἑκάστους ἐλευθέρους ἐῶντες εἶναι : *curam gerentes pro sociis omnibus, sed ita ut iis libertatem integram relinquerent* : Et alibi, στρατηγεῖν ὁμολογοῦσι δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν, *ita ut imperium habere belli, non dominari se debere censerent* : Item, συμμαχικῶς, ἀλλ' οὐ δεσποτικῶς βουλευομένους περὶ αὐτῶν, *socialiter non heriliter res eorum curantes.* Hoc ipsum Latini imperare, Græci modestius τάσσειν dicunt. Athenienses delato sibi ductu belli in Persas, ἔταξαν, inquit Thucydides, ἅς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα πρὸς τὸν βάρβαρον καὶ ἃς ναῦς. *ordinarunt* (sic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti * ad ordinandum statum liberarum civitatum) *quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent.* Hoc enim si facit qui princeps tantum est in fœdere, non mirum est si in fœdere inæquali idem faciat is qui superior est fœdere. Imperium ergo hoc sensu, id est ἡγεμονία, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum quæ apud Livium exstat : *Græci domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur : nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum optant : libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt.* Sic post Cadmeam à Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas convenisse πάσας ὑπάρχειν αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις, *omnes ut liberæ essent, sed Atheniensium ductu uterentur.* De ipsis Atheniensibus Philippi Macedonis tempore Dion Prusæensis : ὅτι τῆς ἡγεμονίας παρακεχωρήκεσαν, τῆς δ' ἐλευθερίας μόνης λοιπὸν ἀντείχοντο : *quo tempore ductu belli omisso libertatem solam retinebant.* Sic Cæsar quos sub imperio Suevorum fuisse dicit, eosdem mox socios nominat. In iis vero rebus, quæ ad propriam utilitatem spectant, superioris postulata solent imperia dici, non ex jure, sed ex effectus similitudine, sicut regum preces imperia sæpe esse dicuntur, & ægroti imperare medicis. Livius libro XLII, *Ante hunc consulem* (C. Posthumium) *nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit : ideo magistratus mulis, tabernaculis, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.* Interim verum est accidere plerumque, ut qui superior est in fœdere, si is potentia mul-

Val. Max. l. IV, c. I.

Polit. III. 9.

Li. XXXVII.

Lib. XV.

multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præsidia inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt, cum à sociis ad se provocari passi sunt; quod nunquam fecerunt Lacedæmonii. quibus temporibus Isocrates Atheniensium imperium in socios regno comparat. Sic Latini querebantur * sub umbra fœderis Romani servitutem se pati. Hal. l. vi. Sic Ætoli vanam speciem & inane nomen libertatis: Achæi postea, Liv. lib. xxxiv. *fœdus specie jam esse precariam servitutem.* Sic apud Tacitum Civilis Batavus de iisdem Romanis conqueritur; Hist. iv. *neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi:* & alibi, *Miseram servitutem falso pacem vocari.* Eumenes quoque apud Livium Rhodiorum socios ait, verbo Lib. xxxv. & Li. xxxvii. esse socios, revera subjectos imperio & obnoxios: Magnetes quoque in speciem liberam Demetriadem, * revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Thessalos in speciem fuisse liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius. Hæc cum fiunt, & ita fiunt ut patientia in jus transeat, qua de re alibi erit disputandi locus, tunc aut qui socii fuerant fiunt subditi, aut certe partitio fit summi imperii, qualem accidere posse supra diximus.

XXII. * Qui vero certum quid pensitant aut ad redimendas injurias, aut ad tutelam comparandam, ξύμμαχοι φόρε ὑποτελεῖς, ut est Lib. 1. apud Thucydidem: quales * Hebræorum reges, & vicinarum gentium post Antonii tempora, ἐπὶ φόροις τεταγμένοις, ut Appianus loquitur, quo minus summum imperium habere possint, nullam dubitandi causam video, quanquam infirmitatis confessio de dignitate aliquid delibat.

XXIII. Difficilior multis videtur quæstio de nexu feudali, sed quæ ex antedictis facile solvi potest. Nam in hoc contractu qui proprius est Germanicarum gentium, neque usquam invenitur nisi ubi Germani sedes posuerunt, duo sunt consideranda, obligatio personalis, & jus in rem. Obligatio personalis eadem est, sive quis ipsum jus imperandi, sive aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possideat. Talis autem obligatio sicut privato non erat demtura jus libertatis personalis, ita nec regi aut populo jus demit summi imperii, quæ libertas est civilis. quod apertissime conspici datur in feudis liberis quæ Franca vocant, quæ nullo jure in rem, in sola personali obligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud quam species fœderis inæqualis de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Pone etiam adversus omnes promissam operam, * quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latius patebat) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum, de qua agendum erit alibi. Ius vero in rem quod attinet, id quidem tale est, ut ipsum imperandi jus, si feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit. Sed interim summum esse non desinit: aliud enim est res, ut sæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges à Romanis constitutos, ita scilicet ut deficiente regia familia imperium ad ipsos rediret, quod de Paphlagonia aliisque nonnullis Straboni notatum. Lib. xii.

XXIV. Distinguendum quoque non minus in imperio quam in dominio, jus ab usu juris, sive actus primus ab actu secundo. Nam sicut rex infans jus habet, sed imperium exercere non potest; sic & furiosus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit, ut actiones circa imperium alibi situm liberæ ei non permittantur: omnibus enim his casibus curatores sive prodici dandi sunt. Itaque * Demetrius cum in potestate Seleuci non satis libere viveret, vetuit aut sigillo aut literis suis credi, sed omnia quasi se mortuo administrari voluit.

Annotata ad Caput III.

§. I. R*Ex Theodoricus*] Eundem vide in Edicto cap. x, & cxxiv.

§. II. *Momentanee*] Servius ad XI Æneidos: *Injecere manum Parcæ. Traxerunt debitum sibi. Et sermone usus est juris. nam manus injectio dicitur, quoties nulla judicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.*

Ex veteri jure Attico] Solonis verba: εἰ μέν τις μεθ' ἡμέραν ὑπὲρ πεντήκοντα δραχμὰς κλέπτοι, ἀπαγωγὴν πρὸς τοὺς ἕνδεκα εἶναι. εἰ δέ τις νυκτὸς ὁτιοῦν κλέπτῃ, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι. *Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat, furetur, eum jus sit ad undecim viros deduci. quod si quis noctu vel minimum quid furetur, eum liceat vel occidere.* Adde quæ II libro infra dicentur cap. XII.

§. III. *Satis apparet*] Adde Concilii Aurelianensis canonem citatum à Gratiano c. ult. causa XIII, qu. II.

Nobis potius quam aliis consulere] Cassiodorus de Amicitia: *Sane nullus aliquo præcepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi perditione animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, citra spem perpetuæ salutis, proprii corporis interitu procurare.*

Ob nimium calorem] Ambrosius libro X in Lucam: *O domine, cur me emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi præcipis quem vetas promi? nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria.*

§. IV. *Habere in contubernio*] Imo inter cives erant quædam matrimonia non justa, non justi liberi. Paul. Sent. lib. II, tit. XIX. L. Si uxor. D. ad L. Iuliam de Adulteriis. sic & libertas quædam non justa. Seneca de vita beata, c. XXIV. Suetonius Octavio, c. XL.

Illud Augustini] lib. XXII, c. LXXIV contra Faustum. citat Gratianus c. quid culpatur, causa XXIII, quæst. I. Apud Hebræos bellum omne quod speciali Dei jussu suscipitur vocatur מלחמה הרשות bellum potestatum.

§. V. *Res auferri obsistentibus*] Iurisconsultis in hanc rem productis possunt addi Franc. Aret. cons. XIV, n. 7. Gail. I de Pac. publica, c. II, numer. 20. Cardinalis Tuschus pract. quæst. LV. litera B. verbo Bellum. num. 10. Gœddæus cons. Marp. XXVIII, num. 202, & sequentibus.

Inferiores potestates belli gerendi habeant potestatem] vide legem Frederici Imperatoris apud Conradum Abbatem Urspergensem.

§. XI. *Magistratibus*] Posset etiam verti *Vectigalibus*. quomodo accepit Thucydidis Scholiastes. Est enim vox anceps.

Ius legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace]

Ser-

Servius ad I Æneid. *Omni ditione. Rectius omni quam omnis: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello.*

Vt & successorem] Cacheranus Decis. Pedem. cxxxix, num. 6. §. VII.

Sed quid jure fieri posset] Gail. de Arrestis cap. VI, 22, & seqq. §. VIII.

Aut illa cum his mittenda sunt] Cicero lib. III de legibus: *Est iniqua in omni re accusanda, prætermissis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio.* mox. *Sed bonum quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus.*

Sed ex voluntate jus metiendum est] A Carolo Quinto Imperatore eodem tempore Augusta civitas petiit, ne senatui urbis suæ placita valerent, nisi assensissent curiarum magistri: Norimberga plane contrarium.

Populo Romano se subjecerunt] ut Falisci apud Liv. lib. V. Samnites lib. VIII. Sic Epidamnii à Corcyræis deserti Corinthiis se dediderunt, ut protegerentur adversus Taulantios & exsules. Thucyd. lib. I.

Romanorum ditioni] & Venetorum. Bembus lib. VI.

Sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt] Seneca de Beneficiis libro II, c. XX, de Bruto locutus: *Mihi, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis status sub rege justo sit, aut ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi & serviendi: aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem civilis juris, & staturas suo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an servirent, sed utri.* vide & Bizarrum historia Genuensi lib. XIV, p. 329.

Vrbes sub Eumene] Sic multos ex liberis Græciæ civitatibus in Salamina Cypri, quod Euagoræ regnum erat, venisse narrat Isocrates.

Vt videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse. Dion apud Philostratum V, cap. XI, δέδια δὲ μὴ χειροήθεις ἤδη Ῥωμαίους αἱ τυραννίδες πεποιηκυῖαι χαλεπὴν ἐργάσωνται τὴν μεταβολήν. *Metuo ne Romani longis dominationibus edomiti nullam jam ferre possint mutationem.*

Populi quidam alios sub se populos habent] Sic Salamin insula Atheniensium juris jam inde à Philæo & Eurysace Ajacis filiis ut Plutarchus Solone nos docet. Hanc Salaminem Atheniensibus ademit Augustus, ut postea Cephaleniam Adrianus, teste Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum teste Herodoto lib. I. & Samii multa in continenre oppida tenuere, ut Strabo docet lib. XIV. Anactorium partim ad Corinthios, partim ad Corcyrenses pertinebat, ut Thucydides scribit libro I. In pace cum Ætolis apud Livium: *Oeneade cum urbe agroque, Acarnanum sunto.* Sex oppida Halicarnasso attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. V, c. 29 Idem libro XXXIII, c. IV. Lindum insulam esse ait Rhodiorum: tantundem de Cauno habes libro XXXV. Testatur idem Cicero epistola ad fratrem. Rhodiis iisdem, quod Romanos contra Antiochum juvissent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro III, nempe Carum & Lyciorum, quæ rursus eis ablatæ à Senatu. Vtrumque est in Excerptis Polybii.

Inachidarum] Hi sunt ענקים. Deut. II, 10, ex qua origine & ענקה ὄγκα dea cui Templum Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Pallada dixere. Dicuntur Æschylo Inachidæ fuisse Pelasgi, id est extorres à Syro פלג, Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere Pelasgi erant, unde Abrahamo se cognatos dicebant Lacedæmonii in historia Maccabaica. Sicut autem Argivi reges plenissima usi potestate exemplo orientis, unde venerant, sic & reges Thebani è Phœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

Cætera par civibus] Thesei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

> οὐ γὰρ τυραννίδ' ὥστε βαρβάρων ἔχω,
> ἀλλ' ἢν δίκαια δρῶ, δίκαια πείσομαι.
> *Nec enim potestas barbarum in morem mihi,*
> *Sed justa refero obsequia, dum juste impero.*

Cornelio Nepoti] verba ipsius aut quisquis is est qui vitas illustres scripsit in Agesilao: *Ut duos haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi: *Lacedæmoniorum autem Agesilaus nomine, non potestate fuit rex, sicut cæteri Spartani.*

Quasi temporarii regni] Livius Salinator in Censura omnes tribus excepta una ærarias fecit, ac sic ostendit jus sibi esse in populum omnem.

Valentinianus] Verba ejus sic refert Theodoretus IV, c. V: ὑμέτερον μὲν ἦν ὦ στρατιῶται βασιλέως μὴ ὄντος ἐμοὶ δοῦναι τῆς βασιλείας τὰς ἡνίας. ἐπειδὴ δὲ ταύτην ἐδεξάμην ἐγὼ, ἐμὸν λοιπὸν οὐχ ὑμέτερον, τὸ περὶ τῶν κοινῶν διασκοπεῖν πραγμάτων. *Vestrum fuit milites, cum Imperator nullus esset, mihi tradere imperii hujus habenas. Ex quo adeptus sum, de cætero non vestrum sed meum dispicere quid reipublicæ expediat.*

Deum de principibus judicare] Xiphilinus: περὶ γάρ τοι τῆς αὐταρχίας ὁ θεὸς μόνος κρίνειν δύναται. *De summo principatu Deus solus potest judicare.* Vitigis rex apud Cassiodorum: *Causa regiæ potestatis supernis est applicanda judiciis, quandoquidem illa è cælo petita est, & soli cælo debet innocentiam.* Apud eundem Cassiodorum rex: *Alteri subdi non possumus, quia judices non habemus.*

Sine Dei cura speciali] Homerus;

> Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι.
> *Ab Iove summus honos.*

Diodorus Siculus lib. I. de Ægyptiis: ἅμα μὲν οὐκ ἄνευ δαιμονίου τινὸς προνοίας νομίζοντες αὐτοὺς τετευχέναι τῆς τῶν ὅλων ἐξουσίας. *Existimant enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem.* Augustinus lib. V de Civitate Dei: *Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo, & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino, ipse apostatæ Iuliano,* nempe majestatem dedit, quod præcesserat. Vitigis apud Cassiodorum: *Omnis provectus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus est.* Titi Imperatoris erat dictum: *potestates fato dari.*

§. x. *Carthaginiensium regem dixit Solinus*] Sic qui vitam scripsit Annibalis: *Ut enim Romæ consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.*

bantur. His improprie dictis regibus accenseri possunt & filii quibus regium nomen datum à patribus regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes judicatum interfici jussit. Plutarchus Artaxerxe.

Pleraque in Gracia regna talia fuisse] Notatum id & Dionysio Halicarnassensi libro XI, & V.

Aliud de re quærere, aliud de modo habendi] vide cui vacat Carolum Molinæum ad consuetudines Parisienses Tit. I. §. 2. gl. 4. num. 16, & 17. §. XI.

Iure temporario.] Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoram libri IV initio.

Omnes actus eodem jure exercet] Adeo quidem ut populus cum Fabium Rutilianum servare vellet apud Dictatorem precibus egerit.

Gotthorum regnum in Hispania] Moris antiqui vestigium in Behetriis. vide Marianam lib. XVI.

Cùm ipsos deponerent populi quoties displicerent.] Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gotthicorum II. de Langobardis Paulus Warnafredi libro IV, & VI. de Burgundis Ammianus libro XXVIII. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas: de rege Agadis apud Afros Iohannes Leo libro VII. de Norwagis ait Guilielmus Neubrigensis regem ibi factum quisquis regem occidisset. de Quadis & Iazygibus similia habes in excerptis Dionis.

Opponit gentes quæ in libertate essent iis qui sub regibus viverent] Thucydides: ὁ δὲ Τήρης οὗτος ὁ τοῦ Σιτάλκου πατὴρ πρῶτος Ὀδρύσαις τὴν μεγάλην βασιλείαν ἐπὶ πλέον τῆς ἄλλης Θρᾴκης ἐποίησε. πολὺ γὰρ μέρος καὶ αὐτόνομόν ἐστι Θρᾳκῶν. *Hic Teres Sitalcis pater primus Odrysarum regnum ita auxit ut cæteros Thraciæ reges superaret: est enim pars etiam Thracum libera.* Seneca pater suasoria prima: *Non eodem modo in libera civitate dicendam esse sententiam quo apud reges.* Iosephus antiquæ historiæ libro XIII, πρὸς βασιλεῖς καὶ δήμους ἐλευθέρους. *Ad reges populosque liberos.* Cicero Epistola XV, 4. Populorum liberorum, regumque sociorum auxilia. Plinius libro VI, cap. XX, de Indis: *Iam hi montium qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.* §. XII.

Quorum significatio regnum civitati minatur] Vide exemplum talis ostenti apud Bezarum libro XIX historiæ Genuensis.

Ex privata sua substantia] M. Antoninus ad bellum Marcomannicum cum ærario exhausto indicere populo nihil vellet, facta in foro Trajani sectione, distraxit vasa aurea, pocula crystallina ac murrina, uxoris & suam sericam & auream vestem, multa ornamenta gemmarum.

Ex fructibus ejus patrimonii] Ideo Ferdinandus Granatensis regni partem alteram, ut stante matrimonio ex Castellæ proventibus quæsitam, sibi vindicavit. Docet Mariana libro XXVIII historiæ Hispanicæ.

In quosdam populos imperium habeat proprio jure.] Balduino concessere, qui cum ipso in orientem belli causa venerant, ut urbium, provinciarum, vectigalium, rerum bello captarum dimidium ipsi cederet,

Hercules] Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnassum habitabant, à se victos donavit Apollini. Servius ad IV Æneidos: Herculem adversus Lapithas belli socium sibi sumpsit Ægimus Doriensium rex, parte regni in mercedem societatis data. Cychreus Salaminis rex prole carens regnum testamento reliquit Teucro. Peleus ab Eurylione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem. quæ habet Apollodorus. Apud Livium est lib. I: *Proca Numitori regnum legat.*

Melampodi] Vide Servium ad Sextam Eclogam, sic apud Homerum Iobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δ' οἱ τιμῆς βασιληΐδος ἥμισυ πάσης.

quod Servius sic interpretatur ad Virgilium: *filiam suam ei cum parte regni in matrimonium dedit.* Phœnix de Peleo:

πολὺν δέ μοι ὤπασε λαόν.

Ναῖον δ' ἐσχατιὴν Φθίης Δολόπεσσιν ἀνάσσων.

Populos dedit hic mihi multos,

Vt fines Phthiæ, Dolopum quæ regna, tenerem.

Lanassa nubens Pyrrho Epirotarum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocle patre suo bello captam. Plutarchus Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus de Perside, non exacte tamen ad historiæ fidem: *Ex testamento nationem omnem in successoris unius jura translatam.* libro XXII.

Attalus Rex] Valerius Maximus: *Attalus testamenti æquitate gratus Asiam populo Romano legavit.* Sertorius ea de re apud Plutarchum: τοῦ δικαιοτάτῳ τρόπῳ Ῥωμαίων κεκληρωμένων ἐπαρχίαν. *Cùm populus Romanus optimo jure eam terram teneret.*

Nicomedes] vide Appianum Mithridatico & civili primo.

Cyrenaica] In qua urbes Berenice, Ptolemais, Cyrene. Eutropius VI.

Appionis] Appianus Mithridatico: Κυρήνην αὐτὴν Ἀπίων βασιλέως Λαγιδῶν γένους νόθος ἐν διαθήκαις ἀπέλιπεν. *Cyrenen testamento reliquit Appion nothus è Lagidarum genere.* Ammianus lib. XXII: *Aridam Libyam supremo Appionis regis consecuti sumus arbitrio: Cyrenas cum residuis civitatibus Libyæ Pentapoleos Ptolemæi liberalitate suscepimus.* rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur. vide breviarium Livii lib. LXX. ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Iustino lib. XXXIX. Alterius Appionis cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum CIƆ IƆ CCCC LII. Adde quod in ædificiis narrat Procopius Arsacis regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Arsaci, minor Tigrani cederet. Ex Iosepho discimus Herodem, Augusto ei concedente ut regnum cui è liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, Antiquæ historiæ lib. XV, & XVI. Mos hic etiam Gotthis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit. Procopius Vandalicorum I. Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat sorori Amalesfridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quæsitam Pipinus inter liberos divisit:

visit: Fredegarius fine Chronici. de Burgundia testamento relicta vide Aymonum III, 68, & 75. Fessæ rex Fessam secundo filio legat. Leo Afer libro III. quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Osmani plurimas legavit civitates. Leunclavius Turcicæ historiæ libro II. Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nuptura, dedit Phrygiæ urbes. Idem Leunclavius libro V. Regnum Turcorum in Cappadocia Musal in liberos distribuit. Nicetas libro III. Vrbes ad Pontum Euxinum à Chuscino Bega Murati traditæ. Leunclavius libro I. Bajazetes Stephano urbes dedit Serviæ in honorem uxoris suæ quæ Stephani soror. idem lib. VI. Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit. Idem libro XII. Iacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ hæredem fecit Muratem Sultanum. idem libro XIV. Mahumetes Turca filiis duobus Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ imperium relinquere cogitarat: est id apud Chalcocondylam lib. IV. Basilius Porphyrogennetus Imperator à Davide Curopalate hæres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat. Narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Thessaliam Michael Despota inter liberos divisit. Habet id Gregoras lib. IV. Ætoliæ Princeps Venetis Athenas reliquit, Bæotiam Antonio vendidit: Chalcocondylas libro IV. Messena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab Arcadiæ principe filiæ data in dotem cùm ea Thomæ Imperatoris Græci filio nuberet. idem libro V. Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa. partes de Ætolia cognatis datæ, narrante eo quem dixi Chalcocondyla. sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata, partim transcripta contractibus. vide de Cypro Bembum Italicorum VII. & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, alia Calaritanæ ditionis, donata. Bezarus de Bello Pisano libro II. Robertus filio minori Baimundo dedit Dyrrachium & Aulonem. Anna Comnena lib. V. Alfonsus Arragonius Neapoleos regnum ut armis partum, Ferdinando notho suo reliquit. In eodem regno urbes quasdam Ferdinandus legavit nepoti. Mariana libro XXX.

Non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem ut alienatio imperii sui regi permitteretur] Imperium non debere relinqui ut agros & servos dicit Vopiscus Tacito. Salvianus: *Non poterat populos quos regebat per testamentum egenis tradere.* §. XIII.

Id commendationis magis vim apud populum habebat] vide Capitulum XII conventus ad Carisiacum sub Carolo Calvo. Huc refer testamentum Pelagii quo Hispaniam reliquit Alfonso & Osmisindæ, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur, quædam testamenta improbante populo fuisse irrita, ut Alfonsi Arragonii. Vide Marianam libro X. Et Alfonsi Legionensis, cum is filias filio prætulisset. Idem Mariana libro XII.

Vt principibus Antigonum commendaret] Vide rem similem apud Cassiodorum lib. VIII, epist. VIII, & sequentibus. ita pacta successionis mutuæ inter Sanctium & Iacobum Arragonenses à proceribus firmata. Mariana libro XII. & Henrici Navarræ regis qua Johannem

Iohannem instituit hæredem. idem Mariana libro XIII. & Isabellæ reginæ Castellæ. idem libro XXVIII.

Marchionatus & Comitatus facilius quam regna vendi] Vide de Vrgetii

§. XIV. principatu Marianam lib. XII, cap. 16.

§. XV. *In regni tutela*] Vide Cothmannum Tomo I, Conf. XLI, num. II.

Consensus populi] Vide Marianam in Alfonso V Legionis rege. At testamentum regis Iohannis de tutela & administratione regni à proceribus improbatum. Mariana libro XVIII.

Publice tutores constitutos] Et à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. Iustinus lib. XIII.

Quos pater aut propinqui elegerint] Ptolemæus rex Ægypti tutorem filio suo reliquit Populum Romanum. Valerius Maximus libro VI, cap. VI, I.

Vt rex Ægypti post Iosephi tempus] & Indorum reges, memorante Diodoro lib. II.

§. XVI. *Promittat aliqui subditis aut Deo*] Trajanus caput suum, dextram suam, si scienter fefellisset, deorum iræ consecrabat. Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator juravit nunquam se senatorem nisi ex senatus sententia puniturum. Anastasius Imperator juravit servaturum se decreta Chalcedonensis Concilii. Meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seriores Imperatores Græci Ecclesiæ jurabant. Vide eundem Zonaram Michaele Raugabe & alibi. Vide & in Gotthis regibus exemplum apud Cassiodorum x, 16, 17.

Mutare illi nefas erat] Iosephus in historia Vasthæ, διαλλαγῆναι τῇ Ἀάσῃ διὰ τὸν νόμον οὐκ ἠδύνατο. *Cum Vasta conciliari lege intercedente non poterat.* Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Iacchiades ad Danielem, II, 13. de legibus regnorum in Hispania vide Marianam libro XX.

Historia exstat] Tamen idem de Lethe castello legem à rege mutatam refert, sed non probat.

Mortuorum accusabatur memoria] ἄταφα γὰρ οἱ νόμοι τὰ σώματα τῶν τυράννων ὑπερορίζουσι, *leges tyrannorum corpora insepulta extra fines projici jubent.* Appianus civilium tertio. Andronicus Imperator patrem suum Michaelem, quod fidem Latinam sequi cœpisset, mortuum sepultura privavit. Gregoras lib. VI.

Hebræorum regum] vide Iosephum de Ioramis duobus, altero Hierosolymorum, altero Israelis rege, lib. VIII, cap. III, & V. item de Ioaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho] verba sunt: εἰώθεισαν οἱ βασιλεῖς ἐν Πασσαρῶνι χώρας τῆς Μολοττίδος Ἀρείῳ Διῒ θύσαντες ὁρκωμοτεῖν τοῖς Ἠπειρώταις καὶ ὁρκίζειν αὐτοὶ μὲν ἄρξειν κατὰ νόμους, ἐκείνους δὲ τὴν βασιλείαν διαφυλάξειν κατὰ τοὺς νόμους. *Solebant reges in Cassarorum terra, quæ Molottidos pars est, Iovi Areo sacrificare ac juramentum præstare Epirotis. Iurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirotæ autem se imperium ejusdem conservaturos secundum easdem leges.*

Vt tum regno cadat] vide exemplum apud Crantzium libro IX Suedicorum.

Tali sanctione] aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent: aut ne ei pareant. vide Crommerum Polonicis XIX, & XXI.

Est

Est & exemplum apud Scafnaburgensem in rebus Henrici anno cIↃ LXXIV.

Fieri tamen interdum ut dividatur] vide Zazium singularium responsorum lib. II, cap. XXXI. §. XVII.

Si aut expresse instituatur partitio] Ita Probi tempore senatus firmabat Principum leges: de appellationibus cognoscebat: Proconsules creabat: legatos consulibus dabat. vide & Gail. lib. II Obs. c. LVII. num. 7. & Cardinalem Manticam de tacitis & ambiguis conventionibus lib. XXVII, tit. V, num. 4.

Ipsi inter se reges populique inter se] Exempla sunt complura in historia populorum septentrionalium. vide Iohannem Magnum historia Suedica lib. XV, & XXIX. Crantzium Suedicorum V. Pontanum Danicorum VIII.

Etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur] Adde l. I. C. de Petitionibus bonorum sublatis. §. XVIII.

παντελὴς μοναρχία] Faciunt enim, ut ad §. VIII notavimus, Tragici regnum Thebanum simile regnis Phœnicum unde orti erant. §. XX.

αὐτοκρατὴς βασιλεία] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis regibus: *οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκράτορες ἦσαν. neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.*

Qualem habebant vicini] Putabat populus, ut Iosephi verbis utar, *οὐδὲν ἄτοπον εἶναι τῶν πλησιοχώρων βασιλευομένων τὴν αὐτὴν ἔχειν αὐτοὺς πολιτείαν. nihil esse absurdi si cum vicini regnarentur, ipsi eandem imperii formam acciperent.*

Serviret Syria, Asiaque, & suetus regibus Oriens] Cicero de Provinciis consularibus: *Iudæis & Syris nationibus natis servituti.* Euripides Helena:

Τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἑνός.

Sunt prater unum serva cuncta in barbaris.

Quod ex Æschylo adumbratum, apud quem est:

ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἐστὶ πλὴν Διός.

Nam nemo liber vivit, extra unum Iovem.

Cui simile Lucani dictum

tot jam liber in orbe

Solus Cæsar erit.

Sallustius de gentibus orientis: *Adeo illis ingenita est sanctitas regii nominis.* Citant Servius & Philargyrus ad illum in Georgicis locum. Apollonius de Damide apud Philostratum libro VII: *Ἀσσύριος γὰρ ὢν καὶ Μήδοις προσοικίσας οὐδὲν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐνθυμεῖται μέγα. Assyrius cum sit & Medorum accola, nihil pro libertate praclarum cogitat.* Iulianus contra Christianos: *τί με χρὴ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τὸ φιλελεύθερόν τε καὶ ἀνυπότακτον Γερμανῶν ἐπεξιέναι τὸ χειροηθὲς καὶ τιθασὸν Σύρων καὶ Πάρθων καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν πρὸς ἕω καὶ πρὸς μεσημβρίαν βαρβάρων, καὶ ὅσοι τὰς βασιλείας ἀγαπῶσι κεκτημένοι δεσποτικωτέρας. Quid tibi jam singulatim exsequar aut Germanorum libertatis amantia & impatientia jugi ingenia, aut contra dociles herilem manum ferre Syros & Parthos & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem sunt barbaros, multasque gentes alias contentas sub regibus vivere dominos imitantibus.* Claudianus:

Non tibi tradidimus dociles servire Sabæos :
Armeniæ dominum nec te præfecimus oræ.

Alium non timebat] Idem Hieronymus epistola ad Rusticam de Pœnitentia : *Rex enim erat : alium non timebat : alium non habebat super se.*

Tuti imperii potestate] Paria habet ad eundem Psalmum Arnobius minor. Vitiges apud Cassiodorum: *Causa regiæ potestatis supernis est applicanda judiciis, quandoquidem illa à cælo petita est, ita soli cælo debet innocentiam.*

De Propheta] *Non capit Prophetam perire extra Ierusalem.* Luc. XIII, 33.

Mixtum aliquid ex regis & procerum potestate] Laonicus Chalcocondylas talia ait esse regna Pannonum & Anglorum, libro II. Arragonum lib. V. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magistratus à rege creatos, nec præsidia imposita nisi volentibus, nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios esse pleno cum jure, alios sub legibus etiam Iudæus Levi Gersonides notavit ad I Sam. VIII, 4. Mira quæ de Taprobane scribit Plinius lib. VI, cap. XIII : *Eligi regem à populo senecta clementiaque, liberos non habentem, &, si postea gignat, abdicari, ne fiat hereditarium regnum. Rectores ei à populo* XXX *dari, nec nisi plurium sententia quenquam capite damnari. Sic quoque appellationem esse ad populum,* LXX *judices dari. Si liberent ii reum non amplius* XXX , (ita enim legi locus hic debet) *iis nullam esse dignitatem, gravissimo probro. Regi cultum liberi patris, cæteris, Arabum. Regem, si quid delinquat, morte mulctari, nullo interimente, sed aversantibus cunctis & commercia etiam sermonis negantibus,* Servius ad illud IV Æneidos: *Populumque patresque: Quidam hoc loco volunt tres partes Politiæ comprehensas, populi, optimatium, regiæ potestatis. Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.*

Si patres auctores fierent] Plutarchus Coriolano : ὁ δῆμος ἄκυρος ἦν τῆς ψήφου καὶ νόμον τι ποιεῖν αὐτὸς ἀπροβουλεύματος. *Populus jus non habebat aut legem condendi aut aliud quid jubendi nisi senatus præcessisset auctoritas.* Similem mixturam in Genuatium republica suis temporibus observat Chalcocondylas libro V.

§. XXI. *Sic populi fœdere inferiores*] vide Cardinalem Tuschum PP. concl. Iↄ CCCC XXXV. Exemplum habes in Dilimnitis qui αὐτόνομοι suique juris Persis militabant apud Agathiam libro III. Sic Irene consilium fuit inter mariti liberos ita partiri imperium ut post natos faceret δευτέρους μὲν κατὰ τὸ τῆς τιμῆς ἀξίωμα, αὐτονόμους δὲ καὶ αὐτοκράτορας ἑκάστους, *dignitate quidem minores, cæterum sui juris plenæque potestatis.* Vide Crantzium Saxonicorum X de urbibus quæ se in Austriacorum protectionem dedere. Herodianus libro V : Ὀσροηνῶν τε καὶ Ἀρμενίων, ὧν ἦσαν οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι, *Osroenorum & Armeniorum, quorum hi subditi erunt, illi amici ac socii.*

Conventum sociorum] Talis conventus vocatur κοινοδίκιον in vetere columna ἰσοπολιτείας sive communicatæ civitatis Priansiorum & Hieropotamiorum.

Et Scipio] Vide Polybium in legationum excerpto CV.

Ad ordinandum statum Liberarum civitatum] Plinius epistolarum VIII, 24.

Sub

Sub umbra federis] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, *συμμαχίαν ὑποκορίζεται, molle servitium*, Vocula apud Tacitum historiarum IV. Festus Rufus de Rhodiis: *Primum libere agebant, postea in consuetudinem parendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt.* Cæsar quos in Æduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientes vocarat, post sub imperio fuisse memorat. Adde, si libet, Fredericum Mindanum de processibus lib. II, cap. XIV, n. 3. Zieglerum §. Landsassinum. 86. Gailium libro II, observatione LIV, num 6. Vide Agathiam libro I, ubi monentur Gotthi quid à Francis cum tempore exspectandum habeant.

Revera omnia ad nutum Romanorum fieri] Tales & Lazi Iustiniani temporibus. Vide Procopium Persicorum II.

Qui vero certum quid pensitant] Persæ pecuniam annuam ab Iustiniano accipiebant, qua de re vide Procopium Persicorum II, & Gotthicorum IV, id molli vocabulo vocabatur stipendium ad tutandas portas Caspias. Turcæ Arabas montanos pecunia placant. §. XXII.

Hebræorum reges] Iosephus libro XV: *οὐ γὰρ ἔφη καλῶς ἔχειν Ἀντώνιος βασιλέα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγενημένων εὐθύνας ἀπαιτεῖν. οὕτως γὰρ ἂν οὐδὲ βασιλεὺς εἴη. δόντας δὲ τὴν τιμὴν καὶ τῆς ἐξουσίας αὐτεξουσιάσαντες ἐᾶν αὐτῇ χρῆσθαι. Negabat Antonius rectum esse regem vocari ad rationes reddendas de iis quæ ut rex fecisset: ita enim ne regem quidem eum fore. Par esse ut qui honorem ei dederint etiam potestate quam liberrime uti eum sinant.* Chrysostomus II de Eleemosyna: *ἐπειδὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων μετέπιπτε πράγματα καὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐτέθησαν ἀρχήν, οὔτε αὐτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ πρότερον, οὔτε καθόλου δοῦλοι, καθάπερ καὶ νῦν. ἀλλ' ἐν τάξει συμμάχων ὄντες διετέλουν, φόρους μὲν τελοῦντες τοῖς βασιλεῦσιν ἑαυτῶν, καὶ τοὺς παρ' ἐκείνων ἄρχοντας δεχόμενοι. τὰ πολλαχοῦ δὲ τοῖς ἰδίοις κεχρημένοι νόμοις καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ἁμαρτάνοντας κατὰ τὰ πάτρια κολάζοντες νόμιμα. Iudæi ex quo retro ferri res eorum cœpere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante, .rant libertate: neque tamen ita ut nunc omnino servi, sed sociorum vocabulo honorabantur, regibus suis tributa pendentes & ab iis accipientes præfectos. Cæterum in plerisque suis utebantur legibus, ita ut & popularium delinquentes ipsi punirent secundum mores patrios.*

Quod nunc Feudum ligium vocant] Vide Baldum prooemio Digestorum, Nattam consilio CCCC LXXXV. §. XXIII.

Demetrius] vide Plutarchum Demetrio. §. XXIV.

CAPUT IV.

De bello Subditorum in Superiores.

I. *Status quæstionis.*
II. *Bellum in superiores, qua tales, ordinarie licitum non esse, jure naturæ:*
III. *Nec concessum lege Hebræa:*
IV. *Minus etiam lege Evangelica: quod probatur ex sacris literis.*
V. *Et factis Christianorum veterum.*
VI. *Refellitur sententia statuens inferioribus magistratibus licitum esse bellum adversus summam potestatem: idque rationibus & sacris literis.*
VII. *Quid sentiendum si summa & alioqui inevitabilis sit necessitas.*
VIII. *Ius belli dari posse in principem populi liberi:*
IX. *In regem qui imperium abdicaverit:*

X. *In*

X. In regem qui regnum alienet, ad impediendam traditionem tantum:
XI. In regem qui manifeste totius populi hostem se ferat.
XII. In regem post amissum regnum ex lege commissoria.
XIII. In regem qui partem duntaxat imperii habeat pro ea parte qua ipsius non sit.
XIV. Si resistendi libertas certis casibus reservata sit.
XV. Invasori alieni imperii quatenus parendum.
XVI. Invasori alieni imperii vi resisti posse ex jure belli manentis:
XVII. Ex lege antecedente:
XVIII. Ex mandato jus imperandi habentis.
XIX. Cur extra hos casus id non liceat.
XX. In controverso jure privatos sibi judicium sumere non debere.

BEllum gerere possunt, & privati in privatos, ut viator in latronem; & summum imperium habentes in eos qui itidem id habent, ut David in regem Ammonitarum; & privati in eos qui imperio summo, at non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babyloniæ & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isbosethi; aut non subditos, ut Romani in piratas. Tantum illud quæritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos, quorum imperio sive summo sive minori subsunt. Ac primum id minime controversum est, arma sumi posse in inferiores ab iis, qui summæ potestatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summæ potestatis auctoritate, quid liceat quæritur. Illud quidem apud omnes bonos extra controversiam est; si quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non esse faciendum quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at si qua ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

L. devotum. C. de Metatoribus, lib. XII.

II. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam à se injuriam jus habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum id necessarium est. Potest igitur civitas jus illud resistendi promiscuum publicæ pacis & ordinis causa prohibere: Et quin voluerit, dubitandum non est, cum aliter non posset finem suum consequi. Nam si maneat promiscuum illud resistendi jus, non jam civitas erit, sed dissociata multitudo, qualis illa Cyclopum:

Θεμιστεύει δ' ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων.
Dant conjugibus jus
Quisque suis sobolique.
Νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.
** Confusa turba, nemo ubi audit neminem.*

Eurip. Cyclope.

Et Aboriginum, qui Sallustio tradente, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum: & apud eundem alio loco Getuli qui neque moribus, neque lege aut imperio cujus-

quam

quam regebantur. Ita ut dixi habent mores omnium civitatum: *Generale pactum est societatis humanæ*, inquit Augustinus, *Regibus obedire.*

Æschylus: Τραχὺς μόναρχος κοὐχ ὑπεύθυνος κρατεῖ.

Rex est suo utens jure, nulli obnoxius.

Sophocles: Ἄρχοντές εἰσιν, ὥσθ' ὑπεικτέον. τί μή;

Nam principes sunt: obsequendum. quippe ni?

Euripides: Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν.

Imperia habentum perferenda inscitia est.

Adde quod supra ex Tacito in hanc rem adduximus: cujus & hoc est; *Principi summum rerum arbitrium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Hic quoque

Indigna digna habenda sunt Rex quæ facit.

Seneca: *Æquum atque iniquum regis imperium feras:*

Quod ex Sophocle sumptum, qui dixerat:

Ἀλλ' ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν
Καὶ σμικρὰ καὶ δίκαια καὶ τἀναντία.

Et quod apud Sallustium est: * *Impune quidvis facere; id est regem esse.*
Hinc ubique majestas, id est dignitas, sive populi, sive uniusqui sum-
mo fungitur imperio, tot legibus, tot pœnis defenditur: quæ con- *L. Militen.*
stare non potest si maneat resistendi licentia. Miles qui castigare vo- *s. Irreverens.*
lenti se centurioni restiterit, si vitem tenuit, militiam mutat: si ex in- *D. de re mil.*
dustria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur: Et apud *Rufus legibus militaribus c. xv.*
Aristotelem est, εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι. *si magistratum*
gerens aliquem verberavit, ipse reverberandus non est.

III. In lege Hebræa mortis supplicio damnatur, qui inobediens
fuerit, aut summo Pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi *Deuteron.*
à Deo esset constitutus. Quod vero apud Samuelem est de jure re- *xv 1, 12.*
gis, omnino recte inspicienti apparet, nec de jure vero intelligen- *Jos. 1. 18.*
dum, id est, de facultate honeste & juste aliquid agendi, (longe enim *Samuel. VIII, 11.*
alia vivendi ratio præscribitur regi in ea parte legis, quæ est de offi-
cio regis) neque nudum factum indicari: nihil enim esset in eo exi- *Deuteron.*
mium, cum injurias facere etiam privati privatis soleant: sed fa- *XVII, 14.*
ctum quod effectum aliquem juris habeat, id est * non resistendi ob-
ligationem. Ideo additur, populum pressum istis injuriis Dei opem
imploraturum, quia scilicet humana remedia nulla exstarent. Sic er-
go hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam *L. Ius pluribus. D. de*
cum inique decernit. *Iust. & jure.*

IV. In novo fœdere Christus præcipiens dari Cæsari quæ Cæsaris sunt, intelligi voluit à suæ disciplinæ sectatoribus non minorem, si non majorem, obedientiam cum patientia (si opus sit) conjunctam summis potestatibus deberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur; quod latius exsequens optimus ejusinterpres Paulus Apostolus, officia subditorum late describens; inter alia; *Qui obsistit*, inquit, *potestati, Dei ordinationi obsistit: tum vero qui obsistunt, sibi ipsis condemnationem accipient.* Addit mox, *Dei enim minister est qui potestate fungitur tuo bono.* *Rom. XIII.* Deinde, *Quapropter necesse est subjici, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris

mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii nostri manat, neque hominibus tantum, sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primum, quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in Euangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt, quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Alteram, quod hic ordo nostro bono inserviat. Atqui, dicat aliquis, injurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, apposite, dicunt has quoque injurias utiles nobis esse; quia ista patientia sua non sit caritura mercede. Mihi videtur Apostolus considerasse finem universalem isti ordini propositum, qui est * tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicas consequamur, dubitandum non est: nemo enim sibi male vult: at imperantis felicitas, in subditorum felicitate consistit. * *Sint quibus imperes*, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: *Nisi potestas publica esset, alter alterum vivum deglutiret:* qui sensus & apud Chrysostomum: τ̃ πόλεων τὺς ἄρχοντας ἂν, θηρίων ἀλόγων ἀλογώτερον βιωσόμεθα βίον, δάκνοντες ἀλλήλυς καὶ κατεσθίοντες, *nisi rectores civitatum essent, feriorem feris viveremus vitam, non mordentes tantum * sed & vorantes alios alii.* Quod si quando nimia formidine, aut iracundia, aliisve affectibus, transversi agantur rectores, quo minus rectam ineant viam quæ ad tranquillitatem ducit, id inter minus frequentia habendum est; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum pensantur. Leges autem satis habent id quod plerumque accidit respicere, ut ajebat Theophrastus, quo

L. x D. de legibus. L. III, in fine. D. de pet. hæred. Livius lib. XXXIV.

& illud Catonis pertinet: *Nulla lex satis commoda est: id modo quæritur, si majori parti & in summa prodest.* quæ autem rarius contingunt, communibus tamen regulis constringenda sunt, quia etsi ratio legis in isto speciali facto specialiter locum non habeat, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici fas est. Id enim satius quam sine norma vivere, aut normam cujusque arbitrio permitti. Seneca ap-

Lib. VII de benef. c. 16.

posite ad hanc rem, *Satius erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* Locum & hic habere debet illa nunquam satis memorata Periclis * apud Thucydidem sententia: *Sic existimo, etiam singulis hominibus plus eam prodesse civitatem quæ tota recte se habeat, quam si qua privatis floreat utilitatibus, ipsa autem universim laboret. qui enim domesticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen eversa, pereat & ipse necesse est: Contra vero etiam si quis in beata republica parum felix est, multo tamen facilius per illam incolumis servatur. Quare cum civitas quidem singulorum possit sustentare calamitates, singuli autem publicas non item; quid est cur non universim ipsi consulere, ipsamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quasi attoniti jactura rei familiaris, salutem proditis*

Lib. XXVI.

reipublicæ? Quem sensum breviter ita explicat Livius: *Respublica incolumis & privatas res salvas facile præstat: publica prodendo tua nequicquam serves.* Plato dixerat legum IV: τὸ μὲν γὰρ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις. καὶ συμφέρει τῷ κοινῷ τε καὶ ἰδίῳ ἀμφοῖν, ἢν τὸ κοινὸν τίθηται καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον. *Quod commune est connectit civitates, quod singulorum, dissipat; quare & publice & privatim utilius est, ut publica magis quam pri-*

vata

vata curentur. Xenophon vero: ὅστις ἐν πολέμῳ ἀντιστασιάζει πρὸς τὸν ἄρχοντα, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν στασιάζει: *qui in bello contra ducem seditiose se gerit, facit hoc cum suæ salutis periculo.* Eodem & illa Iamblichi pertinent: *Non disjuncta est privata utilitas à publica, imo in bono communi singulare etiam continetur: & ut in animalibus cæteraque natura, ita in civitatibus in totius salute salus est partium.* In publicis autem præcipuum haud dubie est ordo ille, quem dixi, imperandi parendique; is vero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Explicare libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco: οὐ μὲν τοι καὶ ἐγὼ οὔτ' ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἄρχοντά τινα τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι, οὔτ' ἂν σωτήριόν τι γενέσθαι ποτὲ, εἰ τὸ ταχθὲν ὑπηρετεῖν κρατεῖν αὐτοῦ ἐπιχειρήσειε. σκέψασθε δὲ ποῖός μὲν κόσμος οἰκίας γένοιτο, ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων καταφρονήσωσι· ποῖος δὲ τῶν διδασκαλείων, ἂν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδευτῶν ἀμελήσωσι· τίς ὑγίεια νοσοῦσιν, ἂν μὴ πάντα τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμνοντες πειθαρχῶσι· τίς δ' ἀσφάλεια ναυτιλλομένοις, ἂν οἱ ναῦται τῶν κυβερνητῶν ἀνηκουστῶσι· φύσει τε γὰρ ἀναγκαία τινὰ καὶ σωτήρια τὸ μὲν ἄρχειν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, τὸ δὲ ἄρχεσθαι τέτακται. *Ego vero neque decorum existimo, ut rector civitatis subditis cedat, neque spem esse ad salutem si quod parêre positum est velit imperare. Cogitate enim quis futurus sit ordo in familia, si à junioribus senes spernantur: unde sanitas ægrotantibus, si non per omnia medicis pareant: quid tuti navigantibus, si plebs nautica gubernantium jussa contemnat. Natura quippe id necessarium & hominibus salutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant.* Paulo comitem addamus Petrum; cujus hæc sunt verba: *Regem honorate. Servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & æquis, sed etiam duris. Hoc enim cedit gratiæ, si quis propter conscientiam Dei suffert molestiam injuste afflictus. qua enim gloria est si peccantes & colaphis cæsi subsistitis? sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis, * hoc cedit vobis gratia apud Deum.* Confirmat mox hoc à Christi exemplo. Idemque sensus in Clementis constitutionibus his verbis exprimitur: ὁ δοῦλος εὐνοείτω φερέτω [illegible] πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβου θεοῦ, κἂν ἀσεβὴς, κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ. *Servus [illegible] timens simul bene hero suo velit, quamvis impio, quamvis injusto.* 1 Epistola 11, 12.

Notanda hîc duo: quod dicitur subjectionem dominis deberi, etiam duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod sequitur ei fundamento superstructum, non minus subditorum, quam servorum officium respicit. Ac deinde talem à nobis requiri subjectionem quæ injuriarum patientiam secum ferat: sicut de parentibus dici solet.

** Ames parentem, si æquus est: si non, feras.*

Et Eretriensis quidam adolescens qui Zenonis scholam diu frequentaverat, quid ibi didicisset rogatus, respondit, ὀργὴν πατρὸς φέρειν, *iram patris ferre.* De Lysimacho Iustinus: *Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit.* Et apud Livium est: *Vt parentum sævitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam esse.* Apud Tacitum: *ferenda regum ingenia:* & alibi: *bonos Imperatores voto expetendos, qualescunque tolerandos.* Apud Persas, laudante Claudiano: Lib. XV. Lib. XXVII. Ann. XVI. Hist. VI.

Quamvis crudelibus æque
Paretur dominis.

V. Nec ab hac lege Domini discedit * consuetudo veterum Christiano-

ſtianorum, optima legis interpres. Nam quanquam peſſimi ſæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis ſe opponerent, nunquam tamen eorum conatibus ſe adjunxerunt Chriſtiani. In Clementis conſtitutionibus eſt, *βασιλείᾳ ὃ ἀντιτῶν ἐπανίςασθαι, regiæ poteſtati reſiſtere nefas.* Tertullianus Apologetico: *Vnde Caſſii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obſident Cæſarem? unde qui faucibus ejus exprimendis palæſtricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot* * *Sigeriis* (ſic diſerte habet manuſcriptus qui eſt apud omni laude ornatiſſimos juvenes Puteanos) *ac Partheniis audaciores? De Romanis, ni fallor, id eſt de non Chriſtianis.* De Palæſtrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Læti, manu palæſtritæ; quo tamen Imperatore vix quiſquam fuit ſceleratior. Parthenius, cujus factum itidem deteſtatur Tertullianus, erat ille qui peſſimum Imperatorem Domitianum oppreſſerat. His comparat Plautianum præfectum Prætorio, qui Septimium Severum valde ſanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quaſi pro reipublicæ caritate, ſumpſerant in Syria Peſcennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Chriſtianis diſplicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Circa majeſtatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Caſſiani inveniri potuerunt Chriſtiani.* Caſſiani illi erant qui ſecuti erant Avidium Caſſium virum egregium, qui in Syria ſumtis armis cauſabatur Rempublicam ſe ire reſtitutum, quam M. Antonii negligentia perderet. Ambroſius cum injuriam non ſibi tantum, ſed & gregi ſuo, & Chriſto fieri crederet à Valentino Valentiniani filio, populi ſatis concitati motu ad reſiſtendum uti non voluit. * *Coactus*, inquit, *repugnare non novi: dolere potero, potero flere, potero gemere: adverſus arma, milites, Gothos quoque, lachrymæ meæ arma ſunt. talia enim ſunt munimenta ſacerdotum. aliter nec debeo nec p[illegible]o reſiſtere.* Mox: *Exigebatur à me ut compeſcerem populum: referebam i[illegible]o jure eſſe ut non excitarem, in Dei manu ut mitigaret.* Idem Ambroſius Maximi copiis adverſus Imperatorem & Arianum, & Eccleſiæ gravem uti noluit. Sic Iulianum defectorem cum peſſima conſilia agitaret, lachrymis Chriſtianorum repreſſum, ait Nazianzenus, addens, *τοῦτο μόνον ἐχόντων κατὰ τοῦ διώκτου φάρμακον, quia ſolum hoc contra perſequutorem erat remedium.* Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Chriſtianis conſtabat. Adde quod, ut obſervat idem Nazianzenus, ſævitia illa Iuliani, non tantum in Chriſtianos erat injuria, ſed & rempublicam in ſummum adduxerat periculum. Accedat his illud Auguſtini ubi illa Apoſtoli ad Romanos dicta explicat: *Neceſſe eſt propter hanc vitam nos ſubditos eſſe oportere, non reſiſtentes ſi quid illi* (rectores) *auferre voluerint.*

Lib. v, orat. in Auxent. — *Theodoret. hiſt. Eccleſ. lib. v, c. 4.* — *Orat. 1 in Iulianum.* — *Prop. 74.*

VI. Inventi ſunt noſtro ſæculo viri eruditi quidem illi, ſed temporibus & locis nimium ſervientes, qui ſibi primum (ita enim credo) deinde aliis perſuaderent, ea quæ jam dicta ſunt, locum habere in privatis, * non etiam in magiſtratibus inferioribus, quibus jus eſſe putant reſiſtendi injuriis ejus, cujus ſummum eſt imperium; imo & pecca-

peccare eos, ni id faciant, quæ opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis * species intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratione habita, sunt publicæ personæ; at superiores si considerentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi quæ est in magistratibus, summæ potestati ita subjicitur, ut quicquid contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. Locum enim hic quoque habet, quod dicunt Philosophi, ordinem non dari nisi cum relatione ad aliquid primum. Ac mihi videntur qui contra sentiunt, talem statum rerum inducere, qualem antiqui fabulabantur in cœlo fuisse antequam Majestas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Iovi non concessisse. At is quem dixi * ordo, & ὑπαλληλισμὸς, non tantum sensu communi cognoscitur: unde illud, *Averr. * Metaph. tom. 6.*

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur:

Alternisque regunt:

Et * Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gradus adverte: si aliquid jusserit curator, faciendum: non tamen si contra proconsul jubeat: aut si consul aliquid jubeat, & aliud Imperator. non utique contemnis potestatem, sed eligis majori servire: nec hinc debet minor irasci si major prælatus est.* *c. qui resistit xi. qu. 3.*

Et hoc ejusdem de Pilato: *Talem quippe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Cæsaris potestate.* Sed & divina probatur auctoritate. *Ad Iohan.*

Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi, aliter magistratibus: Regi, ut supereminenti, id est sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicit: Magistratibus, tanquam missis à rege, id est potestatem suam à rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores inclusit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemptores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id sibi juris sumpserunt, ut regibus vim ullam opponerent, nisi siqui à Deo, cujus in reges summum jus est, mandatum speciale acceperant. quin contra quod procerum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante, Saulem jam perverse regnantem solita veneratione est prosequutus. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non à regis ac Synedrii arbitrio pependit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet quatenus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice exstabant, dejecta unquam legimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem. Solet à contrariæ sententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet: *Hoc pro me utere, si recte impero, si male, contra me.* Sed sciendum est *1. Ep. II. I.* *1 Samuel xv. 30.*

 Traja-

Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curasse ne quid regium ostentaret, sed * verum principem gereret, qui proinde subesset senatus populique judicio; quorum sententias exsequi præfectus deberet etiam in ipsum principem. Simile est quod de M. Antonio legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, nisi consulto senatu. *Dion. l. VI.*

VII. Gravior illa est quæstio, an lex de non resistendo nos obliget in gravissimo & certissimo discrimine. Nam leges etiam Dei quædam, quanquam generaliter prolatæ, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis: quod de lege sabbati Hasmonæorum temporibus à sapientibus definitum fuit: unde dictum celebre: *periculum animæ impellit sabbatum*: & Iudæus apud Synesium causam neglectæ legis de sabbato hanc reddit: * σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς θέομεν: *in certissimum vitæ periculum adducti sumus*. Quæ exceptio probata est ipsi Christo: ut & in lege altera de non edendis panibus propositionis. Et Hebræorum magistri legibus de cibis vetitis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non sit ad certam mortem subeundam nos obstringere, sed quod leges quædam ejus sint argumenti, ut non credibile sit datas ex tam rigida voluntate. quod in legibus humanis magis etiam procedit. Non nego à lege etiam humana quosdam virtutis actus posse præcipi, sub certo mortis periculo, ut * de statione non deserenda; sed nec temere ea voluntas legem condentis fuisse intelligitur, neque videntur homines in se, & alios tantum jus accepisse, nisi quatenus summa necessitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis. Hæc autem lex de qua agimus pendere videtur à voluntate eorum, qui se primum in societatem civilem consociant, à quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent, quam ullo casu vim superiorum armis arcere, nescio an velle se sint responsuri, nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana, sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam, in societatem civilem coiisse, unde ortum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans censetur probare ut humanam & humano modo. Barclajus regii imperii assertor fortissimus, huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sævitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo quo pluris est id quod conservatur, eo majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba exceptio-

1 Pet. II. 13.

Lib. III. adv. Monarchom. c. 8.

Lib. VI. c. 23. & 24.

ceptionem porrigat: attamen indiscriminatim damnare aut singulos aut partem populi minorem, quæ ultimo necessitatis præsidio sic olim usa sit, ut interim & communis boni respectum non deserat, vix ausim. Nam David, qui extra pauca facta testimonium habet vitæ *1 Samuel.* secundum leges exactæ, armatos circum se primum quadringentos, xxii. 2. & deinde plures aliquanto habuit; quò nisi ad vim arcendam si inferre- xxiii, 13. tur? Sed simul illud notandum est, non factum id à Davide, nisi postquam & Ionathanis indicio, & pluribus aliis certissimis argumentis compererat Saulem vitæ suæ imminere. Deinde vero nec urbes invadit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit, modo in locis deviis, modo apud populos externos, & hac religione ut popularibus suis nunquam noceat. Simile videri potest factum Maccabæorum: nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt, quasi Antiochus non rex, sed invasor fuerit; vanum puto: cum nusquam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent; & merito sane, cum jampridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi, in quorum jus Antiochus successerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum est, non de eo quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi, cui αὐτονομία deberetur, ne id quidem firmum. Nam Iudæi primum à Nabuchodonosore devicti jure belli ex eodem jure successoribus Chaldæorum Medis & Persis paruerant: quorum * totum imperium ad Macedonas devenit. Hinc Iudæi Tacito vocantur: *Dum Assyrios penes Medosque* *Hist.* 1. l. v. *& Persas Oriens fuit vilissima pars servientium.* Nec quicquam ab Alexandro, eiusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione in eorum ditionem venerunt, sicut ante sub ditione Darii fuerant. Quod si & Iudæi interdum ritus suos & leges palam exercere permissi sunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur, præter summum certissimumque periculum: quamdiu scilicet intra sui defendendi terminos ita se continuerunt, ut in loca devia exemplo Davidis secederent, quærendæ securitati; nec arma expedirent, nisi ultro oppugnati. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personæ regis parcendum: quod qui factum à Davide putant non ex officii necessitate, sed ex subliminiore proposito, falluntur. Ipse *1 Samuel.* enim David aperte dixit, insontem neminem esse posse qui manus xxvi, 9. regi inferret. Nimirum sciebat scriptum in lege: *Diis*, id est Iudici- *Deuteron.* bus summis, *non maledices, & Principi in populo tuo non maledices.* in xxii, 28. qua lege mentio facta specialis eminentium potestatum, ostendit aliquid præcipi speciale. quare Optatus Milevitanus de hoc Davi- *Lib.* ii. dis facto loquens, * *Obstabat*, ait, *plena divinorum memoria mandatorum.* Et verba Davidi hæc tribuit: *Volebam hostem vincere, sed prius est divina præcepta servare.* At falsa maledicta ne in privatum quidem licet *Sect.* xl.] jacere; in regem ergo veris quoque abstinendum. quia, ut ait scriptor problematum, quæ Aristotelis nomen præferunt: ὁ κακηγορῶν τὸν ἄρχοντα, εἰς τὴν πόλιν ὑβρίζει. *Qui rectori maledicit, * in civitatem est*

1 Samuel. XXIV, 6. *injurius.* quod si voce lædendus non est, manu certe multo minus: unde & pœnitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem. nec immerito. nam cum summum imperium * non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculiariter fuit munienda. quod Romani etiam in Tribunis plebis constituerunt, ut ἄσυλοι, id est inviolabiles essent. Inter Essenorum dicta erat, reges sanctos esse habendos; & insigne illud apud Homerum:

περὶ γὰρ δίε ποιμένι λαῶν,
μή τι πάθοι.

* *Nam pro populi pastore timebat,*

Nequid ei accideret. Nec immerito, ut apud Curtium est, *regium nomen gentes quæ sub regibus sunt pro Deo colunt.* Artabanus Persa: ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν βασιλέα καὶ προσκυνεῖν, εἰκόνα Θεοῦ τοῦ πάντα σώζοντος. *Nobis inter leges multas easque bonas, hæc optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta sospitantis effigiem.* Plutarchus Agide: οὐ θεμιτὸν οὐδὲ νενομισμένον βασιλέως σώματι τὰς χεῖρας προσφέρειν: *nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.* Illa quæstio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit, liceat & Christianis, quorum magister crucem subire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intentant Christianis, Christus fugam concedit, his scilicet quos officii necessitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil. Petrus vero Christum ait cum pateretur nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitia convitiis non reposuit, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit juste judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum Christianis si tanquam Christiani pœnis subdantur. Et hac maxime patientia invaluisse Christianam religionem legimus. Quare Christianis veteribus qui recentes ab Apostolorum & Apostolicorum virorum disciplina eorum præscripta & intelligebant melius & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuisse. Imprudens certe & impudens fuisset Tertullianus, si apud Imperatores, qui ejus rei ignari esse non poterant, ita confidenter ausus esset mentiri: *Si enim hostes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni ipsique Parthi, vel quantæcumque unius tamen loci & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissemus, etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere?* Sequitur hîc quoque magistrum suum Cyprianus, & aperte prædicat; *Inde est, quod nemo nostrûm, quando apprehenditur, reluctatur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facit de secutura ultione securitas.* * *Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Confidimus enim*

1 Petr. IV, 12. 13. 14. 15. 16.

Ad Demetrianum.

enim majestati ejus, qui tam contemtum sui possit ulcisci quam servorum suorum labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: sed Deo remittimus ultionem. Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit: *Nihil justus præcipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum suscipiat, cui bellare fas est; non enim fas est omnibus.* Ejusdem est illud: *Quoties imperatores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas justi examinantur & coronantur.* Idem alibi: *Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.* Quod veterum Christianorum exemplo alibi sic explicat: *Neque tunc civitas Christi, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret æternam non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare nisi salutem pro salute contemnere.* Nec minus egregia sunt quæ in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Iohannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat sexies mille sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus: Qui cum Maximianus Cæsar apud Octodurum exercitum compelleret sacra diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt: & cum eo misisset Imperator qui eos ad sacrificandum venire juberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus decimum quemque jussit interfici per apparitores: qui nemine repugnante facile imperium sunt exsecuti. * Mauritius ejus legionis primicerius, à quo Agaunum vicus Mauritii dictus est postea, narrante Eucherio episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: *Quam timui, ne quisquam, quod armatis facile est, specie defensionis, beatissimis funeribus manus obviam afferre tentaret? jam mihi ad hujus rei interdictum Christi nostri parabatur exemplum, qui exemptum vagina Apostoli gladium propria vocis jussione recondidit: docens majorem armis omnibus Christianæ confidentiæ esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obsisteret, quin imo cœpti operis fidem perenni religione compleret.* Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitibus eadem quæ ante præciperet; sic omnes respondent: *Milites quidem, Cæsar, tui sumus, & ad defensionem reipublicæ Romanæ arma suscepimus: nec unquam aut desertores bellorum aut proditores militiæ fuimus, aut ignavæ formidinis meruimus subire flagitium. Tuis etiam obtemperaremus præceptis, nisi instituti legibus Christianis, dæmonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitaremus. Comperimus præcepisse te, ut aut sacrilegiis pollueres Christianos, aut de denis interfectis nos velles terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Christianos esse cognosce: habebis potestati tuæ subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christum animas non tenebis.* Tum Exuperius legionis signifer, sic eam allocutus ibidem narratur: *Tenere me, commilitones optimi, secularium quidem bellorum signa perspicitis: sed non ad hæc arma provoco, non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis genus eligendum est præliorum. Non per hos gladios potestis ad regna cœlestia properare.* Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet: *Non nos adversum te, Imperator, armavit ipsa, quæ fortissima est in periculis, desperatio. * Tenemus ecce*

Lib. v.

Lib. vi. qu. 10. in Iof.

Epist. clxvi.

De civit. Dei l. xxiii

arma & non resistemus, quia mori magis quam vincere volumus, & innocentes interire quam noxii vivere praoptamus. Et postea; *Tela projicimus: exarmatas quidem dexteras satelles tuus, sed armatam fide catholica pectus invenit.* Sequitur post hæc laniena in non repugnantes, in cujus narratione hæc sunt Eucherii verba: *Ne justi punirentur multitudo non obtinuit, cum inultum* (male editur *multorum*) *esse soleat quod multitudo delinquit.* In veteri Martyrologio res eadem sic narratur: *Cadebantur itaque passim gladiis non reclamantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus, vel intectum corpus offerentes, non vel ipsa suorum multitudine, non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitiæ causam, sed hoc solum reminiscentes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipsi quoque tanquam grex Dominicarum ovium, laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi sunt.* Valens impie & crudeliter sævüt in eos qui secundum sacras literas, & Patrum traditionem τὸ ὁμόσιον profitebantur, quorum quamvis maxima mul-
1 Pet. II, 21. titudo nunquam se armis tutata est. Certe ubi patientia nobis præscribitur, sæpe adduci videmus, & à Thebæis militibus adductum jam audivimus Christi exemplum, ut nobis imitandum, cujus pa-
Math. X, 39. Luc. XII, 33. tientia ad mortem se extendit. Ac qui ita animam pe.dit, is vere eam acquisivisse à Christo pronuntiatur. Diximus summum imperium tenentibus resisti jure non posse. Nunc quædam sunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos qui revera non delinquunt.

VIII. Primum ergo, qui principes sub populo sunt, sive ab initio talem acceperunt potestatem, sive postea ita convenit, * ut Lacedæmone, si peccent in leges ac Rempublicam, non tantum vi repelli possunt, sed, si opus sit, puniri morte: quod Pausaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetustissima per Italiam regna, mirum non est si post narrata crudelissima Mezentii facinora subjungat Virgilius:

*Ergo omnis * furiis surrexit Etruria justis:*
Regem ad supplicium præsenti morte reposcunt.

IX. Secundo, si rex, aut alius quis imperium abdicavit, aut manifeste habet pro derelicto, in eum post id tempus omnia licent quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem censendus est, qui eam tractat negligentius.

Lib. IV, c. 16. X. Tertio, existimat Barclajus, si rex regnum alienet, aut alii subjiciat, amitti ab eo regnum. Ego hîc subsisto. Nam talis actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt, nullum habent juris effectum. Vnde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur Iurisconsultorum sententia, si extraneo jus suum cedat, nihil eum agere. Et
Instit. de usus. s. fruct. L. usufructus. D. de jure dotium. quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usumfructum, intelligendum legitimo tempore. Si tamen rex reipsa etiam tradere regnum aut subjicere moliatur, quin ei resisti in hoc possit, non dubito. Aliud est enim, ut diximus, imperium; aliud habendi modus, qui ne mutetur obstare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est, quo non male aptes illud Senecæ in re non dissimili:

mili: *Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum quo efficitur ne pater sit.*

Lib. II, controv. 9.

XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum, * si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur. quod concedo; consistere enim simul non possunt voluntas imperandi, & voluntas perdendi. quare qui se hostem populi totius profitetur, is eo ipso abdicat regnum. sed vix videtur id accidere posse in rege mentis compote, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accidere potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut colonias ibi faciat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex felonia in eum cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, * si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, * partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involanti, vis justa opponi poterit, quia eatenus imperium non habet. Quod locum habere censeo, etiamsi dictum sit, belli potestatem penes regem fore. id enim de bello externo intelligendum est: cum alioqui quisquis imperii summi partem habeat, non possit non jus habere, eam partem tuendi. quod ubi fit, potest rex etiam suam imperii partem belli jure amittere.

XIV. Septimo, si in delatione imperii dictum sit, * ut certo eventu resisti regi possit, etiamsi eo pacto pars imperii retenta censeri non possit, certe retenta est aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Potest autem qui jus suum alienat, id jus pactis imminuere.

XV. Vidimus de eo qui jus imperandi habet aut habuit. Restat ut de invasore imperii videamus, non postquam longa possessione, aut pacto jus nactus est, sed quamdiu durat injuste possidendi causa. Et quidem dum possidet, actus imperii quos exercet, vim habere possunt obligandi, non ex ipsius jure quod nullum est, sed ex eo quod omnino probabile sit eum qui jus imperandi habet, sive is est populus ipse, sive rex, sive senatus, id malle, interim rata esse quæ imperat, quam legibus judiciisque sublatis summam induci confusionem. Improbat Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proscriptorum liberos, ne honores petere possent. Servandas tamen censuit, affirmans (ut nos docet Quintilianus †) ita his legibus contineri statum civitatis, ut his solutis ipsa stare non posset. Florus de ejusdem Sullæ actis: *Lepidus acta tanti viri rescindere parabat, nec immerito, si tamen posset sine magna clade reipublicæ.* & mox: *Expediebat ægra quasi sauciaque republica requiescere quomodocumque, ne vulnera curatione ipsa rescinderentur.* In his tamen quæ ita necessaria non sunt, & pertinent ad raptorem in iniqua possessione firmandum, si sine gravi periculo potest non pareri, parendum non est. Sed an talem raptorem imperii vi dejicere, aut denique occidere liceat, quæritur.

Vict. de potest. civ. n. 23. Suares de legib. lib. III, c. 10, n. 9. Lessius de just. & jure. l. II, c. 29. dub. 5. n. 73.
† Lib. II, cap. 1.

XVI. Ac primum, si bello injusto, & cui juris gentium requisita non adsint, imperium arripuerit, neque pactio ulla sequuta sit, aut fides

des illi data, sed sola vi retineatur possessio; videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere quod in hostem licet, qui à quolibet etiam privato jure potest interfici. *In reos majestatis*, inquit Tertullianus, *& publicos hostes omnis homo miles est.* Sic & adversus militiæ desertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum est.

Apolog. C. quando liceat unicuique. l. 2.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita sentit libro de fato ad Pisonem, statuendum censeo, si ante invasionem lex publica exstiterit, quæ unicuique potestatem faciat occidendi eum, qui hoc aut illud quod in aspectum cadit, ausus fuerit; puta qui privatus satellitium sibi circumdederit, arcem invaserit; qui civem indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit; qui magistratus sine justis suffragiis creaverit. Tales leges multæ exstabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde justa censenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata post reditum ex Piræeo, in eos qui statum popularem sustulissent, aut eo sublato honores gessissent. Vt & Romæ * lex Valeria si quis injussu populi magistratum gereret: & lex Consularis post decemvirale imperium, ne quis magistratum sine provocatione crearet. qui creasset, eum jus fasque esset occidi.

XVIII. Nec minus licebit invasorem imperii interficere, si diserta auctoritas accedat ejus, qui jus verum imperandi habet, sive is rex est, sive senatus, sive populus. His annumerandi & regum puerorum tutores, qualis Ioaso erat Iojada, cum Athaliam regno depelleret.

II Paral. XXIII.

XIX. Extra hæc ut privato vi dejicere aut interficere liceat summi imperii invasorem, probare non possum: Quia fieri potest, ut is qui jus habet imperii, malit invasorem in possessione relinqui, quam periculosis & cruentis motibus occasionem dari, qui plerunque sequi solent iis violatis aut interfectis, qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum adduci velit rex aut populus, incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat, χεῖρον εἶναι μοναρχίας ἀνόμου πόλεμον ἐμφύλιον, *pejus esse bellum civile dominatu illegitimo.* Et Cicero, *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur.* Ajebat T. Quintius satius fuisse Lacedæmone * tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset, quam ruina gravissima civitatis in ipsa vindicta libertatis perituræ. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum; si alitus sit, ferendum esse. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat, ut Tacitus loquitur, & difficillimum hoc σκέμμα πολιτικὸν Ciceroni, εἰ τυραννουμένης τῆς πατρίδος παντὶ τρόπῳ τυραννίδος κατάλυσιν πραγματευτέον, κἂν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύειν: *An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etiamsi civitas eam ob rem in summum discrimen adducenda sit*: non debent singuli quod populi commune est judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquum:

Livius lib. XXXIV.

Lib. IX ad Att. epist. 4.

* *Detrahimus dominos urbi servire parata.*

Sicut Sylla interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit,

dit, ἐλευθερώσων ἀπὸ τῶν τυραννούντων, *ut eam à tyrannis liberem.* Melius Plato epiſtola ad Perdiccam ſuadet, cujus verba latine ſic poſuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus poſſis: vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere.* Qui ſenſus & apud Salluſtium exſtat: *Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & poſſis & delicta corrigas, tamen importunum eſt, cum præſertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hoſtilia portendant.* Vnde non longè abit illud Stallii apud Plutarchum in vita Bruti: τῷ σοφῷ καὶ νοῦν ἔχοντι διὰ φαύλους καὶ ἀνοήτους κινδυνεύειν καὶ ταράττεσθαι μὴ καθήκειν: æquum non eſſe ut vir prudens ac ſapiens improborum & deſipientium cauſa in pericula & turbas ſe conjiciat. Huc & Ambroſii illud non male referas: *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ exiſtimationis ſi de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum ſine confuſione fieri poteſt; ne videamur jactantiæ magis facere cauſa quam miſericordiæ, & graviora inferre vulnera, dum minoribus mederi deſideramus.* Thomas ſeditioſam eſſe dicit interdum quamvis tyrannici regiminis deſtructionem. Non debet movere nos in contrariam ſententiam factum Aodis in Eglonem regem Moabitarum. Nam aperte teſtatur ſacra auctoritas, huc à Deo ipſo vindicem ſuſcitatum, mandato ſcilicet ſpeciali. Neque vero conſtat hunc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex pactione habuiſſe. Nam & in alios reges Deus per quos volebat miniſtros ſua judicia exſequebatur, ut per Iehun in Ioramum.

(App. civ. I. — Epiſt. fam. lib. I. — Bello Iug. — De Off. II. c. 2. — 2. 2. q. 42. art. 2. — Iud. III, 15. — Nehe. IX, 27. — II Reg. IX.)

XX. Maxime autem in re controverſa judicium ſibi privatus ſumere non debet, ſed poſſeſſionem ſequi. Sic tributum ſolvi Cæſari Chriſtus jubebat, * quia ejus imaginem nummus præferebat, id eſt, quia in poſſeſſione erat imperii. Matthæi XXII, 20.

Annotata ad Caput IV.

Confuſa turba, nemo ubi audit neminem] De Bebryciis ſimilia prodidit Valerius: §. II.

non fœdera legum
Vlla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

Impune quidvis facere, id eſt regem eſſe.] Pertinent huc M. Antonii verba quæ ex Ioſepho modo adduximus.

Non reſiſtendi obligationem] Philo in Flaccum: πότε γὰρ εἰς ἀπόστασιν ὑπωπτεύθημεν; πότε δ' οὐκ εἰρηνικοὶ πᾶσιν ἐνομίσθημεν; τὰ δ' ἐπιτηδεύματα, οἷς καθ' ἑκάστην ἡμέραν χρώμεθα, οὐκ ἀνεπίληπτα, οὐ συντείνοντα πρὸς εὔνοιαν πόλεως καὶ εὐστάθειαν; *Quando enim defectionis ſuſpecti fuimus? quando non pacis amantes ab omnibus judicati ſumus? inſtituta vero, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehenſionem ſunt, nonne ad concordiam bonumque ſtatum civitatis conducunt?* §. III.

Tranquillitas publica] Bene Chryſoſtomus συνεργός ἐστι σοι, συμπράττει σοι. princeps nimirum Euangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu deſcobinas. §. IV.

Sint quibus imperes] Dictum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & al i, unde ſumſit Auguſtinus lib. III, cap. 28 de Civitate Dei.

Sed & verantes alios alii] Eſt hoc de ſtatuis ſexto: ſed & hoc: ἐὰν γὰρ

τὰ δη

τὰ δικαστήρια ἀνέλῃς, πᾶσαν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνεῖλες τὴν εὐταξίαν. *Tolle tribunalia, & omnem de vita tranquillitatem abstuleris.* Deinde: μὴ γάρ μοι τοὺς τοιούτους εἴπῃς, εἴ τις κακῶς τῷ πράγματι κέχρηκεν, ἀλλ' αὐτῆς βλέπε τῆς διατάξεως τὴν εὐκοσμίαν, καὶ τὴν πολλὴν ὄψει τοῦ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς νομοθετήσαντος σοφίαν. *Nec mihi illos refer qui male usi sunt honoribus, sed ipsius instituti vide pulchritudinem, & sapientiam ejus admiraberis qui primus ejus auctor fuit.* Idem ad Romanos: κἂν ἀνέλῃς αὐτὰς (τὰς ἀρχὰς) πάντα οἴχεται καὶ οὐ χώρα, οὐκ οἰκία, οὐκ ἀγορά, οὐκ ἄλλο οὐδὲν στήσεται, ἀλλὰ πάντα ἀνατετράψεται, τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀσθενεστέρους καταπινόντων. *Magistratus si abstuleris, perierint omnia, non urbes stabunt, non agri, non forum, nec quicquam aliud. evertentur omnia & fortioris esca fiet quilibet infirmior.* idem sensus apud eundem ad Ephes. v.

Apud Thucydidem sententia] lib. II. quicum bene convenit illud Ambrosii libro III de officiis: *Eadem singulorum est utilitas quæ universorum.* Et illud in jure: *Semper non quod privatim interest uni ex sociis servari debet, sed quod communi societati expedit.* L. Actiones. §. Labeo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penult. c. de Caducis tollendis.

Hoc cedit vobis gratiæ apud Deum] Tertullianus de Pœnitentia: *Timor hominis Dei honor est.*

Ames parentem si æquus est, si non, feras] Terentius Hecyra:

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: *Non modo reticere homines parentum injurias, sed etiam æquo animo ferre oportet.* Habet ad hoc præceptum pulchra Chrysostomus tum II ad Timotheum, tum libro V adversus Iudæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de duabus ansis.

§. V. *Consuetudo veterum Christianorum*] Ad quam pertinet canon XVIII Concilii Chalcedonensis, repetitus canone IV Concilii in Trullo: Concilium Toletanum quartum: capitulum II Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Suessionensis canone V.

Sigerius] Xiphilinus Domitiano: ἐπιβουλεύεται δ' αὐτῷ καὶ συνεσκευάσαντο τὴν πρᾶξιν Παρθένιος ὁ πρόκοιτος αὐτοῦ καὶ Σιγήριος (male Σίγηρος) ἐν τῇ προκοιτίᾳ καὶ αὐτὸς ὤν. *Insidias autem ei communicato inter se consilio struxere Parthenius præpositus cubiculariorum & Sigerius & ipse è cubicularis.* Martialis libro IV:

Sigeriosque meros, Partheniosque sonas.

Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, sed adhuc est in Suetonio, ubi Saturius, & in Victore vulgari, ubi Casperius legitur.

Coactus repugnare non novi] Inseruit Gratianus causa XXIII, quæstione VIII. Idem Ambrosius epistola XXXIII: *Vultis in vincula rapere? voluntas est mihi. non ego me vallabo circumfusione populorum.* Imitatus est magnus Gregorius libro VI, epistola I: *Si in morte Longobardorum me miscere voluissem, hodie Longobardorum gens nec regem, nec Duces nec Comites haberet, atque in summa confusione esset divisa.*

§. VI. *Non etiam in magistratibus inferioribus*] Petrus Martyr ad Iudicum III. Paræus ad XIII caput ad Romanos, Iunius Brutus, Danæus libro VI Politicorum, & alii.

Species

Species intermedia] genus speciale Senecæ epistola LVIII.

Ordo & ὑπαλληλισμὸς] Sic in familia paterfamilias primus, inde materfamilias, inde filii, mox ordinarii servi, postremo servi vicarii. vide Chrysostomum I ad Corinth. XIII, 3.

Augustini] habet prope eadem Augustinus sermone VI in verba Domini.

Verum principem gerere] Quod postea imitati Pertinax & Macrinus, quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

Σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς θέσθαι] Maccabæorum libro I, c. IX, 10, 43, & §. VII.
44: *καὶ ἤκουσε Βακχίδης καὶ ἦλθε τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἕως τῶν κρηπίδων τοῦ Ἰορδάνου ἐν δυνάμει πολλῇ· καὶ εἶπεν Ἰωνάθαν τοῖς παρ' αὐτοῦ· ἀναστῶμεν νῦν καὶ πολεμήσωμεν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν· οὐ γάρ ἐστι σήμερον ὡς ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. Id cum audisset Bacchides, venit multo cum exercitu ad Iordanis ripas ipso die sabbati. Ionathan autem suis dixit: surgamus nunc & pro vita pugnemus, neque enim nostra res se habent ut heri & nudius tertius.*

De statione non deserenda] Vide Iosephum ubi de custodibus Saulis agit. Polybius: *παρὰ Ῥωμαίοις θάνατος ἦν πρόστιμον τῆς ἐφεδρείας λιπεῖν τὴν τάξιν.*

Totum imperium ad Macedonas devenit] Iustinus libro XXXVI: *Primus Xerxes rex Persarum Iudæos domuit. postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venêre, diuque in potestate Macedonici imperii fuere. A Demetrio cùm descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

Principi in populo tuo non maledices] Ioabus Semeiæ apud Iosephum: *οὐ τεθνήξῃ βλασφημήσας τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθεσταθέντα βασιλεύειν; An non morereris, qui ei maledicere ausus es quem Deus in regni sede constituit?*

Obstabat plena divinorum memoria mandatorum] Iosephus de Davide: *μετανοήσας δ' εὐθὺς οὐ δίκαιον εἶπε φονεύειν τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. Sed statim pœnitudine ductus, injustum facinus esse dixit, dominum suum occidere.* Et post: *Τὸν ὑπὸ Θεοῦ κεχειροτονημένον βασιλέα δεινὸν ἀποκτεῖναι κἂν ᾖ πονηρός. ἥξειν γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ δεδωκότος τὴν δίκην. Horrendum, regem quamvis malum interficere. pœnam enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.*

In civitatem est injurius] Iulianus Misopogoris: *καὶ γὰρ οἱ νόμοι φοβεροὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας, ὥστε ὅστις ἄρχοντα ὑβρίζει, ἐκ περιουσίας τοὺς νόμους καταπατεῖ. Sunt enim leges severa pro principibus, ita ut qui in principem injuriosus fuerit, is ex animi libidine conculcaverit leges.*

Non possit non multorum odiis patere] Quintilianus Declamatione CCCXLVIII: *Hanc esse conditionem omnium, qui administrationem reipublica aggrediuntur, ut ea qua maxime pertinent ad salutem communem, cum quadam sui invidia efficere cogantur.* vide ea de re Liviæ verba ad Augustum apud Xiphilinum ex Dione.

Nam pro populi pastore timebat] Bene Chrysostomus I ad Tim. I: *Si quis ovem jugulet, ab eo gregem imminui: at si quis pastorem de medio sustulerit, ab eo totum gregem dissipari.* Seneca libro priore de Clementia cap. III: *Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus sic protegendi amandique reges & se suaque jactandi, quocunque desideraverit imperantis salus. Nec hac vilitas sui est aut dementia,*

mentia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit (quod ipsum late ibi exsequitur) *sic hæc immensa multitudo unius animæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant, &c.* Adde quæ infra libro II, cap. I, §. IX.

Artabanus Persa] Apud Plutarchum Themistocle.

Innocentes nocentibus cedunt.] Hæc sunt in scripto ad Demetrianum. Ejusdem hæc libri primi epistola I: *Intellexit* (adversarius) *Christi milites vigilare, jam sobrios & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hocipso invictos esse, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed promte & animas & sanguinem tradere.*

Mauritius] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillemannum in veteri scripto de translatione sancti Iustini in novam Corbeiam: *Vnde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum eum colligimus: quæ & prioribus persecutionibus immanior, dum venerabilem multitudinem martyrum cælis mitteret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauritii collegium, & innocentiæ speculum.* De Thebæis martyribus Brunsvicum translatis vide Crantzium Saxonicorum VII, 16.

Tenemus ecce arma & non resistimus] Similia sunt illa Iudæorum Alexandrinorum ad Flaccum: ἄοπλοι ἐσμὲν ὡς ὁρᾷς· παρῃγγελμένους δ' αἰτιῶνται) τινες ὡς πολεμίους. ἃ δ' ἡ φύσις ἑκάστῳ προσένειμεν ἀμυντήρια μέρη χεῖρας, ἀπεστρέψαμεν, ἔνθα μηδὲν ἐργάσασθαι δύναιν), παρέχοντες αὐτῶν τὰ σώματα πρὸς εὐσκόπους τοῖς θέλουσιν ἀποκτείνειν βολὰς, & quæ sequuntur. *Inermes sumus, ut vides. & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicos hic criminantur. Etiam eas quas ad nostri tutelam partes dedit natura retro vertimus, ubi nihil habent quod agant. corpora præbemus nuda ac patentia ad impetum eorum qui nos volent occidere.*

Valens] Vide excerpta ex Iohanne Antiocheno, ex Manuscripto libro viri æterna memoria dignissimi Nicolai Peiresii.

§. VIII. *Vt Lacedæmone*] Plutarchus Lysandro: οἱ Σπαρτιᾶται τῷ βασιλεῖ δίκην προσεγράψαντο θανατικὴν, ἣν οὐχ ὑποστὰς ἐκεῖνος εἰς Τεγέαν ἔφυγε *Spartiatæ regem ad capitis judicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam.* Idem Sulla: αὐτοίγε τοι Σπαρτιᾶται βασιλεύοντας ἐνίους ἀφείλοντο τὴν ἀρχὴν, ὡς οὐ βασιλικοὺς, ἀλλὰ φαύλους καὶ τὸ μηδὲν ὄντας. *quibusdam regibus Spartiatæ regnum ademerunt ut ineptis regno, quippe abjectis nihilique hominibus.* de Agide injuste, sed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Mosynæci regem inedia puniebant. Mela libro II.

Furiis surrexit Etruria justis] Et aruspex Etruscus in Mezentium insurgentibus:

Quos justus in hostem
Fert dolor.

§. XI. *Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur*] Pari de causa tribunus plebis qui sit, ipso jure desinere esse talem, ingeniose defendit Gracchus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Iohannes Major in librum IV Sententiarum dicit non posse populum à se abdicare

abdicare potestatem destituendi Principis in casu quo ad destructionem vergeret. quod commode explica ex his quæ hoc loco dicuntur.

Si hoc aut hoc rex faciat] vide de regno Arragoniæ Marianam libro VIII. §. XII.

Partem alteram populus aut Senatus] Exemplum habes in Genuate republica apud Bezarum libro XVIII. in Bohemia tempore Wenceslai historiæ libro X. Adde Azorium institutionum Moralium lib. X. cap. 8. & Lambertum Scafnaburgensem de Henrico IV. §. XIII.

Vt certo eventu resisti regi possit] Exempla vide apud Thuanum historiarum CXXXI, in narratione anni cIↃ IↃC IV; & libro CXXXIII, in anno cIↃ IↃ C V. utrumque de Hungaria: apud Mejerum narratione anni cIↃ CCC XXXIX, in Brabantia & Flandria. narratione anni cIↃ CCCC LXVIII, in fœdere inter regem Galliæ & Carolum Burgundum. Adde de Polonia quæ habet Chytræus Saxonicorum XXIV. & de Hungaria Bonfinius Decadis IV libro IX. §. XIV.

Lex Valeria] Plutarchus Publicola: *ἄνευ κρίσεως κτείνειν τὸν βουλόμενον τυραννεῖν. ut injudicatum occidere cum liceret qui dominatum concupisceret.* mox addit: *εἴ τις ἐπιχειροίη τυραννεῖν Σόλων μὲν ἁλόντα τὴν δίκην ἐπιτίθησιν, ὁ δὲ Ποπλικόλας καὶ πρὸ τῆς κρίσεως ἀνελεῖν δίδωσι. Solon ei qui dominatum invadit deprehenso diem dici vult. at Publicola etiam ante judicium talem permittit interfici.* §. XVIII.

Tyrannum Nabidem relinqui] Quod Plutarchus in T. Quintii vita sic explicat: *ὡς ἑώρα σὺν κακῷ μεγάλῳ τῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν ἀπολλύμενον τὸν τύραννον. Cùm videret sine gravi aliorum Laconum malo non posse tyrannum destrui.* Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert Lycurgo, Laconem quendam cum legisset §. XIX.

Σβεννύντας ποτὲ τούσδε τυραννίδα, χάλκεος ἄρης
εἷλε. Σελινοῦντος δ' ἀμφὶ πύλας ἔπεσον.

Hos dum Marte parant dominatum exstinguere, sævus
Ante Selinuntis mœnia Mars rapuit.

Respondisse, *δικαίως τεθνήκασιν οἱ ἄνδρες. ἔδει γὰρ ἀφεῖμεν ὅλην αὐτὴν κατακαῆναι. Merito viri illi periere. exspectare enim debuerant ut ipse per se dominatus conflagraret.*

Detrahimus dominos urbi servire parata] Plutarchus Catone Maiore de Antiocho Magno: *ἐποιήσατο αἰτίαν τοὺς Ἕλληνας ἐλευθεροῦν, μηδὲν δεομένους. Bello prætextum sumebat, liberare Græcos, libertatis non egentes.*

Quia ejus imaginem nummus præferebat] certissimum hoc indicium possessionis. vide in historia Genuate Bezarum libro XVIII. §. XX.

CAPVT V.

Qui bellum licite gerant.

VT in aliis rebus, ita & in voluntatis actionibus tria esse solent efficientium genera, principales, adjuvantes, & instrumenta. Causa effectrix principalis in bello plerumque est is cujus res agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxime summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit, alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem. ideo manus nobis datæ.

II. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo, sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt, ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula, quæ ad mutuam opem invitant, nam & cognati ad opem ferendam coeunt, & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes; unde illud, *Porro Quirites*, & *quiritari*. [a] Aristoteles dixit oportere quemque, aut pro se arma sumere, si injuriam acceperit, aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affectis auxilia ferre. Et * Solon docuerat beatas fore respublicas in quibus alienas injurias quisque suas existimaret. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ communio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandri dictum est:

Injuriarum si improbis auctoribus
Reponeremus ultionem singuli,
Nobis putantes fieri quod fit alteri,
Inter nos juncti conspiratis viribus,
Non prævaleret innocentiæ impetus
Audax malorum. qui custoditi undique
Iussique pœnas quas merentur pendere,
Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

Democriti hoc vero: Ἀδικευμένοισι τιμωρεῖν κατὰ δύναμιν χρὴ καὶ μὴ παριέναι. τὸ μὲν γὰρ τοιοῦτο δίκαιον καὶ ἀγαθόν. *Injuria oppressos defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim justum bonumque est.* Quod sic explicat [b] Lactantius: *Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat, & præstet auxilium.*

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hic intelligimus, & si quæ sunt his similia, sed eos qui ita agunt sua voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est patri filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege. nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione, qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est; ita possessio est aliquid ipsius

L. servus, D. de servis export. Cic. lib. 1 off. ex Panætio. DD. ad l. Si quis in servitutem. D. de fur. l. prohibemus. C. de jure fisci.
a Rhet. ad Alex. c. 3.
Bart. in l. Vt vim. D. de just. & jure, n. 7, & 8. Ias. ibid. n. 29. Cast. ad l. 1. s. jus gent. eodem. Bart. ad l. hostes, D. de capt. c. 9. Innoc. ad c. sicut, de jurejur. & in c. olim de rest. spol. n. 16. Panor. n. 18. Sylvest. in verbo Bellum, q. 8.
b Lib. VI.
L. cum sumus, C. de agricolis, lib. XI.

ipsius possidentis. Democritus: οἰκέτῃσιν ὡς μέρεσι τοῦ σώματος χρῶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλο. *Famulis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere.* Quale autem in familia est servus, tale in republica est subditus, ac proinde instrumentum imperantis. Arist. lib. v de moribus, cap. 10. L. Gracchus C. de adul.

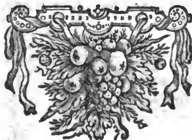
IV. Nec dubium quin naturaliter omnes subditi bello adhiberi possint, sed quosdam specialis lex arcet, ut olim * Romæ servos, nunc passim * clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum summæ necessitatis exceptione intelligenda est. Et hæc quidem generaliter de adjutoribus & subditis dicta sunto; nam quæ specialia sunt, suis locis tractabuntur. Sen. 1. con. 4. Th. 2, 2. 40. art. 2. Sylv. de bello. p. 3.

Annotata ad Caput v.

SOlon] Verba hæc Plutarchus refert: τῶν πόλεων καλλίστα οἰκεῖται ἐκείνη ἐν ᾗ τῶν ἀδικουμένων οὐχ ἧττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλονται καὶ κολάζουσι τοὺς ἀδικοῦντας. *Civitatum illa felicissime colitur in qua qui injuriam non sensere, ei qui sensere se opponunt & injuriam cœptantes puniunt.* Huc & illud pertinet Rudente Plauti: *Prætorquete injuria prius collum, quam ad vos perveniat.* §. II.

Romæ servos] Servius ad ix Æneidos. §. IV.

Clericos] Ac Levitæ olim extra belli munia, ut notatum Iosepho. De clericis vide Nicetam Choniaten libro VI. Caroli Calvi capitulum in Sparnaco XXXVII. in Gratiano c. clericum. dist. v, & causa XXIII. quæstione VIII. Et canones quidem sic habent: sed quanto illi servati à Græcis quam à Latinis diligentius, vide Annam Comnenam.

HVGONIS GROTII
DE IVRE BELLI AC PACIS
LIBER SECVNDVS.
CAPVT I.

De belli causis, & primum de defensione sui & rerum.

ENIAMVS ad causas bellorum: justificas intelligo: nam sunt & aliæ quæ movent sub ratione utilis, distinctæ interdum ab iis quæ movent sub ratione justi: quas inter se, & à * belli principiis, quale erat cervus in bello Turni & Æneæ, accura-
III. *Hist.* te distinguit Polybius. At quanquam manifestum est harum rerum discrimen, voces tamen confundi solent. Nam quas causas dicimus justificas, etiam principia dixit Livius in Rhodiorum oratione: *Certe quidem * vos estis Romani, qui*
Lib. XLV. *ideo felicia esse bella vestra, quia justa sint, præ vobis fertis, nec tam exitu eorum, quod vincatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini.* Eodemque sensu ἀρχὰς πολέμων dixit Ælianus libro XII, capite 53. & Diodorus Siculus libro XIV, de bello agens Lacedæmoniorum in Eleos easdem vocat * προφάσεις & ἀρχάς. Hæ justificæ causæ proprie nostri sunt argumenti, ad quas illud pertinet Coriolani apud Halicar-
Lib. VIII. nassensem; πρῶτον ὑμῖν παραινῶ σκοπεῖν, ὅπως εὐσεβῆ καὶ δικαίαν προθῆσθε τοῦ πολέμου πρόφασιν. *Id primum vobis curandum arbitror, ut piam & justam accipiatis belli causam.* Et hoc Demosthenis: ὥσπερ οἰκίας, οἶμαι, καὶ πλοίου, καὶ
Olynth. II. τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ, οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς * ὑποθέσεις ἀληθεῖς, καὶ δικαίας εἶναι προσήκει. *Sicut in domibus, & navigiis, rebusque similibus quæ substernuntur firmissima esse oportet, ita in actionibus causas ac fundamenta oportet justo ac vero congruere.* Nec minus hoc
Lib. XII. Dionis Cassii: δεῖ δὲ τοῦ δικαίου πᾶσαν ἡμᾶς πρόνοιαν ποιεῖσθαι. μετ᾽ αὐτοῦ γὰρ τέ-

τε καὶ ἡ τῶν ὅπλων ἰσχὺς εὔελπις ἐστιν. ἄνευ δ' ἐκείνης βέβαιον οὐδὲν κἂν παραυτίκα τις κατορθώσῃ τι ἔχει. *maxima nobis justitia habenda est ratio: quæ si adsit, vis bellica spem bonam præbet: sin absit, nihil quis certi habet, etiamsi prima ex sententia succedant.* Et illud Ciceronis: *illa bella injusta sunt, quæ sunt sine causa suscepta.* (*De repub. lib. III.*) qui & alibi Crassum reprehendit quod Euphratem transire voluisset, * nulla belli causa. Quod non minus de bellis publicis quam privatis verum est. Hinc illa Senecæ querela: *Homicidia compescimus & singulas cædes? quid bella & occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit. Ex Senatusconsultis plebisque scitis sæva exercentur, & * publice jubentur vetita privatim.* (*Epist. XCVI.*) Habent quidem bella publica auctoritate suscepta aliquos effectus juris, ut & sententiæ: de quibus agendum infra erit: Sed non eo magis peccato vacant, ni causa subsit; ut merito Alexander, si sine causa in Persas & alias gentes bellum arripuit, Scythis apud Curtium, sed & * Senecæ latro, Lucano prædo appelletur, Indorum quoque sapientibus ἀπόπληκτος, & à pirata quondam tractus sit in criminis societatem: (*Arr. l. VII.*) quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno spoliatos Iustinus narrat, fraude latronis ac scelere. Augustini illud huc pertinet: *Remota justitia quid sunt regna, nisi magna latrocinia.* (*De Civ. Dei lib. IV. c. 4.*) Convenit talibus Lactantii illud, *inanis gloriæ specie capti, sceleribus suis nomen virtutis imponunt.* (*Lib. I. de falsa relig.*) Causa justa belli suscipiendi nulla esse alia potest, nisi injuria. *Iniquitas partis adversæ justa bella ingerit*, inquit idem Augustinus, (*De civ. IV.*) ubi iniquitatem dixit pro injuria, quasi ἀδικίαν dixisset, cum vellet dicere ἀδίκημα. (*Sylv. de bello. 1. n. 2.*) Sic in Romano Feciali carmine: *Ego vos testor, populum illum injustum esse, neque jus persolvere.*

II. Ac plane quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli: nam ubi judicia deficiunt incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & interdicta alia ne vis fiat. Factam, aut ut reparetur, aut ut puniatur: quos duos obligationum fontes * recte distinguit Plato nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id quod nostrum est vel fuit. unde vindicationes & condictiones quædam; aut id quod nobis debetur sive ex pactione, sive ex maleficio; sive ex lege, quo referenda quæ ex quasi contractu & quasi maleficio dicuntur; ex quibus capitibus nascuntur condictiones cæteræ. (*Bal. ad l. 2. C. de servit. & aqua. n. 71.*) Factum ut puniendum parit accusationem & judicia publica. Plerique bellorum tres statuunt causas justas, defensionem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ tria in Camilli ad Gallos denuntiatione invenias: † *Omnia quæ defendi, repetique & ulcisci fas sit:* (*Wilb. Mat. de bello justo & licito.* † *Liv. lib. V.*) in qua enumeratione nisi vox recuperandi sumatur laxius, omissa est persecutio ejus quod nobis debetur; quam non omisit Plato, cum dixit bella geri non modo si quis vi opprimatur, aut expiletur, verum etiam si deceptus fuerit. (*Alcib.*) Quicum illud Senecæ convenit: *Æquissima vox est & jus gentium præ se ferens: Redde quod debes.* (*Lib. III de benef. c. 14.*) Et in Fecialium formula erat: *Quas nec dederunt, nec solverunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit.* (*Liv. lib. I.*) & apud Sallustium in historiis: *Iure gentium res repeto.* Augustinus cum dixit: * *Iusta bella definiri solent, quæ ulciscuntur injurias*: (*Lib. VI. q. 10. super Iosue.*) vocem ulciscendi generalius

sumpsit pro eo quod est demere: quod & sequentia ostendunt, in quibus non est enumeratio partium, sed exemplorum additio: *Sic gens & civitas petenda est, quæ vel vindicare neglexerit, quod à suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est.* Hanc naturalem notitiam secutus Indorum rex, narrante Diodoro, Semiramidem accusabat, *ὅτι προεγχειρεῖ τοῦ πολέμου μηδὲν ἀδικηθεῖσα, quod bellum inchoaret nulla accepta injuria.* Sic & Romani cum Senonibus postulant, ne à quibus nullam injuriam accepissent eos oppugnarent. Aristoteles Apodicticon II, cap. II. *πολεμοῦσι γὰρ τοῖς πρότερον ἀδικήσασι: bellum sumi solet in eos qui priores injuriam fecerunt.* De Abiis Scythis [a] Curtius: *Iustissimos barbarorum constabat. armis abstinebant* * *nisi lacessiti.* Prima igitur causa justi belli est injuria nondum facta, quæ petit aut corpus, aut rem.

Liv. lib. v.

a Lib. 12.

III. Si corpus impetatur vi præsente cum periculo vitæ non aliter vitabili, [b] tunc bellum esse licitum etiam cum interfectione periculum inferentis ante diximus, cum ex hac specie, ut maxime proba, ostendimus bellum aliquod privatum justum esse posse. Notandum est jus hoc defensionis per se ac primario nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, non ex injustitia aut peccato alterius unde periculum est [c]. Quare etiamsi ille peccato careat, puta quod bona fide militet, aut alium me putet quam sim, aut quod insania aut insomniis agitetur, ut evenisse quibusdam legimus, non eo tolletur jus se tuendi; cum sufficiat quod ego non teneor id quod ille intentat pati, non magis quam si bestia aliena periculum intentaret.

IV. An & innocentes, qui interpositi defensionem aut fugam, sine qua evadi mors non potest, impediunt, transfodi aut obteri possint, disputatur [d]. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam solam si respicimus, multo apud eam minor est societatis respectus quam propriæ salutis cura. At lex dilectionis, præsertim Euangelica quæ alterum nobis æquat, plane id non permittit. Bene autem dictum est à [e] Thoma, si recte accipiatur, in vera defensione hominem non occidi ex intentione: non quod non interdum, si alia salutis non suppetat ratio, non liceat destinato id facere unde mors aggressoris sit secutura, sed quod hic mors illa non eligatur ut quiddam primario intentum, sicut in punitione judiciali, sed ut unicum quod eo tempore suppetit; cum is qui impetitus jam est, etiam illo tempore malle debeat tale aliquid facere quo alter absterreatur, aut debilitetur, quam quo intereat.

b Syl. in verbo Bellum. part. I. n. 3. & p. 2.
c Bart. ad l. ut vim D. de just. & jure. Bal in rep. l. 1. C. unde vi. Bann. 2. 2. qu. 10. art. 10. dub. ult. Soto lib. IV. disputat. 5. art. 10. Valent. 2. 2. disp. 5. qu. 10. p. 7.
d Card. q. 33 lib. I. Petr. Nav. l. II. c. 3. n. 147. Cajet. 2. 2. art. 6. 7. q. 2.
e 2. 2. q. 64. art. I.

V. * Periculum præsens hic requiritur, & quasi in puncto. Fateor quidem si insultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat eum id facere occidendi animo, occupari posse facinus. nam in moralibus, ut & in naturalibus punctum non invenitur sine aliqua latitudine: sed multum falluntur & fallunt qui metum qualemcumque ad jus occupandæ interfectionis admittunt. Vere enim dictum est à Cicerone, primo de Officiis, plurimas injurias à metu proficisci, cum is qui nocere alteri cogitat timet, ne nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Clearchus apud Xenophontem: *ἐγὼ γὰρ οἶδα ἤδη ἀνθρώπους, τοὺς μὲν ἐκ διαβολῆς, τοὺς δὲ ἐξ ὑποψίας, οἳ φοβηθέντες ἀλλήλους, φθάσαι βουλό-*

μενοι

μένοι πρὶν παθεῖν ἐποίησαν ἀνήκεστα κακὰ τοὺς οὔτε μέλλοντας, οὔτε βουλομένους τοιοῦτον οὐδέν. multos ego novi qui calumnia adducti aut suspicione, dum metuunt alios, & prævenire malunt quam perpeti, atrocissimis malis eos affecerunt qui nihil tale facturi fuerant, ac ne cogitaverant quidem. Cato in oratione pro Rhodiensibus: *quod illos dicimus voluisse facere, id nos priores facere occupabimus?* Insignis est illa apud Gellium sententia: *Gladiatori composito ad pugnandum, pugnæ hæc proposita sors est, aut occidere si occupaverit, aut occumbere si cessaverit. Hominum autem vita, non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere debeas; quam nisi feceris, pati possis.* Et apud Ciceronem alio loco non minus Cit. Quint.
recte: *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo* lib. v. de re-
potest, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius oc- futatione.
cideretur? Locum hic habet illud Euripidis:

Εἰ γὰρ σ' ἔμελλεν ὡς σὺ φῄς κτείνειν πόσις,
Χρῆν καί σε μέλλειν, ὡς χρόνος δῆθεν παρῆν.
Te si, ut ais, interficere vir voluit tuus,
Voluisse sat erat & tibi, ubi tempus foret.

Cui geminum est Thucydideum illud: *τὸ μέλλον ἐν ἀφανεῖ ἔτι κεῖται, καὶ οὐκ ἄξιον ἐπαρθέντας αὐτῷ φανερὰν ἔχθραν ἤδη καὶ οὐ μέλλουσαν κτήσασθαι. Futurum in incerto adhuc est: nec quemquam oportet eo commotum inimicitias suscipere, non jam futuras sed certas.* Idem Thucydides quo loco mala seditionum quæ Græcas civitates incesserant diserte explicat, ponit & hoc in vitio: *ὁ φθάσας τὸν μέλλοντα κακόν τι δρᾶν ἐπῃνεῖτο. laudabatur qui malum facinus quod facturus erat alter ipse occupasset.* Livius: * *Cavendone metuant homines, metuendos ultro se efficiunt, & injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.* In tales non male convenit illud Vibii Crispii à Quintiliano laudatum, *Quis tibi sic timere permisit?* Etiam Livia apud Dionem ait infamiam eos non effugere, qui facinus quod timent occupant. Quod si quis vim non jam præsentem intentet, sed conjurasse aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri, hunc nego jure posse interfici: si aut aliter evadi periculum potest: aut non certum satis est aliter evadi non posse. Plerumque enim interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam casus patet: ut dici solet inter os & offam. quanquam non desunt & Theologi & Iurisconsulti qui indulgentiam suam longius extendant. Sed & altera quæ melior tutiorque sententia est suis non caret auctoribus.

[Marginal notes: Lib. I. — Lib. III. — Lib. III. — Lib. IV. — Bann. q. 64. art. 7. dub. 4. Baldus in l. mutu. C. de lib. caus. & in l. 1. C. unde vi.]

VI. Quid dicemus de periculo mutilationis membri? Sane cum damnum membri, præsertim è præcipuis, valde sit grave, & vitæ quasi æquiparabile: adde quod vix sciri queat an non periculum mortis post se trahat, si aliter vitari nequeat, putem intentantem periculum occidi recte posse.

VII. Pro pudicitia quin idem liceat, controversiam vix habet, cum non tantum communis æstimatio, sed & lex divina * pudicitiam vitæ adæquet. Itaque Paulus Iurisconsultus dixit pudorem tali facinore recte defendi. Exemplum habemus in tribuno Marii à milite occiso * apud Ciceronem & Quintilianum; sed & à feminis

[Marginal notes: L. ff. lib. 11. c. 9. dub. 8. Soto lib. v. q. 1. art. 8. Card. in Clem. Si furiosus, de homicid. Covarr. ibid. p. 3. s. 1. n. 2.]

Sylvest. in verbo Homicidium. 3. quæst. 4.

occiſorum in hiſtoriis exſtant. Chariclea apud Heliodorum talem interfectionem vocat *ἀμύνης νόμον τῆς εἰς σωφροσύνην ὕβρεως, juſtam defenſionem ad arcendum injuriam in caſtitatem.*

Lib. 5. rec. ſent. tit. 3. Soto d. l. q. Sil. in verbo bellum, p. 2. n. 5.

VIII. Quod autem diximus ſupra, quanquam occidere parantem occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui occidi quam occidere malit, id nonnulli ita concedunt, ut excipiant perſonam multis utilem: Sed mihi hanc patientiæ contrariam legem omnibus illis imponere, quos vivere aliorum intereſt, parum tutum videtur. Itaque reſtringendum id arbitrer ad eos quorum officium eſt ab aliis vim arcere, quales ſunt ſocii itineris ea lege contracti, & rectores publici, quibus illud Lucani aptari poteſt,

> * *Cum tot ab hac anima populorum vita ſaluſque*
> *Pendeat, & tantus caput hoc ſibi fecerit orbis,*
> *Sævitia eſt voluiſſe mori.*

Soto d. loco.

IX. Contra vero evenire poteſt, ut quia invaſoris vita multis ſit utilis, occidi is ſine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis divinæ, ſive veteris ſive novæ, de quibus egimus ſupra, cum regis perſonam ſanctam eſſe oſtendimus, ſed ipſo etiam naturæ jure. Nam jus naturæ, quatenus legem ſignificat, non ea tantum reſpicit quæ dictat juſtitia quam expletricem diximus, ſed aliarum quoque virtutum, ut temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ actus in ſe continet, ut in certis circumſtantiis, non honeſtos tantum, ſed & debitos. Ad id vero quod diximus caritas nos obſtringit. Nec ab hac ſententia dimovet

Lib. 1. cont. illuſt. 18.

me Vaſquius, cum ait principem qui innocentem inſultet, deſinere principem eſſe ipſo facto: quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculoſe. Nam ſicut dominia, ita & imperia non amittuntur delinquendo, niſi lex id ſtatuat. Quæ autem hoc de imperiis ſtatueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nuſquam reperta eſt, nec repertum iri credo: ſummam enim rerum confuſionem induceret. Quod autem Vaſquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem ſpectare, id etiamſi verum univerſim eſſet, ad rem non faceret. non enim ſtatim res deficit, cujus utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem à ſingulis propter ſe deſiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ ſuam ſalutem anteponere, non ſatis cohæret. Nam noſtri quidem cauſa rempublicam ſalvam eſſe volumus, ſed non tantum noſtri, verum & aliorum. Falſa enim & à ſanioribus philoſophis rejecta eſt opinio, * exiſtimantium amicitiam ex ſola indigentia natam, cum ſponte & natura noſtra ad eam feramur. Vt vero meo unius bono multorum admodum bonum præferam, caritas monet ſæpe, imperat interdum. Huc illud Senecæ pertinet: * *Principes regeſque, & quicumque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici, non eſt mirum amari ultra privatas etiam neceſſitudines. Nam ſi ſanis hominibus publica privatis potiora ſunt, ſequitur ut is quoque carior ſit in quem ſe reſpublica convertit.* Ambroſius: *Sibi cum quiſque arbitretur gratius excidia patriæ depuliſſe, quam propria pericula.* Is quem dixi Seneca: *Calliſtratus & Rutilius, hic Athenis, ille Romæ reddi ſibi penates ſuos noluerunt clade communi: quia ſatius erat duos unico malo affici, quam omnes publico.*

Lib. 1 de Clemen. c. 4.

De Officiis III. c. 3.

Lib. VI de Benef. c. 37.

X. Si

X. Si cui periculum immineat accipiendæ alapæ aut mali similis, huic quoque jus esse id arcendi cum cæde inimici sunt qui putant. Ego si mera justitia expletrix respiciatur, non dissentio. Quanquam enim inæqualia sunt mors & alapa, tamen qui injuria me parat afficere, is mihi eo ipso dat jus, hoc est * facultatem quandam moralem adversus se in infinitum, quatenus aliter malum illud à me arcere nequeo. Caritas quoque per se non videtur nos hic obstringere in gratiam nocentis. At lex Euangelica omnino tale factum illicitum reddidit: jubet enim Christus alapam accipi potius quam adversario noceatur; quanto magis occidi eum vetat alapæ effugiendæ causa? Quo exemplo monemur cavere à dicto Covarruviæ, non pati humanam cognitionem, juris naturalis non ignaram, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipsamet natura est, non sit idem permissum. Nam Deus, qui ita auctor est naturæ, ut & supra naturam agat libere, jus habet nobis leges præscribendi etiam de his rebus, quæ natura sua liberæ indefinitæque sunt: multoque magis ut debeatur id quod natura honestum est, etsi non debitum. Mirum autem est, cum Dei voluntas in Euangelio tam diserte appareat, inveniri Theologos, & Christianos Theologos, qui non modo cædem recte putent admitti, ut alapa vitetur, sed & accepta alapa, si qui eam impegit, fugiat, ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi à ratione & pietate valde alienum videtur. Nam honor est opinio de excellentia. at qui talem fert injuriam, is patientem se excellenter ostendit: atque ideo honorem auget magis quam minuit. nec refert si quidam corrupto judicio virtutem hanc in probrum confictis nominibus traducant. perversa enim illa judicia nec rem nec rei æstimationem immutant. Nec Christiani veteres hoc tantum viderunt, sed & philosophi, qui dixerunt pusilli esse animi contumeliam ferre non posse, ut alibi ostendimus. Hinc etiam liquet quam non probandum sit quod à plerisque est traditum, defensionem cum interfectione esse licitam, jure scilicet divino (nam de solo naturæ jure quo minus ita sit non disputo,) etiam si quis fugere sine periculo possit, quia fuga scilicet ignominiosa sit, in nobili præsertim homine. atqui nulla hic ignominia est, sed falsa quædam ignominiæ opinio, aspernenda ab omnibus iis qui virtutem & sapientiam sectantur. qua in re gaudeo me assentientem habere inter Iurisconsultos Carolum Molinæum †. Quod de alapa & fuga dixi, idem dictum volo de aliis rebus per quas vera existimatio non læditur. Quid si vero dicat aliquis de nobis quod creditum apud bonos existimationem nostram delibaret? Hunc quoque occidi posse sunt qui doceant ‡: mendose admodum & contra naturæ quoque jus. nam interfectio ista non est modus aptus ad tuendam existimationem.

Soto d. loco. Navarr. c. 15. n. 3. Sylvest. in verbo Homicidium, 1. quæst. 5. Lud. Lopez. cap. 62.

d. S. 1.

Navarr. cap. 15, 4. Henr. de irregul. c. 11. Vict. de jure belli, n. 5.

Soto art. 8. d. q. 5. Dd. in l. ut vim. D. de just. & jure, & in lib. 1. C. unde vi, Vasquez d. c. 18. n. 13. 14. Sylv in verbo Bellum, p. 2. n. 4.

† In addit. ad Alex. conf. 119.

‡ Petr. Navarr. l. 11. c. 3. n 376.

XI. Veniamus ad injurias quibus res nostræ impetuntur. Si expletricem justitiam respicimus, non negabo ad res conservandas raptorem, si ita opus sit, vel interfici posse: nam quæ inter rem & vitam est inæqualitas, ea favore innocentis & raptoris odio compensatur, ut supra diximus: unde sequitur si id jus solum respiciamus, posse furem cum re fugientem, si aliter res recuperari nequeat, jaculo

prosterni. Demosthenes, oratione in Aristocratem: *οὐ τοῦτ' οὖν δεινὸν, ὦ γῆ καὶ θεοί, καὶ φανερῶς παρὰ τὸν νόμον, οὐ μόνον, παρὰ τὸν γεγραμμένον νόμον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων νόμον, τὸν ἄγοντα καὶ φέροντα βίᾳ τὰ ἐμὰ ἐν πολεμίου μοίρᾳ μὴ ἐξεῖναί μοι ἀμύνεσθαι; Nonne hoc per Deos durum atque injustum est, nec scriptis tantum legibus, sed & communi inter homines legi contrarium, ut non sinar vi uti adversus eum qui hostiliter res meas rapiat?* Nec obstat caritas per modum præcepti, lege divina humanaque seposita, nisi res sit quæ minimum valeat, ac proinde contemni mereatur. quam exceptionem recte nonnulli adjiciunt.

XII. Quis sensus sit legis Hebrææ videamus, cum qua congruit & lex Solonis vetus, quam Demosthenes adversus Timocratem commemorat, * & inde sumta lex XII Tabularum, & Platonis scitum nono de legibus. Nam omnes istæ leges in hoc conveniunt quod furem nocturnum à diurno distinguunt. de ratione legis ambigitur [a]. Quidam idonum putant spectatum, quod noctu discerni nequeat is qui venit, fur sit, an sicarius, & ideo tanquam sicarium posse interfici. [b] Alii discrimen in hoc positum existimant, quod noctu, quia fur ignotus sit, res minus videantur posse recuperari. Mihi legum conditores nec hoc, nec illud proprie videntur spectasse; sed hoc voluisse potius, directe rerum causa interfici neminem debere: quod fieret, exempli causa, si fugientem telo prosternerem, ut illo interemto rem meam reciperem: sed si ipse in periculum vitæ adducar, tunc mihi licere à me avertere periculum etiam cum periculo vitæ alienæ; nec obstare mihi quod me in id discrimen adduxerim, dum rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem capere, nam in his omnibus nihil mihi posse imputari, qui verser in actu licito, nec cuiquam injuriam faciam cum utar meo jure. Discrimen ergo nocturni & diurni furis in hoc positum est, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum: atque ideo si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento quo nocere posset. Id enim lex Hebræa requirit, agens de fure reperto במחתרת quod quidam transferunt *in perfossione*, alii forte melius, *cum perfossorio instrumento*: quomodo & Ieremiæ 11, 34, ea vox à doctissimis Hebræorum exponitur. Ducit nos ad hanc interpretationem lex duodecim Tabularum quæ furem diurnum occidi vetat, addita exceptione, nisi se telo defenderit. Adversus nocturnum igitur præsumptio est defendisse se telo. Teli autem nomine ferrum, fustis & lapis venit, ut ad hanc ipsam legem notatum à Cajo est. Contra ab Vlpiano proditum est quod de fure nocturno dicitur, si quis eum occiderit, impune id ferre, id intelligendum ita demum locum habere, si parcere ei sine periculo suo non potuit, nimirum rem servando. Est ergo, ut dixi, præsumptio pro eo qui furem noctu occidit: sed si forte testes adfuerint, ex quibus constet non fuisse eum qui furem occidit adductum in vitæ suæ periculum, jam præsumtio ista cessabit, ac proinde is qui occidit homicidii tenebitur. Accedit quod tam diu quam noctu lex duodecim Tabularum exegit, ut is qui furem deprehendisset, cum clamore id testificaretur, ut ex Cajo discimus, nimirum ut si fieri

[a] Soto d. loco Matesilan. notab. 135. Ias. & Gom. Institut. de act. in pr. Covar. d. §. 1. n. ibi. decimo. Less. du. XI. n. 68.

[b] Covar. d. loco. Aug. citat. in c. si perfodiens. de Homicid. Lessius d. cap. 9. dub. XI. n. 66.

L. Si pignore. §. furem. D. de furtis.

L. furtum. D. ad leg. Corn. de sicariis.

L. Itaque. D. ad leg. Aquiliam.

fieri posset, concursus eo fieret magistratuum aut vicinorum ad auxilium & testimonium. Quia vero concursus talis de die facilius habetur quam de nocte, ut notat Vlpianus ad modo indicatum Demosthenis locum, ideo de nocturno periculo asseveranti magis creditur. Cui simile est quod lex Hebræa * puellæ de vi illata in agro vult credi, in urbe non item, quia clamore concursum ciere potuit ac debuit. Ad superiora & hoc accedit, quod etiamsi cætera essent paria, tamen quæ nocte accidunt, minus explorari, & qualia quantaque sint cognosci possunt: eoque sunt terribiliora. Lex ergo tam Hebræa, quam Romana, id quod caritas suadet civibus suis præcepit, ne quem interficiant ideo duntaxat quia rem furatur, sed ut id ita demum liceat si is qui rem suam servare voluit ipse in discrimen venerit. Moses Maimonides notavit permissam privato homini alterius interfectionem non aliter, nisi ut servetur id quod est irreparabile, ut vita & pudicitia.

XIII. Quid vero jam de lege Euangelica dicemus: idem ab ea permitti quod permisit lex Moysis; an ut in aliis rebus perfectior est lege Moysis, ita hic quoque plus eam à nobis exigere? Ego quin plus exigat, non dubito. Nam si tunicam & pallium deseri jubet Christus, & Paulus damnum aliquod injustum tolerari potius quam litigari, quæ incruenta contentio est: quanto magis vult res etiam momenti majoris deseri potius quam interfici à nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiscum sanguine ortum? Quare si res servari potest, ita ut non videatur periculum esse faciendæ cædis, recte id quidem; sin aliter, omittenda res est: nisi forte talis aliqua res sit, ex qua vita nostra & familiæ nostræ pendeat, quæque judicio recuperari nequeat, forte quia fur sit ignotus, & spes sit aliqua sine cæde rem abituram. Et quanquam hodie omnes ferme tam Iurisconsulti quam Theologi doceant, recte hominem à nobis interfici posse, rerum defendendarum causa, etiam extra eos fines in quibus lex Mosis & Romana id permittit; puta si fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea quam protulimus sententia veterum Christianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Augustinus, cujus hæc verba sunt: *Quomodo apud divinam providentiam à peccato liberi sunt, qui pro his rebus quas contemni oportet humana cæde polluti sunt?* Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore * laxata est disciplina, & paulatim interpretatio legis Euangelicæ cœpit ad sæculi mores accommodari. Olim in clericis retineri solebat forma veteris instituti; tandem his quoque remissa est hoc nomine censura.

Soto d. art. 8 Less. dub. XI. n. 74. Sylv. in verbo Bellum. 2. n. 3. Lib. 1. de lib. arb. Pan., c 2. de Homicidiis. Less. d. loco.

XIV. Quæritur à nonnullis, an non lex saltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, si quo casu permittat furem interfici à privato, simul etiam præstet, ut id ab omni culpa sit liberum. Minime vero id concedendum arbitror. Nam primum lex jus necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi ut mortem mereatur. Est autem valde probabilis Scoti sententia, fas non esse quemquam ad mortem damnare, * nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit, addito duntaxat, aut quæ his sunt paria recta æstimatione. Neque enim videtur notitia divinæ voluntatis,

tatis, quæ sola animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haberi posse, quam ex illa lege, quæ certe mortis pœnam in furem non constituit. Præterea vero lex nec debet, nec solet jus dare, etiam eos qui mortem meruerunt privatim interficiendi, nisi in criminibus valde atrocibus: alioqui frustra instituta esset judiciorum auctoritas. Quare si quando lex impune furem dicit interfici, tollere quidem pœnam censenda est, sed non etiam jus dare.

XV. Ex his quæ diximus apparet duobus modis posse contingere, ut à privatis sine peccato suscipiatur singularis dimicatio: primum, si invasor concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occisurus sine dimicatione: deinde, si rex aut magistratus duos mortem meritos inter se committat; quod si fiat, illis quidem licebit arripere spem salutis. at qui id jussit, is minus recte officio functus videbitur, cum satius fuisset, si unius supplicium sufficere videbatur, sorte eligi moriturum.

XVI. Quæ vero dicta à nobis huc usque sunt de jure tuendi se ac sua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, * sed ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diversitatis ratione. Nam in privato bello jus quasi momentaneum est, & cessat simulatque judicem adiri res patitur. At publicum quia non oritur nisi ubi non sunt aut cessant judicia, tractum habet, & perpetuo fovetur accedentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme defensio mera consideratur. at publicæ potestates cum defensione & ulciscendi habent jus: Vnde illis licet prævenire vim non præsentem, sed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injustum esse supra docuimus) sed indirecte ulciscendo delictum cœptum jam, sed non consummatum: de quo agendi erit alibi locus.

XVII. Illud vero minime ferendum est quod quidam tradiderunt, jure gentium arma recte sumi ad imminuendam potentiam crescentem, quæ nimium aucta nocere posset. Fateor in consultationem de bello & hoc venire, non sub ratione justi, sed sub ratione utilis: ut si ex alia causa justum sit bellum, ex hac causa prudenter quoque susceptum judicetur: nec aliud dicunt qui in hanc rem citantur auctores. Sed ut vim pati posse ad vim inferendam jus tribuat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humana est, ut plena securitas nunquam nobis constet. Adversus incertos metus à divina providentia, & ab innoxia cautione, non à vi præsidium petendum est.

Alb. Gent. lib. 1. c. 14.

Bal. l. 3. de rer. divis.

XVIII. Nec minus illud displicet, quod docent, justam esse defensionem etiam eorum qui bellum promeriti sunt, quia scilicet pauci contenti sunt tantumdem reponere vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Nam metus ille rei incertæ jus ad vim dare non potest: unde nec reus criminis jus habet publicis ministris capere se volentibus per vim resistendi ob metum ne plus æquo puniatur. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læsit offerre satisfactionem viri boni arbitratu: ac tum demum pia erunt ejus arma. Sic Ezechias cum fœdere non stetisset, quod cum rege Assyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fatetur culpam, & regi permittit arbitrium

Alb. Gent. lib. 1. c. 13. Cast. lib. 5. de Iustitia.

trium mulctæ: Idque cum fecisset, & postea iterum bello lacesseretur, fretus bona conscientia vim hostium sustinuit, & Deum habuit favente. Pontius Samnis post res Romanis redditas, deditum belli auctorem: *Expiatum*, inquit, *est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio quibuscunque diis cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, iis non fuisse cordi tam superbè à Romanis fœderis expiationem spretam.* Mox, *Quid ultra tibi Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum judicem feram? Neminem neque populum, neque privatum fugio.* Sic cum Thebani omnia æqua obtulissent Lacedæmoniis, ii autem ultra tenderent, * bonam causam ab his ad illos transiisse ait Aristides Leuctrica prima. II Regum. xviii, 7. 14. & cap. xix.

Annotata ad Libri secundi Caput I.

B*Elli principiis*] Exordia pugnæ dixit Virgilius. §. I.

Vos estis Romani] Certe vix ulla gens tam diu constans mansit in spectandis belli causis. Polybius apud Suidam voce ἐμβαίνειν: οἱ γὰρ ῥωμαῖοι πρόνοιαν ἐποιοῦντο μηδέποτε πρότεροι τὰς χεῖρας ἐπιβάλλειν τοῖς πέλας, ἀλλ᾽ ἀεὶ δοκεῖν ἀμυνόμενοι ἐμβαίνειν εἰς τοὺς πολεμίους. *Romani summopere id curarunt, ne priores ipsi finitimis inferrent violentas manus. Sed ut semper crederentur in hostem ire ad arcendas injurias.* ostendit id Dion egregia comparatione Romanorum cum Philippo Macedone & Antiocho in excerptis Peiresianis. Ejusdem est illud in excerptis legationum: διὰ τοὺς παλαιοὺς οὐδὲν οὕτω σπουδάζειν, ὡς τὸ δικαίως ἐφίστασθαι πολέμους. Rursum in excerptis Peiresianis: σφόδρα οἱ ῥωμαῖοι φιλοτιμοῦνται δικαίους ἐνίστασθαι τοὺς πολέμους καὶ μηδὲν εἰκῇ καὶ προπετῶς περὶ τῶν τοιούτων ψηφίζεσθαι. *Valde id student Romani justa ut bella suscipiant, nihilque tale decernant sine causa ac temere.*

προφάσεις] δικαιώματα dixit Procopius Gotthicorum III. Adde quæ infra hoc libro capitis XXII initio.

ὑποθέσεις] Sic & ὑπόθεσιν belli dixit Iulianus secundo de Laudibus Constantii.

Nulla belli causa] Appianus eidem Crasso à Tribunis denuntiatum dicit μὴ πολεμεῖν τοῖς Παρθυαίοις μηδὲν ἀδικοῦσι: *ne bellum Parthis inferret nulla injuria cognitis.* Plutarchus de eodem: καὶ συνίσταντο πολλοὶ χαλεπαίνοντες εἴ τις ἀνθρώποις οὐδὲν ἀδικοῦσιν, ἀλλ᾽ ἐνσπόνδοις πολεμήσων ἄπεισι. *Coibant multi indignantes esse aliquem qui bellatum iret in homines non modo nullius injuria compertos, sed & pace defensos.*

Publice jubentur vetita privatim] Idem Seneca de ira II, cap. VIII: *Pro gloria habita, quæ, quamdiu opprimi possunt, scelera sunt.* Adde quæ infra ex Seneca & Cypriano libro III, cap. IV, §. V circa finem.

Seneca latro] locus est de Benef. I, cap. XIII. Non male Iustinus Martyr apologetico II: τοσοῦτον δὲ δύνανται ἄρχοντες πρὸ τῆς ἀληθείας δόξαν τιμῶντες, ὅσον καὶ λῃσταὶ ἐν ἐρημίᾳ· *Tantum possunt Principes qui opiniones vero præferunt, quantum in solitudine latrones.* Philo: οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπάς, σεμνοῖς ὀνόμασιν ἀρχῆς ἐπικρύπτοντες λῃστείαν ἀληθέστερον· *Qui magna furta committunt, qui honesto principatus nomine obumbrant ea quæ reipsa nihil nisi latrocinia sunt.*

Recte

§. II. *Recte distinguit Plato*] Et ante eum Homerus. nam cum mulctam persolvere Proci Penelopes voluissent, ait Vlysses:

ὐκ εἴ μοι πατρώϊα πάντ' ἀποδοῖτε
ὅσατε νῦν ὔμμ' ἐςὶ καὶ εἴ ποθεν ἄλλ' ἐπιθεῖτε,
ὐδὲ μὲν ὡς ἔτι χεῖρας ἐμὰς λήξαιμι φόνοιο
πρὶν πᾶσαν μνηςῆρας ὑπερβασίην ἀποτῖσαι.

patrias non si mihi raptas
Restituatis opes, addatisque altera plura.
Abstineam fœdare manus in sanguine vestro,
Cuncta prius quam vestra proci delicta luatis.

Cassiodorus lib. v, epist. xxxv: *Vt qui vindictam remisimus, damna minime sentiamus.* Adde quæ infra hoc libro initiis capitum xvi, & xx.

Iusta bella definiri solent] Servius ad ix Æneidos de Romanis: *Cum volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est princeps Fecialium, proficiscebatur ad hostium fines: & præfatus quadam solennia; clara voce dicebat, se bellum indicere propter certas causas: aut quia socios læserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios redderent.*

Nisi lacessiti] Plutarchus Nicia: καὶ γὰρ τὸν Ἡρακλέα πάντων κρατεῖν ἀμυνόμενον καὶ ἀνεπιχειρούμενον. *Herculem etiam cuncta subegisse, dum lacessitus se defendit.* Iosephus xvii Antiquæ Historiæ: οἱ παρελθόντες καὶ μὴ πρὸς διανοουμένους ἄρχοντες ἀδίκων ἔργων, οἱ δέ εἰσιν οἱ βιαζόμενοι καὶ μὴ θέλοντας τοὺς ἀμυνομένους ἐφ' ὅπλα χωρεῖν. *Qui in id veniunt ut in nihil hostile cogitantes violentas inferant manus, hi sunt qui invitos cogunt ad arma semet tutatura confugere.*

§. V. *Periculum præsens*] Hujus distinctionis usum egregium vide apud Agathiam iv. Apud Thucydidem octavo Phrynichus: ὅτι ἀνεπίφθονον οἱ ἤδη εἴη περὶ τῆς ψυχῆς δι' ἐκείνους κινδυνεύοντι καὶ τοῦτο καὶ ἄλλο τι ἂν δρᾶσαι μᾶλλον ἢ ὑπὸ τῶν ἐχθίστων αὐτὸν διαφθαρῆναι. *Cariturum invidia si ipse jam in vita per ipsos adductus periculum & hoc & aliud quidvis aggrediatur potius, quam ab hominibus inimicissimis perdi se sinat.*

Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt] Vt Cæsar, qui cum rempublicam occuparet, dicebat adversariorum metu se eo adductum. Locus est egregius apud Appianum Civilium ii.

§. VII. *Pudicitiam vitæ adæquet*] Seneca de beneficiis primo, capite undecimo: *Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit, tanquam libertas & pudicitia & mens bona.* Paulus Sententiarum v, tit. xxiii: *qui latronem cædem sibi inferentem vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Augustinus libro i de Libero arbitrio: *Lex dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat, vel cuipiam viro aut femina ut violenter sibi stupratorem irruentem, aut post illatum stuprum, si possit, interimat.*

Apud Ciceronem] vide & Plutarchum Mario. Mars quoque Deorum judicio absolutus dicitur interfecto eo qui filiæ ipsius stuprum inferebat. Testis Apollodorus bibliothecæ iii. Adde insignem historiam apud Gregorium Turonensem libro nono.

§. VIII. *Cùm tot ab hac anima*] Curtius lib. x: *Sed cum tam avide manifestis periculis offeras corpus, oblitus tot civium animas trahere te in casum.*

Existimans

Existimantium amicitiam ex sola indigentia natam] Refutat pernitiosam hanc opinionem Seneca libro I de Beneficiis capite I, & libro IV, cap. XVI. §. IX.

Principes regesque] Plutarchus Pelopidæ initio: ἀρετῆς πρῶτον ἔργον σώζειν τὸν ἄπαντα ἄλλα σώζοντα. *primum virtutis opus servare servantem cætera.* Cassiodorus de Amicitia: *Si manus oculorum obsequio vibratum in aliud membrum senserit gladium imminentem, ipsa suum minime discrimen attendens, plus alii quam sibi timens, gladium excipit.* Post: *Proinde qui morte propria dominos suos à morte redimunt, rectè quidem hoc faciunt, si potius salutem animæ suæ quam liberationem alieni corporis in causa constituunt. cum enim eis conscientia dictet, quod fidem dominis suis debeant exhibere, videtur etiam consonum rationi, quod sua vita corporali, vitam dominorum debeant anteferre.* Deinde rursus: *Dilectione itaque, & maxime pro salute multorum, potest quis salubriter morti suum corpus exponere.*

Facultatem quandam moralem] Apollodorus lib. II, de Lino agens: §. X. ἀφικόμενος δὲ εἰς Θήβας καὶ Θηβαῖος γενόμενος ὑπὸ Ἡρακλέους τῇ κιθάρᾳ πληγεὶς ἀπέθανεν. ἐπιπλήξαντα γὰρ αὐτὸν ὀργισθεὶς ἀπέκτεινε. δίκην δὲ ἐπαγόντων τινῶν αὐτῷ παρανέγνω νόμον Ῥαδαμάνθυος, ὃς ἂν ἀμύνηται τῶν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντι, ἀθῷον εἶναι. *Ad Thebas cum venisset, civisque Thebanus factus esset, ibi interiit ab Hercule percussus cithara. nam cum Linus feriisset Herculem, iratus Hercules mortem ei intulit, reusque à nonnullis factus patratæ cædis, legit in judicio legem Rhadamanthi, qua insons pronuntiatur, si quis nocuerit ei qui vim prior intulerit.*

Et inde sumta lex XII tabularum] Addi potest lex Wisigotthorum libro VII, tit. I, cap. XV. & capitulare Caroli Magni lib. V, cap. 191. lege Langobarda qui nocte alienam cortem ingreditur, nisi ligandum se præbeat, occidi potest. §. XI.

Puella de vi in agro illata vult credi] Bene id explicat Philo, ut locus frequentioris exempli causa sit positus, non quod ex eo solo semper definienda sit controversia. Potest enim, ut libro de specialibus legibus ille differit, & in urbe aliqua vim pati occluso ore, & in agro aliqua consentire in stuprum. §. XII.

Laxata est disciplina] Hieronymus in vita Malchi: *Postquam ecclesia cœpit habere Christianos magistratus, facta est quidem opibus major, sed virtutibus minor.* vide c. suscepimus, de homicidio voluntario & c. de his, distinct. I. §. XIII.

Nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit] Contra leges quæ venantes rusticos morte puniunt, vide Gregorium Turonensem libro X, c. 10. Iohannem Sarisberiensem Policratici I, c. IV. Petrum Blesensem epistola CXXIX. §. XIV.

Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant] Ammianus lib. XXIII: *Cùm irruentibus armis externis lex una sit & perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil renitente vi moris.* Alexander Imperator oratione ad milites apud Herodianum V: καὶ τὸ μὲν ἄρχειν ἀδίκων ἔργων οὐκ εὐγνώμονα ἔχει τὴν πρόκλησιν, τὸ δὲ τοὺς ὀχλοῦντας ἀποσείεσθαι ἔκ τε τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ἔχει τὸ θαῤῥαλέον, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἀδικεῖν, ἀλλ' ἀμύνεσθαι, ὑπάρχει τὸ εὔελπι. *Injurias qui prior infert nihil habet probabilis coloris: at qui sibi molestos arcet ex bona conscientia sumit fiduciam, bonaque ei spes adest inde, quod injuriam non inferat sed auferat.*

Bonam

§XVIII. *Bonam causam ab his ad illos transiisse*,] De principe Chalepi qui pacem & residua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram : simile de Cruciferis in Cromero libro XVII. de Helvetiis qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto, ademptoque mercatoribus, satisfactionem obtulerant, vide Philippum Cominæum libro VII.

CAPUT II.

De his quæ hominibus communiter competunt.

I. *Ejus quod nostrum est divisio.*
II. *Proprietatis exordium & progressus.*
III. *Quædam propria fieri non posse, ut mare sumtum pro suo integro aut praecipuis partibus, & quare.*
IV. *Sola non occupata cedere singulis occupantibus, nisi per universitatem a populo occupata sint.*
V. *Feras, pisces, aves cedere occupanti, nisi lex obstet.*
VI. *In res proprias factas jus hominibus competere eis utendi in tempore necessitatis, & unde id veniat :*
VII. *Obtinere id nisi necessitas aliter sit vitabilis :*
VIII. *Nisi par sit necessitas in possidente :*
IX. *Adjunctum esse onus restituendi rem cum restitui poterit :*
X. *Exemplum hujus juris in bellis.*
XI. *In res proprias factas jus hominibus competere ad utilitatem qua nihil alteri decedit :*
XII. *Hinc jus in aquam profluentem :*
XIII. *Ius transeundi terra & amnibus, quod explicatur :*
XIV. *An mercibus transeuntibus vectigal possit imponi :*
XV. *Ius morandi ad tempus :*
XVI. *Ius habitandi his competens qui sedibus suis expulsi sunt, sub imperio quod reperitur :*
XVII. *Ius habendi loca deserta : quod quomodo intelligendum :*
XVIII. *Ius ad actus quos vita humana desiderat :*
XIX. *Ut ad emenda necessaria :*
XX. *Non etiam ad res suas vendendas :*
XXI. *Ad quærenda matrimonia : quod explicatur :*
XXII. *Ius ea faciendi quæ promiscue extraneis permittuntur :*
XXIII. *Quod intelligendum, si quid permittatur quasi ex jure naturali, non ut ex beneficio.*
XXIV. *An licitus sit contractus cum populo, ut is fruges suas eis quibuscum jam contraxit, non aliis vendat.*

SEquitur inter belli causas injuria facta, & primaum adversus id quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum jure, aliud nostro singulari. Ab eo quod hominibus commune est incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ sunt à proprietate, aut jam aliquorum propriæ. Res quæ à proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium Iurisconsulti vocant, exordium.

Gen. I. 29. 30 ; IX, 2. II. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris naturæ statim à mundo condito, atque iterum mundo post
Lib. XLIII. diluvium reparato. * *Erant*, ut Iustinus loquitur, *omnia communia & indivisa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset*. Hinc factum ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset quod vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus universalis juris erat tum vice proprietatis. Nam quod quisque sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea quæ est apud Ciceronem de Finibus III. * *Theatrum cum commune*

mune fit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum quem quisque occuparit. Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate perstitissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum, communionem scilicet * ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per sæcula multa sine incommodo in eo more perstiterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim * Esseni, deinde Christiani qui Hierosolymis primi exstiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Simplicitatis in qua * primi homines sunt conditi argumentum præbuit nuditas. Erat in illis ignoratio magis vitiorum quam cognitio virtutis; ut de Scythis loquitur Trogus. *Vetustissimi mortalium*, inquit Tacitus, * *nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercitionibus agebant.* Apud Macrobium est, *Primum inter homines mali nescia & adhuc astutiæ inexperta simplicitas.* hæc simplicitas * ἀφθαρσία videtur dici sapienti Hebræo, Paulo Apostolo ἁπλότης, quam opponit τῇ πανουργίᾳ, vafræ calliditati. Negotium erat illis unicum DEI cultus, * cujus symbolum arbor vitæ, ut Hebræi veteres explicant, assentiente Apocalypsi. Vivebant autem facile ex his * quæ sine industria sponte sua terra proferebat. Verum in vita hac simplice & innocente non perstiterunt homines, sed animum applicuerunt ad artes varias, quarum symbolum erat * arbor scientiæ boni & mali, id est earum rerum quibus tum bene tum male uti licet: φρόνησιν μέσην vocat Philo. Huc respiciens Solomo; *Deus*, inquit, *creavit hominem rectum*, id est *simplicem, sed ipsi quæsiverunt sibi cogitationes multas.* ὥρμησαν εἰς πανουργίαν ut dicto loco Philo loquitur. Dion Prusæensis oratione VI: ἀλλὰ τὴν πανουργίαν τοῖς ὕστερον καὶ τὰ πολλὰ εὑρίσκειν καὶ μηχανᾶσθαι πρὸς τὸν βίον οὐ πάνυ τι συνενεγκεῖν· οὐ γὰρ πρὸς ἀνδρείαν, οὐδὲ δικαιοσύνην χρῆσθαι τῇ σοφίᾳ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς ἡδονήν. *His qui primos secuti sunt hominibus calliditatem * variaque ad vitam reperta non multum fuisse conducibilia. Ingenio enim usos homines non tam ad fortitudinem ac justitiam quam ad voluptatem.* Antiquissimæ artes agricultura & pastura in primis fratribus apparuerunt: non sine aliqua rerum distributione. ex studiorum diversitate æmulatio, etiam cædes: ac tandem cum boni malorum consortio contaminarentur, * vitæ genus giganteum, id est, violentum, quale est eorum quos χειροδίκας Græci vocant. * Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita successit cupido voluptatis, * cui inserviit vinum: unde & illiciti amores. Præcipue vero concordiam rupit generosius vitium, ambitio, cujus signum turris Babylonica: mox alii alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum, sed terrarum pascuarum communio; quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret:

Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat.

donec aucto ut hominum, ita pecudum numero, passim terræ non in gentes ut ante, sed in familias dividi cœperunt. * Puteos vero, rem in siticulosa regione valde necessariam, nec multis sufficientem,

Iust. lib. II.
II ad Somnium Scip.
Sap. III, 24.
II Corinth. XI, 3.
Proverb. III, 18.
Philo de Mund. ort.
Apocalyp. XXII, 2.
Ecclesi. VII, 30.
Gen. X, XI.
Virg. Georg. I.
Gen. XIII.

§.XVIII. *Bonam causam ab his ad illos transiisse*,] De principe Chalepi qui pacem & residua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram: simile de Cruciferis in Cromero libro XVII. de Helvetiis qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto, ademptoque mercatoribus, satisfactionem obtulerant, vide Philippum Cominæum libro VII.

CAPVT II.

De his quæ hominibus communiter competunt.

I. *Ejus quod nostrum est divisio.*

II. *Proprietatis exordium & progressus.*

III. *Quædam propria fieri non posse, ut mare sumtum pro suo integro aut præcipuis partibus, & quare.*

IV. *Sola non occupata cedere singulis occupantibus, nisi per universitatem a populo occupata sint.*

V. *Feras, pisces, aves cedere occupanti, nisi lex obstet.*

VI. *In res proprias factas jus hominibus competere eis utendi in tempore necessitatis, & unde id veniat:*

VII. *Obtinere id nisi necessitas aliter sit vitabilis:*

VIII. *Nisi par sit necessitas in possidente:*

IX. *Adjunctum esse onus restituendi rem cum restitui poterit:*

X. *Exemplum hujus juris in bellis.*

XI. *In res proprias factas jus hominibus competere ad utilitatem qua nihil alteri decedit:*

XII. *Hinc jus in aquam profluentem:*

XIII. *Ius transeundi terra & amnibus, quod explicatur:*

XIV. *An mercibus transeuntibus vectigal possit imponi:*

XV. *Ius morandi ad tempus:*

XVI. *Ius habitandi his competens qui sedibus suis expulsi sunt, sub imperio quod reperitur:*

XVII. *Ius habendi loca deserta: quod quomodo intelligendum:*

XVIII. *Ius ad actus quos vita humana desiderat:*

XIX. *Vt ad emenda necessaria:*

XX. *Non etiam ad res suas vendendas:*

XXI. *Ad quærenda matrimonia: quod explicatur:*

XXII. *Ius ea faciendi quæ promiscue extraneis permittuntur.*

XXIII. *Quod intelligendum, si quid permittatur quasi ex jure naturali, non ut ex beneficio.*

XXIV. *An licitus sit contractus cum populo, ut is fruges suas eis quibuscum jam contraxit, non aliis vendat.*

SEquitur inter belli causas injuria facta, & primum adversus id quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum jure, aliud nostro singulari. Ab eo quod hominibus commune est incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ sunt à proprietate, aut jam aliquorum propriæ. Res quæ à proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium Iurisconsulti vocant, exordium.

Gen. I. 29. 30; IX, 2. II. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris naturæ statim à mundo condito, atque iterum mundo post

Lib. XLIII. diluvium reparato. * *Erant*, ut Iustinus loquitur, *omnia communia & indivisa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Hinc factum ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset quod vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus universalis juris erat tum vice proprietatis. Nam quod quisque sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea quæ est apud Ciceronem de Finibus III. * *Theatrum cum commune*

muni fit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum quem quisque occuparit. Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate perstitissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum, communionem scilicet * ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per sæcula multa sine incommodo in eo more perstiterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim * Esseni, deinde Christiani qui Hierosolymis primi exstiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Simplicitatis in qua * primi homines sunt conditi argumentum præbuit nuditas. Erat in illis ignoratio magis vitiorum quam cognitio virtutis; ut de Scythis loquitur Trogus. *Vetustissimi mortalium*, inquit Tacitus, * *nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercitionibus agebant.* Apud Macrobium est, *Primum inter homines mali nescia & adhuc astutiæ inexperta simplicitas.* hæc simplicitas * ἀφέλεια videtur dici sapienti Hebræo, Paulo Apostolo ἁπλότης, quam opponit τῇ πανουργίᾳ, vafræ calliditati. Negotium erat illis unicum DEI cultus, * cujus symbolum arbor vitæ, ut Hebræi veteres explicant, assentiente Apocalypsi. Vivebant autem facile ex his * quæ sine industria sponte sua terra proferebat. Verum in vita hac simplice & innocente non perstiterunt homines, sed animum applicuerunt ad artes varias, quarum symbolum erat * arbor scientiæ boni & mali, id est earum rerum quibus tum bene tum male uti licet: φρόνησιν μέσην vocat Philo. Huc respiciens Solomo; *Deus*, inquit, *creavit hominem rectum*, id est *simplicem, sed ipsi quæsiverunt sibi cogitationes multas.* ἔῤῥεπον εἰς πανουργίαν ut dicto loco Philo loquitur. Dion Prusæensis oratione VI: ἀλλὰ τὴν πανουργίαν τοὺς ὕστερον καὶ τὰ πολλὰ εὑρόντας καὶ μηχανησαμένους πρὸς τὸν βίον οὐ πάνυ τι συνενεγκεῖν· οὐ γὰρ πρὸς ἀνδρείαν, οὐδὲ δικαιοσύνην χρῆσθαι τῇ σοφίᾳ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς ἡδονήν. *His qui primos secuti sunt hominibus calliditatem * variaque ad vitam reperta non multum fuisse conducibilia. Ingenio enim usos homines non tam ad fortitudinem ac justitiam quam ad voluptatem.* Antiquissimæ artes agricultura & pastura in primis fratribus apparuerunt: non sine aliqua rerum distributione. ex studiorum diversitate æmulatio, etiam cædes: ac tandem cum boni malorum consortio contaminarentur, * vitæ genus giganteum, id est, violentum, quale est eorum quos χειροδίκας Græci vocant. * Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita successit cupido voluptatis, * cui inserviit vinum: unde & illiciti amores. Præcipue vero concordiam rupit generosius vitium, ambitio, cujus signum turris Babylonica: mox alii alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum, sed terrarum pascuarum communio; quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret:

Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat:

donec aucto ut hominum, ita pecudum numero, passim terræ non in gentes ut ante, sed in familias dividi cœperunt. * Puteos vero, rem in siticulosa regione valde necessariam, nec multis sufficientem,

Iust. lib. II. *II ad Somnium Scip.* *Sap. III, 24.* *II Corinth. II, 3.* *Proverb. III, 18.* *Philo de Mund. cre.* *Apocalyp. XXII, 2.* *Ecclef. VII, 30.* *Gen. X, XI.* *Virg. Georg. I.* *Gen. XIII.*

Gen. XXI. tem, occupando quisque suos fecere. Hæc sunt quæ ex sacra historia docemur, satis convenientia cum his quæ philosophi & poetæ de pri-
Mari libero, mo statu rerum communium, & postea secuta rerum distributione
cap. 15. dixerunt, quorum testimonia alibi à nobis producta sunt. Hinc discimus quæ fuerit causa ob quam à primæva communione rerum primo mobilium, deinde & immobilium discessum est: nimirum quod cum non contenti homines * vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito, vitæ genus exquisitius delegissent, industria opus fuit, quam singuli rebus singulis adhiberent. quo minus autem fructus in commune conferrentur, primum obstitit locorum, in quæ homines discesserunt, distantia, deinde justitiæ & amoris defectus, per quem fiebat, ut nec in labore, nec in consumtione fructuum quæ debebat æqualitas servaretur. Simul discimus quomodo res in proprietatem iverint: non animi actu solo; neque enim scire alii poterant, quid alii suum esse vellent, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant: sed pacto quodam aut expresso, ut per divisionem, aut tacito, * ut per occupationem. simulatque enim communio displicuit, nec instituta est divisio, * censeri debet inter omnes convenisse, ut quod
Cic. Off. III. quisque occupasset id proprium haberet. * *Concessum,* inquit Cicero, *sibi ut quisque malit quod ad vitæ usum pertinet quam alteri acquiri non repu-*
Decl. 13. *gnante natura.* Cui addendum illud Quintiliani: *Si hæc conditio est, ut*
Macr. Sat. III, c. XII. *quicquid in usum hominis cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid jure possidetur, injuria aufertur.* Et veteres cum Cererem legiferam, & sacra ejus Thesmophoria dixerunt, hoc significabant, * ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem.

III. His positis dicimus mare sumtum aut sub ratione integri, aut sub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non posse: quod quia de privatis quidam concedunt, non de populis, probamus ex morali primum ratione; quia causa ob quam à communione discessum est hic cessat. Est enim tanta maris magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam, ad piscatum, ad navigationem. Idem dicendum esset de aëre, si quis ejus usus esse posset, ad quem terræ usus non esset necessarius, ut est * ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo qui in terra imperium habet. Nec aliud censendum de Syrtibus, ubi nihil est quod cultum ferat, & usus unicus petendarum inde arenarum exhauriri nequit.
Lib. I. Est & naturalis ratio quæ mare consideratum ut diximus, proprium fieri vetat: quia occupatio non procedit * nisi in re terminata: unde
Paneg. Thucydides terram vacuam vocat ἀόριστον: & Isocrates terram ab
De Gener. Atheniensibus occupatam τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀφορισθεῖσαν. Liquida vero quia
lib. II. c. 2. per se non terminantur (τὸ ὑγρὸν ἀόριστον οἰκείῳ ὅρῳ, inquit Aristoteles) occupari nequeunt, nisi ut contenta in re alia: quomodo lacus & stagna occupata sunt, item flumina quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut * terra majus, unde terram mari
VII, c. XII. contineri veteres dixere: τὸν Ὠκεανὸν δεσμὸν ἕνεκα τῇ γῇ περιβεβλῆσθαι, quæ
Lib. II, cap. 13. Apollonii verba apud Philostratum. Sulpicius Apollinaris apud Gellium: *Quid potest dici circa Oceanum esse, cum undique Oceanus circumscribat*

scribat omnes terras, & ambiat? Mox: *Quum vero omnes terras omnifariam & undique versum circumfluat, nihil citra eum est, sed undarum illius ambitu terris omnibus convallatis in medio ejus sunt omnia quæ intra oras ejus inclusa sunt.* M. Acilius Consul in oratione ad milites quæ apud Livium: *Oceano,* inquit, *qui orbem terrarum amplexu finit.* In Senecæ suasoriis dicitur Oceanus totius orbis vinculum terrarumque custodia: Lucano unda Mundum coercens. Nec fingenda divisio: nam cum primum terræ divisæ sunt, incognitum erat mare sui maxima parte: atque ex eo nullus fingi modus potest quo gentes adeo dissitæ de divisione convenirent. Ideo quæ communia omnium fuerunt & in prima divisione divisa non sunt; ea non jam divisione, sed occupatione transeunt in jus proprium, nec dividuntur nisi postquam propria esse cœperunt.

IV. Veniamus ad ea quæ propria fieri possunt, sed nondum facta sunt propria. Talia sunt * loca multa inculta adhuc, * insulæ in mari, feræ, pisces, aves. Sed duo notanda sunt: duplicem esse occupationem, unam per universitatem, alteram per fundos. prior solet fieri per populum, aut eum qui populo imperat: altera deinde per singulos, magis tamen assignatione, quam libera occupatione. Quod si quid universim occupatum in singulos dominos descriptum non est, non ideo vacuum censeri debet. manet enim in dominio primi occupatoris, puta, populi aut regis. Talia esse solent flumina, lacus, stagna, silvæ, montes asperi.

V. De feris, piscibus, avibus illud notandum est, qui imperium habet in terras & aquas, ejus lege impediri posse aliquos, ne feras, pisces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri etiam exteros. Ratio est, quia ad gubernationem populi moraliter necessarium est, ut qui ei vel ad tempus se admiscent, quod fit intrando territorium, ii conformes se reddant ejus populi institutis. Nec obstat quod sæpe in jure Romano legimus, jure naturæ, aut gentium, liberum esse talia animalia venari: hoc enim verum est quamdiu lex civilis nulla intercedit, sicut lex Romana res multas relinquebat in illo primævo statu, de quibus aliæ gentes aliud constituerunt. Cum autem lex civilis aliud constituit, eam observari debere jus ipsum naturæ dictat. Lex enim civilis quanquam nihil potest præcipere quod jus naturæ prohibet, aut prohibere quod præcipit, potest tamen libertatem naturalem circumscribere, & vetare quod naturaliter licebat, atque etiam ipsum dominium naturaliter acquirendum vi sua antevertere.

Covarr. c. peccatum. par. 11, s. 8. Dd. in l. cunctos populos. C. de summ. Trin. Innoc. & Panorm. in c. à nobis. 1. de sent. excomm. Covar. d. loco.

VI. Videamus porro ecquod jus communiter hominibus competat in eas res, quæ jam propriæ aliquorum factæ sunt. quod quæri mirum forte aliquis putet, cum proprietas videatur absorpsisse jus illud omne, quod ex rerum communi statu nascebatur. Sed non ita est. Spectandum enim est, quæ mens eorum fuerit, qui primi dominia singularia introduxerunt: quæ credenda est talis fuisse, ut quam minimum ab æquitate naturali recesserit. Nam si scriptæ etiam leges in eum sensum trahendæ sunt quatenus fieri potest, multo magis mores, qui scriptorum vinculis non tenentur. Hinc primo sequitur, in

gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi, tanquam si communes mansissent; quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege dominii, summa illa necessitas videtur excepta. Hinc illud, ut in navigatione, si quando defecerint cibaria, quod quisque habet in commune conferri debeat. sic & defendendi mei causa vicini ædificium orto incendio dissipare possum: & funes aut retia discindere in quæ navis mea impulsa est, * si aliter explicari nequit. Quæ omnia lege civili non introducta, sed exposita sunt. Nam & inter Theologos recepta sententia est in tali necessitate, si quis quod ad vitam suam necessarium est sumat aliunde, eum furtum non committere: cujus definitionis non hæc causa est, quam nonnulli adferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare teneatur, sed quod res omnes in dominos distinctæ, cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam si primi divisores interrogati fuissent quid de ea re sentirent, respondissent quod dicimus. *Necessitas*, inquit pater Seneca, *magnum humanæ imbecillitatis patrocinium*, * *omnem legem* (humanam scilicet, aut ad humanæ modum factam) *frangit*. Cicero Philippica XI; *Cassius in Syriam profectus est, alienam provinciam si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam lege naturæ*. Apud Curtium est: *In communi calamitate, suam quemque habere fortunam.*

L. 2, §. Cum in eadem. D. ad l. Rhodiam. L. Quo naufragium. §. Quod ait D. de incend. L. Quemadmodum. §. Item, D. ad l. Aquiliam. Thom. 2. 2. 66. 7. Covar. cap. peccatum. p. 2. §. 1. Soto lib. v, q. 3. art. 4.

VII. Sed cautiones adhibendæ sunt, ne evagetur hæc licentia: quarum prima sit: omni modo primum tentandum, an alia ratione necessitas evadi possit, puta adeundo magistratũ; aut etiam tentando an rei usus à domino possit precibus obtineri. Plato ex vicini puteo aquam peti ita demum permittit, si quis in suo ad cretam usque foderit ad aquam exquirendam: & Solon; Si in suo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus; ἀπορίᾳ γὰρ ᾤετο δεῖν βοηθεῖν, οὐκ ἀργίαν ἐφοδιάζειν. *arbitrabatur subveniendum necessitati, non instruendam pigritiam.* Xenophon in responso ad Sinopenses: ὅποι δ' ἂν ἐλθόντες ἀγορὰν οὐκ ἔχωμεν, ἄν τε εἰς βάρβαρον γῆν, ἄν τε εἰς Ἑλληνίδα, οὐχ ὕβρει, ἀλλ' ἀνάγκῃ λαμβάνομεν τὰ ἐπιτήδεια: *ubi jus emendi nobis non conceditur, sive in Barbarico, sive in Græcanico solo, ibi quæ opus est sumimus, non per proterviam, sed ex necessitate.*

Less. lib. II. cap. 12, dub. 12, n. 70. Exped. Cyri v.

VIII. Secundo, non concedendum hoc si pari necessitate ipse possessor teneatur. nam in pari causa, possidentis melior est conditio. *Stultus non est*, ait Lactantius, *qui tabula naufragum, ne salutis quidem propriæ causa, nec equo saucium dejecerit: quia se abstinuit à nocendo, quod est peccatum; & hoc peccatum vitare sit sapientia.* Cicero dixerat Officiorum III, *Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia.* Apud Curtium legitur: *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.*

Lib. v, c. 16.

IX. Tertio, ubi fieri poterit faciendam restitutionem. Sunt quidam qui aliter censent hoc argumento, quod qui jure suo usus est ad restitutionem non obligetur. Sed verius est jus hic non fuisse plenum, sed restrictum cum onere restituendi ubi necessitas cessaret.

Adr. quod. lib. I. art. 2, col. 3. Covar. d. loco.

Tale

Tale enim jus sufficit ad servandam naturalem æquitatem contra rigorem dominii.

X. Hinc colligere est, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat locum occupare, qui situs sit in solo pacato: nimirum si non imaginarium, sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat, & inde irreparabilia damna det: deinde, si nihil sumatur, quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino vero jurisdictione & fructibus: postremo, si id fiat animo reddendæ custodiæ, simulatque necessitas illa cessaverit. *Enna aut malo, aut* Lib. XXIV. *necessario facinore retenta*, ait Livius: quia malum hic, quicquid vel minimum abit à necessitate. Græci qui cum Xenophonte erant, cum De Exped. Cyri lib. V. navibus omnino opus haberent, ipsius Xenophontis consilio ceperunt transeuntes, sed ita ut merces dominis intactas conservarent, nautis vero & alimenta darent, & precium persolverent. Primum ergo quod post dominia ex veteri communione restat jus, est id, quod jam diximus necessitatis.

XI. Alterum est utilitatis innoxiæ. *Quidni enim*, inquit Cicero, De Off. I. *quando sine detrimento suo potest, alteri communicet, in iis quæ sunt accipienti utilia, danti non molesta?* Ideo Seneca beneficium negat dici posse IV de Benef. ignis accendendi potestatem. Apud Plutarchum legimus Symposiacon VII: οὔτε γὰρ τροφὴν ἀφανίζειν ὅσιον αὐτοὺς ἅδην ἔχοντας. οὔτε νάματος ἐμφορηθέντας πηγὴν ἀποτυφλοῦν καὶ ἀποκρύπτειν, οὔτε πλοῦ σημεῖα καὶ ὁδοῦ διαφθείρειν χρησαμένους, ἀλλ' ἐᾶν καὶ ἀπολείπειν τὰ χρήσιμα τοῖς δεησομένοις μεθ' ἡμᾶς. *Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus, neque fontem, postquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare, neque signa navigationis aut itineris abolere, quæ nobis usui fuerint.*

XII. Sic flumen, qua flumen dicitur, proprium est populi cujus intra fines fluit, vel ejus, cujus in ditione est populus: atque ei licet molem in flumen injicere: quæ in flumine nascuntur ejus sunt. At L. Quædam. D. de rer. divis. idem flumen, qua aqua profluens vocatur, commune mansit, nimirum ut bibi hauririque possit.

Quis vetet apposito lumen de lumine sumi;
Atque cavum vastas in mare servet aquas?

inquit Ovidius: apud quem & Lycios Latona sic alloquitur:

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est:

ubi & undas vocat munera publica, id est hominibus communia, vocis publicæ acceptione minus propria: quo sensu res quædam publicæ juris gentium dicuntur. Virgilius undam eodem sensu dixit cunctis patentem.

XIII. Sic & terræ, & flumina, & si qua pars maris in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent ad causas justas; puta quia suis finibus expulsi quærunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente seposita, aut etiam quia quod suum est justo bello petunt. Ratio hic eadem quæ supra, quia Bal. III, dominium introduci potuit cum receptione talis * usus qui prodest cons. 293. his, illis non nocet: ideoque dominii auctores id potius censendi sunt voluisse. Exemplum habemus insigne in Mosis historia, qui Num. XX, cum transeundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde & XXI.

Emoræo has tulit leges, iturum se via regia, nec deflexurum ad possessiones privatas. Si qua re ipsorum haberet opus, justum pretium eis persoluturum. Quæ conditiones cum repudiarentur, * justum eo nomine bellum intulit Emoræo. *Innoxius enim transitus denegabatur*, inquit Augustinus, *qui jure humanæ societatis æquissimo patere debebat*. Græci qui cum Clearcho: πορευσόμεθα δὲ ἂν οἴκαδε εἴ τις ἡμᾶς μὴ λυποίη. ἀδικοῦντα μέν τοι πειρασόμεθα σὺν τοῖς θεοῖς ἀμύνασθαι. *Domum ibimus, si nemo molestus sit: si quis injuriam faciat, cum Deorum ope arcere conabimur.* Nec multo aliter Agesilaus cum ex Asia rediens ad Troadem venisset, interrogavit ut amicum se an ut hostem transire vellent: Et * Lysander Bœotios rectis se hastis transire vellent, an inclinatis. Batavi apud Tacitum Bonnensibus nuntiant: *Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cimon quondam Lacedæmoniis suppetias laturus per agrum Corinthium traduxerat copias. Reprehensus à Corinthiis quod non prius civitatem compellasset: nam & qui fores alienas pulset, non intrare nisi domini permissu: *At vos*, inquit, *Cleonæorum & Megarensium fores non pulsastis, sed perfregistis, censentes omnia patere debere plus valentibus.* Media sententia vera est, * postulandum prius transitum: sed si negetur, vindicari posse. * Ita Agesilaus ex Asia rediens cum à rege Macedonum transitum postulasset, atque is consultaturum se dixisset: *Consultet*, inquit: *nos interea transibimus.* Neque recte excipiet aliquis metuere se multitudinem transeuntium. Ius enim meum metu tuo non tollitur: eoque minus, quia sunt rationes cavendi, ut si divisis manibus transmittantur copiæ, * si inermes, quod Agrippinenses Germanis dicebant: quem morem antiquitus in Eleorum regione observatum notavit Strabo: si impensa transeuntis, is qui transitum concedit, sibi præsidia idonea conducat: * si obsides dentur, quod à Demetrio Seleucus postulabat, ut eum intra sui imperii fines subsistere sineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum justum movet is qui transit, ad negandum transitum non valet. Neque magis admittendum si dicas, & alià posse transiri: tantundem enim quivis diceret, atque eo modo jus transeundi plane interimeretur: sed satis est si sine dolo malo transitus postuletur, qua proximum ac commodissimum est. Plane si injustum moveat bellum qui transire vult, si hostes meos secum ducat, negare transitum potero: nam & in suo ipsius solo ei occurrere, atque iter impedire fas esset. Neque vero personis tantum, sed & mercibus transitus debetur. Nam quominus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus est: id enim permitti interest societatis humanæ; nec cuiquam damno id est: nam etiam si cui lucrum speratum, sed non debitum decedat, id damni vice reputari non debet. Testimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi, addemus unum * ex Philone: πᾶσα δὲ θάλαττα φορτηγοῖς ὁλκάσιν ἀκινδύνως διαπλεῖται, κατὰ τὰς ἀντιδόσεις ἃς ἀλλήλαις ἀγαθῶν ἀντεκτίνουσιν αἱ χῶραι κοινωνίας ἱμέρῳ, τὰ μὲν ἐνδέοντα λαμβάνουσαι, ἃ δὲ ἄγουσι περιουσίαν ἀντεκπέμπουσαι. φθόνος γὰρ οὐδέποτε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκράτησεν. ἀλλ' οὐδὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀποτομάς. *Mare omne navibus onerariis tuto satis navigatur, * eo commercio quod ex naturalis*

Lib. qu. IV. super Num. ad cap. 20.

Plut. Apo.

Hist. IV.

Plut. Cimo.

Tac. IIII historiar.

Lib. VIII.

naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit, dum mutuo aliarum copia aliarum inopia succurrit. Nam invidia nunquam aut orbem universum, aut magnas ejus partes invasit. Alterum ex Plutarcho qui de mari sic loquitur: *ἄγριον ὄντα καὶ ἀσύμβολον τὸν βίον τοῦτο τὸ στοιχεῖον συνῆψε καὶ τέλειον ἐποίησε, διορθούμενον ταῖς παρ' ἀλλήλων ἐπικουρίαις, καὶ ἀντιδόσεσι κοινωνίαν ἐργαζόμενον καὶ φιλίαν: Vitam nostram, feram alioqui & commerciorum exsortem, hoc elementum sociavit atque perfecit, supplens quod deerat ope mutua, & permutatione rerum societatem amicitiamque concilians.* Quicum convenit Libanii illud: *οὐ μὲν τοῖς πάντα γε πᾶσιν ἔνειμε μέρεσιν, ἀλλὰ διεῖλε τὰ δῶρα κατὰ τὰς χώρας εἰς κοινωνίαν τοὺς ἀνθρώπους ἄγων τῇ παρ' ἀλλήλων χρείᾳ. καὶ φαίνει δὴ τὰς ἐμπορίας, ὅπως τῶν παρ' ἐνίοις φυομένων, κοινὴν εἰς ἅπαντας ἐνέγκῃ τὴν ἀπόλαυσιν. Deus non omnia omnibus terræ partibus concessit, sed per regiones dona sua distribuit, quo homines alii aliorum indigentes ope societatem colerent. Itaque mercaturam excitavit, ut quæ usquam nata sunt iis communiter frui omnes possent.* Euripides quoque Supplicibus Thesea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit, navigationem annumerat, his verbis:

> *πόντου τε ναυστολήμαθ' ὡς διαλλαγὰς*
> *ἔχοιμεν ἀλλήλοισιν ὧν πένοιτο γῆ.*
> *Et cuique terra quæ suum ingenium negat,*
> *Supplere ratium pelagiis discursibus.*

Apud Florum est: *Sublatis commerciis, rupto fœdere generis humani.* Lib. III.

XIV. Sed quæritur, an ita transeuntibus mercibus, terra, aut amne, aut parte maris quæ terræ accessio dici possit, vectigalia imponi possint ab eo qui in terra imperium habet. Certe quæcunque onera ad illas merces nullum habent respectum, ea mercibus istis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec capitatio civibus imposita ad sustentanda reipublicæ onera, ab exteris transeuntibus exigi potest. Sed si aut ad præstandam securitatem mercibus, aut inter cætera etiam ob hoc onera sustinentur, ad ea compensanda vectigal aliquod imponi mercibus potest, dum modus causæ non excedatur. * Inde 1 Reg. x, enim pendet justitia ? ut tributi ita & vectigalis. Sic vectigal equo- 28. rum & neti quæ Isthmum Syriacum transibant accepit rex Solomo. xII, 14. De thure Plinius: *Evehi non potest, nisi per Gebanitas. * Itaque & horum regi penditur vectigal.* Sic ditati Massilienses ex fossa quam ex Rhodano in mare Marius duxerat, *πραττόμενοι τοὺς ἀναπλέοντας καὶ τοὺς καταγομένους: * vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent, aut descenderent,* ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet, Corinthios ab antiquissimis usque temporibus vectigal percepisse, de Tac. Inst. IV. mercibus, quæ ad vitandum Maleæ flexum, terra de mari in mare Chop. de Do. transferebantur. Sic pro Rheni transitu pretium accipiebant Roma- lib. I. tit 9. ni. *Etiam in pontibus pro transitu datur,* inquit Seneca. Et de fluminum Pereg. l. 1. de jure Fisci. transitu pleni sunt Iurisconsultorum libri. Sed frequens est ut æquus c. 1. n. 22. modus non servetur, cujus rei Phylarchos Arabum incusat. † Stra- Ang. cons. bo, hoc addito: *χαλεπὸν γὰρ ἐν τοῖς τοσούτοις καὶ τοῖς αὐθαδέσι κοινὸν ἀφορισθῆ-* 190. Zabar. cons. 38. *ναι μέτρον τὸ τῷ ἐμπόρῳ λυσιτελές. Difficile enim est ut inter validos & feroces* Firm. in tr. de gabe ll. *definiatur modus mercatori non gravis.* † Lib. XVI.

XV. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus aut prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua justa de causa, licere debet. nam est & hoc inter utilitates innoxias. *Vict. de Indis rel. 2. n. 1.* * Itaque Ilioneus apud Virgilium cum Trojani in terra Africa consistere vetarentur, Deos judices audet invocare, & probata Græcis querela Megarensium adversus Athenienses, qui eos portubus suis arcebant, *Pericl. Diod l. XII. Thuc. 1.* *παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, contra jus commune* ut Plutarchus loquitur: ita ut Lacedæmoniis nulla belli causa justior visa fuerit. Cui & hoc consequens est, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiamsi littus à populo occupatum concedamus. nam quod decretum Prætoris adhibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari exstruere quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: quo & illud Poëtæ:

Contracta pisces æquora sentiunt
Iactis in altum molibus.

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt, deneganda non est externis, dum & imperium quod constitutum est subeant, & quæ alia ad vitandas seditiones sunt necessaria. quam æquitatem recte observavit divinus Poëta, cum Æneam inducit has ferentem conditiones:

socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer.

Lib. I. Et apud Halicarnassensem Latinus ipse æquam esse dicit Æneæ causam, si sedium inopia compulsus eo advenisset. *Lib. XVII.* Barbarorum est hospites pellere, ait ex Eratosthene Strabo: nec probati hac in parte Spartani. *De officiis III, c. 7.* Ambrosio quoq; judice illi, qui peregrinos urbe prohibent, nequaquam probandi. *Herod. l. I. & IV. Pausf. l. VII. Oros. VII. Diod. lib. V.* Sic Æoles Colophonios, Rhodii Phorbantem ejusque socios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cumæi alios ad se adventantes exceperunt. At de iisdem Minyis recte Herodotus cum recepti partem imperii poscerent, ait eos *ἐξυβρίσαι καὶ ποιῆσαι οὐχ ὅσια, injuriosos fuisse & fecisse quæ facere fas non erat*: *Lib. IV. c. 6.* beneficium ab illis in injuriam versum dixit Valerius Maximus.

XVII. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac sterilis soli, id quoque advenis postulantibus concedendum est, aut etiam ab illis recte occupatur, quia occupatum censeri non debet quod non excolitur, nisi imperium quod attinet, quod populo veteri salvum manet. Trojanis data à Latinis Aboriginibus jugera duri atque asperrimi agri septingenta, * ut Servius notat. *Ad XI Æneidos.* Apud Dionem Prusæensem oratione VII legimus: *οὐδὲν ἀδικοῦσιν οἱ τὴν ἀργὸν τῆς χώρας ἐργαζόμενοι: nihil peccant qui partem terræ incultam colunt*. Clamabant *Tacit. Ann. XIII.* olim Ansibarii, *sicut cœlum Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque sint vacuæ eas publicas esse: Solem, quin etiam & sidera respicientes, quasi coram interrogabant, vellentne contueri inane solum: potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores.* Sed male dicta hæc generalia rei præsenti aptabant. nam terræ illæ non omnino erant vacuæ, sed pascendis pecoribus & armentis militum serviebant: quæ justa Romanis negandi causa. *Liv. lib. V.* Nec minus juste jam olim Romani ex Gallis Senonibus quærebant; *quod jus esset agrum à possessoribus petere, aut minari arma?*

XVIII. Post jus commune ad res, sequitur jus commune ad

actus:

actus: quod datur aut simpliciter, aut ex suppositione. Simpliciter datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur, sine quibus vita commode duci nequit. Non enim par hic necessitas requiritur, ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur de eo quod fiat domino invito, sed de modo acquirendi dominis volentibus: tantum ne id aut lege lata, aut conspiratione impedire liceat. Est enim tale impedimentum naturæ societatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc est quod Ambrosius vocat, * *separare à commerciis communis parentis, fusos omnibus partus negare, consortia vivendi averruncare.* Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, puta alimentis, vestimentis, medicamentis. *De Officiis III. c. 7.*

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus asseveramus: demto, si à quibus petitur ipsi ejus rei indigeant: * quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum communiter tolerandum, ostendit indicato jam loco Ambrosius. *Covar. Var. resol. lib. III. c. 14. ibi. Tertio.*

XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est. nam cuilibet liberum est statuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabatæis Strabo. † εἰσαγώγιμα δ' ἐϛὶ τὰ δ' ἐ παντελῶς. * *importare merces quasdam licet, quasdam non item.* *Molina disp. 105. Ægi. Reg. de act. supernat. disp. 31. du. 2. n. 52. Cæs. 1. bell. Gall. † Lib. XVI.*

XXI. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, si virorum populus aliunde expulsus alio advenerit. nam sine femina ætatem agere etsi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. cœlibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores adimi viris non debet. Romulus apud Livium vicinos rogat, ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Canulejus apud eundem: *Connubium petimus, quod finitimis, externisque dari solet. Iure belli injuste negatas nuptias juste victor auferret*, Augustino judice. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus, quibus sunt conditæ, nulli erant populi quibus non fœminarum copia suppeteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, sed de iis quæ justa sunt, hoc est quæ speciales quosdam juris civilis effectus producunt. *Lib. I. Lib. IV. De civ. Dei l. 11. c. 17.*

XXII. Ex suppositione jus commune est ad actus, quos populus aliquis externis promiscue permittit. Nam tunc si unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam feminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de caussa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem. *Vict. d. rel. 2. n. 2, 3. Iud. XX.*

XXIII. Sed de permissis quod diximus, intelligendum est de his, quæ permissa sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublatæ: non si permissa sint per beneficium relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur concilia- *Disp. 105.*

ri posse quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit Molina.

XXIV. Quæsitum memini an populo alicui liceat cum alio populo pacisci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat. Licere censeo, si is qui emit populus paratus sit aliis vendere æquo pretio. nam aliarum gentium non interest à quo emant quod ad desideria naturæ attinet. Lucrum autem alter alteri prævertere licite potest, maxime si causa subsit, ut si qui id stipulatus est populus alterum populum in suam tutelam receperit, sumptusque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coemtio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam solet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

Annotata ad Caput II.

§. II. *Erant omnia communia & indivisa omnibus*] Ejus vestigium mansit in Saturnalibus.

Theatrum cum commune sit] Seneca de Beneficiis VII, c. XII: *Equestria omnium equitum Romanorum sunt. in illis tamen locus meus fit proprius quem occupavi.*

Ex simplicitate eximia] Horatius:

Campestres melius Scythæ,
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, & rigidi Getæ,
Immetata quibus jugera liberas
Fruges & Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua
Defunctumque laboribus
Æquali recreat sorte vicarius.

Esseni] Et ab his orti Pythagoristæ. Vide Porphyrium, Diogenem Laërtium, Gellium, I, 9.

Primi homines] Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celsum. neque nihil huc pertinet, quod Tertullianus dixit libro de Anima: *Naturale enim rationale credendum est, quod animæ à primordio sit ingenitum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod Deus jussu quoque ediderit, nedum id quod proprie afflatu suo emiserit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit, & coadoleverit in anima adinstar jam naturalitatis, quia statim in primordio naturæ accidit.*

Nulla adhuc mala libidine] Seneca de iisdem epistola XC, *ignorantia rerum innocentes erant.* Deinde locutus de justitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: *Omnibus his virtutibus habebat similia quædam, rudis vita.* Iosephus: *μηδεμιᾷ ξενιζόμενοι ψυχὴν φροντίδι. Nullis curis turbidum habentes animum.*

Ἀφθαρσία videtur dici sapienti Hebræo] Sic & Paulus Eph. VI, 24. qui & ἀδιαφθορίαν dixit Tit. II, 17.

Cujus symbolum arbor vitæ] Sanctitas superior, Rabbinis: ἔνθεος σοφία, divina

divina ſapientia Arethæ ad Apocalypſim. De Paradiſo vide Eccleſiaſtici caput XL, 17. & quatuor fluminibus Paradiſi eundem librum XXIV, 35, & ſequentibus.

Quæ ſine induſtria ſponte ſua terra proferebat] Vide egregium hac de re locum libro II Varronis de re Ruſtica, ex Dicæarcho: & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non eſu animalium IV.

Arbor ſcientiæ boni & mali] Ioſephus: τὸ φυτὸν ὀξύτητος καὶ διανοίας τὸ ὑπῆρχεν. *quæ arbor erat ſollertiæ & intelligentiæ.* Telemachus apud Homerum: κἀγὼ οἶδα ἕκαστα

ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια· πάρος δ' ἔτι νήπιος ἦα.

omnia novi

Quæ bona, quæ mala ſunt, nec ſum jam parvus ut ante.

Zenoni Cittienſi prudentia, ſcientia bonorum & malorum & mediorum. Eſt id apud Diogenem Laërtium. Plutarchus de Communibus notitiis: τί δεινὸν εἰ τῶν κακῶν ἀναιρεθέντων οὐκ ἔσται φρόνησις, ἑτέραν δ' ἀντ' ἐκείνης ἀρετὴν ἕξομεν, οὐκ ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀλλ' ἀγαθῶν μόνων ἐπιστήμην οὖσαν. *Quid nocebit, ſi ablatis malis nulla erit prudentia, pro ea autem aliam habeamus virtutem, quæ non bonorum ac malorum ſed ſolorum bonorum ſit ſcientia?*

Variaque ad vitam reperta] Late hoc explicat Seneca epiſtola XC, quem lege. & Dicæarchum apud dictos jam ſcriptores.

Vita genus giganteum] Seneca Naturalium III in fine: *exſtinctis pariter feris in quarum homines ingenia tranſierant.*

Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita acceſſit cupido voluptatis] Seneca dicto loco: *illis quoque innocentia non durabit, niſi dum novi ſunt.*

Cui inſerviit vinum, unde & illiciti amores] *Præmiumque ſummum ebrietatis libido portentoſa ac jucundum nefas.* Seneca ibidem.

Puteos vero] De puteis ad Oaſim inter multos communibus, vide Olympiodorum apud Photium.

Veſci ſponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere aut corticibus arborum ferarumve pellibus veſtito] Qualem vitam Scritefinnorum nobis accurate deſcribit Procopius Gotthicorum II. Adde Plinium XII, I. Vitruvium II, c. I.

Vt per occupationem] Vide quæ hac de re ex Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britanniæ Seldenus in Thalaſſocratico.

Cenſeri debet inter omnes conveniſſe ut quod quiſque occupaſſet, id proprium haberet] Cicero: *ex quo quia ſuum cujuſque fit eorum quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit id quiſque teneat.* quod ſimilitudine illuſtrat à Chryſippo reperta de ſtadio, ubi currendo licet vincere adverſarium, non eum detrudendo. Scholiaſtes ad Artem poëticam Horatii: *quemadmodum domus aut ager ſine domino communis eſt: occupatus vero jam proprius fit.* Varro in Age modo: *Terra cultura cauſa attributa olim particulatim, ut Etruria Thuſcis, Samnium Sabellis.*

Conceſſum ſibi ut quiſque malit quod ad vitæ uſum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante natura] Solon:

χρήματα δ' ἱμείρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι
οὐκ ἐθέλω.

Divitias

Divitias habuisse velim, sed non bene partas
Non cupiam.

Cicero Officiorum I: *Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fugienda semper injuria.*

Ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem] *Postquam ex agrorum discretione nata sunt jura.* ita Servius ad illud in quarto Æneidos: *Legifera Cereri.*

§. III. *Ad aucupia*] & habitandi jus. Tam soli quam cæli mensura facienda est ait Pomponius l. si opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam, D. pro Socio.

Nisi in re terminata] ideo jugera quæ possessorem non habent immetata dixit Horatius.

Terra majus] ita de Oceano sensit Iarchas apud Philostratum III, XI.

§. IV. *Loca inculta adhuc*] vide Bembum historiæ VI.

Insula in mari] ut Echinades quas occupando suas fecit Alcmæon. Thucyd. II in fine.

§. VI. *Si aliter explicari nequit*] Talia non procedunt nisi ex magna & satis necessaria causa. Vlpianus l. Si alius. D. quod vi aut clam, ubi sequitur exemplum illud de ædibus intercisis arcendi incendii causa.

Omnem legem frangit] *quicquid coegit defendit.* lib. IV Controv. XXVII: Exemplis idem Seneca illustrat in excerptis controversiæ IV: *Necessitas est, quæ navigia jactu exonerat: necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit: necessitas est, lex temporis.* Theodorus Priscianus vetus medicus: *Expedit pragnantibus in vita discrimine constitutis sub unius partis sæpe jactura salutem mercari certissimam, sicut arboribus crescentium ramorum accommodatur salutaris abscissio, & naves pressæ onere cum gravi tempestate jactantur, solum habent ex damno remedium.* Prima illa verba ad ἐμβρυοθλάςῃ pertinent, cujus instrumenti descriptio apud Galenum & Celsum, ac proinde eadem vox restituenda apud Tertullianum de Anima.

§. XIII. *Vsus qui prodest his, illis non nocet*] Servius ad VII Æneidos: *littusque rogamus innocuum. cujus vindicatio,* ait, *nulli possit nocere.*

Iustum eo nomine bellum] *Iusta bella gerebantur à filiis Israel contra Amorræos* ait indicato hic loco Augustinus. Sic Amyntorem Orchomeni regem ob negatum transitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Græci Iosephum bello petiere quod eos per fines suos transire passus non esset: notat Scholiastes ad Horatii carmen in Canidiam. Adde legem Longobardicam lib. II, tit. LIV, c. 2.

Agesilaus] Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

Lysander] Et in hujus vita eundem.

Postulandum prius transitum] Aristophanes Avibus:

εἴθ' ὥσπερ ἡμεῖς ἢν ἰέναι βουλώμεθα
πυθῶδε Βοιωτοὺς δίοδον αἰτούμεθα.
Vt nos, cùm nobis Delphos sumendum est iter.
Prius Bœotos transitum deposcimus.

ubi Scholiastes: τότε μόνον δίοδον ζητοῦσιν, ὅταν στράτευμα διάγῃ. *tunc demum iter poscitur, ubi exercitus traducitur.* Veneti & Germanis & Gallis de Marano certantibus iter præbuere. Paruta XI. Iidem Germanis conquerentibus

querentibus de transitu hostibus dato, ostendunt id nisi armis impediri non potuisse, quibus uti non mos sibi, nisi in hostes manifestos. eodem libro. Sic & Pontifex se excusat libro ejusdem XII.

Ita Agesilaus ex Asia rediens à rege Macedonum] Etiam hac de re Plutarchum in ejus vita inspice.

Si inermes] Exemplum in excerpto legationum XII, apud Bembum VII historiæ Italicæ. Vide & notabilia pacta de transitu inter Fridericum Barbarossam & Isacium Angelum apud Nicetam libro II de vita ejusdem Isacii aliquot locis. in Imperio Germanico transitum postulans de damno resarciendo cavet. vide & Crantzium Saxonicorum X, & Mendosam in Belgicis. Cæsar Helvetiis iter per Provinciam noluit concedere, quod homines iniquo animo existimabat non temperaturos ab injuriis & maleficio. de Bello Gallico lib. I.

Si obsides dentur] exemplum habes Procopii Persicorum II.

Si hostes meos secum ducat] Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant, Narseti Langobardos secum ducenti, Gotthicorum IV. Alia negati itineris exempla habes apud Bembum libro VII Italicorum, apud Parutam libro historiæ Venetæ V, & VI.

Ex Philone] in legatione ad Cajum.

Eo commercio quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit] Apud Florum est libro III: *sublatis commerciis, rupto federe generis humani.* Servius ad Eclogam IV: *navigatio ex mercimonii ratione descendit.* idem ad Georgicon I: *significat necessitate quærendarum rerum homines navigandi peritiam ac studium reperisse. commune bonum erat patere commercium maris.* Ambrosius in opere de creatione: *Bonum mare tanquam hospitium fluviorum, invectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulantur.* quæ ex Basilio sumta Hexemeri IV. Mare forum mundi, insulas stationes in mari eleganter dixit de Providentia II Theodoretus. Adjungam his Chrysostomi ad Stelechium verba. τί ἂν τις εἴποι τὴν πρὸς τὰς ἐπιμιξίας εὐκολίαν γενομένην ἡμῖν; ἵνα γὰρ μὴ τῆς ὁδοιπορίας τὸ μῆκος ἀποτροπὴ γίγνοιτο τῆς συνουσίας τῆς πρὸς ἀλλήλους, ἐπιτομωτέραν ὁδὸν τὴν θάλατταν ἀνῆκε πανταχοῦ τῆς γῆς ὁ θεός. ἵνα ὥσπερ οἶκον ἕνα τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες, οὕτω θαμινὰ πρὸς ἀλλήλους βαδίζωμεν, καὶ τῶν παρ' ἑαυτῷ ἕκαστος τῷ πλησίον μεταδιδοὺς εὐκόλως ἀντιλαμβάνῃ τὰ παρ' ἐκείνου, καὶ μικρὸν τῆς γῆς μέρος κατέχων ὥσπερ ἁπάσης κύριος ὢν, τῶν πανταχοῦ γενομένων ἀπολαύῃ καλῶν. καὶ νῦν ἔξεστι καθάπερ ἐπὶ τραπέζης πολυτελοῦς, ἕκαστον τῶν δαιτυμόνων τὸ παρατεθειμένον αὐτῷ δοῦναι τῷ πόῤῥωθεν κατακειμένῳ, τὸ παρ' ἐκείνου ἀντιλαβεῖν, τὴν χεῖρα μόνον ἐκτείναντα. *Quomodo autem satis digne quis explicet facilitatem ad mutua commercia nobis datam? Ne enim itineris longitudo impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret, breviorem viam, mare scilicet, ubique terrarum disposuit Deus, ut mundum tanquam unam domum communiter inhabitantes, crebro nos invicem viseremus, & apud se nata quisque alteri communicans vicissim, commode acciperet res apud illum abundantes, ac sic exiguam tenens terræ partem, ita tanquam si teneret universam, frueretur ejus quæ ubivis sunt bonis. Licet itaque nunc tanquam in communi mensa convivarum unicuique ea quæ sibi apposita dare alteri longius accumbenti, ac contra quæ apud ipsum sunt accipere manu tantum extenta.*

§. XIV. *Inde enim pendet justitia, ut tributi ita & vectigalis*] Vide legem Langobardicam libro in titulo XXXI, c. XXXIII. & epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inter capitula legitur Caroli Calvi c. 14.

Itaque & horum regi penditur vectigal] simile apud Leonem Afrum non longe ab initio.

Vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent, aut descenderent] Huc alludens Aristophanes in Avibus vult interstrui aerem ut dii cogantur de victimarum nidore vectigal pendere.

§. XV. *Itaque Ilioneus*] Servius ad eum locum: *Occupantis enim est possessio littoris. unde ostenduntur crudeles, qui etiam à communibus prohibeant.* Laomedon ab Hercule occisus quod eum Trojæ portu pelleret, Servio ibidem narrante.

§. XVI. *Vt Servius notat*] ex Catone, Sisenna, aliisque veterum.

§. XVII. *Separare à commerciis communis parentis*] Plutarchus Pericle de Megarensibus: αἰκώμενοι πάσης μὲν ἀγορᾶς, πάντων δὲ λιμένων, ὧν Ἀθηναῖοι κρατοῦσιν εἴργεσθαι, καὶ ἀπελαύνεσθαι παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια. *Dequerebantur omni se mercatu, omni portu quem tenerent Athenienses arceri depellique contra gentium jura.* Seneca epistola LXXXVII, recitato Virgilii loco:

Et quid quaque ferat regio & quid quaque recuset,

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret: idem Naturalium V, 18: *quid quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes, dissipatas locis, miscuit?* Vide Anglorum querelas de Hispanis apud Thuanum libro LXXI, in historia anni CIƆ IƆ LXXX.

§. XIX. *Quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur*] Cassiodorus I, epistola XXXIV, *Copia frumentorum debet provincia primum prodesse cui nascitur.*

§. XX. *Importare merces quasdam licet, quasdam non licet*] Vide Crantzium Saxonicorum XI.

CAPVT III.

De acquisitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

I. *Originariam acquisitionem fieri per divisionem aut occupationem.*

II. *Rejiciuntur hic alii modi, ut concessio juris incorporalis.*

III. *Item specificatio.*

IV. *Occupatio duplex, ad imperium, ad dominium: quæ distinctio explicatur.*

V. *Occupationem mobilium lege posse anteverti.*

VI. *Quo jure nitatur dominium infantium & amentium.*

VII. *Flumina occupari posse.*

VIII. *An & mare.*

IX. *Olim in partibus Romani imperii id non licuisse:*

X. *Natura tamen jus non obstare in parte maris quæ terris quasi clausa sit.*

XI. *Quomodo talis occupatio fiat, & quamdiu duret.*

XII. *Talem occupationem jus non dare impediendi transitus innoxii.*

XIII. *Imperium in partem maris occupari posse, & quomodo.*

XIV. *Vectigal navigantibus mari ex certis causis imponi posse.*

XV. *De pactionibus quæ populum aliquem ultra certos terminos vetant navigare.*

XVI. *Fluminis cursus mutatus an territorium immutet. cum distinctione explicatur.*

XVII. *Quid sentiendum si alveus plane mutatus sit?*

XVIII. *Flu*

XVIII. *Flumen interdum totum accedere territorio.*
XIX. *Res derelictas occupanti cedere, niſi populus dominium quoddam generale occupaverit.*

SIngulari jure aliquid noſtrum fit acquiſitione originaria aut derivativa. Originaria acquiſitio olim cum genus humanum coire poſſet, fieri potuit etiam per diviſionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis etiam conceſſione ſervitutis, conſtitutione pignoris aliquid originarii acquiri: ſed recte expendenti apparebit id jus novum non eſſe niſi modo. nam virtute ipſa inerat in dominio domini.

III. Paulus Iuriſconſultus acquirendi cauſis & hanc annumerat, quæ maxime videtur naturalis, ſi quid ipſi ut in rerum natura eſſet fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat niſi ex materia prius exiſtente, ea ſi noſtra fuerit, continuabitur dominium ſpecie introducta: ſi nullius, ad occupationis genus hæc acquiſitio pertinebit: ſin aliena, jam naturaliter nobis ſolis eam non acquiri infra apparebit. *L. Poſſideri. s. Genera. D. de acq. poſſ.*

IV. De occupatione ergo, quæ poſt prima illa tempora ſolus eſt naturalis, an & originarius modus, videndum eſt nobis. In his autem quæ proprie nullius ſunt, duo ſunt occupabilia, imperium & dominium quatenus ab imperio diſtinguitur. Seneca ita hæc duo expreſſit: * *Ad reges poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas.* Dion Pruſæenſis hoc modo: ἡ χώρα τῆς πόλεως· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τοῦ ἑαυτοῦ: *Regio civitatis eſt: at non eo minus in ea ſuum quiſque poſſidet.* Imperium duas ſolet habere materias ſibi ſubjacentes, primariam, perſonas, quæ materia ſola interdum ſufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas ſedes; & ſecundariam, locum, qui territorium dicitur. Quanquam autem plerumque uno actu quæri ſolent imperium & dominium, * ſunt tamen diſtincta: ideoque dominium non in cives tantum, ſed & in extraneos tranſit, manente penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores aſſignationis, diviſioniſque. non ſufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territoriis ſumſiſſent, aſſignaverunt quidem futuris civibus coloniarum: Sed Jurisdictio in agris qui aſſignati ſunt penes eos remanſit, ex quorum territorio ſumti ſunt.* Demoſthenes oratione de Haloneſo, agros qui eorum ſunt quorum eſt territorium, vocat ἐγκτήματα, qui in alieno κτήματα. *Orat. XXXI.*

V. In loco autem cujus imperium jam occupatum eſt, jus occupandi res mobiles anteverti poſſe lege civili ſupra diximus. Eſt enim hoc jus ex jure naturæ permittente, non præcipiente, ut liceat ſemper. Neque enim id requirit humana ſocietas. Quod ſi quis dicat videri jus gentium eſſe, ut id liceat; reſpondebo etiamſi in aliqua parte orbis id communiter ita receptum ſit, aut fuerit, non tamen habere vim pacti inter gentes, ſed eſſe jus civile plurium gentium diſtributim, quod à ſingulis tolli poteſt. Et alia multa ſunt quæ juris gentium vocant Iuriſconſulti, ubi de rerum diviſione & acquirendo dominio agitur.

VI. Notandum & hoc, ſi ſolum jus naturale ſpectamus, dominium

nium non dari, nisi in eo qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit, ut & infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, personam illorum interim quasi sustinente humano genere. Sed nimirum humana jura multa constituere possunt præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc quod favore infantium & his similium, consensu gentium humanius viventium introductum est, stat intra actum primum, nec ad actum secundum, ut loquuntur scholæ, potest pertingere: id est ad habendi, non ad per se utendi jus pertinet. Nam alienatio & si qua huic sunt similia, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis, quæ in talibus existere non potest. Quo non male referas illud Pauli Apostoli, pupillum quanquam rerum paternarum dominum, dum ejus est ætatis, nihil differre à servis, exercitio dominii scilicet. De mari cœpimus supra aliquid dicere, quod nunc absolvendum est.

Gal. iv, 1.

VII. Flumina occupari potuerunt, quanquam nec supra nec infra includuntur territorio, sed cum aqua superiori & cum inferiori, aut cum mari cohærent. Sufficit enim quod major pars, id est latera clausa sunt ripis, & quod comparatione terrarum exiguum quid est flumen.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuisse ab eo qui terras ad latus utrumq; possideat, etiamsi aut supra pateat ut sinus, aut supra & infra, ut fretum, dummodo non ita magna sit pars maris, ut non cum terris comparata portio earum videri possit. Et quod uni populo aut Regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, si pariter mare interfitum occupare voluerint. nam sic flumina quæ duos populos interluunt, ab utroque occupata sunt, ac deinde divisa.

IX. Fatendum est in partibus cognitis Romano imperio, à primis temporibus ad Iustinianum usque, juris gentium fuisse ne mare à populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attinet. Nec audiendi sunt qui existimant, cum in jure Romano mare omnium commune dicitur, commune civium Romanorum intelligi. Nam primum voces ita sunt universales, ut hanc restrictionem non ferant. Nam quod Latine mare omnium commune dicitur, explicat Theophilus, κοινὸν πάντων ἀνθρώπων. † Vlpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita omnium esse sicut aër. Celsus maris communem esse usum omnibus hominibus. Præterea manifeste distinguunt Iurisconsulti publica populi, in quibus & flumina, ab his communibus. Ita in institutionibus legimus: ‡ *Quædam naturali jure * communia sunt omnium, quædam publica: Naturali jure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica sunt.* & apud Theophilum: φυσικῷ μὲν τῷ δικαίῳ κοινὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστὶ ταῦτα, ὁ ἀήρ, τὸ ὕδωρ, τὸ ἀέναον, θάλασσα. Mox: ποταμοὶ δὲ πάντες καὶ λιμένες πουπλικοί εἰσι, τουτέστι τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ. Sed & * de littoribus dixit Neratius, non ita esse publica, ut quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea quæ primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt, id est ne populi quidem ullius: cum quo responso pugnare videtur quod Celsus scripsit: *Littora in qua populus Romanus imperium habet,*

L. Quædam. D. de rer. divis. Instit. de rer. divis. §. 1.
† L. Vendit. Comm. præd. L. Littore. D. ne quid in loco publico.
‡ De rer. divis. §. 1.
L. Quod in littore. D. de acq. dom. d. l. littore. D. Ne quid in loco publico.

habet, populi Romani esse arbitror: maris autem usum communem omnibus hominibus. Sed conciliari videntur ita hæc posse, si dicamus Neratium de littore loqui, quatenus usus ejus navigantibus, aut prætervehentibus est necessarius. Celsum vero quatenus ad utilitatem assumitur, puta ad ædificium permanens: quod à Prætore impetrari solere Pomponius nos docet, ut & jus ædificandi in mari, id est in parte littori proxima, & quæ littori quasi accensetur. L. *Quamvis.* D. *de acq. dom.*

X. Hæc quanquam vera sunt, tamen * ex instituto non ex naturali ratione provenit, quod mare eo quo diximus sensu occupatum non est, aut occupari jure non potuit. Nam & flumen publicum est, ut scimus, & tamen jus piscandi in diverticulo fluminis occupari à privato potest. sed & de mari dictum à Paulo est, si maris proprium jus ad aliquem pertineat, uti possideris interdictum ei competere; quoniam ad privatam jam causam pertinet non ad publicam hæc res, utpote cum de jure fruendi agatur, quod ex privata causa contingit, non ex publica: ubi haud dubie * de exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur: quod * à Lucullo & aliis factum legimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata: *Peculiaria sibi maria excogitavit, æstuariis intercipiendo fluctus.* Sed idem postea contra veterum Iurisconsultorum responsa ad * πρόθυρα, id est vestibula in Bosphoro Thracico produxit Leo Imperator, ut ea quoque septis quibusdam quas ἐποχὰς vocabant, includi, & privatim vindicari possent. L. *Si quisquam.* D. *de diversf. temp. præscr.* L. *Sane.* D. *de injuriis.* L. IX. I. L. *injuriarum, circa finem.* D. *de injuriis.* Quod si privatorum fundis aliquid maris potest accedere, quatenus inclusum nempe est, & ita exiguum ut fundi portio censeri possit, nec quo minus id fiat repugnat jus naturæ; quidni & portio maris inclusa littoribus ejus fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit, quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati? Nec obstare quod mare non undique includatur, exemplo fluminis, intelligi potest, & exemplo maris ad villam admissi. Sed multa quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam consensu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi consensu sublatum est, maris portio quamvis exigua, & maxima sui parte inclusa littoribus, in jus proprium populi alicujus non concedet.

XI. Verum notandum etiam, si quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non esset, aut sublatum, tamen ex eo solo quod terras populus occuparit mare occupatum colligi non posse: nec animi actum sufficere, sed actu externo esse opus, unde occupatio possit intelligi. Deinde vero si deseratur possessio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id est ad usum communem: quod de inædificato littore respondit Papinianus, & de piscatione in fluminis diverticulo. L. *præscriptio.* D. *de usur.*

XII. Illud certum est, etiam qui mare occupaverit navigationem impedire non posse inermem & innoxiam, quando nec per terram talis transitus prohiberi potest, qui & minus esse solet necessarius & magis noxius. *Thucydid. lib.* VII.

XIII. Vt autem solum * imperium in maris partem sine alia

 pro-

Bossius tit. de aquu. n. 36. allegans Bal. Cepsoll. & alios. Vide l. Vnicam, c. de Classicis. lib. XI.

† Thucid. lib. IV.

proprietate occupetur, facilius potuit procedere: neque arbitror, jus illud gentium de quo diximus obstare. Argivi olim cum Atheniensibus expostularunt, quod suo mari Spartanos Argivorum hostes transire sivissent: quasi violato federe, quo cautum erat ne alter populus hostes alterius fineret ire *διὰ τῆς ἑαυτῶν, per sui imperii loca.* † Et in induciis annalibus belli Peloponnesiaci permittitur Megarensibus navigare mari quod ad ipsorum sociorumque terram pertineat, *τῇ θαλάσσῃ ὅσα ἂν κατὰ τὴν ἑαυτῶν καὶ κατὰ τὴν ξυμμαχίαν.* Sic *θάλασσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων πᾶσαν*, mare omne quod Romani est imperii, dixit Dion Cassius libro XLII. Themistius de Romano Imperatore: *τὴν γῆν καὶ θάλασσαν ὑπήκοον ἔχων, habens sibi subditam terram & mare.*

Oppianus ad Imperatorem:

σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
εἱλεῖται.

tuis etenim sub legibus æquor
Volvitur.

Et Dion Prusæensis in altera ad Tarsenses multa ei civitati ab Augusto ait concessa, inter alia *ἐξουσίαν τοῦ ποταμοῦ, τῆς θαλάττης τῆς κατ' αὐτὴν, jus in amnem Cydnum & proximam maris partem:* Et apud Virgilium legimus:

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.

Lib. IV. Apud Gellium: *Fluminum quæ in mare, qua imperium Romanum est fluunt.* Notat Strabo Massilienses multa cepisse spolia cum præliis navalibus vicissent *τοὺς ἀμφισβητοῦντας τῆς θαλάσσης ἀδίκως, eos qui injuste de mari controversiam moverent.* Idem Sinopen ait imperitasse mari in Cyaneas.

Lib. XII. Videtur autem imperium in maris portionem eadem ratione acquiri, qua imperia alia, id est, ut supra diximus, ratione personarum & ratione territorii. Ratione personarum, ut si classis, qui maritimus est exercitus, aliquo in loco maris se habeat: ratione territorii, quatenus ex terra cogi possunt qui in proxima maris parte versantur, nec minus quam si in ipsa terra reperirentur.

XIV. Quare nec contra jus naturæ aut gentium faciet, qui recepto in se onere tuendæ navigationis juvandæque per ignes nocturnos & brevium signa, * vectigal æquum imposuerit navigantibus, quale fuit Romanum vectigal Erythræum, ob sumtus exercitus maritimi adversus piraticas excursiones: & * quod in ponto Byzantini exigebant *διαγώγιον*, & quod jam olim Athenienses occupata Chrysopoli exegerant in ponto eodem, memorante utrumque Polybio: & quod ex Hellesponto olim Athenienses eosdem exegisse ostendit * Demosthenes in Leptinen, suo autem tempore Rom[illegible]s Imperatores in arcana historia memorat Procopius.

Plin. l. XIX, 4. Strabo lib. XVII.

XV. Inveniuntur exempla federum quibus populus alter alteri populo se obstringit, ne ultra certum terminum naviget. Sic inter reges accolas rubri maris & Ægyptios convenerat olim, ne Ægyptii in id mare venirent ulla navi longa, oneraria non plus una. Sic inter Athenienses & Persas * Cimonis ætate placuerat, ne qua navis Medica armata intra Cyaneas & Chelidonia navigaret: intra Cyaneas & Phaselidem post prælium ad Salaminem: in annalibus induciis belli Pelo-

Philostr. de vita Apoll. l. III, c. XI. Plut. Cimo. Diod. l. XI. Aristi. Panath.

Peloponnesiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, sed a- *Thuc. l. IV.*
liis navigiis, quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis :
& primo federe quod statim ab exactis regibus * Romani cum Car-
thaginiensibus fecerant, convenerant, ne Romani Romanorumve *Polyb.*
socii, ultra Pulchrum promontorium navigarent, extra quam si tem-
pestatis aut hostium vi compulsi essent : qui vi compulsi advenissent,
nihil sumerent præter necessaria, & intra diem quintum abscede-
rent. Et * in secundo federe, ne Romani ultra Pulchrum promonto-
rium, Massiam & Tarsejum prædas agerent mercatumve irent. In
pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra Lessum pluribus quam duobus lem- *App. Illyr.*
bis iisque inermibus navigarent. In pace cum Antiocho, ne citra
Calycadnium & Sarpedonem promontoria navigaret extra naves *Livius l. XXXVIII.*
quæ stipendium, legatos, aut obsides portarent. Sed hæc non docent
occupationem maris aut juris navigandi. Possunt enim ut singuli, ita
& populi pactis, non tantum de jure quod proprie sibi competit, sed
& de eo quod cum omnibus hominibus commune habent, in gra-
tiam ejus cujus id interest decedere : quod cum fit, dicendum est
quod dixit Vlpianus in ea facti specie, qua fundus erat venditus hac *L. Venditor. D. Com.*
lege, ne contra venditorem piscatio thynnaria exerceretur, mari *præd.*
servitutem imponi non potuisse, sed bonam fidem contractus expo-
scere, ut lex venditionis servetur. Itaque personas possidentium, &
in jus eorum succedentium obligari.

XVI. Frequens est inter vicinos populos contentio, quoties flu-
men cursum mutavit, an simul & imperii terminus mutetur, & an
quæ flumen adjecit, eis cedant quibus adjecta sunt : quæ controversiæ *Iul. Frontin.*
ex natura & modo acquisitionis definiendæ sunt. Docent nos menso-
res tria esse agrorum genera : divisum & assignatum, quem limita-
tum vocat Florentinus Iurisconsultus, quia manufactos limites pro *L. in agris*
finibus habet ; assignatum per universitatem, sive * mensura com- *limitatis.*
prehensum, puta per centurias ac jugera ; & arcifinium, qui inde di- *D. de acq. rer. dom.*
ctus, docente Varrone, quod fines habeat arcendis hostibus idoneos,
id est naturales: ut sunt flumina & * montes. Hos occupatorios dicit
Aggenus Vrbicus, quia plerumque tales sunt agri, qui aut eo quod
vacui sunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum
generibus etiamsi flumen cursum mutet, nihil de territorio mutatur:
& si quid alluvio adjecit id occupantium imperio accedet. In arcifi-
niis * flumen mutato paulatim cursu, mutat & territorii fines, &
quicquid flumen parti alteri adjecit, sub ejus imperio est cui adje-
ctum est: quia scilicet eo animo populus uterque imperium occupasse
primitus creditur, * ut flumen sui medietate eos dirimeret, tan-
quam naturalis terminus. Tacitus dixit : *Certum jam alveo Rhenum,* *De Morib. Germ.*
* *quique terminus esse sufficiat.* Diodorus Siculus ubi controversiam
narrat quæ inter Egestanos & Selinuntios fuit, ποταμοῦ ait τὴν χώραν *Lib. XII.*
ὁρίζοντος *amne fines discriminante.* Et Xenophon talem amnem simpli- *Libro IV*
citer τὸν ὁρίζοντα, id est, *finitorem* vocat. Narrant veteres Achelonm *Exp. Cyri.*
amnem, incerto cursu, modo sectum in partes, modo circuma-
ctum obliquo agmine (unde tauri & serpentis formam induisse di-
citur) diu de agro adjacente belli causam Ætolis & Acarnanibus *Strabo l. X.*

præbuisse, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Oenei Ætolorum regis filiam in matrimonium impetravit.

XVII. Sed hoc ita demum locum habebit, si non alveum mutaverit amnis. Nam flumen etiam qua imperia disterminat, non considerarur nude qua aqua est, sed qua aqua alveo tali fluens ripisque talibus inclusa. Quare particularum adjectio, decessio, aut talis immutatio quæ toti speciem veterem relinquat, rem sinit eandem videri. At si totius species simul mutetur, res erit alia. atque ideo sicut interit flumen quod in loco superiore molibus obstructum est, novumq; nascitur facta manu fossa in quam aqua immittitur: ita * si deserto alveo veteri alia irruperit flumen, non idem erit quod fuit ante, sed novum vetere extincto: & sicut si exaruisset flumen, imperii terminus maneret medietas alvei qui proxime fuisset: quia mens ea populorum fuisse censenda est, ut flumine quidem naturaliter dirimi vellent; quod si flumen esse desiisset, ut tum teneret quisque quod tenuisset: ita mutato alveo idem observandum erit. In dubio autem imperia quæ ad flumen pertingunt arcifinia putanda sunt, quia imperiis distinguendis nihil est aptius quam id quod non facile transitur. Vt autem limitata, aut mensura comprehensa sint rarius accidit; neque tam ex acquisitione primæva, quam ex aliena concessione.

L. Proponebatur. D. de judiciis.

L. Hæc jure. § Si aquam. D. de aqua cotid. & æstiva.

XVIII. Quanquam vero in dubio, ut diximus, imperia ad medietatem fluminis utrinque pertingunt, fieri tamen potuit & contigisse alicubi videmus, ut flumen totum parti uni accederet, quia scilicet ripæ alterius imperium serius & occupato jam flumine cœpisset: aut quia eum in modum res pactionibus esset definita.

XIX. Illud quoque observatu non indignum, originariam acquisitionem censendam etiam rerum earum quæ dominum habuerunt. sed habere desierunt: puta quia derelictæ sunt, ut quia defecerunt domini. nam hæc redierunt in eum statum in quo primum res fuerant. Sed illud simul notandum est, interdum primas acquisitiones à populo aut populi capite ita factas, ut non tantum imperium, in quo inest jus illud eminens de quo alibi egimus, sed & privatum plenumque dominium generaliter primum populo, aut ejus capiti quæreretur: atque ut deinde particulatim in privatos ita fieret distributio, ut tamen eorum dominium ab illo priore dominio penderet, si non ut jus Vasalli à jure senioris, aut jus emphyteuticarii à jure proprietarii, tamen alio quodam tenuiore modo, ut multæ sunt species juris in rem, quas inter est & jus ejus qui sub conditione fideicommissum exspectat. Seneca: * *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est etiam quod sub certa lege tuum est.* Dion Prusæensis Rhodiaca: μυρίους γὰρ ἴστε δήπου τρόπους καθ' οὓς ἑκάστου τι φαμὲν εἶναι· καὶ πλεῖστον διαφέροντας ὧν οὔτε ἀποδόσθαι ἔξεστι τοῖς ἔχουσιν, οὔτε ὅπως ἂν θέλοι χρῆσθαι. *Plurimi sunt modi quibus quid cujusque esse dicitur, & quidem valde inter se differentes: interdum ut nec vendere, nec pro arbitrio uti liceat.* Apud Strabonem invenio: κύριος ἦν πλὴν τοῦ πιπράσκειν *dominus erat demto vendendi jure.* Exemplum ejus quod diximus in Germanis ponit Tacitus: *Agri pro numero cultorum ab universis occupantur, quos mox inter se se-*

De Morib. Germ.

se secundum dignationem partium. Hoc igitur modo cum distributa dominia pendent à dominio generali, si quid domino particulari carere incipit non fit occupantis, sed * ad universitatem, aut ad dominum superiorem redit. Cui juri jus simile etiam per legem civilem extra hanc causam, ut jam notare cœpimus, introduci potuit.

Annotata ad Caput III.

AD reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas] Locus est libro VII de Beneficiis c. IV. sequitur c. V: *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.* & c. VI: *Cesar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua.* Symmachus x, epist. 54: *Omnia regitis, sed suum cuique servatis.* Philo libro περὶ φυτουργίας: οἱ βασιλεῖς καὶ τῆς κατὰ τὴν χώραν ἁπάντων ὄντες κτημάτων δεσπόται, καὶ ὅσων ἐπικρατεῖν οἱ ἰδιῶται δοκοῦσι, μόνα ταῦτα ἔχειν νομίζονται ἅπερ ἐπιτρόποις καὶ ἐπιμεληταῖς ἐγχειρίζουσιν, ἀφ᾽ ὧν καὶ τὰς ἐτησίους προσόδους ἐκλέγουσιν. *Reges cum sint domini omnium quæ in ipsorum sunt ditione, etiam eorum quæ à privatis possidentur, tamen videntur ea tantum habere quæ procuratoribus & rationalibus suis dispensanda committunt, à quibus annuos recipiunt proventus.* Plinius Panegyrico: *tandem imperium principis, quam patrimonium majus est.* §. IV.

Sunt tamen distincta] itaque & apud Apollodorum videas tum Arcadiæ tum Atticæ terras divisas, uno retinente πᾶν τὸ κράτος omne imperium.

Communia sunt omnium] Michael Attaliates: τινὰ δὲ πάντων εἰσίν, οἷον ὁ ἀήρ, τὸ ῥέον ὕδωρ, ἡ θάλασσα, ὁ αἰγιαλὸς τῆς θαλάσσης. *quædam sunt omnium, ut aer, ut aqua profluens, ut mare & littus maris.* §. IX.

De littoribus] In Basilicorum Eclogis lib. I, tit. I, c. 13. οἱ αἰγιαλοὶ ἐν τῇ πάντων ἐξουσίᾳ εἰσί. *littora in omnium sunt potestate.* vide & libro LIII, tit. VI.

Ex instituto] quo ipso instituto usi & Angli contra Danos. vide optimum Camdenum in regno Elisabethæ anno cIↄ Iↄc. §. X.

De exigua agit maris portione quæ in fundum privatum admittitur] Sallustius: *à privatis compluribus subversos montes, maria constructa.* Horatius Lyricorum libro II, carmine XVIII:

> *marisque Bajis obstrepentis urges*
> *Summovere littora:*

& libro III, carmine I:

> *Contracta pisces æquora sentiunt*
> *Jactis in altum molibus.*

Vellejus Paterculus: *Injectas moles mari & receptum suffossis montibus mare.* Seneca in excerptis controversiarum lib. V, controv. V: *Maria submoventur projectis molibus.* Plinius de terra lib. II, c. XXXIII: *Ut freta admittamus, eroditur aquis.* stagna stupenda admisso mari dixit Lampridius Severo. Cassiodorus IX, c. VI: *Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt, quantis in visceribus æquoris terra promota est?* Tibullus:

> *Claudit & indomitum moles mare, lentus ut intra*
> *Negligat hibernas piscis abesse minas.*

De talibus piscinis maritimis agit Plinius libro XXXI, cap. VI. Columella

mella rei rusticæ libro VIII, c. XVI, & XVII. ubi hoc inter alia, *lautitias locupletum maria ipsa Neptunumque clausisse.* Similia habet Ambrosius Hexaemero V, c. X. & de Nabuthe cap. III. & Martialis aliquot locis.

A Lucullo] Varro de eo: *Ad Neapolim L. Lucullus, posteaquam perfodisset montem & maritima flumina immisisset in piscinas, quæ reciproca fluerent, ipse Neptuno non cederet eo piscatu.* Plutarchus ejus vita: καὶ τροχοὺς θαλάσσης καὶ διαδρομὰς ἰχθυοφόρους τοῖς οἰκητηρίοις περιελίσσοντος καὶ διαίτας ἐναλίους κτίζοντος. *cùm ipse maris alveos & plenos piscibus euripos villis suis circumdaret, inque ipso mari cœnacula fabricaret.* Plinius libro IX, cap. LIV: *Lucullus exciso monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam ædificaverat, euripum & maria admisit. qua de causa Magnus Pompejus Xerxem togatum eum appellabat.*

πρόθυρα] vide Leonis novellas LVII, CII, CIII, CIV. Attaliaten pragmaticorum tit. XCV. Harmenopulum lib. II, tit. I. §. περὶ προθύρων. Vide & summum virum Iacobum Cujacium Observat. XIV, I.

§. XIII. *Imperium in maris partem*] Philo de regibus: καὶ ἃ ἄπειρα πλήθει καὶ μεγέθει πελάγη περιοικτήσονται: *etiam maria numero infinita, immensa magnitudine, ad terras adjecere.* Lycophron:

γῆς καὶ θαλάσσης σκῆπτρα καὶ μοναρχίαν
Terra marisque sceptra, regnorumque opes.

Virgilius: *Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.*
Iulius Firmicus: *maris ac terræ dominia possidentes.* Nonnus:

Βερόη κράτος ἔσχε θαλάσσης
Beroe pelagus ditione tenebat.

Termini regnorum Sueticæ in medio freti Oresund. Iohannes Magnus in Archiepiscopis Vpsalensibus cap. XV. De Tyro Curtius: *Mare non vicinum modo, sed quocumque classes ejus adierunt ditionis suæ fecit.* Vnde Proverbium *Tyria maria* apud Festum. Isocrates de Lacedæmoniis & Atheniensibus: συνέβη ἑκατέραν κυρίαν γενέσθαι τῆς κατὰ θάλατταν ἣν ὁπότεροι ἂν καθέχωσιν, ὑπηκόους ἔχουσι τὰς πλείστας τῶν πόλεων. *Sic evenit, ut civitas utraque terram adipisceretur eam, quæ mari ab ipsis possesso adjaceret, plurimasque urbes haberet sibi obsequentes.* Demosthenes de Lacedæmoniis in Philippica II: θαλάσσης ἦρχον καὶ γῆς ἁπάσης. *Et mare omne & terras tenebant.* Scriptor vitæ Timothei: *quo facto Lacedæmonii de diuturna contentione destiterunt, & sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt.* Scriptor orationis de Haloneso quæ est inter Demosthenica de Philippo loquens Macedone: οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο ἀξιοῖ ὑφ' ἡμῶν εἰς τὴν θάλατταν καταστῆναι καὶ ὁμολογῆσαι ὑμᾶς ὡς ἄνευ Φιλίππου οὐδὲ τὴν ἐν τῇ θαλάσσῃ φυλακὴν δυνατοί ἐστε φυλάττειν. *Nihil ille quærit aliud, quam à nobis in possessione constitui maris, & à nobis confessionem exprimere, nos absque ipso nec maris custodiam posse retinere.* Iulianus Imperator de Alexandro, molitum eum esse bellum hoc animo: ὅπως γῆς τε ἁπάσης καὶ θαλάττης κύριος γένοιτο. *ut terræ marisque totius dominus fieret.* Hujus successor Antiochus Epiphanes apud Gorioniden: *Nonne terra & mare mea sunt?* De alio ejusdem successore Ptolemæo Theocritus:

πολλᾶς δὲ κρατέει γαίας, πολλᾶς δὲ θαλάσσας.
Lateque imperitat terris, lateque profundo.

Item :

Item: θάλασσα δὲ πᾶσα καὶ αἶα
καὶ ποταμοὶ κελάδοντες ἀνάσσονται Πτολεμαίῳ.

omnis tellusque fretumque
Altisonique amnes sub rege jacent Ptolemæo.

Tempus est ad Romanos veniamus. Scipioni majori sic Annibal in Livio: *Carthaginenses inclusi Africæ littoribus, vos, quando Diis ita placuit, externa etiam terra marique videamus regere imperia.* De minore Scipione Claudianus:

patriis primo cum manibus ultor
Subderet Hispanum legibus Oceanum.

Itaque Mare internum passim suum vocant Romani, Sallustius, Florus, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionysius Halicarnassensis: πάσης κρατεῖ θαλάσσης οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠκεανίτιδος ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι: *Populus Romanus omni mari imperat, non modo ei quod intra columnas est Herculis, sed & Oceani, in quantum navigatur.* De iisdem Dion Cassius: πάσης σχεδὸν βασιλεύοντες γῆς καὶ θαλάσσης. *omni ferme imperant terra marique.* Appianus in præfatione describens Romani Imperii magnitudinem, sub eo ponit mare Euxinum, Propontidem, Hellespontum, Ægæum, Pamphylium & Ægyptium mare. Pompejo datum imperium in omne id mare quod intra Herculeas est columnas. ita Plutarchus & Appianus. Philo in Flaccum: ἀφ' οὗ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Σεβαστὸς οἶκος ἀνήψατο γῆς καὶ θαλάσσης. *ex quo Cæsarum domus terræ marisque imperium adepta est.*
de Augusto Ovidius:

pontus quoque serviet illi.

Inscriptio in ejus honorem: *Orbe terra & mari pacato Augustus Ianum Quirinum terra marique pace parta ter clausit,* teste Suetonio, qui de eodem: *Classem Miseni & alteram Ravennæ ad tutelam Superi & Inferi maris collocavit.* Ad Tiberium Valerius Maximus: *penes te hominum Deorumque consensus maris & terræ regimen esse voluit.* de eodem Philo: γῆς καὶ θαλάσσης ἀναψάμενον τὸ κράτος, *qui imperio terram ac mare complectebatur.* Idem de Cajo Tiberii successore: γάϊον μετὰ τὴν Τιβερίου τελευτὴν παρειληφότα τὴν ἡγεμονίαν πάσης γῆς καὶ θαλάττης. *Cajum qui post mortem Tiberii imperium omne terra marisque suscepit:* Vespasianum Iosephus vocat, δεσπότης καὶ γῆς καὶ θαλάσσης, *terra marisque dominum:* idem jus Antonino multis in locis Aristides tribuit. Procopius Imperatoris statuas effictas narrat orbem tenentes, ὅτι γῆ τε αὐτῷ καὶ θάλασσα δεδούλωται, *quod ei subjecta esset terra & mare.* Nicetas Patricius Adriatici littoris servator in literis Ludovici II. Constantinus monomachus in historia dicitur γῆς καὶ θαλάσσης κύριος καὶ δεσπότης, *terra marisque Imperator ac dominus.* Et inter themata, id est provincias Romani Imperii, ponitur mare Ægæum. Francos mari ad Massiliam & circum imperasse narrat Procopius Gotthicorum III. De jure Venetæ reipublicæ vide Parutam libro VII. & specialem historiam de Vscochis. Addi his possunt Iurisconsulti recentiores ad c. ubi periculum de Electis in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandum in principio: de Iudiciis. Baldus ad titulum Digestorum de rerum divisionibus col. 2. Afflictus in tit. quæ sint regalia. Cacheranus

ranus decisione Pedemontana 155, num. 4. ubi ex Baldo dicit totum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis Advocationis Hispanicæ 1. 8.

§. XIV. *Vectigal æquum*] Rhodii olim portorium de insulis exegere, etiam de Pharo apud Alexandriam, teste Ammiano lib. XXII. de Venetis qui in Gallia Cæsar: *In magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interjectis quos tenent ipsi, omnes fere qui eodem mari uti consueverunt, habent vectigales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilem populum ablato mari, raptis insulis, dare tributa quæ jubere consueverat.* Plinius VI, C. XXII, Annii Plocami meminit qui maris rubri vectigal à fisco redemerat. idem capite sequenti de mari agens quo in Indiam navigatur: *Omnibus annis navigatur sagittariorum cohortibus impositis. Etenim piratæ maxime infestant.* disputationes egregias de modo vectigalis vide in Elisabetha Camdeni anno clↄ Iↄ LXXXII & clↄ Iↄ C II.

Quod in ponto Byzantini exigebant] Meminit Byzantini vectigalis Herodianus Severo: Procopius tum in vulgata tum in arcana historia etiam veteris vectigalis in Hellesponto meminit, novi autem ad fauces maris Euxini & in freto Byzantino. Byzantini exactionem fuisse ad ædem Blachernianam, Hellespontiacum Abydi docet Theophanes. Abydi illud δεκατευτήριον, id est vectigalarium decimæ, vocat Agathias libro V. minuit id Irene. Immanuel Comnenus Imperator monasteriis aliquibus concessit θαλάσσια δίκαια *obventiones è mari.* Docet Balsamo in Concilii Chalcedonensis canonem XV, & Synodi VII canonem XII.

Demosthenes in Leptinen] Idem ibidem accepta Byzantio dominos maris factos ait Athenienses. Vlpianus Scholiastes solutam ibi ait decimam.

§. XV. *Cymonis ætate*] Hæc est illa εἰρήνη περιβόητος *nobilissima pax* Plutarcho, qua & hoc convenerat ut Persæ à mari tantum spatii absisterent quantum ferret equi cursus, id est XL stadia. meminit & Isocrates Panathenaico.

Romani cum Carthaginensibus] Servius ad illud IV Æneidos:

Littora littoribus contraria,

Quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Simile fœdus Romanorum cum Tarentinis: μὴ πλεῖν Ῥωμαίους πρόσω Λακινίας ἄκρας, *ne Romani ultra promontorium Lacinium navigarent.* Est hoc in excerptis ad legationes ex Appiano. mersos à Pœnis externos qui in Sardiniam vel ultra columnas navigarent tradit Strabo libro XVII.

In secundo fœdere] Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut Sardiniam appellerent nisi commeatus accipiendi aut naves reficiendi causa. Post bellum Punicum tertium castigatus Senatus Carthaginensis, quod contra fœdus exercitum & navalem materiam haberet. Testis Livius lib. XLVIII, & LIX. Simile est quod Sultanus Ægypti, pacto cum Græcis facto impetravit ut ei semel anno duas naves trans Bosphorum mittere liceret. Est id apud Gregoram libro IV. Antiochi olim pax & hoc continebat ne is armatas naves haberet plures XII. Appianus Syriaco. Naves armatæ Adriaticum sinum ingredi

gredi per Venetos vetantur ex pactis. Vide Thuanum libro LXXX in anno CIↃIↃLXXXIV.

Mensura comprehensum] Exemplum vide apud Servium ad Eclogam IX. §. XVI.

Montes] Tacitus de Germania: *à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur*. Plinius libro XXXVI: *Evehimus ea quæ separandis gentibus pro terminis constituta erant*. de Alpibus loquens.

Flumen mutato paulatim cursu] vide Iohannem Andreæ & alios citatos à Reinkingio libro I, Classe V, c. I.

Ut flumen sui medietate eos dirimeret] Exemplum in Vedaso amne apud Marianam Libro XXIX.

Quique terminus esse sufficiat] Spartianus Adriano: *in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus, sed limitibus dividuntur*. Phasim amnem ὅμορον id est confinem vocat Constantinus Porphyrogenneta c. XLV.

Si deserto alveo veteri] ut Bardanus amnis apud Annam Comnenam libro I. §. XVII.

Non est argumentum] Locus est de Beneficiis VII, 12. Idem libro ejusdem argumenti octavo, c. 12. *quædam quorundam sub certa conditione sunt*. §. XIX.

Ad universitatem aut ad dominum superiorem redit] Sic ex libro secundo Odysseæ in fine colligas bona ejus qui sine liberis decederet ad populum pervenisse. & sic interpretatur Eustathius illud Homeri Iliados E,

χηρωσαὶ δὲ διὰ κτῆσιν δατέοντο.

Partibantur opes rectores urbis.

nam χηρωσαὶ magistratum fuisse dicit qui bona sine liberis decedentium administrabat. Simile aliquid usurpatum olim in regno Mexicano docent nos historiæ.

CAPUT IV.

De derelictione præsumta, & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & præscriptione differat.

per subditis licere se vindicare in libertatem. | XV. *Quæ mera sunt facultatis nullo tempore amitti: quod explicatur.*

GRavis hîc difficultas oritur de usucapiendi jure. Namque id jus cum lege civili sit introductum (tempus enim ex suapte natura vim nullam effectricem habet: nihil enim fit à tempore, quamquam nihil non fit in tempore) locum habere non potest, *Lib. II. c. 51, n. 28.* ut censet Vasquius, inter duos populos liberos aut reges, populumve liberum & regem: imo ne inter regem quidem & privatum ipsi non subditum, * nec inter duos diversorum regum aut populorum subditos. quod verum videtur nisi quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id si admittimus, sequi videtur maximum incommodum, ut controversiæ de regnis regnorumque finibus nullo unquam tempore extinguantur: quod non tantum ad perturbandos multorum animos & bella serenda pertinet, sed & communi gentium sensui repugnat.

II. Nam & in sacris literis Iephthes regi Ammonitarum sibi vendicanti terras inter Arnonem & Iabocum, & ab Arabum desertis ad Iordanem sitas, objicit trecentorum annorum possessionem, & ab eo quærit cur ipse ejusque majores tanto tempore cessaverint: Et *Archid.* Lacones apud Isocratem, tanquam certissimum, * & apud omnes gentes confessum ponunt, possessiones publicas non minus quam privatas multo tempore ita firmari, ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos qui Messenam repetebant. Verba Græca sunt: τὰς κτήσεις καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινὰς, ἂν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσι. Idem Isocrates ad Philippum: κάτοχον καὶ βέβαιον τὴν κτῆσιν πεποιηκότος τοῦ χρόνου: *cum firmam stabilemque possessionem longa dies* *Livius lib. XXXII.* *reddidisset.* Hoc jure nisus posterior Philippus T. Quintio dicebat, *Civitates quas ipse cepisset se liberaturum: quæ sibi tradita à majoribus essent* *Livius lib. XXXV.* *justa ac hereditaria possessione, se non excessurum.* Sulpitius contra Antiochum disputans ostendit iniquum esse, ut quod populi Græci in Asia aliquando serviissent, id jus post aliquot sæcula eos asserendi in servitutem faciat. Et historici * vetera reposcere vaniloquentiam vo- *Tacitus Ann. VI.* cant: μυθικὰς καὶ παλαιὰς ἀποδείξεις Diodorus. Apud Ciceronem est de Officiis secundo: * *Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam sæculis ante possessum, qui habuit, amittat?*

III. Quid dicemus? Iuris effectus qui ab animo pendent, non possunt tamen ad solum animi actum consequi, nisi is actus signis quibusdam indicatus sit. quia nudis animi actibus efficientiam juris tribuere non fuerat congruum naturæ humanæ, quæ nisi ex signis actus cognoscere non potest: qua de causa etiam interni actus meri legibus humanis non subjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent mathematicam, sed probabilem tantum: nam & verbis eloqui aliud possunt homines quam quod volunt & sentiunt, & factis simulare. Neque tamen patitur natura humanæ societatis, ut actibus animi sufficienter indicatis nulla sit efficacia. ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

IV. Factis intelligitur derelictum quod abjicitur, nisi ea sit rei circum-

circumstantia, ut temporis causa & requirendi animum abjectum censeri debeat. Sic * chirographi redditione censetur remissum debitum. Recusari hereditas, inquit Paulus, † non tantum verbis, sed etiam re potest, & quovis indicio voluntatis. Sic si is qui rei alicujus est dominus, sciens cum altero eam rem possidente, tanquam cum domino contrahat, jus suum remisisse merito habebitur: quod cur non & inter reges locum habeat, & populos liberos nihil causæ est. Simile est quod superior concedens inferiori, vel imperans id facere quod facere licite non potest, nisi lege solvatur, lege solvisse eum intelligitur. Venit enim hoc non ex jure civili, sed ex jure naturali, quo quisque suum potest abdicare, & ex naturali præsumtione qua voluisse quis creditur quod sufficienter significavit: quo sensu recte accipi potest quod ‡ Vlpianus dixit juris gentium esse acceptilationem.

V. Sub factis autem moraliter veniunt & non facta, considerata cum debitis circumstantiis. Sic qui sciens & præsens tacet, videtur consentire: quod & lex Hebræa agnoscit Numer. xxx, 5, & 12. nisi circumstantiæ ostendant, quominus loquatur, metu eum vel alio casu impediri. Sic amissum censetur id * cujus recuperandi spes projicitur, ut porcos à lupo raptos, & quæ naufragio amittimus, nostra esse desinere ait Vlpianus, non statim, sed ubi recipi non possunt, id est ubi non est cur credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia exstant. Nam si missi essent qui rem inquirerent, si promissum μήνυτρον, aliud esset judicandum. Sic qui rem suam ab alio teneri scit, nec quicquam contradicit multo tempore, is nisi causa alia manifeste appareat, non videtur id alio fecisse animo, quam quod rem illam in suarum rerum numero esse nollet. Et hoc est quod alicubi dixit Vlpianus, ædes longo silentio videri pro derelicto à domino habitas. *Parum juste* (rescripsit Pius Imperator) *præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat: quia eas à debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet esses, petendas non putasti.* Cui simillimum quid in consuetudine apparet. Nam hæc quoque, semotis legibus civilibus quæ certo tempore ac modo eam introduci volunt, à populo subdito introduci potest ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero quo illa consuetudo effectum juris accipit, non est definitum, sed arbitrarium, quantum satis est ut concurrat ad significandum consensum. Sed ut ad derelictionem præsumendam valeat silentium, duo requiruntur, ut silentium sit scientis, & ut sit libere volentis. nam * non agere nescientis, caret effectu: & alia causa cum apparet, cessat conjectura voluntatis.

VI. Vt hæc igitur duo adfuisse censeantur, valent & aliæ conjecturæ: sed temporis in utrumque magna vis est. Nam primum fieri vix potest, ut multo tempore res ad aliquem pertinens non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occasiones subministret tempus. Inter præsentes tamen minus temporis spatium ad hanc conjecturam sufficit, quam inter absentes, etiam seposita lege civili. Sic & incussus semel metus durare quidem nonnihil creditur,

† L. Qua ratione. §. ult. D. de acq. rer. dom. L. Qui levanda. D. ad l. Rhod. L. Falsus. §. si jactum. D. de furtis. L. Labeo. D. de pactis. L. Recusari. D. de acq. vel omitt. hered. L. Quidam. D. de rer. jud. L. Barbarius. de off. Prætoris.

‡ L. an inutilis. D. acceptil.

L. Pomponius, D. de acq. rerum dom. L. Si finita. §. non autem statim. D. de damno infecto. L. Cum quidam. §. divus. D. de usuris.

Thom. 1, 2. q. 97, art. 3. Suar. l. VII de legibus, cap. 15.

tur, ſed non perpetuo, cum tempus longum multas occaſiones adverſus metum ſibi conſulendi, per ſe, vel per alios ſuppeditet, etiam exeundo fines ejus qui metuitur, ſaltem ut proteſtatio de jure fiat, aut, quod potius eſt, ad judices aut arbitros provocetur.

L. Hoc jure. ſ. ductus. D. de aqua quot. & aſt.

VII. Quia vero * tempus memoriam excedens quaſi infinitum eſt moraliter, ideo ejus temporis ſilentium ad rei derelictæ conjecturam ſemper ſufficere videbitur, * niſi validiſſimæ ſint in contrarium rationes. Bene autem notatum eſt à prudentioribus Iuriſconſultis, * non plane idem eſſe tempus memoriam excedens cum centenario, quanquam ſæpe hæc non longe abeunt: quia * communis humanæ vitæ terminus ſunt anni centum. quod ſpatium ferme ſolet ætates hominum, aut * γενεὰς tres efficere: quas Antiocho Romani objiciebant cum oſtenderent repeti ab eo urbes quas ipſe, pater, avus nunquam uſurpaſſent.

Euſtath. ad Iliadis α. *Liv. XXXIV.*

VIII. Objiciat aliquis, cum homines ſe ſuaque ament, non debere eos credi quod ſuum eſt jactare, ac proinde actus negativos, etiam cum magno temporis ſpatio, non ſufficere ad eam quam diximus conjecturam. Sed cogitare rurſum debemus, bene ſperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc eſſe animo, ut rei caducæ cauſa hominem alterum velint in perpetuo peccato verſari, quod evitari ſæpe non poterit ſine tali derelictione. De imperiis vero, quanquam ea magni fieri ſolent, ſcire debemus magna eſſe onera, & quæ non bene adminiſtrata hominem divinæ iræ reddant obnoxium: ac ſicut durum eſſet, qui ſe tutores dicerent, damno pupilli litigare uter ad tutelam jus habeat, aut qua ſimilitudine ad hanc rem Plato utitur, nautas navis periculo certare quis eorum potiſſimum gubernaret, ita non ſemper laudandos qui cum ſumma jactura, ſæpe & cum ſanguine innocentis populi, diſceptare cupiant quis ejus populi rem ſit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi dictum qui populo Romano gratias egit, quod * nimis magna procuratione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa à Lucano ſapienter dicta illud non poſtremum eſt:

Cicero pro Dejot. *Lib. I.* *Val. Max. l. IV. c. I.*

tantone novorum
Proventu ſcelerum quærunt uter imperet urbi?
Vix tanti fuerat civilia bella movere
Vt neuter.

Tum vero imperia tandem aliquando in certo & extra controverſiæ aleam conſtitui, humanæ ſocietatis intereſt; quam quæ adjuvant conjecturæ, favorabiles putandæ ſunt. Nam ſi durum putavit * Aratus Sicyonius privatas quinquaginta annorum poſſeſſiones labefactari, quanto magis illud Auguſti tenendum eſt, eum virum bonum ac civem eſſe, qui præſentem reipublicæ ſtatum mutari non vult, & qui, ut apud Thucydidem Alcibiades loquitur, ὅπερ ἐδέξατο σχῆμα τῆς πολιτείας τοῦτο ξυνδιασώζει. quod τὴν παροῦσαν πολιτείαν διαφυλάττειν dixit Iſocrates adverſus Callimachum: ſicut & Cicero oratione ad Quirites contra Rullum, otii & concordiæ patrono convenire ait, defendere ſtatum reipublicæ qui quoquo tempore ſit: & Livius optimum quemque præſenti ſtatu gaudere. Quod ſi etiam deficerent ea quæ

Liv. XXXV.

quæ jam diximus, tamen adversus præsumtionem qua quisque sua servare velle creditur, validior est altera, quod credibile non est quenquam ejus quod vult, longo tempore * nullam plane edere significationem idoneam.

Ang. de Clavasio in summa, in verbo Inventa.

IX. Ac forte non improbabiliter dici potest non esse hanc rem in sola præsumtione positam, sed * jure gentium voluntario inductam hanc legem, ut possessio memoriam excedens, non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, omnino dominium transferret. Credibile est enim in id consensisse gentes, cum ad pacem communem id vel maxime interesset. Merito autem dixi possessionem non interruptam, id est, ut Sulpitius apud Livium loquitur, *uno & perpetuo tenore juris semper usurpato, nunquam intermisso.* Idem alibi dixit: *perpetuam possessionem ac nullo ambigente.* Nam desultoria possessio nihil efficit, quomodo Numidæ excipiebant adversus Carthaginienses: *per oportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum usurpasse jus, semperque penes eum possessionem fuisse qui plus armis potuisset.*

Lib. XXXV.
Lib. XXXIV.

X. Sed alia hic, & quidem perdifficilis, suboritur quæstio; an nondum natis jus suum tacite tali derelictione possit decedere. Si non posse dicimus, nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum profecit modo data definitio, cum pleraque talia sint, ut posteris debeantur. Sin posse affirmamus, mirum videbitur quomodo nocere silentium possit his qui loqui non potuerunt, quippe cum nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse possit. Ad hujus nodi solutionem sciendum est, ejus qui nondum natus est nullum esse jus, sicut nec ulla sunt accidentia rei non existentis. Quare si populus, à cujus voluntate jus regnandi proficiscitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati sunt, ut quibus jus quæsitum nondum est, nullam facit injuriam. Sicut autem populus expresse mutare voluntatem potest, ita & tacite credi mutasse. Mutata igitur populi voluntate, * neque dum existente eorum jure qui exspectari possunt; parentibus autem è quibus nasci possunt, qui jus suo tempore essent habituri, id ipsum jus derelinquentibus, nihil est quod obstet quominus illud ut derelictum ab alio occupari possit. Agimus de naturali jure, nam jure civili ut aliæ fictiones, ita & hæc introduci potest, * ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat, atque ita impediat, ne quid adversum eos occupari possit: quod tamen leges velle non temere censendæ sunt, quia privata ista utilitas publicæ valde repugnat. Vnde & illa Feuda, quæ non ex jure proximi possessoris, sed ex vi investituræ primitivæ deferuntur, longo satis tempore acquiri posse receptior sententia est; quod ad jura Majoratus, & ad res fideicommisso obnoxias, non infirmis rationibus subnixus producit summi judicii Iurisconsultus Covarruvias. Nihil enim prohibet quominus lege civili jus tale introduci possit, quod uno actu alienari licite non possit; possit tamen ad vitandam dominiorum incertitudinem certi temporis neglectu amitti: atque ita etiam, ut exstituris salva sit actio personalis adversum eos qui neglexerunt, aut eorum heredes.

c. possessor. p. 3. §. 3. Spec. tit. de feu. §. Quoniam, vers. 3. quæritur. Chass. de cons. Burg. de mainsmortes, §. 6 vers. par an & jour, n. 2, Cravet. de ant. temp p. 4. §. Materia, n. 90.

XI. Ex his quæ diximus apparet, & regi adversus regem, & populo

pulo libero adversus populum liberum, jus acquiri posse, ut expresso consensu, ita derelictione, & eam secuta, aut ex ea vim novam capiente apprehensione. nam quod dicitur, quæ ab initio non valent, ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit. Similiter & alicujus populi rex verus amittere poterit regnum & populo subjici; & qui revera non rex, sed princeps erat, * rex summo cum imperio fieri; & summum imperium quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi.

XII. Illud etiam indagari operæ pretium est; an lex de usucapione aut præscriptione, condita ab eo, qui habeat summum imperium, pertineat etiam ad ipsum jus imperii, & ejus partes necessarias quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur Iurisconsulti non pauci, qui quæstiones de summo imperio ex jure tractant civili Romanorum. * Nos aliter arbitramur. nam ut quis legibus obligetur, requiritur in legis auctore, & potestas & voluntas, saltem præsumpta. Se per modum legis, id est per modum superioris, obligare nemo potest: & hinc est quod legum auctores habent jus leges suas mutandi: Potest tamen quis obligari sua lege non directe, sed per reflexionem, * qua scilicet pars est communitatis ex æquitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri. quod à Saule in regni initiis observatum notat sacra historia Sam. XIV, 40. Sec hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum in quo virtus insit integri agimus enim de summo imperio qua tale. Sed nec voluntas adfuisse præsumitur: quia legum auctores non censentur se velle comprehendere, nisi ubi & materia & ratio legis sunt universales, ut in æstimandis rerum pretiis. At summum imperium non est paris rationis cum rebus aliis: imo nobilitate sua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de præscriptione agentem, quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censeri posset. Vnde sequitur, neque tempus lege definitum sufficere ad acquirendum summum imperium aut partem ejus necessariam, si desint conjecturæ naturales de quibus supra egimus: neque tantum temporis spatium requiri, si intra id tempus eæ conjecturæ quantum satis est adsint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res vetat, ad res summi imperii pertinere. Posset tamen in ipsa imperii delatione populus suam exprimere voluntatem; quo modo ac tempore amitti imperium non utendo posset: quæ voluntas sequenda haud dubie esset, nec infringi posset à rege etiam summum imperium obtinente: quia non ad imperium ipsum, sed ad ejus habendi modum pertineret: quo de discrimine alibi diximus.

Bart. in l. Hostes. D de capt. & in l. 1. D. de aqua pluv. arc. Ias. conf. 70, lib. III. Aymon. de antiq. p. 4, versic. materia ista, n. 62. Ant. Corsetus de exc. regi. q. 104. Balb. de præscr. 2, p. 5. pr. q. 2. Castal de Imp. quæst. 53. Covar. in c. peccatum, de reg. juris in 6. p. 2, §. 9, in fine.

XIII. Ea vero quæ de summi imperii natura non sunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, sed aut separari ab ea naturaliter possunt, aut saltem cum aliis communicari, omnino subjacent legibus populi cujusque civilibus quæ de usucapione & præscriptione factæ sunt. Sic subditos esse videmus qui præscriptione acquisierunt,

sunt, ut appellari ab iis non possit: ita tamen ut semper aliqua ab eis sit provocatio, per supplicationem scilicet, vel alium modum. nam ut ab aliquo nulla ratione possit provocari, cum persona subditi repugnat; ac proinde ad summum imperium aut partem ejus pertinet, nec potest aliter acquiri quam secundum jus naturale, cui summa imperia subjacent. *Covar. c. possessor. p. 2. §. 2. n. 12, 13.*

XIV. Ex his apparet quatenus recipi possit * quod ajunt nonnulli, semper licere subditis si possint in libertatem, eam scilicet quæ populi est, se vindicare: quia quod vi partum est imperium, vi possit dissolvi; quod autem ex voluntate sit profectum, in eo pœnitere liceat, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum sunt imperia, possunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas, aut ex initio constituti imperii, aut ex post facto esse potest talis, ut jus det quod in posterum à voluntate non pendeat. Agrippa rex apud Iosephum in oratione ad Iudæos, qui ex præpostero repetitæ libertatis studio Zelotæ dicti sunt, sic ait: *Intempestivum est nunc libertatem concupiscere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam servitutis periculum facere durum est, & ne id subeatur, honesta certatio. At qui semel subactus deficit, non libertatis amans dicendus est, sed servus contumax.* Atque ipse Iosephus ad eosdem: * *Honestum quidem est pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit. At qui victi semel sunt & longo tempore paruerunt, si jugum excutiant, faciunt quod desperatorum hominum est, non quod libertatem amantium.* Et hoc ipsum Cyrus olim Armenio regi dixerat, qui rebellioni suæ obtendebat libertatis pridem amissæ desiderium. Cæterum quin & regis longa patientia talis qualem supra descripsimus, possit populo sufficere ad pariendam libertatem publicam, ex præsumta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror. *Xenoph. de Cyri inst. III.*

XV. Iura vero quæ non habent quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum erit, * ut luitio pignoris; item jura libertatis quibus actus is qui exercetur non est directe contrarius, sed ei inest ut pars suo integro; velut si quis per centum annos societatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis posset, non amittuntur nisi ex quo tempore intercessit prohibitio aut coactio, eique paritum est cum sufficienti consensus significatione. quod cum non juri civili tantum, sed & rationi naturali congruat, merito locum habebit etiam inter summæ fortunæ homines.

Annotata ad caput IV.

NEc *inter duos diversorum regum aut populorum subditos*] In lege XII tabularum erat: *Æterna auctoritas cum hoste esto*, id est cum peregrino. §. I.

Et apud omnes gentes confessum] In hunc sensum disserit pro Gallia Dux Nivernensis apud Thuanum libro LIX in anno cIↃ IↃ LXXIV. §. II.

Vetera reposcere] τὰ πρὸ Εὐκλείδου dicunt Græci ex historia Attica. usus inter alios Nicetas libro I de Alexio Isaacii fratre ubi de Henrico agit Imperatore Friderici filio: *καὶ ταῦτα δὴ τὰ πρὸ Εὐκλείδου ἀνοσίως ἀνακινῶν, ita ille velut ante Eucliden gesta movebat inverecunde.*

Quam

Quam autem habet aequitatem ut agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum qui habuit amittat] Florus lib. III, c. 13: *Tamen relictas à majoribus sedes, aetate, quasi jure haereditario possidebant.*

§. IV. *Chirographi redditione*] Vide legem secundam D. de pactis.

§. V. *Cujus recuperandi spes projicitur*] id יאוש dicitur Hebraeis jurisconsultis.

Non agere nescientis, caret effectu] Vide infra hoc libro, cap. XXII, §. II. Adde si vacat Bart. Soc. consilio CLXXXVII, col. 8. Meischnerum decisione Camerali IX, n. 113, Tomo III.

§. VII. *Tempus memoria excedens*] Andreas Knich in tractatu de Iure territorii. Reinking lib. I, Classe V, c, II, n. 5. Oldendorp. classe III, art. 2.

Nisi validissimae sint in contrarium rationes] Menochius I, conf. XC.

Non plane idem esse] Balbus de praescriptionibus id notavit, & in eodem argumento Covarruvias. Reinking dicto li. I, classe V, cap. II, n. 40. de tempore memoriam excedente vide eruditissimum Fabrum in consilio pro Ducatu Montisferratensi.

Communis humanae vitae terminus] πλεῖστος μᾶλλον ἡμῶν χρόνος dixit Iustinianus in edicto quinto edito in Notis ad arcanam historiam Procopii.

Γενεὰς tres] nam γενεὰ est τριακονταετία, triginta annorum aetas, ut Porphyrius notat in Homericis quaestionibus. Tres γενεὰς saeculum exponit Herodianus Severo. in CCC annis decem in Ægypto fuisse reges notat Philo in legatione. Lacedaemone annis quingentis reges quatuordecim: Plutarcho indicante in Lycurgo. Iustinianus in Novella CLIX vetat in judicia deduci causam, quod jam quatuor γενεαὶ exiissent.

§. VIII. *Nimis magna procuratione liberatus*] Ejus animi videtur fuisse Ionathan Saulis filius.

Aratus Sicyonius] sic & possessiones, ut fuerant, reliquerat Thrasybulus pace Athenis constituta.

Nullam plane edere significationem idoneam] Crantzius Saxonicorum XI, n. 10, & 13.

§. IX. *Iure gentium voluntario inductam hanc legem*] Narrat Gregoras cum Catanae majoribus data esset ab Imperatoribus Graecis Phocaea, adjectam legem, ut singuli successores scriptam ederent professionem se eam tenere administratorum titulo, μὴ λάθῃ παραχρονισμένη τὴν βασιλικὴν διακατοχὴν ὁ χρόνος μακρὸς ὤν. *ne inobservatus diuturni temporis lapsus jus Imperatoris excluderet.*

§. X. *Neque dum existente eorum jure qui expectari possunt*] Multa sunt in historiis talium derelictionum exempla. Vide unum illustre in Ludovico IX, Francorum rege, pro se liberisque abdicante jus, quod per Blancam matrem in Castellae regnum habere poterat, apud Marianam libro XIII, c. 18.

Vt eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat] ut lex civilis in haereditate jacente.

§. XI. *Rex summo cum imperio fieri*] vide Vasquium controversiarum illustrium libro I, c. XXIII, 3. Adde eundem libro II, c. LXXXII, 8, 9, &

9, & sequentibus. vide & Panormitanum. lib. 1, cons. LXXXII. Et Peregrinum de Iure Fisci VI, c. VIII. §. 10.

Nos aliter arbitramur.] Et Don Garzias Mastrill. de Magistratu lib. §. XII.
III, c. II, 26. Ioh. Oldendorpius consil. Marp. V, num. 47, volum. I.

Quia scilicet pars est communitatis] Vide infra hoc libro, titulo XX, §. 22. Seneca epistola LXXXV: *Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque vector est, alteram propriam qua gubernator est.* Tractant hoc Claud. Seisellus de rep. Gall. lib. 1. Chassanæus de Gloria mundi parte V, cons. 5. Gailius libr. II, obs. LV, num. 7. Bodinus de republica libr. I, c. VIII. Reinkinck. I, c. XII.

Quod ajunt nonnulli] Vt Vasquius dicto libro II, c. LXXXII, n. 3. §. XIV.

Honestum pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit] Eadem ferme verba reperies in oratione comitis Blanderatensis ad Mediolanenses apud Radevicum I, c. 40.

Vt luitio pignoris.] Vide Parutam historia Veneta VII. §. XV.

CAPVT V.

De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in subditos: servos.

I. *De jure parentum in liberos:*
II. *Distinctio temporis infantia: & ibi de infantium dominio in res:*
III. *Temporis extra infantiam in familia:*
IV. *Ibi de jure coercendi liberos:*
V. *De jure vendendi liberos:*
VI. *Temporis extra infantiam & familiam.*
VII. *Distinctio potestatis parentum naturalis & civilis.*
VIII. *De jure mariti in uxorem.*
IX. *Insolubilitas & adstrictio ad unam uxorem an sint necessaria ad matrimonium ex lege natura, an tantum ex lege Euangelica.*
X. *Iure natura sese irrita non esse connubia ob defectum consensus parentum.*
XI. *Ex lege Euangelica irrita esse connubia cum alieno viro & uxore.*
XII. *Illicita & irrita esse jure natura connubia parentum cum liberis.*
XIII. *Connubia fratrum cum sororibus, item noverca cum privigno, & soceri cum nuru, ac similia illicita & irrita esse jure divino voluntario.*
XIV. *Non idem videri de connubiis cum propinquis ulterioris gradus.*
XV. *Posse esse quadam connubia & licita, qua à legibus appellentur nomine concubinatus.*
XVI. *Posse esse quadam connubia illicita contrahi, & tamen rata.*
XVII. *Ius majoris partis in quibusvis societatibus.*
XVIII. *Pari numero qua sententia pravaleat*
XIX. *Qua sententia dividenda aut conjungenda.*
XX. *Absentium jus præsentibus accrescere.*
XXI. *Ordo quis inter pares, etiam reges.*
XXII. *In societatibus qua fundamentum habent in re, sententias æstimandas secundum partes quas quisque habet in re.*
XXIII. *Ius civitatis in subditos.*
XXIV. *An civibus à civitate discedere liceat, per distinctionem explicatur.*
XXV. *Ius civitati nullum in exsules.*
XXVI. *Ius ex consensu in filium adoptatum.*
XXVII. *Ius in servos:*
XXVIII. *Quatenus in hoc jure dicatur inesse jus vita ac necis.*
XXIX. *Quid ex jure natura statuendum de his qui ex servis nascuntur:*
XXX. *Servitutis diversa genera.*
XXXI. *Ius ex consensu in populum qui se subjicit.*
XXXII. *Ius ex delicto in personam.*

NON in res tantum, sed & in personas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, consensu, delicto.

Generatione parentibus jus acquiritur in liberos : utrique inquam parentum, patri, ac matri : * sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium ob sexus præstantiam.

Pol I. c ult. II. Distinguenda autem sunt, in liberis tria tempora : primum
Nic. IV, 3. tempus imperfecti judicii, τοῦ βουλευτικοῦ ἀτελοῦς, ut Aristoteles loquitur, dum abest προαίρεσις, vis electrix, ut idem alibi : secundum tem-
Eth. v. c. 10. pus perfecti judicii, sed dum filius pars manet familiæ parentum, ἕως ἂν μὴ χωρισθῇ, ut loquitur idem Aristoteles : tertium postquam ex ea familia excessit. * In primo tempore omnes liberorum actiones sub dominio sunt parentum : æquum enim est, ut qui se regere non potest regatur aliunde. Æschyli dictum est :

ætas prima, ceu brutum pecus,
Vt educetur mentis aliena indiget.

At alius naturaliter inveniri non potest cui regimen competat quam
Supra. III. s. 6. parentes. Est tamen eo quoque tempore filius aut filia capax dominii in res ex jure gentium, sed exercitium impeditur ob eam quam
De Fort. Alex. II. diximus judicii imperfectionem. Habent jus, ut de pueris Plutarchus loquitur, ἐν κτήσει non ἐν χρήσει. Quare ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale est, sed ex quorundam populorum legibus, quæ & patrem à matre in hac re distinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & naturales à legitimis. quæ discrimina natura ignorat ; excepta ea quam dixi sexus præstantia, si imperia inter se contendant.

III. In secundo tempore cum jam judicium ætate maturuit, subsunt parentum imperiis non aliæ actiones, quam * quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent. æquum enim est ut pars conveniat cum ratione integri. In cæteris autem actionibus habent tum liberi ἐξουσίαν, id est facultatem moralem agendi, sed tenentur tamen in illis quoque studere semper, ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum non sit ex vi facultatis moralis, ut illa superiora, sed ex pietate, observantia & gratiæ rependendæ officio, non efficit ut irritum sit siquid contra sit factum, sicut nec irrita est donatio rei à quocunque domino facta contra parsimoniæ regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coercendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi sunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem pœnis quid sit sentiendum, alibi erit agendi locus.

V. Quanquam vero imperium paternum, ita sequitur ipsam patris personam, ac σχέσιν, ut avelli transferrique in alium non possit, potest tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, * &, si necesse sit, etiam vendere, ubi alia ratio eum alendi non suppetit : quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro secundo recitat Ælianus) in populos alios videtur fluxisse : ipsa autem lex Thebana à Phœnicibus ac porro ab Hebræis venisse : quam ipsam obtinuisse & apud Phrygas, docet Apollonius epistola ad Domitianum. Censetur quippe ipsa natura jus dare ad id omne, sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.

VI. In tertio tempore filius in omnibus est αὐτεξούσιος suique juris,

ris, manente tamen semper illo pietatis & observantiæ debito, cujus causa perpetua est. Vnde sequitur regûm actus irritos dici eo nomine non posse quod parentes habeant.

VII. * Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria, quæ alibi est alia. Sic jure quod Deus Hebræis dedit, potestas patris in filium aut filiam, ad dissolvenda vota non erat perpetua, sed durabat quamdiu liberi * pars erant domus paternæ. Sic patria quædam potestas propria erat civium Romanorum, etiam in filios qui familiæ propriæ capita erant, quamdiu emancipati non erant. † Qualem in liberos potestatem alios non habere ipsi Romani profitentur. Sextus Empiricus Pyrrhoniorum tertio: *οἱ Ῥωμαίων νομοθέται τοὺς παῖδας ὑποχειρίους καὶ δούλους τῶν πατέρων κελεύουσιν εἶναι. καὶ τὰς οὐσίας τῶν παίδων μὴ κυριεύειν τοὺς παῖδας, ἀλλὰ τοὺς πατέρας, ἕως ἂν ἐλευθερίας οἱ παῖδες τύχωσι μετὰ τοὺς ἀργυρωνήτους. παρ' ἑτέροις δὲ ὡς τυραννικὸν τοῦτο ἐκβέβληται.* * *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar servorum esse voluerunt; neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo quo mancipia solent: quod alii ut tyrannicum repudiant.* Simplicius ad Epicteti enchiridium: *οἱ δὲ παλαιοὶ τῶν Ῥωμαίων νόμοι καὶ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν ἀποβλέψαντες, καὶ πρὸς τοὺς πόνους οὓς οἱ γονεῖς ὑπὲρ τῶν τέκνων ποιοῦσιν, ἅμα δὲ τοὺς παῖδας παντελῶς ὑποτάξαι βουλόμενοι, καὶ τῇ τῶν γονέων οἶμαι φυσικῇ φιλοστοργίᾳ θαῤῥήσαντες, καὶ πιπράσκειν, εἰ βούλοιντο, τοὺς παῖδας τοῖς γονεῦσιν ἐπέτρεψαν καὶ φονεύειν ἀτιμωρήτως. Antiqua Romanorum leges, respicientes tum ad eam quæ à natura est eminentiam, tum ad labores quos pro liberis parentes sustinent, volentes præterea liberos parentibus sine exceptione subjectos esse, credo etiam confisa naturali parentum amori, & venundandi, si vellent, liberos, & impune interficiendi parentibus jus dederunt.* Simile patrium jus apud Persas, ut tyrannicum accusat Aristoteles: quæ ideo à nobis afferuntur, ut accurate distinguamus civilia à naturalibus.

Num. xxx. 2, 3, 4, 5. lib. de Præceptis legis, Præcepto vetante cc xlii. † Inst. de patr. potest. §. Ius autem. Lib. viii. Nic. c. xii.

VIII. Ex consensu jus in personas quod oritur, aut ex consociatione venit, aut ex subjectione. Consociatio maxime naturalis in conjugio apparet: sed ob sexus differentiam imperium non est commune, sed maritus uxoris caput, nempe in rebus conjugii, & in rebus familiæ. nam uxor pars fit familiæ maritalis. Ideo de domicilio constituere jus est marito. Siquid ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus rescindendi quævis vota uxoris, apud populos nonnullos jus vendendi bona uxoria, non à natura est, sed ab instituto. Exigit hic locus, ut videamus quid sit de natura conjugii. Conjugium igitur naturaliter esse existimamus talem cohabitationem maris cum femina, quæ feminam constituat quasi sub oculis & custodia maris. nam tale consortium, & in mutis animantibus quibusdam videre est. In homine vero, qua animans est utens ratione, ad hoc accessit fides qua se femina mari obstringit.

Eph. v, 23.

IX. Nec aliud ut conjugium subsistat natura videtur requirere, sed nec divina lex amplius videtur exegisse ante Evangelii propagationem. Nam & * viri sancti ante legem plures una uxores habuerunt, * & in lege præcepta quædam dantur his qui plures una habeant, & regi præscribitur, ut nec uxorum nec equorum nimiam sibi adsciscat copiam, ubi Hebræi interpretes notant octodecim sive

Deut. xxi. 15. Deut. xvii. 16, 17. II Samuel. xii, 8.

uxores sive concubinas regi fuisse concessas, & Davidi Deus impu-
Deut. xxiv, 4. tat * quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset. Sic & dimittere uxorem volenti modus præscribitur, nec dimissam ducere quisquam impeditur, præter eum qui dimisit, * & sacerdotem. Hæc tamen ad alium maritum transeundi libertas ipso naturali jure ita restringenda est, ne inde oriri possit prolis confusio. Hinc illa apud Tacitum juris pontificii quæstio: *an concepto, necdum edito partu rite nuberet.* Apud Hebræos inter utrumque matrimonium tres menses interponi jubebantur. At Christi lex, ut res alias, ita & hanc conjugii inter Christianos ad perfectiorem redegit normam, ex qua & qui
Mat. v. 32. xix, 9. 1 Cor. vii, 4. dimisisset uxorem non adulteram, & qui duxisset dimissam, adulterii reos pronuntiat: & Apostolus ejus atque interpres Paulus, non viro tantum jus dat in corpus uxoris, quod & in naturali statu procedebat (ὁ γὰρ μιγνύμενος κατὰ νόμον ἀφροδίτης παντὸς ἄρχει τοῦ σώματος τῆς συνούσης, inquit Artemidorus, id est, *qui connubii lege feminæ conjungitur, is in corpus ejus dominium habet:*) sed & uxori vicissim in corpus mariti. * Lactantius: *Non enim, sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est, quæ habet alium, maritus autem, etiamsi plures habeat à crimine adulterii solutus est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum pari jure conjungit, ut adulter habeatur, quisquis compagem corporis in diversa distraxerit.* Scio à plerisque existimari in utroque hoc capite non novam à Christo conditam legem, sed restitutam quam Deus pater rerum primordio condiderat: in quam sententiam adduxisse eos videntur ipsa Christi verba, ubi ad primordium illud nos revocat: sed responderi potest ex prima illa conditione qua uni mari feminam non nisi unam Deus attribuit, satis apparere quid optimum sit Deoque gratissimum: & hinc sequi semper id fuisse egregium ac laudabile: non tamen ut aliter facere nefas esset: quia ubi lex non est, ibi non est legis transgressio. at lex de ea re nulla illis temporibus exstabat. Sic etiam cum dixit Deus sive per Adâmum, sive per Mosem, tantum esse fedus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere debeat, quo novam cum uxore familiam constituat; idem ferme dixit quod Pharaonis filiæ dicitur Psalmo XLV, 11. *Oblivíscere populi tui, & domus patris tui.* Et ex hac tam arctæ amicitiæ institutione satis apparet * Deo gratissimum esse, ut perpetua sit ea conjunctio: non tamen eo evincitur à Deo * jam tunc imperatum ne qua de causa fedus illud solveretur. At Christus quod Deus institutione conjunxerat, id ab homine separari vetuit, ex eo quod optimum Deoque acceptissimum est, dignissimam lege nova desumens materiam. Plerasque gentes certum est antiquitus ut divortiorum libertate, ita
De moribus Germ. plurium feminarum conjugio usas. Prope solos barbarorum Germanos singulis uxoribus contentos suo tempore fuisse Tacitus memo-
Diod. lib. 1. rat: idque passim ostendunt historiæ tum Persarum * tum Indorum. * Apud Ægyptios soli sacerdotes unius feminæ conjugio ute-
Gellius xv, cap. xx. bantur. Sed & apud Græcos Cecrops primus, teste Athenæo, *μίαν ἑνὶ ἔζευξεν, unam feminam uni marito attribuit.* quod tamen ne Athenis quidem diu observatum, Socratis, & aliorum exemplo docemur. Quod si populi continentius egerunt, ut Romani semper duabus uxoribus,

uxoribus, divortio diu abstinuerunt, laudandi sunt sane, ut qui ad id quod optimum est accesserint: unde & flaminicæ apud eosdem Romanos matrimonium nisi morte non solvebatur: * non tamen inde sequitur peccasse qui fecerunt aliter ante promulgatam Euangelii vocem.

X. Nunc quæ rata sint jure naturæ conjugia videamus: in quo dijudicando meminisse debemus, non omnia quæ juri naturæ repugnant irrita fieri jure naturæ, ut exemplo prodigæ donationis apparet; sed ea demum, in quibus deest principium dans validitatem actui, aut in quibus vitium durat in effectu. Principium & hic in aliis actibus humanis unde jus oritur, est jus illud quod facultatem moralem interpretati sumus, simul cum voluntate sufficiente. quæ voluntas sit sufficiens ad jus producendum, infra melius tractabitur, ubi de promissis in genere agetur. Super facultate morali quæstio oritur de parentum consensu, quem ad validitatem conjugii quasi naturaliter quidam requirunt. Sed in eo falluntur. Nam quæ adferunt argumenta nihil aliud probant, quam officio filiorum conveniens esse ut parentum consensum impetrent: quod plane concedimus cum temperamento, nisi manifeste iniqua sit parentum voluntas. Nam si in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe præcipue eam debent in eo negotio, quod ad gentem totam pertinet, quale sunt nuptiæ. Sed hinc non sequitur jus illud, quod facultatis aut dominii nomine explicatur, deesse filio. Nam qui uxorem ducit & maturæ esse debet ætatis, & extra familiam abit, ita ut hac in re regimini familiari non subjiciatur. Solum autem reverentiæ officium non efficit, ut nullus sit actus qui ei repugnat. Quod autem à Romanis aliisque constitutum est, ut quædam nuptiæ quia consensus patris deficit irritæ sint, non ex natura est, sed ex juris conditorum voluntate. Nam & eodem jure * mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit: ac ne pater quidem filii emancipati: & si pater ipse sit in patris sui potestate, in filii nuptias & avus & pater consentire debent: filiæ avi auctoritas sufficit. quæ discrimina naturali juri incognita satis ostendunt venire hæc ex jure civili. In sacris litteris videmus quidem pios viros multoque magis mulieres (* quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare, quo & illa pertinent quæ priore ad Corinthios de elocanda virgine legimus) in contrahendis nuptiis secutos auctoritatem parentum: sed non tamen irritum pronuntiatur Esavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia sine tali auctoritate nuptias contraxerat. Quintilianus jus strictum, & quidem naturale, respiciens, sic ait: *Quod si licet aliquando etiam contra patris voluntatem ea quæ alioqui reprehensionem non merentur filio facere; nusquam tamen libertas tam necessaria quam in matrimonio est.*

L. Filius emancipatus. D. de ritu nupt. L. Oratione s. nepote. D. eo tit. L. in conjunctione. C. de nuptiis.

VII, 36.

Gen. XXXVI.

Decl. 257.

XI. Cum ea quæ alteri nupta est matrimonium haud dubie irritum est, lege quidem naturæ, nisi vir prior eam dimiserit: tamdiu enim durat ejus dominium: lege autem Christi, donec mors vinculum dissolverit. Irritum autem est ideo, quia & facultas moralis

deest, sublata per prius matrimonium, & omnis effectus est vitiosus. Singuli enim actus contrectationem habent rei alienæ. Vicissim ex Christi lege irritum est conjugium cum eo, qui maritus sit alterius mulieris, ob jus illud quod Christus feminæ pudicitiam servanti dedit in maritum.

XII. De conjugiis eorum qui sanguine aut affinitate junguntur satis gravis est quæstio, & non raro magnis motibus agitata. Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetantur, illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discet quam id sit difficile, imo præstari non possit. Nam quam * Plutar-
Quæst. 107. chus attulit in quæstionibus Romanis, & Augustinus sequitur de Civitate Dei, libro xv, cap. 16, de latius spargendis amicitiis per diffusas affinitates, non tanti est ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum censeri debeat. Neque enim quod minus utile est, statim & illicitum est. Adde quod accidere potest, ut huic qualicunque utilitati alia major utilitas repugnet, neque eo duntaxat casu, quem Deus in lege Hebræis data excepit, ubi vir quispiam sine prole obiit, cui non dissimile est quod de virginibus ex asse heredibus, quas ἐπικλήρους vocant, & Hebræo & * Attico jure constitutum est, ad conservandas scilicet in familia res avitas, sed aliis multis qui aut conspici solent, aut excogitari possunt. Ab hac generalitate eximo matrimonia parentum cujuscunque gradus cum liberis, quæ quo minus licita sint, ratio (ni fallor) satis apparet. Nam nec maritus qui superior est lege matrimonii, eam reverentiam potest præstare matri quam natura exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior est in matrimonio, ipsum tamen matrimonium talem inducit societatem quæ illius necessitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus Iu-
L. Adoptivus. §. Serviles. D. de ritu nupt. risconsultus, cum dixisset in contrahendis matrimoniis * naturale jus & pudorem inspiciendum, addidit contra pudorem esse filiam suam uxorem ducere. Talia igitur conjugia haud dubitandum quin & illicita sint, & irrita insuper, quia vitium perpetuo effectui adhæret. Neque movere nos debet Diogenis & Chrysippi argumentum, à gallis gallinaceis aliisque animantibus mutis petitum, quo probare volebant commixtiones tales non esse contra jus naturæ. Nam ut initio libri diximus, satis est si cum natura humana quid pugnet, ut
L. ult. de ritu nupt. illicitum habeatur. Et hoc est incestum quod * jure gentium committi scripsit Paulus Iurisconsultus inter gradus ascendentium & descendentium. Hoc est jus illud quod Xenophon ait non eo minus jus esse, quia * à Persis contemnebatur. Naturale enim recte
Sect. IV. dicitur, interprete Michaele Ephesio ad Nicomachia, τὸ παρὰ τοῖς πλείστοις καὶ ἀδιαστρόφοις καὶ κατὰ φύσιν ἔχουσι: *quod apud plerosque non corruptos, sed naturæ convenienter se habentes obtinet.* Hippodamus Pythagoricus vocat παρὰ φύσιν ἀμέτρους ἐπιθυμίας, ἀκαθέκτους ὁρμάς, ἀνοσιωτάτας ἡδονάς, *immoderatas & à natura alienas cupiditates, effrænes impetus, nefarias voluptates.* De Parthis sic Lucanus:

epulis vesana, meroque
Regia non ullos exceptos legibus horret
Concubitus.

Et

Et mox:

cui fas implere parentem,
Quid rear esse nefas?

Speciatim autem huic Persarum mori causam pravam educationem prudenter assignat Dion Prusæensis oratione xx. Atque hic mirari libet Socratis commentum apud Xenophontem, qui in conjugiis talibus nihil culpandum invenit, præter ætatis disparitatem: unde aut sterilitatem ait sequi, aut male conformatam sobolem: quæ sola ratio si tali conjugio obstaret, certe nec irritum esset, nec illicitum, non magis quam inter alias personas, quarum ætas tot annis distat, quot annis parentes liberos solent præcedere. Illud potius disquirendum, an non in hominibus nulla prava educatione corruptis, præter id quod intellectu concipi posse jam diximus, sit in ipsis affectibus insita fuga quædam commixtionis cum parentibus & ex se natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia muta naturaliter abhorreant. Ita enim & alii existimarunt & Arnobius adversus Gentes libro quinto: *Etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Iupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivit avertere; quem non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subjecit, & ingeneratus ille communiter sensus?* Exstat de camelo & * de equo Scythico nobilis in hanc rem narratio apud Aristotelem animantium historia nona, capite XLVI. & non dissimilis apud Oppianum libro primo de venatu. Seneca Hippolyto:

Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.

XIII. Sequitur quæstio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus sanguinis ex transverso limite, iis præsertim qui Levitici cap. XVIII expressi leguntur. Nam etiam concesso, à mero jure naturæ non venire hæc interdicta, videri tamen possunt præcepto divinæ voluntatis hæc ivisse in vetitum: neque vero tale id esse præceptum quod solos Hebræos adstringat, sed quod homines universos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad Mosem: *Ne polluite vos ulla harum rerum: quia omnibus istis polluti sunt populi, quos vobis advenientibus dispello.* Mox; *Ne facite ullam ex istis rebus abominandis: nam omnes istas fecerunt indigenæ terræ istius, quæ vobis exposita est, unde polluta est terra.* Lev. XVIII. 24. 25. 27.

Nam si Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, sequitur ut lex aliqua præcesserit: quæ cum mere naturalis non sit, restat ut à Deo data sit, aut ipsis peculiariter (quod non est verisimile, nec satis ferunt verba) aut humano generi, sive in prima constitutione, sive in reparatione post diluvium. Tales autem leges quæ humano generi universo sunt datæ, non videntur à Christo abrogatæ, sed eæ demum quæ Iudæos ab aliis nationibus, quasi sepimento interjecto, disparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam severe detestatur: cum tamen nullum de ea re peculiare exstet Christi præceptum; nec ipse alio utatur argumento, quam quod talis commixtio * impura habeatur à profanis etiam gentibus, quod verum esse præter alia ostendunt Charondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant: & illud in oratione Lysiæ Eph. II. 14. 1 Cor. VII. 25.

συνῴκει ὁ πάντων χετλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ maritus erat ille impurissimus hominum matris ac filiæ : unde non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in causa non dissimili. nam cum socrum genero nupsisse narrasset, subdit : *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum !* Seleucus rex cum uxorem suam Stratonicen Antiocho filio nuptam daret, verebatur, * narrante Plutarcho, ne ipsa offenderetur *τοῖς μὴ νενομισμένοις ut re illicita.* Apud Virgilium est :

Thalamos ausum incestare novercæ.

quæ communis existimatio si à necessario naturæ dictato originem non habuit, omnino sequitur, ut descendat ex veteri traditione, quæ à divino aliquo præcepto manarit. Hebræi veteres, non spernendi hac in parte juris divini interpretes, & qui omnia eorum legit summoque judicio digessit, Moses Maimonides, ajunt earum legum quæ capite Levit. XVIII de matrimoniis sunt proditæ causas esse duas : priorem naturalem quandam verecundiam, quæ non sinat ortus auctores cum sua sobole, aut in se ipsis,* aut etiam per personas sanguine, aut nuptiali sanguinis commixtione proxime cohærentes misceri : alteram vero, ne quarundam personarum convictus nimis quotidianus atque inobservatus, stupris & adulteriis occasionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. Quas duas causas si cum judicio aptare velimus illis quas dixi divinis in Levitico legibus, facile apparebit in affinibus qui in recto sunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut existimo, etiam sine expressa lege ratio naturalis jungi satis vetat) * item in sanguinis gradu transversorum primo, qui ob ortum à stirpe communi secundus dici solet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorem causam valere, ut venientem de eo quod natura si non præcipit, certe honestius dictat ; cujus generis multa materiam divinarum, humanarumque legum faciunt. Atque ideo Hebræi in recto limite, gradus etiam non nominatos à lege volunt comprehendi, ob notissimam rationis paritatem. Istorum autem graduum hæc sunt apud ipsos nomina : Mater matris suæ : mater patris matris suæ : mater patris sui : mater patris patris sui : uxor patris patris sui : uxor patris matris suæ : nurus filii sui : nurus filii filii sui ; nurus filiæ suæ : filia filiæ filii sui : filia filii filii sui : filia filiæ filiæ suæ : filia filii filiæ suæ : filia filiæ filii uxoris suæ : filia filiæ filiæ uxoris suæ : mater matris patris uxoris suæ : mater patris matris uxoris suæ : id est, ut more loquar Romano, aviæ & proaviæ omnes, pronovercæ, proneptes, proprivignæ, pronurus, prosocrus : quia scilicet & sub agnationis nomine comprehendatur similis cognatio, & sub primo gradu secundus, & sub secundo tertius, ultra quem vix est, ut oriri controversia possit, cum alioqui, si posset, in infinitum eadem futura esset ratio. Has autem leges, & ne fratres sororibus miscerentur, ipsi Adamo censent datas Hebræi simul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo sanguine, non colendis Diis falsis, non rapienda re aliena : sed ita ut leges conjugales vim suam non exsererent, nisi post multiplicatum jam satis humanum genus, quod

quod ipso initio sine fratrum & sororum nuptiis contingere nequivit. Neque referre putant quod id à Mose * suo loco narratum non sit: quia satis habuit hoc in lege ipsa tacite indicasse, cum gentes extraneas eo nomine damnat. Multa enim talia esse in lege quæ non temporis ordine, sed ex occasione dicantur; unde illa inter Hebræos celebris sententia: In lege non esse prius aut posterius: id est, multa referri ὕστερον πρότερον. De connubio fratrum & sororum verba hæc sunt Michaelis Ephesii ad quintum Nicomachiorum: τὸ ἀδελφὸν μίγνυσθαι τῇ ἀδελφῇ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀδιάφορον ἦν· νόμου δὲ τεθέντος μὴ μίγνυσθαι πολὺ τὸ διάφορον. *Fratrem cum sorore concumbere ab initio res media erat: at lege adversus tales concubitus posita, jam multum refert observetur lex necne.* Diodorus Siculus vocat κοινὸν ἔθος τῶν ἀνθρώπων, *communem hominum morem* ne fratres sororibus jungantur, à quo more Ægyptios eximit: Dion Prusæensis barbaros. Seneca scripserat: *Matrimonia Deorum jungimus & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum.* Plato de legibus octavo talia conjugia vocat μηδαμῶς ὅσια, καὶ θεομισῆ *minime pia, sed Deo invisa.* Quæ omnia ostendunt veterem famam de lege divina adversus id genus conjugia, unde & vocem nefas de talibus usurpari videmus. Omnes autem fratres & sorores comprehendi * lex ipsa indicat, tam agnatos quam cognatos ejus gradus, sive foris, sive domi natos atque educatos comprehendens.

Vide Cajet. in Matth. cap. 19.

Libro I.

XIV. Quæ manifesta expressio ostendere videtur discrimen quod est inter hos & alios remotioris gradus. Nam ducere amitam agnatam vetitum est. At * filiam fratris, qui par est gradus, ducere vetitum non est: imo ejus facti apud Hebræos exstant exempla. *Nova nobis in fratrum filias conjugia: at aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohibita,* inquit Tacitus. Athenis id licuisse ostendit Isæus, & Lysiæ vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebræi, quia viri juvenes assidue frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iis habitant simul cum amitis: ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantundem habent juris. Quæ si recipimus, ut sane rationi sunt consentanea, fatebimur legem de non ducendis affinibus recti gradus, & sororibus, ex quo multiplicari cœptum est humanum genus esse perpetuam: & hominibus communem, ut quæ honestate naturali nitatur, ita ut & irritum fiat, si quid factum sit adversus hanc legem, ob vitium permanens: at cæteras leges non item, ut quæ cautionem magis contineant, quæ cautio etiam aliis modis adhiberi potest. Certe canonibus antiquissimis qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores alteram post alteram duxisset, aut ἀδελφιδῆν id est fratris aut sororis filiam, tantum à clero arcetur. Nec difficilis est responsio ad id, quod diximus de peccato imputato Cananæis & finitimis populis. Potest enim locutio universalis restringi ad præcipua ejus capitis, ut de concubitu cum masculis, cum bestiis, cum parentibus, cum sororibus, cum nuptis alienis, in quorum περιφυλακὴν & ut Hebræi loquuntur præmunimentum, additæ sint leges cæteræ: Nam de singulis partibus ne intelligatur, argumento esse potest interdictum de non habendis eodem tempore in matrimonio sororibus duabus: quod in commune datum olim humano generi fuisse

Annal. XII.

Can. XIX.

Iacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non sinit. Addi potest factum Amrami qui pater Mosis fuit. nam & is ante legis tempora amitam duxit uxorem. sicut materteras apud Græcos Diomedes & Iphidamas: Areten fratris filiam Alcinous. *Eust. ad Il. Λ, & ad Od. Η.* Recte tamen fecerunt Christiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, sed alias peculiariter Hebræo populo scriptas sponte sua observarunt: imo & ad gradus quosdam ulteriores protenderunt verecundiæ suæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræos antecederent. Atque id pridem factum magno consensu ex canonibus apparet. Augustinus de * patruelium & consobrinorum conjugiis inter Christianos loquens: *De civ. Dei l. xv, c. 16.* *Raro, inquit, per mores fiebat quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: verumtamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti.* Hanc morum verecundiam leges regum ac populorum secutæ sunt. sicut * Theodosii constitutio patruelium & consobrinorum conjugia vetuit, laudante id factum, ut pietatis plenum, Ambrosio. *Epist. 66.* Sed sciendum simul est * non quod vetitum est fieri lege humana, si fiat, irritum quoque esse, nisi & hoc lex addiderit aut significaverit. Canon Eliberinus LX: Si quis post obitum uxoris suæ,* sororem ejus duxerit & ipsa fuerit fidelis, per quinquennium eum à communione abstinet: eo ipso ostendens manere vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

XV. Vt ad alia pergamus, observandum hoc est, concubinatum quendam verum ac ratum esse conjugium, etsi effectibus quibusdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quosdam naturales impedimento legis civilis amittat. Exempli causa, inter servum & ancillam jure Romano contubernium esse dicitur, non matrimonium. attamen ad ipsam conjugii naturam nihil deest in tali consociatione. quæ propterea in antiquis canonibus γάμος nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur, * non matrimonium: quod deinde imitatione quadam ad alias personas disparis qualitatis productum est: ut Athenis inter civem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii,

Suppositos de matre nothos furata creavit:

nothos interpretatur materno genere ignobiles & obscuros. Apud Aristophanem Avibus qui dixerat, νόθος γὰρ εἶ κ' οὐ γνήσιος dictum probat ὤν γε ξένης γυναικός: *quippe cum ex peregrina natus sit.* Et apud Ælianum γνήσιος definitur ὃς ἐξ ἀμφοῖν γέγονεν ἀστοῖν, , *qui utroque parente cive natus sit.* Atqui sic in statu naturæ inter tales, quales jam diximus, conjugium verum esse potuit, si femina esset sub custodia maritali, & fidem marito dedisset; sic etiam in statu legis Christianæ verum erit inter servum & ancillam, aut liberum & servam conjugium; multoque magis inter civem & peregrinam. Senatorem & libertam, si quæ jure divino Christiano sunt necessaria accedant, scilicet indissolubilis unius cum una conjunctio, etiamsi effectus quidam legis civilis non sequantur, aut alioqui sponte secuturi lege impediantur. Atque hunc in sensum capienda sunt verba concilii

cilii Toletani primi. *Cæterum is qui non habet uxorem, & * pro uxore concubinam habet, à communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ, ut ei placuerit, sit conjunctione contentus.* cui adde locum in Clementis constitutionibus lib. VIII, c. XXXII. Pertinet huc quod Theodosius & Valentinianus concubinatum quendam vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accusatio nasci dicitur. *L. Si quis naturalem C. de naturalibus. L. Si uxor. D. ad l. Iuliam de adulteriis.*

XVI. Imo etiam si lex humana conjugia inter certas personas contrahi prohibeat, non ideo sequetur irritum fore matrimonium si reipsa contrahatur. Sunt enim diversa, prohibere, & irritum quid facere. nam prohibitio vim suam exserere potest per pœnam vel expressam vel arbitrariam: & hoc genus leges imperfectas vocat Vlpianus * quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt. *Instit. tit. I.* qualis erat lex Cincia, quæ supra certum modum donare vetabat, donatum non rescindebat. Scimus apud Romanos postea Theodosii lege inductum, ut si quid lex prohibuerit tantum, non etiam specialiter dixerit inutile esse debere quod contra factum est, id ipsum tamen cassum, inutile ac pro infecto sit, nimirum si in judicium res deveniat. *L. Non dubium. C. de legibus.* sed hæc extensio non fit ex vi solius prohibitionis, sed ex vi novæ legis, quam alii populi sequi necesse non habent. Sæpe enim indecentia est major in actu, quam in effectibus: * sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia, aut incommodum actus ipsius.

XVII. Consociationes præter hanc maxime naturalem sunt & aliæ, tum privatæ tum publicæ: & hæ quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis rebus ob quas consociatio quæque instituta est, universitas, & ejus pars major nomine universitatis obligant singulos qui sunt in societate. Omnino enim ea credenda est fuisse voluntas in societatem coeuntium, ut ratio aliqua esset expediendi negotia: est autem manifeste iniquum, ut pars major sequatur minorem: quare naturaliter, * seclusis pactis ac legibus quæ formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus habet integri. *Vict. de potestate civili, n. 14.* Thucydides: κύριον εἶναι ὅ,τι ἂν τὸ πλῆθος ψηφίσηται. *Lib. V.* Appianus: ἔστι δ' ἔν τε χειροτονίαις καὶ δίκαις ἀεὶ τὸ πλέον δυνατώτερον: *tam in comitiis quam in judiciis vincit pars major.* Dionysius Halicarnassensis similiter: ὅ,τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι τοῦτο νικᾶν. * *quod pluribus visum id valere.* Et alibi: ὅ,τι δ' ἂν οἱ πλείους ψῆφοι καθημερῶσι τοῦτο ποιεῖν. Item: ὅ,τι ἂν αἱ πλείους γνῶμαι καθαιρῶσι τοῦτο εἶναι κύριον. *Lib. VII.* Aristoteles: κύριον τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν. *Polit. IV, 8. VI, 2.* Curtius libro X: *Eo quod major pars decreverit, stetur.* Prudentius:

In paucis jam deficiente caterva
Nec persona sita est patriæ, nec curia constat.

Deinde:

Infirma minoris
Vox cedat numeri parvaque in parte quiescat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: ἐκ τῆς νικώσης πράττειν πάντα, *omnia agere secundum eam sententiam quæ vincit.*

XVIII. Quod si pares sint sententiæ, nihil agetur: quia ad mutatio-

tationem non satis momenti est: qua de causa ubi pares sunt sententiæ, * reus absolutus intelligitur. quod jus Minervæ calculum Græci vocant ex fabula de Oreste: quæ res apud Æschylum Furiis, & apud Euripidem, * Oreste & Electra tragœdiis tractatur: Sic & possessor rem tenet: quæ ratio non male observata est à scriptore problematum quæ Aristoteli asscribuntur, sectione XXIX. In Senecæ controversia quadam est: *Alter judex damnat, alter absolvit: inter dispares sententias * mitior vincat.* Nam sic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem sequitur, quæ minus onerat.

XIX. Sed hîc quæstio oriri solet de conjungendis aut dividendis sententiis: qua de re ex mero jure naturali, id est, si pactio aut lex aliud non præcipiat, distinguendum videtur inter sententias quæ totis rebus differunt, & inter eas quarum altera partem alterius continet, ut hæ * conjungendæ sint in eo quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in viginti damnant, & qui in decem, conjungentur in illo decem adversus sententiam absolventem. At qui morte reum puniunt, & qui relegant, non conjungentur, quia diversa hæc sunt, & in morte non est relegatio. Sed nec absolventes cum relegantibus conjungentur, quia etsi non interficiendum reum consentiunt, id tamen non est illud ipsum quod dicit sententia, sed per consequentiam inde elicitur: at qui relegat non absolvit. Quare recte Plinius, cum tale quid in Senatu evenisset, tantam dixit sententiarum esse diversitatem, ut non possent esse nisi singulæ; & parvulum referre, an idem displiceret, quibus non idem placuisset. Et * Polybius notat à Postumio prætore fraudem factam in rogandis sententiis, cum eos qui captivos Græcos damnandos, & qui ad tempus retinendos censebant, contra absolventes conjungeret. Exstat hujus generis quæstio apud Gellium libro IX. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitatum comparatione: & apud Quintilianum patrem controversia CCCLXV. ubi hæc verba sunt: *Iam aperte una plures facis. jam turbam istam, quæ universa noceret dividendo extinguis. Duo exilium, duo ignominiam pronuntiant. Vis ego illos jungam, qui seipsos dividunt.*

Lib. VIII epist. ad Aristonem.

Excerp. leg.

XX. Addendum & hoc; si qui absentia, aut aliter impediti jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescere præsentibus: quod * Seneca in Controversia quadam exsequitur: *Puta te servum esse communem: huic domino servies * qui præsens est.*

Lib. III.

XXI. * Naturalis autem ordo inter socios hic est, prout quisque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus. ἴσοι γὰρ, inquit Aristoteles, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι, *pares enim sunt fratres, nisi quatenus ætas eos distinguit.* Theodosius & Valens in constitutione de ordine inter Consules servando: *Quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, * nisi qui prior meruit dignitatem?* Atque hic mos antiquitus in Christianorum quoque regum ac populorum societate obtinuit, ut qui primi Christianismum professi sunt, * in conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcedant cæteros.

D. de Albo scribendo.

L. I. C. de Consf. l. XII.

XXII. Illud tamen addendum est; quoties societas fundamentum

tum habet in re quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, mensoria, ut loquuntur, proportione æstimandas. quod sicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum est. † Ita narrat Strabo cum Libyca & tres vicinæ urbes in unum quasi corpus coiissent, convenisse, ut aliarum singula essent suffragia, Libycæ bina, eo quod in commue hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuisse urbes quarum * aliæ terna, aliæ bina, aliæ singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte notat Aristoteles id ita demum æquum fore *εἰ κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν*, *si possessionum causa inita est societas.*

[L. Majorem partem. D. de pactis. L. Si plures. D. Depositi. L. Cum bona. D. de rebus auct. jud. possid.]
[† Lib. XIII]
[Lib. XIV.]
[Pol. III. IX.]

XXIII. Consociatio qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coëunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectissima est societas: neque ulla est actio hominis externa, quæ non ad hanc societatem, aut per se spectet, aut ex circumstantiis spectare possit. Et hoc est quod ab Aristotele est proditum: *τοὺς νόμους ἀγορεύειν περὶ ἁπάντων*, *leges de omnis generis rebus præcipere.*

[Moral. v, 3.]

XXIV. Solet hîc illud quæri, * an civibus de civitate abscedere liceat venia non impetrata. Scimus populos esse ubi id non liceat, ut apud Moschos: nec negamus talibus pactis iniri posse societatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, saltem posterioribus, domicilium quidem transferre licebat: sed non eo minus qui transtulerat municipii sui muneribus obligabatur. Verum in quos id constitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipsa constitutio specialem spectabat utilitatem tributariæ præstationis. At nos quid naturaliter, si nihil aliud convenerit, obtinere debeat quærimus: nec de parte aliqua, sed de tota civitate, sive unius summi imperii complexu. Et sane * gregatim discedi non posse, satis expeditum est ex necessitate finis, quæ jus facit in moralibus. nam id si liceat, jam civilis societas subsistere non possit. De singulorum discessione alia res videtur, sicut aliud est ex flumine aquam haurire, aliud rivum diducere. *De sua cuique civitate statuendi facultas libera est*, ait Tryphoninus. Cicero pro Balbo laudat jus illud, *ne quis in civitate maneat invitus*, & *fundamentum* vocat *libertatis*, *sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum.* Tamen hîc quoque servanda est regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis societatibus dirimendis secuti sunt, ut id non liceat si societatis intersit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatim interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit. * Intererit autem societatis civilis non abire civem si magnum contractum sit æs alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exsolvere: item si fiducia multitudinis bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui rempublicam defendat. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessionem consentire

[L. Filii. D. ad Municipalem.]
[L. in bello. D. de capt. & postl.]
[L. actione. §. Labeo. D. Pro socio.]

tire populos, quia non minus ex ea libertate commodi sentire aliunde possunt.

XXV. Sic * in exsules nullum jus civitati. Heraclidæ Argis ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Iolaum, sic loquuntur apud Euripidem:

Quo jure jam nos ad Mycenaeos trahat,
Eadem agentes urbe quos urbe expulit?
Nunc ergo cives non sumus.

Alcibiadis filius in Isocratea oratione agens de temporibus ejecti patris: ὅτ' οὐδὲν αὐτῷ τῆς πόλεως προσῆκεν, * *cum nihil ad illum civitas nostra pertineret.* Iam vero plurium populorum, sive per se, sive per capita sua consociatio fedus est, de cujus natura & effectu locus agendi erit ubi ad obligationem ex pacto erit deventum.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est, aut publica. Subjectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multiplicia sunt regiminum genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis se ita dat in familiam alterius, ut ei subsit ad eum modum, quo filius qui maturæ est ætatis subest patri. Pater autem filium suum eo modo dare alteri non potest, ut jus paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur. id enim natura non sinit: sed potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substituendo.

XXVII. Subjectionis species ignobilissima est, qua quis se dat in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo aleæ jactu de libertate contendebant: *Victus voluntariam servitutem adit,* ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusæensis oratione XV: μύριοι δήπου ἀποδίδονται ἑαυτοὺς ἐλεύθεροι ὄντες, ὥστε δουλεύειν κατὰ συγγραφήν. *innumeri cum liberi sint se in servitutem dant, ut * ex contractus formula serviant.* Est autem servitus perfecta quæ perpetuas operas debet, pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiatur in terminis naturalibus,* nihil habet in se nimiæ acerbitatis. nam perpetua ista obligatio compensatur perpetua illa alimentorum certitudine, quam sæpe non habent qui diurnas operas locant, unde accidit sæpe quod dixit Eubulus:

De moribus Germ.

Ἐβίλει δ' αὐτὸν μισθοῦ παρ' αὐτοῖς καταμένειν
Ἐπὶ σιτίοις.
Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Victu contentus.

Idem Comicus alibi:

Πολλοὶ φυγόντες δεσπότας, ἐλεύθεροι
Ὄντες, πάλιν ζητοῦσι τὴν αὐτὴν φάτνην.
Qui se fugitivi gesserunt pro liberis,
*Multi recurrunt * pristina ad præsepia.*

Sic in historiis notabat Posidonius Stoicus, multos olim fuisse, qui suæ imbecillitatis conscii, sponte se aliis in servitutem darent: ὅπως παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες τῆς εἰς ἀναγκαῖα ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν ἀποδιδῶσιν ἐκείνοις δι' αὐτῶν ἅπερ ἂν ὦσιν ὑπηρετεῖν δυνατοί: *Vt domini quidem ipsis providerent de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent præstarent.* Exemplum

plum addunt alii in Mariandynis qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Ius autem vitæ ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent: nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca: *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obest & patiendi ultima timor, idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus à domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca. sed agendi impunitas impropriè jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concesserat, & veteres Romanorum leges. Sopater: *ἐξῆν πατρὶ ὄντι τοὺς παῖδας ἀνελεῖν. ἐξῆν ἐὰν ἁμάρτῃ τι, καὶ οὐκ ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστὴς ὁ πατὴρ τοῦτο συνεχώρησεν: Licuit ipsi cum pater esset filios interficere: nempe si quid peccatum esset. nam lex id ipsi permisit, ideo quia credidit integrum judicem fore.* Idem jus obtinere *παρὰ πολλοῖς καὶ σφόδρα εὐνομουμένοις apud multos populos legum gloria florentes*, ait Dion oratione xv.

Lib. III. de Benef. c. 18.

Lib. III. de Benef. c. 22.

Sextus Empiricus Pyrrhonic. III.

XXIX. De his qui ex servis nascuntur difficilior inspectio est. Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur. quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi pater aliqua ratione sufficiente cognosci potest. nam cum in mutis animantibus * patres non minus quam matres fœtuum curam gerant, hoc ipso ostenditur fœtum utriusque esse communem. Sic ergo si lex civilis hac de re tacuisset, * partus non minus patrem sequererur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor sit difficultas, utrumque parentem servitutem servire; & videamus an naturaliter partus servilis futurus sit conditionis. Certe si alia nulla fuerit ratio educandi partum, potuerunt parentes prolem sibi nasci turam in servitutem secum addicere; quippe cum tali ex causa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipsa necessitate, * extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere. quare jus dominorum in prolem servilem hoc casu nascetur, * ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione: ac proinde cum diu alendi fuerint è servis nati, antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes operæ sui temporis alimentis respondeant; effugere ita natis servitutem non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est reddant. † Certe si immanis sit domini sævitia, servos illos etiam qui ipsi se in servitutem dederunt, fuga consulere sibi posse probabilis sententia est. Nam quod Apostoli & antiqui canones servis edicunt * ne se dominis subtrahant, generale est, & eorum errori oppositum qui omnem subjectionem, tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Christiana libertate.

† Less. lib. II, c. 5. dub. 5.

1 Cor. VII, 21.

Gal. VI, 5.

Coloss. III, 22.

Tit. II. 9.

1 Petr. II, 16.

c. si quis servum, 17, q. 4.

XXX. Præter perfectam servitutem de qua jam egimus, sunt & imper-

imperfectæ, ut quæ aut in diem sint, aut sub conditione, aut ad res certas. Talis est libertorum, statu liberorum, nexorum, addictorum, adscriptorum glebæ, septem annorum servitus apud Hebræos, & altera ad Iubilæum usque: Penestarum apud Thessalos; eorum quos manus mortuas vocant, ac postremo * mercenariorum: quæ discrimina aut à legibus aut à pactionibus pendent. Imperfecta servitus naturaliter etiam esse videtur, ejus qui altero parente liberæ, altero servilis conditionis sit natus, ob eam quam supra diximus causam.

XXXI. Publica subjectio est qua se populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri in ditionem dat. Formulam talis subjectionis in exemplo Capuæ supra adduximus, Similis est illa populi Collatini: *Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

* *Deduntque se divina humanaque omnia, urbem, & liberos*
In ditionem atque in arbitratum cuncti Thebano poplo.

Lib. 1, c. 3. Persæ hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta subjectio est: sunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti possunt ex his quæ supra à nobis dissertata sunt.

XXXII. Ex delicto subjectio etiam non accedente consensu nascitur, * quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui pœnæ exigendæ jus est, in potestatem vi redigitur. Cui autem jus sit pœnæ exigendæ videbimus infra. Possunt autem hunc in modum subjici non singuli tantum privata subjectione: * ut Romæ qui ad dilectum non respondebant, & incensi: postea & fœminæ, quæ se servo alieno junxissent: sed & populi publica ex publico delicto. Hoc interest quod populi servitus per se perpetua est, quia successio partium non impedit quo minus unus sit populus. At singulorum servitus pœnalis personas non egreditur; quia noxa caput sequitur. Vtraque autem servitus tam privata quam publica pœnalis esse potest, aut perfecta aut imperfecta pro modo meriti & inflictæ pœnæ. De servitute vero tam privata quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus ubi ad effectus belli erit ventum.

Cic. pro Cæcina.

Annotata ad Caput v.

§. 1. SEd *si contendant inter se imperia præfertur patris imperium.*] Seneca libro III, controversia XIX: *Primæ partes sunt patris, secundæ matris.* Chrysostomus I ad Corinth. XI, 3: εἰκότως ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνή· ἡ γὰρ ἰσοτιμία μάχην ποιεῖ. *merito viro femina subjicitur. nam æqualitas honoris pugnam parit.* idem ad Ephesios capite IV: ἀρχὴ δευτέρα ἐστὶν ἡ γυνή. μήτε οὖν αὕτη τὴν ἰσοτιμίαν ἀπαιτείτω (ὑπὸ γὰρ τὴν κεφαλήν ἐστι) μήτε ἐκεῖνος ὡς ὑποτεταγμένης καταφρονείτω. σῶμα γάρ ἐστι. *Secunda potestas est mulier, neque ergo ipsa æquum sibi jus vindicet (sub capite enim est) nec eam, quod subdita sibi est, contemnat maritus, corpus enim est.* Deinde: δευτέρα

ἐστὶ ἀρχὴ

ἡ δ' ἀρχὴ αὕτη, ἀρχὴν ἔχουσα καὶ πολλὴν τὴν ὁμοτιμίαν, ἀλλ' ὅμως ἔχει τι πλέον ὁ ἀνήρ. *Altera potestas illa est, imperium & ipsa habens, multumque in honore consortii. sed tamen plusculum habet vir.* Augustinus epist. CXCI : *Filius ex legitimis nuptiis susceptus, magis in patris est quam in matris potestate.* Gregoras libro VII, ubi de Andronico Palæologo & Irene agit: προσετίθει μὲν ὁ δὲ καὶ, μείζονα δύναμιν τῆς μητρὸς τὸν πατέρα, τὸ κωλύον οὐδὲν τὴν τοῦ πατρὸς τελεσθῆναι βούλησιν ἐπὶ τῷ παιδὶ μᾶλλον ἢ τῆς μητρός. *Addebat ille plus matre patrem posse, nec quicquam intercedere quominus patris de filio valeret voluntas, etiam præ materna.* de reverentia matri debita vide L. congruentius C. de Pactis.

In primo tempore] Sunt ea ætate ita parentum, ut alia quæ parentes possident ait Maimonides canonibus Pœnitentialibus capite VI, §. 2. §. II.

Quæ ad familia paterna aut materna statum aliquid momenti habent] ita §. III. explicat Maimonides legem quæ est Num. XXX, 10.

Et, si necesse sit, etiam vendere] Iornandes historia Gotthica. *Haud* §. V. *enim secus parentes faciunt, salutem suorum pignorum providentes, satius deliberant ingenuitatem perire quam vitam, dum misericorditer alendus quis venditur, quam moritur, servatur.* Eam legem video & apud Mexicanos fuisse.

Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria] Seneca de beneficiis III, §. VII. c. XI : *quia utile est juventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus.*

Pars erant domus paternæ] Alioqui XIII anno filius erat obligandi se capax moribus Hebræis. ita illi ad dictum in Numeris locum.

Legum Romanarum auctores] Philo in legatione ἡ γὰρ υἱοῦ παντελὴς ἐξουσία κατὰ τοὺς τῶν Ῥωμαίων νόμους ἀνάκειται πατρί. *Patri enim in filium omnimoda potestas jure Quiritium competit.*

Viri sancti ante legem] Chrysostomus de Sara: καὶ αὐτὴ πάλιν ἐπισπεύδουσα §. IX. τῆς ἀπαιδίας ἐπινοῆσαι παραμυθίαν αὐτῷ τινα ἀπὸ τῆς παιδίσκης· οὐδέπω γὰρ ταῦτα τότε κεκώλυτο. *Ipsa vicissim studebat sterilis conjugii solatium ex ancilla quærere. nondum enim talia tunc vetita erant.* Eundem vide I ad Tim. c. III. Augustinus de doctrina Christiana libro III, cap. XII : *Erat uxorum plurium simul habendarum inculpabilis consuetudo.* Similia habet ibidem cap. XVIII. Tum vero cap. XXII : *Multa enim sunt quæ illo tempore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinose fieri non possunt.* & libro XVI, de civitate Dei cap. 38 : *quoniam multiplicandæ posteritatis causa plures uxores lex nulla prohibebat.*

Et in lege] Iosephus Antiq. Histor. XVII, I : πάτριον ἐν ταὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. *Mos nobis patrius, eodem tempore plures habere uxores.*

Quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset] Iosephus eo historiæ loco δόντος δὲ αὐτῷ καὶ γυναῖκας ἃς δικαίως καὶ νομίμως ἠγάγετο. *cum Deus ei uxores dedisset, quas juste ac legitime habere posset.* Pesictha ad Levit. XVIII, notissimum ait esse, eum qui dicat vetitum esse habere plures uxores, nescire quid sit de lege.

Et sacerdotem] Levit. XXI, 7. Repudiatæ additur vidua ibidem & 14. quod de principe sacerdote intellexit Philo & plerique hodie interpretes ob ea quæ procedunt commate 10 & deinceps. sed

 quem-

quemvis sacerdotem intelligi debere ostendit Ezechiel XLIV, 22. & in explicatione legis, ut & contra Appionem primo Iosephus. connectenda ergo lex cum initio capitis, ut illa de pontifice maximo obiter sint interposita.

Lactantius] Libro Institutionum VI, c.XXIII. ubi & hoc sequitur: *exemplo continentiæ docenda est uxor, ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas quod ipse præstare non possis.* Sensus idem in Gregorio Nazianzeno. πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντιφέρεις; *quomodo exigis & non rependis?* Hieronymus ad Oceanum: *Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ Christi. aliud Papinianus aliud Paulus noster præcipit. Apud illos viris impudicitiæ fræna laxantur, &, solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet feminis, æque non licet viris, & eadem servitus pari conditione censetur.*

Deo gratissimum esse] Et multis olim quoque sapientibus prælatus hic mos. Euripides in Andromacha ex persona Hermiones:

οὐδὲ γὰρ καλὸν
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἓν' ἡνίας ἔχειν·
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν Κύπριν
Στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλει.

non etenim decet
Vnum imperare feminis geminis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro,
Quicunque cupiet rite curatam domum.

Et in choro:

Οὐδέποτ' ἂν διδύμα
Λέκτρ' ἐπαινέσω βροτῶν,
Οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρους,
Ἔριν μ[illegible] οἴκων,
Δυσμενεῖς τε λύπας.
Τὰν μίαν μοι στεργέτω πόσις γάμοις
Ἀκοινώνητον εὐνὰν ἀνδρός.
Οὐδὲ γὰρ ἐν πόλεσι
Δίπτυχοι τυραννίδες
Μιᾶς ἀμείνονες φέρειν,
Ἄχθος τ' ἐπ' ἄχθει,
Καὶ στάσις πολίταις.
Τικτόντοιν θ' ὕμνοισιν ἐργάταιν δυοῖν
Ἔριν Μοῦσαι φιλοῦσι κραίνειν.
Πνοαὶ δ' ὅταν φέρωσι ναυτίλους θοαὶ
Κατὰ πηδαλίων,
Διδύμα πραπίδων γνώμα
Σοφῶν τε πλῆθος ἀσθενέστερον
Φαυλοτέρας φρενὸς αὐτοκρατοῦς.
Ἑνὸς ἁ δύναμις ἀνά τε μέλαθρα,
Κατά τε πόλιας,
Ὁπόταν εὑρεῖν θέλωσι καιρόν.

Nunquam gemina de matre genus,
Nunquam duplices laudabo toros,

Odii

Odii & dira femina rixa.
Vnam debet non ambigui
Vir participem nosse cubilis:
Duo nec domini rectius urbes
Terrasque regunt, quam qua sceptrum
Tenet una manus. quin sic oneri
Onus accedit, discors agitat
Rabies rupto federe cives.
Etiam artifices carminis inter
Geminos ipsa tristia miscent
Pralia Musa: cumque in pelago
Vela carina fert aura levis,
Plus una valet, contemta licet,
Dextera clavi qua frana tenet,
Quam consilii vis in partes
Distracta duas, aut prudentum
Numerosa cohors. una potestas
Temperet urbem, regat una domum,
Si modo cordi est tranquilla quies.

Plautus Mercatore:

Nam uxor contenta est, qua bona est, uno viro.
Qui minus vir una uxore contentus siet?

Iam tunc imperatum] Sic & in causa plurium uxorum distinguit Ambrosius id quod laudaverat in paradiso Deus, à damnatione contrarii c. IV, lib. I, de Abraham. quem locum Gratianus posuit causa XXXII, quæst. IV.

Tum Indorum] Et Thracum, de quibus versus sunt Menandri, & Euripidis in Andromacha.

Apud Ægyptios soli sacerdotes] Vide Herodianum libro II.

Non tamen inde sequitur peccasse] Augustinus libro XXII, c. XLVII contra Faustum: *Quando mos erat, crimen non erat.* Posuit & hoc Gratianus, sed sub Ambrosii nomine.

Mater cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit] Imo & avi, si is liber est, voluntas plus valet, quam patris qui servilis sit conditionis, causa 32, quæst. III. §. X

Quarum verecundia maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare] *Non est enim virginalis pudoris eligere maritum,* ait Ambrosius lib. I de Abraham c. ult. relatus in codicem Gratiani causa XXXII, quæstione II. Donatus Andria: *Summa potestas nuptiarum in patre puella est.* Hermione apud Euripidem:

Νυμφευμάτων δὲ τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
Μέριμναν ἕξει, κ' οὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε.
Curam parenti de meis ego nuptiis
Permitto, non est istud arbitrii mei.

Hero apud Musæum:

Ἀμφαδὸν οὐ δυνάμεσθα γάμοις ὁσίοισι πελάσσαι·
Οὐ γὰρ ἐμοῖς τοκέεσσιν ἐπιῤῥαδεν.

Lege maritali jungi non possumus ambo,
Cum nolit mater, nolit pater.

Nunquam libertas tam necessaria est quam in matrimonio] Eugraphius ad Andriam Actu I, Scena V: *Tangitur & illud, an patrum imperiis obsequi filii debeant. constat enim circa nuptias esse filiis liberam voluntatem.* Cassiodorus VII, 4: *Durum est libertatem liberam non habere in matrimonio, unde liberi procreantur.*

§. XII. *Plutarchus attulit in quaestionibus Romanis*] Philo de legibus specialibus: τί δὲ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας ἐπέχειν, εἰς βραχὺ χωρίον τὸ ἑκάστης οἰκίας συνωθοῦντας μέγα καὶ λαμπρὸν ἔργον, ἐκτείνεσθαι καὶ χεῖσθαι δυνάμενον εἰς ἠπείρους καὶ νήσους καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν; αἱ γὰρ τῶν ὀθνείων ἐπιγαμίαι καινὰς ἀπεργάζονται συγγενείας, τῶν ἀφ' αἵματος οὐκ ἀποδεούσας, ὧν χάριν καὶ ἄλλας ὁμιλίας ἐκώλυσε: *Quid opus hominum inter se necessitudines ac vincula inhibere, & unius domus angustiis claudere tam ingens ac praeclarum opus, quod extendi fundique potest in regiones & insulas, orbemque universum? Affinitates namque cum extraneis novas pariunt conjunctiones hominum, non minores illis quae è sanguine veniunt. quod respiciens Moses alias etiam multas propinquorum nuptias vetuit.* Chrysostomus ad I Corinth. XIII, 13: τί στενοχωρεῖ τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπόθεσιν ἀναλίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι' ἧν δυνάμενος καὶ ἑτέραν πορίσασθαι φιλίας ἀφορμὴν ἔξωθεν γυναῖκα ἀγαγών; *Quid in arctum cogis amoris latitudinem? quid supervacuo amicitiae causam perdis, per quam poteras aliam amicitiae parandae occasionem acquirere, extraneam ducendo uxorem!*

Et Attico Jure] Vide Demosthenem ad Leocharem: Fortunationum rhetorem: Donatum Phormione Act. I, Scen. II. & Adelphis IV, V.

Naturale jus & pudorem inspiciendum] Egregie hoc exsequitur Philo de specialibus legibus; ubi esse dicit μέγιστον ἀνοσιούργημα, *maximum nefas,* πατρὸς εὐνὴν τετελευτηκότος, ἣν ἄψαυστον ὡς ἱερὰν ἐχρῆν φυλάττεσθαι, καταισχύνειν, γήρως δὲ καὶ μητρὸς αἰδῶ μὴ λαμβάνειν, τὸν αὐτὸν τῆς αὐτῆς υἱὸν καὶ ἄνδρα γίνεσθαι, καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν τοῦ αὐτοῦ μητέρα, γυναῖκα. *Patris mortui cubile quod, tanquam res sacra, intactum sini oportuit, contemerare, neque senectutis neque materni nominis verecundia tangi, eundem ejusdem esse filium & maritum, eandem ejusdem matrem & uxorem.*

Iure gentium] Sic & Papinianus loquitur in L. Si adulterium §. 2. D. ad legem Iuliam de Adulteriis.

A Persis contemnebatur] Quorum hac in re crimen bellis perpetuis, ac fratrum caedibus, à Deo punitum notat Philo. Persis addit Medos, Indos, Æthiopas, Hieronymus lib. II contra Iovinianum, de barbaris in universum Hermione in Andromacha Euripidis.

Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος.
Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται.
Κόρη τ' ἀδελφῷ. διὰ φόνου δ' οἱ φίλτατοι
Χωροῦσι καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος:
Tale est omne barbaricum genus.
Mater jugatur filio, nata pater,
Frater sorori: proxima alterna manus
Caede implicantur: nulla lex prohibet nefas.

De equo] Plinius historiae naturalis VIII, 42: ubi de equis agir,

Alium

Alium detracto velorum operimento & cognito cum matre coitu, petiisse prærupta atque exanimatum. Equa & eadem ex causa in Reatino agro laceratum prorigam invenimus. Namque & cognationum intellectus in iis est. Habes paria apud Varronem de re rustica II, 7. & apud Antigonum de admirabilibus, Aristotelemque ejusdem tituli libro.

Impura habeatur à profanis etiam gentibus] Tertullianus V adversus Marcionem: *Non defendo secundum legem creatoris displicuisse illum, qui mulierem patris sui habuit. communis & publica religionis secutus sit disciplinam.* §. XIII.

Narrante Plutarcho] In vita Demetrii: sed & Appiano in Syriacis qui ἀθεμιςίων πάθους amorem nefandum vocat.

Aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione cohærentes] Philo ἀδελφὰ δὲ εἰ καὶ διῄρηται τὰ μέρη γεγόνασιν, ἀλλ' οὖν ἁρμόζονται φύσει καὶ συγγενείᾳ μιᾷ. *Quanquam enim divisæ sunt partes, fraternitatis jus retinent, ac cognatione, ut naturali vinculo, junguntur.*

Item in sanguinis gradu transversorum primo] Et hucusque propinquis nuptiis abstinebant & Peruani & Mexicani.

Suo loco narratum non sit] Nam neque lex illa narrata est ex qua Iudas Thamarem comburi voluit. Sic Sichemitas Iudith recte occisos ait quod virgini stuprum intulissent, IX, 2. & Ruben patris maledicto feritur ob incestum.

Lex ipsa indicat] Vbi vide Chaldæum paraphrasten. distinxerunt male Spartiatæ, & Athenienses, & quidem diversimode.

Filiam fratris ducere] Talem Abrahamo Saram fuisse Iosephus putat. idem post datam legem exempla nobis dat in Herode qui fratris filiam duxerat, & suam filiam fratri Pherotæ desponderat. Vide eum Antiquæ historiæ XII, & XVI. Phineo patruo promissa Andromede; Ovidius metamorphoseon V. id postea apud Romanos vetitum permisit Claudius: vetuit Nerva: permisit Heraclius. §. XIV.

Apud Græcos] Et Castori avunculo desponsam Electram ex Euripidis Electra discimus.

De patruelium conjugiis] Æschylus Danaidibus vocat λέκτρα ὧν θέμις εἴργει *cubilia quæ jus prohibet*, & ait sic μαίνεται γένος *fœdari genus*. At Scholiastes addit illegitimas fuisse tales nuptias, quod adhuc viveret virginum pater, quasi justæ futuræ fuerint eo mortuo, ex lege τῶν ἐπικλήρων. in oratione Sp. Ligustini civis Romani apud Livium est: *Pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit.* vide & Plauti Pœnulum.

Theodosii constitutio] Victor de eo: *tantum pudori tribuens & continentiæ ut consobrinarum nuptias vetuerit, tanquam sororum.* Meminit & Libanius oratione de Angariis. Exstat Arcadii & Honorii lex ejusdem sensus quæ tertia est C. Theodosiano de incestis nuptiis. Concedi tamen principum indulto solitas nuptias tales ostendit lex Honorii & Theodosii minoris alia eodem codice: titulo, si nuptiæ ex rescripto petantur. Secuti & Gotthi reges. Cassiodorus VII, 46. *Hoc prudentes viri sequentes exemplum, longius pudicam observantiam posteris transmiserunt, reservantes principi tantum beneficium consobrinis nuptiali copulatione jungendis.* Vbi & formulam habes talis veniæ principalis.

Non quod vetitum est lege humana, si fiat, irritum quoque esse] In Agathensi concilio post commemorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fratris additur: *Quod ita præsenti tempore prohibemus, ut ea quæ hactenus sunt constituta non solvamus.* Retulit id Gratianus in quæstionem II & III, causæ XXXV. Simile quod à Paulo in sententias relatum est libro II, tit. XX. sine parentum consensu contractas nuptias injustas esse, sic tamen ut non dissolvantur, nisi forte hæc postrema verba Arrianus addidit. Tertullianus de conjugio cum infideli agens ad uxorem secundo, ait dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide infra §. XVI.

Sororem ejus duxerit] Lex Langobardica lib. II, c. VIII, 13: *quia canones sic habent de duabus sororibus, sicut de duobus fratribus.*

Non matrimonium] At serviles conjunctiones nuptiæ dicebantur in Græcia, Carthagine, in Apulia. Prologus ad Casinam Plauti. Sic & in legibus Langobardorum libro II, tit. XII, 10. & XIII, 3. & lege Salica Tit. XIV, §. II. sed sine consensu dominorum non valuisse conjugia talia apud Hebræos notatur ab ipsis ad Exodum XXI. ubi talium nuptiarum mentio, & apud Græcos Christianos à Basilio in suis canonibus. Solitam etiam à principe veniam impetrari ducendæ mulieris, quæ inæqualis esset conditionis, videmus apud Cassiodorum VII, 40.

In statu legis Christianæ] Vide in Gratiani collectione c. I. de conjugiis servorum.

Pro uxore concubinam habet.] De tali concubina Augustinus de Fide & operibus: *De concubina quoque, si professa fuerit, nullum se alium cognituram, etiamsi ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non debeat admitti.* Item de Bono conjugii libro V: *Solet etiam quæri, cùm masculus & femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant, ne nascantur.* Itaque in capitulari Francico VII, c.255 dicitur: *Qui uxorem habet, eodem tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore eum dilectio superet concubinæ.*

§. XVI. *Quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt*] Livius libro X: *Valeria lex, cum eum qui provocasset virgis cædi, securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adjecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis. nunc vix servo ita minetur quisquam.* Lex Furia testamentaria plusquam mille assium legatum mortisve causa prohibebat capere, præter exceptas personas, & adversus eum qui plus ceperit, quadrupli pœnam constituebat, memorante Vlpiano. Macrobius circa finem eorum quæ scripsit ad somnium Scipionis: *Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna sancitur.* vide supra hoc capite §. XIV, in fine. Sic divus Marcus

Marcus rescripsit: *Eum heredem, qui prohibet funerari ab eo quem testator elegit, non recte facere: pœnam tamen in eum statutam non esse.*

Sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur, majora quam ipsa indecentia] Ideo rex Alcinous Medeam reddi volebat patri si deflorata nondum esset. meminit Apollonius Argonautis, & ejus Scholiastes, & in bibliotheca Apollodorus.

Seclusis pactis ac legibus] Vt quæ volunt duas partes concordare, ut c. 6 de Electione. §. XVII.

Quod pluribus visum id valere] Hunc sensum dant Chaldæus Paraphrastes & Rabbini ad illud in Exodo XXIII, 3. Adjunge L. duo. & L. Pomponius. D. de re judicata; & quæ infra lib. III, cap. XXX, §. 24. & quæ paria cum Prudentio habet Ambrosius contra Symmachum.

Reus absolutus intelligitur] L. inter pares, D. de re judicata. Vide Iulianum de Eusebia. §. XVIII.

Oreste & Electra] Etiam Iphigenea in Tauris. in Electra sic ait:

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὅδε νόμος τεθήσεται,
Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' ἀεί:
Idemque cunctis juris esto in posterum,
Certante numero judicum ut vincat reus.

Mitior vincat] Seneca in controversiis: *Non est invidiosa potestas, quæ misericordia vincit.* Imo apud Hebræos una sententia damnantium vincens pro nulla habebatur. ita Chaldæus ad dictum locum Exodi XXIII, & Moses de Kotzi præceptorum jubentium XCVIII. & vetantium CXCV.

Conjungenda sint in eo in quo conveniunt] Ideo Senatores dividere sententiam plura simul complectentem jubebantur, teste Asconio in Milonianam. Cicero Epistolarum ad familiares l. 2: *Itaque cum sententia prima Bibuli pronuntiata esset ut tres legati regem reducerent, secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres, tertia Volcatii ut Pompejus reduceret, postulatum est ut Bibuli sententia divideretur. quatenus de religione dicebat, cuique rei jam obsisti non poterat, Bibulo assensum est: de tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia.* Seneca epistola XXI: *Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere sententiam & sequor.* Idem de vita Beata c. 3: *Est & mihi censendi jus, itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere.* meminit ejus moris & Plinius lib. VIII, epist. 14. §. XIX.

Polybius] Vide ad eum locum Fulvii notas.

Seneca in controversia quadam] Libro III, contr. XIX. §. XX.

Qui præsens est] Ita ut & ad unum recidere possit nomen universitatis. L. sicut, D. quod cujusque universitatis nomine, ubi Wesembecium vide. Adde L. Rescriptum, D. de pactis, Zas. in paratit. D. de pactis. Bart. in L. 1, n. 3. de Albo scribendo. Boer. decis. 1, num. 4. Antonium Fabrum Codice Sabaudico. lib. 1, tit. 11, definit. 40. Reinking. lib. 1, classe V, c. 8. Sæpe tamen & hic, ut in illa regula de majore parte, leges exceptionem dant, puta ut duæ partes adesse debeant. L. Nulli, D. dicto titulo, quod cujusque univ. nomine. L. Nominationum, C. de decurionibus: ut absentes præsentibus vices

ſuas mandare aut ſuffragium per procuratorem dare poſſint. c. ſi quis juſto de Electione in VI.

§. XXI. *Naturalis ordo*] De præcedentiis vide, ſi lubet, M. Antonium Nattam conſ. D c, n. 22. & conſ. D c LXXVIII, num. 31. Mart. Wacher conſiliis cæſareis in controverſia Saxonica.

Niſi qui prior meruit dignitatem] Adde L. omnes, C. ut dignitatum ordo ſervetur. L. ſemper, D. de jure immunitatis. L. ult. C. de tyronibus.

In conciliis] Ioh. Fice. conſ. Latino LXXVII, n. 16. Afflictus deciſ. Neap. 1, n. 8. Bart. in L. 1. D. de Albo ſcribendo. Innoc. in c. Tua de Majoritate & obedientia. Ant. Teſſaurus 1 quæſt. for. XLVIII, n. 5. Tiberius Decianus reſponſo XIX, n. 183, & ſeq. Innocentius Butr. Felin. in c. ſtatuimus D. tit. de Majoritate. Bal. in Decernimus, in 2 notabili, c. de Sacroſanctis Eccleſiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilii Baſileenſis hiſtoria.

§. XXII. *Alia terna, alia bina*] Sic in Smalcaldico fœdere Saxo duo habebat ſuffragia.

§. XXIV. *An civibus de civitate abſcedere liceat*] Vide hac de re fœdera Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldenſibus II Æneidos: *Conſuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem tranſiret, prius ſe abdicaret ab ea in qua fuerat, & ſic ab alio reciperetur.* Exempla fidei regibus renuntiatæ vide aliqua apud Marianam, ac poſtremum illuſtre libro XXVIII, c. 13.

Gregatim diſcedi non poſſe] Zonaras de Lazo rege agens qui à Perſis ad Romanos defecerat: *τοῦτο αἴτιον μάχης ῥωμαίοις καὶ πέρσαις ἐγένετο, ὡς τοῦ βασιλέως ῥωμαίων τοὺς αὐτοῖς ὑπηκόους σφετεριζομένου: Id belli initium Romanis ac Perſis fuit, quod Romanus princeps ad ſe avocaret Perſis ſubditos.*

Intererit autem ſocietatis] Bembus libro VII.

§. XXV. *In exſules nullum jus civitati*] Vide infra libro III, tit. XX. §. XLI.

Cum nihil ad illum civitas noſtra pertineret] Nicetas Iſaaci Angeli rebus libro I: *μὴ καινὸν εἰ δἰφάνη τις τὸν ἀντίπαλον καὶ κολακεύσει ὡς φίλιον τὸν οἰκείοις ὑπείσηκων πολέμιον. Non mirum ſi quis hoſtem ambiat eique blandiatur, qui ſuos ſibi hoſtes ſenſerit.*

§. XXVII. *Ex contractus formula ſerviant*] Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permiſſum ad Solonis tempora. is conſtituit *ἐπὶ σώματι μὴ δανείζεσθαι, corpus pro credito ne obligaretur.* Plutarchus Solone. idem lex Petilia Romæ conſtituit.

Nihil habet in ſe nimiæ acerbitatis] Vide ea de re egregiam Busbequii diſſertationem epiſtola exoticarum tertia.

Priſtina ad præſepia] Apud Plautum quidam:

Liber ſi ſim, meo periclo vivam, nunc vivo tuo.

Meliſſus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

§. XXIX. *Patres non minus quam matres fœtuum curam gerant*] Vide infra cap. VIII, §. 18. Plinius X, 34, de columbis: *Amor utrique ſobolis æqualis.*

Partus non minus patrem ſequeretur quam matrem] Seneca de Beneficiis VII, 12: *quemodo patri matrique communes liberi ſunt?* Lex Viſigothica lib. X, tit. 1. 17. *Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui ſine patre nullatenus potuit*

tuit procreari? deinde: *Hac rationabiliter natura lege compellimur, agnationem ancilla qua servo alieno juncta pepererit, inter utrosque dominos aequaliter dividendam.* Slavi & Slavæ proles patrem sequebatur; Speculum Saxonicum III, 73. idem moris in nonnullis Italiæ locis, c. licet de conjugio servorum. Apud Langobardos & Saxones sequitur partus partem deteriorem, Spec. Sax. I. 16. idem apud Wisigotthos in Hispania Isidori tempore obtinuisse discas ex c. ult. causa XXXII, quæst. IV. Natus ex servo & ingenua eadem Wisigotthorum lege fit servus III, tit. II, 3. IV, tit. V, 7. IX, tit. I. 16. Ex servo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus sit filius habet eum servi dominus, ancillæ domino pretii dimidium persolvens. in originariis patris originarii dominus duas fert partes, feminæ originariæ dominus unam ex Edicto Theodorici apud Cassiodorum c. 67. in Anglia Francus quis est aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionum discriminibus observatur. Litleton de Villanagio & liber de Laudibus legum Angliæ. Has leges à civili Romana discrepantes juri naturæ non pugnare agnoscit Thomas Aquinas. quid ni, cùm & Mensia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus censeretur? ut nos docet Vlpianus in Institutionibus titulo de his qui in potestate.

Extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere] Ita & Carolus Calvus statuit cap. XXXIV, Edicti Pistis.

Ex ipsa alimentorum & eorum qua vita necessaria sunt prabitione] Vide Leonem Afrum lib. VI, de Barca.

Ne se dominis subtrahant] Vide infra lib. III, c. VII, §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii in Anglia apprentisii dicuntur durante disciplinæ suæ tempore proxime ad servilem conditionem accedunt. §. XXX.

Deduntque se divina humanaque omnia] Id Persæ vocabant terram & aquam dedere. §. XXXI.

Quoties qui meruit libertatem amittere] Vt socii illi Vlyssis Ægyptios prædati, de quibus Homerus Odysseæ ξ: §. XXXII.

ἔνθ' ἡμέων πολλοὺς μὲν ἀπέκτανον ὀξέϊ χαλκῷ:
τοὺς δ' ἄναγον ζωοὺς σφίσιν ἐργάζεσθ' ἀνάγκῃ.
Partem igitur nostrûm sicelicibus obtruncarunt:
Partem etiam vivos ad opus traxere coactum.

Sic Apollinem Iupiter cùm in Tartarum dejicere vellet, exoratus à Latona servituti addixit. habet Apollodorus libro III.

Vt Roma qui ad dilectum non respondebant] Apud Lycios fures. Nicolaus Damascenus. Apud Wisigotthos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

CAPVT VI.

De acquisitione derivativa facto hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. Vt alienatio fiat quid requiratur in dante:
II. Quid in accipiente.
III. Imperia alienari posse interdum à rege, interdum à populo.
IV. Imperium in partem populi alienari parte invita à populo non posse:
V. Nec ipsam partem in se imperium posse alienare, nisi in summa necessitate:
VI. Causa diversitatis.
VII. Imperium in locum posse alienari.
VIII. Rejicitur sententia, statuens ob utilitatem aut necessitatem, rectè à rege imperii partes alienari.
IX. Infeudationem & oppignorationem sub alienatione contineri.
X. Etiam ad alienandas jurisdictiones minores requiri populi consensum, aut specialem aut per consuetudinem.
XI. Patrimonium populi à regibus alienari non posse.
XII. Distinguendas res quæ in fructu sunt patrimonii à rebus patrimonii.
XIII. Partes patrimonii oppignorari à regibus quatenus possint, & cur?
XIV. Testamentum alienationis esse speciem & juris naturalis.

ACquisitione derivativa nostrum fit aliquid facto hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte transferre possint, juris est naturalis post introductum dominium: inest enim hoc in ipsa dominii, pleni scilicet, natura.
1. Rhet. v. Itaque Aristoteles: ὅρος τοῦ οἰκεῖον εἶναι, ὅταν ἐφ' αὐτῷ ᾖ ἀπαλλοτριῶσαι. *proprietatis definitio est, ubi penes nos est jus alienandi.* Duo tantum notanda
Soto lib. IV. q. 5, art. 1. sunt, alterum in dante, alterum in eo cui datur. In dante, non sufficere actum internum voluntatis, sed simul requiri, aut verba, aut alia signa externa: quia actus internus, ut alibi diximus, non est con-
Less. lib. II, c. 3, dub. 3. gruens naturæ societatis humanæ. Vt verò traditio etiam requiratur, ex lege est civili. quæ quia à multis gentibus recepta est, jus gentium improprie dicitur. Sic alicubi usurpatum videmus, ut professio apud populum, aut magistratum, & relatio in acta requiratur; quæ omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem voluntatis quæ signo exprimitur, intelligi debet * voluntatis rationalis.

II. Vicissim in eo cui res datur, seposita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, cum suo signo. quæ voluntas ordinarie sequitur dationem, sed potest & præcedere, puta si quis quid dari, aut concedi sibi petierat. censetur enim durare voluntas nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris concessionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus. nam in hoc * alienandi & promittendi par est ratio, jure quidem naturali.

III. Sicut autem res aliæ, ita & imperia alienari possunt ab eo cujus in dominio vere sunt; id est, ut supra ostendimus, à rege, si imperium in patrimonio habeat: alioquin * à populo, sed accedente regis consensu; quia is quoque jus aliquod habet, quale usufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio summo.

IV. In partis alienatione aliud insuper requiritur, * ut etiam pars de qua alienanda agitur consentiat. Nam qui in civitatem coeunt, societatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem, ratione partium

partium quæ integrantes dicuntur: unde sequitur has partes non ita esse sub suo corpore, ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius est generis, voluntate contractum scilicet; ac propterea jus ejus in partes ex primæva voluntate metiendum est, quæ minime credi debet talis fuisse, ut jus esset corpori partes & abscindere à se, & alii in ditionem dare.

V. Sic vicissim parti jus non est à corpore recedere,* nisi evidenter se aliter servare non possit: nam, ut supra diximus, in omnibus iis quæ humani sunt instituti, excepta videtur necessitas summa, quæ rem reducit ad merum jus naturæ. Augustinus de Civit. Dei, lib. XVIII, *In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus mallent, quam bellica omnifaria vastatione deleri.* Itaque in juramento Græcorum quo Græci qui se Persis subjecissent devovebantur, additum fuit, *μὴ ἀναγκασθέντες, nisi plane coacti.*

c. 2.

Herod. Polym.

VI. Atque hinc satis intelligi potest, cur hac in re majus sit jus partis ad se tuendam quam corporis in partem: quia pars utitur jure quod ante societatem initam habuit, corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium esse in corpore tanquam in subjecto, ac proinde alienari ab eo posse ut dominium. Est enim in corpore, ut subjecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima est in corporibus perfectis. Necessitas autem quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non potest; quia in eo jure naturæ usus quidem comprehendebatur, ut esus, detentio, quæ sunt naturalia, at non alienandi jus, quod facto humano introductum est, atque ideo inde mensuram accipit.

VII. At imperium in locum, id est pars territorii, puta non habitata aut deserta, quo minus à populo libero alienari possit, aut etiam à rege, accedente populi consensu, quid obstet non video. nam populi pars, quia liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi: at territorium, & totum, & ejus partes sunt communia populi pro indiviso, ac proinde sub arbitrio populi. At imperium in populi partem, si alienare populo non licet, ut jam diximus, multo minus regi imperium etsi plenum habenti, attamen non plene, ut supra distinximus.

VIII. Quare subscribere non possumus Iurisconsultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus, adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de necessitate: nisi hoc sensu, ut ubi eadem est utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex silentio etiam non longi temporis, consensus & populi & partis intervenisse videatur, facilius vero si etiam necessitas appareat. At ubi manifesta est in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, nisi, ut diximus, ubi pars à corpore coacta est abscedere.

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & infeudatio, sub onere commissi ex felonia, aut deficiente familia. Nam & hæc est conditionalis alienatio.† Quare videmus à pluribus populis * irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum quas populis incon-

Belluga in pr. spec. in rub. 8, p. 3, & 4. Roch. de Curte. de Consuet. q. 5. col. 6, tom. 1. & alii allegati a Vasq. lib. 1, cap. 9.
† Smith. de rep. Ang. c. 9. Buch. in Baltelo-Fress. l. 1, c. 214. & 246.
Monstrel. in Ist. c. 22, 5. Guic. l. XVI.

inconsultis reges fecerant. Populum autem consensisse intelligimus, sive totus coiit; quod olim apud Germanos & Gallos fieri solebat; sive per legatos partium integrantium mandatu sufficiente instructos. * Nam facimus & quod per alium facimus. Sed nec pignori dari pars imperii poterit, nisi consensu simili: non ea tantum ex causa, quod ex pignoris datione sequi alienatio soleat, sed quod & rex teneatur populo ad exercendum per se summum imperium, & populus partibus suis, ad conservandum hoc exercitium in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est.

X. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam jure hereditario possit concedere nihil obstat, cum ea corporis summique imperii integritatem nihil imminuant. Inconsulto vero populo rex id non potest, si maneamus intra terminos naturales: quia juris temporarii, quale est regum electorum, aut lege succedentium ad imperium, effectus nisi pariter temporarii esse non possunt. Potuit tamen populi, ut expressus consensus, ita tacitus consuetudine introductus, qualem nunc passim vigere cernimus, id jus regibus tribuere. Eo jure usos olim reges Medos & Persas, * oppida aut regiones totas perpetuo jure tenendas donasse, passim in historiis legimus.

Cravet. conf. 894, nu. 2. Zoannet. de Rom. Imp. n. 162.

XI. * Patrimonium quoque populi, cujus fructus destinati sunt ad sustentanda reipublicæ, aut regiæ dignitatis onera, * à regibus alienari, nec in totum, nec in partem potest. Nam & in hoc jus majus fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, si res modicum valeat, quia quod meum non est, ejus nec exiguam partem alienare mihi jus est: sed in rebus modicis, quam in magnis, consensus populi ex scientia, & ex silentio facilius præsumitur. Quo sensu & ad res patrimonii publici aptari possunt, quæ de necessitate & utilitate publica, in alienandis imperii partibus, supra diximus, tantoque magis quia momenti minoris res hic vertitur. Est enim patrimonium imperii causa constitutum.

Alberic. in c. intellectos de jurejur. Bart. in l. prohibens. §. Plane. D. quod vi. Corset. in tract. de excel. regu. q. 4. Loazes all. a Vasq. c. 5. Natta conf. 367. Bonif. Rug. conf. 49, n. 43.

XII. Sed in eo falluntur multi, quod res quæ in fructu sunt patrimonii, cum rebus patrimonii confundant. Sic jus alluvionum in patrimonio esse solet, ipsæ res quas fecit alluvio in fructu: jus vectigalia exigendi in patrimonio, pecunia ex vectigalibus procedens in fructu: jus confiscandi in patrimonio, fundi confiscati in fructu.

XIII. Partes autem patrimonii pignori opponi ex causa possunt à regibus qui plenum habent imperium, id est, qui jus habent ex causa tributa nova indicendi. Nam sicut populus tributa ex causa indicta solvere tenetur, ita & rem ex causa pignori oppositam luere. Luitio enim ista tributi quædam est species. Est autem populi patrimonium regi pro debitis populi pignoris jure obligatum. Potest autem pignori dari etiam res mihi pignorata. Quæ autem dicta sunt à nobis hactenus, ita locum habent nisi lex imperio addita, aut regis, aut populi potestatem magis, aut auxerit, aut contraxerit.

L. Greg. ¶ cum pignori. D. de pigno.

XIV. Illud quoque sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendi. Quanquam enim testamentum, ut actus alii, formam certam accipere possit à jure

Arist. II. Pol. VII.

jure civili, ipsa tamen ejus substantia cognata est dominio, & eo dato juris naturalis. Possum enim rem meam alienare non pure modo, sed & sub conditione; nec tantum irrevocabiliter, sed & revocabiliter, atque etiam retenta interim possessione & plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi, est testamentum. Vidit hoc recte Plutarchus, qui cum à Solone dixisset permissam civibus testamenti factionem, addit: *τὰ χρήματα, κτήματα τῶν ἐχόντων ἐποίησεν. effecit, ut res cuique sua propria & in pleno dominio essent.* Quintilianus pater in declamatione: *Potest grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus.* Hoc jure Abrahamus, si sine liberis decessisset, res suas Eliezero relicturus fuerat, ut indicat locus * Gen. xv, 2. Quod vero alicubi externis testamentum facere non conceditur, id non est ex jure gentium, sed ex jure proprio illius civitatis, & ni fallor, ab illa veniens ætate qua externi quasi pro hostibus habebantur: itaque apud moratiores populos merito exolevit.

Annotata ad Caput VI.

Voluntatis rationalis] Cassiodorus II, II. *Alienatio rerum solidum desiderat habere judicium.* §. I.

Alienandi & promittendi par est ratio] Ideoque etiam dona absentibus per internuntios mitti possunt, ut Servius notat ad illud IX Æneïdos, *cùm jungeret absens.* §. II.

A populo] Bal. & Oldradus in c. intellecto de jurejurando. Idem Baldus conf. 327, n. 7. Cardinalis Thuscus p. p. concl. 40. n. 1, & concl. 694. Exempla apud Haræum Tomo II, in anno clↃIↃ XXVI, & Guiccardinum libro XVI. §. III.

Vt etiam pars de qua alienanda agatur consentiat] Gail. II, de pace publica, c. XV, n. 14, vide Serranum in Carolo Sapiente, & eundem in Francisco I, ubi de Burgundia sermo. §. IV.

Nisi evidenter se aliter servare non possit] Confer quæ infra hoc libro c. XXIV, §. VI. Hac de causa absolutus à Spartanis Anaxilaus qui Byzantium fame cogente dediderant. Xenophon historiæ Græcæ I. Anastasius Imperator etiam gratias egit præfectis qui Martyropolim Persis dediderant, quia defendi nequibat. Procop. περὶ κτισμάτων. Idem Procopius IV Gotthicorum: λιμῷ γὰρ οὐκ οἶδεν ἡ ἀρετὴ συνοικίζεσθαι, πεινῆν τε καὶ ἀνδραγαθίζεσθαι οὐκ ἀνεχομένης τῆς φύσεως. *cum fame habitare virtus recusat, nec fert natura ut iidem & esuriant & agant fortiter.* Et apud Annam Comnenam libro VI, epistola Cephalæ de Larissa obsessa ad Imperatorem Alexium. ἀνάγκῃ δουλεύοντες (καὶ τί γὰρ δεῖ πρὸς φύσιν καὶ τὴν ἐκ ταύτης τυραννίδα ποιεῖν;) γνώμην ἔχομεν τὸ φρούριον παραδοῦναι τοῖς ἐγκειμένοις καὶ φανερῶς ἀποπνίγουσιν. *Necessitati servientes (quid enim contra vim naturæ agi potest?) constituimus oppidum tradere iis qui nos non obsident tantum, sed, quod manifestissimum est, strangulant.* §. V.

Irritas habitas ut alienationes ita infeudationes] Et remissiones homagii. vide Cromerum Polonicorum XXV. §. IX.

Nam

Nam facimus & quod per alium facimus] Sic in Imperio in alienationibus Electorum consensus ex more & pactis pro consensu est ordinum.

§. X. *Oppida aut regiones totas*] Vt à Dario Sylosonti urbem & insulam Samiorum.

§. XI. *Patrimonium quoque populi cujus fructus sunt destinati ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera*] Veteres Græci τέμενος vocabant partem agri publici concessam regibus. Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados ζ. de Meleagro Iliados ι. de Glauco Lycio Iliados μ. ubi Scholiastas vide.

A regibus] Sine ordinum consensu. Exemplum apud Thuanum libro LXIII, in anno cIↄ Iↄ LXXVII.

§. XIV. *Gen.* XV, 2.] Habes apud Sophoclem Trachiniis testamentum Herculis, apud Euripidem Alcestidis, & apud Homerum Odysseæ π Telemachi donationem mortis causa, quæ & ipsa testamentum quoddam est. Est apud Homerum etiam voluntas ultionis de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis ostendit Plutarchus. Alia veterum testamentorum exempla attulimus supra Libro I, cap. IV, § XII, in textu & annotatis. Hebræis usitata testamenta apparet Deut. XXI, 16. Sirachidæ capite XXXIII, 25.

CAPVT VII.

De acquisitione derivativa quæ fit per legem, ubi de successionibus ab intestato.

I. *Leges civiles quasdam injustas esse, ac proinde dominium non transferre, ut quæ naufragorum bona fisco addicunt.*

II. *Lege naturæ rem acquiri ei, qui alienum accepit ad debiti sui consecutionem: quod quando locum habeat.*

III. *Origo successionis ab intestato quomodo à natura.*

IV. *An aliquid de bonis parentum liberis debeatur jure naturæ, per distinctionem explicatur.*

V. *In successione liberos defuncti parentibus præferri, & cur.*

VI. *Origo vicariæ successionis, quæ repræsentatio dicitur.*

VII. *De abdicatione & exheredatione.*

VIII. *De jure liberorum naturalium.*

IX. *Liberis deficientibus ubi nec testamentum nec lex certa exstant, bona avita deferenda his à quibus venerunt, aut eorum liberis.*

X. *Bona noviter quæsita proximis.*

XI. *Legum circa successiones diversitas.*

XII. *In regnis patrimonialibus qualis sit successio.*

XIII. *Si ea regna sint individua, præferri maximum natu.*

XIV. *Regnum ex populi consensu hereditarium in dubio individuum esse:*

XV. *Non durare ultra posteros primi regis.*

XVI. *Non pertinere ad liberos naturales tantum.*

XVII. *In eo mares præferri feminis in eodem gradu:*

XVIII. *Inter mares præferri natu maximum:*

XIX. *An tale regnum pars sit hereditatis:*

XX. *Præsumi in regno talem successionem institutam qualis in aliis rebus in usu erat tempore regni incohati: sive regnum fuerit allodiale:*

XXI. *Sive feudale.*

XXII. *Successio linealis cognatica quæ sit, & qualis in ea transmissio juris.*

XXIII. *Successio linealis agnatica qualis.*

XXIV. *Successio quæ semper respicitur proximitas ad primum regem.*

XXV. *An exheredari possit filius ne in regnum succedat.*

XXVI. *An abdicare quis regnum possit pro se & pro liberis.*

XXVII. *Iudicium proprie dictum de successione, nec regis esse, nec populi.*

XXVIII. *Filium qui ante patris regnum natus est post nato præferendum:*

XXIX

LEge quæ fit acquisitio derivativa, sive alienatio, fit aut lege naturæ, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & præcipuæ de bellis controversiæ ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum est * leges quasdam civiles esse plane injustas, ut quæ bona naufragorum fisco addicunt. Nulla enim causa præcedente probabili dominium alicui suum auferre mera injuria est. Bene Euripides Helena:

Auth. naufragia. C. de furtu.

ναυαγὸς ἥκω ξένος, ἀσύλητον γένος.

*Sum naufragus, * spoliare quod genus est nefas.*

Quod enim jus habet fiscus (verba sunt Constantini) *in aliena calamitate ut in re tam luctuosa compendium sectetur?* Dion Prusæensis oratione VII de naufragio locutus: μὴ γὰρ εἴη ποτὲ, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μηδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχίας. *Absit, ô Iupiter, ut lucrum captemus tale ex hominum infortunio.*

L. 1. C. de naufr. l. XII.

II. Lege naturæ, quæ ex ipsa dominii natura ac vi sequitur, dupliciter fit alienatio, expletione juris & successione. Expletione juris fit alienatio, quoties id quod meum nondum est, sed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debitæ, cum eam ipsam consequi non possum, * aliud tantundem valens accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam justitia expletrix quoties ad idem non potest pertingere, fertur ad tantundem, quod est morali æstimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur à fine, quæ in moralibus optima est probatio. Neque enim juris mei explementum consequi potero, nisi dominus fiam. Frustra enim erit rei detentio, si ea uti pro arbitrio non possum. Antiquum hujus rei exemplum est in historia *a* Diodori, ubi Hesioneus pro his quæ filiæ suæ ab Ixione promissa non præstabantur, equos ipsius accipit. Legibus quidem civilibus scimus vetitum esse sibi jus dicere; adeo quidem ut vis dicatur, si quis quod sibi debitum est, manu reposcat, & multis in locis jus crediti amittat qui id fecerit. Imo etiamsi lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipsa tamen judiciorum institutione sequeretur hoc esse illicitum. *b* Locum ergo habebit quod diximus ubi judicia continue cessant; quod quomodo contingat explicavimus supra: ubi vero momentanea est cessatio, licita quidem erit acceptio rei, puta si alioqui nunquam tuum recuperare possis, aufugiente forte debitore. Sed dominium à judicis addictione erit exspectandum, quod fieri solet in repressaliis, *c* de quibus infra erit agendi locus. Quod si jus quidem certum sit, sed simul moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri non posset, puta quia deficiat probatio; in hac etiam circumstantia, cessare legem

Sylv. in verbo Bellum, p. 2, q. 13. L. Si ex stipulatione D. de acq. poss. l. 2, hac actione. De vi bon. raptor. l. extat. D. quod metus. l. creditor. l. fin. D. ad l. Iul. de vi priv. Thom 2.2. 66, art. 50.

a Lib. IV.

b L. Generali. C. de Decur. l. si quis curialis. C. de ep. & cler. D D. in l. Quintus Mutius, alias l. quamvis alienum. in fin. D. ad l. Aquil.

c Bart. in tr. repress. q. 59.

legem de judiciis, & ad jus rediri pristinum verior sententia est.

III. *a* Successio ab intestato quæ dicitur, posito dominio, remota omni lege civili, * ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. Nam quia dominii ea vis erat, ut domini voluntate transferri in alium posset, etiam mortis causa ac retenta possessione, ut supra diximus, siquis voluntatis suæ nullam edidisset testationem, cum tamen credibile non esset ejus eum mentis fuisse, ut post mortem suam bona occupanti cederent, sequebatur ut ejus esse bona intelligerentur, cujus ea esse voluisse defunctum maxime erat probabile. *Defunctorum voluntatem intellexisse*, inquit *b* Plinius junior, *pro jure est.* Creditur autem in dubio id quisque voluisse quod æquissimum atque honestissimum est. In hoc autem genere prima est causa ejus quod debetur, proxima ejus quod etsi non debetur, officio congruit.

a Soto de Iust. q. 3, art. 2. Cajet. d. q. 66.
b Lib. IV. ep. 10. & l. 11. ep. 16. & l. V. ep. 7.
c Franc. Pisci. de stat. exc. fem. n. 133. Mench. in auth. novissima. C. de inoff. test. n. 296. Tell. Fernandes in l. 10. Taurin. q. 4.

IV. *c* Disputant Iurisconsulti an alimenta à parentibus liberis debeantur. Nam quidam sentiunt esse quidem naturali rationi satis consentaneum, ut à parentibus alantur liberi, debitum tamen non esse. Nos omnino distinguendum arbitramur in voce debiti, quod stricte interdum sumitur pro ea obligatione, quam inducit jus expletorium; interdum laxius, ut significet id quod nisi inhoneste omitti non potest, etiamsi honestas illa non ex justitia expletrice, sed ex alio fonte proficiscatur. Est autem id de quo agimus (nisi lex aliqua humana accedat) debitum illo sensu laxiore. Ita accipio, quod dixit Valerius: *Parentes nos alendo*, inquiens, *nepotum nutriendorum debito alligarunt.* Et Plutarchus in libello elegantissimo de prolis amore: *οἱ παῖδες ὡς ὀφείλημα τὸν κλῆρον ἐκδεχόμενοι:* * *liberi hereditatem ut sibi debitam exspectant.* Qui dat formam dat quæ ad formam sunt necessaria, dictum est Aristotelis: quare qui causa est ut homo existat, is quantum in se est, & quantum necesse est, prospicere ei debet, de his quæ ad vitam humanam, id est naturalem ac socialem, nam ad eam natus est homo, sunt necessaria. Ea de causa, instinctu scilicet naturali, cætera quoque animantia proli suæ quantum necesse est alimenta suppeditant. Vnde Apollonius Tyanæus quod ab Euripide erat dictum,

Ἅπασι δ᾽ ἀνθρώποισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.
Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat:

Ἅπασι δὲ ζώοισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.
Animantibus quasi vita sunt partus sui:

plurimis sane allatis argumentis* quibus insitum hunc affectum probat, quæ videre est apud Philostratum libro VII, capite septimo & octavo: cum quo loco optime consentit is qui est apud Oppianum de venatu tertio, & de piscatu primo. Et in Dictye tragœdia idem ille Euripides hanc unam omnium legem esse ait, quæ & hominibus inter se, & cum cæteris animantibus communis sit: Hinc Iurisconsulti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id est, ad illud quod cum instinctus naturæ aliis quoque animantibus commendat, nobis ipsa præscribit ratio. *Naturalis stimulus*, ut † Iustinianus loquitur, id est *στοργὴ*, *parentes ad liberorum educationem hortatur.* Idem alibi:

† Inst. de jure nat. in pr. l. Ius naturale. D. de just. & jure L. un. ¶ taceat. vers. sileat, C. de rei ux. act. l. ult. C. de bon. qua lib. ¶ ipsum. L. Si quis. ¶ Ergo. D. de agn liberis.

alibi: *Filium vel filiam alere patri necesse est propter ipsam naturam.* Diodorus Siculus: ἀγαθὴ γὰρ ἡ φύσις διδάσκαλος ἅπασι τοῖς ζώοις ἐστὶ πρὸς διατήρησιν οὐ μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν γεννωμένων, διὰ τῆς συγγενοῦς φιλοζωΐας τὰς διαδοχὰς εἰς ἀΐδιον ἄγουσα διαμονῆς κύκλον. *Optima quippe magistra natura est cunctis animantibus non tantum ad sui, sed & ad prolis suæ conservationem, ut cognata hac caritate continua successio ad æternitatis circulum perveniat.* Apud Quintilianum filius, *partem jure gentium peto.* Sallustius testamentum quo filius excluditur impium dixit. Et quia naturale est hoc debitum, ideo etiam vulgo quæsitos alere mater debet. Et quanquam ex damnato legibus concubitu natis nihil relinqui leges Romanæ volebant, sicut & naturalibus ne quid relinquere necesse esset caverat lex Solonis, canones Christianæ pietatis hunc rigorem correxerunt, qui docent qualibuscumqne liberis id recte relinqui, imo si opus sit relinquendum etiam, quod ad alimenta necessarium est. Nec aliter capiendum quod dici solet, legitimam humanis legibus tolli non posse, quatenus scilicet in legitima insunt alimenta necessaria. Nam quod supra est, tolli potest non repugnante natura. Ali autem debent non tantum liberi primi gradus, sed & secundi, si ita res ferat, & ulterioris: quod ostendit Iustinianus, cum non filios tantum, sed & qui deinceps sunt, alendos propter ipsam naturam pronuntiat: quod ad eos etiam producitur, qui per mulieres ex nobis veniunt, si aliunde ali non possunt.

c. Cum haberet. de eo qui dux. quam pol. l. ad l.

¶ Ipsum. l. ult. C. de bon. quæ lib. l. Si quis. ¶. Sed utrũ. & ¶. Item Divus Pius. l. non quemadmodum. D. de ag. lib.

V. Debentur quidem & parentibus alimenta: quod non legibus tantum proditum est, sed vulgari proverbio * ἀντιπελαργεῖν. adeo quidem ut laudetur Solon, quod qui id non facerent eos notarit infamia. Sed non hoc æque est ordinarium atque illud quod de liberis diximus; nam liberi cum nascuntur nihil secum afferunt unde vivant: adde quod vivendum diutius habent quam parentes: atque ideo sicut honor & obsequium parentibus debetur, non liberis, ita educatio liberis magis quam parentibus: quo sensu accipio illud Luciani: καί τοι γε ἡ φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. *Magis natura jubet à parentibus liberos, quàm à liberis parentes diligi.* Et illud Aristotelis: μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ οἰκεῖον τῷ ἀφ' οὗ. *Magis afficitur causa gignens erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium est.* Hinc fit ut etiam citra auxilium legis civilis, prima bonorum successio liberis deferatur; quia creduntur parentes illis, ut corporis sui partibus, non tantum de necessariis, sed & de his quæ ad vitam suavius honestiusque transigendam pertinent, quam uberrime voluisse prospectum, ab eo maxime tempore quo ipsi rebus suis frui non possent. *Ratio naturalis*, inquit Paulus Iurisconsultus, *quasi lex quædam tacita liberis parentum hereditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando.* Papinianus vero; *Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas. Parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit: liberos natura simul, & parentum commune votum*; id est, liberos hæreditas sequitur partim quidem ob præcisum debitum naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quam optime prospectum sit.

Diog. Laert. in Solon.

Nic. VIII.

L. Cum ratio. D. de bon. damn.

Lib. v. c. 9. *Sanguini honorem reliquit* ait Valerius Maximus de Q. Hortensio, qui filiam minus sibi probatam hæredem scripserat. Huc spectat illud
II Corinth. XII, 14. Apostoli Pauli: οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. *Non enim liberi parentibus, sed parentes liberis rem c.ngerere & servare debent.*

VI. Quia vero & hoc ordinarium est, ut pater materque liberis suis prospiciant, ideo, dum illi exstant, avi aviæque ad alimenta danda teneri non intelliguntur: ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum est ut avus aviaque, pro mortuo filio filiaque curam suscipiant nepotum ac neptium: quod & in parentibus longius remotis pari ratione procedit. Atque hinc ortum traxit jus illud, * ut nepos filii loco succedat, quemadmodum Vlpianus loquitur. Id Modestinus dixit, τὸν τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος τόπον πληροῦν. Iustinianus, τὴν πατρῴαν ὑπεισιέναι τάξιν. Isæus oratione de Philoctemonis hæreditate, hoc ipsum vocat ἐπανιέναι. Philo Iudæus: ἐγγονοὶ γὰρ πατέρων ἀποθανόντων ἐν υἱῶν τάξει παρὰ τοῖς πάπποις κληρονομοῦσι. *Nepotes parentibus mortuis apud avos filiorum obtinent locum.* Vicariam hanc successionem * quæ per stirpes fit, repræsentationem vocare amant recentiores Iurisconsulti; quam valuisse etiam apud Hebræos, divisio agrorum terræ Iacobi filiis promissæ, aperte satis ostendit. Sicut filius & filia proximi sunt cuique, ita & qui ex filio filiave nascuntur, ait Demosthenes oratione adversus Macartatum.

L. Si qua pœna. D. de his qui s. v. al. jur. s. L. 2. §. Nec totum. D. de exc. tut. Novel. ut fratrum filii, in pr. Legatione ad Cajum.

VII. Quæ autem diximus hactenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, nisi in diversum indicia suppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum abdicatio quæ Græcis, tum * exheredatio quæ Romanis fuit usitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis suis meritus non est, alimenta præstanda sint ob eam quam supra attulimus rationem.

VIII. Sed & illa regulæ exceptio addenda est, si non satis constet hunc illo esse genitum. Verum est de factis nullam esse certam perceptionem: sed ea quæ solent in hominum conspectu fieri sui generis certitudinem habent ex testimonio: quo sensu mater certa esse dicitur, quia inveniuntur qui quæve partui & educationi adfuerint: at de patre hujus gradus certitudo haberi non potest, quod Homerus indicat dicens:

οὐ γάρ πώ τις ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.
Generis nemo sibi conscius ipse est.

Et eum sequutus Menander:

αὐτὸς γὰρ οὐδεὶς οἶδε πῶς ἐγένετο.
Nemo ipse novit quo sit exortus satu.

Qui & alibi:

ἔστι δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός,
ἡ μὲν γὰρ αὑτῆς οἶδεν υἱόν, ὁ δ' οἴεται.
Mater tenerius liberos adamat patre:
Quia mater esse scit suos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter constaret quis esset partus cujusque pater. Ea ratio est, conjugium sumtum in terminis naturalibus, id est consociatio qua fœmina sub maris custodia

constituitur. Sed etsi alio quovis modo constet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam alius quivis succedet. Quidni cum etiam * extraneus palam pro filio habitus, quem adoptatum vocant, succedat ex conjectura voluntatis? Naturales vero etiam, post lege introductum eorum discrimen à legitimis:

(τῶν γνησίων γὰρ οὐδὲν ὄντες ἐνδεεῖς
νόμῳ νοσοῦσιν.
Notha parte nulla sobole legitima minor;
Sed lege premitur:

ut dixit Euripides) possunt tamen adoptari, nisi lex obstet. Atque id olim permittebat lex Romana Anastasii, sed postea in justi matrimonii favorem; difficilior quædam ratio eos legitimis æquandi reperta est, per curiæ oblationem, aut subsequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium est in Iacobi filiis, qui adæquati à patre sunt liberarum mulierum filiis, & æquis partibus hereditatem creverunt. Contra evenire potest, non ex lege tantum, sed & ex pactione, * ut qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant, aut certe excludantur à præcipua hereditate. Conjugium tali pacto initum, etiam cum libera fœmina concubinatum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde, ut Ismael ancillæ Agaris filius, dona, id est legata quædam acceperunt; hereditatem autem non creverunt. Tale est matrimonium ad morgengabicam quod dicitur: à quo non longe abeunt secundæ nuptiæ * apud Brabantos; nam rerum soli quæ exstabant cum matrimonium prius solveretur, proprietas acquiritur prioribus liberis.

L. jubemus C. de natural. lib.

Gen. XXV. 6.

IX. Vbi desunt liberi, quibus naturaliter deferatur successio, minus expeditum est, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri potest, quorum alter respicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant; quod dici solet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino distinguendum videtur inter * bona paterna avitaque, ut dici solebat in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter * noviter quæsita, ut in illis locum habeat Platonis illud: *ἐγὼ οὖν νομοθέτης ὢν οὔθ' ὑμᾶς ὑμῶν αὐτῶν εἶναι τίθημι, οὔτε τὴν οὐσίαν ταύτην, ξύμπαντος δὲ τοῦ γένους ὑμῶν, τοῦ τε ἔμπροσθεν καὶ τοῦ ἔπειτα ἐσομένου. Ego legum conditor neque vos vestri juris esse scisco, neque patrimonium vestrum, sed totius vestri generis, tum quod fuit, tum quod futurum est.* Qua de causa Plato *κλῆρον ἀκέραιον* salvum esse vult generi, unde venit. Quod non ita accipi velim, quasi naturaliter de bonis paternis, avitisque testari non liceat (* sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit, sed etiam necessarium) sed ut appareat quæ in dubio credenda sit fuisse voluntas intestati. Concedimus enim plenum dominium esse penes eum de cujus voluntate agimus. Sed cum post mortem dominium hoc retinere non possit, & omnino pro certo haberi debeat, noluisse eum perdere beneficii materiam, videndum est quis sit in beneficiis ordo maxime naturalis. Bene Aristoteles: *εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον ἢ ἑταίρῳ δοτέον. Potius est gratiam referri ei qui benefecit, quam*

amico conferre beneficium. Et Cicero: *Nullum officium referenda gratia magis necessarium est.* Item: *Cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi, demus necne, in nostra potestate est; non reddere* Off. 1, c. 31. *bono viro non licet: modo id facere possit sine injuria.* Ambrosius: *Pulchrum est propensiorem haberi ejus rationem qui tibi, aut beneficium aliquod, aut munus contulit.* Et mox: *Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis?* Gratia autem refertur, aut viventibus, * aut defunctis. Defunctis, ut ostendit Lysias oratione funebri, refertur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars sunt parentum, & quibus si viverent parentes maxime vellent benefieri. Et hanc æquitatem sequuti sunt Iustinianei juris conditores, æquitatis studiosissimi, in quæstione inter fratres plenos, & consanguineos, & uterinos, & aliis quibusdam. Aristoteles, *ἀδελφοὶ ἀλλήλους φιλοῦσι τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταυτότης ἀλλήλοις ταὐτὸ ποιεῖ. Fratres se invicem diligunt quatenus ex iisdem nati sunt; nam ortus communis ip[illegible]quasi eosdem facit.* † Valerius Maximus: *Vt merito primum amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia accepisse, ita proximum judicari debet simul accepisse.* Gentium commune jus ut frater fratri succedat dicitur apud Iustinum. Quod si non reperiatur is à quo proxime bona venerunt ejusve liberi, restat ut gratia referatur his quibus minus quidem, sed tamen post illum proxime debentur, id est parenti superioris gradus, ejusque liberis, præsertim cum eo modo maneatur intra proximos, & ejus de cujus hereditate agitur, & ejus à quo proxime bona venerunt. Idem ille Aristoteles: *ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τούτων συνῳκείωνται· τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι γίγνονται οἱ μὲν οἰκειότεροι, οἱ δὲ ἀλλοτριώτεροι. Patrueles vero & cæteri cognati conjunguntur per parentes, quatenus ex iisdem ortum habent: ita ut alii conjunctiores sint, alii minus conjuncti pro ortus ratione.*

L. Quod satis. C. de bon. quæ lib. l. de emancipatis ¶. Cum enim c. de legit. hered. l. Sancimus. C. com. de success. Novel. de cons. & uter. frat.
† Lib. 5, c. 5.
Lib. x.

X. At in bonis noviter quæsitis quæ *ἀξίους τοῦ κλήρου* Platoni, cum cesset gratiæ referendæ officium; superest ut ei deferatur successio qui defuncto carissimus fuisse creditur. * Is autem est qui gradu cognationis proxime defunctum attingit. Sic Isæus apud Græcos receptum ait, *τοῖς ἐγγυτάτω γένους τὰ τοῦ τελευτήσαντος γίγνεσθαι*: defuncti bona ei cedere qui genere sit proximus: addit: *τί ἂν, τί δικαιότερον ἢ τοῖς συγγενέσι τὰ τῶν συγγενῶν; quid justius quam ut quæ cognati fuerant cognatis cedant?* Idem sensus est apud Aristotelem libri ad Alexandrum Off. 1. capite 11. *Optime*, inquit Cicero, *societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur.* * Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus: *Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit.* Idem Cicero alibi de cognatis agens: *Necessaria præsidia vitæ debentur his maxime.* Debentur scilicet non ex jure expletorio, sed *κατ' ἀξίαν*: Et alibi cum de affectione erga propinquos egisset: *Ex hac animorum affectione*, subdit, *testamenta commendationesque morientium nata sunt.* Idem copias nostras proximis quam alienis & suppeditari & relinqui æquius esse ait. Ambrosius quoque: *Est etiam illa* De Off. 1. cap. 30. *probanda liberalitas, * ut proximos seminis tui non despicias.* Successio autem ab intestato de qua agimus, nihil aliud est quam tacitum testamentum

mentum ex voluntatis conjectura. Quintilianus pater in declamatione: *Proximum locum à testamentis habent propinqui: & ita si intestatus quis ac sine liberis decesserit. Non quoniam utique justum sit, ad hos pervenire bona defunctorum; sed quoniam relicta & velut in medio posita, nulli propius videntur contingere.* Quod de bonis noviter quæsitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avitisque, si nec ipsi à quibus venerunt, nec eorum liberi exstent; ita ut gratiæ relatio locum non inveniat.

XI. Hæc vero quæ diximus quamquam naturali conjecturæ maxime sunt consentanea, non sunt tamen jure naturæ necessaria; ac proinde ex diversis causis voluntatem humanam moventibus, variari solent pactis, legibus, moribus: qui subitionem in locum in nonnulis gradibus admittunt, * in aliis non admittunt; alibi distinguunt unde bona veniant, alibi id insuper habent. Est ubi primogeniti plus postgenitis ferunt, ut apud Hebræos: est ubi inter se æquantur. Est ubi agnatorum habetur ratio; est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non habet: & alibi cognationis ratio habetur intra propiores gradus: alibi longius extenditur. quæ longum esset exsequi, nec instituti nostri. Illud tamen tenendum est, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, credi quemque id de sua successione statuisse, quod lex aut mos habet populi, non tantum ex vi imperii, sed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu est summum imperium. Nam & hi probabiliter creduntur in rebus suis æquissimum judicasse, quod aut legibus sanxerunt ipsi, aut moribus probant; in iis dico rebus in quibus de nullo ipsorum damno agitur.

XII. Sed in regnorum successione distingui debent regna quæ pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi consensu. quo de discrimine egimus supra. Prioris generis regna * dividi possunt etiam inter mares * & fœminas, ut in Ægypto & Britannia olim factum videmus:

nullo discrimine sexus
Reginam scit ferre Pharos,

ait Lucanus: de Britannis Tacitus, *Neque enim sexum in imperiis discernunt.* nec adoptati minus veris liberis succedent ex præsumta voluntate; Sic Æpalio Locrorum regi Hyllus Herculis filius per adoptionem in regnum successit. *Strabo l IX.* Molossus* nothus ex patris Pyrrhi legitimos liberos non habentis judicio successit in regnum Epiri: *Pauf. I.* de adoptando in successionem Scythiæ Philippo egit rex Atheas: Iugurtha nothus sed adoptatus successit in regno Numidico: *Iust. lib. IX.* sicut & in regnis quæ Gothi & Langobardi armis quæsierant, adoptionem valuisse legimus. *Sallust. bell. Iugurt.* Imo etiam ad eos proximos ultimi possessoris regnum perveniet, qui primum regem sanguine non attingunt, si talis successio in iis locis recepta sit: *Cassiod. Paul. Diac. l. VI de gest. Langob.* sicut Paphlagoniam regum domesticorum interitu hæreditariam patri suo obvenisse ait apud Iustinum Mithridates. *Libro XXXVIII.*

XIII. Quod si dictum sit ne dividatur regnum, nec cui cedere debeat expressum sit, * ut quisque natu est maximus, mas aut fœmina,

na, regnum habebit. In Thalmudico titulo de regibus legitur: *Qui præcipuum jus habet in hereditate, is & in possessione regni. Ideo filius natu major præfertur minori:* Νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων τὸν πρεσβύτατον τὴν
Polym. ἀρχὴν ἔχειν, inquit Herodotus: *Mos omnium populorum est ut natu maximus imperium habeat.* Idem alibi sæpe νόμον legem sive consuetudi-
Lib. XXXI. nem regnorum hoc vocat. Livius duorum fratrum Allobrogum de regno contendentium minorem ait jure minus, vi plus potuisse.
Iust. lib. II. Apud Trogum Pompejum, *Artabazanes maximus natu ætatis privilegio regnum sibi vindicabat: quod & ordo nascendi, & natura ipsa gentibus*
Lib. XL. *dedit.* Idem alibi jus gentium vocat; ut & Livius, qui & ordinem appellat ætatis atque naturæ: quod intellige nisi pater aliud jusserit,
Lib. XVI. & XXXIV. ut Ptolemæus apud eundem Trogum. Qui autem in regno tali succedit, coheredibus tenebitur pro ipsorum partibus æstimationem rependere, si & quatenus id fieri potest.

XIV. At ea regna quæ populi libero consensu facta sunt hereditaria, ex præsumta populi voluntate deferuntur. Præsumitur autem populus id voluisse quod maxime expedit. Hinc primum illud nascitur, * ut ni aliud lex aut mos ferat (sicut Thebis Bœotiis regnum fuisse inter mares dividuum ex * Zethi & Amphionis, itemque ex Oedipodis filiorum historia apparet, & vetus Attica inter Pandionis liberos divisa est, & quæ circa Rhodum inter Camirum, Ialysum, Lindum fratres, & regnum Argivum inter quatuor Persei filios) individuum sit regnum, quia id ad tuendum regnum & civium concordiam plurimum valet. Iustinus libro XXI, *Firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.*

XV. Alterum, ut successio stet intra eos qui descendunt à primo rege: ea enim familia ob nobilitatem electa censetur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro X, *In eadem domo familiaque imperii vires remansuras esse: hereditarium imperium stirpem regiam vindicaturam: assuetos esse ipsum nomen colere, venerarique: nec quenquam id capere nisi genitum ut regnaret.*

XVI. Tertio, ne succedant nisi qui nati sunt secundum patriæ leges: non naturales tantum, quia ad contemtum patent, quorum matrem pater justo conjugio dignatus non est, & præterea quia minus certi habentur: at in regnis expedit populo haberi maximam certitudinem quæ haberi potest ad vitandas controversias: quæ cau-
Livius lib. XXXIX. sa fuit cur Macedones Demetrio minori potius quam Perseo majori regnum deberi, existimaverint, quod Demetrius justa matrefamilias natus esset. Et apud Ovidium legimus:

At nec nupta quidem, tedaque accepta jugali:
Cur nisi ne caperes regna paterna nothus?

sed nec adoptivi, quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges, majorque de eis spes concipitur.

Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus.

XVII. Quartum, ut inter eos qui pariter in hereditatem admitterentur, sive quia unius sunt gradus, sive quia in parentum suorum gradum

dum succedunt,* præferantur mares fœminis; ideo quod mares tum ab bella, tum ad alias imperii partes magis idonei fœminis censentur.

XVIII. Quintum, ut inter mares aut inter fœminas, ubi mares deficiunt,* præferatur natu maximus; quod is judicio aut perfectior jam esse, aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem: τὸ ἀρχικὸν προστάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ, καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐμπειροτέρῳ: *imperium relinquo majori natu, ut quem par est rerum esse peritiorem.* Quia vero hæc ætatis præstantia temporaria est duntaxat, sexus autem perpetua, ideo sexus prærogativa potior est quam ætatis. Sic Herodotus cum dixisset Andromedæ filium Persam Cepheo in regnum successisse, causam reddit: ἐτύγχανε γὰρ ἄπαις ἐὼν ὁ Κηφεὺς ἔρσενος γόνου: *nullos enim Cepheus habebat liberos mares.* Et Diodoro narrante Teuthras Mysiæ regnum filiæ Argiope reliquit ἄπαις ὢν ἀρρένων non habens mares liberos. Sic Trogus dixit ad filiam pertinuisse Medorum imperium; quod nullum Astyagi virilis sexus genus erat. Similiter Cyaxares apud Xenophontem Mediam filiæ suæ deberi: οὐδὲ γὰρ ἔστι μοι, inquiens, ἄῤῥην παῖς γνήσιος: *neque enim est mihi legitimus filius mas.* De Latino rege Virgilius: Polym. Lib. IV.

Filius huic fato divûm prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est:
Sola domum & tantas servabat filia sedes.

Sic ante Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ successit Sparte filia, aut ejus liberi, ut Tyndareo Helenæ liberi, quia mares filii non extabant, & Eurystheo in Mycenarum imperium successit Atreus ejus avunculus, notante Thucydide. Eodem jure regnum Athenarum * ad Creusam, Thebanum ad Antigonen pervenisse notatur quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum Phoronei * ex filia nepotem. Vnde & illud intelligere datur, quanquam liberi nonnullis gradibus parentum præmortuorum vicem impleant, id tamen duntaxat intelligendum, ut capaces sint juxta cæteros, salva tamen sexus primum, deinde ætatis prærogativa inter capaces. Nam qualitas & sexus, & ætatis, quatenus in hac re à populo consideratur, ita personæ adhæret, ut avelli inde nequeat. Pausf. l. III. Lib. II.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum defertur, pars sit hereditatis. Et verius est esse * hereditatem quandam, sed separatam ab aliorum bonorum hereditate, qualis hereditas peculiaris in feudis quibusdam, emphyteusi, jure patronatus & jure præcipui quod dicitur, conspicitur. Vnde sequitur, ut regnum ad eum pertineat qui & bonorum heres esse possit si velit, sed ita ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri. Ratio est, quia populus regnum voluisse creditur quam optimo jure deferri; nec quicquam ejus refert hereditas à rege adeatur necne, cum hereditarium ordinem non ob hoc elegerit, sed ut certi quid esset, & reverentia conciliaretur ex sanguine: simulque ex genere & educatione spes esset præclaræ virtutis, & regni possessor regnum magis curaret animosiusque defenderet, si idipsum iis esset relicturus quos ipse ob acceptum beneficium, aut ob caritatem maximi faceret.

XX. Vbi vero mos succedendi diversus est in allodiis & feudis, si

regnum non sit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiamsi postea hominium pro eo præstetur, succeditur ex lege, qua in allodiis succedebatur tempore regni instituti.

XXI. In iis autem regnis, quæ primitus data sunt in feudum ab eo qui plene dominus erat, sequenda erit lex successionis feudalis; non semper Langobardica illa quam perscriptam habemus, sed quæ in gente quaque recepta fuit quo tempore data est prima vestitura. Nam Gothi, Vandali, Alemanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suas singuli leges, aut mores de feudis non minus quam Langobardi habuerunt.

XXII. Frequens autem in regnis est alia quædam successio, non hereditaria, sed quæ * linealis dicitur; in qua observari solet non jus illud subitionis in locum quæ repræsentatio dicitur, sed jus transmittendi futuram successionem, quasi delatam, lege scilicet ex spe, quæ nihil ex se & naturaliter operatur, jus quoddam verum excitante, quale scilicet jus est * in his quæ ex stipulatione conditionata debentur; ita ut hoc ipsum jus in posteros ex primo rege venientes necessario transeat, sed ordine certo, ut primum vocentur liberi ultimi possessoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui sunt: tum vero inter vivos & mortuos ratio habeatur sexus primum, deinde ætatis: Mortuorum autem jus si prævaleat transeat ad eos qui ab ipsis descendunt, pari rursum inter pares prærogativa sexus, ac deinceps ætatis, salvaque semper transmissione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus desint, venitur ad alios qui proximi sunt, aut si viverent essent simili transmissione & inter pares in eadem linea observato discrimine sexus & ætatis, ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeatur de linea in lineam. Cui consequens est ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex sorore, item filius majoris fratris fratri minori, atque ita in cæteris. Hæc est successio regni Castellæ, ad cujus exemplum etiam ma oratus jura in eo regno constituta sunt. Successionis autem hujus linealis argumentum, si lex & exempla desint, sumi poterit ex ordine qui in publicis cœtibus servatur. Nam si in eo ratio habeatur linearum, id signum erit spem à lege in jus animatam, ita ut à morientibus in superstites transeat. Hæc autem est successio linealis cognatica, in qua fœminæ & fœminis nati non excluduntur, sed postponuntur in eadem linea, ita ut etiam regressus ad eas sit, si propiores aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus successionis, quatenus ab hereditaria differt, est spes populorum de optima educatione eorum qui spem regni habent justissimam; quales sunt quorum parentes si viverent essent successuri.

¶. Sub cond. Inst. de V. O.

Covar. l. 2. pract. q. c. 38. num. 5. Molin. de primogen. Hisp. cap. 8.

XXIII. * Est & alia linealis successio agnatica, duntaxat marium ex maribus; quæ ex nobilissimi regni exemplo * successio juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus à cognatica differt in hoc maximè introducta est, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinum sanguinem imperium deveniret. In utraque autem lineali successione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo possessore remo-

remotissimo gradu distant, dum à primo rege descendant. Est & ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica.

XXIV. Possunt & alii successionum modi introduci, aut populi voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet, ut alienare possit. Licet enim exempli causa constituere, * ut qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi succedant in regnum, sicut apud Numidas olim, puto tali ex causa, fratres liberis ultimi possessoris præferebantur. Idem in Arabia felice usurpatum olim fuisse ex Strabone colligo. De Taurica Chersoneso idem recentiores prodidere. Nec ita dudum est cum * apud Afros Maroci & Fessæ reges idem est factitatum. Atque hoc in dubio observandum in fidei commisso quod familiæ relinquitur, verior est sententia, Romanis quoque legibus congruens, quanquam eas interpretes alio detorquent. His bene cognitis facile erit respondere ad controversias de regnorum jure, quæ ob differentes Iurisconsultorum sententias difficillimæ putantur.

Livius lib. XXIX.

Lib. XVI.

L. Cum ita legatur. ¶ in fidei commisso. D. de leg. 2. Covar. 2. Pract. quæ. c. 38 Molin. d. l. c. 6. n. 47.

XXV. Primum quæritur an filius à patre exheredari possit, ut ne in regnum succedat. In quo distinguenda sunt regna alienabilia, id est, patrimonialia à non alienabilibus. Nam in alienabilibus dubium non est quin exheredatio procedat, cum à bonis aliis nihil differant: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exheredatione, hìc quoque habebunt locum: & si nullæ proferantur leges aut mores, tamen naturaliter * licita erit exheredatio usque ad alimenta, aut etiam sine ea exceptione, si crimen morte dignum filius admiserit, aut alioqui graviter peccaverit, & sit unde ali possit. Sic Ruben à Iacobo ob culpam privatus est jure primi nati. Adonia regno * à Davide. Imo etiam pro tacite exheredato habebitur, qui grave crimen commiserit in patrem, si nulla sunt condonatæ culpæ indicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hereditariis, idem non procedit, quia populus viam quidem elegit hereditariam, * sed hereditariam ab intestato. Multo minus procedet exheredatio in lineali successione, ubi nulla imitatione hereditatis ex dono populi regnum pervenit ad singulos præscripto ordine.

L. Lucius Titius, ¶ Lucius Titius, D. de leg. 3. l. Filio ¶ Seio, D. de adim. leg. Hostiensis & alii in c. licet, de voto.

XXVI. Similis est quæstio, an abdicari possit regnum, aut jus succedendi in regnum. Et quin pro se quisque abdicare possit non est dubium: an & pro liberis magis controversum, sed quod eadem distinctione expediri debet. Nam in hereditariis qui jus à se abdicat, in liberos nihil potest transferre. At in lineali successione patris factum nocere non potest liberis natis, quia simul atque existere cœperunt jus proprium eis quæsitum est ex lege: sed nec nasciturís, quia impedire non potest, quin ad illos quoque suo tempore jus pertineat ex populi dono. Neque obstat de transmissione quod diximus. Est enim ea transmissio necessaria, non voluntaria, ad parentes quod attinet. Illud interest inter natos & nasciturós, quod nasciturís nondum quæsitum sit jus, atque ideo auferri iis possit populi voluntate, si etiam parentes quorum interest jus ad filios transire, jus illud remiserint: quo pertinent ea quæ de derelictione supra diximus.

XXVII. Solet & hoc quæri, an de successione regni judicare

 possit,

possit, aut rex qui nunc regnat, aut populus per se, aut per judices datos. Negandum utrumque est de judicio jurisdictionis. Nam jurisdictio non est nisi apud superiorem, non nuda ratione habita personæ, sed causæ simul, quæ spectanda est cum suis circumstantiis. Est autem * causa successionis non subjecta regi nunc regnanti: quod inde apparet, quod rex nunc regnans nulla lege obligare potest successorem. Successio enim imperii non est sub jure imperii, ac proinde mansit in statu naturali, quo nulla erat jurisdictio. Attamen si controversi juris sit successio, recte & pie facient qui jus vindicant, si de arbitris inter se conveniant; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem à se jurisdictionem in regem, & regiam familiam transtulit, nec ea durante ullas ejus habet reliquias. De vero regno loquor, non de principatu. Attamen si de primæva populi voluntate quæstio incidat, * non abs re erit populum qui nunc est, quique idem cum eo qui olim fuit censetur, suum super ea re sensum exprimere, qui sequendus erit nisi satis certo constet olim aliam fuisse populi voluntatem, & ex ea jus quæsitum. Sic Euphaes Rex Messeniis permisit dispicere quem ex regali Æpytidarum genere regnare oporteret: & de Xerxis & Artabazanis controversia populus cognovit.

Pauf. l. IV. Iust. lib. II. Plut. de amor. frat. Hotom. Ill. q. 2. Tir. de primog. qu. 31.

XXVIII. Vt ad alia veniamus, filium qui ante regni adeptionem natus est, in regno individuo præferendum, ei qui in regia fortuna natus est, in quavis successionis specie verum est. Nam in regno dividuo haud dubie partem feret, ut in bonis cæteris in quibus nunquam distinguitur quo tempore sint quæsita. Qui autem partem ferret in dividuo, & in individuo ætatis privilegio præfertur: quare & feudum sequitur filium qui ante primam vestituram natus est. Sed & in lineali successione simul atque regnum quæsitum est, spes aliqua parta est liberis ante natis: nam fac alios postea natos non esse, nemo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere successionis spes semel parta jus facit, nec ex post facto cessat, nisi quod ex sexus privilegio suspenditur in cognatica successione. Obtinuit hæc quam diximus sententia in Perside inter Cyrum * & Arsicam, in Iudæa inter Antipatrum Herodis magni filium & ejus fratres; in Hungaria cum Geissa regnum adiit; & in Germania, non sine armis tamen, * inter Ottonem primum & Henricum.

XXIX. Quod autem Spartæ aliter factum legimus, ex lege propria est ejus populi, quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege vestituræ primævæ, si imperium detur in feudum vasallo & ex eo nascituris: quo argumento nixus videtur fuisse Ludovicus adversus Galeatium fratrem in controversia ducatus Mediolanensis. Nam * in Perside Xerxes qui contra fratrem Artabazanem obtinuit regnum, ut Herodotus notat, potentia Atossæ matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perside cum eadem postea controversia nata esset, ut jam attigimus, inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Parisardis filios, Artaxerxes ut natu major, quanquam in privata fortuna genitus, rex dictus est.

XXX. Non minus agitatum etiam bellis & pugnis singularibus,

bus, * an nepos ex filio priore, filio posteriori sit præferendus. Sed hoc in lineali successione difficultatem nullam habet: ibi enim mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos transmittant: quare in tali successione sine ullo ætatis respectu præferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia, primo nati: quia nec ætas nec sexus efficiunt, ut deseratur linea. At in hereditariis dividuis concurrent ad partes, nisi in istis regionibus ubi subitio in locum non observatur, * ut olim in Germania apud populos plerosque. sero enim nepotes admissi sunt cum filiis ad hereditatem. At in dubio credendum potius est locum esse vicariæ isti successioni, quia natura ei favet, ut supra diximus. Quod si aperte jure civili regionis introducta sit subitio in locum mortui parentis, locum habebit etiam si in aliqua lege proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ sunt: quod apparebit leges ipsas inspicienti. Sed hæc ratio optima est, quod in materia favorabili dictionum significatio extendenda est ad omnem proprietatem, non vulgarem tantum, sed & artificialem, ita ut sub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & sub nomine mortis mors civilis, quia leges ita loqui consueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hereditariis individuis, ubi subitio in locum exclusa non est, neque semper nepos, neque semper filius secundo genitus præferuntur, sed ut inter pares, quippe juris effectu quoad gradus adæquatos, potior erit is qui ætate præcedit: nam in ætatis privilegium non succedi in regnis hereditatis supra diximus. Apud Corinthios succedebat ὁ πρεσβύτατος ἀεὶ τῶν ἐκγόνων ex liberis defuncti regis is qui natu esset maximus, ut ex Diodori Siculi libro sexto exscripsit Georgius Monachus. Sic & apud Vandalos, cauto ut heres esset qui sanguine proximus & maximus esset natu * prælatus filius secundus natu major filii primi filio. Sic in Sicilia Robertus prælatus est Martelli fratris majoris filio, non ea proprie ratione quam excogitavit Bartolus, quod feudum esset Sicilia, sed quod regnum esset hereditarium. Extat similis successionis vetus in Francorum regno exemplum in Guntrano, sed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore nondum plane desierat. At postquam sine ulla electione linealis agnatica successio introducta est, res caret controversia, ut olim apud Spartanos, ubi ad Heraclidas regno delato similis exstitit successio linealis agnatica. Ideo Areus ex fratre majore Cleonymo natus patruo suo Cleonymo antepositus est. Sed & in cognatica lineali successione præferetur nepos: ut in Anglia * Ioannes Eduardi nepos ex primogenito ejusdem Eduardi filiis Hemoni & Thomæ: quod & in Castellæ regno lege cautum est.

Hot. Ill. q. 3. Tiraq. de prim. q. 40. Molin. de prim. l. III. c. 6.

Wittich. Sax. hist. II. Molin. de prim. l. III. c. 8.

Procop. bell. Va. l. III.

Conr. Vicerius vita Hen. VII.

Aymo. lib. III. c. 62.

Plut. Lyc. Iust. histor. III.

Pausf. III.

XXXI. Pari distinctione respondendum est ad quæstionem inter fratrem superstitem ultimi regis, & fratris majoris filium, nisi quod sciendum est multis in locis inter liberos successionem in gradum mortui esse receptam, ubi recepta non sit in limite transverso. Sed ubi jus non est manifestum, * in partem eam quæ liberos parentibus surrogat, potius inclinandum est, quia eo nos ducit æquitas natu-

naturalis, in bonis nempe avitis. Nec obstat quod hoc jus in fratrum
Nov. 118. filiis προνόμιον vocat Iustinianus: id enim facit non ratione habita æquitatis naturalis, sed juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quæstiones quas profert Emanuel Costa.

XXXII. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis
L. Tutela. §. sed si etiam. D. de leg. tutoribus. præferri ait: recte, non in lineali tantum successione, sed & in hereditaria, in regnis ubi subitio in locum mortui observatur: non item in regnis quæ verbis præcisis gradum naturalem spectant: in his enim vincet qui sexu aut ætate erit potior.

XXXIII. Addit nepotem ex filio filiæ præferri: recte, ob sexum scilicet: cum hac exceptione, nisi quæstio sit in ea regione quæ etiam inter liberos gradum solum specter.

XXXIV. Adjicit minorem nepotem ex filio præferri nepoti majori ex filia; * quod in lineali cognatica successione verum est, in hereditaria non item, nisi lex specialis ostendatur. Nec ratio allegata sufficit, quia pater hujus illius matrem fuerat exclusurus: id enim evenisset ob præstantiam mere personalem quæ non transit.

XXXV. Quod addit verisimilius sibi videri, ut neptis ex filio
* Ilesta l. vi, hist. Pont. cap. 19. Afflict. c. 1. col. 5. n. 20. de natura succed. Aguirr. apol. n. 82. primogenito filium excludat, in regnis hereditariis recipi non potest, etiam admissa in vicem mortui subitione: ea enim efficit, ut capax sit successionis: sed inter capaces valere debet sexus privilegium.

XXXVI. † Atque ideo * in Arragoniæ regno filius sororis filiæ fratris prælatus est.

XXXVII. Eundemque ad modum in regnis hereditariis postponenda erit filia fratris maximi natu, fratri regis natu minori.

Annotata ad Caput VII.

§. I. *Eges quasdam civiles*] Vt olim apud Anglos, Armoricos, Siculos. Vetus talis legis in Græcia mentio apud Sopatrum & Syrianum in Hermogene. Christianus rex Daniæ, lege de naufragorum bonis confiscandis abrogata, dicebat sibi periisse annua c. aureorum millia. meminit & Brigitta mali hujus moris VIII, 6. & speculum Saxonicum II, 29, de Dania agens: & c. Excommunicationis de raptoribus. Tum vero Crantzius Vandalicorum XIII, 40. XIV, 1. Cromerus Polonicorum XXI.

Spoliare quod genus est nefas] Adde L. nequid, D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat ἔθος ἀλογώτατον· vide & Cassiodorum IV, 7. Quid in mentem venit Bodino, ut talia defenderet? idem scilicet qui Papinianum reprehendit, quod mori quam conscientiam lædere maluerit.

§. II. *Aliud tantundem valens*] Vide quæ infra libro III, c. VII, §. 6. Sic ipso naturæ jure defendit Hebræos Irenæus quod in compensationem operæ res Ægyptiorum ceperint. *Ægyptii enim*, inquit, *populi erant debitores non solum rerum sed & vitæ suæ.* Tertullianus idem tractans secundo adversus Marcionem: *Reposcunt Ægyptii de Hebræis vasa aurea & argentea. Contra Hebræi mutuas petitiones instituunt allegantes sibi*

mercedes

mercedes restitui oportere illius operariæ servitutis. Et ostendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV narratur Hesioneus pro his quæ filiæ suæ ab Ixione promissa erant neque præstabantur, equos ejus accepisse. Cum his cohærent ea quæ dicentur libro III, c. II.

Ex conjectura voluntatis naturalem habet originem] *Ideo fidei commissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hæreditatem*, ait Paulus L. conficiuntur §. I. D. de jure codicillorum. §. III.

Liberi hæreditatem ut sibi debitam exspectant] Iulianus Cæsaribus παισὶ τὸ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς· *Æquum liberis hæreditatem relinqui.* Etiam filiabus quas juxta filios hæredes parentum fuisse more antiquissimo testatur Iobi historia in fine. Hanc æquitatem respiciens Augustinus, ne ab Ecclesia quidem recipi vult bona eorum qui liberos suos exhæredabant. Loca sunt libro II de vita clericorum & sermone LII, ad fratres in eremo, si tamen id opus Augustini est. Posuit ea Gratianus in causa XIII, quæst. II, & causa XVII, quæst. IV. in fine. Procopius Persicorum I, οἱ νόμοι τῇ διαλλάσσοντες ἀλλήλοις ἀεὶ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις μαχόμενοι, ἐνταῦθα ἔν τε Ῥωμαίοις καὶ πᾶσι βαρβάροις ξυνίασί τε καὶ ξυνομολογοῦντες ἀλλήλοις κυρίους ἀποφαίνουσι τοὺς παῖδας εἶναι τοῦ τοῦ πατρὸς κλήρου· *Leges quæ cæterum inter homines plurimis differentiis invicem pugnant, in hac re tam apud barbaros quam apud Romanos consentiunt atque conspirant, ut liberos dominos pronuntient rerum à patre relictarum.* §. IV.

Quibus insitum hunc affectum probat] Plinius x, 33, de hirundinibus. *In fœtu summa æquitate alternant cibum.*

Ἀντιπελαργεῖν] Vide Leonem Afrum libro IX, de Nestor. §. V.

Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas] Philo de vita Mosis III: ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασε. *Cùm lex sit natura ut liberi parentibus non parentes liberis in bona succedant, Moses id quod contra vota parentum malique ominis erat texit silentio.* Xenophon libro II Socraticorum: ὁ μὲν ἀνὴρ τοῖς μέλλουσιν ἔσεσθαι παισὶ προκατασκευάζει πάντα ὅσα οἴεται συνοίσειν αὐτοῖς πρὸς τὸν βίον καὶ ταῦτα ὡς ἂν δύνηται πλεῖστα· *Vir iis quos habiturus est liberis parat omnia quæ usui fore ad vitam putat, & quidem quam maxima potest in copia.*

Vt nepos filii loco succedat] Quod Hebræi dicunt, *filius etiam in sepulchro succedit*: item: *filii filiorum sunt tanquam filii.* Meminit ejus juris ut naturalis Iacchiades ad Danielem v. 2. *Æquissimum esse videtur nepotes neptesque in patris sui locum succedere* ait Iustinianus titulo institutionum de Hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur. Pietati id asseribit Eginhardus in vita Caroli Magni. καλῶς ἔχειν εἰς τὸν ἰδίου γονέως τόπον ὑπεισελθεῖν· *Postea os in sui quemque parentis locum subire*, dixit Michael Attaliata. §. VI.

Quæ per stirpes fit] Sic in sortiendis urbibus inter Heraclidas Proclo & Eurystheni, ut ab Aristodemo venientibus una sors fuit, contra Temenum & Cresphontem. meminit Apollodorus libro II, Pausanias Corinthiacis, Strabo VIII.

Exhæredatio quæ Romanis usitata] Vide Baba Kama cap. IX, §. 10. vide infra §. XXV. §. VII.

Extra-

§. VIII. *Extraneus palam pro filio habitus*] Aut nepos in filium adoptatus, ut à Iacobo nepotes Ephraim & Manasses.

Vt qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant] Vt olim filii post primum geniti in Mexicanis terris.

Apud Brabantos] Vide legem similem veterum Burgundionum, Lib. I, Tit. I, n. 2.

§. IX. *Bona paterna avitaque*] Hebreis מורשה.

Noviter quæsita] Hebræis נחלה. discrimen hoc vide in lege Burgundica lib. I, Tit. I, num. I.

Sæpe enim indigentia amici alicujus efficit ut id non laudabile modo sit] Seneca de Beneficiis libro IV, c. II: *Quid cùm ipso vitæ in fine constitimus, cùm testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? quid enim interest quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus, solum ante oculos honestum stetit?*

Aut defunctis] Sic moriturus apud Procopium Pers. I, τῷ παιδὶ ὠφελῶν, ὠφελήσεις ἐμέ. *In me conferes quicquid in liberos meos contuleris.* vide exemplum in facto Theodosii patrem Valentiniani junioris in ipso Valentiniano remunerantis apud Zosimum libro IV. Lege Mosis succedebat post fratres patruus, ut primo possessori propior quam fratrum filii. Num. XXVII, II.

§. X. *Is autem est, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit*] Vide Deut. XV, II. XXIII, 7. Prov. XI, 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos VI:

Nec partem posuere suis.

Hierocles: ἡ δὲ τῶν ἀγχιστέων [τιμὴ] πρὸς τὴν τῆς φύσεως ἐγγύτητα τὸ δέον μετρήσουσα τὴν πρεσβείαν, τὸ δεύτερον τῆς μετὰ γονέας τιμῆς ἑκάστῳ τῶν συγγενῶν νέμουσα, ὅσον ἂν ἡ πρὸς ἐκείνους ἐγγύτης ἀποφαίνῃ. *Cura autem propinquorum mensuram suam accipiet à propinquitate naturali, ut post parentes tantum cognatorum cuique deferatur, quantum ad parentes propinquitas exigit.* Possidius de Augustino: *Iustum & æquum esse videbat, ut à mortuorum vel filiis vel parentibus vel affinibus magis possiderentur*, Hæreditates scilicet, de quibus ibi agit.

Qui & alibi] Duo hæc loca ex Cicerone posterius producta, sunt ex eodem libro officiorum primo.

Vt proximos seminis tui non despicias] Ex Esaia sumptum LVIII, 7. Paria habes apud Chrysostomum I Cor. IV, 7, & apud Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, 12.

§. XI. *In aliis non admittunt*] Veteres Germanorum mores subitionem istam sive repræsentationem ignorarunt etiam inter liberos. introduxit primus id jus in Franciam Childebertus edicto: in Transrhenanas partes Otho Henrici filius, teste Withekindo lib. II. vide legem Langobardicam lib. II, tit. XIV, 18. Scoticum quoque jus vetus, solam spectabat gradus proximitatem. vide Pontanum Danicorum septimo, ubi narrat à rege Angliæ arbitro sumto ita pronuntiatum.

§. XII. *Dividi possunt etiam inter mares*] In Asia fratres simul regnabant sic ut uni præcipuum esset jus diadematis. Polybius Exc. legationum

XCIII.

XCIII. Invenies & apud Livium eundemque Polybium, Ægyptum inter fratres Ptolemæos divisam. Filii Attilæ gentes sibi dividi æqua sorte poscebant, Iornandes de rebus Gotthicis. Gregoras lib. VII, de Irene Andronici Palæologi uxore: τὸ δὲ καινότερον, ὅτι οὐ μοναρχίας τρόπῳ κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν Ῥωμαίοις ἀρχῆθεν συνήθειαν, ἀλλὰ τρόπον Λατινικὸν, διανενεμημένης τὰς Ῥωμαίων πόλεις καὶ χώρας, ἄρχειν κατὰ μέρος τῶν υἱῶν ἕκαστον, ὡς οἰκείου κλήρου καὶ κτήματος τοῦ λαχόντος ἐκ πατέρων μὲν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸν ἐπικρατήσαντα νόμον ταῖς περιουσίαις καὶ κτήσεσι τῶν βαναύσων ἀνθρώπων κατιόντος, παραπεμπομένου δ' ἔπειθ' ὁμοίως εἰς τοὺς ἐφεξῆς παῖδας καὶ διαδόχους· Λατίνων γὰρ οὖσα γέννημα καὶ παρὰ τούτων εἰληφυῖα τουτὶ τὸ νεώτερον ἔθος ἐπάγειν ἐβούλετο. *Quod maxime mirandum erat, voluit, ut non unus imperaret secundum morem Imperii Constantinopolitani veterem, sed adinstar principum in occidente civitates & regiones dividerentur in singulos filiorum, ut sic regnum tanquam proprium cujusq; patrimonium à patribus ad ipsos perveniret, ita ut in plebejorum hominum bonis fieri solet, ac sic perpetuo ad cujusque liberos hæredesque descenderet. Ipsa enim cum ex occidentis partibus ortum haberet, morem quem ab ipsis acceperat huc sine exemplo introducere animo agitabat.*

Et feminas ut in Ægypto & Britannia] De Alexandro & Laodice vide Polybium excerptis legationum CXL. de Auletæ filia Strabonem XVII. In Asia post Semiramidem feminas regnasse plures narrat Arrianus ἀναβάσει. Talis Nitocris Babylone, Artemissa Halicarnassi, Tomyris apud Scythas. Servius ad primum Æneidos: *Quia ante etiam feminæ regnabant.* Idem apud Rutulos obtinuisse docet ad IX Æneidos.

Nothus] Apud Tartaros nothi & legitimi pares. de Persis vero Herodotus. νόθον οὐ σφι νόμος ἐστὶ βασιλεύειν, γνησίου παρεόντος. *Mos est illis ut nothus regnet dum legitimus aliquis reperitur.* In Hispania Wandali regnarunt duo Gontharis legitimus, Zigerichus nothus Godigiscli teste Procopio: ex Septentrionalium nimirum gentium more veteri cujus testes Adamus Bremensis historiæ Ecclesiasticæ c. 106. Helmoldus Slavicis Lib. I, c. 51, & 52. Michaeli Thessaliæ domino successit legitimis deficientibus nothus Michael. Gregoras lib. II. Huic itidem nothus successit ex parte. idem Gregoras lib. IV. de Molosso Pyrrhi notho vide Servium ad III Æneidos.

Ut quisque natu est maximus] De Suedis vide Brigittam IV, 3. De Danis Saxonem XII, & XIII. Appianus Mithridatico δικαιῶν τὸν πρεσβύτερον ἄρχειν· *Æquum judicabat regnum esse natu maximi.* Nicetas Choniates Ioanne Comneno: ἡ φύσις τοῖς πρωτοτόκοις παισὶ τῇ τάξει ἐμμένουσα τὰ πρωτεῖα βραβεύειν εἴωθε· παρὰ δὲ θεῷ οὐχ οὕτως ἐν τοῖς τῶν προβολήσιων μεγίστοις ἀεί πως φιλεῖ γίνεσθαι. *Natura quidem suum sequens ordinem primum natos honorat. At Deus non semper in maximis privilegiis eum ordinem insistit.* idem Manuele de Isaacio loquens: ἀπὸ γενέσεως εἰς τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας καλούμενος· *Nascendi ordine ad regni successionem vocatus.* Apud Josephum Antipater dicebat, Hircani ἀρχὴν εἶναι διὰ τὸ πρεσβεῖον *principatum esse ob nascendi ordinem.* vide & Leunclavium Turciorum XVI. §. XIII.

Ni aliud lex aut mos ferat] Dardanus & Lasius pariter in Troja regnarunt. Servius ad illud II Æneidos: *Sociique penates.* In Creta Minos & Rhadamanthus. Iulianus contra Christianos: Albæ Numitor §. XIV.

mitor & Amulius, ut quidem ait scriptor de viris illustribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio cessisse ajunt, ut Plutarchus: sicut & Eteocli regnum Thebanum, Polynici ejus loco monile Hermiones obvenisse quidam prodidere. Pari modo in Norvegia alteri regnum, alteri naves & spes ex maritimis expeditionibus.

Zethi & Amphionis] Euripides Hercule Furente:

> τὼ λευκοπώλω πρὶν τυραννῆσαι χθονὸς
> Ἀμφίον' ἠδὲ Ζῆθον ἐκγόνω Διός.
>
> *Regnum priusquam venit ad claros equis*
> *Amphionem Zethumque, prognatos Iove.*

§. XVII. *Praferantur mares feminis*] Vide Nicetam Choniaten Manuele, libro IV.

§. XVIII. *Praferatur natu maximus*] Homerus de regno Cretensi Iliad. N.

> ἠμὰν δ' ἀμφοτέροισιν ἴον γένος, ἠδ' ἴα πάτρη,
> ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γεγόνει καὶ πλείονα ᾔδη.
>
> *Nostrum utrique solum patrium fuit & genus unum,*
> *Iuppiter at senior rerumque peritior idem.*

Vbi sapienter Homerus, ut solet, causam reddidit, cur majores natu in regnis prælati, valentem ἐπὶ τὸ πολὺ, ut plerumque, id enim in talibus sufficit: τοῦ νόμου τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν βασιλέως παίδων διδόντος τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν ait Zosimus libro II, de Persarum lege: *cum lex daret è regum filiis natu maximo summam rerum.* Periander in regnum Corinthiorum patri successit κατὰ πρεσβεῖον ordine nascendi. Ita Nicolaus Damascenus in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peiresii habemus.

Ad Creusam] Vide Euripidem Ione.

Ex filia nepotem] Et si sine stirpe mortuus fuisset Orestes in eodem regno Argolico successisset ei Electra, ut ex Euripidis Taurica Iphigenea discimus. Sic Calydonis regnum pervênit ad Andræmona Oenei generum, Asterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita causa quod liberi mares nulli essent.

§. XIX. *Hereditatem quandam*] Putavit Innocentius III, talis regni successionem amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit. c. licet: de voto.

§. XXII. *Linealis*] Vide Cardinalem Tuschum pract. concl. 88, verbo regni successio: Guilielmum de Montisferrato de successionibus regum, qui liber est in Oceano juris. Peregrinum de jure Fisci lib. I, tit. II, n. 44. & lib. V, tit. I, n. 109. Vide exempla talis successionis in Norvagico regno apud eruditissimum summæque diligentiæ virum Iohannem Pontanum historiæ Danicæ libro IX. consuetudinibus Normanniæ de propinquioritate hæredum, Iohannem Serranum in Ludovico Grosso super controversia Bononiensi. Argentræus historia Britannica libro VI, c. 4: *In successionibus liberi primogeniti, sive sint masculi aut femella, & similiter liberi secundogenitorum, si primogeniti absque liberis ex proprio corpore decesserint, in successione feudorum jure primogenitura repræsentant personas patrum suorum, & veniunt ad talia jura successionum & primogenitura, sicut eorum patres si viverent, eorum patruos, avunculos excludendo, secundum generalem & notoriam consuetudinem, tam in successio-*

successionibus per rectam lineam quam à latere obvenientibus: & de usu & consuetudine antedicta filia succedit in feudis, sive sint Ducatus, Comitatus, Perria aut Baronia, quantumcunque magni & nobiles, & quod ita evenerat in Comitatibus Artesii, Campania, Tolosa & Britannia. Talis ordo succedendi præscriptus Marchæ Mantuanæ ab Imperatore Sigismundo anno CIϽ CCCC XXXII. Et à Carolo Quinto Imperatore & rege Hispaniæ Philippo II, in regnis suis ac principalibus, annis CIϽ IϽLIV, & CIϽ IϽXCIV.

In his qua ex stipulatione conditionata debentur] Item in legatis quorum dies cessit, non venit.

Successio juris Francici] Vetus testimonium moris hujus Francici habes apud Agathiam libro II. Eadem fuit successio in Davidis stirpe post Solomonem. vide II Paralip. XX, 3. §. XXIII.

Vbi deficiente agnatica substituitur cognatica] Vt in Provincia Narbonensi. Vide Serranum Carolo VIII. Ex tali credo lege Theuderico sine liberis functo sororis filius Athalaricus successit. Videtur & in Arragonia id olim valuisse.

Possunt & alii successionum modi introduci] Apud Æthiopes olim regibus succedebant sororum filii, narrante Nicolao Damasceno. Idem apud Pictos usurpatum, semperque successisse cognatos per feminas notat Beda. Tacitus de Germanis: *Sororum filiis qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur.* Apud Indos quosdam idem fieri docet nos Osorius & alii. §. XXIV.

Vt qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi] Id in Africa obtinuit ex Gizerichi testamento. Procopius Vandalicorum primo: χρόνον δὲ ὀλίγον Γιζέριχος ἐπιβιοὺς ἐτελεύτα πόῤῥω που ἤδη ἡλικίας ἥκων, διαθήκας διαθέμενος, ἐν αἷς ἄλλα τε πολλὰ Βανδίλοις ἐπέσκηψε, καὶ τὴν βασιλείαν ἀεὶ Βανδίλων ἐς τοῦτον ἰέναι, ὃς ἂν ἐν γένει ἄρρενι αὐτῷ Γιζερίχῳ κατὰ γένος προσήκων, πρῶτος ἂν ἁπάντων τῶν αὐτοῦ ξυγγενῶν τὴν ἡλικίαν τύχοι· *Aliquanto post tempore Gizerichus obiit, multa jam atate, facto testamento quo tum multa alia praceperat Vandalis, tum regnum Vandalicum semper venire voluit ad eum qui per lineam masculinam ipsi Gizericho genere proximus, & inter proximos maximus esset atate.* Iornandes: *Gizerichus diu regnans, ante obitum suorum filiorum agmine accito ordinavit, ne inter ipsos de regni ambitione esset dissensio, sed ordine quisque & gradu suo aliis superveniret, id est seniori suo filio fieret sequens successor, & rursus ei posterior ejus.* Victor Vticensis lib. II: *Cui secundum constitutionem Gizerichi regis, eo quod major omnibus esset, regnum inter nepotes potissimum debebatur.* Hic semper spectatur non possessor ultimus sed primus regni acquisitor. quod succedendi genus ex ipsane Africa sumserit Gizerichus, ubi id valuisse in textu ostendimus, an verò à quibusdam Septentrionis nostri populis dubitari potest. Nam & apud Langobardos Vaaci regi filios relinquenti non aliquis filiorum succedere debebat, sed ejusdem generis Risiulphus. testis Procopius Gotthicorum III. Et in Hungariæ regnum mortuo Iatra non liberis ejus sed fratri jus fuisse narrat Nicetas Choniates de rebus Manuelis libro IV. Nescio an eodem pertineat recepta apud Patzinacitas successio, sed obscurius proposita à Constantino Porphyrogenneto de Administratione Imperii cap. XXXVII. In Dania idem observatum

tradit Crantzius Danicorum IV, & Suedicorúm V. Etiam Albæ successit Æneæ, non Iulus Ascanio majore filio Æneæ natus, sed alter filius Æneæ Silvius.

Apud Afros Maroci & Fessæ reges] Livius de Masinissa: *Militante eo pro Carthaginensibus in Hispania, pater ejus moritur: (Galba nomen erat:) regnum ad fratrem regis Desalcen (mos ita apud Numidas est) pervenit.* de Mauritania omni vide Marianam libro XXIX. Hinc sumto exemplo etiam apud Saracenos, qui ex Africa in Hispaniam venerant fratres prælati filiis ad tempora Abderamenis. Rodericus Toletanus Historiæ Arabum c. 6. Thuanus historiarum libro LXV, in anno CIↃ IↃ LXXVIII, de Hamete: *Quippe patris testamento ad regnum ordine post fratres vocatus, exclusis illorum filiis.* Idem succedendi genus valuisse & in Mexicano & in Peruano regno ex historiis illorum locorum observo.

§. XXV. *Licita erit exheredatio*] De tali regno intelligendum, quod ait Baldus in proœmio Decretalium Gregorii, à rege successorem posse eligi è liberis quem velit. Exemplum est etiam in Mexicana historia.

E Davide] Erat enim regnum illud velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono.

Sed hereditatem ab intestato] Non testamento: non adoptione: Vide de Neapolitano regno Marianam libro XX.

§. XXVII. *Causa successionis non subjecta regi*] De Galliæ regno vide Thuanum libro CV, anno CIↃ IↃ XCIII, Vide & Guicciardinum.

Non abs re erit populum] Sive in conventu ordinum, ut factum in Anglia & Scotia teste Camdeno in annis CIↃ IↃ LXXI, & LXXII. sive per delegatos ad id negotium, ut factum in Arragonia teste Mariana libro XX.

§. XXVIII. *Et Arsicam*] Cui nomen factum Artaxerxi Mnemoni. Vide Plutarchum Artaxerxe.

Inter Ottonem primum & Henricum] Vide hac de re Sigebertum & notata ad librum III Withikindi. Bajazetes & Gemes inter se de Turcico regno certarunt, major natu Bajazetes, at Gemes natus imperanti. prævaluit Bajazetes. Mariana libro XXIV. Constantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant geniti, tertius πορφυρογέννητος. Zonaras. Vide Corsetum tract. de Poloregali, III parte, quæstione 26.

§. XXIX. *In Perside Xerxes*] Imo & Xerxi socius regni factus Artaxerxes, non autem Darius & Hystaspes, majores, sed ante adeptum imperium geniti. At forte verum est regnum Persidis pependisse à populi suffragiis sed intra gentem regiam conclusis. Nam id de Arsacidis, qui Parthi Persis imperavere, tradidit Ammianus libro XXIII. & de Persis qui iisdem Parthis successere, Zonaras in Iustino.

§. XXX. *An nepos ex filio priore, filio posteriori sit præferendus*] Vide Chopinum de Domanio lib. II. Thomam Grammaticum decisione Neapolitana I. Iohannem le Cirier de primogenitura, qui liber insertus est in Oceanum juris. Marianam libro XX & libro XXVI. Cromerum libro XXX.

Vt olim in Germania] Vide quæ supra notavimus ad §. X. Ea de causa

causa olim in Palatinatu prælatus Rupertus minor Ruperto alteri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkingium lib. I, classe IV, c. XVII, n. 35.

Prælatus filius secundus natu major filii primi filio] Henricus Genzonis filius Gundemundo. de tali successione vide quæ supra in textu & Notis §. XXIV.

Johannes Eduardi nepos] Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianam libro XVIII. qui ab Eduardi filiis ne controversiam quidem motam ait. idem Mariana cum libro XIV egisset de controversia inter Alfonsi filium & nepotem ex filio, à conventu ait pro Sanctio filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

In partem eam quæ liberos parentibus surrogat, potius inclinandum est] Vi- § XXXI.
de de Ioanne & Arto Serranum in Philippo Augusto. idem in Britannia Armorica pro lineali successione judicatum narrat in Philippo Valesio & Carolo VIII.

Quod in lineali successione verum est] Idque in Lusitania probat Ma- §. XXXIV.
riana libro XXVI. Tamen contra id Emanuelem ait imperatori Maximiliano prælatum, gentis studiis. Sic idem libro XII, quod in Castellæ regno Ferdinandus filius Berengariæ, sororis minoris defuncti regis Henrici, prælatus est Blancæ, sorori majori ejusdem regis, Galliæ odio factum ait, in quam Blanca innupserat.

In Arragonia regno] Olim ibi creditum ait Mariana fratrem regis, §. XXXVI.
non filias debere, succedere. Postea vero linealem successionem ita placuisse ut sororis filius iis qui ex fratre, sed remotiore gradu veniebant, præferretur. Libris XV, 13. XIX, 21. XX, 2, & 8. idem lib. XXIV, de Alfonso agens: *Ad Arragoniæ regni hæreditatem nepotes Ferdinandi filiis: ex filia etiam, si mascula proles deesset, filiabus ejusdem præferendos sanxit:* additque: *Sic sæpe ad regum arbitrium jura regnandi commutantur*. Vide eundem Marianam libro XXVII, 3.

CAPUT VIII.

De acquisitionibus quæ vulgo dicuntur juris Gentium.

I. *Multa dici juris gentium, quæ si proprie loquamur talia non sint.*

II. *Pisces & feras stagnis aut vivariis inclusas in dominio esse jure naturali, contra quam jure Romano proditum est.*

III. *Feras si aufugerint non desinere eorum esse qui ceperant, si recte agnosci possint.*

IV. *Possessio an per instrumenta acquiratur, & quomodo.*

V. *Ut feræ regum sint, non esse contra jus Gentium.*

VI. *Rerum aliarum hero carentium quomodo acquiratur possessio.*

VII. *Thesaurus cui cedat naturaliter: & legum circa hoc varietas.*

VIII. *Quæ jure Romano de insulis & alluvionibus sunt prodita, nec naturalia esse, nec juris Gentium.*

IX. *Naturaliter insulam in flumine & alveum exsiccatum ejus esse cujus est flumen aut pars fluminis, id est populi.*

X. *Inundatione naturaliter dominium agri non amitti.*

XI. *Alluviones quoque in dubio esse populi.*

XII. *Sed concessas videri his quorum agri alium finem quam flumen non habent:*

XIII. *Idem censendum de relicta ripa & siccata alvei parte.*

XIV. *Quid pro alluvione, quid pro insula habendum.*

XV. *Quando vasallis cedant alluviones.*

XVI. *Solvuntur argumenta quibus Romani jus suum quasi naturale defendunt.*

XVII. *Via naturaliter alluvionem impedit.*
XVIII. *Naturale non esse ut partus solum ventrem sequatur.*
XIX *Naturaliter ut confusione, ita specificatione ex materia aliena rem fieri communem:*
XX. *Etiam si materia mala fide attrectata sit.*
XXI. *Naturale non esse ut per praevalentiam res minor potiori cedat: ubi & alii Romanorum jurisprudentium errores notantur.*
XXII. *Naturaliter ex plantatione, insitione, aedificatione in alieno communionem nasci.*
XXIII. *Possessorem naturaliter fructus suos non facere; sed impendia imputare posse:*
XXIV. *Etiam qui mala fide possidet.*
XXV. *Traditionem ad domini translationem naturaliter non requiri.*
XXVI. *Usus hactenus dictorum.*

PERDVXIT nos ordo ad acquisitionem quae fit jure gentium, distincto à jure naturali, quod jus gentium voluntarium supra diximus. Talis est ea quae fit belli jure, sed de hac re rectius infra agemus ubi belli effectus explicabuntur. Romani Iurisconsulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recensent modos, quos juris gentium vocant: sed si quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli jure, non pertinere ad jus gentium illud de quo agimus: sed aut referendos ad jus naturae, non quidem merum, sed quod sequatur introductum jam dominium, & legem omnem civilem antecedat, * aut ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationum: credo quia talis legis sive moris origo à Graecis venerat, quorum instituta, ut Halicarnassensis, & alii notant, Italiae ac vicini populi sequebantur. Hoc autem non est jus illud gentium proprie dictum; neque enim pertinet ad mutuam gentium inter se societatem, sed ad cujusque populi tranquillitatem: unde & ab uno populo aliis inconsultis mutari potuit, imo & hoc evenire ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis, ac proinde jus gentium improprie dictum introduceretur: quod & revera factum videmus ex quo Germanicae nationes Europam ferme omnem invaserunt. Sicut enim olim jura Graeca, ita tunc Germanica instituta passim recepta sunt, & nunc etiam vigent. Primus acquirendi modus qui juris gentium à Romanis dicitur, est occupatio eorum quae nullius sunt: qui modus haut dubie est naturalis, eo quo dixi sensu, introducto jam dominio, & quamdiu aliud lex nulla constituit. Nam & dominium à lege civili effici potest.

L. Possideri §. Item feras, D. de acq. poss.

II. Ad hoc caput refertur primum captura ferarum, avium, piscium. Sed haec omnia quamdiu nullius dicenda sint, quaestione non caret. Nerva filius pisces qui in piscina sunt possideri à nobis ait, non qui in stagno, & feras quae in vivario sunt inclusae, non quae in silvis circumseptis vagantur. Atqui pisces non minus stagno privato includuntur quam piscina, & feras non minus coercent silvae bene circumseptae quam vivaria, quae Graeci vocant θηριοτροφεῖα: nec alio haec differunt quam quod altera angustior, altera laxior custodia est. Quare nostro seculo rectius contraria opinio praevaluit, ut & ferae silvis privatis, & pisces stagnis inclusi, ut possideri, ita & in dominio esse intelligantur.

L. Quod enim. D. de acqui. dom. §. 1.

III. Feras simul atque naturalem libertatem recipiunt, nostras esse desinere ajunt Romani Iurisconsulti: Atqui in rebus omnibus aliis

aliis à possessione quod incipit dominium, non ideo amissa possessione amittitur; imo jus dat etiam ad repetendam possessionem. Res autem nostras alius à nobis auferat, an ipsæ sese, ut servus fugitivus, non multum refert. Quare verius est non per se amitti dominium, eo quod feræ custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, * quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur, præsertim cum internosci quæ nostræ fuerint ab aliis non possint. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi potest, ut si addita sunt feræ * γνωρίσματα, sive * crepundia, qualia scimus habuisse cervos quosdam & accipitres, atque inde agnitos & dominis redditos. * Requiritur autem corporalis quædam possessio ad dominium adipiscendum; atque ideo vulnerasse non sufficit, ut recte contra Trebatium placuit. Hinc proverbium: * *Aliis leporem excitasti.* Et Ovidio Metamorphoseon quinto aliud est scire ubi sit, aliud reperire.

L. Pomponius D. de acqu. poss.

L. Naturalem. D. de acq. poss.

IV. Sed possessio illa potest acquiri non solis manibus, sed instrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo adsint; primum, ut ipsa instrumenta sint in nostra potestate, deinde ut fera ita inclusa sit, ut exire inde nequeat. ad quem modum definienda est quæstio de apro qui in laqueum inciderit.

L. In laqueum. D. de acq. rer. dom.

V. Hæc ergo locum habebunt si lex nulla civilis intervenerit: Valde enim falluntur recentiores Iurisconsulti, qui hæc ita putant naturalia, ut mutari nequeant; sunt enim naturalia non simpliciter, sed pro certo rerum statu, id est si aliter cautum non sit. Germaniæ autem populi, cum principibus ac regibus bona quædam essent assignanda, unde dignitatem suam sustinerent, * sapienter existimarunt ab illis rebus incipiendum quæ sine damno cujusquam tribui possint, cujusmodi sunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos & Ægyptios video. Nam & ibi regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis. Potuit autem lex etiam ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex sola sufficiat.

Host. & alii in c. non est de decimis.
Iason cons. 119.
Strabo XVII.
Covar. in c. peccatum, part. 2. §. 8.

VI. Quo modo feræ, eodum acquiruntur * & alia ἀδέσποτα, id est, res hero carentes. Nam & hæ, si naturam solam sequimur, sunt invenientis & occupantis. Sic Acanthos insula deserta adjudicata est Chalcidensibus qui priores intraverant, non Andriis qui priores jaculum immiserant: quia possessionis initium est corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles, maxime fit manibus, circa res soli pedibus. Scire ubi res est, non est reperire, ut habemus apud Ovidium Metam. v.

Plut. quæst. Gr. 29.

VII. Inter ἀδέσποτα, sunt & thesauri, id est, pecuniæ quarum dominus ignoratur. quod autem non apparet pro eo est quasi non sit: quare & thesauri naturaliter fiunt inventoris, id est ejus qui loco moverit apprehenderitque. Neque tamen id obstat quo minus * legibus aut moribus aliud constitui possit. Plato magistratibus indicium fieri vult, & oraculum consuli: & Apollonius thesaurum quasi Dei beneficium ei adjudicabat qui ipsi optimus videbatur. Apud Hebræos receptum, * ut domino agri thesaurus cederet, videtur colligi

L. III. de acq. poss.

Philostr. II. 15.

colligi posse ex Christi parabola, quæ extat Matthæi XIII. Idemque in Syria juris fuisse colligo ex historia quæ est apud Philostratum libro VI, capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac in parte variarunt; quod partim constitutiones ostendunt, partim * historiæ * Lampridii, Zonaræ, Cedreni. Germaniæ populi thesauros, ut & alia ἀδέσποτα, addixerunt principi: atque id nunc jus commune est, & quasi gentium. Nam & * in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hispania, & in Dania id observatur. Quod cur injuriæ accusari non possit satis jam diximus.

Th. 2.2.66. 5. & ib. Cajet. Covar. in c. peccatum p. 3. §. 2.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complura erant Iurisconsultorum veterum rescripta, * recentiorum etiam integri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipsis sunt tradita, ea magnam partem omnia sunt ex instituto quarundam gentium, neutiquam à naturali jure, quanquam ipsi sæpe sua instituta eo nomine venditant. Nam plurimæ eorum definitiones hoc fundamento nituntur, quod & ripæ sint proximos fundos possidentium, & ipsi alvei simulatque à flumine derelicti sunt. cui consequens est, ut & insulæ in flumine natæ sint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione distinguunt, ut levis quidem dominium non auferat, major auferat. sed ita ut si fluvius uno recedat impetu, postliminio fundus qui mersus fuerat ad dominum redeat; si paulatim, non item: imo proximis possessoribus accedat. quæ omnia lege potuisse introduci, & * utilitate quadam muniendarum riparum defendi, non nego; naturalia esse, quod ipsi sentire videntur, minime concedo.

Bart. Tyber. Bapt. Aymus de all. jure. Conan. l. III. jur. civil. c. 5.
L. Adeo D. de acqui. rer. dom. d. l. adeo. quod si. l. Ergo. l. Martius eod. tit.

IX. Nam si id quod plerumque est respicimus, * prius populi terras occuparunt, nec imperio tantum, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur. *Fines*, inquit a Seneca, *Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt*. Sic & b Cicero: *Sunt autem privata nulla natura: sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte: ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum: similisque est privatarum possessionum descriptio.* Dion Prusæensis Rhodiaca: πολλὰ ἔστιν εὑρεῖν, ἃ κοινῇ μὲν ἀπογράψαιτο ἡ πόλις, διῄρηται δὲ εἰς τοὺς κατὰ μέρος, ὅλως δὲ οὐκ: *multa inveniri possunt, quæ universim civitas sua censet, in singulos autem dominos partitim divisa sunt.* Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos* (male vices legitur) *occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* Quamobrem quæ primitus à populo sunt occupata, neque postmodum distributa, ea censenda sunt propria esse populi: ac sicut in privati juris flumine nata insula, aut derelictus alveus privatorum est, ita in publico utrumque est populi, aut ejus cui populus dedit. Quod autem de alveo diximus, * idem & de ripa tenendum est, quæ pars est extima alvei, id est quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc passim usurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentissimæ antiquitus fuerunt hujus generis controversiæ ob depressum solum; magnitudinem amnium, & vicinitatem maris, limum

Vide supra hoc libro c. III. in fine.
a De ben. l. VII, c. 4.
b De Off. l. I.

mum hinc recipientis, illuc revehentis per æstuum vices; semper constitit insulas quæ vere insulæ essent, esse in patrimonio publico. Nec minus derelictos alveos totos Rheni ac Mosæ, quod sæpius judicatum est: & ratione optima nititur. Nam & ipsi Romani Iurisconsulti concedunt insulam * quæ in flumine natat, puta virgultis sustentata, esse publicam; quia cujus juris sit flumen, ejus esse debeat & insula in flumine nata. Atqui alvei & fluminis eadem est ratio, non ea tantum ex parte quam Romani Iurisconsulti considerant, quia alveus flumine tegitur, verum alia, quam supra attulimus, quod hæc simul à populo occupata sunt, nec in privatum dominium transierunt: quare nec illud recipimus ut naturale, quod ajunt, si limitati fuerint agri, insulam esse occupantis. Id enim ita demum haberet locum, * si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent, sicut in mari nata insula fit occupantis.

L. Si epistolam. §. 1. & §. ult. de acq. rer. dom.
L. 1 §. simili modo. D. de flum.
L. 1. §. Si insula. D. de flum.

X. Nec magis admittendum est illud de graviore inundatione, si naturalem tantum rationem sequimur. Nam ut maxime summa pars agri in arenam dissolvatur, manet tamen solida pars fundi inferior; & ut de qualitate aliquid mutet, substantiam non mutat, non magis quam pars agri quæ à lacu hauritur, cujus jus non mutari Romani recte sentiunt. Neque illud naturale est quod ajunt * flumina censitorum vice fungi, & de publico in privatum, de privato in publicum addicere. Melius Ægyptii de quibus hæc sunt apud Strabonem: ἐδέησε δὲ τῆς ἐπ' ἀκριβὲς καὶ κατὰ λεπτὸν διαιρέσεως διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν ὅρων συγχύσεις, ἃς ὁ Νεῖλος ἀπεργάζεται κατὰ τὰς αὐξήσεις ἀφαιρῶν καὶ προστιθεὶς, καὶ ἐναλλάττων τὰ σχήματα καὶ τἄλλα σημεῖα ἀποκρύπτων, οἷς διακρίνεται τό τε ἀλλότριον καὶ τὸ ἴδιον· ἀνάγκη δὴ ἀναμετρεῖσθαι πάλιν καὶ πάλιν. *Opus fuit exacta & subtili agrorum divisione, eo quod Nilus per incrementa sua addens, minuens, faciemque ac signa immutans, confundat terminos quibus suum atque alienum alibi internoscitur. Ideo & repetenda sæpe fuit dimensio.* Ab hac sententia non dissentit quod ipsi Romani auctores tradiderunt, quod nostrum est nostrum esse non desinere nisi facto nostro, adde aut lege. Sub factis autem & non facta comprehendi supra diximus, quatenus conjecturam adferunt voluntatis. Quare hoc damus, si gravissima sit inundatio, neque alia signa sint, quæ retinendi dominii animum notent, facile præsumi agrum habitum derelictui: quæ æstimatio sicut naturaliter indefinita est ob varietatem circumstantiarum, & viri boni arbitrio permittenda, ita legibus civilibus definiri solet. Sic in Hollandia derelictus habetur ager qui per decem annos mersus fuerit, si non aliqua extent signa continuatæ possessionis: quo in genere receptum apud nos non immerito est, quod Romani rejiciunt, ut si aliter nequeat, vel piscando retineri possessio censeatur. Sed solebant Principes tempus præfigere intra quod veteres agrorum possessores siccare agros deberent: qui ni id facerent tum monebantur qui in agros jus pignoris habebant, deinde hi qui jurisdictionem aut civilem tantum, aut etiam criminalem: qui si omnes in mora essent, tum eorum jus omne ad Principem deferebatur: atque is aut ipse agros siccabat, suique patrimonii faciebat, aut aliis siccandos dabat retenta parte.

L. Lacus, D. de acq. rer. dom.
L. Vicinus §. fin. D. de acquir. pl.
L. Rutilia Polla. D de contr. empt.
L. Si ager. D. quibus mod. ususfr. amitt.

L. si quis nec causam D. si certum pet. L. Ergo ¶ tribus D. de acq. rer. dom.

XI. De alluvione, hoc est de adjectione particularum, quæ à nullo vindicari possunt, quia unde veniant nescitur (alioqui enim naturaliter dominium non mutabunt) certum haberi debet hanc quoque esse populi, si modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum est; alioqui occupantis.

L. adeo ¶. praterea eodem tit. L. in agris D de acq. rerum dom. L. 1. ¶ si insula. D. de flum. Bald. in c. si quis de manso ¶. 1 si de jure feud. contr. fuerit.

XII. Sed populus ut aliis, ita & proxima prædia possidentibus jus illud concedere potest, & concessisse haud dubie videtur, si agri illi non alium finem ea ex parte quam naturalem, id est, flumen ipsum habeant. Quare non contemnenda est hac in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris distinxerunt, dummodo meminerimus, agrum mensura comprehensum, hac in re paris juris esse cum limitato. Nam quæ de imperiis supra diximus cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agris privatis obtinent: sed hoc adhibito discrimine, quod imperia in re dubia credenda sunt esse arcifinia, quia id territorii naturæ maxime convenit. at agri privati magis est ut arcifinii non credantur, sed aut limitati, aut certa mensura terminati, quia hoc privatarum possessionum naturæ est congruentius. Neque tamen negamus fieri posse, ut populus agrum assignet eo jure quo ipse occupaverat, id est ad flumen usque, & si id appareat, jus esse alluvionis: quod in Hollandia ante sæcula aliquot judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis; quia & in literis mancipationum, & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Et tales agri si vendantur, quamvis in lege emtionis mensura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad mensuram, sed suo corporis nomine naturam suam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus proditum est, & passim usurpatur.

L. Iui anus ¶. Si Titius fundum. D. de act. emt. & vend.

XIII. Quod de alluvione diximus, id & de relicta ripa & siccata parte alvei censendum est, ut in non occupatis sint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita demum, si à populo, aut jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, qua talem acceperint.

XIV. Sed cum aliud esse jus dixerimus insulæ, aliud vero alluvionis, frequens hinc controversia oritur, utro nomine censendum sit, quod, cum emineat nonnihil, cum proximis prædiis ita cohæret, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur: quod passim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hìc variant. In Gelria prædiis accedit addita occupatione id quod plaustro onerato adiri potest: In agro Putteno * id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere. Maxime naturale est, ut discretum videatur id qua majori temporis parte navigio transiri solet.

XV. Nec minus trita usu quæstio est inter principem qui jure populi utitur, & ejus vasallos qui imperium summo minus acceperunt. In imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse satis apertum est. Sed notandum est, horum vasallorum nonnullos cum illo definito imperio, simul accepisse agrorum universitatem, salvo eo quod privatis competit, puta quod ager is olim populi aut Principis fuerit, aut à Principe siccatus. Et hoc casu dubium non est,

est, quin vasalli jus habeant, quod populi aut Principis fuit. Ac sic videmus in Zelandia vasallos, etiam qui de civilibus tantum judices dant, pro tota agrorum universitate tributum pendere: cujus partem à singulis pro privatarum possessionum modo ferunt. Et his de alluvionibus non movetur controversia. Sunt quibus flumen ipsum datum est, qui proinde insulas sive limo aggestas, sive factas ex alveo quem amnis circumluit, suas recte dicunt. Sunt alii in quorum investitura nec hoc nec illud comprehensum est, & horum adversus fiscum mala causa est, nisi aut mos regionis illis faveat, aut longi satis serie temporis possessio, accedentibus quæ oportet, jus pepererit. Quod si non imperium, sed ager in feudum datus sit, videndum quæ sit agri natura, ut supra diximus. Nam is si est arcifinius, alluvio feudo comprehensa censebitur, non ex jure peculiari Principis, sed ex agri qualitate: nam & usufructuario tali casu alluvio prodesset.

L. item si fundi ¶. huic vicino. D. usufr.

XVI. Solent Romani ut jus, quo utuntur ipsi, probent esse naturale, tritum illud pronuntiatum afferre: Secundum naturam est ut cujusque rei eum sequantur commoda, quem sequuntur incommoda: quare cum amnis de agro meo sæpe partem deterat, æquum esse ut ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet, nisi ubi ex re nostra commoda existunt: at hic existunt è flumine quod alienum est. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale est. Denique non esse universale quod adferunt, ipsa ostendit admissa ab ipsis agrorum limitatorum exceptio: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen ditet, alios pauperet. Lucanus:

Illos terra fugit dominos, his rura colonis
Accedunt donante Pado.

XVII. Sed & quod ajunt viam publicam non intercedere alluvioni, rationem naturalem nullam habet; nisi ager privatus sit qui viam debeat.

XVIII. Est & acquirendi modus inter eos qui juris gentium vocantur per genituram animantium. qua in re * quod à Romanis, & aliis quibusdam gentibus est statutum, ut partus ventrem sequatur, non est naturale, ut supra diximus, nisi quatenus plerumque pater ignoratur. At si probabili ratione de eo constaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil potest afferri. Nam & patris partem esse quod nascitur certum est. Plusne vero de patre, an de matre habeat, inter Physicos disputatur. Plutarchus ea de re sic disserit: ἡ φύσις μίγνυσι διὰ τῶν σωμάτων ἡμᾶς, ἵν' ἐξ ἑκατέρων μέρος λαβοῦσα καὶ συγχέασα, κοινὸν ἀμφοτέροις ἀποδῷ τὸ γινόμενον· ὥστε μηδέτερον διορίσαι, μηδὲ διακρῖναι τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ἀλλότριον· *Natura sexuum corpora miscet, ut ita de utroque parte sumta confundat & * commune utrisque reddat quod nascitur, ita ut neuter possit quid suum sit, quid alienum discernere.* Et hoc secutæ sunt veteres Francorum & Langobardorum leges.

XIX. Si ex aliena materia speciem quis fecisset, Sabiniani dominium ejus esse volebant, qui materiæ fuisset dominus; Proculus ejus qui speciem fecisset, quia per eum esse cœpisset quod ante non existeret: arrepta tandem est media sententia, ut si reverti ad priorem

ſpeciem materia poſſet, materiæ dominus rem haberet: ſi non poſſet, tum is haberet qui ſpeciei eſſet auctor. Quod ipſum improbat

L. III, c. 6.

Connanus, & hoc unum videri vult, pluſne ſit pretii in opere an in materia, ut quod pluris eſt id prævalentia ſua quod minus eſt ad ſe trahat, argumento eorum quæ à Romanis quoque Iuriſconſultis de acceſſione tradita ſunt. At ſi naturalem veritatem reſpicimus, ſicut confuſis materiis communionem induci pro rata ejus quod quiſque habeat, Romanis quoque Iuriſconſultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res conſtent materia & ſpecie tanquam ſuis partibus, ſi alterius ſit materia, alterius ſpecies, ſequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus quanti unumquodque eſt. Species enim pars eſt ſubſtantiæ, non ſubſtantia tota: quod Vlpianus vidit, cum dixit mutata forma prope interemtam ſubſtantiam.

L. Iulianus. ¶. ſed ſi quis D. ad exhib. L. De eo exhibendo. ¶. ſi quis. D. ad exhib.

XX. Vt autem qui mala fide materiam alienam attrectant, ſpeciem perdant, eſt quidem non inique conſtitutum, ſed pœnale, atque ideo non naturale. Natura enim pœnas non determinat, nec ob delictum per ſe dominia aufert, quanquam naturaliter pœna aliqua digni ſunt qui delinquunt.

XXI. Vt vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamento Connanus nititur, naturale eſt facti, non juris. atque ideo qui fundi pro viceſima parte eſt dominus, tam manet dominus quam qui partes habet noveındecim. Quare quod de acceſſione ob prævalentiam, aut certis in caſibus lex Romana conſtituit, aut in aliis etiam conſtitui poteſt, id naturale non eſt, ſed civile, ad commodius tranſigenda negotia; natura tamen non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix autem ulla eſt tractatio juris in qua tot diſcrepantes ſint Iuriſconſultorum ſententiæ, & errores. Nam quis concedat ſi æs & aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non poſſe, quod ſcripſit Vlpianus, aut ferruminatione confuſionem fieri, quod Paulus; aut aliam eſſe ſcripturæ, aliam picturæ rationem, ut huic tabula cedat, illa tabulæ.

L. Idem. ¶. 1. D. de rei vend. L. ſi rem. ¶. idem. D. eod. inſt. de rer. div. ¶. littera & ¶ ſi quis.

XXII. Plantata & conſita ut ſolo cedant, ſimiliter eſt juris conſtituti, cujus ratio eſt quod iſta ſolo alantur. Nam ideo & de arbore diſtinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei jam ante exiſtentis partem duntaxat facit: atque ideo ſicut ex alimento jus quoddam in rem ſoli domino naſcitur; ita domino ſeminis, plantæ aut arboris jus ſuum naturaliter certe ob id non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus in ædificio, cujus partes ſunt ſolum & ſuperficies: nam ſi mobile ſit, nullum in eo jus habebit ſoli dominus, quod & Scævolæ placuit.

L. Titius. D. de acqui. rer. dom.

XXIII. Bonæ fidei poſſeſſor, ut fructus omnes ex re ſuos faciat quos percepit, naturale itidem non eſt, ſed hoc tantum ut jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi, ac pro iis deducendi fructus perceptos; * imo & exſtantes, ſi aliter non fiat ei reſtitutio, retinendi.

L. Sed & ſi ¶. conſuluit. D. de petit. hered.

XXIV. Atque idem dicendum videtur de malæ fidei poſſeſſore, ubi lex pœnalis non intercedit. *Benignius eſt*, ait Paulus Iuriſconſultus,

L. Plane D. d. hered. pet.

tus, *etiam in prædonis persona haberi rationem impensarum; non enim debet petitor ex aliena jactura lucrum facere.*

XXV. Vltimus acquirendi modus qui juris gentium dicitur est per traditionem. Atqui supra diximus ad dominii translationem * naturaliter traditionem non requiri; quod & ipsi Iurisconsulti in quibusdam casibus agnoscunt, *a* ut in re donata usufructu retento, *b* aut in eum collata qui possideat, *c* aut commodatam servet; in jactis missilibus: imo etiam ante adeptam possessionem nonnullis casibus nunc quoque transit dominium, ut *d* hereditatis, *e* legatorum, *f* rei donatæ ecclesiis & piis locis, aut civitatibus, aut *g* causa alimentorum, *h* bonorum quorum universalis societas contracta est.

XXVI. Hæc ideo annotavimus, nequis reperta juris gentium voce apud Romani juris auctores statim id jus intelligat quod mutari non possit: sed diligenter distinguat naturalia præcepta ab his quæ pro certo statu sunt naturalia, & jura multis populis seorsim communia, ab his quæ societatis humanæ vinculum continent. Cæterum illud sciendum est, si hoc jure gentium improprie dicto, aut unus etiam populi lege introductus sit modus acquirendi, sine discrimine civis & peregrini, jam inde quoque exteris jus nasci: & si juris consecutio impediatur, injuriam etiam talem quæ justam belli causam præbere possit.

a L. Quisq. C. de don.
b L. Si servus. D. de acq. re. dom.
c Inst. de rer. div. §. Interdum.
d L. Cum heredes. D. de acq. poss.
e L. a Titio. D. de furtis.
f L. ut inter C. de SS. Eccl.
g L. Si doceas. C. de don. quæ sub modo.
h L. 1. §. 1. & l. 2. D. pro socio.

Annotata ad caput VIII.

Vt ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationum] Qualis consensus gentium incertis ex causis etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus notatur à Plinio, ut hominem non cremari priusquam genito dente VII, 16. ut Ionum literis uterentur VII, 57. uti tonsoribus VII, 59. in horarum observatione VII, 60. genibus tribuere quandam religionem XI, 45. fulgetra poppysmis adorare XXVIII, 2. §. I.

Quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur] §. III. יאוש Hebræis id dici notavimus supra ad caput IV, §. V.

Γνωρίσματα] Donatus ad Eunuchum IV, 6. monumenta sunt quæ Græci dicunt *γνωρίσματα*, seu *ἀνάγνωρα*.

Crepundia] Vsurpat hoc sensu hanc vocem Apologetico Apulejus.

Requiritur autem corporalis quædam possessio] Harmenopulus lib. II. tit. I. *μὴ ἰσχύειν γὰρ τὸ τρώσαντα θηρίον διαφέρειν τὸ θήραμα εἰ μὴ τοῦτο δράξει*). *non aliter enim dominus feræ fit qui vulneravit nisi & ceperit.*

Aliis leporem excitasti] Est apud Petronium. Ovidius:

Et lepus hic aliis exagitatus erit.

Langobardorum jure qui feram ab alio vulneratam occidit aut reperit, aufert armum cum septem costis. in reliqua is qui vulneravit jus habet, sed non nisi intra horas XXIV.

Sapienter existimarunt ab illis rebus incipiendum, quæ sine damno cujusquam tribui possunt] Sed de vitioso usu hujus juris vide Sarisberiensem Policratico. §. V.

§. VI. *Et alia ἀδέσποτα*] balenæ ejectæ regis sunt in Lusitania. Georgius de Cabedo decis. Lusit. parte II, dec. XLVIII.

§. VII. *Legibus aut moribus*] Bybliorum Lex, *quod non posuisti ne tollas*. Probat id Apollonius apud Philostratum.

Vt domino agri thesaurus cederet] id jus etiam Romæ obtinuisse videtur Plauti tempore. ait enim Callicles:

Qui emisset ejusne est ea pecunia?

deinde:

Atque eum à me lege populi patrium posceret,
emtor ædium, thesaurum.

Historia] Vide Tacitum de thesauris in Africa quos Nero spe devoraverat, Annalium XVI. vide Philostratum de vita Attici, quem locum Zonaras transcripsit in Nerva.

Lampridii] in Adriano & Severo.

In Germania] vide speculum Saxonicum c. 35. Constitutiones in Sicilia Friderici lib. I, tit. LVIII, & CIII. Idem Gothis mos. Rex Theudericus apud Cassiodorum IV, 34: *Non est cupiditas eripere qua nullus se dominus ingemiscat amisisse.* idem VI, 8. *Depositiones quoque pecuniæ, quæ longa vetustate competentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostris applicenturærariis, ut quia sua cunctos patimur possidere, aliena nobis debeant libenter offerre. sine damno quidem inventa perdit, qui propria non amittit.*

§. VIII. *Recentiorum etiam integri commentarii*] Iohannis Boreo, Antonii Marsæ, Iohannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina sunt in textus margine.

Vtilitate quadam muniendarum riparum] vide locum Cassii apud Vrbicum & Boetium.

§. IX. *Prius terras populi occuparunt*] vide quæ supra in textu & notis cap. III, §. 19.

Idem & de ripa tenendum est] Sic in Gallia obtinet. Sanction des Eaux & Forests lib. II, c. I.

Quæ in flumine natat] Descriptio natantium insularum apud Senecam Naturalium III, 25. Plinium majorem lib. II, c. XCVII. Macrobium I Saturnalium I, 7. Elegans talium in Vadimone lacu insularum descriptio apud Plinium minorem lib. VIII, c. XX. & Flandricarum in libro lectu digno Chiffletii.

Si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent] Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum: *In quibusdam regionibus fluminis modus assignationi cessit: in quibusdam autem tantum subsecivus relictus est. Aliis autem exceptus, inscriptumque, Flumini illi tantum.* de subsecivis vide egregia quæ habet, ut omnia sunt illius, Salmasius ad Solinum. de toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat, si cui vacat, Rosenthalium de jure Feudorum cap. V, corol. 23. Sixtinum de Regalibus libro II, cap. 3. Cæpollam de servitutibus rusticorum prædiorum c. 31.

Flumina censitorum vice fungi] de agri mensore Cassiodorus: *More vastissimi fluminis aliis spatia tollit, aliis jura concedit.*

Id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere] ex vetustissimo Germa-

Germanicarum gentium more. Paulus Warnafredi de Authari rege Langobardorum: *Usque ad eam* (columnam in mari) *equo sedens accessit Autharis eamque de hastæ suæ cuspide tetigit, dicens, usque hic erunt Langobardorum fines.* similem historiam habes de lancea qua in mare jacta Otto Imperator fines imperii in freto Baltico designare se dixit, apud Saxonem libro x, & alios.

Quod à Romanis] cum quibus consentit c. 31 Caroli Calvi Edicto Pistensi. de aliorum circa hanc rem legibus vide quæ supra in textu & notis c. v. hujus libri §. 29. §. XVIII.

Commune utrisque reddat] vide appositum ad hanc rem locum Galeni II de semine, & quæ ibi ex Athenæo. Chrysostomus ad v Ephesiorum: *μιγνύντων τῶν σπερμάτων τίκτεται ὁ παῖς. mixta genitura fœtus oritur.*

Imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, detinendi] vide hac de re speculum Saxonicum in quo multa æquitatis plenissima II, 46. §. XXIII.

Naturaliter traditionem non requiri] Non sane. vide legem Wisigotthicam lib. v, tit. II, c. 6. *Tum videtur vera esse traditio, quando jam apud illum scriptura donationis habetur.* & apud veteres Romanos res mancipi alienabantur plene per æs & libram. vide Varronem lib. IV de Lingua Latina: Festum Pompejum in voce Rodus: Ulpianum institutionum tit. XIX. Boethium ad Topica Ciceronis. §. XXV.

CAPUT IX.

Quando imperia vel dominia desinant.

I. *Dominium & imperium tolli sublato eo qui jus habuit, nec existente successore:*
II. *Sic & jus familiæ exstincta familia:*
III. *Sic & populi, si populus esse desinat:*
IV. *Quod fit, sublatis partibus necessariis:*
V. *Sublato corpore toto populi:*
VI. *Sublata forma quæ est populus:*
VII. *Non etiam migratione:*
VIII. *Aut mutato regimine: ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato.*
IX. *Quid si populi uniantur?*
X. *Quid si dividatur populus?*
XI. *Cujus nunc sint quæ Romani imperii fuerunt, nec alienata apparent.*
XII. *De jure heredum.*
XIII. *De jure victoris.*

QUomodo primitus acquirantur, & quomodo transeant tum dominia privata, tum imperia, satis diximus. quomodo desinant, videamus. Et quidem derelictione desinere obiter supra demonstratum est, quia voluntate cessante non manet dominium. Est & alius desinendi modus, sublato subjecto in quo est imperium vel dominium, ante alienationem scilicet vel expressam, vel tacitam, qualis est in successionibus ab intestato. Quare siqua persona, nulla edita voluntatis significatione, nullo consanguineo relicto moriatur, omne jus quod habet interit, ac proinde servi (nisi lex humana impediat) erunt liberi: populi qui in ditione ejus fuerant sui juris fient, quia non sunt hæc sui natura occupabilia: nisi libertatem suam ultro deferant. res autem aliæ fient occupantis.

II. Idem dicendum * si familia defecerit quæ jus aliquod habebat.

III. Idem si populus. Dixit Isocrates, & post eum Iulianus imperator, De pace. L. Rerum.

perator, civitates esse immortales, id est esse posse, quia scilicet populus est ex eo corporum genere quod * ex distantibus constat, unique nomini subjectum est, quod habet ἕξιν μίαν, ut Plutarchus; spiritum unum, ut Paulus Iurisconsultus loquitur. * Is autem spiritus sive ἕξις in populo est vitæ civilis consociatio plena atque perfecta, cujus prima productio est summum imperium, vinculum per quod respublica cohæret, spiritus vitalis quem tot millia trahunt, ut Seneca loquitur. Plane autem corpora hæc artificialia instar habent corporis naturalis. Corpus naturale idem esse non desinit * particulis paulatim commutatis una manente specie, ut Alphenus ex Philosophis disserit. Atque ideo commode interpretandum, quod ait Seneca, neminem nostrum eundem esse in senectute qui fuit juvenis, ut de materia sola intelligatur; * quomodo Heraclitus dixerat, citante Platone in Cratylo, & Seneca dicto loco, in idem flumen bis nos non descendere: quod recte sic corrigit Seneca: *Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est.* Sicut & Aristoteles flumen populo comparans dixit flumina eadem vocari quanquam alia subeat semper aqua, alia decedat. Neque vero manet nomen inane. sed & ἕξις illa quam Conon definit ἕξιν σώματος συνεκτικήν, Philo πνεῦμα συνέχον, Latini quoque spiritum vocant. Sic ergo populus, auctore Alpheno & Plutarcho de sera numinis vindicta, idem hoc tempore putatur qui ab hinc centum annis fuit, cum ex illis nemo nunc vivat: μέχρις ἂν ἡ ποιοῦσα καὶ συνδέουσα ταῖς ἐπιπλοκαῖς κοινωνία τὴν ἑνότητα διαφυλάττῃ. *quamdiu illa quæ populum facit & mutuis nexibus vincit communio jus unitatis suæ servat.* quæ ejusdem Plutarchi in hac re verba sunt. Et hinc ortus mos loquendi, ut populum, qui nunc est, alloquentes, ei tribuamus quæ eidem populo ante multa sæcula acciderunt, ut videre est tum apud historicos, tum & * in libris sacris, ut Marci x. 3. Ioh. vi, 32. vii, 19. 22. Act. vii, 38. Sic apud Tacitum Antonius Primus Vespasiano militans milites Tertianos veterum admonet, ut *sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios repulissent.* Ex odio itaque, non ex vero apud eundem Tacitum Piso * negat Athenienses sui temporis, esse Athenienses, quippe tot cladibus extinctos, sed illuviem nationum. Nam externa illa accessio de dignitate forte aliquid detraxerat, populum alium non fecerat. Nec id is ipse ignoravit, cum illis ipsis sui temporis Atheniensibus objectaret vetera quæ in Macedonas improspere, violenter in suos fecissent. At sicut particularum mutatio non efficit, ut populus esse desinat qui fuit, ne per annos quidem mille & amplius, ita fieri posse ut intereat populus negari non potest. Fit autem hoc dupliciter, interitu corporis, aut interitu speciei sive spiritus quem dixi.

IV. Corpus interit * vel sublatis simul partibus sine quibus corpus subsistere nequit, vel sublata corporis ratione. Ad priorem modum refer populos mari abreptos, ut Atlanticæ populos, teste Platone, * & alios quorum *a* Tertullianus meminit, item eos quos terræ motus hausit penitus, aut chasma; quorum exempla sunt apud *b* Senecam & *c* Ammianum Marcellinum, & alibi: & qui sponte internecioni se dederunt, ut Sidonii & Saguntini. Ex antiquo Latio LIII populos

D. usuc. Ach. Stat. ad Arat.

Sen. lib. 1. de Clem. c. 4. L. Proponebatur. de judiciis. Epist. 58.

III. Pol. II.

Hist. l. III.

a L. de Pallio. b Ep. 92. c Lib. XVII. rerum gest. Tried. XVI. Bibl. L. Sicut. ult. D. quod cujusque universit. n.

populos sine vestigiis interiisse ait Plinius. Quid si ex tali populo tam pauci supersint, qui populum facere nequeant? jam poterit in illis subsistere dominium quod populus habet ad modum privatorum: non siquid populo, ut populo competit. quod & de collegio sentiendum est.

L. In bello. §. si plurium. D. de capt.

V. Corporis ratio tollitur si cives aut sponte ob pestilentiam aut seditionem à societate discedant; * aut vi ita distrahantur, ut coire non possint, quod bellis accidit interdum.

Arist. III Pol. II.

VI. Species interit, sublata, aut omni, aut perfecta juris communitate, sive singuli personalem quoque servitutem subeant, ut Mycenæi ab Argivis, Olynthii à Philippo, Thebani ab Alexandro venditi, Brutii à Romanis publicis servitiis mancipati, sive ea retenta imperio exuantur. Sic de Capua narrat Livius placuisse Romanis, ut tanquam urbs habitaretur; corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse, sed sine consilio publico, sine imperio multitudinem, * cui præfectus Roma missus jus redderet. Itaque * imaginem reipublicæ nullam Capuæ relictam dicit Cicero priore ad Populum contra Rullum. Idem dicendum de populis in provinciæ formam redactis: item de his qui alterius populi ditionem subierunt. Sic * à Severo Byzantium Perintho, * Antiochia Laodiceæ supposita à Theodosio.

Lib. XXVI.
Cic. I. contra Rullum.
Theod. v histor. Eccl. c. 9. Zon. in Valent. & Theod. Herodian. lib. v hist.

VII. At vero si loco migraverit populus, sive sponte ob inediam, aut alia mala; sive coactus, *a* ut populus Carthaginensis bello Punico tertio, si species quæ dixi maneat,* populus esse non desinit, multoque minus si muri tantum urbis disjecti sunt. Itaque cum ad pacem Græciæ jurandam *b* Lacedæmonii negarent admittendos Messenios, quod ejus urbis muri essent diruti, contra eos à communi sociorum res judicata est.

a Flor. l. II. cap. 15.
b Plut. Agesilao.

VIII. Neque refert quomodo gubernetur, regióne, an plurium, an multitudinis imperio. Idem enim est populus Romanus sub regibus, consulibus, imperatoribus. Imo etiamsi plenissimo jure regnetur, populus idem erit qui antea erat, cum sui esset juris, dum rex ei præsit, ut caput istius populi, non ut caput alterius populi. Nam imperium quod in rege est ut in capite, in populo manet ut in toto, cujus pars est caput: atque adeo rege si electus est, aut regis familia extincta, jus imperandi ad populum redit, ut supra ostendimus. Neque est quod Aristotelem hic mihi quis objiciat, qui reipublicæ forma mutata negat eandem esse civitatem, sicut, inquit, harmonia non eadem est ubi à Dorico modo in Phrygium transitur. Sciendum enim est unius rei artificialis plures esse posse species, sicut legionis species una est qua regitur, altera qua militat. Ita civitatis species una est, consociatio juris atque imperii; altera, relatio partium inter se earum quæ regunt, & quæ reguntur. Hanc spectat Politicus, illam Iurisconsultus: quod nec Aristotelem latuit cum ita subjicit: *an vero exsolvenda sint nomina necne, mutata gubernandi forma, alia inspectio est:* artis scilicet alterius, quam cum Politica non confundit Aristoteles, ne quod in aliis culpat admittat ipse, *μεταβαίνων ἐκ γένους εἰς γένος, ab uno tractandi genere ad alterum transitum faciens.* Non

d. c. 3. Pol. lib. II.

desinit

desinit debere pecuniam populus rege sibi imposito quam liber debebat: est enim idem populus, & dominium retinet eorum quæ populi fuerant, imo & imperium in se retinet, quanquam jam non exercendum à corpore sed à capite: unde parata est responsio ad controversiam ex facto nonnunquam agitatam, quo loco in conventibus sedere debeat qui summum imperium in populum ante liberum accepit; eodem nimirum quo ipse populus: sicut in Amphictyonico consessu Phocensium locum accepit Philippus Macedo. sic vicissim qui regis fuerat locus, eum populus liber implebit.

IX. Quod si quando * uniantur duo populi, non amittentur jura, sed communicabuntur, sicut Sabinorum primo, deinde Albanorum jus in Romanos transfusum est, & una facta respublica, ut Livius loquitur. Idemque censendum de regnis quæ non fœdere, aut eo duntaxat quod regem communem habeant, sed vera unitate junguntur.

Libro I.

X. Contra evenit, ut quæ una civitas fuerat dividatur, aut consensu mutuo, aut vi bellica, sicut corpus imperii Persici divisum est in Alexandri successores. Quod cum fit, plura pro uno existunt summa imperia cum suo jure in partes singulas. Si quid autem commune fuerit, id aut communiter est administrandum, aut pro ratis portionibus dividendum. Huc referenda & discessio quæ ex consensu fit in colonias. Nam sic quoque novus populus sui juris nascitur: οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅμοιοι εἶναι ἐκπέμπονται, inquit Thucydides: *Non enim ut servi, sed * ut pari jure sint dimittuntur.* Idem secundam coloniam à Corinthiis Epidamnum deductam narrat ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ *ut pari jure esset.* Rex Tullius apud Dionysium Halicarnassensem: τὸ δὲ ἄρχειν ἐκ παντὸς τοῦ ἀπαιτεῖν τὰς μητροπόλεις ὡς ἀναγκαῖόν τι φύσεως νόμιμον οὔτε ἀληθὲς οὔτε δίκαιον ἠξιοῦτο ἀφ' ἡμῶν. *Vt omnino matrices urbes coloniis imperent, quasi naturæ lege, id vero nos neque verum neque æquum arbitramur.*

Libro I.

Libro III.

XI. Nobilis est & illa quæstio apud historicos & Iurisconsultos, de his quæ Romani imperii fuerunt cujus nunc sint: multi ea nunc esse volunt Germanici sive regni, ut olim vocabatur, sive imperii (utro autem nomine appelles ad rem non refert) & nescio quam surrogationem hujus imperii in illius locum sibi confingunt, cum tamen notum satis sit Germaniam magnam, id est Transrhenanam, totam maxima temporis parte fuisse extra complexum Romani imperii. Mihi non præsumenda videtur mutatio aut translatio nisi certis documentis probetur. Quare & populum Romanum eundem esse dico, qui olim fuit, quanquam extraneorum accessione admixtum, & imperium penes eum mansisse, tanquam penes corpus in quo esset ac viveret. Nam quæ olim jure potuit facere populus Romanus antequam Imperatores Romani regnarent, idem faciendi jus habuit, ut quisque Imperator mortuus erat, alio nondum existente. Imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat; & aliquoties à populo * per se, aut per senatum facta est: quæ autem à legionibus modo his, modo illis fiebant electiones, non erant ratæ ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum esse non poterat) sed ex appro-

approbatione populi. Cum his non pugnat quod Antonini constitutione quotquot in orbe Romano sunt, cives Romani effecti sunt. Consecuti enim ea constitutione sunt subditi Romani imperii, ea jura quæ olim habebant coloniæ & municipia, & provinciæ togatæ, ut & honorum participes essent, & jure Quiritium uterentur: non ut in aliis populis, itidem ut in populo urbis Romæ * fons imperii esset: quod facere in potestate Imperatorum non fuit, qui habendi imperii modum ac caussam mutare non potuerunt. Nec quod Imperatores postea Constantinopoli quam Romæ habitare maluerunt, de jure populi Romani quicquam imminuit. sed tunc quoque electionem factam à parte sui quæ Constantinopoli habitabat, unde Byzantinos Quirites vocat Claudianus, ratam populus totus habuit: jurisque sui monumentum non tenue servavit * in urbis suæ prærogativa, * & in honore consulatus aliisque rebus. Quare jus omne quod hi qui Constantinopoli habitabant ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pendebat à voluntate populi Romani: & cum illi * contra mentem ac morem populi Romani * feminæ Irenes subiissent imperium, ut alias causas omittamus, merito populus Romanus illam concessionem sive expressam sive tacitam revocavit, & per se Imperatorem legit, ac voce primi civis, id est Episcopi sui (quomodo & in Iudaica republica rege non existente prima erat summi Pontificis persona) pronuntiavit. Fuit autem hæc electio personalis in Carolum Magnum, & quosdam ejus successores: * qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicite distinxerunt. * Postea vero diviso Francorum populo in Occidentalem qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem qui Germaniam sive Alemaniam tenet (duo Francorum regna vocat Frisingensis) cum populus Francorum orientalis eligendo sibi reges facere cœpisset (* nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à jure certo, quam à populi suffragiis pependerat) placuit populo Romano, quo certius præsidium haberet, regem non proprium sibi sumere, sed eum quem Germani fecissent; * ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis, quantum scilicet ea res ad se pertinebat. Hæc quoque approbatio per Episcopum edici & solemniter testata fieri peculiari coronatione solebat. quare ex electione septem principum qui Germaniæ corpus referunt, qui lectus est jus habet imperandi Germanis secundum eorum mores: ex approbatione vero populi Romani fit idem rex, aut Imperator Romanus, aut, ut historici sæpe loquuntur, * rex regni Italiæ: atque eo titulo sub se habet quæcumque populi Romani fuerunt, neque pactionibus, aut derelicti occupatione, aut victoriæ jure in aliorum populorum imperium concesserunt. Vnde illud quoque intelligi facile potest, quo jure episcopus Romanus vacante imperio, * investituras tribuat feudorum imperii Romani, quia scilicet in populo Romano, tali tempore libero, primas obtinet. Solent autem quæ sunt corporis alicujus * per primam personam corporis nomine expediri, ut alibi quoque diximus. Neque

vero male Cynus & Raynerius tradidere, si imperator Romanus morbo aut captivitate impediretur fungi imperio, posse ei vicarium dari ab ipso populo Romano.

XII. Heredis personam, quoad dominii tam publici quam privati continuationem, pro eadem censeri cum defuncti persona, certi est juris.

XIII. Victor autem victo quatenus succedat, infra in effectibus belli explicabitur.

Annotata ad Caput IX.

§. II. *SI familia defecerit*] Vt Danica olim. Crantz. Vand. VIII, 23. Rugia. Crantzius idem Vand. VIII, 12. Pelasgorum & Thessalorum. Gregoras lib. VII. Vsanchanidarum in Perside. Leunclavius XVI. Adde Leonem lib. II Africanorum de Tarodento: &, si vis, Ernestum Cothmannum Conf. XLI, num. I, & sequentibus.

§. III. *Ex distantibus*] Seneca Epistola CII: *quædam continua esse corpora, ut hominem: quædam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum partes diversæ junctura in unum sunt coacta: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt tanquam exercitus, populus, senatus.* Sumta hæc ex Achille Statio, cujus ad Aratum hæc sunt verba ex Conone illo cujus repertum est coma Berenices: παρατήρησε δὲ κόνων ὁ μαθηματικὸς, σώματα λέγεσθαι ὅσα ὑπὸ μιᾶς ἕξεως ἡνωμένα κρατεῖται, οἷον λίθος, ξύλον. ἔστι δὲ ἕξις πνεῦμα σώματος συνεκτικόν· συνημμένα δὲ ὅσα οὐχ ὑπὸ μιᾶς ἕξεως δέδεται, ὡς πλοῖον καὶ οἰκία· τὸ μὲν γὰρ ἐκ πολλῶν σανίδων, ἡ δὲ ἐκ πολλῶν λίθων σύγκειται· διεστῶτα δὲ ὡς χορός· τῶν δὲ τοιούτων διτταὶ αἱ διαφοραί. τὰ μὲν γὰρ ἐξ ὡρισμένων σωμάτων καὶ ἀριθμῷ ληπτῶν ὡς χορὸς· τὰ δὲ ἐξ ἀορίστων ὡς ὄχλος. *Observavit Mathematicus Conon, corpora dici quæ uno tenore unum fiunt. est autem tenor spiritus corpus continens: connexa vero quæ non uno tenore juncta sunt, ut navis, ut domus: nam & illa ex multis est tabulis, & hæc ex lapidibus multis: distantia ut chorus: sed & hæc duûm generum inter se differentium. sunt enim alia ex corporibus definitis & quæ numerum habent cognitu facilem: alia ex infinitis, ut populus.* Apparet hinc sumpta quæ habet Pomponius L. Rerum de usurp. & usucap. & quod Paulus dicit statuam uno spiritu contineri L. in rem. §. item, ubi similiter distinguit inter corpora cohærentia & quæ sunt ex distantibus. Vsi & alii. Philo de Mundo: ἕξις ἐστὶ πνεῦμα ἀναστρέφον ἐφ᾽ ἑαυτό. *tenor est spiritus in semet se revolvens*, &c. item: ἕξις ἐστὶ πνευματικὸς τόνος, δεσμὸς οὐκ ἄρρηκτος, ἀλλὰ μόνον δυσδιάλυτος. *Tenor est spiritualis continentia, vinculum non insolubile, sed solutu difficile.* Vide & Boethium I Arithmeticorum: & nota cum de populo ἕξιν aut spiritum dicimus non sumere nos vocem in suo rigore, ut Conon fecit, sed ἀναλογικῶς, comparatione quadam, quali utimur etiam cum populum corpus appellamus. Spiritum hunc rei speciem vocat Alfenus in L. Proponebatur D de judiciis.

Is autem spiritus sive ἕξις in populo] ἡ πολιτεία, βίος πόλεως. Aristoteles Polit. IV, II.

Particulis paulatim commutatis] Exemplum in navi dat Alfenus dicto jam

jam loco. & Vlpianus in lege Quid tamen D. quibus modis usus-fructus amittatur. Navem eandem esse ajunt si per partes refecta sit. Aliud si dissoluta & recomposita. L. qui res. §. Aream, D. de Solutionibus. Plutarchus Theseo: τὸ δὲ πλοῖον ἐν ᾧ μετὰ τῶν ἠϊθέων ἔπλευσε καὶ πάλιν ἐσώθη τὴν τριακόντορον, ἄχρι τῶν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως χρόνων διεφύλαττον οἱ Ἀθηναῖοι, τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες, ἄλλα δὲ ἐμβάλλοντες ἰσχυρά, καὶ συμπηγνύντες οὕτως ὥστε καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸν αὐξόμενον λόγον ἀμφιδοξούμενον παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι, τῶν μὲν ὡς τὸ αὐτό, τῶν δὲ ὡς οὐ τὸ αὐτὸ διαμένοι λεγόντων. *Navem autem in qua cum dilecta juventute navigavit salvusque rediit Theseus, triginta aptam remis, conservarunt Athenienses adusque tempora Demetrii Phalerensis; subtrahendo ligna vetustate cariosa, subjiciendo alia, ita ut cohærerent, unde & exemplum hæc navis facta est philosophis disputantibus de ea quæstione quæ de augescentibus dicitur, in qua hanc navem ad ultima tempora eandem fuisse affirmant hi, illi negant.* In hac controversia à philosophis decertata prudenter Iurisconsulti ajentem partem prætulere: Et Tertullianus juris valde peritus libro de Resurrectione carnis: *Navem procella dissipatam vel carie dissolutam, redactis & recuratis omnibus membris, eandem sæpe conspeximus, etiam titulo restitutionis gloriantem.* intellige manente carina. quomodo vox *resoluta* etiam sumenda in Pauli verbis L. inter stipulantem. §. Sacram D. de Verb. Oblig. Idque & apud Tertullianum præcedentia, & apud Paulum sequentia evincunt. Philo de Mundo: οὐ γὰρ δήπουθεν οὐ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ᾽ οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταυτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium est, sed cujus omnes partes simul & eodem tempore pereunt.*

Quomodo Heraclitus] Et Epicharmus apud Diogenem Laertium.

In libris sacris] Adde Matth. XXIII, 35. Act. III, 22.

Negat Athenienses sui temporis esse Athenienses] Contra de iisdem Atheniensibus Iulianus Misopogone.

Vel sublatis partibus sine quibus corpus consistere nequit, vel sublata corporis ratione] Servius in Fuldensibus Excerptis ad I Æneidos: *Duobus generibus deletur exercitus, aut internecione aut dispersione.* §. IV.

Et alios quorum Tertullianus meminit] Myunta apud Vitruvium: Helicen & Burin apud Pausaniam, Strabonem, Senecam Naturalium quæstionum libro V, c. 23 & 32. & in Anthologia.

Aut vi ita distrahantur] Philo dicto jam libro de Mundo: τὰ μὲν ἐκ διεστηκότων αἰπόλια, βουκόλια, χοροί, στρατόπεδα ἢ πάλιν ἐκ συναπτομένων σώματα παγέντα τῇ διαστάσει καὶ διαιρέσει λύονται. *Quæ ex distantibus sunt, ut greges, armenta, chori, exercitus, non minus quam corpora ex connexis in unum coacta divortio ac dissolutione intereunt.* vide quæ supra de navi. §. V.

Cui præfectus Roma missus jus redderet] Vide Festum voce Præfecturæ. Vellejus libro II: *Ius his restitutum post annos circiter* CLII, *quam bello Punico à Romanis Capua in formam Præfecturæ redacta erat.* adde exempla in textu & notis allata ad Libri I, c. I, §. 8. §. VI.

Imaginem reipublicæ nullam] Severus jus buleutarum dedit Alexandrinis, qui sine publico consilio vixerant sub juridico.

A Severo] Vide Xiphilinum Severo: Herodianum libro III. adde quæ infra hoc libro II, cap. XXI, §. VII.

Antiochia Laodicea supposita] Vide Zonaram.

§. VIII. *Populus esse non desinit*] Vt Geloi Phintiada translati. Diodorus Siculus in fragmentis Peiresianis.

§. IX. *Vniantur duo populi*] Vt ex Celtis & Iberis facti Celtiberi, narrante Diodoro. Vide, si vacat, de hoc argumento Reinkingium libro I, classe IV, c. 17, n. 95. & quæ ibi citata.

§. X. *Vt pari jure sint*] Salva tamen reverentia matricibus debita, de qua egimus lib. I, c. III, §. XXI. Curtius libro IV: *Carthaginem Tyrii condiderunt, semper parentum loco culti.*

§. XI. *Per se aut per Senatum*] Exempla passim electionum factarum à Senatu aut probatarum in Adriano, Pertinace, Iuliano, Severo, Macrino, Maximino Balbino, Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, apud Dionem, Spartianum, Capitolinum, Lampridium, Vopiscum. Ante Aurelianum sex menses imperium fuit sine principe, ejusque electionem miles Senatui detulit iterum atque iterum. Pro Senatus jure egregia Albini epistola apud Capitolinum & Senatus epistola pro Gordianis. Macrinus in oratione: *Detulerunt ad me imperium: cujus ego, Patres conscripti, interim tutelam recipio, tenebo regimen, si & vobis placuerit, quod militibus placuit.* Tacitus Imperator apud Vopiscum in Probo: *Me quidem Senatus principem fecit, de prudenti exercitus voluntate.* Apud eundem Vopiscum Probus: *Recte atque ordine, Patres conscripti, proximo superiore anno factum, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & estis mundi principes & semper fuistis & in vestris posteris eritis.* Majorinus ad Senatum in Novellis: *Imperatorem me factum, Patres conscripti, vestra electionis arbitrio & fortissimi exercitus ordinatione agnoscite.*

Fons imperii esset] Senatus pro Gordiano apud Herodianum provincias hortatur πείθεσθαι Ῥωμαίοις ὧν δημόσιον ἄνωθεν τὸ κράτος ἐστι, αὐτοῖς τε φίλα καὶ ὑπήκοα ἐκ προγόνων. *Parère Romanis, quorum ab antiquo esset imperium, quibus veteri jure gentes alia amorem obsequiumque præstarent.* Apud eundem Maximus in allocutione ad milites: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἴδιον κτῆμα ἡ ἀρχὴ, ἀλλὰ κοινὸν τοῦ Ῥωμαίων δήμου ἄνωθεν, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἡ τῆς βασιλείας ἵδρυται τύχη· ἡμεῖς δὲ διοικεῖν καὶ διέπειν τὰ τῆς ἀρχῆς μεθ' ὑμῶν ἐγκεχειρίσμεθα. *Non enim unius viri possessio est hoc imperium, sed antiquitus res est populi Romani: in hac urbe principatus fortuna sita est. nos vero vobiscum, milites, in id electi sumus ut ea quæ imperii sunt curemus ac tueamur.* Claudianus de Roma:

> *Armorum legumque parens quæ fudit in omnes*
> *Imperium.*

In urbis sua prærogativa] Ait Zonaras Romæ servata πρεσβεῖα, prælationem, quod inde venisset imperium. Ammianus lib. XIV, de Roma: *Per omnes tamen, quotquot sunt partes, ut domina conspicitur, & regina.* Claudianus Honorio agente Ravennæ:

> *Quem precor, ad finem laribus sejuncta potestas*
> *Exsulat, imperiumque suis à finibus errat?*

Et in honore consulatus] Nam alter consulum ex urbe Romana, & is quidem priorem habebat locum. Procopius in Arcana historia.

Contra

Contra mentem ac morem populi Romani] Nero in XIV Annalium Taciti matrem accusat : *Quod consortium imperii juraturasque in feminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus Senatus & populi speravisset.* Priscus in excerptis legationum : οὐ γὰρ θηλειῶν, ἀλλ' ἀῤῥένων ἡ τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας ἀρχή. *Non enim feminarum, sed marium est, Romani imperii principatus.* Lampridius post mortem Heliogabali : *Cautum ante omnia, ne unquam mulier Senatum ingrederetur, utque inferis ejus caput dicaretur devoveretur que per quem id esset factum.* Trebellius Pollio Herenniano : *Zenobia usurpato sibi imperio, diutius quam feminam decuit, rempublicam obtinuit.*

Feminæ Irenes subiissent imperium] Dicto etiam ei sacramento, quod habet Zonaras.

Qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicite distinxerunt] Vide Synodum Pontigenensem inter capitula Caroli Calvi. Et Paulum Æmilium lib. III de Carolo Magno.

Postea diviso Francorum populo in Occidentalem, qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem, qui Germaniam] Vide Withikindum libro I, & ibi notata Meibomii : & pactum Caroli & Henrici post capitula Caroli Calvi & ad id notas viri magno judicio doctrinaque præditi Iacobi Sirmundi. Occidentalem illam Franciam Latinam Wibbo vocat, quod ibi sermo Romanensis vigeret, ut & nunc viget, cum Transrhenanæ nationes lingua Germanica uterentur.

Nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à jure certo, quam à populi suffragiis pependerat] Observatum id Prisco in excerptis legationum, & Reginoni ad annum IↃ CCCXVI. Carolus Magnus in Testamento : *Quod si filius cuilibet horum trium filiorum.*

Ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis] Verissima res, & aperte testata Wibboni vita Conradi Salici.

Rex regni Italiæ] Sic in excommunicatione Henrici distincte nominat Papa regnum Teutonicorum & Italiæ. Vide Ottonis privilegium Alderamo datum editum à Meibomio post Withikindi Saxonica : & Crantzium Saxonicorum V, in juramento Ottonis quod Gratianus intulit in Distinctionem LXIII : *In Roma nullum placitum sive ordinationem faciam de omnibus quæ ad te* (Papam) *aut Romanos pertinent, sine tuo consilio.*

Investituras tribuas feudorum imperii Romani] Nempe ut in Imperio Germanico Palatinus & Saxo Vicarii imperii, divisis partibus. Vide Serranum Ludovico XII.

Per primam personam corporis nomine expediri] Nam & in Poloniæ interregno Archiepiscopus Gnesnensis Regis locum tenet, in solio regio seder, tanquam primus inter ordines. Philippus Honorius in dissertatione de regno Poloniæ.

CAPVT X.

De obligatione quæ ex dominio oritur.

EXplicato quantum instituto nostro sufficit, jure eo quod in personas, aut res nobis competit, videndum etiam quæ exinde nascatur obligatio adversum nos. Nascitur autem hæc aut è rebus exstantibus (rerum nomine jam comprehendam, etiam jus in personas qua utile nobis esse potest) aut non exstantibus. E rebus exstantibus obligatio hæc nascitur, qua * tenetur is qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, ut in nostram potestatem veniat. Quantum in se est dico; neque enim obligatur ad impossibile, neque ad reddendam rem suis impensis: sed indicare tenetur, ut alter recipere suum possit. Nam sicut in rerum communium statu observanda erat æqualitas quædam, ut huic non minus quam alteri rebus communibus uti liceret; ita introducto dominio hæc quasi societas inter dominos contracta est, ut qui rem alienam in sua haberet potestate, eam domino redderet. Nam si dominii ea tantum fuisset vis, ut poscenti domino reddenda res esset, nimis debile futurum fuisset dominium, & nimis sumtuosa custodia. Neque hic consideratur bona quis an mala fide rei possessionem nactus sit: alia enim obligatio est ex delicto, alia ex re. Lacedæmonii delicto se liberaverant, damnato Phœbida qui Cadmeam Thebanorum arcem contra fœdus ceperat, sed ipsi * injustitiæ accusati quod arcem nihilominus retinerent. Eamque injustitiam, ut singularem, etiam singulari Dei providentia vindicatam notavit Xenophon. Sic M. Crassum & Q. Hortensium reprehendit Cicero, quod hereditatis partem retinuissent ex testamento, quod falsum, sed sine eorum culpa, confectum erat. Quia vero hæc obligatio tanquam ex contractu universali omnes homines tenet, & jus quoddam rei domino parit, eo fit ut singulares contractus, quippe tempore posteriores, exceptionem inde accipiant. Inde lucem accipit illud Tryphonini: *Latro spolia quæ mihi abstulit, posuit apud Sejum inscium de malitia deponentis: utrum latroni, an mihi restituere Sejus debeat. Si per se dantem, accipientemque intuemur, hæc est bona fides ut commissam rem recipiat is qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis, quæ negotio isto continguntur, impletur,* *mihi*

Diod. l. xv. Plut. Pelopida.

Hist. Cyri lib. v.

De officiis III.

L. Bona fides. D. depositi.

mihi reddenda sunt, quoi (male legitur *quo*) *facto scelestissimo ademta sunt.* Recte autem addit: *Et probo hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius persona justiore repetitione.* Iustior nimirum est repetitio domini ex jure illo quod ipsi dominio æquævum diximus: unde etiam illud sequitur quod apud eundem Tryphoninum est, ut qui rem suam ignorans depositam accepit, reddere eam non teneatur: & quod ibidem paulo ante quærebatur de bonis depositis ab eo cujus bona erant publicata, hinc potius quam ex eo quod de pœnarum utilitate adfert Tryphoninus, definiendum est. Nam ad dominii naturam nihil refert ex gentium, an ex civili jure oriatur: semper enim secum habet quæ sibi sunt naturalia, inter quæ est obligatio cujusvis possessoris ad rem domino restituendam. Et hoc est quod ait Martianus, jure gentium condici posse res ab his, qui non ex justa causa possident. Ex hoc fonte oritur illud quod ab Vlpiano est proditum, qui rem alienam invenit, eum ita ad eam domino reddendam teneri, ut εὕρετρον; hoc est præmium inventionis petere non possit. Reddendi autem sunt & fructus salvis impensis.

L. rerum. D. de act. rer. amotar.
L. Falsus, ¶. quid ergo. D. de furtis.

II. De rebus non exstantibus hoc humano generi placuit, ut si tu ex re mea factus es locupletior, me rem non habente, in tantum tenearis, in quantum es factus locupletior; quia quatenus ex meo lucratus es, plus habes, cum ego minus habeam: introducta autem sunt dominia ad servandam æqualitatem in eo scilicet, ut quisque suum haberet. * *Contra naturam esse* ait Tullius, *ex hominis incommodo suum augere commodum.* Et alibi: *Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.* Est hujus dicti tanta æquitas, ut multa hinc definiant Iurisconsulti extra legum præscripta, semper ad ipsam æquitatem, ut evidentissimam, provocantes. Ex actu servi institoris tenetur qui præposuit, ita nisi denunciaverit ne ei crederetur: At etiam si sit facta denunciatio, & servus ex eo contractu peculium habeat, aut in rem domini versum sit, replicabitur de dolo. *Videtur enim*, inquit Proculus, *dolum malum facere qui ex aliena jactura lucrum quærat.* Vbi doli mali vox id omne significat, quod naturali juri & æquitati repugnat. Qui matre jubente pro filii defensore fide jussit, adversus defensorem mandati actionem non habet, nec proprie ejus gessit negotium, quia contemplatione matris fidejussit: Attamen ex Papiniani sententia dabitur actio negotiorum gestorum (utilis ni fallor) in defensorem; quia pecunia fidejussoris liberatur. Sic uxori quæ marito pecuniam donavit, quam ex lege posset repetere, datur condictitia aut utilis vindicatio in rem ex pecunia comparatam; quia, inquit Vlpianus, locupletiorem esse maritum negari non potest: & hoc quæritur quid ex re mulieris possideat. Si consumseris nummos quos mihi meus servus surripuerat, peculiares putans, condictio eo nomine mihi adversus te competit, quasi res mea ad te sine causa pervenerit. Pupilli non tenentur commodati secundum leges Romanas; tamen utilis actio dabitur si pupillus locupletior factus sit. Sic si aliena res pignori data & à creditore vendita fuerit, quantum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor: quia, inquit Tryphoninus, ex quali quali obliga-

Cajet. ad Th. 2, 2, 62. art. 6. l. Item veniunt. ¶ præter hæc. D. de petit. hered.
De Off. III.
L. Iure naturæ. D. de reg. juris. & ibi interpretes.
L. Si quis mancipiis. D. de inst. act.
L. Quamquam ad S. C. Vell.
L. Vxor marito. D. de donat. inter vir. & ux.
L. Servus, in prin. vers. secundum quæ. D. de act. emt. & ven.
L. Sed mihi D. Commodati.
L. Rescriptum. ¶ I, de dist. pignorum.

obligatione, occasione debitoris redactum pretium æquius debitori proficiet quam creditoris lucro cederet; sed emtori debitor tenebitur ne ex aliena jactura lucrum sibi quærat: nam & si majores fructus à possessore creditor abstulisset universos in quantitatem accepto ferre deberet. Similiter si cum debitore meo, non tanquam meo, sed alienum debitorem putans egisti, & mutuam ab eo accepisti pecuniam, obligaris, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea quæ ad te pervenit, eam mihi à te reddi bonum & æquum est. Posteriores quoque juris interpretes ad facta similia hæc recte producunt: nempe ut cujus latitantis bona venum ierant, cum exceptionem haberet, is ad pecuniam ex bonis suis redactam admittatur; & ut qui pecuniam patri credidit ad alendum filium, si pater solvendo non sit, in ipsum filium bona materna habentem actionem habeat. His regulis duabus recte intellectis non difficilis erit responsio ad eas quæstiones quæ & à Iurisconsultis, & à Theologis internum animi tribunal instruentibus proponi solent.

L. Si me & Titium, D. de reb. cred.

Acc. in d. l. rescriptum.

Iason in d. l. si me & Titium.

Soto l. IV, q. 7, art. 2. Covarr. ad c. peccatum, par. II, § 1. Silv in verbo Restitutio n. 3, q. 6. Medina de contr. q. 10. Less. l. II, c. 14. Navar. 17, n. 7.

III. Primum enim apparet bonæ fidei possessorem (nam malæ fidei possessor ultra rei rationem ex facto suo tenetur) non teneri ad ullam restitutionem si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex re.

IV. Secundo, bonæ fidei possessorem teneri ad restituendos etiam fructus exstantes rei: dico fructus rei; nam industriæ fructus etiam si sine re non procederent, rei tamen non debentur. Causa hujus obligationis est ex dominio. nam qui dominus est rei, idem naturaliter dominus est fructuum rei.

V. Tertio, bonæ fidei possessorem teneri ad restitutionem & rei & fructuum consumtorum, si modo alias quoque tantumdem consumturus fuerat: nam in hoc locupletior censetur. Sic laudatur circa initia imperii C. Cæsar Caligula, quod quibus regna restituit, adjecit & fructus medii temporis.

Suet. c. 16.

VI. Quarto, non teneri eum ad fructus quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quicquam quod rei loco succedit.

VII. Quinto, si talis possessor rem sibi donatam alii donaverit, non teneri eum nisi omnino etiam sine hac re donaturus tantundem fuisset: tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

VIII. Sexto, si rem emtam vendiderit, non teneri, nisi quatenus forte pluris vendiderit: quod si donatam vendiderit, teneri ad restituendum pretium, nisi forte prodegerit pretium, alias non prodacturus.

L. Qui vas, §. ult. D. furti.

IX. Septimo, rem alienam bona fide emptam restituendam, nec posse erogatum pretium repeti. cui regulæ hæc addenda mihi videtur exceptio, * nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit, ut puta si res apud piratas fuerit. Tunc enim deduci poterit quantum dominus impensurus libenter fuerat. ipsa enim facti possessio, præsertim recuperatu difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Et ideo cum rei suæ emtio ordinario jure

L. Si & rem, D. de petit. hereditatis. L. Sed & si lege. D. eod. L. Si eum servum, D. de rebus creditis. L. Mater tua.

jure non valeat, valere tamen eam ait [a] Paulus Iurisconsultus, si ab initio id convenit, ut possessio quæ apud alterum est ematur. Neque hîc requiro ut emta res sit * cum animo ut domino restitueretur, quo casu negotiorum actionem nasci sunt qui ajant, sunt qui negent [b]. Nam negotiorum gestorum actio ex lege civili nascitur: nullum enim habet eorum fundamentorum ex quibus natura obligationem inducit. Nos autem id quod naturale est hîc quærimus. Non dissimile est quod de funeraria scripsit [c] Vlpianus, justum judicem in ea non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi, cum hoc ei actionis natura indulgeat. [d] Et quod alibi idem ait, si quis negotia mea gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa res meas aliquid impenderit, [e] non quidem in id quod dedit, sed in id quod ego locupletior sum, habiturum actionem. Sic enim & domini rerum quarum jactu levata est navis, partem recuperant ab aliis, quorum res jactu servatæ sunt: quia & qui rem alioqui perituram servavit, in hoc videtur locupletior.

X. Octavo, eum qui rem alienam emit, non posse eam restituere venditori, ut pretium servet, quia ex quo res in ejus fuit potestate, jam, ut diximus, cœpit obligatio restituendi.

XI. Nono, eum qui rem habeat cujus dominus ignoratur, non teneri naturaliter eam rem pauperibus dare: * quanquam valde hoc pium sit, & recte multis in locis constitutum. Ratio est, quia ex dominio nemo jus habet præter dominum. Non esse autem, & non apparere tantundem valent quoad eum cui non apparet.

XII. Decimo, [f] naturaliter quod ob causam turpem aut honestam, ad quam quis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum. quanquam hoc quoque non immerito legibus quibusdam introductum est. Ratio est [g] quia ratione rei nemo tenetur, nisi res sit aliena. hîc autem dominium transiit ex prioris domini voluntate. * Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuerit, puta extorsio. hoc enim est aliud obligationis principium de quo hîc non agimus.

XIII. Addamus & hoc mendose à [h] Medina traditum, rerum alienarum in nos dominium transire sine consensu domini, si res sint tales quæ pondere, numero, & mensura æstimari soleant. Nam res ejus generis functionem quidem recipere dicuntur, id est restitui posse per id quod [i] genere idem est, sed ita demum si consensus præcesserit, aut ex lege aut more præcessisse intelligatur, ut in mutuo; aut etiam si res, utpote consumta, exhiberi nequeat. At extra talem consensum, vel expressum, vel præsumtum, & extra necessitatem functio ista locum non habet.

L. Si mancipium. C. de rei vind. L. Sua. D. de cont. emp.
L. 1, D. de evictionibus.
L. Si laborante. §. Si navis. D. ad legem Rhodiam. Ægid. Reg. disp. 31, dub. 7, num. 126. Host. tit. de pæn. v. quid de prædam ementibus.
[a] L. Si in emtione, ¶ res, D. de contr. emt.
[b] Bald. & Cast. l. 1. D. de neg. gest.
[c] L. & si quis ¶ idem Labeo. D. de relig. & f. Balsamo ad can. x. Greg. Thauma.
[d] L. Si pupilli, §. sed si quis, D. neg. gest.
[e] Cajet. 2, 2, 62, 6. Soto l. 4. q. 7. art. 2. Covar. d. loco. L. 1. D. ad l. Rhod.
[f] Thom. 2, 2, 62, art. 5. ad 2. Cajet. ibi. Covar. p. 2. ¶ 2. ad cap. peccatum.
[g] 1 Samuel. XII, 5, 6.
[h] De rest. qu. 10.
[i] L. Rogasti, ¶ ult. D. si cert. pet.

Annotata ad Caput x.

§. I. *Enetur is qui rem nostram habet in potestate, efficere quantum in se est, ut in nostram potestatem veniat*] Inter præcepta jubentia legis Hebræis datæ est ut res inventa restituatur domino. Præcepto jubente LXXIV. Fundamentum id habet tum in æquitate naturali,

tum in Deuteronomii loco XXII, 1. Chryſoſtomus 1 Cor. v, 8. παύσαι δὲ καὶ οἱ τῶν ἔξωθεν ἴσασι νόμοι, οἱ τοὺς ἁρπάσαντας καὶ ἀφελομένους ἀφέντες, ἐκείνους κελεύουσιν ἀπαιτεῖν, παρ' οἷς ἂν εὕροι τις τὰ αὐτοῦ κείμενα ἅπαντα. *Hoc & ſeculi probant leges quæ jus nobis faciunt, omiſſo raptore aut fure, eos compellare qui res noſtras, qualeſcunque ea ſint tenent.* Hieronymus ad Leviticum: *Multi ſine peccato putant eſſe ſi alienum quod invenerint teneant, & dicunt: Deus mihi dedit. Cui habeo reddere? Diſcant hoc peccatum ſimile eſſe rapinæ, ſi quis inventa non reddat.* Auguſtinus Sermone XIX de verbis Apoſtoli: *Si quid inveniſti & non reddidiſti, rapuiſti.* Deinde: *Qui alienum negat, ſi poſſet & tolleret.* Vtrunque Gratianus retulit in cauſæ XIV quæſtionem v. idem Auguſtinus de fide & operibus: *Sicut jure prædiorum tamdiu quiſque bonæ fidei poſſeſſor rectiſſime dicitur, quamdiu ſe poſſidere ignorat alienum: cùm vero ſcierit, nec ab alieno receſſerit, tunc malæ fidei poſſeſſor perhibetur, tunc juſte injuſtus poſſeſſor vocabitur.* Pertinet huc & lex Wiſigotthorum lib. IX, tit. I, c. 9. Interdum vero ob cauſas graves lex civilis intendit augetque hanc obligationem, ut in ſervo fugitivo lex Burgundica libro I, tit. VI. Bona quæ dominis per injuriam ademerat Domitianus, Nerva reſtitui juſſit. Habet id Xiphilinus. Apud Procopium Gotthicorum II Beliſarius: οἶμαι δ' ἔγωγε τόν τε βιασάμενον, καὶ ὃς ἂν τὰ τοῦ πέλας ἑκουσίως μὴ ἀποδιδῷ, τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ εἶναι. *Mihi ita libet credere, pari loco eſſe res alienas ſponte retinentem & non reddentem cum raptore.*

Injuſtitia accuſati] Ita judicat Diodorus libro XV. Plutarchus Ageſilao: τὴν πόλιν ἔπεισεν εἰς αὑτὴν δέξασθαι τὸ ἀδίκημα· καὶ κατέχειν τὴν Καδμείαν δι' ἑαυτῆς: *Civitati perſuaſit ut in ſe culpam transferret, retinendo ſibi arcem Cadmeam.* Simile facinus Bajazetis in Nicopoli apud Leunclavium libro VI.

§. II. *Contra naturam eſſe ex hominis incommodo ſuum augere commodum*] Caſſiodorus X, 16: *Hoc noſtris temporibus confitemur inimicum, ut alter alterius lætetur incommodo.*

§. IX. *Niſi quatenus dominus rei ſuæ poſſeſſionem recipere ſine impendio aliquo probabiliter non potuit*] Apud Terentium Heautontimorumeno Actu IV, Scena IV:

Sed illud quod tibi
Dixi de argento quod iſta debet Bacchidi;
Id nunc reddendum eſt illi. neque tu ſcilicet
Eo nunc confugies. quid mea? num mihi datum eſt?
Num juſſi? num illa oppignerare filiam
Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt: jus ſummum ſumma ſæpe injuria.

Vbi & Eugrafium vide. Hæc æquitas etiam ab Hebræorum magiſtris probatur & à Wiſigotthis libro I, tit. IX, c. 9, & c. 15. Alc. III Præſ. 29. Menoch. v Præſ. 29. num. 26. Straccham parte II, num. 18.

Cum animo ut domino reſtitueretur] Speculum Saxonicum II, 37. Landrecht tit. XV.

§. XI. *Quanquam valde hoc pium ſit*] Chryſoſtomus indicato jam loco.

§. XII. *Aliud erit ſi in ipſo accipiendi modo vitium fuit, puta extorſio*] Optime hæc diſtinguit Auguſtinus epiſtola LIV.

C 4-

CAPVT XI.

De promissis.

I. *Refellitur sententia statuens ex promissis jus naturaliter non oriri.*
II. *Assertionem nudam non obligare.*
III. *Pollicitationem naturaliter obligare, sed inde alteri jus non nasci.*
IV. *Quid sit promissum unde alteri jus oritur.*
V. *Requiri ad hoc in promittente usum rationis: ubi distinguitur jus naturale à legibus civilibus circa minores.*
VI. *Promissio errantis an & quatenus obliget naturaliter.*
VII. *Promissionem ex metu obligare, sed qui metus causam dedit teneri ad liberandum promissorem.*
VIII. *Id quod promittitur, ut promissio valeat, oportere in potestate sit promittentis.*
IX. *An promissio ob causam vitiosam valeat naturaliter, per distinctionem explicatur.*
X. *Quid sentiendum de promissione facta ad consequendam rem jam ante debitam.*
XI. *Modus valide promittendi per nos ipsos.*
XII. *Modus valide promittendi per alios; ubi & de legatis mandata excedentibus.*
XIII. *Exercitoria & institoria obligationes quatenus ex jure naturæ procedant, ubi & juris Romani error notatur.*
XIV. *Ad promissionis validitatem acceptationem requiri.*
XV. *An acceptatio innotescere debeat promissori, per distinctionem explicatur.*
XVI. *Revocari promissionem posse, mortuo ante acceptationem eo cui promissum erat.*
XVII. *An & internuncio mortuo, per distinctiones explicatur.*
XVIII. *An revocabilis sit promissio acceptatione per alterum facta, per distinctiones explicatur.*
XIX. *Onus promisso adjici quo tempore possit.*
XX. *Quomodo convalescere possit invalida promissio.*
XXI. *Promissiones sine causa, naturaliter non esse irritas.*
XXII. *Qui factum alienum promisit ad quid naturaliter teneatur.*

PERDVXIT nos ordo ad obligationem quæ ex promisso oritur: ubi statim se nobis objicit vir eruditionis minime vulgaris Franciscus Connanus. Is enim hanc defendit sententiam jure *Lib. I, c. VI.* naturæ ac gentium ea pacta, quæ non habent συνάλλαγμα, nullam in- *Lib. V, c. I.* ducere obligationem: honeste tamen impleri, si modo talis res sit, quam præstare etiam citra promissum honestum ac virtuti alicui congruens fuerat. Adfert autem pro sententia sua non tantum Iurisconsultorum dicta, sed & rationes has: quod non minor sit culpa ejus qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus qui vanitatem adhibuit promissionis: deinde quod fortunis omnium magnum immineat periculum, si promisso, quod sæpe ex ostentatione magis quam ex voluntate proficiscitur, aut ex voluntate quidem, sed levi ac parum considerata, tenerentur homines: postremo, quod justum fuit aliqua honestati cujusque relinquere, nec ad necessitatem obligationis exigere: turpe esse promissa non implere, non quod injuste id fiat, sed quod detegatur promissionis levitas. Tullii quoque utitur testimonio, qui dixerit nec promissa servanda, quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant, quam illi prosint cui promiseris. Quod si res integra non sit, vult deberi non quod promissum est, sed quod interest: cæterum pacta, quam ex se non habent vim, eam accipere, aut ex contractibus quibus insunt, aut adjiciuntur, aut ex rei traditione: unde nasci partim actiones, partim exceptiones, & vetitam repetitionem. Quæ vero pacta vim obligandi secundum leges habeant, ut pacta stipulata & alia quædam, habere

eam

eam legum beneficio, quarum ea est efficacia, ut quod per se honestum est id efficere possint etiam necessarium. Verum hæc sententia, ita generaliter ut ab ipso effertur accepta, consistere non potest. Primum enim sequitur inde inter reges & populos diversos, pactorum, quamdiu nihil ex iis præstitum est, vim esse nullam, præsertim iis in locis ubi nulla certa forma federum aut sponsionum reperta est. Tum vero ratio nulla reperiri potest, cur leges, quæ quasi pactum commune sunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Aristotele & Demosthene, obligationem pactis possint addere, voluntas autem cujusque hoc omni modo agentis ut se obliget, idem non possit, præcipue ubi lex civilis impedimentum non affert. Adde quod voluntate sufficienter significata transferri rei dominium potest, ut ante diximus. quid ni ergo possit transferri & jus in personam, aut ad transferendum dominium (quod jus ipso dominio minus est) aut ad aliquid agendum, quippe cum in actiones nostras par jus habeamus atque in res nostras? Accedit his * sapientum consensus: nam quomodo dicitur à Iurisconsultis, nihil esse tam naturale, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi, eodem modo dicitur † nihil esse tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt servare. Sic edictum de pecunia constituta, ubi nulla in constituente debendi causa præcesserat præter consensum, favere dicitur naturali æquitati. Paulus quoque Iurisconsultus eum ait natura debere quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus: quo in loco primum vox, oportet, necessitatem quandam moralem significat: neque vero admittendum est quod ait Connanus, fidem secutos nos censeri ubi res integra esse desiit: agebat enim eo loco Paulus de condictione indebiti, quæ cessat si ex qualicunque pacto solutum quid sit, quia jam ante re adhuc integra, naturæ ac gentium jure dari oportebat, etiamsi lex civilis ad præscindendas litium occasiones auxilium suum non præstabat. M. autem Tullius in officiis tantam promissis vim tribuit, ut fundamentum justitiæ fidem appellet, quam & justitiæ sororem dixit Horatius, & Platonici sæpe justitiam vocant ἀλήθειαν, quod fidelitatem transtulit Apulejus: ac Simonides justitiam definiebat, non modo acceptum reddere, sed & verum dicere. Sed ut bene res intelligatur, distinguendi sunt diligenter tres gradus loquendi de rebus futuris quæ nostræ sunt potestatis, aut fore putantur.

Rhet. 1. xv.

L. 2. D. de legibus.

** Per traditionem. Inst. de rer. divis.*

† L. 1. D. de pactis.

L. 1. D. de pecun. const. L. Cum amplius. D. de reg. juris.

De Off. l. 1.

Ap. de Platone. Plato 1 de repub.

II. Primus gradus est assertio explicans de futuro animum qui nunc est: & ad hanc, ut vitio careat, requiritur veritas cogitationis pro tempore præsenti, non autem ut in ea cogitatione perseveretur. Habet enim animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi consilium, sed & jus. Quod si in mutatione sententiæ vitium sit aliquod, ut accidit, id non est intrinsecum mutationi, sed ex materia, puta quia prior sententia erat melior.

III. Secundus gradus est, cum voluntas se ipsam pro futuro tempore determinat, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem. Et hæc pollicitatio dici potest, quæ seposita lege civili obligat quidem, aut absolute, aut sub conditione, sed jus proprium

prium alteri non dat. Multis enim casibus evenit, ut obligatio sit in nobis, & nullum jus in alio; sicut in debito misericordiæ & gratiæ reponendæ apparet, quibus simile est hoc debitum constantiæ sive fidelitatis. Itaque ex tali pollicitatione res pollicitantis retineri, aut is ipse qui pollicitus est ad implendam fidem cogi jure naturæ non poterit.

IV. Tertius gradus est, ubi ad determinationem talem accedit signum volendi jus proprium alteri conferre: quæ perfecta promissio est, similem habens effectum qualem alienatio dominii. Est enim aut via ad alienationem rei, aut alienatio particulæ cujusdam nostræ libertatis. Illuc pertinent promissa dandi, huc promissa faciendi. Ejus quod dicimus insigne nobis argumentum præbent divina oracula, quæ nos docent * Deum ipsum, qui nulla constituta lege obstringi potest, contra naturam suam facturum nisi promissa præstaret. Nehem. IX, 8. Hebr. VI, 18; & X. 23; I Cor. I, 19; X, 13; I Thess. V, 24; II Thess. III, 3; II Tim. II, 13. Unde sequitur ut promissa præstentur venire ex natura immutabilis justitiæ, quæ Deo & omnibus his qui ratione utuntur, suo modo communis est. Accedit judicium Salomonis: *Fili mi, siquid spopondisti alteri, defixisti externo volas tuas: illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Prov. v. Et hinc Hebræis promissio vocatur אסר *vinculum*, & * voto comparatur, Num. XXX, 4, 5, 6. Similis origo vocis ὑποσχέσεως notata Eustathio ad secundum Iliados, ἁλίσκει γάρ πως καὶ κατέχει τὸν ὑποσχόμενον ὁ τὴν ἐπαγγελίαν δεξάμενος: * *capit ac vincit quodammodo promissorem is cui sit promissio.* Quem sensum non male secundo Metamorphoseon expressit Ovidius, ubi promissor ei cui promiserat ait: *Vox mea facta tua est.* His cognitis non difficulter respondebimus ad Connani argumenta. Nam Iurisconsultorum dicta de pactis nudis, respiciunt * id, quod Romanis legibus erat introductum, quæ deliberati animi signum certum constituerunt stipulationem. Neque negamus similes esse in aliis populis leges. *Qua lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus obligat?* ait Seneca de lege humana & * promisso non solenniter facto loquens. V. de Benef. c. 10. Possunt autem naturaliter deliberati animi alia esse signa præter stipulationem, aut si quid ei simile ad actionem pariendam lex civilis postulat. Quod autem fit animo non deliberato, id nos quoque ad vim obligandi non credimus pertinere; quod & Theophrastus libro de legibus notaverat. imo & quod deliberato fit, sed non eo animo, ut jus proprium concedat alteri, ex eo negamus jus exigendi cuiquam naturaliter dari, quamquam non solam hinc honestatem, sed & necessitatem quandam moralem nasci agnoscimus. De eo autem quod ex Cicerone adducitur agemus infra, ubi de interpretatione pactorum sermo erit. Sed quæ ad perfectæ promissionis vim requirantur videamus.

V. Primum requiritur usus rationis: ideo & furiosi, & amentis, & infantis nulla est promissio. Aliud censendum de minoribus. hi enim etsi non satis firmum judicium habere credantur, ut & feminæ, id tamen nec perpetuum est, nec per se sufficit ad actus vim elidendam. Quando autem puer ratione uti incipiat, non potest certo de-

finiri:

finiri: sed ex quotidianis actibus, aut etiam ex eo quod communiter in quaque regione accidit, desumendum est. Itaque apud Hebræos valebat promissio quam fecisset adolescens qui annum implesset decimum tertium: puella quæ duodecimum. Alibi leges civiles justa ratione motæ, quasdam promissiones pupillorum ac minorum irritas pronuntiant, non apud Romanos tantum, sed & apud Græcos, ut notatum Dioni Chrysostomo oratione LXXV: adversus quasdam restitutionis beneficium introducunt: sed hi effectus sunt proprii legis civilis, ac proinde cum jure naturæ ac gentium nihil habent commune; nisi quod quibus locis obtinent, ibi eas servari etiam naturale est. Quare etiamsi peregrinus cum cive paciscatur, tenebitur illis legibus: quia qui in loco aliquo contrahit, tanquam subditus temporarius legibus loci subjicitur. Plane aliud erit, si in mari pactio fiat, aut in vacua insula, aut per litteras inter absentes. Talia enim pacta jure solo naturæ reguntur, ut & pacta eorum qui summam habent potestatem, qua tales sunt. Nam in his quæ privatim agunt, locum habent leges etiam quæ irritum actum faciunt, ubi id in favorem ipsorum fit, non in pœnam.

Antonin. p. 2, tit. 1, c. 17. §. 6. Dd. ad l. contractus. de reg. juris. Covar. de contractibus. q. 57. Medina c. de rest. q. 33.

Felin. c. 1 de constit. n. 40. Bald. in l. Cum quis. C. de jur. & facti ignor.

Covar. in c. possessor. de reg. juris. in 6. p. 2. § 6. n. 8. Navar. c. 12. n. 13.

VI. De pacto errantis perplexa satis tractatio est. Nam distingui solet inter errorem circa substantiam rei, & qui non sit circa substantiam: an dolus causam dederit contractui, an non: fueritne alter quicum actum est doli particeps: sine actus stricti juris, an bonæ fidei. Nam pro harum rerum varietate alios actus irritos pronuntiant scriptores, alios validos quidem, sed ut arbitrio ejus qui læsus est, rescindi possint, aut reformari. Sed harum distinctionum pleræque veniunt ex jure Romano, tum civili vetere, tum prætorio: quædam etiam non satis veræ aut accuratæ sunt. At viam nobis reperiendæ naturali veritati pandit, quod de legum vi atque efficacia omnium ferme consensu receptum est, ut * si lex fundetur in præsumtione aliqua facti, quod factum revera ita se non habeat, tunc ea lex non obliget, quia veritate facti deficiente deficit totum legis fundamentum. Quando autem lex in tali præsumtione sit fundata, ex legis materia, verbis & circumstantiis colligendum. Similiter ergo dicemus, * si promissio fundata sit in præsumtione quadam facti quod non ita se habeat, naturaliter nullam ejus esse vim: quia omnino promissor non consensit in promissum, nisi sub quadam conditione, quæ reipsa non exstitit: quo referenda est illa quæstio apud Ciceronem de Oratore primo, de eo qui filium suum mortuum falso credens alium instituerat heredem. Quod si promissor negligens fuit in re exploranda, aut in sensu suo exprimendo, & damnum inde alter passus sit, tenebitur id resarcire promissor, non ex vi promissionis, sed ex damno per culpam dato, de quo capite infra agemus. Si vero adfuerit quidem error, sed in quo fundata non fuerit promissio, ratus erit actus, utpote non deficiente vero consensu: sed hoc quoque casu si is cui promittitur dolo errori causam dederit, quicquid ex eo errore damni promissor fecit, resarcire tenebitur, ex alio illo obligationis capite. Si pro parte fundata erit errore promissio, valebit pro reliqua parte.

VII. De

VII. De eo quod metu fit, non minus implicita tractatio est. nam & hîc distingui solet, inter metum gravem absolute vel ratione habita personæ metuentis, & levem; illatum juste & injuste; ab eo cui promittitur, vel ab alio; item inter actus liberales, & onerosos: & pro his diversitatibus alii actus dicuntur irriti, alii ad arbitrium promittentis revocabiles, alii in integrum restituendi; non sine magna sententiarum varietate circa hæc singula. Ego omnino illorum accedo sententiæ, qui existimant, seposita lege civili quæ obligationem potest tollere aut minuere, eum qui metu promisit aliquid, obligari: quia consensus hîc adfuit, nec conditionalis, ut modo in errante dicebamus, sed absolutus. nam ut recte ab Aristotele traditum est, qui *Eth. Nic. III.* naufragii metu res suas jactat, vellet res servare sub conditione si naufragium non immineret; at absolute vult res perdere, spectata scilicet temporis ac loci circumstantia. Sed illud simul verissimum *Sylv. verb. Metus. q. 8.* censeo, si is cui promittitur metum intulerit, non justum, sed injustum, quamvis levem, atque inde secuta sit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem, si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum. quod quam habeat exceptionem ex jure gentium, * infra suo loco explicabitur. Quod vero quidam actus rescinduntur * ob metum ab alio incussum, quam quicum actum est, ex lege est civili, quæ sæpe etiam actus libere factos ob judicii infirmitatem, aut irritos facit, aut revocabiles. Quæ autem de legum civilium vi atque efficacia supra diximus, eadem hîc volumus haberi repetita. At quæ ad promissiones firmandas vis sit jurisjurandi infra videbimus. *Silv. verb. restitutio 2. dicto 7. Navar. c. 17. n. 15. & c. 22. n. 51. s. 7. Covar. ad reg. peccatum. p. 2. s. 3. num. 7.*

VIII. Materiam promissi quod attinet, eam oportet esse, aut esse posse in jure promittentis, ut promissum sit efficax. Quare primum non valent promissa facti per se illiciti: quia ad illa nemo jus habet, nec potest habere. At promissio, ut supra diximus, vim accipit ex jure promittentis, nec ultra extenditur. Agesilaus de promisso interpellatus respondit: ναὶ δῆτα, εἴδ' ἐστὶ δίκαιον· εἰ δὲ μὴ, ἔλεξα μὲν, ὡμολόγησα δ' οὔ· *Bene, si justum est: sin minus, dixi tantum, non & promisi.* Quod si res nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, erit in pendenti efficacia; quia tum promissio facta censeri debet sub conditione, si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere quicquid moraliter æquum est, ut ea impleatur. Sed in hoc quoque genere lex civilis utilitatis causa multa irrita solet facere, quæ naturaliter obligarent, ut promissum futuri matrimonii factum ab eo eave, qui conjugem nunc habeat, & non pauca quæ à minoribus aut filiis familiatum fiunt. *L. item si cum exceptione. s. in hac actione. D. quod metus causa.*

IX. Quæri hîc solet an promissio facta ob causam naturaliter vitiosam ipsa natura valeat, ut si quid promittatur homicidii perpetrandi causa. Hic ipsam promissionem vitiosam esse satis apparet: in hoc enim adhibetur, ut alter impellatur ad malum facinus. Sed non quicquid vitiose fit effectu juris caret, quod in prodiga donatione apparet. Hoc interest, quod donatione facta jam cessat vitiositas: nam

nam ſine vitio res relinquitur apud donatarium. At in promiſſis ob cauſam vitioſam manet vitium, quamdiu non perpetratum eſt crimen: tamdiu enim impletio ipſa promiſſi, ut mali illex, labem in ſe habet: quæ ceſſare incipit peracto crimine. Vnde ſequitur uſque ad id tempus promiſſionis talis efficaciam eſſe in pendenti, ut modo dicebamus in promiſſa re quæ juris noſtri non eſt. crimine vero perpetrato jam obligationis vim exſeri, quæ ab initio non intrinſecus defuit, ſed ab accedente vitio fuit impedita. Et hujus rei exemplum afferri poteſt in Iuda Iacobi filio, qui Thamari, quam meretricem putabat, promiſſam mercedem, * tanquam debitam, perſolvit. Quod ſi injuſtitia promiſſarii cauſam promiſſioni dederit, aut inæqualitas ſit in contractu, hæc quomodo ſint reſarcienda alia eſt quæſtio, * de qua mox videbimus.

Cajet. 2. 2, q. 32, art. 7. Geneſeos XXXVIII.

X. Quod vero promittitur ob cauſam ante debitam, non eo minus debetur, ſi jus naturale ſpectemus, ſecundum ea quæ de rei alienæ acceptatione ſupra diximus: nam & ſine ulla cauſa promiſſum naturaliter deberetur. Sed hic quoque damnum per extorſionem datum, aut inæqualitas in contractu reparanda venient, ſecundum tradendas inferius leges.

XI. Modum promittendi quod attinet, is, ut de dominii translatione diximus, requirit actum externum, id eſt ſignum ſufficiens voluntatis, quale interdum eſſe poteſt nutus, frequentius autem vox aut literæ.

XII. Sed & per hominem alterum obligamur, ſi conſtet de voluntate noſtra qua illum elegerimus, * ut inſtrumentum noſtrum ad hoc ſpeciatim, aut ſub generali notione. Et in generali præpoſitione accidere poteſt, ut nos obliget qui præpoſitus eſt agendo contra voluntatem noſtram ſibi ſoli ſignificatam: quia hic diſtincti ſunt actus volendi. unus quo nos obligamus ratum habituros quicquid ille in tali negotiorum genere fecerit; alter, quo illum nobis obligamus, ut non agat niſi ex Præſcripto, ſibi non aliis cognito. Quod notandum eſt * ad ea, quæ legati promittunt pro regibus ex vi inſtrumenti procuratorii excedendo arcana mandata.

XIII. Atque hinc etiam intelligi poteſt exercitoriam & inſtitoriam quæ non tam actiones ſunt, quam qualitates actionum, ipſo naturali jure niti. Adjiciendum hic eſt male Romanis legibus introductum, ut ex facto magiſtri exercitores in ſolidum ſinguli tenerentur. Nam hoc nec naturali æquitati convenit, quæ ſatis habet ſi pro ſuis ſinguli partibus conveniantur, nec publice utile eſt. abſterrentur enim homines ab exercendis navibus, ſi metuant ne ex facto magiſtri quaſi in infinitum teneantur. Atque adeo apud Hollandos, ubi mercatura pridem maxime viguit, & nunc & olim lex illa Romana obſervata non eſt: imo contra conſtitutum, ne exercitoria etiam univerſi amplius teneantur, quam ad æſtimationem navis, & eorum quæ in navi ſunt.

L. qui abſenti. D. de acq. poſſ. Gomez. tom. II, c 9, n. I.

XIV. Vt autem promiſſio jus transferat, * acceptatio hic non minus quam in dominii tranſlatione requiritur, ita tamen ut hic quoque præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis,

tionis. Nec obstat quod de pollicitationibus factis civitati jure civili est proditum: quæ ratio quosdam induxit, ut jure naturæ solum promittentis actum sufficere judicarent: nam lex Romana non hoc dicit, ante acceptationem pollicitationis plenam esse vim, sed revocari vetat, * ut acceptari semper possit: qui effectus non est naturalis, sed mere legitimus. cui non dissimile est quod pro infantibus & amentibus jus gentium introduxit. Nam pro his, ut possidendi res quæ possessione quæruntur, ita & acceptandi animus jus supplet.

Molina disput. 263.

Vide hoc libro cap. 11, 111, § 6, & 1v. § 10.

XV. Illud etiam quæri solet, an satis sit acceptationem fieri, an vero etiam innotescere debeat promissori, antequam promissio plenum effectum consequatur. Et certum est utroque modo fieri posse promissionem: aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptetur; aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptatum intellexero. Et in his quidem quæ ad mutuam pertinent obligationem, posterior sensus præsumitur: in promissis vero mere liberalibus, potius est ut prior sensus credatur adfuisse, nisi aliud appareat.

XVI. Sequitur hinc ante acceptationem, quippe jure nondum translato, revocari promissum posse sine injustitia, imo & sine inconstantia, si revera eo animo factum sit, ut ab acceptatione demum valere incipiat. Revocari etiam posse mortuo ante acceptationem eo cui promissum erat, quia videtur acceptatio in arbitrium ipsius collata, non heredum. Aliud enim est velle dare huic jus ad heredes transiturum, * aliud velle dare heredibus: multum enim refert in quem beneficium conferatur. Et hoc est quod Neratius respondit, non videri sibi principem quod ei quem vivere existimabat concessisset, defuncto concessisse.

L. Multum refert. C. si quis alteri vel sibi. L. si pater. D. de manumiss. vindicta.

L. Neratius D. de reg. juris.

XVII. Poterit etiam revocari mortuo eo qui lectus erat voluntatis internuncius; quia in illius verbis posita fuerat obligatio. Aliud in tabellario qui non est instrumentum obligationis, sed perlator instrumenti obligatorii. Itaque literæ consensus indices per quemvis perferri poterunt. Distinguendum quoque inter ministrum qui electus est, ut promissionem significet, & inter eum qui electus est ut ipse promittat. Priore casu revocatio vim suam habebit, etiam si ministro non innotuerit: altero vero irrita erit revocatio; quia jus promittendi ab ipsius voluntate pendebat, quæ voluntas needum cognita revocatione, omni culpa vacabat. Sic etiam priore casu * mortuo donatore poterit acceptari donatio, ut perfecta ab una parte, quanquam revocabiliter: quod apertius in legatis conspicere est. altero casu non poterit, quia non facta est, sed mandata fieri. In dubio autem mandantis voluntas fuisse censetur, ut impleatur mandatum, nisi magna mutatio inciderit, qualis est mors mandantis. Possunt tamen suppetere conjecturæ quæ aliud judicandum suadeant, quæ facile admittendæ sunt, ut subsistat quod pia causa dari mandatum est. Ac simili modo definiri potest agitata olim controversia, an in hæredem mandati detur actio, qua de re aliud M. Drusum Prætorem, aliud Sextum Iulium edixisse refert scriptor ad Herennium lib. 11.

L. Mandatum D. Mandati.

Clarus libro IV. § donatio, q. 12.

L. Si mandassem. D. Mandati.

L. Nec ambigi. C. de don.

Covar. in var. c. 14. n. 16. L. si pater. D. de manumiss. vind.

XVIII. Solent & controversiæ incidere de acceptatione pro altero facta: in quibus distinguendum est inter promissionem mihi

factam de re danda alteri, & inter promissionem in ipsius nomen collatam, cui res danda est. Si mihi facta est promissio, omissa inspectione an mea privatim intersit, quam introduxit jus Romanum, naturaliter videtur mihi acceptandi jus dari efficiendi, ut ad alterum jus perveniat, si & is acceptet: ita ut medio tempore à promissore promissio revocari non possit; sed ego cui facta est promissio eam possim remittere. Nam is sensus juri naturæ non repugnat, & verbis talis promissionis maxime congruit. neque nihil mea interest si per me alter beneficium acquirat. Quod si promissio in nomen ejus collata est cui danda res est, distinguendum est, an qui acceptat, aut speciale mandatum habeat acceptandi, aut ita generale, ut talis acceptatio ei inclusa censeri debeat: an vero non habeat. Ubi mandatum tale antecessit, distinguendum ultra non puto, sitne persona sui juris necne, quod Romanæ leges volunt, sed plane ex tali acceptatione promissionem perfici: quia consensus potest & per ministrum interponi ac significari. Velle enim censeor quod in alterius voluntate posui, si & ille velit. Deficiente autem mandato, si alius cui promissio facta non est acceptet volente promissore, tunc is erit effectus, ut promissori revocare promissionem non liceat, antequam is quem spectat promissio eam ratam habuerit aut irritam: sic tamen, ut medio illo tempore is qui acceptavit, remittere promissum non possit, quia hic non adhibitus est ad jus aliquod accipiendum, sed ad adstringendam promissoris fidem in sustentando beneficio: ita ut promissor ipse si revocet faciat contra fidem, non contra jus proprium alicujus.

Covar. c. quamvis. p. 2. §. 4. 13.

Alex. cons. 204. lib. 1. & ibi Car. Mol.

XIX. Ex superioribus intelligi etiam potest, quid sentiendum sit de onere adjecto promissioni. id enim fieri poterit quamdiu promissio completa nondum est per acceptationem, nec fide interposita facta irrevocabilis. Onus autem in commodum tertii adjectum promissioni revocari poterit, quamdiu à tertio acceptatum non erit: quanquam non desunt tam in hac quam in aliis quæstionibus qui secus sentiant. Sed recte rem inspicienti facile elucet naturalis æquitas, ut multis probationibus non egeat.

L. perfecta. C. de donat. quæ sub modo.

Barth. in l. Qui Roma. §. Flavius. de verborum oblig.

XX. Solet & illud disputari, quomodo convalescere possit promissio cui error causam dedit, si re cognita promissor stare velit promisso. Atque idem quæri potest de promissionibus quibus lex civilis impedimentum injicit ex metu aut causa alia, si ista causa postea cessaverit. Nam ad hæc firmanda quidam solum actum internum requirunt, quem conjunctum cum priore actu externo sufficere putant ad pariendam obligationem. Alii, quibus id displicet, ideo quia actus externus non potest signum esse actus interni sequentis, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. Verior est media sententia, actum quidem externum requiri, sed non utique verbis factum, cum retentio rei promissæ ex parte ejus cui promissa est, & relictio ejus ex parte promittentis, aut simile aliquid, sufficere possint ad significandum consensum.

Navarr. c. 22. nu. 51. & 80. Lib. 111.

Sanc. lib. 11 de matrimo. disp. 32. n. 8.

XXI. Hoc quoque omittendum non est, ne jura civilia cum naturali jure confundantur, neque promissiones quæ causam expressam non

Sanc. l. 11 de matrim. disp. 32. n. 8.

non habent naturaliter esse irritas, non magis quam rerum donationes.

XXII. Neque eum qui factum alienum promisit ad id quod interest teneri, modo facere non omiserit, quod ex sua parte ad id factum obtinendum facere poterat; nisi verba aut negotii natura obligationem inducant strictiorem. *Velut persoluta fide*, inquit Livius, *quia per eum non stetisset quin praestaretur.* *Covar. c. quamvis, p. 3, § 5.* *Lib. II.*

Annotata ad Caput XI.

SApientum consensus] Ita ut & silentium in re moram non ferente vim sponsionis habere velint Hebraei. Baba Kama cap. x, §. 4. §. I.

Deum ipsum] Ita Baldus in L. I, D. de pactis.

Voto comparatur] *Quasi paciscuntur cum Diis homines oblatione votorum.* Schol. Horatii. §. IV.

Capit ac vincit] Inde vincula fidei dicta. Donatius ad Eunuchum.

Id quod Romanis legibus erat introductum] Cautè Paulus Sententiarum lib. II, tit. XIV, *Si pactum nudum de praestandis usuris interpositum est, nullius est momenti. Ex nudo enim pacto inter cives Romanos actio non nascitur.*

De promisso non solemniter facto loquens] Id est non sponso. Sic epistola XIX distinguit: *Iam non promittunt de te, sed spondent.* Stipulatus & sponsio, verborum solennitas dicitur Paulo lib. V Sententiarum, & Cajo titulo de obligationibus quae ex consensu fiunt.

Si lex fundetur in praesumptione aliqua facti] Exemplum vide in l. mancipia, C. de Servis fugitivis, apud Gailium lib. I, obs. II, numero 7. apud Molinaeum ad consuet. Paris. tit. I, §. 13, Gl. 3. §. VI.

Si promissio fundata sit in praesumptione quadam facti, quod non ita se habeat] Seneca de Beneficiis IV, c. XXXVI. Demens est qui fidem praestat errori.

Infra suo loco explicabitur] Hoc libro, tit. XVII, §. 19, & libro III, c. XIX, §. I. §. VII.

Ob metum ab alio incussum] Seneca naturam secutus libro IV controversiarum controversia XXVI: *Ita rescinduntur quae per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil enim, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogeris. Meam culpam oportet esse, ut mea poena sit.* confer quae infra libro III, c. XIX, §. 4.

Tanquam debitam] Natura scilicet, secundum cujus legem tunc vivebatur. Aliter ex jure civili judicavit C. Aquilius teste Valerio Maximo, lib. VIII, c. II, n. 2. §. IX.

De qua mox videbimus] Cap. XII, §. 9, 10, II.

Ut instrumentum nostrum] Servius ad illud Aeneidos IX, *Hospitio cum jungeret absens: per internuntios* ait. vide quae supra ad caput VI. §. 2. §. XII.

Ad ea quae legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata] Vide exemplum apud Marianam XXVII, 18. Aliud apud Guicciardinum Tom. I.

Acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur] Tertullianus, ut jurisperitus, libro de jejuniis: *Votum cum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit.* §. XIV.

Vt acceptari semper possit] Vide similem legem Wisigotthorum l. v, tit. II, c. 6.

§. XVI. *Aliud est velle dare hæredibus*] ideo ad vitandum ambiguum dici solebat : *Illi liberisque ejus*. Servius ad IX Æneidos. Vide & legem Wisigotthorum v, tit. II, c. 6.

Mortuo donatore poterit acceptari donatio] Vide Librum de Tenuris Angliæ, c. 7.

§. XXII. *Quia per eum non stetisset quin præstaretur*] Confer quæ infra lib. III, c. XX, §. 30.

CAPVT XII.

De contractibus.

I. *Divisio actuum humanorum qui aliis hominibus utiles sunt : ac primum, in simplices ac mixtos.*

II. *Simplicium in beneficos meros, aut cum mutua obligatione.*

III. *Et permutatorios : tum qui dirimunt,*

IV. *Tum qui communionem adferunt.*

V. *Mixtos esse principaliter.*

VI. *Aut per accessionem.*

VII. *Qui actuum contractus dicantur.*

VIII. *Æqualitatem in contractibus requiri primum circa actus præcedaneos.*

IX. *Ad scientiam.*

X. *Ad libertatem volendi.*

XI. *Secundò in ipso actu, si sit permutatorius.*

XII. *Tertio in eo de quo agitur : quod explicatur.*

XIII. *Quæ æqualitas locum habeat in actibus mere aut partim beneficis.*

XIV. *Quomodo æstimandum rei pretium in venditione, & ex quibus causis juste crescat aut minuatur.*

XV. *Quando naturaliter perfecta sit venditio : & quando dominium transeat.*

XVI. *Monopolia quæ sint contra jus naturæ, aut diligendi legem.*

XVII. *Pecunia functionem quomodo recipiat.*

XVIII. *De conductionis mercede naturaliter nihil remittendum ob sterilitatem & similes casus : & quid si conductore primo impedito uti, res alii locata sit?*

XIX. *Iusta merces quomodo crescat & minuatur.*

XX. *Quo jure vetitæ sint usuræ.*

XXI. *Quæ commoda usuræ nomine non veniant.*

XXII. *Legum civilium quæ circa hanc rem vis sit.*

XXIII. *Qualis æstimatio facienda in contractu aversi periculi, sive assecurationis.*

XXIV. *Qualis in societate, ubi multa ejus species explicantur.*

XXV. *De societate navali.*

XXVI. *Iure gentium inæqualitatem in quam consensum est, quoad actus exteriores non attendi : & quo sensu id naturale dicatur.*

ACTVVM humanorum qui ad aliorum hominum utilitatem tendunt, alii sunt simplices, alii compositi.

II. * Simplices alii benefici, alii permutatorii. Benefici aut meri, aut cum mutua quadam obligatione. Benefici meri, aut in præsens absolvuntur, aut in futurum prominent. In præsens absolvitur factum utile, de quo nihil loqui necesse est, quando utilitatem quidem parit, sed nullum juris effectum: item donatio, qua dominium transfertur, qua de re egimus supra cum de dominii acquisitionibus ageretur. In futurum prominent promissiones tum dandi, tum faciendi, de quibus jamjam egimus. Benefici actus cum obligatione mutua sunt, qui aut de re disponunt sine alienatione, aut de facto ita ut aliquis effectus supersit. Talis est circa rem usus concessio, qui commodatio dicitur: in factis præstatio operæ sumtuosæ, aut obligatoriæ, quæ dicitur mandatum, cujus species est depositum, præstatio scilicet operæ in re custodienda. His autem actibus similes sunt

actuum

actuum promissiones, nisi quod, ut diximus, hæ in futurum prominent: quod & de actibus jam explicandis intellectum volumus.

III. Actus permutatorii, aut dirimunt partes, aut communionem adferunt. Actus eos qui diremtorii sunt, recte dividunt Iurisconsulti Romani in Do ut des, facio ut facias, facio ut des: de quibus videri potest Paulus Iurisconsultus in l. Naturalis: Digestis, Præscriptis verbis. Sed Romani ab hac divisione eximunt quosdam contractus, quos ipsi nominatos vocant, non tam quod proprium habeant nomen (habet enim hoc & permutatio quam à nominatorum numero excludunt) quam quod ob usum frequentiorem * vim quandam & naturam accepissent talem, quæ etiamsi nihil esset dictum specialiter, ex ipso nomine satis posset intelligi: unde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ: cum in cæteris contractibus minus frequentibus hoc tantum inesset, quod dictum erat, ac proinde non communis aliqua & usitata, sed accommodata ad ipsum factum daretur formula, quæ ideo præscriptis verbis dicebatur. Ob eandem causam usus frequentioris, in conventionibus nominatis, si requisita quædam adessent, ut in venditione * si de pretio convenisset, etiam re integra, id est antequam à partium altera præstitum esset aliquid, injungebatur implendi necessitas: cum in illis rarioribus re integra daretur pœnitendi libertas, id est impunitas, quia lex civilis vim coactricem subtrahebat illis conventionibus, ut sola contrahentium fide starent. At jus naturæ ignorat hæc discrimina: neque vero qui innominati ab illis dicuntur contractus, aut minus sunt naturales, aut minus antiqui. imo permutatio, quæ innominatis accensetur, emtione & * simplicior est, & antiquior. Et Eustathius ad Iliados x, ubi de certamine publico agitur, cui præmium constitutum est, quod apud Homerum est ἄρνυσθαι, interpretatur ἀντικαταλλάττεσθαι, addens συνάλλαγμα γάρ τι καὶ τὸ τοιοῦτο: nimirum facio ut des. Nos ergo naturam sequentes, contractus omnes diremtorios, nullo nominatorum aut innominatorum discrimine, ad tria quæ diximus genera, revocabimus. Dicemus proinde dari ut detur, statim quidem rem pro re, ut in ea quæ specialiter dicitur permutatio, antiquissimum haud dubie commercii genus: aut * pecuniam pro pecunia, quod collybum Græci vocant, mercatores hodie cambium: aut rem pro pecunia, ut in emptione ac venditione: aut usum rei pro re: aut usum rei pro usu rei: aut usum rei pro pecunia, quod postremum locatio conductio dicitur. Vsus autem nomine hîc intelligimus tum nudum usum, tum eum qui cum fructu conjunctus est, sive is sit temporarius, sive personalis, sive hereditarius, sive alio quovis modo circumscriptus, ut apud Hebræos is qui durabat ad annum Iubilæum. Datur vero, ut interposito tempore tantundem, & genere idem detur, in mutuo, quod locum habet in his, quæ pondere, numero, mensura constant, tam rebus aliis quam pecunia. Facti cum facto permutatio innumeras habere potest species pro factorum diversitate. At facio ut des, aut pecuniam, atque id quoque in factis quotidianæ utilitatis locatio conductio dicitur, in facto præstandæ indem-

Aristotel. v Eth. 8. & I Pol. 9.

D. de contrahen. emt. l. 1.

nitatis circa casus fortuitos aversio periculi, vulgo assecuratio, qui contractus olim vix cognitus nunc est inter receptissimos; aut ut des rem, aut usum rei.

IV. Actus autem communicatorii, aut facta communicant, aut res, aut hinc res, inde facta ad utilitatem communem, quæ omnia veniunt societatis nomine: in quo genere comprehenditur & bellica societas, qualis illa apud nos frequens navium privatarum coitio adversus piratas, aut alios invasores, quam vulgo Admiralitatem nuncupant, Græci συμπλοιαν aut ὁμόπλοιαν vocabant.

V. Mixti autem actus sunt, aut principaliter, aut per accessionem alterius. Sic si sciens rem majoris emam, & quod plus est in pretio alteri condonem, partim donatio erit, partim emtio: si fabro pecuniam promittam ut de suo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Sic & in societate accidit ut alter factum & pecuniam, alter pecuniam tantum contribuat. Et in feudali contractu rei feudalis concessio beneficium est, pactio autem militaris operæ pro tutela, est facio ut facias. Quod si onus pensionis accedat, eatenus miscetur cum emphyteusi. Fœnus quoque nauticum mixtum quid est ex contractu mutui, & periculi aversi.

VI. Per accessionem ad alterum actum fit mixtio, ut in fidejussione & pignoris datione. Nam fidejussio, si negotium spectes quod inter fidejussorem & principalem debitorem geritur, plerumque mandatum est: sin negotium quod inter creditorem & fidejussorem qui nihil recipit geritur, videtur actus merè liberalis: sed quia contractibus onerosis accedit, inde censeri solet. Pignoris quoque datio per se videtur actus liberalis, qua detentio rei conceditur, sed hæc quoque naturam trahit ex contractu cui securitatem præstat.

l. Labeo. D. de verb. signif. VII. Omnes autem actus aliis utiles, extra mere beneficos, contractuum nomine appellantur.

VIII. In contractibus natura æqualitatem imperat, & ita quidem, ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti. Hæc æqualitas partim consistit in actibus, partim in eo de quo agitur, & in actibus, tum præcedaneis, tum principalibus.

L. 1. D. de act. emti & vendit. IX. Ad præcedaneos actus pertinet, quos is qui cum aliquo contrahit, * vitia sibi nota rei de qua agitur significare debet: quod non civilibus tantum legibus constitui solet, sed naturæ quoque actus congruit. nam inter contrahentes propior quædam est societas, quam quæ communis est hominum. Atque hoc modo solvitur quod dicebat Diogenes Babylonius hoc tractans argumentum, non celari omnia quæ tacentur: nec quicquid tibi audire utile est idem mihi dicere necesse esse, ut de rebus cælestibus. nam * contractus natura utilitatis causa reperta propius quiddam exigit. Bene Ambrosius: *In contractibus etiam vitia eorum quæ veneunt prodi jubentur, ac nisi intimaverit venditor, quamvis in jus emptoris transcripserit, doli actione vacuantur.*

Cic. de Off. III. Off. II. c. 10.

Libro. Lactantius dixerat: *Qui vendentis errorem non redarguit, ut aurum parvo emat, aut qui non profitetur fugitivum servum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens, non est ille sapiens, ut Carneades videri volebat,*

volebat, sed callidus & astutus. At non idem dicendum est de his quæ rem non contingunt: ut si quis sciat multas naves in cursu esse quæ frumentum advehunt. nam tale quid indicare est quidem officiosum ac laudabile, sæpe adeo ut omitti nequeat, nisi ut caritatis regula violetur; non tamen injustum, id est non pugnans cum jure ejus quicum negotium est: ita ut locum hîc habere possit illud, quod idem ille Diogenes non incommode dicebat referente M. Tullio: *Advexi, exposui: vendo meum, non pluris quam cæteri: fortasse etiam minoris cum major est copia, cui fit injuria?* Non ergo generaliter sequendum illud ejusdem Ciceronis, celare esse, cum tu, quod scias, id ignorare, emolumenti tui causa, velis eos quorum intersit scire: sed tum demum id locum habet, cum de iis agitur quæ rem subjectam per se contingunt, ut si domus sit pestilens, si à magistratu dejici jussa, quæ exempla ibidem videas. At vitia ei quicum agas, nota, ut servitutem ædium quas M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratæ vendebat ab ipso prius emtas, dici nihil attinet. * scientia enim utrinque par pares facit contrahentes. Horatius:

Th. 2. 2. 78 art. 3. Bal. l. 1. de ad. ed. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. §. 4. n. 6.

d. loco.

D. l. D. de contr. emt. in fine.

Ille feret pretium pœna securus, opinor:
Prudens emisit vitiosum.

Quod notatum & Platoni undecimo de legibus.

X. Neque vero tantum in intellectu rerum, sed & in voluntatis usu quædam contrahentibus inter se æqualitas debetur: non quidem ut si quis antecessit metus juste incussus, is demi debeat; id enim contractui extrinsecum est: sed nequis incutiatur contrahendi causa, aut si incussus est, ut dematur. Hoc spectantes Lacedæmonii resciderunt emtionem agri, quam Elei possessoribus metu expresserant, γνόντες μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ πριαμένους ἢ βίᾳ ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν. *Arbitrati nihilo justius esse infirmioribus per emptionis titulum, quam vi mera rem extorquere,* quæ Xenophontis verba sunt. Quod tamen quam exceptionem ex jure gentium habeat, suo loco videbimus.

Histor. Gr. III.

XI. In ipso actu principali hæc desideratur æqualitas, ne plus exigatur quam par est. Quod in contractibus beneficis locum vix potest habere. Nam si quis pro commodato, aut opera in mandato aut deposito exhibenda, aliquid mercedulæ stipuletur, non injuriam faciet, sed contractum miscebit, id est ex gratuito efficiet semipermutatorium. At in permutatoriis omnibus sollicite id observandum est. nec est quod dicat quispiam, id quod pars altera amplius promittit, donatum censeri. Neque enim solet hic esse tales contractus ineuntium animus, nec præsumendus est nisi appareat. Quod enim promittunt aut dant, credendi sunt promittere aut dare tanquam æquale ei quod accepturi sunt, utque ejus æqualitatis ratione debitum. Ioh. Chrysostomus: ὅταν γὰρ ἐν τοῖς συμβολαίοις καὶ ὠνῇ δ' ἂν ἀγοράσαι δέῃ τι ἢ καὶ ἀποδόσθαι, φιλονεικοῦμεν καὶ βιαζόμεθα ἔλαττον τῆς ἀξίας καταβαλεῖν καὶ πάντα ὑπὲρ τούτου ποιοῦμεν, οὐ λῃστεία τὸ πρᾶγμά ἐστιν; *Quoties enim in contractibus & quoties emendum quid aut dependendum est, contendimus, omnique modo laboramus ut minus æquo pretio demus, nonne huic facto quoddam inest furtum?* Scriptor vitæ Isidori apud Photium, Hermiam narrat,

Inst. de mandato. §. ult. L. 1. §. Si quis servum. D. depositi.

ubi quod emere vellet justo forte minoris esset indicatum, adjecisse quod justo pretio deerat, quod existimaret aliter agere injustitiæ esse speciem, sed talis quæ plurimos lateret. Et in hunc sensum interpretantur Hebræi legem quæ est * Levit. xxv, 4, & 7.

XII. Restat æqualitas in eo de quo agitur, in hoc consistens, ut etiamsi nec celatum quicquam sit quod dictum oportuit, nec plus exactum quam deberi putabatur, in re tamen deprehendatur inæqualitas, quamquam sine culpa partium, puta quod vitium latebat, aut de pretio errabatur, ea quoque sit resarcienda, & demendum ei qui plus habet reddendumq; minus habenti: quia in contractu id utrimque propositum aut fuit, aut esse debuit, ut uterque tantundem haberent. Lex Romana hoc constituit non in quavis inæqualitate, minima enim non persequitur, imo & occurrendum censet multitudini litium, sed in satis gravi, ut quæ dimidium justi pretii excedit. Nimirum leges, ut ait Cicero, iniqua tollunt quatenus teneri manu possunt, philosophi quatenus ratione & intelligentia. Hi vero qui legibus civilibus subjecti non sunt, id sequi debent quod æquum esse ipsis ratio recta dictat: imo & illi qui legibus subjecti sunt, quoties de eo quod fas piumque est agitur, si modo leges non jus dant aut tollunt, sed juri duntaxat ob certas causas auxilium suum denegant.

d. loc.

XIII. Sed notandum est quandam rei æqualitatem spectari & in contractibus beneficis, non quidem omnimodam ut in commutatoriis, sed ex suppositione ejus quod agitur, ne quis scilicet ex beneficio damnum sentiat: ob quam rationem mandatarius indemnis præstari debet à sumptibus factis, & damno in quod ex causa rei mandatæ incidit: & commodatarius rem tenetur resarcire si periit, quia non solius rei ratione domino tenetur, id est ex vi dominii, quomodo quivis possessor teneretur, ut supra didicimus, sed & ratione beneficæ acceptionis: * quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset peritura. Hoc enim casu nihil per commodatum domino abest. Contra depositarius præter fidelitatem nihil recepit: ideo si periit res, non tenebitur: non rei ratione, quia non exstat, nec locupletior est; nec acceptionis ratione, quia accipiendo beneficium non accepit, sed dedit. In pignore, ut & in locato, media via sequenda est, ut qui rem accepit, nec de casu quovis teneatur, ut commodatarius, & majorem tamen diligentiam quam depositarius præstare debeat: quia pignoris acceptio est quidem gratuita, sed accedere solet contractui oneroso. Quæ omnia Romanis quidem congruunt legibus, sed non ex illis primitus, sed ex æquitate naturali veniunt. Quare eadem apud alias quoque gentes reperire est. Inter cæteros apud Hebræum Mosem Maimonidem libro III Ductoris dubitantium * cap. 42. Spectavit huc Seneca cum dixit *alios fidem debere, alios tutelam*. Ad hanc vero formam de cæteris quoque contractibus judicium est faciendum. Sed generali tractatione quantum instituto nostro sufficit absoluta, speciales quasdam contractuum quæstiones percurramus.

Silvest. in verbo Bellum, p. 1. n. 7.

Th. 2, 2. 62. art. 6.

VII, De Beneficiis. 19.

XIV. Mensura ejus quod res quæque valeat maxime naturalis est

est indigentia, ut Aristoteles recte ostendit: quod in permutationibus rerum apud barbaros populos maxime spectatur. Non tamen hæc unica est mensura. Nam hominum voluntas, quæ rerum domina est, multas res magis desiderat quam sunt necessariæ. *Margaritis*, inquit Plinius, * *pretia luxuria fecit*. Et Cicero Verrina de Signis: *Qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis*. Et contra evenit ut res maxime necessariæ minoris sint propter copiam. Quod Seneca multis exemplis ostendit libro de Beneficiis VI, cap. 15; ubi & hoc addit: *Pretium cujusque rei pro tempore est. cum bene ista laudaveris, tanti sunt quanto pluris venire non possunt*. Paulus Iurisconsultus: *Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed * communiter funguntur*: id est, ut alibi explicat, quanti omnibus valeret. Hinc fit ut res tanti æstimetur, quantum pro ea communiter offerri aut dari solet, quod vix est ut non aliquam latitudinem habeat, intra quam plus minusve dari aut exigi possit, nisi ubi lex certum rebus pretium ἐν στιγμῇ, ut Aristoteles loquitur, id est *in puncto* constituit. In communi autem illo pretio, * ratio haberi solet laborum & expensarum quas mercatores faciunt: soletque subito quoque mutari ex copia & inopia ementium, pecuniæ, mercium. Cæterum possunt & quædam esse rei accidentia æstimabilia, ob quæ res licite supra aut infra commune pretium ematur vendaturve, puta ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in gratiam alterius res vendatur ematurve, alioqui non emenda aut vendenda; quæ ipsa accidentia ei cum quo agitur indicanda sunt. Ejus quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur.

Mor. Nic. V. 8.

IX. 35.

L. pretia. D. ad l. Falc.

L. Si servum D. ad legem Aquil.

XV. De venditione & emptione notandum etiam sine traditione, ipso contractus momento, transferri dominium posse, atque id esse simplicissimum. ita * Senecæ venditio *alienatio est, & rei suæ jurisque sui in alium translatio*: nam & ita fit in permutatione. Quod si actum sit ne statim dominium transeat, obligabitur venditor ad dandum dominium, * atque interim res erit commodo & periculo venditoris: quare quod venditio & emtio constat præstando, ut habere liceat & evictionem, item quod res periculo est emtoris, & ut fructus ad eum pertineant, antequam dominium transeat, commenta sunt juris civilis, quod nec ubique observatur: imo plerisque legum conditoribus placuisse, ut ad traditionem usque res commodo & periculo venditoris sit, notavit Theophrastus in loco qui * apud Stobæum est, ubi & multa alia instituta reperias de solennitate venditionis, de arrhabone, de pœnitentiâ, multum differentia à jure Romano: sicut & apud Rhodios perfici solitam venditionem & contractus quosdam alios relatione in acta, notavit in Rhodiaca Dion Prusæensis. Illud quoque sciendum, si res bis sit vendita, ex duabus venditionibus eam valituram quæ in se continuit præsentem dominii translationem, sive per traditionem, sive aliter. Per hanc enim facultas moralis in rem abiit à venditore: quod non fit per solam promissionem.

XVI. Monopolia * non omnia cum jure naturæ pugnant. nam

Arist. Pol. I, c. VII. possunt interdum à summa potestate permitti justa de causa & pretio constituto: cujus rei exemplum nobis illustre præbet Iosephi historia cum is vice regia Ægypto praeesset. Sic & sub Romanis Alexandrini Indicarum & Æthiopicarum mercium habebant,* ut Strabo loquitur, *μονοπωλίαν*. Potest & à privatis institui, æquo duntaxat compendio. At qui, ut in Velabro olearii, * de compacto id agunt, ut res supra pretium id quod summum nunc est in communi pretio vendantur, aut vi, aut fraude impediunt, ne major copia importetur, aut ideo merces coemunt ut vendant pretio quod tempore venditionis iniquum sit, injuriam faciunt, atque eam reparare tenentur. Quod si alio modo impediunt invectionem mercium, aut ideo coemunt ut pluris vendant, pretio tamen pro temporis ratione non iniquo, faciunt quidem adversus caritatis normam, quod multis evin-
Cap. 6. cit Ambrosius libro Officiorum tertio, sed proprie jus alterius non violant.

XVII. De pecunia sciendum, eam naturaliter functionem recipere, * non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma, sed in genere magis communi, qua scilicet comparatur ad res aut omnes, aut maxime necessarias: quæ æstimatio, si aliud non convenerit, facienda erit tempore ac loco solutionis. Michael Ephesius ad quintum Nicomachiorum: *ὡς ἐπὶ τῆς χρείας τοῦτ' ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἴδοι ἄν τις γινόμενον. ὡς γὰρ ἐπ' ἐκείνης οὐκ ἀεὶ ὁμοίως δεόμεθα καὶ ἐν χρείᾳ τῶν ἀλλοτρίων ἐσμὲν, οὕτως οὐδὲ τὸ νόμισμα ἀεὶ ἴσον δύναται, ἀλλὰ μεταπίπτει, καὶ τὸ πρότερον πλεῖον δυνάμενον ὕστερον ἢ ἔλαττον ἢ οὐδὲν ἰσχύει. ὅμως μᾶλλόν γε τοῦτο διαμένειν δεῖ ὡς μέτρῳ αὐτῷ τῶν ἀλλασσομένων χρῆσθαι. Quod de indigentia accidit, idem in nummo videre est. Nam sicut ea non eadem semper, nec enim alienis rebus æque semper opus est nobis, sic nec nummus idem semper valet, sed mutatur, & cum prius plus valuerit, postea aut minus, aut nihil valet: * diuturnius autem est nummi pretium; eoque ut mensura aliarum quæ comparantur rerum uti solemus.* Cujus loci hic sensus est: quicquid adhibetur in hoc ut mensura sit rerum aliarum, debet esse tale ut per se minime flectatur. talia autem sunt in genere æstimabilium, aurum, argentum, æs. per se enim ferme tantundem ubique, & semper valent: sed prout res aliæ, quibus indigent homines, copiosæ sunt aut raræ, ita eadem pecunia ex eadem facta materia, eodem pondere, nunc plus, nunc minus valet.

L. 11. D. Locati. XVIII. Locatio & conductio, ut recte à Cajo dictum est, proxima est venditioni & emtioni, eisdemque regulis consistit. Respondent enim pretium pensioni sive mercedi, & rei dominium facultati utendi. Quare sicut res domino perit, ita naturaliter sterilitas, & alii casus qui usum impediunt, damno sunt conductoris: neque eo minus locator jus habebit ad pecuniam promissam, quia ipse facultatem utendi tradidit, quæ eo tempore tantum valebat. quanquam & legibus & pactis immutari id potest. Si tamen locator, cum conductor primus re uti impeditus esset, alii eam locaverit, quicquid consecutus inde fuerit rependet primo conductori, ne ex re aliena fiat locupletior.

XIX. Et quod de venditione supra diximus, pluris rem vendi mino-

minorisve emi posse, si in gratiam alterius vendatur ematurve, alias non vendenda aut emenda, idem & de re aut opera locata conductave intelligendum est. Quod si una opera pluribus utilis esse possit, ut itineris susceptio, & locator pluribus se in solidum singulis obstrinxerit, poterit de singulis mercedem pacisci quam ab uno exigeret, ubi lex non obstat: quia quod illa opera secundo quoque utilis est, extrinsecum est contractui qui cum primo est initus, neque respectu primi quicquam minuit de æstimatione.

XX. Circa mutuum quæri solet, quo jure vetitæ sint usuræ: & quanquam jure naturali vetitas esse receptior est sententia, contrarium tamen sentit Abulensis. Neque vero videntur argumenta quæ in alteram adferuntur partem, talia esse ut assensum extorqueant. Nam quod de mutuo dicitur gratuitum esse, * tantundem & de commodato dici potest: cum tamen pro usu rei pretium exigere illicitum non sit, sed efficiat ut contractus in aliud nomen transeat. Nec magis urget quod suapte natura sterilis est pecunia. Nam & domos & res alias natura infœcundas hominum industria fructuosas fecit. Illud speciosius, quod hîc res pro re reddatur, usus autem rei à re distingui non possit, cum in abusu consistat, ac proinde pro eo nihil debeat exigi. Sed notandum est cum rerum quæ usu pereunt, aut in alterius dominium transeunt, ususfructus Senatusconsulto introductus dicitur, non tamen effectum, ut proprius ususfructus esset, de voce ususfructus agi, quæ certe secundum suam proprietatem tali juri non congruit; non tamen sequi inde jus tale nihil esse, aut non æstimabile, cum contra certum sit, si quis proprietario tale jus cedat, pecuniam posse exigi eo nomine. Sic & jus illud nonnisi post tempus certum reddendi pecuniam aut vinum, est aliquid æstimabile: minus enim solvit qui tempore minus solvit. Atque ideo * *ἐν ἀντιχρήσει* usus pecuniæ cum fructibus prædii compensatur. Quæ vero à Catone, Cicerone, Plutarcho, & aliis contra usuras dicuntur, ea respiciunt non tam quod intrinsecum ei est, quam quod plerumque ei adest, eamque consequitur. Sed quicquid hac de re sentire libeat, sufficere nobis debet lex à Deo Hebræis data, quæ vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare fœnori. Est enim hujus legis materia si non necessaria, certe honesta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Psalmo qui apud Hebræos est decimus quintus, apud Latinos * decimus quartus, & apud Ezechielem capite decimo octavo. quæ autem hujus generis sunt, Christianos quoque obligant, quippe vocatos ad majora virtutum specimina: & quæ tunc officia homini Hebræo aut alioqui circumciso (nam hujus cum Hebræo par causa erat) præstari jubentur, ea nunc præstanda sunt homini cuivis, * omni populorum discrimine per Euangelium sublato, latiusque extenso proximi intellectu: quod præter cætera ostendit insignis Christi de homine Samarita apologus. Itaque Lactantius de officiis tractans hominis Christiani, *Non dabit*, inquit, *in usuras pecuniam. hoc est enim de alienis malis lucra captare.* Ambrosius: *Subvenire non habenti humanitatis est; duritia autem * plus extorquere quàm dederis.* Ipse Cæsar Augustus notavit aliquos, quod pecunias levio-

In cap. 25 Matthæi qu. 171, & 172.

L. 11, D. de usufructu ear. rer. quæ usu consum.

L. 1. ¶ si usufructus, D. ad legem Falc.

Luc. x, 29.

Epit. Inst. c. 2.

De Officiis III, c. 2.

Suet. c. 39.

levioribus usuris mutuati, graviori fœnore collocassent.

XXI. Observandum tamen est, esse quædam * quæ ad usuræ speciem accedant, ac vulgo usuræ esse videantur, cum tamen pacta sint generis alterius: ut de repensando damno quod facit qui pecuniam dat mutuam eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto scilicet incerto spei, & labore qui subeundus fuerat. Sic etiam pro impensis ejus qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet: & pro periculo amittendæ sortis, ubi idonee non cavetur, si quid exigitur, usura vere non est. Demosthenes oratione in Pantænetum, eum qui quod ex mercatura aut honesta opera quæsivit * sub modico lucello elocat, partim ut suum servet, partim ut gratum faciat alteri, negat feneratorum odio prægravandum.

XXII. Leges vero humanæ quæ concedunt aliquid stipulari pro usu pecuniæ, aut rei alterius; ut apud Hollandos jampridem concessum est aliis quidem * octo nummos in centum, mercatoribus autem duodecim pro usu annali exigere, siquidem vere stant intra compensationem ejus quod abest, aut abesse potest, non pugnant cum naturali aut divino jure: sin eum modum excedunt, impunitatem præstare possunt, jus dare non possunt.

XXIII. Contractus avertendi periculi, quem * assecurationem vocant, omnino nullus erit si contrahentium alter rem de qua agitur, aut salvam quo destinabatur pervenisse, aut periisse sciverit: non tantum ob paritatem quam exigit contractuum permutatoriorum natura, sed quia propria materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti. Periculi autem hujus pretium ex communi æstimatione petendum est.

XXIV. * In societate negotiatoria, ubi confertur pecunia cum pecunia, si pecuniæ æquales sint, æquales esse etiam oportet partes in damno & lucro: sin inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata. quod Aristoteles fine octavi Nicomachiorum sic extulit: *ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω.* Atque idem habebit locum si operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera, conferri potest, ut dici solet:

Par pari datum hostimentum est opera pro pecunia.

Sed hæc collatio non uno modo fit: nam aut opera confertur cum solo pecuniæ usu, quo casu sors domino perit, & si salva est, domino
Navarr. 17. salva est; aut opera confertur cum ipso dominio pecuniæ, quo casu
num. 250. qui operam impendit particeps fit sortis. In prima specie compara-
Covar. III tur cum opera non sors, sed periculum amittendæ sortis, & lucrum
var. cap. 2. quod probabiliter ex ea sperari poterat. In altera operæ pretium ha-
Less. lib. II, 2,25, du. 3. betur quasi sorti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem habet qui operam præstat. Quod de opera diximus, idem & de labore ac periculo navigationis, & similibus intelligi debet. Ut autem sociorum aliquis lucri sit particeps, immunis damni, est quidem præter naturam societatis: potest tamen ita conveniri sine injuria. fiet enim mixtus contractus ex societate & ex contractu aversi periculi,

in

in quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat, quam alioqui laturus fuerat qui in se damnum recepit. Vt autem quis damnum sentiat sine lucro, ideo admittendum non est, quia ita naturalis est societati utilitatum communio, ut sine ea nequeat societas consistere. Quod autem dictum est à Iurisconsulto † non expressis partibus æquales intelligi, ita demum pro vero habendum est, si quæ conferuntur sint æqualia. In societate autem universorum bonorum non id quod hinc aut illinc obvenit, sed quod probabiliter sperari poterat comparandum est.

Angelus verb. Societas 1, q. 7. Silv. verbo Societas, 1 q. 2. Nava. 17. n. 255. Covarr. & Less. d. locis. Livius libro XXXIX. Arist. III Polit. c. 6. † L. Si non. D. pro socio.

XXV. In societate navali adversus piratas utilitas communis est ipsa defensio: interdum & præda. Solent autem æstimari naves, & quæ in navi sunt, atque ex his summa confici, ut damna quæ eveniunt, in quibus sunt & vulneratorum impendia, ferantur à dominis navium & mercium * pro parte quam habent in ea summa. Et hæc quidem quæ diximus hactenus ipsi juri naturæ sunt consentanea.

XXVI. Nec in his jure gentium voluntario quicquam mutatum apparet: uno excepto, quod inæqualitas rerum, in quam consensum est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habetur: ita ut quomodo jure civili ante constitutionem Diocletiani actio in foro nulla dabatur adversus talem inæqualitatem, ita nec inter eos qui jure gentium solo sociantur exactio aut coactio sit eo nomine. Hoc enim est quod ait Pomponius, in pretio venditionis & emtionis naturaliter licere se mutuo circumvenire: ubi licere est non quidem fas esse, sed ita permitti ut nullum contra proditum sit remedium in eum qui se pacto velit defendere. * Naturaliter autem eo in loco, ut & alibi interdum, positum est, pro eo quod recepti passim moris est, quomodo apud Apostolum Paulum ipsa natura docere dicitur viro turpe esse comam alere, cum tamen id neque repugnet naturæ, & multos apud populos usitatum sit. Sic idolorum cultores, non autem quosvis homines φύσει ματαίους, id est *natura vanos* appellat scriptor libri Sapientiæ, & τέκνα φύσει ὀργῆς Paulus Apostolus, non tam ex sua, quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, persona loquens. Euenus poëta vetus:

L. in causæ cognitione. D. de minorib. L. Item si pretio. D. locati. 1 Corinth. XI, 14. XIII, 1. Eph. II. 3.

> Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι, φίλε, καὶ δὴ
> ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.
> *Quod meditare diu durabile fiet, amice,*
> *Atque id naturam credo mortalibus esse.*

Ejusdem sensus dictum vetus apud Galenum exstat: ἐπίκτητοι φύσεις τὰ ἔθη *consuetudo adscititia est natura.* Apud Thucydidem simili notione dicitur τῶν νόμων κρατήσασα ἡ ἀνθρωπεία φύσις, *humana natura legum victrix.* Sic πεφυσιωμένα dicunt Græci tum virtutes, tum vitia postquam altas radices egerunt. Apud Diodorum vero Siculum legimus: τῆς φύσεως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἡττωμένης, *cum necessitas naturam, id est robur animi, vinceret.* Sic Pomponius Iurisconsultus cum dixisset jus Romanum non pati eundem in paganis & testato & intestato decedere, addidit earum rerum naturaliter inter se pugnam esse, cum tamen ea regula è solis Romanorum moribus pendeat, neque apud alios populos

L. III. L. jus nostrum. D. de R. I.

locum

locum habeat, ac ne apud ipsos quidem Romanos * in militum testamento. Evidens autem fuit utilitas ejus quod dixi juris introducendi, ad præcidendas controversias infinitas, &, ob incerta rerum pretia inter eos qui communem judicem non habent, inexplicabiles, quæ vitari non poterant si ob inæqualitatem à pactis discedere licuisset.
L. Si voluntate, C. de rescind. vend. *Hæc est emptionis atque venditionis substantia* (ajunt Imperatores substantiæ nomine morem perpetuum significantes) *quod emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque * post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emtore autem huic qu d obtulerat addente ad certum consentiant pretium.*
L. VI. de benef. 15. Seneca ait hoc jus respiciens: *Quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Nihil venditori debet qui bene emit.*
Nic. V. 5. Andronicus Rhodius sensu eodem: τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι κέρδος οὔτε ἄδικόν ἐστι, οὔτε εὐθύνεται. τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος: *Lucrum quod voluntate contrahentium percipitur, nec injustum est, nec corrigitur. Ejus enim rei licentiam lex concessit.* Is, quem indicavi paulo ante, scriptor vitæ Isidori, minoris justo emere, aut pluris vendere, vocat ἀδικίαν ὑπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀφειμένην, τὸ δὲ δίκαιον ἀνατρέπουσαν: *injustitiam * à lege quidem permissam, sed quæ reipsa justum pervertat.*

Annotata ad Caput XII.

§. II. *Simplices alii benefici, alii permutatorii*] Aristoteles illa omnia δόσεως, hæc προέσεως nomine comprehendit.

§. III. *Vim quandam & naturam accepissent talem*] Vide Vasq. lib. controv. c. X, in fine.

Si de pretio convenisset] Apud Hebræos perfecta non censetur venditio ante traditionem veram vel imaginariam.

Simplicior est & antiquior] Apparet id ex Homeri versibus productis L. I. D. de contrahenda emptione. Tacitus de Germanis; *Interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur.* Servius ad Eclogam IV ad illud: *mutabunt merces. quia antiqui res rebus mutabant.* Et ad illud Georg. III: *Vellera mutentur. ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium permutatione constabat, quod & Cajus Homerico confirmavit exemplo.* Plinius libro XXXIII, 2: *quantum feliciore ævo cùm res ipsa permutabantur inter se, sicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi convenit.* Libro sexto, cap. XXII. de Seribus: *Vlteriore ripa merces propositas juxta venalia tolli ab his si placeat permutatio.* Mela de iisdem: *Seres intersunt, genus plenum justitiæ ex commercio, quod rebus in solitudine relictis absens peragit.* de iisdem Ammianus libro XXIII: *Cum ad coemenda fila vel quædam alia fluvium transierunt advenæ, nulla sermonum vice, propositarum rerum pretia, solis oculis æstimantur.* Mela de Sarmatis: *Vice rerum commercia exercent.* De Colchis vide Busbequium epistola exoticarum III. de Lapponibus Olaum Magnum libro IV, c. 5.

Pecuniam pro pecunia] de eo vide Procopium arcana historia. Nummus Illyrico advectus quondam in Italia mercis loco, Plinius libro XXXIII, c. 3.

Vitia

Vitia sibi nota] vide Scholiasten ad illud Horatii : §. IX.

mentem nisi litigiosus

Exciperet dominus.

Contractus natura utilitatis causa reperta propius quiddam exigit] Valerius Maximus lib. VIII, c. II, I : *bona fidei venditorem, nec commodorum spem augere nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Agitur ibi de ædibus dirui jussis ab auguribus, quod emtorem venditor celaverat.

Scientia utrinq; par, pares facit contrahentes] Edictum Theuderici, c. 141.

Levitici XXV. 14, 17] Vide Mosem de Kotzi, Præcepto jubente LXXXII. §. XI.

Quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset periturum] Lex Wisigotthorum lib. V, tit. V, c. I, 2, 3. §. XIII.

Capite 42] Convenit cum Exodi loco c. XXII, 6, 10, II, 12, 13. Moses de Kotzi præceptis jubentibus LXXXVIII & LXXXIX.

Pretia luxuria fecit] idem libro XXXVII de gemmis : *Singulorum libido singulis modum facit & maxime regum.* & libro XXXII : *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in curalio. namque ista persuasione gentium constant.* Augustinus de civitate Dei libro XI, cap. 16 : *Sed quid mirum, cùm in ipsorum etiam hominum æstimatione, quorum certe natura tanta est dignitatis, plerumque carius comparetur equus quam servus, gemma quam famula? ita libertate judicandi plurimum distat ratio considerantis à necessitate indigentis, seu voluptate cupientis, cùm ista quid per se ipsum in rerum gradibus pendat, necessitas autem quid propter quid expetat. cogitet & ista quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid jucundum corporis sensibus blandiatur, exquirat.* §. XIV.

Communiter funguntur] Plin. lib. XVIII, c. 31 : *Æqui patrisfamilias modus est, annona cujusque anni uti.*

Ratio haberi solet laborum & expensarum] Nec improbat id Augustinus ad Ps. LXX : *Sed ait ipse mercator : Affero ex longinquo merces : mercedem laboris mei unde vivam peto. dignus est enim mercenarius mercede sua. de mendacio & perjurio agitur, non de negotio.*

Seneca] de Beneficiis V. 10. §. XV.

Apud Stobæum est] titulo de legibus.

Non omnia cum jure naturæ pugnant] Nota Thaletis historia de olivitate. Pythoclis inventum de plumbo Tyrio coemendo unde lucrum faceret Atheniensis populus, est apud Aristotelem œconomicon II. de monopolio erinaceorum, quibus expoliuntur vestes, vide Plinium VIII, 37. de monopolio Serici, Procopium in historia arcana. §. XVI.

Vt Strabo loquitur] Libro XVII. vide & Cassiodorum II, 4, & 26.

De compacto id agunt] Lex æqua & prudens est C. de monopoliis. & locus notabilis apud Lysiam adversus frumenti venditores, qui pretium falsis rumoribus incendebant. Adde Cassiodorum IX, 5. & c. quicunque, causa XIV, quæstione IV,

Non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma sed in genere magis communi] non tam ex substantia quam ex quantitate L. I. D. de contrah. emtione. non corpora hic cogitanda sed quantitas. L. Si is cui, §. I. D. de solutionibus. §. XVII.

Diutur-

Diuturnius est nummis pretium] publica ac perpetua æstimatio. d. L. 1. D. de cont. empt.

§. XX. *Tantundem & de commodato dici potest*] valde enim affinia commodatum & mutuum, ut locatio & feneratio. in L. unica. C. Theod. quod jussu est, *pecuniam commodat.* Iustinianus edidit *mutuam dat.* Nummos autem fœnore sumptos, conductos dixit Horatius lib. 1, Sat. 2, ubi Scholiastes *merces, usura.*

Hominum industria fructuosas fecit] Nec enim debet sterilis esse pecunia. L. quid ergo. § Vsuras. D. de contr. tutela. L. debitor. D. de Vsuris.

Ἐν ἀντιχρήσει] L. cum debitor. D. in quibus causis pignus. L. ea pactione. c. de Vsuris.

Et aliis] Vt Appiano in civilibus.

Honesta moraliter] Hebræi censent voce נשך significari usuram in pecunia: voce תרבית & מרבית in quavis specie. Hieronymus ad XVII Ezechielis: *Putant quidam usuram tantum esse in pecunia: quod providens scriptura divina, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non capias, quam dedisti.*

Decimus quartus] Et Ps. CXII, *χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτείρων καὶ κιχρῶν. Vir bonus est, qui alterius miseretur, eique pecuniam dat mutuam.*

Omni populorum discrimine per Euangelium sublato] Christianos Arnobius libro IV ait esse *communicatores rei & cum omnibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.* alibi: *qui omnes homines pro fratribus diligunt.*

Plus extorquere quam dederis] Cyprianus de Lapsis gravia peccata enumerans, addit *usuris multiplicantibus fœnus augere.* Chrysostomus de jejunio V: *ἐὰν νηστεύῃς, βλέπε μὴ δανείσῃς τὸ ἀργύριόν σου ἐπὶ τόκῳ. νηστεύεις; διάῤῥηξον βιαίων συναλλαγμάτων χειρόγραφον. Si jejunes, vide ne pecuniam tuam colloces fœnori. jejunas? rumpe violentorum pactorum cautiones.* idem in caput ultimum I ad Corinthios pecuniam fœnore partam non magis si in Eleemosynam detur Deo acceptam esse ait, quam si detur ex quæstu meretricio. Augustinus epist. LIV: *quid dicam de usuris, quas etiam ipsæ leges & judices reddi jubent. ita crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore?* Maximus homilia III de quadragesima: *recte frater frequentabis Ecclesiam, si gressus tuos lethalibus laqueis avida illa non implicet & involvat usura.* His adde Basilium in Sermones Domini in monte, & quæ ex Conciliis, sanctisque scriptoribus collegit Gratianus causa XIV, quæst. III & IV.

§. XXI. *Quæ ad usuræ speciem accedant*] Et si cum juris Romani consultis loqui volumus, fœnus odiosum nomen est, usura non item. *Vsura non propter lucrum petentium sed propter moram solventium infligitur.* L. cum quidam. D. de Vsuris. Cujacius in paratitlo de Nautico fœnore: *Fœnus est quod præter sortem accedit lucri causa: usura quod accedit ne in damno versetur creditor.* Sed quia plerique etiam usurarum abusi sunt nomine, cœpit & hoc in sequiorem sumi partem: in bonum autem sensum substitui vox ejus quod interest.

Sub modico lucello] Procopius Gotth. III, in laudibus Germani, qui Iustiniano propinquus: *χρήματα τοῖς δεομένοις ἅπασι δεδανεικὼς μεγάλα*

καὶ

καὶ τόκον οὐδ' ὅσον λόγῳ κεχρημένοις παρ' αὐτῶν πώποτε. pecunias omnibus opus habentibus magnas dabat utendas, usuram autem, quæ quidem talis dici mereretur, nunquam ab ipsis sumebat.

Octo nummos in centum] Idem in Imperio constitutum. §. XXII.

Impunitatem præstare non possunt] Ideo permissas ante se usuras ad normam æquiorem reducere Iustinianus sui officii censuit: Novellis XXXII, XXXIII, XXXIV.

Assecurationem] Id damnum in se suscipere dixit Suetonius Claudio. Sic Cicero pecuniæ publicæ prædes accepit, ut populo cautum esset sine vecturæ periculo. Epistola XII, 17. §. XXIII.

Exemplum societatis habes in delphinis apud Plinium] Lib. IX, c. 8 & in pinna ac pinnotere IX, 40. meminit & Cicero de Finibus. §. XXIV.

Pro parte quam habent in ea summa] Vide simile in L. Wisigotthorum libro V, tit. V, c. 5. §. XXV.

Naturaliter autem eo in loco] Sic Gellius lib. IX, c. 10, de actu conjugali: *rem natura lege operiendam.* §. XXVI.

In militum testamento] Imo & in paganorum testamentis sæpe ubi inofficiosi querela instituitur, L. mater. L. nam etsi. L. circa. D. de inoff. Testamento, addita L. cum duobus. C. eodem titulo.

Post multas contentiones] Festus: *Cociones dicti videntur à cunctatione quod in emendis vendendisque mercibus tarde perveniant ad justi pretii finem. itaque apud antiquos prima syllaba per V literam scribebatur.* Quintilianus declamatione pro civibus *diu cocionatus est.*

A lege permissam] Sic Andronicus Rhodius ad V Nicomachiorum c. 5 in fine: *τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος. harum enim rerum licentiam lex dedit.*

CAPUT XIII.

De jurejurando.

I. *Iurisjurandi quanta vis sit etiam ex paganorum opinione.*

II. *Animum deliberatum requiri, nempe ut quis jurare voluerit.*

III. *Verba jurantis obligare in sensu quo ea creditur accepisse cui juratum est.*

IV. *Iuramentum dolo elicitum quando obliget.*

V. *Iuramenti verba non extendenda ultra receptum loquendi morem.*

VI. *Iuramentum non obligare de re illicita factum*

VII. *Aut quod impediat majus bonum morale.*

VIII. *Aut si factum sit impossibile.*

IX. *Quid si impossibile sit ad tempus?*

X. *Iurari Deo nominato, & quo sensu.*

XI. *Sed & nominatis rebus aliis cum respectu ad Deum.*

XII. *Iuramentum esse etiamsi per falsos Deos juretur.*

XIII. *Effectus jurisjurandi: inde obligatio ex jurejurando duplex, tempore jurisjurandi & postea: quod distincte explicatur.*

XIV. *Quando ex jurejurando jus quæratur homini & Deo, quando Deo tantum.*

XV. *Refellitur sententia statuens eum qui piratæ aut tyranno juravit, Deo non teneri.*

XVI. *Qui perfido juravit an implere debeat, distinctione explicatur.*

XVII. *Cum Deo soli quis obligatus fuit, heredem ejus ad nihil teneri.*

XVIII. *Perjurum non esse qui non implet nolenti impleri, aut sublata qualitate ejus cui sub illa qualitate juratum est.*

XIX. *Quando irritum sit quod contra juramentum fit.*

XX. *Superiorum actus quid possit circa id quod subditus juraverit, aut quod subdito juratum est, cum distinctionibus exponitur.*

XXI. *Monita Christi de non jurando ad quale juramentum proprie pertineant.* | XXII. *Quæ fides injurata juramenti vim ex more habeat.*

APud omnes populos, & ab omni ævo circa pollicitationes, promissa, & contractus maxima semper vis fuit jurisjurandi. Nam ut Sophocles ait Hippodamia:

Mens excitari jurejurando solet,
Vt bina diligenter evitet mala,
Culpari amicis, & Deos offendere.

Off. I. *Nullum vinculum*, inquit Cicero, *ad adstringendam fidem majores nostri jurejurando arctius esse voluerunt.* Hinc gravis pœna perjuris imminere nunquam non credita: ut Hesiodus dixit de juramento:

clades mortalibus unde
Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

* Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret, quod non nisi de gravissimis criminibus creditum: & sine facto voluntas quoque pœnam in se accerseret: quorum utrumque Herodotus confirmat narratione de Glauco Epicydide, qui deliberaverat tantum an juratam
Lib. II. de deposito fidem falleret: ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus:

At juramento quædam est sine nomine proles
Trunca manus, & trunca pedes: tamen impete magno
*Advenit, atque omnem * vastat stirpemque domumque.*

Et eandem historiam recitans Iuvenalis ita concludit:

Has patitur pœnas peccandi sola voluntas.

Off. III. Bene Cicero: *Est jusjurandum affirmatio religiosa: quod autem affirmate quasi Deo teste promiseris, id tenendum est.* Quod autem addit: *Iam enim non ad iram Deorum quæ nulla est, sed ad justitiam & fidem pertinet:* si iræ nomine perturbationem intelligit, non improbandum est; sin qualemcunque nocendi affectum aut voluntatem, minime est recipiendum, ut recte probat Lactantius. Nunc unde vis jurisjurandi oriatur, & quo pertingat usque videamus.

Lib. de ira Dei.

II. Primum quod de promissis & contractibus diximus, & hic habet locum, ut animus rationis compos & deliberatus requiratur. Quare si quis non putans se jurare verba protulerit jurantia, ut de Cydippe narratur, locum habere potest quod ei tribuit Ovidius:

** Quæ jurat mens est: nil conjuravimus illa.*

ex Euripide desumptum qui in Hippolyto dixerat,

*Iurata lingua est: * mente juravi nihil.*

Soto l. VIII. q. 1. art. 7. Covarr. ad c. quamvis. part. 1. §. 5.

Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, non eo minus obligatur, quia obligatio à juramento est inseparabilis & effectus ejus necessarius.

III. At si quis deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, hunc non obligari, sunt qui tradunt, peccare tamen temere jurando. Sed verius est teneri eum vera facere dicta quorum Deum adhibuit testem. nam is actus qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit. Cui consequens est ut quanquam plerumque verum est illud Tullii; *Quod ex animi tui sententia juraveris,*

juraveris, id non facere perjurium est; quo & illud pertinet quod apud Homerum jurans Vlyssi Calypso ait,

ἀλλὰ τὰ μὲν νοέω καὶ φράζομαι
Verum animus quod sentit idem loquar.

Id tamen hanc exceptionem habeat, nisi qui jurat sciat, aut probabiliter credat, ab eo quicum negotium est, verba aliter accipi. nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere vera, * quomodo putat intelligi. Et hoc est quod idem ait Cicero: *Quod ita juratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id servandum est.* Apud Tacitum legimus, *Trepidis & verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, queis flagitii conscientia inerat.* Augustinus: *Perjuri sunt qui servatis verbis exspectationem eorum quibus juratum est deceperunt.* Et * Isidorus: *Quacunque arte verborum quis juret, Deus tamen qui conscientia testis est, ita hoc accipit sicut ille cui juratur intelligit.* Atque hoc est quod dicitur * liquido jurare. Ideo Metellus recte recusavit jurare in legem Apulejanam, quanquam erant qui dicerent legem ob rogationis vitium esse irritam, & juramentum in legem ita intelligendum si lex rite rogata lataque esset. Nam quanquam in promissis aliis facile subintelligitur tacita aliqua conditio, quæ promissorem exsolvat, id tamen in juramento admittendum non est: quo pertinet egregius ille locus Apostoli ad Hebræos: *Deus volens abundantissime heredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui, fidem fecit jurejurando: ut per duas res immutabiles in quibus fieri non potest, ut fallat Deus* (ita recte verti puto illud ψεύδεσθαι, sicut aperta locutio vocatur veritas, Dan. VII, 16. VIII, 26; X, 1.) *firmum habeamus solatium.* Quæ verba ut intelligantur, sciendum est sanctos scriptores de Deo sæpe loqui ἀνθρωποπαθῶς, & magis secundum id quod videtur nobis, quam quod est. Nam Deus vere decreta sua non mutat. Mutare tamen & * pœnitentia duci dicitur, quoties aliter agit quam verba sonare videbantur, nimirum * ob conditionem tacite intellectam quæ cessat, Ierem. XVIII, 8. Exempla videre est Gen. XX, 3; Ex. XXXII, 14; I Reg. XXI, 29; II Reg. XX, 1; Esaiæ XXXVIII, 1; Ionæ III, 5, 11. Quo sensu etiam nos fallere Deus improprie dici potest. & solet vox ψεύδεσθαι, quæ in dicto loco ad Hebræos apparet, significationem habere eventus spem frustrantis, ut videre est tum alibi, tum Levit. VI, 2; Iosue XXIV, 27; Esai. LVIII, 11; Ose. I, 2;* Abac. III, 17. Facillime autem hoc procedit in comminationibus, quia illæ jus nemini conferunt. In promissis interdum, ubi scilicet conditio tacite quædam subest. Ideo duas res Apostolus nominat quæ immutabilitatem notant, promissionem, quia jus dat, & juramentum, quia conditiones tacitas, & aliquo modo latentes repellit: ut videre est etiam Psal. LXXXIX, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36. Nam aliud est si quas conditiones ipsa negotii natura aperte indicet. Quo nonnulli referunt id quod legitur Num. XIV, 30. Sed verius est terram promissam jurato dici ipsis, non personis, sed populo, posteris scilicet eorum quibus Deus juraverat, com. 23. Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur. Ex his quæ diximus intelligi potest quid sentiendum sit de jurejurando quod dolo elicitum est. Nam si certum est, eum

Hist. IV.

Epistola CCXXIV.

App. de bello civil. l. 1.

Pan. in c. Clericus de jurejur. Sil. in verbo Iuramentum. 4. 9. 23.

VI, 17. ibi Thom.

Iona IV, 2.

Navar. c. 12. n. 13. qui juravit aliquod factum * suppoſuiſſe, quod revera ſe ita non habeat, ac niſi id credidiſſet non fuiſſe juraturum, non obligabit juramentum. At ſi dubium ſit, an non etiam ſine eo idem fuiſſet juraturus, ſtandum erit verbis, quia ſimplicitas quam maxima juramento
Ioſue IX. convenit. Atque huc refero jusjurandum quod Ioſue & primores populi Iſraëlitici Gabaonitis dederunt. Decepti quidem erant à Gabaonitis è regione longinqua ſe venire fingentibus. At non inde ſequebatur Ioſuam & primores, ſi ſciſſent ex vicinis populis eos eſſe, non fuiſſe eis parcituros. Nam quod dixerant Gabaonitis: *Fortaſſis in medio mei habitas, quomodo tecum paciſcerer?* hunc habere ſenſum poteſt, ut interrogentur Gabaonitæ quale pactum deſiderent, ſociale an deditionis; aut etiam ut oſtendant Hebræi licitum ſibi non eſſe cum quibuſdam populis fœdus inire ſociale: non etiam ut negent dedenti-
Deuter. xx, 10. bus ſe vitam relinqui poſſe. Lex enim divina quæ eos populos internecioni devovebat, * ex legis alterius comparatione ita erat intelligenda, ut locum haberet niſi ſi qui moniti ſtatim facerent imperata.
1 Reg. IX, 21. Quod inter alia probat hiſtoria Rahabæ * cui ob benemerita parcitum eſt, & Solomonis, qui Cananæorum reliquias ſub imperium
XI. 19, 20. ac tributum accepit. Atque huc pertinet quod in Ioſuæ libro dicitur nullam fuiſſe civitatem ex populis ſeptem quæ pacem fecerit; obduratos enim ne gratia illis fieret. Quare cum credibile eſſet, ſi rem ipſam Gabaonitæ indicaſſent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam ſalvam ſub parendi conditione impetraturos fuiſſe, valuit jusjurandum, adeo quidem, ut & de eo violato poſtea pœnæ ſumtæ
II Samuel. XXI. 6. ſint graviſſimæ Deo auctore. * Ambroſius hanc tractans hiſtoriam: *Ioſue tamen pacem quam dederat, revocandam non cenſuit, quia firmata erat ſacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, ſuam fidem ſolveret.* Nihilominus doli ſui pœnam aliquam ſuſtinuerunt Gabaonitæ jam ſua deditione ſubditi facti Hebræorum. Addicti enim ſunt * perſonali cuidam ſervituti, cum ſi egiſſent aperte, potuiſſent ad tributariam conditionem recipi.

V. Non tamen ultra receptum loquendi morem extendenda eſt juramenti ſignificatio. Ideo perjuri non erant qui cum juraſſent non daturos ſe in matrimonium filias Benjaminitis, raptas cum raptoribus vivere permiſerunt. * Aliud enim eſt dare, aliud amiſſum non re-
De Off. II. c. 14. petere. Ambroſius de hoc facto: *Quæ indulgentia congruo intemperantiæ ſupplicio non videtur vacare, quando illis hoc ſolum permiſſum eſt ut rapta inirent conjugia, non connubii ſacramento.* Non diſſimile eſt, quod Achæi Romanis quædam non probantibus quæ ab ipſis facta & jurejurando
Livius lib. XXXIX. firmata erant, rogarunt ut ipſi Romani quæ viderentur mutarent: nec Achæos religione obſtringerent irrita ea quæ jurejurando ſanxiſſent faciendi.

VI. Vt valeat juramentum * oportet obligatio ſit licita. Quare nullas vires habebit jurata promiſſio de re illicita, aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene * Philo Iudæus: ἴσω δὲ πᾶς συνομόσας ἄδικα δρᾶν, ὅτι εὐορκήσει μὲν οὔ, τὸ δὲ πολλῆς φυλακῆς καὶ ἐπιμελείας ἄξιον ὅρκον ἀνατρέπει, ᾧ τὰ καλὰ καὶ δίκαια ἐπισφραγίζεται· προστίθεται γὰρ ὑπενάντια ὑπεναντίοις, οὐ δέοντι γινομένοις ὅρκοις, οἷς πολὺ βέλτιον

λὰ βέλτιον ἦν ἡσυχάζεσθαι πράξεις παρανόμους· ἀπτόμενος οὖν τοῦ ἀδικοπραγεῖν πολιάσθω τὸν Θεὸν ἵνα μεταδῷ τῆς ἵλεω δυνάμεως αὐτοῦ συγγνοὺς ἐφ' οἷς ἀβουλίᾳ χρησάμενος ὤμοσε· διπλάσια γὰρ αἱρεῖσθαι κακὰ, δυνάμενον τὴν ἡμίσειαν αὐτῶν ἀποφορτίζεσθαι, μανία καὶ φρενοβλάβεια δυσίατος· *Sciat quisquis ob juramentum injusti aliquid molitur agere, non se jurisjurandi observantem fore, sed potius eversorem jurisjurandi, quod magna cura ac religione dignum est, & quo honesta ac recta sanciri solent. Addit enim culpam culpæ, juramento non recte facto, & quo abstinere satius fuerat actum illegitimum. Quare ab injusta actione abstinens Deum veneretur, ut quæ ipsi est maxime propria misericordiam ei impertiat. Nam dupla eligere mala, cum parte altera exonerari possis, insanabilis est furor, & mentis inopia.* Exemplum dari potest in Davide qui Nabali 1 Sam. xxv.
pepercit quem se occisurum juraverat. Cicero simile ponit exemplum in voto Agamemnonis: Dionysius Halicarnassensis in conjuratione Decemvirorum de republica occupanda. Seneca: Lib. 11.

Præstare fateor posse me tacitam fidem,
Si scelere careat: interim scelus est fides.

Vbi *interim* valet *interdum.* Ambrosius: *Est enim contra officium nonnunquam solvere promissum, juramentum custodire.* Off. 1. c. ult.
Augustinus: *Si ad peccatum admittendum fides exhibeatur, mirum est si fides appellatur.* Idem docet secunda ad Amphilochium Basilius.

VII. Imo etiamsi res quæ promittitur non sit illicita, sed * majus bonum morale impediens, sic quoque non valebit jusjurandum: quia scilicet profectum in bono Deo debemus, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipsis non valeamus. Huc pertinet insignis ejus quem dixi Philonis Iudæi locus quem asscribere non pigebit: εἰσὶ δ' οἳ τὴν φύσιν ἄμικτοι, καὶ ἀκοινώνητοι δι' ὑπερβολὴν μισανθρωπίας γεγονότες, ἢ καὶ ὑπ' ὀργῆς οἷα χαλεπῆς δεσποίνης ἐκβιασθέντες, ὅρκῳ τὴν ἀγριότητα πιστοῦνται τῶν ἠθῶν, ὅτι πως οὐ φασιν ὁμοτράπεζον, ἢ ὁμόροφον ἕξειν τὸν δεῖνα, ἢ πάλιν τῷ δεῖνι μὴ ῥέξειν ὠφέλειαν τινὰ ἢ παρ' ἐκείνου τινὰ λήψεσθαι, καὶ μέχρι τελευτῆς· *Sunt quidam adeo duro atque insociabili ingenio, sive odio humani generis, sive dura domina iracundia subacti, ut morum feritatem jurejurando obfirment, ut ne hunc habeant mensæ aut tecti socium, ne illi bene unquam faciant, ne quid ab eo ad mortem usque accipiant.* Quod ait jurasse quosdam * ne huic vel illi unquam bene facerent, id Hebræi vocabant נדר הבאה, id est εὐχὴν ὠφελείας, *votum de beneficentia:* שבע להטיב Levit. v, 6. Hujus formula tradentibus Hebræorum magistris erat קרבן כל מה דתהנה מני, aut קרבן שאתא נהנה לי, cui convenit illa Syriaca in veteri versione Matthæi xv, 5. קרבני מרם דתתהנא מני: Græce δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς· Id est, *Donum Deo dicatum sit,* (id enim est קרבן κορβᾶν) *si quid unquam à me boni acceperis.* Votum addita consecrationis pœna validum plane censebant Hebræorum magistri, pessimi hac in parte juris divini interpretes, etiamsi adversus parentes factum esset: quod dicto loco refellit Christus, in cujus verbis Th. 2. 2. 89,
τιμᾶν honorare est benefacere, ut collato Marci loco apparet, & art. 7, &
Pauli 1 Tim. v, 3, 17; & Num. xxiii, 11. Sed etiamsi adversus a- ibi Cajet.
lios conceptum sit, recte dicemus non obligare jusjurandum, quia Grat c. ult.
ut diximus profectui adversum est. s. ult. 22. qu.
4. Soto l.

VIII. De impossibilibus dicere nihil attinet. Satis enim mani- vii, q. 1.
festum est ad omnino impossibile neminem obligari. art. 3. circa 2.

 IX. De

IX. De eo vero quod pro tempore, aut ex ſuppoſitione eſt impoſſibile in pendenti eſſe obligationem, ita ut is qui ex ſuppoſitione juravit operam quam poteſt dare debeat, ut quod juravit poſſibile reddat.

X. Forma jurisjurandi verbis differt, re convenit. Hunc enim ſenſum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo, *Deus teſtis ſit*, aut *Deus ſit vindex*, quæ duo in idem recidunt. Nam cum ſuperior puniendi jus habens * teſtis advocatur, ſimul ab eo perfidiæ ultio poſcitur: & qui ſcit omnia ultor eſt, ideo quia teſtis. Plutarchus: *Quæſt. Rom.* *πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας omne jusjurandum in diras deſinit, ſi quis pejeraverit.* Huc pertinent federum formulæ antiquæ quibus mos erat victimas adhiberi, ut apparet Gen. xv, 9, & ſequentibus. *Libro I.* Vt illa Romana apud Livium: *Tu Iupiter ita illum ferito, ut ego hunc porcum.* *Lib. XXI.* Et alibi: *Deos precatus ita ſe mactarent quemadmodum ipſe agnum mactaſſet.* Et apud Polybium ac Feſtum: *Si ſciens fallo, ita me Dieſpiter ejiciat, ut ego hunc lapidem.*

XI. Sed & nominatis rebus perſoniſve aliis jurari mos eſt vetus, ſive quod illas ſibi noxias imprecabantur, ut ſolem, terram, cœlum, principem, ſive quod in illis puniri depoſcebant, ut in capite, in liberis, in patria, in principe. Neque profanarum tantum gentium hic mos, ſed & Iudæorum, ut idem ille * Philo nos docet. Ait enim non debere juraturos ob rem quamvis ſtatim *ἐπὶ τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἀνατρέχειν, ad rerum omnium auctorem ac parentem procurrere*, ſed jurare per parentes, cœlum, terram, univerſum. cui ſimile eſt quod Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non ſolitos *προχείρως κατὰ τῶν θεῶν ὀμνύειν, ἀλλὰ κατὰ τῶν παρατυγχανόντων, facile per Deos jurare, ſed * per res alias præſentes*, ut per ſceptrum: idque ipſum à juſtiſſimo rege Rhadamantho fuiſſe conſtitutum tradit Porphyrius, *Gen.* XLII, 15. & ad Ariſtophanem ſcholiaſtes. Sic Ioſephus per ſalutem Pharaonis juraſſe legitur, ex more apud Ægyptios recepto quem ibi notat *II Regum* II, 2. Abeneſdras, * Eliſæus per vitam Eliæ. Neque vero Chriſtus Matthæi v, ut quidam exiſtimant, hæc juramenta vult minus eſſe licita quam quæ expreſſo Dei nomine fiunt: ſed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non diſſimili illius qui dixit, *Sceptrum non putat eſſe Deos*, oſtendit & hæc eſſe vera juramenta. Nam & Vlpianus *L. Qui per. D. de jurejur.* optime dixit: *Qui per ſalutem ſuam jurat, Deum jurare videtur, * reſpectu enim divini numinis jurat.* Sic Chriſtus oſtendit eum qui Tem- *Matthæi* XXIII, 21. plum jurat, Deum jurare qui templo præſidet, & qui cœlum, Deum qui cœlo velut inſidet. At Hebræi magiſtri iſtorum temporum exiſtimabant, non obſtringi homines juramentis per res conditas factis, niſi adjecta pœna, ut ſi res de qua jurabatur Deo conſecraretur. Hoc enim eſt juramentum *κορβᾶν*, ſive *ἐν τῷ δώρῳ*, cujus non dicto tantum Matthæi loco, ſed in Tyriorum quoque legibus mentio exſtabat, ut ex Ioſephi contra Appionem diſputatione diſcimus: nec aliunde arbitrer Orientis populos dictos Græcis *καρβάνας*, quæ vox apud Æſchylum & Euripidem exſtat. *καρβάνα δ' αὐδάν*, apud eundem Æſchylum. Huic ergo errori dicto loco Chriſtus occurrit. Chriſtianos veteres Tertullianus juraſſe ait per ſalutem Principis omnibus

omnibus Geniis augustiorem. Apud Vegetium formula est cujus & supra meminimus, qua Christiani milites jurant non per Deum tantum, sed & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum humano generi diligenda est & colenda.

XII. Sed & * si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur: quia quanquam sub falsis notis generali tamen complexione numen intuetur: ideoque Deus verus si pejeratum sit in suam injuriam id factum interpretatur. Et sanctos viros videmus non detulisse quidem unquam sub ea forma jusjurandum, multo minus ita jurasse, quod à Duareno permitti miror; sed tamen si quibuscum negotium erat adduci non possent, ut aliter jurarent, contraxisse cum eis, ipsos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem juramentum accipientes quale haberi poterat. Exemplum est in Iacobo & Labane Gen. XXXI, 53. * Hoc est quod ait Augustinus: *Et qui per lapidem jurat, si falsum jurat, perjurus est.* Deinde: *Non te audit lapis loquentem, sed punit Deus fallentem.* *Augustinus epist. ad Publicolam 154. Citatur c. movet causa XXII. q. 1.*

XIII. Effectus juramenti præcipuus est præcidere controversias. Πάσης ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος, inquit divinus scriptor ad Hebræos: *Omnis disputationis finis est juramentum rem sanciens.* Cui simile est illud Philoneum: ὅρκος μαρτυρία Θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου *Dei testimonium est jusjurandum de re de qua ambigitur.* Et illud non dissimile Halicarnassensis: τελευταία ἡ πίστις ἅπασιν ἐστιν ἀνθρώποις Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ἣν οὐδεὶς πώποτε ἀναιρήσει χρόνος, ἡ δι' ὅρκων καὶ σπονδῶν ἐγγυητὰς θεοὺς ποιουμένη τῶν συμβάσεων. * *Vltima fides inter homines tum Græcos tum barbaros, quam nulla delebit ætas, est ea quæ per jurata pacta sponsores adhibet Deos.* Sic & Ægyptiis jusjurandum μεγίστη παρ' ἀνθρώποις πίστις, *maxima fides hominibus inter se.* *Diod. Sic.* Duo ergo debet jurans, primum ut verba animo congruant, quod ἀληθορκεῖν vocat Chrysippus; alterum ut factum congruat verbis, quod idem appellat εὐορκεῖν. Qui in illo peccat * ψευδορκεῖν, qui in hoc ἐπιορκεῖν eidem Chrysippo dicitur, satis distincte, quanquam confundi interdum hæc solent.

XIV. Et si quidem materia talis sit, & verba ita concepta ut non ad Deum tantum, sed & ad hominem referantur, jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso aut contractu qui simplicissime intelligi debeat. Si vero aut verba hominem non respiciant jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit quod ei possit opponi, tunc ea vis erit jurisjurandi, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Hujus rei exemplum est * in eo qui per metum injustum causam promissioni juratæ dedit. Nam hic jus nullum consequitur, aut tale quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Sic videmus Hebræos reges, & * à Prophetis increpatos, & punitos à Deo, quod fidem juratam Babyloniis regibus non servassent. *Ezec. XVII, 12, 13, 15.* Laudat Cicero Pomponium tribunum qui servavit quod terrore coactus juraverat: *tantum*, inquit, *temporibus illis jusjurandum valebat.* *Off. III.* Quare non Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime is fuerit injustus, debuit; sed & decem illi quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: jusjurandum enim intercesserat. *Tolet. l. IV c. 22. Off. III.*

Th. 2. 2. 89. art. 7. & ibi Cajet. Alex. Imol. in c. verum de jurejur. Soto lib. VIII. q. 1, art. 7. Civil. II.

XV. Neque hæc tantum inter hostes publicos locum habent: sed inter quosvis. non enim persona sola respicitur, cui juratur, sed * is qui juratur Deus, qui ad obligationem pariendam sufficit. Repudiandus ergo Cicero cum ait perjurium nullum esse, si prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur, ne si juratum quidem sit: quia pirata non sit ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debeat, nec jusjurandum commune. Quod & de tyranno dictum ab eodem est alibi, & à Bruto apud Appianum: οὐδὲ πιστὸν ἐν Ῥωμαίοις πρὸς τυράννους οὐδ᾽ εὔορκον, *cum tyranno Romanis nulla fides, nulla jurisjurandi religio.* Atqui sicut in jure gentium constituto differre hostem à pirata verum est, & à nobis infra ostendetur; ita hic ea differentia locum habere non potest, * ubi, etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est: qua de causa juramentum voti nomine nuncupatur. Neque id, quod sumit Cicero, verum est, nullam esse cum prædone juris societatem. Nam depositum ex ipso gentium jure * reddendum latroni, si dominus non apparet, recte à Tryphonino responsum est. Quare probare non possum quod à quibusdam est traditum, eum qui prædoni quicquam promiserit, momentanea solutione posse defungi, ita ut liceat ei quod solvit recuperare. Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime atque adeo cum effectu sunt intelligenda. Atque ideo qui rediit ad hostem clam, iterumque abiit, non satisfecit juramento de reditu, ut recte à Senatu Romano judicatum est.

L. Bona fides D. depositi.

XVI. Illud vero Accianum: T. *Fregisti fidem.*
A. *Quam neque dedi, neque do infideli cuipiam:*

ita demum probari potest, si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis, * quæ ei quasi conditio fuerit implicita, non si diversi generis sint promissa, & citra respectum mutuum. tunc enim omnino servandum cuique erit quod ipse juravit. Atque hoc nomine Regulum laudans sic compellat Silius:

L. Sicut. in fine de jurejurando.

Qui longum semper fama gliscente per ævum
Infidis servasse fidem memorabere Pœnis.

Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere, aut rescindendi, aut reformandi contractus supra diximus. Et quanquam jus gentium aliquid in hac re mutavit, jure tamen civili, quod inter ejusdem populi partes valet, rediri sæpe ad illud quod natura licebat, itidem supra monuimus. Sed hic quoque, si juramentum intercessit, etiamsi personæ nihil aut minus debeatur, Deo fides erit præstanda. Itaque Psalmorum scriptor ubi viri boni virtutes enumerat addit & hanc: *Iuratus in damnum suum non tamen mutat,*

Auth. sacramenta. C. si adu. vend.

Psal. XV.

XVII. Verum illud notandum est, quoties non personæ jus nascitur ex tali aliquo defectu qualem diximus, sed Deo obstringitur fides, heredem ejus qui juravit non teneri. Quia ad heredem sicut bona transeunt, id est quæ in hominum sunt commercio, ita bonorum onera: non item alia quæ quis ex officio puta pietatis, gratiæ, fidei debuit. Hæc enim ad illud quod stricte jus dicitur inter homines non pertinent: ut alibi quoque ostendere meminimus.

XVIII. Sed etiam ubi jus personæ non nascitur, si tamen juramentum

mentum utilitatem spectet alicujus,* atque is eam nolit, non tenebitur qui juravit. * sicut nec tenebitur si cesset qualitas sub qua alicui juravit: ut si magistratus desinat esse magistratus. Apud Cæsarem libro II de bello civili Curio Domitii qui fuerant milites sic alloquitur: *Sacramento quidem vos tenere qui potuit, quum projectis fascibus & deposito imperio privatus & captus ipse in alienam venisset potestatem?* Et mox sacramentum ait capitis deminutione sublatum.

XIX. Illud quæritur, an quod contra juramentum fit, illicitum sit tantum, an & irritum, qua de re distinguendum arbitror, ut si sola fides sit obstricta, valeat actus contra juramentum factus, puta testamentum, venditio: non valeat autem si ita conceptum fit jusjurandum, ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum. Et hæc quidem naturaliter jusjurandum sequuntur: ex quibus faciendum est judicium de Regum juramentis, & his quæ exteri exteris jurant, quando actus ex loco subjectionem non accepit.

c. dilecto. de prabendis. Covarr. in d. c. quamvis. p. 2. §. 2. n. 10.

XX. * Nunc quid superiorum, id est Regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint videamus. Superiorum actus hoc quidem efficere non potest, ut jusjurandum quatenus vere fuit obligatorium non sit præstandum: id enim juris est naturalis & divini. Sed quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut à superioribus dependeant, ideo duplex esse potest actus superiorum circa id quod juratur, alter directus in personam jurantis, alter in personam cui juratur. In personam jurantis dirigi potest, aut antequam juretur irritum reddendo juramentum, quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur, aut postquam juratum est vetando ne impleatur. Nam inferior, qua inferior, obstringere se non potuit, nisi quatenus superiori id placiturum esset: ampliorem enim non habebat potestatem. Hoc modo lege Hebræa mariti uxorum, patres liberorum qui sui juris nondum erant, juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quæstionem Seneca: † *Si lex lata erit, ne id quisquam faciat quod ego me amico meo facturum promiseram?* & solvit; *Eadem lex me defendit qua vetat.* Sed & actus ex utroque mixtus esse potest, ut si superior constituat quod inferior juraverit hoc aut illo casu, puta ex metu, aut imbecillitate judicii, ita demum valere si ab ipso approbetur. Atque ex hoc fundamento defendi possunt absolutiones juramentorum, quæ * olim à principibus, nunc ipsorum principum voluntate, quo magis cautum sit pietati, ab Ecclesiæ præsidibus exercentur. In personam ejus cui juratur actus dirigi potest tollendo ab eo jus quod ei partum est, aut etiam, si jus desit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat. idque duobus modis, sive in pœnam, sive ob publicam utilitatem ex vi supereminentis dominii. Atque hinc intelligi potest, si jurans non ejusdem sit ditionis cum eo cui juratur, quid aut hujus aut illius rectores possint circa jusjurandum. Ipse autem qui juratus aliquid promisit nocenti qua talis est, puta piratæ, non potest jus promisso quæsitum pœnæ nomine ob id ipsum ei auferre: quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vitandum est, Similique de causa compensari non poterit quod promissum est, cum jure quod ante erat contro-

Th. 2. 2. q. 89. art. 9.

c. Venientes. de jurejurando. c. 1. de prohibit. feud. alien. per Fed.

† Lib. IV de benef. 35.

L. ult. ad mun. Molin. disp. 149. c. si vero. de jurejurando.

versum, si post motam controversiam inita pactio fuerit. Potest & lex humana impedimentum, quod certi generis actibus posuerat, tollere, si juramentum aut qualecunque, aut certa forma accesserit: quod Romanæ leges fecerunt in iis impedimeutis quæ non directe publicam, sed privatam jurantis utilitatem spectant. Quod si fiat, valebit actus juratus eo modo quo naturaliter citra legem humanam fuerat valiturus, aut fidem tantum obstringendo, aut jus etiam dando alteri, pro diversa actuum natura quæ alibi à nobis explicata est.

XXI. Notandum hic est obiter quod in Christi præceptis, & apud Iacobum de non jurando dicitur, proprie non ad assertorium juramentum, * cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot, sed ad promissorium futuri incerti pertinere. Ostendit hoc evidenter oppositio illa in verbis Christi: *Audistis dictum antiquis, Non pejerabis, sed reddes Domino juramentum. Ego vero dico vobis, Ne jurate omnino.* Et ratio quam Iacobus adjicit: μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε, id est, *ne fallaces inveniamini.* nam eum sensum vox ὑποκρίσεως apud Hellenistas habet, ut apparet Iob. XXXIV, 30. Matth. XXIV, 51; & alibi. Idem evincit illud in Christi verbis, ἔστω δὲ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ, quod sic Iacobus explicat, ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ: ubi manifeste est figura quam πλοκὴν Rhetores vocant, ut in illo,

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Et in altero simili: *Ad illum diem Memmius erat Memmius.* Nam prius ναὶ & οὒ promissum significat, posterius ejus implementum. Est enim ναὶ promittentis: unde per ἀμὴν explicatur Apoc. I, 7. eundemque sensum habet quod hic in Syriaco est אין respondens Rabbinico הין & Arabicum نعم quomodo apud Iurisconsultos Romanos μάλιστα & quid ni? notæ sunt respondentis ad stipulationem. Pro implemento promissionis sumitur apud Paulum II Corinth. I, 20, cum ait omnia Dei promissa in Christo esse ναὶ καὶ Ἀμήν. Hinc vetus Hebræorum dictum, *justi hominis* ναὶ *est* ναί, *& non est non.* Contra, quorum facta à dictis discrepant apud eos esse dicitur ναὶ καὶ οὔ, II Cor. I, 18, 19; id est ναὶ eorum esse οὔ, & οὒ esse ναί· Sic Paulus Apostolus ipse exponit, nam cum negasset se ἐλαφρίᾳ χρήσασθαι, *levitate usum,* addit sermonem suum non fuisse ναὶ καὶ οὔ· Festus varias referens sententias de significatione vocis *naucum,* sic scribit: *Quidam* (ajunt) *ex Græco* * ναὶ καὶ οὐχὶ *levem hominem significari.* Quod si ναὶ καὶ οὒ levitatem significat, sequitur, ut ναὶ ναί, οὒ οὔ, constantiam significet. Idem ergo dicit Christus quod * Philo: κάλλιστον καὶ βιωφελέστατον καὶ ἁρμόττον λογικῇ φύσει τὸ ἀνώμοτον, οὕτως ἀληθεύειν ἐφ' ἑκάστου δεδιδαγμένῃ, ὡς τοὺς λόγους ὅρκους εἶναι νομίζεσθαι. *Optimum atque utilissimum & rationali natura convenientissimum est juramento abstinere, atque ita se veracitati assuefacere, ut verba pro juramento accipiantur.* * Et alibi: ὁ τοῦ σπουδαίου λόγος ὅρκος ἔστω βέβαιος, ἀκλινής, ἀψευδέστατος: *Viri boni oratio pro juramento sit firmo, immutabili, fallere nescio.* & quod de Essenis Iosephus: πᾶν τὸ ῥηθὲν ὑπ' αὐτῶν ἰσχυρότερον ὅρκου· τὸ δὲ ὀμνύειν αὐτοῖς περιΐσταται: *quicquid dixerint validius est jurejurando:*

jurando: ac supervacua res ipsis habetur jurare. Ab Essenis, aut Hebræorum illis quos secuti sunt Esseni. videtur hoc sumsisse * Pythagoras cujus hæc sententia: μὴ ὀμνύναι θεούς· ἀσκεῖν γὰρ αὑτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν: *non jurandum per Deos: quemque enim id curare debere, * ut nec jurato sibi credatur.* Scythæ de se ad Alexandrum Curtio referente: *Iurando gratiam Scythas sancire ne credideris: colendo fidem jurant.* Cicero pro Roscio Comœdo: *Quæ pœna à Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, Dii immortales hominibus irasci & succensere consuêrunt.* Solonis dictum celebratur: καλοκἀγαθίαν ὅρκου πιστοτέραν ἔχε: *Ea esto probitate, ut ei magis quam juramento credatur.* Clemens quoque Alexandrinus dixit viri boni esse, τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμεταπτώτῳ καὶ ἑδραίῳ δεικνύειν βίῳ τε καὶ λόγῳ: *Fidem promissi ostendere in verborum ac vitæ stabilitate & constantia.* Alexis Comicus:

Ὅρκος βέβαιός ἐστιν ἂν νεύσω μόνον.

Nutus mei pro jurejurando valent.

Narrat Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum quidam apud eos qui sancte graviterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes judices ne is juraret reclamasse, eo quod nollent religione videri potius quam veritate fidem esse constrictam. A Christi dicto non discrepat Hieroclis illud ad aureum carmen: ὁ σέβου ὅρκον ἐν ἀρχῇ παραγγείλας, τὴν ἀποχὴν τοῦ ὀμνύναι προσυπέθηκε περὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἀόριστον τῆς ἐκβάσεως ἐχόντων τὸ πέρας. ταῦτα γὰρ καὶ μικρὰ καὶ μεταπίπτοντα, διὸ οὔτε ἄξιον ἐπ' αὐτοῖς ὀμνύναι οὔτ' ἀσφαλές. *Qui in principio dixerat, Iusjurandum reverere, eo ipso præceperat abstinere à jurando de his * quæ possunt fieri & non fieri, & incertum habent casus exitum. Talia enim & parvi ducenda sunt, & mutabilia sunt, unde nec dignum de iis jurare, nec tutum.* Et Libanius in Christiani Imperatoris laudibus ponit: ἐπιορκίας τοσοῦτον ἀπεστατῶν, ὥστε καὶ πρὸς τὰς εὐορκίας ἔχειν εὐλαβῶς: *à perjurio tantum abest, ut etiam vera jurare vereatur.* Eustathius ad illud Odysseæ Ξ: ἀλλ' ἤτοι ὅρκον μὲν ἐάσομεν: sic ait: οὐ χρεία ὅρκου ἐν τοῖς ἀδήλοις πρὸς βεβαίωσιν, ἀλλ' εὐχῆς πρὸς ἀποτέλεσμα: *In rebus incertis non ad asseverationem juramentum adhibendum, sed preces pro bono exitu.*

XXII.. Ideo multis in locis vice jurisjurandi repertum est, ut * fides datis dexteris, quæ erat πίστις βεβαιοτάτη παρὰ τοῖς Πέρσαις *firmissimum apud Persas fidei vinculum*, aut alio quo signo obstringatur, ea vi, ut ni impleatur promissio, promissor non minus detestabilis habeatur quam si pejerasset. Præcipue de regibus virisque principibus dictum est usitatissimum, fidem eorum pro jurejurando valere. Tales enim esse debent, ut cum Augusto dicere possint, * Bonæ fidei sum: & cum Eumene, vitam se potius posituros quam fidem: quo & illud pertinet Guntheri Ligurini:

Can. in c. querelam de jurejur. *Diod. libro XVI.* *Pan. in c. ad aures. De his quæ vi vel metus causa. Iaf. in l. III. §. jurari. D. de jurejurand. Mynf. obf. 17. Cent. I.*

nudo jus & reverentia verbo
Regis inesse solet, quovis juramine major.

Laudat oratione pro Dejotaro Cicero C. Cæsaris dexteram, non in bellis & præliis, quam in promissis & fide firmiorem. Et heroicis temporibus sceptrum erectum pro regum jurejurando valuisse notatum Aristoteli. *III. Pol. XIV.*

Anno-

Annotata ad Caput XIII.

§. I. *ITa ut posteritas etiam majorum delicta lueret*] Vide Servium in excerptis Fuldensibus ad I Æneidos.

Vastat stirpemque domumque] Vide Zachariam v, 1, 2, 3, & interpretem ejus loci Chrysostomum de statuis xv.

Vt de Cydippe narratur] Exstat similis narratio in Metamorphosibus Antonii Liberalis de Ctesylla & Hermochare.

§. II. *Quæ jurat mens est*] ibidem :

Consilium prudensque animi sententia jurat,
Et nisi judicii vincula nulla valent.

mox :

Sed si nil dedimus præter sine pectore vocem,
Verba suis frustra viribus orba tenes.
Non ego juravi : legi jurantia verba.

& quæ sequuntur.

Mente juravi nihil] quia de re honesta tacenda, nutricis verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio & incestu.

§. III. *Quomodo putat intelligi*] Augustinus epistola CCXXIV de illo locutus qui è Punicis castris egressus in castra redierat, inde Romam venerat : *ita non attenderunt qui illum senatu moverunt, quid ipse jurando cogitasset, sed quid ab illo quibus juraverat exspectarent.* Vide & sequentia. vide ad hanc rem pulchre dicta Concilio Troslejano Tomo III conciliorum editionis Sirmondianæ. & apud Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tethbergæ ad interrogationem VI, ubi in hanc sententiam recte de Deo dicitur :

Qui non ut juras, sed ut is jurasse putavit
Cui juras, audit : sic es utrique reus.

In professione jurata Hebræorum per Hispaniam : *Si non ea intentione perfeceris, sicut à nobis me profitente audita atque intellecta sunt.*

Isidorus] Lib. II de Summo bono cap. XXXI, I. citatur causa XXII, quæst. v, c. quacunque.

Liquido jurare] Donatus ad illud in Andria :

Quia si forte opus ad herum jurejurandum mihi,
Non opposuisse, ut liquido possim.

Liquido, pure, & manifeste. χρεὼν μὴ ὑποσοβεῖν ἑτέρᾳ φράσει τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὡς ἐπὶ λέξεων εἶχον, οὕτω καὶ δηλοῦν ait in Alexio Nicetas fraudem Andronici Comneni culpans. *Oportuit non quæsita locutione verba adulterare, sed ut concepta ea fuerant eloqui.* qui & alibi, de Alexio contra sensum verba captante ; τοῖς ῥήμασι τούτοις ἐγκαθίσας, ὡς αἱ μυῖαι τῷ μώλωπι. *ita verbis illis insidebat ut musca vibici.* Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur, is qui Constantinopolim salute ipsi per jusjurandum promissa venerat. Zozomenus lib. v. Adde quæ infra cap. XVI, 2.

Pœnitentia duci dicitur] Concilium Toletanum VIII, cap. 2 : *Iurare namque Dei est à seipso ordinata nullatenus convellere : pœnitere vero eadem ordinata cum voluerit, immutare.* Retulit Gratianus in causam XXII, quæst. IV. Explica vero ut in nostro textu. *Ob con-*

Ob conditionem tacite intellectam] Senecam vide Naturalium quæstionum II, 37.

Abac. III, 17.] Adde Iobum XLI, 6. Oseam. IX, 2.

Supposuisse quod revera ita se non habeat] Vt Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud Sophoclis in Oedipode coloneo:

ἀπάτα δ' ἀπάταις
ἑτέραις ἑτέρα παραβαλλομένα
πόνον οὐ χάριν ἀντιδίδωσιν ἔχειν.
Fraus ad fraudem superaccedens,
Non benefactis, sed atroce solet
Clade rependi.

Sic ait. *καὶ αὐτοὶ δὲ νομίζουσι προσδεδέχθαι αὐτὸν καὶ ἐπηγγέλθαι τὴν ἀσφάλειαν αὐτοῦ αἰτιώμενοι καὶ οὐ πρότερον ἐπιγνωκότες, ὅτι οἰκείαις ἐνέχεται μιάσμασι. τοιοῦτον ἐστι καὶ τό·*

ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

καὶ ἐκεῖνος γὰρ ἀπατηθεὶς ὤμοσε. Putant Thebani se suscepto Oedipodi promisisse incolumitatem, causa ab ipso data, cum non ante didicissent piaculo eum domestico teneri. tale & illud:

Iurata lingua est: mente juravi nihil.
Namque & Hippolytus deceptus juraverat.

Ex legis alterius comparatione] Imo & ex causa legi de internecione addita Exodi XXIV, 33. Deut. VII, 4. cessat enim ea causa in illis qui præcepta filiorum Noæ suscipiunt, & tributa pendunt. Ita Maimonides & Samson Mi-cosi & Moses de Kotzi in præcepto jubente XV, & CXVIII.

Cui ob bene merita parcitum est] Et Gazere habitantium in historia Iosuæ XVI, 10. Gergesæos ad Christi usque tempora superstites fuisse ex Euangelio apparet Matt. VIII, 28. nam hi ab initio se dediderant. ideo omittuntur in hostium enumeratione Deuter. XX, 17. Ios. IX, 1.

Ambrosius] de Officiis III, cap. 10.

Personali cuidam servituti] ut Brutiani olim à Romanis. Gellius X, 3. Festus verbo Brutiani.

Aliud est dare, aliud amissum non repetere] *οὔτε προτρεπομένων, οὔτε κωλυόντων,* §. V.
ait in hac historia Iosephus. *Nec hortabantur Israelitæ, nec prohibebant.* Seneca Excerptorum VI, 2. *Lex eum tenet qui juvat exsulem, non qui patiatur juvari.* Symmachus: *Inanem metum divino animo tuo tentat incutere, si quis asserit conscientiam vos habere præbentium, nisi detrahentium subieritis invidiam.*

Oportet obligatio sit licita] Tractat hoc bene Ambrosius de Offic. I. §. VI.
& alii relati in causæ XXII quæstionem IV. Pertinet huc canon VII Concilii Hilerdensis relati in Tomum III Conciliorum Galliæ & in Hincmari opusculis non pauca.

Philo] de specialibus legibus.

Augustinus] de bono conjugali c. 4 citatur dicta quæstione. Vide & Gailium de Pace publica, lib. I, c. IV, §. 16. & de Albino historiam apud Paulum Warnafredi lib. II, c. 26.

Majus bonum morale impediens] quale Honorii de pace nunquam fa- §. VII.
cienda

cienda cum Alarico, Zozimo narrante. Vide c.inter cætera dicta jam quæstione & Concilium Hilerdense in Tomo III conciliorum Galliæ canone 7. Hincmarum quoque dicto opusculo ad interrogationem XIV. Libro de divortio ad interrogationem VI, & XIV.

Ne huic vel illi unquam bene facerent] Vide Baba Kama cap. IX, §. 10, & ibi notata à doctissimo Constantino.

§. X. *Testis advocatur, simul ab eo perfidia ultio exposcitur*] Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem : *Quid est jurare, nisi ejus quem testare fidei tuæ præsulem divinam potentiam confiteri ?* vide formulam insignem Chagani Avarorum apud Menandrum excerptis legationum.

§. XI. *Philo*] de specialibus legibus.

Per res alias] de Socrate Apollonius apud Philostratum VI : ὤμνυ ταῦτα οὐχ ὡς θεοὺς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὤμνυ. *Iurabat per ista, non ut per Deos, sed ne per Deos juraret.*

Elisæus per vitam Eliæ] Adde II Regum IV, 30. Cant. II, 7.

Respectu enim divini numinis jurat] ita & Gratianus causa XXII, quæstione I.

§. XII. *Si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur*] Liber Sapientiæ cap. XIV: οὐ γὰρ ἡ τῶν ὀμνυομένων δύναμις, ἀλλ' ἡ τῶν ἁμαρτανόντων δίκη ἐπεξέρχεται ἀεὶ τὴν τῶν ἀδίκων παράβασιν. quod ita vertit Latinus : *Non enim juratorum virtus, sed peccantium pœna perambulat semper injustorum prævaricationem.*

Hoc est quod ait Augustinus] Sermone XXVIII de verbis Apostoli. citatur c. Ecce dico : causa XXII, quæst. V.

§. XIII. *Vltima fides*] Procopius Persicorum II : ὅρκος ὁ τοῖς ἐν ἀνθρώποις ἀπάντων ὕστατόν τι καὶ ἰσχυρότατον εἶναι δοκεῖ τῆς ἐς ἀλλήλους πιστεώς τι καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον. *Iusjurandum quod ab hominibus habetur omnibus ultimum atque firmissimum & fidei mutuæ & veracitatis pignus.*

Ψευδορκεῖν] Hoc ψευδορκεῖν vetatur Exodi XX. ἐπιορκεῖν Levitici XIX. ut Hebræi volunt præcepto jubente CCXL.

§. XIV. *In eo qui per metum injustum causam promissioni jurata dedit*] Etiam vi extortum jusjurandum ob Dei reverentiam servandum docet Augustinus epistolis CCXXIV, & CCXXV.

A Prophetis increpatos] Vide & Ierem. XXIX. 7.

§. XV. *Is qui juratur Deus*] Gregoras, εἰς θεὸν ἡ ἐπιορκία τὸ τῆς περιφρονήσεως ἀνατίθησιν ἔγκλημα. *perjurium Deo culpam impingit negligentiæ.*

Vbi etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est] Plutarchus Lysandro : ὁ ὅρκῳ παρακρουόμενος, τὸν μὲν ἐχθρὸν ὁμολογεῖ δεδιέναι, τοῦ δὲ θεοῦ καταφρονεῖν, *qui juramento hostem circumvenit, is ostendit à se hostem metui, Deum contemni.*

Reddendum latroni] & ei qui regnum sine jure invasit, quomodo Oroferni depositum redditum à Prienensibus. Polybius & Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis.

§. XVI. *Quæ ei quasi conditio fuerit implicita*] c. Pervenit, quod est III de jurejurando. Adde L. Lege fundo, in fine D. de lege commissoria.

§. XVIII. *Atque is eam nolit*] Plautus Rudente : *Iurisjurandi rogo gratiam facias.*

Sicut nec tenebitur si cesset qualitas] Similia vide in L. Si duas. §. Gentium. D. de Excusat. tut. & apud Gailium II, obs. CXLIV, n. 8. & de Arrestis X, 9. & apud Azorium Institutionibus moralibus V, 22, q. 6, parte I.

Nunc

Nunc quod superiorum id est regum, patrum, dominorum & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint, videamus] Augustinus epistola CCXL & CCXLI. §. XX.

Olim à principibus] Suetonius Tiberio. 35. Sic & in Hispania diu usurpatum notat Ferdinandus Vasquius de success. creat. lib. II, §. 18.

Cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot] Rom. I, 9, IX, I. II Cor. I, 23. XI, 31. Philipp. I, 8. I Thess. II, 9. I Tim. II, 7. §. XXI.

Ναὶ χὶ] Recte in hoc Festi loco scripferis ναὶ, ut sæpe apud Homerum: id enim ad vocem nauci propius accedit.

Philo] de decalogo.

Et alibi] de specialibus legibus.

Pythagoras] nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ philosophiam ab Hebræis ductam dicebat, teste Origene contra Celsum. Idem & Iosephus Hebræus prodidit, & Iamblichus Pythagoricus.

Vt nec jurato sibi credatur] Philo ἤδη γὰρ ὁ γ' ὀμνὺς εἰς ἀπιστίαν ὑπονοεῖται. *Iam enim is à quo jusjurandum exigitur, perfidia est suspectus.* Sophoclis Oedipode Coloneæ dixerat Oedipus:

> οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.
>
> *Nolo te adigere jurejurando ut malum.*

respondet Theseus:

> οὔκουν πέρα γ' ἂν οὐδὲν ἢ λόγῳ φέροις.
>
> *Nec plus hab res inde quam vocis sonum.*

M. Antoninus in viri boni descriptione. μήτε ὅρκου δεόμενος *nec opus habens jurejurando.* Chrysostomus de statuis XV, εἰ μὲν πιστεύεις ὅτι ἀληθής ἐστιν ὁ ἀνὴρ μὴ ἐπαγάγῃς τοῦ ὅρκου τὴν ἀνάγκην. εἰ δὲ οἶδας ὅτι ψεύδεται μὴ ἀναγκάσῃς ἐπιορκεῖν. *Si credis veracem esse eum qui cum tibi negotium est, noli ei jurejurandi imponere necessitatē. quod si scis fore ut mentiatur, ne coge eum & pejerare.*

Quæ possunt fieri & non fieri] Bene hoc animadvertit Chrysostomus de statuis XII: ὅτι κἂν μὴ συναρπασθεὶς, μηδὲ ἄκων, μηδὲ ἀγνοῶν τοῦτο πάθῃς ὑπ' αὐτῆς τοῦ πράγματος φύσεως καὶ ἑκὼν καὶ εἰδὼς ἀναγκασθήσεται ἐπιορκῆσαι πάντως. *Etiamsi non eveniat id tibi quod impetu abreptus, aut coactus, aut nec cog tans juraveris, ipsa negotii natura id interdum secum feret ut & volens & sciens falsum jurasse deprehendaris.* Et mox: σφαλερὸν μὲν δὴ καὶ περὶ ἑαυτοῦ τινα ὀμνύναι. πολλὰ γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιστάσεως βιαζόμεθα. *Periculosum igitur etiam de suo actu jurare. multa enim nobis eripit ipsa rerum natura, subjecta casibu.*

Fides datis dextris] meminere Eustathius ad Odysseæ Ω: Aristophanis Scholiastes ad Nubes: Diodorus Siculus libro VIII. Crantzius Saxonicorum XI, 27. In c. Ad aures de his quæ vi metusve causa æquantur juramentum & fides interposita. §. XXII.

Bonæ fidei sum] de Euagora Salaminis rege Isocrates: ὁμοίως τοὺς ἐν τοῖς λόγοις ὁμολογίας ὥσπερ τοὺς ἐν τοῖς ὅρκοις διαφυλάττων. Symmachus X, 19. *nunquam major spes, quam in bonorum principum sponsione.* Nicetas de Alexio Isaaci fratre lib. III, βασιλεῦσι παρὰ πᾶν ὁτιοῦν ἐνορκίων δεῖν πίστιν περὶ πλείστου ποιεῖν. *regibus jurisjurandi fides ante omnia alia ponenda est.* Cicero pro Cornelio Balbo: *Athenis ajunt cum quidam apud eos, qui sancte graviterque jurasset, & testimonium publice dixisset, (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamasse.*

CAPUT

CAPVT XIV.

De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis.

I. *Refellitur sententia statuens restitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regum actus qua tales sunt pertinere: item regem ex juramento non teneri.*

II. *Ad quos regum actus leges pertineant distinctionibus explicatur.*

III. *Iurejurando rex quando teneatur, aut non teneatur.*

IV. *Quatenus rex teneatur his qua sine causa promisit.*

V. *Vsus ejus quod de legum vi circa regum contractus dictum est.*

VI. *Rex subditis obligari naturaliter tantum aut & civiliter quo sensu recte dicatur.*

VII. *Ius quasitum subditis licite quomodo auferatur:*

VIII. *Rejecta hic distinctio quasiti ex jure naturali aut civili.*

IX. *Contractus regum an leges sint, & quando.*

X. *Quomodo ex regum contractibus teneantur omnium bonorum heredes.*

XI. *Quomodo ex iisdem contractibus obligentur qui in regnum succedunt:*

XII. *Et quatenus.*

XIII. *Beneficia regum qua revocabilia sint, qua non, distinctione explicatur.*

XIV. *Contractibus invasorum imperii an teneatur cujus erat imperium.*

PRomissa, contractus & juramenta Regum, & qui alii iis pares jus in republica summum obtinent, peculiares habent quæstiones, tum de eo quod ipsis in actus suos licet, tum de eo quod in subditos, tum de eo quod in successores. Quod primum caput attinet, quæritur an ipse rex, ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum, aut contractum irritum facere, aut à jurejurando se exsolvere possit. Bodinus censet iisdem ex causis Regem sive aliena fraude ac dolo, sive errore circumventum, sive metu, restitui posse ex quibus subditus restitueretur, tum in iis quæ ad jura majestatis imminutæ, tum in iis quæ ad privata commoda pertinent. Addit ne jurejurando quidem teneri regem, si ejusmodi sint pacta conventa, à quibus discedere lex patiatur, etiamsi pacta honestati sint consentanea: non enim ideo teneri quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque teneatur, quatenus alterius intersit. Nos ut alibi distinximus, ita hic quoque distinguendum censemus inter actus Regis qui regii sunt, & actus ejusdem privatos. Nam in regiis actibus quæ rex facit eo loco habenda sunt, quasi communitas faceret: in tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate factæ vim nullam haberent, quia communitas seipsa superior non est, ita nec leges regiæ. Quare adversus hos contractus restitutio locum non habebit: venit enim illa ex jure civili. Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus quos minores fecissent.

Lib. 1. cap. VIII.

II. Plane si populus regem fecerit non pleno jure, sed additis legibus, poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri, aut omnino, aut ex parte, quia eatenus populus jus sibi servavit. De iis autem actibus regum qui pleno jure regnant, sed regnum non ut proprium possident, quibus regnum aut regni pars aut res fiscales alienantur, egimus supra, & ostendimus hos actus ipso naturæ jure nullos esse ut factos de re aliena. At privati actus regis considerandi sunt, non ut actus communitatis, sed ut actus partis, ac proinde facti eo animo, ut com-

ut communem legum regulam sequantur. Vnde etiam leges, quæ actus quosdam aut simpliciter, aut si is qui læsus est velit, irritos faciunt, locum & hîc habebunt, quasi sub ea conditione contractum foret. Sic videmus reges quosdam adversus fœnebre malum sibi consuluisse juris remediis. Poterit tamen rex ut aliorum ita suos actus his legibus solvere; quod an facere voluerit, ex circumstantiis erit æstimandum. Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, si quæ lex actum irritum faciat, non in favorem agentis, sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, ut nec alias leges pœnales & quicquid vim habet cogendi. Nam punitio & coactio non possunt procedere nisi à voluntatibus diversis: itaque cogens & coactum requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus.

III. Iuramentum autem Rex irritum reddere antecedenter potest ut privatus, si se ipse potestate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento: consequenter non potest, quia hîc quoque personarum distinctio requiritur. Nam quæ consequenter irrita redduntur, jam antea exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit. at ita jurare ut tenearis nisi ipse nolis, perabsurdum est, & naturæ jurisjurandi contrarium. Etsi vero ex jurejurando jus quæri alteri non possit, ob aliquod vitium in persona, tamen eum qui juraverit Deo obstringi supra ostendimus: quod ad reges non minus, quam ad alios pertinet, contra quam sentit dicto loco Bodinus.

IV. Promissa quoque plena, & absoluta, atque acceptata naturaliter jus transferre demonstratum supra est, quod itidem ad reges non minus quam ad alios pertinet, ita ut improbanda sit hoc quidem sensu eorum sententia, qui negant regem teneri unquam his quæ sine causa promisit; quod tamen quo sensu locum habere possit mox videbimus.

Ang. L. Lucius. D. de evictron. Curt. Iun. conf. 138. n. 4.

V. Cæterum quod diximus supra, leges civiles regni locum non habere in regum pactis & contractibus, id recte vidit & Vasquius. Sed quod infert emtionem & venditionem sine certo pretio, locationem & conductionem non expressa mercede, emphyteusin sine scriptura, si à regibus fiant, valitura, non concedendum est: quia hi actus non à rege qua rege, sed ab eo quasi alio quovis fieri solent. In quo actuum genere tantum abest ut communes regni leges vim nullam habeant, etiam leges oppidi ubi Rex habitat valere credimus: quia speciali ratione rex ibi se habet, ut illius cœtus membrum. Quæ tamen ut diximus ita procedunt, nisi circumstantiæ ostendant placuisse regi suum actum ab illis legibus immunem facere. Aliud vero exemplum quod idem adfert Vasquius de promissione quolibet modo facta, bene convenit, & ex his quæ supra diximus explicari potest.

Lib. II. Contr. Ill. c. 51. n. 34.

Suar. lib. III. c. 35. n. 14.

† Bald. I. D. de pactis. L. Princeps legibus. D. de legibus. Reliqua vide pag. seq.

VI. Contractibus quos rex cum subditis iniit obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, † Iurisconsulti ferme omnes sentiunt. quod loquendi genus perobscurum est. Nam naturalis obligatio interdum à juris auctoribus dicitur per abusionem de eo quod fieri natura honestum est, quanquam non vere debitum, ut legata integra

L. ult. C. de transf. L. si aquam, C. de servit. Dd. in c. 1, de Const.

 sine

Bal. L. Si pecuniam, C. de condict. ob causam: & in l. ex imperfecto, C. de testamentis. L. Si pœna. D. de cond. ind. L. 1, C. ad l. Falc. L. Sed & si lege, ¶ consuluit, D. de pet. hered. Ias. lib. v. de cond. causa dat. Castal. de Imperio, q. 111, vers. 81. Vasq. lib. 1, contr. Ill. c. 3, n. 1. Bod. 1, c. 8.

sine detractione Falcidiæ præstare, solvere debitum quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, vicem beneficio rependere, quæ omnia cessare faciunt condictionem indebiti: Interdum vero magis proprie id quod vere nos obligat, sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, sive non oriatur, ut in plena & firma pollicitatione. Maimonides Hebræus lib. III ducis dubitantium capite 54, tria hæc apte distinguit, & quæ non debentur ait venire benignitatis nomine, id est הסד quam alii interpretes ad Prov. xx, 28 explicant פלגת הטובה * *abundantiam bonitatis*; quæ debentur ex jure stricte sumto משפט *judicium* Hebræis vocari, quæ ex honestate *justitiam* צדקה id est æquitatem. ἔλεον, κρίσιν, πίστιν dixit interpres Matthæi XXIII, 23. ubi πίστιν vocat quæ Hellenistis plerunque est δικαιοσύνη. Nam κρίσιν pro eo quod stricte debetur reperias etiam Macc. VII, 18, & 32. Civiliter quoque obligari ex actu suo dici quis potest, aut eo sensu, ut obligatio procedat non ex mero jure naturali, sed ex jure civili, vel ex utroque, aut eo sensu, ut in foro actio inde detur. Dicimus ergo ex promisso & contractu Regis, quem cum subditis iniit, nasci veram ac propriam obligationem, quæ jus det ipsis subditis: ea enim est & promissorum & contractuum natura, ut supra ostendimus: etiam inter Deum & hominem. Quod si tales sint actus qui à rege, sed ut à quovis alio fiant, etiam civiles leges in eo valebunt; sin actus sit regis qua regis, ad eum civiles leges non pertinent. quod discrimen à Vasquio non satis observatum est. neque tamen eo minus ex utrovis actu nascetur actio, nempe ut declaretur jus creditoris, sed coactio sequi non poterit, ob statum eorum quibuscum negotium est: nam subditis cogere eum cui sunt subditi non licet, sed æqualibus in æquales id jus est à natura, superioribus in subditos etiam ex lege.

Vasq lib. 1, contr. Ill. c. 5, in pr. & l. 1, freq. contr. Castr. lib 1. cons. 229.

VII. Sed hoc quoque sciendum est, posse subditis jus etiam quæsitum auferri per regem duplici modo, aut in pœnam, aut ex vi supereminentis dominii. sed ut id fiat ex vi supereminentis dominii, primum requiritur utilitas publica, deinde, ut, si fieri potest, compensatio fiat ei qui suum amisit, ex communi. Hoc ergo sicut in rebus aliis locum habet, ita & in jure quod ex promisso aut contractu quæritur.

Bal. in l Cæsar. D. de publicanis. Bart. in l. fiscat, D. quod cujusque universitatis. Ias. cons. 1, col. 4. vol. 1. & aliis allegatis à Vasq. d. c. 3, n. 5.

VIII. Neque ullo modo hic admittenda est distinctio quam adferunt nonnulli, juris quæsiti ex vi juris naturalis, & ejus quod venit ex lege civili. nam in utrumvis par jus est regis, nec hoc magis quam illud sine causa tolli potest. Vbi enim dominium, aut jus aliud alicui legitimo modo partum est, id ne sine causa ei auferatur juris est naturalis. Contra si rex faciat, haud dubie tenetur reparare damnum datum: facit enim contra verum jus subditi. Hoc ergo differt jus subditorum & jus exterorum, quod jus exterorum (hoc est qui nulla ratione subditi sunt) supereminenti dominio nullo modo subest: nam de pœna infra videbimus: subditorum autem jus ei dominio subest, quatenus publica utilitas desiderat.

IX. Ex his quæ diximus & hoc apparet, quam falsum sit quod quidam tradunt, contractus Regum leges esse. Nam ex legibus nemini jus adversus Regem nascitur: ideo si eas revocet nemini facit inju-

injuriam. Peccat tamen si sine justa causa id faciat. At ex promissis & contractibus jus nascitur. Contractibus ligantur contrahentes tantum; legibus subditi omnes. Possunt tamen quædam esse mixta ex contractibus & legibus, ut contractus cum vicino rege, aut cum publicano factus, qui simul pro lege publicatur, quatenus ei insunt quæ subditis observanda sunt.

X. * Veniamus ad successores: de quibus adhibenda distinctio est, sintne omnium simul bonorum heredes, ut qui regnum quod in patrimonio est, testamento, vel ab intestato accipiunt; an successores regni duntaxat, puta ex electione nova, aut ex præscripto; sive imitatione quadam vulgaris hereditatis, sive aliter: an vero mixto jure succedentes. Nam qui bonorum omnium ita ut regni heredes sunt, quin promissis & contractibus teneantur dubitandum non est. Pro debitis enim etiam personalibus bona defuncti ut obligata sint ipsi rerum dominio coævum est.

XI. * At qui in jus regni duntaxat succedunt, aut partim in bona, in jus regni vero in solidum, quatenus obligentur, tam dignum est quæri, quam confuse hactenus tractatum est. * Directe, hoc est ἀμέσως hos successores regni, qua tales, non obligari satis est manifestum. quia jus non accipiunt ab eo qui proxime decessit, sed à populo, sive ea successio propius accedat ad jus hereditatium vulgarium, sive absit longius: de quo discrimine supra egimus. Sed ἐμμέσως, id est * per interpositam civitatem, obligantur etiam tales successores: quod sic intelligetur. Cœtus quilibet non minus quam personæ singulares jus habet se obligandi per se aut per majorem sui partem. Hoc jus transferre potest tum expresse, tum per consequentiam necessariam, puta imperium transferendo. nam in moralibus qui dat finem, dat ea quæ ad finem perducunt.

XII. Non tamen in infinitum hoc abit. neque enim obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum necessaria est, ut nec ad tutelam aut curationem, sed quatenus ejus potestatis natura exigit. * *Tutor domini loco habetur*, inquit Iulianus [a], *cum rem administrat, non cum pupillum spoliat*. quo sensu & illud intelligendum quod dixit Vlpianus [b], magistri societatis pactum societati non prodesse tantum, sed & obesse. Neque tamen, ut quidam existimant [c], res hæc ad naturam negotiorum gestorum exigenda est, ut tum demum ratus sit habendus actus, si utiliter gestus sit. Nam ad tales angustias reipublicæ imperantem redigere, ipsi reipublicæ esset periculosum. Quare nec sensisse hoc credendus est populus, cum imperium detulit. Sed quod à Romanis Imperatoribus in causa civitatis responsum est, valere transactionem quam magistratus fecissent in re dubia, non si indubitate id quod deberi possit remissum sit, idem ad nostram de populo toto quæstionem referri debet ac potest, sed servata proportione. Sicut ergo leges non quævis subditos obligant, possunt enim etiam extra eas quæ jubent quod illicitum est, * esse quædam evidenter stultæ atque absurdæ, sic & contractus regentium ita obligant subditos si probabilem habeant rationem; * quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet. Quæ distinctio multo est

a *L. qui fundum. § si tutor. D. pro emto. L. ab agnato. D. de curatoribus. L. 22. pactum, C. de pactis. L. Contra, § si curator. D. de pactis.*

b *L. Item, D. de pactis. L. Præses, C. de transactionibus.*

c *Alph. de Castro. l. 1. de leg. pœnalibus, c. 5. Vict. in Relect. de potest. Papæ, & conc. nu. 18. Th. 1 2. q. 95, art. 3.*

Pan. in c. eum ecclesiarum, nu. 14. Felin. n. 60. Turrecrem. in c. sententia 11, q. 3. concl. 6. & 7. n. 8, & 9. Alii in c. licet, de voto. Aguirre Apolog. p. 1. n. 70.

melior quam illa quæ à multis afferri solet de exitu modicæ aut immodicæ læsionis. Non enim exitus in hac re, sed probabilis ratio rei gerendæ spectanda est. Quæ si adsit, & populus ipse obligabitur, si quo casu sui juris esse inceperit, & successores ut populi capita. Nam & si quid populus liber contraxisset, obligaretur is qui postea regnum plenissimo jure acciperet. * Laudatur Cæsar Titus hoc nomine, quod beneficia à superioribus concessa à se peti passus non est, cum Tiberius, & eum secuti, non aliter rata habuissent superiorum beneficia, nisi eadem iisdem & ipsi dedissent. Titi exemplum secutus Imperator optimus Nerva in edicto quod * apud Plinium exstat sic ait: *Nolo existimet quisquam quæ alio principe vel privatim vel publice est consecutus, ideo saltem à me rescindi, ut potius mihi debeat si illa rata & certa fecero, nec gratulatio ullius instauratis eget precibus.* At vero de Vitellio cum narrasset Tacitus, eum nulla posterùm cura lacerasse imperium, vulgo ad magnitudinem beneficiorum accurrente, quibusdam & pecunia emercantibus, addit: *Apud sapientes cassa habebantur,* * *quæ neque dari, neque accipi salva republica poterant.* Illud hîc addendum est, si quo casu contractus incipiat vergere non ad damnum modo aliquod, sed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus in extensione ad illum casum censendus fuisset injustus & illicitus, tunc non tam revocari eum contractum posse,* quam declarari eum non ultra obligare, quasi factum sub conditione sine qua juste fieri non potuit. Quæ de contractibus diximus eadem intelligenda sunt * de alienatione pecuniæ populi, aut rei alterius quam secundum leges rex alienare bono publico possit. Nam hîc quoque similis adhibenda est distinctio, an probabilis donandi, aut aliter alienandi fuerit ratio. At si contractus ad regni ejusve partis aut patrimonii regalis, quatenus id regi permissum non est, alienationem pertineant, non valebunt ut facti de re aliena. Tantundem erit in regnis restrictis si quam materiam, aut actuum genus populus à potestate regia exceperit. Nam ut tales actus valeant populi per se aut per eos qui populum legitime referunt, consensus requiritur, ut ex iis quæ de alienatione supra diximus intelligi potest. Quibus distinctionibus adhibitis facile judicari poterit, justæ, an injustæ fuerint exceptiones regum, qui priorum regum nomina exsolvere recusarunt, quorum heredes non fuerant: quarum exempla apud † Bodinum videre est.

Hist. III.

Lib. 1, c. 8, §. Neque enim.

† Curt. Iun. cons. 138. n. 4. cons. 157, n. 18. Cravetta de ant. tem. 2. p. 1. partis princ. n. 38. Bell. in spec. prin. rubr. 26. Ant. Gabr. lib. 1. tit. de jure quæs. non tollendo conc. 6, n. 20. & concl. 7.

XIII. Illud quoque * à multis traditum, beneficia Principum quæ liberaliter sunt concessa semper posse revocari, sine distinctione transmittendum non est. Sunt enim quædam beneficia quæ rex de fisco facit, & quæ, nisi adsit precarii clausula, vim habent perfectæ donationis. * Hæc revocari non possunt, nisi quod subditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam cum compensatione si fieri potest. Sunt alia quæ vinculum duntaxat legis demunt sine ullo contractu. Et hæc sunt revocabilia. Quia sicut lex sublata universaliter reponi universaliter semper potest, ita & particulariter sublata particulariter reponi. Nullum enim hîc jus quæsitum est adversus legis auctorem.

XIV. Contractibus vero eorum qui sine jure imperium invaserunt,

runt, non tenebuntur populi aut veri reges. nam hi jus obligandi populum non habuerunt. De in rem verso tamen tenebuntur, id est quatenus locupletiores facti sunt.

Annotata ad Caput XIV.

Abundantiam b. nitatis] Huc pertinent ea quæ non ob aliam causam fiunt quam ut liberalitas & munificentia exerceantur, ut loquitur lex 1. D. de donationibus. χρηστότης ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπορρεῖ τῆς ἡμερότητος. *Ex ubere fonte mansueti ingenii manat beneficentia.* Plutarchus Catone majore. §. VI.

Veniamus ad successores] Vide Scriptores quibus utitur Reinkingius lib. 1, classe III, cap. 10. §. X.

At qui in jus regni duntaxat succedunt] Vide Aymonium editum à Frehero p. 373. §. XI.

Directe, hoc est ἀμέσως hos successores regni qua tales sunt non obligari satis manifestum est] Sic Solomo obligatus non fuit eo promisso quod Semei David fecerat.

Per interpositam civitatem obligantur] Similia vide c. 1. de solutionibus. Propius ad rem facit c. Abbate de sententiis & re judicata, ubi notanda verba: *Cum tam supradicti avi donatio, quam locorum acquisitio præmissorum fuerint nomine regni facta.* vide & Treutl. parte 1, disp. VI, thesi 7. Syr. de pace religionis concl. 19.

Tutor domini loco habetur, inquit Iulianus, cùm rem administrat, non cùm pupillum spoliat] Huc pertinent ea quæ habet Camdenus parte IV Elisabethæ anno CIƆ IƆ XCV, & quæ Cromerus habet de Georgii Bohemiæ regis ære alieno imprudenter suscepto à Wladislao lib. XXVII. §. XII.

Esse quadam evidenter stulta atque absurda] Vt lex Cabadis Persarum regis apud Procopium & Agathiam. Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus legatus Iustini II, ad Chosroen agens de iis quæ Iustinianus Saracenis promisisse videbatur: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἔθος, φημὶ δὲ τὸ πλέον καὶ νόμος μὴ λυσιτελοῦν, καὶ εἰ πέφυκε βασιλεὺς ὁ τὸ ἔθος ἰσχυροποιήσας ἤγουν νομοθετήσας, πολιτεία καταδικασθήσεταί ποτε. *Non enim ex unius hominis consuetudine, aut etiam lege non utili, etiam si Imperator sit, qui morem talem firmaverit, aut lege sanxerit, respublica unquam condemnabitur.*

Quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet] Sidonius lib. V, epistola XVII: *Quicquid spoponderit princeps, semper redhibet principatus.* Vide Ambrosium in laudibus Theodosii, Symmachum lib. IV, epist. 7, & 19. lib. V, 37. Conc. Toletanum V, c. 6. C. cæterum de donationibus. debita Iustiniani qui æs magnum reliquerat à Iustino imperii successore persoluta narrat Corippus lib. II.

Laudatus Cæsar Titus hoc nomine] Historia apud Suetonium c. 8, apud Xiphilinum ex Dione & apud Victorem. Simile c. Iustitiæ causa XXV, quæst. 1. Gail. obs. II, LX, 15. Vide & Radevici historiam. Guilielmus Ligurino lib. V,

Neve secuturi factum subvertere reges
Aut revocare queant, regali tuta sigillo
Argumenta Duci, monumentaque certa reliquit.

Et libro VIII,

Tanta tamen clari fuit indulgentia regis,
Vt quicunque bona priscorum munera regum
Hactenus ista fide possederat, idque probare
Legitimis poterat vel demonstrare tabellis,
Principis assensu titulo gavisus eodem
Nunc quoque possideat.

Apud Plinium] x, epist. 66.

Qua neque dari, neque accipi salva republica poterant] Laudat & applicat Mariana ad immensam munificentiam Friderici regis Neapolitani XXIV, 16. à Nerone donata etiam ab emtoribus repetiit Galba relicta decima. Tacitus historiarum I, & Plutarchus. Pertinax etiam à libertis ea exegit quæ sub specie venditionis Commodo principe lucrifecerant. Basilius Macedo Imperator repetiit quæ Michael Imperator elargitus fuerat. Zonaras de eo: ἐψήφισε τοίνυν πάντας τοὺς ἐξ ἐκείνου δωρεᾶς χρήματα λαβόντας εὐλόγου λαβεῖν, ἀναδιδόναι ταῦτα, ἢ τό γε δὴ μέρος ἥμισυ. *Communi consensu placuit, ut qui pecunias nulla probabili ex causa accepissent, partim totas, partim dimidium redderent.* Vide eundem Isaacio Comneno de donationibus Ludovici XI. vide Serranum Carolo VIII, de ejusdem donationibus etiam quæ Ecclesiis factæ non servaris Philippum Cominæum lib. IX. Marianam vero de donationibus quas Arragoniæ rex Ramirus fecerat, rescissis, libro X, c. 16. de Isabellæ donationibus rescissis per ipsam XXVII, II. Cromerum de Casimiri regis Poloniæ testamento partim probato, partim improbato, XII.

Quam declarari eum non ultra obligare] c. Suggestum est de decimis. Exemplum in Actis Alfonsi & Sanctii apud Marianam lib. XII, c. ultimo: apud Camdenum dicto anno CIϽ IϽXCV, & anno CIϽIϽ XCVII, in controversia Hansiatica.

De alienatione] Habes huc pertinentia in Conciliis Galliæ Tomo III.

§. XIII. *A multis traditum*] Vide citatos per Reinkingium libro II, classe II, c. 8, num. 26, & sequentibus.

Hac revocari non possunt [Vide Afflictum decis. CXXVIII, num. 10.

CAPUT XV.

De federibus ac sponsionibus.

I. *Publica conventiones qua:*
II. *Dividuntur in federa, sponsiones, pactiones alias.*
III. *Federum & sponsionum discrimen, & in quid sponsiones obligent.*
IV. *Rejecta divisio federum quam Menippus fecit.*
V. *Federum divisio in ea qua idem statuunt cum jure natura: & unde id natum:*
VI. *Et ea qua aliquid adjiciunt: qua sunt aqualia:*
VII. *Aut inaqualia, qua rursum dividuntur.*
VIII. *Federa cum his qui alieni sunt à vera religione licita esse jure natura:*
IX. *Nec universaliter prohiberi lege Hebrea.*
X. *Nec Christiana.*
XI. *Cautiones circa talia federa.*
XII. *Christianos omnes obligatos ad fedus ineundum adversus hostes Christianismi.*
XIII. *Si plures federatorum bellum gerant,*

rant, cui potius opem ferri oporteat distinctionibus explicatur.

X I V. *An tacite renovatum censeatur fedus.*

X V. *An partis alterius perfidia alteram liberet.*

X V I. *In quid teneantur sponsores si sponsio improbetur, ubi de Caudina sponsione.*

X V I I. *An sponsio non improbata obliget ex notitia & silentio distinctionibus explicatur, ubi de sponsione Luctatiana.*

CONventiones Vlpianus divisit in publicas & privatas: & publicam exposuit non ut quidam putant definitione, sed exemplis additis, *quæ fit per pacem*, quod primum exemplum est: *quoties inter se duces belli quædam paciscuntur*; quod secundum. Publicas ergo conventiones eas intelligit, quæ nisi jure imperii majoris aut minoris fieri nequeunt, qua nota differunt non tantum à contractibus privatorum, sed & à contractibus regum circa negotia privata. Quanquam ex privatis quoque istis belli causa nasci solet, frequentius tamen ex publicis. Ideo postquam de conventionibus generaliter à nobis tractata sunt satis multa, quædam addenda sunt quæ ad excellentiorem hanc speciem pertineant. *L. Conventionum. D. de pactu.*

I I. Publicas has conventiones quas Græci συνθήκας vocant, dividere possumus in federa, sponsiones, pactiones alias.

I I I. De federum & sponsionum discrimine adiri potest Livius libro IX. ubi recte nos docet federa esse quæ fiunt jussu summæ potestatis, & in quibus ipse populus iræ divinæ obstringitur si minus stetur dictis. Ea apud Romanos peragi per feciales solebant addito patre patrato. Sponsio autem est, ubi hi qui à potestate summa mandatum ejus rei non habent, aliquid promittunt quod illam proprie tangit. Apud Sallustium legimus: *Senatus, uti par erat, decrevit, suo suique populi injussu nullum potuisse fedus fieri.* Hieronymus Syracusarum rex cum Annibale, ut narrat Livius, societatem fecerat: at postea *Lib. XXIV.* Carthaginem misit ad fedus ex societate faciendum. Quare * quod apud Senecam patrem est: *Imperator fedus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & federe continetur*: ad antiquos eos pertinet, qui speciale ejus rei mandatum acceperant. At *in regnis regum est fedus facere. Euripides Supplicibus:

τόνδε δ' ὀμνύναι χρεὼν
Ἄδραστον· οὗτος κύριος, τύραννος ὢν
πάσης ὑπὲρ γῆς Δαναϊδῶν ὁρκωμοτεῖν·

Adrastum hunc opus
Iurare: namque is jus habet regni potens
Vt civitatem federe obstringat sua.

Legendum enim ibi, ut diximus, ὁρκωμοτεῖν, non ὁρκωμοτεῖ. Sicut autem magistratus populum non obligant, ita nec minor pars populi: quod pro Romanis est adversus Gallos Senonas: nam major pars populi erat apud Dictatorem Camillum. bifariam autem, ut apud Gellium est, cum populo agi non potest. Sed ubi qui jus populi non habent, de eo quod populi est spoponderunt, videamus in quid teneantur. Putet forte aliquis hoc casu sponsores fidem liberasse, si operam omnem dedissent, ut id quod spoponderunt fieret, secundum ea quæ de promisso tertii facto * supra diximus: sed negotii hujus,

cui contractus inest, natura obligationem multo strictiorem desiderat. Nam qui contrahendo aliquid de suo dat aut promittit, is vicissim præstari reipsa sibi aliquid vult: unde & jure civili, quod facti alieni promissiones repudiat, promissio tamen ratam rem haberi, ad id quod interest obstringit.

Lib. XXXIV. IV. Fœdera Menippus regis Antiochi ad Romanos legatus, referente * Livio, magis ex usu suo quam ex præscripto artis ita divisit, ut diceret tria esse eorum fœderum quæ inter se pacisserentur reges civitatesque genera: unum cum bello victis dicerentur leges, quo in genere quid victum habere, quo mulctari eum vellet, victoris esse arbitrium: alterum cum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut, ex partis utriusque commodo componi; tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeant: quos nec dicere leges, nec accipere.

V. At nobis accuratius instituenda partitio est, ut primum dicamus fœdera alia idem constituere quod juris est naturalis, alia aliquid ei adjicere. Prioris generis fœdera non tantum fieri solent inter hostes qui à bello discedunt, sed olim & fiebant sæpe, & aliquo modo erant necessaria inter eos qui ante nihil contraxissent. id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, cognationem inter homines quandam esse à natura, ac proinde nefas esse alterum ab altero lædi, ut olim ante diluvium, ita rursus aliquo post diluvium tempore malis moribus esset obliterata, * ita ut latrocinari & prædas agere in externos nullo bello indicto, pro licito haberetur: quod Σκυθισμὸν vocat Epiphanius.
L. ult. D. de collegiis. Hinc illa † apud Homerum, an prædones estis? amica interrogatio, * cujus & Thucydides meminit, & in Solonis lege veteri col-
Lib. XLIII. legia ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι: quippe, ut Iustinus ait, ad Tarquinii tempora latrocinium maris gloria habebatur: & illud in Romano jure, ut si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habeatur, hi hostes quidem non sint: quod autem ex Romano ad eos pervenerat, illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus servus fiat. idemque sit, si quis inde ad Romanos perveniat: & hoc quoque casu postliminium detur. Sic Corcyrenses olim ante belli Peloponnesiaci tempora hostes Atheniensium non erant, sed nec pacem cum illis, nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydidem apparet. De Boccho Sallustius: *nobis neque bello neque pace cognitus.* Hinc in barbaros prædam exercere laudatum Aristoteli. & ipsa vox hostis, veteri Latio nihil nisi externum significabat. Sub hoc genere comprehendo & fœdera quibus cavetur, ut utrinque jus hospitii, ut jus commercii sit, quatenus ista sub jure naturali veniunt, qua de re egimus alibi. Vtitur hoc discrimine
Liv. lib. XLI. Arco, in oratione ad Achæos apud Livium, ubi non de societate ait quæri, sed de commercio præbendi repetendique juris: nempe ne servis Macedonum apud se perfugium esset. Hoc genus totum conventionum Græci stricte εἰρήνην vocant, & opponunt σπονδαῖς, ut tum alibi videre est, tum in oratione Andocidis de pace cum Lacedæmoniis.

VI. Con-

VI. Conventiones quæ juri naturæ aliquid adjiciunt, aut æquales sunt, aut inæquales. * Æquales sunt quæ utrimque eodem modo se habent, αἳ ἴσως καὶ κοινῶς ἐν ἀμφοτέροις ἔχωσι, ut Isocrates in Panegyrico loquitur: quo illud Virgilii pertinet:

Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambas
Invictas gentes æterna in federa mittam.

Græci istas vocant modo συνθήκας simpliciter, modo συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, ut apud Appianum & Xenophontem videre est: has magis proprie σπονδὰς & quatenus minus dignos respiciunt προστάγματα, aut συνθήκας ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων, quas Demosthenes in oratione de Rhodiorum libertate, fugiendas ait his qui libertatem amant, quia ad servitutem accedant proxime. Vtriusque modi federa aut pacis, aut societatis alicujus fiunt causa. Æqualia pacis, ut quæ de restituendis captivis, rebus captis, & ad securitatem conveniri solent, qua de re agendum erit infra in belli effectibus & consectaneis. Æqualia societatis, aut ad commercia pertinent, aut ad belli communitatem, aut ad res alias. Æquales de commerciis pactiones variæ esse possunt, puta utrinque ne vectigal ullum solvatur, quod in vetere erat federe Romanorum & Carthaginiensium, excepto eo quod scribæ & præconi dabatur, aut ne majus solvatur quam in præsens, aut ad certam quantitatem. Sic & in bellica societate ut auxilia præstentur paria equitum, peditum, navium, sive ad omne bellum quod Græci * ξυμμαχίαν vocant, & explicat Thucydides τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους νομίζειν *eosdem hostes & amicos habere*: quod & apud Livium sæpe reperias, sive ad tuendos fines duntaxat, quod ἐπιμαχίαν, sive ad certum bellum, aut in certos hostes, aut in omnes quidem, sed exceptis sociis, ut in federe inter Pœnos & Macedonas, quod apud Polybium est: quomodo & Rhodii Antigono & Demetrio per fedus auxilia pro- *Plut. Demetrio.* miserunt in hostes quosvis excepto Ptolemæo. Potest, ut diximus, æquale fedus & ad res alias pertinere, * ut ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius alter defendat, ne iter alterius hosti præbeat.

VII. Ex æqualibus qualia sint inæqualia facile est intelligi. Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut si quis auxilia promittat, nec restipuletur, aut majora promittat: Ex parte indigniori inæqualia, aut ut Isocrates dicto Panegyrico loquitur, τὰ τοὺς ἑτέρους ἐλαττοῦντα παρὰ τὸ δίκαιον, sunt ea quæ diximus προστάγματα, aut ἐπιτάγματα vocari. Et hæc ipsa aut cum imminutione sunt imperii, aut sine ejus imminutione. Cum imminutione imperii, ut in secundo federe Carthaginiensium cum Romanis, ne cui Carthaginienses bellum facerent injussu populi Romani. Ab eo tempore, ut Appianus loquitur, Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ὑπήκοοι ἔνσπονδοι, *Carthaginienses Romanis ex federe morem gerebant.* Potest addi huic generi deditio conditionata, nisi quod illa non imminutionem, sed translationem totius imperii continet, qua de re diximus alibi. Talem autem conventionem federis nomine, & alibi Livius appellat, ut libro IX: *Teates Apuli impetraverunt ut fedus daretur, neque ut æquo tamen federe, sed ut in ditione populi Romani essent.* Sine imminu-

tione imperii onera, aut transitoria sunt, aut manentia. Transitoria de solvendo stipendio, de mœnibus diruendis, ut locis quibusdam decedatur: ut dentur obsides, elephanti, naves. Manentia, ut de imperio ac majestate comiter colenda, cujus federis quæ sit vis alibi diximus. Huic proximum est ut hostes & amici habeantur quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum alrero bellum sit, per fines rransitus commeatusve detur. Tum illa minora, ne arces certis locis ædificare, ne exercitum ducere, ne naves habere ulrra numerum definirum, ne urbem condere, nc navigare, ne militem certis locis conscribere liceat: ne socios oppugnare: ne commeatu hostes juvare: ne recipere eos qui aliunde veniunt: ur federa prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre est. Solent autem federa inæqualia contrahi, non tantum inrer victores & victos, ut Menippus censebât, sed & inter potentiores & impotentiores etiam qui bello inter se experti non sunt.

VIII. De federibus frequens est quæstio, licitene ineantur cum his qui à vera religione alieni sunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet. Nam id jus ita omnibus hominibus commune est, ut religionis discrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæstionem rractant, * non Theologi tantum, sed & Iurisconsultorum nonnulli, inter quos Oldradus & Decianus.

Th. 2, 2. *q.* 10. *art.* 10. *Oldr conf.* 71. *Deci.* 111. *conf.* 20.

IX. Videamus primum de jure divino veteri, acturi deinde de novo. Fedus non nocendi causa cum alienis à religione contrahere ante Mosis legem licuir. Exemplum est in federe Iacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, quando non satis constat eum fuisse idololatram. Neque id lex per Mosem data mutavir. Exemplo sint Ægyptii haud dubie tunc idololatræ. Hos tamen aversari vetantur Hebræi. Excipiendi sunt populi septem divina sententia damnati, cujus sententiæ exsecutores erant delegati Israelitæ. nam his in idololatria perstantibus, & imperium detrectantibus parcere vetantur, quibus itidem decreto divino additi sunt Amalecitæ. Federa quoque commerciorum, & quæ his similia ad utilitatem communem, aut alrerius partis pertinent, inire cum profanis licer per legem. nihil enim reperitur quod obstet. Et exempla habemus federum quæ David & Solomo cum Hiromo Tyriorum rege fecerunt; ac norandum in sacra historia dici fedus hoc à Solomone factum juxta sapientiam quam Deus ei dederat. Lex quidem Mosis specialiter imperat benefacere popularibus, ἀγαπᾶν τ̃ πλησίον: præterea peculiaris victus & morum ratio Iudæis præscripta familiarem cum hominibus cæteris consuetudinem vix patiebatur. At hinc non sequitur aut benefacere exrraneis non licuisse, aut etiam laudabile id non esse, quod male inde collegit posteriorum magistrorum prava interpretatio: unde illud Iuvenalis de Iudæis:

Gen. XXXI, 44. *Deuteron.* XXIII. 7. *Deut.* VII, 1. *Deut.* XXV, 17. II *Sam.* V, 11. I *Reg.* V, 12. *Levit.* XIX, 8. *Deut.* XXII, 1.

Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti.

quo loco exemplum monstrandæ viæ minime molesta neque sumtuosa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda Cicero dicit & Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iisdem: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promtu, adversus omnes alios hostile odium.* Sic in novi federis

Off. I. *De benef.* VI. 9. *Hist.* V.

federis historia legimus sæpe non solitos Iudæos convivere συγχωρεῖν, συνεσθίειν, κολλᾶσθαι, προσιέναι alienigenis. Et Apollonius Molo Iudæis objiciebat, ὅτι μὴ παραδέχοιτο τοὺς ἄλλαις προκατειλημμένους δόξαις περὶ Θεοῦ, μηδὲ κοινωνεῖν ἐθέλοι τοῖς καθ' ἑτέραν συνήθειαν βίου ζῆν προαιρουμένοις: *non admitti ab eis qui de Deo sentirent alia, nec quicquam ipsis commune esse cum his qui institutis differrent:* Amici Antiochi apud Diodorum Iudæos accusant: μόνους ἁπάντων ἐθνῶν ἀκοινωνήτους εἶναι τῆς πρὸς ἄλλο ἔθνος ἐπιμιξίας καὶ πολεμίους ὑπολαμβάνειν πάντας: *solos ex omnibus populis insociabiles esse extraneis, ita ut ceteros pro hostibus ducant.* Sequitur de iisdem, μηδενὶ ἄλλῳ ἔθνει τραπέζης κοινωνεῖν τὸ παράπαν, μηδὲ εὐνοεῖν, *cum nulla gente alia mensam habere communem, neque bene eos aliis velle.* Mox eis tribuitur μισανθρωπία *odium humani generis.* Et apud Philostratum Tyanensis de Iudæis: οἱ βίον ἄμικτον εὑρόντες, οἷς μήτε κοινὴ πρὸς ἀνθρώπους τράπεζα: *vitæ genus adeo secretum ab humano commercio repererunt, ut ne mensam quidem cum aliis communem habeant.* Sicut & passim Iudæis apud Iosephum objicitur, τὸ ἄμικτον, τὸ ἀσύμφυλον, ἡ διαίτης ἀμιξία, *insociabilis vivendi ratio.* At hunc non esse legis sensum Christus nos docuit exemplo suo, cum à Samaritide femina aquam accipere non recusavit, legis ubique observantissimus. Sed & olim David apud populos irreligiosos perfugium sibi quæsiverat, nusquam eo nomine reprehensus. Apud Iosephum Solomoni templum dedicanti, & oranti ut Deus ibi etiam alienigenarum preces exaudiret, hæc tribuitur oratio: ἡμεῖς οὐκ ἀπάνθρωποι τὴν φύσιν ἐσμὲν, οὐδὲ ἀλλοτρίως πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους ἔχομεν: *non sumus inhumano ingenio neque male affecti erga extraneos.* Excipiendi ab hac regula non illi tantum populi quos supra diximus, sed insuper Ammonitæ & Moabitæ de quibus scriptum est Deut. XXIII, 6; *Non quæres prosperitatem eorum* (ita rectius hoc loco verteris שלמם quam pacem eorum) *nec bonum eorum ullis diebus tuis unquam.* Quibus verbis federa benefica cum illis populis vetantur, non etiam jus belli conceditur: aut certe, quæ Hebræorum quorundam sententia est, vetatur pax ab illis peti, non etiam oblata accipi. Certe jus belli in Ammonitas Hebræis negatur Deut. II, 19: neque Iephthes arma in eos movit nisi post tentatas æquæ pacis vias, neque David nisi atrocibus injuriis lacessitus. De societate bellica quæstio superest. Ante legem, hanc quoque non illicitam fuisse cum profanis gentibus, exemplo apparet Abrahami, impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Mosis quicquam generaliter hac in re mutatum legitur. Atque ita videmus sensisse * Asmonæos, legis & peritos & reverentes admodum, ut ex religiosa Sabbathi observatione, permissa sola sui tutela, non alio armorum usu, apparet. Et hi tamen cum Lacedæmoniis & Romanis fedus pepigere, approbantibus sacerdotibus & populo: imo & pro eorum salute sacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, causas habent peculiares. Nam si quos reges aut populos, extra eos qui in lege expressi erant, exosos sibi & infortunio damnatos per Prophetas Deus significasset, eorum tutelam suscipere, aut cum iis arma sociare haud dubie nefas erat. Huc illud pertinet Prophetæ * ad Iosaphatum de rege Israelis:

Ant. VIII. 2.

Iud. XI, 16.

II Sam. X.

Tene

*Tene improbo opitulari, & eos diligere * qui Deum oderunt? At ob hoc ipsum exarsit in te Dei ira.* Nam infelicem belli exitum Micheas Propheta jam ante prædixerat. Et alterius Prophetæ ad Amasiam: *Ne ito tecum exercitus Israelitarum: nam non adest Deus Israelitis, ulli inquam Ephraimitarum.* Hoc vero non venire ex natura federis, sed ex personæ peculiari quadam qualitate, vel hinc evincitur, quod graviter increpitus est Iosaphatus, etiam diris additis, eo nomine quod commercii causa societatem inisset cum Ochozia rege Israelitarum similem ei quam David & Solomo inierant cum Hiromo, quos eo nomine partim non reprehensos, partim laudatos diximus. Nam quod additur Ochoziam impie egisse, debet ad totam ejus vitam referri ob quam Deus ipsi omnibusque ejus conatibus infensus fuerit: quomodo hæc historia explicatur in libro, cui nomen constitutiones Clementis, VI, capite XVIII. Notandum & hoc, pejorem fuisse causam eorum qui à Iacobo orti Deum bene cognitum deseruerant, quam populorum extraneorum. Nam in defectores illos cæteri populares armabantur * lege quæ exstat Deut. XIII, 13. Est & ubi culpantur federa ob animi vitium unde procedebant: ita à Propheta reprehensus Asa, quod ad societatem Syri se contulisset, Deo diffisus: quod ostenderat cum res Deo sacratas ad Syrum mitteret.[a] Sed nempe rex idem culpatus quod in medicis spem posuisset non in Deo. Non ergo ex hac historia magis sequitur per se, aut generaliter malum esse societatem contrahere cum talibus quales erant Syri, quam medicos consulere. Multa enim non illicita vitiat animus, ut [b] censum in Davide, [c] thesaurorum ostensionem in Ezechia. Sic [d] alibi fiducia in Ægyptio posita reprehenditur, cum tamen Solomoni [e] cum Ægyptio affinitatem contrahere licuerit. Quibus & hoc addendum est, [f] Hebræos sub statu legis veteris disertas habuisse promissiones victoriæ, si legem observarent, quominus recurrendum habebant ad humana auxilia. Exstant quidem & apud Solomonem [g] sententiæ non paucæ de vitandis consortiis impiorum. Sed hæc prudentiæ monita sunt, non legis præcepta: & illa ipsa monita, ut moralia pleraque, plurimas habent exceptiones.

X. Lex autem Euangelii nihil hac in parte mutavit: imo magis etiam favet federibus, quibus hi qui à religione alieni sunt, in causa justa sublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines data occasione, non liberam modo reliquit & laudabilem, sed & sub præcepto posuit. Nam Dei exemplo, qui solem oriri facit bonis & malis, & pluvia utrosque humectat, jubemur nullum hominum genus à beneficiis nostris excludere. Bene Tertullianus: *Quamdiu intra Israelem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gentes hereditatem & possessionem terminos terræ, & cœpit expungi quod dictum est Osee: Non populus meus populus meus, & non misericordiam consecuta misericordiam consecuta, Natio scilicet, exinde Christus in omnes legem fraternæ benignitatis extendit, neminem excludens in miseratione sicut in vocatione.* Quæ accipi oportet salva gradus differentia, ut in omnes simus benefici, præcipue tamen in religionis consortes. In Clementis constitutionibus legimus: πᾶσιν δὲ δίκαιον διδόναι ἐξ οἰκείων πόνων.

ἀγα-

II Paralip. XIX, 2.
II Paralip. XXV, 7.
II Paralip. XX, 37.
II Paralip. XVI, 2. 7.
Esa. VIII. 6.
a II Paral. XVI, 12.
Ambr. ad Rom. cap. 3.
Auctor. imperfect. ad Mat. c. XVI.
b II Sam. XXIV.
c II Reg. XX, 13.
d Esa. XXXI, 1.
e I Reg. III. 1.
f Deuteron. XXVIII. 7.
g Prov. I, 15; XIII, 20; XXII, 24; XXIV, 1.
Victoria de Indis relect. I. n. 15. & 17. Franc. Arius de bello n. 192. Cajet. 2. 2, q. 40. art. 1. Molin. tract. II. disp. 112.
Matthæi V. 45.
Gal. VI, 10.
lib. VII. cap. III.

προτιμητέον δὲ τοὺς ἁγίους. *Omnibus largiendum de nostra opera: sed ita ut sanctorum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas*, inquit Ambrosius, *fide, causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei.* Simile est illud Aristotelis: οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνήθων καὶ ὀθνείων φροντίζειν. *Of. 1, c. 3. Nic. IV.* *Neque enim par est æqualem curam subiri pro externis & pro amicis.* Convictus etiam familiaris cum hominibus qui alieni sunt à religione non prohibetur: ac ne cum illis quidem quorum pejor causa est, & qui à disciplinæ Christianæ regula deficiunt, omne interdicitur commercium, sed familiare extra necessitatem, non etiam quod emendandis ipsis spem præbet. Illud vero quod apud Paulum est, *Ne jugum ducite cum alienis à fide: quod enim consortium est justitia cum iniquitate, aut quæ commixtio est luci cum tenebris, aut quæ concordia est Christo cum Satana, aut quæ pars credenti cum non credente?* *II Thessal. I, 15. II Corinth. VI, 14.* ad eos pertinet qui in idoliis convivabantur, atque ita aut idololatriam committebant, aut certe committentium speciem præbebant. Ostendunt sequentia: *Quæ consensio templo Dei cum idolis?* similia illis quæ in priore ad Corinthios eosdem: *Non potestis fieri participes mensæ Domini & mensæ dæmoniorum.* *I Cor. X, 21.* Neque ab eo quod subeunda sponte non sunt profanorum imperia, nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumentum. Nam in utroque hoc casu apparet majus periculum, aut certe plus difficultatis injici veri religionis usui. adde quod magis perpetua sunt ista vincula: & in matrimonio liberior electio, cum federa ex temporum & locorum occasione sumenda sint. Sicut autem benefacere profanis malum non est, ita nec opem eorum implorare, sicut Cæsaris & Tribuni auxilium Paulus invocavit. *Sylv. verb. bellum. 1, n. 9, concl. 3. Pan. in c. quod super. de voto.*

XI. Nulla ergo hîc intrinseca aut universalis est pravitas, sed * ex circumstantiis æstimanda. Cavendum enim ne nimia commixtio contagium adferat infirmis; quam ad rem utile erit sedes distingui, sicut Israelitæ seorsim ab Ægyptiis habitarunt. Neque enim ratione caret illud Alexandridæ:

> οὐκ ἂν δυναίμην συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγώ·
> οὔθ' οἱ τρόποι γὰρ ὁμονοοῦσ' οὔθ' οἱ νόμοι
> ἡμῶν. ἀπ' ἀλλήλων δὲ διέχουσι πολύ.
>
> *Ego esse vester non queam commilito,*
> *Quando nec leges, nec mores consentiunt,*
> *Sed multis inter se intervallis discrepant.*

Quo pertinent & ea, quæ alibi attulimus, de religione Iudæorum & Christianorum in commilitio cum paganis. *Lib. 1, c. 2.* Sed & si ex societate tali profanæ opes magnum sint habituræ incrementum, abstinendum erit extra summam necessitatem: *Sylvest. in verbo Bellum, p. 1. n. 9, v. 3.* In qua locum habet, quod in simili re dixit Thucydides: ἀνεπίφθονον δὲ ὅσοι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπιβουλευόμεθα, μὴ Ἕλληνας μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους προσλαβόντας διασωθῆναι. *Libro 1.* *His qui insidiis impetuntur, ut nos ab Athenensibus, invidiæ fieri non debet si salutem quærunt non Græcorum modo, sed & barbarorum auxiliis.* Non enim jus quodvis sufficit ad id committendum, quod religioni, si non directe, indirecte tamen nociturum putetur. Quærendum enim primo loco est regnum cœleste, id est Euangelii propagatio. *Matth. VI, 33.* Optandum esset, ut multi hodie Principes ac populi in animum admitterent liberam

beram & piam vocem Fulconis Archiepiscopi quondam Remensis,
Frod. l. iv. historia Remensis c. 6. Carolum Simplicem sic admonentis: *Quis non expavescat vos * inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Christiani, pagana arma & federa suscipere detestanda? Nihil enim distat utrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat.* Exstat apud Arrianum dictum Alexandri: ἀδικεῖν μεγάλα τοὺς στρατευομένους ἐναντία τῇ Ἑλλάδι παρὰ τοῖς βαρβάροις, παρὰ τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων: *graviter eos delinquere, qui adversum Græcos Barbaris militarent, contra Græcorum jura.*

1 Cor. xii, 18, 26. XII. Illud hic addam, cum omnes Christiani unius corporis membra sint, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala persentiscere, sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos qua populi sunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro se quisque tantum, sed & pro mandata sibi potestate servire Christo debet. Hoc autem præstare reges & populi non possunt, grassante armis hoste impio, * nisi alii aliis auxilio sint: quod commode fieri nequit, nisi fedus eo nomine ineatur: quod fedus jam olim initum fuit, & princeps ejus creatus consensu communi Romanus Imperator. Debent ergo Christiani omnes ad causam hanc communem pro virium modo viros aut pecunias conferre: quod quominus faciant non video quomodo possint excusari, nisi si qui bello inevitabili, aut non dissimili malo domi distineantur.

XIII. Solet sæpe & illa incidere quæstio, si plures bellum gerant, utri potius opem ferre debeat qui utrique est federatus. Hic primum sciendum est, quod & supra diximus, ad injusta bella nullam esse obligationem. Quare * qui federatorum justam habet belli causam præferendus, si cum extraneo res sit. Etiam si cum alio federato. Sic oratione de Megalopoli ostendit Demosthenes, Messeniis sociis contra Lacedæmonios item socios opem ferri ab Atheniensibus debere, si ab his incipiat injuria. Sed id ita verum, nisi convenerit hoc quoque ne adversus eum auxilia mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus erat: *Hostium hostes erimus, exceptis regibus, civitatibus, & portubus quibuscum fedus nobis & amicitia est.* Quod si federati inter se committantur causis utrinque injustis, quod accidere potest, utraque parte abstinendum erit. Sic in Leuctrica Aristidis quinta dicitur, εἰ μὲν ἐπ᾽ ἄλλους ἐκάλουν, ῥᾳδίως ἂν· ἐπ᾽ ἀλλήλους δὲ καλούντων, οὐκ ἐθέλειν πορεύεσθαι: *siquidem in alios auxilium poscerent, facile esse negotium: sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri.* Quod si federati in alios bellent justa quisque de causa, si utrique auxilia mitti possunt, puta in milite aut pecunia, mittenda erunt, ut fit circa creditores personales. At si ipsius qui promisit præsentia requiritur quæ individua est, ratio postulat * ut præferatur cum quo antiquius est fedus, quod Acarnanes Spartanis dicunt apud Polybium: eodemque pertinet Consulis Romani responsum Campanis datum: *amicitias ita instituti par est * ne qua vetustior amicitia ac societas violetur.* Sed addenda exceptio, nisi fedus posterius ultra promissionem aliquid habet, * quod quasi dominii translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. * Nam & sic in venditione dicimus priorem præferri, nisi posterior dominium transtulerit. Sic Nepesinis apud Livium deditionis quam

Polyb. l. vi.

Lib. ix.

Sylvest. in verb. bellum p. 1, n. 7.

Lib. vi.

socie-

societatis fides sanctior. Distinguunt hæc alii subtilius, sed quæ dixi, ut simpliciora, ita veriora arbitror.

XIV. Finito tempore fedus tacite renovatum intelligi non debet, nisi ex actibus qui nullam aliam interpretationem recipiunt. non enim facile præsumitur nova obligatio. *Dec. cons. 407.*

XV. Si pars una fedus violaverit, poterit altera à federe discedere: nam capita federis singula conditionis vim habent. Exemplo sit illud apud † Thucydidem: λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ δι' ἐρημίας ἄλλοις προσιόντες, ἀλλ' οἱ μὴ βοηθοῦντες οἷς ἂν ξυνομόσωσι. *Soluti federis culpam sustinent, non qui deserti ad alios se conferunt, sed qui quam jurati promiserant opem re non præstant.* Alibi apud eundem: ὅ, τι δ' ἂν τούτων παραβαίνωσιν ἑκάτεροι καὶ ὁτιοῦν, τότε λελύσθαι τὰς σπονδάς. *Si vel tantillum ex dictis pars alterutra transgrederetur, rupta fore pacta.* Sed hoc ita verum est, ni aliter convenerit: quod fieri interdum solet ne ob quasvis offensas à federe discedere liceat. *Dec. cons. 265. Cap. 451. 455, 461.* *† Libro I.*

XVI. Sponsionum tot esse materiæ possunt, quot federum. Distant enim hæc personarum facientium potestate. Sed duo sunt quæ de sponsionibus quæri solent: Primum si improbetur à rege, aut civitate sponsio, in quid teneantur sponsores, ad id quod interest, an ad restituendam rem in eum statum in quo erat ante sponsionem, an ad corpus dedendum. Prima sententia videtur juri civili Romano congruere: secunda æquitati, quam in Caudina controversia tribuni plebis L. Livius & Q. Melius urgebant: tertia usu probata est, ut exemplis sponsionum duarum nobilium Caudinæ & Numantinæ apparuit. Sed illud ante omnia tenendum, eum qui summum imperium habet nullam in partem obligari. Bene enim Romanis Posthumius: *Hosti nihil spopondistis: civem neminem pro vobis spondere jussistis. nihil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis; nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis.* Bene idem: *Injussu populi nego quicquam sanciri posse quod populum teneat:* & hoc non minus recte: *si quid est in quod obligari populus possit, in omnia potest.* Ergo nec ad id quod interest, nec ad restitutionem populus tenebatur: cum quo si negotium sibi esse voluissent Samnites, retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant, & Romam legatos mittere qui cum Senatu ac populo de pace ac federe agerent, ut quanti ipsis esset exercitus incolumitas id ipsi æstimarent. Tum demum si pactis statum non esset, potuissent dicere quod & ab ipsis & à Numantinis dictum ait Vellejus, publicæ violationem fidei non debere unius lui sanguine. Majori specie dici potest* milites omnes fuisse obligatos. Et certe æquum id esset, si ipsorum jussu ac nomine contractum foret à sponsoribus, ut in pacto quod Hannibal fecit cum Macedonibus factum videmus. Quod si * fide sponsorum & * sexcentorum quos imperarunt obsidum fuerunt contenti Samnites, habent quod sibi imputent. Rursum si sponsores præ se tulerunt potestatem publico nomine contrahendi, ex damno per dolum dato ad restitutionem tenebantur. Si id non apparet, tenebantur ad id quod intererat ex vi negotii ratum haberi. Et hoc casu non corpora tantum, sed & bona sponsorum fuissent obligata Samnitibus, nisi pœnam vice ejus quod interest expressissent.

Nam

Nam de obsidibus convenerat, ut capite luerent si pacto non staretur. De sponsoribus an eadem dicta sit pœna in obscuro est. Pœnæ autem stipulatio tali modo facta efficit, ut si factum præstari nequeat, nihil aliud sit in obligatione: succedit enim certum loco incerti quod interest. Erat autem communis istorum temporum sententia, etiam vitam valide posse obligari. Apud nos autem qui aliter sentimus, existimo tali sponsione bona primum ad id quod interest, & si ea non sufficiant, corpus ad servitutem obligari. * Fabius olim Maximus cum pactum quoddam ejus cum hostibus factum Senatus improbasset, fundum suum ducentis millibus vendidit, & fidei satisfecit. Samnites vero * Brutulum Papium induciarum ruptorem simul cum bonis suis dedendum recte censuerunt.

Scriptor de vir. Ill. cap. 43. Plut. Fabio Maximo Livius libro VIII *&* IX.

XVII. Altera quæstio est, an sponsio obliget summam potestatem ex notitia & silentio. Hic distinguendum primum an pure facta sit sponsio, an sub conditione si rata haberetur à summa potestate. Nam hæc conditio non impleta (debent autem conditiones diserte impleri) nullam facit sponsionem. Quod recte convenit in sponsionem Luctatii cum Pœnis: accedebat quod ea se populus, quia suo injussu facta erat, teneri negaverat: itaque publico consilio aliud de integro fedus factum erat. Videndum deinde, an præter silentium res aliqua accesserit. nam sine re aut facto aliquo silentium non satis probabilem voluntatis conjecturam suppeditat, ut ex his quæ de dominii derelictione supra diximus, intelligi potest. Sed si actus aliqui accesserint, qui ad aliam causam probabiliter referri nequeant, tum recte intelligetur actus ratus esse habitus: quomodo probatum id quod cum Gaditanis convenerat; notat Cicero pro Balbo. Silentium adversus Carthaginienses urgebant Romani de pactione cum Asdrubale facta. Sed cum illa pactio verbis concepta esset negantibus, ne Pœni amnem Iberum transirent, vix erat ut silentium solum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret, quippe cum factum proprium nullum secutum esset, nisi aliquando Pœnus Iberum transire volens prohibitus à Romanis esset, eorumque dicto Pœni paruissent. talis enim actus vim habet actus positivi, nec manet intra fines nude abnutivos. Quod si Luctatii pactio plures habuisset partes, & cæteras partes à jure communi abeuntes observatas à Romanis semper appareret, jam satis firma esset conjectura probatæ pactionis. Restabat hîc dicere aliquid de pactionibus quas duces & milites non de eo quod summi est imperii, sed de re privata sua aut sibi permissa faciunt: sed de his agendi oportunior erit locus ubi ad ea quæ in bello accidunt perventum erit.

Liv. l. XXI. *Polyb. libro* III.

Polyb. & Liv. dictis locis.

Annotata ad Caput XV.

§. III. *Quod apud Senecam patrem est*] Contr. IV, 29.

In regnis regum est fedus facere] Vide quæ infra lib. III, cap. XX, §. II, & sequentibus. Servius ad illud II Æneidos.

Servataque serves
Troja fidem;

Quia

Quia quod rex promittit videtur respublica promittere. Et ubi Æneas singulari certamine pugnaturus prius cum Latino fedus facit; *Turnum*, ait, *non inducit jurantem, quia præsente rege non habet potestatem.*

Supra diximus] Hoc libro, c. XI, §. XXII.

Livio] Adde Diodorum Siculum Exc. leg. IV. §. IV.

Ita ut latrocinari & prædas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito §. V.
haberetur] Cæsar de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt.* Accedit testis Tacitus de moribus Germaniæ, & Saxo libro XIV, & alibi. Idem de Tyrrhenis scriptum est Servio ad VIII & X Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. Diodoro Siculo de Lusitanis: quicum Plutarchus consentit Mario: τὸ λῃστεύειν οὔπω τότε τῶν Ἰβήρων οὐχὶ κάλλιστον ἡγουμένων. *ad id tempus Hispanis latrocinari inter pulcherrima habebatur.* Simile est quod Iudæi damnum datum ei qui nec Iudæus sit, nec Iudæis federatus, sarciendum negant.

Apud Homerum] Odysseæ γ. ubi Scholiastes οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat sed insuper gloriosum ducebatur.*

Cujus & Thucydides meminit] Libro I. additque οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον: *nondum infamiam habebat id vitæ genus, quin potius laudi tribuebatur.*

Æquales sunt] Sic Plinius Parthos ait cum Scythis ex æquo degere. Pompejus apud Lucanum de eadem Parthorum gente: §. VI.

Solus
Ex æquo me Parthus adit.

Συμμαχίαν vocant] veteres ὁμαιχμίαν. Zosimus lib. V.

Ut ne in confinio alterius alter arces habeat] Exemplum vide apud Procopium Persicorum I.

Non Theologi tantum] puta Antoninus, Cajetanus, Toletus, Molina, Valdesius, Malderus. §. VIII.

Abraham] Idem cum Escole & Anero fedus fecit. Sic & David cum Achi & Naaso. Solomon cum Ægyptiis. Asa cum Benadado. §. IX.

Asmonæos legis & peritos & reverentes admodum] Laus eorum est in Thargume Chaldaico, in libris Maccabaicis, in epistola ad Hebræos. Horum exemplum secuti Imperatores & reges Christiani federa aut cum non Christianis, aut cum non sane Christianis fecere, Constantinus cum Gothis & Vandalis, Iustinianus cum Langobardis: cum Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis Theodosius, Honorius, Leo, Heraclius, Basilius, Isaacius, Angelus, Palæologus: cum Mauris reges Hispaniæ Alfonsus Hispalensis, Ramirus, Alfonsus Castus, Sanctius Castellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus: Petrus Legionis rex: Alfonsus Castellæ rex prudentissimus: cum Tartaris Rodolphus Habspurgensis. Adi Iohannem de Carthagena libro III de Iure Belli Romani Pontificis, c. I. Iulius II Pontifex Turcis usus.

Ad Iosaphatum] Iosephus: ᾐτιᾶτο τῆς πρὸς Ἄχαβον συμμαχίας ἀνθρώπου ἀσεβοῦς καὶ πονηροῦ: *accusabat eum societatis initæ cum Achabo homine impio ac scelerato.*

Qui Deum oderunt] Gratianus Valenti patruo contra Scythas opem petenti scripsit *ὡς οὐ δεῖ τῷ ἐχθρῷ τοῦ θεοῦ συμμαχεῖν* *fas non esse socialia arma jungere cum eo qui Dei sit hostis.* Zonaras.

§. II. *Lege qua exstat Deut.* XIII, 13.] Adde exemplum Iosue c. XXII.

Ex circumstantiis æstimanda] Vide orationem Phartazæ ad Lazos apud Agathiam III. Saxo libro IX, in verbis Ludovici regis Francorum ad Huraldum. *Nullam posse animorum intervenire concordiam dissona sacra complexis. quamobrem petitorem opis, primum religionis contubernio opus habere, neque magnorum operum consortes existere posse, quos superna venerationis formula disparasset.*

Inimicorum Dei amicitiam velle] Exemplum in Mancafa apud Nicetam rebus Isaaci Angeli lib. II. Prædicatur pietas Emanuelis Ducis Sabaudiæ, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cùm posset, noluit.

§. XII. *Nisi alii aliis auxilio sint*] Ad hanc rem vide Marianam libro XXX. Parutam libro IV. Bizarum VII, & XII.

§. XIII. *Qui federatorum justam habet belli causam preferendus*] Vide infra libro III, c. XXV. §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Et si scivero velle te aliquem juste offendere & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi, sicut potero, præstabo auxilium.*

Vt præferatur cum quo antiquius est fœdus] Vide de Feudis lib. IV, cap. 31.

Ne qua vetustior amicitia ac societas violetur] *χρὴ φίλοις κατ' ἐχθρῶν συμμαχεῖν, οὐ κατὰ φίλων.* *amicis auxilia ferenda contra hostes, non contra amicos*, dicit Ptolemæus Atheniensibus apud Appianum in legationum excerptis.

Quod quasi dominii translationem in se contineat] Vide Radevicum II, 7.

Nam & sic in venditione] Edicto Theodorici c. 138.

Milites omnes fuisse obligatos] Sic Numantini, si sponsio non probaretur, exercitum sibi dedendum censebant, ea sponsione liberatum.

§. XVI. *Fide sponsorum*] ii erant Consules duo, quæstores duo, præfecti IV, tribuni XII, narrante Appiano. Hi omnes dediti ex Caudino sponsu: ex Numantino Consul solus, cæteris parcitum ob Tiberium Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat Plutarchus.

Sexcentorum quos imperarant obsidum] Pontius filius apud Appianum: *τῶν τε ἱππέων ἐπιλεξομένῳ τοὺς ἐπιφανεστάτους, ὁμήρους τῶνδε τῶν συνθηκῶν, ἕως ἅπας ὁ δῆμος ἐπιψηφίζῃ* *equitum potissimos deligam, qui obsides sint, donec populus pacta firmet.* Satis esse obsides tenentis arbitrio relinqui, censuere Lusitani in re simili. Mariana XXI, 12. qui deditos accipiunt, pœnam remittere censentur. Polybius excerpto CXXII.

Fabius olim Maximus] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis, Valerius Maximus IV, c. VIII.

Brutulum Papium] Dion excerpto legationum V.

CAPVT

Caput XVI.

De interpretatione.

I. *Quomodo promissa obligent exterius.*
II. *Verba, si alia conjectura absint, intelligenda ex proprietate populari:*
III. *Verba artis ex arte.*
IV. *Conjecturis usum esse ex ambiguitate vocum, ex specie repugnantia, aut quia se ingerunt:*
V. *Vt ex materia:*
VI. *Ex effectu:*
VII. *Ex conjunctis: origine aut etiam loco:*
VIII. *Quo pertinet conjectura ex ratione movente, qua quando & quomodo locum habeat.*
IX. *Distinctio significationum in laxas & strictas.*
X. *Distinctio promissorum in favorabilia, odiosa, mixta, & media.*
XI. *Rejecta circa actus populorum aut regum differentia contractuum bona fidei aut stricti juris.*
XII. *Ex dictis distinctionibus significationum & promissorum regula formantur circa interpretationes.*
XIII. *An sociorum nomine futuri veniant, & quatenus: ubi de federe Romanorum cum Asdrubale, & similibus controversiis.*
XIV. *Quomodo interpretandum, Ne alter populus alterius injussu bellum gerat.*
XV. *De illis verbis, Liberam fore Carthaginem.*
XVI. *Qua pacta personalia habenda, qua realia, distinctionibus explicatur.*
XVII. *Fedus cum rege initum extendi ad Regem regno pulsum:*
XVIII. *Non ad regni invasorem.*
XIX. *Promissum ei qui primus hoc fecerit, si plures simul fecerint, cui debeatur.*
XX. *Conjectura se ultro offerens: aut extendit, & quando id fiat:*
XXI. *Vbi & de mandato per aliud implendo:*
XXII. *Aut restringit: idque vel ex defectu originario voluntatis, qui colligitur ex absurdo:*
XXIII. *Ex cessatione rationis unica:*
XXIV. *Ex materia defectu:*
XXV. (*Observatio circa conjecturas proxime dictas:*)
XXVI. *Vel ex casus emergentis repugnantia cum voluntate: qui sumitur, ex illicite:*
XXVII. *Ex onere nimium gravi, habita ratione actus:*
XXVIII. *Ex signis aliis, ut ubi partes scripti inter se committuntur.*
XXIX. *Qua tum regula observanda sint.*
XXX. *Scripturam in dubio ad contractus validitatem non requiri.*
XXXI. *Regum contractus interpretationem ex jure Romano non sumere.*
XXXII. *Verba conditionem acceptantis an offerentis magis spectanda per distinctionem explicatur.*

Ipsum qui promisit solum si spectamus, sponte id præstare obligatur in quod obligari voluit. *In fide quid senseris non quid dixeris cogitandum*, inquit Cicero. Sed quia interni actus per se spectabiles non sunt, & certi aliquid statuendum est, ne nulla sit obligatio si quisque sensum quem vellet sibi affingendo liberare se posset, ipsa dictante naturali ratione jus est ei, cui quid promissum est, promissorem cogere ad id, quod recta interpretatio suggerit. nam alioqui res exitum non reperiret: quod in moralibus pro impossibili habetur. Hoc forte sensu cum de pactis egisset Isocrates præscriptione adversus Callimachum, τούτῳ, inquit, νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διαχρώμενοι, ut recte eum locum emendavit vir eminentissimæ eruditionis Petrus Faber, *hac lege communi homines inter nos perpetuo utimur*, nec Græci tantum, sed & barbari, ut paulo ante idem dixerat. Huc illud pertinet in antiqua federum formula apud Livium: *Sine dolo malo* *utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt.* Rectæ interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Ea signa sunt duûm generum, verba & conjecturæ aliæ: quæ aut seorsim considerantur, aut conjunctim.

De Off. 1.
Lib. 1.

II. Si

II. Si nulla ſit conjectura quæ ducat alio, verba intelligenda ſunt ex proprietate, * non Grammatica quæ eſt ex origine, ſed populari ex uſu,

Quem penes arbitrium eſt, & jus & norma loquendi.

Stulto ergo perfidiæ effugio uſi ſunt * Locri, cum polliciti ſe pactis ſtaturos quamdiu terram hanc inſiſterent & capita humeris geſtarent, terram calceamentis injectam, & alliorum capita humeris impoſita abjecerunt, quaſi eo modo religione ſe poſſent exſolvere, quæ hiſtoria apud Polybium exſtat: ac ſimilis perfidiæ exempla aliquot apud Polyænum, quæ transſcribere nihil opus eſt, quia controverſiam non habent. Ejuſmodi fraudibus recte dixit Cicero adſtringi, non diſſolvi perjurium.

De Officiis III.

III. * In artium autem vocabulis, quæ populus vix capit, adhibenda erit artis cujuſque prudentum definitio, ut quid ſit majeſtas, quid parricidium, quæ ad finitivum ſtatum referunt oratoriæ artis magiſtri. Vere enim dictum à Cicerone Academicarum primo: *Dialecticorum verba nulla ſunt publica: ſuis utuntur: & id quidem commune omnium fere eſt artium.* Sic ſi in pactis de exercitu dictum fuerit, definiemus exercitum eſſe eam militum multitudinem quæ palam fines hoſticos auſit invadere. nam paſſim opponunt hiſtorici id quod furtim fit aut latrocinantium more, & quod juſto fit exercitu. Quare pro viribus hoſtium æſtimandum quæ copiæ exercitum faciant. Cicero exercitum vocat ſex legiones & auxilia. Polybius Romanum exercitumplerumque ait conſtitiſſe ſexdecim millibus Romanorum, viginti ſociorum. at minor quoque numerus implere poteſt ejus nominis menſuram. Nam Vlpianus exercitui præeſſe eum ait, qui vel uni legioni cum auxiliis præeſt: id eſt ut Vegetius exponit decem millibus peditum, duobus millibus equitum. & Livius in octo millibus ſpeciem ponit juſti exercitus. Pari modo de claſſe erit æſtimandum. Sic * arx eſt locus qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit.

Parad. VI.

L. 2. D. de his qui not. infamia.

Libro III. cap. 1.

IV. Conjecturis aſſumtis opus eſt, ubi verba aut verborum complexio ſunt *πολύσημα* id eſt, *plures ſignificationes recipiunt.* Hunc locum Rhetores vocant *ἐξ ἀμφιβολίας*: Dialectici ſubtilius, ſi in una voce ſenſus eſſe plures poſſent *ὁμωνυμίαν*, ſi in complexione *ἀμφιβολίαν*. Similiter conjecturis opus eſt, quoties in pactis eſt *ἐναντιοφανία*, *ſpecies quædam repugnantiæ.* Tunc enim conjecturæ quærendæ ſunt, quæ partes alias aliis concilient, ſi fieri poteſt. nam ſi certa ſit pugna, quod poſterius inter contrahentes placuit, prioribus derogabit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluiſſe, & ea natura eſt actuum qui à voluntate pendent, ut novo actu voluntatis diſcedi inde poſſit, ſive *μονομερῶς ex parte una,* ut in lege & teſtamento, ſive conjunctim, ut in contractibus & pactis. Hunc locum Rhetores vocant *ἐξ ἀντινομίας.* Et his quidem caſibus verborum evidens obſcuritas cogit recurrere ad conjecturas. Interdum vero ipſæ conjecturæ ita evidentes ſunt, ut ſponte ſe ingerant etiam contra receptiorem verborum ſignificatum. Hunc locum Græci Rhetores vocant *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*, Latini ex ſcripto & ſententia ſcripti. Loci autem ex quibus voluntatis con-

conjecturæ promuntur, præcipui sunt ex materia, ex effectu, ex conjunctis.

V. * Ex materia, ut vox diei, si triginta dierum pactæ sint induciæ, non debet de diebus naturalibus, sed civilibus intelligi: id enim materiæ congruit. Ita verbum donare sumitur pro transigere ex negotii qualitate. Sic armorum vox, quæ modo belli instrumenta, modo milites armatos significat, pro materia, aut hunc aut illum in modum erit interpretanda. Ita homines qui reddere promisit, vivos, non mortuos reddere debet, contra quam cavillati sunt Platæenses. Et ferrum deponere jussi, satis fecerunt si gladium deponant, non & fibulas, quod Pericles argutabatur: & exitus ex urbe liber intelligi debet, ita ut & iter tutum sit, contra quam fecit Alexander. Et pars dimidia navium in divisione, integrarum intelligi debet, non sectarum, contra quam Romani Antiocho fecerunt. De similibus idem esto judicium.

L. si uno. D. Loc. conducti. Everh. in loco a subjecta materia.

VI. Ex effectu, in quo præcipuum est si vox ex usu receptiore sumta effectum post se traheret à ratione alienum. In ambigua enim voce ea potius accipienda est interpretatio, quæ vitio caret. Itaque non admittenda Brasidæ cavillatio, qui pollicitus agro Bœoto se decessurum, negabat agrum Bœotum esse quem exercitu insideret, quasi de bellica possessione non de finibus antiquis ea vox intelligenda esset; quo sensu inanis fuerat pactio.

Everh. in loco ab absurdo. L. In ambigua. D. de legibus. Thuc. IV.

VII. * Conjuncta sunt, aut origine, aut etiam loco. Conjuncta origine sunt quæ ex eadem voluntate proficiscuntur, etiamsi alio loco & occasione dicta, unde conjectura nascitur, quia in dubio voluntas creditur sibi fuisse consentiens. Sic apud Homerum quod dictum erat inter Paridem & Menelaum, ut victori Helena cederet, ex posterioribus ita erit exponendum, ut victor is demum intelligatur, qui alterum occiderit. Rationem reddit Plutarchus: οἱ δικασταὶ τῷ μηδὲν ἀμφισβητήσιμον ἔχοντι προστίθενται τὸ ἀσαφέστερον ἐάσαντες: *judices accedunt ei quod minus ambiguum est, omisso eo quod est obscurius.*

Everh. in loco à conjunct. duarum leg. Plut. symp. IX. 13.

VIII. Inter ea quæ & loco conjuncta sunt, vim præcipuam habet * ratio legis, quam cum mente multi confundunt, cum unum sit ex indiciis quibus mentem venamur. Est tamen inter conjecturas hæc validissima, si certo constet aliqua ratione tanquam causa unica voluntatem fuisse motam. nam sæpe rationes sunt plures: interdum & præter rationem voluntas semet ex vi libertatis suæ determinat, quod ad obligationem producendam sufficit. Hoc modo donatio ob nuptias facta, vim non habebit, si nuptiæ secutæ non sint.

IX. Cæterum sciendum est voces multas habere significationes plures, alteram strictiorem, alteram laxiorem; quod multis ex causis evenit, aut quia specierum uni nomen generis adhæret, ut in vocibus cognationis & adoptionis, item in nominibus masculinis quæ etiam pro communibus sumi solent ubi desunt communia, aut quia usus artis latius patet quam usus popularis, ut * mors in jure civili ad deportationem producitur, cum apud populum aliud significet.

X. Simul notandum est eorum quæ promittuntur, alia esse favo-

Alc. 1. resp. 17. rabilia, alia odiosa, alia mixta, aut media. Favorabilia sunt quæ æqualitatem in se habent, & quæ communem spectant utilitatem, quæ quo major est, atque latius patet, eo major est promissi favor, ut eorum quæ ad pacem faciunt major quam ad bellum, & belli ob tuitionem suscepti major quam aliis de causis. Odiosa sunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant, & quæ pœnam in se continent, & quæ actus faciunt irritos, & quæ de prioribus aliquid immutant. Quod si mixtum sit aliquid, ut mutans quidem priora, sed pacis causa, id pro magnitudine boni, aut mutationis; modo favorabile, modo odiosum censebitur, ita tamen ut, cæteris paribus, favor censeatur potior.

XI. Discrimen actuum bonæ fidei & stricti juris quatenus ex jure est Romano, ad jus gentium non pertinet. Potest tamen aliquo sensu huc aptari, ut scilicet si quibus in regionibus actus aliqui formam quandam habeant communem, ea quatenus immutata non est, actui inesse intelligatur: in aliis autem actibus qui per se sunt indefiniti, qualis est donatio, & liberalis promissio, magis stetur dictis.

Cl. in l. Non possunt, D. de legibus. XII. His positis hæ tenendæ sunt regulæ. In non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, eam quæ latissima est, quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro universali. Sic verba hæc, *unde quis dejectus est*, etiam ad eum restituendum pertinebunt, qui vi vetitus est ad suum accedere. nam vox laxius sumta fert eam significationem, ut recte Cicero pro A. Cæcina disputat. In favorabilioribus, si is qui loquitur jus intelligat, aut peritorum juris consilio utatur, verba laxius sumenda, ut etiam includant significationem artis, aut quam lex dedit. * Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur. Ex contrario verba etiam strictius, quam fert proprietas, sumenda erunt, si id necessarium erit ad vitandam iniquitatem vel absurditatem: at si non talis est necessitas, sed manifesta æquitas vel utilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos proprietatis, nisi circumstantiæ aliud suadeant. In odiosis vero etiam sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione & juris sui remissione, verba, quantumvis generalia, restringi solent ad ea de quibus verisimiliter est cogitatum. Et in hoc rerum genere occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod spes sit posse retineri. Sic auxilia promissa ab una tantum parte, intelligentur deberi impendiis ejus qui postulabit.

Bart. in l. Si is qui pro emptore, D. de usuc.

Covar. III. Var. c. 3. n. 5. Tiraq. in leg. connub. Gl. 5. n. 115.

*

Barb. IV. cons. 62.

XIII. Illustris est quæstio, sociorum nomine veniant tantum qui erant federis tempore, an & futuri, ut in federe facto inter populum Romanum & Carthaginiensem post bellum de Sicilia: *Utriusque populi socii ab utroque populo tuti sunto.* Hinc Romani inferebant, etiamsi fedus cum Asdrubale ictum de Ibero amne non transeundo, nihil ipsis prodesset quod Carthaginienses id ratum non habuissent, tamen si Carthaginienses factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos post fedus Romani socios adsciverant, probarent, bellum indici ipsis posse tanquam federe violato. Rationes ita Livius exponit:

Satis

*Satis cautum erat Saguntinis, sociis utrorumque exceptis. nam neque additum erat iis qui tunc essent, * nec, ne qui postea assumerentur. & cum assumere novos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginiensium socii, aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur?* Quæ ferme ad verbum de Polybio sumta apparet. Quid dicemus? Quin verbum sociorum & strictam illam de iis qui erant federis tempore, & ampliorem alteram significationem quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere possit salva ratione recti sermonis, dubitandum non est. Vtra ergo præferenda sit interpretatio, ex regulis ante traditis erit videndum: secundum quas dicimus, futuros non comprehendi, quia agitur de federe rumpendo, quæ odiosa est materia: & de adimenda Carthaginiensibus libertate, eos qui injuriam ipsis fecisse crederentur, armis cogendi; * quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit? Imo vero licuit, non ex vi federis, sed ex jure naturali, quod federe non erat abdicatum: ita ut Saguntini apud utrosque eo essent loco, quasi nihil de sociis convenisset: quo casu nec Carthaginienses contra fedus erant facturi, si in Saguntinos arma moverent quæ justa arbitrarentur, nec Romani si eos defenderent. Plane sicut Pyrrhi tempore inter Carthaginienses & Romanos convenerat, ut si eorum populorum alter cum Pyrrho fedus faceret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei, quem Pyrrhus bello impeteret, salvum maneret. Non dico justum utrinque bellum esse potuisse: sed * nego pertinuisse hoc ad federis violationem; quomodo in quæstione de auxilio Mamertinis misso à Romanis distinguit Polybius, an justum id fuerit, & an per fedus licuerit. Et hoc ipsum est quod Corcyrenses apud Thucydidem dicunt Atheniensibus, licere ipsis sibi auxilia mittere, nec obstare quod Athenienses habebant cum Lacedæmoniis fedus, quando per id fedus novos socios adsciscere liceret. Atque eam sententiam secuti sunt Athenienses postea, imperato suis, ne in Corinthios pugnarent, nisi ubi ii descendere pararent hostiliter in Corcyram, aut in aliquod solum ditionis Corcyrensium, ne scilicet fedus rumperent. Non pugnat autem cum federe, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, * manente de cætero pace. Iustinus de his temporibus agens: *Inducias, quas proprio nomine condixerant, ex sociorum persona rumpebant, quippe quasi minus perjurii contraherent, si ferentes sociis auxilia potius, quam si aperto prælio dimicassent.* Sic & in oratione de Haloneso quæ inter Demosthenicas legitur, apparet pace quadam Atheniensium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates liberæ essent: si quis vim inferret, defendere eas in pace comprehensis liceret. Et hoc quidem exemplum est in federe æquali.

Lib. XXI. *Hist. l. III.* *Polyb. hist. III.* *Libro I.* *Ibidem.* *Libro III.*

XIV. In federe inæquali ponemus alterum, si convenerit ne alter federatorum injussu alterius bellum gerere possit; quod positum fuisse in federe Romanorum & Carthaginiensium, post bellum Punicum secundum, supra memoravimus. sicut & positum fuit in fe-

Liv. lib. 42. dere Macedonico cum Romanis, ante Perseum regem. Cum belli gerendi nomen, & ad omne bellum pertinere possit, & ad id quod infertur, non quod repellitur, in dubio arctiorem hic significatum sumemus, ne nimium coarctetur libertas.

XV. Ejusdem generis est illud, quod Romani promiserant * liberam fore Carthaginem: quod quanquam ex natura actus de plenissima potestate intelligi non poterat, (belli enim suscipiendi jus & alia quædam pridem omiserant) aliquam tamen illis relinquebat libertatem, & minimum tantam, ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur. Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes civium multitudinem non urbem significari: (quod quanquam improprium concedi potest, ob attributum quod civibus magis quam urbi convenit.) Nam in voce, liberam relinqui, αὐτόνομον, ut Appianus ait, manifesta erat captio.

XVI. Huc & illa frequens quæstio referenda est, de pactis personalibus ac realibus. Et siquidem cum populo libero actum sit, dubium non est, quin quod ei promittitur sui natura reale sit, quia subjectum est res permanens. Imo etiamsi status civitatis in regnum mutetur, manebit fedus, quia manet idem corpus, etsi mutato capite, & ut supra diximus, imperium quod per regem exercetur non desinit imperium esse populi. Excipiendum erit, si appareat causam fuisse propriam ei statui, ut si liberæ civitates libertatis tutandæ causa fedus contrahant. At si cum rege contractum sit, non statim personale erit censendum fedus: nam ut recte dictum est à Pedio & Ulpiano, plerumque persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. Quod si adjectum sit federi ut perpetuum sit, aut factum in bonum regni, aut cum ipso & successoribus: sicut solere adjici in federibus, καὶ τοῖς ἐκγόνοις, & posteris ait Libanius in defensione Demosthenis; aut ad tempus definitum, jam satis apparebit reale esse. Tale videtur fuisse * fedus Romanorum cum Philippo Macedonum Rege, quod cum Perseus ejus filius ad se pertinere negaret, bellum eo nomine exortum est. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia conjecturam suppeditabunt non improbabilem. Quod si pares sint in utrumque conjecturæ, supererit, ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. Federa pacis causa facta, aut commerciorum favorabilia sunt. Quæ belli causa, non odiosa omnia, ut quidam censent, sed ἐπιμαχίαι, id est federa tuendi se causa propius ad favorem accedunt, ξυμμαχίαι magis ad onera.* Ad quæ accedit quod in federe ad bellum quodvis, præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus qui cum agitur, ut qui non modo non injuste, sed nec temere bellum suscepturus videretur. Quod vero dici solet, societates morte finiri, huc non adfero: pertinet enim hoc ad societates privatas, & juris est civilis. Iure ergo an injuria * Fidenates, * Latini, Etrusci, Sabini à federe discesserint mortuis Romulo, Tullo, Anco, Prisco, Servio, dijudicari à nobis recte non potest, cum non exstent federum verba. Cui non dissimilis est illa apud Iustinum controversia, an civitates quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato impe-

L. jure gentium, §. pactum. D. de pactis.

Dec. lib. 1, caus. 22.

imperio conditionem mutassent. Spectandum enim an in conventione fidem Medorum elegissent. Minime vero admittenda est Bodini argumentatio, federa ad regum successores non transire, quia juramenti vis personam non exeat. Potest quippe juramenti obligatio personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare heredem. Neque enim verum est quod sumit, federa jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipsa promissione satis sit efficaciæ, cui majoris religionis causa jusjurandum additur. P. Valerio Consule juraverat plebs Romana conventuros se jussu Consulis. Mortuo illi succedit L. Quintius Cincinnatus. Cavillantur tribuni quidam quasi non teneretur religione populus. Sequitur Livii judicium: *Nondum hæc quæ nunc tenet sæculum negligentia Deûm venerat: nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebant, sed suos potius mores ad ea accommodabant.* Lib. v. c. ult. Lib. III.

XVII. Sane cum rege initum fedus manet, etiamsi rex idem aut successor regno à subditis sit pulsus. Ius enim regni penes ipsum manet, utcunque possessionem amiserit: quo pertinet Lucani illud de Senatu Romano:

non unquam perdidit ordo
Mutato sua jura loco.

XVIII. Contra si alieni regni invasor volente vero rege, aut oppressor populi liberi, antequam sufficiens populi consensus accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fedus: quia * hi possessionem habent, jus non habent. Et hoc est quod Nabidi dicebat T. Quintius: *Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo facta est.* Qualitates autem istæ in federibus, regis, successoris, & similes jus proprie significant, & odiosa est invasorum causa. Livius lib. XXXIV.

XIX. Tractaverat olim Chrysippus hanc quæstionem, an præmium promissum ei qui primus ad metam pervenisset, debeatur utrique si simul pervenerint, an neutri. Et sane * vox primi ambigua est, nam aut eum significat qui omnes antecedit, aut quem nemo. Sed quia virtutum præmia favorabilia sunt, verius est concursuros ad præmium, quanquam liberalius * Scipio, Cæsar, Iulianus his qui pariter muros ascenderant solida præmia tribuerunt. Est hæc quidem dicta sunto de interpretatione ea, quæ verborum significationi propriæ vel impropriæ aptatur.

XX. Est & aliud interpretandi genus ex conjecturis extra significationem verborum, eorum scilicet quibus promissio continetur: idque duplex, vel extendens, vel coarctans. Sed quæ extendit interpretatio difficilius procedit, facilius quæ arctat. Nam sicut in rebus omnibus ut effectus non sequatur satis est unam deesse causarum, ut nascatur omnes convenire oportet; ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda est: multoque hic difficilius quam in casu de quo supra dicebamus, ubi verba largam aliquam significationem, etsi minus receptam admittunt. Nam hic extra verba promittentia conjecturam quærimus, quæ valde certa esse debet, ut obligationem inducat, nec ratio similis sufficit, sed Everh. in loco à ratione legis ad restrictionem, & in loco à ratione legis ad extensionem.

oportet eadem ſit; nec id ſemper ſatis eſt, ut dicamus ex ratione faciendam extenſionem: quia ut modo dicebamus, ſæpe ratio ita movet, ut voluntas tamen ſit cauſa per ſe ſufficiens, etiam ſine ratione illa. Vt ergo talis extenſio recte fiat, opus eſt ut conſtet rationem ſub quam venit caſus quem volumus comprehendere, eſſe cauſam unicam & efficacem quæ promittentem moverit, eamque rationem ab eo conſideratam in ſua generalitate, quia alioqui promiſſio futura fuiſſet iniqua aut inutilis. Hæc quoque pars tractari ſolet à Rhetoribus in loco περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, *cujus ſpeciem unam ponunt*, quoties ſemper eandem ſententiam dicimus: ſed & alter locus κατὰ συλλογισμὸν *per ratiocinationem* huc pertinet: nimirum ubi ex ſcripto ducimus quod ſcriptum non eſt, ut loquitur Quintilianus. Et quæ à Iuriſconſultis traduntur * de his quæ in fraudem fiunt. Exemplum ſit * in pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore, cum non aliud eſſet muniendi genus. Is locus ne aggere quidem cingi poterit, ſi ſatis conſtet prohibendi muros unicam fuiſſe cauſam ne muniretur is locus. Vulgo ſolet exemplum adferri de conditione, ſi poſthumus ſit mortuus, ab eo ſcripta qui poſthumum omnino exſpectabat, ut ſententia diſpoſitionis producatur ad eum caſum, ſi is poſthumus natus non eſſet, quia conſtet voluntatem loquentis motam fuiſſe conſideratione non exſtituræ prolis: quod ipſum non apud Iuriſconſultos tantum, ſed & * apud Ciceronem, & Valerium Maximum invenire eſt. Cicero cauſam hanc adfert oratione pro Cæcina. *Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? minime. quæ res igitur valuit? voluntas: quæ ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non uteremur: quia non poteſt, verba reperta ſunt non quæ impedirent, ſed quæ indicarent voluntatem.* Mox in eadem oratione dicit idem jus eſſe ubi perſpicitur * una atque eadem cauſa æquitatis, id eſt rationis quæ ſola moverat: Ita interdictum, *unde tu me vi dejeceris hominibus coactis armatiſve*, locum habere adverſus omnem vim quæ ad caput & vitam pertineat. *Ea enim*, inquit, *plerumque fit per homines coactos armatoſque: quæ ſi alio conſilio, eodem periculo facta ſit, eodem jure eſſe voluerunt.* In declamatione patris Quintiliani exemplum hoc eſt: *Cædes videtur ſignificare ſanguinem & ferrum: ſiquis alio genere homo fuerit occiſus, ad illam legem revertemur. Si inciderit in latrones, aut in aquas præcipitatus, ſi in aliquam immenſam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille qui ferro percuſſus ſit.* Similis eſt argumentatio Iſæi oratione de Pyrrhi hereditate, cum ex eo quod teſtamentum Attica lege vetitum eſſet fieri filia invita, infert, ne adoptionem quidem ea invita permitti.

Lib. I. & II. de Orat. Bruto: & pro Cæc.

XXI. Atque hinc ſolvenda eſt celebris illa quæſtio quæ & apud Gellium eſt de mandato, an impleri poſſit non per idem, ſed per aliud æque utile, aut utilius quam erat id quod mandator præſcripſerat. Id enim ita demum licet, ſi conſtet quod præſcriptum erat, non præſcriptum fuiſſe ſub ſpeciali ſua forma, * ſed ſub conſideratione generaliore quæ aliter quoque obtineri poſſit: quomodo eum qui fide jubere erat juſſus, mandare poſſe creditori, ut tertio pecuniam numeret, à Scævola reſponſum eſt. Cæterum ubi de eo non ſatis conſtat, retinendum eſt quod apud Gellium eo loco legitur, diſſolvi impe-

Libro I, c. XIII.

L. ult. D. Mandati.

imperantis officium, si quis ad id quod facere jussus est, non obsequio dedito, sed consilio non desiderato respondeat.

XXII. Restringens interpretatio extra significationem verborum quæ promissionem continent, aut ex defectu petitur originario voluntatis, aut ex casus emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur ex absurdo quod alioqui evidenter sequeretur; ex cessatione rationis * quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem; & ex materiæ defectu. Primum in eo fundamentum habet, quod nemo credendus est velle absurda.

XXIII. Secundum, ex eo quod contentum in promissione, ubi ratio talis additur, aut de ea constat, non consideratur nude, sed quatenus sub ea ratione venit.

XXIV. Tertium, in eo quod materia de qua agitur, semper intelligenda est obversari animo loquentis, etiamsi verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio à Rhetoribus tractatur in loco περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, & titulum habet, cum dicitur non semper eadem sententia.

XXV. Sed de ratione notandum est sub ea comprehendi sæpe quasdam res, non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam, quæ ubi locum habet, restrictio facienda non est. Sic si cautum sit, ne exercitus aut classis aliquo ducatur, non poterit duci, etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum, sed periculum qualecunque spectatum est. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam conditionem, si res maneant quo sunt loco: quod negandum est, nisi apertissime pateat, statum rerum præsentem in unica illa quam diximus ratione inclusum esse. Sic passim in historiis legimus legatos à suscepto itinere *Paschal. le-*
domum rediisse deserta legatione, quod res ita mutatas intellige- *gato c. 49.*
rent, ut tota legationis materia aut causa cessaret.

XXVI. Repugnantia casus emergentis cum voluntate solet & ipsa ab oratoriæ artis magistris referri ad eum quem dixi locum περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. Est autem duplex: nam aut voluntas colligitur ex naturali ratione, aut ex alio signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione Aristoteles, qui hanc partem accuratissime tractavit, propriam virtutem tribuit in intellectu γνώμην, sive εὐγνωμοσύνην, id est *æquiprudentiam*, in voluntate vero ἐπιείκειαν, id est *æquitatem*, quam sapienter definit, correctionem ejus * in quo lex deficit ob universalitatem: quod ad testamenta quoque & pacta suo modo referri debet. Nam quia casus nec prævideri omnes possunt, nec exprimi, ideo libertate quadam opus est eximendi casus quos qui locutus est si adesset eximeret: non tamen temere; id enim esset dominum se facere actus alieni; sed ex sufficientibus indiciis. Certissimum indicium est, si quo casu sequi verba illicitum esset, id est pugnans cum naturalibus aut divinis præceptis. Talia enim cum obligationis capacia non sint, eximenda sunt necessario. *Quædam*, ait Quintilianus pater, *etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur*. Ita qui promisit depositum gladium reddere, non reddet furenti, ne aut ipsi periculum creet, aut aliis innocentibus.

Sic nec reddetur res deposita ei qui deposuit, si dominus eam repetat. *Probo*, inquit Tryphoninus, *hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione.* Ratio est, quia, ut alibi notavimus, introducti semel dominii ea vis est, ut rem domino cognito non reddere, omnino injustum sit.

L. Bona fides. D. depositi.

XXVII. Secundum erit indicium, si verba sequi non quidem per se & omnino illicitum sit, sed æque rem æstimanti nimis grave atque intolerabile: sive absolute spectata conditione humanæ naturæ, sive comparando personam & rem de qua agitur, cum ipso fine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies repetere eam poterit, si ipse valde egeat: quia actus tam benefici ea est natura, ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se voluisse obligare. Sic qui auxilium federato promisit, excusabitur quamdiu ipse domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et * concessio immunitatis vectigalium & tributorum intelligetur de quotidianis & anniversariis, non de iis quæ summa necessitas exigit, & quibus carere respublica non potest. Ex quibus apparet nimis laxe dictum à Cicerone, non servanda promissa quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi prosint cui promiseris. Nam an res utilis sit futura ei cui promissa est, judicare promissor non debet, nisi forte in casu furoris de quo supra diximus: & ut promissum promissorem non obliget, non satis est quodlibet nocumentum in promissorem, sed tale oportet sit * quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot promisit, non tenebitur, si eum morbus sonticus patris aut filii detineat. Et hoc recte Cicero de Officiis primo: *Si constitueris te cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium non facere quod dixeris.* In eundem sensum accipiendum, nec ultra trahendum est, * quod apud Senecam legimus: *Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. alioqui quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi advocationem: postea apparuit per illam causam præjudicium in patrem meum quæri. promisi me peregre una iturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur. In rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis fidem teneas.* Omnia intellige pro actus ejus de quo quæritur natura, ut jam modo exposuimus.

Molin. disp. 294. Silv. verb. commodatū. n. 4. Less. l. II. c. 27. dub. 5.

Ang. ad l. 7. ad l. Rhod. Vasq. contr. ill. c. 31.

De benef. libro IV. c. 35.

XXVIII. Diximus alia quoque esse posse signa voluntatis quæ ostendant casum eximendum. Inter ea signa nihil validius est quam verba alio loco posita, non ubi directe pugnant, quæ est ἀντινομία, cujus supra meminimus, sed cum velut insperato ex ipso rerum eventu inter se committuntur, quam Rhetores Græci vocant, τὴν ἐκ περιστάσεως μάχην.

XXIX. In hac disceptatione utra pars scripti cum ex casu sit collisio prævalere debeat, regulas quasdam ex antiquis auctoribus * Cicero posuit, quæ ut spernendæ neutiquam sunt, ita mihi non suo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus.

* Vt

* Vt quod permittit cedat ei quod jubet: quia qui permittit aliquid ita permittere videtur, nisi aliud quid obstet, quam de quo ibi agitur: ideoque, ut ait Scriptor ad Herennium, plus valet sanctio permissione. Libro 13. Vt quod faciendum est certo tempore ei præferatur, quod quovis tempore fieri potest: unde sequitur ut plerumque pactio vetans vincat jubentem, quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item, nisi aut tempus sit expressum, aut jussio tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones quæ supradictis qualitatibus pares sunt, ut præferatur quod magis est peculiare, & ad rem propius accedit: nam solent specialia efficaciora esse generalibus. & in prohibitionibus, ut quæ pœnam adjunctam habet ei quæ pœna vacat, & quæ majorem pœnam minatur ei quæ minorem, præferatur. Tum vero ut superet quod causas habet, aut magis honestas, aut magis utiles. Extremo loco, ut quod postremo dictum est vincat. Illud ex superioribus hîc repetendum est, pactorum juratorum eam esse vim, ut intelligi debeant secundum receptissimam proprietatem, & ut omnes restrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino necessarias, quam maxime repudient. Quare & si juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, * præferendum erit cui adest jurisjurandi religio.

XXX. Solet & hoc quæri, an in dubio contractus perfectus censeri debeat antequam scriptura confecta sit, & tradita. Nam id Murena causabatur adversus ea quæ inter Syllam & Mithridatem convenerant. Ap. Mithr. Mihi apertum videtur, ni aliud convenerit, * credendum, scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem. Alioqui exprimi id solet, ut in induciis cum Nabide: *Ex qua die descripta conditiones edita Nabidi forent.* Livius libro XXXIV.

XXXI. Illud vero non admittam quod quibusdam placuit, contractus regum & populorum quantum fieri potest interpretandos ex jure Romano: nisi appareat inter quosdam populos jus illud civile in his quæ juris sunt gentium, etiam pro jure gentium receptum esse: quod temere præsumendum non est. Alc. v. conf. 17.

XXXII. De eo vero quod Plutarchus in sympofiacis movet, conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, ita videtur, cum accipiens hîc sit qui promittit, ejus verba formam dare negotio, si absoluta & in se perfecta sint. IX. Symp. 13. Nam si per affirmationem respiciant verba offerentis, tunc ea ipsa ex natura vocum relativarum repetita in promissione videbuntur. Antequam vero accepta sit conditio, ne eum quidem teneri qui obtulit, certum est, nullum enim adhuc jus quæsitum est, ut ex his quæ de promissione supra diximus apparet. Et hæc oblatio conditionis minus est promissione.

Annotata ad Caput XVI.

VTique hic ea rectissime intellecta sunt] Vota interpretenda ut communiter sumuntur notant Hebræi ad Num. XXX. §. I.

Non Grammatica qua est ex origine] Bene Procopius Vandalicorum I, ubi de voce agit Federatorum: τῇ χρόνῳ ἐς ἀσυμπεγείας, ἐφ' ὧν τίθενται, §. II.

τέθεινται ἥκιστα ἀξιοῦνται τηρεῖν· ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἀεὶ περιφερομένων ᾗ ταῦτα ἄγειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι, τῶν πρόσθεν ὀνομαζομένων ὀλιγωροῦντες. *longa dies non solet servare voces in quibus primum data sunt sensu. vertuntur enim res ipsæ quà volunt homines, vocabula illa primitus imposita rebus nihil curantes.*

Locri] Polybius lib. XII. Simile quod Bœoti urbem polliciti reddere non stantem, sed eversam reddidere. Thucyd. V. & quod Mahumetes Sultanus, Eubœa capta, eum dissecuit, cui caput incolume fore promiserat.

§. III. *In artium autem vocabulis*] Augustinus in rhetoricis: *Vt multa nova tam à technicis & mathematicis quam à philosophis cognominantur, accipere debemus non tam pro solito usu consuetudinis, quam pro conditione præcepti.*

Arx est locus qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit] Servius ad I Æneidos: *Arces dictæ ab eo quod est arceo, quòd inde hostes arcentur, hoc est prohibentur.*

§. V. *Ex materia*] Tertullianus de pudicitia: *ex materia dicti dirigendus est sermo.* idem habet libro de Resurrectione Christi.

§. VII. *Conjuncta sunt aut origine, aut etiam loco*] Bene Augustinus contra Adimantium c. 4: *Particulas quasdam de scripturis eligunt, quibus decipiant imperitos non connectentes quæ supra & infra scripta sunt, ex quibus voluntas & intentio scriptoris possit intelligi.*

§. VIII. *Ratio legis*] Cicero pro A. Cæcina: *non alia est ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus qui in Italia non sit, absitve reipublicæ causa, quasi quidem pœne dominus, hoc est alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemve tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.*

§. IX. *Mors in jure civili ad deportationem producitur*] Vide Guicciardinum libro XVI. ubi de pactis Caroli V ad Mediolanensem Ducatum pertinentibus sermo.

§. XII. *Ad significationes autem plane improprias non recurrendum nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilis sequeretur*] vide exemplum in L. cum virum, C. de Fidei commissis.

§. XIII. *Nec, ne qui postea assumerentur*] quod additum in pace Peloponnesiaca inter Lacedæmonios & Athenienses. Thuc. lib. V.

Qua libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur] Romani, Samnitibus Sidicinos bello petere volentibus petentibusque ut id per Romanos fieri liceret, responderunt, *nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit.* Livius lib. VIII. In Antiochi fœdere est: *Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ei arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.* Livius XXXVIII. Polybius in excerptis legationum 35.

Nego pertinuisse hoc ad federis violationem] Procopius Persicorum II. ἔφασκέ τε ὡς αὐτὸς οὐ λύει τὰς Περσῶν τε καὶ Ῥωμαίων σπονδάς, ἐπεὶ αὐτὸν ἐς ταύτας οὐδέτεροι ἐνεγράψαντο. *dicebat Alamundarus rex Saracenorum, non violari à se quæ inter Persas Romanosque convenerant, quandoquidem ipse à neutra parte conventis inscriptus esset.*

Manente de cætero pace] Sic post tempora memorata Corcyrenses decrevere *Ἀθηναίοις μὲν ξύμμαχοι εἶναι μετὰ τὰ ξυγκείμενα, Πελοποννησίοις δὲ φίλοι. Velle se Atheniensibus ex pactis societatem armorum præstare, & cum Lacedæmoniis servare amicitiæ jura.*

Liberam fore Carthaginem] Diodorus Siculus sic refert excerpto §. XV.
legationum 27 mansura illis *νόμους, χώραν, ἱερὰ, τάφους, ἐλευθερίαν. leges, regionem, sacra, sepulchra, libertatem.*

Fedus Romanorum cum Philippo Macedonum rege] Livius libr. XLII. §. XVI.
præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus qui cum agitur. Vide Parutam libro V, & VII.

Fidenates] Vide Dionysium Halicarnassensem libro III.

Latini] de Appulis & Latinis. idem eodem libro III. de Turno Hordeanio & Latinis idem libro IV. Ammianus libro XXVI, *Persarum rex manus Armeniis injectabat, eos ad suam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, sed injuste; causando quod post Ioviani excessum, cum quo fedus firmaverat & pacem nihil obstare debeat, quominus ea recuperaret, quæ ante ad majores suos pertinuisse monstrabat.* Similia de Iustiniani pactis cum Saracenis vide apud Menandrum Protectorem. Adde quæ Helvetii causantur post mortem Henrici III apud Thuanum libro XCVII, in anno CIↃ IↃLXXXIX. vide & insignem locum apud Camdenum in anno CIↃ IↃLXXII, ubi de federe antiquo Gallorum cum Scotis.

Hi possessionem habent, jus non habent] Sic Valens non accepit excu- §. XVIII.
sationem Gotthorum regis, qui Procopio purpuræ invasori auxilia se misisse dicebat. excusationem vanissimam dicit Ammianus lib. XXVII. Apud Græcos scriptores eadem historia, sed sub Scytharum nomine. ita enim Gotthos vocabant. Sic Iustinianus negabat fedus se rupturum cum Gizericho factum, si Gelimerem bello impeteret, qui justo regi Ilderico cum regno libertatem eripuerat. Vide Cardinalem Tuschum pp. verbo Tyrannus concl. 309. num. 6. Cacheranum decis. LXXIX, n. 35.

Vox primi ambigua est] Vide Albericum de Rosato de Statutis §. XIX.
quæst. 106 & 107.

Scipio] Capta Carthagine Nova in Hispania.

De his quæ in fraudem fiunt] Bene Seneca excerptis controversia- §. XX.
rum VI. 3: *Circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit: quod apparet, in illa legitimum est: quod latet insidiosum.* Quintilianus controversia CCCXLIII, *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem* (nempe de circumscriptione) *nisi cum rectum jus nequitia exclusum est.* Exemplum habes apud Plinium historiæ naturalis libro XVIII: *quippe etiam lege Stolonis Licinii incluso modo IↃ jugerum & ipso sua lege damnato, cum substituta filii persona amplius possideret.* est eadem historia apud Valerium Maximum VIII, c. VI, 3. vide aliud exemplum apud Tacitum Annalium XV, de fictis adoptionibus. Aliud in Novella Emanuelis Comneni quæ est in jure Græcoromano.

In pactione ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus] Fuscus Arellius in Controversia quæ est apud Senecam decima libro II: *hunc enim animum fuisse sine dubio jurantium,*

ut vi

ut vi non diducerentur, cùm illud quoque caverint, ne morte dividerentur.

Apud Ciceronem] Etiam de Inventione II.

Vna atque eadem causa æquitatis] Sic in sponsam alterius, adulterium committi probat Philo de specialibus legibus addita causa: *αἱ γὰρ ὁμολογίαι τοῖς γάμοις ἰσοδυναμοῦσι. idem valent sponsalia quod nuptiæ.* Sic in lege per Mosem data sub bovis nomine intelliguntur omnia animantia mansueta: sub nomine putei, fossa quævis, Exodi XXI, 28 & 35. Chassanæus Catalogo Gloriæ mundi v parte, consid. 49.

§. XXI. *Sed sub consideratione generaliore*] Quintilianus controversia CLVII: *Servi quedam liberius sub bona mente faciunt, & aliquando indicium fidei putant pretio emta mancipia, non paruisse.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte quomodo legationes obeundæ accipiendæque sint, & in iis quæ Iohannes Iustinianeorum ducum unus fecit contra Belisarii verba, Gothicorum II & IV.

§. XXII. *Quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem*] Exemplum in L. Adigere §. quamvis D. de jure patronatus.

§. XXVI. *In quo lex deficit ob universalitatem*] Seneca IV, controversia 27: *in lege, inquis, nihil excipitur. sed multa quamvis non excipiantur, intelliguntur, & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa. quædam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent.*

§. XXVII. *Concessio immunitatis*] Vide Rosenthalium de Feudis cap. v, concl. LXXVIII, num. 2. Heig. illustrium XVIII, num. 16, parte I. Cothmannum cons. XI, 32. Clarum §. Feudum XXIX, 2. Andream Knich de vestitis pactis parte II, c. 5, num. 20. Henricum Bocer de collectis cap. IV, 12.

Quod pro natura actus credi debeat exceptum] Vide Carolum Molinæum ad consuetudines Parisienses tit. I, §. 2. gl. IV, n. 3. Ferd. Vasquium de successionum creatione libro II, §. XVIII, num. 80. Antonium Fabrum rerum in Sabaudia judicatarum libro IV, tit. 30. Zasium in L. stipulatio hoc modo n. 3, de verborum obligationibus. Adde C. quemadmodum de jurejuranno & Alciatum ad C. cum contingat, eodem titulo.

Quod apud Senecam legimus] ejusdem hæc sunt capite XXXIX libri IV de Beneficiis: *Ad cœnam quia promisi ibo, etiamsi frigus erit. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim, sed non si febricitavero. sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum jubebis, si fisco obligabis. Subest inquam tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice ut idem status sit cum exigitur, qui fuit, cum promitterem. destituere levitas non erit, si aliquid intervenit novi. quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta & idem sum. Vadimonium promittimus: tamen deseritur. Non in omnes datur actio, deserentem vis major excusat.* Vsi sæpe hoc effugio Angli. Vide Camdenum in anno CIↃ IↃXCV. tum in controversia cum Batavis, tum in altera cum Ansiaticis.

§. XXIX. *Cicero posuit*] de Inventione secundo, & ibi Marius Victorinus.

Vt quod permittit, cedat ei quod jubet] Quintilianus declamatione CCCLXXIV: *Semper potentior lex est quæ vetat, quam quæ permittit.* Donatus Phormione Actu I. Sc. 2: *Bene jubet: minorem enim vim habet ea lex*

ea lex qua aliquid permittit, quam illa qua aliquid jubet. vide Ciceronem Verrina II, & quæ habet Connanus libro I, c. 9.

Præferendum erit, cui adest jurisjurandi religio] Acontius apud Ovidium:

Promisit pater hanc: hac & juravit amanti:
Ille homines, hac est testificata Deam.
Hic metuit mendax, hæc & perjura vocari.
Num dubitas, hic sit major, an ille metus?

Credendum scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substantia ejus partem] L. in re & L. si res gesta D. de Fide Instrumentorum. L. pactum quod bona fide, C. de pactis. sic legem contractus quæ est C. de Fide Instrumentorum interpretantur Bartolus & Iohannes Faber, Salicetus, quorum sententia in judiciis contra Baldum & Castrensem prævaluit. Mynsingerus Decade X, Conf. XCI. Neostadius de pactis antenuptialibus observatione XVIII. quare non satis probabile est quod Ligniacus adfert de instrumento à rege subscripto, sed nondum addito sigillo & Secretarii manu, Libro II rerum Italicarum Guicciardini. §. XXX.

CAPUT XVII.

De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur.

SUpra diximus ejus quod nobis debetur fontes esse tres, pactionem, maleficium, legem. De pactionibus satis tractatum. Veniamus ad id quod ex maleficio naturaliter debetur. Maleficium hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, sive in non faciendo, pugnantem cum eo quod aut homines communiter, aut pro ratione certæ qualitatis facere debent. * Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur, si damnum datum est, nempe ut id resarciatur.

II. * Damnum forte à demendo dictum, est τὸ ἔλαττον, cum quis minus habet suo, sive illud suum ipsi competit ex mera natura, sive accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. Na-

tura homini suum est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, membra, fama, honor, actiones propriæ. Dominio & pactis quomodo suum quid cuique sit, superior tractatio docuit, tum quoad res, tum quoad jus in actiones alienas. Simili modo ex lege jus suum cuique oritur, quia idem, aut plus lex potest, quam in se ac sua singuli. Sic pupillus jus habet exactam quandam diligentiam exigendi à tutore, respublica à magistratu, nec respublica tantum, sed & cives singuli quoties lex id expresse, aut per sufficientem consequentiam significat. At ex sola aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, & ab assignatrice justitia spectatur, non oritur verum dominium, ac proinde restitutionis obligatio: quia non id alicui suum est, ad quod aptus est: πλεονεκτεῖ οὐδὲν, ait Aristoteles, ὁ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν. *Contra proprie dictam justitiam nihil committit, qui pecunia sua alteri non succurrit præ tenacitate.* Cicero pro Cn. Plancio: *Est hæc conditio liberorum populorum, posse suffragiis vel dare vel detrahere quod velit cuique.* & tamen mox subdit accidere ut populus faciat, quod velit, non quod debeat, voce debendi sumta in laxiore significatu.

Nic. v. c. 4.

III. Sed cavendum hic ne confundantur quæ diversi generis sunt. Nam cui magistratus collatio mandata est, is reipublicæ tenetur ad eligendum eum qui dignus sit, & ad hoc exigendum respublica jus habet proprium. quare si ex indigni electione damnum fecerit respublica, ille resarcire tenebitur. Sic etiam civis aliquis non indignus, etsi jus proprium ad officium aliquod non habeat, habet tamen verum jus petendi juxta alios: in quo jure si per vim aut dolum impediatur, jam non totius rei expetitæ, sed incerti illius damni æstimationem exigere poterit. Simile erit in eo cui nequid legaret testator, vi, vel dolo fuit impeditus. nam capacitas legati jus quoddam est, cui id est consequens, ut libertatem testatoris in eo impedire injuria sit.

Th & Cajet. 2. 2. q. 62. ar. 2. Soto lib. IV, q 6. Lessius lib. II, c. 12. dub. 18. Covar. ad c. peccatum p. 2. §. 7.

IV. Minus autem quis habere ac proinde damnum fecisse intelligetur, non in re tantum, sed & in fructibus qui proprie rei fructus sunt, sive illi percepti sunt, sive non, si tamen ipse eos percepturus fuerat, deductis impensis quibus res melior facta est, aut quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessariæ, ex regula quæ nos vetat locupletiores fieri cum aliena jactura.

Soto lib. IV. q. 7. Less lib. II, cap. 12. dub. 16. n. 3.

V. Sed & spes lucri ex nostro æstimabitur, non ut illud ipsum, sed secundum propinquitatem ad actum, ut in semente spes messis.

L. In quantitate § magno D. ad l. Falc.

VI. Tenentur autem præter ipsum qui per se, & ἀμέσως damnum dat, alii quoque faciendo, aut non faciendo: Faciendo alii primario, alii secundario: Primario qui jubet, qui consensum requisitum adhibet, qui adjuvat, qui receptum præstat, aut qui alio modo in ipso crimine participat.

Th 2. 2. q. 62. art 4. Soto lib. IV, q. 6, artic. 5.

VII. Secundario, qui consilium dat, * laudat, assentatur. *Quid enim interest * inter suasorem facti & probatorem?* ait Cicero Philippica secunda.

VIII. Non faciendo item primario aut secundario: primario, qui cum ex jure proprie dicto debeat vetare præcepto, * aut opem ferre

ferre ei cui fit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphrastæ Levit. xx, 5, סקד obfirmator dicitur.

IX. Secundario, qui aut non dissuadet cum debeat, aut factum reticet quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omnibus referimus ad jus proprium quod justitia expletrix respicit, sive illud ex lege, sive ex qualitate exoritur. nam si debeat ex caritatis norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem tenebitur, cujus origo est jus aliquod proprium, ut ante diximus. *Less. lib. 11, c. 13. dub. 10.*

X. Sciendum quoque hos omnes quos diximus ita teneri, si vere causa fuerint damni, id est momentum attulerint, aut ad totum damnum, aut ad partem damni. Nam sæpe accidit in agentibus vel negligentibus secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam qui sunt ordinis primarii, ut etiam sine eorum actu aut neglectu is qui damnum dedit certus fuerit id ipsum dare: quo casu illi quos dixi non tenebuntur. Quod tamen non ita intelligendum est, ut si alii defuturi non fuerint, puta qui suaderent, aut juvarent, non teneantur qui suaserint, aut juverint, si absque ope consilio qui dedit damnum daturus id non fuisset. Nam & illi alii si suasissent aut adjuvissent tenerentur. *Th. 2, 2, 62. art. 6. Soto lib. IV, q. 7. art. 3.* *Cajetan. ad q. 62. art. 6. Medin. q. 7.*

XI. Tenentur autem primo loco ii qui imperio aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: his deficientibus patrator facinoris: & post eum cæteri: in solidum singuli qui ad actum causam dederunt, * si totus actus ab ipsis quanquam non solis processit. *Less. lib. 11. c. 13 dub. 5. Ib. dub. 4.*

XII. Qui vero de actu tenetur, * simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta. * In Senecæ controversia quadam hoc tractatur in specie platani incensæ ex qua domus arserat, ubi hanc ponit sententiam, *Etiamsi partem damni dare noluisti, in totum quasi prudens dederis tenendus es. ex toto enim noluisse debet qui imprudentia defenditur.* Ariarathes Cappadocum rex eo quod Melani amni exitum per lasciviam obstruxerat, cum ejus perrumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ magna & Galatis & Phrygibus damna intulisset, permisso Romanis judicio, talentis trecentis dispendium sarcivit. *Strabo XII.*

XIII. Exemplo hæc sint. Homicida injustus tenetur solvere impensas si quæ factæ sunt in medicos, & iis quos occisus alere ex officio solebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum quantum illa spes alimentorum, ratione habita ætatis occisi, valebat: sicuti Hercules legitur Iphiti à se occisi liberis mulctam pependisse, quo facilius expiaretur. Michael Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: ἀλλὰ καὶ ὁ φονευθεὶς ἔλαβε τρόπον τινά· ὃ γὰρ ἡ γυνὴ ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται. *Sed & qui occisus est accipit aliquomodo. Quæ enim uxor ejus & liberi & cognati accipiunt, ipse quodammodo accipit.* Loquimur de homicida injusto, id est qui non habuit jus id faciendi unde mors sequitur. quare si quis jus habuerit, sed in caritatem peccaverit, ut qui fugere noluit, non tenebitur. Vitæ autem in libero homine æstimatio non fit. secus in servo qui vendi potuit. *Less. lib. 11. c. 9. dub. 19.* *Diod. l. IV.* *Less. dub. 21.* *Navar. cap. 15. nu. 22. l. ult. D. de his qui eff. vel def.*

XIV. * Qui mutilavit similiter tenebitur ad impensas & ad

æstimationem ejus, quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari. Sed sicut ibi vitæ, ita & hic cicatricis in libero homine æstimatio non fit. de conjectione in carcerem idem dicendum.

Less. lib. 11. c. 10. dub. 6. XV. Sic adulter & adultera tenentur non tantùm indemnem præstare maritum ab alenda prole, sed & legitimis liberis rependere si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem. Qui virginem imminuit vi, aut fraude, tenetur ei rependere quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum: imo & ducere tenetur si ea promissione corporis usuram impetraverit.

Less. lib. 11. c. 10. dub. 2. & 3. Ib. cap. 12. dub. 17. Less. lib. 11. C. 33. dub. 8. Covar. c. peccatum. p. 2. XVI. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno aut cessante lucro: & si res perierit, æstimationem non summam, non infimam, sed mediam. In hac classe ponendi & illi qui legitima vectigalia fraudant. Similiter tenentur qui judicio injusto, accusatione injusta, testimonio injusto damnum dederunt.

Covar. c. peccatum. p. 2. § 3. 5. XVII. Sed & qui contractui aut promissioni causam dedit dolo, vi aut metu injusto, tenetur eum quicum actum est in integrum restituere, quia ille jus habuit, tum ne deciperetur; tum ne cogeretur; illud ex natura contractus, hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi sunt qui id quod ex officio facere tenebantur facere noluerunt, nisi pecunia accepta.

Less. lib. 11. c. 17. dub. 6. XVIII. At qui causam dedit cur vim pati, aut metu cogi debeat, habet quod sibi imputet: nam involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur.

XIX. At gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia summæ potestatis auctoritate utrinque gesta & indicta, pro justis habeantur, quoad effectus externos, qua de re infra dicemus, ita & hoc ut talis belli metus hactenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est repeti possit. Atque hoc sensu admitti potest distinctio Ciceronis, inter hostem, qui cum multa jura habemus, ut ait, communia, ex gentium consensu scilicet, & piratas ac latrones. Nam hi si quid metu expresserunt repeti potest nisi jusjurandum intercesserit: quod illi, non item. Quare quod Polybio videtur justam fuisse Carthaginiensibus causam belli Punici secundi, quod Romani ab ipsis mercenariorum seditione occupatis bello denuntiato Sardiniam insulam & pecuniam expressissent, habet naturalis æquitatis aliquam speciem, sed à jure gentium abit, ut alibi explicabitur.

De officiis III. Bod. lib. v de rep. cap. 6.

XX. Ex neglectu tenentur reges ac magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibent ea quæ possunt ac debent remedia: quo nomine damnati olim ab Amphictyonibus Scyrii. Quæsitum memini ex facto, cum patriæ nostræ rectores potestatem prædarum in mari ex hoste agendarum per codicillos plurimis dedissent, & eorum nonnulli res amicorum rapuissent, desertaque patria mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum usi essent opera, aut quod cautionem non exegissent. Dixi eos in nihil amplius teneri quam ut noxios, si reperiri possent, punirent aut dederent: prætèrea in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipsos injustæ prædationis causam

Plut.

causam non fuisse, nec quicquam de ea participasse: prohibuisse etiam legibus ne amicis noceretur: cautionem ut exigerent nullo jure fuisse obligatos, cum possent, etiam sine codicillis, omnibus subditis hostem spoliandi potestatem facere, quod & factum olim esset: neque talem permissionem causam esse cur damnum datum esset sociis, cum possent privati etiam sine permissu tali naves armare & in mare progredi. Mali vero an futuri illi essent provideri non potuisse: neque vero vitari posse quominus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi posse exercitum. Neque vero si quid milites, *Const. Gallia Tom.* aut terrestres, aut nautici contra imperium amicis nocuissent, reges *III. tit. 3.* teneri, quod * Galliæ & Angliæ testimoniis probatum. Ut vero sine *constitutione* culpa sua ex ministrorum facto quisquam teneatur, non esse juris *anni 1583.* gentium, ex quo dijudicanda esset hæc controversia, sed juris civilis, *cap. 44.* nec generalis, sed adversus nautas & alios quosdam ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem à supremi auditorii judicibus contra Pomeranos quosdam pronuntiatum est, idque ad exemplum rerum in causa non dispari ante duo secula judicatarum.

XXI. Illud quoque notandum est, ut mancipium aut animal quod damnum, aut pauperiem fecit, noxæ dedatur, itidem ex jure civili esse. nam dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur. ut nec is cujus navis sine ipsius culpa navi alterius damnum dedit; quamquam multorum populorum legibus, ut & nostra, damnum tale dividi solet ob culpæ probandæ difficultatem.

XXII. Sed damnum, ut diximus, etiam adversus honorem & famam datur, puta verberibus, contumeliis, maledictis, calumniis, irrisu, aliisque similibus modis. In quibus non minus quam in furto atque aliis criminibus vitiositas actus ab effectu discernenda est. nam *Less. lib II.* illi pœna respondet, huic damni reparatio quæ fit culpæ confessione, *c. 11, dub.* * exhibitione honoris, testimonio innocentiæ, & per ea quæ his si- *19, 25, 27.* milia sunt: quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit, si læ- *Soto lib. IV.* sus velit, quia pecunia communis est rerum utilium mensura. *q. 6, art. 3.*

Annotata ad caput XVII.

EX *tali culpa obligatio naturaliter oritur*] Ἀμελὴς δίκη Græcis. Vide *§. I.* in decretalibus titulum de injuria & damno dato & digestis ad L. Aquiliam & vicinas rubricas.

Damnum forte à demendo dictum] Ita Varro libro V: *Damnum à demptione, cum minus re factum quam quanti constat.* Alii magis probant derivari à Græco δαπάνη ut sit dapnum, deinde damnum, ut ὕπνος, sopnus somnus. Nec absurde deducas à Græco δάμναν quod est βιάζω, aut ex ζημία damia, damnum, ut regia, regnum. *§. II.*

Laudat] Totilas in oratione ad Gotthos apud Procopium Gotthicorum III: ὁ γὰρ ἐπαινέσας τὸν δεδρακότα, οὐδέν τι ἧσσον τῶν πεπραγμένων αὐτουργὸς γίνεται. *Nam qui facientem aliquid laudat, & ipse rei factæ auctor habendus est.* Ulpianus in L. 1. c. de servo corrupto. *Et si erat servus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vero laudator ejus propositi fuerit, tenetur. non enim oportet laudando augeri malum.* *§. VII.*

Inter suasorem facti & probatorem] Applicat hoc dictum Probo præfecto. Ammianus libro XXVII. Lege Langobardica lib. IV, tit. IV, etiam consulens ad compositionem vocatur. vide Rom. I, in fine & ibi veteres Scriptores.

§. VIII. *Aut opem ferre ei cui fit injuria, non facit*] Nicetas Choniates Michaele Comneno: ὁ ἐμπρησμὸς τοῦ ἀνάψαντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατασβέσαι δυναμένου, δράσαι δὲ τὸ τοιοῦτον ὅλως μὴ βουληθέντος. *Incendium non ei tantum imputatur qui facem intulit, sed & ei qui probibere cum posset, omnino noluit.*

§. XI. *Si totus actus ab ipsis, quanquam non solis, processit*] Lex Langobardica lib. I, tit. IX, 5.

§. XII. *Simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta*] Vide Thomam prima secundæ, quæst. XX, art. 5. & L. Si servus servum §. Si quis insulam, D. ad L. Aquiliam.

In Seneca controversia] Excerptis V, 5.

§. XIV. *Qui mutilavit, similiter tenetur ad impensas & ad æstimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari*] Idem apud Hebræos servatum, Baba Kama cap. VIII, §. 1. & apud Anglos & Danos, quorum fedus vide apud doctissimum Pontanum dissertatione de mari.

§. XX. *Galliæ*] Vide etiam tomo constitutionum III, tit. II. constitutione anni CIↃ IↃ XLIII, cap. 44.

§. XXII. *Exhibitione honoris, testimonio innocentiæ*] Vide exemplum Viviani qui accusationis injustæ pœnitentia ductus est, apud Cassiodorum IV, 41.

CAPUT XVIII.

De legationum jure.

I. *Obligationes quasdam ex jure gentium nasci, ut jus legationum.*
II. *Inter quos locum habeat.*
III. *An semper admittenda legatio.*
IV. *Adversus legatos periculosa molientes defensionem licitam, non exactionem pœnæ.*
V. *Legationis jure non teneri eum ad quem legatus missus non est.*
VI. *Hostem ad quem missus est legatus teneri:*
VII. *Nec opponi posse jus talionis:*
VIII. *Ius hoc & ad comites legatorum porrigi: si legati voluerint:*
IX. *Et ad bona mobilia.*
X. *Exempla obligationis sine cogendi jure.*
XI. *Quanti sit hoc jus legationis.*

HActenus ea memoravimus quæ ex jure naturæ debentur nobis, paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario, quatenus ab eo aliquid erat juri naturæ superadditum. Restat veniamus ad obligationes quas ipsum per se jus illud gentium, quod voluntarium dicimus, induxit. quo in genere præcipuum est caput de jure legationum. Passim enim legimus sacra legationum, * sanctimoniam legatorum, jus gentium illis debitum, jus divinum humanumque: sanctum inter gentes jus legationum, federa sancta gentibus, fedus humanum: sancta corpora legatorum; Papinio,

Sanctum populis per sæcula nomen.

Cicero de Haruspicum responsis: *Sic enim sentio jus legatorum cum hominum præsidio munitum, tum etiam divino jure esse vallatum.* Itaque hoc vio-

violare non injustum tantum esse, * sed & impium omnium confessione ait Philippus in epistola ad Athenienses.

II. Sed primum sciendum est, qualecunque est hoc jus gentium de quo videbimus, ad eos legatos pertinere quos mittunt qui summi imperii sunt compotes inter se. nam qui extra hos legati sunt provinciales, municipales atque alii, non jure gentium, quod inter gentes est diversas, sed jure civili reguntur. Legatus apud Livium publicum se nuntium populi Romani vocat. Apud eundem Livium alibi Senatus Romanus jus legationis externo, non civi comparatum ait: & Cicero ut ostendat non esse legatos mittendos ad Antonium: *Non enim*, inquit, *cum Annibale res est, hoste reipublicæ, sed cum cive.* Qui autem externi habendi sint ita clare exposuit Virgilius, ut nemo Iurisconsultorum possit clarius. *Lib. I.* *Lib. VI.*

Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor.

* Qui ergo impari junguntur fœdere, cum sui juris esse non desinant, jus habebunt legationis: imo & hi qui ex parte subditi sunt, ex parte non sunt, pro ea parte qua non sunt subditi. At reges qui bello solenni victi, regnoque exuti sunt, cum aliis regni bonis & jus legandi perdiderunt. Ideo Persei à se victi caduceatores retinuit P. Æmilius. In bellis vero civilibus necessitas interdum locum huic juri facit, extra regulam, * puta cum ita divisus est populus in partes quasi æquales, ut dubium sit ab utra parte stet jus imperii; aut cum jure admodum controverso de regni successione duo decertant. nam hoc eventu gens una pro tempore quasi duæ gentes habetur. ita *Hist. III.* * Flavianos accusat Tacitus, quod sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus in Vitellianis civili rabie temerassent. Piratæ & latrones qui civitatem non faciunt jure gentium niti non possunt. Tiberius cum ad eum Tacfarinas legatos misisset, indoluit quod desertor & prædo hostium more ageret: quæ verba sunt Taciti. Sed *Ann. III.* interdum tales qui sunt, jus legationis nanciscuntur fide data, ut *Cæs. l. III de Bello civili.* olim fugitivi in saltu Pyrenæo.

III. Duo autem sunt de legatis quæ ad jus gentium referri passim videmus; prius * ut admittantur, deinde ne violentur. De priore locus est Livii ubi Hanno Senator Carthaginiensis in Annibalem sic invehitur: *Legatos ab sociis, & pro sociis venientes, bonus imperator noster in* *Lib. XI.* *castra non admisit: jus gentium sustulit.* Quod tamen non ita crude intelligendum est: * non enim omnes admitti præcipit gentium jus: sed vetat sine causa rejici. Causa esse potest ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur, ex eo ob quod mittitur. Melesippus Lacedæmoniorum *Thuc. l. II.* legatus auctore Pericle dimissus est extra fines agri Attici, quod ab hoste armato veniret. Sic * Senatus Romanus negavit se Car- *Zonaras.* thaginiensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia. Persei adversus Romanos bellum molientis legatos non ad- *Liv. l. XLI.* miserunt Achæi. Sic Totilæ legationem rejecit Iustinianus, & Go- *Procop. l. II, & III.* thi qui Vrbini erant Belisarii oratores. Cynethensium quoque ut gen- *Libro IV.* tis sceleratæ legatos undique pulsos narrat Polybius. Secundi exemplum est in Theodoro qui ἄθεος vocabatur, quem à Ptolemæo

ad se missum audire Lysimachus noluit: idemque aliis evenit peculiaris odii causa. Tertium quod diximus locum habet * ubi causa mittendi, aut suspecta est, ut Rhabsacis Assyrii legatio ad populum concitandum merito suspecta erat Ezechiæ, aut non ex dignitate aut temporibus conveniens. Sic Ætolis denuntiarunt Romani, ne quam legationem mitterent nisi permissu Imperatoris: Perseo ne Romam mitteret, sed ad Licinium: & Iugurthæ legatis edictum * intra decem dies Italia excederent ni regnum & regem deditum venissent. Optimo autem jure rejici possunt quæ nunc in usu sunt legationes assiduæ, quibus quam non sit opus docet mos antiquus cui illæ ignoratæ.

II Regum XVIII. Livius lib. XXVII. Lib. XXXII. Sall. Iug.

IV. * De non violandis legatis difficilior est quæstio, & varie à claris hujus sæculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus de legatorum personis, deinde de comitibus eorum ac bonis. De personis alii ita sentiunt, jure gentium vim duntaxat injustam à legatorum corporibus arceri. Censent enim privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de causis putant legato vim inferri posse, sed ita demum si jus gentium ab eo læsum sit, quod satis late patet: nam in jure gentium jus naturæ includitur, ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus possit, nisi quæ ex mero jure civili oriuntur. Restringunt hoc alii ad ea quæ contra statum reipublicæ, aut dignitatem ejus ad quem legatus mittitur fiunt: quod ipsum sunt qui periculosum putant, & querelas exponendas ei qui misit, ejusque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant consulendos reges aut gentes quarum nihil interest: quod prudentiæ esse potest, juris non potest. Rationes quas pro se quisque afferunt nihil definite concludunt: quia jus hoc non ut jus naturale ex certis rationibus certo oritur, sed ex voluntate gentium modum accipit. Potuerunt autem gentes, aut omnino cavere legatis, aut cum certis exceptionibus. nam & hinc utilitas stat pœnæ in gravia delinquentes, & inde utilitas legationum, quarum mittendarum facilitas securitate quanta potest esse maxima optime promovetur. Spectandum ergo quousque gentes consenserint: quod ex solis exemplis evinci non potest. Exstant enim satis multa in partem utramque. Recurrendum igitur tum ad sapientum judicia, tum ad conjecturas. Iudicia duo habeo maxime illustria; Livii alterum, alterum Sallustii. Livii hoc est de legatis Tarquinii qui proditionem concitaverant Romæ: *Quanquam visi sunt commisisse ut hostium loco essent, jus tamen gentium valuit.* Videmus hic etiam ad eos qui hostilia patrant jus gentium extendi. Sallustii dictum ad comites legationis, de quibus mox dicemus, non ad legatos ipsos pertinet: sed recte à majori, id est minus credibili ad minus, id est magis credibile procedet argumentatio. Is ita ait: *Fit reus magis ex æquo bonoque, quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus qui Romam fide publica venerat.* Bonum & æquum, id est merum naturæ jus patitur pœnas exigi ubi reperitur qui deliquit: at jus gentium legatos, & qui his similes fide publica veniunt excipit. Quare ut rei fiant legati contra jus est gentium, quo vetari multa solent quæ jus naturæ permittit. Conjectura quoque hinc stat. Verius

Bello Iug.

rius enim est privilegia ita intelligenda, ut aliquid tribuant ultra jus commune. Quod si legati ab injusta tantum vi tuti essent, nihil in eo magni esset, nihil præcipui. Adde quod securitas legatorum utilitati quæ ex pœna est præponderat. Nam pœna haberi potest per eum qui legatum misit volentem: & si nolit ab ipso exigi bello, tanquam criminis approbatore. Objiciunt aliqui satius unum plecti quam bello multos involvi. atqui si is qui legatum misit factum ejus probet, legati pœna bello nos non eximet. Parte vero altera valde in lubrico locatur salus legatorum, si actuum suorum rationem alii reddere debeant quam à quo mittantur. Nam cum plerumque diversa, sæpe & adversa sint consilia eorum qui mittunt legatos, & qui accipiunt, vix est ut non semper aliquid in legatum dici possit quod criminis accipiat speciem. Et quanquam quædam sunt ita manifesta, ut dubitationem non habeant, sufficit tamen ad æquitatem & utilitatem legis universalis periculum universale. Quare omnino ita censeo, placuisse gentibus ut communis mos qui quemvis in alieno territorio existentem ejus loci territorio subjicit, exceptionem pateretur in legatis, ut qui sicut fictione quadam habentur pro personis mittentium (*Senatus faciem secum attulerat, auctoritatem reipublicæ*, ait de legato quodam M. Tullius) ita etiam fictione simili constituerentur quasi extra territorium. unde & civili jure populi apud quem vivunt non tenentur. *Phil.* VIII.
Quare si tale sit delictum quod contemni posse videatur, aut dissimulandum erit, * aut è finibus jubendus excedere legatus. quod Polybius ei factum narrat qui Romæ obsidibus fugiendi causam præbuerat. Vnde obiter datur intelligi quod alio tempore legatus Tarentinorum qui idem deliquerat virgis cæsus est, id eo evenisse * quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent. Si crimen sit atrocius & ad publicum malum spectans, * mittendus erit legatus ad eum qui misit cum postulato, ut eum puniat aut dedat, quomodo Gallos postulasse legimus, ut sibi dederentur Fabii. Sed, quod supra diximus aliquoties, humana jura omnia ita esse comparata, ut non obligent in summa necessitate, id de hoc quoque præcepto sanctimoniæ legatorum obtinebit. Verum is apex necessitatis non est in sumtione pœnæ, quam & aliis in casibus tolli jure gentium infra apparebit, cum de solennis belli effectibus agemus: multo minus in loco, tempore ac modo sumendæ pœnæ, sed in præcautione gravis mali, præsertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, si alia nulla est ratio idonea, & retineri & interrogari legati poterunt. Ita Consules Romani Tarquinii * legatos deprehenderunt, * literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne interciderent. Quod si vim armatam intentet legatus, sane occidi poterit, non per modum pœnæ, sed per modum naturalis defensionis. Sic Fabios quos violatores juris humani Livius vocat, Galli occidere potuerunt. Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon fecialem ab Eurystheo missum & vi supplices abripere conantem, vi prohibuit, & cum ille diceret,

Tun' fecialem cædere huc missum audeas?

respondet, *Ni fecialis dexteram à vi temperet.*

Huic feciali nomen fuisse Copreo, * & quia vi ageret, à populo Atheniensi interfectum narrat Philostratus vita Herodis. Distinctione [Off. III.] non dissimili solvit Cicero quæsitum illud, an patrem patriæ proditorem filius accusare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti pœnam.

V. Ea vero quam dixi lex de vi legatis non inferenda, intelligenda est eum obligare ad quem missa est legatio, atque ita demum si admisit, quasi scilicet ab eo tempore tacita pactio intercesserit. Cæterum denuntiari & potest, & solet ne mittantur legati; alioqui pro hostibus fore: ut Ætolis à Romanis est denuntiatum, & olim à Ro- [Livius lib. XXVII.] manis Vejentibus edictum ni facesserent urbe, daturos quod Lars [Idem. l. IV.] Tolumnius dedisset: & Romanis à Samnitibus, siquod adiissent in [Libro X.] Samnio concilium, haud inviolatos abituros. Non pertinet ergo hæc lex ad eos per quorum fines non accepta venia transeunt legati. nam * siquidem ad hostes eorum eunt; aut ab hostibus veniunt, aut alioqui hostilia moliuntur, interfici etiam poterunt, quod Athenienses [Thuc. l. II.] fecerunt legatis inter Persas & Spartanos, Illyrii legatis inter Essios [App. de bello Ill.] & Romanos: multoque magis vinciri, quod constituit Xenophon in [Lib. VI de exp. Cyri.] quosdam, Alexander in eos qui Thebis & Lacedæmone ad Darium [Ar. lib. II.] missi erant, Romani in legatos * Philippi ad Annibalem, & Latini in legatos Volscorum. Tale si nihil sit, & male tractentur legati. [Livius libro XXIII.] * non illud jus gentium de quo agimus, sed amicitia & dignitas, aut ejus qui misit, aut ejus ad quem eunt, violata censebitur. Iustinus de Philippo posteriore Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem* [Lib. XXIX.] *jungendæ societatis gratia cum epistolis mittit: qui comprehensus & ad Senatum* (Romanum) *perductus, incolumis dimissus est, non in honorem regis, sed ne, dubius adhuc, indubitatus hostis redderetur.*

VI. Cæterum admissa legatio * etiam apud hostes, tanto magis apud inimicos, præsidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello pacem esse dixit Diodorus Siculus. Lacedæmonii qui Persa- [Rer. Pol.] rum feciales interfecerant, eo dicuntur συγχέαι τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα, *confudisse omnium hominum jura. Si quis legatum hostium pulsasset,* [L. ult. D. de legatis.] *contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati,* inquit Pomponius. Et Tacitus hoc jus de quo agimus vocat, *hostium* [Ann. I.] *jus & sacra legationis & fas gentium.* Cicero prima Verrina: *Nonne legati* [Lib. III, cap. II.] *inter hostes incolumes esse debent?* Seneca de ira: *Violavit legationes rupto gentium jure.* Livio cædes ruptura jus gentium, scelus, causa nefanda, [Lib. IV.] [Lib. XXIV.] cædes impia dicitur, in historia legatorum quos Fidenates occide- [Lib. IV.] runt. Et alibi: *Legatis in periculum adductis: ne belli quidem jura relicta erant.* Curtius: *Caduceatores qui ad pacem eos compellerent, misit, quos Tyrii contra jus gentium occisos præcipitaverunt in altum.* Merito sane: nam & in bello plurima incidunt negotia quæ nisi per legatos transigi non possunt, & ipsa pax vix est ut aliter coeat.

VII. Solet & illud quæri, an jure talionis interfici, aut male tractari legatus possit ab eo veniens, qui tale quid patraverit. Et sunt quidem ultionis talis exempla in historiis satis multa. sed nimirum historiæ non tantum quæ juste, sed & quæ inique, iracundè, impotenter facta sunt memorant. Ius gentium non tantum mittentis cavet digni-

dignitati, sed & ejus qui mittitur securitati. quare cum hoc quoque tacite contrahitur. Huic ergo fit injuria, etiam si ei qui misit nulla fiat. Non igitur magnanime tantum, sed & ex jure gentium Scipio, qui postquam legati Romanorum à Carthaginiensibus male essent *App. de bello Pun.* habiti, ductis ad se Carthaginiensium legatis, & quid fieri deberet interrogatus, respondit * nihil tale quale factum esset à Carthaginiensibus. Addit Livius dixisse eum, nihil se facturum institutis po- *Lib. xxx.* puli Romani indignum. Valerius Maximus Consulibus Romanis in *Lib. vi, c. 7.* facto simili, sed antiquiore hanc tribuit vocem: *Isto te metu, Hanno, fides civitatis nostra liberat.* Nam tunc quoque Cornelio Asinæ contra jus legationis injectæ à Pœnis catenæ fuerant.

VIII. Comites quoque & vasa legatorum sui generis sanctimoniam habent. unde in antiquo fecialium carmine erat: *Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? vasa comitesque meos?* Et le- *L. lege Iulia* ge Iulia de vi publica teneri pronuntiantur non modo qui legatos, *D. ad l. Iul. de vi publ.* sed & qui comites eorum injuria affecerunt. Sed hæc * sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur. Itaque si quid comites gravius deliquerint, postulari à legato poterit ut eos dedat. * Vi enim abstrahendi non sunt: quod cum factum esset ab Achæis in La- *Pauf. libro vii.* cedæmonios quosdam, qui cum legatis Romanis erant, vociferati sunt Romani jus gentium lædi. quo referri etiam potest Sallustii judicium de Bomilcare quo supra usi sumus. Quod si dedere eos nolit legatus, eadem scilicet facienda erunt quæ modo de legato diximus. Ipse autem legatus an jurisdictionem habeat in familiam suam, & * an jus asyli in domo sua pro quibusvis eo confugientibus, ex concessione pendet ejus apud quem agit. Istud enim juris gentium non est.

IX. Bona quoque legati mobilia, & quæ proinde habentur personæ accessio, pignoris causa, aut ad solutionem debiti capi non posse, nec per judiciorum ordinem, nec, quod quidam volunt, manu regia, verius est. nam omnis coactio abesse à legato debet, tam quæ res ei necessarias quam quæ personam tangit, quo plena ei sit securitas. Si quid ergo debiti contraxit, &, ut fit, res soli eo loco nullas possideat, ipse compellandus erit amice, & si detrectet, is qui misit, ita ut ad postremum usurpentur ea quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent.

X. Nec metuendum est quod quidam putant, ne si id juris sit nemo inveniatur qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus qui cogi nequeunt non desunt creditores, & apud quosdam populos moris fuisse docet Nicolaus Damascenus, ut de contractibus qui in creditum iissent jus nullum redderetur, non magis scilicet quam adversus ingratos: ita ut cogerentur homines, aut pariter implere contractum, aut contenti esse nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum statum * Seneca: *Vtinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum à volentibus acciperent: utinam nulla stipulatio emtorem venditori obligaret: nec pacta conventaque impressis signis custodirentur. Fides potius illa servaret, & æquum colens animus.* Persis quoque Appianus ait displicuis- *Civil. 1.* se: * τὸ κιχρᾶν ὡς ἀπατηλόν τι καὶ φιλοψευδὲς, *pecuniam creditam sumere,*

ut qua

ut quæ res fraudibus & mendaciis esset obnoxia. De Indis idem narrat Æ-
Lib. IV. Lib. XV. lianus: cui consentit Strabo his verbis: Δίκην δὲ μὴ εἶναι πλὴν φόνου καὶ
ὕβρεως. οὐκ ἐπ' αὐτῷ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν ταῦτα· τὰ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῷ
ἑκάστῳ. ὥστε ἀνέχεσθαι δεῖ ἐάν τις παραβῇ τὴν πίστιν. ἀλλὰ καὶ προσέχειν ὅτῳ πιστευτέον
καὶ μὴ δικῶν πληροῦν τὴν πόλιν. *Iudicia non esse nisi de cæde & injuria: quia ho-
mo præstare non possit, ne in ea incidat: At contractus in cujusque esse potestate:*
Stob. de leg. *ideo ferendum si quis fidem violet: & ante videndum cui quisque credat, non
autem litibus implendam civitatem.* A Charonda quoque constitutum
fuit, nequis actionem haberet qui de pretio habuisset fidem: quod
Mor. Nic. VIII, 15. & * Platoni placuit. Notatum & Aristoteli: παρ' ἐνίοις δὲ τούτων οὐκ εἰσὶ
δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν κατὰ πίστιν συναλλάξαντας, *apud quosdam de his re-
bus judicia non sunt; existimant enim homines contentos esse debere fide quam*
Mor. IX, 1. *sunt secuti:* Et alibi: ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶν νόμοι, τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ
εἶναι, ὡς δέον ᾧ ἐπίστευσε διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον καθάπερ ἐκοινώνησεν. *Est ubi leges
de credito jus reddi vetant, quasi privatim tantum cum eo agendum sit cum
quo quis contraxit, & cujus fidem secutus est.* Quæ contra hanc sententiam
adferuntur ex jure Romano, non ad nostros legatos, sed ad provin-
ciales aut municipales pertinent.

XI. Bellorum quæ ob male habitos legatos suscepta sunt plenæ
II Sam. X. sunt * profanæ historiæ. Exstat & * in sacris libris memoria belli
quod eo nomine David gessit adversus Ammonitas. Nec aliam cau-
sam justiorem existimat Cicero adversus Mithridatem.

Annotata ad Caput XVIII.

§. I. S*anctimoniam legatorum*] Pomponius L. si quis, D. de legationibus: *si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati: & ideo si cum legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eis indictum sit, liberos eos manere. id enim juri gentium convenit esse. Itaque eum qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere.* Lege Iulia de vi publica tenetur, quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis eorum quem pulsasse sive injuriam fecisse arguetur, Vlpiano respondente in L. lege Iulia, D. ad legem Iuliam de vi publica. Iosephus Antiquæ historiæ libro XV multum prædicat legatorum sanctimoniam, quibus ait commune cum Angelis Dei nuntiis nomen. Varro lib. III de Lingua Latina: *Sancta sunt corpora legatorum.* Cicero Verrina III: *Legatorum jus divino humanoque vallatum præsidio, cujus tam sanctum & venerabile nomen esse debet, ut non modo inter sociorum jura, sed & hostium tela incolume versetur.* Scriptor vitæ Epaminondæ: *Cùm legationis jure se tectum arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset.* Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis n. 248: τὴν ἄδειαν vocat τῆς τῶν πρεσβευτῶν ἀσυλίας. *securitatem à legatorum sanctimonia.* Apud Papinium lib. II,

tutique regressus
Legato.

item: *& sanctum populis per sæcula nomen*
Legatum.

Chry-

Chrysostomus: *καὶ οὐδὲ τὸν κοινὸν νόμον ᾐδέσθησαν, ὅτι ὁ πρεσβεύων οὐδέποτε πάσχει τι κακόν: ne commune quidem fas hominum reveriti sunt quod tutos præstat legatos ab omni malo.* Servius ad x Æneidos: *ab omni injuria tectis jure gentium.* Ne omnia loca enotem, adde Livium lib. I de Laurentibus, Dionem Chrysostomum de lege & consuetudine, Vellejum Paterculum initio lib. II, Menandrum Protectorem, epistolam Felicis ad Zenonem in appendice Codicis Theodosiani data à Sirmundo. Totilas apud Procopium Gotthicorum III: *πᾶσι μὲν, ὡς ἐπὶ πλεῖστον εἰπεῖν, νόμος βαρβάροις, τὸ χρῆμα τῶν πρεσβειῶν σέβειν: omnibus ut generatim loquar, barbaris mos legatos venerari.* idem de barbaris dixit Scafnaburgensis. Aimoinus regi Clodovæo hæc dicta tribuit: *Ad extremum pro divinis simul humanisque legibus, quæ injuriarum immunes sanciunt debere esse eos qui mediatores hostilium efficiuntur armorum. Inter arma namque sola legatio pacis sequestra est. Exuit hostem qui legatione fungitur.* Vide & Radevicum in appendice. de Polonis vide Cromerum libro xx. de Turcis Leunclavium libro VIII & libro XVII. de Mauris Marianam libro XII.

Sed & impium] *ἔργον ἀσεβὲς* ait Plutarchus in vita Æmilii, narrans Gentii factum. Iosephus libro xv historiæ antiquæ: *τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ πολεμίους πολεμίοις διαλλάττειν δύναται. ποῖον οὖν μεῖζον ἂν γένοιτο ἀσέβημα ἢ πρέσβεις ἀποκτείνειν τοὺς ὑπὲρ τοῦ δικαίου διαλεγομένους; Hoc nomen & hostes hostibus valet reconciliare. quid ergo fieri magis impium potest, quam legatos occidere pro æquitate loquentes?*

Qui ergo impari junguntur fœdere] Cromerus xxx. §. II.

Puta cum ita divisus est populus] vide de legatis civitatis Toleti ad regem, Iohannem Marianam libro XXII, 8. de Flandris Crantzium Saxonicis XII, 33.

Flavianos accusat Tacitus] Et Magnentium Zosimus libro II: *Μαγνέντιος δὲ καθ' ἑαυτὸν ἔστρεφε γνώμην, πότερον χρὴ Φίλιππον ἄπρακτον ἀποπέμπειν ἢ κατέχειν παρ' ἑαυτῷ τὸν ἐπὶ πρέσβεσι πατῆσαι θεσμόν. Magnentius apud animum suum volvebat deberetne Philippum irritum dimittere, an apud se retinere calcato jure legationum.* is Philippus à Constantio venerat.

Vt admittantur] Donatus ad prologum Hecyræ: *Oratorem audire oportere jus gentium est.* §. III.

Non omnes admitti præcipit Gentium jus] vide Camdenum in anno CIↃ IↃLXXI, quæstionum ibi propositarum quarta.

Senatus Romanus negavit se Carthaginiensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia] de hoc Romanorum more vide Servium ad VII Æneidos.

Vbi causa mittendi aut suspecta est] Sic Andreas Burgus Cæsaris Legatus in Hispaniam non admissus, Mariana libro XXIX. Simile apud Cromerum libro xx.

Intra decem dies Italia excederent] Carolus Quintus Imperator Legatos Galliæ, Venetorum & Florentinorum ad bellum sibi indicendum missos deduci jussit in locum qui à comitatu suo abesset triginta milliaria. Guicciardinus libro XVIII. Bellajus libro III.

De non violandis legatis] Menander Protector de Iustino II Imperatore: *ὁ δὲ παρὰ τὸν κοινὸν τῶν πρεσβευτέρων θεσμὸν, εἶχεν ἐν δεσμοῖς. Ille Avarorum Legatos contra jus legationum in vinculis habuit.* Vide Ern.

Coth-

Cothmannum reſponſo XXXII, num. 29, & ſequentibus, volumine V.

Aut è finibus iubendus excedere legatus] Fecit id Stephanus Poloniæ rex Moſcis. Thuanus libro LXXIII, in anno CIƆ IƆLXXXI. Eliſabetha Scoto, & Hiſpano. Vtrunque habes apud Camdenum in anno CIƆ IƆLXXI, & CIƆ IƆLXXXIV.

Quod Tarentini victi ſub Romanis eſſe expiſſent] Sic Carolus V Legato Ducis Mediolanenſis ut ſubditi ſui, imperavit ne à comitatu ſuo abſcederet. Guicciardinus indicato jam loco.

Mittendus erit legatus ad eum qui miſit] Dion in excerptis Legationum: ὅτι νεανίσκοι τινὲς καρχηδονίων πρέσβεις τε ἐς τὴν ῥώμην ἐλθόντες, ὑβρίσαντές τι ἐπέμφθησαν μὲν ἐς τὴν καρχηδόνα καὶ ἐξεδόθησαν σφίσιν, οὐκ ἔπαθον δὲ ὑπ' αὐτῶν δεινὸν οὐδὲν, ἀλλ' ἀφείθησαν. *Cùm juvenes quidam legati à Carthagine Romam veniſſent ibique contumelioſe quædam feciſſent, miſſi ſunt Carthaginem, traditique Carthaginienſibus, ab his vero nihil illis nocitum eſt, ſed dimiſſi ſunt incolumes.*

Legatos deprehenderunt] Pelopidas in vincula conjectus ab Alexandro Pheræo, quod legatus cum eſſet, Theſſalos ad libertatem concitaret. Plutarchus & Latinus ſcriptor vitæ Pelopidæ.

Literarum in primis habita cura] vide Serranum in Henrico IV.

A Copreo] vide Iliados O.

Et quia vi ageret] Sic interpretandum quod Theodahatus Gotthus Iuſtiniani legatis dicit apud Procopium Gotthicorum I: σεμνὸν μὲν τὸ χρῆμα τῶν πρέσβεων καὶ ἄλλως ὑπέρμεγα καθέστηκεν ἐς πάντας ἀνθρώπους. τοῦτο δὲ τὸ γέρας ἐς τόδε οἱ πρέσβεις ἐν σφίσιν αὐτοῖς διασώζουσιν, ἕωστε σφίσι ξὺν ἐπιεικείᾳ φυλάξωσι τὸ τῆς πρεσβείας ἀξίωμα· κτεῖναι γὰρ ἄνδρα πρεσβευτὴν ἐνδίκως νενομίκασιν ἄνθρωποι, ὅταν ἢ εἰς βασιλέα ὑβρίσας φαίνηται, ἢ γυναικὸς ἄλλῳ ξυνοικούσης εἰς εὐνὴν ἔλθοι. *Sanctum apud homines legatorum nomen, plerumque honoris. Sed hoc jus legati ſibi interdum ſervant, quamdiu ſua modeſtia legationis dignitatem tuentur. ita enim exiſtimant homines, fas eſſe vel interficere legatum, ſi is in principem, ad quem mittitur, ſit injurioſus, aut alienum matrimonium violet.* Legati vero, cum oſtendiſſent longiſſime ſe abeſſe ab adulterii ſuſpicione quorum ne exitus quidem ſine cuſtode eſſent, addunt prudenter: τοὺς λόγους δὲ ὅσους ἂν ἐκ τοῦ πέμψαντος ἀκηκοὼς εἴπῃ, οὐκ αὐτὸς τὴν ἐνθένδε αἰτίαν, ἤν γε οὐκ ἀγαθοὶ τύχωσιν ὄντες, εἰκότως ἂν λάβοι· ἀλλ' ὁ μὲν κελεύσας φέροιτο δικαίως τὸ ἔγκλημα τοῦτο. τῷ δὲ πρεσβευτῇ τὸ τὴν ὑπουργίαν ἐκτελέσαι περίεστι μόνον. *Si legatus ea dixerit quæ audivit à principe qui ipſum miſit, ea ſi non ſint commoda, præſtare non ipſe debet culpam, ſed qui eum miſit. ipſi quippe nihil aliud conceſſum eſt, quam miniſterio mandato fungi.* Vide & Camdenum indicato jam loco anni CIƆ IƆ LXXI.

§. V. *Siquidem ad hoſtes eorum eunt aut ab hoſtibus veniunt*] Siculi Athenienſium ſocii legatos Syracuſanorum miſſos ad civitates alias cepere. Thucydides lib. VII. Sic & Argivi cepere legatos Athenis à factione paucorum miſſos & Argos perduxere. idem Thucydides libro VII. Legatos Ætolorum ad Romanos intercepere & pretium eis extorſere Epirotæ. horum unus literis Romanorum liberatus. Polybius in excerptis legationum num. 27, de Gallorum ad Turcam legatis quos in Pado Hiſpani cepere & occiderunt vide judicia Parutæ libro XI. Bezari libro XXI. de Flandiæ civitatum legatis ad Gallum

Gallum captis à Maximiliano Crantzium Saxonicorum XII, 33. Laudatur Belisarii clementia, quod Gelimeris legatis in Hispaniam missis & ab Hispania reversis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepercerit. Procopius Vandalicorum I.

Philippi ad Annibalem] vide Appianum in excerptis Legationum n. 19.

Non illud jus gentium de quo agimus] Aliud fit si quis extra fines suos insidias ponat legatis alienis. eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Thessalorum oratione contra Philippum apud Livium.

Etiam apud hostes] vide loca modo producta ad §. I. Donatus ad illud Eunuchi : *convenire & colloqui. Sic pronuntiandum est, ut quasi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hostes & in bello licet.* §. VI.

Nihil tale quale factum esset à Carthaginiensibus] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis : *ὁ Σκιπίων οὐκ ἔφη δεῖν πράττειν ὃ τοῖς Καρχηδονίοις ἐγκαλοῦσιν : dixit Scipio non esse id faciendum quod ipsi in Carthaginiensibus accusarent.* & Romani ipsi legatos jam comperto Carthaginiensium facto, dimiserunt. Vide Appianum. Constantius Titianum à Magnentio ad se missum remisit, quanquam Philippum à Constantio missum ad se retinebat Magnentius. Zosimus libro II. Vide & historias apud Cromerum libris XIX & XXI. & Parutam de Legatis Venetis in itinere in Galliam retentis lib. VII. §. VII.

Sancta sunt accessoria & proinde quatenus legato videtur] vide Fraxini Canæi epistolas paginis 75 & 279. §. VIII.

Vi enim abstrahendi non sunt] Serranus Henrico IV.

An jus asyli in domo] Distingui ferme hac in re solent crimina. Vide Parutam libro X, ubi rex Galliæ hanc ob causam iratus pacatur. Vide eundem libro XI.

Seneca] de Beneficiis III, 15.

Τὸ κιχχᾶσθ] *τὸ ὀφείλων χρέος* pro eodem dixit Herodotus Clio. §. X.

Platoni] VIII de legibus.

Profana historia] Romani ob id bellum suscepere in Senonas. Appianus excerpto Legationum 4 & 10. in Illyrios, & Ligures. Polybius excerpto Legationum 125 & 134. in Issios. Dion, exc. Legationum II. in Corinthios. Livius libro II. in Tarentinos. Dionysius Halicarnassensis excerpto legationum 4. Francorum & Germanorum exempla habes apud Aimoinum libro III, c. LXI, & LXXXVIII, & Withikindum libro II. §. XI.

In sacris Literis] vide Chrysostomum ad Stagirium libro III.

CAPUT XIX.

De jure sepulturæ.

I. *Ex eodem jure gentium nasci jus humandi mortuos.*
II. *Unde ortum?*
III. *Deberi & hostibus.*
IV. *An & insigniter facinorosis?*
V. *An & his qui se interfecerint?*
VI. *Quæ alia ex jure gentium debeantur.*

EX jure gentium quod ex voluntate ortum habet, debetur & corporum mortuorum sepultura. Dion Chrysostomus inter mores, sive

περὶ ἔθους. sive ἔθη quæ τοῖς ἐγγράφοις, id est *scripto juri* opponit, post legatorum jura commemorat μὴ κωλύειν τοὺς νεκροὺς θάπτειν, *non prohibere quominus sepeliantur mortui:* Et Seneca pater inter jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora ponit humum porrigere cadaveri. Naturæ id jus appellant Hebræi Philo ac Iosephus, & φύσεως θεσμοὺς, Isidorus Pelusiota: ut solere sub naturæ nomine comprehendi mores communes naturali rationi consentaneos alibi diximus. Apud Ælianum est: τῆς φύσεως τῆς κοινῆς ἀπαιτούσης μηκέτι ζῶντα κατακρύψαι: *cum mortuum condi ipsa imperet communis natura.* Idem alibi: τὰ κοινὰ καὶ ἴσα πᾶσιν ἀνθρώποις vocat γῆν καὶ ταφήν, *terram ac sepulturam hominibus cunctis communia & ex aquo debita.* * Leges hominum, νόμους βροτῶν, dixit Euripides Supplicibus, κοινὸν νόμον Aristides, Lucanus hominum ritus, terrarum leges & mundi federa Papinius, sortis humanæ commercium Tacitus, spem communem orator Lysias. Qui impedit, hominem exuere Claudiano dicitur, naturæ dedecus facere Leoni Imperatori: τὴν ὁσίαν ὑβρίζειν, *fas violare* Isidoro Pelusiotæ. Et quia veteres jura hæc hominibus bene moratis communia, quo sanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis asscribi passim videmus. Itaque in dicta Tragœdia Supplicibus * νόμον δαιμόνων Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti qui Polynicem humari vetuerat, ita respondit,

Libro I. Contr. I.

Epist. ult. edit. 491.

Lib. XII.

Lib. XIII.

Tac. Ann. VI.

Bello Gild.

Nov. l. III.

d. loco.

Decreta quippe hac nec supremus Iuppiter,
Nec fas Deorum Manium dictaverat,
Queis alia jura debet humanum genus.
Nec id valere credidi jussus tuos,
Vt jura non conscripta, sed nutu Deûm
Concessa, sempiterna, mortalis satus
Violare posses. non enim nuper vigent,
Sed avo ab omni: initia in occulto latent.
Nonne ergo forti corde, seposito metu
Mortalis ira, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?

Panathenaico. Isocrates de bello agens Theseos adversus Creontem ita loquitur: *Quis nescit, quis non didicit, vel in Dionysiis ex tragœdiarum auctoribus, qua Adrasto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argivorum plurimos perdidit, ipsosque ductores vidit interemtos: ipse vero cum dedecore superstes cum inducias ad humandos mortuos obtinere non potuisset, supplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theseus regebat, eumque oravit ne viros tales insepultos jacere pro nihilo duceret, neve pateretur proculcari antiquum morem, & jus patrium quo omnes homines inter se utuntur, non quasi ab humana natura condito, sed tanquam imperato à divina potentia: qua cum ille audiisset, sine mora legationem Thebas decernit.* Idem mox * Thebanos reprehendit quod civitatis suæ decreta legibus divinis antehabuissent: ejusdemque historiæ, & alibi meminit, Panegyrico, Helenæ Encomio, Plataica oratione: Herodotus quoque Calliope, Diodorus Siculus historiarum quarto, Xenophon historiæ Græcæ sexto, & Lysias ea quæ est in honorem sepultorum: postremo Aristides in Panathenaico: qui bellum hoc susceptum ait

pro

pro communi natura hominum. Et passim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam humanitatem vocant † Cicero [a] & * Lactantius, humanitatem ac mansuetudinem [b] Valerius Maximus, misericordiam & religionem [c] Quintilianus, misericordiam & humanitatem [d] Seneca, *οἶκτον τῆς κοινῆς φύσεως, miserationem communis naturæ* Philo, sortis humanæ commercium Tacitus, misericordiam & pietatem [e] Vlpianus, [f] Modestinus memoriam humanæ conditionis: clementiam [g] Capitolinus: *δίκην*, sive justitiam Euripides & Lactantius: opus benignum Prudentius. Contra Donatistas qui Catholicorum corpora sepeliri vetabant impietatis accusat [h] Optatus Milevitanus. Apud Papinium,

bello cogendus & armis
In mores hominemque Creon.

[i] Spartianus tales ait esse sine humanitatis reverentia: [k] Livius sævitiam vocat ultra humanarum irarum fidem. * Homerus dixerat *ἀεικέα ἔργα*. Eorum qui supervacaneam facerent sepulturam, [l] Lactantius impiam vocat sapientiam. Eandem ob causam impius Eteocles [m] Papinio.

II. Quæ primum causa moris hujus introducendi fuerit, ut corpora humo tegerentur, sive condita prius, ut apud Ægyptios, sive cremata, ut apud Græcos plerosque, sive ita uti sunt, quem morem esse antiquissimum notavit Cicero, & post eum * Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Moschion existimat occasionem datam ex gigantea feritate mandendi homines, cujus abolitæ signum sepulturam: ita enim ait:

Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terræ, pulveremve inspargere
Necdum sepultis, ne darentur conspici
Abominanda signa pastus pristini.

Aliis videntur hoc modo homines velut sponte solvisse debitum quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus * ex terra ortum terræ deberi, non Deus tantum Adamo edixit, sed & Græci Latinique passim agnoscunt. Cicero ex Euripidis Hypsipyle:

Reddenda terra terræ.

Et quod apud Solomonem legimus pulverem quidem ad terram redire, quale fuerat, spiritum autem ad Deum qui dederat, Euripides hoc ipsum argumentum ex persona Thesei in Supplicibus tractans sic ait:

Iam sinite terra mortuos gremio tegi:
Res unde quæque sumpserat primordium
Eo recipitur: spiritus cœlo redit
Corpusque terræ: jure nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:
Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.

Lucretius similiter de terra:

Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.

Cicero de legibus II ex Xenophonte: *redditur terræ corpus & ita locatum ac situm, quasi operimento matris obducitur.* Plinius quoque scripsit terram

† *Cic. Orat. pro Quintio*
[a] *Lact. l. VI inst. c. 11. & 12.*
[b] *Val. Max. l. V, c. 1.*
[c] *Quint. lib. XII, c. ult. inst. orat.*
[d] *Sen. de Benef. lib. V, c. 20.*
[e] *Vlp. l. At si quis § interdum, D. de fun. act.*
[f] *Modestinus l. quidam in fin. De cond. inst.*
[g] *Capitol. in M. Anton. philosoph.*
[h] *Opt. l. VI.*
[i] *Spart. vita Caracallæ.*
[k] *Lib. VIII.*
[l] *Lib. VI.*
[m] *Theb. III.*
Gen. L. 11.
Tac. Hist. V.
Eccles. cap. XII, 7.

terram nos nascentes excipere, natos alere, semelque editos sustinere semper, novissime complexam gremio jam à reliqua natura abdicatos, ut matrem operire. Sunt qui resurrectionis spem à primis humani generis parentibus hoc veluti monumento, posteris consignatam putant. Nam & ob revivíscendi promissum adservanda corpora docuisse Democritum, Plinius testis est libro septimo, capite quinquagesimo quinto. Christiani autem sæpe morem honeste condendi corpora ad hanc spem referunt.

Prudentius:

Quidnam sibi saxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data somno?

Simplicius est, cum homo cæteris animantibus præstet, indignum visum si ejus corpore alia animantia pascerentur: quare inventam sepulturam ut id quantum posset caveretur. Miseratione hominum
Decl. VI. custodiri corpora * ab incursu avium ferarumque dixit Quintilianus. Apud Ciceronem de Inventione primo: *à feris vexatus, communi honore in morte caruit.* Et apud Virgilium legimus:

non te optima mater
Condet humo, patriove onerabit membra sepulchro:
Alitibus linquere feris.

Et Deus invisis sibi regibus minatur apud Prophetas futurum, ut asini sepulturam habeant, ut canes eorum sanguinem lingant. Nec
Jer. XXII. aliud in sepultura considerat Lactantius cum ait: *Non enim patiemur fi-*
Lib. VI. *guram & figmentum Dei, feris ac volucribus in prædam jacere.* & Ambrosius,
De Tob. cujus hæc verba sunt: *Nihil hoc officio præstantius ei conferre, qui jam tibi non potest reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à bestiis consortem naturæ.* Sed etsi tales abessent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab istius naturæ dignitate. Vnde non abit illud in Sopatri controversiis: ὅτι τὸ θάπτειν καλὸν, καὶ ὅτι τοῦτο ἡ φύσις ἐξεῦρε τοῖς σώμασιν ἵνα μὴ διαλυόμενα μετὰ θάνατον γυμνὰ καθέστηκε αἰσχύνῃ). τοῦτο τὸ φύσει καλὸν, τοῦτο φιλάνθρωπον. τοῦτο τοῖς ὅλοις δοκεῖ, εἴτε θεοὶ εἴτε τινὲς ἥρωες ταύτην μετὰ θάνατον τοῖς ἀνθρώποις τὴν τιμὴν κατεστήσαντο. ἐπειδὰν καὶ οὐκ εὔλογον τοῦ τῆς φύσεως ἀπόῤῥητα μετὰ τὴν τελευτὴν ἅπασι δείκνυσθαι, γῇ κρύπτειν τὸν ἄνθρωπον νενομίκαμεν ἄνωθεν, ἵνα τῷ καλύπτεσθαι μνήματι ἐλάνθανε τὸ σῶμα διαλυόμενον. *Honestum esse humare mortuos, & ab ipsa natura quasi concessum corporibus, ne velut probro afficiantur post mortem si nuda diffluant. placere id omnibus, sive Dii fuerint, sive semidei qui hunc functis vita corporibus honorem indulserunt. Quia enim à ratione alienum est naturæ humanæ arcana post mortem omnibus conspicua exponi, morem inde ab antiquo accepimus humana corpora sepeliendi, ut monumento condita clam & procul à conspectu tabescant.* quo & illud pertinet Gregorii Nysseni in epistola ad Letoïum: ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι τῷ ἡλίῳ τὴν *ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, *ne soli ostendatur id quod dedecori est humanæ naturæ.* Hinc est quod officium sepeliendi, non
De benef. libro V, c. 20. tam homini, id est personæ, quam * humanitati, id est naturæ hu-
Quint. manæ præstari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt
Decl. VI. Seneca & Quintilianus, tralatitiam Petronius. Cui consequens est, ut

nec

nec inimicis nec hostibus invideri sepultura debeat. De inimicis egregia est apud Sophoclem dissertatio Vlyssis pro humando Ajace, ubi hoc est inter cætera.

> *Menelae, post tot dicta sapienter, cave*
> *Injuriosus sis in hominem mortuum.*

Rationem reddit Euripides Antigone:

> *Mors jurgiorum finis est mortalibus:*
> *Num majus aliud quid potest letho dari?*

Idem Supplicibus:

> *Fecere vobis si quid Argivi male,*
> *Cecidere; in hostes ista vindicta est satis.*

Et Virgilius: *Nullum cum victis certamen & æthere cassis.* Quam sententiam citans scriptor ad Herennium addit: *Nam quod malorum est extremum, accidit illis jam.* Papinius:

> *bellavimus: esto:*
> *Sed cecidere odia, & tristes mors obruit iras.*

Et eandem causam reddit Optatus Milevitanus: *Si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compescat. jam tacet cum quo ante litigabas.*

III. * Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt. Belli hoc jus κοινὸν ἐν τοῖς πολέμοις vocat Appianus, belli commercia Philo. Tacitus: *Ne hostes quidem sepulturam invident.* Dio Chrysostomus servari hoc jus ait etiam ἐν τοῖς πολεμίοις, apud hostes: addit: κἂν εἰς ἐσχάτην ἔχθραν προέλθωσι: *etiamsi ad summum odia processerint.* De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoste servandos dixit. Sopater idem qui supra: τίς πόλεμος ταύτης τῆς τιμῆς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐστέρησε, τίς ἔχθρα μνησικακήσασα πρὸς τὰ πλημμελήματα παραβῆναι τὸν θεσμὸν τοῦτον ἠνάγκασε; *Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus? qua inimicitia eousque extendit malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet?* Is quem dixi Dio Chrysostomus oratione de lege: (διὰ τοῦτον τοὺς ἀποθανόντας οὐδεὶς ἔτι κρίνει πολεμίους, οὐδὲ τὴν ἔχθραν καὶ τὴν ὕβριν εἰς τὰ σώματα αὐτῶν ἐπιδείκνυ) *propter hanc mortuos nemo hostes judicat, neque ira & contumelia in eorum corpora extenditur.* * Et passim exstant exempla. Sic Hercules suos hostes, Alexander victos ad Issum, Hannibal C. Flaminium, P. Æmilium, Tiberium Gracchum, * Marcellum Romanos quæsivit ad sepulturam. *Credas*, inquit Silius Italicus, *Sidonium cecidisse ducem.* Idem Hannoni à Romanis præstitum, Mithridati à Põpejo, à Demetrio multis, Archelao regi ab Antonio. In Græcorum adversus Persas militantium juramento erat: *Socios omnes sepeliam: bello victor etiam barbaros:* & passim in historiis legas impetratam νεκρῶν ἀναίρεσιν * *facultatem tollendi mortuos.* Apud Pausaniam in Atticis exemplum est: τοὺς δὲ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν, ὡς πάντως ὅσιον ἀνθρώπου νεκρὸν γῇ κρύψαι: *Medos Athenienses à se sepultos ajunt, quia qualemcumque mortuum terra condi fas sit.* Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus, cum alioqui rei ulli funebri interesse vetaretur, repertum tamen hominem * insepultum sepelire etiam jubebatur. Christiani vero tanti fecerunt sepulturam, ut ejus causa sicut ad pauperes alendos, aut ad captivos redimendos vasa Ecclesiæ etiam initiata conflari,

Ælian. lib. XII. var. historiar.

Diod. libro XVII.

Ambr. II Off. c. 28.

flari, aut vendi licite existimaverint. Sunt quidem & exempla in contrarium, sed communi judicio damnata.

*Hunc oro * defende furorem,*

est apud Virgilium:

hominémque cruentus

Exuit, & tenuem casis invidit arenam:

Lib. v. apud Claudianum. Diodorus Siculus: *τὸ πολεμεῖν τῶν ὁμοφύλων τοῖς τεθνηκόσι θηριῶδες: ferinum est bellum gerere cum mortuis qui ejusdem naturæ fuerint.*

IV. De insigniter tamen facinorosis, video esse dubitandi causas. Lex divina Hebræis data, ut omnis virtutis ita & humanitatis magistra, illos ipsos qui suspensi patibulo erant (quod valde ignominiosum censebatur, Num. xxv, 4; Deut. xxi, 23; II Sam. xxi, 26.) eodem die sepeliri jubet. Hinc Iosephus tantam Iudæis ait esse curam sepulturæ, ut eos etiam quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt ante solis occasum tollant, & humo mandent: & alii Hebræorum interpretes addunt exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini ad quam homo sit conditus. Ægisthum qui adulterium cæde regis cumulaverat à regis interfecti filio Oreste humo mandatum Homerus memorat Odysseæ tertio. Sed & apud Romanos Vlpianus corpora eorum qui capitis damnantur cognatis ait negan da non esse: imo & quibuslibet petentibus danda censuit Paulus Iurisconsultus. Et Diocletianus ac Maximinianus Imperatores ita responderunt: *obnoxios criminum digno supplicio affectos * sepultura tradi non vetamus.* Legimus quidem in historiis exempla eorum * qui insepulti abjecti sunt, frequentiora civilibus quam externis bellis: & hodie videmus quorundam damnatorum corpora diu in publico conspectu relinqui: qui tamen mos an laudandus sit disputant, non politici tantum, sed & Theologi. Contra laudatos videmus qui sepeliri jusserunt corpora eorum qui id ipsum aliis non permiserant, ut Pausaniam Lacedæmoniorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Persarum factum in Leonidem simili facto ulcisceretur, consilium ut se ac Græco nomine indignum rejecit. Apud Papinium Theseus Creontem sic alloquitur:

Lib. I. de cad. punit.
L. III. ib.
L. II. C. de relig.
Rochus de consuetud. fol. 12. Abb. in c. ex parte de sepult Sylvest. in verb. sepultura, quæst. 13.

vade atra daturus

Supplicia, extremique tamen secure sepulchri.

Alexandrum quoque Iannæum regem, qui in mortuos populares valde contumeliosus fuerat, sepelierunt Pharisæi. Quod si Deus interdum sepulturæ jactura quosdam puniit, fecit hoc suo jure supra leges constitutus. Et quod Goliathi caput David servavit ostentui, factum scilicet in alienigenam Dei contemtorem, & sub ea lege quæ proximi nomen ad solos Hebræos porrigebat.

Ios. Ant. XIII, c. 13. & Corton.

V. Vnum tamen notatu non indignum, de sepeliendis mortuis regulam apud ipsos Hebræos habuisse exceptionem eorum qui ipsi sibi mortem consciverant; quod Iosephus † nos docet. Nec id mirum, cum in hos aliud supplicium constitui non possit qui mortem pro supplicio non habent. Sic [a] Milesiæ virgines à voluntaria morte absterritæ, & * plebs olim Romana quanquam improbante [b] Plinio.

† Lib. III, de bello Iud. c. 25. Hegesi. libro III, c. 17.
a Gel. l. XV. cap. 10. Plutarch. de Mul. Virt.
b Plin. libro XXXVI. c. 15.

Sic

Sic & Cleomenis corpus qui se interfecerat Ptolemæus suspendi jussit. Et * passim receptum, ait Aristoteles, ut ignominia aliqua afficiantur qui sibi mortem consciverunt: ubi Andronicus Rhodius id exponens ait, sepultura eorum corpora prohiberi. quod inter alia Demonassæ Cypri reginæ scita laudat Dion Chrysostomus. Neque huic mori obstat quod Homerus, Æschylus, Sophocles, Moschio, & alii monent, nihil sentire mortuos: quare nec damno nec pudore affici. Satis enim est id quod mortuis accidit à vivis metui, ut hoc pacto à peccato retrahantur. Optime enim Platonici contra Stoicos, & si qui alii servitutis & morbi fugam, imo & spem gloriæ pro justa causa mortis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in custodia corporis, nec injussu ejus à quo ille nobis est datus, ex hac vita demigrandum. quam in rem multa videre est apud Plotinum, Olympiodorum & Macrobium ad somnium Scipionis. Hanc sententiam secutus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus postea est, * damnaverat, *ὡς οὐχ ὅσιον οὐδ' ἀνδρὸς ἔργον ὑποχωρεῖν τῷ δαίμονι, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπῖπτον ἀδεῶς, ἀλλ' ὑποδιδράσκειν· quippe nec pium censens nec virile cedere fortunæ, & imminentia adversa, quæ ferenda fortiter erant, subterfugere.* Et Megasthenes notabat ab Indorum sapientibus reprehensum Calani factum, neque enim eorum placitis probari * talem exitum hominum vitæ impatientium. Nec aliena Persarum, ut videtur sententia, quorum rex Darius apud Curtium: *alieno scelere quam meo mori malo.* Ideo Hebræi mori vocabant ἀπολύεσθαι, id est *dimitti*, ut videre est non tantum Luc. II, 29; sed & in Græca versione, Gen xv, 2; & Num. xx, in fine. quod genus loquendi & Græcis usitatum. Themistius de anima: ἀπολύεσθαι τὸν ἀποθνήσκοντα, καὶ τὴν τελευτὴν ἀπόλυσιν καλοῦσιν: *eum qui moritur ajunt dimitti, & mortem dimissionem vocant.* Apud Plutarchum in consolatione legimus hoc sensu: ἕως ἂν ὁ θεὸς αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς: *donec Deus ipse nos dimittat.* * Nonnulli tamen Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγήν, si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis, sed Deo in vitam nostram jus esse statuunt, (ut recte Iosephus suos edocet) existimant præsumtam Dei voluntatem solam esse quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Sampsonis exemplum qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui, & Saulis qui gladio incubuit ne à Dei suisque hostibus illuderetur. nam hunc resipuisse volunt postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, quam gnarus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria & Dei lege non detrectavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio: à quo & ii qui Saulem cum honore sepelierant recte facti testimonium retulerunt. Tertium est exemplum Razis Hierosolymitani senatoris in historia Maccabaica. Sed & in Christiana historia exempla legimus similia eorum qui mortem sibi intulerunt * ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, & virginum quæ * ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & in martyrum censum Ecclesia retulit. Sed de his tamen * quid Augustinus sentiat videre est operæ pretium. Alterum quoque exceptionem apud Græcos obtinuisse

Nic. v, 5

Orat. lxiv.

Vide Stob. tit. 126, & Soph. Ajace.

Strabo xv.

Lib. v.

I Samuel. xxxi, 4.

II Macc. xiv, 37.

Lib. I, de civit. Dei. c. 26. Epist. 61, ad Dulc. & l. II. c. 23. contra secundum Gaud. Epist.

Diod. lib. XVI. nuisse video, quam Locri opponebant Phocensibus, ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφους ῥίπτεσθαι τοὺς ἱεροσύλους *communem Græcis omnibus morem esse ut sacrilegi insepulti abjiciantur.* Sic & Dion Prusæensis Rhodiaca τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους ait sepultura orbari. Idem Athenis * in proditores constitutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed ut ad institutum me recipiam, ob negatam sepulturam bellum juste suscipi censuerunt veteres consensu magno, ut ex illa Thesei historia apparet quam tractant Euripides dicta tragœdia Supplicibus, & Isocrates eo quem adduximus loco.

VI. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut longo tempore possessa, successiones ab intestato, & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, sive adversus conjecturæ incerta, sive adversus exceptiones quasdam quas alioqui ratio naturalis videtur suggerere: ut supra obiter à nobis de jure naturæ agentibus ostensum est.

Annotata ad Caput XIX.

§. I. *Leges hominum*] Φύσεως θεσμοὺς, naturæ leges. Eusebius Hist. VIII, 19.

Νόμον δαιμόνων] Sophocles Ajace. idem θεῶν νόμους dixit in Antigone.

Thebanos reprehendit] Pacto, non prælio, obtentum à Thebanis jus sepeliendi vult Plutarchus Theseo. At prælio, Pausanias Atticis.

Lactantius] Cujus & hoc est Lib. VI, c. 12: *Vltimum illud & maximum pietatis officium est, peregrinorum & pauperum sepultura.*

Homerus dixit ἀεικία ἔργα] Idem Iliados Ω Jovem & Deos Achilli iratos fuisse dicit ob male tractatum corpus Hectoris.

§. II. *Plinius*] Historiæ Naturalis VII, 54. ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquomodo conditus: humatus vero, humo contectus.*

Ex terra ortum terra deberi] Iob X, 9. Philo in Flaccum: ἀνθρώποις ἡ φύσις οἰκειότερον χωρίον ἀπένειμε γῆν, οὐ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανοῦσιν, ἵν' ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτην ὑποδέχηται γένεσιν καὶ τὴν ἐκ τοῦ βίου τελευταίαν ἀνάλυσιν· *Proprium hominibus l. cum natura terram tribuit, nec vivis tantum, sed & mortuis, ut eadem quæ primos suscepit natales, suscipiat & ex hac vita exitum.* Attamen, sicut nullum est in homine factum laudabile, cujus non vestigium in alio aliquo animantium genere Deus posuerit, ita & in hac re evenit. de formicis Plinius Libro XI, 30: *Sepeliuntur inter se viventium solæ, præter hominem.* At is ipse de Delphinis lib. IX, 8: *conspectique jam defunctum portantes ne laceraretur à belluis.* Et de apibus Virgilius:

Tum corpora luce carentum
Exportant tectis & tristia funera ducunt.

Servius: *cum exsequiali scilicet pompa.*

Ab incursu avium ferarumque] Vide vaticinium de Ieroboami posteritate in pœnam peccatorum ejus I Regum XIV, 11. Et Tertullianum de resurrectione. de Ægistho Homerus Odisseæ Γ.

Τῷ κε οὐδὲ θανόντι χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν·
Ἀλλ' ἄρα τόνγε κύνες τε καὶ οἰωνοὶ κατέδαψαν·

Ergo

Ergo nec leviter glebam injecere peremto,
Illius ut volucres lacerarent ossa canesque.

De Ægistho loquitur, quem, ut adulterum & regni invasorem, Argivi insepultum abjecerant, cujus tamen reliquias humanior terræ dedit Orestes, ut mox dicetur. Menelaus de Ajace in Sophocle:

Ἀλλ' ἀμφὶ χλωρὰν ψάμαθον ἐκβεβλημένος
Ὄρνισι φορβὴ παραλίοις γενήσεται·
Sed ille arenis jactus in pallentibus,
Gratum marinis pabulum alitibus dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Vlysses, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipsius Antigones laudem:

ἥτις τὸν αὑτῆς αὐτάδελφον ἐν φοναῖς
πεπτῶτ' ἄθαπτον, μήθ' ὑπ' ὠμηστῶν κυνῶν
εἴασ' ὀλέσθαι, μήθ' ὑπ' οἰωνῶν τινος.
Illa obsitum cruore germanum suum,
Non insepultum sivit, alitibus feris
Canibusque fieri pabulum mordacibus.

Appianus Civilium I, de interfectis jussu Marii: ταφὴν τε οὐδενὶ ἐξῆν ἐπιτυχεῖν ἐς οὐδένα τῶν ἀναιρουμένων, ἀλλ' οἰωνοὶ καὶ κύνες ἄνδρας τοιούσδε διεσπάσαν. *Nec cuiquam licebat quenquam interfectorum sepelire, sed viros tam egregios lacerabant aves & canes.* Ammianus Marcellinus principio libri XVII, de Iuliano: *Sollicitusque ne diræ volucres consumerent corpora peremtorum, sine discretione cunctos humari mandavit.*

Τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως] Simili modo Agathias dicit moris esse τὰ αἰσχυντηλὰ τῶν ὠδίνων ἐπικαλύπτειν· *Obtegere puerperii pudorem.* Ita quam nihil natura simus, apparet in ortu & interitu. quod ut significarent Sapientes Hebræi, vetuere ne plebejæ aut summæ fortunæ qui essent, aliusmodi fasciis involverentur aut modo nati, aut mortui.

Humanitati id est naturæ humanæ præstari dicitur] Servius ad XI Æneidos: *Sepulturæ enim beneficium generaliter debetur universis.*

Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt] Philo in Flaccum: ἤδη δὲ καὶ τοὺς πεσόντας ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἐχθρῶν ταφῆς ἀξιοῦσιν, οἱ μὲν ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι ταῖς οἴκοθεν δαπάναις, οἱ δὲ τὴν ἔχθραν καὶ πρὸς τοὺς νεκροὺς ἀποτείνοντες, ὑπόσπονδα τὰ σώματα διδόντες ὑπὲρ τοῦ μὴ τῆς πανυστάτης χάριτος ἀμοιρῆσαι τῶν νομιζομένων. *Etiam qui in bello occubuerunt, eos homines solent ad sepulturam dare, illi quidem quibus bonitatis & humanitatis plus est, suopte impendio, alii vero qui odia & in mortuos extendunt, sub pactis dantes corpora, ne careant eorum quæ mos imperat honore ultimo.* §. III.

Et passim exstant exempla] Iosephus in legibus θαπτέσθωσαν δὲ καὶ οἱ πολέμιοι. *Sepeliantur & mortui.* Agamemnon Trojanos sepelit Iliados H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum. Vide eundem in vita Thesei.

Marcellum] Plutarchus Marcello.

Facultatem tollendi mortuos] Vide infra lib. III, c. XX, §. 45.

Insepultum sepelire etiam jubebatur] Idem ex jure Pontificio Romano Servius notat.

Defende furorem] Interpretatur Servius, *Inimicorum iram & post fata sævire cupientem.*

Sepultura tradi non vetamus] Hujus Romanorum moris mentio est apud Philonem contra Flaccum.

§. IV. *Qui insepulti abjecti sunt*] Id ἀταφίᾳ ὑβρίζειν τὸν νεκρὸν dixit Iosephus in morte Iudæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declamatione quarta.

§. V. *Plebs olim Romana*] Servius ad XII Æneidos: *Sane sciendum quod cautum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abjiceretur. Unde merito ait informis Lethi, quasi mortis infamissima. Ergo cùm nihil sit hac morte deformius, poëtam etiam pro reginæ dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ait Tarquinium Superbum cum cloacas facere populum coegisset, & ob hanc injuriam multi se suspendio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum est, mortem sibi consciscere.*

Passim receptum] Athenis Æſchinis tempore ejus qui se interfecisset manus seorsim à corpore sepeliebatur. Æſchines in Ctesiphontem. Adde Hegesippum Lib. III, cap. 17.

Damnaverat] Et philosophorum non pauci extra Stoicos. Seneca epist. LXX: *Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas judicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decrevit.* Procopius Gothicorum IV: βίαιος καταστροφὴ ἄχρηστος καὶ ἄνοια στρατιώτης, τὸ δὲ εἰς θάνατον ὁρμᾶσθαι, ἀνόητον τοῦτο θερμότητος σχῆμα οὐκ ἐμπειρίας τοῦτο σώφρονι εἶναι δοκεῖ· καὶ ἦν καὶ τοῖς ἐκλογιζομένοις χρὴ, μὴ ἂν δέξηται εἰς τὸ θεῖον ἀγνωμονεῖν, &c. *Violentus vitæ exitus res inutilis & plena insipientis impetus, & illa in mortem ferens audacia, consilio cum careat, prudentibus judicatur immerito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum simus ingrati.*

Talem exitum hominum vitæ impatientium] Idem Arabibus visum non minus quam Indis & Persis Iobo discas III, 21.

Nonnulli tamen Hebræorum] Variasse Hebræorum super hac quæstione sententias cognoscas ex Iosepho, ubi de morte Phasaelis & de deliberatione Herodis agitur. Iudæi ad Petronium, Philone recitante: ἀνακεράσομεθα τὸ ἴδιον αἷμα καταφάξαντες ἑαυτοὺς· ἀποθανόντων τὸ ἐπίταγμα γινέσθω. μεμψαιτ᾽ ἂν οὐδὲ θεὸς ἡμᾶς, ἀμφότερων στοχαζομένους καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εὐλαβείας, καὶ τῆς πρὸς τοὺς καθωσιωμένους νόμους ἀποδοχῆς· γενήσεται δὲ τοῦτο ἐὰν ὑπεξάγωμεν αὑτοὺς βίου κατα φρονήσαντες· *Miscebimus inter nos sanguinem, morte sponte sumta. tum mortuis ista imperentur. Ne Deus quidem nos culpet in duo intentos, ut & Imperatorem revereamur & Sacratas leges custodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, si abeamus hinc contemta vita minime vitali.*

Ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent] Vide Eusebium.

Ne pudicitiam amitterent] Narrat Cicero nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de Provinciis consularibus. Tale est & quod de Milesiis virginibus memorat Hieronymus adversus Iovinianum; & epigramma vetus Anthologiæ lib. III, Tit. de Iuvenibus incipiens ᾠχόμεθ᾽ ὦ Μίλητε. Narrant & Iudæi feminam in navi ad stuprum expetitam cùm à marito quæsiisset an & mari mersa corpora essent resurrectura, isque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem

autem mulierum plurima sane habemus exempla. Feminarum Antiochenarum sub Diocletiano: Sophroniæ sub Maxentio, in martyrologiis, Zonara, Sexto Aurelio. Alias Antiochenas sub Chosroe addit Procopius Persicorum II. Laudat virgines quæ morte pudorem servarant, Ambrosius. Hieronymus in Commentariis ad finem capitis primi Ionæ: *Vnde & in persecutionibus non licet mihi propria perire manu, absque eo ubi castitas periclitatur.*

Quid Augustinus sentiat] Cui addere licet Chrysostomum Gal. I, 4. & Concilium Aurelianense III: *Oblationes defunctorum qui in aliquo crimine fuerint interemti, recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse.* Et tamen is ipse Augustinus lib. I de civitate Dei c. 16: *Ac per hoc & quæ se occiderunt, ne quicquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci?* Capitulare autem Francicum libro VI, 70: *De eo qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit, consideratum est ut si quis compatiens velit eleemosynam dare, tribuat, & orationes in psalmodiis faciat: oblationibus tamen & Missis ipsi careant: quia incomprehensibilia sunt judicia Dei, & profunditatem consilii ejus nemo potest investigare.* Vide & ibidem VII, 443.

In proditores] At Nicetas libro III vitæ Alexii fratris Isaacii cum narrasset mortem Iohannis Comneni Crassi, qui per seditionem imperium affectaverat, sic loquitur: μετὰ δὲ τὸ σῶμα ἐκεῖθεν ἀρθὲν κυσὶ καὶ ὄρνισι βορὰ προτέθειται· ὃ καὶ θηριῶδες μικροῦ καὶ ἀπάνθρωπον ἅπασιν ἐδόκει. *Post corpus inde ablatum, canibus & avibus esca ponitur: quod ab humanitate alienum ac pæne ferinum omnibus videbatur.*

CAPUT XX.

De Pœnis.

I. *Pœna definitio & origo.*
II. *Spectare pœnam ad justitiam expletricem, & quomodo.*
III. *Pœnam certa persona naturaliter non deberi, sed exigi pœnam licite quo ad jus naturæ ab eo qui pari non deliquerit.*
IV. *Pœnam utilitatis alicujus causa exigendam inter homines, aliter quam apud Deum: & quare.*
V. *Quo sensu ultio naturaliter sit illicita.*
VI. *Vtilitas pœnæ triplex.*
VII. *Ostenditur ad utilitatem ejus qui deliquit pœnam à quolibet exigi naturaliter, cum distinctione tamen:*
VIII. *Item ad utilitatem ejus in quem peccatum est, ubi de ultione licita jure Gentium:*
IX. *Item ad utilitatem quorumlibet.*
X. *Quid lex Euangelica circa hanc materiam constituerit.*
XI. *Solvitur argumentum sumtum à Dei misericordia in Euangelio patefacta:*
XII. *Et à præcisione pœnitentiæ.*
XIII. *Rejiciuntur imperfectæ divisiones pœnarum.*
XIV. *Christianis privatis non esse tutum pœnam exigere etiam ubi jure Gentium id licet:*
XV. *Aut sponte ad accusationem prosilire.*
XVI. *Aut judicia capitalia affectare.*
XVII. *Leges humanæ quæ interfectionem ad pœnam permittunt an jus dent, an impunitatem solam distinctione explicatur.*
XVIII. *Actus internos non esse punibiles inter homines:*
XIX. *Nec actus externos quos fragilitas humana nequit vitare.*
XX. *Nec actus quibus societas humana nec directe nec indirecte læditur: cujus rei causa redditur.*
XXI. *Rejicitur sententia statuens ignoscere nunquam licere.*
XXII. *Ostenditur id licere ante legem pœnalem:*
XXIII. *Non tamen semper:*
XXIV. *Etiam post legem pœnalem.*
XXV. *Quæ ad id faciendum probabilis causa intrinseca:*
XXVI. *Quæ extrinseca.*
XXVII. *Refellitur sententia statuens nullam*

SVpra cum de causis ex quibus bella suscipiuntur agere cœpimus, facta diximus duplici modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. Priorem partem jam absolvimus. Superest posterior quæ est de pœnis: quæ res eo diligentius tractanda est nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis erroribus causam dedit. Est autem pœna generali significatu *malum passionis quod infligitur ob malum actionis*. Nam quanquam pro pœna quibusdam injungi opera quædam solent, ea tamen opera spectantur tantum qua molesta sunt, atque ideo ad passiones sunt referenda: Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum, aut alias impuritates, quales multæ exstant in lege Hebræa, puta arceri cœtibus aut functionibus, proprie pœnæ non sunt, quanquam ob similitudinem quandam & per abusionem eo vocabulo appellantur. Inter ea vero quæ natura ipsa dictat licita esse & non iniqua, est & hoc ut qui male fecit malum ferat, quod antiquissimum & Rhadamantheum jus vocant Philosophi, ut alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de Exsilio: τῷ θεῷ ἕπεται δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρὸς, ᾗ χρώμεθα πάντες ἄνθρωποι φύσει πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὥσπερ πολίταις, *Iustitia Deum comitatur, ultrix in eos qui adversus legem divinam delinquunt: qua omnes homines natura utimur adversus omnes homines ut cives.* Plato dixit, ἐκεῖνο οὐδεὶς οὔτε θεῶν οὔτ' ἀνθρώπων τολμᾷ λέγειν ὡς οὐ τῷ γε ἀδικοῦντι δοτέον δίκην, *nec Deorum nec hominum quisquam hoc dixerit, injuste agenti non luendam pœnam.* Et Hierax justitiam ex parte hac tanquam nobilissima definiebat τιμωρίας ἀπαίτησιν παρὰ τῶν προαδικησάντων, *pœna exactionem ab iis qui priores læsere*, & Hierocles ἰατρικὴν

verrejat malitia medicatricem. * Lactantii dictum est: *Non exiguo fal-* De ira Dei c. 17.
luntur errore, qui censuram sive humanam sive divinam acerbitatis &
malitiæ nomine infamant, putantes nocentem dici oportere, qui nocentes afficit
pœna. Quod vero diximus pœnæ quæ proprie ita nominatur omni-
no hoc inesse ut delicto reddatur, notatum & Augustino est, qui
dixit: *omnis pœna, si justa est, peccati pœna est:* quod ad pœnas etiam,
quæ à Deo irrogantur pertinet, quanquam in illis interdum ob hu-
manam ignorantiam, ut idem scriptor loquitur, *latet culpa ubi non latet*
pœna.

II. Sed an ad assignatricem, an vero ad expletricem justitiam pœna pertineat, diversi diversum sentiunt. Quidam enim quia qui plus peccavit gravius, qui minus levius puniuntur, & quia pœna quasi à toto parti datur, ideo ad assignatricem justitiam pœnas referunt. Sed quod primum illi ponunt, assignatricem justitiam toties locum habere, quoties inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, verum non esse in principio operis hujus ostendimus: deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id per consequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo ac per se spectetur. Nam primo ac per se spectatur * æqualitas inter culpam & pœnam: de qua Horatius: 1.Sat. III.

Cur non
Ponderibus modulisque suis ratio utitur, ac res
Vt quaque est ita suppliciis delicta coercet?

Et alibi:

Adsit
Regula peccatis quæ pœnas irroget æquas,
Nec scutica dignum horribili sectere flagello.

Eodem spectat lex divina Deut. xxv. & Novella Leonis. Sed nec al- c. v.
terum quod illi ponunt magis verum est, pœnas omnes venire ex toto ad partem, quod ex his quæ dicenda sunt apparebit. Tum vero ostensum à nobis supra est, veram justitiæ assignatricis rationem, nec in tali æqualitate, nec in processu à toto ad partem proprie consistere, sed in habenda ratione ejus aptitudinis quæ jus stricte dictum in se non contineat, sed occasionem ei det. Quanquam vero is qui punitur, aptus aut dignus esse debet puniri, non eo tamen id spectat ut ipsi accedat aliquid, quod assignatrix justitia postulat. Nec tamen qui expletricem justitiam, quam vulgo commutatricem vocant, in pœnis exerceri volunt, magis se explicant. Ita enim negotium hoc considerant, quasi nocenti aliquid reddatur, sicut in contractibus fieri solet. Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus pœnam deberi ei qui deliquit, quod plane est ἄκυρον; Nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud quam æquum esse ut puniatur. Verum tamen est in pœnis primo ac per se exerceri expletricem justitiam, quia scilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac in re est aliquid * quod ad contractuum naturam accedit: quia sicut qui vendit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia

quæ

L. Imperatores D. de jure fisci. l. ult. C. ad l. Iul. Maj. quæ venditionis sunt naturalia, ita qui delinquit sua voluntate se videtur obligasse pœnæ, quia crimen grave non potest non esse punibile, ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit: quo sensu Imperatores cuidam ajunt, * *ipse te huic pœna * subdidisti*, & qui sceleratum capiunt consilium suo merito jam tum puniti, id est sua voluntate pœnæ meritum contraxisse dicuntur: &
Ann. XII. Tacito mulier quæ se servo conjunxisset, in servitutem sui consensisse dicitur, quia id pœnæ in tales erat constitutum. Michael Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: *γίγνεται τρόπον τινα δόσις καὶ λῆψις ὅ ἐστι τὸ συναλλάσσειν. λαβὼν γὰρ χρήματα ἢ ἄλλο τι κλέψας δίδωσιν ἀντ᾽ ἐκείνων ὀδύνας. Est hic quodammodo datio & acceptio, in quibus consistit natura contractuum: nam qui res aut aliud quid furatus est, pro eo dat pœnas.* Idem posterius: *Συναλλάγματα οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν οὐ μόνον ἃ ἑκόντες συντίθενται πρὸς ἀλλήλους ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νόμων ἀπηγορευμένα. Contractus à veteribus appellabantur non tantum qua mutuis conventionibus constant, sed & qua legibus sunt vetita.*

III. Sed hujus juris subjectum id est cui jus debetur, per naturam ipsam determinatum non est. dictat enim ratio maleficum posse puniri, non autem quis punire debeat: nisi quod satis indicat natura convenientissimum esse ut id fiat ab eo qui superior est: non tamen ut omnino hoc demonstret esse necessarium, nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, & quasi ex hominum censu detrusisse * in censum
Th. 2. 2. q. 64. art. 1. & ibi Cajet. bestiarum quæ homini subjacent, quod à Theologis quibusdam est proditum. Democritus: *φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήιον τῷ κρέσσονι, natura evenit*
VII. Pol. XIV. *ut melior sequiori imperet.* Et Aristoteles ait deteriora comparata esse in usum meliorum, tam in his quæ à natura sunt, quam quæ ab arte. Cui consequens est ut saltem ab æque nocente æque nocens puniri non debeat: quo Christi sententia pertinet: *Qui vestrum sine peccato est* (tali scilicet) *primum lapidem mittat*, Ioh. VIII, 7. Quod ideo dixit, quia eo sæculo corruptissimi erant Iudæorum mores, adeo ut qui sanctissimi videri volebant in adulteriis & similibus flagitiis volutarentur, ut videre est Rom. II, 22. Idem ergo quod Christus dixerat, dixit & Apostolus: *Quapropter inexcusabilis es, ô homo, quisquis alium damnas: nam hoc ipso quod damnas alterum, te ipsum condemnas, quando eadem facis tu qui alterum damnas.* Illud Senecæ huc pertinet: *non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est damnat.* Et alibi: *faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: numquid & ipsi aliquid tale commisimus?* Ambrosius Apologia Davidis: *unusquisque de alio judicaturus de se ipse primum judicet, nec minora in alio errata condemnet cum ipse graviora commiserit.*

IV. Altera quæstio est de fine pœnis proposito. Nam quæ diximus hactenus id duntaxat ostendunt, nocentibus injuriam non fieri si puniantur. Inde vero non sequitur omnino puniendos. Neque id verum est: multis enim nocentibus multa & Deus & homines condonant, eoque nomine laudari solent. Celebre est Platonis dictum,
De leg. IIX. & XI. *οὐ γὰρ ἐπὶ κακῷ δίκη γίνεται οὐδεμία*: & alibi, *οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι διδοῦσα δίκην, (οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσαι ποτὲ) τοῦ δ᾽ εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνου.* Quod ita vertit

vertit Seneca: *Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Revocari enim præterita non possunt: futura prohibentur.* Idem alibi: *Ne homini quidem nocebimus quia peccavit, sed ne peccet, nec unquam ad præteritum sed ad futurum pœna referetur: non enim irascitur, sed cavet.* Apud Thucydidem Diodotus de Mitylenæis ad Athenienses verba faciens: ἤν τε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας αὐτοὺς, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω, εἰ μὴ ξυμφέρον. *ut maxime illos injuste egisse pronuntiem, non & interficiendos censebo, nisi id expediat.* Sed hæc in hominibus punientibus vera sunt: nam homo ita homini alteri ipsa consanguinitate alligatur, * ut nocere ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa. In Deo alia res est, ad quem Plato dictas sententias male extendit. Dei enim actiones niti possunt ipso summi dominii jure, præsertim ubi meritum hominis speciale accedit, etiamsi finem nullum sibi proponant extra ipsas: & ita Hebræi quidam explicant illud Solomonis quod ad hanc materiam pertinet. כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה Ut sensus sit, *res singulas Deus facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum.* Id est etiam tum cum impium punit, non alio fine hoc facit quam ut puniat. Quanquam etiamsi receptiorem sequamur interpretationem eodem res recidet: ut dicatur Deus fecisse omnia propter se, id est jure summæ libertatis, & perfectionis nihil extra se quærens aut respiciens: sicut Deus dicitur αὐτοφυὴς, quia non est natus ex aliquo. Certe pœnas quorundam valde perditorum à Deo non ob aliud exigi sacra verba testantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex ipsorum malo, subsannari atque irrideri impios à Deo. Tum vero & extremum judicium post quod nulla exspectatur emendatio, imo & in hac vita pœnæ quædam inconspicuæ ut obduratio, verum esse, quod contra Platonem dicimus, evincunt. At homo cum hominem sibi natura parem punit, aliquid sibi debet habere propositum. Et hoc est quod ajunt Scholastici, non debere in malo cujusquam acquiescere ulciscentis animum. Sed & ante ipsos Plato in Gorgia, eos qui quemquam morte puniunt, aut exsilio, aut mulcta, non hoc βούλεσθαι ἁπλῶς, *simpliciter velle*, sed *boni alicujus causa* ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ. Et * Seneca ad vindictam veniendum *non quasi dulce sit vindicare, sed quasi utile.* Etiam Aristoteles septimi de republica capite XIII ait quædam esse honesta simpliciter, quædam ob aliquam necessitatem, & posterioris exemplum ponit in pœnarum exactione.

1. De Clem. c. 16.

Gorgia.

Moses Maimonides in directore dubitantium lib. III. c. 13. & Rab. Imm. ad Prov. Prov. XVI. 4.

Deuteron. XXVIII. 63.

Esai. 1, 24. Prov. 1, 26.

Th. 2. 2. q. 108. Silv. in verbo vindicta.

Lib. II, de Ira, cap. XXXII.

V. Quod ergo à mimo dictum est:

Læso doloris remedium inimici dolor:

& à Cicerone dolorem pœna mitigari, Plutarcho ex Simonide: Γλυκὺ καὶ οὐ σκληρὸν ὥσπερ ἀλγοῦντι θυμῷ καὶ φλεγμαίνοντι θεραπείαν καὶ ἀναπλήρωσιν προσφέρειν, congruit quidem ei naturæ * quam homo cum bestiis habet communem: est enim ira ut in bestiis ita in homine ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως, ut recte definit Eustratius, * *fervor sanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris*, qui appetitus adeo per se caret ratione ut sæpe feratur in ea quæ non læserunt, ut in fœtus feræ quæ læsit, * aut in sensu carentia, ut in lapidem quo ictus est canis. At talis appetitus in se spectatus * non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus; ac proinde nec juri naturæ,

quia

quia id est dictatum naturæ rationalis ac socialis qua talis est. dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, nisi id bonum aliquod habeat propositum. In solo autem inimici dolore, ita nude spectato, nullum est bonum nisi falsum & imaginarium: ut in divitiis supervacuis multisque aliis rebus ejusmodi. Atque hoc sensu ultionem improbant in hominibus non Christiani modo do-
Lib. II de ira, c. 32. ctores, * sed & Philosophi, ut Seneca: *Inhumanum verbum est & quidem pro justo receptum ultio, & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regeris tantum excusatius peccat.* Imo si Maximo Tyrio credimus, ὁ τιμωρῶν τοῦ προϋπάρξαντος ἀδικώτερος, *iniquior est qui se ulciscitur eo qui prior nocuit.* Musonius, *id* ait *cogitare quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, feræ est, non hominis.* Apud Plutarchum Dion is qui sapientiam Platonicam in actus civiles convertit: τὸ ἀντιτιμωρεῖσθαι τοῦ προαδικεῖν νόμῳ δικαιότερον ὡρίσθαι, φύσει γινόμενον ἀπὸ μιᾶς ἀσθενείας: *ultionem legis arbitrio justiorem censeri illata injuria: at si natura spectetur ex eodem animi morbo nasci.* Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore qua dolor est satiari. Atque adeo quo hominum quisque minus valet rationis usu eo ad vindictam est pronior. Iuvenalis:

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.
* *Nempe hoc indocti, quorum præcordia nullis*
Interdum aut levibus videas flagrantia causis:
Quantulacunque adeo est occasio, sufficit iræ.
Chrysippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, dulcique senex vicinus Hymetto,
Qui partem accepta sæva inter vincla cicuta
Accusatori nollet dare. Plurima felix
Paulatim vitia atque errores exuit omnes,
Prima docet rectum sapientia: quippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguique voluptas
Vltio: continuo sic collige, quod vindicta
* *Nemo magis gaudet quam fœmina.*

Lib. VI. Eodem sensu Lactantius: *imperiti & insipientes, siquando accipiunt injuriam, cæco & irrationabili furore ducuntur, & iis, qui sibi nocent vicem retribuere conantur.* Liquet ergo ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi causa. quæ ergo utilitates rectam faciant pœnam videamus.

VI. Pertinet autem huc pœnarum partitio quæ est apud Platonem in Gorgia & Taurum philosophum ad eum locum cujus verba Gellius recitat libro V, cap. XIV. nam partitiones istæ ex fine desumptæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisset emendationem & exemplum, tertium addidit Taurus * τιμωρίαν, quam Clemens Alexandrinus definit, κακοῦ ἀνταπόδοσιν εἰς τὸ τοῦ τιμωροῦντος συμφέρον ἀναφερομένην: *mali retributionem quæ ad exigentis utilitatem refertur.* Aristoteles qui omissa pœna exemplari hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, τοῦ ποιοῦντος ἕνεκα ἵνα ἀποπληρωθῇ, *exigentis causa ut ei satisfiat*: Plutarchus quoque eam non omisit, cum di-
Rhet I. cap. 10. xit: αἱ ὑπὸ χεῖρα τοῖς τολμωμένοις ἀπαντῶσαι τιμωρίαι καὶ τῶν μελλόντων

εἰσὶν

εἰσὶν ἐπισχετικαὶ ἀδικημάτων καὶ μάλιστα τὸ παρηγορεῖν τοὺς πεπονθότας ἴσασιν αὐταῖς. *Quæ facinus statim subsequuntur pœna, non modo in posterum inhibent delinquendi audaciam, sed & injuria affectos maxime consolantur.* Et hæc proprie est quam idem Aristoteles refert ad δικαιοσύνην συναλλακτικὴν, *justitiam quam ipse commutatricem vocat.* Sed subtilius ista examinanda sunt. Dicemus ergo, in pœnis respici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cujus intererat non peccatum esse, aut indistincte quorumlibet. Ad horum trium finium primum pertinet pœna quæ philosophis modo νουθεσία, modo κόλασις, modo παραίνεσις dicitur, Paulo Iurisconsulto pœna quæ constituitur in emendationem, σωφρονισμοῦ ἕνεκα Platoni, Plutarcho ἰατρεία ψυχῆς *animi medicatrix*, quæ hoc agit ut eum qui peccavit reddat meliorem medendi modo qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero deliberata ac frequens, quandam gignit sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur, ideo vitiis quam primum fieri potest adimenda est illecebra, quod fieri rectius nequit, quam si * dolore quodam subsequente saporem amittant dulcedinis. Platonici recitante Apulejo: *gravius & acerbius est omni supplicio si noxio impunitas differatur, nec hominum interim animadversione plectatur.* Apud Tacitum est: *corruptus simul & corruptor ager & flagrans animus haud levioribus remediis restringendus est quam libidinibus ardescit.* Ann. III.

VII. Punitionem quæ huic fini inservit natura cuivis esse licitam, qui judicio valeat & ejusmodi generis aut paribus vitiis non teneatur ex ea quæ verbis fit castigatione apparet. Th. 2. 2. q. 33. 3.

Amicum castigare ob meritam noxiam, Plaut. Trinum.
Immune est facinus, verum in ætate utile.

In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent discrimen * inter personas quibus id liceat aut non liceat non est factum à natura (neque enim potuit, nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendat) sed à legibus, quæ communem illam generis humani propinquitatem vitandarum rixarum ergo ad proximos affectus restrinxerunt, ut videre est tum alibi, tum Codice Iustinianeo titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophontis ad milites: εἰ μὲν ἐπ' ἀγαθῷ ἐκόλασά τινα, ἀξιῶ ὑπέχειν δίκην, οἵαν καὶ γονεῖς υἱοῖς καὶ διδάσκαλοι παισί. καὶ γὰρ ἰατροὶ τέμνουσιν ἐπ' ἀγαθῷ. *Si quem ut prodessem verberavi, pœnam debere me profiteor, qualem parentes filiis, & magistri discipulis. Nam & medici ægrotum suo ipsius bono urunt ac secant.* Lactantius libro VI: *Iubet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est ut peccantes eos assiduis verberibus corrigamus, ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad vitia nutriantur.* Hoc vero puniendi genus ad mortem pertingere non potest, nisi eo modo quem reductivum vocant, quo negationes reducuntur ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus dixit melius quibusdam futurum fuisse, id est non tam male si nati nunquam essent, ita ingeniis insanabilibus melius est, id est minus est malum, emori quam vivere, quando certum est vivendo pejores evasuros. De talibus Seneca loquitur, cum ait interdum ut pereant interesse pereuntium. Marc. XIV, 21. De ira c. 5.

Iam-

Iamblichus : καθάπερ τῷ ὑποπύῳ βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ διαμένειν, οὕτω καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν. *Quomodo suppurato melius est uri quam sic manere, ita improbo mori quam vivere.* Talem vocat Plutarchus ἑτέροις γε πάντως βλαβερὸν, αὑτῷ τε βλαβερώτατον, *cæteris noxium quidem , at sibi maxime.* Et Galenus cum morte puniri homines dixisset , primum ne vivi noceant, deinde ut alii pœnæ metu deterreantur, addit : καὶ τρίτον , ἵνα καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις ἄμεινον τεθνάναι διεφθαρμένοις οὕτω τὴν ψυχὴν ὡς ἀνίατον ἔχειν τὴν κακίαν. *Tertio & ipsis expedit mori ita corruptis animo ut ad sanitatem perduci nequeant.* Sunt qui hos ipsos esse putant quos Iohannes
1 Ioh.v,16. Apostolus ait ad mortem peccare. Sed quia fallacia sunt ejus rei argumenta , dictat caritas neminem temere habendum pro deplorato, ita ut hoc quidem fine animadversio non nisi raro admodum locum habere possit.

VIII. * Vtilitas ejus cujus interesat non peccatum esse in eo sita est ne post hac tale quid patiatur aut ab eodem aut ab aliis. Gellius ex Tauro hanc speciem sic describit , *cum dignitas auctoritasve ejus in quem est peccatum tuenda est , ne prætermissa animadversio contemtum ejus pariat & honorem levet.* Sed quod de auctoritate læsa dicit , idem de libertate cujusque aut alio jure læso intelligendum est. Apud Tacitum legimus : *consuleret securitati justa ultione.* Ne qui læsus est ab eodem malum patiatur tribus modis curari potest : primum si tollatur qui deliquit , deinde si vires nocendi ei adimantur : postremo si malo suo dedoceatur delinquere , quod cum emendatione de qua jam egimus conjunctum est. Ne ab aliis lædatur qui læsus est punitione non quavis , sed aperta atque conspicua quæ ad exemplum pertinet obtinetur. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos si dirigatur vindicatio , etiam privata , si jus nudum naturæ , id est abductum à legibus divinis humanisque & ab his quæ non necessario rei accidunt , respicimus , non est illicita : sive fiat ab ipso qui læsus est , sive ab alio, quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset id quod nobis non opinio sed innata vis affert, inter ejus exempla collocat vindicationem quam gratiæ opponit : ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi , vindicationem definit , *per quam vim ac contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus à nobis ac nostris qui nobis cari esse debent , & per quam peccata punimus.* Mithridates in oratione quam ex Trogo exscripsit Iustinus : *Adversus latronem si nequeant pro salute , pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum ἀμύνης νόμον vocat in vita Arati Plutarchus. * Hoc naturali jure defendens se Samson adversus Palæstinos insontem se testatur fore si Palæstinos qui se malo affecerant malo vicissim afficeret : Et post peractam ultionem eadem se tuetur ratione, dicens se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platæenses apud Thucydidem , ὀρθῶς ἐτιμωρησάμεθα κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι, *merito eos ulti sumus , jure apud omnes recepto ut hostilia patrantem ulcisci liceat.* Demosthenes oratione adversus Aristocratem communem ait esse legem inter homines ut eum qui nostra vi rapiat ulcisci nobis fas sit. Et Iugurtha apud

De invent. II.

Libro XXXVIII.

apud Sallustium cum dixisset Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum, addit Populum Romanum *neque pro bono neque pro recto facturum si ab jure gentium se prohibuerit*: id est ab ultione. Aristides orator & à poetis *Orat. pro* & à legum auctoribus & à proverbiis & ab oratoribus, ab omnibus *quatuor.* denique hoc ait probari ἀμύνεσθαι τοὺς ὑπάρξαντας *ultionem sumi de his qui injuriam facere aggressi sunt*. Maccabæos laudat * Ambrosius quod etiam Sabbato * ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. *De Off. l. 1. c. 40.* Idem adversus Iudæos incensam à Christianis basilicam graviter querentes disputans, sic ait * *Ac certe si jure gentium agerem, dicerem Ep. 29. quantas basilicas Iudæi tempore imperii Iuliani incenderint*: ubi jus gentium vocat par pari referre. Nec aliter apud Tacitum Civilis: *Egregium Hist. IV. pretium laboris tepi necem fratris & vincula mea, & sævissimas hujus exercitus voces quibus ad supplicium petitus jure gentium pœnas reposco.* Sed quia in rebus nostris & nostrorum affectu corrumpimur, ideo simul multæ familiæ in unum locum convenerunt, judices constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, ademta cæteris quam natura indulserat libertate. Lucretius:

Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Vlcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,
Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere ævum.

Demosthenes in Cononem: προεώραται ἐν τοῖς νόμοις εἶναι ἐπὶ τοῖς ἰσχύει τὴν δίκην, μὴ τῇ τοῦ προστυχόντος ὁρμῇ μηδὲ βουλήσει ταῦτα κρίνεσθαι: *Placuit de omnibus his injuriis * ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu atque arbitrio.* Quintilianus: *injuriæ compensatio non solum juri inimica, sed paci: est enim lex, forum, judex, nisi quem jure vindicari pudet.* Imperatores *L. Nulli. C. de Iudæis.* Honorius & Theodosius: *idcirco judiciorum vigor jurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem.* Rex *Cassiod. Ep. 10. lib. IV.* Theodoricus: *hinc est quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu.* Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis ubi judicia sunt nulla, ut in mari. Quo forte referri potest, quod Cajus Cæsar privatus adhuc piratas à quibus captus fuerat classe tumultuaria persecutus est, ipsorumque naves partim fugavit, partim mersit, & cum proconsul negligeret animadvertere in captos piratas, ipse eos in mare reversus cruci suffixit. Idem *Vel. Pat. l. II. & Plut. in Cæs.* locum habebit in locis desertis, aut ubi Nomadum more vivitur. * Sic apud Vmbricos narrat Nicolaus Damascenus sibi quemque *Apud Stob. de legibus.* fuisse ultorem: quod & apud Moschos hodie impune fit, post tempus aliquod aditi judicis. Nec aliunde origo singularium certaminum quæ ante Christianismum * Germanicis nationibus usitata, alicubi necdum satis desueta sunt. ideo apud Vellejum Paterculum mi- *Lib. II.* rantur Germani, cum Romanæ jurisdictionis formam conspicerent, quod injurias justitia finiret, quod solita armis discerni jure terminarentur. Lex Hebræa propinquo occisi permittit ut extra asyli loca homicidam interficiat: recteque notant interpretes Hebræi talionem pro mortuo manu exigi posse; pro se, ut puta in vulnere, non nisi per judicem, quia scilicet difficilior est moderatio ubi proprius dolor accedit. Parem morem privatim vindicandæ cædis apud vetu- *Sen. I. de* stissimos Græcos fuisse apparet ex Theoclymeni verbis quæ apud *Clem. 203.*

Homerum sunt Odysseæ *o*. Sed maxime frequentia sunt hujus moris exempla inter eos qui communem judicem non habent. hinc *justa bella definiri solent*, Augustino teste, *quæ ulciscuntur injurias:* Et Plato bellicum certamen probat, *μέχρις οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην, donec qui in culpa fuerint cogantur innocentibus dolore affectis pœnas pendere.*

L. VI. q. 10. super Ioh. L. de Rep. XIV.

IX. Vtilitas indistincte quorumlibet, qui finis erat tertius, easdem habet partes quas illa quæ ad læsum pertinet. Nam aut hoc agitur, ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit eum tollendo aut debilitando, sive constringendo ita ut nocere nequeat, aut emendando: aut ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint, quod ex suppliciis conspicuis obtinetur, quæ Græci παραδείγματα, Latini exempla vocant: quæ ideo adhibentur, ut unius pœna metus sit multorum, ut pœnæ genere deterreri cæteri possint, ut leges loquuntur, *ἵνα ἄλλοι παράδειγμα ποιῶνται καὶ φοβῶνται* ut Demosthenes. Hujus quoque juris potestas naturaliter penes unumquemque est. Sic * Plutarchus virum bonum ait à natura magistratum designari, & quidem perpetuum: nam ipsa naturæ lege ei principatum deferri qui agat justa. Sic sapientem nunquam esse privatum Nasicæ exemplo probat Tullius, & Lollium non unius anni consulem Horatius vocat: & Euripides Iphigenia in Aulide:

L. Quoniam C. ad L. Faviam, d. l. C. ad L. Iul. rep. Prae. pol.

Mente qui prudente pollet is magistratum gerit.

Quæ tamen in republica intelligenda sunt quatenus ejus leges id ferunt. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus: ipsius enim verba quia notabilia sunt adferam. Primum de jure bestias interficiendi sic illi videtur: *κατὰ δὲ ζώων φόνου καὶ μὴ φόνου ὧδε ἔχει· τὰ ἀδικέοντα καὶ θέλοντα ἀδικεῖν ἀθῷος ὁ κτείνων, καὶ πρὸς εὐεστὼ τοῦτο ἔρδειν μᾶλλον ἢ μή. De occidendis aut non occidendis animantibus ita se res habet: quæ injuriam faciunt aut facere volunt quisquis occiderit purus est, adeo quidem ut hoc fecisse quam non fecisse sit rectius.* Et mox: *κτείνειν χρὴ τὰ πημαίνοντα παρὰ δίκην πάντα περὶ παντὸς, ea quæ injuste nobis nocent omnino & omnia fas occidere.* Et certe non improbabile est hoc more vixisse viros probos * ante diluvium, antequam Deus suam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus cæteris prodidisset. Rursus: *ὅκως περὶ κινάδων τε καὶ ἑρπετῶν γεγράφαται τῶν πολεμίων, οὕτω καὶ κατ' ἀνθρώπων δοκεῖ μοι χρεὼν εἶναι ποιεῖν. Quæ vero de vulpibus & de inimicis serpentibus scripsimus, eadem in hominibus facienda videntur.* Tum vero subjungit: *κίβδηλον καὶ λῃστὴν πάντα κτείνων τις ἀθῷος ἂν εἴη καὶ αὐτοχειρίῃ καὶ κελεύων καὶ ψήφῳ. Furem & latronem qui quocumque modo occiderit, sive manu, sive jussu, sive suffragio, innocens est.* Ad quos locos respexisse mihi videtur Seneca cum ait: *cum cervices noxio præcidi imperabo, eo vultu animoque ero * quo serpentes & animalia venenata percutio.* Et alibi: *ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent affligeremus, si ut reliqua mansuefacere possemus, aut efficere ne nobis aliisque periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccavit sed ne peccet.* Sed cum & facti inquisitio sæpe magnam diligentiam & pœnæ æstimatio multum prudentiæ & æquitatis desideret, ne dum quisque de se nimium præsumeret, aliis non cedentibus, rixæ orirentur, eo placuit hominum justis communi-

L. II de Ira.

munitatibus eos deligere quos optimos ac prudentissimos putarent, aut fore sperarent. Idem Democritus: *οὐκ ἂν ἐκώλυον οἱ νόμοι ζῆν ἕκαστον κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν, εἰ μὴ ἕτερος ἕτερον ἐλυμαίνετο. Φθόνος γὰρ στάσιος ἀρχὴν ἀπεργάζετο. Non prohibuissent utique leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iisset. Invidia enim seditioni molitur exordium.* Sed sicut in ultione factum modo diximus, ita & in hac ad exemplum punitione, manent vestigia ac reliquiæ prisci juris, in iis locis, atque inter eas personas, quæ certis judiciis non subsunt: ac præterea in quibusdam casibus exceptis. Sic Hebræorum moribus Hebræus à Deo & Dei lege deficiens aut ducem se ad falsos cultus præbens * illico à quovis homine poterat interfici. * Judicium zeli id vocant Hebræi quod à Phinea primo exercitum ajunt, & inde abiisse in morem. Sic Iudæum quendam Græcis se ritibus polluentem occidit Mathatias. Sic trecenti alii Iudæi à popularibus suis occisi referuntur libro qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius. Nec alio obtentu instituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Paulum: multaque alia exempla ejuscemodi exstant & * apud Philonem, & apud Iosephum. Tum vero apud multos populos & dominis in servos, & parentibus in liberos mansit jus puniendi plenum etiam ad mortem usque. Sic Spartæ Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem quæ diximus quale sit circa pœnas jus naturæ, & quo usque manserit intelligi potest.

Deuter. XIII, 9. *Num. XXV.* *Macc. III.* *Actor. VI, 57.* *Actorum XXIII, 13.*

X. Nunc illud videndum est num lex Euangelica libertatem illam arctius circumscripserit. Certe ut alibi diximus, non mirum est, quædam quæ natura & per leges civiles licent vetari lege divina, eaque perfectissima & præmium promittente natura humana majus, ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur quæ sola naturæ præcepta excedant. * Castigationes quæ neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætatis aut alterius qualitatis ratione sunt necessariæ, si ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta à parentibus, tutoribus, dominis, magistris, nihil habere quod cum præceptis Euangelicis repugnet, ex ipsa rei natura satis intelligi datur. Sunt enim hæc remedia animorum non minus innocentia quam pharmaca sensui ingrata. De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat animum dolentis exsatiat illicitam esse etiam naturaliter, tantum abest ut Euangelio conveniat, supra ostendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat odium asservari in proximum, id est popularem, Levit. XIX, 17, sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit, Exod. XXIII, 4, 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Euangelium, patet à nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, verum etiam ut benefaciamus, quod & diserte imperatur Matth. V, 44. Lex tamen Hebræis graviores injurias permittebat ulcisci, non manu, sed addito judice. At Christus idem nobis non permittit, quod apparet ex illa oppositione, *Audistis dictum fuisse, oculum pro oculo:* & mox: *Ego vero dico vobis.* Quanquam enim quæ sequuntur de arcenda injuria proprie agunt, &

hanc quoque licentiam aliquatenus ſaltem reſtringunt, multo tamen magis ultionem improbare cenſenda ſunt, quia veterem permiſſionem * ut imperfectiori tempori congruentem rejiciunt: οὐκ ἀδίκου τῆς δικαίας ἀμύνης οὔσης, ἀλλὰ κρείττονος τῆς ἀνεξικακίας, *non quod iniqua ſit juſta ultio ſed quod ei præſtet patientia*, ut eſt in conſtitutionibus Clementis lib. VII, cap. XXIII. qua de re ſic loquitur * Tertullianus: *Novam plane patientiam docet Chriſtus, etiam vicem injuriæ prohibens permiſſam à creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipſe alteram amplius maxillam offerri jubens, & ſuper tunicam pallio quoque cedi. Plane hæc Chriſtus adjecerit ut ſupplementa conſentanea diſciplinæ Creatoris. Atque adeo hoc ſtatim renuntiandum eſt an diſciplina patientiæ prædicetur penes Creatorem. Sic per Zachariam præcipit ne unuſquiſque malitiam fratris ſui meminerit, ſed nec proximi. Nam & rurſus: Malitiam, inquit, proximi ſui unuſquiſque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit injuriæ, qui indixit oblivionem. Sed & quum dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet vindictæ exſpectatricem. In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem pro dente, oculum pro oculo, in vicem injuriæ exigere, qui non modo vicem, ſed etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem injuriæ prohibet, in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo, & dentem pro dente cenſuerit, non ad ſecundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, ſed ad primam coercendam quam prohibuerat oppoſita talione, ut unuſquiſque reſpiciens licentiam ſecundæ injuriæ à prima ſemetipſum contineret. Facilius enim vim comprimi ſcit repræſentatione talionis, quam repromiſſione ultionis. Vtrumque autem conſtituendum fuit pro natura & fide hominum, ut qui Deo crederet, ultionem à Deo exſpectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & ſabbati, & legis, & omnium paternarum diſpoſitionum Chriſtus & revelavit & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, ut tanto magis vicem injuriæ extingueret, quam & lex per talionem voluerat impediſſe, certe quam Prophetia manifeſte coercuerat, & memoriam injuriæ prohibens & ultionem ad Deum redigens. Ita ſi quid Chriſtus intulit, non adverſario, ſed adjutore præcepto, non deſtruxit diſciplinas Creatoris. Denique ſi in ipſam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenæ atque perfectæ conſideremus, non conſiſtet, ſi non eſt Creatoris, qui vindictam repromittit, qui judicem præſtat. Alioqui ſi tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, ſed & aliam maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, ſed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, ſed amplius & pallium concedendi is mihi imponit, qui non ſit me defenſurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod eſt ultio, quam mihi permiſiſſe debuerat, ſi ipſe non præſtat, aut ſi mihi non permittebat ipſe præſtaret, quoniam & diſciplina intereſt injuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrænatur. Cæterum paſſim emiſſa libertate dominabitur utrumque oculum effoſſura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis ſecuritate.* Cenſet, ut videmus, Tertullianus non modo Chriſtianis poſtulationem talionis eſſe vetitam, ſed ne Hebræis quidem permiſſam tanquam quæ vitio careret, ſed majoris mali vitandi cauſa. Quod quin verum ſit de tali poſtulatione quæ ex odio venit, non eſt dubitandum, ut ex ſuperioribus apparet. Nam hanc improbatam etiam

illis

illis qui inter Hebræos ſapientia excellebant, nec legis verba tantum, ſed & propoſitum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem Iudæi Alexandrini, in Flacci Iudæorum vexatoris calamitate, ita loquuntur: *οὐκ ἐφηδόμεθα, ὦ δέσποτα, τιμωρίαις ἐχθρῶν δεδιδαγμένοι πρὸς τῶν ἱερῶν νόμων ἀνθρωποπαθεῖν: non delectamur, ô domine, ultione de inimico: nam * ex ſacris legibus didicimus hominum miſereri.* Et huc pertinet quod Chriſtus à nobis indiſtincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deliquerunt, Matt. VI, 14, 15. id eſt ob ſenſum mali noſtri malum illis nec procuremus nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudiano loquar, *ferus eſt, legumque videtur Vindictam præſtare ſibi.* Quam ob cauſam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *justitiæ primum munus eſt ne cui noceat niſi laceſſitus injuria*, ait ſimplicem ve- [Lib. VI. cap. 18.] ramque ſententiam duorum verborum adjectione corruptam: & Ambroſius idem illud Ciceronis dictum vacare ait Euangelii aucto- [De Off. 28.] ritate. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum reſpicit, ſed quatenus in futurum cavet? Sane & hanc condonari [Eph. IV, 32.] vult Chriſtus, primum * ſi qui nos læſit teſtimonia probabilia det pœ- [Col. 3, 13.] nitentis animi, Lucæ XVII, 3; quibus locis de pleniore quadam remiſſione agitur, id eſt quæ etiam in jus veteris amicitiæ reſtituat eum qui peccavit; unde ſequitur ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat. Præterea etiamſi abſint talis pœnitentiæ ſigna, damnum haut nimium grave inſuper habendum Chriſtus præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum *εἴ τι δέοι ἡμᾶς τῶνδε χαλεπώτερα πάσχειν, etiamſi quid gravius patiendum nobis immineat*, qui ſenſus & apud Maximum Tyrium exſtat. *Ὕβρεως δίκην*, id eſt actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Chriſtus alapæ nomine indicat) negabat Muſonius, aut ſe inſtituturum, aut cuiquam ut inſtitueret auctorem fore: multo enim rectius condonari talia. Quod ſi diſſimulatio magnum ſecum periculum ferat, ea cautione contenti eſſe debemus quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in uſu erat talio, ut Ioſephus & alii Hebræorum doctores notant, ſed ſolebat qui læſus erat ultra impendia à ſe facta, de quibus ſeorſim lex exſtat Exod. XXI, 19; (* hæc enim eſt ſimpli reſtitutio nihil pœnale continens) pro talione * pecuniariam mulctam accipere: quod & Romæ factum docet apud Gellium Fa- [Lib. XX, c. 1.] vorinus. Sic Ioſephus domini noſtri Ieſu educator, cum uxorem ſuam adulterii compertam crederet, * divortio ſe liberare maluit, quam committere ut traduceretur: atque id fecisſe dicitur; quia juſtus erat, id eſt vir probus ac facilis: ad quem locum Ambroſius ait non tantum ab ultionis atrocitate, ſed etiam * ab accuſationis ſeveritate alienam eſſe juſti perſonam, ſicut & ante Lactantius dixerat: [Lib. VI, c. 10.] *neque accuſare quemquam crimine capitali juſto licet.* * Iuſtinus de Chriſtianorum accuſatoribus agens: *Nolumus, ait, eos puniri, qui in nos calumniantur. Sufficit illis ſua pravitas, & rerum bonarum ignorantia.* Reſtant pœnæ quæ non privato, ſed publico bono conſulunt: partim tollendo aut coërcendo nocentem, ne cui noceat, partim deterrendo alios ſeveritate exempli, quas non ſublatas à Chriſto certiſſimo argumento alibi probavimus, quod cum ſua daret præcepta ſimul teſtabatur

ſtabatur ſe nihil legis tollere. Lex autem Moſis, quæ in his rebus, quamdiu ſtabat reſpublica, ſtare debebat, magiſtratibus rigide imperabat, ut homicidia & alia quædam crimina punirent: Exod. XXI, 14; Num. XXXIII, 14, 37; Deut. XXIX, 13. Quod ſi Chriſti præcepta conſiſtere potuerunt cum lege Moſis * quatenus ſupplicia etiam capitalia irrogabat, * poſſunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus conſiſtere.

XI. Sunt qui ut contrariam ſententiam tueantur adferunt ſummam Dei lenitatem in novo fœdere, quæ proinde hominibus, etiam magiſtratibus, ut Dei vicariis ſequenda ſit; quod aliquatenus verum eſſe non negamus ſed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens miſericordia in novo fœdere patefacta, præcipue ſpectat peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Moſis commiſſa ante acceptam Euangelii notitiam. Act. XVII, 36; Rom. II, 25; Act. XIII, 38; Hebr. IX, 15. Nam quæ poſtea committuntur, præſertim ſi adſit contumacia, comminationem habent * judicii multo ſeverioris, quam illud fuit quod per Moſem eſt inſtitutum, Hebr. II, 23; IV, X, 29; Matth. V, 21, 22, 28. neque vero in altera tantum vita, ſed & in hac ipſa in tales culpas Deus non raro animadvertit, I Cor. XI, 30. At talium facinorum indulgentia non ſolet impetrari, * niſi ipſe homo de ſe quaſi pœnas exegerit, I Cor. XI, 3; gravi quodam mœrore, II Cor. II, 27. Vrgent iidem ſaltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omittam de vera pœnitentia hominibus vix eſſe ut conſtet, nec quemquam non impune ſua malefacta laturum ſi eam quovis modo profiteri ſufficiat, Deus ipſe non ſemper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam. quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis, id eſt mortem violentam aut alioqui immaturam remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui d liquerat, * ſic nunc quoque poteſt pœnam remittere mortis æternæ atque interim peccatorem, aut morte immatura ipſe punire, aut velle etiam ut ſic per magiſtratum puniatur.

Syneſ. Ep. 44.

XII. Rurſum alii hoc accuſant quod cum vita ſimul ſpatium ad pœnitendum præciditur. Sed ſciunt hujus rei à piis magiſtratibus ſummam haberi rationem, nec quemquam ad ſupplicium rapi niſi dato tempore quo peccata ſua agnoſcere ac ſerio deteſtari poſſit: * qualem pœnitentiam, etiamſi opera morte interclusa non ſequantur, acceptam Deo eſſe poſſe, latronis cum Chriſto crucifixi exemplum probat. Quod ſi dicatur vitam longiorem ad magis ſeriam reſipiſcentiam prodeſſe potuiſſe, reſponderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici poſſit * illud Senecæ: *Quod unum bonum tibi ſupereſt repræſentabimus mortem*, ut & illud ejuſdem: *quo uno modo poſſunt deſinant mali eſſe*; quod Euſebius philoſophus dixerat: ἐπειδὰν οὐχ οἷοί τε ἄλλως, κἂν τοῦτόν γ' οὖν τὸν τρόπον ἀπολυθέντες τοῦ ἐνταῦθα δεσμοῦ τῆς κακίας πορίσωνται φυγήν. Hæc ergo, ſupra ea quæ operis initio diximus, reſponſa ſunto illis qui ſupplicia aut omnia aut capitalia ſine ulla exceptione Chriſtianis prohibita volunt, contra quam nos Apoſtolus docet qui cum regio officio uſum gladii incluſiſſet

L. I de Ira c. 16, c. 15.

clusisset ut exercitium divinæ ultionis, alibi orandum ait, ut reges Christiani fiant, & qua reges sunt, innocentibus sint præsidio: quod, quæ etiam post Euangelium propagatum magnæ partis hominum est improbitas, obtineri non potest, nisi quorumdam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne sic quidem inter tot cruces & supplicia sontium satis tuta sit innocentia. Neque tamen abs re erit Christianis rectoribus, saltem ex parte aliqua, imitandum proponere * exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatissimi, à quo capitales pœnas in damnationem ad opus mutatas felicissimo successu narrat Diodorus; etiam ad Caucasum *Lib. 1.* gentes quasdam ait Strabo: μηδένα ἀποκτείνειν τῶν ἐξαμαρτόντων τὰ *Lib. XI.* μέγιστα: *nemini mortem irrogasse quamvis pessima merito.* Neque spernen- *Lib. XII. L.* dum illud Quintiliani: *Nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, salvos esse eos magis è republica sit quam puniri.* Notat Balsamo leges Romanas quæ mortis pœnam irrogabant * à posterioribus imperatoribus Christianis mutatas plerasque * in alia supplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior.

XIII. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnæ apparet nonnihil prætervisum à Tauro Philosopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut spes magna est ut is qui peccavit citra pœnam ipse sese ultro corrigat, aut spes contra nulla est emendari eum posse & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum est metui non necessam est, aut non id peccatum est cujus exemplo necessario metu succurrendum sit, tum quicquid ita delictum est, non sane dignum esse impenendæ pœnæ studium visum est.* Nam ita loquitur quasi uno fine sublato tollatur pœna, cum contra omnes cessare oporteat ut pœnæ locus non sit. Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuuntur extendendum fuit. Melius Seneca cum dixit, *In vindicandis injuriis hæc tria lex sequuta est quæ princeps quisque sequi debet: * ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores cæteri vivant.* Nam hic si per cæteros intelligas non minus qui læsi jam sunt, quam qui lædi adhuc possunt, plenam habebis partitionem, nisi quod ad illud *sublatis* addendum fuit aut repressis. Nam & vincula & quæcumque est virium deminutio eo pertinet. Minus perfecta est illa alio loco ejusdem Senecæ distributio: *Hoc semper in omni animadversione servabit ut sciat alteram adhiberi ut emendet malos, alteram ut tollat:* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: *Omnis pœna non tam ad delictum pertinet quam ad exemplum.*

De Cl. l. 1 c. 21.

Lib. 1 de Ira c. ult.

XIV. Ex his quæ dicta sunt hactenus colligi potest quam non tutum sit Christiano homini privato sive sui, sive publici boni causa * pœnam sumere de improbo quoquam præsertim capitalem, * quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus, unde laudandus est mos eorum populorum apud quos navigaturi instruuntur mandatis à publica potestate ad persequendos piratas si quos

 in mari

in mari repererint: ut data occasione uti possint, non quasi ausu suopte, sed ut publice jussi.

XV. Cui non dissimile est quod multis in locis receptum est, * ut ad accusationes criminum non admittantur, quibus id libet, sed certi homines quibus id muneris publica potestate impositum est: ut nihil quisquam faciat ad alienum sanguinem fundendum nisi officii necessitate. Huc spectat Eliberinæ Synodi canon: *Delator si quis exstiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proscriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem.*

XVI. Sed & illud simul ex antedictis intelligitur minime consultum esse homini vere Christiano ac ne ipsum quidem decere, * ut ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat, jusque vitæ ac necis in cives sibi tanquam omnium excellentissimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum existimet ac

Mat. VII. 1. profiteatur. Nam certe quod Christus monet periculosum esse de aliis judicare, quia quale judicium in alios ferimus, tale nobis in paribus caussis à Deo sit exspectandum, omnino huc etiam pertinet.

XVII. Quæstio est non ignobilis, an leges humanæ quæ interfectionem quorundam hominum permittunt, interfectoribus jus verum præstent etiam apud Deum, an tantum inter homines impunitatem. Posterius hoc Covarruviæ & Fortunio placet, quorum sententia adeo displicet Ferdinando Vasquio, ut nefandam vocet. Dubium non est, ut alibi quoque diximus, utrumvis legem facere posse, in certis casibus. Vtrum autem voluerit, partim ex verbis legis, partim ex materia intelligendum est. Nam si dolori lex indulget, pœnam humanam tollit non vitium, ut in marito qui adulteram uxorem * aut adulterum occidit. Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione pœnæ, censenda est jus ac potestatem publicam privato concedere ita ut jam privatus non sit. Hujus generis est lex illa in Codice Iustinianeo sub rubrica, quando liceat unicuique sine judice se vindicare vel publicam devotionem, ubi cuicumque licentia datur supplicio subjugandi milites populatores hac addita ratione: *melius enim est occurrere in tempore quam post exitum vindicare. Vestram igitur vobis permittimus ultionem, & quod serum est punire judicio subjugamus edicto, ut nullus parcat militi cui obviare telo oporteat ut latroni.* Et lex subsequens de opprimendis desertoribus: *cuncti*, inquiens *adversus latrones publicos desertoresque militiæ jus sibi sciant pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum.* Huc & illud pertinet Tertulliani: * *In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est.* Atque in hoc differt jus occidendi exsules, quos bannitos vocant, ab istarum legum specie, quod ibi præcedit specialis sententia, hic generale edictum, * accedente facti evidentia, vim latæ sententiæ obtinet.

Covar. 4. decr. 12. c. 7. n. 8. Fort. tractatu de ult. fine legũ illat. 11. Vasq. l. IV. Cont. ill. c. 8.

XVIII. Nunc illud videamus sint ne omnes actus vitiosi tales ut puniri ab hominibus possint. Pro certo habendum est, non omnes esse tales. Primum enim actus mere interni, etiamsi casu aliquo, puta per confessionem subsecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non possunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanæ con-

congruum non est ut ex actibus mere internis jus aut obligatio inter homines nascatur. Et hoc sensu accipiendum est quod dictant leges Romanæ: *Cogitationis pœnam neminem mereri.* Id tamen non obstat quo minus actus interni * quatenus in externos influunt in æstimationem veniant non sui proprie, sed actuum externorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem.

XIX. Secundo puniri ab hominibus nequeunt actus inevitabiles naturæ humanæ. Quanquam enim peccatum esse non potest nisi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato & semper abstinere supra humanam est conditionem, unde cognatum homini esse peccare inter Philosophos Sopater, Hierocles, * Seneca, * inter Iudæos Philo, inter historicos Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt, *Si puniendus est*, inquit Seneca, *cuicumque pravum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.* Sopater vero, ὡς ἄν τις εἰς ἀναμαρτήτους κολάζῃ τὸ μέτρον ὑπερβαίνει τῆς κατὰ φύσιν ἐπανορθώσεως. *Si quis homines puniat tanquam qui ab omni peccato vacare possint mensuram excedit ejus quæ secundum naturam est correctionis.* quod Diodorus * Siculus vocat συναδικεῖν τὴν κοινὴν ἀνθρώπων ἀσθένειαν *injurium esse adversus communem hominum imbecillitatem*: alibi, τῆς ἀνθρωπίνης καὶ κοινῆς ἀσθενείας ἐπιλανθάνεσθαι, *oblivisci infirmitatis ejus quæ communis est humano generi.* Is quem dixi Sopater dissimulanda ait τὰ μικρὰ καὶ συνήθη τῶν ἁμαρτημάτων, *culpas minores & quasi quotidianas.* Imo dubitari potest an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem quam in specie habere videntur in sua generalitate considerata non habeant. Plutarchus Solone: δεῖ δὲ πρὸς τὸ δυνατὸν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν: *oportet legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire.* Sunt & quædam non humanæ simpliciter naturæ, sed huic & nunc inevitabilia * ob corporis concretionem in animum transeuntem, aut adultam consuetudinem, quæ tamen puniri solet non tam in sese quam * ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

De ira lib. II, c. 31.

Lib. XIII.

Lib. XVII.

XX. Tertio punienda non sunt peccata quæ nec directe nec indirecte spectant ad societatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio est quia nulla est causa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus punitio talis institueretur plane sine utilitate, ac proinde mendose. Excipiendæ hinc sunt pœnæ emendatoriæ, quæ causam habent ut qui peccavit melior fiat, etiamsi forte id aliorum non intersit. Puniendi quoque non sunt actus oppositi virtutibus quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, liberalitas, gratiæ relatio. Tractat hac quæstionem Seneca, an ingrati vitium impunitum esse debeat; & cur non debeat, adfert multa, sed hoc præcipuum, quod & ad alia similia extendi potest: *Cum res honestissima sit referre gratiam, desinit honesta esse si necessaria est*, id est honestatis gradum excellentem amittit, quod sequentia indicant: *non enim magis laudabit quisquam gratum hominem quam eum qui depositum*

L. III. de ben. c. 6 & 7.

reddidit, aut quod debebat citra judicium solvit. Mox: *non est gloriosa res gratum esse, * nisi tutum est ingratum fuisse.* Aptari ad hujus generis vitia potest illud Senecæ patris in controversiis: * *Ego reum non laudari desidero, sed absolvi.*

XXI. Sequitur illud tractemus, an ignoscere aut veniam dare liceat interdum. * Negant enim Stoici, ut videre est in fragmento apud Stobæum titulo de Magistratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de Clementia, sed levi argumento. *Venia*, ajunt, *debitæ pœnæ remissio est: Sapiens autem quod facere debet facit.* Hic fraus latet in illa voce *debita*. Nam si intelligas eum qui peccavit pœnam debere, id est sine injuria puniri posse, jam non sequetur si quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam esse pœnam à sapiente, id est omnino oportuisse exigi, dicemus id non semper accidere, ac propterea hoc sensu pœnam posse esse non debitam, sed licitam tantum. Atque id verum esse potest tum ante legem pœnalem, tum post eam positam.

XXII. Ante legem pœnalem constitutam dubium tamen non est quin pœnæ locus esse possit, quia naturaliter qui deliquit in eo statu est, ut puniri licite possit: sed * non ideo sequitur debere eam exigi: quia hoc pendet ex connexione finium ob quos pœna instituta est cum ipsa pœna. Quare si fines illi per se morali æstimatione necessarii non sint, aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles aut necessarii, aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint, jam apparet nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit primi exemplum in peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traductio non necessaria sit, aut damnosa etiam: quo
Ad Q. fr. I, 21. illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam: *Adductum in judicium fortasse dimitti non oportuerit: conquiri vero ad judicium necesse non fuit.* Secundi in eo qui benemerita aut sua aut parentum repensari digna, culpæ opponit: nam, ut ait Seneca, *beneficium superveniens injuriam apparere non patitur.* Tertii in eo qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfecit ut ad eos fines pœna jam opus non sit. Et hæc pars una est clementiæ à pœna liberans: quam respiciens Hebræus sapiens
XII. 19. dixit: δεῖ τὸν δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον: *justum decet clementia.* Nam quia pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet quod per se spectatum non quidem justitiæ, sed caritati repugnet, facile patitur ratio ea abstineri, nisi major ac justior caritas quasi irrefragabiliter obstet. Appositus est ad hanc rem Sopatri locus, cum ait: τὸ μὲν περὶ τὰ συναλλάγματα τῆς δίκης ἐπανορθωτικὸν ἐκφεύγει παντελῶς τὸ τῶν χαρίτων γένος. τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασι κείμενον οὐκ ἀναίνεται τὸ πρᾶον καὶ φιλάνθρωπον τῶν χαρίτων πρόσωπον. *Justitiæ pars illa quæ contractus ad æqualitatem reducit omnino respuit omne gratiæ genus: at ea pars quæ circa delicta occupatur non recusat suavem & blandam gratiarum faciem.* cujus sensus partem priorem sic expres-
Ad Q. fr. I, 2. sit Cicero: *Via juris ejusmodi est quibusdam in rebus ut nihil sit loci gratiæ:* posteriorem sic Dion Prusæensis oratione ad Alexandrinos: χρηστοῦ ἡγεμόνος, συγγνώμη: *boni præsidis est, ignoscere.* Favorino ἡ καλουμένη χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῦτό ἐστιν, ὕφεσις ἀκριβείας ἐν δέοντι: *ea quæ dicitur clementia apud homines, est tempestiva relaxatio de summo jure.*

XXIII. Possunt autem tria hæc occurrere aut ut pœna omnino sit exigenda, * ut in pessimi exempli sceleribus, aut ut omnino non exigenda, ut si bonum publicum omitti eam exigat, aut ut liceat utrumvis: quo pertinet quod ait Seneca clementiam liberum habere arbitrium. Parcit tunc, inquiunt Stoici, sapiens, non ignoscit. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo loquendi domino ignoscere vocare quod parcere illi vocant. Nimirum & hic & alibi, ut Cicero, Galenus atque alii notarunt, magna pars Stoicarum disputationum * circa voces consumitur, quod Philosopho apprime cavendum est. Nam ut verissime dixit scriptor ad Herennium: *vitiosum est controversiam intendere propter nominum mutationem*: quod Aristoteles dixerat: *διευλαβητέον τὸ περὶ τοὔνομα διαλέγεσθαι.* Lib. II. Top. 1, 24.

XXIV. Major esse difficultas videtur post legem pœnalem, quia legis auctor aliquo modo legibus suis obligatur, sed hoc diximus verum esse * quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur, non qua civitatis ipsius personam atque auctoritatem sustinet. Nam qua talis est potest legem etiam totam tollere, quia legis humanæ natura est ut à voluntate humana pendeat non in origine tantum, sed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere nisi probabili de causa, peccaturus alioqui in regulas justitiæ gubernatricis. Sicut autem totam legem tollere potest, ita & vinculum ejus circa personam aut factum singulare manente de cætero lege, Dei ipsius exemplo, qui Lactantio teste, *legem cum poneret non utique ademit sibi omnem potestatem, sed habet ignoscendi licentiam.* * *Imperatori*, inquit Augustinus, *licet revocare sententiam, & reum mortis absolvere & ipsi ignoscere*: causam explicat, *quia non est subjectus legibus qui habet in potestate leges ferre.* Seneca Neronem hoc vult cogitare: *Occidere contra legem nemo potest: servare nemo præter me.* Sed hoc quoque faciendum non est nisi causa subsit probabilis. quæ autem sint causæ probabiles, quanquam non potest præcise definiri, tenendum tamen est majores esse debere post legem quam quæ ante legem spectabantur, quia legis auctoritas, quam servari utile est, ad causas puniendi accessit. De Clem. l. 1, 5, 5.

XXV. Causæ autem liberandi aliquem à pœna legis solent esse aut intrinsecæ, aut extrinsecæ. Intrinseca cum si non injusta, dura tamen est pœna ad factum comparata.

XXVI. Extrinseca ex merito aliquo aut alia re commendante: aut etiam spe magna in posterum: quod causæ genus tunc maxime sufficiet, si ratio legis saltem particulariter cesset in facto de quo agitur. Nam quanquam ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia contrariæ rationis, * tamen cessatio rationis etiam quæ particularis est efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit. Id autem maxime usu venit in iis delictis quæ per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem superabilem quidem sed difficulter superabilem committuntur, ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet ut Deum imitetur, qui in veteri quidem fœdere multa talia hostiis quibusdam expiari voluit: Levit.

IV &

IV & V; at in novo fœdere verbis & exemplis testatus est se ad talia resipiscentibus condonanda esse facilem. Lucæ XXIII, 34. Hebr. IV, 15; V, 2. 1 Timoth. I, 13. Et quidem illis Christi apud Lucam verbis, *condona illis pater, quia nesciunt quid faciant*, * adductum Theodosium ut Antiochenis ignosceret, notat Iohannes Chrysostomus.

Lib.1.c.46. XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vasquius dixerit, justam causam dispensandi, id est lege solvendi, esse eam tantum, de qua legis auctor consultus dixisset, extra mentem suam esse eam observari. Non distinguit enim inter ἐπιείκειαν quæ
Lib.1.c.26, & c. 46. legem interpretatur, & inter relaxationem. Vnde & alibi Thomam & Sotum reprehendit quod dicant legem obligare etiamsi causa particulariter cesset, quasi legem esse putassent solam scripturam, quod illis nunquam in mentem venit. Tantum vero abest ut omnis legis relaxatio, quæ sæpe libere & dari & omitti potest, referenda sit ad ἐπιείκειαν proprie dictam: ne illa quidem relaxatio quæ aut ex caritate aut ex justitia rectrice debetur, eo referri potest. Aliud enim est legem aut probabili aut etiam urgente causa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuisse comprehensum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

XXVIII. Ex supra dictis apparet in pœnis duo spectari, id ob quod, & cujus ergo. Ob quod, est meritum; cujus ergo, est utilitas ex pœna. * Puniendus nemo est ultra meritum, quo ea pertinent
Epist. XV ad Brut. quæ ex Horatio jam ante protulimus, & Ciceronis illud: *Est pœna modus sicut rerum reliquarum & quædam mediocritas.* Ideo pœnam æsti-
L. Sanctio. D. de pœn. damn. mationis nomine appellat Papinianus. Et Aristides Leuctrica secunda humanæ naturæ conveniens esse ait, ut in quoque crimine sit aliquid ultra quod vindicta procedere non debeat. Demosthenes vero in epistola pro Lycurgi liberis æqualitatem in pœna non ita nude spectandam ait, ut in ponderibus & mensuris, sed expenso proposito ac voto ejus qui deliquit. Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur pro utilitate.

XXIX. In merito examinanda veniunt * causa quæ impulit, causa quæ retrahere debuit, & personæ idoneitas ad utrumque. Vix quisquam gratis malus est, aut si quem malitia propter seipsam delectat is ultra modum humanum processit. Pars maxima ad peccan-
Iac. 1, 15. dum ducuntur affectibus: ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν: *Appetitus concipiens parit peccatum.* Appetitus nomine jam & declinandi mali impetum comprehendo, qui maxime est naturalis ideoque inter appetitus honestissimus. unde quæ mortis, carceris, doloris aut summæ egestatis vitandæ causa injuste fiunt maxime excusabilia videri solent. Et huc illud Demosthenis pertinet: *Æquum est his qui cum divites sint mali sunt magis irasci, quam his quos egestas impellit: nam apud humanitate utentes judices necessitas aliquid adfert veniæ, cum si qui in rerũm affluentia iniusti sunt nihil habeant prætexti probabilis.* Sic Acarnanas ex-
Lib. IV. cusat Polybius quod impendentis periculi respectu fœderis cum Græcis in Ætolos initi leges non implessent. Aristoteles: ἑκουσίω

μᾶλλον

μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονὴν ἡ δὲ διὰ λύπην. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν. ἡ δὲ ἡδονὴ οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ, μᾶλλον τε ἑκούσιον. *Magis voluntaria est incontinentia quam timiditas : nam illa voluptatis ergo : hac propter dolorem. * Dolor autem hominem quasi extra se rapit natura exitium adferens: Voluptas nihil tale , * ideo plus habet voluntarii.* In eundem sensum insignis est * locus apud Porphyrium de non esu animalium libro tertio. Cæteri appetitus ad bonum aliquod tendunt aut verum aut imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum actiones quæ ad peccatum non ducunt (ἀντακολουθοῦσι γὰρ αἱ ἀρεταί *consentiunt enim virtutes inter se*) sunt aut delectantia , aut delectantium causa quæ utilia vocantur , ut possessionum abundantia. * Imaginabilia non autem vere bona sunt , excellentia supra alios quatenus à virtute & utilitate sejungitur , & vindicta : quæ quo magis à natura abeunt eo sunt fœdiora. Et hos tres appetitus Iohannes his vocibus exprimit : ἐπιθυμία σαρκὸς, ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία τοῦ βίου. Pri- 1 Ioh. 11,
mum enim membrum voluptatum desideria , secundum habendi 16.
cupiditatem , tertium vanæ gloriæ consectationem & iracundiam complectitur. Philo in decalogi explicatione omnia mala esse dicit, ἐξ ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. Lactantius libro sexto : *Virtus est iram cohibere, cupiditatem compescere , libidinem refranare. Nam fere omnia quæ fiunt injuste atque improbe ab his oriuntur affectibus.* quod & alibi repetit.

XXX. Causa quæ à delinquendo abstrahere debet generalis est injustitia. Versamur enim non in quibusvis peccatis, sed in iis quæ respectum habent extra peccantem. Injustitia eo est major quo majus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent delicta consummata, postremum quæ ad actus aliquos, sed non ad ultimum processerunt : in quibus tanto quidque est gravius quo ulterius processit. In utrovis genere ea injustitia eminet, quæ communem ordinem perturbat, ac proinde plurimis nocet. Sequitur ea quæ singulos tangit. Maxima hic est quæ vitam: proxima quæ familiam, cujus fundamentum est matrimonium : postrema quæ res singulas expetibiles spectat, sive directe subtrahendo, sive dolo malo causam dando damni. Possunt hæc ipsa subtilius dividi, sed quem indicavimus ordinem Deus in Decalogo secutus est. Nam parentum nomine, qui naturales sunt, magistratus , etiam alios rectores par est intelligi , quorum auctoritas societatem humanam continet : sequitur interdictio homicidii : deinde matrimonii sanctio inhibitis adulteriis , tum furta, & falsimoniæ : loco ultimo delicta inconsummata. Inter causas autem abstrahentes non debet poni tantum qualitas ejus quod directe fit, sed & ejus quod secuturum probabile est , ut in incendio & perfosso aggere multorum summæ calamitates & mortes etiam spectandæ sunt. Ad injustitiam quam generalem causam posuimus * interdum & aliud accedit vitium , puta impietas in parentes , inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos, quæ augent delictum. Apparet quoque major pravitas * si quis sæpius deliquit : quia habitus mali actibus sunt pejores. Et hinc intelligi potest quatenus natura æquum sit quod apud Persas fiebat , * ut vita anterior simul cum delicto

delicto in æstimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepsit :
c. XVIII. non in his qui totum vitæ genus immutarunt in quibus ipse Deus apud Ezechielem nullam se habere ait prioris vitæ rationem , qui-
Lib. I. busque adeo Thucydideum illud aptari potest : Διπλασίας ζημίας ἄξιοι εἰσιν ὅτι ἀντ' ἀγαθῶν κακοὶ γεγένηνται : *Dupliciter pœnas merentur eo quod ex*
Lib. III. *bonis mali facti sunt.* quod & alibi dixit : ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἁμαρτάνουσι , *quia ipsos peccare minime decebat.* Itaque optime Christiani veteres in pœnis canonum æstimandis * non nudum delictum voluerunt aspici, sed simul vitæ quod præcessit , & quod sequitur, ut ex Ancy-
Rom. VII, 13. rana & aliis Synodis videre est. Sed & lex posita adversus vitium specialem quandam malitiam veteri superaddit : quod ita docet Au-
De vera relig. c. 6. gustinus : * *Lex prohibens omnia delicta congeminat : non enim simplex pec-*
Ann. III. *catum est non solum malum sed etiam vetitum committere.* Tacitus : *Si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetere : at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est.*

XXXI. Personæ aptitudo aut ad considerandas causas avertentes , aut ad suscipiendos affectus incitantes considerari solet in corporis mixtura, ætate , sexu , educatione, circumstantiis actus. Nam & pueri & fœminæ, & crassi ingenii homines maleque educati , justi & injusti, liciti & illiciti discrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet iracundi sunt, in quibus sanguis ad venerem proni, tum vero huc juventus , illuc senectus propendet. Andronicus Rhodius : Φαίνεται τοίνυν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τοῖς αἰσχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτά, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα : *Videtur factis turpibus excusationis aliquid adferre natura , & delictum efficere tolerabilius.* Metum accendit mali imminentis cogitatio , & iracundiam recens ac necdum sedatus dolor , ita ut rationem audiri vix sinant : suntque illorum affectuum delicta merito minus odiosa quàm quæ ex voluptatis nascuntur desiderio, quod & minus efficaciter movet, & differri * & aliam
Nic. VII, 10. sibi materiam sine injuria quærere facilius potest. Aristoteles Nicomachiorum septimo : Ὁ θυμὸς φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων. *Magis naturale ira & acerbitas, quam cupiditas eorum quæ modum excedunt minimeque sunt necessaria.* Omnino enim illud tenendum est , quo animi eligentis judicium magis impeditur quoque magis naturalibus causis , eo quod delinquitur minoris esse.
Cap. 6. Aristoteles dicto libro : μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν , ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα διώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ φεύγει μετρίας λύπας , ἢ τοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα· τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειεν εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανικὴ καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά ; *Minus temperantem dicimus hunc qui à motu concupiscente aut n n tentatus , aut leviter tentatus quærit enormes voluptates aut mediocria incommoda defugit , eo qui vehementi affectu percellitur . Nam quid idem ille facturus fuisse putandus est , si adfuisset juvenilis quædam perturbatio animi aut gravis dolor ex penuria eorum quibus negatis natura doleat ?* Quicum convenit illud Antiphanis:

> * *Qui cum sit opulens nequiter quicquam facit,*
> *Hunc si esset pauper quid non facturum putas ?*

Et

Et quæ in senum amores passim in comœdiis legimus. Ex his igitur causis æstimandum meritum intra, quod pœna consistere debeat.

XXXII. Tenendum autem est quod Pythagorici dicebant, justitiam esse * τὸ ἀντιπεπονθός, id est parem passionem in pœnis, id non ita accipi debere quasi qui alteri nocuit deliberato & sine causis culpam valde minuentibus tantundem nocumenti nec amplius ferre debeat. Id enim non ita esse ipsa lex, quæ legum omnium perfectissimum exemplar est, ostendit cum furta quadruplo aut quintuplo vult lui. Et lege Attica fur * ultra dupli condemnationem per dies aliquot vinctus habebatur, ut Demosthenes in Timocratem nos docet. *Leges*, inquit Ambrosius, *ea quæ detracta sunt alicui cum injuria personæ aut rei ipsius cumulo restitui imperant, quo furem à detrahendo aut pœna deterreant, aut mulcta revocent.* De Officiis III. c. 3. Aristides Leuctrica secunda: *τοῖς δικαστηρίοις ἐπεξιοῦσι τοῖς ἀδικήσασι μείζονα ἢ καθ' ἃ πεπόνθασι δίδωσιν οἱ περὶ τῶν νόμων εἰς τιμωρίας λόγοι. His qui judicio illatas sibi injurias persequuntur, majora leges permittunt pro vindicta exigere quam quæ ipsis acciderant.* Seneca de judicio post hanc vitam:

scelera taxantur modo
Majore nostra.

* Apud Indos ut Strabo notat, qui quem mutilasset, supra talionem, manu truncabatur. Lib. xv. Et in Magnis Moralibus quæ Aristotelis nomen 1, c. xxxiv. præferunt legimus: *οὐ δίκαιον εἴ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος ἀντεκκοπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν: Iustum est si quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo, sed & amplius patiatur.* Nec enim æquum est ut par sit periculum innocentis & nocentis, ut recte ostendit * Philo quo loco de homicidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æstimari potest, quod delicta quædam * non consummata, & ideo consummatis minora nocumentum infligant par cogitato, quod in lege Hebræa * de falso teste proditum, & in lege Romana de eo qui hominis occidendi causa cum telo ambulavit. Deut. xix. 19. Cui consequens est ut perfectis criminibus major respondeat pœna, sed quia morte nihil est gravius eaque iterari non potest, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam necessario consistitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus.

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nude spectatur, sed cum respectu ad patientem. Nam mulcta eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili ignominia leve erit malum, honorato grave: quo genere diversitatis sæpe utitur lex Romana: unde harmonicam proportionem exstruxit Bodinus: Lib. vi de Rep. c. ult. cum tamen revera simplex hic sit & qualis in numeris æqualitas, meriti ad pœnam, sicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque nummi. At fatendum sæpe in lege Romana id non fieri, *ἄνευ προσωποληψίας*, id est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu, à quo vitio longissime semper abest lex Mosis. Et hæc quidem ut diximus intrinseca est pœnæ taxatio.

XXXIV. Sed intra concessum modum ad minimum ducit caritas

caritas ejus qui punitur, nisi plurium justior caritas aliud suadeat ob causam extrinsecam, quæ interdum est ingens periculum ab eo qui deliquit, plerumque autem necessitas exempli. Ea autem nasci solet ex generalibus invitamentis ad peccandum quæ reprimi nisi acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, consuetudo & facilitas.

XXXV. Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravius punit furtum * de pascuo quam de domo, Exod. XXII, 1 & 9. Iustinus de Scythis: *Nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine tecto munimentique pecora & armenta habentibus, quid salvum esset si furari liceret?* Simile illud in Aristotelis problematis sectione XXIX: ὁ νομοθέτης οὐχ ἱκανοὺς ὄντας ἡγησάμενος εἶναι φύλακας τὸν νόμον αὐτοῖς ἐπέστησεν. *Legis auctor cum sciret * illis in locis dominos res suas custodire non posse custodem legem addidit.* Consuetudo facti etsi aliquid detrahit de culpa (*non sine ratione veniam dedit*, inquit Plinius, *facto vetito quidem, non tamen insuetato*) pœnæ tamen acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, *nimium multis grassantibus opus exemplo est.* Sed in judiciis magis illud, in legibus hoc sequendum est, ratione habita temporis quo leges aut judicia feruntur: quia pœnæ utilitas magis in universalitate spectatur circa quam sunt leges: culpa autem major aut minor est in singulis.

L. aut facta. D. de pœnis.

XXXVI. Quod autem diximus ubi magnæ urgentesque causæ cessant, ad minuendam potius pœnam promtos nos esse debere, in eo clementiæ pars altera sita est. Nam priorem in tollenda pœna collocavimus. *Quia difficile est temperamentum*, inquit Seneca, *quidquid æquo plus futurum est in partem humaniorem præponderet.* Alibi: *Pœnam si tuto poterit donet, sin minus temperet.* Et apud Diodorum Siculum laudatur rex Ægyptius quod imponeret τιμωρίας ἐλάττους τῆς ἀξίας * *supplicia meritis minora.* De M. Antonio Capitolinus: *Erat mos iste Antonio ut omnia crimina minore supplicio, quam legibus plecti solerent, puniret.* Isæus quoque orator dixit, oportere leges quidem constitui rigidas, sed * pœnas exigi legibus mitiores. Et Isocratis est monitum: τὰς τιμωρίας ἐλάττους ποιεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων, *ut pœnæ infligantur infra peccati modum.* * Augustinus comitem Marcellinum sic admonet sui officii: *Mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate esse plectendos, ut qualia fecerunt, talia patiantur, ideoque his literis obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas.* Cujus est & hoc: *Sic etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit divina censura ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam officii sui pertinere, si quid erga eos misericorditer agerent, quorum vita necisque haberent legitimam potestatem.*

Lib. 1 de Cl. cap 1.
Cap. XX.

XXXVII. Speramus nihil à nobis prætermissum, quod ad hujus argumenti satis difficilis & obscuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa quæ * Maimonides maxime ait spectari in pœnis, magnitudinem peccati, id est damni, frequentiam talium

pecca-

peccatorum, quantitatem concupiſcentiæ & operis facilitatem ad ſua loca retulimus. nec minus illa ſeptem quæ confuſe ſatis in pœnis conſiderat Saturninus. Nam perſona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & perſona ejus qui patitur interdum aliquid confert ad æſtimandam culpæ magnitudinem. *L. Aut facta. D. de pœnis.* * Locus injuſtitiæ culpam aliquam addere ſolet peculiarem aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum eſt aut breve, ita libertatem judicandi auget, aut minuit, interdum & pravitatem animi oſtendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad cauſas quæ abſtrahere à peccando debebant. Quantitas quoque ad appetitum referenda eſt. Eventus ad cauſas abſtrahentes.

XXXVIII. Solere pœnæ expetendæ cauſa bella ſuſcipi & ſupra oſtendimus & paſſim docent hiſtoriæ: ac plerumque hæc cauſa cum altera de damno reparando conjuncta eſt, quando idem actus & vitioſus fuit & damnum reipſa intulit, ex quibus duabus qualitatibus duæ diverſæ naſcuntur obligationes. Non eſſe autem bella ſuſcipienda ob delicta quævis ſatis conſtat. nam ne leges quidem ſuam illam ultionem, quæ tuto nec niſi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere ait ea quæ minora & vulgaria ſunt delicta diſſimulari, non vindicari.

XXXIX. Illud autem quod in oratione pro Rhodienſibus à Catone dictum fuit, non eſſe æquum pœnas quemquam dare ob eam rem quod arguatur male facere voluiſſe, ſuo quidem loco non male erat poſitum, quia nullum populi Rhodienſis decretum adferri poterat, ſed animi fluctuantis conjecturæ: univerſaliter autem hoc recipiendum non eſt. *Gel. l. vii. c. 3.* Nam voluntas quæ ad externos actus proceſſit (internos enim ab hominibus non puniri ſupra diximus) pœnis ſolet eſſe obnoxia. * Seneca pater in Controverſiis: *Scelera quoque, quamvis citra exitum ſubſederunt, puniuntur. Injuriam qui facturus eſt jam facit,* * ait alter Seneca: non exitus rerum ſed * conſilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. *De Ira lib. III.* Periandri dictum erat: μὴ μόνον τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς μέλλοντας κόλαζε. Sic Romani cenſent bellum *Livius lib. xlII.* incundum cum Rege Perſeo, niſi ſatisfaciat de conſiliis belli parandi adverſus populum Romanum initis, quia ſcilicet arma, milites, claſſem jam comparaverat. Atque hoc ipſum in Rhodienſium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum eſſe, ut ſi quis vellet inimicum perire, ſi nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. Sed nec omnis perverſa voluntas facto jam aliquo indicata pœnæ facit locum. Nam ſi ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac cœpta. In multis locum habet, quod Cicero dicit: *haud ſcio an ſatis ſit eum qui laceſſerit injuriæ ſuæ pœnitere.* *I. Of.* Lex Hebræis data adverſum pleraque delicta inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis vitam extra judicium, nihil ſpeciale conſtituit: quia & circa res divinas utpote nobis inconſpicuas facilis eſt error, & iracundiæ impetus non indignus eſt cui ignoſcatur. Cæterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili poſſeſſionum diviſione

visione fraudem struere qua cum aliena jactura se quis locupletet, minime erat ferendum. Nam illud, non concupisces, quod in Decalogo est, quanquam si scopum spectes legis, id est τὸ πνευματικὸν, latius patet * (vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos) tamen ipsum præceptum externum, ἐντολὴν σαρκικὴν, quod attinet, ad motus animi pertinet qui facto produntur, quod aperte liquet ex

Cap. x, 19. Marco Euangelista qui idem illud præceptum extulit, μὴ ἀποστερήσῃς: idque cum jam ante posuisset, μὴ κλέψῃς. Atque eo sensu vox Hebræa & ei respondens Græca reperiuntur tum Mich. 11, 2, tum alibi. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis, & eo processum sit ut ex tali actu aut certum malum, etsi nondum illud quod intendebatur, secutum jam sit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ (de qua supra egimus in capite de defensione) aut dignitatem læsam tueatur aut pernitioso exemplo occurrat.

XL. Sciendum quoque est reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere pœnas poscendi non tantum ob injurias in se aut subditos suos commissas, sed & ob eas quæ ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis jus naturæ aut gentium immaniter violantibus Nam libertas humanæ societati per pœnas consulendi, quæ initio ut diximus penes singulos fuerat, civitatibus ac judiciis institutis penes summas potestates resedit, non proprie quà aliis imperant, sed quà nemini parent. Nam subjectio aliis id jus abstulit. Imo tanto honestius est alienas injurias quam suas vindicare, quanto in suis magis metuendum est ne quis doloris sui sensu aut modum excedat, aut certe animum inficiat. & hoc nomine ab antiquis prædicatus est Her-

1 De benef. cap. 14. Isocr. Hel. Enc.

cules quod Antæo, Busyride, Diomede & similibus * tyrannis liberarit terras, quas ut Seneca de eo loquitur, transiit non concupiscendo, sed vindicando, maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lysias indicat, injustos puniendo. Diodorus Siculus de eo sic loquitur: τοὺς παρανομοῦντας ἀνθρώπους ἢ δυνάστας ὑπερηφάνους ἀποκτείνας τὰς πόλεις ἐποίησεν εὐδαίμονας: *homines injustos & reges insolentes tollendo beatas reddebat civitates.* Alibi dixit: ἐπῆλθε τὴν οἰκουμένην κολάζων τοὺς ἀδίκους: *orbem obiit pœnas de iniquis expetens.* Dio Prusæensis de eodem: τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους ἐκόλαζε καὶ τῶν ὑπερηφάνων ἀνθρώπων κατέλυε καὶ ἀφῃρεῖτο τὴν ἐξουσίαν: *Homines malos puniebat, & superborum regna destruebat, aut in alios transferebat.* Aristides in Panathenaico ait eum suscepta communi humani generis cura meruisse in Deos referri. Laudatur similiter Theseus quod latrones Scirona, Sinin, & Procusten sustulerit, quem sic de se loquentem Supplicibus inducit Euripides:

Pridem facinora nomen hoc per Graciam
*Mihi dederunt, * ultor ut scelerum vocer.*

Lib. v, c. 3. Valerius Maximus de eodem: *quicquid ubique monstri aut sceleris fuit, virtute animi ac robore dextra comminuit.* Sic non dubitamus quin justa

Plutarch. de Fort. Alex. sint bella in eos qui in parentes impii sunt, quales Sogdiani antequam eos Alexander hanc feritatem dedoceret: in eos * qui humanam carnem epulantur, * à quo more absistere Gallos veteres Hercules coegit, narrante Diodoro; in eos qui piraticam exercent. Seneca:

Seneca: *Si non patriam meam impugnat, sed sua gravis est, & sepositus à mea gente suam exagitat, abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi.* Augustinus: *Opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decerneret, decrevisseve, genere humano decernente fuerat evertenda.* De talibus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte potest quod de Persis qui Græcis nihilo deteriores erant, perverse dixit Aristoteles, naturale in eos esse bellum, & quod Isocrates Panathenaico dixit, justissimum esse bellum in belluas, proximum in homines belluis similes. Et eatenus sententiam sequimur Innocentii & aliorum qui bello ajunt peti posse eos * qui in naturam delinquunt: contra quam sentiunt Victoria, Vasquius, Azorius, Molina, alii, qui ad justitiam belli requirere videntur, ut qui suscipit aut læsus sit in se aut republica sua, aut ut in eum, qui bello impetitur, jurisdictionem habeat. Ponunt enim illi puniendi potestatem esse effectum proprium jurisdictionis civilis, cum nos eam sentiamus venire etiam ex iure naturali, qua de re aliquid diximus libri primi initio. Et sane si illorum à quibus dissentimus admittatur sententia, jam hostis in hostem puniendi jus non habebit, etiam post susceptum bellum ex causa non punitiva: quod tamen jus plerique concedunt & usus omnium gentium confirmat, non tantum postquam debellatum est, sed & manente bello, non ex ulla jurisdictione civili, sed ex illo jure naturali quod & ante institutas civitates fuit, & nunc etiam viget, quibus in locis homines vivunt in familias non in civitates distributi.

VII de benef.
L. V de Civ. Dei.
Inno. c. quod super his: de voto Arch. Flor. 3 part. tit. 22. §. 5. Sylv. in verbo Papa. §. 7. Vict. Rel. 1 de Indis, n. 40. Vasq. contr. ill. l. 1. c. 25.

XLI. Sed cautiones hic nonnullæ adhibendæ sunt, prima, ne mores civiles, quamvis inter multos populos non sine ratione recepti, sumantur pro jure naturæ: qualia ferme erant illa quæ Persas à Græcis disparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: προφασιν πλεονεξιας ἡμερῶσαι τὸ βαρβαρικόν; *barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle obtentum esse quo veletur alieni cupiditas.*

XLII. Secunda, ne temere annumeremus à natura vetitis ea de quibus id non satis constat, & quæ lege potius divinæ voluntatis interdicta sunt, in qua classe forte ponere liceat * innuptos concubitus, & quosdam eorum qui incesti dicuntur, & fœnus.

XLIII. Tertia, ut diligenter distinguamus inter principia generalia, quale est honeste vivendum, id est secundum rationem, & quædam his proxima, sed ita manifesta ut dubitationem non admittant, quale est alteri suum non rapiendum, & inter illationes quarum aliæ facilem habent cognitionem, ut posito matrimonio * non admittendum adulterium, aliæ vero difficiliorem, ut ulrionem quæ in dolore alterius acquiescit esse vitiosam. Ferme idem hic evenit quod in mathematicis, ubi quædam sunt notitiæ primæ, aut primis proximæ, quædam demonstrationes quæ statim & intelliguntur & assensum obtinent, quædam veræ quidem, sed non omnibus patentes. Sicut ergo circa leges civiles eos excusamus qui legum notitiam aut intellectum non habuerunt, ita & * circa naturæ leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut privata educatio obstant. Nam ignorantia legis sicut inevitabilis si sit tollit peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit.

L. Si adulterium. §. fratres. D. ad L. Iul. de adult.
Matth. x, 15. Luc XII, 47, 48. Nicom. VII.

nuit.

nuit. Atque ideo Aristoteles barbaros qui prave educati circa talia delinquunt iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait esse quædam νοσήματα καὶ πάθη τῆς ψυχῆς τὰ κατὰ φύσιν ἐξιστάντα τὸν ἄνθρωπον: *morbos animi qui hominem de naturali statu dejiciant.* Postremo illud addendum, quod semel dico ne sæpe repetam, quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ, nisi scelera sint atrocissima & manifestissima, aut alia simul aliqua causa concurrat. De Romanis Mithridates forte non extra verum ajebat: *non delicta regum illos, sed vires ac majestatem insequi.*

Iustinus XXXVIII.

XLIV. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quæritur enim an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis tractat Covarruvias. Sed ille alios secutus existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione: quam sententiam nos jam ante rejecimus. Vnde sequitur, sicut in rebus Ecclesiæ dicuntur Episcopi aliquo modo τὴν καθολικὴν πεπιστεῦσθαι, id est * *universalis Ecclesiæ curam accepisse*, ita & regibus præter peculiarem suæ civitatis etiam generalem pro humana societate curam incumbere. Potior ratio pro sententia negante justa esse bella talia, hæc est, quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur, unde dici solet, *Deorum injurias diis curæ*, & *perjurium satis Deum habere ultorem.* Verum sciendum est idem & de aliis delictis dici posse. Nam illis quoque puniendis Deus haud dubie sufficit, & tamen ea ab hominibus recte puniuntur nemine dissentiente. Instabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri quatenus homines alii inde læduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quæ directe alios lædant, sed & quæ per consequentiam, qualis est sui occisio, concubitus cum bestiis & alia quædam. Religio autem quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & suos in societate humana effectus maximos. Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum potestatis ac legum & honestæ disciplinæ vinculum vocat. Plutarchus similiter συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα, *coagulum omnis societatis & fundamentum legislationis.* Philoni quoque est φίλτρον ἀνυσιμώτατον καὶ δεσμὸς ἄλυτος εὐνοίας ἑνωτικῆς ἡ τοῦ ἑνὸς θεοῦ τιμή: *efficacissimum amatorium & vinculum indissolubile benevolæ amicitiæ, * unius Dei cultus.* Contraria omnia ab impietate:

C. peccatum. p. II. §. 10.

Sil. Italicus.

Heu primæ scelerum causa mortalibus ægris
** Naturam nescire Dei.*

Omnis falsa, inquit Plutarchus, de rebus divinis persuasio pernitiosa, accedente animi perturbatione pernitiosissima. Exstat apud Iamblichum sententia Pythagorica: ἡ γνῶσις τῶν θεῶν ἀρετή τε ἐστὶ καὶ σοφία καὶ εὐδαιμονία τελεία: *Dei cognitio & virtus est & sapientia & perfecta felicitas.* Hinc Chrysippus legem dixit reginam divinarum humanarumque rerum, & Aristoteli * inter curas publicas prima de rebus divinis, & Romanis jurisprudentia divinarum humanarumque rerum notitia. Philoni ars regia πραγμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων καὶ ἱερῶν ἐπιμέλεια, *rerum privatarum, publicarum & sacrarum curatio.* Hæc vero omnia non tantum in una aliqua civitate consideranda sunt, ut cum apud

VII Pol.

De creat. magistr.

Xeno-

Xenophontem Cyrus ait subditos hoc sibi addictiores fore quo Dei essent metuentiores, sed & in communi societate generis humani. *Pietate sublata*, inquit Cicero, *fides etiam & societas humani generis & una excellentissima virtus justitia tollitur.* Idem alibi: *Iustitiam adfert cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris & domini numen, quod consilium, qua voluntas.* Atque hujus rei evidens argumentum est, quod Epicurus cum divinam providentiam sustulisset, * justitiæ quoque nihil reliquit nisi nomen inane, ut quam nasci diceret ex sola conventione, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abstinendum autem ab his quæ alteri nocitura essent solo pœnæ metu. Verba ipsius ad hanc rem sane insignia exstant apud Diogenem Laertium. Vidit hunc nexum & Aristoteles qui v de republica cap. XI sic ait de rege: *ἧττον φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα: minus enim populus timebit injuste tractari à Principe quem religiosum credat.* Et Galenus libro IX de placitis Hippocratis & Platonis, cum multa de Mundo divinaque natura quæri dixisset nullo ad mores usu, quæstionem de providentia agnoscit usus esse maximi tum ad privatas tum ad publicas virtutes. Vidit hoc & Homerus qui Odysseæ sexto & nono hominibus *ὑβρισταῖς καὶ ἀγρίοις feris & injustis* opponit eos quibus *νόος ἐστὶ θεουδής mens religiosa.* Sic Iudæorum veterum * justitiam religione permixtam laudat ex Trogo Iustinus, sicut eosdem Iudæos Strabo *δικαιοπραγοῦντας καὶ εὐσεβεῖς ὡς ἀληθῶς ὄντας.* Lactantius: *Si ergo pietas est cognoscere Deum, cujus cognitionis hæc summa est ut eum colas, ignorat utique justitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim potest eam nosse qui unde oriatur ignorat?* Idem alibi: *Religioni est propria justitia.* Iam vero majorem etiam usum habet religio in majori illa quam in civili societate, quia in civili partem ejus supplent leges & facilis legum exsecutio: cum contra in magna illa communitate juris exsecutio sit difficillima, ut quæ nisi armis expleri nequeat, & leges paucissimæ: quæ ipsæ insuper sanctimoniam suam habent præcipue à metu numinis, unde qui in jus gentium peccant divinum jus violare passim dicuntur. Non male ergo religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam dixere Imperatores.

Cyri instit. lib. VIII. — *Lib. I de Nat. Deor.* — *De Fin. IV.* — *Inst. lib. V.* — *De Ira Dei.* — *L. 4 C. de hæreticis.*

XLV. Vt rem totam penitius introspiciamus, notandum est religionem veram, quæ omnium ætatum communis est, quatuor præcipue pronuntiatis niti, quorum primum est Deum esse & esse unum. Secundum Deum nihil esse eorum quæ videntur, sed his aliquid sublimius: tertium à Deo curari res humanas, & æquissimis arbitriis dijudicari: quartum eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se. Hæc quatuor totidem decalogi præceptis explicantur. Nam primo aperte traditur Dei unitas: secundo natura ejus inconspicua; nam propter eam imago ejus exstrui vetatur Deut. IV, 12. Quomodo & * Antisthenes dicebat: *ὀφθαλμοῖς οὐχ ὁρᾶται, οὐδενὶ ἔοικεν, διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται. oculis non conspicitur, rei nulli est similis, unde nec quisquam eum potest ex effigie cognoscere.* * Philo autem: *τὸν ἀόρατον εἰκονογραφεῖν ἢ διαπλάττειν οὐχ ὅσιον. Profanum est eius qui inconspicuus est pingendo aut fingendo imaginem exhibere.* Diodorus Siculus de Mose: *ἄγαλμα οὐ κατεσκεύασε διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν: simulacrum*

Excerpt.

non constituit, eo quod Deum non crederet humana forma esse. Tacitus: *Iudæi mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui Deûm imagines mortalibus materiis in speciem hominum effingunt.* Plutarchus vero cur * Numa de templis simulachra sustulerit causam hanc reddit: ὡς οὐκ ἐφάπτεσθαι θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει. *Quod Deus concipi nisi sola mente non possit.* Tertio præcepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum: nam id jurisjurandi fundamentum est, Deus enim testis, etiam cordis, & si quis fallat vindex invocatur, quo ipso simul & justitia Dei significatur & potentia. Quarto origo mundi totius auctore Deo. * in cujus rei memoriam institutum fuit olim sabbatum, & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset pœna legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc pœna capitis: quia sabbati violatio ex instituto continebat abnegationem mundi à Deo creati. Mundus autem à Deo creatus & bonitatem ejus & sapientiam & æternitatem & potentiam tacite indicat. Ex his autem notionibus contemplativis sequuntur activæ, ut Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum. Itaque Aristoteles eum qui Deum honorandum aut parentes amandos neget, non argumentis sed pœna edomandum dixit. Et alibi alia quædam esse honesta, Deum honore prosequi ubique. Istarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest, inter quæ illud validissimum est quod res aliquas esse factas ostendat sensus, res autem factæ omnino nos ad aliquid non factum deducant. Sed quia hanc rationem & similes alias non omnes capiunt, sufficit quod ab omni ævo per omnes terras, paucissimis exceptis, in has notiones consenserunt & hi qui crassiores erant quam ut vellent fallere, & alii sapientiores quam ut fallerentur: * quæ consensio in tanta & legum & opinionum aliarum varietate, satis ostendit traditionem à primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam solide refutatam, quod vel solum ad fidem faciendam satis est. Conjunxit ea quæ memorata nobis jam sunt de Deo, Dion Prusæensis cum dixit, ὑπόληψιν, id est persuasionem de Deo, aliam esse nobis cognatam, ex argumentis scilicet petitam, aliam ἐπίκλητον acquisitam ex traditione. Plutarchus eandem vocat παλαιὰν πίστιν, ἧς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδ' ἀνευρεῖν τεκμήριον ἐναργέστερον, ἕδραν καὶ βάσιν ὑφεστῶσαν κοινὴν πρὸς εὐσέβειαν: *antiquam persuasionem qua nullum haberi possit aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati positum.* Aristoteles πάντες ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν. Idem sensus apud Platonem de legibus decimo.

Top. 1. 9.

Top. 11, 4.

De cælo, l. 3.

XLVI. Quare non vacant culpa qui etiamsi hebetioris sint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire possint, aut comprehendere, eas repudiant, cum & ad honestum sint duces, & diversa sententia nullis argumentis nitatur. Sed quia de pœnis & quidem humanis agimus, discrimen hic adhibendum est inter notiones ipsas, & inter modum ab iis discedendi. Hæ notiones, numen aliquod esse (unum an plura sepono) & curari ab eo res hominum, maxime sunt universales & ad religionem sive veram sive fal-

sam

sam constituendam omnino necessariæ. τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ (id est *qui religionem habeat*: nam religio Hebræis accessus ad Deum vocatur) πιστεῦσαι δεῖ ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *eum credere oportet & esse Deum, & ab eo præmia dari se colentibus.* Similiter Cicero: *Sunt Philosophi, & fuerunt, qui nullam habere censerent humanarum rerum procurationem Deos, quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas, quæ sanctitas, quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caste tribuenda Deorum ita numini sunt, si animadvertuntur ab his & si est aliquid à Diis immortalibus humano generi tributum.* Epictetus: τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Pietatis hoc præcipuum bene sentire de Diis, ut qui & sint & res omnes juste ac recte administrent.* Ælianus ait barbarorum neminem delapsum ad ἀθεότητα, sed ab omnibus affirmari * & esse numen, & nostri curam gerere. Plutarchus libro de communibus notitiis ait eam quæ* de Deo est notitiam tolli sublata providentia: οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον καὶ κηδεμονικὸν καὶ ὠφέλιμον προλαμβάνεσθαι καὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν. *Non enim immortalem tantum & beatum, sed & hominum amantem, ita ut & curet eos & prosit ipsis, concipi atque intelligi Deum.* Lactantius: *Neque honor ullus deberi potest Deo, si nihil præstat colenti, nec ullus metus si non irascitur non colenti.* Et revera negare Deum esse, aut negare à Deo curari actiones humanas, si moralem effectum respicimus, tantundem valet. Quare ipsa quasi necessitate auctore hæ duæ notiones * apud omnes ferme quos novimus populos per tot jam sæcula conservatæ sunt. Hinc Pomponius erga Deum religionem, juri adscribit gentium: & apud Xenophontem, Socrates τοὺς θεοὺς σέβειν, *Deos colere legem esse* ait quæ apud omnes homines valeat: quod & Cicero tum de natura Deorum libro primo tum secundo de inventione affirmat. Dion Prusæensis oratione XLI vocat δόξαν καὶ ἐπίνοιαν κοινὴν τοῦ ξύμπαντος ἀνθρωπίνου γένους, ὁμοίως μὲν Ἑλλήνων, ὁμοίως δὲ βαρβάρων ἀναγκαίαν καὶ ἔμφυτον ἐν παντὶ τῷ λογικῷ γιγνομένην κατὰ φύσιν, *persuasionem quæ insit hominibus communiter omnibus non minus barbaris quam Græcis necessariam ac naturalem cunctis ratione utentibus.* Et paulo post: πάνυ ἰσχυρὰν καὶ ἀίδιον ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀρξαμένην τε καὶ διαμένουσαν. *persuasionem valde robustam ac sempiternam apud omnes gentes & cœptam & permanentem.* Xenophon in convivio & Græcos & Barbaros ita ait existimare, nota esse Diis & præsentia & futura. Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, sicut in bene constitutis civitatibus coerceri solent, ut Diagoræ Melio accidisse legimus, & Epicureis qui ex bene moratis urbibus ejecti sunt, * ita & coerceri posse arbitror nomine humanæ societatis quam sine ratione probabili violant. Himerius Sophista actione in Epicurum: δόγματος οὖν ἀπαιτεῖς δίκας; οὐκ, ἀλλ' ἀσεβείας. δογματίζειν μὲν γὰρ ἔξεστι, ἀσεβεῖν δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται: *Placiti igitur pœnam exigis? Neutiquam: sed impietatis: placita tradere permittitur, non & pietatem oppugnare.*

Hebr. xi, 6. — *De Nat. Deor. I.* — *Lib. 11, c. 31.* — *L. veluti de Iust. & jure.* — *Æl. li. & ix.*

XLVII. Cæteræ notiones non æque sunt evidentes, ut Deos plures uno non esse: nihil eorum quæ videmus Deum esse, non mundum, non cœlum, non solem, non aërem: mundum non esse ab omni æternitate, ac ne ejus quidem materiam, sed à Deo facta. Itaque harum

harum cognitionem temporum lapsu apud multos populos obliteratam, & quasi extinctam videmus, eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant ut sine qua aliqua saltem consistere religio posset. Ipsa lex Dei illi populo data quem Prophetæ & prodigia partim conspecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipsos perlata, cognitione harum rerum nec obscura, nec incerta imbuerant, quanquam falsorum deorum cultus maxime detestatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit, sed eos demum quorum facta circumstantiam habent singularem, ut eum qui princeps alios seduxerit. Deut. XIII, 16. civitatem quæ incepit colere deos ante ignotos, Deut. XII, 23. eum qui astra colit ut legem totam ac proinde Dei veri cultum deserat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo est λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα * *opificio servire non opifici:* nam παρὰ ibi & alibi sæpe vim habet exclusivam) quæ res etiam apud Esaui posteros aliquo tempore pœnis fuit subdita, ut videre est Iobi XXXI, 26, 27. eum quoque, qui liberos suos Molocho id est Saturno dederit, Levit. XX, 2. Cananæos vero & vicinos illis populos pridem delapsos ad pravas superstitiones non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent, Gen. XV, 16. Sic & in aliis populis dissimulavit ignorantiæ tempora circa falsorum numinum cultus, Act. XVII, 38. Nimirum recte à Philone dictum est, religionem suam cuique videri optimam, ut quæ plerumque non ratione sed affectu dijudicetur: unde non longe abit dictum Ciceronis, nemini ullam disciplinam philosophiæ probari, præter eam quam ipse sequatur. Addit plerosque teneri adstrictos antequam quid esset optimum judicare possent. Sicut autem excusabiles sunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem à Deo proditam nullam acceperint, aut astrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut spiritus, sive in imaginibus, sive in animantibus, sive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & beneficiis in humanum genus excelluerunt, aut mentes quasdam incorporeas, præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, * nec summi Dei cultum ideo deserant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas quos tales esse norunt, aut vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt. Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentum sanguine, à quo more quod Carthaginienses abstinere coegerit laudatur * Darius Persarum rex & Gelo Syracusarum tyrannus. Narrat & Plutarchus barbaros quosdam qui humanis victimis deos colebant, pœnas daturos Romanis fuisse: sed cum antiquitate moris se excusarent, nihil mali passos: vetitos tantum nequid in posterum tale facerent.

Leg. ad Cajum. *Acad. IV.* *Iust. l. XIX.* *Plut. Apophth. & de sera num. vind.* *Plut. quæst. Rom. 12.*

XLVIII. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur populis aliquibus eam ob causam, quod illi Christianam religionem sibi propositam amplecti nolunt? Non jam quæram an talis proponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo notanda dicimus. Prius est veritatem Christianæ religionis, quatenus scilicet naturali ac primævæ religioni non pauca superaddit, argumentis mere natu-

naturalibus persuaderi non posse, sed niti historia tum resurrectionis Christi, tum miraculorum ab ipso & Apostolis editorum: quæ res est facti olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata, sed olim, ita ut & hæc quæstio facti sit, & jam perantiqui. Quo magis fit, ut doctrina hæc ab his qui nunc primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat nisi secretis Dei auxiliis accedentibus, quæ sicut quibus dantur non dantur in operis alicujus mercedem, ita si quibus negantur aut minus large conceduntur, id fit ob causas non iniquas illas quidem sed plerunque nobis incognitas, ac proinde humano judicio non punibiles. Huc respicit Canon concilii Toletani: *Præcipit sancta Synodus * nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miseretur, & quem vult indurat.* Mos enim est sacrorum librorum * quarum rerum causæ nos latent eis causam assignare divinam voluntatem. Alterum hoc est, * Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis aut earum metu pertraheretur, Rom. VIII, 15; Hebr. II, 15; Iohan. VI, 67; Luc. IX, 54; Matth. XIII, 24; quo sensu verissimum illud Tertulliani: *Lex nova non se vindicat ultore gladio.* In libro antiquo cui nomen constitutiones Clementis de Christo dicitur, τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων ἀφῆκεν ἐλεύθερον, οὐ προσκαίρῳ θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ κόσμῳ λογοθετῶν αὐτό. *Liberam reliquit hominibus arbitrii potestatem, non morte temporali eos puniens, sed in altero sæculo ad reddendam rationem vocans.* * Athanasius: *Dominus non cogens, sed libertatem suam voluntati permittens dicebat quidem vulgo omnibus: Si quis vult venire post me: Apostolis vero: * numquid & vos abire vultis?* Chrysostomus ad eundem Iohannis locum: ἐρωτᾷ λέγων, μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; ὅπερ πᾶσαν ἦν ἀφαιροῦντος βίαν καὶ ἀνάγκην: *interrogat an & ipsi velint discedere, quod omnem est amoventis vim ac necessitatem.* Nec obstat illud in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare, Luc. XIV, 23: nam sicut in ipsa fabella illud cogere * instantiam vocatoris significat, ita & in affabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. XXIV, 29; nec aliter Matth. XIV, 22; Marci VI, 45; Gal. II, 14. Procopius in arcana historiæ parte docet à sapientibus culpatum fuisse * Iustiniani consilium, quod Samaritas vi ac minis ad Christianam religionem compulerit: addit & incommoda inde secuta quæ apud ipsum legas.

Cap. de Iudæis dist. 45.

XLIX. Qui vero Christianismum docentes aut profitentes eam ob causam pœnis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem, nihil enim est in disciplina Christiana (ipsam hic per se considero, non quatenus ei insincerum aliquid admiscetur) quod humanæ societati noceat, imo nihil quod non prosit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. Plinius Christianos sacramento inter se obstringi ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. * Ammianus ea religione nihil ait doceri, nisi justum & lene. Et vulgi verbum, *Bonus vir Cajus Sejus, tantum quod Christianus.* Nec admittendæ excusationes, nova omnia metuenda, præsertim cœtus: nam neque metuenda sunt dogmata quamvis nova, si modo ad honesta omnia atque ad exhibendam superioribus obedientiam ducant, nec suspecti esse debent cœtus proborum hominum, &

Tert. Apol. c. 3. & 1. advers. Nat. c. 4.

qui latere non quærunt nisi cogantur. Recte hoc aptem quod Augustum de Iudæorum conventibus dixisse * Philo commemorat: non eos bacchanalia esse aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas. Qui in tales sæviunt ipsi in ea causa sunt ut puniri juste possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob causam * Constantinus Licinio, Imperatores * alii Persis bellum intulerunt: quanquam hæc bella magis ad innocentum defensionem, de qua & infra agemus, quam ad pœnæ exactionem pertinent.

Thom. 2, 2. 108.

L. In eos vero qui Christi legem pro vera habent, sed de quibusdam quæ aut extra legem sunt, aut in lege sensum videntur habere ambiguum, & ab antiquis Christianis non eundem in modum sunt exposita, dubitant aut errant, suppliciis qui grassantur perinique faciunt: quod ostendunt & ea quæ ante diximus, & Iudæorum exemplum vetus. Nam hi cum legem haberent quæ suppliciis hujus vitæ sanciebatur, nunquam tamen pœnis subdiderunt Sadducæos, qui rejiciebant dogma resurrectionis, verissimum quidem, sed in ea lege non nisi obscure & sub verborum aut rerum involucris traditum. Quid si vero gravior sit error, & qui apud æquos judices facile possit sacra autoritate aut veterum consensu revinci? cogitandum hic quoque quanta sit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem judicii minuat in suam cujusque sectam studium, malum, ut Galenus ait, quavis scabie insanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes: εὐχερέστερόν γε ἄνθρωπος τὰς περὶ ἄλλα συνηθείας, κἂν δυσαποσπαστότατα αὐτῶν ἔχῃ, καταλείψαι ἄν, ἢ τὰς περὶ τὰ δόγματα. *Facilius quis alia sibi consueta exuat, quantumvis illis affixus sit, * quam ea quæ dogmatum sunt.* Adde quod quanta hæc sit culpa pendet ex modo illuminationis & aliis animi dispositionibus quas hominibus pernoscere non est datum. * Hæreticus Augustino is demum, qui alicujus * temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Audiamus de Arianis Salvianum: *Hæretici sunt, sed non scientes: denique apud nos sunt heretici, apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse judicant, ut nos ipsos titulo hæreticæ pravitatis infament. Quod ergo illi nobis sunt & hoc nos illis. Nos illos injuriam divinæ generationi facere certi sumus, quod minorem patre filium dicant. Illi nos injuriosos patri existimant, quod æquales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse præsumunt. Honos Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt. Inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium. Impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergo, sed * bono animo errant, non odio, sed affectu Dei, honorare se dominum, atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei æstimant caritatem, & qualiter pro hoc ipso falsæ opinionis errore in die judicii puniendi sint, * nemo potest scire nisi judex. Interim idcirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etsi non recte credere, affectu tamen piæ opinionis errare.* De Manichæis audiamus eum qui in illorum crassis sordibus diu hæsit Augustinum: *Illi sæviant in vos qui nesciunt, quo cum labore verum inveniatur: & quam difficile caveantur errores. Illi in vos sæviant qui nesciunt quam rarum & arduum sit carnalia phantasmata piæ mentis serenitate superare. Illi in vos sæviant, qui nesciunt quanta difficultate sanetur oculus*

oculus interioris hominis, ut possit intueri solem suum. Illi in vos saeviant, qui nesciunt quantis gemitibus & suspiriis fiat ut ex quantulacumque parte possit intelligi Deus. Postremo illi in vos saeviant qui nullo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Ego autem saevire in vos omnino non possum, quos sicut me ipsum illo tempore, ita nunc debeo sustinere, & tanta patientia vobiscum agere, quanta mecum egerunt proximi mei cum in vestro dogmate rabiosus & caecus errarem. * In Arianam haeresin acriter invehitur Athanasius epistola ad solitarios, quod prima in contradicentes usa esset judicum potestate, & quos non potuisset verbis inducere, eos vi, plagis carceribusque ad se pertrahere anniteretur: *Atque ita*, inquit, *seipsam quam non sit pia, nec Dei cultrix manifestat*, respiciens ni fallor ad illud quod legitur * Gal. IV, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Constantium. * In Gallia jam olim damnati sunt Ecclesiae judicio Episcopi qui ut in Priscillianistas gladio animadverteretur curaverant, & in Oriente damnata Synodus, quae in Bogomili exustionem consenserat. Sapienter dixit Plato * errantis poenam esse, doceri.

LI. * Iustius illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligiosi sunt. Atque haec causa inter ceteras allata belli Peloponnesiaci inter Athenienses & Lacedaemonios, & à Philippo Macedone in Phocenses: de quorum sacrilegio sic Iustinus: *quod Orbis viribus expiari debuit*. Hieronymus ad Danielis VI: *Quamdiu vasa fuerunt in idolio Babylonis, non est iratus Dominus (videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrasse) postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim poena sequitur post sacrilegium.* Nimirum & Augustinus existimat auctum à Deo Imperium Romanorum quod cordi illis fuisset quamvis falsa religio: &, ut Lactantius loquitur, summum hominis officium, etsi non reipsa, tamen proposito tenerent. Et supra diximus qualiacumque quae putantur numina pejerata à vero numine vindicari: *Punitur, quia tanquam Deo fecit*, ait Seneca: *optimo illum sua obligat poena*. Sic accipio & illud Senecae: *Violatarum religionum alibi atque alibi diversa poena est: sed ubique aliqua.* Et quod Plato capitis damnat religionis temeratores.

Thuc. I. Diod. libro XVI. Lib. VIII. VII de ben. cap. 7. III de ben. 6. De legib. X.

Annotata ad Caput XX.

§. I. PLato] Verba ejus sic posuit Irenaei interpres Libro III, c. XIV. *Et Deus quidem, quemadmodum & vetus sermo est, initium & medietates omnium quae sunt habens, recte perficit, secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur Iustitia ultrix in eos qui deficiunt à lege divina.*

Lactantii dictum est] Convenit huc & illud Belisarii apud Procopium Vandal. I, πρῶτον δ' ἂν ἔργον δικαίων γένοιτο γνώρισμα, ἡ τῶν ἀδίκως ἀπηγοῦσιν ποινή. *Primum justitiae documentum erit, poena exacta de injustis imperfectoribus.* Adde Agathiam lib. V, ubi de Anatolio.

§. II. *Aequalitas inter culpam & poenam*] Seneca de ira II, 6, *Iniquus erit si aequaliter irascetur inaequalibus.* Tacitus Annalium III: *Sin flagitia & facinora sine modo sunt suppliciis & remediis principis moderatio, majorumque*

&

& vestra exempla temperant, & vana à scelestis, dicta à maleficiis differunt, est locus sententiæ, per quam neque huic delictum impune fit, & nos clementiæ simul ac severitatis non pœniteat. Ammianus libro XXVIII: *Oraturi ne delictis supplicia sint grandiora.* Scholiastes ad Horatium: *Si in minimis peccatis etiam maxima pœna consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova supplicia inveniantur.* Lex Wisigotthorum libro XII, tit. III, c. I: *Nam quadam leges sicut culparum habent diversitates, non ita discretas in se continent ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius permittuntur legis pœnale judicium. Nec secundum modum culpa modus est adhibitus pœna, cùm major minorque transgressio non unius debeat mulctationis prædemnari supplicio: præsertim cùm dominus in lege sua præcipiat: pro mensura peccati, erit & plagarum modus.* Vide infra hoc capite, §. XXVIII, & XXXII, & lib. III, c. XI, §. I.

Quod ad contractuum naturam accedit] Sæpe hoc notat Servius ad IV Æneidos: *Nam qui excedunt delinquendi modum, ipsi sibi pœnam sanciunt.* ibidem: *Damnare est debito liberare, unde damnabis tu quoque votis.* ad X Æneidos: *Luant peccata. luant id est absolvant. Diximus autem & luo pœnam, sed melius est hic peccatum. nam peccatum solvitur pœna. qui enim crimini tenetur obnoxius, pœna eum à pristina liberat obligatione. Contra, luo pœnam, non procedit, quasi pœna solvatur. Auctoritas tamen ista confundit licenter, more quo solet poni vel à sequenti quod præcedit, vel à præcedenti quod sequitur.* Idem locutio sacræ Scripturæ frequens indicat. Nam, ut Tertullianus ait de oratione, *Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde judicio debeatur, & ab eo exigatur.* Chrysostomus oratione de Terræmotu quæ est Tomo V, de divite illo agens qui Lazaro opponitur, & explicans vocem ἀπέλαβε, quæ est in illo Euangelii loco, ἐχρεωστεῖτο αὐτῷ τιμωρίαι, ἐχρεωστεῖτο αὐτῷ ὀδύναι: *debebantur ipsi pœnæ, debebantur ipsi dolores.* idem II de pœnitentia: τὰ ἁμαρτήματα εἰς ὀφλήματα ἀναχέφερται. *peccata ad debiti genus referuntur.* Augustinus III de libero Arbitrio, *Itaque si non reddit faciendo justitiam, reddet patiendo miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit: si non reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet.*

Ipse te huic pœnæ subdidisti] Philo fine libri primi de vita Mosis: αὐτοὶ γὰρ τοι προδιδόντες ἁμαρτάνειν, προδίδοτε καὶ πρὸς τιμωρίας: *peccare dum festinatis, ad pœnas ferendas festinatis.*

§. III. *In censum bestiarum*] Sic & Moses Maimonides ad Deut. XXXIII.

Numquid & ipsi tale aliquid commisimus? Pertinet huc & Ambrosii locus sermone XX in Psalmum, Beati immaculati, ad versiculum, Miserationes tuæ Domine, citatus causa III, quæstione VII. item Cassiodori, VI, 21.

§. IV. *Vt nocere ei non debeat, nisi boni alicujus consequendi causa*] Cassiodorus de Amicitia: *Quod si manus una casu aliquo forte lædat alteram, illa quæ læsa est non repercutit, nec se erigit in vindictam.*

Seneca] Ejusdem est libro eodem de Ira secundo, capite XII: *Exsequar, quia oportet, non quia dolet.*

§. V. *Quam homo cum bestiis habet communem*] Inde ista Homerica: χόλος δέ μιν ἄγριος ᾕρει, *illum fera prenderat ira.*

item:

item:

ἄγριον ἐν στήθεσσι θέτο μεγαλήτορα θυμόν
Efferat ipse animum magnum sibi pectore in alto.

item:

ἀλλ' Ἀχιλεῦ δάμασον θυμὸν μέγαν
Magnum animum sed Achille doma.

Fervor] inde σβέσσαι χόλον *bilem exstinguere* apud Homerum.

Aut in sensu carentia] Seneca de Ira libro II, c.26: *His irasci quam stultum est, quæ iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt.* Brasiliani, feri homines, de ferro, ita ut de homine, se vindicant.

Non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus] Vide quæ in hanc rem Seneca de Ira libro I, c, 5.

Sed & Philosophi] Plato Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro XX curationis.

Nempe hoc indocti] Seneca de Ira l. 13: *Atqui iracundissimi infantes senesque & ægri sunt, & invalidum omne, natura querulum est.*

Nemo magis gaudet quam femina] Terentius Hecyra:

Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt?
Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus
infirmum gerunt.
Itidem mulieres sunt ferme, ut pueri, levi sententia.

Ammianus Marcellinus libro XXVII de ira sic loquitur: *Hanc esse ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, nasci ex mentis mollitie consuetum, id asserentes argumento probabili, quod iracundiores sunt incolumibus languidi & feminæ maribus & juvenibus senes & felicibus ærumnosi.*

Τιμωρίαν] tria hæc νουθεσίαν, τιμωρίαν, κόλασιν, emendationem, satisfactionem, exemplum, etiam Chrysostomus ponit in I ad Corinth. XI, 32. §. VI.

Dolore quodam subsequente] Seneca de ira l. V: *quemadmodum quædam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus, sic ingentia vitia prava, dolore corporis, animique corrigimus.* idem de Ira II, 27: *In his erunt boni magistratus, parentesque & judices, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia & alia quæ profutura torquent.*

Inter personas quibus id liceat] Vide Augustinum Enchiridio cap.72. §. VII.

Ad mortem peccare] τοὺς ἀνίατα νοσοῦντας: morbo tentos insanabili hos vocat Chrysostomus II Corinth. XIII, 9. Iulianus secundo libro de Constantio: διττῶν δὲ ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τῶν μὲν ἀποφαινόντων ἐλπίδας ἀμείνους, καὶ οὐ πάντη τὴν θεραπείαν ἀπεγνωσμένην, τῶν δὲ ἀνίατα πλημμελούντων. τούτοις δὲ οἱ νόμοι θάνατον λύσιν τῶν κακῶν ἐπενόησαν, οὐκ εἰς τὴν ἐκείνων μᾶλλον, εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν. *Cum duo sint delictorum genera, alia quidem quæ spem præbent rerum meliorum neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum insanabiliter peccantium. huic generi leges mortem malorum exitum reperere, non tam ipsorum quam omnium aliorum bono.*

Utilitas ejus cujus intererat non peccatum esse] Etiam hujus rei in feris imago quædam. *Leo in adultera pœnam consurgit.* Plinius historiæ naturalis VIII, 16. §. VIII.

Hoc

Hoc naturali jure] φόνον φόνῳ λελύσθαι: Romulus de Tatio occiso à Laurentibus, *cædem cæde pensatam.* apud Plutarchum. idem Plutarchus de Mantineensibus male tractatis ab Achæis: καὶ ταῦτα μὲν ἔχει τὸν τῆς ἀμύνης νόμον: *& hæc quidem ultionis æquitatem in se habebant.* Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: φύσει γὰρ πρόσεστι τοῖς ἀδικουμένοις ἡ πρὸς τοὺς βιαζομένους ἔχθρα: *naturalis enim est læsi hominis in eum qui vim intulit inimicitia.*

Ambrosius] Eundem vide oratione contra Symmachum.

Vlti sunt innocentium necem fratrum suorum] Vide Iosephum Antiquæ historiæ XIII, I, de vindicata Iohannis morte.

Ius gentium vocat par pari referre] Sic & Livius libro I, *cùm Laurentes jure gentium agerent.*

Ex legibus judicium exerceri; non autem ex cujusque impetu atque arbitrio] Tyndareus adversus Orestem sic declamat in Euripidis Oreste:

πρὸς τόνδ' ἀγών τις ἥκει τῆς σοφίας πέρι;
εἰ τὰ καλὰ πᾶσι φανερὰ, καὶ τὰ μὴ καλὰ,
τούτου τίς ἀνδρῶν γένετ' ἀσυνετώτερος;
ὅστις τὸ μὲν δίκαιον οὐκ ἐσκέψατο,
οὐδ' ἦλθεν ἐπὶ τὸν κοινὸν ἑλλήνων νόμον.
ἐπεὶ γὰρ ἐξέπνευσεν Ἀγαμέμνων βίον
πληγεὶς θυγατρὸς τῆς ἐμῆς ὑπὲρ κάρα,
(αἴσχιστον ἔργον, οὐ γὰρ αἰνέσω ποτέ)
χρῆν αὐτὸν ἐπιθεῖναι μὲν αἵματος δίκην
ὁσίαν, διώκοντ' ἐκβαλεῖν τε δωμάτων
μητέρα, τὸ σῶφρον τ' ἔλαβεν ἂν τῆς συμφορᾶς,
καὶ τοῦ νόμου τ' ἂν εἴχετ' εὐσεβής τ' ἂν ἦν.
νῦν δ' εἰς τὸν αὐτὸν δαίμον' ἦλθε μητέρι.
κακὴν γὰρ αὐτὴν ἐνδίκως ἡγούμενος,
αὐτὸς κακίων γέγονε μητέρα κτανών.
ἐρήσομαι δὲ Μενέλεως τοσόνδε σε.
εἰ τόνδ' ἀποκτείνειεν ὁμόλεκτρος γυνή,
χ' ὁ τοῦδε παῖς αὖ μητέρ' ἀνταποκτενεῖ,
κἄπειθ' ὁ κείνου γενόμενος φόνον φόνῳ
λύσει, πέρας δὲ ποῖ κακῶν προβήσεται;
Huic me jubes certare de sapientia?
Quæ pulchra quæque fœda si cunctis patent,
Isto homine tandem quis fuit dementior,
Qui nec quod æquum est mente pervidit sua,
Nec quod per omnem Græciam leges jubent?
Namque ubi Agamemno spiritum efflarat suum,
Transverberatus à mea nata caput,
(Quod turpe facinus absit ut dicto probem)
Tunc ille rite debuit matrem ream
Peragere cædis è lare ejectam suo.
Ita temperate pertulisset miseriam,
Pœnas petisset jure, servasset pium.
Nunc subiit illum, quod prius matrem, nefas,
Illam malam vocat ille, non injuria:

Sed

Sed pejor illa est ipse, dum matrem necat.
Menelaë, si permittis, hoc te interrogo:
Irata si uxor conjugem occidet suum,
Hanc ultor ipse filius tradet neci,
Et rursus illo genitus hanc cadem nova
Cade expiabit, sine quo stabunt mala?

Quæ postrema plena prudentiæ materiam differendi & philosophis & oratoribus præbuerunt. Maximus Tyrius in dissertatione an referenda injuria: εἰ γὰρ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμυνεῖται, ἀεὶ μεταβαίνει τὸ κακὸν ἀπ' ἄλλου πρὸς ἄλλον ὥσπερ μεταπηδῶν, καὶ διαδέξεται ἀδικία ἀδικίαν. εἰ γὰρ τῷ αὐτῷ τούτῳ δικαίῳ τῷ παθόντι συγχωρεῖς ἀντεξιέναι εἰς τὸν ἀδικήσαντα, ἐπαναχωρεῖ αὖθις ἀπ' ἐκείνου πρὸς τὸν αὐτὸν ἡ τιμωρία. τὸ γὰρ δίκαιον ἐπ' ἀμφοῖν ἴσον. ὦ Ζεῦ καὶ οἷον πεποίηκας, δικαιοσύνην ἐξ ἀδικημάτων; καὶ ποῖ βαδιεῖται τὸ κακὸν καὶ ποῦ στήσεται; *Nam si is qui passus est injuriam, ultionem sumet, transibit malum ab hoc ad illum velut saltu quodam, & injustitia injustitia succedet. quippe si hoc jure posito concedis ei qui malum pertulit, vindicare in eum qui fecit, sequitur ut rursus ab hoc ad illum se referat ultio, est enim justum, par utrique parti. Si id ita est, quid nobis fecisti Iupiter, justitiam ex injuriis conflatam? & quo procedet, ubi vero stabit hoc malum?* Aristides oratione de Pace: τίς γὰρ τῶν Ἑλλήνων λειφθήσεται, εἰ διὰ τοὺς πρότερον ἀπολωλεκότας, οἱ μεθ' αὐτοὺς ἀεὶ ταυτὸ τοῦτο πείσονται; *quis enim Græcorum erit reliquus, si propter eos qui jam periere, superstites alii perpetuo idem malorum ferent?* Habet idem Aristides sensum similem in Leuctrica secunda.

Sic apud Vmbricos] An Vmbros in Italia significatos voluit? Apud Afrorum multos idem moris fuisse testis est Leo Afer lib. II. C. de Tefechis & capite de Teijeuta & alibi.

Germanicis nationibus] Gotthos suos corrigens rex Theudericus apud Cassiodorum III, 23: *Remove consuetudines abominanter inolitas. verbis ibi potius non armis res tractetur.* & 24: *Cur ad monomachiam recurritis? quid opus est homini lingua, si causam manus agit armata?* Trachonitis in oriente, νόμος πάντα τρόπον ἐπεξιέναι τοὺς τῶν οἰκείων φονεῖς. *Mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidis.*

Ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint] *Polybius leones ob hominem appetitum crucifixos vidit, quia cæteri metu pœna similis absterrerentur eadem noxa.* Plinius lib. VIII, c. 16. §. IX.

Plutarchus] idem Pelopida: ὁ γὰρ πρῶτος, ὡς ἔοικε, καὶ κυριώτατος νόμος τῷ σώζεσθαι δεομένῳ τὸν σώζειν δυνάμενον ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. *Prima eademque antiquissima lex eum qui servare potest ei qui salute opus habet naturaliter magistratum designat.* & Philopœmene: τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ἀναλαβὼν οὔτε νόμον, οὔτε χειροτονίαν περιμένοντας, ἀλλ' ὡς διὰ παντὸς ἄρχειν τῷ κρείττονι κατὰ φύσιν ἑπομένους: *Suscepit cives suos qui neque legum neque suffragiorum tempus expectaverant: sed ipsum sequebantur, natura lege quæ semper potiorem vult imperare deterioribus.* Similia apud eum habes fine vitæ T. Flaminii. Scriptor de causis corruptæ eloquentiæ, de oratoribus agens: *Hi ne privati quidem sine potestate erant, cùm & populum & senatum consilio & auctoritate regerent.* Chrysostomus II ad Corinthios VII, 13, de Mose: καὶ πρὸ τῆς χειροτονίας δημαγωγὸς ἦν διὰ τῶν ἔργων, διὸ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκεῖνος. τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα

καὶ

κ) δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς. τί λέγεις; τὰ ἔργα ὁρᾷς καὶ περὶ τ̃ προσηγορίας ἀμφιβάλλεις, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἴδοι τέμνοντα τ̃ ἰατρὸν ἄριστα κ) τῷ πεπονηκότι μέλει τ̃ σώματ☉- βοηθοῦντα, λέγοι, τίς σε κατέστησεν ἰατρὸν ἐ τέμνειν ἐκέλευσεν; ἡ τέχνη, ὦ βέλτιστε κ) ἡ νόσ☉- ἡ σή. οὕτω κ) τοῦτον ἡ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε. καὶ γὸ τέχνη τὸ ἄρχειν ἐστὶν, οὐκ ἀξίωμα μόνον ἐ τέχνη τεχνῶν πασῶν ἀνωτέρα. *Etiam antequam manu populum educeret, dux erat ipsis factis. Valde igitur stulte Hebraus ille ei dixit: Quis te constituit nobis principem ac judicem? quid dicis? Facta vides, & de nomine facis controversiam, velut si quis medicum videat optime secantem ac sic opitulantem agro corporis membro, deinde ei dicat, quis te constituit medicum, quis secare pracepit? Ars, mi bone vir, & morbus tuus. sic & Mosem sua peritia talem fecit. nam & imperare, non dignitas tantum est; sed & ars, & quidem artium omnium sublimissima.* tractat idem scriptor hoc ipsum argumentum ad Eph. III, in fine: ἡ ἀδικία ἡ σὴ καὶ ἡ ὠμότης φησὶν, αὕτη με κατέστησεν ἄρχοντα κ) δικαστήν; *Tua,* inquit, *injustitia, tua feritas me constituit principem & judicem.*

Ante diluvium] Aliquos & postea moris primævi memores. ita Dicæarchus & alii quos testes citat Hieronymus contra Iovinianum.

Quo serpentes & animalia venenata percutio.] καθάπερ οὖν ἔχεις καὶ σκορπίους ὅσα ἰοβόλα πρὶν δακεῖν ἢ τρῶσαι ἐ συνόλως ὁρμῆσαι κτείνομεν μόνον χωρὶς ὑπερθέσεως κλείνομεν, προφυλαττόμενοι διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς κακίαν, τὸ μηδὲν παθεῖν. τ̃ αὐτὸν τρόπον κ) ἀνθρώπους ἄξιον τιμωρεῖσθαι, οἱ φύσεως ἐπιλαχόντες ἡμέρυ διὰ τὴν κοινωνίας αἰτίαν λογικὴν πηγὴν, ἐπιτηδεύσει πρὸς θηρίων ἀνημέρων ἀγριότητας μεταβάλλουσι, ἐν ἡδονῇ καὶ ὠφελείᾳ τιθέμενοι τὸ κακῶς ποιεῖν ὅσους ἂν δύνωνται. *Sicut ergo viperas & scorpios & qua alia veneno nocent priusquam aut mordeant, aut vulnerent, aut ullum in nos impetum faciant, statim sine mora occidimus, pracaventes ne quid patiamur mali ab ea qua in ipsis est malitate, eundem ad modum & homines puniri par est, qui naturam nacti mansuetam propter fontem rationis qua ad societatem trahit, institutis in ferarum sævitiam transeunt, utilitatique ac voluptati habent nocere quam possunt plurimis.* Hæc Philo de specialibus legibus II. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium libro I de non esu animalium: οὐκ ἔστι γὸ ὅστις ἰδὼν ὄφιν οὐκ ἔκτεινε δυνάμεν☉-, ὡς μήτ' αὐτὸς δηχθείη μήτ' ἄλλ☉- ἁπλῶς ἄνθρωπ☉-. *nemo est qui serpentem sibi conspectum, si possit, non occidat, ne aut ipse ab eo vulneretur, aut alius.* Vide, si vacat, & sequentia. ibidem non multo post: ὄφιν καὶ σκορπίον, κἂν μὴ ἐπίωσιν ἡμῖν, κλείνομεν, ἵνα μηδ' ἄλλος πρὸς αὐτῶν τι πάθῃ, τῷ κοινῷ γένει τ̃ ἀνθρώπων ἀμυνόμενοι. *Serpentem & scorpium, etiamsi ipsi ab iis non impetamur, occidimus, ne cui noceant alii, & vindictam hanc præstamus humano generi.* Porphyrius ipse libro II: ὥσπερ γὸ οἰκειότητ☉- οὔσης ἡμῖν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κακοποιοὺς κ) καθάπερ ὑπό τιν☉- πνοῆς ἰδίας φύσεως ἐ μοχθηρίας φερομένους πρὸς τὸ βλάπτειν τ̃ ἐντυγχάνοντα, ἀναιρεῖν ἡγούμεθα δεῖν ἐ κολάζειν ἅπαντας, οὕτως κ) τ̃ ἀλόγων ζώων τὰ ἄδικα τὴν φύσιν κ) κακοποιὰ, πρός τε τὸ βλάπτειν ὡρμημένα τῇ φύσει τοὺς ἐμπελάζοντας, ἀναιρεῖν ἴσως προσήκει: *Sicut enim, quanquam societas nobis quædam est cum hominibus malis etiam qui suopte ingenio ac malitia veluti vento vehemente aguntur, ut cuivis sine discrimine noceant, tamen eos omnes recte à nobis puniri censemus, ita & mutorum animantium ea qua sui natura sunt injusta & nocere amantia, quaque impetu ingenii sui feruntur in obvii cujusque perni-tiem,*

tiem, occidere ratione non caret. Et hoc est quod vult Pythagoras apud Ovidium Metam. XV, *Nostrumque petentia letum Corpora missa neci salva pietate fatemur.*

Illico à quovis homine poterat interfici] Adde locum Iosephi XII, 8. Mosem Maimoniden ad XIII articulos, & Directoris libro III, c. 41.

Iudicium zeli] Vide I Maccab. II, 24, 26.

Apud Philonem] Cujus & hoc in libro de sacrificantibus: κολασίον ὡς δήμιον καὶ κοινὸν ἐχθρὸν ὄντα, ὀλίγα φροντίσαντας οἰκειότητος, καὶ τὰς παραινέσεις αὐτοῦ διαγγέλλειν πᾶσι τοῖς εὐσεβείας ἐρασταῖς οἳ ἀνυπερθέτῳ τάχει ταῖς κατ' ἀνδρὸς ἀνοσίου ἐπιδραμοῦνται τιμωρίαις, κρίνοντες εὐαγὲς τὸ κατ' αὐτοῦ φονᾶν. *Puniendus talis ut hostis publicus omnium, spreta qualicunque cum eo necessitudine, ejusque suasiones vulganda omnibus pietatem amantibus, ut sine mora accurrant undique ad expetendum de viro impio supplicium, firme credentes sanctam esse rem ejusmodi hominis interficiendi appetitum.* Et alter locus non minus insignis circa finem de Monarchia.

Castigationes] *servorum filiorumque peccata non coercere, peccatum est.* Lactantius de Ira Dei c. 18. ubi plura ad hanc rem. §. xv

Ut imperfectiori tempori congruentem] *oculum pro oculo, qua, si dici potest, injustorum justitia est.* Augustinus in expositione Psalmi CVIII, citatus C. sed differentiæ 23, quæst. 3.

Tertullianus] Adversus Marcionem IV. idem libro de patientia: *Christus gratiam legi superducens ampliandæ adimplendæque legi adjutricem suam patientiam præfecit, quod ea sola ad justitiæ doctrinam retro defuisset.* Chrysostomus ad Ephesios cap. IV, 13: διὰ τοῦτο ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, ἵνα τὰς ἐκείνου δήσῃ χεῖρας, οὐχ ἵνα τὰς σὰς ἀντεξαγάγῃ, οὐχ ἵνα τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἀπείρξῃ τὴν βλάβην μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ἐκείνου διατηρήσῃ σώους. ἀλλ' ὅπερ ἐζήτουν, τίνος ἕνεκεν συγκεχωρημένης ἀμύνης, ἐγκαλοῦνται οἱ τῷ πράγματι κεχρημένοι; mox: συγγινώσκει ὁ θεὸς τοῖς ἀπὸ τῆς ἐπηρείας ἴσως συναρπασθεῖσι καὶ ἐπὶ τὴν ἄμυναν ὡρμηκόσι, διὸ λέγει ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ. καὶ πάλιν. ὁδοὶ μνησικάκων εἰς θάνατον. εἰ δὲ ἔνθα ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ πηρῶν ἐξῆν, τοσαύτη κεῖται τιμωρία τοῖς μνησικάκοις, πόσῳ μᾶλλον τοῖς καὶ παρέχειν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ παθεῖν κακῶς κελευσθεῖσι: *Ea de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut illius manus cohibeat, non ut tuas excites contra, ut non tuis tantum oculis noxam arceat, sed & illius oculos salvos præstet. sed quod quærebam hoc erat, cur ultione permissa culpantur ii qui ad eam decurrunt?* mox: *Ignoscit Deus iis, quos, si forte, contumelia sensus abripuit & ad ultionem tulit impetus. ob id dicit, oculum pro oculo: at alibi: viæ iracundorum ad mortem. quod si, ubi oculum vice oculi eruere permissum est, tanta est iracundi pœna, quanto magis apud eos qui mala passi præbere se ulterioribus injuriis jubentur?*

Ex sacris literis didicimus hominum misereri] Vide Origenem adversus Celsum.

Si, qui nos læsit, testimonia probabilia det pœnitentis animi] Vide Mosem Maimoniden citatum ab eruditissimo Constantino libro de damno dato, c. VIII, §. 7.

Hac enim est simpli restitutio nihil pœnale continens] Lex Wisigotthorum VI, 13.

Pecuniariam multam] Vide eundem Constantinum d. cap. VIII, §. I.

Divortio se liberare maluit] Augustinus libro II de adulterinis conjugiis, *Si autem (quod verius dicitur) non licet homini Christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere.*

Ab accusationis severitate] Vide Hincmarum de divortio ad interrogationem V, in fine. C. Laicos. 2. quæst. 4. & ibi Panormitanum. Gail. de pace publica VIII, 3. Adde C. accusasti de accusationibus, ita ut est apud Brocardum.

Iustinus] Ejusdem est: *μηδὲ μικρῶν ἀμείβεσθαι μηδένα βουλόμενοι, ὡς ὁ καινὸς νομοθέτης ἐκέλευσε: ne minimum quidem ulcisci quenquam volentes, ut novus legis conditor præcepit.* Adde quæ infra §. XV.

Quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat] Pharisæorum circa pœnas *ἐπιείκειαν* prædicat Iosephus. Hinc tot legum ad publicas pœnas pertinentium exceptiones, & illud, ut ubi omnino mors inferenda est, inferatur quam lenissime. quod est in Thalmude titulo Ketuboth.

Possunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte imitantibus, consistere] Augustinus quæstionum Euangelicarum libro I, quæstione X.

§. XI. *Iudicii multo severioris eam illud fuit quod per Mosem est institutum*] Chrysostomus idem dicit tum in oratione ad Patrem fidelem, tum secunda de Iejunio.

Nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit] *Peccator ante veniam deflere se debet.* Tertullianus de pœnitentia. Ambrosius in Psalmum XXXVII. Chrysostomus in I ad Corinthios Hom. XXVIII. & in Matthæum Hom. XLII. Adde II Cor. VII, 9, & 10.

Sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ atque interim peccatorem aut morte inmatura velle punire] Hieronymus in cap. I in Naum, qui locus relatus est in causæ XXIII quæstionem V. Agathias lib. V, ex Platone.

§. XII. *Qualem pœnitentiam etiamsi opera morte exclusa non sequantur*] Hieronymus ad Damasum, citatus in C. importuna de Pœnitentia, Dist. I.

Illud Senecæ] Cujus & hoc est de Beneficiis VII, 10: *Ingeniis talibus vitæ exitus remedium est, optimumque est abire ei qui ad se nunquam rediturus est.* item: *Eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est.*

Exemplum Sabaconis Ægyptii regis] Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo post legem Porciam mortis aut verberum supplicio affici potuit, nisi perduellis aut ab ipso populo damnatus.

A posterioribus Imperatoribus Christianis] Vide quæ infra hoc libro cap. XXIV, §. II. vide apud Nicetam libro I, juramentum Isaaci Angeli. Idem Iohannis Comneni imperium sine morte cujusquam fuisse ait. Vide de Zenone Malchum. & Augustini epistolam CLVIII, & CLIX, ad Marcellinum Comitem, citatum C. circumcelliones causa XXIII, quæst. V, & capitulis sequentibus. & Chrysostomum V adversus Iudæos, ubi de Caïni pœna.

In alia supplicia] Ad opera maxime. Augustinus epistola CLX: *alicui*

alicui utili operi integra eorum membra deserviant. Vide & Nectarii epistolam ad Augustinum, quæ est CCI.

Vt aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat] Hæc duo etiam Philo posuit in legatione: ὅτι καὶ ἡ κόλασις νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει πολλάκις μὲν καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας. εἰ δὲ μή, πάντως γοῦν τοὺς πλησιάζοντας. αἱ γὰρ ἑτέρων τιμωρίαι βελτιοῦσι τοὺς πολλοὺς φόβῳ τοῦ μὴ παραπλήσια παθεῖν, *Pœna sæpe corrigit & emendat etiam eum qui peccavit: quod si id non eveniat, certe alios quorum ad notitiam pervenit. multos enim meliores faciunt aliena supplicia paris mali formidine.* §. XIII.

Pœnam sumere de improbo quoquam] Vide quædam supra posita lib. I, c. III. §. 3. §. XIV.

Quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus] Hoc capite, §. 8.

Vt ad accusationes criminum non admittantur] Chrysostomus de Pœnitentia VIII: καλὸν μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, καὶ τὰς χρηματικὰς δίκας φθάνειν διαλύσεσι φιλικαῖς, ἵνα αὐτὸς τὸ τέλος τῆς δίκης κυβερνήσῃς τὸν φίλον. ἐγκληματικὰς δὲ μηδὲ διαλύεσθαι γένοιτο, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγυμνάζειν: *optimum itaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis transactionibus, ut amicum dirigas ad id quod lites sibi propositum habent: publicorum autem judiciorum accusationes, non dicam transigendo abrumpere, sed nunquam eas incipere.*

Vt ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat] An sapienti capessenda sit respublica vide Senecam de otio sapientis. §. XVI.

Aut adulterum occidit] Vide Augustinum de civitate Dei citatum C. quicunque, causa XXIII, quæstione VIII. Et C. inter cum, C. sequente, causa XXXIII, quæst. II. §. XVII.

In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est] Agathias libro IV: οὐ γὰρ στρατηγοῖς μόνοις ἢ τοῖς ἄλλως δυναστεύουσιν ὁ τῆς εὐνοίας ἔοικε σκοπὸς ἐμφύεσθαι, καὶ προσεδρεύειν, ἀλλὰ παντὶ τῷ βουλομένῳ βατὸν δήπου καὶ προσήκει τῆς ἧς τέτακται πολιτείας ὑπεραλγεῖν καὶ τὸ κοινῇ συνοῖσον εἰς δύναμιν κατορθοῦν. *Non solis ducibus aliisve potentibus innasci solet atque immorari bene agendi propositum, sed cuique volenti & licet & honestum est ejus in qua vivis reipublicæ malis commoveri & publicas utilitates pro suis viribus promovere.* vide quæ supra hoc capite, §. IX.

Accedente facti evidentia] Quintilianus declamatione CCLX: *quædam sunt reipublicæ læsæ ad quorum pronuntiationem oculi sufficiunt.*

Quatenus in externos influunt] Ita Sayrus libro III Thesauri, cap. 6. §. XVIII.

Inter Iudæos Philo] de Mose libro III. addi potest Abenesdras ad Iobum V, 7. & Rabbinus Israel c. 8. §. XIX.

Seneca] Ejusdem est eodem de Ira libro c. 14: *Nemo invenitur qui se possit absolvere.* capite 9 dixerat: *Inter cætera mortalitatis incommoda & hæc est caligo mentium, nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor.* Postea cap. 27: *quis iste est qui se profitetur omnibus legibus innocentem?* & libro III, c. 20: *Omnes mali sumus.* de Clementia I, 8: *Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam*

inviti ac renitentes perdidimus. Non delinquimus tantum, sed usque ad extremum avi delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit. Procopius Gotthicorum III, in oratione Belisarii: τὸ μὲν ἂν μηδ' ὁπωσοῦν ἁμαρτάνειν ὑπὲρ ἀνθρώπινον καὶ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως ἔξω. *nihil plane delinquere neque hominis est, neque id rerum fert natura.* Adde Basilium Imperatorem cap. 50.

Diodorus Siculus] Idem in fragmentis: μὴ συκοφαντεῖν ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν: *non oportet per calumniam traducere infirmitatem humanæ naturæ.*

Ob corporis concretionem in animum transeuntem] Seneca de ira libro II, cap. 18: *morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi major vis abundavit.* Alibi hæc ea vocat, quæ attribuit conditio nascendi & corporis temperatura. Epistola XI.

Ob culpam præcedentem] Vide c. inebriaverunt, causa XV, quæst. I.

§. XX. *Nisi tutum est ingratum non fuisse*] Idem Seneca de Beneficiis I, c. I: *Ita demum turpe est non reddere* (beneficia nempe) *si & licet.* Pater Seneca controversiarum V, 34: *Dicis mihi: Hoc facere non oportet. huic rei æstimatio immensa est: itaque nulla vindicta est.* Augustinus libr. II, c. 83, contra Petilianum: *Sic igitur quod adversus vos leges constitutæ sunt, non eis bene facere cogimini, sed male facere prohibemini.*

Ego reum non laudari desidero, sed absolvi] Est hoc IV, contr. 23. simile eodem libro controversia 24: *Non speramus ut probet, sed ut dimittat.* Et in excerptis VI, 8: *multum interest objurges, an punias.* Sunt enim quædam ut Cimone ait Plutarchus ἐλλείμματα μᾶλλον ἀρετῆς τινος ἢ κακίας πονηρεύματα: *deliquia magis virtutis alicujus, quam ex vitio crimina.*

§. XXI. *Negant enim Stoici*] Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmentis, συγγνώμη τιμωρίας αἱρετωτέρα, *venia melior pœna exactione.* Pro Christianis sententiam dicet Cyprianus epistola LII: *Alia est philosophorum & Stoicorum ratio, qui dicunt omnia peccata paria esse, & virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem & philosophos plurimum distat.*

§. XXII. *Non ideo sequitur debere eam exigi*] Iulianus de Eusebia: οὐδὲ γὰρ εἰ σφόδρα ἐπιτήδειοί τινές εἰσι πάσχειν κακῶς καὶ κολάζεσθαι, τούτους ἐκ παντὸς ἀπολέσθαι χρεών. *Non enim siqui sunt meriti male tractari, punirique, hos perire utique necesse est.*

§. XXIII. *Vt in pessimi exempli sceleribus*] Iosephus: πατροκτονία κοινὸν ἀδίκημα καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου, καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν. *Parricidium & naturam & vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat & ipse in naturam peccet.*

Circa voces consumitur] Extra usum, ut ait Scholiastes Horatii. Augustinus contra Academicos: *Turpe disputationibus in verborum quæstione immorari, cùm certamen nullum de rebus remanserit.*

§. XXIV. *Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur*] Vide quæ supra in textu & notis hoc libro cap. IV, §. 12.

Imperatori licet revocare sententiam] Symmachus lib. III, epist. 63, *Alia enim est conditio magistratuum, quorum corruptæ videntur esse sententiæ si sint legibus mitiores: alia divorum principum potestas, quos decet acrimoniam*

severæ

severi juris inflectere. Idem discrimen inter regem & judicem est apud Themistium oratione v.

Tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit] Multa ad hanc rem utilia congessit Gratianus causa I, quæstione VII. §. XXVI.

Adductum Theodosium] Historiam vide apud Zonaram.

Puniendus nemo est ultra meritum] Bene hac de re disserunt Mediolanenses in oratione quæ apud Guiccardinum est libro XVII. confer quæ hoc capite habuimus §. II, & quæ habituri sumus libro III, cap. XI, §. I. §. XXVII.

Causa quæ impulit] Chrysostomus x de statuis: οὐ γὰρ δὴ πᾶν ἁμάρτημα τὴν αὐτὴν φέρει κόλασιν, ἀλλὰ τὰ εὐκατόρθωτα μείζονα ἡμῖν ἐπάγει τὴν τιμωρίαν. *Non enim omnis culpa eandem pœnam meretur, sed graviorem illa quæ facile corrigi potuit.* Et in secunda oratione cur obscurum sit vetus testamentum, hinc probat calumniatorem pejorem esse scortatore, fure, homicida. §. XXIX.

Dolor autem hominem quasi extra se rapit] Vide egregiam comparationem furis & adulteri Proverbiorum VI, 30.

Ideo plus habet voluntarii] Philo ad Decalogum: πάντα μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς πάθη χαλεπά, κινοῦντα καὶ σείοντα αὐτὴν παρὰ φύσιν καὶ ὑγιαίνειν οὐκ ἐῶντα· χαλεπώτατον δ' ἐπιθυμία, διὸ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον θύραθεν ἐπιστὰν καὶ προσπίπτον ἔξωθεν, ἀκούσιον εἶναι δοκεῖ. μόνη δ' αὐτὴ ἐπιθυμία τὴν ἀρχὴν ἐξ ἡμῶν λαμβάνει καὶ ἔστιν ἑκούσιος. *Omnes quidem animi perturbationes graves, ut quæ animum extra naturalem statum moveant atque concutiant, sed omnium harum gravissima est cupido, nam cætera, quia extrinsecus ad nos impetum faciunt nosque pulsant, videntur velut invitis evenire: at sola cupido, utpote ex nobis intus ortum habens, magis spontis esse nostræ videtur.*

Locus apud Porphyrium] Et similis apud M. Antoninum de vita sua libro II, ubi iram & cupiditatem inter se confert. Plutarchus Romulo: ἡ δὲ κινήσασα τὸν θυμὸν ἀρχὴ μᾶλλον παραιτεῖται τὸν ὑπὸ μείζονος αἰτίας ὥσπερ ὑπὸ πληγῆς χαλεπωτέρας ἀνατραπέντα. *Commovens animum causa plus excusationis ei præstat qui ex graviore causa, velut ictu validiore, evertitur.*

Imaginabilia non autem vere bona sunt] Seneca epist. XVI: *Naturalia desideria finita sunt. ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent.* vide Chrysostomum in tractationibus moralibus ad Rom. VI, ad II Cor. XI, 12. ad Ephes. I, 14.

Interdum & aliud accedit vitium] Vide locum insignem in Lucæ verbis apud Xiphilinum ex Dione. §. XXX.

Si quis sæpius deliquit] Τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῆσαί ποτέ τι κατὰ τὸν βίον ἐστὶν ἀνθρώπου, τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασι πλεονάκις ἁμαρτάνειν, τέλεον ἐξεστηκότος τοῖς λογισμοῖς· ὅσῳ γὰρ πλείοσιν ἐλαττώμασι περιπεπτώκαμεν τοσούτῳ μείζονος τιμωρίας ἄξιοι τυχεῖν ὑπάρχομεν. *Aliquando ignorasse quid vita exigat, hominis est: at in iisdem rebus sæpius aberrare, emotæ est mentis: quo enim plura sunt in quæ incidimus delicta, hoc majorem pœnam commeremur.*

Ut vita antecedens simul cum delicto in æstimationem veniret] Asinius Pollio: *quæ major pars vitæ atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est.* Cicero in Sul. *Omnibus in rebus, Iudices, quæ graviores majoresque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine,*

sed ex moribus ejus qui arguitur est ponderandum.

Non nudum delictum voluerunt aspici] Canon Ancyranus XXV. Chrysostomus ad II ad Corinthios cap. II. ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἕξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὁρίζειν. *Vnde discimus pœnitentia fines determinandos non sola delictorum natura inspecta, sed & propositi & moris eorum qui peccarunt.* Idem III de Sacerdotio: οὐ γὰρ ἁπλῶς πρὸς τὸ τῶν παραπτωμάτων μέτρον δεῖ καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως. *Non enim ad solam mensuram delictorum pœna imponenda est, sed & inquirendum quis fuerit ejus qui peccavit animus.*

Lex prohibens omnia delicta congeminat] Bene Chrysostomus: ἐνταῦθα οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσι Ἰουδαίου καὶ Ἕλληνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον βαρυνόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως. *Hic non tantum par jus dignitatemque ostendit Judæi & Græci, sed & Judæum hoc ipso prægravari, quod legem acceperit.* deinde: ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδασκαλίας μείζονος ἂν εἴη καὶ τιμωρίας ἄξιος ὑπομεῖναι παραβαίνων. *Nam qui plus institutionis accepit, is majores etiam contemta legis pœnas meretur.*

§. XXXI. *Et aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest*] Chrysostomus ad Galatas: ἡ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μίξιν. *Cupido concubitum tantum quærit, non hujus aut illius concubitum.* Tertullianus libro II ad Vxorem: *Nam quanto grandis est continentia carnis, quæ viduitati ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibile videri potest. difficilium enim facilis est venia. Quanto autem habere in domino perperrabile est, uti nostra potestatis, tanto culpabilius est non observare quod possis:* & mox: *quanto potestas vitandi fuit, tanto contumacia crimine oneratur.* Adde M. Antoninum loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore utitur.

Qui cum sit opulens, nequiter quicquam facit] Chrysostomus de Providentia IV: ὥστε ὅταν ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα ἀδικοῦντα, πλεονεκτοῦντα, ἁρπάζοντα, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν στέναξον, ἐπειδὰν πλούσιος ὢν ταῦτα ποιεῖ. μείζονα γὰρ δίδωσι τιμωρίαν. *Quare ubi divitem videris injustum, avarum, rapacem, hoc magis eum miserare, quod talia dives faciat. Ob id ipsum enim punietur gravius.*

§. XXXII. Τὸ ἀντιπεπονθὸς] ταυτοπάθεια Harmenopulo.

Vltra dupli condemnationem] Alludit huc locus Apoc. XVIII, 6, *Reddite duplum.* Hercules Minyas qui à Thebanis sine jure tributum extorserant, duplum coëgit ejus tributi pendere Thebanis. Apollodorus libro II.

Apud Indos] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damascenus.

Philo] Secundo de legibus Specialibus.

Non consummata, & ideo consummatis minora] Plinius de Leone: *Vulneratus observatione mira percussorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulneraverit, correptum raptatumque sternit, nec vulnerat.*

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri insimulavit, ut dotem lucraretur. Deut. XXII, 19. Et de eo qui cæteroqui ex causa injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans. Exodi XXII, 9.

De

De pascuo quam de domo] Vide Maimoniden Directore III, 41. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Atque ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur.* §. XXXV.

Illis in locis] In balneis. morte plectebantur Athenis fures balnearii, si æstimatio esset major decem Drachmis. Demosthenes contra Timocratem. Adde L. I. D. de Furibus Balnearibus.

Supplicia meritis minora] Iustinus II Hunnis scribens, *ῥωμαίοις ἔθος μὴ ἀντιδίδοσθαι τὰς τιμωρίας ἰσοῤῥόπους τοῖς πλημμελήμασι. Romanis mos hic est, non irrogare pœnas pares peccantium merito.* §. XXXVI.

Pœnas exigi legibus mitiores] Hoc sibi volebat Henricus Imperator Symbolo mali Punici, cum dicto: *Subacre.* Rex apud Cassiodorum XI, 40: *Qui periculose justi sumus, sub securitate semper ignoscimus.*

Augustinus] Epistola CLIX. quæ citatur c. Circumcelliones, causa XXIII, quæst. V. vide, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii,& eam qua respondet Augustinus numeris LIII,& LIV. Adde de Theodosio juniore quæ sunt in Excerptis Iohannis Antiocheni ex Manuscripto Peiresii. Macedonius ad Augustinum: *Officium sacerdotis est, intervenire pro reis.*

Maimonides] Lib. III directoris, c.41. Confer c. Sicut dignum de Homicidio voluntario vel casuali. §. XXXVII

Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem] Philo lib. I de legibus Specialibus: *οὐ γὰρ ταυτὸν πατρὶ καὶ ἀλλοτρίῳ πληγὰς ἐμφορῆσαι, οὐδ᾽ ἄρχοντ᾽ ἢ ἰδιώτην κακῶς εἰπεῖν, οὐδ᾽ ἐργάζεσθαί τι τῶν μὴ ἐφειμένων ἐν βεβήλοις ἢ ἱεροῖς χωρίοις, οὐδ᾽ ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ δημοτελέσι θυσίαις. Non idem est patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magistratui & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & sacro, in die festo, in conventu, in sacris publicis.* Cum his convenit quod ex Labeone adfert Vlpianus L. prætor edixit. in fine D. de injuriis. *Persona atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat, tempore, si ludis & in conspectu. nam populi Romani in conspectu, an in solitudine injuria facta sit, multum interesse ait.*

Seneca pater] Excerptorum IV, 7. §. XXXIX.

Consilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliæ promissos: *Non factum tunc, sed animus in quæstionem deductus est, plusque voluisse peccare nocuit, quam non peccasse profuit.*

Aut alter Seneca] Et de beneficiis libro V, c. 14: *Latro est etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo de specialibus legibus: *ἀνδροφόνους χρὴ νομίζειν οὐ τοὺς κτείνοντας αὐτὸ μόνον ἀλλὰ καὶ τοὺς πάντα δρῶντας εἰς τὸ ἀνελεῖν, ἢ φανερῶς, ἢ λάθρα, κἂν μὴ τὸ ἀδίκημα ὦσιν εἰργασμένοι. Homicidas existimari oportet non eos solum qui vitam adimunt, sed & eos qui omnia faciunt palam aut clam, ut quenquam interimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.*

Vellet enim lex omnes etiam mente esse quam purissimos] Chrysostomus ad Rom. III, 13, & ad caput VII, multa habet in hanc rem.

Tyrannis liberarit terras] Et maria. Philo de legatione: *ἡρακλῆς ἐκάθηρε γῆν καὶ θάλατταν, ἄθλους ἀναγκαιοτάτους καὶ ὠφελιμωτάτους ἅπασιν ἀνθρώποις* §. XL.

ὑπέστη, ἕνεκα τῆ τὰ βλαβερὰ κ̓ κακωλικὰ φύσεως ἐκατέρας ἀνελεῖν. *Hercules purgavit terras ac maria, certamina subiens hominibus omnibus partim necessaria, partim perutilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea quæ exitialia aut noxia essent.*

Vltor ut scelerum vocer] Ibidem dicenti Feciali:

ἦ πᾶσιν οὖν σ' ἔφυσεν ἀρκέσειν πατήρ;

Ten' ergo sevit omnibus genitor parem?

Respondet Theseus:

ὅσοι γ' ὑβρισταί. χρηστὰ δ' ὀ κολάζομεν.

Injuriosis. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα δεινῶν τυράννων. *Pessimis tyrannis Græciam liberavit.* Item: οὐδὲν αὐτὸς ἀδικούμενος ὥρμησεν ὑπὲρ ἄλλων ἐπὶ τοὺς πονηρούς. *Nihil ipse passus injuria, pro aliis in homines malos impetum sumebat.*

Qui humanam carnem epulantur] Hoc quoque Scythas Alexander dedocuit.

A quo more absistere Gallos veteres Hercules coëgit] Vide Dionysium Halicarnassensem narrantem ut Hercules hunc morem aliaque multa abstulerit in beneficiis suis Græcos à barbaris non distinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat Plinius XXX, I; *Non satis æstimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandi vero etiam saluberrimum.* Conjunge quæ hoc ipso capite dicentur §. XLVII. Sic Iustinianus principibus Abasgorum edixit ne subditorum pueros castrarent. Procopius meminit Gotthicorum IV, & Zonaras Leone Isauro. Et Inchæ in Peruana reges vicinos populos, qui moniti non parerent, vi coegere absistere ab incestis, à marium cum maribus concubitu, à comestione hominum, aliisque id genus facinoribus atque eo modo imperium sibi pararunt omnium quæ usquam legimus, excepta religione, justissimum.

Qui in naturam delinquunt] Vide Iosephum Acostam de procuranda Indorum salute lib. II, cap. 4.

§. XLII. *Innuptos concubitus*] Asterius Amaseæ episcopus: οἱ πῆς τῦ νῦν τοῖς νομοθέταις στοιχοῦντες ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τὴν ἐξουσίαν. *Qui hujus tantum sæculi leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum Hieronymi ad Oceanum productum à nobis ad caput V, §. 9.

§. XLIII. *Non admittendum adulterium*] Adulteria ubique puniri testatur Philo vita Iosephi: Adulterium natura turpe esse Vlpianus I. Probrum D. de verborum significatione I. Lactantius in Epitome: *Corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.*

Circa naturæ leges par est eos excusari, quibus aut rationis imbellicitas aut prava educatio obstant] Hieronymus II adversus Iovinianum: *Vnaquæque gens hoc legem naturæ putat quod didicit.*

§. XLIV. *Vniversalis Ecclesiæ curam accepisse*] Est id in constitutionibus præferentibus nomen Clementis. Cyprianus epist. XXX: *Omnes enim nos decet pro corpore totius Ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membra digesta*

digesta sunt, excubare. Et de unitate Ecclesiæ: *Episcopatus unus est, cujus à singulis in solidum pars tenetur.* Exempla hujus curæ universalis passim apud Cyprianum. Illustre imprimis epistola LXVII. Adde Chrysostomum in laudibus S. Eustathii.

Vnius Dei cultus] Idem de fortitudine: αἴτιον τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνόθευτον καὶ μέγιστον ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς διὰ πηγῆς ἐναλκὴς καὶ ἀδιάλυτος φιλία ἐξάγεται πρὸς ἀλλήλους. *Summa ac maxima concordia causa, de uno Deo sensus, ex quo velut fonte procedit insolubilis & animos inter se vinciens amicitia.* Iosephus autem contra Appionem libro: τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ θεοῦ, τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν, καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἀποτελεῖ. *Eandem de Deo habere sententiam, nihilque vita & institutis inter se discrepare pulcherrimam in animis hominum concordiam excitat.*

Naturam nescire Dei] Sic & Iosephus adversus Appionem libro altero causas cur multæ civitates male constitutæ fuerint has reddit: τὸ μήτε τὴν ἀληθῆ τοῦ θεοῦ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν αὐτοὺς τοὺς νομοθέτας, μήθ' ὅσον καὶ λαβεῖν ἠδυνήθησαν, ἀκριβῆ γνῶσιν διορισαμένους πρὸς ταύτην ποιήσασθαι τὴν ἄλλην τάξιν τοῦ πολιτεύματος. Vide & quæ sequuntur ibidem optime.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quarum cognitionem Imperatores vocans Iustinus Martyr addit, βασιλικὸν ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. *Erit hoc opus sane regium.* Adde quæ habet Covarruvias in c: possessor, §. 10.

Iustitia quoque nihil reliquit, nisi nomen inane] Seneca epistola XCVII: *Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit.*

Iustitiam religione permixtam] Philo vita Abrahami: τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον ὁσιότης μὲν πρὸς θεόν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται. *Ejusdem est natura religiosum esse & hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, & in homines justitia.*

Antisthenes] Laudatus Clementi Alexandrino. ex illo videtur hoc promisisse Seneca Lib. VII, c. 30 Naturalium quæstionum: *ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.* §. XLV.

Philo autem] Dicit hæc apud Philonem rex Agrippa.

Simulacrum non constituit] Dion libro XXXVI: οὐδ' ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον· ἄρρητον δὲ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, &c. *Nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum crederent neque conspici neque verbis explicari posse.* Vide & Strabonem libro XVI.

Numa] De hoc Numæ instituto vide & Dionysium Halicarnassensem.

In cujus rei memoriam institutum fuit olim Sabbatum] Scriptor responsorum ad orthodoxos, ad quæstionem LXIX: ἵνα οὖν φυλαχθῇ ἡ μνήμη τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο τιμιώτερον τῶν ἄλλων εὑρίσκειν ἔταξε τὸν ἑβδόμον ἀριθμὸν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ. *Vt ergo memoria Mundi conditi inter homines servaretur, ideo voluit Deus Septenarium numerum in Sacris literis eminere cæteris honoratiorem.* Vide & quæ præcedunt.

Quæ consensio] Tertullianus adversus Marcionem: *Anima à primor-*

dio, conscientia Dei, dos est. φυσικὴ εὐλάβεια *pietas naturalis* Diodoro Siculo in Fragmentis. Philo de Vnius imperio: οὐδὲν τεχνικῶν ἔργων αὐτοματίζεται· τεχνικώτατος δὲ ὁ κόσμος, ὡς ὑπό τινος τὴν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ καὶ τελειοτάτου πάντως δεδημιουργῆσθαι. τοῦτον τὸν τρόπον ἔννοιαν ἐλάβομεν ὑπάρξεως θεοῦ. *Nihil artem praeferens casu oritur. Maximam autem artem mundus praefert, testaturque à summe perito summeque perfecto se fabricatum. Notitia qua Deum esse credimus hinc ortum habet.* Tertullianus adversus Marcionem I: *Nos defendimus Deum primum natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus: doctrina ex praedicationibus.* Cyprianus de idolorum vanitate: *Hac est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis.* Iulianus ad Heraclitum: πάντες ἀδιδάκτως εἶναι θεῖον τι πεπείσμεθα, καὶ πρὸς τοῦτο ἀφορᾶν ἐπ' αὐτό τε οἶμαι σπεύδειν· οὕτω διακείμενοι τὰς ψυχὰς πρὸς αὐτὸ, ὥσπερ οἶμαι πρὸς τὸ φῶς τὰ βλέποντα. *Omnes ante doctrinam numen aliquod esse persuasi sumus, eo respiciendum, ad eum properandum: credoque sic animos nostros se habere ad Deum, ut visu praedita ad Lucem.*

§. XLVI. *Et esse numen & nostri curam gerere*] Seneca epistola XCV: *Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est.*

Apud omnes ferme quos novimus populos] Seneca epist. CXVII: *Tanquam Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo contra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat.* Idem de Beneficiis IV, 4: *Nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces Deos, &c.* Adde Platonem Protagora, & decimo de legibus, & pulchra quae habet Iamblichus post principium de mysteriis Ægyptiorum, ubi Deum nosse ita homini ait proprium, ut hinnitum equo.

Ita & coerceri posse arbitror nomine humanae societatis] Moxus Lydus Crambi urbis inhabitatores obsidione captos mersit omnes ὡς ἀθέους ut qui Deum nullum nossent, colerentve. Nicolaus Damascenus in excerptis Peiresianis.

§. XLVII. *Opificio servire, non opifici*] Philo ad Decalogum de talibus: εἰσὶ δ' οἱ καὶ προσυπερβάλλουσιν ἀσεβείᾳ, μηδὲν τῶν ἴσων μεταδιδόντες, ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ πάντα τῶν ἐπὶ τιμῇ χαριζόμενοι, τῷ δ' οὐδὲν νέμοντες, ἀλλ' οὐδὲ μνήμης τὸ κοινότατον ἀξιοῦντες. ἐπιλήθονται γὰρ οὗ μόνου προσῆκον ἦν μεμνῆσθαι, ἐπιτηδεύοντες οἱ βαρυδαίμονες ἑκούσιον λήθην, &c. *Sunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo & operibus ejus tribuant, sed quicquid honoris excogitari potest, his exhibent, illud communissimum bonum nulla memoratione dignantes, id praetereunt quod solum meminisse debuerant, sponte miseri, sibi accersentes quaesitam oblivionem.* Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directore III, 41.

Nec summi Dei cultum ideo deserant] Sic victimas ab Ægypti regibus ab Augusto, à Tiberio in Templum admisere Iudaei. Docent id & Iosephus & Philo.

Darius] Hystaspis filius, Xerxis pater. Confer quae supra §. XI.

§. XLVIII. *Nemini deinceps ad credendum vim inferre*] Iosephus ita censet δεῖν ἕκαστον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν θεὸν εὐσεβεῖν, ἀλλὰ μὴ μετὰ βίας: *Debere quemque libero animi proposito Deum colere, non vi coactum.*

Quarum rerum causa nos latent eis causam assignare divinam voluntatem]

Servius

Servius ad initium III Æneidos, *Quotiescunque ratio vel judicium non apparet, sic visum interponitur.* Sic & Donatus ad actum V, Scena II Eunuchi. Atque in eum sensum poni Hebræum רפנ notat Abarbaniel.

Christo nova legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur] Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione cum assumtus est à Patre: & Beda I. 26. Isidorus de Sisebuto rege: *Qui in initio regni sui Iudæos ad fidem Christianam permovens æmulationem quidem Dei habuit, sed non secundum scientiam. potestate enim compulit, quos provocare oportuit fidei ratione.* Transcripsit hoc in historiam Rodericus II, 13. Posteriores in Hispania reges eodem nomine culpant Osorius, & Mariana. quem vide XXVI, 14. XXVII, 5.

Athanasius] Epistola ad solitarios.

Numquid & vos abire vultis?] Cyprianus epistola LV: *Conversus ad Apostolos suos dixit: Numquid & vos vultis ire? servans scilicet legem, qua homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus, sibimet ipse vel mortem appetit, vel salutem.*

Instantiam vocatoris significat] Cyprianus de Idolorum vanitate hunc locum respiciens: *Per orbem vero discipuli, magistro & Deo monente, diffusi, præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac, ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur.*

Iustiniani consilium] Ad eundem Iustinianum epistolam Theodahadi vide in Cassiodoro x, 26.

Ammianus] Idem vere, Christianam religionem absolutam & §. XLIX. simplicem vocat: Zosimus & ipse paganus: χριστιανῶν πίστεως ἐπαγγελία παντὸς ἁμαρτήματος καὶ πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγή: *Christianæ fidei hæc est pollicitatio, libertas ab omni crimine atque impietate.* Secta nemini molesta passim à paganis dicebatur. Tertullianus Scorpiaco. Iustinus Apologetico II: ἀρωγοὶ δ' ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πάντων μᾶλλον ἀνθρώπων, οἳ ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν θεὸν κακοεργὸν ἢ πλεονέκτην, ἢ ἐπίβουλον, ἢ ἐνάρετον, ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον εἰς αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων πορεύεσθαι. *Nos vobis ad Imperii tranquillitatem maxime adjutores & collaboratores sumus, ut qui doceamus fieri non posse ut Deo quis lateat, sive sit maleficus, raptor, insidiator, sive æqui amans. tum vero ad æternam aut salutem aut pœnam quemque mitti pro factorum suorum dignitate.* Arnobius de conventibus Christianorum loquens lib. II: *In quibus alind auditur nihil, nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiaris communicatores rei cum omnibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.*

Philo commemorat] In legatione. Similiter & libro de Sacrificantibus facunde ostendit quantum Synagogæ distent à paganicis mysteriis. Locus uterque dignus inspici. Simile habet libro altero contra Appionem Iosephus.

Constantinus Licinio] Vide Zonaram. Simile illud apud Augustinum epistola L: *Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petiit ab Imperatore Christiano contra hostes Ecclesiæ, non tam sui ulciscendi causa, quam tuenda Ecclesia sibi credita.* Relatum est in causam XXIII, quæst. III.

Alii

Alii Persis] Vide Menandrum Protectorem.

§. 1. *Quam ea quæ dogmatum sunt*] Sequitur hoc Chrysostomus in 1 Cor. 11: ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνήθεια ᾖ, βιαιοτέρα γίνεται. πάντα γὰρ τις εὐκολώτερον ἀμείψειε ἢ τὰ περὶ τῆς θρησκείας. *Vbi vero consuetudo in dogmata inciderit, multo fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis sunt.*

Hæreticus Augustino] Libro de utilitate credendi. Locus refertur in causam XXIV, quæstione 3. Addit Augustinus non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola CLXII. Hæresis obstinatioris animi dementia, L. 2, c. de summa Trinitate, 1.

Temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia] Scriptor responsorum ad orthodoxos quæstione IV: δῆλοι εἰσὶν ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀντιπαθείας τῶν αἱρεσιαρχῶν πᾶσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν. *Apertum est ex cupiditate gloriæ aut ex æmulatu qui primos repertores agitaverit, sectas omnes exsistendi originem cepisse.* Chrysostomus ad Gal. V: ἡ γὰρ τῶν αἱρέσεων μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία, *Mater hæresium, cupiditas principatus.*

Bono animo errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat Historiarum 1: ἐλεεῖσθαι μὲν οὖν ἢ χαλεπαίνεσθαι δίκαιοι ἂν εἶεν καὶ πλείστης μεταλαγχάνειν συγγνώμης, ἅπαντες ὅσοι τοῦ ἀληθοῦς ἁμαρτάνουσιν. οὐ γὰρ δήπου ἑκόντες ἀλῶνται καὶ ὀλισθαίνουσιν, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφιέμενοι, ἔπειτα σφαλέντες τῇ κρίσει τὸ λοιπὸν ἔχονται τῶν δοχθέντων ἀτεχνῶς, ὁποῖα ἄττα καὶ τύχοιεν ὄντα. *miseratione quam odio digniores sunt, ac tales quibus ignosci par sit, quicunque à vero aberrant. Neque enim volentes palantur & cespitant, sed cùm bonum appetant, in judicando decepti, quæ semel visa sunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.*

Nemo potest scire nisi judex] Chrysostomus homilia contra Anathematizantes: τὸ κεκρυμμένον τῷ τῶν αἰώνων κριτῇ ἀκινδύνως ἀποφαίνεσθαι, μόνῳ εἰδότι καὶ μέτρα γνώσεως καὶ ποσότητα πίστεως. πόθεν γὰρ ἴσμεν, εἰπέ μοι, παρακαλῶ, ποίοις ῥήμασι κατηγορήσει ἑαυτοῦ ἢ καὶ ἀπολογήσεται ἐν ἡμέρᾳ ὅτε μέλλει ὁ θεὸς κρίνειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων; ὄντως ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. *id quod absconditum, solus sine periculo dijudicet seculorum judex, cui soli patet & scientiæ mensura & fidei quantitas. Vnde enim nos sciamus, dic mihi quæso, quibus verbis ille se accusaturus aut excusaturus est, in die illa, qua Deus dijudicabit arcana hominum? Vere inscrutabilia sunt judicia ejus & viæ ejus impervestigabiles.*

In Arianam hæresin] Non immerito odimus tam mali exempli inter Christianos repertores. Vide eorum sæva facta apud Eusebium de vita Constantini libro 1, 5, 38. Socratem libro IV, 29. Procopium Vandalicorum 1, ubi de Honoricho. & Gotthicorum 1, de Amalaricho. & Victorem Vtunensem. de Semiarianis Epiphanius: τοὺς τὴν ἀλήθειαν διδάσκοντας διώκουσιν, οὐκ ἐπὶ λόγοις βουλόμενοι ἀνατρέπειν, ἀλλὰ καὶ ἔχθραις καὶ πολέμοις καὶ μαχαίραις παραδιδόντες τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας. λύμην γὰρ οὐ μιᾷ πόλει καὶ χώρᾳ εἰργάσαντο ἀλλὰ πολλαῖς. *Veritatem docentes vexant, neque verbis evertunt sed odiis, bellis, gladiis, tradunt recte sentientes. exitium quippe jam non uni, sed multis urbibus regionibusque attulere.* de talibus Gregorius Episcopus Romanus ad Constantinopolitanum Episco-

Episcopum: *Nova & inaudita est ista prædicatio qua verberibus exigit fidem.* *Gal.* IV, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui secundum. causa XXIII, quæstione IV.

In Gallia jam olim damnati sunt] Sulpitius Severus: *Tum vero Idacius atque Ithacius acrius instare, arbitrantes posse inter initia malum comprimi, sed parum sanis consiliis, seculares judices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus hæretici urbibus pellerentur.* mox: *Secuti etiam accusatores Idacius & Ithacius Episcopi, quorum studium in expugnandis hæreticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuisset certassent. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere.* Postea: *Martinus apud Treviros constitutus non desinebat increpare Ithacium ut ab accusatione desisteret: Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret. satis superque sufficere ut Episcopali sententia hæretici judicati Ecclesiis pellerentur.* Vide & sequentia.

Errantis pœnam esse doceri] Seneca in tragœdia:

Quis nomen unquam sceleris errori dedit?

Et de ira l. 14: *Non est prudentis errantes odisse. alioquin ipse sibi odio erit.* M. Antoninus libro IX: εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασκε. εἰ δὲ μὴ, μέμνησο, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡ εὐμένεια σοι δέδοται. καὶ οἱ θεοὶ δὲ εὐμενεῖς τοῖς τοιούτοις εἰσιν. *Si potes, meliora doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipsi Dii lenes sunt talibus.* Chrysostomus Eph. IV, 17: τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα, οὐ κακῶς πάσχειν οὐδὲ ἐγκαλεῖσθαι ἀλλὰ μανθάνειν δίκαιόν ἐστιν ὅπερ ἀγνοεῖ. *cum qui ignorat neque malo affici neque accusari oportet, sed æquum est ut discat quæ ignorat.* Valentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro XXX, *nec unquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nec interdictis minacibus subjectorum cervicem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes, ut reperit.*

Iustius illi punientur qui in eos quos putant Deos irreverentes atque irreligiosi sunt] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Iulianum V, & VI. Solone auctore Amphictyones bello persecuti sunt Cirrhæos, quod ii templo Delphico vim intulissent. Plutarchus Solone. sic & qui falso sibi vatum nomen induunt, recte puniuntur. Consule Agathiam libro V. §. LI.

CAPUT XXI.

De Pœnarum communicatione.

I. *Pœna quomodo transeat ad eos qui delicti sunt participes.*

II. *Communitas aut rectores tenentur ex subditi delicto si adsit scientia & non prohibitio cum prohibere possint & debeant:*

III. *Item ex receptu eorum qui alibi deliquerunt:*

IV. *Nisi aut puniant aut dedant: quod exemplis illustratur.*

V. *Iura supplicum ad infortunatos non ad nocentes pertinere: cum exceptionibus:*

VI. *Defendi tamen supplices dum de causa cognoscitur: & ex quo jure facienda cognitio.*

VII. *Quomodo delicti rectorum participes sint subditi aut communitatis hi qui ejus membra sunt: & quomodo differant pœna communitatis & pœna singulorum.*

VIII. *Pœna jus in universitatem quamdiu duret.*

IX. *An sine delicti communicatione pœna transeat.*

X. *Distinctio ejus quod directo infertur & in consequentiam venit.*

XI. *Distinctio ejus quod fit occasione peccati & quod ex causa peccati.*

XII. *Proprie loquendo neminem juste puniri ob delictum alienum & cur?*

XIII. *Non filios ob parentum delicta:*

XIV. *Respondetur ad Dei facta circa filios nocentum:*

XV. Multo

XV. *Multo minus cognatos alios.*
XVI. *Posse tamen liberis & cognatis nocentum aliquid negari quod alioqui habere poterant: cum exemplis.*
XVII. *Nec subditos proprie puniri posse ob regis delictum:*
XVIII. *Nec singulos qui non consenserunt ob delictum universitatis.*
XIX. *Hæredes ad pœnam qua pœna est non teneri: & cur?*
XX. *Teneri tamen si pœna in aliud debiti genus transierit.*

QVoties de pœna communicanda quæritur, aut de iis quæritur * qui delicti sunt participes, aut de aliis. Qui delicti participes sunt, non tam ex alieno quam ex suo delicto puniuntur. Hi qui sint, ex his quæ supra de damno injuria dato dicta sunt intelligi potest. Ferme enim iisdem modis in delicti partem quis venit, quo in damni dati: non tamen semper ubi damni obligatio est, etiam delictum est, sed tum demum si qua malitia notabilior accesserit, cum ad damni dati obligationem sæpe qualiscumque culpa sufficiat. Ergo * qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent, * qui adjuvant, * qui receptum præstant, aliove modo in ipso crimine participant: * qui consilium dant, * laudant, assentantur: qui cum ex jure proprie dicto teneantur vetare * non vetant, aut cum teneantur ex simili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt, qui non dissuadent cum dissuadere debeant, qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur, hi omnes puniri possunt, si in ipsis talis sit malitia quæ ad meritum pœnæ sufficiat, secundum ea quæ proxime tractata sunt.

II. Exemplis res fiet illustrior. Communitas ut alia ita & civilis non tenetur ex facto singulorum sine facto suo aut omissione. bene enim Augustinus: *Aliud est quod in populo quisque habet peccatum proprium, aliud quod commune, quod uno animo fit & una voluntate ad aliquid multitudine comparata committitur.* Hinc in formula fœderum est: * *Si defexit publico consilio.* Locri apud Livium ostendunt Senatui Romano culpam defectionis procul à consilio publico abfuisse. Narrante eodem Zeno pro Magnetibus deprecator apud T. Quintium, & legatos qui ei aderant flens petebat, ait Livius, *ne unius amentiam civitati assignarent; suo quemque periculo furere.* Et Rhodii apud senatum publicam causam à privatorum causa segregant dicentes, *nullam esse civitatem qua non improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat.* Sic nec pater ex delicto liberorũ tenetur, nec dominus ex servi, nec alii qui præsunt, nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo sunt qui maximum usum habent, & diligenti consideratione indigent: patientia & receptus. De patientia ita habendum est, qui scit delinqui, qui prohibere potest & tenetur nec prohibet, eum ipsum delinquere. Cicero in Pisonem: *Neque vero multum interest, præsertim in Consule, utrum ipse pernitiosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.* Brutus ad Ciceronem: *Alienæ igitur, inquies, culpæ me reum facies? Prorsus alienæ, si provideri potuit, ne existeret.* ἴσον τῷ πλημμελεῖν τὸ μὴ κωλύειν τοὺς πλημμελοῦντας, ait Agapetus ad Iustinianum: *par est delinquere & delinquentes non prohibere. Quisquis patitur peccare peccantem, is vires subministrat audaciæ,* ait Arnobius. *In cujus manu est ut prohibeat, jubet agi, si non prohibet admitti,* ait

Liv. l. xlv.

Adv. gent. l. IV.

ait Salvianus. Augustinus vere: *Qui desinit obviare cum potest, consentit.* Sic qui mancipium cum possit eximere prostitutum esse patitur pro prostituente habetur Romanis legibus. Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. Et lege Fabia in dominum animadvertitur si servus domino sciente alienum servum subduxerit. Sed ut diximus præter scientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc est quod ajunt leges * scientiam cum puniri jubetur accipi pro patientia, ut qui prohibere potuit teneatur si non fecerit, & scientiam hic spectari quæ habeat & voluntatem: scientiam accipi cum consilio: ideoque non teneri dominum si servus in libertatem proclamaverit, si dominum contemserit: quia scilicet culpa vacat qui scit quidem sed prohibere non potest. Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, sed eorum demum quos habent in potestate. Vicissim etiamsi in potestate habeant & alioqui prohibere potuerint non tenebuntur nisi & sciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, scientia, & non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur, quæ omnia ad subditos pari ratione sunt referenda: Veniunt enim ex naturali æquitate. Egregie Proclus ad illud Hesiodi:

l. Imperator. D. qui sine manum.
l. 2. de noxal. act.
Paul. l. 5. Sent.
l. Scientia ad l. Aquil. l. 1.
§. Hac autem. si fam. furt. f. d. l. in delictu. de nox. act.
l. Culpa. de R. I. l. nullum crimen eorit. l. 1. §. qui eam. in fine. l. Quid ergo. §. 1. l. Non alia. D. qui not. inf.
l. Furtum. §. Quod si. D. arb. furt. cæsar.

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ
Sæpe luit populus pœnas unius iniqui,

ait, *ὡς ἐξὸν κωλύειν, μὴ κωλύουσα τὴν ἑνὸς πονηρίαν, ut qui cum prohibere possit non prohibet unius malitiam.* Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipse & alii concilio communi suberant, non immerito

Quicquid delirant reges plectuntur Achivi:

* Ipsorum enim erat cogere Agamemnonem ut sacerdoti filiam redderet. Sic post eorundem classis exusta narratur

* *Vnius ob culpam & furias Ajacis Oilei,*

qua de re Ovidius Metam. XIV:

Virgine rapta
Quam meruit pœnam solus, digessit in omnes;

quia ceteri non impedierant ne virgo sacerdos raperetur. Apud Livium est: *Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces plus potuerunt. Igitur illorum pœnam in se vertit.* Huc proprie pertinet illud Salviani de regibus: * *Potestas magna & potentissima quæ prohibere scelus maximum potest, quasi probat debere fieri si sciens patitur perpetrari.* Et apud Thucydidem est: *ὁ δυνάμενος παῦσαι, ἀληθέστερον δρᾷ. Magis ille facit qui potest prohibere.* Sic apud Livium Vejentes & Latini Romanis se excusant, quod hostes eorum à subditis suis adjuti essent se insciis. Contra Teucæ reginæ Illyriorum non accipitur excusatio quod diceret non à se, sed à subditis piraticam exerceri: neque enim prohibebat. * Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii, quod suorum quosdam piraticam exercere patiebantur. Sciri autem facile est ut præsumantur quæ conspicua sunt, quæ frequentia, *τὸ ἐκ πολλῶν συμβαῖνον, ἀνάγκη μηδένα ἀγνοεῖν: id quod à multis fit, necesse est à nemine ignoretur*, ait Dion Prusæensis Rhodiaca. Ætolos graviter reprehendit Polybius, quod cum hostes Philippi videri nollent, suos tamen palam paterentur agere hostilia,

Liv. lib. 1.
Lib. 1.
L. 1, & VI.
Polyb. l. 11.

sed ex moribus ejus qui arguitur est ponderandum.

Non nudum delictum voluerunt aspici] Canon Ancyranus XXV. Chrysostomus ad II ad Corinthios cap. II. ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἕξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὁρίζειν. *Vnde discimus pœnitentia fines determinandos non sola delictorum natura inspecta, sed & propositi & moris eorum qui peccarunt.* Idem III de Sacerdotio: οὐ γὰρ ἁπλῶς πρὸς τὸ τῶν πεπλημμελημένων μέτρον δεῖ καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν. ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἁμαρτανόντων σκοπεῖν προαίρεσιν. *Non enim ad solam mensuram delictorum pœna imponenda est, sed & inquirendum quis fuerit ejus qui peccavit animus.*

Lex prohibens omnia delicta congeminat] Bene Chrysostomus: ἐνταῦθα οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσι ἰουδαίου καὶ ἕλληνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν ἰουδαῖον βαρυνόμενον ἀπὸ τοῦ νόμου δέδειχε. *Hic non tantum par jus dignitatemque ostendit Iudæi & Græci, sed & Iudæum hoc ipso prægravari, quod legem acceperit.* deinde: ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδασκαλίας μείζονα ἂν εἴη καὶ τιμωρίαν ἄξιος ὑπομεῖναι παραβαίνων. *Nam qui plus institutionis accepit, is majores etiam contemta legis pœnas meretur.*

§. XXXI. *Et aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest*] Chrysostomus ad Galatas: ἡ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μίξιν. *Cupido concubitum tantum quærit, non hujus aut illius concubitum.* Tertullianus libro II ad Vxorem: *Nam quante grandis est continentia carnis, quæ viduitati ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibile videri potest. difficilium enim facilis est venia. Quanto autem habere in domino perpetrabile est, uti nostra potestatis, tanto culpabilius est non observare quod possis:* & mox: *quanto potestas vitandi fuit, tanto contumacia crimine oneratur.* Adde M. Antoninum loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore utitur.

Qui cum sit opulens, nequiter quicquam facit] Chrysostomus de Providentia IV: ὅταν οὖν ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα ἀδικοῦντα, πλεονεκτοῦντα, ἁρπάζοντα, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν στέναξον, ἐπειδὰν πλούσιος ὢν ταῦτα ποιεῖ. μείζονα γὰρ δίδωσι τιμωρίαν. *Quare ubi divitem videris injustum, avarum, rapacem, hoc magis eum miserare, quod talia dives faciat. Ob id ipsum enim punietur gravius.*

§. XXXII. Τὸ ἀντιπεπονθὸς] ταυτοπάθεια Harmenopulo.

Vltra dupli condemnationem] Alludit huc locus Apoc. XVIII, 6, *Reddite duplum.* Hercules Minyas qui à Thebanis sine jure tributum extorserant, duplum coëgit ejus tributi pendere Thebanis. Apollodorus libro II.

Apud Indos] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damascenus.

Philo] Secundo de legibus Specialibus.

Non consummata, & ideo consummatis minora] Plinius de Leone: *Vulneratus observatione mira percussorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulneraverit, correptum raptatumque sternit, nec vulnerat.*

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri insimulavit, ut dotem lucraretur. Deut. XXII, 19. Et de eo qui cæteroqui ex causa injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans. Exodi XXII, 9.

De

De pascuo quam de domo] Vide Maimoniden Directore III, 41. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Atque ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur.* §. XXXV.

Illis in locis] In balneis. morte plectebantur Athenis fures balnearii, si æstimatio esset major decem Drachmis. Demosthenes contra Timocratem. Adde L. 1. D. de Furibus Balnearibus.

Supplicia meritis minora] Iustinus II Hunnis scribens, ῥωμαίοις ἔθος μὴ ἀντιλήξεσθαι τὰς τιμωρίας ἰσοῤῥόπους τοῖς πλημμελήμασι. *Romanis mos hic est, non irrogare pœnas pares peccantium merito.* §. XXXVI.

Pœnas exigi legibus mitiores] Hoc sibi volebat Henricus Imperator Symbolo mali Punici, cum dicto: *Subacre.* Rex apud Cassiodorum XI, 40: *Qui periculose justi sumus, sub securitate semper ignoscimus.*

Augustinus] Epistola CLIX. quæ citatur c. Circumcelliones, causa XXIII, quæst. V. vide, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii,& eam qua respondet Augustinus numeris LIII,& LIV. Adde de Theodosio juniore quæ sunt in Excerptis Iohannis Antiocheni ex Manuscripto Peiresii. Macedonius ad Augustinum: *Officium sacerdotis est, intervenire pro reis.*

Maimonides] Lib. III directoris, c. 41. Confer c. Sicut dignum de Homicidio voluntario vel casuali. §. XXXVII

Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem] Philo lib. I de legibus Specialibus: οὐ γὰρ τοῦτον πατρὶ καὶ ἀλλοτρίῳ πληγὰς ἐμφορῆσαι, οὐδ' ἄρχοντ' ἢ ἰδιώτην κακῶς εἰπεῖν, οὐδ' ἐργάζεσθαί τι τῶν μὴ ἐφειμένων ἐν βεβήλοις ἢ ἱεροῖς χωρίοις, οὐδ' ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ δημοτελέσι θυσίαις. *Non idem est patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magistratui & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & sacro, in die festo, in conventu, in sacris publicis.* Cum his convenit quod ex Labeone adfert Vlpianus L. prætor edixit. in fine D. de injuriis. *Persona atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat, tempore, si ludis & in conspectu. nam populi Romani in conspectu, an in solitudine injuria facta sit, multum interesse ait.*

Seneca pater] Excerptorum IV, 7. §. XXXIX.

Consilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliæ promissos: *Non factum tunc, sed animus in quæstionem deductus est, plusque voluisse peccare nocuit, quam non peccasse profuit.*

Ait alter Seneca] Et de beneficiis libro V, c. 14: *Latro est etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo de specialibus legibus: ἀνδροφόνους χρὴ νομίζειν οὐ τοὺς κτείνοντας αὐτὸ μόνον ἀλλὰ καὶ τοὺς πάντα δρῶντας εἰς τὸ ἀνελεῖν, ἢ φανερῶς, ἢ λάθρα, κἂν μὴ τὸ ἀδίκημα ὦσιν εἰργασμένοι. *Homicidas existimari oportet non eos solum qui vitam adimunt, sed & eos qui omnia faciunt palam aut clam, ut quenquam interimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.*

Vellet enim lex omnes etiam mente esse quam purissimos] Chrysostomus ad Rom. III, 13, & ad caput VII, multa habet in hanc rem.

Tyrannis liberavit terras] Et maria. Philo de legatione: ἱερεκλῆς ὁ καθαίρων γῆν καὶ θάλατταν, ἄθλους ἀναγκαιοτάτους καὶ ὠφελιμωτάτους ἅπασιν ἀνθρώποις §. XL.

ὑπστὰς, ὕνεκα τῦ ζῶ ἐλαφρότερ' ἢ κακουλκὰ φύσεως ἑκατέρας ἀνελεῖν. *Hercules purgavit terras ac maria, certamina subiens hominibus omnibus partim necessaria, partim perutilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea quæ exitialia aut noxia essent.*

Vltor ut scelerum vocer] Ibidem dicenti Feciali:

ἢ πᾶσιν οὖν σ' ἔφυσεν ἀρκέσαιν πατήρ;

Ten' ergo sevit omnibus genitor parem?.

Respondet Theseus:

ὅσοι γ' ὑβρισταί. χρηστὰ δ' οὐ κολάζομεν.

Injuriosis. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα δεινῶν τυράννων. *Pessimis tyrannis Græciam liberavit.* Item: οὐδὲν αὐτὸς ἀδικούμενος ὥρμησεν ὑπὲρ ἄλλων ἐπὶ τοὺς πονηρούς. *Nihil ipse passus injuria, pro aliis in homines malos impetum sumebat.*

Qui humanam carnem epulantur] Hoc quoque Scythas Alexander dedocuit.

A quo more absistere Gallos veteres Hercules coëgit] Vide Dionysium Halicarnassensem narrantem ut Hercules hunc morem aliaque multa abstulerit in beneficiis suis Græcos à barbaris non distinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat Plinius XXX, I; *Non satis æstimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandi vero etiam saluberrimum.* Conjunge quæ hoc ipso capite dicentur §. XLVII. Sic Iustinianus principibus Abasgorum edixit ne subditorum pueros castrarent. Procopius meminit Gotthicorum IV, & Zonaras Leone Isauro. Et Incha in Peruana reges vicinos populos, qui moniti non parerent, vi coegere absistere ab incestis, à marium cum maribus concubitu, à comestione hominum, aliisque id genus facinoribus atque eo modo imperium sibi pararunt omnium quæ usquam legimus, excepta religione, justissimum.

Qui in naturam delinquunt] Vide Iosephum Acostam de procuranda Indorum salute lib. II, cap. 4.

§. XLII. *Innuptos concubitus*] Asterius Amaseæ episcopus: οἱ τοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου νομοθέταις πειθόμενοι ἀνέδην συγχωροῦσι τῆς πορνείας τὴν ἐξουσίαν. *Qui hujus tantum sæculi leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum Hieronymi ad Oceanum productum à nobis ad caput V, §. 9.

§. XLIII. *Non admittendum adulterium*] Adulteria ubique puniri testatur Philo vita Iosephi: Adulterium natura turpe esse Vlpianus I. Probrum D. de verborum significatione I. Lactantius in Epitome; *Corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.*

Circa naturæ leges par est eos excusari, quibus aut rationis imbellicitas aut prava educatio obstant] Hieronymus II adversus Iovinianum: *Vnaquæque gens hoc legem naturæ putat quod didicit.*

§. XLIV. *Vniversalis Ecclesiæ curam accepisse*] Est id in constitutionibus præferentibus nomen Clementis. Cyprianus epist. XXX: *Omnes enim nos decet pro corpore totius Ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membra digesta*

digesta sunt, excubare. Et de unitate Ecclesiæ: *Episcopatus unus est, cujus à singulis in solidum pars tenetur.* Exempla hujus curæ universalis passim apud Cyprianum. Illustre imprimis epistola LXVII. Adde Chrysostomum in laudibus S. Eustathii.

Vnius Dei cultus] Idem de fortitudine: αἴτιον τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνάλωτον καὶ μέγιστον ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς οἷα πηγῆς ἑνωτικὴ καὶ ἀδιάλυτος φιλία κίρναται πρὸς ἀλλήλους. *Summa ac maxima concordiæ causa, de uno Deo sensus, ex quo velut fonte procedit insolubilis & animos inter se vinciens amicitia.* Iosephus autem contra Appionem libro: τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ θεοῦ τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν, καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἀποτελεῖ. *Eandem de Deo habere sententiam, nihilque vita & institutis inter se discrepare pulcherrimam in animis hominum concordiam excitat.*

Naturam nescire Dei] Sic & Iosephus adversus Appionem libro altero causas cur multæ civitates male constitutæ fuerint has reddit: τὸ μήτε τὴν ἀληθῆ τοῦ θεοῦ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν αὐτοὺς τοὺς νομοθέτας μήθ' ὅσον καὶ λαβεῖν ἠδυνήθησαν, ἀκριβῆ γνῶσιν διορίσαντας πρὸς ταύτην ποιήσασθαι τὴν ἄλλην τάξιν τοῦ πολιτεύματος. Vide & quæ sequuntur ibidem optime.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quarum cognitionem Imperatores vocans Iustinus Martyr addit, βασιλικὸν ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. *Erit hoc opus sane regium.* Adde quæ habet Covarruvias in c. possessor, §. 10.

Iustitiæ quoque nihil reliquit, nisi nomen inane] Seneca epistola XCVII: *Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit.*

Iustitiam religione permixtam] Philo vita Abrahami: τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον ὁσιότης μὲν πρὸς θεόν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται. *Ejusdem est naturæ religiosum esse & hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, & in homines justitia.*

Antisthenei] Laudatus Clementi Alexandrino. ex illo videtur hoc promsisse Seneca Lib. VII, c. 39 Naturalium quæstionum: *ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.* §. XLV.

Philo autem] Dicit hæc apud Philonem rex Agrippa.

Simulacrum non constituit] Dion libro XXXVI: οὐδ' ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτε τοῖς ἱεροσολύμοις ἔσχον· ἄῤῥητον δὲ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, &c. *Nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum crederent neque conspici neque verbis explicari posse.* Vide & Strabonem libro XVI.

Numa] De hoc Numæ instituto vide & Dionysium Halicarnassensem.

In cujus rei memoriam institutum fuit olim Sabbatum] Scriptor responsorum ad orthodoxos, ad quæstionem LXIX: ἵνα οὖν φυλαχθῇ ἡ μνήμη τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦτο τιμιώτερον τῶν ἄλλων ἐνεχόντων τάξει τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ. *Vt ergo memoria Mundi conditi inter homines servaretur, ideo voluit Deus Septenarium numerum in Sacris literis eminere cæteris honoratiorem.* Vide & quæ præcedunt.

Quæ consensio] Tertullianus adversus Marcionem: *Anima à primordi-*

dio, conscientia Dei, dos est. φυσικὴ εὐλάβεια *pietas naturalis* Diodoro Siculo in Fragmentis. Philo de Vnius imperio: οὐδὲν τεχνικῶν ἔργων αὐτοματίζεται· τεχνικώτατον δὲ ὁ κόσμος, ὡς ὑπό τινος τὴν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ καὶ τελειοτάτου πάντως δεδημιουργῆσθαι. τοῦτον τὸν τρόπον ἔννοιαν ἐλάβομεν ὑπάρξεως θεοῦ. *Nihil artem praeferens casu oritur. Maximam autem artem mundus praefert, testaturque à summe perito summeque perfecto se fabricatum. Notitia qua Deum esse credimus hinc ortum habet.* Tertullianus adversus Marcionem I: *Nos defendimus Deum primum natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus: doctrina ex praedicationibus.* Cyprianus de idolorum vanitate: *Haec est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis.* Iulianus ad Heraclitum: πάντες ἀδιδάκτως εἶναι θεῖόν τι πεπείσμεθα, καὶ πρὸς τοῦτο ἀφορᾶν ἐπ' αὐτό τε οἶμαι σπεύδειν· οὕτω διακείμενοι τὰς ψυχὰς πρὸς αὐτὸ, ὥσπερ οἶμαι πρὸς τὸ φῶς τὰ βλέποντα. *Omnes ante doctrinam numen aliquod esse persuasi sumus, eo respiciendum, ad eum properandum: credoque sic animos nostros se habere ad Deum, ut visu praedita ad Lucem.*

§. XLVI. *Et esse numen & nostri curam gerere*] Seneca epistola XCV: *Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est.*

Apud omnes ferme quos novimus populos] Seneca epist. CXVII: *Tanquam Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo contra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat.* Idem de Beneficiis IV, 4: *Nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces Deos, &c.* Adde Platonem Protagora, & decimo de legibus, & pulchra quae habet Iamblichus post principium de mysteriis Ægyptiorum, ubi Deum nosse ita homini ait proprium, ut hinnitum equo.

Ita & coerceri posse arbitror nomine humanae societatis] Moxus Lydus Crambi urbis inhabitatores obsidione captos mersit omnes οἷον ἀθέους ut qui Deum nullum nossent, colerentve. Nicolaus Damascenus in excerptis Peiresianis.

§. XLVII. *Opificio servire, non opifici*] Philo ad Decalogum de talibus: εἰσὶ δ' οἳ καὶ προσυπερβάλλουσιν ἀσεβείᾳ, μηδὲν τῶν ἴσων μεταδιδόντες, ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ πάντα τῶν ἐπὶ τιμῇ χαριζόμενοι, τῷ δ' οὐδὲν νέμοντες, ἀλλ' οὐδὲ μνήμης τὸ κοινότατον ἀξιοῦντες. ἐπιλήθονται γὰρ οὗ μόνου προσῆκον ἦν μεμνῆσθαι, ἐπιτηδεύοντες οἱ βαρυδαίμονες ἑκούσιον λήθην, &c. *Sunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo & operibus ejus tribuant, sed quicquid honoris excogitari potest, his exhibent, illud communissimum bonum nulla memoratione dignantes, id praetereunt quod solum meminisse debuerant, sponte miseri, sibi accersentes quaesitam oblivionem.* Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directore III, 41.

Nec summi Dei cultum ideo deserant] Sic victimas ab Ægypti regibus ab Augusto, à Tiberio in Templum admisere Iudaei. Docent id & Iosephus & Philo.

Darius] Hystaspis filius, Xerxis pater. Confer quae supra §. XI.

§. XLVIII. *Nemini deinceps ad credendum vim inferre*] Iosephus ita censet δεῖν ἕκαστον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν θεὸν εὐσεβεῖν, ἀλλὰ μὴ μετὰ βίας: *Debere quemque libero animi proposito Deum colere, non vi coactum.*

Quarum rerum causa nos latent eis causam assignare divinam voluntatem]

Servius

Servius ad initium III Æneidos, *Quotiescunque ratio vel judicium non apparet, sic visum interponitur.* Sic & Donatus ad actum V, Scena II Eunuchi. Atque in eum sensum poni Hebræum רצה notat Abarbaniel.

Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur] Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione cum assumtus est à Patre: & Beda l. 26. Isidorus de Sisebuto rege: *Qui in initio regni sui Iudæos ad fidem Christianam permovens æmulationem quidem Dei habuit, sed non secundum scientiam. potestate enim compulit, quos provocare oportuit fidei ratione.* Transcripsit hoc in historiam Rodericus II, 13. Posteriores in Hispania reges eodem nomine culpant Osorius, & Mariana. quem vide XXVI, 14. XXVII, 5.

Athanasius] Epistola ad solitarios.

Numquid & vos abire vultis?] Cyprianus epistola LV: *Conversus ad Apostolos suos dixit: Numquid & vos vultis ire? servans scilicet legem, qua homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus, sibimet ipse vel mortem appetit, vel salutem.*

Instantiam vocatoris significat] Cyprianus de Idolorum vanitate hunc locum respiciens: *Per orbem vero discipuli, magistro & Deo monente, diffusi, præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac, ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur.*

Iustiniani consilium] Ad eundem Iustinianum epistolam Theodahadi vide in Cassiodoro X, 26.

Ammianus] Idem vere, Christianam religionem absolutam & simplicem vocat: Zosimus & ipse paganus: *χριστιανῶν πίστεως ἐπαγγελία παντὸς ἁμαρτήματος καὶ πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγή*: *Christianæ fidei hæc est pollicitatio, libertas ab omni crimine atque impietate.* Secta nemini molesta passim à paganis dicebatur. Tertullianus Scorpiaco. Iustinus Apologetico II: *ἀρωγοὶ δ' ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πάντων μᾶλλον ἀνθρώπων, οἳ ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν θεὸν κακοεργὸν ἢ πλεονέκτην, ἢ ἐπίβουλον, ἢ ἐνάρετον, ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον εἰς αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων πορεύεσθαι.* *Nos vobis ad Imperii tranquillitatem maxime adjutores & collaboratores sumus, ut qui doceamus fieri non posse ut Deo quis lateat, sive sit maleficus, raptor, insidiator, sive æqui amans. tum vero ad æternam aut salutem aut pœnam quemque mitti pro factorum suorum dignitate.* Arnobius de conventibus Christianorum loquens lib. II: *In quibus aliud auditur nihil, nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiaris communicatores rei cum omnibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.* §. XLIX.

Philo commemorat] In legatione. Similiter & libro de Sacrificantibus facunde ostendit quantum Synagogæ distent à paganicis mysteriis. Locus uterque dignus inspici. Simile habet libro altero contra Appionem Iosephus.

Constantinus Licinio] Vide Zonaram. Simile illud apud Augustinum epistola L: *Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petiit ab Imperatore Christiano contra hostes Ecclesiæ, non tam sui ulciscendi causa, quam tuenda Ecclesia sibi credita.* Relatum est in causam XXIII, quæst. III.

Alii

Alii Persis] Vide Menandrum Protectorem.

§. 2. *Quam ea quæ dogmatum sunt*] Sequitur hoc Chrysostomus in I Cor. II: ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνήθεια ᾖ, πολὺ ἀκινητοτέρα γίνεται. πάντα γὰρ τις εὐκολώτερον ἀμείψειε ἢ τὰ περὶ τὰς θρησκείας. *Vbi vero consuetudo in dogmata inciderit, multo fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis sunt.*

Hæreticus Augustino] Libro de utilitate credendi. Locus refertur in causam XXIV, quæstione 3. Addit Augustinus non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola CLXII. Hæresis obstinatioris animi dementia, L. 2, c. de summa Trinitate, I.

Temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia] Scriptor responsorum ad orthodoxos quæstione IV: δῆλον εἶναι ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀντιπαθείας τῶν αἱρεσιαρχῶν πᾶσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν. *Apertum est ex cupiditate gloriæ aut ex æmulatu qui primos repertores agitaverit, sectas omnes exsistendi originem cepisse.* Chrysostomus ad Gal. V: ἡ γὰρ τῶν αἱρέσεων μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία. *Mater hæresium, cupiditas principatus.*

Bono animo errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat Historiarum I: ἐλεεῖσθαι μὲν οὖν ἢ χαλεπαίνεσθαι δίκαιοι ἂν εἶεν καὶ πλείστης μεταλαγχάνειν συγγνώμης, ἅπαντες ὅσοι τοῦ ἀληθοῦς ἁμαρτάνουσιν. οὐ γὰρ δήπου ἑκόντες ἀλῶνται καὶ ὀλισθαίνουσιν, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφιέμενοι, ἔπειτα σφαλέντες τῇ κρίσει τὸ λοιπὸν ἔχονται τῶν δοκηθέντων ἀπρίξ, ὁποῖα ἄττα καὶ τύχοιεν ὄντα. *miseratione quam odio digniores sunt, ac tales quibus ignosci par sit, quicunque à vero aberrant. Neque enim volentes palantur & cespitant, sed cùm bonum appetant, in judicando decepti, quæ semel visa sunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.*

Nemo potest scire nisi judex] Chrysostomus homilia contra Anathematizantes: τὸ κεκρυμμένον τῷ τῶν αἰώνων κριτῇ ἀνεπισφαλὲς ἀποφαίνεσθαι, μόνῳ εἰδότι καὶ μέτρα γνώσεως καὶ ποσότητα πίστεως. πόθεν γὰρ ἴσμεν, εἰπέ μοι, παρακαλῶ, ποίοις ῥήμασι κατηγορήσει ἑαυτοῦ ἢ καὶ ἀπολογήσεται ἐν ἡμέρᾳ ὅτε μέλλει ὁ θεὸς κρίνειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων; ὅπως ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. *id quod absconditum, solus sine periculo dijudicet seculorum judex, cui soli patet & scientiæ mensura & fidei quantitas. Vnde enim nos sciamus, dic mihi quæso, quibus verbis ille se accusaturus aut excusaturus est, in die illa, qua Deus dijudicabit arcana hominum? Vere inscrutabilia sunt judicia ejus & viæ ejus impervestigabiles.*

In Arianam hæresin] Non immerito odimus tam mali exempli inter Christianos repertores. Vide eorum sæva facta apud Eusebium de vita Constantini libro I, 5, 38. Socratem libro IV, 29. Procopium Vandalicorum I, ubi de Honoricho. & Gotthicorum I. de Amalaricho. & Victorem Vtunensem. de Semiarianis Epiphanius: τοὺς τὴν ἀλήθειαν διδάσκοντας διώκουσιν, οὐκέτι λόγοις βουλόμενοι ἀνατρέπειν, ἀλλὰ καὶ ἔχθραις καὶ πολέμοις καὶ μαχαίραις παραδιδόντες τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας. λύμην γὰρ οὐ μιᾷ πόλει καὶ χώρᾳ εἰργάσαντο ἀλλὰ πολλαῖς. *Veritatem docentes vexant, neque verbis evertunt sed odiis, bellis, gladiis, tradunt recte sentientes. exitium quippe jam non uni, sed multis urbibus regionibusque attulere.* de talibus Gregorius Episcopus Romanus ad Constantinopolitanum Episco-

Episcopum: *Nova & inaudita est ista prædicatio quæ verberibus exigit fidem.*

Gal. IV, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui secundum. causa XXIII, quæstione IV.

In Gallia jam olim damnati sunt] Sulpitius Severus: *Tum vero Idacius atque Ithacius acrius instare, arbitrantes posse inter initia malum comprimi. sed parum sanis consiliis, seculares judices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus hæretici urbibus pellerentur.* mox: *Secuti etiam accusatores Idacius & Ithacius Episcopi, quorum studium in expugnandis hæreticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuisset certassent. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere.* Postea: *Martinus apud Treviros constitutus non desinebat increpare Ithacium ut ab accusatione desisteret: Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret. satis superque sufficere ut Episcopali sententia hæretici judicati Ecclesiis pellerentur.* Vide & sequentia.

Errantis pœnam esse doceri] Seneca in tragœdia:

Quis nomen unquam sceleris errori dedit?

Et de ira l. 14: *Non est prudentis errantes odisse. alioquin ipse sibi odio erit.* M. Antoninus libro IX: εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασκε. εἰ δὲ μὴ, μέμνησο, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡ εὐμένεια σοι δέδοται. καὶ οἱ θεοὶ δὲ εὐμενεῖς τοῖς τοιούτοις εἰσιν. *Si potes, meliora doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipsi Dii lenes sunt talibus.* Chrysostomus Eph. IV, 17: τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα, οὐ κακῶς πάσχειν οὐδὲ ἐγκαλεῖσθαι ἀλλὰ μανθάνειν δίκαιόν ἐστιν ὅπερ ἀγνοεῖ. *eum qui ignorat neque malo affici neque accusari oportet, sed æquum est ut discat quæ ignorat.* Valentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro XXX, *nec quenquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nec interdictis minacibus subjectorum cervicem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes, ut reperit.*

Justius illi punientur qui in eos quos putant Deos irreverentes atque irreligiosi sunt] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Iulianum V, & VI. Solone auctore Amphictyones bello persecuti sunt Cirrhæos, quod ii templo Delphico vim intulissent. Plutarchus Solone. sic & qui falso sibi vatum nomen induunt, recte puniuntur. Consule Agathiam libro V. §. LI.

Caput XXI.

De Pœnarum communicatione.

I. *Pœna quomodo transeat ad eos qui delicti sunt participes.*

II. *Communitas aut rectores tenentur ex subditi delicto si adsit scientia & non prohibitio cum prohibere possint & debeant:*

III. *Item ex receptu eorum qui alibi deliquerunt:*

IV. *Nisi aut puniant aut dedant: quod exemplis illustratur.*

V. *Iura supplicum ad infortunatos non ad nocentes pertinere: cum exceptionibus:*

VI. *Defendi tamen supplices dum de causa cognoscitur: & ex quo jure facienda cognitio.*

VII. *Quomodo delicti rectorum participes sint subditi aut communitatis hi qui ejus membra sunt: & quomodo differant pœna communitatis & pœna singulorum.*

VIII. *Pœna jus in universitatem quamdiu duret.*

IX. *An sine delicti communicatione pœna transeat.*

X. *Distinctio ejus quod directo infertur & in consequentiam venit.*

XI. *Distinctio ejus quod fit occasione peccati & quod ex causa peccati.*

XII. *Proprie loquendo neminem juste puniri ob delictum alienum & cur?*

XIII. *Non filios ob parentum delicta:*

XIV. *Respondetur ad Dei facta circa filios nocentum:*

XV. *Multo*

ait Salvianus. Augustinus vere: *Qui desinit obviare cum potest, consentit.* *l. Imperator. D. qui sine manum.*
Sic qui mancipium cum possit eximere prostitutum esse patitur pro prostituente habetur Romanis legibus. Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. Et lege Fabia in dominum animadvertitur si servus domino sciente alienum servum subduxerit. *L. 2. de noxal. act. Paul. l. 5. Sent.* Sed ut diximus praeter scientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc est quod ajunt leges * scientiam cum puniri jubetur accipi pro patientia, ut qui prohibere potuit teneatur si non fecerit, & scientiam hic spectari quæ habeat & voluntatem: scientiam accipi cum consilio: ideoque non teneri dominum si servus in libertatem proclamaverit, si dominum contemserit: quia scilicet culpa vacat qui scit quidem sed prohibere non potest. *l. Scientia ad l. Aquil. l. 1. s. Hac autem. si fam. furt. f. d. l. in delictu. de nox. act.* Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, sed eorum demum quos habent in potestate. Viciſſim etiamsi in potestate habeant & alioqui prohibere potuerint non tenebuntur nisi & sciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, scientia, & non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur, quæ omnia ad subditos pari ratione sunt referenda: Veniunt enim ex naturali æquitate. *l. Culpa. de R. I. l. nullum crimen eo tit. l. 1. s. qui eam. in fine. l. Quid ergo. s. 1. l. Non alia. D. qui not. inf. l. Furtum. s. Quod si. D. arb. furt. cæsar.* Egregie Proclus ad illud Hesiodi:

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ

Sæpe luit populus pœnas unius iniqui,

ait, *ὡς ἐξὸν κωλύειν, μὴ κωλύουσα τοῦ ἑνὸς πονηρίαν, ut qui cum prohibere possit non prohibet unius malitiam.* Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipse & alii concilio communi suberant, non immerito

Quicquid delirant reges plectuntur Achivi:

* Ipsorum enim erat cogere Agamemnonem ut sacerdoti filiam redderet. Sic post eorundem classis exusta narratur

* *Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei,*

qua de re Ovidius Metam. XIV:

Virgine rapta

Quam meruit pœnam solus, digessit in omnes;

quia ceteri non impedierant ne virgo sacerdos raperetur. Apud Livium est: *Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces plus potuerunt. Igitur illorum pœnam in se vertit.* *Liv. lib. 1.* Huc proprie pertinet illud Salviani de regibus: * *Potestas magna & potentissima quæ prohibere scelus maximum potest, quasi probat debere fieri si sciens patitur perpetrari.* Et apud Thucydidem est: *ὁ δυνάμενος παῦσαι, ἀληθέστερον δρᾷ. Magis ille facit qui potest prohibere.* *Lib. 1. L. 1, & VI.* Sic apud Livium Vejentes & Latini Romanis se excusant, quod hostes eorum à subditis suis adjuti essent se insciis. Contra Teucæ reginæ Illyriorum non accipitur excusatio quod diceret non à se, sed à subditis piraticam exerceri: neque enim prohibebat. * Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii, quod suorum quosdam piraticam exercere patiebantur. Sciri autem facile est ut præsumantur quæ conspicua sunt, quæ frequentia, *τὸ ἐκ πολλῶν συμβαῖνον, ἀνάγκη μηδένα ἀγνοεῖν: id quod à multis fit, necesse est à nemine ignoretur*, ait Dion Prusæensis Rhodiaca. *Polyb. l. 11.* Ætolos graviter reprehendit Polybius, quod cum hostes Philippi videri nollent, suos tamen palam paterentur agere hostilia,

hostilia, & eorum qui talia facerent principes honoribus ornarent.

III. Veniamus ad quæstionum alteram de receptu adversus pœnas. Pœnas ut ante diximus naturaliter cuivis cui nihil simile objici potest exigere licet. institutis civitatibus id quidem convênit, ut singulorum delicta quæ ipsorum cœtum proprie spectant ipsis ipsarumque rectoribus pro arbitrio punienda aut dissimulanda relinquerentur. at non etiam jus tam plenum illis concessum est in delictis quæ ad societatem humanam aliquo modo pertinent, quæ persequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus est, quomodò in civitatibus singulis de quibusdam delictis actio datur popularis : multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter, læsus est. & quo proinde nomine ille illave ob dignitatem aut securitatem suam jus habent pœnæ exigendæ secundum ea quæ ante diximus. Hoc ergo jus civitas apud quem nocens degit ejusve rector impedire non debet.

IV. Cum vero non soleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines suos pœnæ expetendæ nomine veniat, neque id expediat, sequitur ut civitas apud quem degit * qui culpæ est compertus, alterum facere debeat, aut ut ipsa interpellata pro meritò puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis. * hoc enim illud est dedere, quod in historiis sæpissime occurrit. Sic Israelitæ alii à Benjaminitis postulant ut dedant facinorosos, Iud. xx: Philistæi ab Hebræis ut Samsonem quasi maleficum sibi dedant, Iud. xv. Sic Lacedæmonii Messeniis bellum intulerunt, quod interfectorem quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio tempore ob non deditos eos qui missis ad sacrum virginibus vim intulerant. Sic Cæsarem Germanis ob bellum injuste illatum dedi voluit Cato. * Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant quod in se pugnassent. Ab Hernicis agri sui populatores dedi sibi postularunt Romani, & à Pœnis Amilcarem non illum nobilem ducem, sed alium qui Gallos concitabat: * postularunt & postea Annibalem : item Iugurtham à Boccho his apud Sallustium verbis : *simul nobis demeres acerbam necessitudinem pariter te errantem & illum sceleratissimum persequi*. Ab ipsis Romanis dediti qui Carthaginiensium quique Apolloniatarum legatis manus intulerant. Achæi à Lacedæmoniis dedi sibi postularunt eos qui Lanvicum oppugnassent, addito ni dederentur, violatum videri fedus. Sic Athenienses per præconem pronuntiarunt, siquis Philippo insidias struxisset, & Athenas confugisset, ἐκδόσιμον εἶναι in eo statu esse ut dedi deberet. Bœoti ab Hippotensibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant, dederentur. Quæ omnia tamen sic intelligenda sunt ut non stricte populus aut rex ad dedendum teneatur, sed ut diximus ad dedendum aut puniendum. Nam ita legimus Eleos bellum intulisse Lacedæmoniis quod illi in eos qui Eleis injuriam fecissent non animadverterent: id est nec animadverterent nec reos dederent. est enim disjunctiva obligatio. * Interdum sontes deposcentibus optio datur quo cumulatius satisfiat. Cærites apud Livium Romanis significant: *transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses cum præter viam nihil petiissent, traxisse quosdam agrestium*

Pausf. Lxiv. Strabo libro viii.

Livius libro xxviii.

Livius libro xxxviii.

Diod. l. xvi.

Plut. Narr. amat.

Val. Max. lib. vi, c. 6.

Liv. l. vii.

agrestium populationis ejus quæ sibi crimini detur comites: Eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu supplicio affici, daturos pœnas. In fœdere Carthaginiensium & Romanorum secundo, quod apud Polybium, exstat locus male vulgo & distinctus & versus: εἰ δὲ μή, ἰδίᾳ μεταπορευέσθω, ἐὰν δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, δημόσιον γινέσθω τὸ ἀδίκημα. *Ni id fiat* (quid id sit incertum est: nam quæ præcedunt sunt mutila) *privatim quisque jus suum persequitor. Id ubi fecerit* (nimirum ni jus reddatur) *publicum delictum habetor.* Æschines in responso adversus accusationem Demosthenis de male obita legatione, narrat se, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixisse inter alia, æquum esse ut pœnas luerent commissorum criminum non civitates, sed qui peccassent: nec quicquam nocendum civitatibus quæ accusatos judicio sisterent. Quintilianus declamatione CCLV: *Proximos existimo eos transfugis* * *à quibus transfugæ recipiuntur.* Inter mala quæ ex discordiis civitatum nascuntur & hoc ponit Dion Chrysostomus oratione ad Nicomedienses: ἔστι τοῖς ἀδικήσασι τὴν ἑτέραν πρὸς τὴν ἑτέραν καταφυγεῖν: *Licet his qui alteram injuria affecerunt ad alteram confugere.* Hic de deditis occurrit quæstio an *L. ult. D. de*
si à sua civitate dediti, nec recepti sint ab aliis, cives maneant. Non *legat.*
manere censebat Pub. Mutius Scævola, quia quem populus dedidisset, expulisse ex civitate sua videretur, sicut faceret cum aqua & igni interdiceret. Contrariam sententiam defendit Brutus, & post eum *L. 1, & 11.*
Cicero: quæ & verior est, non tamen proprie ob id argumentum *de Or. Top.*
quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio sine acceptione non *& pro A. Cacina.*
possit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet nisi ex duorum consensu. At dedere de quo hic agimus nihil est aliud quam civem alterius populi potestati permittere, ita ut de eo statuat quod voluerit. Hæc autem permissio, jus nullum dat, aut adimit; exsecutionis tantum impedimentum tollit. Quare si alter populus concesso jure non utatur, erit is qui deditus est eo loco ut à suo populo possit puniri (quod in Clodio Corsis dedito, nec ab iis accepto evênit) *Val. lib. VI.*
aut non puniri, ut multa sunt delicta in quibus utrumvis fieri potest. *c. 3.*
Ius autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipso facto, sed decreto aliquo aut judicio, nisi lex aliqua factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non potest. Hoc denique modo & bona si dedita nec accepta sint, manebunt cujus fuerant. At si deditio accepta sit, & postea casu aliquo reversus sit is qui fuerat deditus, is civis non erit, nisi ex novo beneficio: quo sensu verum est quod Modestinus de dedito respondit. Quæ autem diximus de nocenti- *L. Eos qui. D. de captivis.*
bus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui subditi semper fuerunt ejus apud quem nunc reperiuntur, verum etiam ad eos qui post crimen commissum aliquo confugerunt.

V. Neque obstant illa adeo prædicata * supplicum jura & asylorum exempla. Hæc enim illis prosunt qui immerito odio laborant, non qui commiserunt quod societati humanæ aut hominibus aliis sit injuriosum. Gylippus Laco apud Diodorum Siculum agens de illo *Lib. XIII bibl.*
supplicum jure sic ait: *qui initio jura ista introduxerunt, infelicibus quidem misericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt, pœnam exspectandam voluerunt.* Postea: *Hi vero si dolo malo, si injusta alieni cupiditate*

 in ma-

*in mala hæc inciderunt, ne accusent fortunam, ne supplicum sibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur, * quibus innocens est animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injustis, nullum ipsis locum reliquit qui ad miserationem & perfugium pateret.* Duo illa, fortunam & injuriam, Menander optime distinxit:

> * Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα διαφορὰν ἔχει·
> Τὸ μὲν διὰ τύχην γίνεται, τὸ δ' αἱρέσει.
> *Injuria illud distat infortunio,*
> *Hoc casus, illam quod voluntas efficit.*

In Aphobum 1. Non abit hinc Demosthenis dictum: δίκαιόν ἐστιν ἐλεεῖν, οὐ τοὺς ἀδίκους τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοὺς παρὰ λόγον δυστυχοῦντας. quod Cicero ita vertit de Inventione secundo: *Misereri oportet, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sunt.* Et Antiphanis illud, τὸ ἀκούσιον ἁμάρτημα τῆς τύχης ἐστὶ, τὸ δὲ ἑκούσιον τῆς γνώμης: *Quod non sponte fit, fortuna est; quod sponte, consilii.* Et hoc Lysiæ: οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίνεται: *nemini infortunium*
Deu.XIX.1. XXIII,15. Ex.XXI.14. 1 Reg. II. 29. II Reg. XI, 13. & seq. *sponte sua accidit.* Sic in sapientissima lege quibus telum manu fugisset, quo interfectus esset homo, asyla patebant: servis quoque perfugium dabatur: at qui deliberato hominem innocentem occidissent, qui civitatis turbassent statum, his ne ipsum sanctissimum Dei altare patrocinabatur. Hanc legem Philo explicans ait, ἀσυλίαν ἀνιέροις τὸ ἱερὸν μὴ παρέχειν. *profanis in fano nullum esse receptum.*
De spec. legibus. Nec aliter Græci antiquiores. Nauplium narrantur Chalcidenses Achivis * dedere noluisse, sed causa additur, quia satis se purgaverat de his quæ ab Achivis
Plut. quæst. Gr. 32. objiciebantur. Erat apud Athenienses ara Misericordiæ, cujus meminerunt Cicero, Pausanias, * Servius, etiam Theophilus in Institutionibus, & quam late describit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat illa? Audi Poetam.

> *Et miseri fecere sacram:*

mox convenisse eo ait,

> *victos bellis patriaque à sede fugatos,*
> *Regnorumque inopes.*

Panathen. Aristides * propriam Atheniensium laudem esse ait τὴν τῶν πανταχόθεν δυστυχούντων ὑποδοχὴν καὶ παραμυθίαν, *quod omnibus undique infelicibus perfu-*
De pace 11. *gio ac solatio esset.* Et alibi: τοῖς καθ' ἑκάστους ἀτυχοῦσι κοινὴ πᾶσιν ὑπῆρχεν εὐτυχία, τὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦθος ὑφ' οὗ σώζονται: *His qui ubivis locorum infelices sunt, communis eis una est felicitas, bonitas civitatis Atheniensis, per quam salutis compotes fiunt.* Apud Xenophontem Patrocles Phliasius in oratione quam Athenis habebat: ἐζήλουν τήνδε τὴν πόλιν, ὅτι πάντας καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐνθάδε καταφεύγοντας ἐπικουρίας δεομένους ἤκουον τυγχάνειν: *laudabam hanc urbem quod omnes aut injuria affectos, aut sibi præmetuentes si huc perfugissent auxilii compotes fieri intellexeram.* Idem sensus est in epistola Demosthenis pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonum confugiens in ejus nominis tragœdia apud * Sophoclem ita testatur:

> *Heu, Cecropidæ, mala multa tuli:*
> *Sed nempe tuli: Deus est testis,*
> *Nihil horum sponte patratum.*

Respondet Theseus:

> *Non me pigebat hospitem, qualem Oedipe*

Te tueor, omni sospitare in tempore;
Homo esse memini.

Similiter Thesei filius Demophon cum Herculis posteri Athenas confugissent, sic ait:

Hac patria nostra semper invalidos solet,
Sed jure fretos, ope sua defendere.
Antehac amicis mille relevandis tulit
Discrimina: & nunc aliud in promptu imminet.

Et hoc illud factum est ob quod Athenienses præcipue prædicabat Callisthenes: τούτους γὰρ καὶ πρὸς Εὐρυσθέα πολεμῆσαι ὑπὲρ τῶν παίδων τοῦ Ἡρακλέους τυραννοῦντα ἐν τῷ τότε τῆς Ἑλλάδος: *hos enim & in Eurysthea bellum suscepisse * pro Herculis liberis, cum Græciam Eurystheus tyrannide premeret.* Contra de maleficis hoc habes in eadem tragœdia:

Hunc qui facinorum conscius, nec legibus
Fidens, ad aras volvitur supplex Deûm,
Trahere ad tribunal nulla religio mihi:
Mala semper æquum ferre qui fecit mala.

Idem Ione:

Non enim tangi decet
Manu nocente numina, at justum fuit
Piis patere templa contra injurias.

Narrat orator Lycurgus Callistratum quendam, qui capital commiserat, consulto oraculo responsum accepisse, si Athenas iisset, τεύξεσθαι τῶν νόμων, * *consecuturum quod jus esset*: illum vero confugisse * ad id quod Athenis sanctissimum esset altare, impunitatis fiducia. at nihilominus occisum eum ab observantissima suarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi fidem. Et Tacitus improbat receptum suo sæculo morem per Græcas urbes flagitia hominum, ut ceremonias Deûm protegendi. Apud eundem est: *Principes quidem instar Deorum esse: Sed neque à Diis nisi justas supplicum preces audiri.* Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe amovendi. Sic narrante Herodoto Cymæi Pactyen Persam cum nec dedere vellent, nec retinere auderent, permiserunt abire Mitylenen. Demetrium Pharium qui bello victus ad Philippum Macedonum regem fugerat, à rege depoposcerunt Romani. * Perseus rex Macedonum in purgatione ad Martium de his agens qui Eumeni insidiati dicebantur: *Ego istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis.* Samothraces Euandro qui Eumeni insidias struxerat denuntiant, liberaret religione templum. Cæterum jus hoc quod diximus deposcendi ad pœnas eos qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis seculis in plerisque Europæ partibus circa ea demum crimina usurpatur, quæ statum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. Minora mutua dissimulatione transmitti invaluit, * nisi federis legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc sciendum est, latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles se fecerint, recte recipi ac defendi pœnam quod attinet, quia interest humani generis ut si aliter non possunt impunitatis fiducia à maleficiis devocentur,

Advers. Leocr.

Ann. III.

Lib. I.

Livius libro XXII.

Livius libro XXXVII.

vocentur, ejusque negotium gerere quivis populus aut populi rector potest.

VI. Notandum & hoc, interim dum de causæ justitia cognoscitur defendi supplices. Sic Demophon ad legatum Eurystheos:

Si crimen istis aliquid hospitibus struis,
Ius impetrabis: vi quidem hinc non abstrahes.

Et in altera tragœdia Theseus ad Creontem:

Es facinus ausus temet indignum, Creo,
Tuisque Thebis ac tuis majoribus:
Ingressus urbem quæ colit fas ac pium,
Quæ cuncta rite legis ex norma facit,
Nostris omissis moribus, quicquid lubet
Moliris, & vi cuncta te acturum putas.
Adeone hominibus vidua vel patiens jugi
Vrbs ista visa est, & eo nullius rei?
Non te ista docuit civitas Amphionis,
Quippe educare haud solita mortales feros:
Nec approbabit illa cum te audiverit
Quæ sunt Deorum, quæque mea pervadere,
Et rapere ab alma sede miseros supplices.
Ego Labdacea si urbe posuissem pedem,
Quamvis fuissent justa mihi certissima,
Indubia, nulli injicere tentassem manum
Nisi annuente qui soli regnum tenet,
Quid in urbe deceat hospitem externa memor.
Tu nec merentem patriam aspergis tuam
Probro atque maculis, & senem certe tua
Te fecit ætas, sed parum mentis potem.

Quod si id cujus accusantur supplices non sit vetitum jure naturæ aut gentium, res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt, quod optime ostendit Æschylus Supplicibus, ubi Rex Argivus Danaidum gregem ex Ægypto venientem sic affatur:

Εἴ τοι κρατοῦσι παῖδες Αἰγύπτου σέθεν,
Νόμῳ πόλεως φάσκοντες ἐγγύτατοι γένος
Εἶναι, τίς ἂν τοῖσδ' ἀντιωθῆναι θέλοι;
Δεῖ τοί σε φαίνειν κατὰ νόμους τοὺς οἴκοθεν,
Ὡς οὐκ ἔχουσι κῦρος οὐδὲν ἀμφὶ σοῦ.
Manum tibi si immittat Ægypti genus
Quod lege patria proximos se sanguine
Dicant, quis hac objicere se contra velit?
Quare tuum est docere, natalis soli
Ex lege, nullo jure te illis subjici.

VII. Vidimus quomodo à subditis, aut veteribus, aut advenis culpa in rectores transeat: vicissim à summa potestate in subditos culpa transibit, si in crimen subditi consenserint, aut siquid fecerint summæ potestatis imperio, aut suasu, quod facere sine facinore non poterant: qua de re rectius erit infra agere, ubi quæ partes sint subditorum examinabitur. Etiam inter universos & singulos communicatur

catur delictum: quia, ut Augustinus ait loco supra adducto, *ubi universi, ibi & singuli: universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare: Nam singuli quique congregati, vel in summam reputati faciunt universos.* Pertinet autem culpa ad singulos qui consenserunt, non ad eos qui aliorum sententiis victi sunt. Distinctæ enim sunt pœnæ singulorum & universitatis. Sicut singulorum pœna interdum est mors, ita *πόλεως θάνατος ἀνάστατον γενέσθαι, mors civitatis everti*: quod fit cum corpus civile dissolvitur; qua de re diximus alibi. Atque hoc modo si civitas esse desinat, usumfructum velut morte finiri recte dixit Modestinus. Singuli in servitutem pœnæ nomine rediguntur, ut Thebani sub Alexandro Macedone: exceptis his qui decreto exuendæ societatis contradixerant. Sic & civitas subit servitutem civilem in provinciam redacta. Singuli bona sua amittunt confiscatione. Sic civitati adimi solent quæ habet communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici. At ut singuli ob delictum universitatis citra consensum suum ea amittant quæ ipsorum sunt propria, injustum est, ut recte ostendit Libanius in ea quæ est de seditione Antiochena. Idem * Theodosii probat factum, qui commune delictum punierat interdictione theatri, balneorum, nominis Metropolitani.

Lycurg. orator.
Supra cap. IX, §. 4.
L. Si Vsusfructus. D. quemodo usufr. am.
Plut. Alex.

VIII. Egregia hic occurrit quæstio, an pœna ob delictum universitatis semper exigi possit. Quamdiu durat universitas videtur posse, quia idem corpus manet, quanquam particulis succedentibus, ut alibi ostensum est. Sed ex adverso notandum est quædam de universitate dici primo ac per se, ut habere ærarium, leges & similia: quædam non nisi derivatione à singulis. Sic namque doctam dicimus universitatem & fortem, quæ plurimos habet tales. De hoc genere est meritum: primo enim convenit singulis, ut animum habentibus quem universitas per se non habet. Extinctis ergo illis per quos ad universitatem meritum deducebatur, ipsum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, quod sine merito diximus non consistere. Libanius in dicta oratione: ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ ἀρκεῖν ἡγούμενος τὸ μηκέτ' εἶναι μηδένα τῶν ταῦτ' ἠδικηκότων: *Ita enim existimo, sufficere tibi ad pœnam quod nemo supersit eorum qui deliquerunt.* Probanda igitur Arriani sententia damnantis vindictam * Alexandri in Persas, cum pridem interiissent qui in Græcos peccaverant. De excidio Branchidarum facto per eundem Alexandrum, hoc est Curtii judicium: *Quæ si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, justa ultio esse non crudelitas videretur. Nunc culpam majorum posteri luère, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerant prodere.* Simile est alio loco Arriani judicium de Persepoli incensa in ultionem eorum quæ Athenis Persæ fecerant: ἀλλ' οὐδ' ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῷ δρᾶσαι τοῦτό γε Ἀλέξανδρος, οὐδὲ εἶναί τις αὕτη Περσῶν τῶν πάλαι τιμωρία: *At mihi non videtur hoc prudenter fecisse Alexander, neque vero hæc vera esse vindicta in eos Persas qui pridem esse desierant.* Nam Agathoclis illud nemo non ridet, qui ad Ithacensium querelas de damnis illatis respondit, plus mali Siculos ab Vlyxe olim pertulisse. Et Plutarchus libro contra Herodotum minime ait vero esse simile, Corinthios ulcisci voluisse acceptam à Samiis injuriam μετὰ τρεῖς γενεὰς *post tres hominum ætates.* Nec procedit hujus & similium

Arist. VII. Pol. XIII.

 facto-

factorum defensio, quam apud Plutarchum legere est de sera numinis vindicta. Aliud enim est jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. Neque si æquum est posteros honores & præmia accipere ob merita majorum, ideo & puniri eos ob eorum peccata æquum est. Beneficii enim talis est materia, ut in quemvis conferri sine injuria possit; pœnæ non item.

IX. Diximus de modis per quos communitas pœnæ accidit ex culpæ communitate. Restat spectemus, an & culpa non communicata communicetur pœna. quæ res ut recte intelligatur, & ne quæ re ipsa diversa sunt ob vocum similitudinem confundantur, monenda sunt quædam.

X. Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod in consequentiam venit. Directe datum voco quo cuiquam aufertur ad quod jus proprium habet. Per consequentiam, quo fit ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, cessante scilicet conditione sine qua jus non habebat. Exemplum est apud Vlpianum: Si in meo puteum aperui quo factum est ut venæ ad te perventuræ præciderentur: negat operis mei vitio damnum datum in ea re in qua jure meo usus sum. Et alibi, multum ait interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur. Et Paulus Iurisconsultus, *præposterum esse* ait, *ante nos locupletes dici quam acquisierimus*. Sic parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea pœna non est, quia bona illa illorum futura non erant nisi à parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, cum ait patris pœna amittere liberos id quod ab ipso perventurum esset ad eos: quæ vero non à patre, sed à rerum natura, aut aliunde tribuerentur, ea manere incolumia. Sic Themistoclis liberos eguisse scribit Cicero, nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum esse & omnium civitatum: cui tamen mori leges posteriores Romanæ multum temperamenti adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, quæ ut alibi diximus personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, eoque nomine amittit ea quæ diximus, libertatem civilem; muros, & alia commoda, sentiunt damnum & singuli innocentes; sed ea in re quæ ad ipsos non pertinebat nisi per universitatem.

L. Flumina. §. ult. de dam. inf.

L. Proculus d. t.

L. Pretia, D. ad L. Falc.

L. Eum. D. de interdict. & releg.

L. 11, Ep. 11. & 19.

L. Cum ratio. D. de bonis damn.

XI. Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, occasione quidem alicujus peccati, sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis quod jus ipsum agendi attinet. Sic qui occasione alieni debiti aliquid promisit malum patitur, ex veteri verbo, *ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα. Sponde, noxa præsto est*: at proxima causa obligationis est ipsa promissio. Nam ut qui pro emtore fidejussit, non proprie ex emto tenetur, sed ex promisso: ita & qui pro delinquente, non ex delicto, sed ex sua sponsione. Atque hinc fit quod malum illi ferendum mensuram accepit non ex delicto alterius, sed ex potestate quam ipse in promittendo habuit. Cui consequens est ut ex sententia, quam veriorem credimus, occidi nemo possit ex fidejussione, quia statuimus neminem jus tale habere in vitam,

tam, ut eam sibi ipse adimere, aut adimendam obligare possit: cum veteres Romani Græcique aliter ea de re senserint: ideoque & * vades capitali judicio crediderint obligari, ut in Ausonii est versu, & ex notissima Damonis & Pythiæ historia apparet: & obsides sæpe capite plexerint,* ut alibi memorabimus. Quod de vita diximus, idem & de membris intelligi debet: nam & in illa jus homini datum non est nisi corporis servandi causa. Quod si exsilium, si pecuniarum damnum in promissione fuerit, & alterius delicto impleta sit conditio, damnum feret fidejussor, quæ tamen in ipso, si exacte loquimur, pœna non erit. Simile quid occurrit in eo jure quod quis habet sic ut ab alterius voluntate pendeat, quale est jus precarii, respectu habito ad rei dominium; & jus privatorum, respectu habito ad eminens dominium quod utilitatis publicæ causa civitas habet. Nam si quid tale alicui auferatur occasione delicti alieni, pœna in illis proprie non est, sed exsecutio juris antecedentis, quod erat penes auferentem. Sic quia in bestias proprie delictum non cadit, ubi bestia occiditur, * ut lege Mosis ob concubitum cum homine, non ea vere pœna est, sed usus dominii humani in bestiam.

XII. His distinctionibus positis dicemus neminem delicti immunem ob delictum alienum puniri posse. Cujus rei ratio vera non est ea quam adfert Paulus Iurisconsultus, quod pœnæ constituantur in emendationem hominum: nam exemplum videtur statui posse etiam extra personam delinquentis, in ea tamen persona quæ ipsum tangat, ut mox dicemus; sed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: meritum autem est personale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil est magis nobis proprium, unde αὐτεξούσιον vocatur.

XIII. *Neque virtutes, neque vitia parentum*, inquit Hieronymus, *liberis imputantur.* † Augustinus vero, *Deus*, ait, *ipse foret injustus si quenquam damnaret innoxium.* Dion Chrysostomus oratione ultima cum sanctione Atheniensium adjecta Solonis legibus devoveri posteros dixisset, de Dei lege hæc subjicit: πλὴν παῖδας καὶ γένος οὐκ ἐπέξεισιν, ὡς ἐκεῖ, τῶν ἁμαρτανόντων· ἀλλ' ἕκαστος αὐτῷ γίνεται τῆς ἀτυχίας αἴτιος: *verum hæc non, ut illa, liberos & posteros peccantium punit: sed sibi quisque fit infortunii causa.* & huc illud vulgatum pertinet: *Noxa caput sequitur. Sancimus*, ajunt Imperatores Christiani, *ibi esse pœnam, ubi & noxa est.* Deinde: *Peccata igitur suos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum.* Iustum est, * ait Philo, eorum esse pœnas quorum sunt peccata; reprehendens morem quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum insontes liberos morte puniebant. quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque iniquam esse rationem quæ obtenditur, quod parentibus similes futuri putantur, cum id incertum sit, nec incertus metus ad mortem cujusquam sufficere debeat. Nescio quis Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire supplicio in quibus paterni criminis exempla metuuntur: & Ammianus narrat interemtam sobolem, parvam etiam tum, *ne ad parentum exempla succresceret.* Nec magis justa causa metus ultionis, unde natum est Græcum proverbium:

Desipit occidens qui patrem pignora servat.

Epist. 3 de morte Nepotiani.

† *Epist. 105.*

L. Sancimus. C. de pœnis.

Lib. 11 de leg. spec.

L. Quisquis C. ad L. Iul. Majest.

Libro XXVIII.

Victoria de jure belli, n. 38.

 At Seneca;

Sen. lib. II. de ira, c. 4. at Seneca: *Nihil est iniquius quam aliquem hæredem paterni odii fieri.*
Her. Call. Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberos nullo malo affecit Pausanias Græcorum Imperator, φὰς τῦ Μηδισμοῦ παῖδας οὐκ εἶναι μεταιτίους: *dicens illos extra culpam esse partium Medicarum.* Marcus Antonius in Epistola ad Senatum: * *Quare filiis Avidii Cassii* (is in eum conjuraverat) *& genero & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?*

XIV. Deus quidem in lege Hebræis data paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse jus dominii plenissimum habet, ut in res nostras ita & in vitam nostram, ut munus suum, quod sine ulla causa & quovis tempore auferre cuivis quando vult
II Samuel. xxi. potest. Igitur si morte immatura ac violenta rapit liberos Acanis,
I Reg. xiv. Saulis, Ieroboami, Achabi, * in ipsos jure dominii non pœnæ utitur,
II Regum viii,9,10. sed eodem facto gravius punit parentes. Nam sive superstites sunt, quod maxime spectavit lex divina, atque ideo lex minas istas * ultra abnepotes non extendit, Exod. xxv, quia ad eorum conspectum pertingere potest humana ætas; certum est parentes puniri tali spectaculo: gravius enim id illis quam quod ipsi ferunt, ut à Chrysosto-
Homil. 29, in 9 Gen. mo recte dicitur, quicum consentit Plutarchus οὐ λυποῦσι μᾶλλον ἑτέρα κόλασις ἢ τοὺς ἐξ ἑαυτῶν κακὰ πάσχοντας δι' αὐτοὺς ὁρᾶν. *Nullum durius supplicium quam eos qui ex se sunt ob se miseros spectare*: sive non eo usque provivunt, tamen cum eo metu occidere magnum est supplicium: *Duritia populi,* inquit Tertullianus, *ad talia remedia compulerat,* * *ut vel posteritatibus suis prospicientes legi divinæ obedirent.* Sed simul notandum est hac graviore vindicta non uti Deum nisi adversus scelera proprie in suam contumeliam perpetrata, ut falsos cultus, perjurium, sacrilegia. Nec aliter Græci existimarunt: Nam quæ crimina credita sunt posteritatem obstringere, * quæ ἄγη ipsi vocant, omnia istius sunt generis: quo de argumento facunde disserit Plutarchus libro de sera numinis vindicta. Exstat apud Ælianum oraculum tale Delphicum:

At scelerum fontes divinum persequitur jus,
Nec pote vitari: non si genus ab Iove ducant;
Sed capiti ipsorum quique enascuntur ab ipsis
Imminet; inque domo clades subit altera clades.

* Agebatur autem ibi de sacrilegio: quod & historia comprobat auri Tolosani apud Strabonem & Gellium. De perjurio similes sententias supra adduximus. Deinde vero etsi id comminatus est Deus, non tamen semper eo jure utitur, maxime si * insignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre est Ezech. cap. xviii, & exemplis quibusdam à Plutarcho dicto loco probatur. Et cum in novo federe apertius quam olim declarata sint supplicia quæ impios post hanc vitam manent, * ideo in eo federe nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos est vatibus, spectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio est, quia, ut jam diximus, Deus sine culpæ intuitu jus habet in vitam; homines non nisi ex gravi culpa, & quidem quæ personæ sit propria. Quare eadem

eadem illa divina lex ut parentes pro liberis, ita ob parentum facta liberos mortis pœna affici vetat: quam legem * pii reges etiam in perduellibus secuti leguntur: eamque legem valde laudant Iosephus & Philo, ut & similem Ægyptiam Isocrates,& Romanam * Dionysius Halicarnassensis. Platonis est πατρὸς ὀνείδη καὶ τιμωρίας παίδων μηδενὶ ξυνέπεσθαι. Quod Latine ita exprimit Callistratus Iurisconsultus: *Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest.* Addita causa: *Namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, nec alieni criminis successor constituitur. Ferretne*, inquit Cicero, *ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnetur filius aut nepos, si pater aut avus deliquissent?* Hinc factum ut prægnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum sit Ægyptiorum, Græcorum & Romanorum legibus.

Deut. XXIV, 16. Ios lib. II. Philo de leg. sp. lib. II. Isoc. Busiride. Dionys. lib. VIII. L. Crimen. D. de pœnis. Lib. IV de Nat. Deor.

XV. Quod si injustæ leges humanæ, quæ liberos occidunt ob parentum delicta, injustior sane lex Persarum & Macedonum * devovens & propinquorum capita, quo qui in regem peccarant tristiores perirent, ut Curtius loquitur: cujus legis diritate exsuperari leges omnes scripsit Ammianus Marcellinus.

Dan. VII, 21. Iust. lib. X.

XVI. Illud tamen est notandum, siquid habeant, aut exspectare possint perduellium liberi in quod jus proprium sit non ipsis, sed populo aut regi, id auferri ipsis posse jure quodam dominii, cujus tamen usus simul in pœnam redundet eorum qui peccaverint. Huc refer quod Antiphanis ut proditoris posteri ἄτιμοι ἐνεγράφησαν, narrante Plutarcho, id est * *honoribus prohibiti sunt*, ut Romæ liberi à Sulla proscriptorum. Sic in dicta Arcadii lege illud tolerabile in liberos: *Ad nullos honores, ad nulla sacramenta perveniant.* Servitus autem quomodo & quatenus in liberos sine injuria transeat, alibi à nobis est explicatum.

Lib. XXIII.

XVII. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta diximus, idem aptari potest & ad populum vere subditum: (nam qui subditus non est, ex sua culpa, id est ex negligentia puniri potest, ut diximus) si quæratur an is populus malo possit affici ob regis, aut rectorum facinora. Non jam quærimus * si ipsius populi consensus accesserit, aut factum aliud quod per se sit pœna dignum, sed agimus de eo contractu qui ex natura oritur ejus corporis cujus caput est rex, membra cæteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia confecit, & quidem ut David censet innocentem, sed Deus qui in vitam ipsorum jus habebat plenissimum. Interim hæc pœna erat non populi, sed Davidis: nam, ut ait scriptor Christianus, πικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ. *Acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium, id quod populis infligitur.* Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis qui manu peccavit, in tergo feriatur: quomodo in simili argumento Plutarchus non aliter id ait accipiendum quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem. Hominibus cur id non liceat jam antea diximus.

Quæst. ad orth. 138.

XVIII. Idem dicendum de singulis qui non consenserunt malo afficiendis circa ea quæ ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

XIX. Heres vero cur de cæteris debitis teneatur, * de pœna non teneatur, sicut à Paulo Iurisconsulto scriptum est, *si pœna alicui irrogatur,*

L. Si pœna. D. de pœnis.

tur, receptum est commentitio jure, ne ad heredes transeat, vera causa hæc est, quod heres personam defuncti refert, non in meritis quæ sunt mere personalia, * sed in bonis quibus ut cohærerent ea quæ alicui debentur ex ipsa rerum inæqualitate, simul cum dominio fuit introductum. Dion Prusæensis Rhodiaca: *ἅπαντα ὀφείλουσι τὰ τῶν προγόνων, οὐχ ἧττον αὐτῶν ἐκείνων εἰς οὓς ἂν ποτε καθήκῃ γένος. οὐ γὰρ ἀφίστασθαι φήσετε τῆς διαδοχῆς: Quæ debuerunt majores ea non minus debent posteri. neque enim dicere potestis repudiatam à nobis hereditatem.*

XX. Et hinc sequitur, ut si ultra meritum nova quædam causa obligationis exstiterit, deberi jam possit id quod in pœna erat, quanquam non proprie ut pœna. Sic alibi post sententiam, alibi post litem contestatam, quibus rebus vis contractus datur, pœna pecuniaria ab herede debebitur, ut & ea quæ in conventionem deducta est. Iam enim nova accessit debendi causa.

Annotata ad caput XXI.

§. 1. *Qui delicti participes sunt*] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & potestatem suæ voluntatis in utrumque, homines scilicet & ipsos. iccirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant.*

Qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent] *Saulus manibus omnium lapidabat.* Augustinus Sermone v de Sanctis, c. 4. similia sermone ejusdem argumenti primo, c. 3. & sermone XIV.

Qui adjuvant] ope. Institutionibus de Furtis, §. interdum. Edicto Theuderici, c. 120.

Qui receptum præstant] Hieronymus super parabolas: *Non fur solum, sed ille reus tenetur, qui furti conscius quærente possessore non indicat.* Chrysostomus de statuis XIV. *οὐ γὰρ οἱ ἐπιορκοῦντες μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες μὲν, σιγῶντες δὲ, κοινωνοῦσι τῶν ἐγκλημάτων. non enim perjuri soli, sed & qui, conscii cum sint, celant perjuria, criminis tenentur.*

Qui consilium dant] Vide Institutiones & Edictum Theuderici dictis locis. Androcides ex lege Attica, *τὸν βουλεύσαντα ἐν τῷ αὐτῷ ἐνέχεσθαι καὶ τὸν τῇ χειρὶ ἐργασάμενον. qui consilium dedit eum non minus pœna teneri quam qui manu rem effecerit. οὐ γὰρ ἂν πραχθῆναι μὴ βουλευσαμένων. neque enim sine consilio res facta fuisset*, ait Aristoteles de Poëtica c. 17.

Laudant, assentantur] Chrysostomus I ad Romanos circa finem: *καὶ γὰρ τοῦ πλημμελοῦντος ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαινῶν χαλεπώτερος. pejor peccante qui peccatum laudat.* qui facinorosum adstans hortatur, pro faciente habetur lege Langobardica, lib. I, tit. IX, §. 25. vide quæ ex Philone & Iosepho mox proferemus ad §. 17.

Non vetant] Chrysostomus I adversus Iudæos: *ὥσπερ οὖν οὐχ οἱ κλέπτοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ κύριοι μὲν ὄντες κωλῦσαι, μὴ κωλύοντες δὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις διδόασι δίκην. Sic non ii modo qui furtum fecere, sed & qui prohibere cùm possent non prohibuere, puniuntur, & quidem pari uterque pœna.* Sic eum qui sanari ægrotum prohibet, teneri quasi vulnerasset ait idem Chrysostomus II ad Cor. c. VII.

Si

Si defexit publico consilio] Chrysostomus de statuis III: οὐ κοινὸν τῆς πόλεως τὸ ἁμάρτημα γέγονεν, ἀλλὰ ἀνθρώπων τινῶν ξένων καὶ ἐπηλύδων, οὐδὲν λογισμῷ ποιούντων, ἢ τόλμῃ καὶ παρανομίᾳ πάσῃ. καὶ οὐκ ἂν εἴη δίκαιον ὑπὲρ τῆς ὀλίγων ἀπαιδευσίας πόλιν τοσαύτην ἀναρπάζεσθαι, καὶ τοὺς οὐδὲν ἠδικηκότας διδόναι δίκην. *Non commune fuisse delictum civitatis, sed extraneorum & advenarum, qui cuncta temeritate ac legum ignorantia quam ratione facerent. neque vero aequum, ut ob paucorum imperitiam tanta urbs everteretur & poenam ferrent culpa exsortes.* Ammianus libro xxx de Quadis: *nihil ex communi mente procerum gentis delictum asseverantes in nostros.* §. II.

Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia] Lege Wisigotthorum libro VIII, tit. IV, cap. II, cap. 26, & alibi. Libro IX, tit. I, c. I.

Ipsorum erat cogere Agamemnonem] ita hanc rem explicat Cyrillus libro v contra Iulianum.

Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei] Euripides Troadibus sic loquentem Neptunum facit:

> οἶδ' ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ.
> *Cùm Phoebadem vi traxit Ajacis manus.*

Et Minervam respondentem

> κ' οὐδὲν γ' Ἀχαιῶν ἔπαθεν, οὐδ' ἤκουσ' ὕπο.
> *Nilque audiit, nil passus à Graecis mali est.*

Pari jure omnes Antiochenos statuarum crimine involvit Chrysostomus, prima ejus argumenti oratione, ἰδοὺ τὸ ἁμάρτημα γέγονεν ὀλίγων, καὶ τὸ ἔγκλημα γίνεται κοινόν. ἰδοὺ δι' ἐκείνους ἅπαντες δεδοίκαμεν νῦν καὶ τῶν ἐκείνοις τετολμημένων αὐτοὶ τὰς τιμωρίας ἀναμένομεν. εἰ δὲ προλαβόντες αὐτοὺς ἐξεβάλομεν τῆς πόλεως καὶ τὸ νενοσηκὸς διωρθώσαμεν μέλος, οὐκ ἂν τὸν παρόντα ἐφοβούμεθα φόβον. *Ecce facinus paucorum fuit, accusatio in omnes fertur. Ecce propter illos nunc in metu omnes sumus, & eorum quae illi ausi sunt poenam nos ipsi exspectamus. Quod si antevertissemus eam, illos de urbe pellendo, & partem morbidam sic ut oportet tractassemus, abesset jam à nobis hic timor.* deinde: δι' αὐτὸ οὖν τοῦτο κολάζου, φησί, δίδου δίκην τὴν ἐσχάτην, ὅτι μὴ παρῆς, μηδὲ ἐκώλυες, μηδὲ τοὺς ἀκοσμοῦντας κατεῖχες, μηδὲ ἐκινδύνευσας ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν βασιλέα τιμῆς. οὐ μετέσχες τῶν τετολμημένων; ἐπαινῶ τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι. ἀλλ' οὐδ' ἐπέσχες τὰ γινόμενα, τοῦτο κατηγορίας ἄξιον. *Ob hoc ipsum, inquit, fer poenas, & ultima lue supplicia quod non adfuisti, quod non prohibuisti, quod insanientes non retinuisti, quod periculis non subiisti pro honore Imperatoris. Particeps non fuisti facinorum? Laudo hoc, & boni accipio. sed nec quae fiebant impediisti. hoc vero jam dignum accusari.*

Potestas magna & potentissima, quae prohibere scelus maximum potest] Philo in Flaccum: ὁ γὰρ ἐπιπλήττειν ἢ τὸ κατευνάζειν ἐπίσχειν ἂν δυνηθεὶς, εἰ μὴ κεκώλυκε, δῆλος ἦν ἐφιεὶς καὶ ἐπιτρέπων αὐτός. *nam qui castigare, certe inhibere potuit, si non impediit, habendus est permisisse aut etiam probasse quod agebatur.* Dion Galba: τοῖς μὲν γὰρ ἰδιώταις ἀπόχρη μηδὲν ἀδικεῖν. τοῖς δὲ δὴ τὰς ἡγεμονίας ἔχουσιν ἀνάγκη προνοεῖν ὅπως μηδ' ἄλλος κακουργῇ. *Privatis sufficit non delinquere. in imperio agentibus incumbit & hoc curare ne delinquat alius.* in c. 4 Synodi Pistensis positae inter capitula Caroli Calvi habemus: *Non est liber à consensu qui quod emendare potest, emendare negligit., quapropter sine dubio peccati se participem facit.* Vide Nicetam Choniatem libro II de Andronico.

Olim

Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii] Plutarchus Cimone.

§. IV. *Qui culpæ est compertus*] deditionem enim præcedere debet causæ cognitio. non decet ἀκρίτους ἐκδιδόναι, *homines dedere causa non cognita.* Plutarchus Romulo. Rex Scotiæ apud Camdenum in anno LXXXV ait Elisabetæ, transmissurum se in Angliam Fernihurstium, imo & Cancellarium, si præcogitate securitatem violasse vel cædem consciisse liquidis & legitimis probationibus convincerentur.

Hoc illud est dedere quod in historiis sæpissime occurrit] Mithridatem à Tigrane poposcit Lucullus, & non dedenti bellum intulit. Appianus Mithridatico & Plutarchus Lucullo. Romani Salgas ab Allobrogibus dedi sibi postularunt. Appianus excerptis legationum XI. de Episcopo quem Romani dedere Scythis volebant, vide Priscum excerpto legationum 21. Dux Beneventanus à rege Vascone deditus Ferdinando Castellam regenti. Mariana XX, I.

Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant] Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

Postularunt & postea Annibalem] Diodorus Siculus in fragmentis. Livius.

Interdum sontes deposcentibus optio datur] Vide fedus inter reges Angliæ & Daniæ, memoratum Pontano de Mari.

A quibus transfugæ recipiuntur] Zonaras Basilio Porphyrogenneto: ἔπεμψε πρὸς Χοσρόην ἀξιῶν μὴ προσδέξασθαι τὸν τυραννήσοντα καὶ κατὰ οἰκείου δεσπότου χωρήσαντα, ἵνα μὴ καὶ καθ' ἑαυτοῦ ὑπόδειγμα εἴη οὐκ ἀγαθόν. *misit ad Chosroem postulatum ut dederetur sibi regni affectator, qui domino contraria cepisset arma, neve in semetipsum pernitiosum exemplum statueret Chosroes.* vide de piratis Lesbi mendose receptis Chalcocondylam libro IX.

§. V. *Supplicum jura*] κοινοὶ ἱκεσίας νόμοι Polybio, & Malcho in excerptis legationum.

Quibus innocens est animus, irata fortuna] Oraculum vetus.

ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον ἀμύνων. οὔ σ' ἐμίανεν
αἷμα. πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος ἢ πάρος ἦσθα.

Carum occidisti, dum vis succurrere. nullum
Crimen habes. manus est tibi purior, ac fuit ante.

Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα] Philo de Iudice: ἔλεος ἐπ' ἀτυχήμασι. ὁ δ' ἑκουσίῳ γνώμῃ πονηρευόμενος οὐκ ἀτυχὴς ἀλλ' ἄδικος. *misericordia infortuniis debetur. at qui deliberata sententia male agit, non infelix est sed injustus.* Sic M. Antoninus mentem vult inspici: ἵνα ἐπισκοπῇς πότερον ἄγνοια ἢ γνώμη. καὶ ἅμα λογίσῃ ὅ, τι συγγενές, *ut noris ignorantia in aliquo an consilium fuerit, & simul ea consideres quæ his cohærent.* Sic τὰ ἐξ ἀγνοίας ἢ λήθης, *quæ ab ignorantia aut oblivione veniunt*; & τὰ ἐκ προνοίας *quæ ex consulto fiunt,* distinguit Totilas apud Procopium Gotthicorum III.

Dedere noluisse] Recepit nec dedidit Pipinus ex Neustria ob tyrannidem ad se confugientes. Est id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum IↃ CLXXXXVIII. Etiam ab Ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno IↃ CCCXVII, inserto in Tomum II Conciliorum Galliæ: Et Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se profugerant. Aymoinus lib. V, cap. 34. de Cegena Patzinaca non dedito postulanti

postulanti Tyracho vide in Constantini Monomachi rebus Zonaram. Sic & Osinanes ab Inungino præfecto non deditus Eskisari. Leunclavius libro II Historiæ Turcicæ. Albuquercium Lusitani non dedidere, ut memorat Mariana XVI, 18.

Servius] ad VIII Æneidos.

Propriam Atheniensium laudem] quam Arragoniis tribuit Mariana XX, 13. Gepidæ perire omnes malunt, quam Ildigisalem Romanis aut Langobardis dedere. Procopius Gotthicorum IV.

Apud Sophoclem] Vide totum locum. est enim lectu dignus.

Pro Herculis liberis] Vide Euripidem Heraclidis & Apollodorum.

Consecuturum quod jus esset] *Neque à Diis nisi justas supplicum preces audiri*, ait Tacitus Annalium lib. III.

Ad id quod Athenis sanctissimum esset altare] in Lusitania Ferdinandum cubiculi præfectum è templo ad quod confugerat raptum, & igne combustum, ob vitium nobili virgini illatum, narrat Mariana libro XXI. Vide & de Asylis librum viri magni Pauli Veneti, Societatis servorum quæ dicitur.

Perseus rex Macedonum] Narrat & Appianus excerpto legationum numero 20. Simile illud in Latina vita Themistoclis: *cùm ab Atheniensibus & Lacedæmoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit*, (Admetus rex Molossorum) *monuitque ut consuleret sibi. itaque Pydnam eum deduci jussit, & quod satis esset præsidii dedit.* Sic & Ildigim Langobardum dimittunt Gepidæ apud Procopium Gotthicorum III. Adde epistolam Theuderici ad Trasamundum regem Vandalorum de Giselico suscepto V, 43, & 44. & ea quæ in vita regis Ludovici. Sic Christophorum Sborovium à se amovit Imperator Rudolfus II, teste Thuano libro LXXXIII, in anno CIↃ IↃLXXXV. Elisabetha Scotis respondet se Bothwellum aut redditurum aut ex Anglia exterminaturum. Camdenus id habet circa annum CIↃ IↃXCIII. de Alfonso Gegionis Comite à rege Galliæ damnato ac negato ei in Hispaniam receptu vide Marianam XIX, 6.

Nisi fœderis legibus propius quiddam convenerit] Vt in fœdere Helvetiorum cum Mediolanensibus, Simlerus recitat. Fœdera Anglorum cum Gallis dedi rebelles & profugos volunt, cum Burgundis expelli. Camdenus in anno CIↃ IↃ C.

Theodosii probat factum] Eadem quæ Libanius de hac re, dicit & Chrysostomus in XVII de statuis. in eosdem Antiochenos paria olim constituerat Marcus Antoninus Philosophus, ut testis est Capitolinus: & in Byzantinos Severus, demto theatro, thermis, honore, ornamentisque omnibus. sed & ipsa urbs Perinthiis data. Vide Herodianum II. Zonaram, & quæ supra dicta nobis. §. VII.

Alexandri in Persas] Propterea aliam ei bello causam attribuit Iulianus in Constantii Laudatione: καὶ ὅτι μὲν οὐδεὶς πω συνέστη πρότερον, οὐδ' ἐπὶ Τροίαν τοῖς Ἕλλησιν, οὐδ' ἐπὶ τοὺς Πέρσας Μακεδόσιν, οἵπερ δὴ δοκοῦσιν ἐν δίκῃ γενέσθαι τοσαύτην ἔχων ὑπόθεσιν, καὶ παιδί που δῆλον. οὐ τὸ μέν γε λίαν ἀρχαίων ἀδικημάτων τιμωρίας σφόδρα νεωτέρους, οὔτ' εἰς παῖδας οὔτ' εἰς ἐκγόνους γενομένας, ἀλλ' εἰς τὸν ἀφελόμενον καὶ ἀποστερήσαντα τὴν ἀρχὴν τοὺς τῶν εὐδικησάντων (male legitur ἀδικησάντων) ἀπογόνους. *Nullum unquam bellum, quod quidem justum censeretur,* §. VIII.

censeretur, tali ex causa gestum, non à Græcis in Trojanos, non à Macedonibus in Persas vel puero liqueat. non enim illi obsita vetustate crimina seris pœnis, ne in nepotes quidem aut liberos, persequebantur, sed illos impetebant qui virorum bene meritorum posteris vim inferebant, regna extorquebant.

§. XI. *Vades capitali judicio crediderint obligari*] Apertum id in verbis Rubenis ad patrem Iacobum Gen. XLII, 37: & apud Iosephum II Antiquæ historiæ cap. 3. Hos vades ἀντιψύχους animæ vicarios vocat Eutropius Caligula. ἐγγυητὰς θανάτου mortis sponsores Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Chrysostomus ad Galatas II: καθάπερ τινὸς καταδικασθέντος ἀποθανεῖν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἑλόμενος θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας αὐτόν. *Sicut homine aliquo ad mortem damnato, innocens alter pro illo se morti devovens, illum supplicio liberat.* Augustinus epistola LIV ad Macedonium: *& aliquando qui causa fuit mortis potius in culpa est, quam ille qui occidit. velut si quispiam decipiat fidejussorem suum, atque ille pro isto legitimum supplicium luat.*

Vt alibi memorabimus] Libro III, c. IV, §. 14.

Vt lege Mosis] de qua vide Maimoniden directore dubitantium III, 40.

§. XIII. *Ait Philo*] Idem libro de Pietate: ἧς οὐκ ἂν οἶδ᾽ εἴ τις βλαβερωτέρα γένοιτ᾽ ἂν εἰσήγησις, εἰ μήτε τοῖς ἐξ ἀγαθῶν πονηροῖς γενομένοις ἐπακολουθήσει τιμωρὸς δίκη, ὅτι τοῖς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοῖς ἕξεται τιμή, τοῦ νόμου δοκιμάζοντος ἕκαστον αὐτὸν ἐφ᾽ ἑαυτοῦ μὴ συγγενῶν ἀρεταῖς ἐπαινουμένου ἢ (addendum hic κακίαις) κολαζομένου. *Haud scio an possit ullum pejus induci institutum, quam si nec malos è bonis genitos sequetur pœna, nec honos habebitur bonis qui ex malis parentibus nati sunt. Aliter lex quæ de suis actionibus quemque judicat, non ex cognatorum virtutibus laudat, aut ex eorundem vitiis punit.* Iosephus contrarium factum in rege Iudæorum Alexandro vocat ὑπὲρ ἄνθρωπον δίκην. *exactionem pœnæ quæ humanum excedit modum.* Ovidius:

> *Illic immeritam materna pendere lingua*
> *Andromedam pœnas injustus jusserat Ammon.*

Quare filiis Avidii Cassii] Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat parem Constantii humanitatem Iulianus, ostenditque sæpe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut è saxis apes evolant, è ligno amaro nascuntur ficus, è spinis prodit pomum Punicum. Ejusdem hæc sunt: ἀλλὰ καὶ τὸν παῖδα τοῦ τετελευτηκότος νήπιον κομιδῆ τῆς πατρῴας οὐδὲν εἴασας μετασχεῖν ζημίας. οὕτω σοι πρὸς ἐπιείκειαν ἡ πρᾶξις ῥέπουσα τελείας ἀρετῆς ὑπάρχει γνώρισμα. *etiam mortui filium, infantem admodum, non sivisti pœna paterna implicari. ita tua agendi ratio ad lenitatem semper vergens perfectæ virtutis est testimonium.*

§. XIV. *In ipsos jure dominii, non pœna utitur*] Hæc est sententia Rabbini Simeonis Barsema, longe verissima.

Vltra abnepotes non extendit] exempla habes in Zimri & Iehu.

Vt vel posteritatibus suis prospicientes divinæ legi obedirent] Alexander apud Curtium libro VII: *Non oportebat vos scire quid de his statuissem, quo tristiores periretis.*

Quæ ἄγη ipsi vocant] Vide Plutarchum Pericle: & quæ supra dicta hoc libro, XIII, §. I.

Apud Ælianum] Libro III, 43.

Agit

Agit autem ibi de sacrilegio] ut & Libanius ὧν οἱ μὲν ἔδοσαν ἤδη δίκην, οἱ δ' οὔπω μέν· οὐκ ἔστι δ' ὅ τι αὐτοὺς ἐξαιρήσει [illegible] δ' αὐτοὺς καὶ παῖδας λέγω καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων. *quorum alii jam pœnas dedere*[illegible] *nondum quidem, sed nemo eos pœna eximet: nec ipsos tantum dico, sed & liberos & ex iis nascituros.* Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

Insignis quædam virtus] & publica paterni criminis detestatio, qualem fecit Andronicus Palæologus Imperator, apud Gregoram libro v, c. 81.

Ideo in eo fœdere nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens] Tertullianus de Monogamia: *desivit uva acerba à patribus manducata dentes filiorum obstupefacere: unusquisque enim in suo delicto morietur.*

Pii reges] ut Amasias.

Dionysius Halicarnassensis] qui sic ait: τὸ ἔθος τοῦτο Ῥωμαίοις ἐπιχώριον γέγονεν ἀφεῖσθαι τῆς τιμωρίας ἁπάσης τοὺς παῖδας, ὧν ἂν οἱ πατέρες ἀδικήσωσι. *mos ille Romanis proprius à pœna omni liberos eximere quorum parentes deliquerunt.* habet idem lex Wisigotthica libro VI, tit. I, cap. 8.

Prægnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum] Laudat Philo libro de Humanitate.

Romanorum] L. Imperator Adrianus, D. de statu hominum. L. Prægnantis D. de pœnis.

Devovens & propinquorum capita] Philo morem esse tyrannis dixit cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro III. & exemplum Mediolanense occiso Galeatio apud Bezarum lib. XIV. §. XV.

Ammianus Marcellinus] abominandas leges vocat. vide & Concilium Toletanum IV.

Honoribus prohibiti sunt] Simile reperies in C. in quibusdam de pœnis. §. XVI.

Si ipsius populi consensus accesserit] Philo de Ægyptii regis subditis Abrahami tempore: παρεπήλαυσε δὲ τῆς τιμωρίας σύμπας αὐτῷ ὁ οἶκος, μηδενὸς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ δυσχεράναντος, ἀλλὰ πάντων ἕνεκα τοῦ συναινεῖν μονονοὺ συγχειρουργησάντων τὸ ἀδίκημα. *Sensit & pœnam omnis cum eo familia, quod nemo indignatus esset super injuste facto, sed omnes laudando pene & ipsi illud fecissent.* Iosephus, ubi vaticinium contra Ieroboamum prolatum narrat: μεθέξει δὲ τῆς τιμωρίας καὶ τὸ πλῆθος ἐκπεσὸν τῆς ἀγαθῆς γῆς καὶ διασπαρὲν εἰς τοὺς πέραν Εὐφράτου τόπους, ὅτι τοῖς τοῦ βασιλέως ἀσεβήμασι κατηκολούθησε: *Particeps pœna & populus erit, excidet quippe felice terra, sparsusque per loca transeuphratensia exsulabit, quod impietati regis socium se fecerit.* §. XVII.

De pœna non teneatur] Maimonides titulo גולה c. VII, sectione 6. Gemara Baba Cama cap. IX, §. II. §. XIX.

Sed in bonis] Vide Concilium Toletanum VIII, in causa Reccesvinthi. vide quæ supra hoc libro, c. XIV, §. 10. Nulla est persona quæ ad vicem ejus qui è vita emigraverit propius accedat, quam hæres, ut Cicero ait secundo de legibus.

CAPUT XXII.

De causis injustis.

Lib. II, *c.* I. DIximus supra, cum de causis agere institueremus, causas alias
esse justificas, alias suasorias. Polybius, qui id discrimen primus notavit, * illas vocat προφάσεις, quia palam proferri solent,
(titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας. Sic in
bello Alexandri adversus Darium πρόφασις fuit ultio injuriarum quas
Persæ Græcis intulerant, αἰτία cupido gloriæ imperii & divitiarum,
cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex Xenophontis &
Agesilai expeditionibus. Sic πρόφασις belli Punici secundi controversia de Saguntο, causa indignatio Carthaginiensium ob pactiones
quas Romani iniquis temporibus ipsis expresserant, & aucti spiritus
Lib. I. ex secundis per Hispaniam rebus, quæ Polybio notata. Similiter
Thucydides belli Peloponnesiaci veram causam censet fuisse vires
Atheniensium augescentes & Lacedæmoniis suspectas, obtentum
vero controversiam Corcyrensium, Potidæensium & alia; * ubi
Livius lib. VII. tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiscet. Est idem discrimen
in oratione Campanorum ad Romanos cum adversus Samnites pugnasse se ajunt verbo pro Sidicinis, re pro seipsis: quod viderunt ubi
conflagrassent Sidicini ad se trajecturum esse incendium. Antiochum
Lib. XXXVI. quoque Livius memorat in Romanos bella suscepisse, in speciem
causas habentem Barcillæ necem & alia quædam, revera quod ex
labente Romanorum disciplina spem magnam concepisset. Sic Plutarchus notat non ex vero objectum Antonio à Cicerone quod
causa esset belli civilis, cum Cæsar bellandi certus * prætextum tantum ab Antonio cepisset.

II. Sunt qui neutro causarum genere feruntur in bella, * periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi. Horum vitium hu-
Lib. II *de Clem. c.* 7. manum excedit modum, θηριότητα Aristoteles vocat. De his Seneca:
*Possum dicere non esse hanc crudelitatem, * sed feritatem, cui voluptati sævitia est: possumus insaniam vocare: nam varia sunt genera ejus, & nullum certius quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit.* Cui sententiæ
perquam similis est illa Aristotelis ultimo Nicomachiorum: δόξαι γὰρ

ἂν

ὢν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίγνοιντο. *Omnino enim crudelis habendus sit qui ex amicis hostes faciat pugnandi & fundendi sanguinis cupiditate.* Dion Prusæensis: τὸ δὲ καὶ χωρὶς ὑποθέσεως πολεμεῖν καὶ μάχεσθαι, τί ἄλλο ἢ μανία παντελής ἐστι καὶ διὰ ταύτην κακῶν ἐπιθυμία; *Nam sine causa in bella ac pugnas ferri, mera est insania malum sibi quærens.* Idem ille Seneca epistola IV, *Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci.* Orat. XXXVIII.

III. Plerique vero bellantium causas suasorias habent, aut sine justificis, aut cum justificis. Sunt qui justificas plane non curant, de quibus dici potest illud quod à Romanis Iurisconsultis est proditum, prædonem esse eum, * qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert, nisi quod possideat. Aristoteles de belli suasoribus: ὡς οὐκ ἄδικον τοὺς ἀστυγείτονας καταδουλοῦσθαι, καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας πολλάκις οὐδὲν φροντίζουσι; *qui justum sit vicinos innoxios in servitutem redigere, sæpe nihil curant?* Talis Brennus qui omnia dicebat esse validiorum. Talis Silio Annibal, cui I Rhet. III.

pro fœdere, proque
Iustitia est ensis.

Talis Attila, & quibus illud in ore est,

Quæritur belli exitus,
Non causa.

Et: *Hac acies victum factura nocentem est:*

Et, *Id in summa fortuna æquius quod validius.*

Nec male his aptes illud Augustini: *Inferre bella finitimis, & inde in cetera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est?* De talibus bellis Vellejus: *Bella non causis inita, sed prout eorum merces fuit.* Apud Ciceronem legimus de Officiis primo: *Ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si justitia vacat, non modo virtutis non est, sed potius * immanitatis omnem humanitatem repellentis.* Andronicus Rhodius: οἱ μεγάλων ἕνεκα κερδῶν λαμβάνοντες ὅθεν οὐ δεῖ, πονηροὶ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄδικοι καλοῦνται· οἷοί εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθοῦντες. *Qui magni compendii sui causa accipiunt unde non oportet, hi pravi, impii, injusti appellantur, * quales sunt tyranni & urbium vastatores.* Lib. IV de Civit. Dei, c. VI.

IV. Alii causas quasi justificas adferunt, quæ expensæ ad rectam rationem injustæ reperiuntur: & ut Livius loquitur, non certamen juris, sed vim quæri apparet. Reges plerosque, ait Plutarchus, duobus nominibus, pacis & belli, tanquam nummis uti, non ad id quod justum est, sed ad id quod expedit. Quæ autem sint causæ injustæ, cognosci aliquatenus potest ex justis causis quas hactenus explicavimus. Rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa genera annotabimus. Pyrrho.

V. Metum ergo ex vicina potentia non sufficere supra diximus. Vt enim justa sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet, non tantum de potentia, sed & de animo, & quidem ita constet, ut certum id sit ea certitudine quæ in morali materia locum habet. Quare minime est probanda eorum sententia, qui justam belli causam statuunt, si vicinus nulla pactione impeditus in suo arcem

faciat, aut munitionem aliam quæ damnum aliquando dare possit. Nam adversus tales metus contrariæ in suo munitiones & siqua sunt similia remedia quærenda sunt, non vis bellica. Injusta igitur bella
Zonaras. Romanorum in Philippum Macedonem, Lysimachi in Demetrium,
Pausan. l. I. ni alia causa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia: quieti, secretique: nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. promta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.*

VI. Nec utilitas par jus facit cum necessitate.

VII. Ita ubi laxa est matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium causam bello præbere non potest: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, * Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ sedis amor, ut paludibus & solitudinibus relictis solum fœcundius possideatur: quam Germanis veteri-
Hist. IV. bus bellandi causam fuisse ait Tacitus.

Vict. de Ind. rel. I, n. 31. IX. Æque est improbum inventionis titulo sibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, etiamsi is qui tenet sit improbus, de Deo male sentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio est eorum quæ nullius sunt.

X. Neque ad dominium requiritur, aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: nisi quod hoc videtur posse defendi, si qui sint populi omnino destituti à rationis usu, eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam sunt necessa-
Vict. de bello. n. 5, 6, 7, 8. Id. l. 11, n. 18. ria. Nam quæ alibi diximus de sustentatione dominii, quam pro infantibus & amentibus facit jus gentium, ad eos populos pertinet, cum quibus est pactorum commercium: tales autem non sunt popu-
Plato de Repub. l. 11, c. 3. Eurip. Hecuba. li si qui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte & quod ingenio cedere viderentur, hostes sibi quasi naturaliter dicebant. Quatenus au-
Liv. l. XXXI. Iso. Panath. Hoc libro c. XX, s. 40. tem ob peccata gravia & naturam aut societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit, alia est quæstio, & modo, cum de pœnarum jure ageremus, nobis tractata.

XI. Sed * nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est αὐτονομία, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus * bello præstare potest. Nam libertas cum natura competere hominibus aut populis dicitur, id intelligendum est de jure naturæ præcedente factum omne humanum, & de libertate κατὰ στέρησιν, non de ea quæ est καθ' ἐναντιότητα, hoc est ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat ne unquam serviat: nam hoc sensu nemo liber est. quo pertinet illud
Senec. III, contr. 21. Albutii: *Neminem natum liberum esse, neminem servum; hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Et Aristotelis illud: νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν
I Pol. δ' ἐλεύθερον: *è lege venisse ut alius esset liber, alius servus.* Quare qui legitima causa in servitutem, sive personalem sive civilem devenerunt,
I Cor. VII, 21. contenti sua conditione esse debent, ut & Paulus Apostolus docet, δοῦλος ἐκλήθης, μή σοι μελέτω, *Vocatus es ad servitutem, ne id te torqueat.*

XII. Neque

XII. Neque minus iniquum armis subigere aliquos velle, quasi dignos qui serviant, quos & naturaliter servos interdum Philosophi vocant. Non enim siquid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent usum libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos quæsitum sit. Infantium plane alia est ratio, quorum regimen, cum ipsi jus exercendæ ἀυθηγεμονίας actionumque suarum moderandarum non habeant, occupanti & idoneo natura concedit.

Vict. de Ind. n. 24. Ayala de jure belli, lib. 1. c. 2. n. 29.

XIII. Vix adderem stultum esse titulum quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos & incognitos hactenus populos jus imperandi habeat, nisi Iurisconsultorum diu princeps habitus Bartolus hæreticum ausus esset pronuntiare qui id negat; nimirum quia & Imperator interdum se * mundi dominum vocet, & in sacris litteris imperium illud, quod * Romaniam posteriores scriptores vocant, appelletur * τῆς οἰκουμένης nomine: qualia sunt & illa:

Covar. c. peccatum. p. 2. §. 9. n. 5. & seq.
Ad L. Hostes. D. de captivis. L. ἀξίωσις. ad L. Rhod.

Orbem jam totum victor Romanus habebat,

multaque similia per complexionem, aut excessum, aut excellentiam dicta: quippe cum & in iisdem sacris litteris sola * Iudæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης. quo sensu accipiendum dictum vetus Iudæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, * id est in medio Iudææ, sicut in medio Græciæ Delphi similiter dicti orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant Dantis argumenta, quibus probare nititur Imperatori jus tale competere, quia id humano generi expediat. Nam commoda quæ adfert suis compensantur incommodis. Vt enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire potest quæ regi nequeat, sic & hominum numerus & locorum distantia tanta esse, ut unum regimen non ferat. Deinde vero concesso hoc expedire, jus imperii non sequitur, ut quod nisi ex consensu aut pœna nasci nequit. Ne in omnia quidem quæ olim fuere populi Romani, Imperator Romanus jus nunc habet. multa enim ut bello quæsita, ita bello amissa sunt, alia pactionibus, alia derelictione * in aliarum gentium aut regum jus transierunt. Quædam etiam civitates olim plane subditæ, postea tantum ex parte subditæ, aut tantum inæqualiter fœderatæ esse cœperunt. Nam omnes hi modi aut amittendi aut mutandi juris, non minus adversus Rom. Imperatorem, quam adversus alios valent.

Luc. II, 1.
Arist. VII. Pol. IV.
Selv. verb. bellum. p. 1. n. 21.
Covar. loco citato, n. 9.

XIV. Sed & Ecclesiæ jus fuerunt qui adsererent etiam in populos ignotæ hactenus partis terrarum, cum tamen ipse Paulus Apostolus aperte dixerit eos qui extra Christianismum sunt judicandi sibi jus non esse. τί γάρ μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; 1 Cor. V, 12. Et quod jus Apostolis judicandi competiit, quanquam etiam ad res terrenas suo modo pertinebat, erat tamen cœlestis, ut ita dicam, non terrestris ingenii, exercendum scilicet non per arma & flagra, sed per verbum Dei generaliter propositum, & ad circumstantias peculiares aptatum, per sigillorum divinæ gratiæ exhibitionem, aut negationem, prout cuique conduceret: postremo loco etiam per vindictam non naturalem, sed natura ipsa superiorem, ac proinde à Deo procedentem:

Vict. de Ind. rel. 21, & seq. Ayala L. 1, n. 29.

qualis in Anania, Elyma, Hymenæo, & aliis apparuit. Christus ipse, à quo omnis potestas ecclesiastica fluxit, & cujus vita exemplar est

Ioh. XVIII. 36.

Ecclesiæ, qua talis est, propositum, negavit regnum suum esse de hoc mundo, hoc est, ejus naturæ cujus sunt cætera regna: addens alioqui

Vid. Petr. Dam. l. 11, *epist.* 9. & *Bern. epist.* 221.

futurum fuisse, ut more aliorum regum opera militum uteretur. Nunc vero etiamsi legiones voluisset poscere, poposcisset, non hominum, sed Angelorum, Matth. XXVI, 53. Et quicquid fecit pro jure suæ potestatis, id fecit non humana, sed divina virtute, etiam tum cum nundinatores è templo ejecit. Flagrum enim tum quoque divinæ iræ erat signum, non instrumentum; ut alias sputum & oleum * signum medendi, non remedium. Augustinus ad indicatum Iohannis locum: *Audite ergo Iudæi & gentes: audi circumcisio: audi præputium: audite omnia regna terrena: * non impedio dominationem vestram in hoc mundo: regnum meum non est de hoc mundo. Nolite metuere metu vanissimo, quo Herodes ille major, cum Christus natus nuntiaretur expavit, & tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit, timendo magis quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non est de hoc mundo. quid vultis amplius? Venite ad regnum, quod non est de hoc mundo: Venite credendo, & nolite sævire metuendo.* Episcopo inter cætera interdicit Paulus ne percussor sit, 1 Timoth. III, 2. *ἀνάγκῃ κρατεῖν, imperare imposita necessitate*, ea scilicet quæ ex humana vi proficiscitur, regum esse non Episcoporum,

Act. Ap. hom. III, *epist. ad Tit. hom.* 1. *ep.* 1. *ad Thess. hom.* IV *de sacerd. Lib.* II.

* dixit Chrysostomus. Et alibi: *Non est nobis data potestas ut auctoritate sententiæ* (talis scilicet quæ jus exsequendi per manum regiam, aut militarem, * aut juris qualiscunque humani ademtionem in se contineat) *cohibeamus homines à delictis:* Et Episcopum officio suo fungi ait *οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα, non cogendo, sed suadendo.* Et ex his quidem satis apparet, Episcopos, qua tales sunt, jus regnandi in homines humano more nullum habere. * Hieronymus regem & Episcopum comparans: *Ille nolentibus præest, hic volentibus.* An vero reges ipsi iis qui Christianam religionem rejiciunt arma quasi pœnæ nomine inferre possint, supra capite de pœnis à nobis disquisitum est quantum instituto sufficit.

XV. Hoc quoque moneho non frustra, sed quia veteribus recentia conferens magnum malum, ni caveatur, prævideo, justam belli causam non dare * spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod * quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu, etiam rerum certarum latere nos possunt tempora, ac postremo prædictio, nisi expressum adsit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus quæ prædixit, sæpe per improbos homines, aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque sciendum est, si quis quid debet, non ex justitia propria, sed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, misericordia, dilectione, id sicut in foro exigi non potest, ita nec armis deposci. Nam ad utrumque horum non sufficit, ut id quod postulatur sit ex morali ratione faciendum, sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud, quale jus interdum leges divinæ & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum. quod cum sit, nova tunc debendi

debendi ratio accedit, quæ jam ad justitiam pertinet. Id cum deest, injustum ex hac causa bellum est, ut Romanorum in regem Cypri tanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad reposcendam gratiam: alioqui contractus esset, non beneficium.

XVII. Notandum & hoc sæpe accidere, ut bello causa quidem justa subsit, sed vitium actioni accidat ex animo agentis: sive quod aliud quiddam, non illicitum per se, magis & principalius animum movet quam jus ipsum, puta * honoris studium aut utilitas aliqua, sive privata, sive publica, quæ ex bello ipso seorsim à causa sua justifica considerato exspectatur: sive quod adest affectus plane illicitus, ut gaudium acquiescentis in malo alieno sine boni respectu. Sic Aristides de Societate secunda Phocenses ait merito periisse, at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferebat, seu augendo imperio. *Vna & ea vetus causa bellandi est*, inquit Sallustius, *profunda cupido imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipuæ bellorum causa*, apud Tacitum. & in Tragœdia:

Vict. de jure bell. n. 2.

† Sen. Hipp.

Contra Faustum, lib. xxii, c. 74.

Covar. d. §. 1, n. 2.

Cajet. 2, 2, q. 40. art. 1.

Silvester in verbo bellum n. 2.

Summa Ang. in verbo Bellum, n 5. Sum.

Ros. ib. n. 3. & 8.

Th. 2, 2, 66, 8.

> † *Rupere fœdus impius lucri furor*
> *Et ira præceps.*

Quo & Augustini illud recte referas: *Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus, & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt quæ in bellis jure culpantur.* Sed hæc, ubi causa justifica non deest, peccatum quidem arguunt, ipsum tamen bellum proprie injustum non faciunt, unde nec ex tali bello restitutio debetur.

Annotata ad Caput XXII.

§. 1. Illas vocat *προφάσεις quia palam proferri solent (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας*] Sic & Plutarchus distinguit in Galba, & Dion in rebus Cæsaris & Pompeji: Et Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excerpto legationum 126. Cum Suetonio recte illas prætextum, has causas dixeris. Ita enim ille de Julio Cæsare: *Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: causas autem alias fuisse opinantur.* Thucydides alibi distinguit πρόφασιν & τὸ ἀληθὲς ut in Atheniensium motu adversus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egestanis, res ipsa, cupiditas Siciliæ sibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud πρόφασιν prætextum vocat, hoc διάνοιαν propositum. utrumque est in libro Thucydidis VI. Appianus etiam προφάσεων vocem usurpat in Mithridatico. idem Civilium V, ubi de rupta pace inter Octavium & Sextum Pompejum agit, dicit αἰτίας causas alias intus fuisse, alias quæ præferebantur. Agathias libro quinto id quod alii πρόφασιν, vocat σκῆψιν καὶ προκάλυμμα, figmentum & obtentum, cui opponit αἰτίαν in historia Hunni Zanurganis. Adde quæ diximus supra libri hujus capite 1, §. 1. Procopius Persicorum II dicit stultum esse non libere loqui, ubi dux est justitia, comes utilitas.

Vbi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiscet] sic & libro V de

de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat πρόφασιν, mox vocat αἰτίαν, quomodo & Græcum ἀρχὴν, Latinum principiorum vocem, aliasque ejus generis, esse sensus ambigui notavimus d. c. 1, §. 1. hujus libri. Scriptores Constantinopolitani Imperii id quod alii πρόφασιν sæpe πάτροκλον vocant, nimirum ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patroclo sumpsit materiam.

Prætextum tantum ab Antonio cepisset] ταῦτα πάλαι δεομένῳ προφάσεως σχῆμα καὶ λόγον εὐπρεπῆ τοῦ πολέμου παρέσχεν. *Hæc pridem prætexto opus habenti speciem aliquam & decorum titulum bellandi dedere.* Verba sunt in hac historia Plutarchi. Lucani autem:

Cunctasque pudoris
Rumpunt fata moras. Iustos Fortuna laborat
Esse ducis motus & causas invenit armis.

§. II. *Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi*] De Alanis Ammianus libro XXXI: *Vt hominibus quietis & placidis otium est voluptabile, ita illos pericula juvant & bella.*

Sed feritatem] Idem libro II de Ira c. 5: de Apollodoro locutus & Phalaride: *Hæc non est ira, feritas est.*

§. III. *Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert, nisi quod possideat*] L. Pro hærede, §. ultimo & sequentibus legibus. D. de Hæreditatis petitione. Talis Herulorum in Langobardos πόλεμος ἀπρόφασις, bellum sine prætextu. Galli apud Livium v, *in armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.*

Immanitatis omnem humanitatem repellentis] Agathias libro II: ὅσοι δὲ κέρδους ἕνεκα ἢ δυσμενείας ἀλόγου, μηδὲν ἔγκλημα ἔνδικον ἔχοντες, ἐπιφοιτῶσιν ἀνὰ τὴν ὀθνείαν τοὺς μηδὲν ἠδικηκότας σινόμενοι, οὗτοι δὲ ἀλάζονές εἰσι καὶ ἀτάσθαλοι. *Qui vero aut lucri causa aut cæco odio nullam habentes justam querelam, alienas terras invadunt innoxiis noxii, hi homines sunt & superbi & improbi.* Exemplum nobis dat illustre Menander Protector. ὅγε Βαϊανὸς ὁ τῶν Ἀβάρων χάγανος οὐδεμιᾶς ἀφορμῆς ἢ σκήψεως λαβόμενος, οὐδὲ ψευδῆ γοῦν κατὰ Ῥωμαίων αἰτίαν ἀξιώσας ἵνα συνθεῖναι, ἀναισχυντότατα καὶ βαρβαρικώτατα παρέλυσε τὰς συνθήκας. *Bajanus Avarorum chaganus, nulla occasione aut obtentu, ne conatus quidem causam vel falsam contra Romanos comminisci, inverecunde planeque barbarum in morem exuit pacta.*

Quales sunt tyranni] Bene Philo ad Decalogum: ὅσοι τοίνυν τῶν κλεπτῶν ἰσχὺν προσέλαβον, ὅλας συλῶσι πόλεις, ἀλογοῦντες τιμωριῶν, διὰ τὸ ἐπικυδέστεροι τῶν νόμων εἶναι δοκεῖν. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὰς φύσεις, οἱ τυραννίδος καὶ δυναστειῶν ἐπιθυμοῦντες, οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπάς, σεμνοῖς ὀνόμασι τῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἐπικρύπτοντες ληστείαν τὸ ἀληθέστερον. *Qui vero furum vires nacti sunt, hi totas prædantur urbes, pœnarum securi, quod supra leges eminere videantur. Tales sunt homines ingenio minime civili, dominatuum & potentatus avidi, magna furta committentes, qui pulchris nominibus magistratuum & imperiorum id obtegunt quod verius latrocinium appelletur.* Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curtio, Iustino, Seneca & Augustino producta sunt ad dictum cap. 1, §. 1, libri hujus.

§. VII. *Darius in Scythas*] Antonius Caracalla in Artabanum Parthorum regem. Vide Xiphilinum.

§. XI. *Nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est αὐτονομία, quasi naturaliter*

liter & semper quibusvis competat, jus bello praestare potest] Vide Concilium IV Toletanum, & quae nos supra cap. IV hujus lib. §. 14.

Mundi Dominum vocet] Vt in Concilio Chalcedonensi Actione XI, & XII. §. XIII.

Romaniam posteriores Scriptores vocan] Vt & Athanasius ad Solitarios. id vix sexta pars erat mundi tunc cogniti.

Τῆς οἰκουμένης nomine] Philo de legatione: *τῶν πλείστων καὶ ἀναγκαιοτάτων μερῶν τῆς οἰκουμένης, ἃ δὴ καὶ κυρίως ἄν τις οἰκουμένην εἴποι, δυσὶ ποταμοῖς ὁριζομένην Εὐφράτῃ τε καὶ Ῥήνῳ. De pluribus utilissimisque orbis partibus loquor, quas & eminenter aliquis orbem appellet, definitum amnibus duobus Euphrate & Rheno.*

Iudaea saepe veniat nomine τῆς οἰκουμένης] Hieronymus: *Nomen terrae, etiam cum additum particula omnis, restringi debet ad eam regionem de qua sermo est.*

Id est in medio Iudaea] Discas hoc ex Iosephi libro III belli Iudaici.

In aliarum gentium aut regum jus transierunt] Exemplum sume in Hispania, de qua vide Gomezium in §. fuerat. num. 5, de actionibus: Panormitanum in c. Venerabilem. col. 9, de Electione. Iasonem in L. Cunctos populos. col. 2, c. de summa trinitate. Menochium cons. 11, num. 102. Cardinalem Tuschum practicarum conclusionum 345. §. Rex Hispaniae. Molinaeum in cons. Paris. in pr. num. 20. Chassanaeum de Gloria Mundi parte V, consid. 28. Azorium Institutionum moralium lib. 11, c. 5, p. 2.

Signum medendi] Bene hoc explicat Abulensis ad Matth, IX. §. XIV.

Non impedio dominationem vestram in hoc mundo] Hilarius Arelatensis: *Non enim ad hoc venerat Christus, ut alienam invaderet gloriam, sed ut suam donaret: non ut regnum terrestre praeriperet, sed ut caeleste conferret.*

Dixit Chrysostomus] Verba ejus sunt de Sacerdotio Libro II: *μάλιστα μὲν οὖν τοῖς χριστιανοῖς οὐκ ἀφεῖται πρὸς βίαν ἐπανορθοῦν τὰ τῶν ἁμαρτανόντων πταίσματα. ἀλλ' οἱ μὲν ἔξωθεν δικασταὶ τοὺς κακούργους, ὅταν ὑπὸ τοὺς νόμους λάβωσι, πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἄκοντας τοῖς τρόποις κωλύουσι χρῆσθαι τοῖς αὐτῶν. ἐνταῦθα δὲ οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα δεῖ ποιεῖν ἀμείνω τὸν τοιοῦτον. οὔτε γὰρ ἡμῖν ἐξουσία τοιαύτη παρὰ τῶν νόμων δέδοται πρὸς τὸ κωλύειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. οὔτε, εἰ καὶ ἐδέδοτο, εἴχομεν ὅπου καὶ χρησαίμεθα τῇ δυνάμει, οὐ τοὺς ἀνάγκῃ τῆς κακίας ἀλλὰ τοὺς προαιρέσει ταύτης ἀπεχομένους στεφανοῦντος τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο πολλῆς χρεία τῆς μηχανῆς ἵνα πεισθῶσιν ἑκόντες ἑαυτοὺς ὑπέχειν τοῖς παρὰ τῶν ἱερέων θεραπείαις οἱ κάμνοντες. Omnium maxime Christianis non licet vi castigare sontium delicta. Seculi quidem judices, ubi maleficos sub legum potestatem nacti sunt, multum potestatis jus exercent, & invitos quamvis prohibent ex suopte ingenio vivere. At apud nos non cogendo sed suadendo id agendum est, ut qui ejusmodi sit melior evadat. Neque enim nobis à legibus ad coercendos peccatores potestatis jus datum est, &, si datum maxime esset, locus non esset juris ejus exercendi, cum Deus coronet non eos qui necessitate, sed qui voluntate libera à malo abstinent, quare multo labore opus ut persuadeantur morbidi sponte sua se praebere sacerdotali curationi.* Et mox: *οὐ γὰρ ἑλκύσαι πρὸς βίαν ἔστιν, οὐδὲ ἀναγκάσαι φόβῳ: Neque enim qui à fide aberrat vi pertrahi, imo nec metu compelli potest.* Idem ad Ephesios IV, *εἰς διδασκαλίαν λόγου προεχειρίσθημεν οὐκ εἰς ἀρχὴν, οὐδὲ εἰς αὐθεντίαν. συμβούλων τάξιν ἐπέχομεν παραινούντων· ὁ συμβουλεύων λέγει*

τοῦ περὶ ἑαυτῆς, οὐκ ἀναγκάζων τὸν ἀκροατὴν, ἀλλ' αὐτὸν ἀφίησι τῆς τῶν λεγομένων αἱρέσεως κύριον. *Ad docendos vero homines constituti sumus, non ad imperium, non ad exercitium potestatis. Consiliariorum locum obtinemus suadentium. qui consilium dat, de suo dicit, auditorem non cogit, sed liberam ei relinquit electionem circa ea quæ dicuntur.* Ambrosius libro II de Cain & Abel, c. 4: *Sacerdos quidem officium suum exhibet, at nullius potestatis jura exercet.* Citatur c. verbum. de Pœnitentia distinct. 1.

Aut juris qualiscunque humani ademtionem] Ad reges enim non ad ecclesiam pertinet judicare de feudis, c. novit de judiciis: de Feudis: de possessionibus, c. causam quæ inter qui filii sint legitimi. Reges enim superiorem in temporalibus minime recognoscunt, c. Per venerabilem eod. tit. *Christus voluit ut Christiani Imperatores pro vita æterna Pontificibus indigerent, & Pontifices pro cursu temporalium rerum Imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritalis actio à carnalibus distaret incursibus & Deo militans minime sæcularibus negotiis se implicaret.* c. quoniam. distinct. x, &c. cum ad verum. distinctione XCVI. unde aliena non sunt quæ libro primo sunt posita, c. II, §. ultimo, ex sexto & octuagesimo canone eorum qui Apostolici dicuntur, & quæ in eam rem ibi plura in textu notisque afferuntur.

Hieronymus] Idem in Epitaphio Nepotiani: *Minus dicet episcopo quam regi. Ille enim nolentibus præest: hic volentibus. Ille terrori subjicit, hic servituti donatur.* Cassiodorus lib. XI, in epistola ad Episcopos: *Episcopus doceat, ne judex possit invenire quod puniat.* Fredericus Primus Imperator apud Guntherum Ligurino de Pontifice:

Ecclesiam regat ille suam, divinaque jura
Temperet: imperium nobis fascesque relinquat.

Suennonem Daniæ regem excommunicatum cum Roschildensis Episcopus Wilhelmus ab ingressu Ecclesiæ oppositu baculi pastoralis arceret, & regii capulis admoverent manum, fecit quod Episcopi erat, & cervicem porrexit. Adde quæ supra habuimus lib. I, §. 5.

§. XV. *Spem conceptam ex aliquo divinorum oraculorum explicatione*] Vide de Theodoto quodam Gratiani tempore Zosimum & Ammianum Marcellinum: de Ioanne Cappadoce Procopium Persicorum II, & Leunclavium historiæ Turcicæ libro XVIII.

Quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu] Clausi enim obsignatique sunt libri Prophetici ad præfinitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis XII, 4, 8, 9. Hieronymus ad Danielem: *Si propheta audivit & non intellexit, quid facient hi qui signatum librum & usque ad tempus consummationis multis obscuritatibus involutum præsumtione mentis edisserunt?* Procopius Gotthicorum II: τῶν γὰρ Σιβύλλης λογίων τὴν διάνοιαν πρὸ τοῦ ἔργου ἐξευρεῖν ἀνθρώπῳ, οἶμαι, ἀδύνατα εἶναι. *Sibyllinorum oraculorum sensum ante rei eventum invenire existimo supra hominem esse.* Mox: τοῦτο τι ἀδύνατόν ἐστιν ἀνθρώπῳ ὁτῳοῦν πρὸ τοῦ ἔργου τῶν Σιβύλλης λόγων ξυνεῖναι, ἢν μὴ καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς ἐκβὰς ἤδη τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ λόγου ἐς πεῖραν ἐλθὼν, ἀκριβὴς τοῦ ἔπους ἑρμηνευτὴς γένηται. *Fieri nequit, ut homo qualiscunque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, sed exspectandum, donec ipsa dies, re jam consummata & verbis experiendo comprobatis,*

probatis, certa fiat carminum interpres. Gregoras libro v: *ἀλλ' ὥσπερ καὶ τἆλλα τῶν χρησμῳδουμένων δυστέκμαρτά ἐστι καὶ δυσξύμβολα καὶ πλείστας δεχόμενα τὰς ἀνελίξεις καὶ ἀναπτύξεις μέχρι αὐτῆς ἐκβάσεως, οὕτως καὶ οὗτος ὁ χρησμὸς ἐπλάνα τοὺς πλείστους, καὶ αὐτὸν δὴ τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον μέχρι αὐτῆς τελευτῆς, ὡς εἰρήσεται· ἐξ ἀνθρώπων δ' αὐτοῦ γενομένου, αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ χρησμὸς διεσάφησεν. Sicut & prædictiones aliæ difficillimæ conjectu interpretatuque sunt, quod & multa habeant involucra, & explicationes recipiant multas, ita & hoc oraculum decepit omnes ipsumque Imperatorem quamdiu ei vita mansit. Eo autem erepto rebus humanis ipsum semet oraculum hominibus aperuit.* Cavete vobis nimis audaces Theologi: cavete vobis à nimis audacibus Theologis Politici. Dignus qui inspiciatur locus apud Thuanum libro LXXIX, in anno CIↃ IↃLXXXIII, de Iacobo Brocardo.

Honoris studium] Quod vitium maxime nobis virtutis quadam imagine blanditur. Sed recte monet Augustinus libro III de civitate Dei, cap. 14, *Satius esse cujuslibet inertiæ pœnas luere, quam illorum armorum gloriam quærere.* Repete quæ ex Agathia supra posuimus hic ad §. 3. §. XVII.

CAPUT XXIII.

De causis dubiis.

I. *Dubitandi causa in moralibus unde.*
II. *Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.*
III. *Iudicium in alteram partem duci argumentis rerum:*
IV. *Aut auctoritate.*
V. *Si utrinque dubitetur in re gravi, & alterum sit eligendum, sumendum quod est tutius:*
VI. *Unde sequi tali casu à bello abstinendum.*
VII. *Id autem vitari posse colloquio:*
VIII. *Aut arbitrio: ubi de Christianorum regum officio circa partes bellantes:*
IX. *Aut etiam sorte.*
X. *Certamen singulare ad vitandum bellum an permitti possit.*
XI. *Meliorem esse conditionem possidentis in pari dubio.*
XII. *Si neuter possideat in pari dubio rem dividendam.*
XIII. *An bellum utraque ex parte justum dicatur multis distinctionibus explicatur.*

Verissimum est quod scripsit Aristoteles, in moralibus non æque, ut in mathematicis disciplinis certitudinem inveniri: quod eo evenit, quia mathematicæ disciplinæ à materia omni formas separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt, * ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est medii. At in moralibus circumstantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ de quibus agitur * solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id quod fieri oportet, & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calescente. Et hoc est quod ait Aristoteles, *ἔστι χαλεπὸν ἐνίοτε τὸ κρίνειν ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον, quod cui anteponendum sit difficilis sæpe est judicatio.* Andronicus autem Rhodius: *τὸ κατ' ἀλήθειαν δίκαιον δυσχερές ἐστι τοῦ δοκοῦντος διελεῖν: difficile est id quod vere justum est ab eo quod tale videtur discernere.*

1 Eth. Nic. 1.

III Nicom.

II. Primum autem illud est tenendum, etiamsi quid justum reipsa est, sed ab eo fit qui omnibus expensis injustum id existimat, actum esse vitiosum. Hoc enim est quod dicit Paulus Apostolus, quicquid non fit ex fide peccatum esse: * quo in loco fides animi judicium de re significat. Nam vim judicatricem humanis actionibus ducem Deus addidit, qua contemta obbrutescit animus. Sæpe autem accidit, ut judicium nihil certi monstret, sed hæsitet: quæ hæsitatio si attenta consideratione expediri nequeat, sequendum erit illud Ciceronis: *Benè præcipiunt * qui vetant quicquam agere quod dubites æquum sit an iniquum.* Hebræi magistri dicunt: הסתלק מן הספק *abstine te à re dubia.* Sed hoc locum habere non potest, ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere quod minus iniquum ei videtur. Semper enim ubi electio evadi non potest, minus malum rationem induit boni: *τὸ ἐλάχιστον ληπτέον τῶν κακῶν*, ait Aristoteles: Cicero, *de malis minima.* Quintilianus: *In comparatione malorum, boni locum obtinet levius.*

Rom. XIV, 23.
De Of. l. I.
Covar. tom. 1 de matr. p. 2, c. 7, §. 2, n. 9.
Nic. II, c. 9.
Cic. Of. III.

III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus non in medio hæret, sed huc aut illuc ducitur * argumentis ex re petitis, aut ex opinione quam habet de aliis hominibus sententiam super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est * illud Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena ope. Argumenta ex re petuntur è causis, effectis & adjunctis aliis.

Vasques 1, 2. disp. 62, cap. 1, num. 1. Med. 1, 2. quæst. 14.

IV. Sed ad hæc recte noscenda, usu quodam & peritia opus est; quam qui non habent, ut activum judicium recte conforment, tenentur audire sapientum consilia. Nam *ἔνδοξα*, sive probabilia sunt, Aristotele teste, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe sapientibus; iisque rursum, aut omnibus, aut pluribus, aut præstantioribus. Et hac via judicandi maxime utuntur reges quibus artium momenta ediscere aut expendere vix vacat.

Vict. de Ind. rel. 1, n. 12, & de jure bel. 21, & 24.
Arist. 1 Top. cap. 1.

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ.

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Aristides de concordia ad Rhodios ait, sicut in facti quæstionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei stant testes, ita sententiarum eas sequendas quæ plurimis præstantissimisque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non nisi consulto collegio fecialium ad id instituto, Imperatores Christiani vix nisi auditis Episcopis, bella suscipiebant, ut si quid esset quod religionem posset injicere, ejus monerentur.

V. Accidere autem in multis controversiis potest, ut ab utraque parte probabilia se ostendant argumenta, sive intrinseca, sive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, si res mediocres sunt de quibus agitur, videtur vitio carere posse electio, in utramvis partem ceciderit. At si de re magni momenti, ut de supplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum discrimen quod est inter eligenda, * præferenda est pars tutior, ut dici solet:

In istam partem potius peccato tamen.

Ideo satius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare. Scriptor problematum quæ Aristotelis nomen præferunt: *ἐνεργὸς ἡμῶν μᾶλ-*

Sect. 29.

μᾶλλον ἂν προείλοιτο τὸν ἀδικοῦντα ἀποψηφίσασθαι ὡς οὐκ ἀδικεῖ, ἢ τὸν μὴ ἀδικοῦντα καταψηφίσασθαι ὡς ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικοῦντα, legitur μὴ ἀδικοῦντα, & contra.) *Nemo est nostrum, ait, qui non malit absolvere quamvis nocentem, quam damnare innocentem.* Et mox addit rationem quam jam dedimus: ἔστι γὰρ ὅταν τις ἀμφιδοξῇ τὸ ἐλάττω τῶν ἁμαρτημάτων αἱρετέον. *Nam ubi quis dubitat, eligendum in quo minus delinquitur.* Antiphon: εἰ δέον τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι· τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι ἀσέβημα. *Si errandum est, sine jure absolvere, quam per injuriam condemnare est sanctius. Nam in illo error est, in damnatione insontis, facinus.*

VI. Maximi autem momenti est bellum, ut ex quo mala plurima etiam in innocentes sequi soleant. Ideo inter sententias alternantes vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Fabius: Lib. I.

cauta speculator mente futuri,
Nec lætus dubiis parvisque lacessere Martem.

Tres autem sunt modi quibus vitari potest, ne controversiæ in bellum erumpant.

VII. Primum est colloquium: *Cum duo sint genera disceptandi*, ait Cicero, *unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet priore.* De Off. I. Vid. de jure bel. n. 28.
Et Terentius:

* *Omnia prius experiri quam armis sapientem decet:*
Qui scis, an quæ jubeam sine vi faciat?

Apollonius Rhodius dixit: Μηδ᾽ αὔτως ἀλκῇ σφὶν ἐπισσὶ γε πειρηθῆναι. Et Euripides:

Λόγοισι πείσων· εἰ δὲ μή, βίᾳ δορός.
Verbis id impetrabo; sin nequeo, manu.

Idem reprehendit Supplicibus civitates quæ hanc viam omitterent;

Et vos quoque urbes quæ quod est verbis datum
Transigere, potius ferris ad cædem arbitram,

Achilles Iphigenia in Aulide:

Si pares æquo, nil mea volis ope
Opus est, salutis est in hoc uno satis.
Ego simul amici gratiam servaverim:
Minusque vitio vertet omne agmen mihi,
Ratione si rem gesserim, non viribus.

Quod in Phœnissis apud Euripidem legimus;

πᾶν γὰρ ἐξαιρεῖ λόγος
ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν:

id auctum sic extulit apud Livium Phaneas: * *multa homines ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint.* Mardonius apud Herodotum Polymnia Græcos culpat hac in parte: τοὺς χρεὸν ἐόντας ὁμογλώσσους, κήρυξί τε διαχρεωμένους καὶ ἀγγέλοισι καταλαμβάνειν τὰς διαφορὰς καὶ παντὶ μᾶλλον ἢ μάχῃσι. *quos oportuit, cum ejusdem essent linguæ, caduceatorum & legatorum opera non prœliis controversias tractare.* Coriolanus apud Halicarnassensem: τὸ μὴ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ τυγχάνοντα τούτου πολεμεῖν, ἅπαντες ἂν ὁμολογοῦσιν εἶναι καλόν. *Siquis non aliena cupiat, sed sua postulet, atque iis non impetratis bellum*

bellum moveat, id omnium confessione aequum est. Apud eundem Halicarnassensem rex Tullus, *quae verbis componi nequeunt, ea armis* ait *decerni.* Apud Tacitum Vologeses: *aequitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta majoribus malueram.* Et rex Theodoricus: *Tunc utile solum est ad arma concurrere, cum locum apud adversarios justitia non potest invenire.*

Cass. III. Var. I.

VIII. Alterum est inter eos qui communem judicem nullum habent, * compromissum: ἐπὶ τὸν δίκας διδόντα οὐ νόμιμον ὡς ἐπ' ἀδικοῦντα ἰέναι, ait Thucydides: *In eum qui arbitrum accipere paratus est, nefas ut in injuriosum ire.* Sic de regno Argivo Adrastus & Amphiaraus Eriphylae judicium permiserunt narrante Diodoro. De Salamine inter Athenienses & Megarenses lecti judices tres Lacedaemonii. Apud dictum modo Thucydidem Corcyrenses Corinthiis significant paratos se disceptare controversias apud Peloponnesi civitates, de quibus inter ipsos convenisset. Et Periclem laudat Aristides, quod ut bellum vitaretur, voluerit δίκῃ διαλύσασθαι περὶ τῶν διαφόρων *de controversiis arbitros sumere.* Et Isocrates oratione adversus Ctesiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Atheniensibus controversias, de iis paratus esset ἐπιτρέπειν πόλει τινὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, *arbitrium permittere alicui civitati aequa utrique parti.* Sic olim Ardeates & Aricini, postea Neapolitani & Nolani controversias suas arbitrio populi Romani permiserunt. Et Samnites in controversia cum Romanis ad communes amicos provocant. Cyrus sibi & Assyrio arbitrum fert regem Indorum. Poeni in controversiis cum Masinissa, ut bellum vitent ad judicia provocant. Romani ipsi de controversia cum Samnitibus apud Livium ad communes socios. Et Philippus Macedo in controversia cum Graecis ait se arbitrio usurum populorum cum quibus pax utrisque fuisset. Parthis & Armeniis postulantibus Pompejus finibus regendis arbitros dedit. Fecialium Romanorum hoc praecipuum ait officium fuisse Plutarchus: μὴ ἐᾶν στρατεύειν πρότερον ἢ πᾶσαν ἐλπίδα δίκης ἀποκοπῆναι, *ne sinerent prius ad bellum veniri quam spes omnis judicii obtinendi periisset.* De Gallorum Druidibus Strabo: ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον, *olim & inter bellantes erant arbitri, ac saepe jam acie congressuros diremerunt.* Eodem officio functos in Iberia sacerdotes idem testis est.

Livius lib. VIII. — Xen. Cyrop. lib. II. — Lib. VIII. — Plutarch. Pomp. — Lib. XXXII. — Lib. IV. — Lib. XI.

* Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam si ut judicia alienorum à vera religione judicum vitarentur, & à Iudaeis & à Christianis arbitri quidam sunt constituti, & id à Paulo praeceptum, quanto magis id faciendum est, ut majus multo vitetur incommodum, id est bellum? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Christiano, ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen secundum ea quae alibi diximus cum temperamento quodam est intelligendum. Et tum ob hanc, tum ob alias causas utile esset, imo quodammodo factu necessarium, conventus quosdam haberi Christianarum potestatum, ubi per eos quorum res non interest aliorum controversiae definiantur: imo & rationes ineantur * cogendi partes ut aequis legibus pacem accipiant: quem & ipsum olim apud Gallos * Druidum fuisse usum Diodoro ac Straboni proditum. Etiam proceribus suis

Vict. de jure belli, n. 28. — Molina disput. 103 §. Quando inter Ægid. — Reg. de actibus supern. disp. 31. du. 4. n. 72. — Th. 2. 2. q. 95. art. 8. & ibi Cajet.

suis de regni divisione judicium permisisse Francos reges legimus.

IX. Tertia ratio est * per sortem: quam in hoc commendat Dion Chrysostomus oratione in Fortunam altera: & multo ante Solomo Prov. XVIII, 18.

X. Sortis autem affine quid est certamen singulare, cujus usus non videtur omnino repudiandus, si duo, * quorum controversiæ alioqui totos populos gravissimis malis sint implicituræ, inter se pa- *Herod. Pol.*
rati sint armis decernere, ut olim de Peloponneso Hyllus & Eche- *Plut. quæst. Gr.*
mus, de regione ad Inachum Hyperochus & Phemius, de Elide *Strab. VIII.*
Pyræchma Ætolus & Degmenus Epeus, de Iba Corbis & Orsua. *Livius lib.*
Videtur enim id si non ab ipsis recte fieri, certe à civitatibus posse *XXVIII.*
acceptari, ut minus malum. Apud Livium Metius Tullum sic allo- *Lib. v.*
quitur: *Ineamus aliquam viam qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Strabo vetustam hanc *D. loco.*
fuisse ait Græcorum consuetudinem: & apud Virgilium Æneas æquum fuisse ait ut inter se & Turnum eo modo res definiretur. Certe * inter cæteros Francorum veterum mores hunc impense laudat Agathias libro primo, cujus ipsa verba (sunt enim insignia) apponam: ἀλλ' εἴπερ ἄρα καί τις ἔρις τοῖς βασιλεῦσιν ἐγγενέσθαι συνενεχθείη, παρατάττονται μὲν ἅπαντες ὡς πολεμήσοντες καὶ τοῖς ὅπλοις διακρινούμενοι, καὶ εἶτα ὁμόσε χωροῦσιν. ἰδόντες δὲ ἀλλήλους ἑκατέρωθεν ἢ πλῆθος, αὐτίκα τὸ χαλεπαῖνον ἀποβάλλοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωροῦσι, καὶ τοὺς ἡγεμόνας κελεύουσι δίκῃ μᾶλλον τὰ ἀμφίβολα διακρίνασθαι· εἰ δὲ μή, μόνους ἐκείνους ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς διακινδυνεύειν, ὡς οὐχ ὅσιον ὄν, οὐδὲ πάτριον, ἰδίας αὐτῶν ἕνεκα δυσμενείας, τὰ κοινὰ πημαίνεσθαι καὶ ἀνατρέπεσθαι· εὐθύς τε οὖν τάς τε φάλαγγας διαλύουσι, καὶ τὰ ὅπλα τίθενται, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνη αὖθις καὶ ἡμερότης, φοιτήσεις τε παρ' ἀλλήλοις ἀφύλακτοι, καὶ ἐπιμιξίαι, καὶ φροῦδα οἴχεται τὰ δεινά. οὕτως ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπήκοον δίκαιον καὶ φιλόπατρι, τὸ δέ γε ἄρχον εὐμενὲς ἐν δέοντι καὶ πειθήνιον. *Si quæ forte inter reges oriantur controversia, aciem quidem omnes instruunt, tanquam bellaturi ad rem armis decernendam: & obviam alii aliis procedunt. At ubi conspicati sunt se invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, & regibus auctores sunt, ut jure potius certent: aut si id nolint ipsi inter se singulari dimicent certamine, & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant: Neque enim aut æquo & bono, aut patriis institutis convenire, ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefactent, aut evertant. Ergo confestim solvunt exercitus, & restituta pace tuto inter se commeant, sublatis malorum causis. Tanta in subditis cura justitiæ & patriæ amor: in regibus vero animus placidus & suis obsequens.*

XI. Quanquam vero in causa dubia pars utraque tenetur quæ- *L. in pari.*
rere conditiones quibus bellum vitetur, * magis tamen id tenetur *D. de R. I.*
qui petit quam qui possidet. Vt enim in pari causa melior sit possi- *Vict. de jure bel. n. 27. &*
dentis conditio, non civili tantum juri, sed & naturali convenit. *30.*
cujus rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur Problema- *Less. de Iust.*
tibus attulimus. Atque hic & illud addendum est, ab eo qui justam *c. 29. dub.*
causam habere se scit, sed documenta non habet sufficientia quibus *10. Molina disp. 103, 5.*
possessorem de injustitia suæ possessionis convincat, bellum licite *in secundo*
non sumi: quia non habet jus cogendi alterum, ut de possessione *vero. Lorca. 2, 2. sect. 3.*
decedat. *disp. 53. n. 4.*

XII.

XII. Vbi vero & jus ambiguum est, & neuter possidet, aut ex æquo uterque, ibi iniquus censendus erit, qui oblatam rei controversiæ divisionem repudiat.

XIII. Ex his quæ diximus definiri potest illa à multis agitata quæstio, an bellum ratione habita eorum qui principales belli motores sunt utrinque justum esse possit. * Distinguendæ enim sunt variæ acceptiones vocis justi. Iustum enim aliquid dicitur, aut ex causa, aut secundum effectus. Ex causa rursum, aut speciali acceptione justitiæ, aut illa generali qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam quæ ad opus pertinet, & eam quæ pertinet ad operantem: nam ipse operans juste agere interdum dicitur, quoties injuste non agit, etiamsi id quod agit justum non sit: quomodo recte distinguit *a* Aristoteles, τὸ ἀδικεῖν, & τὸ ἄδικον πράττειν, *injuste agere, & agere quod injustum est.* Speciali & ad rem ipsam relata acceptione bellum utrimque justum esse non potest, ut nec lis, quia facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impediendum, non datur per rei ipsius naturam. At vero ut neuter bellantium injuste agat, fieri sane potest: injuste enim agit nemo nisi qui & scit se rem injustam agere: multi autem id nesciunt. Sic juste, id est bona fide litigari potest utrimque. Multa enim & in jure & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent. Generali acceptione justum dici solet quod omni culpa agentis vacat. Multa autem etiam sine jure fiunt absque culpa ob ignorantiam inevitabilem: cujus rei exemplum est in his qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant postquam lex ipsa promulgata est, & tempus per se ad scientiam sufficiens transiit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo injustitiæ, sed & omni alio vitio careat, præsertim ubi pars utraque, aut altera litigat non suo sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere, Sic *b* Aristoteles in litibus juris controversi, ait neutrum esse improbum, quod ipse dicit πονηρόν. Cui consentiens Quintilianus posse accidere ait, ut ex utraque parte orator id est vir bonus dicat. Imo & juste judicare judicem ambigue dici ait Aristoteles, significari enim aut judicare ὡς δεῖ *plane ut oportet*, sine ulla ignorantia, aut κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην *ex animi sui sententia*. Et alibi ait: εἰ ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ, *si quis per ignorantiam judicavit, non egit injuste.* At in bello vix est, ut temeritas saltem omnis & dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omnino talis est ut causis probabilibus non contenta quam maxime evidentes requirat. At justum si accipimus, quoad effectus quosdam juris, certum est bellum hoc sensu justum utrimque dari, ut ex iis apparebit quæ de bello publico solenni infra à nobis dicentur. Sic enim & sententia non ex jure lata, & possessio sine jure habent quosdam juris effectus.

Lorca. 2, 2. quæst. 40. disp. 53. Soto v de Institut. jur. 41, art. 7. Covar. c. peccatum, §. 10, num. 6. Alc. 2. Parad. 21. Pulgos. l. 5. de Iust. Piccolom. lib. vi. Civil Phil. c. 21. Alb. Gent. l. 1, c. 6.
a L. v Eth. c. 10; & 11. Reth. 1, c. 13. Aug. lib. xv de civit Dei c. 5; & lib. xix, c. 15. Covar. c. peccatum §. 10, num. 2. Vict. n. 32. Suares de legibus libro iii, c. 18. Alph de Castro de potest. leg. pœnal. l. 1, c. 1, & 3.
b iii Rhet. c. 17. Lib. ii, 8. Top. 1, 13. Nic. v, 12.

Annotata ad Caput XXIII.

§. I. VT *nihil habeat interjectum*] in his mutatio fit εἰς τὸ ἀνακείμενον, in aliis εἰς τὸ μεταξὺ.

Solent

Solent habere interjectum aliquid] Vide Chrysostomum ad IV Ephesiorum II. Morali.

Quo in loco fides animi judicium de re significat] Eodem tendunt in eadem Pauli epistola eodem capite ista : ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω· unusquisque sui sensus sibi certus sit. & : μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. *beatus ille qui quod prefert in eo sui damnator non est.* Ambrosius : *Peccatum est quod aliter fit quam probatum est.* Sequitur Augustinus citati ambo à Gratiano post cap. 14, causa 28, quæst. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte : δεῖ οὐ μόνον τὴν πρᾶξιν εἶναι καλὴν καὶ δικαίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν ἀφ' ἧς πράττεται μόνιμον καὶ ἀμετάπτωτον, ἵνα πράττωμεν δοκιμάσαντες. *Requiritur non modo, ut quod agitur sit honestum justumque, sed ut firma ac constans adsit persuasio, unde fiat actio, ut quod fit fiat ideo quod animus ita faciendum judicaverit.* §. II.

Qui vetant quicquam agere quod dubites] Plinius lib. I, epist. 19 : *Quod dubitas non feceris.*

Argumentis ex re petitis aut ex opinione quam habet de aliis hominibus] Augustinus lib. III de ordine : *Duplex est via quam sequimur cùm rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem.* Explicat hoc Gabriel Vasquez disput LXII cap. 3. num. 10. §. III.

Illud Hesiodi] Usus est Minutius post malam pugnam apud Livium libro XXII : *Eum primum esse virum qui consulat, quid in rem sit : secundum eum, qui monenti obediat: qui nec ipse consulere nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Et pro A. Cluentio Tullius : *Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem : proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet.* Hesiodi versus, unde hæc fluxere, sic habent :

οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει,
φρασσάμενος τὰ κ' ἔπειτα καὶ εἰς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
ὃς δέ κε μήθ' αὐτῷ νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' αὖ ἀχρήιος ἀνήρ.
Ille quidem ante omnes, per se ipse quid utile, quid non
Qui videt, & longe fines prospectat agendi :
Qui bene consultis didicit parere, secundus :
At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit
Suadentes alios, nullos homo vivit ad usus.

Præferenda est pars tutior] Ammianus Marcellinus libro XXVIII : *Si implacabiles iracundiæ sunt, summa est acerbitas. sin autem exorabiles, summa lenitas : quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est.* Et hoc explicat Vasquez dicto libro, c. 4, num. 21.

Omnia prius experiri quam armis] Dionysius Halicarnassensis in excerptis legationum : μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων πρὶν ἢ πειραθῆναι τῶν λόγων, *non ante ad res veniendum est, quam tentata sit verborum via.* Menelaus apud Libanium : πρέπον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾷν ἀνθρωπινώτερον δήπουθεν. *Homini convenientius, prius verborum experimentum facere, quam statim ad arma prosilire.* Non abeunt hinc illa chori dicta in Euripidis Helena : §. VII.

τὸ θεῖον
ἔπος ἀληθὲς εὗρον
ἄφρονες, ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμῳ
κτᾶσθε, δορὸς ἀλκαίου
λόγχαισι καταπαυόμενοι
πόνους θνατῶν ἀπαθῶς·
εἰ γὰρ ἅμιλλα κρινεῖ νιν
αἵματος, οὔποτ' ἔρις
λείψει κατ' ἀνθρώπων πόλεις.
Stulti nimium, queis virtutis
Mensura placet unica, ferrum:
Quibus humani pausa laboris
Non nisi sævo quæritur ense:
Nam si virtus sanguine tantum
Spectanda venit, nunquam discors
Furor infestas deseret urbes.

Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint] Donatus ad Eunuchum: *Pervulgatum est enim quod summa vi defenderis quum extorquetur, hoc idem postmodum remitti remittentis*

§. VIII. *Compromissum*] Spreta plerunque potentioribus via. Vide Conestagium de conjunctione regnorum Castellæ & Portugalliæ. digna tamen, quam insistant æqui & pacis amantes. Fecere magni reges ac populi, quorum in textu memoria. Addamus alios. Arbitri sumpti inter Magnum Norwagiæ & Canutum Daniæ reges de regno utroque certantes. Nempe quomodo Iulianus primus ejus nominis cum Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit. Magnus rex Suediæ arbiter sumptus inter Ericos duos Daniæ & Norvagiæ reges. de Salamine inter Athenienses & Megarenses judices capti Spartiatæ quinque, Critolaïdas, Amompharetus, Hypsechidas, Anaxilas, Cleomenes: Plutarchus Solone. In federe Lacedæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem v: δίκας διδόντας κατὰ πάτρια *qui stare arbitris volent more avito.* Et mox: αἱ δέ τις τῶν ξυμμάχων πόλις πόλει ἐρίζοι, ἐς πόλιν ἐλθεῖν ἄν τινα ἴσαν ἀμφοῖν ταῖς πολίεσσι δοκεῖν. *Si qua sociarum civitatum cum socia civitate controversiam habeat, rem deferant ad civitatem, quæ utrisque æqua videbitur.* Est utrumque apud Thucydidem libro v. M. Antoninum multi extra Romanum Imperium populi controversiarum suarum, ut bella vitarent, arbitrum sumpsere. meminit V ctor & alii. Apud Procopium Gotthic. III, Gepidæ Langobardis dicunt: δίκῃ γὰρ διαλύειν τὰ διάφορα ἐν σπουδῇ ἔχομεν. δικάζεσθαι δὲ οἷς ἂν σπουδάζηται, βιάζεσθαι οὐδαμῆ πρόσεστιν. *Arbitro sumpto dirimere controversa parati sumus. at qui stare judicio volunt, eos vi impetere iniquum est.* Apud eundem Gotthicorum IV, Theudibaldus Franc. rex paratum se ostendit judicem accipere de iis quæ Romani disputabant. Vide & quid olim Romani Philippo significaverint apud Polybium excerpto legationum n. 4. & quod est in federe Antiochi ex eodem Polybio itidem in excerptis n. 35. Rex Angliæ Iudex de Scotiæ successione: Comes Holsatus inter Regem Daniæ & fratres, Pontano memo-

memorante historiæ Danicæ libro VII. Adde exempla apud Marianam libro XXIV, cap. 20, XXIX, cap. 23. Parutam libris VII, & XI. Bizarum libro XII. Crantzium libro VI Saxonicorum c. 15. & nostra infra libro III, cap. XX. §. XLVI.

Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam] Gregoras libro X de Alexandro Bulgaro. οὐκ ἄξιον εἶναι λέγων Χριστιανοῖς ἀπηνῶς οὑτωσὶ κατ' ἀλλήλων ἐπιέναι, ἐνὸν ὁμοδοξεῖν ἀλλήλοις τὰ πρὸς εἰρήνην καὶ ὁμοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρατάττεσθαι. *Indecorum esse Christianis tanta cum acerbitate inter se armis certare, cùm rationes sint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.*

Cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant] Vide exemplum apud Cassiodorum III, 1, 2, 3, 4. & Gaillum de pace publica II, cap. XVIII, n. 12.

Druidum fuisse usum] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, Episcopi successere. vide epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de Episcopis Hispaniæ Rodericum Toletanum libro VII, c. 3.

Per sortem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, c. 28. §. IX.

Quorum controversiæ aliqui totos populos gravissimis malis sint implicitura] Scriptor tragœdiæ Thebaidos: §. X.

rex sit è vobis uter,
Manente regno quærite.

Dion Othone: πολὺ γάρ που καὶ κρεῖττον καὶ δικαιότερόν ἐστιν ἕνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλοὺς ὑπὲρ ἑνὸς ἀπολέσθαι. *multo enim satius justiusque est unum pro omnibus, quam multos unius causa perire.*

Et apud Virgilium] Æneidos XI:

Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

Inter cæteros Francorum mores] Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Arnulfum & pactionem Aquisgranensem. Æquitas eadem apud Langobardos. vide Paulum Warnafredi libro I, cap. 12. IV, cap. 17. V, cap. 40.

Magis tamen id tenetur qui petit, quam qui possidet] Vide Herreram Tomo II. §. XI.

Distinguendæ sunt variæ acceptiones vocis justi] Sic Gratianus causa XI, quæstione III post C. Episcopus, distinguit justitiam causæ, ordinis, animi. §. XIII.

CAPUT XXIV.

Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.

I. *Ius sæpe remittendum ut bellum vitetur:*
II. *Maxime jus ad pœnas:*
III. *Præsertim a rege læso.*
IV. *Etiam citra sui & suorum abstinendum sæpe bello.*
V. *Regula prudentiæ circa electionem bonorum.*

 VI. Exem-

VI. *Exemplum in deliberatione inter studium libertatis & pacis: qua internecio populi evitetur.*
VII. *A pœnis exigendis abstinere debere qui non multo sit validior.*
VIII. *Restare ut bellum non sit suscipiendum nisi ex necessitate:*
IX. *Aut ex maxima causa cum maxima occasione.*
X. *Bellorum mala ob oculos posita.*

QVanquam instituti, quod de jure belli inscriptum est, pars proprie non videtur exsequi quid circa bellum virtutes aliæ præcipiant, aut suadeant, obiter tamen obviam eundum est errori, ne quis existimet ubi jus satis compertum est, statim aut oportere bellum suscipi, aut semper etiam licere. Contra enim evenit ut ple-
Vid. de jure belli, n. 14, & 33. rumque magis pium rectumque sit de jure suo cedere. Nam nostræ quoque vitæ curam honeste deseri, ut alterius & vitæ & saluti perpetuæ quantum in nobis est consulamus, supra suo loco dictum est. Maxime autem Christianis hoc convenit qui in eo perfectissimum Christi imitantur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infestis mori voluit, Rom. v, 6. Quod ipsum multo etiam magis nos excitat, ne res nostras aut nobis debitas persequamur cum tanto aliorum in-
Pol. lib. IV. Rhet. ad Alex. c. 3. Pauf. lib. v. commodo, quantum secum ferunt bella. * Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum, & Aristoteles monet, & Polybius. Nec à veteribus laudatus Hercules quod Laomedonti & Augiæ arma intulit ob non solutam laboris mercedem. Dion Prusæensis in ea oratione quæ est de bello & pace, non hoc tantum ait quæri solere εἰ συμβέβηκεν ἀδίκημα παρὰ τούτων οἷς διαφοροῦνται πολεμεῖν, *an injuria accepta sit ab his de quibus bello petendis agitur*, *sed etiam* πηλίκον τι τοῦτο συμβέβηκεν *quanti æstimandum sit id quod accidit.*

II. Ad pœnas vero omittendas multa sunt quæ nos hortantur. Videamus quam multa patres in filiis dissimulant; qua de re dissertatio est Ciceronis apud Dionem Cassium. *Pater*, * ut Seneca ait, *nisi multa & magna injuria patientiam devicerunt, nisi plus est quod timet quam quod damnat, non accedet ad decretorium stylum*: unde non multum dis-
Lib. v. crepat Phinei dictum recitante Diodoro Siculo: μηδένα πατέρα λαβεῖν παρ' υἱῶν ἑκουσίως τιμωρίαν, εἰ μὴ τῷ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων ὑπερθοῖτο τὴν φυσικὴν τῶν γονέων εἰς τέκνα φιλοστοργίαν: & illud Andronici Rhodii, οὐδεὶς πατὴρ ἀφίσταται τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μοχθηρός. At quisquis alium punire vult, * rectoris, id est patris quodammodo personam suscipit: quo respiciens Augustinus ad Comitem Marcellinum: *Imple*, inquit, *Christiane judex, pii patris officium.* Pittaci dictum laudat Iulianus Imperator: ὃς τὴν συγγνώμην τῆς τιμωρίας προὐτίθει, *qui veniam pœna præferebat.* Libanius in oratione de seditione Antiochena: qui Deo, inquit, similis esse vult, ἀφιεὶς τιμωρίας χαιρέτω μᾶλλον ἢ λαμβάνων *magis gaudeat condonatione*
Molina *quam pœna.* Interdum eæ sunt rerum circumstantiæ, ut jure suo abs-
tract. II de tinere non laudabile tantum sit, sed & debitum ratione ejus quam
Iust. disp. 103. Lorca hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, sive in se spectatæ,
disp. 151. n. sive qualiter eam exigit sanctissima lex Euangelii. Sic quosdam
11. Ægid. esse diximus pro quorum, etiamsi nos impetant, salute mortem
Regius de optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut ne-
act. supern. disp. 31, cessarios, aut valde utiles. Si res quasdam negligi vult Christus, ne
dub 7, n. lites subeantur, tanto credendum est majora à nobis negligi vo-
107. luisse ne ad bellum eatur, quanto bellum lite est nocentius. *De suo*

jure

stire virum bonum aliquid relaxare non solum liberalitatis, sed plerumque etiam commoditatis est, ait Ambrosius. Aristides suadet civitatibus συγχωρεῖν καὶ πρoΐεσθαι, τι ἂν ᾖ μέτριον. *concedere & largiri si quid sit medioc-e.* Rationem addit: ὥσπερ γὰρ καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐπαινεῖτε τοὺς συγγνώμονας καὶ βλαβῆναι τινὰ μᾶλλον αἱρουμένους ἢ διαφέρεσθαι πρός τινας. *Nam & privatorum hominum eos laudatis qui facili sunt ingenio, & damni aliquid subire malunt quam litigare.* Xenophon historiæ Græcæ sexto: σωφρόνων μὲν δήπου ἐστὶ, μηδὲ εἰ μὴ μικρὰ τὰ διαφέροντα εἴη, πόλεμον ἀναιρεῖσθαι. *Sapientum est ne ob graves quidem causas, bellum suscipere.* Et apud Philostratum Apollonius: πόλεμον οὐδ᾽ ὑπὲρ μεγάλων αἱρεῖσθαι: *ne ob magnas quidem causas bellum capiendum.* Lib. II de Off. c. 2.

III. Circa pœnas, officii primum nostri est, si non ut hominum, * certe ut Christianorum, ut facile, ac libenter condonemus, quæ in nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo, Eph. IV, 32. τὸ γε περὶ τούτων ἀοργήτως ὑπερέχειν τὸ ζῆν ὑπευθύνων τῇ χολάσῃ γίνεται τῶν ἠδικηκότων, Θεοῦ φύσει πρέπει, ait * Iosephus. *Ira vacare circa ea ob quæ nocentes pœna mortis sunt obnoxii ad divinam naturam accedit.* Seneca de principe: *Longe sit in suis quam in alienis exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis agitatur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse injurias in summa potentia pati, * nec quicquam esse gloriosius Principe impune læso.* Quintilianus: *Suadebimus Principi ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultionis concupiscat.* In C. Cæsaris laudibus posuit Cicero ut præcipuum, quod oblivisci nihil soleret nisi injurias. Livia in allocutione ad Augustum apud Dionem: τὰς ἁμαρτίας νομίζουσιν οἱ πολλοὶ τὰς μὲν τὸ κοινὸν ἀδικούσας ἐπεξιέναι χρῆναι, τὰς δ᾽ ἰδίᾳ τινὰ εἰς αὐτοὺς πλημμελοῦσας δοκοῦσι φέρειν. *Ita plerique existimant, rectoribus punienda quæ contra communem utilitatem peccantur; quæ vero in ipsos, dissimulanda.* * Antoninus Philosophus in oratione ad Senatum: *Non enim unquam placet in Imperatore vindicta sui doloris; quæ etsi justior fuit, acrior videtur.* Ambrosius in epistola ad Theodosium: *Antiochenis tuam donasti injuriam.* Et in ejusdem Theodosii laudibus ad Senatum Themistius: ὅτι οὐκ ἀντιπολλάττεσθαι χρὴ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα, ἀλλ᾽ εὖ ποιοῦντα μείζω φαίνεσθαι τῶν ἠδικηκότων. *Bonum regem oportet his qui in se peccarunt superiorem esse, non vicissim nocendo, sed bene faciendo.* Magnanimus qui sit eum Aristoteles negat esse μνησίκακον *injuriarum memorem*: quod Cicero sic exprimit: *nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia.* Hujus eximiæ virtutis insignia nobis exempla sacræ literæ suppeditant in Mose, Num. XI, 12: & Davide, II Sam. XVI, 7. Maxime vero id locum habet, ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus sumus conscii, aut id quod in nos peccatum est ab humana quadam & excusabili infirmitate procedit, aut satis apparet pœnitere eum qui nocuit. *Est ulciscendi & puniendi modus*, inquit Cicero, *& haud scio an satis sit * eum qui lacessierit injuriæ suæ pœnitere. Sapiens*, inquit Seneca, *multa remittet; multos parum sani, sed sanabilis ingenii servabit.* & hæ quidem causæ à bello abstinendi ex dilectione nascuntur, quam ipsis inimicis, aut debemus, * aut recte impendimus.

Lib. I de Clem. c. 20.

De Off. I.

Dried Lib. II de lib. Christ. c. 6.

IV. Sæpe vero * nobis ipsis nostrisque præstandum habemus ne ad

ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait, postquam juste posse suscipi bellum decrevissent feciales, * consultatum à senatu an ex usu esset suscipere. In fabella quadam Christi dicitur, si quis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo sedentem, qui mos est cum cura consultantium, expensurum apud se, an ipse qui decem millia militum habeat, hosti ducenti bis totidem par esse possit. quod si videat se imparem fore, antequam ille intra fines adsit, missurum legationem cum mandatis pacis causa. * Sic Tusculani omnia patiendo & * nihil recusando pacem à Romanis meruerunt. Apud Tacitum est: *Frustra adversus Æduos quæsita belli causa. Iussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper commeatus præbuere.* Sic * legatis Iustiniani Amalasuntha regina negavit armis se certaturam. Potest & temperamentum adhiberi ut à Syrmo Triballorum rege factum Strabo memorat, qui Alexandrum Macedonem & insulam Peucen intrare vetuit, & simul donis eum honoravit, ut ostenderet se quod faceret justo metu, non odio aut contemptu ipsius facere. Quod Euripides de Græcis dixit civitatibus, idem ad alios quosvis recte aptes:

Liv. lib. VI. *Lib. VII.*

> *De Marte quoties itur in suffragia,*
> *Nemo imminere cogitat mortem sibi,*
> *Sed quisque cladem destinamus alteri:*
> *Quod si in comitiis funera ante oculos forent,*
> *Furiata bello non periisset Græcia.*

Apud Livium est: *Cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque communem propone animo.* Et apud Thucydidem: τοῦ πολέμου τὸ παράλογον ὅσον ἐστὶ πρὶν ἐν αὐτῷ γενέσθαι προδιάγνωθι. *Quicquid inopinum accidere potest in bello priusquam aggrediare considera.*

V. Qui deliberant, partim de finibus non quidem ultimis sed interjectis deliberant, partim de iis quæ eo ducunt. Finis semper est bonum aliquod, aut certe mali declinatio quæ vicem boni obtinere possit. Quæ vero huc aut illuc ducunt, per se non expetuntur, sed quatenus ducunt: quare in deliberationibus comparandi sunt, & fines inter se, & eorum quæ ad finem ducunt facultas effectiva ad finem producendum: nam ut recte dixit Aristoteles de animalium motione, αἱ προτάσεις αἱ ποιητικαὶ διὰ δύο εἰδῶν γίνονται, διά τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διὰ τοῦ δυνατοῦ: *propositiones quæ actionem efficiunt duorum sunt generum, ab eo quod bonum est, & ab eo quod fieri potest:* quæ comparatio tres habet normas. Prima est; si res de qua agitur æqualem, morali scilicet æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum eligenda est si bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc est quod Aristides sic enuntiat: ὅτ᾽ ἔλαττον τοῦ δυσχεροῦς τἀγαθὸν, κρεῖττον διηλλάχθαι. Andronicus Rhodius ubi magnanimum describit, ait eum non ob quasvis causas pericula subiturum, sed ob maximas. Altera; si videatur esse æquale bonum & malum, quod à re de qua quæritur possit procedere, ita demum ea res eligenda est si efficacia ad bonum quam ad malum major sit. Tertia, si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, * si efficacia ad bonum major sit collata

lata efficaciæ ad malum quam ipsum malum est collatum bono; aut si bonum sit majus comparatione mali quam efficacia ad malum comparata ad bonum. Hæc nos limatius paulo: sed eodem tendit via planiore Cicero: cum ait fugiendum ne offeramus nos periculis sine causa, quo nihil potest esse stultius: quapropter in adeundis periculis consuetudinem imitandam medicorum, qui leviter ægrotantes leviter curant; gravioribus autem morbis periculosas curationes & ancipites adhibere coguntur, quare subvenire tempestati sapientis esse dicit, eoque magis si plus adipiscare re explicata boni quam addubitata mali. Et alibi: *Ubi* ἐπίτευγμα *magnum nullum fieri possit,* ἀπότευγμα *vel non magnum nociturum sit, quid opus est* παρακινδυνεύειν. Dion Prusæensis Tarsensi altera: ἔστω δεινὸν καὶ ἄδικον· ἀλλ' οὐκ εἴ τι μὴ δίκαιον πέφυκε γίνεσθαι, δεῖ πρὸς τοῦτο φιλονεικοῦντας αὑτοὺς περιβάλλειν ἀτόπῳ τινί. *Sit sane hoc injustum & indignum, quod toleretur. At non si quid injusti accidit, nos ideo debemus certandi studio nosmet incommodis objicere.* Et postea: ὥσπερ, οἶμαι, τὰ βάρη τοῦτ' ἂν μὲν σφόδρα πιέζῃ καὶ ἀνέχεσθαι μὴ δυνώμεθα, ζητοῦμεν ὡς τάχιστα ἀπορρίψαι· μετρίως δὲ ἐνοχλούμενοι καὶ ὁρῶντες ἀνάγκην οὖσαν φέρειν ἢ ταῦτα ἢ τούτων μεῖζον ἕτερον, σκοποῦμεν ὡς κουφότατα ἐπιθέσθαι. *Sicut onera ubi ita valde nos urgent ut durare nequeamus, quærimus abjicere: mediocriter autem pressi & rebus talibus ut aut ista aut graviora ferenda sint, in hoc nos componimus ut quam expeditissime subsequamur.* Aristides Sicula secunda: ὅτε μείζων ὁ φόβος τῆς ἐλπίδος, πῶς οὐκ ἄξιον φυλάττεσθαι; *ubi major spe metus est, quomodo non tempus est cavendi?* De Off. 1. Ep. ad Att. l. XIII, 27.

VI. Exemplum sumamus ab eo quod inter Galliæ civitates consultatum olim narrat Tacitus: *Libertas an pax placeret:* Libertatem intellige civilem, hoc est jus regendæ per se reipublicæ: quod jus plenum est in statu populari, temperatum in statu optimate, præsertim tali ubi nemo civium ab honoribus arceatur. pacem vero talem qua bellum redimatur internecinum, id est, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæstionem explicat, ἐὰν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύειν: Puta ubi recta æstimatio futuri nihil ferme aliud quam totius populi exitium videatur portendere: qualis erat status Hierosolymorum obsessorum à Tito. Hic Cato quid dicturus sit qui mori quam uni parere maluit, nemo nescit: quo & illud pertinet: Lib. IX. Ep. ad Att ep. 112.

Quam sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu.

Et multa alia ad eum modum. At aliud dictat recta ratio: Vitam scilicet, quæ fundamentum est omnium bonorum temporalium & æternorum occasio, pluris esse quam libertatem; sive utrumque sumas in uno homine, sive in toto populo. Itaque Deus ipse pro beneficio imputat quod non perdat homines, sed in servitutem tradat. Et alibi suadet per Prophetam Hebræis, ut sese Babyloniis * in servitutem dedant ne fame ac peste moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis, II Paral. XII, 7, 8. Ier XXVII, 13.

Obsessum Pœno gessit quod Marte Saguntum:

laudandum non est, nec quæ eo ducunt. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de Inventione secundo necessitatis hoc ponit exemplum, necesse esse Ca- August. de Civ. Dei, l. XXII, c. 6.

silinenses se dedere Annibali, quanquam necessitati aderat hæc adjunctio, * nisi malint fame perire. De Thebanis qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt exstat hoc Diodori Siculi judicium: τοῖς
Lib. XVIII. παραστήμασιν ἀνδρειότερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον χρησάμενοι περιέπεσον εἰς πανδημον τῆς πατρίδος ὄλεθρον: *animi spiritu * forti magis quam prudente internecionem patriæ accersiverunt.* De eo quem diximus Catone & Scipione. qui post victoriam Pharsalicam cedere Cæsari noluerunt, judicium exstat apud Plutarchum: αἰτίαν ἔχουσιν ὡς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐν Λιβύῃ παραναλώσαντες οὐκ ἀναγκαίως: *culpandi sunt, tanquam qui viros multos & egregios in Africa perdiderint, nullo operæ pretio.* Quod autem de libertate dixi, idem de aliis rebus expetibilibus dictum volo, si oppositi mali majoris justior aut par sit exspectatio. Nam, ut recte Aristides, moris est navem servare rerum, non vectorum jactu.

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est, ne unquam eo nomine bellum suscipiatur in eum cui pares sunt vires. Nam ut judicem civilem, ita qui armis facinora velit vindicare multo esse validiorem altero oportet. neque vero prudentia tantum, aut suorum caritas exigere solet, ut bello periculoso abstineatur, sed sæpe etiam justitia, rectoria scilicet, quæ ex ipsa regiminis natura superiorem non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad
Cajet. 2, 2, q. 95, art. 8. Molina tract. 1 de Iustitia, cap. 102. obedientiam obligat. Cui consequens est id quod recte à Theologis est traditum, regem qui ob causas leves, aut ad exigendas pœnas non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum suscipit, teneri subditis ad reparationem damnorum quæ inde oriuntur. nam etsi non in hostes, in suos tamen veram committit injuriam,
Lib. X. qui talibus de causis tam gravi malo eos implicat. Livius: *Iustum bellum quibus necessarium, & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* optat hunc statum Ovidius Fastorum I:

Sola gerat miles, quibus arma coerceat, arma.

VIII. * Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non possit aut non debeat, puta cum jura sunt, ut Florus loquitur, armis sæviora. Seneca *incurri* ait *in pericula ubi quiescenti paria metuuntur.* aut etiam pejora: quem sensum Aristides sic extulit: τότε χρὴ κἂν ἄδηλον ᾖ τὸ μέλλον αἱρεῖσθαι κινδυνεύειν, ὅταν τὸ τὴν ἡσυχίαν ἄγειν φανερῶς χεῖρον ᾖ. *Miseram pacem bello bene mutari,* ait Tacitus, nempe cum, ut idem ait, *aut ausos*
Lib. X. *libertas sequetur, aut victi iidem erunt:* aut *ubi* (ut Livius loquitur) *pax*
Ad Att. VII, 7. *servientibus gravior quam liberis bellum.* Non si, ut apud Ciceronem est, apparet futurum ut si victus eris, proscribaris; si viceris, tamen servias.

IX. Alterum belli tempus, si, ita ut oportet rem æstimanti, à jure, & quidem quod momenti sit maximi simul stent vires. Hoc est
Suet. c. 24. quod Augustus ajebat, bellum non suscipiendum nisi cum major emolumenti spes quam damni metus ostenderetur. Et quod de
Gel. lib. XIII, c. 3. Val. Max. lib. VII, c. 2. prælio dicere solebant Scipio Africanus & L. Æmilius Paulus, idem huc non male aptaveris: *Non decertandum esse * nisi summa necessitudo, aut summa occasio data esset.* Locum autem tum maxime hoc habebit, cum spes est * terrore ac fama, nullo aut exiguo pericu-
Diod. l. XVI. lo rem confici posse: quale erat Dionis consilium ad liberandas Syracusas.

racusas. In epistolis Plinii est: *quod est pulcherrimum victoriæ genus terrore perdomuit.*

X. Sæva res bellum est, inquit Plutarchus, cumulumque secum trahit injuriarum & insolentiæ: Et sapienter Augustinus: *Quorum malorum* (de his loquitur quæ ex bello nascuntur) *multas & multiplices clades, diras & duras necessitates, si, ut dignum est, eloqui velim, quanquam nequaquam sicut res postulat possum, quis erit prolixæ disputationis modus? Sed sapiens, inquiunt, bella gesturus est: quasi non, si se hominem meminit, multo magis dolebit justorum necessitates sibi exstitisse bellorum: quia nisi justa essent, gerenda non essent: ac per hoc sapienti nulla bella essent. iniquitas enim partis adversæ justa bella ingerit gerenda sapienti, imo & necessaria: quæ iniquitas homini * utique dolenda quia hominum est, & si nulla ex eo bellandi necessitas nascatur. Hæc itaque tam magna, tam horrenda, tam sæva quisquis cum dolore considerat, miseriam necesse est fateatur. quisquis autem vel patitur ea sine animi dolore vel cogitat, multo utique miserius ideo se putat beatum quod & humanum perdidit sensum.* Idem alio loco: *Belligerare malis videtur felicitas, bonis necessitas.* Maximus autem Tyrius: τῆς τοῦ πολεμεῖν χρείας κἂν ἀφέλῃς τὸ ἄδικον, ἐλεεινὸν αὐτῆς τὸ ἀναγκαῖον: *de bello etiamsi demas injustitiam, ipsa per se necessitas miseranda est.* Idem: φαίνεται ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖος ὤν τοῖς δ' ἀδίκοις ἑκούσιος: *Apparet bellum à justis non sumi nisi necessario, ab injustis sponte.* Cui Senecæ illud addendum, non esse homini homine prodige utendum. Philiscus Alexandrum monebat ut gloriæ quidem studeret, sed ea lege ne se pestilentiam aut magnum morbum faceret: intelligens populorum occidionem, desolationem urbium pestilentiæ esse opera: nihil autem magis esse regium quam consulere omnium saluti quæ pace continetur. Si jure Hebræo & qui non volens hominem occidisset fugere debebat: Si Deus à Davide qui pia bella gessisse dicitur, ideo templum suum ædificari vetuit, * quod multum sanguinem fudisset: Si apud Græcos veteres expiatione opus habebant etiam qui sine culpa manum cæde maculassent: quis non videat, præsertim Christianus, quam res sit infelix & mali ominis, quantoque nisu fugiendum bellum etiam non injustum? Certe apud Græcos Christianissimum professos diu observatus est canon quo sacris * ad tempus arcebantur qui hostem in qualicumque bello interfecissent.

Vita Cat. mill. *De Civit. Dei, L. XIX, c. 7.* *Lib. IV de civit. Dei. c. 15.* *Ælian. lib. XIV, 11.* *Basil. ad Amphil. x, 13.*

Annotata ad Cap. XXIV.

§. I. NOn ob quamvis causam talem bellum suscipiendum] Seneca suasoria V: *Gallio dixit, bellum suscipiendum fuisse, pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re supervacua & nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendum.* Plus aliquid Apollonius dixit regi Babyloniæ apud Philostratum l. 23: προσετίθει δὲ καὶ τὸ μὴ δεῖν ὑπὲρ κωμῶν, ὧν μείζους κέκτηνται πολλάκις καὶ ἰδιῶται διαφέρεσθαι πρὸς Ῥωμαίους, καὶ πόλεμον οὐδ' ὑπὲρ μεγάλων αἴρεσθαι. *Addidit vero, non oportere cum Romanis disputare de vicis, quibus majores privati sæpe possident, ad bellum vero ne ob magnas quidem venire causas.* Iosephus altero libro adversus Appionem de popularibus suis: ὅτι τὴν ἀνδρείαν ἠσκηκότες μὲν ἐπὶ τῷ πολέμους ἄρασθαι χάριν πλεονεξίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τοὺς νόμους διαφυλάττειν. τὰς γοῦν ἄλλας ἐλαττώσεις πράως ὑπομένον-

τες. ἐπειδὰν δέ τινες ἡμᾶς τὰ νόμιμα κινεῖν ἀναγκάζωσι, τότε καὶ παρὰ δύναμιν αἱρούμεθα πολέμους καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῶν συμφορῶν ἐγκαρτεροῦμεν. Neque nostri fortitudinem exercent, ut suas res augeant, sed ut leges ipsis maneant. cætera igitur damna ferimus leniter, ubi sunt qui nos à legibus cogant discedere, tunc etiam supra vires bella sumimus, & ad ultima usque mala duramus.

§. II. *Vt Seneca ait*] de Clementia I, cap. 14. Augustus patri in consilio assidens de filio qui in parricidio deprehensus esset, dixit: *relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset, mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit.* verba sunt Senecæ eodem libro c. 15. Terentius Andria:

Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri.

Philo περὶ εὐγενείας ait: *πατέρες ἀποκηρύξεις χρηματίζειν τῶν υἱῶν, ἀποχοινίζοντες αὐτοὺς τῆς οἰκίας καὶ συγγενείας ὅταν τὴν ἐκ φύσεως ἀρετὴν καὶ ὑπερβάλλουσαν εὔνοιαν ἡ ἐν ἐκείνοις μοχθηρία καταγωνίσηται. Patres abdicationis tristia verba pronuntiant, filiosque à domo sua & omni cognatione abrumpunt, ita demum, ubi amorem illum, quem ingentem ac super omnia eximium natura parentibus indidit, filiorum improbitas vicit.* Cicero pro Ligario: *Ignoscite, Iudices, erravit: lapsus est: non putavit: si unquam posthac. ad parentem sic agi solet.*

Rectoris, id est patris, quodammodo personam sustinet] Seneca epistola LXXXVII: *Clementia alieno sanguini tanquam suo parcit, & scit homini non esse homine prodigè utendum.* Diodorus Siculus in Fragmentis: *οὐ δεῖ τοὺς ἁμαρτήσαντας ἐκ παντὸς τρόπου κολάζειν, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μὴ μεταδιδασκομένους. Non omnes omnino qui deliquere puniendi sunt, sed ii quos male factorum nihil pœnitet.* Chrysostomus de statuis VI: *μαθέτωσαν οἱ ἄπιστοι πάντες, ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ φόβος πάσαν ἐξουσίαν δύναται χαλινοῦν· δέξασθαι σου τὸν δεσπότην, τοῖς συνδούλοις ἄφες τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτός σε δοξάσῃ μειζόνως, ἵνα ἥμερον σοι κατὰ τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν δείξῃ τὸ ὄμμα καὶ γαληνὸν, ταύτης μεμνημένος σου τῆς φιλανθρωπίας. Discant omnes qui à fide nostra sunt extranei reverentiam quæ Christo exhibetur tantam esse, ut cuilibet potestati injiciat frenos. Honora dominum tuum: condona peccata conservis tuis, ut & ipse multo magis te honoret, ut in illo judicii die vultum tibi ostendat serenum atque clementem, hujus tuæ lenitatis memor.* citat Gratianus causa XXIII, quæst. IV, ex Augustino: *Duo ista nomina cum dicimus, homo & peccator, non utique frustra dicuntur: quia peccator est, corripe: quia homo, miserere:* vide & quæ sequuntur, & quæ supra posuimus ad caput XX, §. XII, §. XXVI, & XXXVI.

§. III. *Certe ut Christianorum*] Theodosius ut Antiochenis condonaret crimen in se commissum à Flaviano Episcopo illis maxime Christi verbis permotus fuit: *Dimitte illis Pater, quia nesciunt quid faciunt.* Narrat Chrysostomus de statuis vicesima.

Iosephus] Antiquæ historiæ II, 3.

Nec quicquam gloriosius Principe impune læso] Chrysostomus in laude Clementiæ: *ἅπαντας μὲν γὰρ ἀνθρώπους τοῦτο κοσμεῖν δύναται. διαφερόντως δὲ τοὺς ἐν ἐξουσίαις· τὸ γὰρ πάντα ποιεῖν ἐπιτρεπούσης τῆς βασιλείας, κατέχειν ἑαυτὸν, καὶ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον ἡγεμόνα ποιεῖσθαι τῶν ἔργων, μέγα μὲν εἰς εὐφημίαν τε καὶ δόξαν. omnem illa hominem ornare insigniter potest: maxime vero eos qui in imperiis sunt*

sunt constituti. nam cùm regia potestas omnia permittat, semet retinere, ac divinam legem actionibus suis ducem præficere, egregium est ad famam gloriamque. Augustinus epist. CIV, quæ est ad Bonifacium Comitem: *memento cito ignoscere, si quis in te peccaverit & veniam postulaverit.*

Antoninus Philosophus] Apud Vulcatium Gallicanum vita Avidii Cassidii.

Eum qui lacessierit injuria sua pœnitere] Procopius Vandalicorum II: μετάμελος γὰρ ἐν δέοντι ἐπιγιγνόμενος συγγνώμονας αὐτοῖς τοὺς ἠδικημένους ποιεῖν εἴωθεν. *Pœnitentia in tempore oboriens iis qui peccarunt, ad veniam dandam provocare læsos solet.*

Nobis ipsis nostrisque] Procopius Gotthicorum II Gotthos ita ait locutos Belisario: ὅταν δὲ αὐτὰ οὕτως ἔχῃ, τοὺς ἑκατέρων ἡγουμένους προσήκει μὴ δόξης τῆς οἰκείας τὴν τῶν ἀρχομένων σωτηρίαν προΐεσθαι, ἀλλὰ τά τε δίκαια τά τε ξύμφορα, οὐ σφίσιν αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφῶν ἐναντίοις ἑλέσθαι. *Hæc cum ita se habeant, officium erit utriusque gentis rectorum, subditorum sibi salutem non projicere propriæ laudis studio, sed ea præferre quæ & justa sunt & utilia, non ipsis tantum sed & hostibus.* §. IV.

Consultatum à senatu an ex usu esset suscipere] Diodotus apud Thucydidem III: ἤν τε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω εἰ μὴ ξυμφέρον. *Etiamsi enim maxime illos peccasse pronuntiem, non utique & occidi eos jubebo, nisi expediat.*

Sic Tusculani] vide Plutarchum Camillo.

Nihil recusand] Fecit idem Armeniorum rex Severi tempore. meminit Herodianus libro III.

Legatus Justiniani Amalasuntha] vide Procopium Vandalicorum II. & Gotth. I.

Si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum quam ipsum malum est collatum bono] Utitur hac regula prudenter Narses apud Procopium Gotthicorum II. §. V.

In servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur] Guido Blandratensis in oratione ad Mediolanenses apud Guntherum. §. VI.

Omnia securi pro libertate feremus.
Sed libertatem contempta nemo salute
Sanus amat. neque enim certa susceptio cladis
Quam vitare queas, nisi cum ratione salutis,
Libertatis amor, sed gloria vana putanda est.

Nisi malint fame perire]. Anaxilai qui ob famem Byzantium dediderat hæc defensio fuit: pugnandum hominibus in homines, non in rerum naturam. Ita Xenophon. Procopius Gotth. IV: οὐ γὰρ ἐπαινοῦσι τὴν ἑκούσιον τελευτὴν ἄνθρωποι ἔνθα τις ἐπίκειται κρείσσων τοῦ κατ' αὐτὴν κινδύνου ἐλπίς. *Non laudant mortem voluntariam homines, quamdiu spes aliqua est periculo potentior.*

Spiritu forti magis quam prudente] Idem cum explicasset consilia belli suscepti ab Sithoniensibus post Alexandri mortem ait saniorum judicio eos πρὸς δόξαν εὖ βεβουλεῦσθαι· τοῦ δὲ συμφέροντος διημαρτηκέναι, *ad gloriam quidem recte consuluisse, sed ab utilitate aberrasse:* ut qui properassent διακινδυνεύειν μηδεμιᾶς ἀνάγκης κατεπειγούσης. *periclitari nulla necessitate impellente*, ne Thebanorum quidem tam nobili clade passi se admoneri.

§. VIII. *Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non possit aut non debeat*] Servius ad illud in X Æneidos:

Iram miserantur inanem

Amborum & tantos mortalibus esse labores.

Quia nulla causa tam justa est ut propterea bellum geri debeat.

§. IX. *Nisi summa necessitudo*] Plutarchus Gracchis: τὸ ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης ἐπιφέρειν σίδηρον, οὔτε ἰατρικὸν οὔτε πολιτικόν. *Extra summam necessitatem ferrum inferre, nec boni medici est, nec boni præsidis.* Marciani dictum apud Zonaram: μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. *Non debere regem arma movere, quamdiu pace frui liceat.* Augustinus I epistola ad Bonifacium, *Pacem habere voluntatis est: bellum autem debet esse necessitatis, ut liberet Deus à necessitate & conservet in pace.*

Terrore ac fama] *Leo spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur.* Habet id Plinius Historiæ Naturalis VIII, c. 16.

§. X. *Vtique dolenda*] Lacedæmonii in oratione quæ exstat apud Diodorum Siculum libro XIII: θεωροῦντες τὰς ἐν τῷ πολέμῳ φιλονεικίας πολλὰ καὶ δεινὰ πάθη ποιούσας, οἰόμεθα δεῖν φανερὸν ποιῆσαι πᾶσι καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις ὅτι τούτων ἥκιστα πάντων ἐσμὲν αἴτιοι. *Cum videamus ex bello plurimas inimicitias, plurima atrocia oriri, nostri officii duximus cunctis Dis hominibusque testatum facere causam horum à nobis non esse.* Plutarchus Numa: τί δ' ἂν φήσει τις οὐκ ἐπὶ τὸ βέλτιον προῆλθεν ἡ Ῥώμη τοῖς πολέμοις, ἐρωτῶν ἐρώτημα μακρᾶς ἀποκρίσεως δεόμενον πρὸς ἀνθρώπους τὸ βέλτιον ἐν πλούτῳ καὶ τρυφῇ καὶ ἡγεμονίᾳ μᾶλλον ἢ σωτηρίᾳ καὶ πρᾳότητι καὶ τῇ μετὰ δικαιοσύνης αὐταρκείᾳ τιθεμένους. *Hic si quis mihi dixerit, nonne Roma per bella profecit plurimum, quæstionem moverit longa responsionis egentem, apud homines qui profectum ponunt in opulentia, in deliciis, in imperiis militaribus, non in salute populi, in lenitate, in justitia suo contenta.* Stephanus medicus Chosroi Persarum regi apud Procopium Persicorum II: σοὶ νῦν, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, φόνους σοι καὶ μάχας ἐργαζομένῳ καὶ πόλεων ἀνδραποδισμούς, τῶν μὲν ἄλλων ἴσως ὀνομάτων παρέσται τυχεῖν· τὸ δὲ ἀγαθῷ εἶναι δοκεῖν, οὐ μή ποτε ἔσται. *Tibi, rex maxime, in cædibus & pugnis & urbibus subigendis occupato alia forte nomina contingant, bonus autem ut per hæc crederis, fieri nequit.* Adde locum egregium Guiccardini libro XVI.

Quod multum sanguinem fudisset] οὐκ ἐπιτρέπει δὲ πολλοὺς πολέμους ἠγωνισμένῳ καὶ φόνῳ τῶν ἐχθρῶν μεμιασμένῳ. *Non permisit templum struere ei qui multa bella bellasset, pollutusque esset, hostili quidem, attamen sanguine.* Verba sunt Iosephi libro VII, c. 4. ubi & plura in hanc sententiam sequuntur. Plinius libro VII, c. 25, post relata Cæsaris Dictatoris prælia, *Non equidem in gloria posuerim tantam etiam coactam humani generis injuriam.* Philo de vita Mosis: καὶ γὰρ εἰ νόμιμοι αἱ κατ' ἐχθρῶν σφαγαί, ἀλλ' ὅγε κτείνας ἄνθρωπον, εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος καὶ βιασθείς, ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. οὗ χάριν καθαρσίων ἐδέησε τοῖς κτείνασι πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ νομισθέντος ἄγους γεγενῆσθαι. *Quamvis enim legibus permissæ sint hostium occidiones, attamen quisquis hominem interfecerit, quamvis juste, quamvis ad sui tutelam, quamvis coactus, aliquid labis contraxisse creditur, propter illam communem à summa causa venientem cognationem. Quapropter & purgatione quadam opus habebant tales interfectores, ad eluendum quod commissum videbatur piaculum.*

Ad tempus] Triennio. Zonaras Nicephoro Phoca.

CAPVT

Caput XXV.

De causis belli pro aliis suscipiendi.

SVpra cum de his qui bellum gerunt egimus, dictum ostensumque à nobis est, naturaliter non tantum unumquemque sui juris esse exsecutorem, sed & alieni. quare quae causae justae sunt ipsi cujus res agitur, eaedem justae sunt iis qui aliis opem ferunt. Prima autem maximeque necessaria cura * pro subditis, sive qui familiari, sive qui civili subsunt imperio. Sunt enim quasi pars rectoris, ut ibidem diximus. Sic pro Gabaonitis qui se populo Hebraeo subjecerant arma sumpsit is populus duce Iosua. *Majores nostri*, inquit Cicero ad Quirites, *saepe mercatoribus ac navicularii injuriosius tractatis bella gesserunt.* Alibi: *Quot bella majores nostri susceperunt quod cives Romani injuria affecti, naviculari retenti, mercatores spoliati esse dicerentur?* Iidem Romani pro quibus sociis arma sumere noluerant, pro iis deditis, id est, factis subditis, eadem sumere necessarium duxerunt. Campani ad Romanos: *Quandoquidem nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis, vestra certe defendetis.* Florus à Campanis fedus quod ante habebant, sanctius ait factum omnium suorum deditione: *Fides agi visa*, inquit Livius, *deditos non prodi.*

Lib. I, c. V. Navar. XXIV. 18. Ios. X, 6. Verr. II. Lib. VII.

II. Non tamen semper quamvis justa causa subditi alicujus obligat rectores ad bella sumenda: sed ita demum si id sine omnium aut plurium subditorum incommodo fieri potest. Rectoris enim officium magis circa totum quam circa partes versatur: & quo pars est major, eo ad totius naturam propius accedit.

III. Itaque si civis unus quamvis innocens ad exitium ab hoste deposcatur, dubium non est quin deseri possit, si appareat civitatem hostium viribus multo esse imparem. Disputat contra hanc sententiam Ferdinandus Vasquius: sed si non tam verba ejus quam propositum spectetur, hoc videtur agere ne civis talis temere deseratur, ubi eum defendi posse spes sit. Nam & historiam adfert Italici peditatus qui Pompejum rebus nondum plane desperatis deseruit, de sua salute certior factus à Caesare; quod ille non immerito improbat. An vero etiam tradi in manus hostium possit civis innocens, ut vitetur imminens alioqui civitatis excidium, disputant eruditi, & olim disputatum est, ut cum Demosthenes nobilem illam de canibus, quos lupi pacis causa ab ovibus tradi sibi postulabant, fabulam protulit. Negant id licere non Vasquius tantum, sed is cujus sententia ut perfidiae propinqua à Vasquio arguitur Sotus. Ponit tamen

Soto de Iust. & jur. lib. V, q. I, art 7. L. I contr. Ill. c. 13.

Sotus

Sotus têneri talem civem se hostibus tradere: hoc quoque negat Vasquius, quia natura societatis civilis, quam sui quisque commodi causa iniit, id non postulet. Sed hinc nihil aliud sequitur quam ex jure proprie dicto, civem ad hoc non teneri: at non etiam caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim sunt, non justitiæ proprie dictæ, sed dilectionis officia, quæ non tantum cum laude præstantur, quod Vasquius agnoscit, sed etiam omitti sine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur esse, ut maximæ multitudinis innocentis vitam suæ unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erechtheo:

Εἴπερ γὰρ ἀριθμὸν οἶδα καὶ τοὐλάσσονος
Τὸ μεῖζον, εἷς μὲν οἶκος οὐ πλέον σθένει,
Πταίσας ἁπάσης πόλεος, οὐδ' ἴσον φέρει.
Si namque numeros quidque sit plus aut minus
*Percipimus animo, * non malo unius domus*
Communi vinci, sed nec æquari potest.

Diod. libro XVII. Atque ita Phocion Demosthenem atque alios hortabatur ad exemplum Lei filiarum & * Hyacinthidum potius mortem ipsi subirent, quam malum irreparabile patriæ inferri sinerent. Cicero pro P. Sextio: *Si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minarentur, nisi me unum sibi dedidissent: jecissem me potius ipse in profundum, ut cæteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.* Idem de Finibus III: *Vir bonus & sapiens & legibus parens & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam* *Lib. xlv.* *unius alicujus aut suæ consulit.* Apud Livium de Molossis quibusdam dictum legimus: *Equidem pro patria qui lethum oppetissent sæpe fando audivi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt.* Sed hoc posito restat dubitatio, an quod ille facere tenetur ad hoc cogi quoque possit. Negat hoc Sotus exemplo divitis qui egeno stipem dare ex misericordiæ præscripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum est aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum ubicum sibi subditis comparantur. Nam par parem cogere non potest nisi ad id quod ex jure debetur stricte dicto. At superior cogere potest etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit, quia in jure proprio *Less. lib. II. c. 9. dub. 7.* superioris, qua superior est, hoc est comprehensum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi possunt quod habent in medium conferre: quare & in nostra illa controversia verius videtur cogi posse ci- *Plut. Phoc.* vem, ut id faciat quod exigit caritas. Atque ita is quem dixi Phocion amicissimum quendam sibi Nicoclem nomine demonstrans ajebat huc malorum ventum, ut si Alexander eum deposceret, ipse dedendum censeret.

IV. Subditis proximi, imo pares sunt in hoc, ut defendi debeant socii, in quorum fœdere comprehensum, id est, sive in tutelam sese & fidem aliorum dederunt, sive mutua auxilia pacti sunt. *Qui non re-* *Off. I. c. 36.* *pellit injuriam à socio si potest, tam est in vitio quam ille qui facit,* ait Ambrosius. Pactiones autem tales * ad bella quibus justa causa non subsit porrigi haud posse diximus alibi. Et hæc est causa cur Lacedæmonii, priusquam bellum in Athenienses susciperent, sociis omnibus de causæ ju-

sæ justitia judicium permiserint: Et Romani Græcis de bello in Nabidem. *Livius lib. XXXIV.* Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri socium si nulla spes sit boni exitus. Boni enim non mali causa societas contrahitur. Defendendus autem socius est etiam contra alium itidem federatum, nisi priori federe aliquid specialius convenerit. Sic Corcyræos, si causa eorum justa erat, Athenienses defendere potuerunt etiam contra Corinthios socios vetustiores.

V. * Tertia causa est, amicorum quibus auxilium promissum quidem non est, sed tamen amicitiæ quadam ratione debetur, si facile & sine incommodo exhiberi possit. *Vict. de Ind. p. 2, n. 17, Cajet. 2. 2. q. 4. art. 1.* Sic pro Lotho cognato arma sumsit Abrahamus: Antiatibus præceperunt Romani ne in Græcos, utpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Iidem sæpe non pro sociis tantum quibus ex federe id debebatur, sed pro amicis bella susceperunt, aut suscipere minati sunt.

VI. Postrema latissimeque patens est hominum inter se conjunctio, quæ vel sola ad opem ferendam sufficit. *Cic. de fin. III; de off. II. L. ut vim. D. de just. & jure.* *Homo in adjutorium mutuum generatus est*, ‡ ait Seneca. Ejusdem est: † *Sapiens quoties poterit fortunæ intercedet.* Euripides in Supplicibus: *‡ de Ira l. 1. cap. 7. † de Clem. II, 5.*

Præbent saxa perfugium feris
Araque famulis, urbibus pressis malo
Tutamen urbes.

Ambrosio, *fortitudo quæ defendit infirmos plena justitia est.* Qua de re supra quoque egimus. *De Off. 1. lib. c. 5.*

VII. Quæritur hîc, an teneatur etiam homo hominem, populus populum ab injuria defendere. * Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet: *De legib. IV.* quod & Ægyptiorum legibus cavebatur. *Diod. l. 1.* Sed primum si manifestum sit periculum, non teneri certum est. potest enim suam vitam & res alienis præferre. Atque ita interpretandum censeo illud Tullii: *Qui non defendit, nec obsistit si potest injuriæ, tam est in vitio quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat:* ut *potest* illud intelligamus, cum suo commodo: nam & idem alibi dicit, *non defendi homines sine vituperatione fortasse possunt*. Apud Sallustium est in historiis: *omnes qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem agere. dein quod quæritur satisne pium, tutum, gloriosum an indecorum sit.* * Senecæ quoque hoc non spernendum: *Succurram perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis aut magnæ rei merces.* Sed ne tunc quidem tenebitur, si oppressus nisi morte invasoris eripi non potest. *Less. lib. II. c. 4. dub. 15.* Nam si invasoris vitam qui invaditur suæ potest præferre, ut alibi diximus, non peccabit qui invasum id aut credet, aut volet malle: præsertim cum ex parte invasoris majus sit periculum damni irreparabilis & sempiterni.

VIII. Est & illud controversum, an justa sit belli causa pro subditis alienis, ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane ex quo civiles societates institutæ sunt, certum est rectoribus cujusque speciale quoddam in suos jus quæsitum. Euripides Heraclidis.

δίκαιοι δ᾽ ἐσμὲν οἰκοῦντες πόλιν
αὐτοὶ καθ᾽ αὑτοὺς κυρίας κρίνειν δίκας.

Nos

Nos quotquot hujus colimus urbis mœnia,
Sufficimus ipsi nostra judicia exsequi.

Nec alio illud pertinet:

Spartam tibi quæ contigit orna:
Nobis fuerint curæ Mycenæ.

Et Thucydides inter ſūmi imperii ſigna poſuit τὸ αὐτόδικον *judiciorum ſummam poteſtatem*, non minus quam τὸ αὐτόνομον καὶ τὸ αὐτοτελὲς, id eſt, *legum & magiſtratuum creandorum jus.* Nec alio pertinet poeticum illud:

Virg. Æn. 1. *Non illi imperium pelagi regnumque tridentis,*
Sed mihi ſorte datum.

Et huic non diſſimile illud:

Ovid. Met. XIV. * *Reſcindere numquam*
Dîs licet acta Deûm:

Et apud Euripidem:

Hippolyto. *Mos ille eſt Deûm:*
Quod cupiit unus, huic nefas obſiſtere:

Libro 1. de Off. Nimirum, ut recte explicat Ambroſius: *ne uſurpata aliarum partium*
ſollicitudine bellum inter ſe incitarent. τοὺς σφετέρους αὐτόν τινα κολάζειν, * *ut in*
L. v. *ſuis quiſque animadvertant* æquum eſſe cenſent Corinthii apud Thucy-
didem. Et Perſeus in oratione ad Martium quod in Dolopes feciſſet
Liv. l. xlII. negat ſe defenſurum: *Jure*, inquiens, *feci meo, cum mei regni, mea ditio-*
nis eſſent. Sed hæc omnia locum habent ubi vere delinquunt ſubditi,
Vict. rel. de Ind. n. 15. adde etiam ubi dubia eſt cauſa. In hoc enim inſtituta eſt illa impe-
riorum diſtributio. At non etiam, ſi manifeſta ſit injuria, ſiquis Buſi-
ris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in ſubditos exerceat, quæ æquo
nulli probentur, ideo præcluſum erit jus humanæ ſocietatis. Sic in
Vict. de Ind. rel. p. 2, n. 13. Maxentium & in Licinium Conſtantinus, * in Perſas alii Romano-
rum Imperatores arma ceperunt, aut capere minati ſunt niſi vim à Chriſtianis religionis nomine arcerent. Imo etiam ſi daretur ne in ſumma quidem neceſſitate arma recte à ſubditis ſumi (qua de re dubitare vidimus illos ipſos quorum inſtitutum fuit regiam poteſtatem defendere) non tamen in e ſequetur non poſſe pro ipſis ab aliis arma ſumi. Quoties enim actioni alicui impedimentum ponitur perſonale, non ex re; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere poteſt, ſi modo tale ſit negotium in quo alter alteri prodeſſe poſſit. Sic pro pupillo, cujus perſona judicium non capit, litigat tutor aut alius: pro abſente etiam ſine mandato defenſor. Impedimentum autem quod reſiſtere ſubditum prohibet, non ex cauſa venit quæ eadem eſt in ſubdito & in non ſubdito, ſed ex perſonæ qualitate, quæ in alios non tranſit. Sic Seneca exiſtimat bello à me peti poſſe, qui à mea gente ſepoſitus, ſuam exagitat, ut diximus, cum de pœnis expoſcendis ageretur: quæ res ſæpe cum defenſione innocentium conjuncta eſt. Scimus quidem ex veteribus noviſque hiſtoriis alieni cupiditatem hos ſibi quærere obtentus: ſed non ideo ſtatim jus eſſe deſinit ſi quid à malis uſurpatur. Navigant & piratæ: ferro utuntur & latrones.

IX. Sicut autem ſocietates bellicas eo initas animo * ut in quodvis bellum nullo cauſæ diſcrimine promittantur auxilia, illicitas dixi-

diximus, ita nullum vitæ genus est improbius quam eorum qui sine causæ respectu mercede conducti militant, & quibus *Silv. in verbo Bellum. p. 1, s. 10. circa f.*

Ibi fas, ubi plurima merces.

Quod Plato ex Tyrtæo probat. Hoc ipsum est quod Ætolis à Philippo exprobratum legimus: & Arcadibus à Dionysio Milesio his verbis: *Livius libro XXXII.* ἀγορὰ πολέμου πρόκειται, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων κακὰ τὴν Ἀρκάδων τροφή, καὶ περιέρχεται πόλεμος αἰτίαν οὐκ ἔχων: *belli instituuntur nundinæ, & Græcorum mala in fructu sunt Arcadibus, & sine causarum respectu modo huc modo illuc arma circumferuntur.* Res sane miseranda, ut Antiphanes loquitur,

ὃς ἕνεκα τοῦ ζῆν ἔρχετ' ἀποθανούμενος,

Miles qui vitæ causa se auctorat neci.

Dion Prusæensis: καὶ μὴν τί τοῦ ζῆν ἀναγκαιότερόν ἐστιν· ἢ τί τούτου περὶ πλείονος ποιοῦνται πάντες; ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἀπολλύουσι διὰ χρημάτων ἐπιθυμίαν. *Quid magis est necessarium nobis, aut quid pluris fit quam vita? & tamen hanc quoque non pauci perdunt dum pecuniam quærunt.* Parum vero quod suam vendunt necem, nisi & aliorum sæpe innocentium venderent; tanto carnifice detestabiliores, * quanto pejus est sine causa quam ex causa occidere: Sicut Antisthenes dicebat carnifices tyrannis esse sanctiores, quod illi nocentes, hi innocentes interficerent. Major Philippus Macedo huic hominum generi, τοῖς τροφὰς εἰωθόσιν ἔχειν ἐκ τοῦ μισθοφορεῖν, *quibus unus ex militia quæstus esset*, dicebat bellum esse pacem, pacem bellum. Non est inter artificia bellum, imo res est tam horrenda, ut eam nisi summa necessitas, aut vera caritas honestam efficere nequeat: quemadmodum ex iis intelligi potest quæ capitum antecedentium proximo dicta à nobis sunt. Augustino judice *militare non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est.* *Bellinus de re milit. II p. tit. 2, n. 4. Diod. libro XVIII. De verbis Domini secundum Matthæum citatur causa XXIII. quæst. I.*

X. Imo & propter stipendium, si id unice aut præcipue spectetur: cum alioqui stipendium accipere licitum sit omnino: τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; ait Paulus Apostolus: *quis suis impensis militat?* *I Cor. x, 7.*

Annotata ad caput XXV.

PRo *subditis*] Procopius Persicorum II: οὐ γὰρ ὁ μηδὲν αὐτὸς ἀδικῶν δίκαιος, εἰ μὴ καὶ τοὺς ὑφ' ἑτέρων ἀδικουμένους ἔχων ἐν ἐξουσίᾳ ῥύεσθαι πέφυκεν. *Neque enim statim justus est qui injuriam nulli facit, nisi & eo sit animo ut tuetur sibi commissos adversus alienas injurias.* §. I.

Dubium non est quin deseri possit] Vide Consilium Nicephori Patriarchæ datum Michaeli Langabæ de transfugis pacis causa reddendis Bulgarorum duci, ubi hæc verba apud Zonaram: κρεῖσσον εἶναι παθεῖν κρίνοντες μετρίους τινὰς, ἢ πλήθη πάσχειν ἀνήριθμα. *Satius judicemus esse paucos aliquos mala ferre, quam immensam multitudinem.* §. III.

——— *Non malo unius domus*

Commune vinci, sed nec æquari potest] οὐ δίκαιον προσθήκην τὸ ὅλον μέρους εἶναι. *Iniquum est totum fieri accessionem partis.* Locus est apud Philonem fine libri II de vita Mosis, ubi & alia lectu dignissima.

Hyacinthidum] Vide Apollodorum in Bibliotheca.

Etiam ad alia quæ virtus aliqua præcepit] Sic apud Lucanos pœna erat dicta prodigis, ingratis apud Macedonas, otiosis apud eosdem Luca-

Lucanos & Athenienses. Adde quæ allata ad Libri I, c. I, §. 9.

§. IV. *Ad bella quibus justa causa non subsit*] Vide Simlerum de republica Helvetiorum. *Domino guerram faciente alicui, si sciatur, quod juste, aut cum dubitabitur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eum facit, adjuvet eum ad ejus defensionem: ad offendendum vero alium non adjuvet.* Lib. II de Feudis. c. 28. Hic finitur.

§. V. *Tertia causa est amicorum*] Oraculum vetus:

Ἀνδρὶ φίλῳ θνήσκοντι παρὼν πέλας οὐκ ἐβοήθησας·
Οὔ σε θεμιστεύσω. περικαλλέος ἔξιθι ναοῦ.

Non opem tulisti præsens in morte sodalem:
Effabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

§. VII. *Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet*] Et Hebræi, Mose de Kotzi præcepto jubente LXXVII, LXXX, vetante CLXIV, CLXV.

Seneca quoque] Locus est de Beneficiis II, 15. alter non dissimilis ejusdem argumenti lib. I, c. 10: *Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.* Vide quæ supra libro II, c. I, §. 8.

§. VIII. ——— *Rescindere nunquam*
Dis licet acta Deûm] Ejusdem est III Metamorphoseon:

——— *Neque enim licet irrita cuiquam*
Facta Dei fecisse Deo.

Ut in suos quisque animadvertant] Augustinus II de Libero arbitrio: *Non enim ut alicujus est bonitatis, alienis præstare beneficia, ita justitiæ, vindicare in alienos.* Procopius Vandalicorum I: τὴν ἐπαρχοῦσαν ἡγεμονίαν αὐτόν τινα διοικεῖσθαι καλὸν, καὶ μὴ ἀλλοτρίας οἰκειοῦσθαι φροντίδας. *Quod cuique obtigit imperium id ut administret, ac ne alienas curas in se trahat, honesto convenit.*

In Persas alii Romanorum Imperatores] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

§. IX. *Ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia*] Iterum Simlerum hac de re vide.

Qui vitæ causa se auctorat neci] Vita parari ea in quibus vita consumitur, dixit Seneca Naturalium V, 18. Plautus Bacchidibus:

Suam qui auro vitam venditant.

Guntherus:

Ære dato conducta cohors & bellica miles
Dona sequens, pretioque suum mutare favorem
Suetus & accepto pariter cum munere bello
Hunc habuisse, dator pretii quem jusserit, hostem.

Quanto pejus est sine causa, quam ex causa occidere] Seneca Naturalium V, 18: *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam? circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis?*

CAPUT

CAPUT XXVI.

De causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.

I. *Qui dicantur esse sub alieno imperio.*
II. *Quid his faciendum si ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.*
III. *Si imperetur ipsis, & causam belli injustam credant, non militandum.*
IV. *Quid si dubitent?*
V. *Pietatis esse hac in re dubitantibus subditis parcere sub onere tributi extraordinarii.*
VI. *Quando subditorum arma justa sint in bello injusto.*

EGimus de his qui sunt sui juris: sunt alii in conditione parendi positi, ut filii familiarum, servi, subditi, etiam cives singuli, si cum civitatis suæ corpore comparentur.

II. Hi vero si aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipsis optio datur militandi aut quiescendi, easdem regulas sequi debent, quas illi qui suopte arbitrio pro se aut aliis bella suscipiunt.

Ægid. Reg. de act. supern. disp. 31, n. 80.

III. At si edicitur ipsis ut militent, quod fieri solet, siquidem constat ipsis injustam esse belli causam, abstinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apostoli tantum dixerunt, * sed & Socrates: & apud magistros Hebræorum exstat sententia, indicans regi contra Dei legem quid præcipienti prorsus non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exstat: δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἀπὸ θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν: *didicimus imperiis ac potestatibus à Deo ordinatis exhibere honorem quem par est, quique salutem nostram non impediat.* Et Paulus Apostolus; *Filii*, inquit, *obedite parentibus * in Domino, id enim æquum est.* Ad quem locum Hieronymus: *Peccatum filiorum est non obedire parentibus, & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, in Domino.* Et de servis addit: *Cum dominus carnis à Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum.* Idem alibi: *In illis tantum debent dominis & parentibus esse subjecti qui contra Dei mandatum non sunt.* Nam & idem ille Apostolus dixerat sui quemque operis mercedem reportaturum sive liberum sive servum. Tertullianus vero: *satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli præceptum, * subditos magistratibus, principibus & potestatibus: sed intra limites disciplinæ.* In martyrologio Silvanus martyr: *Iccirco Romanas leges contemnimus ut jussa divina servemus.* Apud Euripidem dicenti Creonti:

Vict. de jure belli. n. 22. *Act. 5, 9.* *Eph. VI, 1.* *Eph. VI, 8.* *Phœnissis.*

Nonne exsequi mandata fas ipsum jubet?

Respondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exsequi.

Musonius ita ait: *Si quis, aut patri, aut magistratui, aut domino turpia, aut iniqua factu imperanti non paret, is nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat.* Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quæ pater jusserit parendum. *Quid enim,* ait, *si proditionem patriæ, si matris necem, si alia quædam imperarit turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque tutissima visa est, quædam esse parendum, quædam non obsequendum.* Seneca pater: *Non omnibus imperiis parendum est.* * Quintilianus: *Non*

Stob. tit. liberos parent. honorand. *L. 11, c. 7.*

Decl. 271. *omnia necesse est facere liberis quacumque patres imperant. Multa sunt qua fieri non possunt. Si imperes filio ut sententiam dicat contra quam existimet : si testimonium jubeas dici ejus rei quam ignoret : si sententiam in senatu : si Capitolium me incendere jubeas, arcem occupare, licet dicere : Hac sunt qua fieri non oportet.* Seneca: *Non aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parêre coguntur. Contra rempublicam imperata non facient : nulli sceleri manus commodabunt.* Sopater : ἰδὲ, φησὶ, πειθῆναι τῷ πατρὶ· εἰ μὲν κατὰ νόμους καλῶς· εἰ δὲ παρὰ τὸ πρέπον, οὐκ εὔλογον. *Patri,* inquit, *parendum est. Si quidem intra jura, recte : sin ultra honestum, non convenit.* * Irrisus olim Stratocles qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio regi placuisset, id in Deos pium & inter homines justum esset. Plinius alicubi elaboratum à se ait, ut constaret * ministerium crimen esse. Ipsa jura civilia, quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui parêre necesse habent, sed non in omnibus. Excipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel sceleris, quæ sua sponte scelerata ac nefaria sunt, ut loquitur Tullius, maleficia quæ sponte & non disputatione Iurisconsultorum, sed naturali interpretatione fugienda sunt, ut Asconius interpretatur. Narratum Hecatæo Iosephus memorat, Iudæos qui Alexandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuisse ut ad Beli templum, quod Babylone erat, instaurandum, humum cum militibus cæteris aggererent. Sed propius nostri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua supra egimus, & in Iuliani militibus, de quibus sic Ambrosius: *Iulianus Imperator quamvis esset Apostata habuit tamen sub se Christianos milites : quibus cum dicebat, producite aciem pro defensione reipublicæ, obediebant ei : * cum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc agnoscebant Imperatorem cæli.* Sic & speculatores legimus ad Christum conversos mori potius elegisse, quam edictis & judiciis in Christianos manum commodarent. Tantundem erit si quis persuasus sit quod imperatur injustum esse. Nam huic tantisper ea res pro illicita est, quamdiu eam opinionem non potest deponere: ut ex supra tractatis apparet.

De Benef. l. III, 20.

Lib. III Epist. ad Minutium.

L. Adeo. D. de R. I.

Ver. III.

Vict. de jure bell. n. 23.

IV. Quod si dubitet, res licita sit necne, eritne quiescendum an parendum? Parendum plerique censent: nec obstare illud laudatum, Quod dubites ne feceris: quia qui contemplative dubitat, potest activo judicio non dubitare: Credere enim potest in re dubia obsequendum superiori. Et sane quin hæc distinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat, negari non potest. Iura civilia non Romanorum tantum, sed & aliarum gentium in tali circumstantia, non modo * impunitatem concedunt obedientibus, sed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat, ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa est, cui parêre necesse est. Necessitas potestatis excusat, & similia. Ipse Aristoteles Nicomachiorum quinto, his qui injustum quidem aliquid faciunt, non autem injuste, annumerat famulum domini imperantis: injuste autem eum ait agere, à quo actionis principium est; nimirum quia in famulo vis deliberatrix plena non est, ut indicat proverbium:

L. Damnum de R. I. L. Liber homo. D. ad L. Aquil. L. Non videtur. §. Qui juss. de R. I. Paul. l. v. Sent. tit. 22, §. 1. Leges Longo-

ἥμισυ

ἥμισυ τῆς ἀρετῆς ἀποαίρεται δούλιον ἦμαρ.
Dimidia virtute caret servire coactus.

Et simile :

ἥμισυ γάρ τε νόου ἀπαμείρεται εὐρύοπα Ζεὺς
ἀνδρῶν οὓς ἂν δὴ κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσι.
Tollitur huic hominum generi pars altera mentis
Ab Iove, servilem voluit quos ducere vitam.

bar. tit. 96. de termino effosso. Leges Wisigoth. L. II, tit II, c.2. L. VIII. tit. I, c. I. Libro VII, tit. IV, c. II.

Et illud quo Philo utitur :

Δοῦλος πέφυκας· οὐ μέτεστί σοι λόγου.
*Servi tua est fortuna : * ratio ad te nihil.*

Et illud Taciti : *Principi summum rerum judicium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Narrat idem scriptor Pisonis filium à Tiberio crimine belli civilis purgatum : *patris quippe jussa, nec potuisse filium detrectare.* *. Seneca : *Servus herilis imperii non censor est, sed minister.* Et specialiter in hac de militia quæstione ita sensit Augustinus. Sic enim ait : *Ergo vir justus si forte sub rege etiam sacrilego militet, recte potest illo jubente bellare, si civica pacis ordinem servans, quod sibi jubetur, vel non esse contra Dei præceptum certus est, vel utrum sit, certus non est : ita ut fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi.* Et alibi : *Miles cum obediens potestati sub qua legitime constitutus est hominem occidit, * nulla civitatis suæ lege reus est homicidii : imo nisi fecerit, reus est imperii deserti atque contemti. quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur si fecerit injussus, inde punietur si non fecerit jussus.* a Atque hinc passim recepta est sententia, subditos quod attinet, dari bellum utrimque justum, id est injustitia vacans, quo illud pertinet :

Quis justius induat arma
Scire nefas.

Ann. III.

Lib. XXII, c. 74. cont. Faustum.

De civit. Dei, lib. I, c. 26.

a Sil. in verbo bellum, I, n.9, concl. 4 Cast. in l. V, D. de Iustit. Soto l. V. q. I, art. 7, & q. 3, art. 3. Vict. de jure bell. n.32. Covar. in c. peccat. part. II, §. 10.

Non caret tamen hoc sua difficultate. Et *b* Adrianus nostras, qui Cisalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, * contrariam defendit sententiam, quæ stabiliri potest non illa præcise ratione quam ille adfert, sed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplative, debeat judicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars tutior abstinere bello. Laudantur Esseni quod inter alia jurarent μὴ βλάψειν τινὰ ἐξ ἐπιτάγματος : *non nocituros se cuiquam, ne si juberentur quidem :* & imitatores horum Pythagorei, qui, Iamblicho teste, bello abstinebant, causa addita, quia φόνων χορηγέτης καὶ νομοθέτης πόλεμος, *bellum cædes subministrat atque imperat.* Neque obstat quod ex altera parte periculum est inobedientiæ. Nam cum utrumque incertum sit (nam si injustum est bellum, jam in ejus vitatione nihil est inobedientiæ) caret peccato, quod ex duobus minus est. Inobedientia autem in ejusmodi rebus suapte natura minus malum est quam homicidium, præsertim multorum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob Argum interfectum accusatus Iovis mandato se defendisset, non tamen ausos Deos eum absolvere. Sed nec Pothinum Ptolemæi satellitem Martialis, cum ait :

b Adr. Quæstione quodl. II.

Bald. II, conf. 385. Sotus de det. secr. membr 3, q. 2. in resp. ad I.

Antoni tamen est pejor, quam caussa Pothini :
Hic facinus domino præstitit, ille sibi.

Vict. de jure belli, n. 25. Nec magni ponderis est quod contra nonnulli adferunt fore, ut id si admittatur pereat sæpe respublica; quia plerumque non expediat rationes consiliorum edi populo. Vt enim hoc verum sit de causis suasoriis belli, de justificis verum non est, quas oportet claras esse & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & possint & debeant. Quod de legibus nimis forte indistincte dictum à Tertulliano est, in *Apolog. c. 4. 1. Adversus Nat. c. 6.* his legibus sive edictis de bello gerendo locum justissime habet: *Neque civis fideliter legi obsequitur ignorans quale sit quod ulciscitur lex. nulla lex sibi soli conscientiam justitiæ suæ debet, sed eis à quibus obsequium exspectat. Ceterum suspecta lex est, quæ probari se non vult: improba autem, si non probata dominetur.* Apud Papinium Achilles Vlyxi se ad bellum excitanti ait:

Quæ Danais tanti primordia belli,
Ede: libet justas hinc sumere protinus iras.

Apud eundem Theseus:

Ite alacres, tantæque precor confidite causæ.

Propertius dixerat:

Frangit & attollit vires in milite causa:
Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyristæ: *Tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam cœperit non virtutis magis quam integritatis esse victoria.* Ac sic viri quidam eruditi interpretantur ירק quod legitur Gen. XIV, 14: ut sensus sit ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia. Et sane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri solebant & expressa causa, ut totum quasi genus humanum de justitia causæ possit cognoscere. Scilicet prudentia virtus est, ut & Aristoteli visum, imperantis propria: justitia vero hominis qua homo est. omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani sententia, si subditus non modo dubitet, sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat ut bellum injustum esse putet: præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis tuendis agatur. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisurus est, hactenus, aut quod quæstioni & actis interfuerit, aut ex rei confessione cognita esse debere causæ merita, * ut satis ei constet mortem ab eo commeritam: idque nonnullis in locis observatur. nec aliud spectat lex Hebræa, cum ad lapidandum eum qui damnatus est testes vult præire populo.

Ægid. Regnus de act. supern. disp. 31, dub. 5. n. 85. Bannes 2, 2, q. 40. art. 1. Molina tract. 11, disput. 113. Deut. XVII.

Silv. in verbo bellum, p. 1. n. 7. circa fin.

V. Quod [illegible] subditorum animis per causæ expositionem satis nequeat fieri, omnino officium erit boni magistratus tributa ipsis potius extraordinaria imperare, quam operam militarem: præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent. quorum voluntate non tantum bona, sed & mala uti potest rex justus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur; & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo fœneratore. Imo etiam si de causa belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare, cum à militia abstinere, etiam cum militare liceat, majoris cujusdam sit sanctitatis, quæ & à clericis & à pœnitentibus diu exacta est, aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celso Christianis objectanti militiæ detrectationem sic respondet:

spondet: *His qui à fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus: Hi qui simulacrorum vestrorum sunt sacerdotes, & deorum quos putatis flamines, dexteras puras servant sacrificiorum ergo, ut ea incruentis & nulla cæde maculatis manibus offerant his qui creduntur dii: neque si quod exoriatur bellum, sacerdotes asscribuntur numeris. Quod si id ratione non caret, quanto magis cæteris militantibus, illi quoque suo modo censendi sunt militare, tanquam Dei sacerdotes atque cultores, qui manus quidem servant puras, sed precibus apud Deum certant, pro his qui juste militant, & pro eo qui juste regnat?* quo in loco sacerdotes vocat quosvis Christianos exemplo sanctorum scriptorum, Apoc. I, 6; I Pet. II, 5.

VI. Arbitror vero evenire etiam posse ut in bello non dubio tantum, sed & manifeste injusto justa aliqua esse possit subditorum defensio. Nam cum subditos innocentes, & à belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hostis, justum quamvis bellum gerens, non habeat, nisi aut ad necessariam defensionem, aut per consequentiam & extra propositum, (pœnæ enim illi obnoxii non sunt) sequitur ut si certo constet hostem eo venire animo, ut hostilium subditorum vitæ parcere cum possit omnino nolit, subditi illi tueri se possint ex jure naturæ, quod gentium jure ademtum illis non est. Neque tunc dicemus bellum utrimque justum esse. non enim de bello, sed de certa ac definita actione quæritur. Illa autem actio, quamvis de cætero jus ad bellum habentis, injusta est, & proinde juste repellitur.

Annotata ad Caput XXVI.

SEd & *Socrates*] Plato id nos docet in ipsius Apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat: §. III.

Οὐ γάρ τι μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε.

Nam jussa non hæc Juppiter dederat mihi.

Hebræorum exstat sententia] Quam & Iosephus eis tribuit Antiquæ Historiæ XVII, *θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ τῶν σῶν δογμάτων ἀξιωτέρους τηρεῖσθαι ἡγούμεθα νόμους οὓς Μωϋσῆς ὑπαγορεύοντος καὶ διδαχῇ τοῦ θεοῦ γραψάμενος κατέλιπε. Nihil vero mirum, si servatu digniora credimus jussis tuis, ea quæ Moses Deo suggerente ac docente scripta reliquit.* Adde Rabbinum Tanchumam citante Drusio ad locum Actorum.

In domino] Chrysostomus hoc in Domino sic explicat: *τουτέστιν ἐν οἷς μὴ προσκρούσεις Θεῷ: id est in quibus Deum offensurus non es.* Idem ad Patrem infidelem: *οὐ γὰρ δὴ μικρὸς ἡμῖν κεῖται μισθὸς τοῖς τοὺς γεγεννηκότας τιμῶσιν, ἀλλ' ὡς δεσπότας αὐτοὺς ἡγεῖσθαι κελευόμεθα, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ θεραπεύειν, ὅταν μὴ δὴ τὰ τῆς εὐσεβείας παραβλάπτηται. non enim exigua nobis merces proposita est, si honorem exhibeamus parentibus, sed ut dominos eos habere jubemur, verbisque & rebus obsequium ipsis præstare, extra quam si pietas lædenda est.* Sic accipe illud Hieronymi, *Per calcatum perge patrem*, declamatorie dictum, sumptumque à Latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambrosium de virginitate, & apud Augustinum epistola XXXVIII ad Lætum & Canone IV Arabicæ interpretationis Concilii Niceni I.

De servis] Chrysostomus I Cor. VII, 24: *καὶ γάρ εἰσιν ὅροι δούλων*

 περὶ

παρὰ τοῦ θεοῦ κείμενοι· καὶ μέχρι τοῦ δεῖ φυλάττειν αὐτοὺς καὶ τοῦτο νενομοθέτηται. καὶ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς οὐ χρή. ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάττῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ θεῷ ἕπεσθαι δεῖ καὶ πείθεσθαι, περαιτέρω δὲ μηδέν. *Sunt & servis limites sui à Deo praescripti : & quousque eos servare oporteat & hoc praeceptum est, neque eos licet excedere. Vbi enim nihil dominus jubet eorum quae Deo improbantur, sequi & obsequi oportet, non ultra.* de matrefamilias Clemens Alexandrinus : πάντα τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου πρᾶξαι ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετήν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν νομίζεται. *in omnibus viro parebit, neque eo invito faciet quicquam extra quae credet ad virtutem salutemque momentum habere.*

Subditos magistratibus] Exempla illustria & poenae & laudis vide I Sam. XXII, 18, 19. I Reg. XVIII, 4, 13. II Reg. I, 10, 12, 14. Apud Christianos Manuel & Georgius detrectarunt ministerium occidendae Augustae. Nicetas Alexio Manuelis filio.

Aut magistratui] In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani satis celebratum, & alterum Helpidii apud Ammianum XXI. Severus ne eos quidem poenae expertes voluit esse qui Imperatori obsecuti essent ad necem Senatoris. vide Xiphilinum.

Seneca pater] Libro I, controversia I.

Quintilianus] idem alibi : *Non omnia praestanda etiam parentibus. Alioquin nihil est perniciosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligant servitutem.*

Irrisus olim Stratocles] Talis erat syngrapha illa quam à Basilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat : ἐκεῖνα ἐν τῷ ἀρχιερατεύειν διαπράττεσθαι ὅσα φίλα τῷ Ἀνδρονίκῳ κἂν εἴησαν παρανόμιμα, κἀκεῖνα πάλιν ἀποσείειν, ὁπόσα οὐκ ἥδυνει Ἀνδρόνικον. *illa in Pontificio se facturum quae grata Andronico essent, quamvis plane nefaria : contra defugiturum se ea quae Andronico non placerent.*

Ministerium crimen esse] Tertullianus de Anima : *Plus caeditur qui jubet, quando nec qui obsequitur excusatur.* & de Resurrectione carnis : *Cum humana censura eo perfectior habeatur, quo etiam ministros facti cujusque deposcit, nec parcens aut invidens illis, quo minus cum auctoribus aut poenae aut gratiae communicent fructum.* vide Gailium de pace publica lib. I, cap. IV, n. 14.

Cùm autem diceret producite arma in Christianos] Non enim ab omni vi in Christianos abstinuit Iulianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus sibi videbatur. *Iulianus Christiani jugulator exercitus* in Hieronymi scripto ad Nepotianum. coeptam ejus imperio Antiochiae persecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Augustinus de Civitate Dei, lib. I, cap. 52. in Martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & sociorum ejus XXXIII, quos Iulianus inter Tullensem & Grandensem civitatem decollari fecit. Vide & Iohannem Antiochenum in excerptis ex manuscripto Peiresiano. Augustinus epistola L ad Bonifacium citatus à Gratiano causa XI, quaestione III : *Iulianus exstitit infidelis Imperator, nonne exstitit apostata iniquus & idololatra? Milites Christiani servierunt Imperatori infideli, ubi veniebant ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in caelo erat : quando volebat ut idola colerent & thurificarent, praeponebant illi Deum.*

§. IV. *Impunitatem concedunt obedientibus*] Chrysostomus de Providentia III : πολλοὶ γοῦν ἄρχοντες ἐπὶ φόνοις ἀδίκοις κατηγορηθέντες, δίκην ἔδοσαν· τοὺς

δὲ δη-

δὲ δημίους τοὺς διακονουμένους τῷ φόνῳ καὶ αὐτόχειρας γενομένους τῆς σφαγῆς, οὐδ᾽ εἰς δικαστήριον ἑλκύσειέ τις, ἀλλ᾽ οὐδὲ ζητήσειε τὴν ἀρχὴν, τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένης. καὶ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματος καὶ τοῦ τῆς ὑποζυγῆς φόβου. *multi sæpe magistratuum ob injustas cædes accusati pœnas dederunt. At carnifices qui cædi ministerium, qui manuum operam præbuere, nemo in jus vocaverit, imo de iis ne quæsierit quidem. excusat enim eos necessitas ex dignitate jubentis & ex parentis timore.* Ex Celso Vlpianus, *servum*, ait, *nihil deliquisse qui domino jubenti obtemperavit.* L. 2. D. de Nox. Act. *Velle non creditur qui obsequitur imperio patris vel domini.* D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca: *In volente necessitas non est.* Adde legem Langobardicam lib. I, tit. IV, cap. II. Mithridates libertos Attilii, conscios cædis in se cogitatæ, impunitos dimisit, & ejus qui à se defecerat filios. Appianus Mithridatico. Absolutus Tiberius Gracchus à culpa Numantini federis, quoniam alieno imperio peccaverat.

Ratio ad te nihil] Themistius oratione IX principes rationi esse dicit similes, milites iræ.

Seneca] de controversiis III, 9.

Nulla civitatis sua lege reus est homicidii] Idem Augustinus de libero Arbitrio libro I: *Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & judex vel minister ejus nocentem, & cui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare, cùm hominem occidunt: sed nec etiam homicidæ isti appellari solent.* Retulit Gratianus in caussa XXIII, quæstionem V.

Contrariam defendit sententiam] Exemplum hanc sequentium est apud Scafnaburgensem.

Genesis XIV, 14.] quidam in eundem sensum trahunt vocem הניכין & interpretantur *à se institutos.* Herodes in oratione ad Iudæos post cladem in Arabia apud Iosephum: βούλομαι δὲ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τοῦ πολεμεῖν ὡς δικαίως αὐτὸ ποιοῦμεν, ἐπιδεῖξαι, διὰ τὴν ὕβριν τῶν ἐναντίων ἠναγκασμένοι. μέγιστον γὰρ εἰ μάθοιτε τοῦτο, προθυμίας ἄριστον ὑμῖν ἔσται. *volo autem ostendere vobis, quam juste susceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliis. id enim si intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

Vt satis ei constet mortem ab eo commeritam] ideo indicta causa sacerdotes Nobæ habitantes occidere noluere Saulis ministri Doego probiores, I Sam. XXII, 17. Et Achabi spiculator tertius nocere Eliæ noluit, II Regum I. 13, & sequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere, ut periculoso, abstinuere. Vide Martyrologium, & Bedam L. I. cap. 7.

HVGONIS GROTII DE IVRE BELLI AC PACIS LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

Quantum in bello liceat regulæ generales ex jure naturæ : ubi & de dolis & mendacio.

I. *Ordo sequentium.*
II. *Regula prima : licere in bello quæ ad finem sunt necessaria : explicatur.*
III. *Secunda : jus non tantum ex principio, sed & causis in bello subnascentibus spectari.*
IV. *Tertia : quædam consequi sine injuria quæ ex proposito non licerent : cui cautio additur.*
V. *Quid liceat in eos qui hostibus res subministrant per distinctiones explicatur.*
VI. *An dolo uti in bello liceat.*
VII. *Dolus in actu negativo per se non est illicitus.*
VIII. *Dolus in actu positivo distinguitur in eum qui fit per actus libere significantes, & per actus significantes velut ex conventione : & ostenditur dolum prioris generis licitum esse.*
IX. *In secundo genere indicatur quæstionis difficultas.*
X. *Non omnem usurpationem locutionis quæ sciatur in alium sensum accipienda, esse illicitam.*
XI. *Mendacii quà illicitum est formam consistere in repugnantia cum jure alterius, quod explicatur.*
XII. *Et ostenditur licitum esse falsum loqui apud infantes & amentes :*
XIII. *Et cum is decipitur ad quem sermo non est & quem extra sermonem decipere liceret :*
XIV. *Et cum sermo est ad eum qui velit ita decipi.*
XV. *Et cum qui loquitur utitur jure supereminente in sibi subditum:*
XVI. *Forte & cum vitam innocentis aut par aliquid tueri aliter non possumus.*
XVII. *Apud hostes licitum falsiloquium qui senserint auctores.*
XVIII. *Non extendendum hoc ad verba promittentia.*
XIX. *Nec ad juramenta.*
XX. *Generosius tamen esse ac Christianæ simplicitati convenientius falsiloquio in hostem quoque abstinere : quod per similia illustratur.*
XXI. *Non licere nobis quenquam impellere ad id quod nobis licet, ipsi non licet.*
XXII. *Licere tamen uti opera ultro oblata.*

ET qui bellum gerant, & quibus ex causis belligerare liceat vidimus. Sequitur expendamus, * quid quantumque in bello liceat, & quibus modis, quod aut nude spectatur, aut ex promisso antecedente. Nude ex naturæ primum, deinde ex Gentium jure. Quid ergo natura liceat videamus.

Vict. de jure belli, n. 15. II. Primum, ut jam ante diximus aliquoties, ea quæ ad finem ducunt in morali materia æstimationem intrinsecam accipiunt ab ipso fine : quare quæ ad finem juris consequendi sunt necessaria, necessitate sumpta non secundum Physicam subtilitatem sed moraliter, ad ea jus habere intelligimur. Ius dico illud quod stricte ita dicitur, & facultatem agendi in solo societatis respectu significat. Quare si vitam aliter servare non possum, licet mihi vi qualicumque arcere eum qui eam impetit, etiamsi forte is peccato vacet, ut notavimus alibi : quia jus hoc non proprie ex peccato alterius oritur, sed ex jure quod mihi pro me natura concedit. Quin & rem

rem alienam ex qua certum mihi periculum imminet, citra culpæ alienæ considerationem invadere possum: non tamen dominus fieri: id enim ad eum finem accommodatum non est: sed custodire donec securitati meæ satis cautum sit: quod ipsum quoque tractatum est à nobis alibi. Sic rem meam quam alius detinet eripere ei naturaliter mihi jus est: & si id difficilius, aliud tantundem valens: ut & debiti consequendi gratia: quibus ex causis dominium quoque sequitur, quia alio modo læsa æqualitas reparari nequit. Sic ubi justa est punitio, justa etiam vis omnis, sine qua ad pœnam veniri non potest: & omne quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per incendium aut aliter, intra justum scilicet & qui peccato respondeat modum.

Vict. de jure bell. n. 18, & 39 & 55.

Lib. II, c. 11. ¶. 10.

Silv. in verbo bellum, p. 1, n. 10. v. prima.

III. Sciendum secundo est jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, sed & ex causis subnascentibus, sicut & in judiciis post litem contestatam jus sæpe parti novum paritur. Sic qui se aggregant me impetenti, sive socii sive subditi, in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Sic qui bello se miscent quod injustum est, præsertim si ipsi id injustum esse scire possunt ac debent, obligant se ad sumptus & damna resarcienda, quia culpa damnum dant. Sic qui bello sine probabili ratione suscepto accedunt, ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt, pro ratione injustitiæ quæ ipsorum actui inest. Ita Plato probat bellum *μέχρις οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην*, *donec hi qui sontes sunt cogantur insontibus malo affectis pœnas dare.*

IV. Observandum tertio, * ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum, ad quæ per se jus non esset. In sui defensione quomodo id locum habeat explicavimus alibi. Sic ut nostrum consequamur, si tantundem accipi non potest, plus accipere nobis jus est, sub obligatione tamen restituendi pretium ejus quod redundat. Sic navis piratis plena aut domus latronibus, tormentis peti potest, etiamsi intra eandem navem aut domum sint pauci infantes, mulieres aut alioqui innocentes quibus inde creetur periculum. *Nec reus est mortis alienæ*, inquit Augustinus, *qui suæ possessioni murum circumduxit, si aliquis ex ipsorum usu percussus intereat.* Sed sicut antehac monuimus sæpe, non semper ex omni parte licitum est quod juri stricte sumpto congruit. Sæpe enim proximi caritas non permittet ut summo jure utamur. Quare etiam quæ extra propositum accidunt, & accidere posse prævidentur, cavenda erunt, nisi multo majus sit bonum quo nostra actio tendit, quam malum id quod metuitur, aut nisi in pari bono & malo multo major sit spes boni quam mali metus, quod prudentiæ arbitrandum relinquitur: sed ita ut semper in dubio ad eam partem quæ alteri magis quam sibi consulit, ut tutiorem, inclinandum sit. *Sinite crescere zizania*, inquit optimus magister, *ne dum ea evellere vultis, evellatis & triticum.* *Multos occidere & indiscretos*, inquit Seneca, *incendii & ruinæ potentia est.* Docent nos historiæ quam seria pœnitentia, Ambrosio monente, talem vindictæ immodestiam Theodosius expiaverit. Nec si quid Deus interdum facit tale, id nobis in exemplum trahendum est, ob plenissi-

Vict. d. libro num. 37.

Ad Publ. epist. 154.

Matthæi XIII, 29.

Thom. 2, 2, q. 64, art. 2.

Sen. in fine l. II de Clem.

Lucanos & Athenienses. Adde quæ allata ad Libri I, c. I, §. 9.

§. IV. *Ad bella quibus justa causa non subsit*] Vide Simlerum de republica Helvetiorum. *Domino guerram faciente alicui, si sciatur, quod juste, aut cum dubitabitur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eum facit, adjuvet eum ad ejus defensionem: ad offendendum vero alium non adjuvet.* Lib. II de Feudis. c. 28. Hic finitur.

§. V. *Tertia causa est amicorum*] Oraculum vetus:

Ἄνδρα φίλον θνήσκοντα παρὼν πέλας οὐκ ἐβοήθεις·
Οὐ σε θεμιστεύσω. περικαλλέος ἔξιθι ναοῦ.
Non ope juvisti præsens in morte sodalem:
Effabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

§. VII. *Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet*] Et Hebræi, Mose de Kotzi præcepto jubente LXXVII, LXXX, vetante CLXIV, CLXV.

Seneca quoque] Locus est de Beneficiis II, 15. alter non dissimilis ejusdem argumenti lib. I, c. 10: *Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.* Vide quæ supra libro II, c. I, §. 8.

§. VIII. *——— Rescindere nunquam*
Dis licet acta Deûm] Ejusdem est III Metamorphoseon:
——— Neque enim licet irrita cuiquam
Facta Dei fecisse Deo.

Vt in suos quisque animadvertant] Augustinus II de Libero arbitrio: *Non enim ut alicujus est bonitatis, alienis præstare beneficia, ita justitiæ, vindicare in alienos.* Procopius Vandalicorum I: τὴν ὑπάρχουσαν ἡγεμονίαν αὐτόν τινα διοικεῖσθαι καλὸν, καὶ μὴ ἀλλοτρίας οἰκειοῦσθαι φροντίδας. *Quod cuique obtigit imperium id ut administret, at ne alienas curas in se trahat, honesto convenit.*

In Persas alii Romanorum Imperatores] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

§. IX. *Vt in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia*] Iterum Simlerum hac de re vide.

Qui vitæ causa se auctorat neci] Vita parari ea in quibus vita consumitur, dixit Seneca Naturalium V, 18. Plautus Bacchidibus:

Suam qui auro vitam venditant.

Guntherus:

Ære dato conducta cohors & bellica miles
Dona sequens, pretioque suum mutare favorem
Suetus & accepto pariter cum munere bello
Hunc habuisse, dator pretii quem jusserit, hostem.

Quanto pejus est sine causa, quam ex causa occidere] Seneca Naturalium V, 18: *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam? circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis?*

CAPVT

CAPUT XXVI.

De causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.

I. *Qui dicantur esse sub alieno imperio.*
II. *Quid hi faciendum si ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.*
III. *Si imperetur ipsis, & causam belli injustam credant, non militandum.*
IV. *Quid si dubitent?*
V. *Pietatis esse hac in re dubitantibus subditis parcere sub onere tributi extraordinarii.*
VI. *Quando subditorum arma justa sint in bello injusto.*

EGimus de his qui sunt sui juris: sunt alii in conditione parendi positi, ut filii familiarum, servi, subditi, etiam cives singuli, si cum civitatis suæ corpore comparentur.

II. Hi vero si aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipsis optio datur militandi aut quiescendi, easdem regulas sequi debent, quas illi qui suopte arbitrio pro se aut aliis bella suscipiunt. *Ægid. Reg. de act. supern. disp. 31, n. 80.*

III. At si edicitur ipsis ut militent, quod fieri solet, siquidem constat ipsis injustam esse belli causam, abstinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus; non Apostoli tantum dixerunt, * sed & Socrates: & apud magistros Hebræorum exstat sententia, indicans regi contra Dei legem quid præcipienti prorsus non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exstat: δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἀπὸ θεῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν: *didicimus imperiis ac potestatibus à Deo ordinatis exhibere honorem quem par est, quique salutem nostram non impediat.* Et Paulus Apostolus; *Filii*, inquit, *obedite parentibus * in Domino, id enim æquum est.* Ad quem locum Hieronymus: *Peccatum filiorum est non obedire parentibus, & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, in Domino.* Et de servis addit: *Cum dominus carnis à Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum.* Idem alibi: *In illis tantum debent dominis & parentibus esse subjecti quæ contra Dei mandatum non sunt.* Nam & idem ille Apostolus dixerat sui quemque operis mercedem reportaturum sive liberum sive servum. Tertullianus vero: *satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli præceptum, * subditos magistratibus, principibus & potestatibus: sed intra limites disciplinæ.* In martyrologio Silvanus martyr: *Iccirco Romanas leges contemnimus ut jussa divina servemus.* Apud Euripidem dicenti Creonti: *Vict. de jure belli. n. 22. Act. 5, 9. Eph. VI, 1. Eph. VI, 8. Phœnissis.*

Nonne exsequi mandata fas ipsum jubet?

Respondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exsequi.

Musonius ita ait: *Si quis, aut patri, aut magistratui, aut domino turpia, aut iniqua factu imperanti non paret, is nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat.* Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quæ pater jusserit parendum. *Quid enim*, ait, *si proditionem patriæ, si matris necem, si alia quædam imperarit turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque tutissima visa est, quædam esse parendum, quædam non obsequendum.* Seneca pater: *Non omnibus imperiis parendum est.* * Quintilianus: *Non* *Stob. tit. liberos parent. honorand. L. 11, c. 7.*

Decl. 271. *omnia necesse est facere liberis quacumque patres imperant. Multa sunt qua fieri non possunt. Si imperes filio ut sententiam dicat contra quam existimet : si testimonium jubeas dici ejus rei quam ignoret : si sententiam in senatu : si Capitolium me incendere jubeas, arcem occupare, licet dicere : Hac sunt qua fieri*
De Benef. L. III, 20. *non oportet.* Seneca: *Non aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parère coguntur. Contra rempublicam imperata non facient : nulli sceleri manus commodabunt.* Sopater : δεῖ, φησὶ, πειθῆναι τῷ πατρὶ· εἰ μὲν κατὰ νόμους καλῶς· εἰ δὲ παρὰ τὸ πρέπον, οὐκ εὔλογον. *Patri,* inquit, *parendum est. Si quidem intra jura, recte : sin ultra honestum, non convenit.* * Irrisus olim Stratocles qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio re-
Lib. III Epist. ad Minutium. gi placuisset, id in Deos pium & inter homines justum esset. Plinius alicubi elaboratum à se ait, ut constaret * ministerium crimen esse. Ipsa jura civilia, quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui parère necesse habent, sed non in om-
L. Adeo. D. de R. I. Ver. III. nibus. Excipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel sceleris, quæ sua sponte scelerata ac nefaria sunt, ut loquitur Tullius, maleficia quæ sponte & non disputatione Iurisconsultorum, sed naturali interpretatione fugienda sunt, ut Asconius interpretatur. Narratum Hecatæo Iosephus memorat, Iudæos qui Alexandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuisse ut ad Beli templum, quod Babylone erat, instaurandum, humum cum militibus cæteris aggererent. Sed propius nostri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua supra egimus, & in Iuliani militibus, de quibus sic Ambrosius: *Iulianus Imperator quamvis esset Apostata habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat, producite aciem pro defensione reipublica, obediebant ei: * cum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc agnoscebant Imperatorem cœli.* Sic & speculatores legimus ad Christum conversos mori potius elegisse, quam edictis & judiciis in Christianos manum
Vict. de jure bell. n. 23. commodarent. Tantundem erit si quis persuasus sit quod imperatur injustum esse. Nam huic tantisper ea res pro illicita est, quamdiu eam opinionem non potest deponere: ut ex supra tractatis apparet.

IV. Quod si dubitet, res licita sit necne, eritme quiescendum an parendum? Parendum plerique censent: nec obstare illud laudatum, Quod dubites ne feceris: quia qui contemplative dubitat, potest activo judicio non dubitare: Credere enim potest in re dubia obsequendum superiori. Et sane quin hæc distinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat, negari non potest. Iura civilia non Romanorum tantum, sed & aliarum gentium in tali circumstantia,
L. Damnum de R. I. L. Liber homo. D. ad L. Aquil. L. Non videtur. §. Qui juss. de R. I. Paul. l. v. Sent. tit. 22, §. 1. Leges Longo- non modo * impunitatem concedunt obedientibus, sed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat, ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa est, cui parère necesse est. Necessitas potestatis excusat, & similia. Ipse Aristoteles Nicomachiorum quinto, his qui injustum quidem aliquid faciunt, non autem injuste, annumerat famulum domini imperantis: injuste autem eum ait agere, à quo actionis principium est; nimirum quia in famulo vis deliberatrix plena non est, ut indicat proverbium:

ἥμισυ

ἥμισυ τῆς ἀρετῆς ἀπαίρει δούλιον ἦμαρ. bar. tit. 96.
Dimidia virtute caret servire coactus. de termino effosso. Leges

Et simile : Wisigoth. L. II, tit II,

ἥμισυ γάρ τε νόου ἀπαμείρεται εὐρύοπα Ζεὺς c.2. L. VIII.
ἀνδρῶν οὓς ἂν δὴ κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσι. tit. I. c. 1.
Tollitur huic hominum generi pars altera mentis Libro VII,
Ab Iove, servilem voluit quos ducere vitam. tit. IV, c. II.

Et illud quo Philo utitur :

Δοῦλος πέφυκας· οὐ μέτεστί σοι λόγου.
*Servi tua est fortuna : * ratio ad te nihil.*

Et illud Taciti : *Principi summum rerum judicium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Narrat idem scriptor Pisonis filium à Tiberio (Ann. III.) crimine belli civilis purgatum : *patris quippe jussa, nec potuisse filium detrectare.* * Seneca : *Servus herilis imperii non censor est, sed minister.* Et specialiter in hac de militia quæstione ita sensit Augustinus. Sic enim ait : *Ergo vir justus si forte sub rege etiam sacrilego militet, recte potest illo jubente bellare, si civicæ pacis ordinem servans, quod sibi jubetur, vel non esse contra Dei præceptum certus est, vel utrum sit, certus non est : ita ut fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi.* (Lib. XXII, c. 74. cont. Faustum.) Et alibi : *Miles cum obediens potestati sub qua legitime constitutus est hominem occidit, * nulla civitatis suæ lege reus est homicidii : imo nisi fecerit, reus est imperii deserti atque contemti. quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur si fecerit injussus, inde punietur si non fecerit jussus.* (De civit. Dei, lib. I, c. 26.) a Atque hinc passim recepta est sententia, subditos quod attinet, dari bellum utrimque justum, id est injustitia vacans, quo illud pertinet :

Quis justius induat arma
Scire nefas.

(a Sil. in verbo bellum, I, n. 9, concl. 4. Cast. in l. V. D. de Iustit. Soto l. V. q. I, art. 7, & q. 3, art. 3. Vict. de jure bell. n. 32. Covar. in c. peccat. part. II, §. 10.)

Non caret tamen hoc sua difficultate. Et *b* Adrianus nostras, qui Cisalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, * contrariam defendit sententiam, quæ stabiliri potest non illa præcise ratione quam ille adfert, sed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplative, debeat judicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars tutior abstinere bello. (b Adr. Quæstione quodl. II.) Laudantur Esseni quod inter alia jurarent *μὴ βλάψειν τινὰ ἐξ ἐπιτάγματος : non nocituros se cuiquam, ne si juberentur quidem :* & imitatores horum Pythagorei, qui, Iamblicho teste, bello abstinebant, causa addita, quia *φόνων χορηγέτης καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος, bellum cædes subministrat atque imperat.* Neque obstat quod ex altera parte periculum est inobedientiæ. Nam cum utrumque incertum sit (nam si injustum est bellum, jam in ejus vitatione nihil est inobedientiæ) caret peccato, quod ex duobus minus est. Inobedientia autem in ejusmodi rebus suapte natura minus malum est quam homicidium, præsertim multorum innocentium. (Bald. II, cons. 385. Sotus de det. secr. membr 3, q. 2. in resp. ad 1.) Narrant veteres cum Mercurius ob Argum interfectum accusatus Iovis mandato se defendisset, non tamen ausos Deos eum absolvere. Sed nec Pothinum Ptolemæi satellitem Martialis, cum ait :

Antoni tamen est pejor, quam caussa Pothini :
Hic facinus domino præstitit, ille sibi.

Vict. de jure belli, n. 25.

Nec magni ponderis est quod contra nonnulli adferunt fore, ut id si admittatur pereat sæpe respublica; quia plerumque non expediat rationes consiliorum edi populo. Vt enim hoc verum sit de causis suasoriis belli, de justificis verum non est, quas oportet claras esse & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & possint & debeant. Quod de legibus nimis forte indistincte dictum à Tertulliano est, in his legibus sive edictis de bello gerendo locum justissime habet: *Neque civis fideliter legi obsequitur ignorans quale sit quod ulciscitur lex. nulla lex sibi soli conscientiam justitiæ suæ debet, sed eis à quibus obsequium exspectat. Ceterum suspecta lex est, quæ probari se non vult: improba autem, si non probata dominetur.* Apud Papinium Achilles Vlyxi se ad bellum excitanti ait:

Apolog. c. 4. 1. Adversus Nat. c. 6.

Quæ Danais tanti primordia belli,
Ede: libet justas hinc sumere protinus iras.

Apud eundem Theseus:

Ite alacres, tantaque precor confidite causa.

Propertius dixerat:

Frangit & attollit vires in milite causa:
Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyristæ: *Tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam cœperit non virtutis magis quam integritatis esse victoria.* Ac sic viri quidam eruditi interpretantur ירק quod legitur Gen. XIV, 14: ut sensus sit ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia. Et sane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri solebant & expressa causa, ut totum quasi genus humanum de justitia causæ possit cognoscere. Scilicet prudentia virtus est, ut & Aristoteli visum, imperantis propria: justitia vero hominis qua homo est. omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani sententia, si subditus non modo dubitet, sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat ut bellum injustum esse putet: præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis tuendis agatur. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisurus est, hactenus, aut quod quæstioni & actis interfuerit, aut ex rei confessione cognita esse debere causæ merita, * ut satis ei constet mortem ab eo commeritam: idque nonnullis in locis observatur. nec aliud spectat lex Hebræa, cum ad lapidandum eum qui damnatus est testes vult præire populo.

Ægid. Regnus de act. supern. disp. 31, dub. 5. n. 85. Bannes 2, 2, q. 40, art. 1. Molina tract. 11, disput. 113. Deut. XVII.

V. Quod [illegible] subditorum animis per causæ expositionem satis nequeat fieri, omnino officium erit boni magistratus tributa ipsis potius extraordinaria imperare, quam operam militarem: præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent. quorum voluntate non tantum bona, sed & mala uti potest rex justus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur; & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo fœneratore. Imo etiam si de causa belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare, cum à militia abstinere, etiam cum militare liceat, majoris cujusdam sit sanctitatis, quæ & à clericis & à pœnitentibus diu exacta est, aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celso Christianis objectanti militiæ detrectationem sic respondet:

Silv. in verbo bellum, p. 1. n. 7. circa fin.

spondet:

ſpondet: *His qui à fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus: Hi qui ſimulacrorum veſtrorum ſunt ſacerdotes, & deorum quos putatis flamines, dexteras puras ſervant ſacrificiorum ergo, ut ea incruentis & nulla cæde maculatis manibus offerant his qui creduntur dii: neque ſi quod exoriatur bellum, ſacerdotes aſſcribuntur numeris. Quod ſi id ratione non caret, quanto magis cæteris militantibus, illi quoque ſuo modo cenſendi ſunt militare, tanquam Dei ſacerdotes atque cultores, qui manus quidem ſervant puras, ſed precibus apud Deum certant, pro his qui juſte militant, & pro eo qui juſte regnat?* quo in loco ſacerdotes vocat quoſvis Chriſtianos exemplo ſanctorum ſcriptorum, Apoc. I, 6; I Pet. II, 5.

VI. Arbitror vero evenire etiam poſſe ut in bello non dubio tantum, ſed & manifeſte injuſto juſta aliqua eſſe poſſit ſubditorum defenſio. Nam cum ſubditos innocentes, & à belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hoſtis, juſtum quamvis bellum gerens, non habeat, niſi aut ad neceſſariam defenſionem, aut per conſequentiam & extra propoſitum, (pœnæ enim illi obnoxii non ſunt) ſequitur ut ſi certo conſtet hoſtem eo venire animo, ut hoſtilium ſubditorum vitæ parcere cum poſſit omnino nolit, ſubditi illi tueri ſe poſſint ex jure naturæ, quod gentium jure ademtum illis non eſt. Neque tunc dicemus bellum utrimque juſtum eſſe. non enim de bello, ſed de certa ac definita actione quæritur. Illa autem actio, quamvis de cætero jus ad bellum habentis, injuſta eſt, & proinde juſte repellitur.

Annotata ad Caput XXVI.

Sed & Socrates] Plato id nos docet in ipſius Apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat: §. III.

Οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε.

Nam juſſa non hæc Iuppiter dederat mihi.

Hebræorum exſtat ſententia] Quam & Ioſephus eis tribuit Antiquæ Hiſtoriæ XVII. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ τῶν σῶν δογμάτων ἀξιωτέρους τηρεῖσθαι ἡγούμεθα νόμους οὓς Μωϋσῆς ὑπαγορεύοντος καὶ διδαχῇ τοῦ θεοῦ γραψάμενος κατέλιπε. *Nihil vero mirum, ſi ſervatu digniora credimus juſſis tuis, ea quæ Moſes Deo ſuggerente ac docente ſcripta reliquit.* Adde Rabbinum Tanchumam citante Druſio ad locum Actorum.

In domino] Chryſoſtomus hoc in Domino ſic explicat: τουτέστιν ἐν οἷς μὴ προσκρούσῃς θεῷ: *id eſt in quibus Deum offenſurus non es.* Idem ad Patrem infidelem: οὐ γὰρ δὴ μικρὸς ἡμῖν κεῖται μισθὸς τοῖς τοὺς γεγεννηκότας τιμῶσι, ἀλλ' ὡς δεσπότας αὐτοὺς ἡγεῖσθαι κελευόμεθα, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ θεραπεύειν, ὅταν μηδὲν τὰ τῆς εὐσεβείας παραβλάπτηται. *non enim exigua nobis merces propoſita eſt, ſi honorem exhibeamus parentibus, ſed ut dominos eos habere jubemur, verbiſque & rebus obſequium ipſis præſtare, extra quam ſi pietas lædenda eſt.* Sic accipe illud Hieronymi, *Per calcatum perge patrem*, declamatorie dictum, ſumptumque à Latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambroſium de virginitate, & apud Auguſtinum epiſtola XXXVIII ad Lætum & Canone IV Arabicæ interpretationis Concilii Niceni I.

De ſervis] Chryſoſtomus I Cor. VII, 24: καὶ γὰρ εἰσὶν ὅροι δούλων παρὰ

παρὰ τοῦ θεοῦ κείμενοι· καὶ μέχρι ποῦ δεῖ φυλάττειν αὐτοὺς καὶ τοῦτο νενομοθέτηται. καὶ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς οὐ χρή. ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάττῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ θεῷ ἅπαξ δεῖ καὶ πείθεσθαι, περαιτέρω δὲ μηδέν. *Sunt & servis limites sui à Deo praescripti: & quousque eos servare oporteat & hoc praeceptum est, neque eos licet excedere. Vbi enim nihil dominus jubet eorum quae Deo improbantur, sequi & obsequi oportet, non ultra.* de matrefamilias Clemens Alexandrinus: πάντα τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου πρᾶξαι ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετὴν τι καὶ σωτηρίαν διαφέρειν νομίζεται. *in omnibus viro parebit, neque eo invito faciet quicquam extra quae credet ad virtutem salutemque momentum habere.*

Subditos magistratibus] Exempla illustria & pœnae & laudis vide I Sam. XXII, 18, 19. I Reg. XVIII, 4, 13. II Reg. I, 10, 12, 14. Apud Christianos Manuel & Georgius detrectarunt ministerium occidendae Augustae. Nicetas Alexio Manuelis filio.

Aut magistratui] In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani satis celebratum, & alterum Helpidii apud Ammianum XXI. Severus ne eos quidem pœnae expertes voluit esse qui Imperatori obsecuti essent ad necem Senatoris. vide Xiphilinum.

Seneca pater] Libro I, controversia I.

Quintilianus] idem alibi: *Non omnia praestanda etiam parentibus. Alioquin nihil est perniciosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligant servitutem.*

Irrisus olim Stratocles] Talis erat syngrapha illa quam à Basilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat: ἐκεῖνα ἐν τῷ ἀρχιερατεύειν διαπράττεσθαι ὅσα φίλα τῷ Ἀνδρονίκῳ κἂν εἴησαν παναθέμιτα, κἀκεῖνα πάλιν ἀποσείειν, ὁπόσα οὐκ ἡδύνει Ἀνδρόνικον. *illa in Pontificio se facturum quae grata Andronico essent, quamvis plane nefaria: contra defugiturum se ea quae Andronico non placerent.*

Ministerium crimen esse] Tertullianus de Anima: *Plus caeditur qui jubet, quando nec qui obsequitur excusatur.* & de Resurrectione carnis: *Cum humana censura eo perfectior habeatur, quo etiam ministros facti cujusque deposcit, nec parcens aut invidens illis, quo minus cum auctoribus aut pœna aut gratiae communicent fructum.* vide Gailium de pace publica lib. I, cap. IV, n. 14.

Cùm autem diceret producite arma in Christianos] Non enim ab omni vi in Christianos abstinuit Iulianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus sibi videbatur. *Iulianus Christiani jugulator exercitus* in Hieronymi scripto ad Nepotianum. cœptam ejus imperio Antiochiae persecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Augustinus de Civitate Dei, lib. I, cap. 52. in Martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & sociorum ejus XXXIII, quos Iulianus inter Tullensem & Grandensem civitatem decollari fecit. Vide & Iohannem Antiochenum in excerptis ex manuscripto Peiresiano. Augustinus epistola L ad Bonifacium citatus à Gratiano causa XI, quaestione III: *Iulianus exstitit infidelis Imperator. nonne exstitit apostata iniquus & idololatra? Milites Christiani servierunt Imperatori infideli, ubi veniebant ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in caelo erat: quando volebat ut idola colerent & thurificarent, praeponebant illi Deum.*

§. IV. *Impunitatem concedunt obedientibus*] Chrysostomus de Providentia III: πολλοὶ γοῦν ἄρχοντες ἐπὶ φόνοις ἀδίκοις κατηγορηθέντες, δίκην ἔδοσαν· τοὺς δὲ δη-

δὲ δημίους τοὺς διακονουμένους τῷ φόνῳ καὶ αὐτόχειρας γενομένους τῆς σφαγῆς, οὐδ᾽ εἰς δικαστήριον ἑλκύσειε τις, ἀλλ᾽ οὐδὲ ζητήσειε τὴν ἀρχήν, τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένης. καὶ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματος καὶ τοῦ τῆς ὑποζυγῆς φόβου. *multi sæpe magistratuum ob injustas cædes accusati pœnas dederunt. At carnifices qui cædi ministerium, qui manuum operam præbuere, nemo in jus vocaverit, imo de iis ne quæsierit quidem. excusat enim eos necessitas ex dignitate jubentis & ex parentis timore.* Ex Celso Vlpianus, *servum*, ait, *nihil deliquisse qui domino jubenti obtemperavit.* L. 2. D. de Nox. Act. *Velle non creditur qui obsequitur imperio patris vel domini.* D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca: *In volente necessitas non est.* Adde legem Langobardicam lib. I, tit. IV, cap. II. Mithridates libertos Attilii, conscios cædis in se cogitatæ, impunitos dimisit, & ejus qui à se defecerat filios. Appianus Mithridatico. Absolutus Tiberius Gracchus à culpa Numantini federis, quoniam alieno imperio peccaverat.

Ratio ad te nihil] Themistius oratione IX principes rationi esse dicit similes, milites iræ.

Seneca] de controversiis III, 9.

Nulla civitatis sua lege reus est homicidii] Idem Augustinus de libero Arbitrio libro I: *Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & judex vel minister ejus nocentem, & cui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare, cùm hominem occidunt: sed nec etiam homicidæ isti appellari solent.* Retulit Gratianus in causæ XXIII, quæstionem V.

Contrariam defendit sententiam] Exemplum hanc sequentium est apud Scafnaburgensem.

Genesis XIV, 14.] quidam in eundem sensum trahunt vocem חניכין & interpretantur *à se institutos.* Herodes in oratione ad Iudæos post cladem in Arabia apud Iosephum: βούλομαι δὲ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τοῦ πολεμεῖν ὡς δικαίως αὐτὸ ποιοῦμεν, ἐπιδεῖξαι, διὰ τὴν ὕβριν τῶν ἐναντίων ἠναγκασμένοι. μέγιστον γὰρ εἰ μάθοιτε τοῦτο, προθυμίας ἄρτιον ὑμῖν ἔσται. *volo autem ostendere vobis, quam juste susceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliis. id enim si intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

Vt satis ei constet mortem ab eo commeritam] ideo indicta causa sacerdotes Nobæ habitantes occidere noluere Saulis ministri Doego probiores, I Sam. XXII, 17. Et Achabi spiculator tertius nocere Eliæ noluit, II Regum I, 13, & sequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere, ut periculoso, abstinuere. Vide Martyrologium, & Bedam L. I. cap. 7.

HVGONIS GROTII
DE IVRE BELLI AC PACIS
LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

Quantum in bello liceat regulæ generales ex jure naturæ: ubi & de dolis & mendacio.

I. *ORdo ſequentium.*
II. *Regula prima: licere in bello quæ ad finem ſunt neceſſaria: explicatur.*
III. *Secunda: jus non tantum ex principio, ſed & cauſis in bello ſubnaſcentibus ſpectari.*
IV. *Tertia: quædam conſequi ſine injuria quæ ex propoſito non licerent: cui cautio additur.*
V. *Quid liceat in eos qui hoſtibus res ſubminiſtrant per diſtinctiones explicatur.*
VI. *An dolo uti in bello liceat.*
VII. *Dolus in actu negativo per ſe non eſt illicitus.*
VIII. *Dolus in actu poſitivo diſtinguitur in eum qui fit per actus libere ſignificantes, & per actus ſignificantes velut ex conventione: & oſtenditur dolum prioris generis licitum eſſe.*
IX. *In ſecundo genere indicatur quæſtionis difficultas.*
X. *Non omnem uſurpationem locutionis quæ ſciatur in alium ſenſum accipienda, eſſe illicitam.*
XI. *Mendacii quâ illicitum eſt formam conſiſtere in repugnantia cum jure alterius, quod explicatur.*
XII. *Et oſtenditur licitum eſſe falſum loqui apud infantes & amentes:*
XIII. *Et cum is decipitur ad quem ſermo non eſt & quem extra ſermonem decipere liceret:*
XIV. *Et cum ſermo eſt ad eum qui velit ita decipi.*
XV. *Et cum qui loquitur utitur jure ſupereminente in ſibi ſubditum:*
XVI. *Forte & cum vitam innocentis aut par aliquid tueri aliter non poſſumus.*
XVII. *Apud hoſtes licitum falſiloquium quî ſenſerint auctores.*
XVIII. *Non extendendum hoc ad verba promittentia.*
XIX. *Nec ad juramenta.*
XX. *Generoſius tamen eſſe ac Chriſtianæ ſimplicitati convenientius falſiloquio in hoſtem quoque abſtinere: quod per ſimilia illuſtratur.*
XXI. *Non licere nobis quenquam impellere ad id quod nobis licet, ipſi non licet.*
XXII. *Licere tamen uti opera ultro oblata.*

ET qui bellum gerant, & quibus ex cauſis belligerare liceat vidimus. Sequitur expendamus, * quid quantumque in bello liceat, & quibus modis. quod aut nude ſpectatur, aut ex promiſſo antecedente. Nude ex naturæ primum, deinde ex Gentium jure. Quid ergo natura liceat videamus.

Vict. de jure belli, n. 15. II. Primum, ut jam ante diximus aliquoties, ea quæ ad finem ducunt in morali materia æſtimationem intrinſecam accipiunt ab ipſo fine: quare quæ ad finem juris conſequendi ſunt neceſſaria, neceſſitate ſumpta non ſecundum Phyſicam ſubtilitatem ſed moraliter, ad ea jus habere intelligimur. Ius dico illud quod ſtricte ita dicitur, & facultatem agendi in ſolo ſocietatis reſpectu ſignificat. Quare ſi vitam aliter ſervare non poſſum, licet mihi vi qualicumque arcere eum qui eam impetit, etiamſi forte is peccato vacet, ut notavimus alibi: quia jus hoc non proprie ex peccato alterius oritur, ſed ex jure quod mihi pro me natura concedit. Quin &

rem

rem alienam ex qua certum mihi periculum imminet, citra culpæ alienæ considerationem invadere possum: non tamen dominus fieri: id enim ad eum finem accommodatum non est: sed custodire donec securitati meæ satis cautum sit: quod ipsum quoque tractatum est à nobis alibi. Sic rem meam quam alius detinet eripere ei naturaliter mihi jus est: & si id difficilius, aliud tantundem valens: ut & debiti consequendi gratia: quibus ex causis dominium quoque sequitur, quia alio modo læsa æqualitas reparari nequit. Sic ubi justa est punitio, justa etiam vis omnis, sine qua ad pœnam veniri non potest: & omne quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per incendium aut aliter, intra justum scilicet & qui peccato respondeat modum.

Vict. de jure bell. n. 18, & 39 & 55.

Lib. II, c. II. ¶. 10.

Silv. in verbo bellum, p. I, n. 10. v. prima.

III. Sciendum secundo est jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, sed & ex causis subnascentibus, sicut & in judiciis post litem contestatam jus sæpe parti novum paritur. Sic qui se aggregant me impetenti, sive socii sive subditi, in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Sic qui bello se miscent quod injustum est, præsertim si ipsi id injustum esse scire possunt ac debent, obligant se ad sumptus & damna resarcienda, quia culpa damnum dant. Sic qui bello sine probabili ratione suscepto accedunt, ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt, pro ratione injustitiæ quæ ipsorum actui inest. Ita Plato probat bellum *μέχρι τοῦ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην, donec hi qui sontes sunt cogantur insontibus malo affectis pœnas dare.*

IV. Observandum tertio, * ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum, ad quæ per se jus non esset. In sui defensione quomodo id locum habeat explicavimus alibi. Sic ut nostrum consequamur, si tantundem accipi non potest, plus accipere nobis jus est, sub obligatione tamen restituendi pretium ejus quod redundat. Sic navis piratis plena aut domus latronibus, tormentis peti potest, etiamsi intra eandem navem aut domum sint pauci infantes, mulieres aut alioqui innocentes quibus inde creetur periculum. *Nec reus est mortis alienæ*, inquit Augustinus, *qui suæ possessioni murum circumduxit, si aliquis ex ipsorum usu percussus intereat.* Sed sicut antehac monuimus sæpe, non semper ex omni parte licitum est quod juri stricte sumpto congruit. Sæpe enim proximi caritas non permittet ut summo jure utamur. Quare etiam quæ extra propositum accidunt, & accidere posse prævidentur, cavenda erunt, nisi multo majus sit bonum quo nostra actio tendit, quam malum id quod metuitur, aut nisi in pari bono & malo multo major sit spes boni quam mali metus, quod prudentiæ arbitrandum relinquitur: sed ita ut semper in dubio ad eam partem quæ alteri magis quam sibi consulit, ut tutiorem, inclinandum sit. *Sinite crescere zizania*, inquit optimus magister, *ne dum ea evellere vultis, evellatis & triticum. Multos occidere & indiscretos*, inquit Seneca, *incendii & ruinæ potentia est.* Docent nos historiæ quam seria pœnitentia, Ambrosio monente, talem vindictæ immodestiam Theodosius expiaverit. Nec si quid Deus interdum facit tale, id nobis in exemplum trahendum est, ob plenissi-

Vict. d. libro num. 37.

Ad Publ. epist. 154.

Matthæi XIII, 29.

Thom. 2. 2, q. 64, art. 2.

Sen. in fine I. II de Clem.

nissimum illud dominii jus quod ille in nos habet, nobis vero alteri in alterum non concessit, ut alibi notavimus. Et tamen ille ipse Deus, hominum suo jure dominus, ob paucissimos bonos parcere solet quamvis magnæ malorum universitati, & eo suam, qua judex est, æquitatem testatam facit, ut Abrahami cum Deo colloquium de Sodomis aperte nos docet. Et ex his quidem generalibus regulis cognosci potest quantum in hostem liceat naturaliter.

Gen. XVIII, 23, & seq.

V. Sed & quæstio incidere solet quid liceat in eos qui hostes non sunt, aut dici nolunt, sed hostibus res aliquas subministrant. Nam & olim & nuper de ea re acriter certatum scimus, cum alii belli rigorem, alii commerciorum libertatem defenderent. Primum distinguendum inter res ipsas. Sunt enim quæ in bello tantum usum habent, ut arma: sunt quæ in bello nullum habent usum, ut quæ voluptati inserviunt: sunt quæ & in bello & extra bellum usum habent, ut pecuniæ, commeatus, * naves, & quæ navibus adsunt. In primo genere verum est dictum Amalasuinthæ ad Iustinianum, in hostium esse partibus qui ad bellum necessaria hosti administrat. Secundum genus querelam non habet. Sic Seneca tyranno gratiam se relaturum ait, * si beneficium illi neque vires majores daturum est ad exitium commune, neque confirmaturum quas habet, id autem est quod reddi illi sine pernitie publica possit: quod explicans addit: *pecuniam qua satellitem stipendio teneat, non subministrabo; si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ & qua feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cu triremes & aratas non mitterem, lusorias, & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Et Ambrosio judice largiri ei qui conspiret adversus patriam non est probabilis liberalitas. In tertio illo genere usus ancipitis, distinguendus erit belli status. Nam si tueri me non possum nisi quæ mittuntur intercipiam, necessitas, ut alibi exposuimus, jus dabit, sed sub onere restitutionis, nisi causa alia accedat. Quod si juris mei exsecutionem rerum subvectio impedierit, idque scire potuerit qui advexit, ut si oppidum obsessum tenebam, si portus clausos, & jam deditio aut pax exspectabatur, tenebitur ille mihi de damno culpa dato, ut qui debitorem carceri exemit, aut fugam ejus in meam fraudem instruxit: & ad damni dati modum res quoque ejus capi, & dominium earum debiti consequendi causa quæri poterit. Si damnum nondum dederit sed dare voluerit, jus erit rerum retentione eum cogere ut de futuro caveat obsidibus, pignoribus aut alio modo. Quod si præterea evidentissima sit hostis mei in me injustitia, & ille eum in bello iniquissimo confirmet, jam non tantum civiliter tenebitur de damno, sed & criminaliter, ut is qui judici imminenti reum manifestum eximit: atque eo nomine licebit in eum statuere quod delicto convenit, secundum ea quæ de pœnis diximus. quare intra eum modum etiam spoliari poterit. Et has ob causas solent à bellum gerentibus * publicæ significationes fieri ad alios populos, tum ut de jure causæ, tum etiam ut de spe probabili juris exequendi appareat. Hanc autem quæstionem ad jus naturæ ideo retuli-

Procop. I Goth.

Lib. 1, c. 30, de Off.

Can. in c. Ita quorundam: & c. ad liberandam: de Iudæis:

Silv. in verbo restitutio, p. 3, §. 12.

retulimus, quia ex historiis * nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum. Romanos qui Carthaginiensium hostibus commeatus attulerant, ipsi Carthaginienses, aliquando ceperunt: eosdem iidem Carthaginienses repetentibus Romanis reddiderunt. Demetrius cum Atticam teneret exercitu, jamque vicina oppida Eleusina & Rhamnuntem cepisset, Athenis famem facturus, navis frumentum inferre parantis * & magistrum & gubernatorem suspendit, atque eo modo deterritis cæteris potitus urbe est. *Polyb. I.* *Plut. Demetrio.*

VI. Modum agendi quod attinet, vis ac terror maxime propria bellorum. An & dolo uti liceat quæri solet. Nam Homerus quidem dixit hosti nocendum

ἢ δόλῳ, ἠὲ βίῃ, ἢ ἀμφαδὸν, ἠὲ κρυφηδόν.
Sive dolo, seu vi manifesta, clamve palamve.

Et Pindari est:

χρὴ δὲ πᾶν ἔρ-
δοντ' ἀμαυρῶσαι τὸν ἐχθρόν.
Quidvis agendo scilicet hostica
Delenda vis est.

Apud Virgilium quoque dictum illud,

Dolus an virtus quis in hoste requirat?

sequitur ipse

Ripheus justissimus unus
Qui fuit in Teucris & servantissimus æqui.

Et legitur hoc ipsum imitatus sapientiæ nomine nobilissimus Solon. *Lib. xv.* Silius in rebus Fabii Maximi:

Ex iis virtuti placuit dolus.

Apud Homerum Ulysses viri sapientis exemplum, plenus ubique fraudium in hostem: unde Lucianus regulam elicit, laude dignos, qui hostem fallunt. Nihil utilius in bello dolis Xenophon dixit, & Brasidas apud Thucydidem præclaram imprimis laudem esse ex * belli furtis: & apud Plutarchum Agesilaus hostes decipere & justum & licitum esse. Polybius, quæ vi fiunt in bello minoris censenda quam quæ ex occasione & dolo: & ex eo Silius Corvinum sic inducit loquentem: *Luc. Phil.* *Xenophon de Cyri inst. I, & de re equestri.* *Thuc. l. v.* *Plutarch. Apopht.* *Polyb. l. IX.* *Lib. v.*

* *Bellandum est astu: levior laus in duce dextra.*

Atque ita censuisse ipsos illos severos Laconas notat Plutarchus, ac majorem etiam victimam ab eo immolatam, qui dolo, quam qui aperto Marte rem confecisset. Idem * Lysandrum magni facit ἀπάταις τὰ πολλὰ διαποικίλλοντα τοῦ πολέμου *pleraque belli dolis variansem.* Et in Philopœmenis laudibus ponit, quod Cretensium disciplina institutus, simplicem illum ac generosum bellandi morem dolis ac furtis miscuisset. Ammiani est: *Nullo discrimine virtutis ac doli, prosperos omnes laudari debere bellorum eventus.* Iurisconsulti Romani bonum dolum vocant si adversus hostem quis machinaretur; & alibi, nihil interesse vi quis an fallacia potestatem hostium evaserit: δόλος ὐ ψεκτὸς, οἷα στρατηγικὸς notat ad Iliados . Eustathius. Inter Theologos Augustinus: *Cum justum bellum suscipitur, vi aperta pugnet quis aut ex insidiis, nihil* *Plut. Marcel.* *D. lib. I. de d[illegible]* *L. Nihil. D. de captivis.* *Quæst. x super Iosue.*

ad

ad justitiam interest. Et Chrysostomus, maxime laudari imperatores qui fraude victoriam quæsiissent. Sed nec desunt sententiæ quæ suadere videntur partem contrariam, quarum nonnullas infra adferemus. Quæstionis hujus definitio pendet ex eo, an dolus in genere sit semper malorum, in quibus locum habet non esse faciendum malum ut eveniat bonum, an ex iis quæ vitium non habent universaliter ex suapte natura, sed quibus accidere etiam potest ut bona sint.

1 De Sacerdotio.

VII. Notandum igitur, dolum alium consistere in actu negativo, alium in actu positivo. Doli vocem etiam ad ea quæ in negativo actu consistunt extendo, Labeone auctore, qui ad dolum, sed non malum, refert, ubi quis per dissimulationem tuetur sua vel aliena. Haud dubie crude nimis à Cicerone dictum est: *ex omni vita simulationem dissimulationemque tollendam.* Nam cum nec quæ scias, nec quæ velis omnia aperire aliis tenearis, sequitur ut dissimulare quædam apud quosdam, id est tegere & occultare fas sit. *Licet*, inquit * Augustinus, *veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione.* Et * necessariam hanc omnino atque inevitabilem, his præsertim quibus respublica commissa est, non uno loco fatetur ipse *a* Cicero. Exemplum ad hanc rem insigne præbet Ieremiæ historia capite XXXVIII. Is enim Propheta à rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres, regis postulatu, hoc ipsum prudenter occultat, aliam interim causam, nec falsam tamen, colloquii adferens. Et huc quoque referri potest *b* quod * Abrahamus Saram sororem, id est, ex usitato tum loquendi more, propinquam consanguineam vocat, matrimonium dissimulans.

L. 1. § dolum malum. D. de Dolo malo.
De Off. 3.
Libro contra mend. c. 10.
Th. 2, 2. q. 40. art. 3. in resp. & qua. 71, art. 7. Silv. in verbo bellum p. 1. num. 9.
a Cic. pro Milone & l. VII, ep. 9. & pro Cn. Plancio.
b Gen. XX.

VIII. Dolus qui in actu positivo consistit, si in rebus, simulatio; si in sermone, mendacium vocatur. Quidam inter hæc duo hanc constituunt differentiam, quod dicant voces naturaliter signa esse intellectuum, res non item. Sed contra verum est, voces natura ipsa & citra hominum voluntatem nihil significare, nisi forte vox sit confusa & ἀναρθρος, qualis in dolore, quæ ipsa rei magis appellatione venit quam locutionis. Quod si hoc dicatur, hominis naturam hanc esse peculiarem supra animantes cæteras, ut conceptus animi possit aliis indicare, & ad eam rem voces repertas, verum quidem dicitur: sed addendum est, non solis vocibus tale fieri indicium, * sed & nutibus, ut apud mutos, sive illi nutus aliquid habent cum re significata commune ipsa natura, sive tantum ex instituto significant: quibus nutibus pares sunt notæ illæ quæ non voces lingua figuratas significant, ut * Paulus Iurisconsultus loquitur, sed res ipsas, sive ex aliqua convenientia, ut notæ hieroglyphicæ, sive mero arbitratu, ut apud Sinenses. Alia igitur hic adhibenda distinctio est, qualem adhibuimus ad tollendam ambiguitatem in voce juris gentium. Diximus enim jus gentium dici, & quod singulis gentibus placuit sine mutua obligatione, & id quod mutuam obligationem in se continet. Voces ergo & nutus & notæ, quas diximus, reperta sunt ad significandum cum mutua obligatione, quod Aristoteles dixit κατὰ συνθήκην: res aliæ non item. Hinc fit * ut rebus aliis uti liceat etiamsi prævideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem. Loquor

Th. 2, 2. qu. 110. art. 3. in resp.
L. Labeo §. ult. D. de sup. legata.
L. Non figura D. de obl. & act.
De interpr. c. 4.

Loquor de eo quod intrinsecum est, non de eo quod accidit. Itaque exemplum ponendum est, * ubi nullum sequitur inde nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum, seposita doli consideratione, licitum est. Prioris exemplum est in Christo qui apud comites Emauntinos *Luc. XXIV, 28.* προσεποιεῖτο ire longius, id est speciem prætulit ituri longius, nisi malimus vere quoque voluisse eum ire longius, sub conditione tamen nisi magno nisu retineretur, quomodo & Deus multa velle dicitur quæ non fiunt, & alibi Christus ipse dicitur voluisse præterire Apostolos navigantes, nempe nisi impense rogaretur navem ascendere. *Marc. VI, 48.* Alterum exemplum dari potest in Paulo qui Timotheum circumcidit, cum satis sciret Iudæos hoc ita accepturos, quasi circumcisionis præceptum, quod revera abolitum jam erat, adhuc obligaret Israelis posteros, quasique ita sentirent ipsi Paulus & Timotheus: *Act. XVI, 3.* cum tamen non hoc quæreret Paulus, sed tantum familiarius cum Iudæis versandi facultatem sibi & Timotheo præbere. Neque vero circumcisio, sublata lege divina, ex instituto amplius significabat talem necessitatem, neque malum quod inde sequebatur erroris ad tempus, dedocendi postea, tanti erat, quanti illud bonum quo Paulus tendebat: nimirum Euangelicæ veritatis insinuatio. Hanc simulationem Patres Græci sæpe vocant * οἰκονομίαν. de qua egregia exstat sententia Clementis Alexandrini qui de viro bono agens, sic ait: ἐπὶ τῇ τῶν πλησίον ὠφελείᾳ μόνῃ ποιήσει τινὰ ἃ οὐκ ἂν προηγουμένως αὐτῷ πραχθείη: *ob utilitatem proximi faciet quædam quæ sponte alioquin ac primaria intentione non faceret.* Tale in bello Romanorum illud, qui de Capitolio panem in hostium stationes jecerunt ne fame premi crederentur. *Livius V.* Exemplum posterioris est in ficta fuga, qualem Iosue suis præcepit *Iosue VIII.* ad Hajum expugnandum, & alii duces sæpe. Nam hic quod sequitur nocumentum licitum esse ponimus ex belli justitia, ipsa autem *Silv. in verbo bellum. p. 1, n. 9.* fuga ex instituto nihil significat, quanquam hostis eam accipit ut signum pavoris, quod alter cavere non tenetur, utens sua libertate huc vel illuc eundi, & magis minusve celeriter, & hoc vel illo gestu habituve. Eodem referri debet eorum actus qui hostium armis, signis, vestibus, velis usi passim leguntur. Hæc enim omnia ejus sunt generis ut à quovis pro arbitrio etiam contra consuetudinem usurpari possint, quia consuetudo ipsa singulorum arbitrio, non quasi consensu communi introducta est, qualis consuetudo neminem obligat.

IX. Gravior est disputatio de illis notis, quæ, ut ita dicam, in commercio hominum versantur, in quo genere proprie mendacium situm est. Multa enim sunt contra mendacium in sacris literis. *Verbum mendax odio habebit justus*, id est, vir bonus, Prov. XIII, 5: *Falsiloquentiam & verbum mendax amove à me*, Prov. XXX, 8: *Perdes loquentes mendacium*, Psal. V, 7: *Ne mentimini alter alteri*, Coloss. III, 9. Et hanc partem rigide tuetur Augustinus: & sunt etiam inter Philosophos & Poëtas qui cum eo sentire videantur. Notum illud Homeri:

Ille mihi invisus pariter cum faucibus Orci,
Cujus mens aliud condit quam lingua profatur.

Sopho-

Sophocles:

> *Aliena vero proloqui nunquam decet:*
> *At vera certam si cui pestem ferunt*
> *Huic danda venia est, si facit quod non decet.*

Cleobulus:

> *Mendacium odit quisquis animitus sapit.*

Aristoteles dixit: καθ' αὑτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτὸν, τὸ δ' ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινετόν: *per se mendacium turpe atque vituperabile, veritas pulchra ac laudabilis.* Neque tamen deest in alteram quoque partem auctoritas: primum in sacris literis exempla * laudatorum hominum sine reprehensionis nota: deinde veterum Christianorum pronuntiata, Origenis, Clementis, Tertulliani, Lactantii, Chrysostomi, Hieronymi, Cassiani, imo pene omnium ut ipse fatetur Augustinus, ita dissentiens, ut tamen *magnam quaestionem, latebrosam tractationem, disputationem inter doctos alternantem* (hæc enim omnia ipsius verba sunt) agnoscat. Inter Philosophos aperte hinc stant, Socrates & discipuli ejus Plato, Xenophon, & alicubi Cicero, & si Plutarcho ac Quintiliano credimus Stoici, qui inter sapientis dotes ponunt mentiri ubi & quomodo oportet: neque videtur dissentire aliquot in locis Aristoteles, cujus illud καθ' αὑτὸ quod diximus exponi potest communiter, sive re spectata sepositis circumstantiis. Interpres autem ejus Andronicus Rhodius de medico apud ægrotum mentiente sic ait: ἀπατᾷ μὲν, ἀπατεὼν δ' οὐκ ἔστι: *decipit quidem, at deceptor non est:* Causam addit: οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν: *non enim propositum sibi habet decipere, sed servare ægrotum.* Quintilianus, quem dixi, hanc ipsam partem defendens, pleraque esse ait quæ non tam factis, quam causis eorum, vel honesta fiant, vel turpia. Diphilus,

Plato I & II & V de rep. Xenoph. quarto. Socrat. Plut. de Stoicorum contract. Quint. XII, I Nic. VII, 3. IV. Nic. 8.

> *Quod pro salute dicitur mendacium*
> *Me judice habere nil potest incommodi.*

Quærenti apud Sophoclem Neoptolemo,

> *Non tibi videtur turpe falsiloquentia?*

Respondet Vlysses,

> *Non, si salus nascatur ex mendacio.*

Cui similia ex Pisandro & Euripide adferuntur. Et apud Quintilianum lego: *Nam & mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est.* Eustathius Metropolita Thessalonicensis ad secundum Odysseæ: ψεύσεται * κατὰ καιρὸν ὁ σοφός: *mentietur sapiens re urgente:* ubi & ex Herodoto & Isocrate testimonia adfert.

X. Tam dissidentium sententiarum conciliatio forte aliqua reperiri poterit ex largiore aut strictiore mendacii acceptione. Neque hic mendacium sumimus * quatenus & imprudenti accidit, quomodo mendacium dicere & mentiri apud Gellium discernuntur: sed de eo agimus, quod scienter profertur cum significatione quæ mentis conceptui, sive in intelligendo, sive in volendo, disconveniat. Nam quod primo καὶ ὁμοίοις verbis & similibus notis indicatur sunt mentis conceptus: ideoque non mentitur qui dicit rem falsam quam veram existimat, sed qui dicit rem veram quidem sed quam falsam putat

Th. 2, 2. qu. 110, art. 1. in resp. Gell. XI, c. XI.

putat, mentitur. Significationis ergò falsitas id est quod ad communem mendacii naturam requirimus. Cui consequens est cum vox aliqua aut sermonis complexio est πολύσημος, id est plures uno significatus admittit, sive ex vulgi usu, sive ex artis consuetudine, sive ex figura aliqua intelligibili, tunc si animi conceptus uni istarum significationum congruat, non admitti mendacium, * etiamsi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus. Verum quidem est talem locutionem usurpatam temere non probandam: sed potest ex accedentibus causis honestari: puta si id pertineat ad erudiendum eum qui curæ nostræ est traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem. Prioris generis exemplum ipse Christus dedit, cum diceret, *Lazarus amicus noster dormit*, quod Apostoli accipiebant, tanquam de dormitione somni diceretur. Et quod de Templo instaurando ipse dixerat, intelligens hoc de suo corpore, Iudæos sciebat accipere de Templo proprie dicto. Sic & cum Apostolis ad instar Pylarcharum apud Hebræos sedes eximias & regi proximas duodecim promitteret, & alibi vini novi potationem in patris regno, satis scivisse videtur non aliter hoc ab illis accipi, quam de regno aliquo hujus vitæ, cujus spe ad ipsum momentum Christi ad cœlum ascensuri pleni erant. Idem alibi per fabularum ambages populum alloquitur, ne audientes ipsum intelligerent, nisi scilicet animi attentionem talem ac docilitatem afferrent, qualem afferri par erat. Posterioris usus exemplum ex profana historia dari potest in L. Vitellio, cui Narcissus instabat, aperiret ambages & veri copiam faceret: sed non ideo pervicit, * quin suspensa & quo ducerentur inclinatura responderet. Dictum * Hebræorum huc pertinet: אם יודע אדם להמור את דבריו מוטב ואם לא ישתוק *si quis norit uti perplexiloquio, recte: sin minus taceat.* Contra accidere potest, ut tali loquendi genere uti non modo illaudabile sit, sed & improbum, * puta cum Dei honos, * aut amor proximo debitus, aut reverentia adversus superiorem, aut rei quæ agitur natura exigunt, ut quod animo cogitatur omnino patefiat: sicut in contractibus diximus id aperiendum quod natura contractus intelligitur exigere, quo sensu non incommode accipi potest Ciceronis illud, *tollendum esse ex rebus contrahendis omne mendacium*, desumptum ex veteri lege Attica κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν: quibus in locis mendacii vox videtur ita laxe accipi ut etiam obscuram locutionem includat. At nos proprie loquendo à mendacii notione idipsum jam exclusimus.

Ioh. XI, 11.
Ioh. II, 20. 21.
Luc. XXII, 30.
Matth. XXVI, 29.
Act. I, 6.
Tac. Annal. VI.
Demost. in Leptinem.

XI. Ad communem ergo mendacii notionem requiritur ut quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter nequeat, quam in eum sensum, qui à mente proferentis discrepet. Huic autem notioni laxiori strictior mendacii, quà naturaliter illicitum est, significatio differentiam aliquam propriam adjiciat necesse est, quæ, si recte res inspiciatur, saltem secundum communem gentium existimationem, nulla videtur alia dari posse præter repugnantiam cum jure existente ac manente ejus ad quem sermo aut nota dirigitur: nam sibi neminem mentiri, ut maxime falsum proferat, satis constat. Ius hic intelligo non quodvis & rei extrinsecum, sed quod proprium sit huic

huic negotio atque cognatum. Id autem nihil est aliud quam * judicandi libertas, quam homines colloquentes his quibus colloquuntur debere quasi pacto quodam tacito intelliguntur. Hæc enim, nec alia est, mutua illa obligatio quam homines introduci voluerant, simul atque sermone notisque similibus uti instituerunt. Nam sine tali obligatione inane fuisset tale repertum. Desideramus autem ut quo tempore sermo fit, jus illud subsistat, ac maneat: fieri enim potest ut jus quidem fuerit, sed sublatum sit, aut tollatur ex alio jure superveniente, sicut debitum acceptilatione aut conditionis cessatione. Tum vero requiritur ut jus quod læditur ejus sit quicum loquimur, non alterius, sicut & in contractibus injustitia non nascitur nisi ex læso jure contrahentium. Huc forte non male referas quod veriloquium ad justitiam refert post Simonidem Plato, & quod mendacium, illud vetitum, sacræ literæ sæpe describunt testimonio sive elocutione adversus proximum, & quod ipse Augustinus in mendacii natura constituenda ponit * fallendi voluntatem. Et Cicero quæstionem de veritate eloquenda referri vult ad justitiæ fundamenta. Tolli autem videtur posse jus quod diximus, sicut consensu ejus quicum agimus expresso, ut siquis prædixerit se falsa dicturum & alter permiserit, ita & tacito æquave ratione præsumto, aut oppositione juris alterius quod communi omnium judicio multo plus valeat. Hæc recte intellecta multas nobis suppeditabunt illationes, quæ ad concilianda sententiarum supra designatarum dissidia non parum valituræ sint.

Lib. 1 de repub.

1 Off.

XII. Primum est, etiamsi quid dicatur quod falsam habeat significationem infanti aut amenti, in eo mendacii culpam non esse. Videtur enim communi omnium hominum sensu permissum esse,

Vt puerorum ætas improvida ludificetur.

Lucret.

Et Quintilianus de pueris locutus: *utilitatis,* inquit, *eorum gratia multa fingimus.* Ratio proxima est, quia cum in infantibus & amentibus non sit judicii libertas, non potest eis circa eam libertatem injuria fieri.

XIII. Secundum est, quoties sermo ad eum dirigitur qui non decipitur, etiamsi tertius inde falsam hauriat persuasionem, nullum esse mendacium: Non ratione ejus ad quem sermo est: quia illi libertas manet integra plane ut illis quibus id intelligentibus fabula narratur, aut apud quos profertur sermo figuratus *κατ' εἰρωνείαν* aut *καθ' ὑπερβολήν*, quæ figura, ut Seneca ait, * ad verum mendacio venit: & Quintiliano ementiens superjectio dicitur. Neque ratione ejus qui obiter id audit: quia cum eo non agitur, ideoque nulla est ad illum obligatio. Imo si ipse sibi opinionem informat de eo quod non ipsi, sed alteri dicitur, habet quod sibi non alteri rem imputet. Quippe si recte judicare volumus illius respectu sermo non sermo est, sed res quæ significare quidlibet potest. Nihil ergo peccavit aut Cato Censorius, qui sociis auxilia falso est pollicitus, aut Flaccus, qui hostium urbem ab Æmilio expugnatam aliis narravit, quanquam eo hostes decepti sunt: cui rei similem de Agesilao narrat Plutarchus. Nihil enim hic dictum hostibus: nocumentum autem quod inde

VII de Benef. 23.

Liv. xxxiv.
App. Hisp.

inde secutum est extrinsecum quid est, & per se non illicitum optari aut procurari. Ad hoc genus * Chrysostomus & Hieronymus retulerunt Pauli sermonem, quo Antiochiæ Petrum, ut nimium Iudaizantem, reprehendit. Censent enim Petrum satis intellexisse non id serio fieri: interim vero consultum infirmitati adstantium.

XIV. Tertium est, quoties certum est eum ad quem sermo est, libertatis suæ in judicando læsionem non ægre laturum, imo gratias habiturum eo nomine, ob commodum aliquod quod inde assequitur, tunc quoque mendacium stricte dictum, id est, injuriosum non committi, sicut furtum non perpetraret qui ex præsumta domini voluntate rem ipsius exiguam consumeret, ut inde magnam eidem utilitatem pararet. In his enim quæ adeo certa sunt, præsumta voluntas pro expressa habetur. Volenti autem constat injuriam non fieri. Sic ergo videtur non peccare, qui aut ægrotantem amicum persuasione non vera solatur, ut Arria Pætum filio mortuo, quæ historia est * in Plinii epistolis: aut in prælio periclitanti ex falso nuntio animum addit, quo incitatus victoriam & salutem sibi pariat, ac sic deceptus non capiatur, quemadmodum Lucretius loquitur. Democritus: ἀληθομυθέειν χρεὼν ὅπου λῷον: *Omnino veriloquio utendum est ubi id est melius.* Xenophon: φίλους δίκαιον ἐξαπατᾶν, ἐπὶ δ' ἀγαθῷ: *amicos decipere licet, ipsorum bono.* Et Clemens Alexandrinus concedit ψεύδεσθαι ἐν θεραπείας μέρει, *mendacio uti pro remedio.* Maximus Tyrius: καὶ ἰατρὸς νοσοῦντα ἐξαπατᾷ καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον καὶ κυβερνήτης ναύτας· καὶ δεινὸν οὐδέν. *Et medicus ægrotum, & imperator exercitum, & gubernator nautas decipit: nec quicquam in hoc mali est.* Rationem reddit ad Platonem Proclus: τὸ γὰρ ἀγαθὸν κρεῖττόν ἐστι τῆς ἀληθείας, *nam quod bonum est, id vero est melius.* Tale IV. Socr. illud * apud Xenophontem, socios jamjam adfore, & Tulli Hostilii, suo jussu circumduci Albanum exercitum: & Quinctii Consulis, Livius libro XXXIV. ut historiæ loquuntur, salubre mendacium, hostes ab altero cornu fugere: ac similia passim apud historicos. Notandum autem est læsionem judicii in hoc genere eo minoris esse quia ferme momentanea est, pauloque post aperitur veritas.

XV. Quartum & superiori affine est, quoties * qui habet jus supereminens in omnia jura alterius, eo jure bono ipsius sive proprio sive publico utitur. Et hoc maxime spectasse videtur Plato, qui imperium habentibus concedit falsum dicere. Idem cum * medicis III de rep. modo dare videatur, modo adimere, discrimen hoc adhibendum videtur, ut priore loco medicos intelligat publice ad hoc vocatos, posteriore eos qui privatim id sibi arrogant. Deo tamen, quanquam jus summum in homines habenti, non convenire mendacium recte agnoscit idem Plato, quia infirmitatis nota est ad talia confugere. Exemplum forte inculpatæ falsiloquentiæ, laudante etiam Philone, dari poterit * in Iosepho, qui regia vice imperans fratres primum quasi exploratores, deinde quasi fures ficte nec ita sentiens accusat. Et in Solomone qui sapientiæ divinitus datæ specimen dedit, cum apud mulieres de partu litigantes voces eas protulit, quæ voluntatem scindendi infantis significarent, cum animus ei longissime à tali voluntate abesset, & veræ matri suum partum attribuere vellet.

Ee Quin-

Lib. II. 18. Quintiliani est dictum: *aliquando exigit communis utilitas ut etiam falsa defendantur.*

XVI. Quintum esse potest * quoties vita innocentis, aut par aliquid, aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest: quale fuit factum Hypermnestræ quæ hoc nomine laudari solet.

Horat. III. *Carm.* II.

* *Splendide mendax, & in omne virgo*
Nobilis ævum.

Lib. II *de rep. l.* II *de Cyri instit. & v Socr. Philo de migr. Abr. Chrys. l.* I. *de Sac.* I *Sam.* II. I *Reg.* VI, 18. *& seq.*

XVII. Latius quam quæ jam diximus patet quod passim statuunt sapientes, apud hostem falso sermone uti licere. Sic regulæ de non mentiendo exceptionem nisi adversus hostes addit Plato, Xenophon, Philo inter Iudæos, * inter Christianos Chrysostomus. Quo forte non male referas quod in sacris litteris extat Iabesitarum in obsidione mendacium, & factum non dissimile Prophetæ * Elisæi: & Valerii Levini, qui Pyrrhum à se interemtum jactabat. Ad tertiam, quartam, & quintam observationum earum quas jam posuimus, pertinet Eustratii Metropolitæ Nicæensis locus ad sextum Nicomachiorum: ὁ εὖ βουλευόμενος οὐκ ἐξ ἀνάγκης ὁ ἀληθεύων ἐστιν, ἔστι γάρ ποτε τὸν ὀρθῶς βουλευόμενον καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ ψεύδους βουλεύσασθαι, ἵν' ἐπιτηδὲς ψεύσηται πρός τινα ἢ ἐχθρὸν ὄντα, ἵνα σφάλῃ αὐτόν, ἢ φίλον ἵν' ἐκσώσῃ αὐτὸν ἀπὸ κακοῦ, καὶ τούτων τὰ παραδείγματα ἐν ταῖς ἱστορίαις πολλά. *Qui recte consultat non utique & verum dicit. Fieri enim potest ut quis recte consultans hoc ipsum consultet quo pacto de industria mentiatur aut hosti ut eum fallat, aut amico ut eum à malo liberet: quarum rerum exemplis plenæ sunt historiæ.* Et Quintilianus si ab homine occidendo grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, quod alias in servis reprehendendum sit, fore ait in ipso sapiente laudandum. Non placent hæc scholæ actorum paulo ante seculorum, ut quæ unum ex veteribus * Augustinum ferme in omnibus sequendum sibi delegerit. Sed eadem schola tam ab omni usu abhorrentes admittit interpretationes tacitas, ut dubitari possit, an non satius sit adversus quosdam falsiloquium admittere in iis quos diximus casibus, aut eorum aliquibus, (nihil enim definiendum hic sumo) quam ista à falsiloquio tam indiscrete eximere: ut cum dicunt, nescio, intelligi posse nescio ut dicam, non habeo intelligi posse ut tibi dem, & id genus alia quæ sensus communis repudiat, & quæ si admittantur jam nihil obstabit quominus qui quid affirmat id ipsum negare, qui negat affirmare dicatur. Verissimum quippe est nullam omnino esse vocem * quæ non ambiguum recipiat, cum omnes præter significatum quem vocant primæ notionis, * alterum habeant secundæ, eumque varium * secundum varias artes, tum vero alios quoque ex translatione ac similibus figuris. Neque magis eorum commentum probo, qui, quasi vocem non rem exhorrescerent, joca vocant ea quæ vultu ac pronuntiatione maxime seria proferuntur.

Th. 2, 2. *qu.* 110, *art.* 1. *&* 2. *Covar. in c. quamvis de pactis in* 6 *p.* I *§.* 5. *n.* 15. *Soto de justitia* V, *q.* 6. *art.* 2. *Tolet. lib.* IV, *c.* 21, *lib.* V, *c.* 58. *Less. lib.* II *de justitia, c.* 42, *dub* 9

XVIII. Sciendum vero quæ de falsiloquio diximus ad afferentem sermonem, & quidem talem qui nulli nisi publico hosti noceat, * non ad promittentem referenda. Nam ex promissione, ut jam modo dicere cœpimus, jus speciale ac novum confertur ei cui fit promissio: idque inter hostes etiam locum habere sine ulla hostilitatis

jam

jam existentis exceptione, neque tantum in promissis expressis, sed & in tacitis, ut in colloquii postulatione, ostendemus cum ad eam partem quæ de fide in bello servanda est ventum erit.

XIX. Illud quoque ex superiori quæ de jurejurando fuit dissertatione repetendum est, sive id assertivum sit, sive promissivum, vim habere excludendi omnes exceptiones, quæ ex persona ejus quicum agimus peti possent, quia non cum homine tantum, sed & cum Deo res est, cui per jusjurandum obligamur etiamsi homini jus nullum nasci possit. Ibidem & illud diximus, non sicut in alio sermone, ita in jurato, ut à mendacio excusemur admitti interpretationes verborum quasvis non plane inusitatas: sed omnino veritatem requiri eo in sensu quem homo exaudiens intelligere fide optima existimatur: ut plane detestanda sit illorum impietas, qui ut pueros talis, ita viros jurejurando fallendos asserere non dubitabant.

XX. Scimus etiam fraudium, quas concessas naturaliter diximus, genera quædam à populis aut hominibus nonnullis repudiata: sed id non accidit ob injustitiæ opinionem, sed ob eximiam quandam animi celsitudinem, interdum & virium fiduciam. Exstat apud Ælianum dictum Pythagoræ duabus rebus hominem ad Deum proxime accedere, vera semper loquendo, & benefaciendo aliis: & apud Iamblichum veracitas dux dicitur ad omnia divina humanaque bona. Aristoteli ὁ μεγαλόψυχος παῤῥησιαστικὸς καὶ ἀληθευτικός, *magnanimus verum & libere loqui amat.* Plutarcho τὸ ψεύδεσθαι δουλοπρεπὲς *servile mentiri.* Arrianus de Ptolemæo: καὶ αὐτῷ βασιλεῖ οὐκ αἰσχρότερον ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσασθαι ἦν: *Et ipsi, utpote regi, turpius mentiri quam alii cuivis.* Apud eundem Alexander: οὐ χρῆναι τὸν βασιλέα ἄλλο τι ἢ ἀληθεύειν πρὸς τοὺς ὑπηκόους: *non debere regem apud subditos aliud quam verum eloqui.* Mamertinus de Iuliano. *Mira est in Principe nostro mentis linguæque concordia. Non modo humilis & parvi animi, sed & servile vitium scit esse mendacium: & vere cum mendaces homines aut inopia aut timor faciat, magnitudinem fortunæ suæ imperator qui mentitur ignorat.* Laudatur Plutarcho Aristidis φύσις ἱδρυμένη ἐν ἤθει βεβαίῳ καὶ πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενὴς, ψεῦδος δ' οὐδ' ἐν παιδιᾶς τινι τρόπῳ προσιεμένη *ingenium morum constantia præditum, & justi tenax, mendacii etiam in joco fugiens.* De Epaminonda Probus: *adeo veritatis diligens ut ne joco quidem mentiretur.* Quod profecto Christianis eo magis observandum est, quia ipsis non simplicitas tantum imperata est Matth. x, 16, sed & vaniloquentia interdicta Matth. xii, 36; & is in exemplum propositus in cujus ore dolus inventus non est. Lactantius: *Itaque viator ille verus ac justus non dicet illud Lucilianum:*

Homini amico ac familiari non est mentiri meum,

Sed etiam inimico atque ignoto existimabit non esse mentiri suum: nec aliquando committet, ut lingua interpres animi à sensu & cogitatione discordet. Talis est in Philoctete Sophoclis Neoptolemus ὑπερβάλλων ἁπλότητι καὶ εὐγενείᾳ, *generosa simplicitate excellens*, ut recte notavit Dion Prusæensis; qui Vlyssi ad dolos hortanti sic respondet:

Ego audiens quæ doleo, Laerta sate,
Implere factis oderim multo magis:
Nam sic nec ego sum natus, ut fallacias

Nic. IV, 8.

Lib. I.

Lib. VII.

*Secter, * nec olim genitor, ut perhibent, meus:*
At sum paratus vi mera, non fraudibus
Pertrahere raptum.

Euripides Rheso:

Generosus animus hostibus furtim necem
Inferre nescit.

Sic Alexander furari negabat se velle victoriam. Et Achæos abhorruisse ab omni in hostes fraude narrat Polybius, ideo quod eam demum firmam censerent victoriam, quæ, ut Claudiani verbis sensum ejus exprimam,

Lib. II.

Confessos animo quoque subjugat hostes.

Tales Romani ferme ad usque belli Punici secundi finem. Ælianus: ἴσασι Ῥωμαῖοι ἀγαθοὶ εἶναι, καὶ οὐ μὴν διὰ τέχνης καὶ ἐπιβουλῆς καταγωνίσασθαι τοὺς ἐχθρούς: *Romanis propria est virtus, non per astus & vafritiem quæsita victoria.* Vnde cum Perseus Macedonum Rex deceptus esset spe pacis, negabant veteres senatorum se agnoscere Romanas artes: majores nunquam ut astu magis quam virtute gloriarentur bella gessisse: non versutiis Punicis, non calliditate Græca, apud quos fallere hostem quam vi superare gloriosius foret. Tum illud addebant: *Interdum in præsens tempus plus profici dolo quam virtute, sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa esset, se neque arte neque casu, sed collatis cominus viribus justo ac pio bello esse superatum.* Etiam serius apud Tacitum legimus: *non fraude, neque occulte, sed palam & armatum populum Romanum hostes suos ulcisci.* Tales etiam Tibareni qui prælii quoque locum & tempus condicebant. Quod & de Græcis sui temporis apud Herodot. prodit Mardonius.

Ann. l. II. Scholiastes ad II Apollonii.

XXI. Ad modum agendi & illud pertinet, quod * quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat. Pro exemplo sint hæc: regem suum occidere subdito non licet, nec oppida sine consilio publico dedere, nec spoliare cives. Ad hæc ergo subditum, qui talis maneat, permovere non licet. Semper enim qui alteri peccandi causam dat, peccat & ipse. Nec est quod regerat quisquam, ipsi qui talem hominem ad facinus impellit, actum talem, puta hostis interfectionem, esse licitum. Licet enim id ei facere, sed non eo modo. Bene Augustinus: *Nihil interest utrum ipse scelus admittas, an alium propter te admittere velis.*

XXII. Aliud est si quis opera sponte nec suo impulsu peccantis ad rem sibi licitam utatur: quod iniquum non esse * Dei ipsius exemplo alibi probavimus. *Transfugam jure belli recipimus*, inquit Celsus, id est, * contra jus belli non est, ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit.

L. Transfugam. D. de acq. rerum dom.

Annotata ad Caput I.

§. I. QVid quantumque in bello liceat] Bene Augustinus epistola LXX, ad Bonifacium comitem: *Vt in ipsis bellis (si adhuc in eis versari te opus est) fidem teneas, pacem quæras.* Epistola CCV: *Esto ergo etiam bellando pacificus.* De justitia in bello gerendo servanda dissertatio

tatio est egregia Belisarii ad milites apud Procopium Vandalicorum I. Orosius libro VII: *Ecce regibus & temporibus Christianis, qualiter bella civilia, cum vitari nequeunt, transiguntur.* Idem de Theodosio: *Vnum aliquod ab initio urbis condita bellum proferant, tam pia necessitate susceptum, tam divina felicitate confectum, ubi nec pugna gravem cadem; nec victoria cruentam exegerit ultionem.*

Ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum] Vide hac de re Thomam Prima Secundæ, quæstione LXXIII, art. 8. Molinam tractatu secundo disputatione CXXI.

Naves & qua navibus adsunt] Athenis ἀπόῤῥητα, id est evehi vetita, lina, utres, lignum, cera, pix. Scholiastes ad Aristophanis Nubes & Equites.

Si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune] Vide Parutam libro VII.

Publica significationes fieri] Vide exempla in bello communi contra Ægyptios, Saracenos, aliosque. c. ult. de transactionibus. c. significavit de Iudæis. Extravagante copiosus de Iudæis & c. I, lib. V. Extravag. de Iudæis. Liber consulatus maris editus est lingua Italica, in quem relatæ sunt constitutiones Imperatorum Græciæ, Alemanniæ, regum Francorum, Hispaniæ, Syriæ, Cypri, Balearium, Venetorum, Genuensium, cujus libri titulo CCLXXIV tractantur hujus generis controversiæ: ac sic definitur, si & navis & merces hostium sint, rem esse in aperto, fieri ea capientium: si vero navis sit pacem colentium, merces autem hostium, cogi posse ab his qui bellum gerant, navem, ut merces eas in aliquem portum deferat, qui sit suarum partium, ita tamen ut vecturæ pretium nautæ solvatur. Si contra navis hostilis fuerit, merces vero aliorum, de nave transigendum, aut, si nolint vectores transigere, cogendos ut cum navi eant in portum aliquem partium capientis, & ut capienti solvant pretium quod pro navis usu debebatur. Apud Hollandos anno CIƆ CCCC XXXVIII, cùm bellum ipsis esset cum Lubeca aliisque civitatibus ad mare Balticum & Albim sitis, frequente senatu judicatum est, etiam in hostium navibus repertas merces, quas aliorum esse constaret, in prædam non cedere, idque ibi pro lege deinceps habitum est. Sic & Daniæ rex sensit, cum anno CIƆ IƆXCVII, ad Hollandos eorumque federatos legationem mitteret, qua libertatem navigandi mercesque ferendi in Hispaniam, cum qua Hollandi bellum gerebant acerrimum, suis vindicabat. Apud Gallos libertas mercaturam exercendi pacatis populis etiam apud eos qui Galliæ hostes essent semper permissa, & quidem adeo indiscrete, ut hostes sæpe sub alienis nominibus res suas occultarent, ut apparet ex Edicto anni CIƆ IƆ XLIII, capite XLII. quod tralatum est in Edictum anni CIƆ IƆ LXXXIV, & sequentia. Iis edictis diserte cavetur, ut Gallorum amicis liceat belli tempore exercere mercaturam, dummodo suis navibus, suosque per homines, navesque ac merces, quocunque visum ipsis esset, perducere, dum ne merces ex sint belli instrumenta, quibus res hostium fovere velint: quod si fiat, permittitur Gallis talia belli instrumenta sibi sumere persoluto æquo pretio. Hic duo notanda, his

legibus nec belli instrumenta in prædam cessisse, multo magis ab eo periculo abfuisse merces innoxias. Non negem aliud jus usurpasse interdum Septentrionis gentes, sed varie, ex usu magis temporum, quam ex æquitate perpetua. Nam cùm Angli bellorum suorum obtentu Danorum commercia impedissent, natum inde jam olim bellum inter eas gentes eo exitu ut Dani Anglis tributum imponerent, cui Danico denario nomen, cui, mutata quamvis causa, nomen mansit adusque tempora Guilielmi ejus qui stirpem nunc regnantem in Anglia fundavit, ut notavit vir magni fidei Thuanus in historia anni CIↃ IↃ LXXXIX. Rursum ab Elisabeta, sapientissima Angliæ regina, missi anno CIↃ IↃ LXXV ad Batavos Wilhelmus Winterus ex ordine equestri & Robertus Bealus regio consilio ab epistolis, qui ostenderent ferre Anglos non posse, quod Batavi, in ipso æstu belli in Hispanos, naves Anglorum ad Hispanicos portus vectas detentassent. Narrat Rhedanus in historia Batavica anno CIↃ IↃ LXXV, & Britannus Camdenus anno sequente. Cùm vero Angli, & ipsi Hispanis hostes facti, Germaniæ civitatibus jus in Hispaniam navigandi turbarent, quam id non certo jure fecerint, apparet ex scriptis adversariis gentis utriusque, dignis lectu ad noscendam hanc controversiam. Et notandum Anglos in suis scriptis ipsos id agnoscere, cùm duo maxime pro sua afferunt causa, & belli instrumenta fuisse quæ à Germanis in Hispaniam deferebantur, & pactiones veteres intercedere, quo minus id fieri liceret: quales postea pactiones & Hollandi sociique eorum cum Lubecensibus sociisque eorum fecere anno CIↃ IↃ CXIII, ne aut hi aut illi hostium subditos intra suos fines mercari permitterent, aut hostes, pecunia, milite, navibus, victu juvarent: & posterius anno scilicet CIↃ IↃC XXVII, inter Suediæ Daniæque reges convênit ut Danus impediret omnem mercatum cum Dantiscanis Suedi hostibus, sed nec ad alios Suedi hostes merces ullas per fretum Cimbricum ire fineret, pro quo rex Daniæ alia sibi vicissim commoda stipulatus est: sed hæc sunt pacta specialia ex quibus nihil inferri potest quod omnes obliget. Nam & illud in scriptis suis dixere Germani, non omnes pactis merces prohiberi, sed eas quæ in Angliam semel importatæ, aut in Anglia comparatæ essent. Neque vero soli Germani Anglis cum hoste suo commercia vetantibus contradixere. Etiam Polonia misso legato conquesta est jus gentium imminui, quando ob Anglicum cum Hispania bellum ipsis cum Hispanis commercia agitandi libertas adimeretur, ut in anno CIↃ IↃ XC VII, narrant memorati jam nobis Camdenus & Rhedanus. Galli vero post pacem Verbinianam cum Hispano factam, Elisabeta Angliæ regina in bello perstante, rogati ab Anglis ut naves Gallicas in Hispaniam euntes excutere liceret, nequis forte bellicus paratus occultaretur, concedere ne hoc quidem voluere, dicentes obtentum rapinis & commerciis turbandis quæri. Et eo federe quod Angli cum Hollandis eorumque sociis anno CIↃ IↃ XXV pepigere, id quidem convenit, ut rogarentur cæteræ gentes, quarum intererat magnitudinem Hispanicam infringi, ut & ipsæ vetarent cum Hispanis commercia, sed, si ultro id non facerent, placuit inspici naves num-

nunquid bellici instrumenti ferrent, sed ultra neque naves neque merces retentari aut quicquam pacatis nocери eo nomine. Atque evênit eodem anno ut Hamburgenses quidam in Hispaniam irent nave maxima ex parte onusta apparatu bellico, qui ipse quidem apparatus ab Anglis vindicatus est, sed cæterarum mercium persolutum est pretium. Galli autem, cùm ab Anglis naves Gallicæ in Hispaniam euntes in fiscum raperentur, ostenderunt pati se id nolle. Bene ergo dictum à nobis significationes publicas requiri, quod & Angli ipsi ita sensere à quibus factæ significationis talis exemplum est apud Camdenum circa annum CIↃ IↃ XCI & CIↃ IↃ XCVIII. Neque vero talibus significationibus semper paritum, sed distincta tempora, causæ, loca. Anno enim CIↃ CCCC LVIII Lubecensis civitas significationi à Dantiscanis sibi factæ, ne cum Malgensibus & Memelensibus Dantisci hostibus mercaturam exerceret, parendum non censuit. Neque magis paruere Hollandi anno CIↃ IↃ LI, cùm Lubecenses ipsis denuntiarent, ut à Danorum, quos ipsi hostes tum habebant, commercio abstineretur. Anno vero CIↃ IↃ XXII, quo tempore inter Suedos Danosque bellabatur, cùm Danus Ansiaticas civitates rogasset ne cum Suedis commercia haberent, quædam civitates, amicitia ipsius indigentes morem gessere, aliæ non item. Hollandi bello ardente inter Suediam & Poloniæ regem nunquam passi sunt sibi aut hujus aut illius gentis commercio interdici. Gallis autem semper reddidere naves quas ab Hispania revertentes, aut in Hispaniam, ipsis tunc hostilem, euntes Hollandicæ naves interceperant. Vide Ludovici Servini Advocati quondam regii orationem habitam anno CIↃ IↃ XCII, in causa Hamburgensium. Verum iidem Batavi Dunquercam, ad quam classem habebant, ab Anglis merces inferri non siverunt, quomodo Dantiscani anno CIↃ CCCC LV Batavis denuntiarunt nequid in urbem Regiomontanam inferrent, narrante Gaspare Schutzio in historia Prussica. Adde Cabetum decisione XLVII, num. 2, & Seraphinum de Freitas in libro de justo imperio Lusitanorum Asiatico, ubi complures adducit alios.

Nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum] Multa hujus quæstionis habet vir doctissimus Iohannes Meursius in historia Danica libro I, & II. Vbi videbis Lubecenses & Imperatorem esse pro commerciis, contra ea Danos. Vide & Crantzium Vandalicorum libro XIV. Thuanum in dicto anno CIↃ IↃ LXXXIX, Libro historiarum XCVI. Camdenum, præter jam dicta loca, in anno CIↃ IↃ LXXXIX, & CIↃ IↃ XCV. Vbi illa inter Anglos & Germanos, quos Ansiaticos vocant, controversia tractatur.

Et magistrum & Gubernatorem suspendit] Non multum dissimile est quod de Pompejo narrat Plutarchus in Mithridatici belli historia: *ἐπέστησε φύλακας τῶν νεῶν ἐπὶ τοὺς πλέοντας εἰς Βόσπορον ἐμπόρους. καὶ θάνατος ἦν ἡ ζημία τοῖς ἁλισκομένοις, Custodes imposuit Bosphoro qui observarent si qui mercatorum in Bosphorum navigarent. deprehensis pœna mors.*

Belli furtis] Ita & Virgilius loquitur Æneidos XI. & Sallustius, §. VI.
quem citat Servius.

Bellandum est astu] Muhammedis dictum simile: *Elharbu Hudiatum.*

tum, id est, pugnæ fraudem requirunt. Apud Virgilium in comitatu Martis:

Iraque insidiæque,

Vbi Servius: *Non tantum virtute, sed insidiis comitatum se ostendit.*

Lysandrum] Ei Sullam comparat Plutarchus, in cujus animo leonem esse & vulpem dicebat Carbo.

§. VII. *Augustinus*] Et in V Psalmum versiculo: *Perdes omnes. Aliud est mentiri, aliud est verum occultare.* Citatur causa XXII, quæstione II.

Necessariam hanc omnino atque inevitabilem] Vide Chrysostomum primo de Sacerdotio.

Abrahamus] *Veritatem voluit celari, non mendacium dici.* Augustinus quæstione XX in Genesin, relatus à Gratiano dicta causa XXII, quæstione III.

§. VIII. *Sed & nutibus*] Plinius de Æthiopum gente libro VI, 30: *Quibusdam pro sermone nutus, motusque membrorum est.* Vide c. tuæ fraternitati de Sponsalibus.

Paulus Iurisconsultus loquitur] *Non figura*, inquit, *literarum sed oratione quam exprimunt literæ obligamur, quatenus placuit non minus valere quod Scriptura quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.* Valde Philosophice dixit *placuit*, ut ostenderet hæc valere ἐκ συνθήκης.

Vt rebus aliis uti liceat, etiamsi prævideamus futurum, ut alter inde falsam concipiat opinionem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, c. 24.

Vbi nullum inde sequitur nocumentum] Vt in facto Micholis I Sam. XIX, 16.

Οἰκονομίαν] Sic hæc vocanda, non ἀπάτην id est fraudem, ait Chrysostomus indicato jam libro primo de Sacerdotio. Idem I ad Corinthios IV, 6: ἦν δὲ ταῦτα οὐχ ὑπόκρισις, ἀλλὰ συγκατάβασις καὶ οἰκονομία: *Non hic fraus fuit, sed obsequentia quadam & dispensatio.* Et IX, 20: ἵνα γὰρ τοὺς ὄντας ἀληθῶς εἰς ταῦτα μεταστήσῃ, ἐγίνετο αὐτὸς οὐκ ἀληθῶς, ἐπιδεικνύμενος μόνον οὐκ ὢν δὲ, οὐδὲ ἐκ διανοίας ταῦτα πράττων οὕτως ἐχούσης, *Vt enim qui tales revera erant corrigeret, factus ille talis, non revera, aliud quam quod erat præ se ferens, agens talia, sed non ex tali animi proposito.* Huc referri potest simulatus Davidis furor.

§. IX. *Laudatorum hominum sine reprehensionis nota*] Irenæus ex veteris presbyteri institutione didicit docuitque: *De quibus Scripturæ non increpant, sed simpliciter sunt posita, nos non debere fieri accusatores.* Locus est libro IV, c. 50.

κατὰ καιρὸν] In tempore, ut Donatus loquitur ad Adelphos IV, 3: *Et ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes rectum putant.* Cicero pro Q. Ligario, *Aliquod mendacium honestum & misericors vocat.*

§. X. *Quatenus & imprudenti accidit*] *Ream linguam non facit, nisi rea mens.* Et: *Nemo mentiens judicandus est qui dicit falsum quod putat verum, quia, quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur.* Sunt hæc Augustini, de verbis Apostoli Sermone XXVIII, & Enchiridii c. 22, relata à Gratiano in causam XXII, quæstione I.

Etiamsi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus] Quomodo

modo Abraham captiose loquebatur cum servulis, ita judicante & probante Ambrosio, quem sequitur Gratianus post c. si quælibet, dicta causa XXII, quæstione II.

Quin suspensa & quæ ducerentur inclinatura responderet] Idem Tacitus Historiarum III: *Incerta disseruit, tracturus interpretationem, prout conduxisset.* Item: *Ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret.*

Hebræorum] Quorum & hoc est מותר לשנות מפני השלום. *Licet perplexe loqui boni causa.* Citat doctissimus Manasses Benisrael in suo conciliatore quæstione XXXVII. Chrysostomus I de Sacerdotio: ἀπατεὼν ἐκεῖνος ἂν εἴη καλεῖσθαι δίκαιος, ὁ τῷ πράγματι κεχρημένος ἀδίκως, οὐχ ὁ μεθ᾽ ὑγιοῦς γνώμης τοῦτο ποιῶν. *Fallax jure vocetur qui re tali injuste utitur, non qui salutari proposito.*

Puta cum Dei honos] Philo de vita Mosis: ἐπ᾽ ἔργοις ὅσα ἀναφέρεται εἰς θεοῦ τιμὴν δι᾽ ἃ μόνα καὶ τὸν ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ ἦθος ἐψευσμένον, ἀναγκαῖον ἦν ἀληθεύειν. ἀλήθεια γὰρ ὀπαδὸς θεοῦ. *De factis loquor quæ ad Dei honorem pertinent, in quibus solis veracem esse oportuit, etiam si quis cæterum ingenio esset mendace. Veritas enim Dei comes.* Augustinus epistola VIII. *Alia quæstio est, sitne aliquando mentiri viri boni: & alia quæstio est, utrum Scriptorem Sanctarum Scripturarum mentiri oportuerit.* Vide quæ infra §. XV.

Aut amor proximo debitus] Æschylus Prometheo:

Λέξω τορῶς σοι πᾶν, ὅ, τι χρῄζεις μαθεῖν,
Οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ᾽, ἀλλ᾽ ἁπλῷ λόγῳ
Ὥσπερ δίκαιον πρὸς φίλους ἄγαν στόμα.
Dicam diserte quicquid audire expetis,
Sermone nudo, non per implicitos modos,
Quo more amicos alloqui verum ac bonum est.

Iudicandi libertas] Hinc furari cor Hebræis dicitur qui adimit sciendi vias. Gen. XXXI, 20, 26, 27. & ibi Onkelos & LXX. Rabbi David Libro Radicum & Rabbi Salomo in commentario & Abenesdra. §. XI.

Fallendi voluntatem] Lactantius Institutionum VI, 18: *Vt non mentiatur unquam decipiendi aut nocendi causa.*

Ad verum mendacio venit] *Incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat.* Seneca ibidem. §. XIII.

Chrysostomus & Hieronymus] Adde Cyrillum adversus Iulianum libro IX, circa finem. Nec multo aliter Tertullianus primo & tertio contra Marcionem.

In Plinii epistolis] III, 16. §. XIV.

Apud Xenophontem] *Et Agesilaus cum in Bœotiam venisset & intellexisset Pisandrum navali prælio victum à Pharnabazo & Conone, jussit militibus suis contrarium dici, coronatusque incedens sacra fecit pro victoria.* Plutarchus Agesilao.

Qui habet jus supereminens] Iliados secundo Agamemnon Græcorum Imperator: §. XV.

Πρῶτα δ᾽ ἐγὼν ἔπεσιν πειρήσομαι, ἣ θέμις ἐστὶ,
Καὶ φεύγειν σὺν νηυσὶ πολυκλήισι κελεύσω.
Ante tamen Danaos verbis tentabo (sinit fas)
Vtque citi fugiant arata classe monebo.

Medicis] Exempla medicorum affert Chrysostomus dicto Libro I de Sacerdotio.

In Iosepho] *Cum fratribus dispensatoria severitate crimen explorationis inureret* ait Cassiodorus de amicitia.

§. XVI. *Quoties vita innocentis aut par aliquid servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest*] Augustinus in V Psalmum, relatus à Gratiano in causam XXII, quæst. II, c. Nequis, *Duo vero sunt genera mendaciorum in quibus non est magna culpa, sed tamen non sunt sine culpa, cum aut jocamur, aut proximo consulendo mentimur. Illud autem primum in jocando ideo non est pernitiosum, quia non fallit. novit enim ille cui dicitur, causa jocandi fuisse dictum. Secundum autem ideo minus est, quia retinet nonnullam benevolentiam.* Tertullianus Libro de Pudicitia inter delicta quotidianæ incursationis, quibus omnes sumus objecti, ponit, necessitate mentiri.

Splendide mendax] Vbi Scholiastes, *decenter. Pulchrum est enim pro iustitia mentiri.* Simile est illud Chrysostomi de Rahabe: ὢ καλοῦ ψεύδους, ὢ καλοῦ δόλου, οὐ προδιδόντος τὰ θεῖα ἀλλὰ φυλάττοντος τὴν ἀλήθειαν, aut ut alii habent codices, τὴν εὐσέβειαν. *O pulchrum mendacium, ô laudabilem dolum, non prodentis res divinas, custodientis veram pietatem.* Augustinus de obstetricibus Ægyptiis: *O magnum humanitatis ingenium, ô p[i]um pro salute mendacium.* Laudat easdem obstetrices & præmia illis data, etiam æterna, credit Hieronymus ad Ezechielem XVII, & ad Esaiam LVI. Ambrosius ad Syagrium libro VI. Augustinus ipse, ut solet, varians, ad Consentium contra Mendacium c. 15. Tostatus negat in eo peccatum. Hæsitant Augustinus lib. II, quæstione super Exodum, Thomas 2, 2, quæstione CX, art. LV, ad 4, & ibi Cajetanus. Vide, si vacat & Moriæ Encomio Erasmum, & doctissimum Masium ad Iosuam II, 5.

§. XVII. *Inter Christianos Chrysostomus*] Sic loquens: εἰ βούλει γὰρ τῶν στρατηγῶν τὰς ἐξ αἰῶνος εὐδοκιμηκότων ἐξετάσαι, τὰ πλεῖστα αὐτῶν τρόπαια τῆς ἀπάτης εὑρήσεις ὄντα κατορθώματα, καὶ μᾶλλον τούτους ἐπαινουμένους ἢ τοὺς φανερῶς κρατοῦντας· *Si nobilissimos ducum ad examen voces, pleraque eorum trophæa reperies fraudum esse opera, magisque tales laudari quam qui aperte agendo vicerunt.*

Elisæi] Ejusdem Elisæi alterum simile est II Regum VIII, 10, ita ut legunt Masoretæ, id est secundum לו, quod sequitur Latina vulgata versio.

Augustinum] Contra cujus posteriorem in hac re sententiam scripsit Rupertus Abbas.

Quæ non ambiguum recipiat] Id Chrysippus defendit apud Gellium libro IX, c. 12. Et Seneca de Beneficiis secundo, capite 34: *Ingens est copia rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque.*

Alterum habeant secunda] Augustinus de Magistro: *Nullum nos signum comperisse quod non inter cætera quæ significat, se quoque significet.*

Secundum varias artes] Vide quæ supra notata ad paragraphum decimum.

§. XVIII. *Non ad promittentem*] Distinguit hæc & Agesilaus & cum eo Plutarchus: τὸ μὲν παρασπόνδους ἀδικεῖν, τῶν θεῶν ἐστι καταφρονεῖν, ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι

λογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλὴ, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι. *Federa violare, Deos est contemnere. Extra ea verbis hostem decipere, non justum modo est, sed & gloriam habet & cum lucro voluptatem.*

Servile mentiri] Philo libro: Omnem virum probum esse liberum: παρ' ὃ καὶ τοὺς διχόνους καὶ δολερὰς ἅπασιν ὀνομάζειν ἔθος ἀνελευθέρους τε καὶ δουλοπρεπεῖς. *Vnde & eos qui duplices sunt atque fallaces, eos illiberales servilisque animi vocare solent.* §. XX.

Nec olim genitor, ut perhibent, meus] Achilles: de quo Horatius carminum lib. IV, ode VI:

Ille non inclusus equo Minervæ
Sacra mentito, male feriatos
Troas & lætam Priami choreis
Falleret aulam:
Sed palam captis gravis.

Et quæ sequuntur, ubi Scholiastes, *dicit Achillem nihil fraude, sed semper palam virtutis fiducia dimicasse.* Nota illud virtutis fiducia, quod optime convenit cum iis quæ nos hujus paragraphi initio in textu diximus.

Quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat] Ita docet & Maimonides in הלכות מלכים cap. V, sect. X. §. XXI.

De ipsius exemplo] Libro II, c. XXVI, §. 5. §. XXII.

Contra jus belli non est, ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit] Neque reddendi tales, nisi pace convenerit, ut pace cum Philippo, Ætolis, Antiocho, Polybius in Excerptis legationum IX, XXVIII, XXXV. Menander Protector idem nos docet.

CAPUT II.

Quomodo jure gentium bona subditorum pro debito imperantium obligentur: ubi de repressaliis.

I. *Naturaliter ex facto alieno neminem teneri, nisi heredem.*
II. *Iure tamen Gentium introductum ut pro debito imperantis teneantur res & actus subditorum.*
III. *Exemplum in prehensione hominum:*
IV. *Et rerum.*
V. *Locum habere hoc post jus denegatum & quando id factum censeri debeat, ubi ostenditur rem judicatam proprie jus non dare aut adimere.*
VI. *Vitam non obligari.*
VII. *Distinctio ejus quod in hac materia est juris civilis & Gentium.*

VEniamus ad ea quæ ex jure descendunt gentium. Ea partim ad quodvis bellum spectant: partim ad certam belli speciem. A generalibus auspicemur. Mero naturæ jure ex facto alieno nemo tenetur nisi qui bonorum successor est: * ut enim cum oneribus bona transirent simul cum dominiis rerum * introductum est. Imperator Zeno æquitati naturali contrarium dicit ut pro alienis debitis alii molestentur. Hinc tituli in jure Romano, ne uxor pro marito, ne maritus pro uxore, ne filius pro patre, ne pater vel mater pro filio conveniantur. Nec quod universitas debet singuli debent, ut

L. unica. C. ut nullus ex vicanis.
C. ne uxor pro mar. & ne fil. pro patre, totis titulis.

ut diserte loquitur Vlpianus: nimirum si universitas bona habeat: alioqui enim tenentur non singuli, sed qua pars sunt universorum. Seneca: *Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor:* * *ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo.* Supra dixerat: *Vnus è populo non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam.* Et: *singuli debebunt non tanquam proprium, sed tanquam publici partem.* Hinc speciatim jure Romano constitutum, ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur, & alibi nulla possessio alterius pro alienis debitis etiam publicis conveniri præcipitur, & in Novella Iustiniani vetantur ἐνεχυρασμοί, id est, * pignorationes pro aliis, addita causa, quod rationem non habeat alium quidem esse debitorem, alium vero exigi, ubi & hujusmodi exactiones odiosæ vocantur. Et Rex Theodoricus apud Cassiodorum, fœdam vocat licentiam alterum pro altero pignorandi.

L. Sicut. §. I. D. quod cujusque univers. nomine. Lib. VI de Benef. c. 20. Cap. 19. d. l. unica, C. ut nullus ex vicanis l. XI. L. Nullam C. De execut. & exactionibus lib. XII. Nov. 52, & 134. Lib. IV var. epist.

II. Hæc quanquam vera sunt, tamen jure gentium voluntario induci potuit, & inductum apparet, ut pro eo quod debet præstare civilis aliqua societas, aut ejus caput, sive per se primo, sive quod alieno debito jus non reddendo se quoque obstrinxerit, pro eo teneantur & obligata sint bona omnia corporalia & incorporalia eorum qui tali societati aut capiti subsunt. Expressit autem hoc quædam necessitas, quod alioqui magna daretur injuriis faciendis licentia, cum bona imperantium sæpe non tam facile possint in manus venire, quam privatorum qui plures sunt. Est igitur hoc inter jura illa quæ Iustinianus ait usu exigente, & humanis necessitatibus agentibus humanis constituta. Non autem ita hoc naturæ repugnat, ut non more & tacito consensu induci potuerit, cum & fidejussores sine ulla causa ex solo consensu obligentur. Et spes erat facilius membra ejusdem societatis à se mutuo jus consequi posse, & indemnitati suæ consulere, quam externos, quorum multis in locis exigua habetur ratio: deinde commodum ex hac obligatione commune erat omnibus populis, ita ut qui nunc eo gravaretur, alio tempore indidem sublevari posset. Receptum autem hunc morem non tantum apparet * ex bellis plenis quæ populi populis inferunt: in his enim quid observetur ostendunt denuntiationum formulæ: *Populus priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico, facioque:* & in rogatione: *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indici:* & in decreto ipso: *Populus Romanus cum populo Hermundulo, hominibusque Hermundulis bellum jussit*, quod ex Cincio est in re militari: & alibi: *Hostis sit ille, quique intra præsidia ejus sunt:* verum etiam ubi ad eam belli plenitudinem nondum ventum est, sed tamen violenta quadam juris exsecutione, id est, bello imperfecto opus est, idem videmus usurpari. Pharnabazo Regis Persarum subdito dicebat olim Agesilaus: ἡμεῖς ὦ Φαρνάβαζε, καὶ φίλοι ὄντες πρότερον βασιλέως, ἐχρώμεθα τοῖς ἐκείνου πράγμασι φιλικῶς· καὶ νῦν πολέμιοι γεγονότες, πολεμικῶς: ἐν οὖν καί σε τῶν βασιλέως κτημάτων ὁρῶντες εἶναι βουλόμενον, εἰκότως διὰ σοῦ βλάπτομεν ἐκεῖνον. *Nos Pharnabaze & cum amici Regis essemus amice nos erga ea quæ ipsius erant gerebamus, & nunc cum hostes simus facti hostiliter nos gerimus. Quare cum & tu esse velis inter ea quæ Regis sunt, jure per te illum lædimus.*

Inst. de Iur. nat. Th. 2. 2, qu. 4, art. 1. Molin. disp. 120 & 121. Valentia disp. 3, q. 16, num. 3. Navar. c. 27, num. 136. Liv. lib. I. Lib. XXXI. Gell. l. XVI, cap. 4. Livius lib. XXXVIII, & alibi. Plut. Agesil. & Xen. hist. Gr. IV.

III. Ejus

III. Ejus quam dico exſecutionis ſpecies erat quam Athenienſes vocabant ἀνδροληψίαν: de qua ſic habebat lex Attica: *ἐάν τις βιαίῳ θανάτῳ ἀποθάνῃ, ὑπὲρ τούτου τοῖς προσήκουσιν εἶναι τὰς ἀνδροληψίας, ἕως ἂν ἢ δίκας τοῦ φόνου ὑπόσχωσιν, ἢ τοὺς ἀποκτείναντας ἐκδῶσι· τὴν δὲ ἀνδροληψίαν εἶναι μέχρι τριῶν, πλέον δὲ μή*: id eſt, *Si quis morte per vim illata obierit, pro eo proximis ac neceſſariis jus eſto homines prehendendi, donec aut pœna ſumatur de cæde, aut homicidæ dedantur: liceat autem tres tantum homines prehendere, non ultra.* Hic videmus pro debito civitatis, quæ obligatur, ſubditos ſuos qui aliis nocuerunt plectere, obligari jus quoddam incorporale ſubditorum, ipſam ſcilicet libertatem morandi ubi velint, & agendi quod velint, ita ut in ſervitute interim ſint, donec civitas id faciat quod facere tenetur, id eſt puniat ſontem. Quamquam enim Ægyptii, ut ex Diodoro Siculo diſcimus, diſputabant corpus ſive libertatem pro debito obligari non debere, nihil tamen in eo eſt naturæ repugnans, & mos non Græcorum tantum, ſed & aliarum gentium in contrarium valuit. Ariſtocrates Demoſtheni coævus decretum rogaverat, ſi quis Charidemum occidiſſet eum abripere undecunque liceret, & ſi quis obſiſteret is hoſtium eſſet numero. Hic multa reprehendit Demoſthenes: primum quod non diſtinxerit Ariſtocrates inter cædem juſtam & injuſtam, cum & juſta aliqua eſſe poſſit: deinde quod non exigit ut prius poſtuletur judicium: præterea quod non eos apud quos facta ſit cædes, ſed eos qui homicidam recipiunt teneri velit. Verba Demoſthenis ſunt: *ὁ μὲν νόμος, ἂν μήτε δίκας ὑπόσχωσι παρ' οἷς ἂν τὸ πάθος γένηται, μήτε τοὺς δεδρακότας ἐκδιδῶσι, κελεύει κατὰ τούτων εἶναι τὸ ἀνδρολήψιον κατὰ τριῶν. ὁ δὲ τούτους μὲν ἀθῴους παρῆκε καὶ οὐδὲ λόγον πεποίηται περὶ αὐτῶν οὐδένα, τοὺς δὲ τὸν ἤδη πεφευγότα, φήσω γὰρ οὕτω, κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπων νόμον, ὃς κεῖται τὸν φεύγοντα δέχεσθαι, ὑποδεξαμένους ἐκσπόνδους εἶναι γέγραφε, ἐὰν μὴ τὸν ἱκέτην* (male editur *οἰκέτην*) *ἔκδοτον διδῶσιν. Lex, ſi apud quos cædes evenit, neque jus reddant neque ſontes dedant, adverſus eos dat trium hominum prehenſionem. At hic hos quidem relinquit intactos, ac ne mentionem quidem eorum facit. At eos qui jam fuga elapſum, ita enim rem ponam, ſuſceperunt ſecundum jus omnium hominum quod fugientes vult poſſe ſuſcipi, hos vult eſſe hoſtium loco ni ſupplicem dedant.* Quarta reprehenſio eſt quod Ariſtocrates rem ſtatim ad plenum bellum deducit, cum lex prehenſione contenta ſit. Ex his primum illud & ſecundum & quartum ratione non caret. At tertium illud, niſi ad ſolum eventum cædis caſu aut ob ſui tutelam factæ reſtringatur, non eſt ut non oratorie magis, & argumenti cauſa, quam ex vero & jure ſit dictum. Nam jus gentium ut ſupplices ſuſcipiantur & defendantur, ut ſupra diximus, ad eos tantum quibus Lib. II. c. fortuna, non crimen obſtat, pertinet. Cæteroqui par jus eſt eorum XXI. §. 7. apud quos crimen eſt factum, & eorum qui ſontem punire aut dedere recuſant. Atque adeo aut illa ipſa lex, qua utitur Demoſthenes, interpretationem eam quam dico ex uſu recepit, aut adverſus cavillationes tales expreſſius poſtea eſt poſita: horum enim alterum quin ſit, non negabit qui attenderit ad illud Iulii Pollucis: *ἀνδρολήψιον δέ, ὁπόταν τις τοὺς ἀνδροφόνους καταφυγόντας ὥς τινας ἀπαιτῶν μὴ λαμβάνῃ, ἔξεστιν ἐκ τῶν οὐκ ἐκδιδόντων ἄχρι τῶν τριῶν ἀπαγαγεῖν. Hominum prehenſio eſt, quoties quis homicidas qui ad aliquos confugerunt non recipit cum id poſtulaverit. Nam jus* Lib. VIII. c. 6.

eſt tres

est tres homines prehendendi adversus eos qui dedere recusant. Nec aliter Harpocration: ἀνδρολήψιον τὸ ἁρπάζειν ἄνδρας ἔκ τινος πόλεως. ἠνεχύραζον γὰρ τὴν ἔχουσαν πόλιν τὸν ἀνδροφόνον, καὶ μὴ παρέχουσαν αὐτὸν εἰς τιμωρίαν. *Ius hominum prehensionis est jus rapiendi aliquos ex urbe aliqua. Nam in eam civitatem, quæ homicidam teneret, nec pœna dederet, pigneratione utebantur.* Simile huic est quod ad recuperandum civem injuria manifesta captum, civitatis apud quam id factum est cives retinentur. Sic Carthagine quidam impedierunt ne Ariston Tyrius caperetur, hac addita causa: *idem Carthaginiensibus & Tyri & in aliis emporiis in quæ frequenter commeent eventurum.*

Livius libro XXXIV.

IV. Alia exsecutionis violentæ species est ἐνεχυρασμὸς sive * *pigneratio inter populos diversos*; quod jus repressaliarum vocant recentiores jurisconsulti †, Saxones & Angli Withernamium, & Galli, etiam ubi à Rege impetrari id solet, literas Marcæ. Locum autem habet, ut ajunt Iurisconsulti, ubi jus denegatur.

† Bal. III, con. 58. Bart. de repress. q. 5, ad tertium n. 9.

V. Quod fieri intelligitur non tantum si in sontem aut debitorem judicium, intra tempus idoneum obtineri nequeat, verum etiam si in re minime dubia (nam in dubia re præsumptio est pro his qui ad judicia publice electi sunt) plane contra jus judicatum sit. nam auctoritas judicantis non idem in exteros, quod in subditos valet. Etiam inter subditos non tollit quod vere debebatur. *Verus debitor, licet absolutus sit, * natura tamen debitor permanet*: inquit Paulus a Iurisconsultus: *Et cum per injuriam judicis domino rem quæ debitoris non fuisset abstulisset creditor quasi obligatam sibi, & quæreretur, an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scævola restituendam probavit.* Hoc interest, quod subditi exsecutionem etiam injustæ sententiæ vi impedire, aut contra eam jus suum vi exsequi licite non possunt, ob imperii in ipsos efficaciam: exteri autem jus habent cogendi, sed quo uti non liceat quamdiu per judicium suum possint obtinere. Tali igitur de causa aut * corpora aut res mobiles subditorum ejus qui jus non reddit capi posse, non quidem natura introductum est, sed moribus passim receptum. Vetustissimum exemplum est apud Homerum Iliados Λ ubi Nestor narratur ob ereptos patri equos Elidensium pecora & armenta cepisse * ῥύσι' ἐλαυνόμενος ut poeta loquitur, ubi ῥύσια interpretatur Eustathius τὰ ἀντὶ τινῶν ῥυόμενα ὅ ἐστιν ἑλκόμενα καὶ ἀντὶ τῶν προαρπαχθέντων ἁρπαζόμενα. Sequitur deinde in narratione, convocari edicto ad jus suum persequendum omnes eos quibus aliquid ab Elidensibus debebatur, nimirum,

a L. Iulian. D. de cond. indeb.

L. Rescriptum, §. I. D. de distra. pign.

Innocen. & Pan in c. plerique de immu. Eccl. Soto l. III, q. 4, art. 5. Iac. de Canibus, Anchar. Dominic. Franc. in c. 1 de injuriis in 6. Fulg. & Salic. in auth. C. de act. & obl. Iac. de bello visis in Auth. Vt non fiant pignora. Sil. in verbo repress. Bart. in tract. de repress. Guido Papa p. 32. Gall. de pigno. c. I, n. 5. Vict. de jure belli, n. 41. Covar. c. peccatum, p. II, §. 9.

μή τις οἱ ἀτεμβόμενος κίοι ἴσης.

Ne quis justa sibi parte careret.

Aliud exemplum est in historia *b* Romana de Romanorum navibus, quas pro bonis Tarquiniorum Cumis Aristodemus Tarquiniorum hæres retinuit. Famulos, jumenta, pecunias retenta dixit *c* Halicarnassensis. Et apud Aristotelem Oeconomicôn secundo de decreto Carthaginiensium ad prehendendas exterorum naves εἴ τις σύλας ἔχει ut ibi loquitur, *si quis jus prehendendi haberet*.

b Liv. li II.
c Halic. lib. VII.

VI. Vita autem subditorum innocentium ut ex tali causa obligetur, forte creditum fuit apud aliquos populos, eo nimirum, quod crede-

crederent unicuique hominum jus vitæ plenum esse in se, & id ad rempublicam potuisse transferri: quod minime esse probabile, nec saniori Theologiæ consentaneum alibi diximus. Fieri tamen poterit non ex intentione, sed ex accidenti ut occidantur qui juris exsecutionem per vim volunt impedire. Sed id si prævideatur, ex caritatis lege omittendam potius juris persecutionem alibi ostendimus, cum ex ea lege, Christianis præsertim, pluris esse debeat vita hominis, quam res nostra, ut alibi demonstratum est. *Lib. I, c. I. §. 12. & 13.*

VII. Cæterum non minus in hac materia quam in aliis, cavendum est, ne confundamus ea quæ juris gentium sunt proprie, & ea quæ jure civili aut pactis populorum constituuntur. Iure gentium subjacent pignorationi omnes subditi injuriam facientes qui tales sunt ex causa permanente, sive indigenæ, sive advenæ: non qui transeundi aut moræ exiguæ causa alicubi sunt. Introductæ enim sunt pignorationes ad exemplum onerum quæ pro exsolvendis debitis publicis indicuntur, quorum immunes sunt qui tantum pro tempore loci legibus subsunt. A numero tamen subditorum jure gentium excipiuntur legati, non ad hostes nostros missi, & res eorum. At jure civili populorum sæpe excipi solent personæ mulierum & infantium, eorum vero qui literis operam dant, & ad mercatus veniunt etiam res. Iure gentium singulis pignorandi jus est, ut & Athenis ἀνδροληψία. Iure civili multorum locorum peti id solet alibi à potestate summa, alibi à judicibus. Iure gentium ipso facto dominium rerum captarum acquiritur ad summam debiti & sumptuum, * ita ut residuum reddi debeat. Iure civili solent citari quorum interest, res publica auctoritate divendi aut addici iis quorum interest. Sed hæc atque alia peti debent ab his qui jura civilia tractant, & nominatim in hac materia à Bartolo qui de repressaliis scripsit. Illud hic addam, quia ad juris hujus satis per se rigidi emollitionem pertinet, eos qui non solvendo quod debebant, aut jus non reddendo causam dederunt pignorationibus, ipso naturali ac divino jure * teneri ad resarcienda damna aliis, quibus eam ob causam aliquid decedit. *Dec. cons. 352. Bal. l. 3, de off. assess.* *Æg. Regius de actibus supern. disp. XIII, du. 7, n. 117.*

Annotata ad Caput II.

VT *enim cum oneribus bona transirent, simul cum dominiis rerum introductum est*] Vide supra lib. II, c. XXI, §. 19. Adde C. in literis de raptoribus. C. tua de usuris. §. I.

Ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo] Vide leges Siculas fine libri I.

Pignorationes] c. unico de injuriis in sexto: *Pignorationes quas vulgaris elocutio repressalias nominat*. Rectius scribas, ut libri quidam, *reprensalias*. Id enim voci Saxonicæ Withernamii ad amussim respondet, sed usus alterum recepit.

Ex bellis plenis] Distinguit bella ab his pignorationibus vir prudens Nicolaus Damascenus, ubi ostendit Herodi, cui non licebat bellum inferre Arabi, licuisse ῥύσια λαμβάνειν, pro sibi ex contractu debitis uti pignoratione. Iosephus VI Antiquæ historiæ, ubi hæc §. II.

verba:

verba: τὸ δάνειον εἰπὼν τῶν πεντακοσίων ταλάντων καὶ τὴν συγγραφὴν ἐν ᾗ καὶ τοῦτο ἦν προσγεγραμμένον, ἐξεῖναι τῆς προθεσμίας παρελθούσης ῥύσια λαμβάνειν ἐξ ἁπάσης τῆς χώρας, τὴν μὲν στρατείαν οὐ στρατείαν ἔλεγεν, ἀλλ᾽ ἐπὶ δικαίαν τῶν ἰδίων ἀπαίτησιν. *Cum narrasset quingenta Herodi talenta debita, cautionémque de iis expositam id continere ubi dies præstituta transisset, posse ipsum ex omni Arabum terra pignora capere, hanc expeditionem non expeditionem esse dicebat, sed justam debiti exactionem.*

Pignoratio inter populos diversos] Σύλας id dicit Demosthenes in oratione pro Corona, & Aristoteles Oeconomicôn secundo.

§. V. *Natura tamen debitor permanet*] Spectant huc quæ habet Gailius de Pace publica lib. II, cap. VIII, num. 7. & Vasquius libro IV controversiarum illustrium cap. X, §. 41.

Corpora] Vide exemplum apud Ammianum libro XVII, ubi Julianus Francorum quosdam retinet usque dum captivi ex pacto liberentur. Adde quæ habet Leo Afer lib. III de Monte Berrigualid.

Ῥύσι᾽ ἐλαυνόμενος] Hoc sensu ῥύσια invenias excerptis legationum ex Polybio XXXVIII, ubi de Achæis contra Bœotos, & excerpto CXXIII. ῥυσιάζειν apud Diodorum Siculum excerptis Manuscripti Peiresiani. Alibi vero ῥύσια καταγγέλλειν in bello usurpatur, ut dicemus mox capite III, §. VII. sunt enim hæc valde affinia.

§. VII. *Ita ut residuum reddi debeat*] Vsi hac æquitate Veneti, captis in Galata Genuensium navibus, memorante Gregora libro IX: ἀλλ᾽ οὐδὲ τῶν ἁλισκομένων ἐκείνων νηῶν ἁπασῶν τοῦ πληρώματος ἐλυμήναντο τὸ παράπαν οὐδέν. ἦν γὰρ τὸ μὲν πλήρωμα σῖτος καὶ κριθή. τῶν δὲ ὄψων ταρίχη, πόσα γεωργοῦσι λίμναι κωπαΐδες τε καὶ μαιώτιδες, καὶ ποταμοὶ ταναΐδες. ἀλλὰ διετήρησαν εἰς τ᾽ ἀκριβὲς ἀλώβητα, ἕως ἀπολαβόντες τὸ χρέος, ἀπέδοσαν ἅπαντα. *Sed neque de onere captarum à se navium corruperunt quicquam. onus erat frumentum & hordeum: ad hæc, salsamenta piscium, qualia proferunt Copaïdes & Mæotides paludes, & Tanais flumina: sed ea servarunt anxie nihil imminuta, donec, recepto debito, integra redderent.*

Teneri ad resarcianda damna] Plutarchus in Cimone de Scyriis: οὐ βουλομένων τὰ χρήματα τῶν πολλῶν συντελεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας καὶ διηρπακότας ἀποδοῦναι κελευόντων. *Plerique pecunias contribuere nolebant, sed jubebant eos qui res alienas aut habebant aut rapuerant, sarcire damnum.*

CAPUT III.

De bello justo sive solenni jure Gentium, ubi de indictione.

I. *Bellum solenne juris Gentium esse inter diversos populos.*
II. *Distinctio populi quamvis injuste agentis à piratis & latronibus.*
III. *Mutationem interdum incidere.*
IV. *Requiri ad naturam belli solennis, ut auctorem habeat eum, qui summam potestatem habeat: quod quomodo intelligendum.*
V. *Requiri & denuntiationem.*
VI. *Quid in denuntiatione sit juris naturæ, quid proprium juris Gentium, distincte explicatur.*
VII. *Denuntiatio alia conditionata, alia pura.*
VIII. *Quæ in denuntiationibus sint juris civilis, non Gentium.*
IX. *Bellum alicui indictum simul indictum esse ejus subditis & sociis qua ipsum sequuntur:*

X. *Non*

X. *Non qua per se considerantur: quod exemplis illustratur.*
XI. *Causa cur denuntiatio ad effectus quosdam requiratur.*
XII. *Hos effectus non reperiri in aliis bellis.*
XIII. *Bellum an simulatque indictum est geri possit.*
XIV. *An indicendum ei qui jus legationis violavit.*

SVpra * dicere incepimus justum bellum apud probos auctores dici sæpe non ex causa unde oritur, neque ut alias ex rerum gestarum magnitudine, sed ob peculiares quosdam juris effectus. Quale autem sit hoc bellum optime intelligitur ex hostium definitione apud Romanos Iurisconsultos. *Hostes sunt qui nobis aut quibus nos publice bellum decernimus: cæteri latrones aut prædones sunt*, ait Pomponius: nec aliter Vlpianus: *Hostes sunt quibus bellum publice populus Romanus decrevit, vel ipsi populo Romano, cæteri latrunculi vel prædones appellantur. Et ideo * qui à latronibus captus est, servus latronum non est, nec postliminium illi necessarium est. Ab hostibus autem captus, puta à Germanis & Parthis, & servus est hostium, & postliminio statum pristinum recuperat.* Et Paulus: * *A piratis aut latronibus capti liberi permanent.* Accedat illud Vlpiani: *In civilibus dissensionibus, quamvis sæpe per eas respublica lædatur, non tamen in exitium reipublicæ contenditur, qui in alterutras partes discedent vice hostium non sunt eorum inter quos jura captivitatum, aut postliminiorum fuerint: & ideo captos, & venundatos, postea que manumissos, placuit supervacuo repetere à principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant.* Illud tantum notandum sub exemplo populi Romani quemvis intelligi qui in civitate summum imperium habeat. *Ille hostis est*, ait Cicero, *qui habet rempublicam, curiam, ærarium, consensum & concordiam civium, & rationem aliquam si res ita tulerit pacis & fœderis.*

L. Hostes de verb. sign. *L. Hostes D. de captivu.* *L. Postliminium. §. 2. D. de capt.* *L. si quis ingenuam. §. 1. eod. tit.* *Philipp. IV.*

II. Non autem statim respublica aut civitas esse desinit, si quid admittat injustum, etiam communiter, nec cœtus piratarum aut latronum civitas est, etiamsi forte æqualitatem quandam inter se servent sine qua nullus cœtus posset consistere. Nam hi * criminis causa sociantur: illi etsi interdum delicto non vacant, juris tamen fruendi causa sociati sunt, & exteris jus reddunt, si non per omnia secundum jus naturæ, quod multos apud populos ex parte quasi obliteratum alibi ostendimus, certe secundum pacta cum quibusque inita: aut secundum mores. Sic Græcos, quo tempore mari prædas agere pro licito habebatur, abstinuisse à cædibus & populationibus nocturnis, & à raptu boum aratorum, notat ad Thucydidem Scholiastes. Alios etiam populos, itidem ex rapto viventes, ubi ex mari domum se receperant, misisse ad dominos * ut rapta si vellent æquo pretio redimerent, memorat Strabo. Ad tales pertinet & ille Homeri locus Odysseæ ξ.

Lib. I. *Lib. XI.*

Καὶ μὲν δυσμενέες καὶ ἀνάρσιοι, οἵ τ' ἐπὶ γαίης
Ἀλλοτρίης βῶσιν, καί σφι Ζεὺς ληΐδα δώῃ,
Πλησάμενοι δέ τε νῆας ἴσαν οἶκον δὲ ἕκαστος,
Καὶ μὲν τοῖς ὄπιδος κρατερὸν δέος ἐν φρεσὶ πίπτει.

Ipsi etiam raptus avidi, qui aliena pererrant
Littora, concessu Superûm si præda reperta est,
Navibus impletis abeunt, & vela retorquent:
Quippe Deos metuunt memores fandi atque nefandi.

Principale autem pro forma est in moralibus: & ut recte Ciceroni dictum est de Finibus Quinto: *ex eo quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur:* cui convenit illud Galeni: *ἀπὸ τοῦ πλεονεκτοῦντος ἐν τῇ κράσει γίνονται αἱ προσηγορίαι.* Idem talia sæpe vocat *ὀνομαζόμενα κατ' ἐπικράτησιν.* Quare crude nimis dictum est ab eodem Cicerone de republica tertio, ubi injustus est rex, ubi injusti optimates, aut ipse populus, non jam vitiosam, sed nullam esse rempublicam: quam sententiam Augustinus corrigens: *Nec ideo tamen*, ait, *vel ipsum non esse populum, vel ejus rem dixerim non esse rempublicam, quamdiu manet qualiscunque multitudinis rationalis cœtus rerum quas diligit concordi communione sociatus.* Corpus morbidum corpus tamen est: & civitas, quanquam graviter ægrota, civitas est, quamdiu manent leges, manent judicia, & quæ alia necessaria sunt ut ibi jus exteri consequi possint, non minus quam privati inter se. Rectius Dion Chrysostomus, qui legem (eam præsertim quæ jus Gentium facit) dicit esse in civitate, ut mentem in corpore humano: * ea enim sublata civitatem non esse amplius. Et Aristides in ea qua Rhodios ad concordiam hortatur, ostendit etiam cum tyrannide leges multas bonas posse consistere. Aristoteles quinti de republica capite nono ait, si quis nimium intendat vim paucorum aut populi, primo vitiosam fieri rempublicam, postremo nullam. Exemplis rem illustremus. A latronibus captos capientium non fieri supra dicentem audivimus Vlpianum. Idem captos à Germanis ait libertatem amittere. Atqui apud Germanos latrocinia quæ extra civitatis cujusque fines fiebant, nullam habebant infamiam, quæ verba sunt Cæsaris. De Venedis Tacitus: *Quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* Idem alibi Cattos nobilem Germaniæ populum latrocinia agitasse dicit. Apud eundem Garamantes latrociniis fœcunda gens, sed gens tamen. Illyrici sine discrimine mari prædas agere soliti, de iis tamen triumphus fuit: Pompejo de piratis non fuit. Tantum discrimen est inter populum quantumvis sceleratum, & inter eos qui, cum populus non sint, sceleris causa coeunt.

De Civ. Dei l. XIX, c. 24. — *Borysthenitica & de lege.* — *Lib. VI.* — *De morib. Germ.* — *Annal. XII. Histor. IV.* — *App. Ill.*

III. Potest tamen mutatio incidere, non in singulis tantum, sicut Iephthes, Arsaces, Viriatus ex prædonum ducibus justi duces facti sunt, * sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant. Augustinus de latrocinio locutus: *Hoc malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescit, ut & loca teneat, sedes constituat, civitates occupet, populos subjuget, regni nomen assumit.*

De Civ. Dei lib. IV, c. IV.

IV. Summum autem imperium qui habeant diximus supra, unde intelligi & hoc potest, si qui pro parte habeant, pro ea parte justum bellum gerere: multoque magis eos qui non subditi, * sed inæqualiter sunt federati, quomodo inter Romanos & eorum socios, quanquam federe inferiores, Volscos, Latinos, Hispanos, Pœnos omnia justi belli exercita ex historiis discimus.

Cajet. 2, 2, q. 40, art. 1.

V. Sed ut justum hoc significatu bellum sit, non sufficit inter summas utrinque potestates geri: sed oportet, ut audivimus, ut & publice decretum sit, & quidem ita decretum publice * ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit, unde promulgata prælia dixit

xit Ennius. Cicero Officiorum primo: *At belli quidem æquitas sanctissime feciali populi Romani jure præscripta est: ex quo intelligi datur, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit, & indictum.* Minus plene vetus scriptor apud Isidorum: *Justum bellum est quod ex edicto geritur, rebus repetitis aut propulsandorum hominum causa.* Lib. I. Sic Livius bellum palam & ex edicto gerere dixit in justi belli descriptione. Lib. XXXI. Et cum narrasset Acarnanas agrum Atticum esse populatos: *Irritatio animorum ea prima fuit: postea justum bellum decretis civitatum ultro indicendo factum.*

VI. Quæ loca & alia de belli promulgatione agentia ut intelligantur, accurate distinguenda sunt quæ jure naturæ debentur, quæ natura non debentur sed honesta sunt, quæ jure gentium requiruntur ad effectus juris gentium proprios, & quæ præterea ex peculiaribus populorum quorundam institutis veniunt. Naturali jure ubi aut vis illata arcetur, aut ab eo ipso qui deliquit pœna deposcitur, nulla requiritur denuntiatio. Et hoc est quod Sthenelaidas ephorus dicit Lib. I. * apud Thucydidem: *οὐ δίκαις οὐδὲ λόγοις διακριτέα μὴ λόγῳ καὶ αὐτοὺς βλαπτομένους: non est quod verbis & judiciis disceptemus ultra verba læsi.* Et Latinus apud Halicarnassensem: *τὸν ἄρχοντα πολέμου πᾶς ὁ προπαθὼν ἀμύνεται: bellum inferentem is qui impetitur à se revellere solet.* Et Ælianus ex Lib. I. Platone ait quod ad propulsandam vim suscipitur bellum, non à caduceatore, sed à natura indici. Hinc Dion Chrysostomus in ea quæ est ad Nicomedienses: *πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται: pleraque bella sine denuntiatione suscipiuntur.* Nec ob aliam causam Livius Menippo præfecto Antiochi objicit quod Romanos quosdam cecidisset, nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gladios aut sanguinem usquam factum audissent: eo ipso ostendens ex his duobus alterum potuisse ad facti defensionem sufficere. Neque magis per naturæ jus indictio necessaria est si dominus rei suæ manum injicere velit. At quoties pro re una res alia, aut pro debito res debitoris invaditur, multoque magis si res eorum qui debitori subditi sunt occupare quis velit, interpellatio requiritur, qua constet, alio modo fieri nequire ut nostrum aut nobis debitum consequamur. Ius enim illud non primarium est, sed secundarium & surrogatum ut alibi explicavimus. Sic etiam antequam summam potestatem habens impetatur ex debito aut delicto subditi, interpellationem oportet intercedere, quæ illum in culpa constituat, ex qua aut damnum dare censeatur, aut & ipse delinquere, juxta ea quæ à nobis supra tractata sunt. Verum etiam ubi jus naturæ non præcipit talem interpellationem fieri, * honeste tamen & laudabiliter interponitur, puta ut ab offendendo abstineatur aut delictum pœnitentia & satisfactione expietur, secundum ea quæ * de tentandis rationibus belli vitandi diximus: quo & illud pertinet:

Extrema primo nemo tentavit loco.

Et * præceptum quod Deus Hebræis dedit, ut civitatem oppugnandam prius ad pacem invitarent: quod cum specialiter illi populo Deut. XX, 11. datum sit, male à nonnullis cum jure gentium confunditur. Neque enim erat illa qualiscumque pax, sed sub lege subjectionis, & tributi.

Cyrus cum in regionem Armeniorum pervenisset, antequam noceret cuipiam, misit ad regem qui debitum ex fœdere tributum & militem exigerent: νομίζων φιλικώτερον εἶναι οὕτως, ἢ μὴ προειπόντα πορεύεσθαι, *humanius id existimans quam si ultra duceret, nihil prædicens*, ut in ea historia Xenophon loquitur. Cæterum jure gentium ad effectus illos peculiares omnibus casibus requiritur denuntiatio, non utrinque, sed ab altera partium.

Histor. II.

VII. Sed hæc denuntiatio aut conditionata est, aut pura. Conditionata ubi cum rerum repetitione conjungitur. * Rerum autem repetitarum nomine jus feciale comprehendebat non tantum vindicationem ex jure dominii, sed & persecutionem ejus, quod ex causa civili aut criminis debetur, ut recte explicat * Servius. Inde illud in formulis, *reddi, satisfieri, dedi*, ubi dedi, ut alibi diximus, intelligendum est, ni punire sontem malint ipsi qui conveniuntur. Hanc rerum repetitionem dictam esse clarigationem testis est * Plinius. Conditionata est denuntiatio apud Livium. *Eam se injuriam nisi ab ipsis qui fecerint dematur, ipsos omni vi depulsuros esse.* & apud Tacitum: *ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cæde:* & vetus ejus exemplum in Supplicibus Euripidis, ubi Theseus caduceatori hæc dat mandata ad Creontem Thebanum:

Lib. VIII.

Lib. I. Annal.

* *Vicina Theseus qui tenet regni sola*
Humare poscit mortuos: quod si datur,
Sit amica faciet gens Erechtidûm tibi.
Hæc si probantur, tum refer retro pedem:
Sin nemo paret, verba sint hæc altera:
Iam mox ut arma pubis expectent mea.

Papinius in ejusdem rei narratione:

Aut Danais edice rogos, aut prælia Thebis.

Polybius hoc vocat ῥύσια καταγγέλλειν: Romani veteres condicere. Pura denuntiatio est quæ specialiter indictio aut edictum, ubi aut bellum jam alter intulit (& hoc est quod apud Isidorum dicitur bellum propulsandorum hominum causa) * aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur. Interdum autem conditionatam pura subsequitur, quanquam id necesse non est, sed ex superabundanti. Hinc illa formula: *Testor populum illum injustum esse neque jus reddere.* Et altera: * *Quarum rerum, litium, causarum condixit Pater patratus populi Romani Quiritium Patri patrato populi Priscorum Latinorum, hominibusque Priscis Latinis, quas res nec solverunt, nec dederunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit, puro, pioque duello quærendas censeo, consentio, consciscoque.* Et tertium carmen: *Quod populi Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis jussit esse, Senatusque Romanus Quiritium censuit, consensit, conscivit; ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populo Priscorum Latinorum bellum indico, facioque.* Hoc autem casu ita ut dixi, non esse præcise necessariam denuntiationem ex eo quoque apparet, quod ad proximum præsidium rite fieret, ut feciales in Philippi Macedonis & postea in Antiochi causa consulti responderunt, cum prima denuntiatio ipsi facienda esset qui bello petebatur. Imo & belli in Pyrrhum

Liv. l. XXXI. & XXXVI.

rhum

rhum indictio facta est uni militum Pyrrhi, idque in circo Flaminio, ubi is miles locum emere dicis causa jubebatur, ut Servius narrat ad nonum Æneidos. Supervacuæ observationis & hoc argumentum est, quod bellum sæpe utrinque indictum est, ut Peloponnesiacum à Corcyrensibus & Corinthiis, cum ab altera parte indictum esse sufficiat.

VIII. A more autem & institutis quorundam populorum, non à jure gentium sunt, * caduceus apud Græcos, sagmina & hasta sanguinea apud Æquicolas primum, & horum exemplo apud Romanos, renunciatio amicitiæ & societatis si qua intercessisset, post res repetitas triginta dies solennes, * hastæ missio iterum, & alia id genus, quæ cum his quæ proprie juris gentium sunt confundi non oportet. Nam & horum magnam partem suo tempore usurpari desiisse docet nos Arnobius: imo jam Varronis ævo quædam omittebantur. Punicum bellum tertium simul indictum, simul illatum est. Et Mæcenas apud Dionem quædam horum vult propria esse status popularis. *Arnob. l. II contr. Gent. Varro l. IV de lingua Latina.*

IX. Indictum autem bellum ei qui imperium in populo summum habet, simul indictum censetur omnibus ejus non subditis tantum, sed & qui se socios adjuncturi sunt, ut qui accessio sint ipsius, & hoc est quod ajunt recentiores Iurisconsulti diffidato principe diffidatos ejus adhærentes. Nam indicere bellum vocant diffidare. quod intelligendum est de eo ipso bello, quod adversus eum cui indictum est geritur, quomodo bellum Antiocho indictum cum esset, Ætolis separatim indici non placuit, quod ipsi palam se Antiocho adjunxissent: *Ætolos ultro sibi bellum indixisse* respondebant feciales. *Bald. ad l. 2. C. de serv. n. 70.* *Livius libro XXXVI.*

X. At eo bello absoluto, si ob auxilia suppeditata populus, aut rex alter bello impetendi sint, ut effectus juris gentium consequantur, opus erit nova indictione. Iam enim non ut accessio spectatur, sed ut principale aliquid. Ac propterea recte dictum est * non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos, aut Cæsaris in Ariovistum: non enim jam ut accessio alieni belli, sed principaliter impetebantur, quam ad rem sicut ex jure gentium indictio, ita ex jure Romano novus populi Romani jussus desiderabatur. Nam quod in rogatione contra Antiochum dictum erat: *vellent, juberentque cum Antiocho rege quique sectam ejus secuti essent bellum iniri*: quod & observatum in decreto adversus regem Persea, videtur intelligi debere quamdiu cum Antiocho aut Perseo bellum esset: & de his qui reipsa ei bello se immiscerent. *Livius libro XXXVI. Lib. XLII.*

XI. Causa autem cur gentes ad bellum illud, quod jure gentium justum diximus, denuntiationem requirerent, non ea fuit quam adferunt nonnulli, ne quid clam aut dolo agerent, id enim ad fortitudinis præstantiam magis quam ad jus pertinet, * sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur: sed ut certo constaret non privato ausu sed voluntate utriusque populi, aut populi capitum geri bellum: nam inde nati sunt effectus peculiares, qui neque in bello adversus prædones, neque in eo quod rex gerit in subditos locum habent. Ideo Seneca distincte dixit: *Indicta bella finitimis, aut gesta cum civibus.* *Alb. Gent. lib. I, c. 2.* *Lib. III de ira, c. 2.*

XII. Nam quod notant quidam & exemplis docent, etiam in bellis *Ayala l. I, c. 5.*

bellis talibus capta fieri capientium, verum est, sed ex una dumtaxat parte, idque ex jure naturali non ex jure voluntario gentium, ut quod gentibus tantum prospicit, non his qui sine gente sunt, aut pars gentis. Errant & in eo, quod putant bellum sui tuendi aut rerum tuendarum ergo susceptum, indictione non egere: nam eget omnino: non quidem simpliciter, sed ad eos quos dicere cœpimus, & mox explicabimus effectus.

Alb. Gent. d. l. 1 c. 2.

XIII. Ne illud quidem verum, non statim atque indictum est inferri bellum posse, quod Cyrus in Armenios, Romani in Carthaginienses ut modo diximus fecerunt. Nam indictio nullum post se tempus jure gentium requirit. Potest tamen fieri, ut ex naturali jure tempus aliquod requiratur ex negotii qualitate, puta cum res repetitæ sunt, aut pœna in nocentem postulata, & id negatum non est. Tunc enim id dandum est tempus quo quod petitum est commode fieri possit.

XIV. Quod si jus etiam legationum violatum sit, non ideo tamen denuntiatione opus non erit ad eos quos dico effectus: sed sufficiet eam fieri quomodo fieri tuto potest, per literas scilicet: quomodo & citationes & denuntiationes alias fieri mos habet in locis minus tutis.

Annotata ad Caput III.

§. I. SVpra] Lib. 1, cap. III, §. 4.

Qui à latronibus captus est, servus latronum non est] Hinc argumentum Pœnulo Plauti: Eunucho Terentii. Talis & Eumæus Odyss. O.

A Piratis] Pompejus à piratis captos liberos pronuntiavit. Appianus Mithridatico. Adde Herreram Tomo II.

§. II. *Criminis causa sociantur*] Ὅμιλος ἀνθρώπων οὐ νόμῳ ξυνιόντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀδίκου ξυνειλεγμένων: *turba hominum non lege congregata, sed injustitiæ causa in unum coacta.* Procopius II Vandalicorum.

Vt rapta si vellent æquo pretio redimerent] Tales & illi, quorum Saxo meminit libro XIV. Ideo Scyrios Plutarchus cum tempore pejores factos notat. ληιζόμενοι δὲ τὴν θάλασσαν ἐκ παλαιοῦ, τελευτῶντες οὐδὲ τῶν εἰσπλεόντων παρ' αὐτοὺς καὶ χρωμένων ἀπείχοντο ξένων. *cum ab antiquo mari prædas egissent, postremum ne iis quidem qui ad eos ipsos commercii causa navigabant abstinuere injuriam.*

Ea enim sublata civitatem non esse amplius] Cicero libro X, epist. I, *Nec leges sunt nec judicia, nec omnino simulacrum aliquod ad vestigium civitatis.*

§. III. *Sed etiam in cœtibus ut qui pradones tantum fuerant, aliud vitæ genus amplexi, civitas fiant*] Exemplum in Mamertinis. Diodorus Siculus in Fragmentis.

§. IV. *Sed inæqualiter sunt federati*] Vt Dux Lotharingiæ, apud Crantzium Saxonicis XII, 13. Civitas Sundensis Principibus suis Pomeranis bellum indixit. Idem Crantzius Vandalicorum XIV, 35.

§. V. *Vt ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit*] Iosephus Antiquæ

quæ Historiæ libro XV, *πόλεμον ἀκήρυκτον ἐπάγειν, ἀνομία. bellum inferre non ante denuntiatum, injustum est.* Vide hujus Gentium moris exempla apud Crantzium Saxonicorum XI. apud Oderbornium in vita Basilidis lib. III. Facta contraria Turcæ Olizasthlanis, & Neemonis Servii reprehendit Nicetas lib. III, & IV.

Apud Thucydidem] Idem libro III, in Platæensium oratione: *κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα, τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι. ex jure apud gentes omnes recepto, fas est arcere eum à quo hostiliter impetimur.* Flaminius apud Diodorum Siculum in excerptis Peiresianis, *ἐπιμαρτυρόμενος πάντας ἀνθρώπους τε καὶ θεοὺς, ἐπὶ τῷ κατῆρχθαι τοῦ πολέμου τὸν βασιλέα; omnes deos hominesque testabatur, inceptum à rege bellum.* Adde quæ habet Mariana XIX, 13. De bello non indicto vide Dexippum in excerptis de legationibus. §. VI.

Honeste tamen & laudabiliter interponitur] Vide Marianam XXVII, 13.

De tentandis rationibus belli vitandi diximus] Lib. II, c. XXIII, §. 7.

Preceptum quod Deus Hebrais dedit] Iosephus Antiquæ Historiæ V, 2: *ἐπίσχε δὲ αὐτοὺς ἡ γερουσία, πείσασα μὴ δεῖν ὀξέως οὕτως πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἐκφέρειν πόλεμον, πρὶν ἢ λόγοις διαλεχθῆναι περὶ τῶν ἐγκλημάτων, τοῦ νόμου μηδ' ἐπὶ τοὺς ἀλλοτρίους ἐφιέντος δίχα πρεσβείας καὶ τοιαύτης πρὸς τὸ μετανοῆσαι πείρας, τοὺς δόξαντας ἀδικεῖσθαι στρατιὰν ἀναγαγεῖν. Sed retinuit eos senatus, ostendens non oportere ita subito bellum inferri popularibus, priusquam querela verbis disceptata sint, cùm lex ne in externos quidem permittat injuria affectis producere exercitum, nisi legatione prius missa tentatisque viis quibus ad saniorem mentem injuria auctores revocari possint.*

Rerum repetitarum nomine] Vide Parutam de bello Cyprio lib. I, Bizarrum lib. XXIII de Turcis. Reinkingium lib. II, classe III, c. IV. §. VII.

Servius] Ad X Æneidos.

Plinius] Libro XXII, 12. *Et legati cum ad hostes clarigatum mitterentur, id est res raptas clare repetitum, unus utique Verbenarius vocabatur.* Et de Verbena agens libro XXV, 9: *Hæc est quam legatos ferre ad hostes indicavimus.* Vide Servium ad IX, & X Æneid.

Vicina Theseus qui tenet regni sola] Similis denuntiatio est in Batrachomyomachia, & in Amphitruone Plauti initio. vide & Crommerum XXI.

Aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur] Exemplum vide apud Bembum libro VII.

Quarum rerum, litium, causarum] confer Græca Dionysii Halicarnassensis excerpto legationum II.

Caduceus apud Græcos] Vnde Caducei origo disces ex Plinio XXIX, 3. & Servio ad IV, & VIII Æneidos. §. VIII.

Hasta missio] Vide Servium ad IX Æneidos, Ammianum XIX. & quæ ad eum notata à doctissimo Lindenbrogio.

Non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos] Aut Vlyssis sociorum in Ciconas Priamo quondam auxiliatos, de quibus Homerus Odysseæ I, & ibi Didymus. §. X.

Sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur] ut Porsenæ Romani, memorante in Publicola Plutarcho. Turcæ biduo ante prælium ignes plurimos accendunt. Chalcocondylas VII. §. XI.

CAPUT IV.

De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vi in corpus.

AD illud Virgilii:

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Servius Honoratus cum juris fecialis originem ab Anco Martio & ulterius ab Æquicolis petiisset, sic ait: *Si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis præsunt federibus, proficiscebatur etiam Pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, & nolentibus res captas restituere, vel auctores injuria tradere, jaciebat hastam qua res erat pugna principium, & jam licebat more belli res rapere.* Ante autem dixerat: *Veteres lædere res rapere dicebant, etiamsi rapina nullum crimen existeret: similiter satisfacere res reddere dicebant.* Quibus docemur belli inter duos populos eorumve capita indicti * effectus quosdam esse proprios, qui bellum ex sua natura non sequuntur: quod cum iis optime convenit quæ ex Iurisconsultis Romanis modo attulimus.

II. Sed quod dixit Virgilius *licebit* videamus quo pertineat. Interdum enim licere dicitur id quod rectum ex omni parte piumque est, etiamsi forte aliud quid fieri possit laudabilius, quale est illud Pauli Apostoli: πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. *Omnia* (illius scilicet generis cujus sunt de quibus agere cœperat, & acturus erat) *licent mihi, sed non omnia expediunt.* Sic * licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas, ut ad Pollentium ex eodem Apostolo disserit Augustinus. Repetere quoque nuptias licet: sed laudabilius est uno contentum esse matrimonio, ut recte hanc quæstionem explicat * Clemens Alexandrinus. Christianus conjux * paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus, (quod quibus circumstantiis verum sit, discutere non est hujus loci) sed & potest retinere: itaque addit ille: *Vtrumque quidem pariter licitum est per justitiam quæ coram Domino est: & ideo nihil horum*

1 Cor. vi, 17.

Lib. 1, c. 18.

Ad Pollentium lib. 1, c. 15.

hil horum prohibet Dominus, sed non utrumque expedit. Ulpianus de vendi- L.1.4. licet
tore cui post diem præstitutum vinum licet effundere: *Si tamen cum* D. de peric.
posset effundere, non effundit, laudandus est potius. * Alias vero licere ali- & com. rei
quid dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri po- vend.
test, sed quod apud homines pœnæ non subjacet. Sic apud populos Lib. III.
multos scortari licet: apud Lacedæmonios & Ægyptios etiam fura- c. 8.
ri licebat. Apud Quintilianum est: *Sunt quædam non laudabilia natura,
sed jure concessa, ut in XII tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi li-
cuit.* Est autem hæc vocis licere significatio minus propria, ut recte
notat Cicero Tusculanarum quinta de Cinna loquens: *Mihi contra
non solum eo videtur miser, quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit ut ea face-
re ei liceret: etsi peccare nemini licet, sed sermonis errore labimur: id enim li-
cere dicimus, quod cuique conceditur:* Recepta tamen, ut cum idem Ci-
cero pro Rabirio Posthumo judices sic alloquitur: *Quid deceat vos,
non quantum liceat vobis, spectare debetis: si enim quod liceat quæritis, potestis
tollere è civitate quem vultis.* Sic regibus dicuntur omnia licere quia
sunt *ἀνυπεύθυνοι, exemti à pœnis humanis*, ut alibi diximus. At regem si-
ve Imperatorem informans Claudianus recte ait:

> *Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit*
> *Occurrat.*

Et Musonius castigat reges *μὴ τὸ καθήκει μοι λέγειν μεμελετηκότας, ἀλλὰ τὸ* Decl.l.III
ἔξεστί μοι, qui in more habent dicere hoc mihi licet, non hoc me decet. Eoque & v.
sensu sæpe opponi videmus quod licet, & quod oportet, * ut à Se-
neca patre in controversiis non semel. Ammianus Marcellinus: *Sunt* Am.l.xxx.
aliqua quæ fieri non oportet, etiam si licet. Plinius in epistolis: *Oportet quæ* Plin. l. v.
sunt inhonesta non quasi illicita sed quasi pudenda vitare. Cicero ipse ora-
tione pro Balbo: *Est enim aliquid quod non oporteat, etiamsi licet.* Idem
pro Milone fas esse ad naturam, licere ad leges refert. Et in decla-
matione Patris Quintiliani est, aliud esse jura spectare, aliud justi- Decl cclI.
tiam.

III. Hoc ergo modo lædere hosti hostem licet, & in persona, &
in rebus; id est non ei tantum qui ex justa causa bellum gerit, qui-
que lædit intra eum modum quem naturaliter concessum initio hu-
jus libri diximus, sed ex utraque parte & indistincte: ita ut eam ob
causam nec puniri possit in alio forte territorio deprehensus tan-
quam homicida, aut fur; nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine
inferri. Hoc sensu apud Sallustium legimus: *cui omnia in victoria lege
belli licuerunt.*

IV. Causa cur id gentibus placuerit hæc fuit; quod inter duos
populos de jure belli pronuntiare velle periculosum fuerat aliis po-
pulis, qui ea ratione bello alieno implicarentur, sicut Massilienses in
causa Cæsaris & Pompeji dicebant, neque sui judicii neque suarum
esse virium discernere utra pars justiorem haberet causam: deinde
quod etiam in bello justo vix satis cognosci potest ex indiciis exter-
nis, quis justus sit se tuendi, sua recuperandi aut pœnas exigendi mo-
dus, ita ut omnino præstiterit hæc religioni bellantium exigenda re-
linquere quam ad aliena arbitria vocare. Achæi in oratione ad Sena-
tum apud Livium: *Quonam modo ea quæ jure belli acta sunt, in discepta-* Libro XXXIX.
tionem

tionem veniunt? Præter hunc effectum licentiæ, id est impunitatis, est & alius, dominii scilicet, de quo posterius agemus.

V. Illa autem quam nunc tractare cœpimus lædendi licentia primum ad personas porrigitur: de qua multa exstant apud probos auctores testimonia. Græcum est proverbium *ex tragœdia Euripidis:

> Καθαρὸς ἅπας τοι πολεμίους ὃς ἂν κτάνῃ.
>
> *Purus profecto est quisquis hostem occiderit.*

Itaque more Græcorum antiquo cum his, qui extra bellum occidissent hominem, lavare, potum sumere, multoque magis sacra facere
Liv. XXVI. fas non erat, cum his qui in bello, fas erat. Et passim occidere, jus
Lib. XXI. belli vocatur. Marcellus apud Livium: *quicquid in hostibus feci, jus*
Libro XXVIII. *belli defendit.* Apud eundem Alcon ad Saguntinos: *Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra conjuges ac liberos belli jure sinatis.* Idem alibi cum narrasset, Astapenses occisos; addit factum jure belli. Cicero pro Dejotaro: *Tibi vero inimicus cur esset à quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem se & filios suos constitutos esse meminisset?* Et pro M. Marcello: *Nam cum ipsius victoriæ*
Comm. libro VII. *conditione jure omnes occidissemus, clementia tua judicio conservati sumus.* Cæsar Hæduis significat *suo beneficio conservatos quos jure belli interficere potuisset.* Iosephus in bello Iudaico, καλὸν ἐν πολέμῳ θνήσκειν, ἀλλὰ πολέμου νόμῳ, τοῦτ᾽ ἔστιν ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος: *Pulchrum in bello occumbere, sed belli jure, id est vitam adimente victore.* Papinius:

> *Nec querimur casos: * hæc bellica jura, vicesque*
> *Armorum.*

Iure autem belli cum dicunt hi scriptores, non tale intelligi quod actum culpa omni liberet, sed qualem dixi impunitatem, ex aliis lo-
Ann. I. cis apparet. Tacitus dixit *in pace causas & merita spectari, ubi bellum in-*
Hist. III. *gruat innocentes ac noxios juxta cadere.* Idem alibi: *Nec illis aut honorare eam cædem jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat.* Neque aliter sumendum jus belli quod abstinuisse Achivos Ænea & Antenore memorat Livius, eo quod pacis auctores semper fuissent. Seneca in tragœdia Troadibus:

> *Quodcunque libuit facere, victori licet.*

Epist. XCVI. Et in epistolis: * *Quæ commissa capite luerent tum quia paludati fecerunt*
Epist. II. *laudamus*: & Cyprianus, *Homicidium cum admittunt singuli crimen est. Virtus vocatur cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, sed sævitiæ magnitudo.* Deinde: *Consensere jura peccatis &*
IV *Inst. c.* 9. *cœpit esse licitum quod publicum est.* Sic Lactantius Romanos ait legiti-
Pharsal. I. me injurias intulisse. Nec alio sensu Lucanus: *Iusque datum sceleri.*

VI. Late autem patet hoc jus licentiæ, nam primum non eos tantum comprehendit, qui actu ipso arma gerunt, aut qui bellum
Lib. XXXVII moventis subditi sunt, sed omnes etiam qui intra fines sunt hostiles:
& alibi passim. quod apertum fit ex ipsa formula apud Livium, *Hostis sit ille, quique intra præsidia ejus sunt.* Nimirum quia ab illis quoque damnum metui potest, quod in bello continuo & universali sufficit ut locum habeat jus de quo agimus: aliter quam in pignorationibus, quæ, ut diximus, ad exemplum onerum impositorum ad luenda civitatis debita introductæ sunt: quare mirum non est, si, quod Baldus notat, multo plus

plus licentiæ sit in bello, quam in pignorandi jure. Et hoc quidem *Ad l. v. D.*
quod dixi in peregrinis qui commisso cognitoque bello intra fines *de justitia.*
hosticos veniunt, dubitationem non habet.

VII. At qui ante bellum eò iverant, videntur jure gentium pro hostibus haberi * post modicum tempus intra quod discedere potuerant. Nam sic Epidamnum obsessuri Corcyræi peregrinis primum *Thuc. l. 1.* discedendi faciebant copiam, denuntiantes alioqui pro hostibus futuros.

VIII. Qui autem vere subditi sunt hostium, ex causa scilicet permanente, eos offendere ubique locorum jure hoc gentium licet, si ipsorum personam respicimus. Nam cum alicui bellum indicitur, simul indicitur ejus populi hominibus, ut supra ostendimus in formula indictionis: sic & in decreto: *Vellent juberent Philippo regi Macedo-* *Livius libro* *nibusque qui sub regno ejus essent bellum indici.* Hostis autem qui est, ubi- *XXXI.* que secundum jus gentium impeti potest. Euripides;

Νόμος γὰρ ἐχθρὸν δρᾶν ὅπου λάβῃς κακῶς.
Vbicunque prensum jura lædi hostem sinunt.

Marcianus Iurisconsultus: *Transfugas licet ubicunque inventi fuerint,* *L. 3. in fine* *quasi hostes interficere.* Interfici ergo possunt impune in solo proprio, *D. ad l.* in solo hostili, in solo nullius, in mari. In territorio autem pacato *Corn. de sicariis.* quod eos interficere aut violare non licet, id jus non ex ipsorum venit persona, * sed ex jure ejus qui ibi imperium habet. Nam civiles societates constituere potuerunt in eos qui in aliquo sunt territorio nihil per vim agi, nisi judicio tentato: sicut ex Euripide citavimus:

Si crimen istis aliquod hospitibus struis
Ius impetrabis: vi quidem hinc non abstrahes.

Vbi autem judicia vigent, ibi personarum spectantur merita, & cessat jus istud promiscuum nocendi, quod inter hostes introductum dicimus. * Narrat Livius septem triremes Pœnorum fuisse in portu *Libro* ejus ditionis cui Syphax imperabat, cui pax eo tempore erat cum *XXVIII.* Carthaginiensibus Romanisque. advenisse eo cum duabus triremibus Scipionem: opprimique à Pœnis potuisse priusquam portum intrarent: sed vento acriore illatas in portum antequam Pœni anchoras molirentur: tum vero Pœnos nihil ausos in regio portu.

IX. Cæterum ut ad rem redeam, quam late licentia ista se protendat vel hinc intelligitur, quod infantium quoque & feminarum cædes impune habetur, & isto belli jure comprehenditur. Non huc adferam quod Hesbonitarum feminas & pueros Hebræi occiderunt, *Deuter. II, 34.* & quod idem fieri imperatur in Cananæos, * & quorum connexa *Deuter. XX, 16.* cum Cananæis erat causa: Dei ista sunt opera, cujus in homines jus majus est, quam hominum in bestias ut alibi disseruimus. Illud propius accedit ad testandum morem communem gentium, quod in *Psalmo* Psalmo beatus dicitur fore qui Babyloniorum infantes petræ allidet, cui par est * Homericum illud: *CXXXVI.*

——— *καὶ νήπια τέκνα*
Βαλλόμενα ποτὶ ἄστυ ἐν αἰνῇ δηϊότητι.
Illisaque corpora terræ
Infantum, sævus dum concussit omnia Mavors.

Thra-

Lib. 1. Thraces olim capta Mycalesso feminas quoque & infantes occiderunt, narrante Thucydide. Idem de Macedonibus cum Thebas cepissent narrat Arrianus. * Romani capta Ilurgi urbe Hispaniæ, ἔκτειναν ὁμαλῶς καὶ παιδία καὶ γυναῖκας, *sine discrimine interemerunt etiam mu-*
Lib. An. 1. *lieres & pueros*, quæ verba sunt Appiani. Germanicus Cæsar Tacito narratur vicos Marsorum (Germaniæ is populus) ferro flammisque pervastasse, additurque: *non sexus, non ætas miserationem attulit.* Titus Iudæorum etiam pueros & feminas in spectaculo feris laniandos proposuit. Et tamen hi duo ingenio minime sævo fuisse creduntur: adeo sævitia illa in morem verterat. Quo minus mirum si & senes in-
Æn. 11. terficiuntur, ut à Pyrrho Priamus.

X. * Ne captivi quidem ab hac licentia exemti. Pyrrhus apud Senecam ex recepto tunc more:

Troad. *Lex nulla capto parcit aut pœnam impedit.*

In Ciri Virgiliana belli lex hæc dicitur etiam in feminas captivas. Ita enim ibi Scylla:

At belli saltem captivam lege necasses.

Sed & illo Senecæ loco de femina, Polyxena nimirum, occidenda agebatur. Hinc illud Horatii:

Vendere cum possis captivum, occidere noli.

Adelph. act. 2 scen. 1. Ponit enim licere: & Donatus. servos dictos qui servati essent *quum*
Lib. 1. *eos occidi oporteret jure belli:* ubi illud oporteret, improprie pro liceret
Ap. Annib. positum videtur. Sic à Corcyræis interfecti captivi ex Epidamno
Dion. xlvii. narrante Thucydide. Sic quinque millia captivorum ab Annibale occisa. Apud Hirtium bello Africano Scipionem sic alloquitur centurio Cæsarianus: *Tibi gratias ago, quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris.* Nec tempore ullo excluditur potestas occidendi tales servos id est bello captos, quantum ad jus gentium pertinet: etsi legibus civitatum hic magis, illic minus adstringitur.

XI. Quin & supplicum occisorum passim occurrunt exempla, ut ab Achille apud Homerum, apud Virgilium Magonis & Turni: quæ ita narrari videmus ut defendantur simul illo quod dixi belli jure. nam & Augustinus laudans Gothos qui supplicibus & in templa
1 de Civit. Dei, 2. perfugientibus pepercerant: *Quod belli jure fieri licuisset*, ait, *illicitum sibi esse judicarunt.* Nec qui se dedunt semper recipiuntur, ut in pugna ad
Ann. xii. Granicum Græci qui Persæ militabant: apud Tacitum Uspenses veniam liberis corporibus orantes: *quod aspernati*, inquit, *sunt victores, ut belli potius jure caderent.* Nota & hic belli jus.

Dion. xlv. XII. Sed & * acceptos in deditionem sine conditione ulla, le-
Liv. 11. gas interfici, ut à Romanis Pometiæ principes, à Sulla Samnites, à Cæsare Numidas, & ipsum Vercingentorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hostium duces sive captos, sive deditos, * ut triumphi die occiderentur, quemadmodum Cicero nos docet quinta Verrina, Livius tum alibi, tum libro xxviii, Tacitus Annali
Hist. 1. xii, & alii multi. Eodem Tacito memorante Galba decimari jussit quos deprecantes in fidem acceperat: & Cæcina in deditionem accepto Aventico in Iulium Alpinum è principibus, ut concitorem belli animadvertit: cæteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit.

XIII. * So-

XIII. * Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem, aut ad pertinaciam in resistendo: sed hæ causæ ut alibi distinximus suasoriæ magis sunt, quam justificæ. Nam talio justa & proprie dicta in eandem personam quæ deliquit exercenda est, ut intelligi potest ex his quæ de pœnæ communicatione dicta sunt supra. Contra vero ex bello plerumque id quod talio dicitur in malum redundat eorum quorum in eo quod accusatur nulla est culpa. Cujus morem sic describit Diodorus Siculus: οὐ γὰρ ἠγνόουν δι' αὐτῶν τῶν ἔργων μαθόντες, ὅτι τοῖς διαπολεμοῦσι κοινῆς τῆς τύχης ὑπαρχούσης, ἀμφοτέρους κατὰ τὰς ἥττας τοιαῦτα ἀνάγκη παθεῖν, οἷα ἂν αὐτοὶ πράξωσιν εἰς τοὺς ἀτυχήσαντας. *Neque enim ignorabant ipsis rebus edocti, cum bellantium par sit fortuna, alterutris, si male rem gessissent id expectandum quod ipsi in victos statuissent.* Apud eundem Philomelus dux Phocensium διὰ τῆς κολάσεως τοὺς ἐχθροὺς ἐποίησε μεταθέσθαι τῆς ὑπερηφάνου καὶ δεινῆς τιμωρίας: * *pari pœna exacta effecit ut hostes à superbo & insolenti supplicio temperarent.* Pertinax vero studium in partes nemo est qui supplicio dignum judicet, ut apud Procopium Neapolitani Belisario 1 Goth. respondent, quod tunc maxime obtinet cum partes illæ aut à natura assignatæ aut honesta ratione electæ sunt. Imo tantum abest ut in eo crimen sit, pro crimine habetur, si quis præsidio decesserit, præsertim veteri jure militari Romano quod hic nullam ferme admittebat metus aut periculi excusationem. *Præsidio decedere apud Romanos capitale est*, ait Livius. Ob utilitatem ergo suam quisque summo illo rigore, ubi visum est, utitur: defenditur autem rigor ille apud homines eo gentium jure de quo nunc agimus. Polyb. lib. I. & VI. Lib. XXIV.

XIV. Idem jus & in obsides usurpatum, nec in eos tantum qui se obligaverant, quasi ex conventione, sed & in eos qui ab aliis traditi. A Thessalis occisi olim ducenti quinquaginta, à Romanis Volsci Aurunci ad trecentos. Notandum autem solitos obsides dari etiam pueros ut à Parthis, quod & à Simone Maccabæorum uno factum legimus, & feminas ut à Romanis Porsenæ temporibus, & à Germanis narrante Tacito. Plut. de Claris mulierib. Dionys. XVI. Tac. Ann. XII. 1 Maccab. XIII. 17. IV Hist.

XV. Sicut autem jus gentium permittit multa, eo permittendi modo quem jam explicavimus, quæ jure naturæ sunt vetita, ita quædam vetat permissa jure naturæ. Nam quem interficere liceat, cum gladio an veneno interimas nihil interest, si jus naturæ respicias: jus inquam naturæ: nam generosius quidem est ita occidere ut qui occiditur sui defendendi habeat copiam: sed non debetur hoc cuiquam qui mori meruit. At jus gentium, si non omnium, certe meliorum jam olim est, ne hostem veneno interficere liceat: qui consensus ortus est ex respectu communis utilitatis, ne pericula in bellis quæ crebra esse cœperant nimium intenderentur. Et credibile est à regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, à veneno minus quam aliorum tuta est, nisi defendatur juris aliqua religione & * metu infamiæ. Clandestina scelera vocat Livius de Perseo loquens: nefas Claudianus agens de insidiis in Pyrrhum à Fabricio rejectis, & Cicero scelus eandem historiam tangens. Communis exempli interesse ne tale quid admittatur ajunt Consules Ro- Livius libro XLII de bello Gild. Off. III.

mani

mani in epiſtola ad Pyrrhum quam ex Cl. Quadrigario recitat Gel-
L. III. c. 8. lius : apud Valerium Maximum eſt, *armis bella , non venenis geri debere.*
Lib. v. c. 5. Et Tacito memorante cum princeps Cattorum Arminii mortem
Ann. III. veneno promitteret, rejecit Tiberius,ea ſe gloria æquans priſcis imperatoribus. Quare qui licitum volunt hoſtem veneno occidere , ut
II Conſ. 188. ex Vegetio Baldus, reſpiciunt merum naturæ jus , illud autem quod à gentium voluntate ortum trahit prætervident.

XVI. Diſtat à tali veneficio nonnihil & ad vim accedit propius, ſpicula veneno inficere & geminare mortis cauſas , quod * de Getis tradit Ovidius , de Parthis Lucanus, de Afris quibuſdam Silius , & nominatim de Æthiopibus Claudianus. * Sed hoc quoque contra jus eſt gentium non univerſale , ſed gentium Europæarum & ſi quæ ad Europæ melioris cultum accedunt. quod recte à Saliſberienſi ob-
Salisb. VIII, 20. ſervatum eſt, cujus hæc ſunt verba : *Nec veneni licet videam ab infidelibus aliquando uſurpatam ullo unquam jure indultam lego licentiam.* Ideo *ferrum infamare veneno* dixit Silius. Nam & fontes veneno inficere,
Lib. 2. quod ipſum quoque aut non latet aut non diu latet , Florus ait eſſe non tantum contra morem majorum, ſed & contra fas Deûm , ſicut jura Gentium Diis aſſcribi auctoribus ſolere alibi quoque à nobis annotatum eſt. Neque vero mirum videri debet , ſi ad minuenda pericula tales ſint quædam bellantium tacitæ conventiones , cum
Strabo l. x. olim Chalcidenſibus & Eretrienſibus manente bello convenerit *μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις ne miſſilibus uti liceret.*

XVII. Cæterum non idem ſtatuendum , de aquis * ſine veneno
Pauſ. l. ult. ita corrumpendis ut bibi nequeant, quod Solon & Amphictyones le-
Front. l. III. guntur in barbaros juſtum cenſuiſſe: & Oppianus de Piſcatu quarto,
Æſch. de male ob. leg. ut ſuo ſæculo ſolitum commemorat. Id enim perinde habetur quaſi avertatur flumen * aut fontis venæ intercipiantur , quod & natura & conſenſu licitum eſt.

XVIII. An vero hoſtem interficere immiſſo percuſſore per jus gentium liceat, quæri ſolet. Sed omnino diſcrimen adhibendum eſt, inter percuſſores qui fidem expreſſam vel tacitam violant, ut ſubditi in regem , vaſalli in ſeniorem, milites in eum cui militant , recepti ut ſupplices aut advenæ aut transfugæ in eos qui receperunt , an vero nulla teneantur fide , quomodo * Pipinus Caroli Magni pater uno comitatus ſatellite trajecto Rheno hoſtem in cubiculo interfeciſſe narratur : quod & à Theodoto Ætolo in Ptolemæum Ægypti regem ſimili modo tentatum refert Polybius , *οὐκ ἄνανδρον τόλμην , virilem audaciam* vocans. Talis & ille laudatus ab hiſtoricis Q. Mutii
Liv. lib. II. Scævolæ conatus , quem ipſe ſic defendit , *hoſtis hoſtem occidere volui.*
Lib. III, c. 3. Porſena ipſe in hoc facto , nihil niſi virtutem agnoſcit. Valerius Maximus pium ac forte propoſitum vocat: laudat & Cicero pro P. Sextio. Nimirum hoſtem occidere ubivis licet , non naturæ tantum ſed & gentium jure ut ſupra diximus : nec refert quot ſint qui faciant , aut patiantur. Sexcenti Lacones cum Leonida caſtra hoſtilia
Iuſtin. II. ingreſſi recta tentorium regis petebant. * Paucioribus idem licuit.
Livius libro XXVII. Pauci erant qui Marcellum conſulem ex inſidiis circumventum oc-
Tac. Hiſt. v. ciderunt : & qui Petilium Cerialem parum abfuit quin in lecto confoderent.

foderent. * Laudat Eleazarum Ambrosius, quod elephantem super- *De Off. I. cap. 40.*
eminentem cæteris adortus, est arbitratus ei insidere regem. Neque
tantum qui hæc faciunt, sed & qui aliis faciendi auctores sunt, jure
Gentium inculpati habentur. Scævolæ ad audendum fuerunt aucto-
res illi in bellis adeo sancti veteres Romani senatores. Neque mo- *Liv. lib. II.*
vere quenquam debet quod deprehensi tales exquisitis suppliciis affi-
ci solent: nam id ipsum non eo evenit quod in jus gentium delique-
rint, sed quia eodem jure gentium in hostem quidvis licet: gravius
autem aut levius malum statuit quisque pro sua utilitate. Nam sic *L. 3. §. ult. ad l. Corn. de Sicariis pun.*
& exploratores, quos mittere jure gentium haut dubie licet, quales
misit Moses, qualis fuit ipse Iosue, deprehensi pessime tractari solent
(*ἔθος τοὺς κατασκόπους κτείνειν, mos est exploratores interficere*, ait Appianus)
juste interdum ab his qui manifeste justam habent bellandi causam:
ab aliis vero licentia illa quam dat belli jus. Quod si qui reperiuntur
* qui tali opera oblata uti noluerint, id ad animi celsitudinem & vi-
rium apertarum fiduciam, non ad justi injustive opinionem referen-
dum est. At de his percussoribus quorum facto perfidia inest, aliter
censendum. neque enim ipsi tantum contra jus Gentium faciunt, sed
& qui eorum utuntur opera: quanquam enim in rebus aliis, qui ma-
lorum opera in hostem utuntur peccare censeantur apud Deum, non
autem apud homines, id est in gentium jus, quia ea in parte,

Mores leges perduxerunt in potestatem suam:

Et decipere, ut Plinius loquitur, *pro moribus temporum prudentia est*: ta- *Lib. VIII. Epistola ad Rufinum.*
men intra jus interficiendi constitit hæc consuetudo. Nam hic qui
aliena utitur perfidia violasse jus non naturæ tantum, sed & gentium
creditur. Hoc docent illa Alexandri ad Darium: *Impia bella suscipitis, Curt. l. IV.*
& cum habeatis arma, licitamini hostium capita. & mox: *qui ne belli qui- Lib. XIV.*
dem jura in me servaveris. alibi: *Ad internecionem mihi persequendus est,*
non ut justus hostis, sed ut percussor veneficus. Eodem referendum illud
de Perseo: *Non justum apparare bellum regio animo, sed per omnia clandesti- Liv. l. XLII.*
na grassari scelera latrociniorum & veneficiorum. Marcius Philippus de *Liv. l. XLIV.*
iisdem factis Persei agens: *Ea omnia quam Diis quoque invisa essent,*
sensurum in exitu rerum suarum. Pertinet huc illud Valerii Maximi: *Lib. IX, c. 7.*
* *Viriati cedes duplicem perfidiæ accusationem recepit, in amicis quod eorum*
manibus interemtus est: in Qu. Servilio Capione Consule, quia is sceleris hujus
auctor impunitate promissa fuit: victoriamque non meruit, sed emit. Causa
cur hic aliud quam in rebus cæteris placuerit, ea ipsa est quam de
veneno supra attulimus, ne nimium intenderentur pericula eorum
maxime qui eminent. Negabat Eumenes credere *se quenquam ducum*
sic velle vincere, ut ipse in se exemplum pessimum statueret. Apud eundem *Just. lib. XIV.*
cum Bessus Dario manus intulisset, dicitur exempli & communis *Lib. XII.*
regum omnium esse causa: & Oedipus regis Laii cædem vindica-
turus, apud Sophoclem sic ait:

Κείνῳ προσαρκῶν οὖν ἐμαυτὸν ὠφελῶ:

Et apud Senecam in ejusdem argumenti tragœdia:

Regi tuenda est maxime regum salus.

Consules Romani epistola ad Pyrrhum: *Communis exempli & fidei vi-*
sum est, ut te salvum velimus. In bello ergo solenni, aut inter eos qui
belli

belli solennis indicendi jus habent, id non licet: extra vero bellum solenne, habetur pro licito eodem Gentium jure. Sic in Gannascum defectorem structas * insidias tales degeneres negat Tacitus. Curtius Spitamenis perfidiam minus ait invisam esse potuisse, quia nihil ulli nefastum in Bessum interfectorem regis sui videbatur. Sic & in latrones & piratas perfidia, vitio quidem non caret, sed apud gentes odio eorum in quos committitur impunita est.

An. XI. • *Lib.* VII.

XIX. Stupra in feminas in bellis passim legas & permissa & impermissa. Qui permiserunt spectarunt injuriam solam in alienum corpus, cui subjacere quicquid hostile est, juri armorum non incongruens judicabant. Melius alii, qui non solam injuriam sed ipsum efferatæ libidinis actum hic consideraront, & quod is neque ad securitatem pertineat, neque ad pœnam, ac proinde non bello magis quam pace impunitus esse debeat, atque hoc posterius jus est gentium non omnium, sed meliorum. Sic Marcellus antequam Syracusas caperet legitur * gessisse curam pudicitiæ etiam in hoste servandæ. Scipio apud Livium, & sua & populi Romani interesse ait, *ne quid quod uspiam sanctum esset apud ipsos violaretur.* uspiam, id est apud moratiores populos. Diodorus Siculus de Agathoclis militibus: οὔτε τῆς εἰς γυναῖκας ὕβρεως καὶ παρανομίας ἀπείχοντο: *ne à mulieribus quidem * vim nefariam abstinebant.* Ælianus cum narrasset à Sicyoniis victoribus feminarum ac virginum Pellenæarum pudicitiam prostitutam, sic exclamat: ἀγελάστατα ταῦτα, ὦ θεοὶ Ἑλλήνιοι, καὶ οὐδὲ ἐν βαρβάροις καλὰ, κατά γε τὴν ἐμὴν μνήμην. *Crudelia hæc per Deos Græcia, & quantum memoria complector, ne ipsis quidem barbaris probata.* Atque id * inter Christianos observari par est, non tantum ut disciplinæ militaris partem, sed & ut partem juris Gentium: id est ut qui pudicitiam vi læsit, quamvis in bello, ubique pœnæ sit obnoxius. Nam nec Hebræa lege impune quisquam id tulisset, ut intelligi potest * ex ea parte quæ de captiva ducenda neque vendenda postea, constituit. Ad quem locum Bacchai magister Hebræus: *Voluit Deus ut castra Israelitarum sint sancta, non projecta in scortationes & abominationes cæteras ut castra gentium.* Arrianus cum narrasset captum Roxanes amore Alexandrum, οὐκ ἐθελῆσαι ὑβρίσαι καθάπερ αἰχμάλωτον, ἀλλὰ γῆμαι γὰρ οὐκ ἀπαξιῶσαι, *noluisse ea ut captiva per libidinem abuti sed matrimonio dignatum*, adjicit facti laudationem. Plutarchus de facto eodem: οὐχ ὕβρισεν, ἀλλ᾽ ἔγημε φιλοσόφως, *non per libidinem abusus ea est, sed uxorem duxit, ut dignum philosopho.* Et Torquatum quendam quod hostili virgini vitium obtulisset, Romanorum decreto * in Corsicam deportatum annotavit Plutarchus.

August. de Civ. Dei, libro I1. — *Lib.* XXVI. — *Libro* VI *Var. hist.* — *Deut.* XXI, 10. — *Parall.*

Annotata ad Caput IV.

§. I. E*ffectus quosdam esse proprios*] Crantzius Saxonicorum XI, 5.

§. II. *Licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas*] Tertullianus adversus Marcionem I: *vacat abstinentiæ testimonium, si licentia eripitur.* Vide de hac re, & de fuga in persecutione eundem lib. I ad uxorem. Hieronymus ad Helvidium: *Virgo majoris est meriti, dum id contemnit, quod si fecerit, non delinquit.* Adversus

nus fit eorum quæ hosti eripit, eo sensu nimirum ut à gentibus omnibus & ipse & qui ab eo titulum habent in possessione rerum talium tuendi sint. quod dominium quoad effectus externos licet appellare. Cyrus apud Xenophontem: νόμος ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι τὰ χρήματα. *Lex est sempiterna inter homines, capta hostium urbe, eorundem res atque pecunias victori cedere.* Plato dixit, πάντα τῶν νικωμένων ἀγαθὰ τῶν νικώντων γίγνεσθαι. *bona quæ victus habuit omnia victoris fieri:* qui & alibi inter genera quasi naturalia acquisitionis statuit πολεμικὴν, quam & ληϊστικὴν, ἀγωνιστικὴν & χειρωτικὴν vocat, assentientem hac in re habens eum quem dixi Xenophontem, apud quem Euthydemum Socrates interrogando eo perducit, ut spoliare non semper injustum fateatur, ut si in hostem id fiat. Sed Aristotele quoque auctore ὁ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασι: *Lex velut pactum quoddam commune est quo bello capta capientium fiunt.* Eodem respicit dictum illud Antiphanis: οὐ τοῖς πολεμίοις εὔχεσθαι δεῖ τἀγαθὰ παρεῖναι χωρὶς ἀνδρείας. γίνεται γὰρ οὕτως οὐ τῶν ἐχόντων ἀλλὰ τῶν κρατούντων. *Optandum ut hostibus bona adsint sine virtute: Sic enim fiunt illa non eorũ qui habent, sed eorũ qui capiunt.** Apud Plutarchum in vita Alexandri: τὰ τῶν ἡττωμένων εἶναί τε δεῖ καὶ προσαγορεύεσθαι τοῦ κρατοῦντος, *ea quæ victi fuerant & esse & appellari debent victoris.* Idem alibi: τὰ τῶν ἡττωμένων ἐν ταῖς μάχαις ἀγαθὰ, τοῖς νικῶσιν ἆθλα πρόκειται: quæ verba sunt ex Xenophonte secundo de Cyri institutione. Philippus in Epistola ad Athenienses: πάντες τὰς πόλεις οἰκοῦμεν ἢ τῶν προγόνων παραδόντων ἢ κατὰ πόλεμον κύριοι καταστάντες. *Omnes tenemus oppida à majoribus relicta aut possessa belli jure.* Æschines, εἰ μὲν πρὸς ἡμᾶς πολεμήσαντες δορυάλωτον τὴν πόλιν εἷλες, κυρίως ἔχεις τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ κτησάμενος: *Si bello in nos suscepto armis cepisti urbem, jure eam possides belli lege.* Marcellus apud Livium quæ ademit Syracusanis * ademisse se ait belli jure. Romani legati Philippo de Thraciæ & aliis civitatibus dicebant, si Philippus bello cepisset eas præmium victoriæ belli jure habiturum: & Masanissa quem agrum pater suus Carthaginiensibus bello ademisset, habere se jure Gentium ajebat. Sic & apud Iustinum Mithridates: *non Cappadocia filium eductum quam jure gentium victor occupaverat.* Cicero Mitylenas ait populi Romani factas belli lege ac jure victoriæ. Idem privata aliqua esse cœpisse ait, aut occupatione vacuorum aut bello, eorum scilicet qui victoria potiti sunt. Dion Cassius: τὰ τῶν ἡττωμένων τοῖς κρατοῦσι προσγίνεται. Etiam Clemens Alexandrinus ait res hostium rapi & acquiri belli jure. *Quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium fiunt* ait Cajus Iurisconsultus. Naturalem hanc acquisitionem, φυσικὴν κτῆσιν appellat Theophilus in Græcis institutionibus, sicut & Aristoteles dixerat πολεμικὴν φύσει κτητικὴν *rem militarem secum ferre naturalem acquirendi modum.* nimirum quia non causa aliqua, sed ipsum nudum factum spectatur & ex eo jus nascitur, sicut & Nerva filius, referente Paulo Iurisconsulto, dominium rerum ex naturali possessione cœpisse agebat, ejusque rei vestigium remanere de his quæ terra, mari, cœloque capiuntur, item in bello captis, quæ omnia protinus eorum fiunt qui primi possessionem apprehenderunt. Hosti autem eripi censentur & quæ subditis hostium eripiuntur. Sic Dercyllides argumentatur apud Xenophontem,

Xenoph. v de inst. Cyri. — *De legibus.* — *Sophist.* — *Comm. IV.* — *I Polit.* — *De male obita legatione.* — *Livius libro XXXIX.* — *Lib. XXXIX.* — *Libro XXXVIII.* — *II contra Rullum.* — *Off. I.* — *Strom. I.* — *L. naturalem § ult. D. de acq. rerum dom.* — *Tit. de rer. divis.* — *Arist. I de rep. c. 8.* — *L. 1, 1. D. de acq. poss.*

 tem,

CAPUT IV.

De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vi in corpus.

I. *Belli solennis effectus generaliter expenuntur.*
II. *Vox licere distinguitur in id quod impune fit, nec tamen sine vitio, & in id quod vitio caret, etiam si id non facere virtutis sit alicujus: additu exemplis.*
III. *Effectus belli solennis in sua generalitate consideratos referri ad licere impunitatis.*
IV. *Cur tales effectus introducti sint.*
V. *Testimonia de his effectibus.*
VI. *Ex hoc jure interfici & offendi omnes qui intra fines hostium sunt.*
VII. *Quid si eo ante bellum venerint?*
VIII. *Subditos hostium ubique offendi, nisi lex alieni territorii obstet.*
IX. *Ius hoc offendendi etiam ad infantes & fœminas porrigi:*
X. *Etiam ad captos & quovis tempore:*
XI. *Etiam ad eos qui se dedere volunt, nec recipiuntur:*
XII. *Etiam ad deditos sine conditione.*
XIII. *Perperam id jus ad causas alias referri, ut ad talionem, pertinaciam defensionis.*
XIV. *Porrigi & ab obsides.*
XV. *Iure Gentium vetitum veneno quenquam interimere:*
XVI. *Aut tela aut aquas aliquas veneno inficere:*
XVII. *Non & aquas aliter corrumpere.*
XVIII. *Percussoribus uti an contra jus Gentium sit, distinguitur.*
XIX. *Stupra an sint contra jus Gentium.*

AD illud Virgilii:

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Servius Honoratus cum juris fecialis originem ab Anco Martio & ulterius ab Æquicolis petiisset, sic ait: *Si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis præsunt foederibus, proficiscebatur etiam Pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, & nolentibus res captas restituere, vel auctores injuriæ tradere, jaciebat hastam quæ res erat pugnæ principium, & jam licebat more belli res rapere.* Ante autem dixerat: *Veteres lædere res rapere dicebant, etiamsi rapina nullum crimen existeret: similiter satisfacere res reddere dicebant.* Quibus docemur belli inter duos populos eorumve capita indicti * effectus quosdam esse proprios, qui bellum ex sua natura non sequuntur: quod cum iis optime convenit quæ ex Iurisconsultis Romanis modo attulimus.

II. Sed quod dixit Virgilius *licebit* videamus quo pertineat. Interdum enim licere dicitur id quod rectum ex omni parte piumque est, etiamsi forte aliud quid fieri possit laudabilius, quale est illud
1 Cor. VI, 17. Pauli Apostoli: πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. *Omnia* (illius scilicet generis cujus sunt de quibus agere cœperat, & acturus erat) *licent mihi, sed non omnia expediunt.* Sic * licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas, ut ad Pol-
Lib. 1, c. 18. lentium ex eodem Apostolo disserit Augustinus. Repetere quoque nuptias licet: sed laudabilius est uno contentum esse matrimonio,
Ad Pollentium lib. 1, c. 15. ut recte hanc quæstionem explicat * Clemens Alexandrinus. Christianus conjux * paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus, (quod quibus circumstantiis verum sit, discutere non est hujus loci) sed & potest retinere: itaque addit ille: *Vtrumque quidem pariter licitum est per justitiam quæ coram Domino est: & ideo nihil horum*

hil horum prohibet Dominus, sed non utrumque expedit. Vlpianus de vendi- L.1.5. licet
tore cui post diem præstitutum vinum licet effundere; *Si tamen cum* D. de peric.
posset effundere, non effundit, laudandus est potius. * Alias vero licere ali- & com. rei
quid dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri po- vend.
test, sed quod apud homines pœnæ non subjacet. Sic apud populos Lib. III.
multos scortari licet: apud Lacedæmonios & Ægyptios etiam fura- c. 8.
ri licebat. Apud Quintilianum est: *Sunt quædam non laudabilia natura,
sed jure concessa, ut in XII tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi li-
cuit.* Est autem hæc vocis licere significatio minus propria, ut recte
notat Cicero Tusculanarum quinta de Cinna loquens: *Mihi contra
non solum eo videtur miser, quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit ut ea face-
re ei liceret: etsi peccare nemini licet, sed sermonis errore labimur: id enim li-
cere dicimus, quod cuique conceditur:* Recepta tamen, ut cum idem Ci-
cero pro Rabirio Posthumo judices sic alloquitur: *Quid deceat vos,
non quantum liceat vobis, spectare debetis: si enim quod liceat quæritis, potestis
tollere è civitate quem vultis.* Sic regibus dicuntur omnia licere quia
sunt ἀνυπεύθυνοι, *exemti à pœnis humanis*, ut alibi diximus. At regem si-
ve Imperatorem informans Claudianus recte ait:

> *Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit*
> *Occurrat.*

Et Musonius castigat reges μὴ τὸ πρέπει μοι λέγειν μεμελετηκότας, ἀλλὰ τὸ Decl.l.III
ἔξεστί μοι, *qui in more habent dicere hoc mihi licet, non hoc me decet.* Eoque & v.
sensu sæpe opponi videmus quod licet, & quod oportet, * ut à Se-
neca patre in controversiis non semel. Ammianus Marcellinus: *Sunt* Am.l.XXX.
aliqua quæ fieri non oportet, etiam si licet. Plinius in epistolis: *Oportet quæ* Plin.l.v.
sunt inhonesta non quasi illicita sed quasi pudenda vitare. Cicero ipse ora-
tione pro Balbo: *Est enim aliquid quod non oporteat, etiamsi licet.* Idem
pro Milone fas esse ad naturam, licere ad leges refert. Et in decla-
matione Patris Quintiliani est, aliud esse jura spectare, aliud justi- Decl.CCLI.
tiam.

III. Hoc ergo modo lædere hosti hostem licet, & in persona, & in rebus: id est non ei tantum qui ex justa causa bellum gerit, quique lædit intra eum modum quem naturaliter concessum initio hujus libri diximus, sed ex utraque parte & indistincte: ita ut eam ob causam nec puniri possit in alio forte territorio deprehensus tanquam homicida, aut fur; nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri. Hoc sensu apud Sallustium legimus: *cui omnia in victoria lege belli licuerunt.*

IV. Causa cur id gentibus placuerit hæc fuit; quod inter duos populos de jure belli pronuntiare velle periculosum fuerat aliis populis, qui ea ratione bello alieno implicarentur, sicut Massilienses in causa Cæsaris & Pompeji dicebant, neque sui judicii neque suarum esse virium discernere utra pars justiorem haberet causam: deinde quod etiam in bello justo vix satis cognosci potest ex indiciis externis, quis justus sit se tuendi, sua recuperandi aut pœnas exigendi modus, ita ut omnino præstiterit hæc religioni bellantium exigenda relinquere quam ad aliena arbitria vocare. Achæi in oratione ad Sena- Libro
tum apud Livium: *Quonam modo ea quæ jure belli acta sunt, in disceptatio-* XXXIX.

 tionem

tionem veniunt? Præter hunc effectum licentiæ, id est impunitatis, est & alius, dominii scilicet, de quo posterius agemus.

V. Illa autem quam nunc tractare cœpimus lædendi licentia primum ad personas porrigitur: de qua multa exstant apud probos auctores testimonia. Græcum est proverbium *ex tragœdia Euripidis:

Καθαρὸς ἅπας τοι πολέμιον ὃς ἂν κτάνῃ.

Purus profecto est quisquis hostem occiderit.

Itaque more Græcorum antiquo cum his, qui extra bellum occidissent hominem, lavare, potum sumere, multoque magis sacra facere
Liv. XXVI. fas non erat, cum his qui in bello, fas erat. Et passim occidere, jus
Lib. XXI. belli vocatur. Marcellus apud Livium: *quicquid in hostibus feci, jus*
Libro XXVIII. *belli defendit.* Apud eundem Alcon ad Saguntinos: *Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra conjuges ac liberos belli jure sinatis.* Idem alibi cum narrasset, Astapenses occisos; addit factum jure belli. Cicero pro Dejotaro: *Tibi vero inimicus cur esset à quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem se & filios suos constitutos esse meminisset?* Et pro M. Marcello: *Nam cum ipsius victoria*
Comm. libro VII. *conditione jure omnes occidissemus, clementia tua judicio conservati sumus.* Cæsar Hæduis significat *suo beneficio conservatos quos jure belli interficere potuisset.* Iosephus in bello Iudaico, καλὸν ἐν πολέμῳ θνήσκειν, ἀλλὰ πολέμου νόμῳ, τοῦτ᾽ ἔστιν ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος: *Pulchrum in bello occumbere, sed belli jure, id est vitam adimente victore.* Papinius:

*Nec querimur casos: * hæc bellica jura, vicesque*
Armorum.

Iure autem belli cum dicunt hi scriptores, non tale intelligi quod actum culpa omni liberet, sed qualem dixi impunitatem, ex aliis lo-
Ann. I. cis apparet. Tacitus dixit *in pace causas & merita spectari, ubi bellum in-*
Hist. III. *gruat innocentes ac noxios juxta cadere.* Idem alibi: *Nec illis aut honorare eam cadem jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat.* Neque aliter sumendum jus belli quod abstinuisse Achivos Ænea & Antenore memorat Livius, eo quod pacis auctores semper fuissent. Seneca in tragœdia Troadibus:

Quodcunque libuit facere, victori licet.

Epist. XCVI. Et in epistolis: * *Quæ commissa capite luerent tum quia paludati fecerunt*
Epist. II. *laudamus:* & Cyprianus, *Homicidium cum admittunt singuli crimen est. Virtus vocatur cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquirit, non innocentia ratio, sed sævitia magnitudo.* Deinde: *Consensere jura peccatis &*
IV Inst. c. 9. *cœpit esse licitum quod publicum est.* Sic Lactantius Romanos ait legiti-
Pharsal. I. me injurias intulisse. Nec alio sensu Lucanus: *Iusque datum sceleri.*

VI. Late autem patet hoc jus licentiæ, nam primum non eos tantum comprehendit, qui actu ipso arma gerunt, aut qui bellum
Lib. XXXVII moventis subditi sunt, sed omnes etiam qui intra fines sunt hostiles:
& alibi passim. quod apertum fit ex ipsa formula apud Livium, *Hostis sit ille, quique intra præsidia ejus sunt.* Nimirum quia ab illis quoque damnum metui potest, quod in bello continuo & universali sufficit ut locum habeat jus de quo agimus: aliter quam in pignorationibus, quæ, ut diximus, ad exemplum onerum impositorum ad luenda civitatis debita introductæ sunt: quare mirum non est, si, quod Baldus notat, multo plus

plus licentiæ sit in bello, quam in pignorandi jure. Et hoc quidem quod dixi in peregrinis qui commisso cognitoque bello intra fines hosticos veniunt, dubitationem non habet. *Ad l. v. D. de justitia.*

VII. At qui ante bellum eò iverant, videntur jure gentium pro hostibus haberi * post modicum tempus intra quod discedere potuerant. Nam sic Epidamnum obsessuri Corcyræi peregrinis primum discedendi faciebant copiam, denuntiantes alioqui pro hostibus futuros. *Thuc. l. 1.*

VIII. Qui autem vere subditi sunt hostium, ex causa scilicet permanente, eos offendere ubique locorum jure hoc gentium licet, si ipsorum personam respicimus. Nam cum alicui bellum indicitur, simul indicitur ejus populi hominibus, ut supra ostendimus in formula indictionis: sic & in decreto: *Vellent juberent Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indici.* Hostis autem qui est, ubique secundum jus gentium impeti potest. Euripides: *Livius libro XXXI.*

Νόμος γὰρ ἐχθρὸν δρᾶν ὅπου λάβῃς κακῶς.

Vbicunque prensum jura lædi hostem sinunt.

Marcianus Iurisconsultus: *Transfugas licet ubicunque inventi fuerint, quasi hostes interficere.* Interfici ergo possunt impune in solo proprio, in solo hostili, in solo nullius, in mari. In territorio autem pacato quod eos interficere aut violare non licet, id jus non ex ipsorum venit persona, * sed ex jure ejus qui ibi imperium habet. Nam civiles societates constituere potuerunt in eos qui in aliquo sunt territorio nihil per vim agi, nisi judicio tentato: sicut ex Euripide citavimus: *L. 3. in fine D. ad l. Corn. de sicariis.*

Si crimen istis aliquod hospitibus struis

Ius impetrabis: vi quidem hinc non abstrahes.

Vbi autem judicia vigent, ibi personarum spectantur merita, & cessat jus istud promiscuum nocendi, quod inter hostes introductum dicimus. * Narrat Livius septem triremes Pœnorum fuisse in portu ejus ditionis cui Syphax imperabat, cui pax eo tempore erat cum Carthaginiensibus Romanisque. advenisse eo cum duabus triremibus Scipionem: opprimique à Pœnis potuisse priusquam portum intrarent: sed vento acriore illatas in portum antequam Pœni anchoras molirentur: tum vero Pœnos nihil ausos in regio portu. *Libro XXVIII.*

IX. Cæterum ut ad rem redeam, quam late licentia ista se protendat vel hinc intelligitur, quod infantium quoque & feminarum cædes impune habetur, & isto belli jure comprehenditur. Non huc adferam quod Hesbonitarum feminas & pueros Hebræi occiderunt, & quod idem fieri imperatur in Cananæos, * & quorum connexa cum Cananæis erat causa: Dei ista sunt opera, cujus in homines jus majus est, quam hominum in bestias ut alibi disseruimus. Illud propius accedit ad testandum morem communem gentium, quod in Psalmo beatus dicitur fore qui Babyloniorum infantes petræ allidet, cui par est * Homericum illud: *Deuter. II, 34. Deuter. XX, 16. Psalmo CXXXVI.*

——— καὶ νήπια τέκνα

Βαλλόμενα προτὶ ἄςυ ἐν αἰνῇ δηϊότητι.

Illisaque corpora terræ

Infantum, sævus dum concutit omnia Mavors.

Thra-

Lib. 1. Thraces olim capta Mycalesso feminas quoque & infantes occiderunt, narrante Thucydide. Idem de Macedonibus cum Thebas cepissent narrat Arrianus. * Romani capta Ilurgi urbe Hispaniæ, ἔκτειναν ὁμαλῶς καὶ παιδία καὶ γυναῖκας, *sine discrimine interemerunt etiam mu-*
Lib. An. 1. *lieres & pueros*, quæ verba sunt Appiani. Germanicus Cæsar Tacito narratur vicos Marsorum (Germaniæ is populus) ferro flammisque pervastasse, additurque: *non sexus, non ætas miserationem attulit.* Titus Iudæorum etiam pueros & feminas in spectaculo feris laniandos proposuit. Et tamen hi duo ingenio minime sævo fuisse creduntur: adeo sævitia illa in morem verterat. Quo minus mirum si & senes in-
Æn. 11. terficiuntur, ut à Pyrrho Priamus.

X. * Ne captivi quidem ab hac licentia exemti. Pyrrhus apud Senecam ex recepto tunc more:

Troad. *Lex nulla capto parcit aut pœnam impedit.*

In Ciri Virgiliana belli lex hæc dicitur etiam in feminas captivas. Ita enim ibi Scylla:

At belli saltem captivam lege necasses.

Sed & illo Senecæ loco de femina, Polyxena nimirum, occidenda agebatur. Hinc illud Horatii:

Vendere cum possis captivum, occidere noli.

Adelph. act. 2 scen. 1. Ponit enim licere: & Donatus, servos dictos qui servati essent *quum*
Lib. 1. *eos occidi oporteret jure belli:* ubi illud oporteret, improprie pro liceret
Ap. Annib. positum videtur. Sic à Corcyræis interfecti captivi ex Epidamno
Dion. xlvii. narrante Thucydide. Sic quinque millia captivorum ab Annibale occisa. Apud Hirtium bello Africano Scipionem sic alloquitur centurio Cæsarianus: *Tibi gratias ago, quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris.* Nec tempore ullo excluditur potestas occidendi tales servos id est bello captos, quantum ad jus gentium pertinet: etsi legibus civitatum hic magis, illic minus adstringitur.

XI. Quin & supplicum occisorum passim occurrunt exempla, ut ab Achille apud Homerum, apud Virgilium Magonis & Turni: quæ ita narrari videmus ut defendantur simul illo quod dixi belli jure. nam & Augustinus laudans Gothos qui supplicibus & in templa
1 de Civit. Dei, 2. perfugientibus pepercerant: *Quod belli jure fieri licuisset,* ait, *illicitum sibi esse judicarunt.* Nec qui se dedunt semper recipiuntur, ut in pugna ad
Ann. xii. Granicum Græci qui Persæ militabant: apud Tacitum Uspenses veniam liberis corporibus orantes: *quod aspernati*, inquit, *sunt victores, ut belli potius jure caderent.* Nota & hic belli jus.

Dion. xlv. XII. Sed & * acceptos in deditionem sine conditione ulla, le-
Liv. 11. gas interfici, ut à Romanis Pometiæ principes, à Sulla Samnites, à Cæsare Numidas, & ipsum Vercingentorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hostium duces sive captos, sive deditos, * ut triumphi die occiderentur, quemadmodum Cicero nos docet quinta Verrina, Livius tum alibi, tum libro XXVIII, Tacitus Annali
Hist. 1. XII, & alii multi. Eodem Tacito memorante Galba decimari jussit quos deprecantes in fidem acceperat: & Cæcina in deditionem accepto Aventico in Iulium Alpinum è principibus, ut concitorem belli animadvertit: cæteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit.

XIII. * So-

XIII. * Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem, aut ad pertinaciam in resistendo: sed hæ causæ ut alibi distinximus suasoriæ magis sunt, quam justificæ. Nam talio justa & proprie dicta in eandem personam quæ deliquit exercenda est, ut intelligi potest ex his quæ de pœnæ communicatione dicta sunt supra. Contra vero ex bello plerumque id quod talio dicitur in malum redundat eorum quorum in eo quod accusatur nulla est culpa. Cujus morem sic describit Diodorus Siculus: οὐ γὰρ ἠγνόουν δι' αὐτῶν τῶν ἔργων μαθόντες, ὅτι τοῖς διαπολεμοῦσι κοινῆς τῆς τύχης ὑπαρχούσης, ἀμφοτέρους κατὰ τὰς ἥττας τοιαῦτα ἀνάγκη παθεῖν, οἷα ἂν αὐτοὶ πράξωσιν εἰς τοὺς ἀτυχήσαντας. *Neque enim ignorabant ipsis rebus edocti, cum bellantium par sit fortuna, alterutris, si male rem gessissent id expectandum quod ipsi in victos statuissent.* Apud eundem Philomelus dux Phocensium διὰ τῆς κολάσεως τοὺς ἐχθροὺς ἐποίησε μεταθέσθαι τῆς ὑπερηφάνου καὶ δεινῆς τιμωρίας: * *pari pœna exacta effecit ut hostes à superbo & insolenti supplicio temperarent.* Pertinax vero studium in partes nemo est qui supplicio dignum judicet, ut apud Procopium Neapolitani Belisario 1 Goth. respondent, quod tunc maxime obtinet cum partes illæ aut à natura assignatæ aut honesta ratione electæ sunt. Imo tantum abest ut in eo crimen sit, pro crimine habetur, si quis præsidio decesserit, præsertim veteri jure militari Romano quod hic nullam ferme admittebat metus aut periculi excusationem. *Præsidio decedere apud Romanos capitale est,* ait Livius. Ob utilitatem ergo suam quisque summo illo rigore, ubi visum est, utitur: defenditur autem rigor ille apud homines eo gentium jure de quo nunc agimus. Polyb. lib. I. & VI. Lib. XXIV.

XIV. Idem jus & in obsides usurpatum, nec in eos tantum qui se obligaverant, quasi ex conventione, sed & in eos qui ab aliis traditi. A Thessalis occisi olim ducenti quinquaginta, à Romanis Volsci Aurunci ad trecentos. Notandum autem solitos obsides dari etiam pueros ut à Parthis, quod & à Simone Maccabæorum uno factum legimus, & feminas ut à Romanis Porsenæ temporibus, & à Germanis narrante Tacito. Plut. de Claris mulierib. Dionys. XVI. Tac. Ann. XII. 1 Maccab. XIII. 17. IV Hist.

XV. Sicut autem jus gentium permittit multa, eo permittendi modo quem jam explicavimus, quæ jure naturæ sunt vetita, ita quædam vetat permissa jure naturæ. Nam quem interficere liceat, eum gladio an veneno interimas nihil interest, si jus naturæ respicias: jus inquam naturæ: nam generosius quidem est ita occidere ut qui occiditur sui defendendi habeat copiam: sed non debetur hoc cuiquam qui mori meruit. At jus gentium, si non omnium, certe meliorum jam olim est, ne hostem veneno interficere liceat: qui consensus ortus est ex respectu communis utilitatis, ne pericula in bellis quæ crebra esse cœperant nimium intenderentur. Et credibile est à regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, à veneno minus quam aliorum tuta est, nisi defendatur juris aliqua religione & * metu infamiæ. Clandestina scelera vocat Livius de Perseo loquens: nefas Claudianus agens de insidiis in Pyrrhum à Fabricio rejectis, & Cicero scelus eandem historiam tangens. Communis exempli interesse ne tale quid admittatur ajunt Consules Romani Livius libro XLII de bello Gild. Off. III.

mani in epistola ad Pyrrhum quam ex Cl. Quadrigario recitat Gellius: apud Valerium Maximum est, *armis bella, non venenis geri debere.* Et Tacito memorante cum princeps Cattorum Arminii mortem veneno promitteret, rejecit Tiberius, ea se gloria æquans priscis imperatoribus. Quare qui licitum volunt hostem veneno occidere, ut ex Vegetio Baldus, respiciunt merum naturæ jus, illud autem quod à gentium voluntate ortum trahit prætervident.

L. III. c. 8. *Lib. V. c. 5.* *Ann. III.* *II Cons. 188.*

XVI. Distat à tali veneficio nonnihil & ad vim accedit propius, spicula veneno inficere & geminare mortis causas, quod * de Getis tradit Ovidius, de Parthis Lucanus, de Afris quibusdam Silius, & nominatim de Æthiopibus Claudianus. * Sed hoc quoque contra jus est gentium non universale, sed gentium Europæarum & si quæ ad Europæ melioris cultum accedunt. quod recte à Salisberiensi observatum est, cujus hæc sunt verba: *Nec veneni licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam ullo unquam jure indultam lego licentiam.* Ideo *ferrum infamare veneno* dixit Silius. Nam & fontes veneno inficere, quod ipsum quoque aut non latet aut non diu latet, Florus ait esse non tantum contra morem majorum, sed & contra fas Deûm, sicut jura Gentium Diis adscribi auctoribus solere alibi quoque à nobis annotatum est. Neque vero mirum videri debet, si ad minuenda pericula tales sint quædam bellantium tacitæ conventiones, cum olim Chalcidensibus & Eretriensibus manente bello convenerit *μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις ne missilibus uti liceret.*

Salisb. VIII, 20. *Lib. 2.* *Strabo l. x.*

XVII. Cæterum non idem statuendum, de aquis * sine veneno ita corrumpendis ut bibi nequeant, quod Solon & Amphictyones leguntur in barbaros justum censuisse: & Oppianus de Piscatu quarto, ut suo sæculo solitum commemorat. Id enim perinde habetur quasi avertatur flumen * aut fontis venæ intercipiantur, quod & natura & consensu licitum est.

Pauf. l. ult. *Front. l. III.* *Æsch. de male ob. leg.*

XVIII. An vero hostem interficere immisso percussore per jus gentium liceat, quæri solet. Sed omnino discrimen adhibendum est, inter percussores qui fidem expressam vel tacitam violant, ut subditi in regem, vasalli in seniorem, milites in eum cui militant, recepti ut supplices aut advenæ aut transfugæ in eos qui receperunt, an vero nulla teneantur fide, quomodo * Pipinus Caroli Magni pater uno comitatus satellite trajecto Rheno hostem in cubiculo interfecisse narratur: quod & à Theodoto Ætolo in Ptolemæum Ægypti regem simili modo tentatum refert Polybius, *εὔανδρον τόλμην, virilem audaciam* vocans. Talis & ille laudatus ab historicis Q. Mutii Scævolæ conatus, quem ipse sic defendit, *hostis hostem occidere volui.* Porsena ipse in hoc facto, nihil nisi virtutem agnoscit. Valerius Maximus pium ac forte propositum vocat: laudat & Cicero pro P. Sextio. Nimirum hostem occidere ubivis licet, non naturæ tantum sed & gentium jure ut supra diximus: nec refert quot sint qui faciant, aut patiantur. Sexcenti Lacones cum Leonida castra hostilia ingressi recta tentorium regis petebant. * Paucioribus idem licuit. Pauci erant qui Marcellum consulem ex insidiis circumventum occiderunt: & qui Petilium Cerialem parum abfuit quin in lecto confoderent.

Liv. lib. II. *Lib. III, c. 3.* *Iustin. II.* *Livius libro XXVII.* *Tac. Hist. V.*

foderent. * Laudat Eleazarum Ambrosius, quod elephantem supereminentem cæteris adortus, est arbitratus ei insidere regem. Neque tantum qui hæc faciunt, sed & qui aliis faciendi auctores sunt, jure Gentium inculpati habentur. Scævolæ ad audendum fuerunt auctores illi in bellis adeo sancti veteres Romani senatores. Neque movere quenquam debet quod deprehensi tales exquisitis suppliciis affici solent: nam id ipsum non eo evenit quod in jus gentium deliquerint, sed quia eodem jure gentium in hostem quidvis licet: gravius autem aut levius malum statuit quisque pro sua utilitate. Nam sic & exploratores, quos mittere jure gentium haut dubie licet, quales misit Moses, qualis fuit ipse Iosue, deprehensi pessime tractari solent (ἔθος τοὺς κατασκόπους κτείνειν, *mos est exploratores interficere*, ait Appianus) juste interdum ab his qui manifeste justam habent bellandi causam: ab aliis vero licentia illa quam dat belli jus. Quod si qui reperiuntur * qui tali opera oblata uti noluerint, id ad animi celsitudinem & virium apertarum fiduciam, non ad justi injustive opinionem referendum est. At de his percussoribus quorum facto perfidia inest, aliter censendum. neque enim ipsi tantum contra jus Gentium faciunt, sed & qui eorum utuntur opera: quanquam enim in rebus aliis, qui malorum opera in hostem utuntur peccare censeantur apud Deum, non autem apud homines, id est in gentium jus, quia ea in parte,

Mores leges perduxerunt in potestatem suam:

Et decipere, ut Plinius loquitur, *pro moribus temporum prudentia est*: tamen intra jus interficiendi constitit hæc consuetudo. Nam hic qui aliena utitur perfidia violasse jus non naturæ tantum, sed & gentium creditur. Hoc docent illa Alexandri ad Darium: *Impia bella suscipitis, & cum habeatis arma, licitamini hostium capita.* & mox: *qui ne belli quidem jura in me servaveris.* alibi: *Ad internecionem mihi persequendus est, non ut justus hostis, sed ut percussor veneficus.* Eodem referendum illud de Perseo: *Non justum apparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum & veneficiorum.* Marcius Philippus de iisdem factis Persei agens: *Ea omnia quam Diis quoque invisa essent, sensurum in exitu rerum suarum.* Pertinet huc illud Valerii Maximi: * *Viriati cædes duplicem perfidiæ accusationem recepit, in amicis quod eorum manibus interemtus est: in Qu. Servilio Cæpione Consule, quia is sceleris hujus auctor impunitate promissa fuit: victoriamque non meruit, sed emit.* Causa cur hic aliud quam in rebus cæteris placuerit, ea ipsa est quam de veneno supra attulimus, ne nimium intenderentur pericula eorum maxime qui eminent. Negabat Eumenes credere *se quenquam ducum sic velle vincere, ut ipse in se exemplum pessimum statueret.* Apud eundem cum Bessus Dario manus intulisset, dicitur exempli & communis regum omnium esse causa: & Oedipus regis Laii cædem vindicaturus, apud Sophoclem sic ait:

Κείνῳ προσαμύνων ἂν ἐμαυτὸν ὠφελῶ:

Et apud Senecam in ejusdem argumenti tragœdia:

Regi tuenda est maxime regum salus.

Consules Romani epistola ad Pyrrhum: *Communis exempli & fidei visum est, ut te salvum velimus.* In bello ergo solenni, aut inter eos qui belli

De Off. 1. cap. 40.
Liv. lib. 11.
L. 3. §. ult. ad l. Corn. de Sicariis pun.
Lib. VIII. Epistola ad Rufinum.
Curt. l. IV.
Lib. XIV.
Liv. l. XLII.
Liv. l. XLIV.
Lib. IX. c. 7.
Iust. lib. XIV.
Lib. XII.

nus fit eorum quæ hosti eripit, eo sensu nimirum ut à gentibus omnibus & ipse & qui ab eo titulum habent in possessione rerum talium tuendi sint. quod dominium quoad effectus externos licet appellare. Cyrus apud Xenophontem: νόμος ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι τὰ χρήματα. *Lex est sempiterna inter homines, capta hostium urbe, eorundem res atque pecunias victori cedere.* Plato dixit, πάντα τὰ τῶν νικωμένων ἀγαθὰ τῶν νικώντων γίγνεσθαι. *bona quæ victus habuit omnia victoris fieri*: qui & alibi inter genera quasi naturalia acquisitionis statuit πολεμικὴν, quam & ληϊστικὴν, ἀγωνιστικὴν & χειρωτικὴν vocat, assentientem hac in re habens eum quem dixi Xenophontem, apud quem Euthydemum Socrates interrogando eo perducit, ut spoliare non semper injustum fateatur, ut si in hostem id fiat. Sed Aristotele quoque auctore ὁ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασι: *Lex velut pactum quoddam commune est quo bello capta capientium fiunt.* Eodem respicit dictum illud Antiphanis: ὁκ τοῖς πολεμίοις εὔχεσθαι δεῖ τἀγαθὰ παρεῖναι χωρὶς ἀνδρείας. γίνεται γὰρ οὕτως οὐ τῶν ἐχόντων ἀλλὰ τῶν κρατούντων. *Optandum ut hostibus bona adsint sine virtute: Sic enim fiunt illa non eorũ qui habent, sed eorũ qui capiunt.** Apud Plutarchum in vita Alexandri: τὰ τῶν ἡττωμένων εἶναί τε δεῖ καὶ προσαγορεύεσθαι τοῦ κρατοῦντος. *ea quæ victi fuerant & esse & appellari debent victoris.* Idem alibi: τὰ τῶν ἡττωμένων ἐν ταῖς μάχαις ἀγαθὰ, τοῖς νικῶσιν ἆθλα πρόκειται: quæ verba sunt ex Xenophonte secundo de Cyri institutione. Philippus in Epistola ad Athenienses: πάντες τὰς πόλεις οἰκοῦμεν ἢ τῶν προγόνων παραδόντων ἢ κατὰ πόλεμον κύριοι καταστάντες. *Omnes tenemus oppida à majoribus relicta aut possessa belli jure.* Æschines, εἰ μὲν πρὸς ἡμᾶς πολεμήσας δορυάλωτον τὴν πόλιν εἷλες, κυρίως ἔχεις τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ κτησάμενος: *Si bello in nos suscepto armis cepisti urbem, jure eam possides belli lege.* Marcellus apud Livium quæ ademit Syracusanis* ademisse se ait belli jure. Romani legati Philippo de Thraciæ & aliis civitatibus dicebant, si Philippus bello cepisset eas præmium victoriæ belli jure habiturum: & Masanissa quem agrum pater suus Carthaginiensibus bello ademisset, habere se jure Gentium ajebat. Sic & apud Iustinum Mithridates: *non Cappadocia filium eductum quam jure gentium victor occupaverat.* Cicero Mitylenas ait populi Romani factas belli lege ac jure victoriæ. Idem privata aliqua esse cœpisse ait, aut occupatione vacuorum aut bello, eorum scilicet qui victoria potiti sunt. Dion Cassius: τὰ τῶν ἡττωμένων τοῖς κρατοῦσι προσγίγνεται. Etiam Clemens Alexandrinus ait res hostium rapi & acquiri belli jure. *Quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium fiunt* ait Cajus Iurisconsultus. Naturalem hanc acquisitionem, φυσικὴν κτῆσιν appellat Theophilus in Græcis institutionibus, sicut & Aristoteles dixerat πολεμικὴν φύσει κτητικὴν *rem militarem secum ferre naturalem acquirendi modum.* nimirum quia non causa aliqua, sed ipsum nudum factum spectatur & ex eo jus nascitur, sicut & Nerva filius, referente Paulo Iurisconsulto, dominium rerum ex naturali possessione cœpisse agebat, ejusque rei vestigium remanere de his quæ terra, mari, cœloque capiuntur, item in bello captis, quæ omnia protinus eorum fiunt qui primi possessionem apprehenderunt. Hosti autem eripi censentur & quæ subditis hostium eripiuntur. Sic Dercyllides argumentatur apud Xenophontem,

Xenoph. v de inst. Cyri. *De legibus.* *Sophist.* *Comm. IV.* *1 Polit.* *De male obita legatione.* *Livius libro XXXIX.* *Lib. XXXIX.* *Libro XXXVIII.* *II contra Rullum.* *Off. I.* *Strom. I.* *L. naturalem § ult. D. de acq. rerum dom.* *Tit. de rer. divis.* *Arist. I de rep. c. 8.* *L. I. §. D. de acq. poss.*

 tem,

Hist. Gr. III.

tem, cum Pharnabazus hostis esset Lacedæmoniorum, Mania autem subdita Pharnabazo, Maniæ bona in ea esse causa ut à jure belli rectè occupentur.

III. Cæterum in hac belli quæstione placuit gentibus, ut cepisse rem is intelligatur, qui ita detinet ut recuperandi spem probabilem alter amiserit, ut res persecutionem effugerit, ut loquitur in simili quæstione Pomponius. Hoc autem in rebus mobilibus ita procedit ut capta dicantur ubi intra fines id est præsidia hostium perducta fuerint. Eodem enim modo res amittitur quo postliminio redit. Redit autem ubi intra fines imperii esse cœpit, quod alibi explicatur intra præsidia. Imo & aperte Paulus de homine dixit amitti cum ubi fines nostros excessit: & Pomponius captum bello explicat eum quem hostem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerunt: antequam enim in præsidia perducatur hostium manere civem. Hominis autem & rei in hoc gentium jure eadem fuit ratio. Vnde facile intellectu est quod alibi dicuntur capta statim capientium fieri cum conditione aliqua, continuandæ scilicet eo usque possessionis, debere intelligi, cui consequens esse videtur, ut in mari naves & res aliæ captæ censeantur tum demum, cum in navalia aut portus, aut ad eum locum ubi tota classis se tenet, perducta sunt. nam tunc desperari incipit recuperatio. sed recentiori jure gentium inter Europæos populos introductum videmus, ut talia capta censeantur ubi * per horas viginti quatuor in potestate hostium fuerint.

L. Pomponius. D. de acq. re. dom. L. Postliminium ¶ postliminio. D. de captiv. l. ult. ibid. L. Postliminius. ¶. in bello. d. tit. Inst. de rer. divis. ¶. item ea. Inst. d. loco. L. naturalem. ¶. item de acq. rer. dom. Consulatu maris c. 283., & 287.

Const. Galbea lib. xx, tit. 13. art. 24. Corn. de lapide in Gen. c. xiv. Molina disput. 118. L. quod meo D. de acq. vel amitt. poss. L. l. xxvi.

IV. At agri non statim capti intelliguntur simul atque insessi sunt. nam quamquam verum est eam agri partem quam cum magna vi ingressus est exercitus ab eo interim possideri, ut à Celso notatum est, tamen ad eum quem tractamus effectum non sufficit qualiscunque possessio, sed firma requiritur. Itaque Romani agrum extra portam quem Annibal castris insidebat adeo non amissum judicabant, ut eo ipso tempore nihilo minoris venierit quam ante venisset. Is ergo demum ager captus censebitur, qui mansuris munitionibus ita includitur, ut nisi iis expugnatis parti alteri palam aditus non sit. Et hæc non minus probabilis videtur nominis territorii origo à terrendis hostibus à Siculo Flacco allata, quam illa Varronis à terendo, aut Frontini à terra, aut Pomponii Iurisconsulti à terrendi jure quod habent magistratus. Sic Xenophon libro de Vectigalibus, agri possessionem belli tempore ait retineri per munimenta quæ τείχη καὶ ἐρύματα ipse appellat.

V. Liquet & hoc ut res aliqua nostra belli jure fiat requiri ut hostium fuerit: nam quæ res apud hostes quidem sunt, puta in oppidis eorum aut intra præsidia, sed quorum domini nec hostium sint subditi nec hostilis animi, ea bello acquiri non possunt, ut inter cætera Æschinis dicto jam loco ostenditur Amphipolim, quæ urbs esset Atheniensium, Philippi bello in Amphipolitanos ipsius Philippi non potuisse fieri. Nam & ratio deficit, & jus hoc mutandi per vim dominii odiosius est quam ut produci debeat.

Consul. maris, c.273.

VI. Quare quod dici solet * hostiles censeri res in hostium navibus repertas, non ita accipi debet quasi certa sit juris gentium lex, sed

ſed ut præſumptionem quandam indicet, quæ tamen validis in contrarium probationibus poſſit elidi. Atque ita in Hollandia noſtra jam olim, anno ſcilicet CIↃ CCC XXXVIII, flagrante cum Anſiaticis bello frequenti ſenatu judicatum & ex judicato in legem tranſiiſſe comperi.

VII. Illud vero extra controverſiam eſt ſi jus gentium reſpicimus, quæ hoſtibus per nos erepta ſunt, ea non poſſe vindicari ab his qui ante hoſtes noſtros ea poſſederant & bello amiſerant: quia jus gentium hoſtes primum dominos fecit dominio externo, deinde nos: quo jure inter alia tuetur ſe Iephthes contra Ammonitas, quia ager
ille quem Ammonitæ vindicabant belli jure ab Ammonitis, ut & pars *Iud. XI, 23, 24. 27.*
alia à Moabitis ad Amoræos, ab Amoræis ad Hebræos tranſiiſſet. *1 Sam. XXX, 20.*
* Sic & David quod ipſe Amalecitis, Amalecitæ antea Palæſtinis e-
ripuerant, pro ſuo habet ac dividit. Titus Largius apud Dionyſium *Lib. VI.*
Halicarnaſſenſem in Senatu Romano * cum Volſci olim poſſeſſa repeterent, ſententiam ſic dixit: *οἱ Ῥωμαῖοι κρατίστας ὑπολαμβάνομεν κτήσεις εἶναι καὶ δικαιοτάτας, ἃς κατέχομεν πολέμῳ λαβόντες καὶ νόμῳ, καὶ οὐκ ἂν ὑπομείναιμεν μωρίᾳ τὴν ἀρετὴν ἀφανίσαι, κοινωνητέον τε πᾶσι καὶ τοῖς ἐκ τούτων γενομένοις καταλιπεῖν ἀγωνιζόμεθα, νῦν δὲ ὑπαρχόντων ἤδη στερησόμεθα καὶ ἑαυτοὺς ὥσπερ πολεμίους βλάψομεν*; *Romani nos honeſtiſſimas eas atque juſtiſſimas credimus poſſeſſiones quas belli lege captas habemus, neque vero induci poſſumus, ut ſtulta facilitate deleamus virtutis monumenta, ſi eas illis reddamus quibus ſemel perierunt. Imo vere tales poſſeſſiones non tantum cum his qui nunc vivunt civibus noſtris communicandas, ſed & poſteris relinquendas cenſemus: tantum abeſt ut parta relinquendo in nos ipſos ea conſtituamus quæ in hoſtes conſtitui ſolent.* & in reſponſo Romanorum Auruncis dato: *ἡμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι δικαιοῦμεν ὅσα κτήσαιτό τις ἀρετῇ πολεμίους ἀφελόμενος, ταῦτα τοῖς ἐγγόνοις ὡς οἰκεῖα παραδιδόναι*: *nos Romani ita arbitramur, quæ quis hoſtibus erepta virtute quæſivit ut optimo jure propria ad poſteros tranſmitti.* Alibi in reſponſo ad Volſcos ſic Roma- *Lib. VII.*
ni: *ἡμεῖς δὲ κρατίστας ἡγούμεθα κτήσεις ἃς ἂν πολέμῳ κρατήσαντες λάβωμεν· οὔτε πρῶτοι καταστησάμενοι νόμον τόνδε, οὔτε ἀνθρώπων ἡγούμενοι εἶναι μᾶλλον ἢ οὐχὶ θεῶν, ἅπαντάς τε καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους εἰδότες αὐτῷ χρωμένους, οὐκ ἂν ἐνδοίημεν ὑμῖν μαλακὸν οὐδὲν, οὐδ᾽ ἂν ἀποσταίημεν ἔτι τῶν δορυκτήτων· πολλὴ γὰρ ἂν εἴη κακότης, εἴ τις ἃ μετ᾽ ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας ἐκτήσατο, ταῦτα ὑπὸ δειλίας τε καὶ μωρίας ἀφαιρεθείη*: *Nos autem optimum judicamus poſſeſſionis genus, quod belli jure captum quæſitumque eſt. Cumque non à nobis hoc jus ſit inſtitutum, ſed à Diis verius quam ab hominibus profectum, omniumque gentium tam Græcarum quam barbararum uſu probatum, nihil vobis per ignaviam concedemus nec bello partis abſiſtemus. Maximum enim id probrum foret, quæ virtute ac fortitudine quæſita ſunt, ea per formidinem aut ſtuporem amittere.* Sic & in reſponſo Samnitum: *In exc. legat.*
πολέμῳ κρατησάντων ἡμῶν ὅπερ ἐστὶ νόμος κτήσεως δικαιότατος. Cum armis hæc quæſierimus, quæ lex acquirendi juſtiſſima eſt. Livius cum narraſſet agrum
prope Lucam à Romanis diviſum, eum agrum ſic notat: *De Ligure* *Lib. XLI.*
captus is ager fuerat: Ethruſcorum antequam Ligurum fuerat. Hoc jure à
Romanis retentam Syriam Appianus notat, nec redditam Antiocho *Mithrid.*
Pio, * cui eam eripuerat Tigranes hoſtis Romanorum: & Iuſtinus *Civil. 1.*
ex Trogo ſic reſpondentem facit eidem Antiocho Pompejum: *ut* *Lib. XL.*
habenti regnum non ademerit, ita quo ceſſerit Tigrani, non daturum, quod

tueri

tueri nesciat. Sed & eas Galliæ partes quas Gallis eripuerant Cimbri Romani pro suis habuere.

VIII. Gravior disputatio est, cui in bello publico ac solenni res hostium acquiratur ipsi ne populo, an singulis qui de populo aut in populo sunt. Valde enim hic variant recentiores juris interpretes, quorum pleriq; cum in jure Romano legissent capta capientium fieri, in Canonum autem corpore distribui prædam publico arbitrio, alii post alios, ut fieri solet, dixerunt, primo ac jure ipso fieri capta singulorum qui manu capiunt, attamen duci assignanda qui inter milites distribuat: quæ sententia cum recepta non minus quam falsa sit, hoc accuratius à nobis refutanda est, ut specimen sit quam parum tuto in hoc controversiarum genere tali auctoritati credatur. Enimvero dubitandum non est quin gentium consensu utrumvis potuerit constitui, aut ut capta populo bellum gerenti, aut ut cuivis qui manu caperet in dominium cederent. Sed quid voluerint quærimus, & dicimus gentibus placuisse ut res hostium hostibus essent non alio loco quam quo sunt res nullius, ut ex Nervæ filii dicto jam antea apertum fecimus.

Bart. ad l. Si quid bello D. de capt. Alex. & Iaf. l. 1. D. de acq. poss. Aug. Inst. de rer. divis. ¶. Item quæ ex hostibus. Pan. ad c. sicut de jurejur. n. 7. Th. Gram. decis. Neap. 71. num. 17. Mart. Laud. de bello q. 4.

IX. At res quæ nullius sunt, fiunt quidem capientium, sed tam eorum qui per alios, quam qui per se capiunt. Ita non servi tantum aut filii, sed & liberi homines qui in piscando, aucupando, venando, margaritas legendo operam suam addixerunt aliis, statim quod ceperunt acquirunt ipsis quibus operam navant. Modestinus Iurisconsultus recte dixit: *quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere acquirimus*: & Paulus receptis: *Possessionem acquirimus animo & corpore: animo utique nostro: corpore vel nostro vel alieno*. Idem ad edictum: *Per procuratorem, tutorem curatoremve possessio nobis acquiritur*, quod explicat si id ea mente faciant ut operam nobis accommodent. Sic apud Græcos qui in Olympiis certabant præmia acquirebant iis à quibus mittebantur. Ratio est, quia naturaliter homo hominis alterius volens volentis instrumentum est, ut & alibi diximus. Quare discrimen quod traditur inter liberas personas & serviles circa acquisitiones, juris est civilis & ad civiles acquisitiones proprie pertinet, ut ex dicto Modestini loco apparet: & tamen has ipsas Severus Imperator postea ad naturalium exemplum admovit propius, non utilitatis tantum, ut ipse profitetur, ratione, sed & jurisprudentiæ. Semoto ergo civili jure, locum habet quod dicitur per alium facere quem posse quod per seipsum potest, & perinde esse per se quis faciat an per alium.

L. ea quæ D. de acq. dom. Lib. v, tit. 2. L. 1, ¶. per procur. D. de acq. poss. L. quæcumque D. de oblig l stipulatio, ¶ alteri de verb. signif. L. 1. C. per quas pers. c. potest & c. qui facit de Reg. Iuris.

X. Distinguendum ergo in nostro negotio inter actus vere publicos belli, & inter actus privatos qui fiunt occasione belli publici: per hos actus privatis res quæritur primo ac directe: per illos actus populo. Ex hoc gentium jure Scipio agit cum Masinissa apud Livium: *Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est*. Nec aliter Antiochus Magnus argumentabatur Cœlen Syriam Seleuci factam non Ptolemæi, eo quod Seleuci bellum fuisset, cui Ptolemæus navasset operam. Historia est apud Polybium quinto.

Liv. xxx.

XI. Res

XI. Res soli nisi publico actu, inducto exercitu, impositis præsidiis capi non solent: ideo ut respondit Pomponius, *publicatur ager qui ex hostibus captus sit*: id est ut ibidem exponit *præda non cedit*: prædæ nomine stricte accepto. Salomo prætorii præfectus * apud Procopium: ὡς τὰ μὲν ἀνδράποδα καὶ τὰ ἄλλα πάντα χρήματα τοῖς στρατιώταις ἐς λάφυρα ἰέναι οὐκ ἀπεικὸς εἶναι. Γῆν μέντοι αὐτὴν βασιλεῖ τε καὶ τῇ ῥωμαίων ἀρχῇ προσήκειν. *Captivos sane & res alias militibus prædæ loco cedere ratione non caret*: (accipiendum hoc ut fiat publico concessu quemadmodum infra exponemus) *agros autem ad principem & imperium Romanum pertinere.* Sic * apud Hebræos & Lacedæmonios ager manu captus sortito divisus est. Sic Romani captos agros aut locandos retinuerunt, interdum modico veteri possessori honoris gratia relicto, aut distraxerunt, aut assignarunt colonis, aut fecerunt vectigales, quarum rerum passim in legibus, historiis, & agrimensorum commentariis testimonia exstant. Appianus libro primo belli civilis: ῥωμαῖοι τὴν ἰταλίαν πολέμῳ χειρούμενοι γῆς μέρος ἐλάμβανον: *Romani cum Italiam armis subegissent victos parte agri mulctarunt*. & secundo libro: τῶν δὲ πολεμίων ὅτε κρατήσειαν οὐδὲ τούτων ἅπασαν τὴν γῆν ἀπῃροῦντο ἀλλ' ἐμερίζοντο. *Etiam victis hostibus terram non omnem adimebant, sed partiebantur.* Notat Cicero oratione pro domo sua ad Pontifices, consecratos interdum ab imperatore agros de hostibus captos, sed populi jussu.

L. Luc. Titius. D. de evictionibus. L. item si verb. §. 1 de rei vind.

XII. At res mobiles & se moventes, aut in ministerio publico capiuntur, aut extra illud. Si extra ministerium publicum, fiunt singulorum capientium. Et huc referendum est Celsi illud: *quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ sed occupantium fiunt.* Quæ apud nos sunt, id est bello orto apud nos deprehenduntur. Nam idem & in hominibus observabatur, quo tempore homines hac in parte rebus captis accensebantur. Insignis est in eam rem Tryphonini locus, *Verum in pace qui pervenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur apud quos jam hostes suo fato* (ita legendum non facto aut pacto ut habent libri) *deprehenduntur.* fato hoc asscribit Iurisconsultus, quia * nullo suo merito in servitutem deveniunt: nam talia fato asscribere tralatitium est. Tale illud Nævii: *Fato fiunt Romæ Metelli consules*, id est sine suo merito. Indidem venit quod si quid milites capiunt non in procinctu aut in eo quod facere jubentur, sed in eo quod promiscuo jure aut solo permissu faciunt, id statim sibi acquirunt: capiunt enim non ut ministri. Talia sunt spolia quæ detrahuntur hosti in dimicatione singulari: talia etiam quæ procul ab exercitu (extra decem millia passuum dicebant Romani, ut mox videbimus) in liberis & injussis excursibus capiunt: quod genus prædæ Itali hodie corrariam vocant, & à butino distinguunt.

L. transfugam §. 1. D. de acq. re. dom.

L. in bello D. de capt. & postl.

Salic. in l. ab hostibus. C. de cap. Tho. Gram. Decis. Neap. 71, n. 18.

XIII. Sed quod diximus jure gentium talia singulis directe acquiri, intelligendum est ut id juris gentium sit ante omnem eâ de re legem civilem. nam populus quisque inter suos aliter potest constituere, & dominium singulorum antevertere, sicut multis in locis de feris & avibus factum videmus. Sic enim introduci etiam lege potest, ut quæ apud nos reperiuntur hostium res, publicæ fiant.

XIV. At de his quæ quis actu bellico capit alia est ratio. Ibi

enim

enim singuli reipublicæ personam sustinent, ejusque vice funguntur, ac proinde per eas populus, si lex civilis aliud non statuat, ut possessionem ita & dominium nanciscitur, & id in quos vult transfert. Quod quia directe pugnat cum vulgari opinione, probationes nobis video solito largius admetiendas ex nobilium populorum exemplis. Incipiam à Græcis, quorum morem Homerus non uno loco describit:

> Ἀλλὰ τὰ μὲν πολίων ἐξεπράθομεν, τὰ δέδασται.
> *Omnia jam divisa quibus spoliavimus urbes.*

Apud eundem Poetam Achilles, de urbibus agens quas ipse expugnaverat,

> Τάων ἐκ πασέων κειμήλια πολλὰ καὶ ἐσθλὰ
> Ἐξελόμην, καὶ πάντα φέρων Ἀγαμέμνονι δόσκον
> Ἀτρείδῃ· ὁ δ' ὄπιθε μένων παρὰ νηυσὶ θοῇσι
> Δεξάμενος διὰ παῦρα δασάσκετο, πολλὰ δ' ἔχεσκε.
> *Omnibus his ingens pretio numeroque suppellex*
> *Nostra rapta manu: regi sed victor Atrida*
> *Cuncta tuli, celeres residens qui pone carinas,*
> *Divideret cum pauca aliis, sibi multa tenebat.*

Spectandus enim hic Agamemnon, partim ut totius Græciæ eo tempore princeps, atque ita populi gerens vicem: quo jure ipse sed cum senatu prædam dividebat: partim ut munere fungens imperatorio, ac proinde de communi partem cæteris majorem ferens. Eum ipsum Agamemnonem sic alloquitur idem Achilles:

> Οὐ γὰρ σοί ποτε ἶσον ἔχω γέρας, ὁππότ' ἀχαιοὶ
> Τρώων ἐκπέρσωσ' εὖ ναιόμενον πτολίεθρον:
> *Nam neque me tecum prædæ pars quæ sequetur,*
> *Si Danaûm virtus Trojanum everterit urbem.*

Et alibi Achilli offert Agamemnon de consilio publico navem plenam æris & auri, & viginti mulieres, quæ præcipiat de præda. Troja jam capta, Virgilio narrante,

Æn. II.

> *Custodes lecti Phœnix & dirus Vlysses*
> *Prædam asservabant: huc undique Troia gaza*
> *Incensis erepta adytis, mensæque Deorum,*
> *Crateresque auro solidi, captivaque vestis*
> *Congeritur.*

Plut. Aristide. Herod. l. IX. Plut. Lysandro.

Sic posterioribus temporibus prædam Marathoniam asservat Aristides. Post prælium ad Platæas severe edictum ne quis de præda privatim quicquam tolleret: deinde præda pro populorum meritis distributa. Athenis postea devictis in publicum relata à Lysandro præda. Et publici officii nomen * apud Spartanos, λαφυροπῶλαι *prædæ venditores*. Si ad Asiam venimus, Trojani soliti, ut docet nos Virgilius, *prædæ ducere sortem* ut in rebus communibus dividendis fieri solet. Alias arbitrium ejus dividendæ penes imperatorem, quo jure Hector Doloni id expresse stipulanti promittit equos Achillis, ut intelligas jus acquirendi dominii in captura sola non fuisse. Ad Cyrum Asiæ victorem, nec minus ad Alexandrum postea, perlata præda. Si Africam respicimus, idem mos occurrit. Sic quæ Agrigenti capta,

Homer. Il. X. Eurip. Rheso. Plinius libro XXIII, c. 3.

capta, quæque in pugna Cannensi & alibi, Carthaginem missa. Apud Francos veteres, ut ex Gregorii Turonensis historia apparet, quæ capta erant * sorte dividebantur: neque rex ipse aliud habebat de præda quam quod sors ipsi addixisset. Sed quanto re militari Romani cæteris præstiterunt, tanto sunt digniores quorum exemplis immoremur. Dionysius Halicarnassensis morum Romanorum diligentissimus observator ita nos hac de re edocet: τὰ ἐκ τῶν πολεμίων λάφυρα, ὅσων ἂν ἡμῖν ὑπάρχῃ τυχεῖν δι' ἀρετὴν, δημόσια εἶναι κελεύει ὁ νόμος, καὶ τούτων οὐχ ὅπως τις ἰδιώτης γίνεται κύριος, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ τῆς δυνάμεως ἡγεμών. ὁ δὲ ταμίας αὐτὰ παραλαβὼν ἀπεμπολεῖ καὶ εἰς δημόσιον ἀναφέρει. *Quæcunque ex hostibus per virtutem capta sunt, ea lex jubet publica esse, ita ut non modo privati eorum domini non fiant, sed ne ipse quidem imperator exercitus. verum quæstor illa accipit & vendita in publicum refert.* Verba hæc sunt eorum qui Coriolanum incusant, nonnihil ad invidiam composita.

Plut. Alex. Curt. Diod. libro XVII. Strabo l. XV. Diod. libro XIII. Liv. l. XXIII. Greg. Tur. l. II, c. 17.

XV. Nam * populum dominum esse prædæ verum erat: sed illud non minus verum, * ejus dispensandæ arbitrium imperatoribus libera republica permissum fuisse, sed tale ut actus sui rationem populo deberent. L. Æmilius apud Livium: *captas non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Sed hoc arbitrium quod mos deferebat imperatoribus, ipsi interdum, quo longius ab omni suspicione essent, rejiciebant ad Senatum ut Camillus: & qui retinebant, prout religioni, famæ, ambitioni serviebant, diverso modo usi reperiuntur.

Libro XXXVII. Liv. lib. V.

XVI. Qui sanctissimi esse aut credi volebant, * prædam non attingebant omnino, sed sive pecunia erat in præda, eam jubebant à quæstore populi Romani percipi, sive res aliæ, eas per quæstorem sub hasta venumdari: unde redactam pecuniam manubiarum nomine significatam Favorinus apud Gellium sensit. Hæc pecunia per quæstorem in ærarium deferebatur, prius tamen, si res triumphi esset, ostentata publice. Livius libro IV de C. Valerio Consule: *Præda ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum: venditum sub hasta Consul in ærarium redigere quæstores jussit.* Idem fecit Pompejus de quo hæc sunt Velleji verba, *Pecunia Tigranis, * sicut Pompejo moris erat, redacta in quæstoris potestatem ac publicis descripta literis.* Ita & M. Tullius qui sic de se ipse in literis ad Sallustium, *De præda mea præter quæstores urbanos, id est populum Romanum, teruntium nec attigit, nec tacturus est quisquam.* Atque id antiquis & melioribus temporibus fuit maxime usitatum, quo Plautus respiciens sic ait:

Nunc hanc prædam omnem jam ad quæstorem deferam.

Et de hominibus captivis similiter:

Quos emi de præda de quæstoribus.

Sed alii sine quæstore ipsi prædam vendebant & referebant in ærarium, quod & ex Halicarnassensi sequentibus verbis colligere est. Sic à Tarquinio rege jam olim victis Sabinis prædam & captivos Romam missos legimus. Sic Romulius & Veturius consules narrantur prædam vendidisse ob ærarii penuriam, ægre id ferente exercitu. Sed cum passim id occurrat, quantum ducum quisque ex triumphis Italicis, Africanis, Asiaticis, Gallicis, Hispanicis in ærarium per se

Lib. XIII. cap. 23. Lib. II. Lib. II Epist. 7. Liv. lib. I. Liv. l. III.

aut

aut quæstorem retulerit, exempla congerere nihil est opus. Illud magis notandum datam prædam aut ejus partem interdum diis, interdum militibus, interdum & aliis. Diis aut res ipsæ datæ, ut spolia quæ Romulus Iovi Feretrio suspendit, aut redacta inde pecunia, ut ex Pometinis manubiis Superbus templum Iovis in monte Tarpejo statuit.

Dion. Halic. lib. II.
Liv. l. I.

XVII. Militibus prædam dare priscis Romanis ambitiosum videbatur: uti Sextus Tarquinii Superbi filius, sed Gabiis profugus, prædam militi dilargitus dicitur, ut eo modo potentiam sibi conciliaret. Appius Claudius in senatu similem largitionem arguit ut novam, prodigam, inconsultam. Præda autem militi concessa aut dividitur, aut diripitur. Dividi potest aut ratione stipendiorum, aut * ratione meritorum. Stipendiorum ratione dividi prædam Appius Claudius volebat, si illud obtinere non posset ut redacta inde pecunia in ærarium deferretur. Totum autem dividendi ordinem accurate explicat Polybius: nempe in dies aut vigilias partem exercitus alteram aut minorem ad comportandam prædam mitti solitam: & quod quisque reperisset id jussum in castra perferre ut per tribunos æqualiter divideretur, vocatis ad partem etiam his qui castra servarent (quod & apud Hebræos regi Davidi placuisse & inde in legem transiisse legimus) quique per valetudinem aut delegata ministeria aberant. Interdum non ipsa præda sed redacta inde pecunia prædæ loco militibus donata, quod sæpe in triumpho fiebat. Proportionem hanc invenio, simplex pediti, duplex centurioni, triplex equiti datum. Interdum simplex pediti, equiti duplex. Alias simplex pediti, duplex centurioni, * tribuno & equiti quadruplex. Meritorum etiam sæpe habita ratio, sicut Marcius quod fortiter fecisset * ex præda Coriolana donatus est à Postumio. Vtrovis modo fieret divisio * licebat imperatori, ἐξαίρετον hoc est præcipuum sibi accipere quantum vellet: id est quantum æquum arbitraretur: * quod & aliis interdum virtutis ergo concessum. Euripides Troadibus de nobilioribus feminis Trojanis agens, ait:

Liv. d. lib.
Liv. lib. V.
D. loco.
Lib. X.
I Sam. XXX, 24.
Liv. l. XLV.
Ibid.
Ibid.
Suet. Cæs. c. 38. & App. II. Civil.
Liv. d. lib.

τοῖς πρώτοισιν ἐξῃρημέναι
στρατοῦ.

Quæ principibus eximia data
Erant Achivis.

Et de Andromacha,

Καὶ τὴν δ' Ἀχιλλέως ἔλαχε παῖς ἐξαίρετον:
Accepit illam Pyrrhus eximiam sibi.

Ascanius de equo apud Virgilium,

Ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti.

Pausaniæ post in Platæis prælium eximia data mulieres, equos, camelos narrat Herodotus. Sic Ocrisiam Corniculanam præcipuam accepit rex Tullius. * Fabricius apud Halicarnassensem in oratione ad Pyrrhum, ἐκείνων δορυκτήτων ἐξὸν μοι λαβεῖν ὁπόσα βουλοίμην: *ex his quæ bello erant capta, licebat mihi quantum vellem excipere.* Isidorus huc respiciens ubi de jure agit militari: *præda*, ait, *decisio & pro personarum qualitatibus*

Lib. IV.

versus Iovinianum: *Ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt, quod sibi non fuerat imperatum.* Ad Pammachium: *semper grandia in audientium ponuntur arbitrio. Non tibi imponitur necessitas, ut voluntas premium consequatur.* Chrysostomus ad 1 Cor. cap. VII: *βελτίονα δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, meliorem ostendit continentiam.* Ad Rom. VII, 6: *κἂν μὴ πειθώμεθα καὶ γέενναν ἠπείλησε, δεικνὺς ὅτι οὐ τῆς φιλοτιμίας τῶν ἀγωνιζομένων τὰ ζητούμενα, ὥσπερ ἡ παρθενία καὶ ἀκτημοσύνη, ἀλλὰ πάντως αὐτὰ ἀνυσθῆναι δεῖ. nisi praeceptis obediamus, Gehennam minatus est, ostenditque haec quae postulat, non esse ex iis quae certantes suopte studio praestant, qualia sunt virginitas & possessionum abdicatio, sed omnino ea debent impleri.* Secunda oratione de jejunio: *ἀφῆκεν ἔξω τῶν σταδίων, ἀφῆκεν ἀνωτέρω τῶν ἀγώνων τὴν παρθενίαν· ἵνα καὶ οἱ κατορθοῦντες τὴν οἰκείαν μεγαλοψυχίαν ἐπιδείξωνται, καὶ οἱ μὴ κατορθοῦντες τῆς συγγνώμης ἀπολαύσωσι τοῦ δεσπότου. Reliquit extra stadia, reliquit supra certandi legem continentiam virginalem, ut & qui id praestant, animi sui ostendant magnitudinem, & qui non praestant, indulgentia Domini fruantur.* Quod mox aptat & ad *ἀκτημοσύνην* possessionum abdicationem. Adjice quae habet Gratianus ex Augustino & aliis in causa XIV, quaestione 1.

Clemens Alexandrinus] stromateon IV. ubi inter alia de secundas nuptias faciente ait: *οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην· οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου. οὐ πληροῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα: non peccat is quidem in fedus: neque enim ulla lex est quae prohibeat, sed non implet excellentissimam Euangelicae vitae perfectionem.*

Paganam conjugem licite relinquere potest ut sensit Augustinus] Libro 1 de adulterinis conjugiis ad Pollentium cap. 13, & 18. ex quibus locis multa transcripsit Gratianus in causam XXVIII, quaest. 1.

Alias vero licere dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines poenae non subjacet] Tertullianus in exhortatione ad castitatem: *Licentia plerunque tentatio est disciplinae.* ibidem: *omnia licent, sed non omnia pro salute.* Chrysostomus de poenitentia VIII: *ὁ ἀκρίδας ἐκ βοτανῶν ἐσθίων καὶ μέλι ἄγριον τῷ τὴν λαμπρὰν παρατιθεμένῳ καὶ βασιλικὴν τράπεζαν ἐξ αὐθεντίας προσέταττε. οὐκ ἔξεστί σοι· καίτοι ἐδόκει βασιλεῖ πάντα ἐξεῖναι. Hic qui herbarum cacuminibus vescebatur & fero melle, illi splendidam & regiam mensam sibi apponere solito, cum auctoritate edicit, non licet tibi. Atqui videntur regi omnia licere.* Columella praefatione libri VII: *Nec sane est vindicandum nobis quicquid licet: nam summum jus antiqui putabant summam crucem.* Hieronymus ad Iovinianum: *Et ô vere jus summum, summa malitia.*

Vt à Seneca patre] Inter alia controversiarum libro IV, 24.

Ex tragoedia Euripidis] Ione. §. V.

Haec bellica jura] Servius in excerptis Fuldensibus ad II Aeneidos: *Iure belli Politen Pyrrhus occiderat: sed cur ante oculos patris?* Spartianus Severo: *praeter eos quos jus praelii absumpsit.*

Quae commissa capite luerent, tum quia paludati fecerunt laudamus] Confer quae supra libro II, cap. 1. §. 1.

Post modicum tempus] Bembus VII historiae. Ea defensione utitur Cicero pro Ligario. Exemplum habes apud Livium libro XXV, de civibus Campanis. Alia apud Thucydidem libro I, & V.

Sed ex jure ejus qui ibi imperium habet] confer dicenda infra cap. VI. §. 26.

§. 26. & Albericum Gentilem Hispanicarum Advocationum lib. I, c.6. Wehnerum in consilio Franconico 92.

Livius] Vide simile factum Venetorum Græcos impedientium ne in portu juris Veneti Turcis noceant, apud Chalcocondylam lib. IX. de Venetis & Turcis apud Tunetem, Bembum lib.4. de Pisanis & Genuatibus in Sicilia, Bizarum bello Pisano. de Rostochio & Gripswaldia Paulinum Gotthum.

§. IX. *Et quorum connexa cum Cananæis erat causa*] ut Amalecithæ de quibus Iosephus libro VI, 8, in Saulis rebus: *ἐπὶ σφαγὴν γυναικῶν καὶ νηπίων ἐχώρησεν, οὐδὲν ὠμὸν οὐδ' ἀνθρωπίνης σκληρότερον διαπράττεσθαι φύσεως ἡγούμενος. πρῶτον μὲν πολεμίους τούτους ὁρῶν. Ad cædem feminarum etiam & puerorum processit, nihil existimans se crudele aut natura humana adversum in eo facere, primum quod hostes erant in quos id fiebat, &c.*

Homericum illud] Ex eodem Homero Severus in Britannos his verbis usus:

μηδ' ὅν τινα γαστέρι μήτηρ
κοῦρον ἐόντα φέροι, μηδ' ὃς φύγοι αἰπὺν ὄλεθρον.
nec qui latet abditus intra
Viscera matris adhuc, fugiet crudelia fata.

Romani capta Ilurgi] Scipio capta Numantia: Iuliani milites in mulieres Daciris relictas. Zosimus III. Idem Iulianus capta Majozamaltha. *Sine sexus discrimine vel ætatis, quicquid impetus reperit, potestas iratorum absumit:* ait Ammianus libro XIV.

§. X. *Ne captivi quidem ab hac licentia exempti*] Elisæus apud Iosephum: *τοὺς γὰρ νόμῳ ληφθέντας πολέμου, ἀποκτείνειν ἔλεγε δίκαιον. belli jure captos interfici justum dicebat.* itaque Virgilius captivum inducit rogantem:

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli
Te precor hanc animam serves, natoque patrique.

LXX millia Slavorum captorum ab Ottone interfecta narrat Withikindus lib. II.

§. XII. *Acceptos in deditionem sine conditione ulla, legas interfici*] Vide Thuanum libro LXX, in anno CIƆ IƆLXXX, in rebus Hiberniæ.

Vt triumphi die occiderentur] simile apud Reginonem in anno IƆ CCCCV.

§. XIII. *Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem aut ad pertinaciam*] ut Chalcocondylas libro VIII.

Pari pœna exacta] Vide eundem Diodorum de Spendio & Amilcare Barca in Excerptis Peiresianis.

§. XV. *Et metu infamiæ*] Senatores ad Pyrrhum: *ἵνα μὴ τὸ σὸν πάθος ἡμῖν διαβολὴν ἐνέγκῃ. ne nobis infamiam adferat si quid tibi acciderit.*

Qui licitum volunt hostem veneno occidere] Vide de Venetis Bembum fine libri III.

§. XVI. *De Getis tradit Ovidius*] de Scythis Plinius libro XI, 53: *Scythæ sagittas tingunt viperina sanie, & humano sanguine: irremediabile id scelus mortem illico adfert levi tactu.* de Serviis vide supplementum Helmoldi c. 4.

Sed hoc quoque contra jus est gentium] ideo Ilus Mermerides in Odysseæ A. Vlyssi negat venenum ad spicula,

irret

ἐπεὶ ῥα θεοὺς νεμεσίζεο αἰὲν ἐόντας.

Veritus vim Divûm morte carentum.

Sine veneno] cadaveribus, asbesto, quibus usus in obsidione Auxi- §. XVII.
mi Belisarius. Procopius Gotthicorum II. calce, ut Turcæ ad Dibibram. Nicetas lib. I de Alexio Isaaci fratre. Sunt talia & apud Ottonem Frisingensem & Guntherum Ligurino.

Fontis vena intercipiantur] Vide Priscum in Excerptis legationum.

Pipinus] Vide Paulum Warnafredi libro VI. §. XVIII.

Q. Mucii Scævolæ] qui Plutarcho *ἀνὴρ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀγαθός*, *vir ad omnem virtutem egregius.*

Paucioribus idem licuit] Valens pecuniam promisit ei qui Scythæ cujusquam caput attulisset. ita pax obtenta. Zosimus IV.

Laudat Eleazarum Ambrosius] Et Iosephus Antiquæ historiæ XV, 14. Factum non dissimile Theodosii in Eugenium est apud Zosimum libro IV. Gallorum in regem Persarum apud Agathiam: Persarum decem in Iulianum apud Ammianum XXIV. & Zosimum III. Alexii Comneni in Torusen apud Nicetam Choniaten lib. IV de Manuele. Bulgarorum in Nicephorum Imperatorem apud Zonaram.

Qui tali opera uti noluerint] Vide Cromerum p. 113,

Viriati cædes] Scriptor de viris Illustribus: *quæ victoria, quia empta erat, à senatu non probata.* Eutropius: *cum interfectores ejus præmium à Capione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse Imperatorem à suis militibus interfici.* ubi forte legendum, *à Capione consule promissum.* Sic quod in Sertorium admissum est, damnat Ammianus libro XXX.

Insidias tales degeneres negat] Sic de Florentio & Barchalba, qui defectorem Procopium adduxerant Ammianus: *si principem legitimum prodidissent, vel ipsa justitia jure cæsos pronuntiaret. si rebellem & oppugnatorem internæ quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis facti oportuerat deferri mercedes.* Sic laudatur Artabanes occiso Gontharide apud historicum Procopium fine Vandalicorum secundi. Adjice de Sechodolii cæde Cromerum libro XXVIII.

Gessisse curam pudicitiæ] & Lucullus narrante Xiphilino. vide edi- §. XIX.
ctum Mauri Cabaonis apud Procopium Vandalicorum I.

Vim nefariam] Appianus Mithridatico de Chiis captis: *τὰ γύναια καὶ τὰ παιδία βαρβαρικῶς ὑπὸ τῶν ἀγόντων ὑβριζόμενα. mulieres & pueri barbarum in morem ab iis qui ducebant stuprati.*

Inter Christianos] Servarunt id Belisarius ubique, Totilas captis Cumis & Roma capta. Procopius hæc tradit Gotthicorum III.

Ex ea parte quæ de captiva ducenda] quam facunde explicat Philo libro *περὶ φιλανθρωπίας*. Iosephus altero contra Appionem: *τῶν αἰχμαλώτων προὐνόησεν ὅπως αὐτῶν ὕβρις ἀπῇ, μάλιστα δὲ γυναικῶν. Lex etiam pro bello captis curam gessit, ut absit ab eis contumelia, maxime à mulieribus.*

In Corsicam deportatum] At Persarum rex Chosroes eum qui Apameæ puellæ vim intulerat, cruci affixit. Procopius Persicorum II.

CAPVT V.

De rebus vastandis eripiendisque.

NOn * esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare, dixit Cicero. (Offic. III.) Quare mirum non est si jus gentium corrumpi ac rapi permiserit res hostium, quos interficere permiserat. Polybius itaque historiarum quinto jure belli comprehendi ait ut munitiones hostium, portus, urbes, viri, naves, fructus, & si qua sunt similia, aut eripiantur aut corrumpantur. Et apud Livium (Lib. XXXI.) legimus *esse quædam belli jura quæ ut facere ita pati sit fas: sata exuri, dirui tecta; prædas hominum pecorumque agi.* Ipsas urbes totas dirutas aut mœnia solo æquata, populationes agrorum, incendia singulis ferme paginis apud historiarum scriptores invenias. Et notandum licere hæc & in deditos. (Ann. XIII.) *Oppidani*, inquit Tacitus, *portis sponte patefactis se suaque Romanis permisere, quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immissus.*

II. Neque jus gentium merum, seposita officiorum aliorum consideratione, de quibus dicemus infra, sacra excipit, id est quæ Deo aut diis dicata sunt. (L. cum loca. D. de religiosis.) *Cum loca capta sunt ab hostibus, * omnia desinunt sacra esse*, ait Pomponius Iurisconsultus. *Sacra Syracusarum victoria profana fecerat*, ait Cicero Verrina quarta. Causa hujus rei est, quod quæ sacra dicuntur revera non eripiuntur humanis usibus, * sed publica sunt, sacra autem nominantur à fine cui destinata sunt. Signum ejus quod dico est, quod cum quis populus alteri populo aut Regi se dedit, tum etiam ea dedit quæ divina dicuntur, ut ex formula apparet quam citavimus alibi ex Livio, (Lib. I. cap. III. §. 8.) cui convenit illud in Amphitruone Plauti:

Vrbem, agrum, aras, focos, seque uti dederent.

Deinde:

Deduntque se divina humanaque omnia.

Et ideo Vlpianus publicum jus etiam in sacris ait consistere. Pausanias Arcadicis ait morem fuisse Græcis barbarisque communem, ut res sacræ arbitrii eorum fierent qui urbes cepissent. Sic Iovis Hercæi simulacrum Troja capta concessum Sthenelo, multaque alia ejus moris exempla commemorat. Thucydides lib. IV: *τὸν νόμον τοῖς ἕλλησιν εἶναι, ὧν ἂν ᾖ τὸ κράτος τῆς γῆς ἑκάστης ἤν τε πλείονος ἤν τε βραχυτέρας, τούτων καὶ τὰ ἱερὰ ἀεὶ γίγνεσθαι. jus hoc apud Græcos esse, ut qui imperium obtineant in terra aliqua magna aut parva, * eorum sint & templa.* A quo non (Ann. XII.) discrepat illud apud Tacitum: *Cunctas cæremonias Italicis in oppidis, templaque & numinum effigies, juris atque imperii Romani esse.* Quare & populus ipse mutata voluntate potest ex sacro profanum facere, quod non obscure indicant Iurisconsulti Paulus & Venulejus: & temporum necessitate videmus res sacras ab his qui sacraverant * in belli usus conversas, ut à Pericle sub pollicitatione restituendi tantundem, à Magone in Hispania, à Romanis bello Mithridatico, (L. inter stipulantem. §. sacrum, & l. continuus. §. cum quis. D. de verb. oblig.)

à Sulla,

à Sulla, Pompejo, Cæſare atque aliis factum legimus. Apud Plutarchum Tiberius Gracchus: *ἱερὸν καὶ ἄσυλον οὐδὲν οὕτως ἐστὶν, ὡς τὰ τῶν θεῶν ἀναθήματα. χρῆσθαι δὲ τούτοις καὶ κινεῖν καὶ μεταφέρειν ὡς βούλεται τὸν δῆμον οὐδεὶς κεκώλυκε. Nihil tam ſacrum ſanctumque eſt quam quæ Deorum honori dicantur. Et his tamen uti populum, hæc transmovere nemo prohibet.* * In controverſiis Senecæ patris legimus, *Pro republica plerunque templa nudantur, & in uſum ſtipendii dona conflamus.* Trebatius juriſconſultus temporum Cæſaris: *Macr. ſat. III.*
* *profanum quod ex religioſo vel ſacro in hominum uſum proprietatemque converſum eſt.* Hoc ergo gentium jure uſus Germanicus in Marſos, narrante Tacito: *profana ſimul & ſacra, & celeberrimum illis gentibus templum quod Tanfana vocabant, ſolo æquantur.* *Ann. I.* Pertinet huc illud Virgilii:

Colui veſtros ſi ſemper honores
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

Deorum donaria * capi à victoribus ſolere notavit Pauſanias: & Cicero belli legem id vocat de P. Servilio loquens: *Signa*, inquit, *& ornamenta ex urbe hoſtium vi & virtute capta belli lege atque imperatorio jure ſuſtulit.* *Lib. VIII. Verr. III.* Sic Livius templorum ornamenta quæ Syracuſis Marcellus Romam advexit *parta* ait *belli jure.* C. Flaminius pro M. Fulvio: *Signa ablata & cætera facta quæ captis urbibus ſoleant.* * Fulvius quoque in oratione belli jus hoc ipſum appellat. Et Cato in oratione apud Salluſtium referens quæ victis ſolent accidere, ponit & * fana ſpoliari. *Lib. XXV.* *XXXIX.* Illud tamen verum eſt, ſi quo in ſimulacro numen aliquod ineſſe credatur, id violari aut corrumpi nefas ab iis qui in ea perſuaſione conveniunt: & hoc ſenſu impietatis, aut læſi etiam gentium juris accuſantur interdum, qui talia commiſerunt, nimirum ex talis opinionis poſitione. Aliud eſt ſi hoſtes non idem ſentiant: ſicut Iudæis non permiſſum tantum, ſed & præceptum eſt gentium ſimulacra abolere. *Deut. VII. 5.* nam quod ſibi accipere vetantur, id eam cauſam habet quo magis Hebræi ſuperſtitiones gentium deteſtarentur, impuritatis admoniti ipſo contactus interdicto; non quaſi alienis ſacris parceretur, quomodo * Ioſephus exponit, Romanis haud dubie blandiens, ſicut & in expoſitione præcepti alterius, de non nominandis gentium diis, quod ille ita explicat quaſi illis obloqui vetarentur, cum revera honoris cauſa aut ſine abominatione eos nominare lex non ſineret. Sciebant quippe Hebræi Dei certiſſimo monitu in ſimulacris illis non habitare, aut Dei ſpiritum, aut bonos Angelos, aut vim aſtrorum, ut deceptæ gentes exiſtimabant, ſed pravos & humano generi infeſtos Dæmonas, ita ut recte dixerit Tacitus in Iudæorum inſtitutis deſcribendis *profana illic omnia quæ apud nos ſacra.* *Hiſt. V.* Non mirum ergo eſt ſi templa profani cultus à Maccabæis incenſa non ſemel legimus. *I Macc. V, & X.* Sic & Xerxes cum ſimulacra Græcorum corrupit, nihil fecit contra jus gentium, etſi multum id ad invidiam exaggerant Græci ſcriptores. *Aſc. Ped. in Verr. II.* Nam * Perſæ non credebant in ſimulacris eſſe ulla numina, ſed Deum eſſe Solem & portionem ejus aliquam ignem. Lege Hebræa, ut idem Tacitus recte, *templi limine præter ſacerdotes arcebantur.* At Pompejus eodem auctore *templum jure victoria ingreſſus eſt*: aut ut Auguſtinus rem eandem narrat *non devotione ſupplicis.* *De Civ. Dei lib. XVIII. c. 45.*

supplicis, sed jure victoriæ: bene ille quod templo pepercit, & rebus
Pro Flacco. templi, quanquam ut Cicero diserte ait, pudore & obtrectatorum metu, non religione: male quod ingressus est, quippe contemto
Dan. 5, 23. vero Deo, quod & Chaldæis exprobrant Prophetæ: quam etiam ob causam quidam factum arbitrantur singulari Dei providentia, ut is quem dixi Pompejus quasi in conspectu Iudææ trucidaretur, ad Cassium Ægypti promontorium. at si spectes opinionem Romanorum, nihil in eo factum contra jus gentium. Sic idem Templum excidio datum à Tito Iosephus memorat, additque factum
Bell. Iud. lib. VI, c. 24. & 34. τῷ τ̃ πολέμου νόμῳ.

III. Quod de sacris diximus, idem & de religiosis intelligi debet. nam hæc quoque non mortuorum sunt, sed viventium, sive populi alicujus sive familiæ. Quare sicut sacra loca ab hostibus capta, ita & religiosa talia esse desinere scripsit dicto loco Pomponius, &
L. Sepulchra. D. de sepulchro violato. Paulus Iurisconsultus: *Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt, ideoque lapides inde sublatos in quemlibet usum convertere possumus*: quod ita tamen intelligendum ne ipsa mortuorum corpora male tractentur, quia id contra jus est hominum sepeliendorum, quod jure gentium introductum alibi demonstravimus.

IV. Illud hic breviter repetam non vi sola res hostium hostibus eripi ex jure gentium, sed & dolos qui perfidia careant permissos censeri, imo alienæ perfidiæ incitationem. Nimirum ad minora & frequentia hæc delicta ita connivere cœpit jus gentium, sicut leges civiles ad meretricium & improba fœnora.

Annotata ad Caput V.

§. I. *Non esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare*] Suetonius Nerone XL, *tanquam occasione nata spoliandarum jure belli opulentissimarum provinciarum*. Cyprianus de Mortalitate: *Sic cum irruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul captivitas vastat.*

§. II. *Omnia desinunt sacra esse*] Tertullianus Apologetico: *Porro bella & victoria, captis & eversis plurimum urbibus constant: id negotium sine Deorum injuria non est. eadem strages mœnium & templorum. pares cædes civium & sacerdotum: nec dissimiles rapinæ sacrarum divitiarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorum quot trophæa. tot de Diis quot de gentibus triumphi. tot manubiæ, quot manent adhuc simulacra captivorum deorum.* mox: *Et bene, quod si quid adversi urbibus accidit, eadem clades templorum quæ & mœnium fuerant.*

Sed publica sunt] Marsilius Patavinus in defensore Pacis cap. V, p. 2. Nicol. Boërius Decis. LXIX, num. 1. Bossius in crim. de foro competente num. 101. Cothmannus conf. 100, num. 30.

Eorum sint & templa] ostendit hunc morem & Polybii locus infra capite VIII, §. 4.

In belli usus conversas] ut à Syracusis tempore Timoleontis, in cujus vita id habet Plutarchus. Chii mulctam sibi à Mithridate indictam etiam è sacris vasis conficiunt. Appianus Mithridatico. Plinius lib. VII, cap. ultimo de Porcio Catone agens: *Idem arbores religiosas lucosque*

lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto: cujus rei rationem quoque eodem volumine tradidit. Sulla bello Mithridatico donaria ab Olympia, Epidauro, Delphis abstulit, Plutarcho narrante, & Appiano. idem pretium restituit. Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Augustus ex templis thesauros accepit mutuos, Appiano docente civilium V. vasa sacra ab Agapeto oppignorata tradit Cassiodorus XII, 20. Heraclius in gravi necessitate vasa Ecclesiæ in nummos vertit, sed postea pretium reddidit, ut narrat Theophanes. vide & Annam Comnenam libro V, & libro VI. Cromerum libro XXIII. orationem Laurentiani apud Bembum libro VI. Adde quæ infra dicentur capite XXI, §.23.

In controversiis Seneca] in Excerptis IV, 4.

Profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est] Servius ad Æneidos II, de Cereris templo: *Æneas scit ante esse profanatum.* idem habet ad III, & ad IX Æneidos & ad XII. Ad Eclogam vero septimam: *Dona oblata numinibus tam diu sacra sunt, & dona possunt dici, quamdiu non fuerint profanata.*

Capi à victoribus solere] Virgilius Æneidos V,

Neptuni sacro Danais de poste refixum.

Plutarchus Fabio narrat, signum ab eo Herculis Tarenti captum missumque in Capitolium: reliquos Deos Tarentinis relictos ut iratos. Huc spectat & quod modo ex Tertulliano attulimus, & ejusdem hoc ad Nationes II: *Tot deinde de Diis quot de gentibus triumphi: manent & simulacra captiva: & utique sentiunt, quos non amant.*

Fulvius] Vide Polybium excerpto legationum 27.

Fana spoliari] Vide Cromerum libro XVII. de rebus Antiochensis Ecclesiæ captis à Chosroë, vide Procopium Persicorum II.

Iosephus] Antiquæ historiæ IV, 8. & libro adversus Appionem altero.

Persæ non credebant in simulacris ulla esse numina] Diogenes Laertius initio, τῶν δὲ ξοάνων καταγινώσκειν τοὺς μάγους: *damnari simulacra à magis.*

CAPUT VI.

De jure acquirendi bello capta.

I. *Circa acquisitionem rerum bello captarum, quale jus naturæ.*

II. *Quale jus gentium: cujus testimonia adduntur.*

III. *Quando res mobilis capta censeatur ex Gentium jure:*

IV. *Quando agri.*

V. *Res quæ non sunt hostium non acquiri bello.*

VI. *Quid de rebus repertis in navibus hostium?*

VII. *Iure gentium nostra fieri quæ hostes nostri aliis bello eripuerant, quod testimoniis probatur.*

VIII. *Refellitur sententia statuens res captas ab hostibus omnino singulorum capientium fieri.*

IX. *Naturaliter & possessionem & dominium per alium acquiri.*

X. *Distinctio actuum bellicorum in publicos & privatos.*

XI. *Agros acquiri populo aut ejus cujus est bellum.*

XII. *Res mobiles & se moventes actu privato captas singulorum capientium fieri;*

XIII. *Nisi lex civilis aliud statuat.*

XIV. *Captas actu publico fieri populi aut ejus cujus est bellum:*

XV. *Arbitrium tamen in res tales aliquod solere imperatoribus concedi:*

XVI. *Qui aut eas referunt ad ærarium:*

XVII. *Aut dividunt militi: & quomodo:*

XVIII. *Aut direptionem permittunt:*
XIX. *Aut aliis concedunt:*
XX. *Aut facto partibus aliud atque aliud statuunt: & quomodo.*
XXI. *Peculatum circa prædam committi.*
XXII. *Lege aut alio voluntatis actu de jure hoc communi aliquid immutari posse.*
XXIII. *Sic sociis prædam concedi:*
XXIV. *Sæpe & subditis: quod variis exemplis terrestribus & maritimis illustratur.*
XXV. *Usus ante dictorum.*
XXVI. *An capta extra territorium utriusque partis bellantium, acquirantur belli jure.*
XXVII. *Ius hoc quod diximus quomodo belli solennis sit proprium.*

PRæter quorundam actuum inter homines impunitatem, de qua egimus hactenus, est & alius effectus bello solenni ex jure gentium proprius. Ac jure naturæ quidem bello justo ea nobis acquiruntur, * quæ aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus, aut etiam quæ nocenti damnum inferunt * intra æquum pœnæ modum, ut alibi dictum est. Hoc jure Abrahamus de spoliis, quæ à quinque regibus acceperat, * decimam Deo dedit, ut historiam quæ exstat Gen. XIV, explicat divinus scriptor ad Hebræos VII, 4. quo more Græci quoque, Carthaginienses & Romani diis suis, ut Apollini, Herculi, Iovi Feretrio decimam de præda sacraverunt. Iacobus autem Iosepho præ fratribus præcipuum relinquens legatum: *Do tibi*, inquit, *partem unam supra fratres tuos, quam à manu Amorrhæi cepi gladio meo & arcu meo*, Gen. XLVIII, 22. Quo in loco * illud *cepi* prophetico loquendi genere pro *certo capiam* sumi videtur, & Iacobo attribui quod posteri ab ejus nomine dicti facturi erant, quasi eadem esset progenitoris & liberorum persona. Id enim rectius, quam cum Hebræis verba hæc trahere ad illam expilationem Sicimorum quæ jam ante à filiis Iacobi facta erat. nam eam ut cum perfidia conjunctam Iacobus pro sua pietate semper improbavit, ut videre est Gen. XXXIV, 30; XLIX, 6. Probatum autem à Deo jus prædæ, inter eos quos dixi naturales terminos aliis quoque locis apparet. Deus in lege sua de civitate post pacem repudiatam expugnata loquens sic ait: *Omnia ejus spolia diripies tibi: & frueris præda hostium quam tibi Deus dederit.* Rubenitæ, Gaditæ & pars Manassitarum dicuntur vicisse Ituræos & eorum vicinos, multamque prædam ab iis abstulisse, hac ratione addita, quod in bello Deum invocassent, & Deus eos propitius exaudiisset: quomodo & rex pius Asa narratur Deo invocato de Æthiopibus, injusto bello se lacessentibus, & victoriam & prædam reportasse: quod eo magis notandum, quia arma illa non ex speciali mandato, sed ex communi jure sumebantur. Iosue autem eosdem quos dixi Rubenitas, Gaditas & Manassis partem secundis ominibus prosequens: *participes*, inquit, *sitis prædæ hostium cum fratribus vestris.* Et David cum ad Senatores Hebræos mitteret parta de Amalecitis spolia, pretium dixit muneri: *Ecce donum hoc esto vobis de præda hostium Domini.* Nimirum, ut Seneca dixit, militaribus viris speciosissimum est divitem aliquem spoliis hostilibus facere. Exstant & divinæ leges de præda dividenda Num. XXXI, 27. Et Philo inter diras legis esse ait ut ager ab hostibus demetatur, unde sequi λιμὸν μὲν φίλοις, ἐχθροῖς δὲ εὐθηνίαν, *in suos famem, copiam hostibus.*

Deut. XX. 14.
1 Par. V. 20. 21, 22.
II Paral. XIV, 13.
Ios. XXII, 8.
III. Benef. 37.
De diris.

II. Cæterum jure gentium non tantum is qui ex justa causa bellum gerit, sed & quivis in bello solenni & sine fine modoque dominus

bus ac laboribus justa divisio, ac principis portio. Tarquinius Superbus, ut apud Livium est, & ipse ditari volebat, & delinire præda popularium animos. Servilius in oratione pro L. Paulo ait eum præda partienda locupletem se facere potuisse. Et hanc imperatoris portionem sunt qui potius significatam volunt manubiarum nomine, quos inter est Asconius Pedianus. Sed laudatiores illi qui jus suum remittentes nihil sibi de præda ceperunt, qualis is quem dixi Fabricius τ̃ ἐκ δικαίων πλοῦτον ὑπερεωρακὼς ἕνεκα δόξης, *etiam juste partas divitias præ gloria contemnens:* quod ipse se facere ajebat Valerii Publicolæ & aliorum paucorum exemplo: quos M. Porcius Cato imitatus est in Hispaniensi victoria, negans quicquam ad se perventurum è bello captis, præter ea quæ in cibo ac potu insumsisset: addens tamen non à se culpari imperatores qui concessas utilitates sumerent, sed malle se de virtute cum optimis, quam de pecunia cum ditissimis certare. Proxime ad hanc laudem accedunt qui prædam modice delibarunt, ut Pompejus apud Lucanum à Catone laudatur qui

Plura retentis
Intulit.

Lib. I. Liv. l. xlv. III Verr. Plut. M. Catone.

In divisione interdum & absentium habita ratio, ut capto Anxure constituit Fabius Ambustus: interdum ob causam quorundam quamvis præsentium non habita, ut Minutiani exercitus dictatore Cincinnato. Quod autem jus vetere republica imperatores habuerant, id post occupatam rempublicam ad magistros militum translatum ex Codice Iustinianeo apparet, ubi à gestorum insinuatione absolvuntur donationes rerum mobilium vel se moventium, quas magistri militum militibus præstant ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscumque locis degere noscerentur. Sed hæc divisio jam olim sæpe in calumniam patuit, quasi duces ea ratione privatam gratiam captarent, quo nomine accusati Servilius, Corolianus, Camillus, quasi amicis & clientibus de publico largientes. Ipsi contra se tuebantur publico bono, ἵνα οἱ συναράμενοι τοῦ ἔργου τ̃ πόνου καρπὸν κομισάμενοι προθύμως ἐπὶ τὰς ἄλλας στρατείας ἀπαντῶσιν, *ut qui operi adfuerant, fructu laboris percepto ad alias expeditiones fierent promtiores.* quæ Halicarnassensis in hanc rem verba sunt.

Liv. lib. IV. Idem l. III. L. Si quis in redempt. §. similí etiam modo. C. de Donat. Dion. l. VI. & VII. Liv. lib. V. Dion. Halic. lib. VII.

XVIII. Venio ad direptionem. ea militi concessa aut in populatione, aut post prælium oppidive expugnationem ut signo dato discurreretur: quod antiquis sæculis rarius, nec tamen exemplis caruit. Nam Suessam Tarquinius militi diripiendam dedit: castra Æquorum Q. Servilius Dictator: Vejos urbem Camillus: castra Volscorum consul Servilius. Permisit & direptionem L. Valerius in agro Æquorum, Q. Fabius fusis Volscis, captaque Ecetra, mox alii sæpe. Victo Perseo Paulus Consul spolia jacentis exercitus peditibus, equitibus prædam circumjacentis agri concessit. Idem ex Senatusconsulto diripiendas dedit militi * Epiri urbes. * Lucullus victo Tigrane militem à spoliis legendis diu inhibuit, mox certa jam victoria jus spoliandi hostes indulsit. Cicero de Inventione primo inter modos acquirendi dominii ponit, siquid ex hostibus captum sit, * cujus prædæ sectio non venierit. Qui morem hunc improbant,

Diony. l. IV. Liv. lib. IV. Diony. l. IV, VI, IX, X. Liv. l. xlvi. Ap. Mithr.

Hh ajunt

aut quæstorem retulerit, exempla congerere nihil est opus. Illud magis notandum datam prædam aut ejus partem interdum diis, interdum militibus, interdum & aliis. Diis aut res ipsæ datæ, ut spolia quæ Romulus Iovi Feretrio suspendit, aut redacta inde pecunia, ut ex Pometinis manubiis Superbus templum Iovis in monte Tarpejo statuit.

Dion. Halic. lib. 11.
Liv. l. 1.

XVII. Militibus prædam dare priscis Romanis ambitiosum videbatur: uti Sextus Tarquinii Superbi filius, sed Gabiis profugus, prædam militi dilargitus dicitur, ut eo modo potentiam sibi conciliaret. Appius Claudius in senatu similem largitionem arguit ut novam, prodigam, inconsultam. Præda autem militi concessa aut dividitur, aut diripitur. Dividi potest aut ratione stipendiorum, aut * ratione meritorum. Stipendiorum ratione dividi prædam Appius Claudius volebat, si illud obtinere non posset ut redacta inde pecunia in ærarium deferretur. Totum autem dividendi ordinem accurate explicat Polybius: nempe in dies aut vigilias partem exercitus alteram aut minorem ad comportandam prædam mitti solitam: & quod quisque reperisset id jussum in castra perferre ut per tribunos æqualiter divideretur, vocatis ad partem etiam his qui castra servarent (quod & apud Hebræos regi Davidi placuisse & inde in legem transiisse legimus) quique per valetudinem aut delegata ministeria aberant. Interdum non ipsa præda sed redacta inde pecunia prædæ loco militibus donata, quod sæpe in triumpho fiebat. Proportionem hanc invenio, simplex pediti, duplex centurioni, triplex equiti datum. Interdum simplex pediti, equiti duplex. Alias simplex pediti, duplex centurioni, * tribuno & equiti quadruplex. Meritorum etiam sæpe habita ratio, sicut Marcius quod fortiter fecisset * ex præda Coriolana donatus est à Postumio. Vtrovis modo fieret divisio * licebat imperatori, ἐξαίρετον hoc est præcipuum sibi accipere quantum vellet: id est quantum æquum arbitraretur: * quod & aliis interdum virtutis ergo concessum. Euripides Troadibus de nobilioribus feminis Trojanis agens, ait:

Liv. d. lib.
Liv. lib. v.
D. loco.
Lib. x.
1 Sam. xxx, 24.
Liv. l. xlv.
Ibid.
Ibid.
Suet. Cæs. c. 38. & App. 11. Civil.
Liv. d. lib.

τοῖς πρώτοισιν ἐξῃρημέναι
γεραῖ.

Quæ principibus eximia data
Erant Achivis.

Et de Andromacha,

Καὶ τὴν δ' Ἀχιλλέως ἔλαχε παῖς ἐξαίρετον:
Accepit illam Pyrrhus eximiam sibi.

Ascanius de equo apud Virgilium,

Ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti.

Pausaniæ post in Platæis prælium eximia data mulieres, equos, camelos narrat Herodotus. Sic Ocrisiam Corniculanam præcipuam accepit rex Tullius. * Fabricius apud Halicarnassensem in oratione ad Pyrrhum, ἐκείνων δορυκτήτων ἐξὸν μοι λαβεῖν ὁπόσα βουλοίμην: *ex his quæ bello erant capta, licebat mihi quantum vellem excipere.* Isidorus huc respiciens ubi de jure agit militari: *præda*, ait, *decisio & pro personarum qualitatibus*

Lib. iv.

versus Iovinianum: *Ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt, quod sibi non fuerat imperatum.* Ad Pammachium: *semper grandia in audientium ponuntur arbitrio. Non tibi imponitur necessitas, ut voluntas præmium consequatur.* Chrysostomus ad 1 Cor. cap. VII: βελτίονα δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, *meliorem ostendit continentiam.* Ad Rom. VII, 6: κἂν μὴ πειθώμεθα καὶ γέενναν ἠπείλησε, δεικνὺς ὅτι οὐ τῆς φιλοτιμίας τῶν ἀγωνιζομένων τὰ ζητούμενα, ὥσπερ ἡ παρθενία καὶ ἀκτημοσύνη, ἀλλὰ πάντως αὐτὰ ἀνυσθῆναι δεῖ. *nisi præceptis obediamus, Gehennam minatus est, ostenditque hæc quæ postulat, non esse ex iis quæ certantes suopte studio præstant, qualia sunt virginitas & possessionum abdicatio, sed omnino ea debent impleri.* Secunda oratione de jejunio: ἀφῆκεν ἔξω τῶν σταδίων, ἀφῆκεν ἀνωτέρω τῶν ἀγώνων τὴν παρθενίαν· ἵνα καὶ οἱ κατορθοῦντες τὴν οἰκείαν μεγαλοψυχίαν ἐπιδείξωνται, καὶ οἱ μὴ κατορθοῦντες τῆς συγγνώμης ἀπολαύσωσι τοῦ δεσπότου. *Reliquit extra stadia, reliquit supra certandi legem continentiam virginalem, ut & qui id præstant, animi sui ostendant magnitudinem, & qui non præstant, indulgentia Domini fruantur.* Quod mox aptat & ad ἀκτημοσύνην possessionum abdicationem. Adjice quæ habet Gratianus ex Augustino & aliis in causa XIV, quæstione I.

Clemens Alexandrinus] stromateon IV. ubi inter alia de secundas nuptias faciente ait: οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην· οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου. οὐ πληροῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα: *non peccat is quidem in fedus: neque enim ulla lex est quæ prohibeat, sed non implet excellentissimam Euangelicæ vitæ perfectionem.*

Paganam conjugem licite relinquere potest ut sensit Augustinus] Libro I de adulterinis conjugiis ad Pollentium cap. 13, & 18. ex quibus locis multa transcripsit Gratianus in causam XXVIII, quæst. I.

Alias vero licere dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines pœnæ non subjacet] Tertullianus in exhortatione ad castitatem: *Licentia plerunque tentatio est disciplinæ.* ibidem: *omnia licent, sed non omnia pro salute.* Chrysostomus de pœnitentia VIII: ὁ ἀκρίδας ἐκ βοτανῶν ἐσθίων καὶ μέλι ἄγριον τὴν λαμπρὰν παρατιθεμένην καὶ βασιλικὴν τράπεζαν ἐξ αὐθεντίας ἀποστατεῖ. οὐκ ἔξεστί σοι· καίτοι ἰδίῳ βασιλεῖ πάντα ἔξεστι. *Hic qui herbarum cacuminibus vescebatur & fero melle, illi splendidam & regiam mensam sibi apponere solito, cum auctoritate edicit, non licet tibi. Atqui videntur regi omnia licere.* Columella præfatione libri VII: *Nec sane est vindicandum nobis quicquid licet: nam summum jus antiqui putabant summam crucem.* Hieronymus ad Iovinianum: *Et ô vere jus summum, summa malitia.*

Vt à Seneca patre] Inter alia controversiarum libro IV, 24.

Ex tragœdia Euripidis] Ione.

Hæc bellica jura] Servius in excerptis Fuldensibus ad II Æneidos: *Iure belli Politen Pyrrhus occiderat: sed cur ante oculos patris?* Spartianus Severo: *præter eos quos jus prælii absumpsit.* §. V.

Quæ commissa capite luerent, tum quia paludati fecerunt laudamus] Confer quæ supra libro II, cap. I. §. I.

Post modicum tempus] Bembus VII historiæ. Ea defensione utitur Cicero pro Ligario. Exemplum habes apud Livium libro XXV, de civibus Campanis. Alia apud Thucydidem libro I, & V.

Sed ex jure ejus qui ibi imperium habet] confer dicenda infra cap. VI. §. 26.

§. 26. & Albericum Gentilem Hispanicarum Advocationum lib. I, c.6. Wehnerum in consilio Franconico 92.

Livius] Vide simile factum Venetorum Græcos impedientium ne in portu juris Veneti Turcis noceant, apud Chalcocondylam lib. IX. de Venetis & Turcis apud Tunetem, Bembum lib.4. de Pisanis & Genuatibus in Sicilia, Bizarum bello Pisano. de Rostochio & Gripswaldia Paulinum Gotthum.

§. IX. *Et quorum connexa cum Cananæis erat causa*] ut Amalecithæ de quibus Iosephus libro VI, 8, in Saulis rebus: ἐπὶ σφαγὴν γυναικῶν καὶ νηπίων ἐχώρησεν, οὐδὲν ὠμὸν οὐδ' ἀνθρωπίνης σκληρότερον διαπράσσειν φύσεως ἡγούμενος. πρῶτον μὲν πολεμίους ταῦτα δρῶν. *Ad cædem feminarum etiam & puerorum processit, nihil existimans se crudele aut natura humana adversum in eo facere, primum quod hostes erant in quos id fiebat, &c.*

Homericum illud] Ex eodem Homero Severus in Britannos his verbis usus:

μηδ' ὅν τινα γαστέρι μήτηρ
κοῦρον ἐόντα φέροι, μηδ' ὃς φύγοι αἰπὺν ὄλεθρον.
nec qui latet abditus intra
Viscera matris adhuc, fugiet crudelia fata.

Romani capta Ilurgi] Scipio capta Numantia: Iuliani milites in mulieres Daciris relictas. Zosimus III. Idem Iulianus capta Majozamaltha. *Sine sexus discrimine vel ætatis, quicquid impetus reperit, potestas iratorum absumit:* ait Ammianus libro XIV.

§. X. *Ne captivi quidem ab hac licentia exempti*] Elisæus apud Iosephum: τοὺς γὰρ νόμῳ ληφθέντας πολέμου, ἀποκτείνειν ἔλεγε δίκαιον. *belli jure captos interfici justum dicebat.* itaque Virgilius captivum inducit rogantem:

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli
Te precor hanc animam serves, natoque patrique.

LXX millia Slavorum captorum ab Ottone interfecta narrat Withikindus lib. II.

§. XII. *Acceptos in deditionem sine conditione ulla, legas interfici*] Vide Thuanum libro LXX, in anno CIↃIↃLXXX, in rebus Hiberniæ.

Vt triumphi die occiderentur] simile apud Reginonem in anno IↃ CCCCV.

§. XIII. *Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem aut ad pertinaciam*] ut Chalcocondylas libro VIII.

Pari pœna exacta] Vide eundem Diodorum de Spendio & Amilcare Barca in Excerptis Peiresianis.

§. XV. *Et metu infamiæ*] Senatores ad Pyrrhum: ἵνα μὴ τὸ σὸν πάθος ἡμῖν διαβολὴν ἐνέγκῃ. *ne nobis infamiam adferat si quid tibi acciderit.*

Qui licitum volunt hostem veneno occidere] Vide de Venetis Bembum fine libri III.

§. XVI. *De Getis tradit Ovidius*] de Scythis Plinius libro XI, 53: *Scythæ sagittas tingunt viperina sanie, & humano sanguine: irremediabile id scelus mortem illico adfert levi tactu.* de Serviis vide supplementum Helmoldi c. 4.

Sed hoc quoque contra jus est gentium] ideo Ilus Mermerides in Odysseæ A. Vlyssi negat venenum ad spicula,

ἐπεὶ

ἱππέι ῥα θεὺς νεμεσίζεται αὐτ ἰόντας.

Veritus vim Divûm morte carentum.

Sine veneno] cadaveribus, asbesto, quibus usus in obsidione Auximi Belisarius. Procopius Gotthicorum II. calce, ut Turcæ ad Dibibram. Nicetas lib. I de Alexio Isaaci fratre. Sunt talia & apud Ottonem Frisingensem & Guntherum Ligurino. §. XVII.

Fontis vena intercipiantur] Vide Priscum in Excerptis legationum.

Pipinus] Vide Paulum Warnafredi libro VI. §. XVIII.

Q. Mucii Scævolæ] qui Plutarcho ἀνὴρ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀγαθός, *vir ad omnem virtutem egregius.*

Paucioribus idem licuit] Valens pecuniam promisit ei qui Scythæ cujusquam caput attulisset. ita pax obtenta. Zosimus IV.

Laudat Eleazarum Ambrosius] Et Iosephus Antiquæ historiæ XV, 14. Factum non dissimile Theodosii in Eugenium est apud Zosimum libro IV. Gallorum in regem Persarum apud Agathiam: Persarum decem in Iulianum apud Ammianum XXIV. & Zosimum III. Alexii Comneni in Torusen apud Nicetam Choniaten lib. IV de Manuele. Bulgarorum in Nicephorum Imperatorem apud Zonaram.

Qui tali opera uti noluerint] Vide Cromerum p. 113,

Viriati cædes] Scriptor de viris Illustribus: *quæ victoria, quia empta erat, à senatu non probata.* Eutropius: *cum interfectores ejus præmium à Capione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse Imperatorem à suis militibus interfici.* ubi forte legendum, *à Cæpione consule promissum.* Sic quod in Sertorium admissum est, damnat Ammianus libro XXX.

Insidias tales degeneres negat] Sic de Florentio & Barchalba, qui defectorem Procopium adduxerant Ammianus: *si principem legitimum prodidissent, vel ipsa justitia jure cæsos pronuntiaret. si rebellem & oppugnatorem internæ quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis facti oportuerat deferri mercedes.* Sic laudatur Artabanes occiso Gontharide apud historicum Procopium fine Vandalicorum secundi. Adjice de Sechodolii cæde Cromerum libro XXVIII.

Gessisse curam pudicitiæ] & Lucullus narrante Xiphilino. vide edictum Mauri Cabaonis apud Procopium Vandalicorum I. §. XIX.

Vim nefariam] Appianus Mithridatico de Chiis captis: τὰ γύναια καὶ τὰ παιδία βαρβαρικῶς ὑπὸ τῶν ἀγόντων ὑβριζόμενα. *mulieres & pueri barbarum in morem ab iis qui ducebant stuprati.*

Inter Christianos] Servarunt id Belisarius ubique, Totilas captis Cumis & Roma capta. Procopius hæc tradit Gotthicorum III.

Ex ea parte quæ de captiva ducenda] quam facunde explicat Philo libro περὶ φιλανθρωπίας. Iosephus altero contra Appionem: τῶν αἰχμαλώτων προνοήσειν ὅπως αὐτῶν ὕβρεις ἀπῇ, μάλιστα δὲ γυναικῶν. *Lex etiam pro bello captis curam gessit, ut absit ab eis contumelia, maxime à mulieribus.*

In Corsicam deportatum] At Persarum rex Chosroes eum qui Apameæ puellæ vim intulerat, cruci affixit. Procopius Persicorum II.

CAPUT V.

De rebus vastandis eripiendisque.

NOn * esse contra naturam spoliare eum quem honestum est ne-
Offic. III. care, dixit Cicero. Quare mirum non est si jus gentium corrumpi ac rapi permiserit res hostium, quos interficere permiserat. Polybius itaque historiarum quinto jure belli comprehendi ait ut munitiones hostium, portus, urbes, viri, naves, fructus, & si qua
Lib. XXXI. sunt similia, aut eripiantur aut corrumpantur. Et apud Livium legimus *esse quædam belli jura quæ ut facere ita pati sit fas: sata exuri, dirui tecta; prædas hominum pecorumque agi.* Ipsas urbes totas dirutas aut mœnia solo æquata, populationes agrorum, incendia singulis ferme paginis apud historiarum scriptores invenias. Et notandum licere
An. XIII. hæc & in deditos. *Oppidani*, inquit Tacitus, *portis sponte patefactis se suaque Romanis permisere, quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immissus.*

II. Neque jus gentium merum, seposita officiorum aliorum consideratione, de quibus dicemus infra, sacra excipit, id est quæ Deo
L. cum loca. D. de religiosis. aut diis dicata sunt. *Cum loca capta sunt ab hostibus, * omnia desinunt sacra esse*, ait Pomponius Iurisconsultus. *Sacra Syracusarum victoria profana fecerat*, ait Cicero Verrina quarta. Causa hujus rei est, quod quæ sacra dicuntur revera non eripiuntur humanis usibus, * sed publica sunt, sacra autem nominantur à fine cui destinata sunt. Signum ejus quod dico est, quod cum quis populus alteri populo aut Regi se dedit, tum etiam ea dedit quæ divina dicuntur, ut ex formula appa-
Lib. I. *cap.* III. §. 8. ret quam citavimus alibi ex Livio, cui convenit illud in Amphitruone Plauti:

Vrbem, agrum, aras, focos, seque uti dederent.

Deinde:

Deduntque se divina humanaque omnia.

Et ideo Vlpianus publicum jus etiam in sacris ait consistere. Pausanias Arcadicis ait morem fuisse Græcis barbarisque communem, ut res sacræ arbitrii eorum fierent qui urbes cepissent. Sic Iovis Hercæi simulacrum Troja capta concessum Sthenelo, multaque alia ejus moris exempla commemorat. Thucydides lib. IV: τὸν νόμον τοῖς Ἕλλησιν εἶναι, ὧν ἂν ᾖ τὸ κράτος τῆς γῆς ἑκάστης ἤν τε πλέονος ἤν τε βραχυτέρας, τούτων καὶ τὰ ἱερὰ ἀεὶ γίγνεσθαι. *jus hoc apud Græcos esse, ut qui imperium obtineant in terra aliqua magna aut parva, * eorum sint & templa.* A quo non
Ann. XII. discrepat illud apud Tacitum: *Cunctas ceremonias Italicis in oppidis, templaque & numinum effigies, juris atque imperii Romani esse.* Quare &
L. inter stipulantem. §. *sacrum, & l. continuus.* §. *cum quis. D. de verb. oblig.* populus ipse mutata voluntate potest ex sacro profanum facere, quod non obscure indicant Iurisconsulti Paulus & Venulejus: & temporum necessitate videmus res sacras ab his qui sacraverant * in belli usus conversas, ut à Pericle sub pollicitatione restituendi tantundem, à Magone in Hispania, à Romanis bello Mithridatico, à Sulla,

à Sulla, Pompejo, Cæsare atque aliis factum legimus. Apud Plutarchum Tiberius Gracchus: *ἱερὸν καὶ ἄσυλον οὐδὲν οὕτως ἐστὶν, ὡς τὰ τῶν θεῶν ἀναθήματα. χρῆσθαι δὲ τούτοις καὶ κινεῖν καὶ μεταφέρειν ὡς βούλεται τὸν δῆμον οὐδεὶς κεκώλυκε.* *Nihil tam sacrum sanctumque est quam quæ Deorum honori dicantur. Et his tamen uti populum, hæc transmovere nemo prohibet.* * In controversiis Senecæ patris legimus, *Pro republica plerunque templa nudantur, & in usum stipendii dona conflamus.* Trebatius jurisconsultus temporum Cæsaris: Macr. sat. III. * *profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est.* Hoc ergo gentium jure usus Germanicus in Marsos, narrante Tacito: *profana simul & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum quod Tanfana vocabant, solo æquantur.* Ann. I. Pertinet huc illud Virgilii:

Colui vestros si semper honores
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

Deorum donaria * capi à victoribus solere notavit Pausanias: & Cicero belli legem id vocat de P. Servilio loquens: Lib. VIII. *Signa, inquit, & ornamenta ex urbe hostium vi & virtute capta belli lege atque imperatorio jure sustulit.* Verr. III. Sic Livius templorum ornamenta quæ Syracusis Marcellus Romam advexit *parta* ait *belli jure.* Lib. XXV. C. Flaminius pro M. Fulvio: *Signa ablata & cætera facta quæ captis urbibus soleant.* * Fulvius quoque in oratione belli jus hoc ipsum appellat. Et Cato in oratione apud Salluftium referens quæ victis solent accidere, ponit & * fana spoliari. XXXIX. Illud tamen verum est, si quo in simulacro numen aliquod inesse credatur, id violari aut corrumpi nefas ab iis qui in ea persuasione conveniunt: & hoc sensu impietatis, aut læsi etiam gentium juris accusantur interdum, qui talia commiserunt, nimirum ex talis opinionis positione. Aliud est si hostes non idem sentiant: sicut Iudæis non permissum tantum, sed & præceptum est gentium simulacra abolere. Deut. VII. 5. nam quod sibi accipere vetantur, id eam causam habet quo magis Hebræi superstitiones gentium detestarentur, impuritatis admoniti ipso contractus interdicto; non quasi alienis sacris parceretur, quomodo * Iosephus exponit, Romanis haud dubie blandiens, sicut & in expositione præcepti alterius, de non nominandis gentium diis, quod ille ita explicat quasi illis obloqui vetarentur, cum revera honoris causa aut sine abominatione eos nominare lex non fineret. Sciebant quippe Hebræi Dei certissimo monitu in simulacris illis non habitare, aut Dei spiritum, aut bonos Angelos, aut vim astrorum, ut deceptæ gentes existimabant, sed pravos & humano generi infestos Dæmonas, ita ut recte dixerit Tacitus in Iudæorum institutis describendis *profana illic omnia quæ apud nos sacra.* Hist. V. Non mirum ergo est si templa profani cultus à Maccabæis incensa non semel legimus. 1 Macc. V, & X. Sic & Xerxes cum simulacra Græcorum corrupit, nihil fecit contra jus gentium, etsi multum id ad invidiam exaggerant Græci scriptores. Asc. Ped. in Verr. III. Nam * Persæ non credebant in simulacris esse ulla numina, sed Deum esse Solem & portionem ejus aliquam ignem. Lege Hebræa, ut idem Tacitus recte, *templi limine præter sacerdotes arcebantur.* At Pompejus eodem auctore *templum jure victoria ingressus est:* aut ut Augustinus rem eandem narrat *non devotione* De Civ. Dei lib. XVIII. c. 45.

supplicis, sed jure victoriæ: bene ille quod templo pepercit, & rebus
Pro Flacco. templi, quanquam ut Cicero diserte ait, pudore & obtrectatorum metu, non religione: male quod ingressus est, quippe contemto
Dan.v,23. vero Deo, quod & Chaldæis exprobrant Prophetæ: quam etiam ob causam quidam factum arbitrantur singulari Dei providentia, ut is quem dixi Pompejus quasi in conspectu Iudææ trucidaretur, ad Cassium Ægypti promontorium. at si spectes opinionem Romanorum, nihil in eo factum contra jus gentium. Sic idem Templum excidio datum à Tito Iosephus memorat, additque factum
Bell. Iud. lib vi, c 24. & 34. τῷ ἔ πολέμυ νόμῳ.

III. Quod de sacris diximus, idem & de religiosis intelligi debet. nam hæc quoque non mortuorum sunt, sed viventium, sive populi alicujus sive familiæ. Quare sicut sacra loca ab hostibus capta, ita & religiosa talia esse desinere scripsit dicto loco Pomponius, &
L. Sepulchra. D. de sepulchro violato. Paulus Iurisconsultus: *Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt, ideoque lapides inde sublatos in quemlibet usum convertere possumus:* quod ita tamen intelligendum ne ipsa mortuorum corpora male tractentur, quia id contra jus est hominum sepeliendorum, quod jure gentium introductum alibi demonstravimus.

IV. Illud hic breviter repetam non vi sola res hostium hostibus eripi ex jure gentium, sed & dolos qui perfidia careant permissos censeri, imo alienæ perfidiæ incitationem. Nimirum ad minora & frequentia hæc delicta ita connivere cœpit jus gentium, sicut leges civiles ad meretricium & improba fœnora.

Annotata ad Caput v.

§. I. *Non esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare*] Suetonius Nerone XL, *tanquam occasione nata spoliandarum jure belli opulentissimarum provinciarum.* Cyprianus de Mortalitate: *Sic cum irruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul captivitas vastat.*

§. II. *Omnia desinunt sacra esse*] Tertullianus Apologetico: *Porro bella & victoria, captis & eversis plurimum urbibus constant: id negotium sine Deorum injuria non est, eadem strages mœnium & templorum. pares cades civium & sacerdotum: nec dissimiles rapinæ sacrarum divitiarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorum quot trophæa. tot de Diis quot de gentibus triumphi. tot manubiæ, quot manent adhuc simulacra captivorum deorum.* mox: *Et bene, quod si quid adversi urbibus accidit, eadem clades templorum quæ & mœnium fuerant.*

Sed publica sunt] Marsilius Patavinus in defensore Pacis cap. v, p. 2. Nicol. Boërius Decis. LXIX, num. I. Bossius in crim. de foro competente num. 101. Cothmannus conf. 100, num. 30.

Eorum sint & templa] ostendit hunc morem & Polybii locus infra capite VIII, §. 4.

In belli usus conversas] ut à Syracusis tempore Timoleontis, in cujus vita id habet Plutarchus. Chii mulctam sibi à Mithridate indictam etiam è sacris vasis conficiunt. Appianus Mithridatico. Plinius lib. VII, cap. ultimo de Porcio Catone agens: *Idem arbores religiosas lucosque*

lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto: cujus rei rationem quoque eodem volumine tradidit. Sulla bello Mithridatico donaria ab Olympia, Epidauro, Delphis abstulit, Plutarcho narrante, & Appiano. idem pretium restituit. Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Augustus ex templis thesauros accepit mutuos, Appiano docente civilium V. vasa sacra ab Agapeto oppignorata tradit Cassiodorus XII, 20. Heraclius in gravi necessitate vasa Ecclesiæ in nummos vertit, sed postea pretium reddidit, ut narrat Theophanes. vide & Annam Comnenam libro V, & libro VI. Cromerum libro XXIII. orationem Laurentiani apud Bembum libro VI. Adde quæ infra dicentur capite XXI, §.23.

In controversiis Seneca] in Excerptis IV, 4.

Profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est] Servius ad Æneidos II, de Cereris templo: *Æneas scit ante esse profanatum.* idem habet ad III, & ad IX Æneidos & ad XII. Ad Eclogam vero septimam: *Dona oblata numinibus tam diu sacra sunt, & dona possunt dici, quamdiu non fuerint profanata.*

Capi à victoribus solere] Virgilius Æneidos V,

Neptuni sacro Danais de poste refixum.

Plutarchus Fabio narrat, signum ab eo Herculis Tarenti captum missumque in Capitolium: reliquos Deos Tarentinis relictos ut iratos. Huc spectat & quod modo ex Tertulliano attulimus, & ejusdem hoc ad Nationes II: *Tot deinde de Diis quot de gentibus triumphi: manent & simulacra captiva: & utique sentiunt, quos non amant.*

Fulvius] Vide Polybium excerpto legationum 27.

Fana spoliari] Vide Cromerum libro XVII. de rebus Antiochensis Ecclesiæ captis à Chosroë, vide Procopium Persicorum II.

Iosephus] Antiquæ historiæ IV, 8. & libro adversus Appionem altero.

Persæ non credebant in simulacris ulla esse numina] Diogenes Laertius initio, τὰ ἢ ξοάνα καταγινώσκειν τὺς μάγυς: *damnari simulacra à magis.*

CAPUT VI.

De jure acquirendi bello capta.

I. *Circa acquisitionem rerum bello captarum, quale jus naturæ.*
II. *Quale jus gentium: cujus testimonia adduntur.*
III. *Quando res mobilis capta censeatur ex Gentium jure:*
IV. *Quando agri.*
V. *Res quæ non sunt hostium non acquiri bello.*
VI. *Quid de rebus repertis in navibus hostium?*
VII. *Iure gentium nostra fieri quæ hostes nostri aliis bello eripuerant, quod testimoniis probatur.*
VIII. *Refellitur sententia statuens res captas ab hostibus omnino singulorum capientium fieri.*
IX. *Naturaliter & possessionem & dominium per alium acquiri.*
X. *Distinctio actuum bellicorum in publicos & privatos.*
XI. *Agros acquiri populo aut ejus cujus est bellum.*
XII. *Res mobiles & se moventes actu privato captas singulorum capientium fieri;*
XIII. *Nisi lex civilis aliud statuat.*
XIV. *Captas actu publico fieri populi aut ejus cujus est bellum:*
XV. *Arbitrium tamen in res tales aliquod solere imperatoribus concedi:*
XVI. *Qui aut eas referunt ad ærarium:*
XVII. *Aut dividunt militi: & quomodo:*

bus ac laboribus justa divisio, ac principis portio. Tarquinius Superbus, ut apud Livium est, & ipse ditari volebat, & delinire præda popularium animos. Servilius in oratione pro L. Paulo ait eum præda partienda locupletem se facere potuisse. Et hanc imperatoris portionem sunt qui potius significatam volunt manubiarum nomine, quos inter est Asconius Pedianus. Sed laudatiores illi qui jus suum remittentes nihil sibi de præda ceperunt, qualis is quem dixi Fabricius τὸν ἐκ δικαίων πλοῦτον ὑπερεωρακὼς ἕνεκα δόξης, *etiam juste partas divitias præ gloria contemnens:* quod ipse se facere ajebat Valerii Publicolæ & aliorum paucorum exemplo: quos M. Porcius Cato imitatus est in Hispaniensi victoria, negans quicquam ad se perventurum è bello captis, præter ea quæ in cibo ac potu insumsisset: addens tamen non à se culpari imperatores qui concessas utilitates sumerent, sed malle se de virtute cum optimis, quam de pecunia cum ditissimis certare. Proxime ad hanc laudem accedunt qui prædam modice delibarunt, ut Pompejus apud Lucanum à Catone laudatur qui

Lib. I. — Liv. l. xlv. — III Verr. — Plut. M. Catone.

Plura retentis
Intulit.

In divisione interdum & absentium habita ratio, ut capto Anxure constituit Fabius Ambustus: interdum ob causam quorundam quamvis præsentium non habita, ut Minutiani exercitus dictatore Cincinnato. Quod autem jus vetere republica imperatores habuerant, id post occupatam rempublicam ad magistros militum translatum ex Codice Iustinianeo apparet, ubi à gestorum insinuatione absolvuntur donationes rerum mobilium vel se moventium, quas magistri militum militibus præstant ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscumque locis degere noscerentur. Sed hæc divisio jam olim sæpe in calumniam patuit, quasi duces ea ratione privatam gratiam captarent, quo nomine accusati Servilius, Corolianus, Camillus, quasi amicis & clientibus de publico largientes. Ipsi contra se tuebantur publico bono, ἵνα οἱ συναράμενοι τοῦ ἔργου τ πόνου καρπὸν κομισάμενοι προθύμως ἐπὶ τὰς ἄλλας στρατείας ἀπαντῶσιν, *ut qui operi adfuerant, fructu laboris percepto ad alias expeditiones fierent promtiores.* quæ Halicarnassensis in hanc rem verba sunt.

Liv. lib. IV. — Idem l. III. — L. Si quis in redempt. §. simili etiam modo. C. de Donat. — Dion. l. VI, & VII. — Liv. lib. V. — Dion. Halic. lib. VII.

XVIII. Venio ad direptionem. ea militi concessa aut in populatione, aut post prælium oppidive expugnationem ut signo dato discurreretur: quod antiquis sæculis rarius, nec tamen exemplis caruit. Nam Suessam Tarquinius militi diripiendam dedit: castra Æquorum Q. Servilius Dictator: Vejos urbem Camillus: castra Volscorum consul Servilius. Permisit & direptionem L. Valerius in agro Æquorum, Q. Fabius fusis Volscis, captaque Ecetra, mox alii sæpe. Victo Perseo Paulus Consul spolia jacentis exercitus peditibus, equitibus prædam circumjacentis agri concessit. Idem ex Senatusconsulto diripiendas dedit militi * Epiri urbes. * Lucullus victo Tigrane militem à spoliis legendis diu inhibuit, mox certa jam victoria jus spoliandi hostes indulsit. Cicero de Inventione primo inter modos acquirendi dominii ponit, siquid ex hostibus captum sit, * cujus prædæ sectio non venierit. Qui morem hunc improbant,

Diony. l. IV. — Liv. lib. IV. — Diony. l. IV, VI, IX, X. — Liv. l. xlvi. — Ap. Mithr.

ajunt avidas in direptiones manus præripere fortium bellatorum præmia, cum ita ferme eveniat, * ut qui segnior sit prædetur, at fortissimus quisque laboris periculique præcipuam partem petere soleat, quæ sunt verba Appii apud Livium: unde non longe abit Cyri illud apud Xenophontem: ἐν τῇ ἁρπαγῇ δὲ οἶδ' ὅτι οἱ πονηροὶ πλεονεκτήσαιεν ἄν. Sed contra dicitur, gratius id fore lætiusque quod sua quisque manu ex hoste captum domum retulisset, quam si multiplex accepisset alterius arbitrio. Interdum quoque concessa direptio quod impediri non posset. In expugnatione Cortuosæ Hetruscorum oppidi, narrante Livio, *publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quam consilium segnius fuit. jam militum præda erat, nec nisi per invidiam adimi poterat.* Sic & Gallogræcorum castra à C. Helvii agmine direpta legimus contra ducis voluntatem.

Lib. VI. * *Ibid.* *Lib. VI.* *Livius libro XXXVIII.*

XIX. Quod dixi aliis interdum extra milites prædam aut pecuniam è præda redactam concedi solere, id ferme ita contigit ut his qui tributum ad bellum contulerant tantundem redderetur. Ludos quoque ex manubiis interdum instructos notes.

Dion. Hal. lib. V.

XX. Neque vero diversis tantum bellis aliter atque aliter usurpatum, sed eodem bello eadem præda sæpe in usus diversos impensa aut partibus divisis aut rerum generibus distinctis. Sic Camillus decimam ex præda * Apollini Pythio dedit, Græcorum exemplo, sed quod primitus ab Hebræis venerat: Quo tempore sub decima prædæ vota, non res moventes tantum, sed & urbem, & agros venire à pontificibus judicatum est. Eodem victore prædæ de Faliscis pars maxima ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum. Sic & L. Manlius *prædam aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura ut quam æquissima esset per milites divisit.* quæ Livii verba sunt. Genera in quæ præda dividi potest sunt hæc: homines captivi, armenta & greges, quæ Græci, cum proprie loquuntur λείαν vocant, pecunia, res mobiles aliæ pretiosæ aut viliores. Q. Fabius Volscis devictis λείαν & spolia per quæstorem vendi jubet: argentum ipse defert. Idem Volscis & Æquis devictis captivos extra Tusculanos militi donat, & in agro Ecetrano homines ac pecora diripienda concedit. L. Cornelius Antio capto aurum, argentum, æs in ærarium defert: captivos & prædam per quæstorem vendit: militi ea permittit, quæ ad victum & vestem pertinebant. Nec dissimile huic Cincinnati institutum, qui Corbione Æquorum oppido accepto pretiosiora prædæ Romam misit: cætera centuriatim divisit. Camillus captis Vejis præter pecuniam ex venditione captivorum nihil in publicum redegit. Hetruscis devictis, captivisque venditis, ex ea pecunia aurum matronis quod contulerant persolvit, pateras tres aureas in Capitolio posuit. Cosso dictatore, ex Volscis præda omnis præter libera corpora militi concessa est. Fabricius superatis Lucanis, Brutiis, Samnitibus militem ditavit, tributa civibus reddidit, quadringenta talenta * in ærarium retulit. Q. Fulvius & Appius Claudius cum Hannonis capta essent castra, prædam vendiderunt, diviseruntque, donatis quorum opera fuerat singularis. Scipio capta Carthagine quæ in urbe erant dedit diripienda militi, excepto auro, argento,

Liv. l. V. *Ibid.* *Lib. XXXVIII.* *Dionys. lib. VIII.* *Idem lib. X.* *Ibidem.* *Liv. lib. X.* *Liv. lib. V.* *Dionysius fragm.* *Lib. VI.* *Livius libro XXVII.* *Liv. l. XXV.*

to, donariis. Acilius capta Lamia partim divisit, partim vendidit prædam. Cn. Manlius victis Gallogræcis, concrematis ex Romana superstitione hostium armis, cæteram prædam conferre omnes jussit, & aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura, ut quam æquissima esset, in milites divisit. *App. Pun.* *Livius libro* xxxvii. *Idem libro* xxxviii.

XXI. Ex his quæ diximus apparet, non minus apud Romanos quam apud alias gentes plerasque prædam fuisse populi Romani, sed ejus dispensandæ arbitrium aliquod imperatoribus concessum, ita tamen ut quod ante diximus, rationem actus sui populo deberent. quod inter alia docet exemplum L. Scipionis, qui damnatus est peculatus judicio, ut loquitur Valerius Maximus, quadringenta octoginta argenti plus accepisse quam in ærarium retulisset: & aliorum quos ante retulimus. M. Cato in oratione quam de præda scripsit, vehementibus atque illustribus verbis, ut ait Gellius, de impunitate peculatus atque licentiæ conquestus est: ex qua oratione hoc exstat fragmentum: *Fures privatorum furtorum in nervo atque compedibus ætatem agunt. Fures publici in auro atque purpura.* Idem alibi dixerat, *mirari se audere quemquam capta bello signa pro supellectile domi statuere.* Ita & Verri peculatus invidiam auget Cicero, quod signum sustulisset, & quidem captum de præda hostium. Nec imperatores tantum, sed & milites peculatus prædæ nomine tenebantur, si nempe eam in publicum non detulissent: adigebantur enim omnes sacramento, ut ait Polybius, περὶ τοῦ μηδὲν νοσφίζεσθαι μηδὲν τῶν ἐκ τῆς διαρπαγῆς, ἀλλὰ τηρεῖν τὴν πίστιν κατὰ τὸν ὅρκον: *nihil quenquam ex præda interversurum, sed fidem servaturos ex religione sacramenti.* Quo forte referri potest formula jurisjurandi apud Gellium, qua militi imperatur nequid tollat in exercitu decemque millia passuum prope, quod pluris sit nummi argentei, aut si sustulerit ad Consulem proferat, aut triduo proximo profiteatur. Hinc intelligi potest quid sit quod Modestinus dicit: *Is qui prædam ab hostibus surripuit peculatus tenetur:* quod vel unum satis esse debuit ut juris interpretes moneret ne ex hostibus capta singulis acquiri crederent, cum constet peculatum non esse nisi in re publica, sacra aut religiosa. Hæc omnia eo pertinent, ut appareat, quod supra diximus, semota lege civili & primo, in bellicis actibus capta populi aut regis bellum gerentis fieri. *Lib.* v, *c.* 3. *& Liv. lib.* xlv. *Lib.* 11, *c.* 18. *Prisc. libro* vii. *Verr.* iv. *Lib.* xvi, *c.* 4. *L. penult. ad l. Iul. pecul.* *L.* 1. *eod. tit.*

XXII. Addidimus semota lege civili & primo sive directe: illud quia de rebus nondum actu quæsitis lex ad utilitatem publicam potest imperare, sive lex illa lex populi est ut apud Romanos, sive regis, ut apud Hebræos & alibi. Sub legis autem nomine etiam consuetudinem recte introductam volumus comprehendi. Alterum illud eo pertinet, ut sciamus sicut res alias ita & prædam posse à populo aliis concedi, nec tantum post acquisitionem, sed & ante eam, ita ut subsecuta captura conjungantur actiones brevi manu ut loquuntur Iurisconsulti: nec tantum ea concessio nominatim fieri potest, sed & in genere, ut viduis, senibus & egentibus pupillis pars prædæ data est temporibus Maccabaicis, aut etiam personis incertis ad exemplum missilium quæ Romani Consules capientium faciebant. Neque vero hæc juris translatio quæ lege aut concessu fit *II Mac.* viii, 28, 30.

ſemper mera donatio eſt, ſed interdum contractus, interdum aut ſolutio ejus quod debetur, aut remuneratio ob damna quæ quis paſſus eſt, aut ob id quod ipſe bello impendit, ſive ſumtu ſive opera, ut cum ſocii aut ſubditi nullo ſtipendio militant, aut non tali quod operæ reſpondeat. Nam ex his cauſis prædam aut omnem aut ejus partem concedi ſolitam videmus.

XXIII. Et illud quidem tacita conſuetudine ubique ferme inductum Iuriſconſulti noſtri notant, ut ſua faciant quæ capiunt aut ſocii aut * ſubditi qui ſine ſtipendio & ſuo ſumtu ſuoque periculo bellum gerunt. * Ratio in ſociis eſt evidens quia naturaliter ſocius ſocio tenetur ad reparationem damnorum quæ ob negotium commune aut publicum eveniunt. Adde quod opera quoque gratis præſtari vix ſolet. *Sic medicis*, ait Seneca †, *pretium operæ ſolvi quod deſerviunt, quod à rebus ſuis avocati nobis vacant*. In oratoribus idem æquum judicat Quintilianus, quia hæc ipſa opera tempuſque omne alienis negotiis datum facultatem aliter acquirendi recidunt: quod Tacitus dixit ‡ *omitti curas familiares ut quis ſe alienis negotiis intendat*. Credibile ergo eſt, niſi cauſa alia appareat, puta aut beneficentia mera, aut contractus antecedens, * ſpem ex hoſtibus lucrandi ſpectatam in damni & operæ compenſationem.

Cald. conſ. 85. Ioh. Lupus de bello. §. ſi bene advertas. Iaſ. in l. quod apud hoſtes: de Legatis 1. Franc. à Ripa in l. 1 de acq poſſ. n. 5. Covar. ad C. peccatum, p. 2. §. 11. Bonfin. l. IV. dec. 5.

† *IV. de Benef. 15.*

‡ *Ann. IX.*

XXIV. In ſubditis id non æque evidenter procedit: quia hi operam civitati ſuæ debent: ſed contra occurrit quod ubi non omnes ſed aliqui militant, his ipſis à corpore civitatis retributio debetur ejus quod plus cæteris operæ aut ſumtus impendunt, multoque magis damnorum, in cujus retributionis certæ locum ſpes prædæ totius aut partis incertæ facile, nec ſine ratione conceditur. Sic Poëta,

Præda ſit hæc illis quorum meruere labores.

* De ſociis exemplum eſt in fœdere Romano, quo Latini in prædæ partem æquam admittuntur in iis bellis, quæ populi Romani auſpiciis gerebantur. Sic in bello quod Ætoli gerebant adjutoribus Romanis, Ætolis quidem urbes & agri, Romanis autem captivi & res mobiles cedebant. Poſt victoriam de rege Ptolemæo partem prædæ Athenienſibus dedit Demetrius. Ambroſius hiſtoriam tractans Abrahami moris hujus æquitatem oſtendit: *Sane his qui ſecum fuiſſent in adjumentum fortaſſe ſociati, partem emolumenti tribuendam aſſerit, tanquam mercedem laboris*. De ſubditis exemplum eſt in populo Hebræo, apud quem pars prædæ dimidia cedebat * his qui in procinctu fuerant. Sic & Alexandri miles prædam privatis ereptam ſuam faciebat, niſi quod eximia quædam ſolitus eſſet ad regem referre: unde accuſatos eos videmus qui ad Arbela conſpiraſſe dicebantur de præda omni ita ſibi vindicanda, ut nihil in ærarium deferrent. At quæ publica hoſtium aut regis fuerant, exemta erant huic licentiæ. Ita legimus Macedonas cum Darii caſtra ad Piramum amnem irrupiſſent, ingens auri argentique pondus diripuiſſe, nec quicquam reliquiſſe intactum, * præter regis tabernaculum: *tradito more*, inquit Curtius, *ut victorem victi regis tabernaculo exciperent*: unde non abit mos Hebræorum qui victi regis coronam regi imponebant victori: eidemque aſſignabant

Prop.

Liv. l. IV. & XXIV.

Dionyſ. l. VI.

Polyb. l. XI.

Plut. Demetrio.

Livius libro XXXIII.

Lib. 1 de Abrah. c. 3.

Num. XXXI, 27, 47.

1 Sam. XXX, 22, & deinceps.

II Mac. VIII, 28, 30.

Plut. Apopht.

bant (quod in Thalmudicis Digestis legitur) regiam supellectilem bello captam: & quod in rebus gestis Caroli Magni legimus cum is Hungaros vicisset, privatas opes militi, regias ærario cessisse. At apud Græcos λάφυρα erant publica ut ante ostendimus, σκῦλα singulorum. Vocant autem σκῦλα ea quæ durante certamine eripiuntur hosti, λάφυρα quæ post certamen: quod discrimen & aliis gentibus nonnullis placuit. At apud Romanos veteri quidem republica non tantum fuisse concessum militibus, satis apparet ex his quæ supra diximus. Plusculum indulgeri cœpit militi in bellis civilibus. Ita à Sullano milite Æquulanum direptum legas. Et Cæsar post pugnam Pharsalicam castra Pompejana militi dat diripienda cum hoc dicto apud Lucanum,

Superest pro sanguine merces,
Quam monstrare meum est, nec enim donare vocabo
Quod sibi quisque dabit.

Bruti & Cassii castra diripuerunt Octaviani & Antoniani milites. Bello civili alio Flaviani ad Cremonam ducti, quanquam instabat nox, coloniam divitem festinant impetu capere; veriti alioqui ne opes Cremonensium in sinu præfectorum legatorumque essent, gnari scilicet, ut Tacitus loquitur: *expugnatæ urbis prædam ad militem, deditæ ad ducem pertinere.* Atque id languescente disciplina eo libentius concessum militi, ne manente periculo omissis hostibus præda manus impediret, quod plurimas sæpe victorias corrupit. Cum castellum Volandum in Armenia Corbulo expugnasset: *Imbelle vulgus*, narrante Tacito, *sub corona venditum, reliqua præda victoribus cessit.* Apud eundem scriptorem in prælio Britannico Suetonius suos hortatur ut cædem continuent, prædæ immemores: addens parta victoria cuncta ipsis cessura: qualia & alibi passim invenias. Adde quod * ex Procopio jam modo attulimus. Sunt autem quædam tam exigua ut publicari digna non sint. Hæc ubique solent capientes sequi populi concessu. Talia erant vetere Romana republica, hasta, hastile, ligna, pabulum, uter, follis, facula, & si quid minoris esset nummi argentei. Nam has exceptiones sacramento militari additas apud Gellium legimus. Cui non dissimile est quod nautis etiam stipendio militantibus conceditur. Galli despoliationem aut pilagium vocant, & eo comprehendunt vestem, aurum quoque & argentum intra decem scutatos. Alibi pars aliquota prædæ militibus datur, ut in Hispania * modo quinta, modo tertia, alias dimidia penes regem manet: & septima, interdum decima penes ducem exercitus: cætera sunt capientium, * exceptis navibus bellicis quæ totæ regi cedunt. Est & ubi operæ periculi sumtuumque habita ratione partitio instituitur, ut apud Italos captæ navis pars tertia cedit domino navis victricis, tantundem ferunt quorum merces in navi erant, tantundem hi qui pugnaverunt. Nec non & illud accidit, ut qui suo periculo ac sumtu bellum ministrant non totam prædam auferant, sed partem debeant publico, aut ei qui ex publico jus suum trahit. Sic apud Hispanos si in bello naves privatis sumtibus instruantur, de præda pars regi, pars & maris præfecto debetur. Galliæ moribus decimam fert maris præfectus; sic

II Samuel. XII, 30. Tit. de Rege. Arius de bello n. 162. Bellin. p. 2, tit. 18. n. 3. Donell l IV. Com. c. 21. Sylv. in verbo bellum 1. in p. ex Rosell. Wesemb. ad ¶ item ex Inst. de rer. divis. App. civil. I. Lib. VII. App. civil. IV. Tac. Histor. III. Tac. Ann. XIII. Ann. XIV. Lib. XVI. c. IV. Const. Gall. lib. XX, tit. XIII. art. 10, & 16. Leg. Hisp. lib. IV, tit. XXVI. p. 2. Consulatus Maris cap. CCLXXXV. Lib. XIX, tit. XXVI, p. 2, l. 14.

Consl. Gall. l. xx, tit. 14, art. 1. Instruct. rei maris. c. xxii.

& apud Hollandos : sed hic quinta prius prædæ pars à republica deducitur. Terra vero passim nunc usurpatur, ut in direptionibus oppidorum & præliis suum quisque faciat quod cepit : in excursibus vero capta communia fiant eorum qui in comitatu sunt, inter ipsos pro dignitatis ratione partienda.

XXV. Hæc autem eo pertinent ut sciamus si apud populum bello non permixtum controversia oriatur de re bello capta, addicendam rem ei cui favent leges aut mores populi à cujus partibus res capta est : quod si ejus nihil probetur, ex jure gentium communi rem ipsi populo adjudicandam, si modo ea res in actu bellico capta est. Nam ex his quæ dicta jam ante à nobis sunt satis apparet non omnino verum esse id quod pro Thebanis adfert Quintilianus; in eo quod in judicium deduci potest, nihil valere jus belli, nec armis erepta, nisi armis posse retineri.

Lib. v, c. iv.

XXVI. Quæ vero res hostium non sunt, * etsi apud hostes reperiantur, capientium non fiunt : id enim, ut jam ante diximus, nec naturali juri congruit, nec jure gentium introductum est. Sic Romani Prusiæ dicunt : * *Si ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere.* Si quod tamen in illis rebus jus habuit hostis quod possessioni connectatur, puta pignoris, retentionis, servituris, id quominus capientibus acquiratur nihil obstat. Solet & hoc quæri, an extra territorium utriusque partis bellum gerentis capta fiant capientium : quod & de rebus & de personis solet in controversiam vocari. Si jus solum gentium respicimus, puto locum hic non considerari, sicut & hostem ubique recte interfici diximus. Sed qui in eo loco imperium habet potest lege sua prohibere ne id fiat ; & si contra legem factum sit, de eo tanquam de delicto poscere potest ut sibi satisfiat. Simile est quod in agro alieno capta fera dicitur capientium fieri, sed à domino agri prohiberi posse accessum.

Hoc cap. §. 5.

Liv. lib. iv.

L. quod enim. D. de acq. re. dom. L. Divus Pius D. de servit. præd. rust.

XXVII. Ius autem hoc externum acquirendi res bello captas ita proprium est belli solennis ex jure gentium, ut in aliis bellis locum non habeat, nam in bellis aliis inter exteros res non acquiritur vi belli, sed in compensationem debiti quod aliter obtineri non potest. In bellis autem inter cives, sive magna ea, sive parva sint, nulla fit dominii mutatio nisi auctoritate judicis.

Silv. in verbo bellum. 1. 9. 3. & 9. 11. vers. octavo.

Annotata ad Caput VI.

§. I. *Qua aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus*] Libro II, cap. VII, §. 2.

Intra æquum pœnæ modum] Libro II, c. 20.

Decimam Deo dedit] Et alimenta servis & partem prædæ sociis. vide Iosephum in hac historia, & quæ infra cap. XVI, 3.

Illud cepi] Chaldæus interpretatur id factum precibus ad Deum, qui singulari quadam benevolentia Sicima & Iacobo & posteris ejus conservaverit.

§. II. *Apud Plutarchum in vita Alexandri*] ibidem νικῶντας προσκτᾶσθαι καὶ τὰ τῶν πολεμίων. *vincentes etiam ea quæ hostium sunt sibi acquirere.*

Ademisse

Ademisse se ait belli jure] Diodorus Siculus excerptis Peiresianis num. 467 : τὰ διὰ τῶν ὅπλων κτηθέντα τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ μὴ προΐεσθαι : *quæ armis quæsita essent & parta belli jure, non dimittenda.* Gotthi apud Agathiam lib. II de Theuderico rege, postquam is Odoacrum vicerat, ἐκεῖνος πάντα κατέσχε τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ. *quæ ejus fuerant omnia tenuit belli jure.*

Per horas viginti quatuor] Etiam terra id observari discas è Thuano libro CXIII, in anno CIↃ IↃXCV. Ex Germanicis legibus id venit, ad exemplum ejus quod de fera vulnerata constitutum apud ipsos non sine ratione fuerat, ut lege Langobardorum lib. I, tit. XXII, §. 6. Idem in Anglia & Castellæ regno servari ait Albericus Gentilis Hispanicæ Advocationis l. 3. §. III.

Hostiles censeri res in hostium navibus repertas] Sed neque amicorum naves in prædam veniunt ob res hostiles nisi ex consensu id factum sit dominorum navis. L. Cotem. D. de Publicanis. Rodericus Zuarius libro de Usu maris, consilio II, num. 6. Atque ita interpretandas puto leges Galliæ quæ ex rebus naves, ex navibus res prædæ subjiciunt, quales sunt Francisci I, data anno CIↃ IↃXLIII, cap. 42. Henrici III, anno CIↃ IↃLXXXIV, mense Martio, capite 69. lex Portugallica libro I, tit. XVIII. Alioqui res ipsæ solæ in prædam veniunt. Meursius Danicorum libro II. Sic bello Venetorum cum Genuensibus pertentatæ Græcorum naves & extracti si qui hostium laterent. Gregoras libro IX. vide & Crantzium Saxonicorum II. & Albericum Gentilem advocationis Hispanicæ l. 20. §. VI.

Sic & David] Sic Resin rex Syriæ Elotham urbem quæ Idumæorum fuerat non Idumæis sed Syris tradidit habitandam, secundum lectionem Masoreticam II Regum XVI, 6. §. VII.

Cum Volsci] De Vejis idem in Romulo narrat Plutarchus: Οὐήϊοι ἀρχὴν ἐποιήσαντο πολέμου Φιδήνας ἀπαιτεῖν ὡς προσηκούσας αὐτοῖς. τὸ δ' οὐκ ἄδικον ἦν μόνον, ἀλλὰ καὶ γελοῖον, οἳ κινδυνεύουσι τότε καὶ πολεμουμένοις οὐ προσαμύναντες, ἀλλ' ἐάσαντες ἀπολέσθαι τοὺς ἄνδρας, οἰκίας καὶ γῆν ἀπαιτοῖεν ἄλλων ἐχόντων. *Veji principium belli faciebant postulationem ut Fidenæ ipsis redderentur, velut ad quos pertinerent. verum id non injustum modo erat sed & ridiculum, ut qui periclitantibus bellumque gerentibus non subvenissent, sed ipsos homines sivissent perire. nunc domos & agros à bello possidentibus vindicarent.*

Cui eam eripuerat Tigranes] Appianus sic: ὅτι τοὺς Σελευκίδας ὑπὸ τοῦ Τιγράνους ἐκπεσόντας οὐκ εἰκὸς ἦν τῆς Συρίας ἄρχειν μᾶλλον ἢ Ῥωμαίους Τιγράνην νενικηκότας. *non æquum esse Seleucidas à Tigrane ejectos potius Syriam tenere quam victores Tigranis Romanos.* Et alibi: ἡγούμενος τὸν κρατήσαντα Ἀντιόχου τῆς γῆς ἀπελάσας Ῥωμαίοις αὐτὴν κατὰ τόδε προσκτήσασθαι. *Credebat se cum victorem Antiochi ea terra expulisset, hoc ipso eam terram acquisivisse Romanis.* Ipse Antiochus apud Polybium in Excerptis legationum num. 72: ἡγούμενος τὴν κατὰ πόλεμον ἰσχυροτάτην καὶ καλλίστην εἶναι κτῆσιν. *arbitrabatur eam quæ bello fieret firmissimam & honestissimam esse possessionem.*

Galliæ partes] & Franci agros Italiæ à Gotthis acceptos Romanis non reddiderunt. Procopius Gotthicorum IV. vide quæ dicit rex Suediæ apud Thuanum libro LXXVI, in anno CIↃ IↃ LXXXII.

Apud Procopium] Vandalicorum II. vide & ibi sequentia. Etiam Severus sola ab hostibus capta limitaneis ducibus & militibus donavit. §. XI.

vit. Lampridius notat. In fœdere Helvetico est ut oppida & arces captæ communitati pagorum cedant, apud Simlerum multis locis.

Apud Hebræos] Apud eosdem de agro qui bello captus esset, rex tantum ferebat quantum singulæ tribus. Notatum id Digestis Thalmudicis titulo de rege.

§. XII. *Nullo suo merito*] Sic & hæc duo opponit Servius ad Æneidos I. *Acti fatis. Laborat Virgilius nil Trojanorum meritis, sed omnia fatis adscribere.*

§. XIV. *Apud Spartanos*] Agesilao in Asia agente castris Pharnabazi captis Spithridates subtraxerat prædam; inquisitione ab Erispida Lacedæmonio instituta aufugit.

Sorte dividebantur] Habes hoc apud Turonensem libro II, cap. 27. Aymoinum lib. I, cap. 12. & in epitome edita à Frehero cap. 9. Mos idem & aliarum gentium vetus. Servius ad illud Æneidos III: *Sortitus pertulit ullos: quia captivi & præda inter victores sorte dividebantur.* ut: *Et prædæ ducere sortem.* de prædæ collatione in commune, & expurgatione per juramentum apud Suedos & Gotthos Iohannem Magnum vide libro XI, c. II.

§. XV. *Populum dominum esse prædæ verum erat*] Vide & hac de re Simlerum in Helveticis.

Ejus dispensandæ arbitrium Imperatoribus libera republica permissum fuisse] Polybius in Excerptis Peiresianis de L. Æmilio Paulo: κύριον γενόμενον αὐτὸν πάσης βασιλείας καὶ λαβόντα τὴν ἐξουσίαν ὡς βούλεται χρῆσθαι, μηδενὸς ἐπιθυμῆσαι: *cùm dominus factus esset regni integri, possetque cuncta disponere suo arbitratu, nihil eum concupisse.*

§. XVI. *Prædam non attingebant omnino*] *Manius Curius juravit se ex præda nihil attigisse, præter guttum faginum quo sacrificaret.* Scriptor vitæ virorum illustrium de Mummio agens: *Corinthum signis tabulisque spoliavit, quibus cùm totam replesset Italiam, in domum suam nil contulit.* de nominato modo Æmilio Paulo Plutarchus: οὐδενὸς δ' ἧττον αὐτοῦ τὴν ἐλευθεριότητα καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν ἐπῄνουν οἱ ἄνθρωποι, πολὺ μὲν ἀργύριον, πολὺ δὲ χρυσίον ἐκ τῶν βασιλικῶν ἠθροισμένον οὐδ' ἰδεῖν ἐθελήσαντος, ἀλλὰ τοῖς ταμίαις εἰς τὸ δημόσιον παραδόντος. *Nec minus liberalitatem ipsius & animi magnitudinem prædicabant homines, quod congestam ex regis opibus auri argentique vim magnam nec inspicere voluisset, sed quæstoribus in publicum deferendam dedisset.*

Sicut Pompejo moris erat] ut plurimum. vide quod sequente paragrapho ex Lucano adducetur.

§. XVII. *Ratione meritorum*] Id apud Hebræos factum docet Iosephus libro III antiquæ historiæ.

Tribuno & equiti] Tribuno & præfecto equitum ait Appianus Civilium II.

Ex præda Coriolana] Vide Plutarchum Coriolano.

Licebat Imperatori] Vide Leunclavium in Turcicis.

Quod & aliis interdum virtutis ergo concessum] Sic Nestor feminam possidebat

——— ἣν οἱ Ἀχαιοὶ
ἔξελον.

——— *munere Grajûm*
Excerptam sorti.

Est id

Est id Iliados A. At Odysseæ Ξ Vlysses ait:

τῶν ἐξελόμην Μενοικία, πολλὰ δ' ὀπίσσω
Λάγχανον.
Eximiam accepi Meneceen, plurima deinde
Sorte tuli.

Euripides de Cassandra:

Ἐξαίρετόν γιν ἔλαβεν Ἀγαμέμνων ἄναξ
Sibi hanc Atrides major eximiam tulit.

de iis quæ Atheniensium duci Demostheni è præda ἐξαίρετον, præcipui jure data sunt, vide Thucydidem libro II.

Fabricius] cujus exemplum & sibi & militi proponit Iulianus apud Ammianum libro XXIV.

Epiri urbes] Et Athenas Sulla. Appianus Mithridatico. §. XVIII.

Lucullus] Ab eo data diripienda militi Tigranocerta, narrat Plutarchus. ex spoliis datas singulis præterea drachmas octingentas. Severus Ctesiphontis prædam concessit militi: idem & tribunos & duces & ipsos milites habere jussit quæ per vicos diripuerant. Ælius Spartianus narrat. Mahumetes II Constantinopoleos & prædam & mancipia promisit militi.

Cujus prædæ sectio non venierit] Varro sex modos numerat quibus dominus legitimus perficiatur: hæreditatis justæ aditionem, mancipationem, in jure cessionem, usucapionem, è præda sub corona venditionem, & ab auctione publica cum bona cujusquam sectione veneunt.

Vt qui segnior sit prædetur] Vide quæ jam nunc ex Procopio adferemus ad §. 24.

Apollini] meminit & Appianus in Excerptis Peiresianis. §. XX.

In ærarium retulit] Et Fabius pecuniam venditorum hominum capto Tarento, cùm prædæ reliquum militibus dispertisset.

Subditi qui sine stipendio & suo sumptu suoque periculo bellum gerunt] Vide Cromerum XIX Polonicorum. §. XXIII.

Ratio in sociis est evidens] utitur eâ Amalasuntha in epistola ad Iustinianum Gotth. I.

Spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & operæ compensationem] Vide Plutarchum Marcello.

De sociis exemplum est] Priscis Latinis tertias prædæ populus Romanus præstabat. Plinius libro XXXIX, 5. Pro modo missi militis prædam partiuntur pagi Helvetici, teste Simlero: pro modo sumptuum partiti Pontifex, Imperator, Veneti, bello contra Turcam. Paruta VIII. Pomponius Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat.

His qui in precinctu fuerant] Pisidæ partem prædæ dabant his qui domos servarant. Chalcocondylas lib. V.

Præter regis tabernaculum] Vide & Diodorum libro VI, & Plutarchum Alexandro. Similia vide apud Xenophontem II de Cyro, & belli sui IV, & VII.

Ex Procopio] is Vandalicorum II narrat Salomoni in Levatas bellum gerenti infensos fuisse milites, quod prædam detineret. Dicebat

id se facere ut bello finito distribueret pro cujusque meritis. Et Gothicorum II, omnem ex Piceno prædam convectam ad Belisarium qui eam pro meritis divideret; addita causa: οὐ γὰρ δίκαιον ὑφ' ἑτέρων μὲν τοὺς κηφῆνας πόνῳ μεγάλῳ ἀπόλλυσθαι, ἄλλους δὲ τοῦ μέλιτος οὐδεμιᾶ ταλαιπωρίᾳ ὀνίνασθαι. *non æquum esse ab aliis magno labore fucos interfici, alios autem sine ulla molestia melle vesci.*

Modo quinta] Eum & Turcis morem tribuit Leunclavius libro III, & libro V.

Exceptis navibus bellicis] Sic machinæ regibus exceptæ apud Gothos. Iohannes Magnus historiæ Suedicæ libro XI, c. II.

§. XXVI. *Etsi apud hostes reperiantur*] Vide supra cap. IV, §. 7.

Si is ager Antiochi non fuisset eo ne populi quidem Romani factum apparere] Sic nec Bocchi factus ager victo Iugurtha is qui non Iugurthæ sed Bocchi liberorum fuerat. Appianus Exc. legationum 28. Simile vide apud Crantzium Saxonicorum XII.

CAPVT VII.

De jure in captivos.

I. *Omnes captos bello solenni jure gentium servos fieri:*
II. *Et eorum posteros.*
III. *In eos quidvis impune fieri.*
IV. *Res captorum, etiam incorporales, dominum sequi.*
V. *Causa cur id constitutum.*
VI. *An ita captis licitum sit fugere:*
VII. *An & domino resistere.*
VIII. *Ius hoc non apud omnes gentes semper obtinuisse:*
IX. *Nec nunc obtinere inter Christianos; & quid eis sit surrogatum.*

L. Libertas. §. 1. D. de statu hominum.

SErvi natura quidem, id est citra factum humanum aut primævo naturæ statu, hominum nulli sunt, * ut & alibi diximus: quo sensu recte accipi potest quod à Iurisconsultis dictum est contra naturam esse hanc servitutem: ut tamen facto hominis, id est pactione aut delicto servitus originem acciperet, justitiæ naturali non repugnat, * ut alibi quoque ostendimus. At eo de quo nunc agimus gentium jure aliquanto latius patet servitus, tum quoad personas, tum quoad effecta. Nam personas si spectamus, non soli qui se dedunt aut servitutem promittunt pro servis habentur, sed omnes omnino bello solenni publico capti, ex quo scilicet intra præsidia perducti sunt: ut ait Pomponius. Neque delictum requiritur, sed par omnium sors est, etiam eorum qui fato suo, ut diximus, cum bellum repente exortum esset intra hostium fines deprehenduntur. Polybius historiarum secundo: τί δ' ἂν παθόντες οὗτοι δίκην δόξαιεν ἁρμόζουσαν δεδωκέναι; τυχὸν ἴσως εἰ πραθέντες μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν ἐπὶ κατεπολεμήθησαν. ἀλλὰ τοῦτό γε καὶ τοῖς μηδὲν ἀσεβὲς ἐπιτελεσαμένοις κατὰ τοὺς τοῦ πολέμου νόμους ὑπόκειται παθεῖν. *Quid*, inquit, *patiendum his est ut justa supplicia pendant? Dicat forte aliquis vendendos cum liberis & uxoribus quando armis victi sunt. At hæc * belli lege etiam illis ferenda sunt qui nihil impii commiserunt.* Atque eo fit id quod Philo notat his verbis: πολλοὶ πολλάκις καιροῖς ἀβουλήτοις τὴν σφόδρα ἀστείαν τὴν ἐκ φύσεως ἀπέβαλον ἐλευθερίαν: *Multi viri boni variis casibus nativam amiserunt libertatem.* Dion Prusæensis cum modos acquirendi dominii

L. postliminii. ¶. 1. D. de captivis. L. in bello, D. de capt.

Libro: omnem virum bonum esse liberum.

Orat. XV.

dominii quosdam recitasset: τρίτος δὲ κλήσεως τρόπος, ὅταν ἐν πολέμῳ λαβὼν αἰχμάλωτον τοῦτον τὸν τρόπον ἔχῃ καταδουλωσάμενος, *ubi quem quis bello nactus captivum hoc modo servum factum possidet*. Sic pueros bello captos abducere πολέμου νόμῳ vocat Oppianus de piscatu II.

II. Neque vero ipsi tantum servi fiunt, sed & posteri in perpetuum, nempe qui ex matre serva post servitutem nascuntur. Et hoc est quod jure gentium servos nostros fieri dixit Martianus qui ex ancillis nostris nascuntur. Servitio subjectum uterum dixit Tacitus, agens de Germanici ducis uxore. *L. Et servorum §. 1. D. de statu hominum.* *Ann. I.*

III. Effecta vero juris hujus infinita sunt, ita ut in servum domino nihil non licere dixerit pater Seneca. Nulla perpessio est quæ non impune illis imponatur, nulla actio quæ non quovis modo imperetur aut extorqueatur: ita ut etiam sævitia dominorum in serviles personas impunita sit, nisi quatenus lex civilis sævitiæ modum pœnamque ponit. *Apud omnes peræque gentes*, ait Cajus, *animadvertere possumus dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse*. Addit deinde fines huic potestati positos ex lege Romana in solo scilicet Romano. Huc pertinet illud Donati ad Terentium, *Quid non justum domino in servum?* Sed & res omnes quæ captæ fuerant cum persona acquiruntur domino. Ipse servus qui in potestate alterius est, ait Iustinianus, nihil suum potest habere. *I Contr. 5.* *L. 1. D. de his qui sui sunt juris.* *Instit. de his qui sui vel ali. juris sunt.* *Andria actu I. scen. 1.*

IV. Vnde refellitur aut certe * restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri. Nam verum est non primo ac per se acquiri, sed media persona cujus ea fuerunt. Excipienda tamen sunt ea quæ ex singulari personæ proprietate fluunt ac proinde inalienabilia sunt ut jus patrium. Hæc enim si manere possunt, manent penes personam: si non, exstinguuntur. *Inst. per quas pers. cuique acq. §. item vobis.*

V. Atque hæc omnia jure gentium de quo agimus non aliam ob causam introducta sunt quam ut tot commodis deliniti captores libenter abstinerent à summo illo rigore, quo captos & statim & post moram interficere poterant, ut ante diximus. * *Servorum appellatio*, inquit Pomponius, *ex eo fluxit quod imperatores captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent*. Dixi, ut libenter abstinerent: neque enim quasi pactio est ut abstinere cogantur, si jus hoc gentium spectes, sed modus persuadendi ab eo quod est utilius. Eademque ex causa hoc jus etiam in alios transcribitur, perinde ut rerum dominium. Ad natos autem dominium hoc porrigi ideo placuit, quia alioqui si summo jure captores uterentur, illi ipsi nasciturі non erant. Cui consequens est ut nati ante calamitatem, nisi ipsi capiantur, servi non fiant. Ideo autem natos maternæ esse conditionis placuit gentibus, quia serviles concubitus nec lege nec certa custodia erant constricti, ita ut nulla sufficiens præsumptio patrem indicaret. Atque ita capiendum Vlpiani illud; *Lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur*, id est lex consuetudinis generalis ab aliqua ducta ratione naturali, quomodo juris naturalis vocem abusione quadam interdum sumi alibi quoque demonstravimus. Non frustra autem à gentibus introducta hæc jura exemplo bellorum civilium intelligi potest, in quibus plerumque videmus captos inter- *L. Pupillus, D. de V. S.* *L. lex naturæ. D. de statu hominum.* *Lib. II. c. XIII. §. 26.*

interfectos, quia in servitutem redigi non poterant: quod & Plutarchus notavit vita Othonis: & * Tacitus historiarum secundo. Cæterum populine an singulorum fiant qui capiuntur, ex his quæ de præda diximus definiendum est. nam homines hac in re jus gentium rebus æquavit. Cajus Iurisconsultus libro II rerum quotidianarum: *Item quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium fiunt, adeo quidem ut & liberi homines in servitutem deducantur.*

L. naturali & l. adeo: D. de acq. rer. dom.

VI. Quod tamen Theologi nonnulli sentiunt, qui bello injusto capti sunt, aut ex captis nati, iis fas non esse fugere nisi ad suos; in eo eos falli non dubito. Id quidem interest, quod si ad suos fugiant bello manente libertatem consequuntur ex postliminii jure: si ad alios aut etiam pace facta ad suos, vindicanti domino reddendi sunt. Sed non ideo sequitur animo quoque injici religionis vinculum: cum multa sint jura quæ tantum exterius judicium spectant, qualia sunt hæc belli jura quæ nunc exponimus. Nec est quod objiciat aliquis ex dominii natura talem in animo obligationem sequi. Respondebo enim, cum multæ sint dominii species, posse & dominium dari quod tantum in judicio humano & quidem coactivo valeat. quod & in aliis juris generibus occurrit. Tale enim aliquatenus & jus est testamenta nulla dicendi ob deliquium solennitatis alicujus quam jura civilia præscribant. Probabilior enim sententia est etiam quod tali testamento relictum est retineri salva pietate posse, saltem quamdiu ei non contradicitur. Nec longe abit dominium ejus qui secundum leges civiles mala fide præscripsit: nam & hunc civilia judicia ut dominum tuentur. Et hac distinctione facile solvitur nodus ille quem Aristoteles nectit de cavillationibus libro II, c. 5: ἆρ' οὐ δίκαιον τὰ αὑτοῦ ἔχειν ἕκαστον; ἃ δ' ἄν τις κρίνῃ κατὰ δόξαν τὴν ἑαυτοῦ, ἂν ᾖ ψευδῆ, κύριά ἐστιν ἐκ τοῦ νόμου. τὸ αὐτὸ ἄρα δίκαιον καὶ οὐ δίκαιον. *Nonne jus est ut sua quisque habeat? At quæ ex animi sui sententia judex judicaverit, ex lege rata sunt. Erit ergo idem jus & non jus.* In nostra vero quæstione nulla causa fingi potest cur gentes aliud spectaverint quam externum illud. nam facultas vindicandi servum, & cogendi, imo & vinciendi & res ejus habendi, sufficiebat ut captis captores vellent parcere: aut si tam feri essent ut istis utilitatibus non moverentur, certe nec moturum eos fuerat vinculum aliquod animis injectum, quod ipsum tamen si omnino sibi necessarium crederent, * poterant exigere fidem aut jusjurandum. Neque vero temere in lege quæ non ex æquitate naturali sed majoris mali vitandi causa lata est, ea sumenda est interpretatio quæ peccato obnoxium faciat actum cæteroqui licitum. Florentinus Iurisconsultus: *nihil interest, quomodo captivus reversus est: utrum dimissus an vi vel fallacia potestatem hostium evaserit.* Nimirum quia hoc jus captivitatis ita jus est, ut alio sensu plerumque & injuria sit, quo nomine & à Paulo Iurisconsulto nominatur: jus quoad effectus quosdam: injuria si id quod rei intrinsecum est spectetur. Vnde & hoc apparet siquis bello injusto captus in potestatem hostium venerit, ab eo non attaminari furti crimine animum si res suas subducat * aut laboris sui mercedem, si quam supra alimenta præstari æquum est: modo ipse neque suo neque publico nomine quicquam debeat

Less. l. 1, c. 5, dub. 5.

Soto de just. & jure l. IV. qu. 4, art. 3. Less. lib. 2, c. 14, dub. 3.

L. Nihil. D. de capt.

L. postliminium est jus in princ. eod. tit.

debeat domino aut ei cujus jus dominus acceperit. Nec refert quod fuga talis & subductio deprehensa graviter puniri soleant. Nam & hæc & alia multa faciunt potentiores, non quia æqua sunt sed quia ipsis expedit. Quod vero prohibent * canones nonnulli suadere servo ministerium domini sui destituere, si ad servos referas qui pœnam justam ferunt, aut voluntaria pactione se addixerunt præceptum justitiæ, sin ad eos qui bello injusto capti sunt, aut ex captis nati, ostendit Christianos Christianis auctores potius patientiæ esse debere quam rei talis, quæ quamvis licita, animos tamen à Christianismo alienos, aut alioqui infirmos posset offendere. Similemque in modum accipi possunt Apostolorum ad servos monita, nisi quod illa magis videntur obedientiam à servis exigere dum serviunt; quod naturali æquitati consentaneum est. nam alimenta & operæ sibi mutuo respondent.

Bannes 2. 2. quæst. 40.

C. si quis servum 17, q. 4. & c. seq.

VII. Cæterum ab iisdem, quos indicare cœpi Theologis, illud dictum recte arbitror, servum domino jus illud externum exsequenti resistere illæso justitiæ officio non posse. Est enim inter hoc & ea quæ diximus manifesta discrepantia. Externum jus, quod quidem non sola agendi impunitate, sed & judiciorum tutelà constat, inane erit si ex adverso resistendi jus maneat. nam si domino vi resistere licet, licebit & magistratui dominum tuenti, cum tamen magistratus ex jure gentium dominum in illo dominio, ejusque usu defendere debeat. Est ergo hoc jus simile ei quod summis in quaque civitate potestatibus alibi tributum est à nobis, ut vi illis resistere licitum piumque non sit. Ideo & Augustinus utrumque conjunxit cum dixit: *Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.*

VIII. Sed & hoc sciendum est, jus istud gentium de captivis nec semper receptum fuisse, nec apud gentes omnes: quanquam Romani Iurisconsulti universaliter loquuntur, partem notiorem indigetantes totius nomine. Sic * apud Hebræos, qui specialibus institutis ab aliorum populorum communitate segregabantur, perfugium erat servis, nimirum ut recte notant interpretes, his qui nulla sua culpa in eam calamitatem devenerant: quasi ex causa videri potest ortum jus quod in solo Francorum servis datur proclamandi in libertatem, quanquam id nunc quidem non tantum bello captis, sed & aliis quibuslibet servis videmus dari.

Deuteron. XXIII, 15.

Bodi. de rep. lib. c. 1. 5.

IX. * Sed & Christianis in universum placuit bello inter ipsos orto captos servos non fieri, ita ut vendi possint, ad operas urgeri, & alia pati quæ servorum sunt: merito sane; quia ab omnis caritatis commendatore rectius instituti erant aut esse debebant quam ut à miseris hominibus interficiendis abduci nequirent, nisi minoris sævitiæ concessione. Atque hoc à majoribus ad posteros pridem transiisse inter eos qui eandem religionem profiterentur scripsit * Gregoras, nec eorum fuisse proprium qui sub Romano imperio viverent, sed commune cum Thessalis, Illyriis, Triballis & Bulgaris. Atque ita hoc saltem, quanquam exiguum est, perfecit reverentia Christianæ legis, quod cum Græcis inter se servandum olim diceret Socrates,

Bart. in l. hostes. D. de capt. Covar. in c. peccatum, p. 11, §. 11, n. 6. Vict. de jure belli, n. 42. Boer. decis. 178. Silv. in verbo bellum, 1, num. 1.

Lib. IV.

Plat. v de rep.

tes, nihil impetraverat. Quod autem hac in parte Christiani, idem & * Mahumetistæ inter se servant. Mansit tamen etiam inter Christianos mos captos custodiendi donec persolutum sit pretium, cujus æstimatio in arbitrio est victoris: nisi certi aliquid convenerit. Ius autem hoc captos servandi solet concedi singulis qui ceperunt, extra personas eximiæ dignitatis: in has enim reipublicæ aut ejus capiti jus dant plerarumque gentium mores.

Bar. in. l. nam & servus, D. de neg. gestis. Borr decis. 178. Constit. reg. Hisp. lib. VIII, tit. 26, par. 2.

Annotata ad Caput VII.

§. I. VT *& alibi diximus*] Libro II, c. XXII. §. II.

Ut alibi quoque ostendimus] Libro II, cap. V. §. 27.

Belli lege] Servius ad primum Æneidos de Hercule: *A cujus portu cùm eum Laomedon arceret, occisus est, & ejus filia Hesione belli jure sublata comiti Telamoni tradita est, qui primus ascenderat murum, unde Teucer natus est.* idem ad X Æneidos eandem narrans historiam: *Hesionem Græci Trojanis reddere noluerunt, dicentes se eam habere jure bellorum.* Iosephus libro XIV: αἰχμαλωτισθέντας οὐ νόμῳ πολέμου *cùm capti essent non belli jure.* τῷ τῶν δορυαλώτων νόμῳ. & alibi: δοριαλήπτων θεσμῷ *jure eo quod in captos constitutum est*, ait Menander Protector. multa huc pertinentia habes capite præcedente: quia scriptores captas res captosque homines conjungunt aut æquant.

§. IV. *Restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri*] Valerius Maximus libro VI, cap. IX, II. de Cn. Cornelio Asina: *Qui consul à Pœnis apud Liparas captus cùm belli jure omnia perdidisset*, δοῦλος ἄκυρος πάντων καὶ ἑαυτοῦ, *Servus aliarum rerum dominium, non minus quam sui ipsius perdidit.* Philo, libro omnem virum bonum esse liberum.

§. V. *Servorum appellatio ex eo fluxit*] Vide & Servium ad V Æneidos, ubi originem vocis *saltem* explicat.

Tacitus historiarum secundo] Et tertio de Cremonensibus captis: *Irritam prædam militibus fecerat consensus Italiæ.*

§. VI. *Si ad suos fugiant bello manente libertatem consequuntur ex postliminii jure*] Vide infra cap. IX. §. 5. Plinius naturalis historiæ VII, 28, de M. Sergio: *Bis ab Annibale captus, bis vinculorum ejus profugus.*

Poterant exigere fidem aut jusjurandum] Bembus historiæ libro X, ab eo non attaminari furti crimine animum si res suas subducat.

Aut laboris sui mercedem] Huc pertinent ea quæ à nobis ex Irenæo & Tertulliano allata sunt supra ad libri II, capitis VII, §. 2. ubi de Hebræis agitur Ægypto egressis, ad quos & hoc Philonis pertinet de vita Mosis: οἱ δ' ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι, τῆς αὐτῶν εὐγενείας εἰς ἔννοιαν ἐλθόντες, τόλμημα τολμῶσιν ὁποῖον εἰκὸς ἦν τοὺς ἐλευθέρους καὶ μὴ ἀμνήμονας ὧν ἐπιβουλεύθησαν ἀδίκως. πολλὴν γὰρ λείαν ἐκφορήσαντες, τὴν μὲν αὐτοὶ διεκόμιζον ἐπηχθισμένοι, τὴν δὲ τοῖς ὑποζυγίοις ἐπιθέντες, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν. ἢ ὡς ἄν τις κατηγορῶν εἴποι, τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν. πόθεν; ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὧν παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπηρέτησαν, ἀναγκαῖον μισθὸν κομιζόμενοι· εἶτα δὲ ὑπὲρ ὧν κατεδουλώθησαν ἐν ἐλάττοσι καὶ οὐχὶ τοῖς ἴσοις ἀντιλυποῦντες: & quæ ibi sequuntur plura. *illi autem cum ejicerentur fugarenturque, nobilitatis suæ memores, rem incipiunt dignam viris ingenuis, nec oblitis eorum quæ per injuriam dolumque malum pertule-*

pertulerant, multa enim spolia partim ipsi exportarunt, partim imposuerunt jumentis, non per avaritiam, aut quod calumniator aliquis dixerit, alieni cupiditatem. Unde enim hoc illis? sed primum quidem ut ministerii tam longi temporis mercedem sibi necessariam haberent, deinde pro servitute per vim imposita pœnam non parem sed multo minorem expetentes. Est similis historia Malchi viri sancti descripta ab Hieronymo in epistolis, & Langobardi Leupgis quam nobis dat pronepos ejus Paulus Warnafredi libro IV. Adde si placet & Confessionem editam ab Lanici Patricii nomine.

Canones nonnulli] ex Synodo Gangrensi. vide quæ supra libro II, fine capitis V.

Apud Hebræos] Vide Præceptorum vetantium CLXXX. §. VIII.

Sed & Christianis] Sed & Essenis à quibus ortum primi Christiani §. IX.
duxere. Vide Iosephum.

Gregoras] Lib. IV. ubi hæc verba: νόμος γάρ ἐστιν οὗτος ἄνωθεν ἐκ διαδοχῆς ἀεὶ καλὸν εἰς τοὺς ἀπογόνους ἀκήρατος, οὐ μόνον ῥωμαίοις καὶ θετταλοῖς, ἀλλὰ καὶ ἰλλυριοῖς καὶ Τριβαλλοῖς καὶ Βουλγάροις, διὰ τὴν τῆς πίστεως ταυτότητα, τὰ μὲν πράγματα μόνα σκυλεύειν, τὰ δὲ σώματα μὴ ἀνδραποδίζεσθαι, μηδὲ φονεύειν ἔξω τῆς πολεμικῆς παρατάξεως μηδένα. *Mos hic est ab antiquo deductus ad posteros, nec corruptus unquam, non Græcoromanis modo & Thessalis, sed Illyriis quoque Triballis & Bulgaris, propter fidei consortium, ut res quidem in prædam vertere liceat, homines autem nec captivos facere nec interficere extra prælii tempus.* Adamus Bremensis de sancto Ansgario: *Inde Hammaburg reversus de venditione Christianorum Nordalbianos correxit.* meminit hujus moris & Boërius Decisione CLXXVIII. additque servari in Francia, Anglia, Hispania, ut si captus sit Dux, Comes, Baro, is non militum sit sed Principis bellum gerentis.

Mahumetistæ inter se servant] Chalcocondylas libro III. Leunclavius libro III, & libro XVII: Busbequius epistola exoticarum tertia.

CAPUT VIII.

De imperio in victos.

QVi sibi singulos subjicere potest servitute personali, nihil mirum est si & universos, sive illi civitas fuerunt, sive civitatis pars, subjicere sibi potest, subjectione sive mere civili sive mere herili sive mixta. Hoc argumento quidam utitur in controversia de Olynthio apud Senecam: *Servus est meus, quem ego emi belli jure. vobis, Athenienses, expedit. alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum.* Itaque imperia armis quæri, victoriis propagari dixit Tertullianus. Quintilianus jure belli regna, populos, *Apolog.*
fines gentium atque urbium contineri. Alexander apud Curtium leges à victoribus dici, accipi à victis. Minio in oratione ad Romanos:

Liv.l.xxxv. nos: *Cur Syracusas atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? Nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos ius has leges imposuisse.* (De bello Gallico.) Ariovistus apud Cæsarem jus esse belli ait, ut qui vicissent iis quos vicissent quemadmodum vellent imperarent: Item populum Romanum victis non ad alterius præscriptum sed ad suum arbitrium imperare consuesse. (Lib. 1.) Natrat Iustinus ex Trogo, qui ante Ninum bella gesserant, non imperium sibi sed gloriam quæsiisse; & contentos victoria abstinuisse imperio: (De bello Iug.) Ninum primum fuisse qui fines imperii proferret, aliosque populos bello subigeret: Et ex eo id abiisse in morem. Bocchus apud Sallustium: *Ob regnum tutandum arma se cepisse: nam Numidiæ partem, unde Iugurtham expulerit, jure belli suam factam.* Potest autem imperium victori acquiri vel tantum * ut est in rege aut alio imperante, & tunc in ejus duntaxat jus succeditur, non ultra, vel etiam * ut in populo est, quo casu victor imperium habet ita ut & alienare possit, sicut populus poterat. Et sic factum ut regna quædam in patrimonio essent diximus alibi. (Lib.1, cap. III, §.11.)

II. Potest & amplius fieri, nempe ut, quæ civitas fuit, civitas esse desinat; sive ita ut accessio fiat alterius civitatis, ut Romanæ provinciæ, sive ut nulli civitati adhæreat, ut si Rex suo sumptu bellum gerens populum sibi ita subjiciat ut eum regi velit non ad populi sed ad regentis præcipue utilitatem, quod herilis est imperii non civilis. Aristoteles libri VII de republica: ἔστι δὲ ἀρχὴ ἡ μὲν τοῦ ἄρχοντος χάριν, ἡ δὲ τοῦ ἀρχομένου, τούτων δὲ τὴν μὲν δεσποτικὴν εἶναί φαμεν, τὴν δὲ τῶν ἐλευθέρων: *Imperium aliud est ob utilitatem regentis, aliud ob utilitatem ejus qui regitur: hoc inter liberos locum habet, illud inter dominos & servos.* Qui ergo tali tenetur imperio populus in posterum non civitas erit, sed magna familia: Bene enim dictum ab Anaxandrida:

οὐκ ἔστι δούλων, ὦγάθ', οὐδαμοῦ πόλις,

Vir bone servorum nulla est usquam civitas.

An.XII. Et Tacitus hæc inter se sic opponit: *non dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitaret.* De Agesilao Xenophon: ὁπόσας δὲ πόλεις προσαγάγοιτο, ἀφαιρῶν αὐτῶν ὅσα δοῦλοι δεσπόταις ὑπηρετοῦσι, προσέταττεν ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται: *quascumque civitates in suam redigebat potestatem, has immunes habens ab his quæ servi dominis præstant, ea tantum imperabat in quæ liberi homines rectoribus parent.*

III. Atque hinc intelligi potest quale sit mixtum illud imperium quod dixi ex civili & herili, nempe ubi servitus miscetur cum aliqua personali libertate. Sic populis legimus arma adempta, imperatum ne ferri quid haberent extra quam ad agriculturam, alios coactos sermonem & vitæ genus mutare.

IV. Sicut autem res quæ singulorum fuerant jure belli iis acquiruntur qui eos sibi subjiciunt, sic & res universitatis eorum fiunt qui sibi subjiciunt universitatem si ipsi velint. Nam quod de deditis dixit Livius, * *ubi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus multari eos velit, ipsius jus atque arbitrium est:* idem in bello solenni victis locum habet. Nam deditio sponte permittit, (Lib. III.) quod alioqui vis esset eruptura. Scaptius apud Livium: *Agrum de quo ambigitur*

ambigitur finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis jure belli, publicum populi Romani factum. Annibal in oratione ad milites apud eundem: *quicquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est.* Antiochus apud eundem: *quo victo cum omnia quæ illius fuissent jure belli Seleuci facta sint, existimare sua ditionis esse.* Ita Pompejus, quæ Mithridates bello capta imperio suo adjecerat, populi Romani fecit. Ergo & incorporalia jura quæ universitatis fuerant fient victoris quatenus velit. Sic Alba victa quæ Albanorum jura fuerant sibi vindicarunt Romani. Vnde sequitur omnino liberatos Thessalos obligatione centum talentorum, quam summam cum ipsi Thebanis deberent, Alexander M. Thebarum dominus factus jure victoriæ ipsis donaverat: neque verum quod pro Thebanis apud Quintilianum adfertur, id demum victoris esse quod ipse teneat: jus quod sit incorporale apprehendi manu non posse: aliam conditionem esse hæredis, aliam victoris, quia ad illum jus, ad hunc res transeat. Nam qui dominus est personarum, idem & rerum est & juris omnis quod personis competit. Qui possidetur non possidet sibi nec in potestate habet qui non est suæ potestatis. Imo etiam si quis populo victo jus civitatis relinquat, potest quædam quæ civitatis fuerant sibi sumere. In ipsius enim arbitrio est quem velit esse sui beneficii modum. Imitatus fuit factum Alexandri Cæsar, donato Dyrrachinis ære alieno quod nescio cui adversarum partium debuerant. Sed hic objici poterat bellum Cæsaris non ex eo esse genere de quo jus hoc gentium constitutum est.

Lib. xxi. — Lib. xliii. — Strab. l. xii. — Diony. iii. — L. Qui in servitute est de reg. jur. — L. Si ceve. nict. D. ad l. Jul. de adult. — Cic. Epist. ad Brutum 6.

Annotata ad Caput viii.

§. 1. *Vt est in rege*] Alexander post pugnam ad Gaugamela rex Asiæ salutatus. Romani quæ Syphacis fuerant sua dixere πολέμου νόμῳ lege belli. Appianus Excerptis legationum x. n. 28. Legati Gotthorum apud Agathiam 1, de Theudericho: ἐδεδέχετο καθελὼν τὸν ἐπηλύτην τὸν Τύρηνον (lege Σκύρρηνον) ἐκείνου ἅπαντα κατέχει τοῦ πολέμου θεσμῷ: *Cum Odoacrum devicisset advenam Scyrrum, ejus quæ fuerant belli jure tenuit.* At Hunnis dicentibus suos esse Gepidas, quod eorum regem cepissent, negarunt id Romani, quia Gepidæ habebant principem magis quam regem, nec in ipsius patrimonio erant. Meminit Menander Protector.

Vt in populo est] Persæ apud eundem Menandrum de Daras urbis territorio: ἐπειδὴ ἡ πόλις (Δάρας) αὐτοῖς τῷ θεσμῷ τοῦ πολέμου ὑπεκλίθη, οὐκ ἀπὸ τρόπου καὶ τὰ ὅσα γε ὑπὸ τὴν πόλιν, ἁρμόζειν αὐτοῖς: *Cùm urbs ipsa belli jure subjugata à se esset, rationis esse ut & quæ sub urbe fuerant ad se pertineant.* Vandalis devictis volebat Belisarius etiam in Sicilia Lilybæum Romano imperio cedere, ut quod Vandalis dedissent Gotthi. Sed ii dedisse se negabant. Procopius Vandalicorum II. Henricus Friderici Barbarossæ filius capta Sicilia, Epidamnum, Thessalonicam, aliaque à Siculis possessa sibi vindicabat. Nicetas Lib. 1, de Alexio Isaacii fratre. Baianus Avarorum Chaganus ad Imperatorem de Sirmio: προσήκειν αὐτῷ Γηπαιδῶν ἀπό γε κτῆμα γεγενημένον, αὐτῶν δὲ ὑπὸ Ἀβά-

ρων πολεμηθέντων: *Ad se eam urbem pertinere, ut quæ Gepidarum fuisset, qui Gepidæ victi essent ab Avaris.* Petrus Iustiniani legatus in oratione ad Chosroem. ὁ γὰρ δεσπότης τοῦ ἡγεμονικοῦ πῶς οὐχ ἕξει τὸ ὑποβεβηκός; οὔτε γὰρ Λάζοι, οὔτε μὲν αὐτοὶ Σουανοὶ πρὸς ἀμφισβήτησιν εἴποιεν ὡς οὐχ ὑπήκοοι ἡ Σουανία Λάζων ἀνέκαθεν ἦν. *Nam qui dominus est principalis, quomodo non erit & accessorii? neque enim aut Lazi aut Suani unquam controversiam hanc movebant, non fuisse ab antiquo Lazorum Suaniam.* Vtrumque est ex Menandro Protectore. Adde quæ hoc capite, §. IV.

§. IV. *Vbi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt*] Vide supra libro I., c. IV, §. 8. & lib. II, c. V. §. 31, & hoc libro cap. V, §. 2. & infra c. XX, §. 49. & adde Polybii hæc Excerpto legationum 142: οἱ διδόντες αὑτοὺς εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπιτροπὴν διδόασι πρῶτον μὲν χώραν τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς καὶ πόλεις τὰς ἐν ταύτῃ· σὺν δὲ τούτοις ἄνδρας καὶ γυναῖκας τοὺς ὑπάρχοντας ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ταῖς πόλεσιν, ἅπαντας ὁμοίως ποταμούς, λιμένας, ἱερά, τάφους συλλήβδην, ὥστε πάντων εἶναι κυρίους Ῥωμαίους αὐτοὺς δὲ τοὺς διδόντας ἁπλῶς μηκέτι μηδενός. *Qui se dedunt in Romanorum potestatem, ii dant primum regionem quæ ipsorum fuit & quæ in ea regione sunt urbes: viros præterea omnes ac feminas qui aut in regione aut in urbibus sunt. Insuper flumina omnia, portus, sacra, religiosa universim omnia, ita ut omnium domini sint Romani, ipsi autem qui se dediderunt plane rei nullius.* Vide quæ modo dicta cap. VII, §. 4. Iustinus libro XXXV, de Iudæis loquens: *Postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venere.*

Non ex eo esse genere de quo hoc jus gentium constitutum est] Antonius Tyrios jussit reddere quæ Iudæorum tenebant à senatu non concessa & ante Cassii bellum possessa. Memorat Iosephus. Vide & Bizarum Genuensis historiæ libro x.

CAPVT IX.

De postliminio.

I. *Origo vocis postliminii.*
II. *Quibus in locis postliminium fit.*
III. *Postliminio quædam reverti, quædam recipi.*
IV. *Ius postliminii esse in pace & in bello, & quid si nihil in pace dictum sit?*
V. *Liber homo bello manente quando postliminio redeat:*
VI. *Quæ jura recipiat, quæ non recipiat.*
VII. *Iura & in ipsum restitui.*
VIII. *Cur qui se dedunt jus postliminii non habeant.*
IX. *Populus quando postliminii jus habeat.*
X. *Quæ in his qui postliminio redeunt sint juris civilis.*
XI. *Servi postliminio quomodo recipiantur. etiam transfugæ: quomodo qui redempti sunt.*
XII. *An subditi postliminio recipiantur.*
XIII. *Agros postliminio recipi.*
XIV. *Circa res mobiles quod discrimen olim observatum.*
XV. *Quid circa res mobiles hodie juris?*
XVI. *Quæ res recipiantur ita ut postliminii non egeant.*
XVII. *Mutationes ex lege civili, quoad subditos suos.*
XVIII. *Postliminium quomodo observatum inter eos qui hostes non erant:*
XIX. *Quando id hodieque locum habere possit.*

SIcut de his quæ ex hostibus capiuntur, ita & de postliminii jure nihil ferme sani prodiderunt hi qui retro actis sæculis juris cognitionem professi sunt. Accuratius hæc res à veteribus Romanis tractata est, sed sæpe confuse nimis, ita ut quæ juris gentium, quæque civilis Romani esse vellent lector nequiret distinguere. De voce

voce postliminii rejicienda Servii sententia qui partem ejus posteriorem productionem putat esse verbi sine significatu: sequendus Scævola qui junctum docebat esse verbum à * post quod reditum notat & limine. Nam limen & limes exitu & flexionis modo differunt, cum alioqui origine (veniunt enim * ab antiqua voce limo, quæ transversum significat) & primitiva notione idem sint, sicut materia & materies, pavus & pavo, * contagio & contages, cucumis & cucumer, quanquam usu seriore factum est ut limen magis ad privata, limes ad publica referretur. Sic veteres eliminare dicebant è finibus ejicere, & exsilium * nominabant eliminium. *Cicero Top. & ibidem Boetius.*

II. Est ergo postliminium jus quod nascitur * ex reditu in limen, id est fines publicos. Sic Pomponius reversum postliminio ait qui intra præsidia nostra esse cœpit: Paulus cum in fines nostros intraverit. Sed ex paritate rationis consensus gentium rem eò perduxit, ut postliminium locum haberet, etiam si quis homo aut res ejus generis in quo postliminium esse placuerat, pervenisset ad amicos nostros, ut loquitur dicto loco Pomponius, aut ut Paulus exempli causa explicat, ad regem socium vel amicum. Quibus in locis * amici aut socii intelligendi sunt non simpliciter quibuscum pax est, sed qui partes in bello easdem sequuntur: ad quos qui venerunt, ut Paulus loquitur, nomine publico tuti esse incipiunt. Nihil enim interest homo aut res ad hos aut ad suos pervenerit. Apud eos vero qui amici sunt, sed non earundem partium, bello capti statum non mutant, nisi ex speciali pacto, quomodo in secundo federe icto inter Romanos & Carthaginienses convenerat, ut qui à Carthaginiensibus capti è populis amicis Romanorum in portus Romanis subditos venissent in libertatem vindicari possent: utque Carthaginiensium amicis par jus esset. Ideo * qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerant, jus ibi postliminii non habuerunt, quia Græci in eo bello neutras secuti fuerant partes: ac propterea opus fuit eos redimi ut liberarentur. Quin & apud Homerum non uno in loco videmus bello captos in locis pacatis venditos, ut Lycaonem Iliados Φ. Eurimedusam Odysseæ H. *L. Postliminium. ¶. 1. D. de capt. L. postliminium. ¶. post liminii ib.* *Polyb. III.* *Plut. Flaminino.*

III. Vetus Romanorum locutio receptos postliminio etiam homines liberos dicebat. *Postliminio receptum* (ita enim legendum est) *Gallus Ælius in libro primo significationum quæ ad jus pertinent, ait esse eum qui liber è qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo jure quod constitutum est de postliminiis. Item qui servus à nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in ejus potestatem cujus antea fuit, jure postliminii. Equi & muli & navis eadem ratio est in postliminii receptu* (ita tria hæc verba, quæ delenda censet vir incomparabilis in Romani juris studio Iacobus Cujacius, levi mutatione retineri posse arbitror) *quæ servi. quæ genera rerum ab hostibus ad nos postliminio redeunt, eadem genera rerum à nobis ad hostes redire possunt.* Sed posteriores Romani Iurisconsulti discrete magis duas statuerunt species postliminii ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus. *Fest. Pomp.* *L. cum duo D. de capt. & postlim. rev. L. in bello. D. eodem tit. d l. postliminii.*

IV. Retinendum & illud Tryphonini, qui postliminii jus competere

petere ait in bello aut in pace: sensu paulo alio quam quo idem dixerat Pomponius. In pace postliminium nisi aliter convenerit est * his qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt, ut qui cum bellum subito exarsit apud hostes reperiuntur. Aliis autem captivis in pace postliminium non est, * nisi id pactis erat comprehensum, ut optime eum Tryphonini locum emendat doctissimus Petrus Faber, non improbante Cujacio. nam hoc & subjecta ratio & oppositum membrum aperte evincunt. *Pacem fecerat captivis dimissis; ita enim convenerat*, inquit Zonaras. Et Pomponius: *si captivus de quo in pace cautum fuerat ut rediret, sua voluntate apud hostes mansit, non est ei postea postliminium.* Paulus: *Si in bello captus pace demum facta refugit, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat: si modo non convenerit in pace ut captivi redderentur.* Causam cur de his qui bellica virtute capti sunt id placuerit ex Servio hanc affert Tryphoninus, *quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt*, nimirum ut Livius loquitur ab antiquo minime indulgens in captivos civitas. Sed hæc ratio Romanorum propria non potuit constituere jus gentium: potuit tamen inter causas esse cur Romani illud jus ab aliis gentibus introductum & ipsi amplecterentur. Verior hæc est ratio, quod reges aut populi qui bellum suscipiunt, credi volunt justas sibi fuisse causas cur id facerent: contra autem injuriam facere eos qui adversum se arma ferrent: quod cum utraque pars credi vellet, nec tutum esset pacem servare cupientibus huic se controversiæ interponere, nihil melius facere potuerunt populi pacati, quam * ut id quod evenisset pro jure acciperent: atque ita captos in actu repugnandi haberent quasi ex justa causa captos. At de his qui bello exorto deprehensi erant, dici idem non poterat. nam in illis nullum injuriæ consilium fingi poterat. Tamen ad minuendas hostium vires retineri eos manente bello non iniquum videbatur: bello autem composito nihil obtendi poterat quominus dimitterentur. Itaque consensum in hoc est, ut tales in pace semper libertatem obtinerent, ut confessione partium innocentes: in cæteros vero ut quisque usurparet quod vellet credi jus esse, nisi quatenus pacta certi aliquid præscriberent. Atque eandem ob causam * nec servi nec res bello captæ pace reddūtur, nisi pactis expressum id sit: quia victor credi vult jus sibi fuisse ista quærendi: cui contradicere, id vero fuerat bella ex bellis serere: ex quibus apparet ingeniose non ex vero allatum illud apud Quintilianum pro Thebanis: Ideo captivos si in patriam suam redierunt, liberos esse, quia bello parta non nisi eadem vi possideantur. Diximus de pace. In bello redeunt postliminio homines qui antequam caperentur liberi fuerant: recipiuntur servi & alia quædam.

Sem. lib. 1, c. 7. Tom. III. L. si capt. D. de capt. L. si quid bello d. tit.

V. † Liber homo ita demū postliminio redit si hoc animo ad suos venerit ut eorum res sequeretur, ut à Tryphonino proditum est: nimirum quia ut quis servus liber fiat, se debet, ut ita dicam, acquirere, quod non est nisi volentis. Cæterum * an vi bellica receptus sit ab hostibus an dolo profugerit, nihil refert ut à Florentino notatum est. Tantundem erit si ab hostibus sponte sit traditus. Quid * si ab hoste

† d. l. in bello. ¶. manumittendo, & l. postliminii ¶. captivus, D. de capt. L. nihil. D. de capt. l. cum non redemptum. C. de postl.

hoste venditus commercio, ut fit, ad suos pervenerit? Tractatur hæc controversia * apud Senecam in Olynthio quem Parrhasius emerat. Quærit enim cum decretum factum esset ab Atheniensibus, quo Olinthii juberentur liberi esse, hoc contineretur liberi ut fierent, an ut liberi judicarentur, quorum hoc est verius.

VI. Liber autem homo, postquam ad suos rediit, non se tantum sibi acquirit, sed & res omnes quas habuerat apud populos pacatos, siue corporales, sive incorporales. Quia populi pacati sicut factum pro jure secuti erant in capto, ita & in liberato, ut se æquos præbeant utrique parti. Ergo dominium quod habuerat in res ejus is, qui belli jure eum possidebat, non erat sine omni conditione: cessare enim poterat ipso invito, si captus qui fuerat ad suos pervenisset. Has ergo res sic ille perdit, quomodo hominem cujus erant accessio. Quid si tamen alienasset? an qui titulum habet ab eo qui belli jure eo tempore erat dominus, tutus erit gentium jure, an & hæc recuperabuntur? De his loquor quæ apud populum belli medium exstabant. Distinguendum videtur inter res quæ ejus sunt generis ut postliminio redeant, & quæ extra id genus sunt, quod discrimen jam mox explicabimus, ut illa videantur alienata cum sua causa & sub conditione: ista vero simpliciter. Alienata autem intelligo etiam quæ donata aut acceptilata sunt.

VII. At sicut ad postliminio redeuntem jura redeunt, ita & jura in ipsum restituuntur, ac pro eo habentur ut Tryphoninus loquitur ac si nunquam ille hostium potitus fuisset. *L. in bello. ¶. catera, l. mulier. D. de capt.*

VIII. Huic regulæ de liberis hominibus exceptionem hanc recte asscribit Paulus: *Postliminio carent qui armis victi hostibus se dederant*, nimirum quia pactiones cum hostibus factæ valent jure gentium ut alibi dicemus, nec adversus eas est postliminium. Ideo Romani illi à Pœnis capti apud Gellium: *postliminium justum non esse sibi, quoniam dejurio vincti forent.* Vnde & induciarum tempore non esse postliminium recte à Paulo notatum est. At hos qui hostibus deduntur sine ulla scilicet pactione, postliminio reverti respondit Modestinus. *L. postliminio d. tit. L. postliminium ¶. induciа. D. de capt. L. eos qui, d. tit.*

IX. Quod de singulis personis diximus idem & in populis locum habere arbitror, ut qui liberi fuerunt suam recipiant libertatem, si forte eos vis sociorum eximat hostili imperio. At si ipsa multitudo, quæ civitatem constituerat, dissoluta sit, verius puto non eundem populum censeri, nec postliminio res restitui ipso gentium jure, quia populus, ut navis, partium dissolutione plane interit, eo quod tota ejus natura in illa perpetua conjunctione consistit. Non ergo quæ fuerat Sagunti civitas eadem exstitit cum veteribus cultoribus ea sedes octavo post anno restituta est. neque Thebæ cum jam Thebani in servitutem ab Alexandro veniissent. Hinc apparet quod Thessali Thebanis debuerant, non esse Thebanis postliminio restitutum: idque duplici de causa: tum quod novus erat populus: tum quod Alexander quo tempore dominus erat hoc jus alienare potuerat & alienaverat: & quia creditum non in eorum est numero quæ postliminio redeunt. Ei quod de civitate diximus haud multum diffi-

L. non ut l. cum dua. ¶. 1. D. de capt.

dissimile est quod veteri illo Romano jure quo dissolubilia erant conjugia, * matrimonium non censebatur postliminio restitui, sed novo consensu redintegrari.

X. Et ex his quidem intelligi potest quale sit jure gentium postliminium in liberis hominibus. Cæterum jure civili idipsum jus quod ea attinet quæ intra civitatem aguntur, & adstringi additis exceptionibus aut conditionibus, & produci ad alia commoda potest. Sic jure civili Romano de numero eorum qui postliminio redeunt, exempti sunt transfugæ: etiam filii familias in quos patri videtur salva esse debuisse potestas illa patria quæ propria erat Quiritium. Sed hoc ideo placuisse ait Paulus, quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam caritas liberorum: cui congruit quod de Manlio ait Cicero suo dolore sanxivisse eum militaris imperii disciplinam, ut saluti prospiceret civium, qua intelligebat contineri suam: ipsique naturæ & patrio amori prælatum ab eo jus majestatis. Detrahit & hoc aliquid de jure postliminii, quod legibus Atticis primum, deinde Romanis constitutum est, ut qui redemptus est ab hostibus redemptori * serviat, donec pretium reddiderit. Sed hoc ipsum favore libertatis introductum apparet, ne adempta spe recuperandæ pecuniæ multi in hostium manu relinquerentur. Et illa ipsa servitus iisdem Romanis legibus multis modis mitigatur & postrema lege Iustiniani finitur operis quinquennii: morte quoque redempti jus repetendæ pecuniæ exstinguitur: sicut & contracto inter redimentem & redemptum matrimonio remissum censetur: & redemptæ mulieris prostitutione amittitur, multaque alia jure Romano in favorem redimentium & in pœnam proximorum qui suos non redimunt constituta sunt. Rursum auctum est postliminii jus lege civili, eo quod non ea tantum quæ in postliminio sunt jure gentium, sed res omnes, jura omnia perinde habentur, ac si is qui rediit nunquam hostium potitus esset: quod & jure Attico obtinuit. Nam ut apud Dionem Prusæensem oratione XV legimus quidam Calliæ se filium dicens captum in clade ad Acanthum & servisse in Thracia, cum Athenas postliminio rediisset, hæreditatem Calliæ à possessoribus petiit, nec aliud quæsitum est in judicio, quam an is revera Calliæ esset filius. Idem narrat Messenios, cum longo tempore serviissent, tandem & libertatem & regionem recepisse. Imo & quæ per usucapionem aut liberationem ex bonis subtracta, vel non utendo finita esse videbantur, actione rescissoria restituuntur. nam in edicto de majoribus in integrum restituendis is comprehenditur qui in hostium est potestate. Et hoc quidem venit ex jure Romano antiquo. Ar lex Cornelia etiam hæredibus consuluit eorum qui capti apud hostes decessissent: bona eorum conservans perinde quasi qui non redit jam eo tempore quo captus est decessisset. Quæ jura civilia si tollas, haud dubie statim ut quis ab hostibus captus esset * bona ejus futura fuissent occupantium, quia qui apud hostes est pro nullo habetur. Quod si qui captus fuerat rediret, nihil reciperet præter ea quæ jure gentium postliminium habent. Quod vero captivorum bona fisco cedunt, si hæres nullus sit, ex jure speciali est Romano.

Dem. in Nicostratum. C. de postl. l. ult. L. si patre D. de capt. L. si is qui se C. de postl. l. fœdissima eod. tit.

d. l. postliminium. ¶. transfuga, & ¶. filius quoque.

De finib. 1.

L. ab hostibus. C. de postliminio. L. 1, ¶. 1. D. quibus ex caus. majores.

L. Divus D. de jure fisci, l. bona. ¶. apparet. D. de capt.

Vidimus

Vidimus de his qui redeunt: videamus de his quæ recipiuntur.

XI. Inter hæc sunt primum servi & ancillæ * etiam sæpe alienati,* etiam ab hoste manumissi: quia hostium jure manumissio obesse civi nostro servi domino non potuit: ut bene notat Tryphoninus. Sed ut servus recipiatur necesse est ut aut revera habeatur à vetere domino, aut haberi facile possit. Quare cum in rebus aliis sufficiat eas intra fines esse perductas, ad postliminii jus in servo id non erit satis, nisi & cognoscatur. nam qui in urbe Roma est ita ut lateat, nondum receptus Paulo videtur. Ac sicut hac in parte à rebus inanimis distat servus, ita vicissim à libero homine in eo distat, quod ut postliminio recipiatur non requiritur ut animo res nostras sequendi venerit. Id enim in eo requiritur qui se recepturus est, non in eo qui ab altero sit recipiendus, & ut Sabinus scripsit *de sua quaque civitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominii jure.* Non excepit ab hoc gentium jure servos transfugas lex Romana. nam & in his dominus pristinum jus recipit, ut Paulus nos docet: ne contrarium jus non tam ipsi injuriosum sit, qui servus semper permanet, quam domino damnosum. Generaliter de servis qui virtute militum recuperantur dictum est ab Imperatoribus illud quod ad res omnes male à nonnullis trahitur: *Receptos eos non captos judicare debemus, & militem nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum.* Qui ab hostibus redempti sunt servi protinus Romano jure fiunt redimentis, sed oblato demum pretio postliminio recipi intelliguntur. Verum hæc subtilius explicare juris civilis interpretum est. Nam & posterioribus legibus mutata sunt nonnulla: & quo servi capti ad reditum invitarentur, proposita libertas his quibus membrum ruptum esset statim, cæteris post quinquennium, ut videre est in legibus militaribus à Rufo collectis.

L. in bello. ¶. manumittendo.
L. ult. D. de capt.
d. l. In bello ¶. manumittendo.
d. l. postliminium. ¶. si vero servus.
L. ab hostibus. C. de postl.

XII. Illa quæstio magis ad nos pertinet, an & populi qui subjecti alieno imperio fuerunt in veterem causam recidant: quod tractari potest si non is cujus imperium fuerat, sed sociorum aliquis eos hosti eripuisset. Puto hic idem dicendum quod in servis, nisi sociali fœdere aliter convenerit.

XIII. Inter res primum occurrunt agri, qui in postliminio sunt. *Verum est*, ait Pomponius, *expulsis hostibus ex agris quos ceperint dominia eorum ad priores dominos redire.* Expulsi autem hostes intelligi debent ex quo aperte eo accedere amplius non possunt ut alibi explicavimus. Sic Æginam insulam Atheniensibus ereptam * veteribus dominis Lacedæmonii reddiderunt. Agros ex Gothis & Vandalis recuperatos veterum possessorum hæredibus reddiderunt Iustinianus aliique Imperatores: * non admissis adversus dominos præscriptionibus illis quas Romanæ leges induxerant. Quod de agris jus est idem esse arbitror de omni jure quod solo adhæret. Nam & loca capta ab hostibus quæ religiosa vel sacra fuerant, si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino statui restitui scripsit Pomponius: quicum convenit illud Ciceronis in Verrina de Signis, de Diana Segestana: *P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit.* & Marcianus cum postliminii jure comparat

L. si captivus. ¶. verum est, D. de capt.
Strabo libro VIII.
Nov. XXXVI.
Nov. Valent. de episc.
Iud. Proc. I. de bel Vand.
Cujac obs. X.
L. cum loca, D. de religiosis.
L. ut tantũ, de divis. rer.

parat jus illud quo solum ædificio occupatum eo collapso littori redditur. Quare & usumfructum agri recepti restitui dicendum erit ad exemplum ejus quod de agro inundato Pomponius respondit. Sic Hispanis lege cautum est ut comitatus & aliæ jurisdictiones hæreditariæ postliminio redeant, majores omnino, minores si intra quadriennium à receptione vindicentur; nisi quod arcem bello amissam & quomodocunque recuperatam retinendi jus rex habet.

L. si ager D. quibus mod. usufr. amit.

Reg. Const. lib. x, tit. 29, p. 2.

XIV. De mobilibus generalis in contrarium regula est, ut postliminio non redeant, sed in præda sint: ut hæc opponit Labeo. Quare & commercio parata, ubicunque reperiuntur, manent ejus qui emit: nec apud pacatos reperta aut intra fines perducta vindicandi jus est veteri domino. Sed ab hac regula videmus olim excepta quæ in bello usum habent: quod ideo placuisse gentibus videtur ut recuperandi spes ad ea comparanda alacriores homines redderet. Plurimarum enim civitatum instituta eo tempore ad rem bellicam referebantur. quare facile in hoc consensum est. Vsum autem in bello hæc habere censentur quæ modo ex Gallo Ælio attulimus, sed quæ distinctius exposita exstant tum apud Ciceronem in Topicis, tum apud Modestinum: Naves scilicet longæ atque onerariæ, non item lusoriæ, aut actuariæ voluptatis causa paratæ: muli, sed clitelarii: equi & equæ, sed fræni patientes. Et hæ res sunt quas & legari recte voluerunt Romani, & in præstationes familiæ herciscundæ venire. Arma & vestis usum quidem in bello habet, sed postliminio non redibant, quia minime favorabiles erant qui in bello arma aut vestem amitterent: imo id flagitii loco habebatur, ut passim in historiis apparet. Atque in hoc notantur arma ab equo distare, quod equus sine culpa equitis proripere se potuit. Et hoc quidem rerum mobilium discrimen videtur usum habuisse in accidente, etiam sub Gothis, ad Boëtii usque tempora. Is enim Ciceronis Topica explicans ita videtur de hoc jure loqui quasi quod ad eum diem vim suam obtineret.

L. 2, & 4. D. de capt.

L. id quod apud hostes, D. de leg. 1. L. item Labeo cum. l. seq. D. de fam. herc.

XV. At posteriotibus temporibus, si non ante, sublata videtur hæc differentia. Passim enim tradunt morum periti res mobiles postliminio non redire, & * id de navibus constitutum multis in locis videmus.

Bart. in l. si quid bello. D. de capt. Ang. & Salic. in l. ab hostibus. C. de capt.

XVI. Eæ vero res quæ intra præsidia perductæ nondum sunt, quanquam ab hostibus occupatæ, ideo postliminii non egent, quia dominum nondum mutarunt ex gentium jure. Et quæ piratæ aut latrones nobis eripuerunt non opus habent postliminio, ut Vlpianus & Iavolenus responderunt; quia jus gentium illis non concessit ut jus dominii mutare possunt: quo innixi Athenienses Halonesum quam ipsis prædones, * prædonibus Philippus eripuerat, ut redditas à Philippo, non ut donatas volebant accipere. Itaque res ab illis captæ ubicunque reperiuntur vindicari possunt, nisi quod ex naturali jure alibi censuimus ei qui suo sumptu possessionem rei adeptus est tantum esse reddendum, quantum dominus ipse ad rem recuperandam libenter impensurus fuerat.

Const. Gall. l. xx, tit 13, art. 24 Consul. maris, c. 287.

L. hostes, & l. Latrones. D. de capt. l. postlim. ¶. à piratis eod tit. Demosth. de Halonesо.

XVII. Potest tamen lege civili aliud constitui: sicuti * lege Hispa-

Hispanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis: neque enim iniquum est ut privata res publicæ utilitati cedat, præsertim in tanta recuperandi difficultate. Sed lex talis non obstabit exteris quo minus res suas vindicent.

Sup. lib. II, c. X, ¶. 9. Lib. XXXI, tit. 29. p. 2. Covarr. ad c. peccatum, p. II, ¶. 2. n. 8.

XVIII. Illud magis mirandum quod testantur Romanæ leges postliminii jus locum habuisse non tantum inter hostes, sed & inter Romanos & populos externos. Sed alibi diximus reliquias has esse sæculi Nomadum, quo sensum naturalis societatis, quæ est inter homines, mores exsurda[illegible]erant. Itaque apud gentes, etiam quæ bellum publicum non gererent, erat quædam belli inter privatos quasi ipsis moribus indicti licentia, ac ne ea licentia ad interficiendos homines prosiliret, placuit captivitatis jura inter eos introduci, cui consequens fuit ut & postliminio locus esset, aliter quam cum latronibus ac piratis, quia illa vis rem producebat ad æquas pactiones quæ à latronibus & piratis contemni solent. Iuris olim controversi videtur fuisse an qui apud nos serviunt ex populo federato si domum revenissent postliminio redeant. ita enim hanc quæstionem proponit Cicero primo de Oratore. Et Gallus quidem Ælius sic ait: *Cum populis liberis & cum federatis & cum regibus postliminium nobis est ita uti cum hostibus,* Contra Proculus: *Non dubito quin federati & liberi nobis externi sint: non inter nos atque eos postliminium esse.* Ego arbitror distinguendum inter federa, ut si qua essent quæ belli duntaxat publici componendi aut cavendi causa essent inita ea nec captivitati in posterum, nec postliminio obstarent. at si qua id continerent ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent, ut tunc captivitate sublata cessaret & postliminium. Et hoc mihi indicare videtur Pomponius cum ait, *si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium neque fedus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit illorum fit, & liber homo noster ab eis captus servus fit & eorum: Idemque est si ab illis ad nos aliquid perveniat, hoc quoque igitur casu postliminium datum est.* Cum dixit fedus amicitiæ causa, ostendit & alia esse posse federa quibus nec hospitii nec amicitiæ jus insit. Proculus quoque eos à se populos federatos intelligi qui amicitiam aut hospitium tutum promisissent, satis significat cum subjicit: *Etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est, cum & illi apud nos, & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant?* Quare quod apud Gallum Ælium sequitur, *qua nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est*, ut recte legit Cujacius, hoc additamento supplendum erit, nec cum his quibuscum fedus amicitiæ causa[illegible]emus.

Lib. II, c. 15. §. 5. L. non dubito. D. de cap. D. l. postliminii. §. in pace. Obs. IX, c. 23.

XIX. At nostris temporibus non inter Christianos tantum, sed & apud plerosque Mahumetistas, jus ut captivitatis extra bellum, ita & postliminii evanuit, sublata utriusque necessitate ob restitutam vim ejus cognationis quam inter homines natura esse voluit. Habere tamen locum poterit vetus illud jus gentium, si res sit cum gente tã barbara ut sine indictione aut causa omnes externos & res eorum hostiliter tractare pro jure habeat. Atque eam in partem dum hæc scribo, judicatum est in summo Auditorio Parisiensi, cœtus principe

Bod. lib. I. de rep. c. 7.

Nicolaq Verdunio: bona quæ Francorum civium fuerant ab Algeriensibus, populo prædationibus maritimis in omnes alios grassari solito, capta belli jure mutasse dominum: ac proinde cum recepta ab aliis essent, facta eorum qui recepissent. In eadem cognitione & hoc judicatum est quod modo diximus, naves hodie inter ea non esse quæ postliminio recipiuntur.

Annotata ad Caput IX.

§. I. *Post, quod reditum notat*] Vnde Postvorta dea.

Ab antiqua voce limo] Servius ad XII Æneidos & Donatus ad illud Eunuchi *limis oculis*. Festus: *Limus obliquus id est transversus, unde & limina*. Isidorus libro XV, c. 14. *limites appellati antiquo verbo transversi. nam transversa omnia antiqui lima dicebant, à quo & limina ostiorum, per qua foris & intus itur: & limites quod per eos foras in agros eatur.* in Glossario *Limes* πλαγία ὁδός.

Contagio & contages] compages & compago, quod ipsum olim fuit compagen, ut docet genitivus & verbum inde deductum, sicut & sanguis fuit sanguen.

Nominabant eliminium] Et colliminium in Solino est quod vulgo collimitium.

§. II. *Ex reditu in limen*] Hinc sumpta translatione postliminium ecclesiasticæ pacis dixit Tertullianus de Pudicitia.

Amici aut socii intelligendi non simpliciter quibuscum pax est] ita sensisse Maroci & Fesæ regem apparet ex Thuani libro CXXX in anno CIϽ IϽCIII.

Qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerunt, jus ibi postliminii non habuerunt] Valerius Maximus libro V, cap. II, 6. Diodorus Siculus Excerpto legationum n. 3. Sic & Rhodii quos Atheniensium cives bello Philippi emerant liberaliter Atheniensibus reddidere. Polybius Excerpto legationum n. 3.

§. IV. *His qui non virtute bellica superati sed fato suo deprehensi sunt*] Vide exemplum apud Parutam belli Cyprii lib. I.

Nisi id pactis erat comprehensum] Vide Iosephum antiquæ historiæ XIII, 2. Polybius pacta ponit comprehendentia ut captivi redderentur in pace Philippi, Ætolorum, cum exceptione tamen, & Antiochi. excerptis de legationibus 9, 28. 35. Eadem exempla habet Livius, & præterea pacis cum Nabide. Similia aliquot suppeditat Zosimus. Vt ecce Probi pax cum Vandalis & Burgundis sic inita: ἐφ' ᾧ τε καὶ τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἔτυχον ἔχοντες, [illegible], *ut & prædam omnem & quoscunque habebant captivos redderent*. Lib. [illegible] similem pacem narrat Iuliani cum Germanis, item cum Quadis qui in Germania libro III. Ammianus Marcellinus libro XVII de rege Alemannorum Suomario: *pacem genibus curvatus orabat. & eam cum concessione præteritorum sub hac meruit lege, ut captivos redderet nostros.* mox de Sarmatis: *jussi obtinere sedes impavidi nostros reddidere captivos:* de alia rursum Sarmatarum parte idem dicit. Apud Zonaram multa talia: inter cætera in rebus Michaelis qui filius Theophili, de Bulgaro loquens: τοὺς αἰχμαλώτους

λόγους ἐλευθερώσειν συνέθετο, *promisit captivis se daturum libertatem.* Nicetas libro II captivis omnibus libertatem ait datam, exceptis Corinthiis & Thebanis viris ac mulieribus. Interdum convenit, ut reddantur captivi, qui à Republica possidentur: ut apud Thucydidem V.

Vt id quod vemisset pro jure acciperent] Vide Priscum excerpto de legationibus 28. & Bezarum de bello Genuensium in Venetos libro II.

Nec servi] Totilas Pelagio Diacono à Romanis ad se misso edicit ne de reddendis Siculorum servis verba faciat, dicens iniquum fore ut Romani commilites suos veteribus dominis dedant. Locus est Gotthicorum III.

In bello redeunt postliminio homines, qui, antequam caperentur, liberi fuerunt] Iulianus oratione in malos Cynicos: οὕτω μὲν ἂν εἶεν οἰκέται καὶ ὁπόσους τῶν αἰχμαλώτων λυτρούμεθα· καίτοι οἱ νόμοι τούτοις ἀποδεδώκασι τὴν ἐλευθερίαν. *Hoc modo servi essent etiam quos bello captos liberamus. Atqui talibus ubi ad nos redierint libertatem adjudicant leges.*

An vi bellica receptus sit ab hostibus] Vt illi quos à Slavis captos liberavere Hunni, apud Procopium itidem Gotthicorum III. §. V.

Si ab hoste venditus commercio ad suos pervenerit] Vt eodem Procopii libro Iuvenis Childubius τὰ νῦν δὲ ἐπεὶ ἀφίκετο ἐς πατρίδα ἤδη ἐλεύθερος τὸ λοιπὸν κατά γε τὸν νόμον καὶ αὐτὸς ἔσοιτο: *dicebat se cum in patriam rediisset, liberum ex jure in posterum fore.* Et apud Turcas nullum olim fuisse captivis postliminium notat Leunclavius.

Apud Senecam] Libro V, controversia 34.

Matrimonium non censebatur postliminio restitui] Aliter inter Christianos. Leo Papa ad Nicetam Aquilejensem Episcopum: *Vt sicut in mancipiis vel agris aut etiam in domibus ac possessionibus, in captivitatem ductis postliminium reversis de captivitate servatur, ita etiam & conjugia, si aliis juncti fuerint, reformentur.* Vide Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tetbergæ ad interrogationem XIII. & responsum Stephani Papæ cap. 19, in Tomo II Conciliorum Galliæ. §. IX.

Serviat donec pretium reddiderit] Idem cap. 34. Edicti Caroli Calvi Pistis. §. X.

Bona ejus futura fuissent occupantium] Vide legem Wisigotthicam lib. V, tit. IV, c. 15.

Etiam sæpe alienati] At edicto Teuderichi ita constitutum est: *Servi aut coloni ab hostibus capti & reversi domino restituantur, si non sunt ante ab altero vendentibus hostibus in commercio comparati.* Vide & Cassiodorum III, 43. At lege Wisigotthica mancipium bello receptum domino redditur. is qui recepit, tertiam partem accipit justi pretii. Si ab hostibus venditum receptum fuerit, redit ad dominum pretio reddito & melioramentis. lib. V, tit. IV, 21. §. XI.

Etiam ab hoste manumissi] ut à Mithridate, qui retracti in servitutem. Appianus Mithridatico.

Veteribus dominis] nempe qui partium Lacedæmoniarum fuerant. Confer quæ supra cap. VI, §. 7. §. XIII.

Nod admissis adversus dominos præscriptionibus illis] Idque ex lege Honorii, qui quanquam relicta Vandalis Hispania, tamen dum eam tene-

tenerent Vandali, præscriptionem tricenariam dominis nocere noluerat. meminit Procopius Vandalicorum I. Valentinianus in Novella lege de Episcopali judicio: *Tricennali temporum definitione concludi ea præcepimus, quæ perpetuis aut infinitis sæculis servabantur: exceptis Afrorum negotiis, qui se probaverint necessitatem Vandalicam pertulisse: ut de illorum causis illa tempora præfixo tricennio subtrahantur, quæ claruerit sub hostilitate consumpta.* In concilio Hispalensi relato in causam XVI, quæstione IV: *sicut per legem mundialem his quos barbarica severitas captiva necessitate transvexit, postliminio revertentibus redditur antiqua possessio.* convenit C. Ex transmissa. De præscriptionibus. vide & Cujacium ad titulum C. de præscriptione XXX annorum.

§. XV. *Id de navibus constitutum multis locis videmus*] Decisio Genuensis centesima prima.

§. XVI. *Prædonibus Philippus eripuerat*] Vide ipsam Philippi epistolam inter opera Demosthenis.

§. XVII. *Lege Hispanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis*] Idem apud Venetos. Patet ex literis Fraxini Canæi Tomo I.

CAPUT X.

Monita de his quæ fiunt in bello injusto.

I. *Quo sensu pudor vetare dicatur quod lex permittit:*
II. *Aptatum hoc ad ea quæ jure Gentium permissa diximus.*
III. *Interna injustitia injustum esse quod ex bello injusto fit.*
IV. *Qui hinc, & quatenus ad restitutionem obligentur.*
V. *An res capta bello injusto reddenda sint ab eo qui cepit.*
VI. *An & ab eo qui detinet.*

Lib. III. c. 4. LEgenda mihi retro vestigia, & eripienda bellum gerentibus pene omnia quæ largitus videri possum, nec tamen largitus sum. nam cum primum hanc juris gentium partem explicare sum aggressus, testatus sum juris esse aut licere multa dici eo quod impune fiant, partim etiam quod judicia coactiva suam illis auctoritatem accommodent, quæ tamen aut exorbitent à recti regula, sive illa in jure stricte dicto, sive in aliarum virtutum præcepto posita est, aut certe omittantur sanctius & cum majori apud bonos laude. In Troadibus Senecæ dicenti Pyrrho

Lex nulla capto parcit, aut pœnam impedit,

Regerit Agamemnon,

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor.

Quo in loco pudor non tam hominum & famæ, quam æqui & boni, aut certe ejus quod æquius meliusque est, respectum significat. Sic in Iustinianeis Institutionibus legimus: *Fidei commissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur.* Apud Patrem Quintilianum: *Non aliter salvo pudore ad sponsorem venit creditor, quam si recipere à debitore non possit.* Atque eo sensu sæpe videas justitiam cum pudore conjungi.

Nondum Iustitiam facinus mortale fugarat:
Vltima de Superis illa reliquit humum:

Proque

Proque metu populum sine vi Pudor ipse regebat.

Hesiodus : Δίκη δ' ἐν χερσὶ καὶ αἰδὼς *Operibus.*
Οὐκ ἔσται· βλάψει δ' ὁ κακὸς τὸν ἀρείονα φῶτα.
——— *nusquam Pudor: aurea nusquam*
Iustitia: insultant pravi melioribus ultro.

Plato libro XII de legibus: παρθένος γὰρ αἰδοῦς Δίκη λέγεται τε καὶ ὄντως *Protagora.*
εἴρηται) Emendem πάρεδρος: ut sensus sit: *Comes pudoris justitia vocatur,*
& merito quidem. Nam & alibi idem Plato sic loquitur: Ζεὺς δείσας *Ad inerudi-*
περὶ τῷ γένει ἀνθρώπων μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, δωρεῖται ἀνθρώποις αἰδῶ τε καὶ δίκην ἵν' εἶεν *tum prasi-*
πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. *Deus metuens ne plane interiret* *dem.*
genus humanum, dedit hominibus Iustitiam ac Pudorem, ornamenta civitatum, & ad amicitiam colligandam vincula: & Plutarchus simili modo
δίκην vocat σύνοικον αἰδοῦς, *Iustitiam pudoris cohabitatricem*: qui & alibi jun- *Vita Thesei.*
git αἰδῶ & δικαιοσύνην. Apud Dionysium Halicarnassensem simul nomi- *Lib. VI.* *Lib. XIII.*
nantur αἰδὼς κόσμος καὶ δίκη. *pudor decorum & honestum.* Sic & αἰδῶ & *antiq. c. 19.*
ἐπιείκειαν copulat Iosephus *Pudorem* & *Æquitatem*: Paulus quoque Iu- *L. adoptivus, D. de*
risconsultus conjungit naturale jus & pudorem. Cicero autem inter *ritu nupt.*
justitiam & verecundiam ita fines regit, ut justitiæ partes statuat non *Off. 1.*
violare homines, verecundiæ non offendere. Cum eo quem ex Sene- *Lib. 1 de*
ca adduximus versu bene convenit dictum ejusdem in scriptis philo- *Ira, c. 27.*
sophicis. * *Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse? Quanto latius officiorum patet quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, justitia, fides exigunt? quæ omnia extra publicas tabulas sunt.* Vbi vides jus à justitia distingui, quia jus accipit id quod in judiciis externis viget.
Idem id alibi explicat egregie exemplo juris herilis in servos. *In* *Lib. 1 de*
mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum ti- *Clem. c. 18.*
bi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis & pretio paratis jubet. Deinde: *Cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet.* quo in loco notanda iterum vocis licere diversa acceptio, altera exterior, altera interior.

II. Eundem habet sensum illa Marcelli in Senatu Romano distin- *Liv. l. XXVI.*
ctio: *non quid ego fecerim in disquisitionem venit, quem quicquid in hostibus feci jus belli defendit, sed quid isti pati debuerint:* ex æquo & bono scilicet.
Idem discrimen Aristoteles innuit disputans an justa dicenda sit quæ *Pol. 1, c. 6.*
ex bello oritur servitus: ὅλως δ' ἀντεχόμενοί τινες, ὡς οἴονται, δικαίου τινὸς (ὁ γὰρ νόμος δίκαιόν τι) τὴν κατὰ πόλεμον δουλείαν τιθέασι δικαίαν· ὅλως δ' οὔ φασι· τήν τε γὰρ ἀρχὴν ἐνδέχεται μὴ δικαίαν εἶναι πολέμων. *Quidam respicientes justi aliquid (* nam & lex justum quid est) justam esse ajunt servitutem ex bello: at omnino justam esse negant, quando accidere potest ut injusta fuerit bellandi causa.* Simile est illud Thucydidis in Thebanorum oratione: οὓς ἐν *Lib. III.*
χερσὶν ἀπεκτείνατε οὐχ ὁμοίως ἀλγοῦμεν· κατὰ νόμον γὰρ δή τινα ἔπαθον: *de his quos in conflictu occidistis, non adeo querimur, accidit enim hoc illis jure quodammo-* *L. postlim.*
do. Sic & ipsi Iurisconsulti Romani, quod sæpe jus captivitatis vo- *in pr. D. de*
cant alibi injuriam appellant, & æquitati opponunt naturali, & Se- *capt.*
neca servi nomen ex iniuria natum, id quod sæpe accidit respiciens. *Ep. XXXII.*
Apud Livium quoque Itali retinentes ea quæ Syracusanis bello ade- *Libro XXVIII.*
merant, pertinaces ad obtinendam injuriam appellantur. Dion Pru- *Orat. XV.*
sæensis cum dixisset bello captos si ad suos rediissent libertatem recipere,

cipere, addit, *ὡς ἀδίκως δεδουλευκότας ut qui per injuriam in servitute fuissent.* * Lactantius de philosophis loquens: *Cum de officiis ad rem militarem pertinentibus disputant, neque ad justitiam neque ad veram virtutem accommodatur illa omnis oratio, sed ad hanc vitam, moremque civilem.* Idem mox à Romanis ait legitime illatas injurias.

III. Primum ergo dicimus, si belli causa injusta sit, etiamsi bellum solenni modo susceptum sit, injustos esse interna injustitia omnes actus qui inde nascuntur: ita ut qui scientes tales actus operantur, aut ad eos cooperantur, habendi sint in eorum numero, qui ad regnum cœleste sine pœnitentia pervenire non possunt. Vera autem pœnitentia, si tempus & copia suppetat, omnino requirit, ut is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat. Ideo Deus* negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant: & Ninivitis rex indicens justitium præcipit ut rapina manus vacuefaciant, naturæ ductu agnoscens sine tali restitutione pœnitentiam fictam & inanem fore. Atque ita videmus sentire * non Iudæos tantum & Christianos, sed & * Mahumetistas.

1 Cor. vi, 10.
Esa. 58, 6.
Libro præceptorum legis præcepto jubente xvi.

IV. Ad restitutionem autem tenentur, secundum ea quæ generaliter à nobis alibi explicata sunt, belli auctores, sive potestatis jure, sive consilio, de his scilicet omnibus quæ bellum consequi solent: etiam de insolitis, si quid tale jusserunt, aut suaserunt, aut cum impedire possent non impedierunt. Sic & duces tenentur de his quæ suo ductu facta sunt: & milites in solidum omnes qui ad actum aliquem communem, puta urbis incendium, concurrerunt: in actibus dividuis pro damno quisque cujus ipse causa unica, aut certe inter causas fuit.

Silv. in verbo bellum, p. 1, n. 10, & 11, & 12.
Covar. d. §. 11, n. 8.
Less. lib. 11, c. 13, dub. 4.
Adde l. vulgaris §. si duo. D. de furtis.

V. Neque admittendam putem exceptionem quam nonnulli adferunt de his qui aliis operam navant: si modo in ipsis aliquid hæreat culpæ. Ad restitutionem enim sine dolo culpa sufficit. Sunt qui videntur existimare res bello captas, etiam si justa belli causa non adfuerit, reddendas non esse, eo quod bellantes inter se cum bellum inierunt ista capientibus donasse intelligantur. Sed nemo suum jactare temere præsumitur: & bellum per se longe abest à contractuum natura. Vt vero pacati populi certi quid haberent quod sequerentur, nec bello implicarentur inviti, sufficiebat introductio externi de quo diximus dominii, quod cum interna obligatione restitutionis potest consistere. Atque id illi ipsi auctores videntur statuere in jure captivitatis personarum. Ideo Samnites apud Livium, *res hostium in præda captas quæ belli jure nostræ videbantur remisimus.* Videbantur ait, quia injustum id bellum fuerat ut jam ante agnoverant Samnites. Non dissimile est quod ex contractu sine dolo inito cui inest inæqualitas, jure gentium nascitur facultas quædam cogendi eum qui contraxit ad implenda pacta: nec eo tamen minus qui plus æquo stipulatus est, rem ad æqualitatem reducere ex probi ac pii hominis officio tenetur.

Silv. d. loco. num. 10.
Vasq. lib. 1. controv. ill. c. 9, num. 17.
Molin. disp. 118, §. ut vero.
Lib. IX.
Lib. VIII.
Vide supra l. II, c. II.

VI. Sed & qui damnum ipse non dedit, aut sine omni culpa dedit, sed rem bello injusto captam ab alio penes se habet, tenetur eam reddere, quia cur alter ea carere debeat nulla causa subest naturaliter

Vide supra lib. II, c. 9.

ter justa, non consensus ipsius, non malum meritum, non compensatio. Non aliena ab hac re historia est apud Valerium Maximum: *Populus*, inquit, *Romanus cum P. Claudius Camerinos, ductu atque auspiciis suis captos sub hasta vendidisset, etsi ærarium pecunia, fines agris auctos animadvertebat, tamen quia parum liquida fide id gestum ab imperatore videbatur, maxima cura * conquisitos redemit & prædia restituit.* Similiter Phocensibus Romanorum decreto reddita libertas etiam illa publica, & qui erepti erant agri. Et postea * Ligures qui à M. Pompilio venditi fuerant, reddito emtoribus pretio restituti sunt in libertatem, bona quoque reddi curata. Idem de Abderitis decrevit senatus addita causa, quod injustum bellum illatum iis esset. Poterit tamen siquid sumtus aut operæ impendit is qui rem tenet, deducere tantum, quantum domino valebat adipisci desperatam possessionem, secundum ea quæ alibi explicata sunt. Quod si rei possessor culpæ exsors eam consumserit aut alienaverit, non tenebitur nisi in quantum censeri potest locupletior factus.

Lib. VI. c. 5.
Livius libro XXVIII.
Liv. Lib. XLIII.
Lib. XLIII.

Annotata ad Caput X.

Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse] Idem Seneca de Beneficiis v, 21. *Multa legem non habent, nec actionem, ad quæ consuetudo vitæ humanæ lege omni valentior dat aditum.* Quintilianus Institutionum oratoriarum lib. III, c. 8, *Sunt enim quædam non laudabilia natura, sed lege concessa, ut in XII tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit.* Cicero de Officiis libro III: *Aliter leges, aliter Philosophi tollunt astutias. Leges, quatenus manu tenere res possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* §. I.

Nam & lex justum quid est] Seneca ad Helviam c. 6. *Alii armis sibi jus in aliena terra fecerunt.* Pugnare videntur jus & aliena. Sed conciliandа ut docet hic textus. Repete quæ supra hoc libro cap. IV, §. 2. §. II.

Lactantius] Augustinus vero epistola IV, quæ est ad Marcellinum: *Ac per hoc si terrena ista republica Christiana præcepta custodiat, etiam ipsa bella sine benevolentia non gerentur.* Idem de diversis Ecclesiæ observationibus, *Apud veros Dei cultores etiam ipsa bella parata sunt.*

Ut is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat] Num. v, 6. Hieronymus ad Rusticum: *Nec differtur ultionis sententia si non reddantur universa.* Augustinus in epistola ad Macedonium quæ est LIV: *Si res aliena propter quam peccatum est, reddi possit, & non redditur, pœnitentia non agitur sed simulatur.* Retulit Gratianus in causam XI, quæstione VI.

Negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant] Locus est illustris Esaiæ LVIII, 5, 6, 7. Habes eum Græce apud Iustinum Martyrem in colloquio cum Tryphone. §. III.

Non Iudæos tantum] Vide canones pœnitentiales Mosis Maimonidæ cap. II, §. 2. Et Mosem de Korzi præcepto jubente XVI.

Mahumetistas] Vide Leunclavium Turcicorum v, & XVII.

Conquisitos redemit, & prædia restituit] Antonius Tyrius coegit reddere §. VI.

reddere quæ Iudæorum tenebant. Homines ab eis venditos jussit liberari, bona dominis reddi. Iosephus XIV Antiquæ Historiæ. Macrinus Parthis reddidit captivos, & prædam quod causa fuisset cur Romani pacem rumperent. Herodianus libro XIV, in fine. Mahumetes Turca liberari jussit eos qui fuerant in oppido Sanctæ Mariæ in Achaia. Chalcocondylas libro IX.

Ligures] Vide Excerpta Peiresiana Diodori Siculi.

CAPUT XI.

Temperamentum circa jus interficiendi in bello justo.

I. *In bello justo actus quosdam interna justitia carere: quod exponitur.*
II. *Interfici qui possint secundum justitiam internam.*
III. *Ob infortunium neminem recte interfici, ut qui coacti partes sequuntur:*
IV. *Nec ob culpam mediam inter infortunium & dolum: cujus natura explicatur.*
V. *Distinguendos auctores belli ab his qui sequuntur.*
VI. *In ipsis auctoribus distinguendas causas probabiles ab improbabilibus.*
VII. *Etiam mortem meritis hostibus sæpe pœnam recte condonari.*
VIII. *Cavendum quantum fieri potest ne innocentes, etiam præter propositum, occidantur.*
IX. *Pueris semper parcendum: feminis nisi quid gravius admiserint & senibus.*
X. *Parcendum & his qui sacra aut literas tantum curant.*
XI. *Et agricolis:*
XII. *Et mercatoribus ac similibus:*
XIII. *Et captis.*
XIV. *Recipiendos qui dedere se volunt sub æquis conditionibus.*
XV. *Parcendum & his qui sine conditione se dediderunt.*
XVI. *Hæc ita vera nisi grave delictum antecesserit: quod quomodo accipiendum.*
XVII. *Delinquentibus ob multitudinem recte parci.*
XVIII. *Non occidendos obsides nisi ipsi deliquerint.*
XIX. *Abstinendum ab omni dimicatione inutili.*

Lucanus — SEd nec in bello justo admittendum est quod dicitur

Omnia dat qui justa negat.

Off. I. — Melius Cicero: *Sunt quædam officia etiam adversus eos servanda à quibus injuriam acceperis. * Est enim ulciscendi & puniendi modus.* Idem laudat vetera Romanorum tempora cum exitus bellorum erant, aut mites, aut necessarii. Crudeles vocat Seneca, qui *puniendi causam habent, modum non habent.* Aristides Leuctrica prima: ἔστι γὰρ ἐστι καὶ ἀμυνομένους ἀμέτρως ἀδικεῖν. κἂν τις εἰς τὰς τιμωρίας ἀναπληρῇ, πρὸς τ' ἀδικήματα τοῖς ὑπάρξασι δεύτερος, ἄρχει πάλιν. *Possunt sane, possunt etiam qui se vindicant injusti esse si modum excedant. Nam & qui in puniendo progreditur ad id quod iniquum est, secundus est injuriæ auctor.* Sic, Ovidio judice, rex quidam

(Off. II. — II de Clem. cap. 4. — De Ponto l. IX.)

cæde nocentum
Si nimis ulciscens exstitit ipse nocens.

Platæenses in Isocratea oratione quærunt, εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑπὲρ τῶν μικρῶν ἐγκλημάτων οὕτως ἀνόμους καὶ δεινὰς ποιεῖσθαι τὰς τιμωρίας: *an æquum sit ob tantilla peccata tam graves & iniquas pœnas exigere?* Idem ille Aristides secunda pro pace: μὴ τοίνυν ἀνθ' ὅτων αὐτοὺς τιμωρήσεσθε, σκοπεῖτε, ἀλλ' ὅστινας ὄντας καὶ τίνες ὄντες αὐτοὶ καὶ τὸ μέτρον τῆς τιμωρίας: *non hoc tantum respicite quas ob causas pœnas sitis exacturi, sed & qui sint de quibus sumenda sit pœna,*

quinos

qui nos ipsi, & quis justus pœnarum modus. Laudatur Propertio Minos:

*Victor erat quamvis, * æquus in hoste fuit.*

Sed & Ovidio: *Leges captis justissimus auctor*
Hostibus imposuit.

II. Quando autem justa sit interfectio (inde enim nobis incipiendum est) in bello justo, secundum justitiam internam, quando non sit, ex iis intelligi potest quæ capite primo hujus libri à nobis explicata sunt. Interfici enim aliquem contingit ex proposito, aut citra propositum. Ex proposito juste interfici nemo potest, nisi aut in pœnam justam aut quatenus absque eo vitam & res nostras tueri non possumus: quanquam illud ipsum ob res caducas hominem occidere, etiamsi à justitia stricte dicta non abeat, à caritatis tamen lege discedit. Pœna vero justa ut sit, opus est ut ipse qui interficitur deliquerit; & quidem tantum quod apud æquum judicem mortis supplicio possit vindicari. qua de re eo nunc minus differemus, quia quicquid ejus sciri oportet satis explicatum arbitramur capite de pœnis. *Vict. de jur. belli, n. 36, & 45.*

III. Supra cum de supplicibus ageremus (sunt autem ut in pace ita & in bello supplices) discrevimus *ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα infortunium & injuriam.* Gylippus eo quem ibi citare cœpimus Diodori Siculi loco quærit, utra in classe Athenienses poni debeant, infortunatorum an injustorum: & pro infortunatis habendos negat qui ultro nulla lacessiti injuria Syracusanis bellum intulissent: unde infert cum sponte bellum susceperint, ferenda quoque ab ipsis belli mala. Infortunatorum exemplum sunt illi qui non hostili animo apud hostes sunt, quales Athenienses temporibus Mithridaticis, de quibus sic loquitur Vellejus Paterculus: *Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenæ oppugnatæ à Sulla sunt imputat Atheniensibus, nimium veri vetustatisque ignarus est. adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper & in omni re, quicquid sincera fide gereretur id Romani Attica fieri prædicarent. Ceterum tum oppressi Mithridatis armis homines miserrimæ conditionis; cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis, & animos extra mœnia, corpora necessitati servientes, intra muros habebant.* quæ pars postrema ex Livio sumta videri potest apud quem Indibilis Hispanus corpus duntaxat suum apud Carthaginienses, animum apud Romanos ait fuisse. *Nimirum,* ut ait Cicero, *omnes quorum in alterius manu vita posita est, sæpius cogitant quid possit is, cujus in ditione ac potestate sunt, quam quid debeat facere.* Idem pro Ligario: *Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit. quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis.* Atque hoc secutus est Iulianus in causa Aquilejensium teste Ammiano, qui cum paucorum supplicium narrasset, adjicit: *Residui omnes abierunt innoxii, quos in certaminum rabiem * necessitas egerat, non voluntas.* Ad Thucydidis locum de Corcyrensium captivis venditis vetus commentator: *τὸ ἥμερον τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου δηλοῖ, καὶ ὡς ἀπηνὲς μετὰ μάχην τοὺς ἁλόντας ἀναιρεῖν ἄλλως τε καὶ δούλους τοὺς μὴ μετὰ γνώμης οἰκείας πολεμοῦντας. Ostendit clementiam dignam Græcorum ingeniis: durum enim post pugnam captos occidere, servos præsertim, qui non sua voluntate bellum gerunt.* Platæenses in dicta oratione apud Isocratem: *οὐ γὰρ ἑκόντες ἀλλ' ἀναγκασθέντες αὐτοῖς ἐδουλεύομεν.*

Lib. II. — *Lib. xxvi.* — *Pro Quintio.* — *Lib. xxi.* — *Lib. I.*

non volentes sed coacti illis (Lacedæmoniis) *servivimus.* Idem de Græcis aliis: τοῖς σώμασι μὲν ἐκείνοις ἀκολουθεῖν ἠναγκάζοντο. ταῖς δὲ διανοίαις μεθ' ὑμῶν ἦσαν: *illorum* (Lacedæmoniorum) *partes corpore sequi cogebantur, animo*
Vran. *vobiscum erant.* Herodotus de Phocensibus dixerat: ἐμήδιζον οὐχ ἑκόντες, ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης: *Medorum partes sequebantur, non sponte sed vi necessita-*
Lib. I. *tis.* Zeldis, ut Arrianus narrat, pepercit Alexander, ὅτι πρὸς βίαν ἠναγκασμένοι συστρατεύσαιεν τοῖς βαρβάροις *quod coacti fuissent in partibus barbarorum.*
Lib. XIII. Nicolaus Syracusanus apud Diodorum in oratione pro captivis: οἱ σύμμαχοι τῇ τῶν κρατούντων ὑπεροχῇ βιασθέντες, ἠναγκάσθησαν συστρατεύειν· διόπερ εἰ τοὺς ἐξ ἐπιβουλῆς ἀδικήσαντας δίκαιόν ἐστι τιμωρεῖσθαι, τοὺς ἀκουσίως ἁμαρτάνοντας προσῆκον ἂν εἴη συγγνώμης ἀξιοῦν. *Socii vi imperantium adacti sunt militare: quare sicut par est eos puniri, qui data opera injuriam inferunt, ita æquum*
Lib. XXV. *est ignosci his, qui præter voluntatem suam peccant.* Sic & apud Livium Sy-
Iustinus lib. XXVIII. racusani Romanis se purgantes ajunt, se metu ac fraude turbatis pacem oppressam. Similem ob causam Antigonus bellum se cum Cleomene, non cum Spartanis habuisse dicebat.

IV. Sed notandum est inter plenam injuriam & merum infortunium medium sæpe aliquid intercedere, quod ex utroque quasi conflatum sit, ita ut actio neque mere scientis & volentis, neque mere aut ignorantis aut inviti dici possit. Aristoteles huic generi nomen posuit ἁμάρτημα: Latine culpam aliquam liceat dicere. Sic enim ille Moralium libro quinto capite decimo: *Eorum quæ sponte facimus alia facimus deliberato, alia non deliberato. Deliberato fieri dicuntur quæ præeunte consultatione quadam animi fiunt, quæ vero aliter, indeliberato. Cum ergo damni datio tribus modis in hominum societate contingat, ea quæ ab ignorantia procedit infortunium dicitur, ut si quis egerit quippiam non in quem existimabat, aut quod non putabat, aut non quo putabat modo, aut non tali fine: ut si quis se ferire non hoc instrumento, non hunc hominem, aut non hujus rei causa credidit: sed evenit quod ipse non proposuerat sibi: puta vellicare voluit non vulnerare, aut non hunc, non hoc modo. Ergo si ita præter id quod expectari potuit damnum detur, erit infortunium. At si ita ut exspectari ac prævideri aliquo modo potuerit, sed non improbo animo, culpa erit aliqua, nam culpa affinis est qui in se habet agendi principium: qui vero extra, infelix. At quoties quis id quod facit sciens facit, non tamen deliberato, fatendum est adesse injuriam: ut quæ facere homines solent per iracundiam & perturbationes similes aut naturales aut necessarias. nam qui ita commoti lædunt & culpam admittunt ab injuria non vacant: neque tamen injusti aut improbi dicuntur: at si quis idem consulto admittat, is vero improbus & injustus recte nominabitur. Merito igitur quæ per iram fiunt censentur non ex proviso fieri. non enim incipit is qui ex ira quid facit, sed is qui iram provocavit: atque eo fit ut sæpe in judiciis rerum ejusmodi non facti, sed legitima fiat quæstio. nascitur enim ira ex eo quod quis injuriose factum existimat. Non ergo sicut in contractibus, an hoc factum sit disputant: ibi enim nisi quæ intercesserit oblivio, omnino altera partium improba est, quæ fidem non implet: sed an juste factum sit quod factum est, exquiri volunt. At qui prior struxit insidias nihil ignorans fecit: quare non mirum si alter sibi injuriam factam putat, alter non putat. Est tamen ut & qui tali ex causa lædit injustus censeri debeat, si nempe æqualitatis aut proportionis normam excedat quod reponitur. Sic justus est qui deliberato juste agit: alioqui juste agere potest*

potest aliquis sponte tantum, non & deliberato. Caterum eorum qua non sponte fiunt alia venia digna sunt, alia minus. * *Venia digna qua non ab ignorantibus modo sed & ob ignorantiam fiunt. At si qua ab ignorantibus admittantur, nec tamen per ignorantiam, sed tali animi morbo qui communes humana natura fines excedat, non digna sunt quibus ignoscas.* Locum sane egregium & usus maximi integrum Latine posui quia minus recte verti ideoque nec satis intelligi solet. Michaël Ephesius eum locum interpretans ejus quod exspectari non potuit exemplum ponit, in eo qui fores aperiens patrem læsit, aut in loco solitario jaculando se exercens aliquem vulneravit. Ejus quod prævideri potuit, sed sine dolo, in eo qui jaculatus est in via publica. Idem scriptor necessitatis exemplum ponit in eo qui fame, aut siti adigitur ut quid faciat: perturbationum naturalium, in amore, dolore, metu. Per ignorantiam fieri ait ubi factum ignoratur, ut si quis mulierem nesciat nuptam. Ab ignorante non per ignorantiam, ubi jus ignoratur. Ius autem ignorari interdum excusabiliter, interdum inexcusabiliter: quæ cum Iurisconsultorum dictis optime congruunt. Est ejusdem Aristotelis locus huic non dissimilis libro de arte oratoria: *Æquitas imperat ne pari loco habeamus injurias & culpas, neque item culpas & infortunia. Infortunia autem sunt qua nec provideri potuerunt, nec improbo animo admittuntur: culpa qua provideri potuerunt, non tamen improbo animo fiunt: injuria qua & destinato & animo improbo.* Tria hæc notarunt veteres & in illo Homeri versu de Achille Iliados postremo:

VII Nic. 11.

D. & C. de juris & facti ign.

Lib. I.

Οὔτε γάρ ἐστ' ἄφρων, οὔτ' ἄσκοπος, οὔτ' ἀλιτήμων.

Non ignara illi, male provida, nec mala mens est.

Similis est divisio apud Marcianum: *delinquitur aut proposito, aut impetu, aut casu. proposito delinquunt latrones qui factionem habent: impetu autem cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: Casu vero cum in venando telum in feram missum hominem interfecit.* Duo illa quæ proposito & impetu fiunt hunc in modum distinguit Cicero, *Sed in omni injustitia permultum interest,* * *utrum perturbatione aliqua animi, qua plerumque brevis est & ad tempus, an consulto & cogitato fiat injuria. Leviora enim sunt qua repentino aliquo motu accidunt, quam ea qua meditata & praparata inferuntur.* * Philo autem in legum specialium explicatione sic ait: ἡμίεργον τὴν πρᾶξιν εἶναι τῆς διανοίας μὴ ἐγκαταπεπηγμένης ἐκ μακροῦ τοῖς μιάσμασι: *dimidiatum esse facinus ubi non antecessit longa animi deliberatio.* Cujus generis ea præcipue sunt * quæ necessitas si non defendit, tamen excusat. Nam ut Demosthenes ait in Aristocratem, αἱ ἀναγκαῖαι χρεῖαι τὸ τί πρακτέον ἢ μὴ λογισμοὺς ἀναιροῦσιν ἅπαντας· ὥστ' οὐ πάνυ ταῦτα ἀκριβολογεῖσθαι δεῖ τὸν δικαίως ἐξετάζοντα. *Necessitatis impulsus auferunt dijudicationem de eo quod agendum vel non agendum est, quare non nimis rigide expendenda hac sunt ab aquis rerum arbitris.* Qui sensus etiam latius ab eodem exprimitur in oratione de falso testimonio adversus Stephanum. Thucydides libro quarto: πᾶν δὲ εἰκὸς εἶναι τῷ πολέμῳ καὶ δεινῷ τινι κατειργόμενον ξύγγνωμόν τι γίγνεσθαι καὶ πρὸς τοῦ θεοῦ. καὶ γὰρ τῶν ἀκουσίων ἁμαρτημάτων καταφυγὴν εἶναι τοὺς βωμούς· παρανομίαν τε ἐπὶ τοῖς μὴ ἀνάγκῃ κακοῖς ὀνομασθῆναι καὶ οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ξυμφορῶν τι τολμήσασι, *Credibile esse* * *apud*

L. perspiciendum, D. de pœnis.

De Off. I.

Deum quoque paratam esse veniam his qui bello aut qua simili necessitate tracti aliquid admittunt: nam & Deorum altaria perfugium patere culpis non voluntariis: & injustitiam iis asscribi qui ultro mali sunt, non his quos ad audendum Lib. VII. Lib. VIII. *res extrema impellunt.* Cærites apud Livium ad Romanos: *Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset.* Iustinus: *Factum Phocensium, tametsi omnes execrarentur propter sacrilegium, plus tamen invidiæ Thebanis, à quibus ad hanc necessitatem compulsi fuerant, quam ipsis intulit.* Sic Isocrate judice, qui salutis causa prædatur, ἔχει πρόσχημα τῆς ἀδικίας τὴν ἀνάγκην, *habet necessitatem injuriæ velamentum.* Aristides Leuctrica secunda: αἱ δυσκολίαι τῶν καιρῶν ἀπολογίας ἐνδιδόασι τοῖς ἀφεστηκόσιν: *difficilia tempora excusationem aliquam dant desciscentibus.* De Messeniis accusatis quod ab Athenis exsules non recepissent ita Philostratus: ἡ ἀπολογία κατὰ ξυγγνώμην ἵσταται, τὸν Ἀλέξανδρον προϊσχομένων καὶ τὸν ἐκείνου φόβον οὗ μηδὲ ἡ ἄλλη Ἑλλὰς ἀπείρως εἶχε. *Causa ipsorum in deprecatione posita est, obtendens facto Alexandrum, & metum ab ipso, quem nulla non pars Græciæ experta esset.* Talis & ille apud Aristotelem ἡμιπονηρὸς καὶ οὐκ ἄδικος. οὐ γὰρ ἐπίβουλος. *semipravus, non injustus; * neque enim insidiator.* Discrimina hæc ad argumenti nostri usum sic aptat Themistius in laudibus Valentis Imperatoris: καὶ διέκρινας τὸ ἀδίκημα καὶ ἁμάρτημα, καὶ ἀτύχημα. καὶ γὰρ εἰ μὴ τὰ Πλάτωνος ἀποστοματίζεις μηδὲ τὰ Ἀριστοτέλους μεταχειρίζῃ, ἀλλὰ τάγε ἐκείνοις δοκοῦντα τοῖς ἔργοις βεβαιοῖς· οὐ γὰρ τῆς ἴσης τιμωρίας ἀξίους ᾠήθης τούς τε ἐξ ἀρχῆς βουλεύσαντας τὴν ἐπανάστασιν καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ὅπλων παρασυρέντας, καὶ τοὺς ἤδη τῷ δοκοῦντι κρατεῖν ὑποκύψαντας· ἀλλὰ τῶν μὲν κατέγνως, τοὺς δὲ ἐμέμψω, τοῖς δὲ συνήλγησας. ** Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium. * Quamvis enim nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum tamen placita facto exsequeris. Non enim pari pœna dignos existimasti qui ab initio bellum suaserant, & qui postea abrepti sunt armorum impetu, & qui succubuerunt ei qui jam rerum potiri videbatur. Sed illos damnasti, hos castigasti, postremos miseratus es.* Idem alibi adolescentem Imperatorem vult discere, τί διαφέρει ἀτύχημα καὶ ἁμάρτημα καὶ ἀδίκημα. καὶ ὅτι προσήκει τὸν βασιλέα, τὸ μὲν οἰκτείρειν, τὸ δὲ ἐπανορθοῦν, μόνον δὲ τὸ ἔσχατον τιμωρεῖσθαι: *quid distet infortunium, culpa aliquid, & injuria: & quomodo regem deceat istius misereri, hanc corrigere, po-* Lib. v belli Iud. *stremam vero solam ultione prosequi.* Sic apud Iosephum Titus unum criminis ducem punit μέχρις ἔργου, reipsa, multitudinem μέχρι λόγου, sola verborum increpatione. Mera infortunia nec pœnam merentur, nec ad restitutionem damni obligant. Injustæ actiones ad utrumque. Culpa media ut restitutioni obnoxia est, ita pœnam sæpe non meretur, præsertim capitalem. Ad hoc illud pertinet Valerii Flacci:

At quibus invito maduerunt sanguine dextræ,
Si fors sæva premat miseros, sed proxima culpa
Hos variis mens ipsa modis agit, & sua carpunt
Facta viros resides.

V. Quod monet Themistius * distinguendos qui actores belli fuerunt ab his qui alios ducentes secuti sunt, ejus passim exempla in hi- Gal. storiis exstant. Narrat Herodotus Græcos pœnas sumpsisse de his qui Thebanis ad Medos deficiendi auctores fuerant. Sic Ardeæ principes securi percussi, narrante Livio. Eodem auctore, Valerius Le- Lib. IV. vinus, *Agrigento capto, qui capita rerum erant, virgis cæsos securi percussit:*

cessit: cæteros prædamque vendidit. Idem alibi: *Atella Calatiaque in deditionem accepta: ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animadversum.* Rursum alibi, *Quoniam defectionis auctores meritas pœnas à Diis immortalibus & à vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Tandem ignotum est illis & civitas data.* nimirum, ut idem ibi loquitur, *ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret.* Laudatur apud Euripidem Eteoclus Argivus quia Lib. XXVI. Libro XXVIII.

Culpam ferebat semper illo judice
Reus ipse: non urbs patria, quæ passim mali
Rectoris ergo sustinet calumniam.

Et Athenienses, ut Thucydides narrat, pœnituit decreti adversus Mitylenæos, πόλιν ὅλην διαφθεῖραι μᾶλλον ἢ οὐ τοὺς αἰτίους, *ut totam civitatem potius quam solos defectionis auctores interficerent.* Narratur & Diodoro Demetrius captis Thebis decem solos interfecisse auctores defectionis. Lib. III.

VI. Sed in ipsis quoque belli auctoribus distinguendæ causæ: sunt enim quædam non justæ quidem, sed tamen tales ut non improbis possint imponere. Scriptor ad Herennium deprecationis causam æquissimam hanc ponit, siquis quæ peccavit, non odio neque crudelitate, sed officio & recto studio commotus fecerit. Sapiens Senecæ, *hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sint.* Apud Livium * petunt errori veniam Cærites quod fuerint auxilio consanguineis Phocensibus. Chalcidensibus & aliis qui ex federe Antiochum juverant data à Romanis venia. Aristides Leuctrica secunda Thebanos qui Lacedæmoniorum ductum contra Athenienses secuti erant, ait κοινωνῆσαι μὲν οὐ δικαίου πράγματος, δικαίῳ δὲ ἰσχυρῷ περιστέλλειν τὴν μέμψιν, τὸ πιστοὺς εἶναι τοῖς ἡγεμόσιν: *in partem quidem venisse injustæ actionis, sed quam justo aliquo velarent, fide in principes sui federis.* Cicero de Officiis primo conservandos eos dicit qui non crudeles in bello, non immanes fuerunt: tum bella quibus imperii gloria proposita est, minus acerbe gerenda esse. Sic Ptolemæus rex Demetrio significabat, οὐ περὶ πάντων ἅμα, περὶ δόξης δὲ καὶ ἀρχῆς πολεμητέον αὐτοῖς· *non de rebus omnibus, sed de imperio & gloria inter ipsos certamen esse.* Severus * apud Herodianum: *Cum bellum adversus Nigrum gessimus non ita sane speciosas inimicitiarum causas habebamus. nam positum in medio principatum atque adhuc in disceptatione versantem pari ambitu uterque nostrum ad se trahebat.* Sæpe habet locum quod de bello Cæsaris & Pompeji est apud Ciceronem: *Erat obscuritas quædam: erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant quid optimum esset.* Et quod idem alibi: *etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certe liberati sumus.* Plane ut apud Thucydidem dicuntur venia digna quæ fiunt μὴ μετὰ κακίας, δόξης δὲ μᾶλλον ἁμαρτίᾳ. De Dejotaro idem ille Cicero: *non ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est.* Sallustius in historiis: *Cætera multitudo, vulgi more magis quam judicio, post alius alium quasi prudentiorem secuti.* Quod de bellis civilibus Brutus scripserat putem non male ad pleraque bella alia referri posse: * *acrius esse prohibenda, quam in superatos iracundiam exercendam.* Vid. de jure belli, n. 59. Lib. II. Lib. II de Clem. c. 7. Lib. VII. Lib. III. Cic. Epist. ad Brut. 2. Pro M Marcello.

VII. Etiam ubi justitia hoc non exigit, sæpe tamen convenit bonitati

nitati * convenit modestiæ, convenit animo excelso. *Ignoscendo auxisse populi Romani magnitudinem* ait Sallustius. Taciti est: *quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum:* At Seneca: *Ferarum, nec generosarum quidem permordere & urgere abjectos. Elephantes leonesque transeunt quæ impulerunt.* Sæpe opportunum est illud Maronis;

Ann. XII.

De Clem. I. cap. 5.

Non hic victoria Teucrûm
Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta.

Est in eam rem insignis locus in libro quarto ad Herennium: *Bene majores nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem quem armis cepissent vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria contendant eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevi.* Si de Romanis hoc accipias (incertum enim hoc, cum & peregrinis & fictis argumentis utatur is scriptor) adversa fronte pugnat cum eo quod habemus in panegyrico qui dictus est Constantino Constantii filio: *Cautior licet sit qui devinctos habet per veniam perduelles, fortior tamen est qui calcat iratos. Renovasti Imperator veterem illam Romani Imperii fiduciam qui de captis hostium ducibus vindictam morte sumebat. Tunc enim captivi reges cum à portis usque ad forum triumphantium currus honestassent, simulatque in Capitolium currum flectere cœperat Imperator, abrepti in carcerem necabantur. unus pro se ipso Paulo qui sedentem se acceperat deprecante* (lege: *unus Perseus ipso Paulo qui dedentem se acceperat deprecante*) *legem illius severitatis evasit: cæteri in vinculis * luce privati aliis regibus dedere documentum, ut mallent amicitiam colere Romanorum quam exasperare justitiam.* Sed & hic nimis laxe. Dicit quidem Iosephus idem de severitate Romanorum in historia interfecti Simonis Bar-joræ: sed de ducibus loquitur qualis Pontius Samnis, non de his quibus regium esset nomen. Verborum sensus Latine sic habet: *Finis triumphi erat postquam ad Capitolium Iovis ædem erat perventum: nam ibi exspectare imperatores mos antiquus patriæ jubebat donec nuntiata esset mors hostium ducis. Is erat Simon Iora filius qui inter captivos in triumpho ducebatur: is tum injecto laqueo in forum trahitur verberantibus insuper ipsum custodibus. Nam eo in loco mos est Romanis supplicium sumere de damnatis ob noxas capitales. Hic ubi vitam finiisse nuntiatus est, secuta sunt fausta omnia, deinde sacrificia.* Idem ferme dicit Cicero Verrina de Suppliciis. De ducibus passim exempla exstant: de regibus aliqua, ut * de Aristonico, Iugurtha, Artabasdo: sed tamen præter Persea * Syphax, Gentius, Iuba, & Cæsarum tempore Caractacus atque alii, tale supplicium evaserunt, ut appareat & belli causas & gerendi modum spectata à Romanis, quos tamen æquo asperiores in victoria fuisse Cicero atque alii agnoscunt: itaque M. Æmilius Paulus apud Diodorum Siculum non male in Persei causa Romanos senatores monet, εἰ μὴ τὸν ἀνθρώπινον φόβον εὐλαβοῦνται, τήν γε τοῖς ὑπερηφάνως ταῖς ἐξουσίαις χρωμένοις μετερχομένην Νέμεσιν αἰδεῖσθαι. *Si humani nihil metuerent, at divinam vindictam timerent, iis imminentem qui victoria insolentius utuntur.*

Vide Plut. Paulo Æmilio.

Exc.

utuntur. Et * Plutarchus notat bellis inter Græcos ipsos etiam hostes regibus Lacedæmoniis manus abstinuisse reverentia dignitatis. Hostis ergo qui non id quod humanæ leges permittunt, sed quod sui est officii, quod fas & pium est volet respicere, parcet etiam hostili sanguini: neminique mortem irrogabit nisi quo mortem mortive simile quid evitet, aut ob peccata personæ propria quæ ad capitalem mensuram devenerint. Et tamen quibusdam id meritis aut omnem aut mortis pœnam condonabit, sive humanitatis intuitu, sive ob alias probabiles causas. Egregie idem quem dixi Diodorus Siculus: *Lib. XXVII.*
αἱ τῶν πόλεων πολιορκίαι καὶ παρατάξεις καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὸν πόλεμον κατορθώματα τὰ πλείονα διὰ τύχην ἢ δι᾽ ἀρετὴν ἐπιτυγχάνεται· ὁ δ᾽ ἐν ταῖς ἐξουσίαις εἰς τοὺς ὑποχειρίους ἔλεος μεγαλοψύχου διὰ μόνης τῆς φρονήσεως γίνεται. *Vrbium expugnationes, secunda prælia, & si quid aliud in bello prosperum, sæpe fortunæ magis quam virtuti debentur. At in summo imperio victis misericordiam impartiri solius prudentiæ opus est.* Apud Curtium legimus: *Alexander quanquam belli auctoribus poterat irasci, tamen omnibus venia data.*

VIII. De nece autem eorum qui casu non destinato occiduntur, tenendum quod supra diximus, si non justitiæ, misericordiæ tamen esse non nisi magnis, & ad multorum salutem perventuris causis tale quid aggredi, unde innocentibus imminere pernities possit. Idem nobiscum sensit Polybius qui libro V sic loquitur: οὐ γὰρ ἐπ᾽ ἀπωλείᾳ δεῖ καὶ ἀφανισμῷ τοῖς ἀγνώμοσι πολεμεῖν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ᾽ ἐπὶ διορθώσει καὶ μεταθέσει τῶν ἡμαρτημένων· οὐδὲ συναναιρεῖν τὰ μηδὲν ἀδικοῦντα τοῖς ἠδικηκόσι. ἀλλὰ συσσώζειν καὶ συνεξαιρεῖσθαι τοῖς ἀναιτίοις (male editur ἐναντίοις) τοὺς δοκοῦντας ἀδικεῖν. *Bonorum virorum est etiam cum minus probis non internecinum gerere bellum, sed hactenus ut delicta sarciantur atque emendentur: neque insontes cum sontibus una pœna involvere, sed insontium causa etiam sontibus parcere.*

IX. His cognitis, de his quæ magis specialia sunt non difficilis erit definitio. * *Puerum ætas excuset, feminam sexus,* ait Seneca libris quibus iræ irascitur. Deus ipse in bellis Hebræorum etiam post pacem oblatam & repudiatam parci vult feminis & infantibus: extra paucas gentes speciali jure exceptas: adversus quas quod erat bellum non erat hominum, sed Dei, atque ita appellabatur. Et cum mulieres Madianitidas vellet occidi ob proprium ipsarum crimen, excepit virgines intactas. Imo cùm Ninivitis ob gravissima peccata internecionem severe admodum minatus esset, retrahi se passus est miseratione multorum millium ejus ætatis quæ honesti & inhonesti discrimina ignoraret. Cui similis est apud Senecam sententia: *Num quis irascitur pueris, quorum ætas nondum novit rerum discrimina?* Et apud Lucanum: *Lib. III, 24. Deuter. XX, 14. Num. XXXI, 18. Ion. IV, 2. De ira II, cap. 9.*

Crimine quo parvi cædem potuere mereri?

Si hæc Deus fecit ac statuit, qui quosvis homines cujuscumque sexus aut ætatis sine ulla causa non injuste potest occidere, utpote vitæ dator ac dominus, quid homines facere æquum est quibus ille nullum jus tribuit in homines, quod non ad hominum salutem ac societatem conservandam esset necessarium? Accedit primum de pueris judicium eorum populorū ac temporum quibus fas maxime valuit. *Vict. de jure belli, n. 36.*

luit. *Arma habemus* (ait apud Livium Camillus) *non adversus eam ætatem cui etiam captis urbibus parcitur: sed adversus armatos.* Addit hoc esse
Vita Camilli. inter belli jura, naturalia scilicet. Plutarchus de eadem re agens: *Sunt*, inquit, *apud bonos etiam belli quædam leges.* Vbi nota illud apud bonos, ut hoc jus ab eo quod in moribus & impunitate positum est discrimi-
Lib. I. nes. Sic Florus negat aliter fieri potuisse salva integritate. Apud Li-
Lib. XXIV. vium alio loco est: *à qua ætate etiam hostes irati abstinerent.* Et alibi: *usque ad infantium cædem ira crudelis pervenit.* Quod autem in pueris rationis usum non adeptis semper, id in feminis plerunque obtinet, id est nisi aliquid peculiariter vindicandum admiserint, aut virilia officia & ipsæ usurpent. Est enim, ut Statius loquitur, *sexus rudis insciusque*
Octavia. *ferri.* Neroni hostem vocanti Octaviam in tragœdia reponit præfectus

——* *Femina hoc nomen capit?*

Lib. V. Alexander apud Curtium: *Cum captivis & feminis gerere bellum non so-*
Libro XXXVIII. *leo: armatus sit oportet quem oderim.* Grypus apud Iustinum: *à nullo unquam majorum suorum inter tot domestica & externa bella post victoriam in feminas sævitum, quas sexus ipse & periculis bellorum & sævitia victorum exi-*
Lib. IX, c. I. *mat.* Apud Tacitum alius: *neque adversus feminas, sed palam adversus armatos bellum se tractare.* Valerius Maximus Munatii Flacci in infantes & feminas efferatam vocat crudelitatem, & auditu etiam intolerabi-
Lib. XIII. lem. Apud Diodorum Carthaginienses Selinunte narrantur interfecisse feras, feminas, infantes, *οὐδεμίαν συμπάθειαν λαμβάνοντες, sine hu-*
Lib. XIV. *manitatis affectu.* Et alibi hoc ipsum *ὠμότητα crudelitatem vocat.* Latinus Pacatus de feminis: *sexus cui bella parcunt.* Simile Papinii de senibus pronuntiatum.

Nullis violabilis armis
Turba senes.

Vid. d. loco. X. Idem statuendum universaliter de maribus quorum vitæ genus
Libro XXVIII. ab armis abhorret. *Iure belli in armatos repugnantesque cædes.* ut ait Li-
Ant. XII, cap. 3. vius, id est eo jure quod naturæ congruit. Sic Iosephus æquum ait ut in pugna pœnas dent qui arma ceperunt, insontibus non nocen-
Liv. lib. V. dum. Camillus Vejis expugnatis edixit, ut ab inermi abstineretur. In hac classe primum ponendi sunt hi qui sacra curant, nam ut hi ab armis abstinerent mos ab antiquo fuit gentium omnium: atque ideo vicissim vi in illos temperabatur. Sic Philisthæi hostes Iudæorum non nocebant * collegio Prophetarum quod erat Gabæ, ut videre est 1 Sam. x, 5 & 10. Et sic ad alium locum ubi simile erat collegium tanquam sepositum ab omni armorum injuria, cum Samuele con-
Quæst. Gr. fugit David 1 Sam. XIX, 18. Cretenses, narrat Plutarchus, cum bellis intestinis colliderentur, omnem noxam abstinuisse * à sacerdotibus, & iis quos humandis mortuis præpositos *καλανάδας* vocabant. Huc & proverbium illud Græcum pertinet *οὐδὲ πυρφόρος ὑπελείφθη.* * Notat Strabo olim cum tota Græcia armis ferveret Eleos,
Lib. VIII. utpote Iovi sacros, & eorum hospites in alta pace vixisse. Sacerdotibus merito hac in parte æquantur qui vitæ genus simile elegerunt,
C. de treug. & pace. ut monachi & conversi id est pœnitentes, quibus proinde æque ut sacerdotibus parci volunt canones naturalem æquitatem secuti. Addas

his

his merito eos qui studiis literarum honestis & humano generi utilibus operam navant.

XI. Deinde agricolas quos & canones asscribunt. Diodorus Siculus de Indis cum laude refert: ἀμφότεροι γὰρ οἱ πολεμοῦντες ἀλλήλους μὲν ἀποκτείνουσιν ἐν ταῖς μάχαις, τοὺς δὲ περὶ τὴν γεωργίαν ὄντας ἐῶσιν ἀβλαβεῖς, ὡς κοινοὺς ὄντας ἁπάντων εὐεργέτας. *In praliis quidem hostes alii alios interficiunt: at agricolas relinquunt intactos tanquam in commune utiles.* De antiquis Corinthiis & Megarensibus Plutarchus: τοὺς γεωργοῦντας οὐδεὶς ἠδίκει τὸ παράπαν. *nemo agricolas ullo afficiebat malo.* Et Cyrus regi Assyriorum nuntiari jussit, ὅτι ἕτοιμος εἴη ἐᾶν τοὺς ἐργαζομένους τὴν γῆν καὶ μὴ ἀδικεῖν: *paratum se eos qui agros colerent, illæsos indemnesque sinere.* De Belisario Suidas: εἰς δὲ τοὺς ἀγροίκους τοσαύτῃ φειδοῖ τε καὶ προνοίᾳ ἐχρῆτο, ὥστε βιασθῆναι μὲν αὐτοὺς οὐδὲν πώποτε στρατηγοῦντος Βελισαρίου τετύχηκεν. *agricolis ita parcebat, ac tantam pro illis curam gerebat, ut eo duce nulli unquam eorum vis illata fuerit.* Lib. 11. Bibl. Xen. de Cyri inst. V.

XII. Addit canon mercatores, quod non tantum de his qui temporariam in hostico moram agitant intelligendum est, sed & de subditis perpetuis: nam & horum vita ab armis aliena est: ac sub hoc nomine continentur simul alii opifices & artifices quorum quæstus pacem amat, non bellum.

XIII. Vt ad eos veniamus qui arma gesserunt, jam ante retulimus dictum Pyrrhi apud Senecam qui vetari nos ait pudore id est æqui respectu ne capto vitam adimamus. Similem Alexandri sententiam attulimus quæ cum feminis conjungit captivos. Accedat illud Augustini: *hostem pugnantem ★ necessitas perimat, non voluntas. Sicut bellanti & resistenti violentia redditur, ita victo vel capto misericordia jam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur.* Xenophon de Agesilao: παρηγγέλλει τοῖς στρατιώταις τοὺς ἁλισκομένους μὴ ὡς ἀδίκους τιμωρεῖσθαι, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ὄντας φυλάσσειν: *monuit milites ut captos non tanquam sontes punirent, sed tanquam homines custodirent.* Apud Diodorum Siculum est: πάντες ἀνατείνονται μὲν πρὸς τοὺς ἀντιταττομένους, εἴκουσι δὲ τοῖς ὑποπεπτωκόσι. *Omnes* (Græci) *opponunt se repugnantibus, parcunt jam subactis.* Eodem judice Macedones qui sub Alexandro πικρότεροι ἢ πολεμικώτεροι προσεφέροντο τοῖς Θηβαίοις *acerbius egerant cum Thebanis quam belli fas ferebat.* Sallustius historia Iugurthina cum puberes post deditionem interfectos narrasset, factum ait contra jus belli; quod interpretare contra æqui naturam & morem mitius viventium. Apud Lactantium est: *Parcitur victis & est locus inter arma clementiæ.* Laudat Tacitus Primum Antonium & Varum Flavianos duces, quod in neminem ultra aciem sæviissent. Aristides: ἀνθρώπων γάρ ἐστι καθ' ὑμᾶς τὴν φύσιν, τοὺς μὲν ἀνθεστηκότας, κατείργειν τοῖς ὅπλοις· τοὺς δ' ὑποπεσόντας ἠπίως μεταχειρίζεσθαι. *Hominum est nostri ingenii resistentes armis coercere, prostratos tractare leniter.* De captivis Propheta Elisæus regem Samariæ sic alloquitur: *An quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo eos interimeres?* Apud Euripidem in Heraclidis quærenti nuntio, Ad Bonif. Epist. 1. Lib. XIII. Lib. XVII. Lib. V. Hist. IV. De pace II. II Reg. VI.

Hostem perimere vestra lex ergo vetat?

Respondet chorus,

Quem Mars reliquit prælio superstitem.

 Ibidem

Ibidem Eurystheus captivus:

Quæ me necabunt non erunt puræ manus.

Lib. XII. Apud Diodorum Siculum Byzantii & Chalcedonii, quod captivos satis multos interfecissent hoc elogio notantur: ἐπετέλεσαν πράξεις ὠμότητι διαφερούσας: *perpetrarunt facinora eximiæ crudelitatis*. Idem alibi * captivis parcere vocat τὰ κοινὰ νόμιμα *jus commune*: qui aliter agunt, eos ait extra controversiam peccare. Parcere captivis jubet boni & æqui natura, ut in Philosophicis scriptis dicentem Senecam non diu est cum audivimus. Et laudari in historiis eos videmus qui cum nimia captivorum multitudo oneri aut periculo esse posset, dimittere omnes quam occidere maluerunt.

v. De benef. cap. 18.

XIV. Easdem ob causas * vitam salvam pacifcentium, sive in prælio, sive in obsidione non repudianda deditio. Ideo Arrianus in deditos editam à Thebanis stragem, ait fuisse non Græci moris, οὐχ Ἑλληνικὴν σφαγήν. Ac similiter Thucydides libro III, ἑκόντας τε ἐλάβετε, καὶ χεῖρας προϊσχομένους· ὁ δὲ νόμος τοῖς Ἕλλησι μὴ κτείνειν τούτους: *Volentes nos & manus tendentes accepistis in potestatem. Mos autem Græcorum est tales non interficere*. Et apud Diodorum Siculum Syracusani senatores: σώζειν τὸν ἱκέτην, ἄξιον τῆς μεγαλοψυχίας: *magno animo dignum est supplici parcere*. Sopater: νόμος ἐστὶ τοὺς ἱκέτας σώζειν ἐν τοῖς πολέμοις: *moris est in bellis servare supplices*. In obsessis oppidis observatum id Romanis antequam murum aries percussisset. Cæsar Advaticis denuntiat se eorum civitatem conservaturum, si priusquam aries murum attigisset, se dedidissent. qui mos nunc quoque obtinet in locis infirmis antequam machinæ igniariæ explodantur: in munitioribus, antequam in mœnia impetus fiat. At Cicero non tam quid fiat, quam quid natura æquum sit respiciens, sic ea de re pronuntiat. *Et cum iis quos vi deviceris consulendum est, tum ii qui armis positis ad imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percusserit, recipiendi*. Notant Hebræi interpretes majoribus suis in more fuisse ut quam oppugnarent urbem eam non cingerent corona, sed * partem liberam relinquerent effugere volentibus, quo minori sanguine res transiret.

Lib. II de bello Gall.

Off. I.

XV. Eadem æquitas jubet parci his qui sine conditionibus se victori permittunt aut supplices fiunt. *Trucidare deditos sævum* censente Tacito. Sallustius similiter de Campsanis qui se Mario dediderant, cum puberes interfectos narrasset, addit facinus fuisse contra jus belli, naturale scilicet. Idem alibi: *non armatos neque in prælio belli jure sed supplices interfectos*. Et Livio ut jam diximus *jure belli in armatos repugnantesque cædes*. & alibi: *qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset*. Imo & in hoc laborandum, ut potius metu ad deditionem cogantur quam ut interficiantur. Laudatur id in Bruto, qui adversarios οὐκ εἴασεν ἐμβαλεῖν, ἀλλὰ περιέπλεισεν φείδεσθαι κελεύων, ὡς μετ' ὀλίγον ἰδίων ἐσομένων: *non passus est impetu oppugnari, sed equitatu circumdedit: parci jubens ut mox suis futuris*.

Ann. XII. Bello Iug. Lib. I de rep. ord.

Lib. XLV.

XVI. Adversus hæc æquitatis ac juris naturalis præcepta exceptiones adferri solent minime justæ, nempe si talio exigatur, si terrore opus sit, si pertinacius restitum sit. Atqui hæc non sufficere ad justam cædem, facile intelliget qui eorum meminerit, quæ de justis occidendi

occidendi causis supra sunt prodita. A captivis & deditis aut dedere se cupientibus periculum non est: ut ergo juste occidantur oportet crimen antecedat, & quidem tale, quod æquus judex morte vindicandum censeret. Atque ita videmus interdum in captos aut deditos sævitum, aut deditionem sub vitæ pacto non acceptam, si qui de injustitia belli convicti tamen in armis perstitissent, si immanibus conviciis famam hostis lacerassent, si fidem violassent, aut aliud gentium jus ut legatorum, si transfugæ essent. At talionem natura non admittit, nisi in ipsos qui deliquerunt: neque sufficit quod hostium unum quasi corpus factione quadam intelligatur, ut ex iis potest intelligi quæ de pœnarum communicatione supra à nobis tractata sunt. Apud Aristidem legimus: πῶς οὐκ ἄτοπον κατηγορεῖν μὲν καὶ λέγειν ὡς ἁμαρτήματα συμβαίη, μιμεῖσθαι δ' ἀξιοῦν ὡς ὀρθῶς ἔχοντα; *Nonne absurdum ea quæ accuses & prave facta dicas tanquam recta velle imitari?* Accusat Syracusanos hoc nomine Plutarchus, quod Hicetæ uxores ac liberos occiderint, ideo tantum quod Hicetas Dionis uxorem sororem & filium interfecisset. Vtilitas etiam quæ ex terrore in posterum speratur ad jus dandum cædis non pertinet; sed si subsit jus, potest inter causas esse ob quas jus non remittatur. Obstinatius autem studium in suas partes, si modo causa earum non sit omnino inhonesta, supplicium non meretur, ut apud Procopium differunt Neapolitani: aut si qua ejus pœna est, non debet ad mortem pervenire: neque enim id statueret æquus judex. Alexander cum in oppido quodam quod acrius restiterat puberes omnes jussisset interfici, visus est Indis bellare latronum more: eamque famam reveritus Rex victoria clementius uti cœpit. Melius idem Milesiis quibusdam parci voluit, ὅτι γενναῖοί τε καὶ πιστοὶ αὐτῷ ἐφαίνοντο, *quod eos videret generosos ac suis fidos esse*, quæ Arriani verba sunt. Phyto Reginorum prætor cum ob pertinacius defensam urbem à Dionysio ad cruciatus & mortem raperetur, exclamavit eo quod urbem noluisset prodere supplicio se affici, cujus ultionem Deus brevi esset exacturus. Diodorus Siculus pœnas has iniquas, ἀνόμους τιμωρίας vocat. Valde mihi placet votum quod est apud Lucanum:

Vincat, quicunque necesse
Non putat in victos sævum distringere ferrum,
Quique suos cives quod signa adversa tulerunt,
Non credit fecisse nefas:

Dum tamen civium nomine intelligamus non hujus aut illius regionis, sed communis illius ex humano genere constantis cives. Multo vero minus cædem justam facit dolor ex accepta clade, sicut Achillem, Æneam, Alexandrum amicis suis sanguine captorum aut se dedentium parentasse legimus. Itaque Homerus merito illud accinit:

Κακὰ δὲ φρεσὶ μήδετο ἔργα.
* *Facinusque animo versabat iniquum.*

XVII. Sed & ubi delicta sunt talia ut morte digna videri possint, misericordiæ erit ob multitudinem eorum aliquid decedere de summo jure: cujus clementiæ auctorem ipsum habemus Deum, qui Cananæis eorumque vicinis populis longe flagitiosissimis pacem offerri

Vide Vict. de jure belli, n. 49, & 60.
Lib. II, c. XXI. §. 18.
De pace II.
Plut. Timol. & Dione.
Lib. 1 Goth.
Polyæn. libro IV.

offerri voluit, quæ vitam ipsis sub tributaria conditione concederet. Pertinet huc Senecæ dictum: *In singulos severitas imperatoris destringitur: at necessaria est venia, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? * Turba peccantium.* Et Lucani illud:

II de Ira, cap. 10.

Tot simul infesto juvenes occumbere leto
Sæpe fames pelagique furor, subitæque ruinæ,
Aut cæli terræque lues, aut bellica clades,
Nunquam pœna fuit.

Pro Cluent. *Ne nimium multi pœnam subirent, sortitio comparata est*, inquit Cicero. Sallustius ad Cæsarem: *Neque quisquam te ad crudeles pœnas aut acerba judicia invocat, quibus civitas vastatur magis quam corrigitur.*

XVIII. De obsidibus quid ex jure naturæ statuendum sit accipi potest ex iis quæ in superioribus dicta à nobis sunt. Olim cum vulgo crederetur quisque in vitam suam id juris habere quod in res alias quæ in proprietatem veniunt, atque id jus consensu aut tacito aut expresso à singulis pervenisse ad civitatem, minus mirandum est si obsides privatim innoxios ob peccatum civitatis morte affectos legamus, sive tanquam ex suo peculiari consensu, sive tanquam ex publico cui & suus includeretur. At postquam verior sapientia nos Vict. de jure belli, n. 43. docuit dominium in vitam Deo exceptum, sequitur ut solo consensu nemo jus cuiquam dare possit in vitam aut suam aut civis sui. Atque ideo Narseti bono duci atrox visum de innoxiis obsidibus supplicium sumere narrat Agathias: de aliis alii: etiam Scipionis exemplo, qui ajebat se non in obsides innoxios, * sed in ipsos qui defecissent sæviturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expetiturum. Quod autem ex recentioribus Iurisconsultis non ignobiles, conventiones tales valere dicunt si moribus firmentur, accipio, si jus vocant solam impunitatem quæ in hoc argumento sæpe venit sub tali nomine: sin à peccato immunes putant qui ex conventione sola vitam adimunt alicui, vereor ne & fallantur ipsi, & periculosa auctoritate alios fallant. Plane si qui obses venit, est aut ante fuit in numero graviter delinquentium, aut postea fidem à se datam in re magna fefellit, fieri potest ut supplicium injuria vacet. At Clœliæ quæ * non sua sponte sed civitatis jussu obses venerat, cum tranato Tyberi effugisset, apud regem Ethruscum non tuta solum sed & honorata virtus fuit, quæ Livii in hac re enarranda verba sunt.

Lib. I. Livius libro XXVIII. Menoch. arb. q. 7. Lib. II.

XIX. Illud adhuc addendum est, omnes commissiones quæ ad jus consequendum aut bellum finiendum nullius sunt usus, sed meram habent virium ostentationem propositam, id est, ut Græci loquuntur, ἐπίδειξιν ῥώμης μᾶλλον ἢ ἀγῶνα πολεμίων ἀγῶνα, & cum officio Christiani hominis & cum ipsa humanitate pugnare. Itaque serio hæc vetare debent rectores, inutiliter fusi sanguinis rationem ei reddituri, cujus vice gladium gestant. Quippe & Sallustio laudati duces qui incruento exercitu victoriam deportarent. Et de Cattis notæ virtutis populo Tacitus: * *rari excursus & fortuita pugna.*

Ant. lib. v.

Annotata

Annotata ad Caput XI.

Est enim ulciscendi ut puniendi modus] Vide quæ supra lib. II, cap. §. I. XX, §. 2, & 28. & loca Augustini de Christianorum in ipsis bellis benevolentia quæ modo produximus. Aristoteles Politicorum v, cap. 6, narrat asperiores æquo pœnas exactas Thebis & Heracleæ, *στασιωτικῶς* factionis studio. Et Thucydides III. *Τιμωρίας μείζους, ἢ μείζει τῶν δικαίων poenas justo majores.* Tacitus III Annalium: *Pompejus gravior remediis quam delicta erant.* idem eodem libro Augustum culpat quod in puniendis adulteriis clementiam majorum suasque ipse leges egressus sit. Iuvenalis:

exigit autem
Interdum ille dolor plus quam lex ulla dolori
Concessit.

Quintilianus: *Non nisi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem.* M. Antoninus Imperator referente Vulcatio vita Cassii: *ad Senatum scribam, ne aut proscriptio gravior sit, aut pœna crudelior.* Ausonius:

vindictaque major
Crimine visa suo est.

Ammianus libro XXVI: *sævitum est in multos acrius quam errata flagitaverant vel delicta.* Similis est apud Agathiam locus libro III.

Æquus in hoste fuit] Ovidius Tristium I, elegia 8.

Est etiam in miseris pietas, & in hoste probatur.

Necessitas egerat, non voluntas] Addit mox: *Id enim æquitate pensata statuerat placabilis Imperator & clemens.* Thucydides libro III, in oratione Cleonis: *οἵτινες ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναγκασθέντες ἀπέστησαν, συγγνώμην ἔχω. Ignosco illis qui defecerunt à nobis cogente hoste.* contemplatio extremæ necessitatis hæc dicitur Paulo sententiarum v, Tit. I. certe enim, ut Synesius ait, *ἰσχυρὸν ἀνάγκη πρᾶγμα καὶ βίαιον, Res est valida ac violenta necessitas.* Iuvenalis de Calaguritanis:

Quisnam hominum veniam dare: quisve Deorum
Viribus abnueret dira atque immania passis?

vide de famis necessitate Cassiodorum IX, 13. Pertinax de Læto & aliis: *Paruerunt inviti Commodo: sed ubi habuerunt facultatem, quod semper voluerunt ostenderunt.* Cassius Clemens apud Xiphilinum in rebus Severi: *ἐγὼ οὔτε σε οὔτε Νίγρον ἠπιστάμην, καταλειφθεὶς δὲ ἐν τῇ ἐκείνου μερίδι, τὸ παρὸν ἀναγκαίως ἐθεράπευσα, οὐχ ὡς σοὶ πολεμήσων, ἀλλ' ὡς Ἰουλιανὸν καταλύσων: Ego neque te neque Nigrum noveram: sed in parte quam ille obtinebat relictus, feci quod necesse erat, præsenti parui, non tibi bellum volens inferre, sed Iulianum depellere.* Aurelianus Antiochiam ingressus ubi multi Zenobiæ partes secuti fuerant, edictum proposuit *τῷ ἀκουσίῳ καὶ ἀναγκαίῳ μᾶλλον ἢ προαιρέσει τὰ συμβάντα ἀναθείς. magis ad necessitatem impositam invitis quam ad voluntatem quæ acta erant referens.* Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: *Λίβυας γὰρ ἅπαντας γινώσκω ὑπὸ Βανδίλοις ὄντι ἐθελουσίους. Afros enim omnes sub Vandalis fuisse invitos.* Apud eundem Gotthicorum III Totilas Neapolitanis ait, scire eos sub hostibus fuisse invitos. Nicetas autem, aut continuator scriptæ ab eo historiæ, de

Henrico

Henrico loquens fratre Balduini: τὸ ἐνοικοῦν εὐθὺς εἰς σφαγὴν, ὡς εἰ ποίμνιον ἦν καὶ βουκόλιον, ἀλλ' οὐ Χριστιώνυμον τὸ κλινόμενον, καὶ βίᾳ μᾶλλον ἢ πειθοῖ τοῖς Βλάχοις ὑποκύψαν, μηδὲ προσχωρῆσαν ἑκουσιότητι. *Qui urbem incolebant, eos jussit interfici, quasi armentum aut grex essent, non Christiani homines qui interficerentur, præsertim tales qui Blachis non verborum suasu, sed vi succubuerant neque sponte eis paruerant.*

§. IV. *Venia digna quæ non ab ignorantibus modo, sed & ob ignorantiam fiunt*] Dionysius Halicarnassensis libro I: ἅπαν συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκούσιον. *quod non sponte fit, omne dignum venia.* Procopius Gotthicorum III: ὅσοι μὲν ἀδικοῦσι τοὺς πέλας, ἢ περιλαβούσης ἀγνοίας, ἢ λήθης ἐπιγενομένης τινὸς, τούτους ἄξιον τοὺς τὰ δεινὰ πεπονθότας ξυγγνώμονας εἶναι. *Qui aliis molesti sunt, sive quod occupaverit eos ignorantia, sive quod oblivio supervenerit aliqua, his etiam ipsos, qui mala sunt passi, æquum est veniam dare.*

Utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerunque brevis est & ad tempus, an consulto & cogitato fiat injuria] Seneca de Ira I, 16: *Dimittit sæpe, si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod ajunt, animo inhærere.* deinde: *Nonnunquam magna scelera levius quam minora compescit, si illa lapsu non crudelitate commissa sunt: his inest latens & aperta & inveterata calliditas.* idem: *delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curavit ut nocens esset.*

Philo] Libro II Specialium legum.

Quæ necessitas, si non defendit, tamen excusat] Adde quæ supra lib. II, cap. XX. §. 29. & hoc capite supra §. 3. Samii apud Thucydidem libro III, Alcidæ Lacedæmonio cùm captivos Chios occideret, hæc dicunt: οὐ καλῶς τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεροῦν αὐτὸν, εἰ ἄνδρας διέφθειρεν, οὔτε χεῖρας ἀνταιρομένους, οὔτε πολεμίους, Ἀθηναίων δ' ὑπ' ἀνάγκης ξυμμάχους. *Non recte eum se dicere venisse ad liberandam Græciam, qui homines interficeret, nec manibus ipsi contrarios, nec animo infestos, Atheniensium quidem socios, sed necessitate adactos.* Chrysostomus de Providentia V: καὶ ἐχθροὶ μὲν καὶ πολέμιοι τοῖς αὐτῶν πολεμίοις ἴσασι συγγινώσκειν, ὅταν ἄκοντες καὶ μὴ βουλόμενοι πράττωσί τι τῶν χαλεπωτάτων αὐτοῖς: *Norunt & inimici inimicis, & hostes hostibus ignoscere, ubi inviti ac contra voluntatem aliquid in ipsos quamvis grave patrant.* Misimiani apud Agathiam III: γένος πλεῖστα περιηδικημένον, οὕτω τε ἐξεληλυθὸς εἰς τὸ ἀντιδρᾶσαι, βαρβάρῳ καὶ τοῦτο ἀνοίᾳ, οὐ μὴν παντάπασί γε φειδοῦς καὶ συγγνώμης ἀνάξιοι ἔφασκον εἶναι. *cum plurimas perpessi injurias, ita trusi essent ad talionem, barbaro sane impetu, attamen non omnino indignos se quibus ignosceretur, parcereturque.*

Apud Deum quoque paratam esse veniam] Deuteronomii XXII, 26. Moses Maimonides Directore dubitantium III, 41.

Non insidiator] Mitylenæorum causam hac parte onerat Cleon apud Thucyd. III: ἄκοντες μὲν γὰρ οὐκ ἔβλαψαν, εἰδότες δὲ ἐπεβούλευσαν. ξύγγνωμον δ' ἐστὶ τὸ ἀκούσιον: *Non inviti nobis nocuere, sed de industria fecere insidias. Id vero demum ignosci dignum est, quod præter voluntatem fit.* Philo libro de constituendo principe: Διακρινεῖ δ' ὁπότε πρὸς ἄμυναν ἴοι, τοὺς ἐπιβούλως ζῶντας καὶ τοὐναντίον· τὸ γὰρ κατὰ πάντων καὶ τῶν ἐλάχιστα ἢ μηδὲν ἡμαρτηκότων φονᾶν, ἀνημέρου καὶ ἀτιθάσου ψυχῆς. *Si ad ultionem veniendum sit, novit discernere inter eos qui vitam agant insidiatricem, & eos qui longe alterius sunt animi. In omnes enim etiam qui minima deliquerunt grassari cædibus, animi est immansueti ac feri.*

Distin-

Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium] Seneca Naturalium II, 44, ubi de Fulminibus: *Voluerunt admonere eos, quibus adversus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quadam frangi debere, quadam elidi & distringi, quadam admoneri.*

Quanquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum tamen placita facto exsequeris] Talis Trajanus inter principes Romanos egregius: παιδείας μὲν ἀκριβοῦς, ὅση ἐν λόγοις, οὐ μετέσχε· τό γε μὴν ἔργον αὐτῆς καὶ ἠπίστατο καὶ ἐποίει. *illius exacta eruditionis, in verbis posita, compos non erat, rem tamen ejus & norat & implebat.* Xiphilinus. De Marco Aurelio Herodianus: μόνος τε βασιλέων φιλοσοφίαν οὐ λόγοις, οὐδὲ δογμάτων γνώσεσι, σεμνῷ δὲ ἤθει καὶ βίῳ σώφρονι ἐπιστοῦτο: *Solus principum sapientiam non verbis aut dogmatum cognitione, sed moribus gravibus, & vita temperata ostendebat.* De Macrino Xiphilinus: τά τε νόμιμα οὐχ οὕτως ἀκριβῶς ἠπίστατο ὡς πιστῶς μετεχειρίζετο *leges non tam norat exacte quam fideliter exsequebatur.* Da nostro sæculo, Deus, vel tales principes.

Distinguendos qui auctores belli fuerunt] Vide Gailium lib. II de Pace publica, n. 18. §. V.

Petunt errori veniam] *Ignosci debere interdum armis superato rectori justum quid sit ignoranti.* ex Isocrate transcripsit Ammianus in librum XXX. §. VI.

Apud Herodianum] Verba Græca hæc sunt: καὶ Νίγρῳ μὲν πολεμοῦντες οὐχ οὕτως εὐλόγους εἴχομεν αἰτίας ἔχθρας, ὡς ἀναγκαίας. οὐ γὰρ παρ' ἡμῶν προϋπάρχουσαν ἀρχὴν ὑφαρπάζων μεμίσητο, ἐν μέσῳ δὲ ἐρριμμένην καὶ ἀμφήριστον οὖσαν, ἑκάτερος ἡμῶν ἐξ ἰσοτίμου φιλοτιμίας ἐς αὑτὸν ἀνθεῖλκεν. optime.

Acrius esse prohibenda, quam in superatos iracundiam exercendam] Bembus IX.

Convenit modestia] Rex Theuderichus apud Cassiodorum II, 41: *illa mihi feliciter bella provenerunt, qua moderato fine peracta sunt. is enim vincit assidue qui novit omnia temperare.* §. VII.

Luce privati aliis regibus dedere documentum] Nolim reduci hunc morem. tamen & Iosua reges captos interfecit. Iosephus Antiquæ historiæ V, 1. & de Sossio Dion: Ἀντίγονον ἐμαστίγωσε σταυρῷ προσδήσας. *Antigonum virgis cecidit alligatum cruci.* sed provide addit, ὃ μηδεὶς βασιλεὺς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπεπόνθει, *quod nemo regum à Romanis victoribus pertulerat.* Est eadem historia apud Iosephum libro XV. De Maximiano Herculio Eutropius libro X: *cæsis Francis atque Alemannis, captisque eorum regibus; quos etiam bestiis, cùm magnificum spectaculum muneris parasset, objecit.* De rege Alemannorum patibulo suffixo, vide Ammianum XXVII. Theuderichus rex Wisigotthorum Athinulfum Suevorum in Hispania regem capite plectit, memorante Iornande historia Gothica. Nimirum hæc documenta sunt regibus ad modestiam, & ut cogitent se quoque subjectos, si Deo ita visum, humanis vicibus, & quod in simili periculo, à Solone dictum, meminerat Crœsus, de felicitate hominis ante mortem non judicandum.

De Aristonico] Vide Appianum Mithridatico in fine.

Syphax] variant de eo historici. multi tradunt eum prope Romam ante triumphum decessisse: Polybius in triumpho ductum: Appianus dum de eo deliberatur, morbo obiisse.

Plutarchus notat] Agide.

§. IX. *Puerum ætas excuset, feminam sexus*] Plinius historiæ naturalis libro VIII, cap. 16: *Leo ubi sævit, in viros prius, quam in feminas fremit, in infantes non nisi magna fame.* Ad illa Horatii libro IV, Ode VI, de Achille:

> *Nescios fari pueros Achivûm*
> *Vreret flammis etiam latentes*
> *Matris in alvo.*

Dolenter declamat in sævitiam Achillis, qui, si per Apollinem vivere licuisset, adeò sævus erat, ut nec infantibus, nec in utero gestantibus pepercisset. Philo de principis constitutione: παρθένοι δὲ καὶ γυναῖκες μεθέσθωσαν, *dimittantur autem virgines & mulieres*: causam reddit: τὸ προσθήκην ἀνδρῶν πόλεμον κατασκευασάντων ποιεῖσθαι γυναῖκας, ἀνήμερον. *Virorum qui bella fabricant accessionem facere mulieres, immite.* Idem de specialibus legibus II: πρὸς μὲν γὰρ τοὺς τελείους μυρίας προφάσεις εὐλόγους προσκεχρημένων τι καὶ διαφορῶν. τοῖς δὲ κομιδῇ νηπίοις ἄρτι παρεληλυθόσιν εἰς φῶς καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον, οὐδ᾽ ἐπιψεύσασθαι κατηγορίαν ἀκακώτοις οὖσιν ἐνδέχεται. *Nam in justæ ætatis homines mille speciosi obtentus reperiri possunt discordiarum ac simultatum. At in infantes qui modo in lucem vitamque humanam venere, ne calumnia quidem quod dicat habet, ut plane innocentes.* Iosephus Antiquæ historiæ libro IX de Manaemo: μηδὲ νηπίων φεισάμενος, ὠμότητος ὑπερβολὴν οὐ καταλέλοιπεν οὐδ᾽ ἀγριότητος. ἃ γὰρ οὐδὲ ἀλλοφύλων τινὰς συγγνωστὸν δρᾶσαι γενομένους ὑποχειρίους, ταῦτα τοὺς ὁμοφύλους οὗτος εἰργάσατο. *Ne infantibus quidem parcens nihil fecit reliquum ad crudelitatem, aut feritatem potius. Quæ enim veniam non merebantur si in externos bello victos essent edita, ea fecit in populares suos.* Idem Iosephus Iudam Maccabæum narrat Bosra & Emphrone captis interfecisse πᾶν τὸ ἄρρεν καὶ μάχεσθαι δυνάμενον *quicquid virilis sexus & pugnæ idoneum erat.* & alibi pœnam quam Alexander Thracidas dictus de Iudæorum pueris & mulieribus sumpserat, vocat ὑπὲρ ἄνθρωπον δίκην, *ultionem ultra hominum morem.* Agathias libro III: ἐπειδὴ δ᾽ ὅμως οὐχ ὅσιον καὶ ἐς αὐτὰ δὴ τὰ νεογνὰ βρέφη καὶ τῶν τοῖς γειναμένοις πετολμημένων οὐδὲν ἐπιστάμενα παροινεῖν οὕτω καὶ ἀφυβρίζειν, οὔκουν αὐτοῖς οὐδὲ ἀνατεὶ τοῦτο ἡμάρτηται. *Quandoquidem vero pium non erat in recens natos infantes paternorum facinorum inscios ita sævire atque insanire, ideo hæc ipsis non impune abiere.* Nicetas aut qui historiam ejus produxit ad tempora Henrici regis de Scythis agens qui Athiram ceperant: ἀλλ᾽ οὐδὲ τὰ ὑπομαζίδια τῶν παίδων τοῦ κακοῦ ἐφάνη ἀνώτερα, ἀλλ᾽ ἀπεθερίσθη καὶ ταῦτα κατὰ χλόην καὶ ἄνθος ἐμαράνθη, ὑπὸ τῶν ἐλέου ἀναλώτων ἐκείνων ἀνδρῶν καὶ μηδαμῶς εἰδότων ὡς ἀδικεῖ τὴν φύσιν καὶ θεσμὸν ἀθετεῖ τὸν ἀνθρώπινον, ὁ περαιτέρω τῆς νίκης καὶ τοῦ κρατεῖν τὸν ἐναντίον θυμῷ χρώμενος. *Ne infantes quidem, lactentes adhuc, mali exsortes fuere, sed & hi velut in herba demessi sunt, aut velut flos emarcuere, facto hominum misericordia intactorum, neque scientium injuriam ab eo fieri natura ac fas hominum violari, qui ultra, quam ut hostes vincat aut subigat, extendit iram.* Adde quæ Beda habet libro II, cap. 20, de Carævollæ feritate: & Helvetiorum bonam legem apud Simlerum; & Elisabetæ reginæ pia mandata apud Camdenum in anno CIƆ IƆXCVI.

Femina hoc nomen capit:] Ideo Tucca & Varus delendos censuere in secunda Æneide versus, ubi deliberat Æneas an Helenam occidat.

Collegio

Collegio prophetarum] Hyrcanus Hierosolyma obsidens victimas ad Templum misit, narrantibus Hebræis. Sic & Gotthi laudantur Procopio, Gotthicorum II, qui sacerdotibus Petri & Pauli extra Romam pepercerunt. Vide additamentum Caroli Magni ad legem Bajoariorum. & legem Langobardicam libro I, tit. XI, 14. §. X.

A sacerdotibus] Servius ad VII Æneidos: *Nam eum defendebat à bello, si non ætas, saltem religio sacerdotis.*

Notat Strabo] & Polybius libro IV, & Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis. Pari modo & qui ad Olympia, Pythia, Nemea, Isthmia certatum ibant habebant belli tempore ἀσφάλειαν καὶ ἄδειαν tutelam ac securitatem. Docent Thucydides libro V, & VIII, & Plutarchus Arato.

Necessitas perimat] Gratianus posuit *deprimat*. Plutarchus Marcello: Ἐπαμεινώνδας καὶ Πελοπίδας οὐδένα πώποτε κρατήσαντες ἀπέκτειναν, οὐδὲ πόλεις ἠνδραποδίζοντο. λέγονται δὲ Θηβαῖοι μηδὲ Ὀρχομενίους ἂν οὕτω μεταχειρίσασθαι παρόντων ἐκείνων. *Epaminondas & Pelopidas nec quenquam interficere post victoriam, nec civitates in servitutem redegerunt, creduntur que non facturi fuisse Thebani quod fecere in Orchomenios, si illi adfuissent.* Secutus hoc Marcellus captis Syracusis, ut ibidem ait Plutarchus. Vide eundem Plutarchum in Catone Uticensi. *Cabada Persarum regi cùm Amida vi cepisset, multaque cædes fieret, senex sacerdos dixit non esse regium jam captos occidere.* Narrat Procopius Persicorum I, qui & Persicorum II dicit: τὸ ἐπεμβαίνειν τοῖς ἡλωκόσιν οὐχ ὅσιον: *sævire in captos pietati adversatur.* Apud eundem egregia est oratio Belisarii ad milites capta Neapoli Gotth. I. Imperator Alexius apud Annam Comnenam, suadenti occidere Scythas captivos. κἂν Σκύθαι, ἀλλὰ πάντως ἄνθρωποι. κἂν ἐχθροί, ἀλλ' ἐλέους ἄξιοι. *Etiamsi Scythæ, homines tamen sunt: etiamsi hostes, miseratione tamen digni.* Gregoras libro VI. τὰ γὰρ ἐν πολέμῳ καὶ μάχῃ γινόμενα ὁποῖα ποτ' ἂν ᾖ, συγγνώμην ἔχει τῷ πεπραχότι, περισαλευομένου τότε τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς χειρὸς τότε μεθυούσης καὶ λόγον οὐκ ἐχούσης χειραγωγὸν καὶ πρύτανιν τῶν πραττομένων. τῆς δ' ἀκμῆς τῶν δεινῶν παυσαμένης καὶ καιρὸν ἤδη τῆς διακρίσεως εἰληφυίας μετὰ σταθμῆς τινος καὶ κρίσεως, τὰς τῶν πράξεων ἀρχὰς παραδίδοσθαι τῇ χειρί, μοχθηρίαν γνώμης κατηγορεῖ τοῦ πράξαντος, εἴ τι μὴ κατὰ τὸ προσῆκον γίνοιτο. *Quæ in præliis actuque belli fiunt, ea qualiacunque sint facienti veniam impetrant, ideo quod tali tempore obsidetur animus ebria manu, rationemque non habente ducem ac præsidem actionum. At ubi periculis suus abscessit vigor, ubi tempus cuncta examinandi ac judicandi accepit liber animus, agendi imperium manui tradere, pravum hominis propositum indicat, si quid indecorum evenerit.* Adde ejusdem Gregoræ locum alterum quem in his Notis posuimus ad finem capitis VII libri hujus, & de more laudabili Polonorum Chalcocondylam lib. V. Iulianus laudatione secunda Constantii, sub cujus persona bonum Principem describit: κρατήσας δὲ μετὰ τῶν ὅπλων ἔπαυσε τὸ ξίφος τῶν πόνων, μίασμα κρίνων τὸν οὐκ ἀμυνόμενον ἔτι κτείνειν καὶ ἀναιρεῖν. *Armis victor finem imposuit gladii operibus, nefas existimans homini non ultra se defendenti vitam adimere.* §. XIII.

Captivis parcere] Capitolinus M. Antonino: *Æquitatem etiam circa captos hostes custodivit.*

Vitam salvam paciscentium sive in prælio, sive in obsidione, non repudianda

deditio] Romani Persis qui in arce Petræ erant Goth. IV: ὡς ἡμεῖς ὑμᾶς γε καὶ ζυγομαχοῦντας οἰκτείρομεν, καὶ θανατῶντας φειδόμεθα, καὶ σωτηρίας τὸν βίον ἐνδιαθρυπτομένους τι καὶ βλακευομένους ἐλεεῖν ἀξιοῦμεν, ὡς Ῥωμαίοις Χριστιανοῖς νόμος. *Nos vero vestrum miseremur jugum cervice jactantium, mortemque concupiscentibus parcere volumus, & vitam delicate fastidientes servare, ut decet Christianos & Romani Imperii cives.* Vide Serranum in rebus Francisci I, & Henrici II.

Partem liberam relinquerent effugere volentibus] Sic Scipio Æmilianus cùm Carthaginem eversurus esset, edixit fugerent qui vellent. Polybius.

§. XVI. *Facinusque animo versabat iniquum*] Crudele hoc visum sæculis posterioribus notat ad X Æneidos Servius.

§. XVII. *Turba peccantum*] *quicquid multis peccatur, inultum est.* Scholiastes Iuvenalis ex Lucano: Livia apud Xiphilinum ex Dione: ἄν τε τις πάντας ἁπλῶς τὰ τοιαῦτα κατὰ τὴν ἀξίαν κολάζῃ, λήσῃ τοὺς πλείους τῶν ἀνθρώπων ἀπολέσας. *Si quis talia omnia rigore punire velit, non videt eo se ferri ut maximam hominum partem interimat.* Augustinus epistola LXIV: *Magis monendo, quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. severitas autem exercenda est in peccata paucorum.* Adde Gailium de pace publica libro II, cap. 9. 36.

§. XVIII. *Sed in ipsos qui defecissent saviturum*] Idem ait Iulianus apud Eunapium Excerpto legationum 9.

Non sua sponte] Confer historiam obsidum id onus detrectantium, & ob id punitorum, apud Nicetam libro II.

§. XIX. *Rari excursus & fortuitæ pugnæ*] Demetrium reprehendit Plutarchus φιλονεικίας ἕνεκα μᾶλλον ἢ χρείας μάχεσθαι καὶ κινδυνεύειν τοὺς στρατιώτας ἀναγκάζοντα. *quod gloria magis studio quam ex utilitate milites in pericula truderet, præliisque objiceret.*

CAPVT XII.

Temperamentum circa vastationem & similia.

Res alterius ut perdere quis sine injuria possit, horum trium unum antecedat necesse est: aut necessitas talis quæ in primi dominii institutione excepta debeat intelligi, ut si quis tertii gladium quo usurus sit furiosus periculi sui evitandi causa in amnem projiciat, quo ipso tamen casu manere obligationem damni resarciendi ex veriore sententia alibi diximus: aut debitum aliquod procedens ex inæqualitate, nimirum ut res perdita imputetur in illud debitum quasi percepta: alioqui enim jus non esset: aut meritum aliquod malum cui pœna talis par sit, aut cujus mensuram pœna non excedat:

Lib. II. c. II. §. 9.

excedat: nam ut recte notat sani judicii Theologus, ut propter pecora abacta aut domos aliquas incensas totum regnum vastetur æquitas non fert: quod & Polybius vidit, qui in bello non in infinitum vult vagari pœnam, sed usque eo ut delicta æquo modo expientur. Et hæ quidem causæ & intra hos duntaxat fines faciunt ut absit injuria. Cæterum nisi causa utilitatis suadeat stultum sit nullo suo bono nocere alteri. Ideo qui sapiunt utilitatibus moveri solent quarum præcipua est illa, quam annotavit Onesander: τὴν δὲ τῶν πολεμίων φθειρέτω καὶ καιέτω καὶ τεμνέτω· ζημία γὰρ χρημάτων καὶ καρπῶν ἔνδεια μειοῖ πόλεμον, ὥσπερ ἡ εὐπορία τρέφει. *Hostium terram perdere, urere, populari meminerit. Nam & * pecuniarum & frugum penuria bellum minuit, quantum auget copia:* à quo non discrepat illud Procli: στρατηγικὸν τὸ τῶν ἀγωνιστῶν περικόπτειν τὴν εὐπορίαν; *boni est imperatoris hostium copias undique accidere.* De Dario Curtius: *credebat inopia debellari posse, nihil habentem nisi quod rapiendo occupasset.* Et illa quidem populatio ferenda est quæ brevi ad pacem petendam hostem subigit; quo genere belli usus Halyattes in Milesios, Thraces in Byzantios, Romani in Campanos, Capenates, Hispanos, Ligures, Nervios, Menapios. At si recte rem expendas, plerunque admittuntur talia odio magis quam prudenti ratione. Ferme enim evenit ut aut causæ illæ suadentes cessent, aut ut aliæ sint validiores quæ dissuadeant.

Vict. de jure bel. n. 52, & 56. *L. v.* *Strat. c. 6.* *Herod. l. I.* *Pol. lib. IV.* *Front. Strat. III. c. 4.* *Liv. l. V. II, XXXIV, XL.* *Cæs. de bello Gal. lib. VI.*

II. Id eveniet primum, si nos ipsi rem frugiferam ita teneamus ut hostibus non possit esse in fructu. Quo propriè spectat lex divina quæ in vallum bellique opera vult impendi arbores feras: frugiferas vero asservari ad victum, addita causa, quod non ut homines ita & arbores adversum nos in prælium consurgere possint: quod ex rationis similitudine * Philo etiam ad agros frugiferos producit legi hæc verba affingens, *Quid rebus inanimis quæ & mites sunt & mites fructus ferunt irasceris? An vero in morem hominum qui hostes sunt, inimicitiæ significationem arbores produnt, ut pro his quæ faciunt aut facere minantur stirpitus evellendæ sint? Quin prosunt victoribus præbentque copiam rerum quas necessitas exigit, imo & ad voluptatem. non soli homines tributa ferunt, sed meliora arbores statis temporibus, ac talia ut sine iis vivere non detur.* Iosephus vero ad eundem locum, si vocem edere possent arbores clamaturas ait, inique se, cum belli caussæ non sint, perferre belli pœnas. Neque aliunde, ni fallor, originem habet illud Pythagoricum apud Iamblichum: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν: *mansuetam frugiferamque arborem nec lædere nec exscindere fas esto.* * Porphyrius vero mores Iudaicos describens libro de non edendis animalibus quarto, legem hanc, consuetudine ut puto interprete, etiam ad animantia ruris operi inservientia producit. nam his quoque ut in bello parceretur à Mose præceptum ait: Thalmudica vero scripta & Hebræi interpretes addunt, * legem hanc porrigendam ad rem quamvis, quæ sine causa peritura sit, ut si ædificia comburantur, esculenta ac potulenta corrumpantur. Consentit cum hac lege ducis Atheniensis Timothei prudens moderatio, qui narrante Polyæno, οὐκ ἐπέτρεπεν οὔτε οἰκίαν οὔτε ἔπαυλιν καθαιρεῖν, οὐ μὴν οὐδὲ ἥμερον δένδρον ἐκκόπτειν, *non patiebatur aut domum, aut villam dirui, aut*

De Creat. magistr.

arborem frugiferam exscindi. Exstat & lex Platonis de Republica quinto, μήτε γῆν τέμνειν μήτε οἰκίας ἐμπιπράναι. *ne terra vastetur, ne domus incendantur.* Multo vero magis hoc locum habebit post plenam victoriam.
Off. I. Corinthum excisam non probat Cicero, ubi tamen fœde tra-
Pro domo ctati erant Romanorum legati: idemque alibi horrificum, nefa-
sua ad Pont. rium, omni imbutum odio dicit bellum, quod parietibus, tectis, co-
Lib. XXVI. lumnis, postibus fit. Laudat Livius Romanorum lenitatem victâ Capua, quod non sævitum sit incendiis ruinisque * in tecta innoxia
Troadibus. murosque. Agamemnon apud Senecam:

Equidem fatebor (pace dixisse hoc tua
Argiva tellus liceat) affligi Phrygas,
Vincique volui; ruere & aequari solo,
Etiam arguissem.

Iof. VI. Sane docet nos sacra historia urbes quasdam à Deo damnatas exci-
II Reg. III. dio: etiam contra legem illam generalem arbores Moabitarum jus-
19. sas exscindi. Verum non factum id odio hostili, sed in justam detestationem facinorum quæ aut publice erant cognita, aut Deo judice tanti æstimata.

III. Secundo eveniet quod diximus etiam in dubia agri possessione, si magna spes sit celeris victoriæ, cujus præmium & ager & fructus futuri sint. Sic Alexander Magnus milites, narrante Iustino,
Lib. XI. à populatione Asiæ prohibuit, * *parcendum suis rebus præfatus nec perden-*
Vita Flamin. *da ea quæ possessuri venerant.* Sic Quintius Philippo Thessaliam transcurrente populabunda manu, ipse hortatus est milites, ut Plutarchus loquitur, iter facere tanquam per concessam & ipsorum jam factam regionem. Crœsus Cyro suadens ne Lydiam populandam militi
Herod. l. I. daret: *non meam*, inquit, *urbem, non res meas diripies: nihil enim ad me jam ista pertinent: tua sunt: tua illi perdent.* Aliter qui faciunt in eos non male quadrant illa Iocastæ ad Polynicem verba Thebaidibus Senecæ:

Petendo patriam perdis: ut fiat tua
Vis esse nullam. quin tua causa nocet
Ipsum hoc, quod armis vertis infestis solum,
Segetesque adultas sternis & totos fugam
Edis per agros. Nemo sic vastat sua.
Quæ corripi igne, quæ meti gladio jubes,
Aliena credis.

Lib. IX. Par sensus apud Curtium illis verbis: *quicquid non corrupissent hostium*
Ep. 7, 9, 10. *esse confessi.* unde non longe abeunt ea quæ Cicero in literis ad Atticum disputat, adversus Pompeji consilium fame patriam necandi. Atque hoc nomine Alexander Isius culpat Philippum libro Polybii
Lib. XXXII. XVII, cujus verba Latine hunc in modum vertit Livius: *In bello non congredi (Philippum) æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum Reges, sed acie bellare solitos, urbibus parcere quantum possent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse?*

IV.

IV. Tertio idem fiet si hostis habere possit aliunde quo se sustentet: puta si mare, si fines alii pateant. Archidamus apud Thucydidem in oratione qua Lacedæmonios suos à bello in Athenienses dehortatur, quærit quas belli gerendi spes habeant: an forte quod militum copia valeant sperent Atticum agrum à se facile posse vastari: atqui, inquit, habent illi & terras alias suæ ditionis (Thraciam & Ioniam intelligens) & maritimis advectionibus adipisci possunt ea quorum indigent. Tali ergo statu optimum factu ut agricultura etiam in ipso collimitio tuta maneat: quod sub tributo utrique parti præstando factum diu in Belgicogermanico bello nuper vidimus. Estque id consentaneum mori veteri Indorum, apud quos ut * Diodorus Siculus loquitur, τῶν γεωργῶν ἱερῶν καὶ ἀσύλων ἰωμένων οἱ πλησίον τῶν παρατάξεων γεωργοῦντες ἀνεπαίσθητοι τῶν κινδύνων εἰσί: *Agricolæ intacti sunt ac velut sacrosancti, imo prope castra & agmina opus faciunt sepositi à periculo.* Addit, τὰς χώρας τῶν ἀντιπολεμούντων οὔτ' ἐμπυρίζουσιν, οὔτε δενδροτομοῦσιν: *Hostium agros neque urunt, neque exscindunt arbores.* Postea: οὐδεὶς ἂν πολέμιος περιτυχὼν γεωργῷ κατὰ τὴν χώραν ἀδικήσειεν, ἀλλ' ὡς κοινοὺς εὐεργέτας ἡγούμενοι πάσης ἀδικίας ἀπέχονται): *Hostis nemo cuiquam agricolæ damnum dat, sed id hominum genus, ut in commune beneficum ab injuriis omnibus immune præstatur.* Inter Cyrum quoque & Assyrium convenisse ait Xenophon ut *cum agricolis pax esset, cum armatis bellum.* * Sic Timotheus partem agri maxime frugiferam elocabat colonis, ut Polyænus narrat: imo quod Aristoteles addit, ipsos etiam fructus vendebat hostibus, & ex ea pecunia stipendium præbebat militi: Quod à Viriato etiam factum in Hispania testis est Appianus. Idque ipsum in eo quod diximus Belgicogermaniæ bello summa cum ratione & utilitate fieri vidimus, exteris mirantibus. Hos mores humanitatis magistri canones Christianis omnibus, ut majorem cæteris humanitatem debentibus ac profitentibus, imitandos proponunt, ideoque non agricolas tantum sed & animalia quibus arant, & semina quæ ad agrum portant, extra belli periculum poni volunt; nimirum similem ob causam ex qua civiles leges quæ ad arandum usui sunt vetant in pignus capi, & apud Phrygas ac Cyprios olim, postea * apud Atticos & Romanos bovem aratorem occidere nefas erat.

Oecon. II.
C. 2 de treug. & pace.
Nic. Damasc.
Ælian. v. 14. Dion. Chrys. orat. lxiv.
L. executores C. quæ res pign.

V. Quarto evenit ut res quædam ejus sint naturæ quæ ad bellum faciendum aut ducendum nihil momenti habeant: quibus rebus parci etiam manente bello ratio vult. Huc pertinet * Rhodiorum oratio ad Demetrium urbicapum pro pictura Ialysi, sic à Gellio Latine expressa, *Quæ malum ratio est ut tu imaginem istam velis incendio ædium facto disperdere? nam si nos omnes superaveris, & oppidum hoc totum ceperis, imagine quoque illa integra & incolumi per victoriam potieris: sin vero nos vincere obsidendo nequieris, petimus consideres, ne turpe tibi sit, quia non potueris Rhodios vincere, bellum cum Protogene mortuo gessisse.* Polybius rabiosi esse animi ait ea perdere quæ nec hosti perdita vires adimant, nec perdenti emolumentum adferant, qualia sunt templa, porticus, statuæ, & similia. Marcellus, laudante Cicerone, *ædificiis omnibus Syracusarum publicis & privatis, sacris & profanis sic pepercit quasi ad ea defendenda cum exercitu non expugnanda venisset.* Idem postea:

Lib. xv, c. 31.
Lib. v.
Verr. II.

Majores

Lib. IV. *Majores nostri relinquebant iis quæ jucunda victis, nobis levia videbantur.*

VI. Hoc vero sicut in aliis ornamentis valet ob eam quam jam diximus causam, ita specialis ratio accedit in iis quæ sacris usibus dicata sunt: quanquam enim & hæc, ut alibi diximus, publica suo modo sunt, atque ideo impune per ius gentium violantur, tamen si nullum inde periculum sit, conservari talia ædificia & quæ eis accedunt * suadet rerum divinarum reverentia, inter eos maxime qui eundem Deum ex eadem lege colunt, etiamsi forte sententiis qui-

Syl. de bello. p. 3. n. 5. busdam aut ritibus dissideant. Thucydides jus ait fuisse inter Græcos sui temporis, ἰόντας ἐπὶ τὴν ἀλλήλων, ἱερῶν τῶν ἐνόντων ἀπέχεσθαι, *ut qui in hosticum impetum facerent à locis sacris abstinerent.* Alba à Romanis diruta Deûm templis temperatum ait Livius. De Romanis Capua capta sic Silius libro XIII,

Ecce repens tacito percurrit pectora sensu
Religio & sævas componit numine mentes,
Ne flammam tædasque velint, ne templa sub uno
In cinerem sedisse rogo.

Lib. XLII. Adversus Q. Fulvium Censorem dictum narrat Livius: *Obstringere eum religione populum Romanum ruinis templorum tanquam non iidem ubique*

Lib. XLIV. *Dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* At Marcius Philippus ad Dium cum venisset metari sub ipso templo ne quid

Lib. IV. in loco sacro violaretur jussit. Narrat Strabo Tectosages qui cum aliis pecunias Delphicas rapuerant, placandi numinis causa domi easdem cum additamento consecrasse. Ad Christianos ut veniamus,

Lib. II. commemorat Agathias Francos templis pepercisse, ut qui cum Græcis essent ejusdem religionis. Imo & hominibus ob templa parci solitum, quod (ne profanarum gentium quæ multa sunt exempla adferam, quippe cum morem hunc κοινὰ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα Scriptores

Diod. l. XIX. vocent) in Gothis Romæ captoribus sic laudat Augustinus. * *Te-*

Libro I de Civit. Dei. *stantur hoc Martyrum loca & basilica Apostolorum quæ in illa vastatione victos ad se confugientes suos alienosque receperunt. huc usque cruentus sæviebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidationis furor: illo ducebantur à miserantibus hostibus, quibus* (malim *qui*, nam distinguit mitiores à durioribus) *etiam extra ipsa loca pepercerant ne in eos incurrerent qui similem misericordiam non haberent: qui tamen etiam ipsi alibi truces atque hostili more sævientes * posteaquam ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum quod alibi jure belli licuisset, tota sæviendi refrænabatur immanitas & captivandi cupiditas frangebatur.*

VII. Quod de sacris dixi, idem de religiosis intelligendum est, etiam de iis quæ in honorem mortuorum structa sunt. nam & hæc, quanquam jus gentium impunitatem iræ in ista exercendæ indulget,

L. sunt personæ. D. de religiosis. violari non possunt nisi contempta humanitate. Summam esse rationem ajunt Iurisconsulti quæ facit pro religione. Tam pro religiosis quam pro sacris pia exstat Euripidis sententia Troadibus:

Μῶρος δὲ θνητῶν ὅστις ἐκπορθεῖ πόλεις,
Ναούς τε τύμβους τ', ἱερὰ τῶν κεκμηκότων,
Ἐρημίᾳ δοὺς αὐτὸς ὤλεθ' ὕστερον.
Homo quisquis urbes vastat & dis Manibus

Sedes

Sedes sacratas, templaque, haud recte sapit:
Nam similis ipsum pestis excidii manet.

Apollonius Tyanæus de cœlo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur: ὑβρίσαι εἰς τὰς ναὺς αὐτῶν καὶ τὰ ἕδη, *vim eos intulisse Deorum templis ac sedibus.* Statio Annibal sacrilegus qui deûm face miscuit aras. Scipio capta Carthagine milites donis ornat, χωρὶς τῶν ἐς τὸ Ἀπολλώνιον ἁμαρτόντων, inquit Appianus: *exceptis qui in Apollinis templum peccaverant.* Tropæum à Mithridate structum Cæsar, ut narrat Dio, καθελεῖν οὐκ ἐτόλμησεν ὡς τοῖς ἐμπολεμίοις θεοῖς ἱερωμένον, *tollere ausus non est, ut belli diis sacratum.* Marcus Marcellus, quæ victoria profana fecerat, religione impeditus non attigit, ait Cicero Verrina quarta, & ibidem addit hostes esse aliquos qui in bello religionis & consuetudinum jura retineant. Idem alibi Brenni bellum fano Apollinis illatum nefarium dixit. Pyrrhi factum, qui Proserpinæ thesauros spoliasset, fœdum vocat Livius & in Deos superbum. Simile Himilconis Diodorus ἀσέβειαν & εἰς θεοὺς ἁμάρτημα. Philippi bellum idem ille Livius nefarium quasi Diis superis inferisque illatum: etiam furorem, ac scelera. Florus de eodem: * *Philippus ultra jus victoria in templa, aras, sepulchra sævit.* Eandem historiam tangens Polybius hoc addit judicium: τὰ μήτε τοῖς ἰδίοις πράγμασιν ἐπικουρίαν μέλλοντα μηδ' ἡντινοῦν παρασκευάζειν, μήτε τοῖς ἐχθροῖς ἐλάττωσιν πρός γε τὸν ἐνεστῶτα πόλεμον, ἐκ περιττοῦ καὶ ναοὺς, ἅμα δὲ τούτοις ἀνδριάντας καὶ πᾶσαν δὴ τὴν τοιαύτην κατασκευὴν λυμαίνεσθαι, πῶς οὐκ ἄν εἴποι τις εἶναι τρόπου καὶ θυμοῦ λυττῶντος ἔργον; *Quæ neque nobis ad bellum futura sunt usui, nec hostibus incommodatura, ea ire perditum, templa maxime & quæ in iis simulacra & similia ornamenta, quis neget malæ mentis & præ ira furibundæ esse opera?* Atque ibidem talionis non admittit excusationem. Lib. XLII. Lib. XIV.

VIII. Quanquam vero proprie instituti nostri hic non est quid ex usu sit inquirere, sed laxam bellandi licentiam adducere ad id quod natura licitum aut inter licita melius est, tamen ipsa virtus, vilis hoc sæculo, ignoscere mihi debet, si, quando per se contemnitur, ex utilitatibus ipsi pretium facio. Primum igitur moderatio ista in servandis rebus quæ bellum non morantur, magnum hosti telum eripit, desperationem. Archidami dictum est apud Thucydidem, μὴ γὰρ ἄλλο τι νομίζετε τὴν γῆν τῶν πολεμίων ἢ ὅμηρον ἔχειν καὶ οὐχ ἧσσον ὅσῳ ἄμεινον ἐξείργασται, ἧς φείδεσθαι χρὴ ὡς ἐπιπλεῖστον καὶ μὴ εἰς ἀπόνοιαν καταστήσαντας αὐτοὺς ἀληπτοτέρους ἔχειν. *Terram hostilem non aliud quàm obsidem censete, tantoque meliorem quanto magis exculta est: quare & ut plurimum ei parcendum est, ne desperatio hostes reddat invictiores:* * idem Agesilai consilium cum Acarnanibus, contra quam sentiebant Achæi, liberam reliquit sementem, ajens quo plus sevissent eo pacis cupidiores fore. Hoc est quod dicit Satyra: *Spoliatis arma supersunt.* Livius narrans captam à Gallis urbem: *Placuerat,* inquit, *principibus Gallorum non omnia concremari tecta, ut quodcunque superesset urbis id pignus ad flectendos hostium animos haberent.* Adde quod speciem hoc præfert manente bello magnæ de victoria fiduciæ: & quod clementia apta per se frangendis & conciliandis animis. Annibal apud Livium in Tarentino agro nihil violat: *apparebat,* ait, *non id modestia militum aut ducis, nisi* Xen. histor. Gr. IV. Lib. XXXIV.

ad conciliandos Tarentinorum animos fieri. Simili de causa Augustus Cæsar in Pannoniis rapina abstinebat. Causam Dio adfert, ἤλπιζε γὰρ ἐθέλοντας αὐτοὺς ὑπάξεσθαι. *Sperabat enim fore ut sic eos sine vi sibi adjungeret.*

Liv. xlix. Lib. iii. Timotheus ea cura quam supra narravimus præter alia πολλὴν τὴν εὔνοιαν τῶν πολεμίων ἐκτήσατο, ait Polybius, *magnam ab hostibus ipsis benevolentiam captabat.* * De Quintio, & qui cum eo erant Romanis Plutarchus cum quæ supra diximus commemorasset, addit: *Hujus modestiæ non multo post fructum cepêre. nam ut in Thessaliam perventum est, defecerunt ad eum urbes. Tum vero & qui intra Thermopylas habitabant Græci Quintium ardentibus votis desiderabant: Achæi vero renuntiata Philippi amicitia societatem adversus eum cum Romanis inierunt.* De Lingonum civitate quæ bello, quod ductu Cerealis, auspiciis autem Domitiani in Civilem Batavum ejusque socios gerebatur, populationem formidatam evaserat, sic narrat Frontinus, *quod contra exspectationem inviolata nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium reducta septuaginta millia armatorum tradidit ei.* Consiliis contrariis contrarii quoque eventus.

Lib.v, c.3.

Lib.xxvi. Exemplum dat Livius in Annibale. *Præceps in avaritiam & crudelitatem animus, ad spolianda quæ tueri nequibat, ut vastata hosti relinquerentur, inclinavit. Id fœdum consilium, cum incepto tum etiam exitu fuit: neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed ceterorum etiam: quippe ad plures exemplum quam calamitas pertinebat.* Verissimum autem sentio, quod à Theologis quibusdam notatum est, & summarum potestatum & ducum qui Christianos se & à Deo & ab hominibus haberi volunt, officium esse, violentis urbium direptionibus & siquid his simile est intercedere, ut quæ abire non possint sine gravissimo multorum innocentium malo, & sæpe ad belli summam parum proficiant: ita ut bonitas Christiana fere semper, ipsa quoque justitia plerumque ab ipsis abhorreat. Majus sane est Christianorum inter se vinculum, quam olim Græcorum fuit, quorum bellis ne qua urbs Græca exscinderetur cautum erat Amphictyonum decreto. Et Alexandrum Macedonem narrant veteres nullius rei à se actæ magis ductum pœnitentia, quam quod Thebas evertisset.

Ægid. Regnus de actibus supern. disput. 31. dub.7, num. 127.

Annotata ad Caput XII.

§. I. *PEcuniarum & frugum penuria bellum minuit*] Philo de vita contemplativa: οἱ πολέμιοι κείρουσι καὶ δενδροτομοῦσι τὴν τῶν ἀντιπάλων χώραν, ἵνα σπάνει τῶν ἀναγκαίων πιεσθέντες ἐνδῶσι. *solent hostes vastare & arboribus nudare terram hostilem, ut hostes eo facilius se dedant rerum necessariarum penuria.* Idem in Diris: διττὴν ἐργαζόμενοι συμφορὰν, λιμὸν μὲν φίλοις, ἐχθροῖς δὲ περιουσίαν. *duplex sibi malum acquirunt, inopiam amicis, copiam hostibus.*

§. II. *Philon*] Alter ejusdem scriptoris locus de Humanitate dignus & ipse qui huc transcribatur: ἐπιδαψιλευόμενος δὲ τὸ ἐπιεικὲς, πάλιν πλουσίως αὐτῷ καὶ κεχορηγημένως χρῆται, μετιὼν ἀπὸ μὲν τῶν λογικῶν ἐπὶ τὰ ἄλογα, ἀπὸ δὲ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὰ φυτά, περὶ ὧν αὐτίκα λεκτέον, ἐπειδήπερ περὶ τῶν πρότερον ἀνθρώπων καὶ τῶν ὅσα ψυχῆς μεμοίραται, λέλεκται. ἀπείρηκε τοίνυν ἄντικρυς μήτε δενδροτομεῖν ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης, μήτε κείρειν ἐπὶ λύμῃ γεωργ-

σταχυοφοροῦσαν περὶ καιροὺς πεδιάδα, μήτε συνόλως καρπὸν διαφθείρειν, ἵνα περιουσίᾳ μὲν τροφῶν ἀφθόνων χορηγῆται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, περιουσιάζῃ δὲ μὴ μόνον τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς τὸν ἁβροδίαιτον βίον· ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ὁ τοῦ σίτου καρπὸς εἰς τροφὴν ἀνθρώπων ἀποκριθείς· πρὸς δὲ τὸν ἁβροδίαιτον βίον, αἱ τῶν ἀκροδρύων ἀμύθητοι ποικιλίαι. γίνονται δὲ ἐν ἐνδείαις πολλάκις ὅτε καὶ τροφαὶ δεύτεραι, καὶ προσυπερβάλλων, οὔτε πολεμίων χώραν τέμνειν ἐᾷ. παραγγέλλει δὲ ἀνέχειν δενδροτομιῶν, ἄδικον ὑπολαμβάνων τὴν πρὸς ἀνθρώπους ὀργὴν ἀποσκήπτειν εἰς τὰ μηδενὸς αἴτια κακοῦ. ἔπειτα δὲ ἀξιοῖ μὴ μόνον τὸ παρὸν περιορᾶσθαι, μηδενὸς ἐν ὁμοίῳ μένοντος, ἀλλὰ πάντων τροπαῖς καὶ μεταβολαῖς χρωμένων, ὡς εἰκὸς, εἶναι τοὺς τέως δυσμενεῖς ἐπικηρυκευσαμένους καὶ συμβατηρίων ἀρξαμένους, ἐνσπόνδους αὐτίκα γενέσθαι. φίλους δὲ τροφῶν ἀναγκαίων ἀποστερεῖν χαλεπὸν, μηδὲν ταμιευσαμένους τῶν ἐπ᾽ ὠφελείᾳ, διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀδηλότητα· πάνυ γὰρ ἐκεῖνο καλῶς εἴρηται τοῖς παλαιοῖς, ὅτι καὶ φιλίας κοινωνητέον, μὴ ἀπογινώσκοντας ἔχθραν, καὶ προσκρουστέον ὡς φιλίας ἐσομένης, ἵνα ἕκαστος ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει ταμιεύηταί τι τῶν εἰς ἀσφάλειαν, καὶ μὴ ἀπογυμνωθεὶς ἐν ἔργοις, καὶ λόγοις, μεταγνοῇ τὴν ἄγαν εὐχέρειαν, ὅτ᾽ οὐδὲν ὄφελος, αἰτιώμενος ἑαυτόν. τὸ λόγιον τοῦτο χρὴ φυλάττειν καὶ τὰς πόλεις, ἐν μὲν εἰρήνῃ προνοουμένας τῶν κατὰ πόλεμον, ἐν δὲ πολέμῳ τῶν κατ᾽ εἰρήνην, καὶ μήτε τοῖς συμμάχοις ἀνέδην προσπιστεύειν, ὡς οὐ χρησομένοις μεταβολῇ πρὸς τὸ ἀντίπαλον, μήτε τοῖς πολεμίοις εἰσάπαν ἀπιστεῖν, ὡς οὐ δυναμένοις πότε μεθαρμόσασθαι πρὸς τὸ ἔνσπονδον. εἰ μέντοι μηδὲν ὑπὲρ ἐχθροῦ πρακτέον δι᾽ ἐλπίδα καταλλαγῶν, οὐδὲν ἐχθρὸν φυτὸν, ἀλλὰ πάντα ἔνσπονδα καὶ ὠφέλιμα. τὰ δ᾽ ἥμερα καὶ διαφερόντως ἀναγκαῖα, ὧν ἢ ὁ καρπὸς ἢ τροφή ἐστιν, ἢ ἰσότιμον τροφῇ κτῆμα. οὐ δεῖ πολεμεῖν πρὸς τὰ μὴ πολέμια τέμνοντας ἢ καίοντας ἢ ῥίζαις αὐταῖς ἀνασπῶντας, ἅπερ αὐτὴ ἡ φύσις ὑδάτων ἐπιρροίαις καὶ θέρους εὐκρασίαις ἐπλειογόνησε, δασμοὺς ἐτησίους οἴσοντα ἀνθρώποις οἷα βασιλεῦσιν. ἐμέλησε δ᾽ αὐτῷ καθάπερ ἀγαθῷ προστάτῃ ἄλυπον εἶναι μὴ μόνον ζώοις, ἀλλὰ καὶ φυτοῖς ἰσχύν τε καὶ ῥώμην καὶ μάλιστα τοῖς ἡμέροις, ἐπειδὴ καὶ πλείονος ἄξια φροντίδος ἐστίν. καὶ οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀγρίοις ἔγγονα, γεωργικῆς ἐπιστήμης δεόμενα πρὸς κραταιοτέραν δύναμιν. *Æquitatem suam etiam largius dispensans Moses valde ea ubertim ac liberaliter utitur, descendens à ratione utentibus ad muta animantia, ab his vero ad ea quæ è terra nascuntur, de quibus nunc dicendum est quando de hominibus ut præstantissimis & aliis quæ animam sentientem nacta sunt, jam egimus. Diserte itaque vetuit aut exscindere arbores mites, aut exitialiter ante tempus demetere frugiferas terras, aut ullos omnino fructus corrumpere, ut abundantia alimentorum instruatur humanum genus. abundent autem non modo necessaria, sed & quæ ad vitam delicatiorem faciunt. Necessaria enim fruges, ad homines nutriendos seposita res. ad delicias vero, omnium de arboribus nascentium varietas. quæ sæpe, ubi alia deficiunt, succedunt in alimentorum locum. Ultra procedens terram etiam hostilem vastari non sinit: præcipue vero excidiis arborum abstineri jubet, iniquum existimans iram in homines conceptam erogari in ea quæ causa mali nullius sunt. Hoc ipso & illud docet, non præsens tempus spectare tantum, cùm nihil in suo statu maneat, sed cuncta vicibus ac mutationibus subjecta sint, ita ut facile sit eos qui nunc sunt hostes ubi ad colloquia & pacta ventum erit, rursum federatos fieri. At amicos necessariis fraudare durum, quibus ob futurum incertum etiam asservari debuerant, quæ usui esse possunt. Verissime enim dictum antiquis, ita amicis utendum ut non putentur nulla supervenire posse inimicitiæ, & ita tractandas offensas ut amicitia speretur, nimirum ut quisque intra animum aliquid recondat quo tutus sit, & non eo nimium nudate per verba & facta, mox pœnitentiam agat nimiæ suæ vehe-*

vehementia, seque accuset, ubi res sanari amplius non potest. oraculum hoc & civitatibus observandum est, ut pacis tempore parent quæ ad bellum sunt opus, in bello vero quæ ad pacem. ac neque amicis supra modum fidant; tanquam qui non possint in contrariam verti, neque hostibus ita diffidant quasi nunquam possint ad amicitiam reduci. Quod si etiam pro hoste nihil faciendum esset in spem conciliationis, certe nihil eorum quæ terra fert hostile: quin amica omnia, utilia omnia. mitissima vero vel maxime necessaria, ut quorum fructus aut alimentum sint, aut par aliquid alimento. Non oportet bellum inferre belli nesciis, non secare, non urere, non exstirpare radicitus, quæ natura aquarum irrigationibus & æstatum sereno tenere educavit, ut tributa hominibus, velut regibus, ferrent. Cura autem ei ut communi rerum omnium & optimo præsidi fuit, illæsam præstare non animantibus tantum, sed & terræ fœtibus vim ac robur, præsertim vero mitibus, quia majoris tutelæ indigent, nec ad silvestrium morem fæcunda sunt, sed peritam culturam desiderant, ut firmitatem consequantur.

Porphyrius vero] Verba ejus sunt: φείδεσθαι δὲ κελεύει καὶ τῶν πολεμίων τῶν συνεργαζομένων ζώων καὶ μὴ φονεύειν. *parci etiam jubet lex in terra quamvis hostili animantibus operum sociis, ita ut ea recidere non liceat.*

Legem hanc porrigendam] Contra vero restringendam addita exceptione, nisi arbores in suburbanis locis impediant jaculatores.

In tecta innoxia murosque] Egregia est hujus argumenti epistola Belisarii ad Totilam Gotthicorum III: πόλεων μὲν κάλλη οὐκ ὄντα ἐργάζεσθαι ἀνθρώπων ἂν φρονίμων εὑρήματα εἴη καὶ πολιτικῶς βιοτεύειν ἐπισταμένων. ὄντα δὲ ἀφανίζειν τοῦτό γε ἀξυνέτων εἰκὸς, καὶ γνώρισμα τοῦτο τῆς αὐτῶν φύσεως οὐκ αἰσχυνομένων χρόνῳ τῷ ὑστέρῳ ἀπολιπεῖν. ῥώμη μὲν τοι πόλεων ἁπασῶν, ὅσαι ὑφ' ἡλίῳ τυγχάνουσιν οὖσαι, μεγίστη τε καὶ ἀξιολογωτάτη ὡμολόγηται εἶναι. οὐδὲ γὰρ ἀνδρὸς ἑνὸς ἀρετῇ εἴργασται, οὐδὲ χρόνου βραχέος δυνάμει εἰς τόσον μεγέθους τε καὶ κάλλους ἀφῖκται· ἀλλὰ βασιλέων μὲν πλῆθος, ἀνδρῶν δὲ ἀρίστων ξυμμορίαι πολλαί, χρόνου τε μῆκος καὶ πλούτου ἐξουσίας ὑπερβολὴ, τά τε ἄλλα πάντα ἐκ πάσης τῆς γῆς καὶ τεχνίτας ἀνθρώπους ἐνταῦθα ξυναγαγεῖν ἴσχυσαν. οὕτω τε τὴν πόλιν τοιαύτην, οἵαν περ ὁρᾷς κατὰ βραχὺ τεκτηνάμενοι, μνημεῖα τῆς πάντων ἀρετῆς τοῖς ἐπιγενησομένοις ἀπέλιπον. ὥστε ἡ εἰς ταύτην ἐπήρεια, εἰκότως ἂν ἀδίκημα μέγα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ παντὸς αἰῶνος δόξειεν εἶναι. ἀφαιρεῖται μὲν γὰρ τοὺς προγεγενημένους τὴν τῆς ἀρετῆς μνήμην, τοὺς δὲ ὕστερον ἐπιγενησομένους τῶν ἔργων τὴν θέαν. τούτων δὲ τοιούτων ὄντων ἐκεῖνο εὖ ἴσθι, ὡς δυοῖν ἀνάγκη τὸ ἕτερον εἶναι. ἢ γὰρ ἡσσηθήσῃ τοῦ βασιλέως ἐν τῷδε τῷ πόνῳ ἢ περιέσῃ, ἂν οὕτω τύχῃ. ἢν μὲν οὖν νικῴης ῥώμην γε καθελὼν, οὐ τῶν ἑτέρων σὺ, ἀλλὰ τὴν σαυτοῦ ἀπολωλεκὼς ἂν, ὦ βέλτιστε, εἴης. καὶ διαφυλάξας κτήματι, ὡς τὸ εἰκὸς, τῶν πάντων καλλίστῳ πλουτήσεις· ἢν δέ γε τὴν χείρω σοι τύχην κληρώσασθαι ξυμβαίη, σώσαντι μὲν ῥώμην, χάρις ἂν σώζοιτο παρὰ τῷ νενικηκότι πολλή. διαφθείραντι δὲ, φιλανθρωπίας τε οὐδεὶς ἔτι λελείψεται λόγος, καὶ προσέσται τὸ μηδὲν τοῦ ἔργου ἀπόνασθαι· καταλήψεται δέ σε καὶ δόξα τῆς πράξεως ἀξία πρὸς πάντων ἀνθρώπων, ἥπερ ἐφ' ἑκάτερα σοὶ τῆς γνώμης ἑτοίμως ἕστηκεν· ὁποῖα γὰρ ἂν τῶν ἀρχόντων τὰ ἔργα εἴη, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ὄνομα φέρεσθαι. *Antehac sic existimatum est, speciosa struere opera, sapientum esse & civilis vitæ scientium: structa demoliri, stultorum & vecordis animi signa ad posteros transmittere non erubescentium. Romam constat urbium quas sol adspicit maximam esse ac spectatu dignissimam. Ea non unius labore hominis, nec brevi tempore ad id magnitudinis splendorisque processit, sed plurimi reges atque Imperatores, virorum eminentium immensa series, multa sæcula, divitiarum stupenda congeries, tum alia tum artificum primos huc traxere, ita illi tanta urbe*

pau-

paulatim effecta, monumenta suæ virtutis post futuris reliquere. Quare in eam sævire id vero injuriam sit facere humano generi omnis ævi, eripiendo iis, qui olim fuere, debitæ laudis memoriam, venturis vero spectaculi voluptatem. Hæc cùm eum in modum se habeant, cogita de duobus alterum necessario futurum, ut aut in hoc bello vincaris ab Imperatore, aut tua fortuna sit superior. Si tu victor, eversa urbe, non aliena, sed tua perdideris: eadem servata, possessione frueris omnium speciosissima. si adversa tibi sors ceciderit, Roma per te incolumi, reposita tibi erit apud victorem gratia: eadem jacente, jacebunt extra omnem spem misericordiæ, res tuæ. Neque tantum nullus ad te facti fructus redibit, sed & digna facto fama te ab hominibus universis sequetur. Ea in utram velis partem tibi parata est. Nam potentum quales sunt actiones, talis existimatio. Vide & legem Friderici I apud Conradum Abbatem Vrspergensem; & de Friderico Comite Palatino Chronica Melanchthonis.

Parcendum suis rebus præfatus] Gelimer & Vandali obsidentes Carthaginem neque prædas egêre, neque terram vastarunt, sed curæ habuerunt ut suam. Procopius initio Vandalicorum secundi. Apud Helmoldum lego lib. 1, cap. 66: *Nonne terra quam devastamus, terra nostra est, & populus quem expugnamus populus noster est? Quare ergo invenimus hostes nostrimet, & dissipatores vectigalium nostrorum?* cum his conveniunt, quæ Bembus habet libro IX. Paruta vero contra Germanos libro historiæ VI. §. III.

Diodorus Siculus] Libro II. §. IV.

Sic Timotheus] De Megarensibus idem prodidit Plutarchus quæstionibus Græcis de Totila cum Romam obsideret Procopius Gothicorum III: τοὺς μὲν τοι γεωργοὺς οὐδὲν ἄχαρι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν εἰργάσατο, ἀλλὰ τὴν γῆν ἐκέλευεν ἀδεῶς ἧπερ εἰώθεσαν, ἐσαεὶ γεωργεῖν, τοὺς φόρους αὐτῷ ἀναφέροντας. *Agricolis interim per omnem Italiam nihil mali intulit, sed jussit eos, ita ut soliti erant, terram perpetuo securos colere, modo ad ipsum tributa perferrent.* Cassiodorus XII, 5: *Defensorũ maxima laus est, si cùm illi videantur prædictas regiones protegere, isti non desinant patrioticas possessiones excolere.*

Apud Atticos & Romanos] Etiam in Peloponneso. Varro II de re rustica: Columella principio libri VI. His adde Plinium VIII, 45. Ælianum de historia animalium II, capite ultimo. Porphyrium II de abstinentia: Vegetium III de arte veterinaria.

Rhodiorum oratio ad Demetrium] de hac re vide Plinium historiæ naturalis VII, 38, & XXXV, 10. & Plutarchum Demetrio. Sensus idem in epistola Belisarii modo à nobis recitata. §. V.

Suadet rerum divinarum reverentia] Polybius in Excerptis Peiresianis. τὸ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ὀργιζόμενον εἰς τὸ θεῖον ἀσεβεῖν, τῆς πάσης ἀλογιστίας ἐστὶ σημεῖον. *Cùm hominibus irascaris, ob id impie in Deos agere, summæ stultitiæ signum est.* Meritò sane. nam & *Severus rescripsit melius esse ut quomodocunque illic Deus colatur quam popinariis detur,* Lampridio referente. Saguntinæ Dianæ templo pepercit religione inductus ait de Annibale Plinius Naturalis historiæ XVI, 11: ἱερὰ αὖ οὐδὲ τοὺς ἀλλοφύλους πολεμίους ἀφαιρούμεθα: *Templa hostibus nec externis eripimus.* Appianus id habet civilium II. De Agesilao scriptor Latinus vitæ ejus: *Neque hoc solum in Græcia fecit ut templa Deorum sancta haberet, sed etiam apud barbaros summa religione simulacra, arasque conservavit. Itaque prædicabat mirari se non* §. VI.

se non sacrilegorum numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent: aut non gravioribus pœnis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent. De Agesilai sanctimonia in hac re etiam Plutarchum vide. Idem multos pariter Romanos ejus laudis participes facit in Sulla: εἰς μνήμην ἐβάλοντο τὸν μὲν τοι τὸν Φλαμίνιον, καὶ Μάνιον Ἀκύλιον· τὸν δὲ Αἰμίλιον Παῦλον, ὧν ὁ μὲν Ἀντίοχον ἐξελάσας τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ τοὺς Μακεδόνων βασιλεῖς καταπεπολεμηκότες οὐ μόνον ἀπέσχοντο τῶν ἱερῶν τῶν Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ δῶρα καὶ τιμὴν αὐτοῖς καὶ σεμνότητα πολλὴν προσετίθησαν. *In memoriam revocabant alii Flaminium, alii Manium Aquilium & Æmilium Paulum, quorum ille Antiocho ejecto è Græcia, hi vero debellatis Macedonum regibus, non modo Græcanicis templis pepercerant, sed & donis ea multoque honore ac sanctimonia auxerant.* Adi & Vitruvium lib. II. Dionem XLII. Plutarchum Cæsare: Brodæum V Miscellaneorum. Cabao Maurus ipse non Christianus honorem volebat haberi Christianorum Ecclesiis contra quam facerent Vandali, quibus sperabat iratum fore, quisquis ille esset, Christianorum Deum. Testatur hoc Procopius Vandalicorum I, qui & Persicorum II, Chosroen Persam non Christianum Ecclesiæ Antiochiensium Christianorum ait pepercisse. Iustinianus etiam, ut idem refert Vandalicorum II, retinere apud se non ausus est res illas quas Hierosolymorum Templo Vespasianus abstulerat Romam, Romæ autem repertas in Africam asportaverat Gizerichus. De sanctimonia à Mahumetistis servata loco in quo Ezechielis & trium Danielis sociorum ossa erant condita, testis est in itinerario Iudæus Benjamin.

In Gothis Romæ captoribus] sub Alarico Ariano: cujus & hoc factum memorabile apud Cassiodorum XII, 20: *Rex Alarichus Apostoli Petri vasa suis deferentibus cum excepisset, mox, ut rei causam habita interrogatione cognovit, sacris liminibus deportari diripientium manibus imperavit, ut cupiditas quæ depradationis ambitu admiserat scelus, devotione largissima deleret excessum.*

Testantur hoc martyrum loca] Exscripsit hunc locum Isidorus in Chronicis Gotthicis Æra CCCCXLVII.

Malim qui] omnino sic legendum ostendit Orosius eandem historiam referens lib. VII, c. 28.

Posteaquam ad illa loca veniebant] Eisdem Apostolorum basilicis Gotthi sub Vitige Romam obsidentes pepercerunt, teste Procopio Gotthicorum II. Etiam barbaris & non Christianis jus confugii in talia loca profuit. Vide Zosimum libro IV de Tomitanis barbaris. Adde Helvetiorum legem apud Simlerum: Nicetam Alexio Manuelis filio, eundem lib. I de Andronico ubi Siculos culpat ob violatas Antiochensium Ecclesias.

De cælo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur] ut & alterum de Epopeo, Diodorus Siculus.

§. VII. *Philippus ultra jus victoriæ in templa, aras, sepulchra sæviit*] Simile Prusiæ factum detestatus Polybius cujus verba Suidas servavit in vocabulo Prusiæ, & excerpta Peiresiana.

§. VIII. *Idem Agesilai consilium*] Meminit & Plutarchus Agesilao.

De Quintio] nempe T. Quintio Flaminio.

CAPUT

CAPUT XIII.

Temperamentum circa res captas.

I. *Res etiam hostilium subditorum bello captas retineri ad modum debiti:*
II. *Non etiam in pœnam alieni criminis.*
III. *Debitum hic intelligi etiam quod in bello subnascitur. Exempla.*
IV. *Humanitatis esse summo jure hic non uti.*

SEd neque peccato vacare aut à restitutionis onere immunis censeri debet rerum hostilium in bello justo captura. Quippe * si id quod recte fit spectas, non ultra licitum est capere aut habere quam causa subest debendi in hoste: excepto quod etiam extra eam ad securitatem necessariam res possunt detineri, sed restituendæ, cessante periculo, in se aut in pretio secundum ea quæ libro II cap. II tractavimus. nam quod & in re pacatorum liceret, multo magis in re hostium licet. Hoc igitur est capiendi quoddam jus sine acquirendi jure. Cum autem deberi aliquid nobis possit aut ob inæqualitatem rerum, * aut ex pœna, potest ex utraque causa acquiri res hostilis sed cum discrimine tamen. nam supra diximus, ex debito illo priore non res tantum debentis sed & subditorum ejus ex introducto jure gentium quasi fidejussione obligari. Quod quidem jus gentium alterius generis credimus quam illud quod in impunitate sola, aut externa vi judiciorum consistit. Nam sicut in res nostras ex consensu privato nostro ei qui cum actum est non externum modo sed & internum jus quæritur, sic & ex communi quodam consensu, qui singulorum consensum vi quadam in se continet, quo sensu lex *πόλεως συνθήκη κοινή*, *communis pactio civitatis* dicitur. Atque id in hoc negotii genere placuisse gentibus eo est credibilius, quia hæc lex gentium non sola majoris mali vitandi causa, sed etiam juris cuique sui consequendi gratia introducta est.

Vict. de jure belli, n. 55, 56.

Cajetan. in sum. pecc. verb. belli damnum.

Covar. ad d. cap. peccatum, p. II, n. II.

Vict. de jure belli, n. 39, & 41.

Molina II, tract. disp. 117.

II. At in altero debendi genere quod pœnale est non video gentium consensu tale jus in res subditorum esse proditum. odiosa enim est talis rerum alienarum obligatio, ideoque latius produci non debet, quam actum appareat. Neque vero par est utilitas in posteriore hoc, & in priore debendi genere. nam prius illud est in bonis, posterius hoc non est, ideoque persecutio ejus sine damno omitti potest. Nec obstat quod supra de jure Attico diximus. Nam ibi homines obligabantur non ex eo proprie quod civitas puniri poterat, sed duntaxat ad cogendam civitatem id facere quod facere debebat, id est judicium reddere in sontem, quod debitum ex officio ad prius illud non ad posterius debendi genus refertur: aliud enim est debere punire, aliud debere aut posse puniri, quanquam ex cessatione circa illud hoc sequi solet, sed ita ut distincta sit causa illa & hoc effectum. Ergo pœnæ nomine acquiri res subditorum hostilium non poterunt, sed eorum duntaxat qui ipsi deliquerint, in quibus & magistratus continentur qui delicta non puniunt.

Lib. III. cap. 2.

III. Cæterum res subditorum & capi & acquiri possunt non tantum

tum ad consecutionem debiti primarii, unde ortum est bellum, sed & subnascentis secundum ea quæ diximus initio hujus libri. Et sic accipiendum est quod scribunt Theologi quidam, capta in bello non compensari cum debito principali: intelligendum enim hoc usque dum secundum sanum judicium satisfactum sit de eo damno quod in ipso bello datum est. sic in disceptatione cum Antiocho Romani, Livio narrante, * impensam quæ in bellum facta esset omnem præstare regem æquum censebant cujus culpa bellum excitatum esset. Apud Iustinum est *impensas belli lege justa suscepturus*: Apud Thucydidem damnantur Samii χρήματα τὰ ἀναλωθέντα ἀποδοῦναι, *solvere belli impensas.* Et alibi sæpe. Quod autem victis juste imponitur, idem & bello juste extorquetur.

Silv. verb. bellum, n. 10. Vict. n. 51. Bart. in l. si quid bello, D. de capt. Lib. XXVII. Libro XXXIII.

IV. Cæterum sciendum est quod & alibi meminimus, latius patere caritatis quam juris regulas. Qui divitiis floret immisericordiæ reus erit si inopem debitorem omnibus reculis suis excutiat, ut ipse ultimum quadrantem consequatur, multoque magis si is ipse debitor in id debitum venerit sua bonitate, ut si pro amico fidejusserit, ipse autem nihil pecuniæ verterit in rem suam. * Miserabile enim est, ut ait pater Quintilianus, sponsoris periculum. Tamen tam durus creditor contra jus stricte dictum nihil facit. Quare * exigit humanitas ut his qui extra culpam sunt belli, quique non alio quam fidejussorio nomine obstricti sunt, relinquantur res istæ quibus nos facilius quam ipsi careamus, præsertim vero si satis appareat illos ipsos id quod eo modo amiserunt à civitate sua non recuperaturos. Huc pertinet quod Babylone capta Cyrus militibus dixit: οὐκ ἀδικίᾳ γε ἕξετε ὅ, τι ἂν ἔχοιτε, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ οὐκ ἀφαιρήσεσθε ἤν τι ἐᾶτε ἔχειν αὐτούς. *Injuste quidem non possidebitis quæ tenetis: sed si quid non auferetis hostibus, id vestra erit humanitatis.* Notandum & hoc cum in subsidium introductum sit jus hoc in bona subditorum innocentium, quamdiu spes est nos nostrum satis facile consequi posse ab originariis debitoribus, aut ab iis qui jus non reddendo sponte sua debitores se faciunt, ad eos venire qui culpa vacant, etiamsi concedatur cum stricto jure non pugnare, abire tamen ab humanitatis regula. Exempla hujus humanitatis exstant passim in historia præsertim Romana, ut cum agri hostibus devictis ea conditione concessi ut in civitatem venirent, id est victæ civitati cederent, aut cum ex agris modicum honoris gratia veteri possessori relinquebatur. Sic à Romulo Vejentes agri parte mulctatos narrat Livius. Sic Vxiis * Alexander Macedo agros quos habuerant dedit vectigales. Sic deditas urbes non diripi sæpe legas: & supra diximus non personis tantum, sed & rebus agros colentium cum laude & ex pio Canonum præscripto parci, saltem sub tributo; & sub simili tributo solere & mercibus concedi à bello immunitatem.

*Ægid. Regius de actibus supernaturalibus, disp. 31. dub. 7. n. 117. L. in agris de acq. re. dom. D. l. in agris l. si verberatus, S. non si ager. D. de rei vind. Vict. de jure belli, n. 40. Sil. in verb. bellum, p. 1. q. 10. num. vers. 3. * Arr. lib. III.*

Anno-

Annotata ad Caput XIII.

S*I id quod recte fit spectas*] Vide quod judicavit Innocentius Romanus Pontifex apud Bembum I. §. I.

Aut ex pœna] Romani Prusiam Attalo jusserunt & damnum resarcire & pœnam insuper pendere.

Impensam quæ in bellum facta esset] meminit Polybius Excerpto legationum 23. §. III. Sic & à Sulla damnati Asiatici, narrante in Mithridaticis Appiano. morem hunc pro se allegat Rex Poloniæ apud Thuanum libro LXXIII, anno CIↃ IↃLXXXI. Sic apud Homerum Iliados Γ vocem τιμὴν Scholiastes interpretatur ἀνάλωμα τοῦ πολέμου· λέγει δὲ τὸ ἥμισυ τῶν ἐν πόλει κτημάτων. *belli æstimationem : dimidium nempe rerum quæ in urbe erant.*

Miserabile enim est, ut ait pater Quintilianus, sponsoris periculum] Addit §. IV. salvo pudore ad sponsorem non aliter creditorem venire quam si recipere à debitore non possit. Bene salvo pudore. nam sponsores appellare videtur habere quandam δυσωπίαν ut ait Cicero ad Atticum XVI, 15.

Exigit humanitas] Ptolemæus Demetrio Antigoni filio tabernaculum & alia ad curam corporis ipsius pertinentia, pecunias quoque captas remisit, dicens non de omnibus rebus sed de imperio & honore inter ipsos certari. Narrat Plutarchus Demetrio. Vide & factum Sanctii Vasconum regis apud Marianam lib. XI, cap. 16.

Veteri possessori relinquebatur] Appianus civilium II. τῶν δὲ πολεμίων ὅτε κρατήσειαν, οὐδὲ τούτων ἅπασαν τὴν γῆν ἀφῃροῦντο, ἀλλ' ἐμερίζοντο. *Romani veteres ne hostibus quidem victis omnes agros adimebant, sed cum eis partiebantur.* Sic & Vandalos in Africa & in Italia Gotthos fecisse historiæ nos docent.

CAPUT XIV.

Temperamentum circa captos.

I. *Quousque capere homines liceat justitia interna:*
II. *Quid interno justitia dominio in servum liceat :*
III. *Non licere occidere innocentem.*
IV. *Non punire inclementer.*
V. *Non operas nimium graves imponere :*
VI. *Peculium quomodo domini, quomodo servi.*
VII. *An servis fugere liceat.*
VIII. *An è servis nati domino teneantur & quatenus.*
IX. *Quid faciendum ubi captorum servitus in usu non est.*

QVibus in locis captivitas hominum & servitus in more est, si internam justitiam respicimus, limitanda primum est ad rerum instar, ut scilicet eo usque licita sit talis acquisitio quousque debiti aut primarii aut subnascentis quantitas patitur, nisi forte in ipsis hominibus peculiare sit delictum quod libertatis damno puniri æquitas ferat. Hactenus igitur nec ultra justum bellum gerens in hostis subditos captos jus habet, idque in alios valide transfert. Erit autem æquitatis & bonitatis officium hic quoque ea adhibere

Vict. de jure belli, n. 41. Dec. li. 11. c. 5. dub. 4. Covar. c. peccatum, p. II. §. 11. Molina disp. 120 & 121.

Valentia disp. 3. q. 16. bere discrimina quæ cum de interficiendis hostibus ageretur supra annotata sunt. Demosthenes in epistola pro Lycurgi liberis laudat Philippum Macedonem * quod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset. καὶ γὰρ οὐ πάντα δίκαια εἶναι πρὸς ἅπαντας τὰ αὐτὰ οὔ τι καλὰ ἡγεῖτο, ἀλλὰ τὴν τῆς ἀξίας προσθήκην συλλογιζόμενος τὰ τοιαῦτ' ἐπέκρινεν. *Neque enim*, inquit, *eadem in omnes aut æqua aut honesta censebat, sed rem exputans cum accessione ejus quod quisque meruisset etiam in talibus velut judicem agebat.*

II. Sed primum notandum hic est jus illud quod quasi ex fidejussione pro civitate oritur neutiquam tam late patere quam jus quod ex delicto nascitur in eos qui pœnæ servi fiunt. Unde Spartanus quidam * captivum se dicebat non servum. nam si rem recte inspicimus jus hoc generale in captos ex bello justo par est ei juri quod habent domini in eos qui se paupertate coacti in servitutem vendiderunt, demto quod etiam magis miseranda est eorum calamitas qui non suo facto speciali sed regentium culpa in eam sortem deveniunt. Δεινότατον δορυαλωτὸς γενέσθαι: *Res acerbissima est belli jure captivum fieri*, teste

Plataic. Isocrate. Est ergo servitus hæc perpetua obligatio operarum pro alimentis itidem perpetuis. Chrysippea definitio huic generi servorum

Sen. de benef lib. III, cap. 22. optime congruit: *Servus est perpetuus mercenarius.* Et lex Hebræa eum qui inopia coactus se vendidit diserte mercenario comparat, Deut. XV, 18, 40, 53. & in redemtura ejus operas ita vult ipsi prodesse sicut fructus ex agro vendito percepti prodessent veteri Domino, Deut. XVIII, 50. Multum ergo distat id quod impune in servum fit ex gentium jure & id quod naturalis ratio fieri sinit. Ex Seneca

I de Clem. c. 18. supra citavimus. *Cum in servum omnia liceant est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet.* Philemonis illud eodem tendit:

> Κἂν δοῦλος ᾖ τις, οὐδὲν ἧττον, δέσποτα,
> Ἄνθρωπος οὗτός ἐστιν ἂν ἄνθρωπος ᾖ.
> *Here quisquis est homo natus, quamvis serviat*
> *Is servitutem, tamen esse homo non desinit.*

Ep. XLVII. Alibi item Seneca: *Servi sunt, imo homines: servi sunt, imo contubernales: servi sunt, imo humiles amici: servi sunt, imo conservi.* quæ & apud Macrobium legas sensum plane eundem habentia cum Pauli Apostoli

Colos. IV, 1. Epist. VI, 9. dicto: *Domini, jus & quod æquum est servis præstate, gnari vobis quoque dominum esse in cœlo.* Et alibi vult dominos cum servis non minaciter agere eo quod jam diximus argumento, quod & ipsi dominum in cœlo habeant, qui ad talia qualitatum discrimina non attendat. In con-

Lib. VII, c. XIV. Pæd. ultim. stitutionibus quæ Clementi Romano ascribi solent legitur, οὐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου, ἢ παιδίσκῃ ἐν πικρίᾳ ψυχῆς. *cave servo aut ancillæ imperes acerbo animo.* Clemens Alexandrinus servis nos uti vult tanquam alteris nobis, quando homines sunt non minus quam nos, secutus sapientis Hebræi dictum, εἰ ἐστὶ σοὶ οἰκέτης ἄγε αὐτὸν ὡς ἀδελφὸν, ὅτι ὡς ἡ ψυχή σου. *Si servum habeas ut fratre utere, talis enim est qualis tu.*

I de Clem. 18. III. Ius ergo vitæ & necis quod dicitur in servum domino præstat, ut domesticam habeat jurisdictionem, sed nimirum eadem religione exercendam, qua publica exercetur. Hoc voluit * Seneca cum dixit

dixit *in mancipio cogitandum non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat aqui bonique natura qua parcere etiam captivis & pretio paratis jubet*: qui & alibi, *Quid interest*, ait, *quali quis teneatur imperio si summo tenetur?* quo loco comparat subditum servo & ait dispari titulo, paria in illos licere: quod certe in hac parte vitæ adimendæ & si quid eo accedit verissimum est. *Majores nostri*, ait idem Seneca, *domum nostram pusillam rempublicam esse judicarunt*: & Plinius: *servis respublica quædam & quasi civitas, domus est.* Cato Censorius narrante Plutarcho si quis servus capital admisisse videretur de eo supplicium non sumebat nisi postquam damnatus esset etiam conservorum judicio. Quicum conferenda verba Iobi xxxi, 13, & deinceps. Lib. III de benef. c. 18. Ep. xlvii.

IV. Sed & circa minores pœnas puta verbera in servos, adhibenda est æquitas, imo & clementia. *Non opprimes eum*, * *non dominaberis ei dure*, ait lex divina de servo Hebræo quod nunc prolata vi proximitatis ad omnes servos debet extendi, Deut. xv, 17, 45, 53. Ad quem locum sic * Philo: *θεράποντες τύχῃ μὲν ἐλάττονι κέχρηνται, φύσεως δὲ τῆς αὐτῆς μεταποιοῦνται τοῖς δεσπόταις. τῷ δὲ θείῳ νόμῳ τῶν δικαίων ἐστὶν οὐ τὸ τύχης, ἀλλὰ τὸ τῆς φύσεως ἐναρμόνιον. διὸ προσήκει τοὺς κυρίους μὴ καταχόρως χρῆσθαι ταῖς ἐξουσίαις κατὰ τῶν οἰκετῶν, ἀλαζονείαν καὶ ὑπεροψίαν καὶ δεινὴν ὠμότητα ἐπιδεικνυμένους· ταῦτα γὰρ οὐκ ἔστι δείγματα ψυχῆς εἰρηνικῆς ἀλλ' ὑπ' ἀκρασίας τὸν ὑπεύθυνον* (male editum *ἀνεύθυνον*) *κολαζούσης κατὰ τυραννικὴν δυναστείαν. Servi fortuna quidem inferiores sunt: natura autem pares dominis: at divina legi justi regula est non quod fortunæ, sed quod naturæ congruit. Ideo non oportet dominos potestate sua in servos protervè uti, nec eam materiam sumere superbiæ & insolentiæ, & diræ feritati. Hæc enim signa animi non placidi, sed male temperati, & in subditos tyrannico quodam dominatu sævientis. Numquid nam æquum est*, ait Seneca, *gravius homini & durius imperari quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret dominandi peritus magister; fiet enim formidolosus & contumax nisi eum tactu blandiente permulserit.* Et mox: *quid stultius quam in jumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione hominem esse?* Hinc est quod Hebræa lege servo aut ancillæ * non pro oculo tantum sed & pro dente excusso, per injuriam scilicet, libertas debebatur. Exod. xxi, 26, 27.

V. Sed & ⋆ operæ cum modo exigendæ sunt, & valetudinis servorum humane habenda ratio. Quod ipsum præter alia spectat lex Hebræa in Sabbati institutione, nimirum ut laboribus aliquod daretur spiramentum. Est C. Plinii epistola ad Paulinum quæ sic incipit: *Video quam molliter tuos habeas, quo simplicius confitebor tibi, qua indulgentia meos tractem. Est mihi semper in animo Homericum illud ἤπιος δὲ πατὴρ ὥς, ἤπιος ἦεν, & hoc nostrum paterfamilias.* In eadem voce veterum humanitatem observat & Seneca: *Ne illud quidem videtis quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? dominum patremfamiliæ appellaverunt, servos familiares.* Dion Prusæensis optimum regem describens: *δεσπότης δὲ οὐχ ὅπως τῶν ἐλευθέρων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν δούλων χαίρειν καλούμενος: domini nomen adeo in homines liberos non usurpat, ut & in servos eo abstineat.* * Vlyxes apud Homerum servos quos fidos reperit apud se ait futuros eo loco quasi Telemachi filii ipsius fratres essent. Tertullianus: ⋆ *Gratius est nomen pietatis quam potestatis: etiam familia magis* Exo xx, 10, xxiii, 12, Deut. v, 14. Epist. xlvi. Od. v.

magis patres quam domini vocantur. Hieronymus sive Paulinus ad Celantiam: *Familiam tuam ita rege & constitue ut te matrem magis suorum quam dominam videri velis à quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam.* Augustinus: *Domestica pax à justis patribus ita olim administrata est, ut secundum hæc temporalia bona filiorum sortem à servorum conditione distinguerent, ad Deum autem colendum omnibus domus suæ membris pari dilectione consulerent: quod naturalis ordo ita præscribit ut nomen patrisfamilias hinc exortum sit, & tam late vulgatum, ut inique etiam dominantes hoc se gaudeant appellari. Qui autem veri patres familias sunt omnibus in familia sua tanquam filiis ad colendum & promerendum Deum consulunt.* Similem pietatem in voce puerorum quo servos significabant annotavit Servius ad illud Maronis, *Claudite iam rivos pueri*, nec dissimile quod Heracleotæ servos suos Mariandynos * δωροφόρους, id est *donatarios* appellabant, ἀφαιροῦντες τὸ πικρὸν τῆς προσηγορίας *parcentes acerbitati nominis*, ut ad Aristophanem vetus interpres Callistratus notabat. Laudat Germanos Tacitus, quibus servi tanquam coloni habebantur. Theano in epistola: δικαία χρῆσις ἵνα μήτε διὰ τὸν κόπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατῶσι διὰ τὴν ἔνδειαν. *Iustus mancipiorum hic est usus ut nec præ labore deficiant, nec per egestatem impares sint ferendo.*

Lib. XIX de Civit. Dei, cap. 16.

De Off. I.

VI. Pro opera ut diximus * alimenta servo debentur. *Servis*, ait Cicero, *non male præcipiunt qui ita iubent uti ut mercenariis: operam exigendam, justa præbenda.* Aristoteles: δούλῳ μισθὸς τροφή. *Servo pro mercede alimenta.* Cato: *Familiæ ut bene sit provideto, ne algeat, ne esuriat. Est aliquid,* ait * Seneca, *quod dominus præstare servo debeat: ut cibaria, vestiarium.* In cibariis erant quaterni modii frumenti in mensem, quos præstitos servis Donatus auctor est. Martianus Iurisconsultus esse ait quæ dominus necesse habet servo præstare, ut tunicas & similia. Damnatur ab historiis * Siculorum crudelitas qui captivos Athenienses fame necabant. Insuper Seneca dicto loco probat in quædam liberum esse servum & beneficii quoque habere materiam, si quid fecerit quod servilis officii modum excedat, quod non ex imperio sed ex voluntate præstetur, ubi ex ministerio in affectum amici transitur, quod late explicat. His consentaneum est, ut si quid servus, quemadmodum * apud Terentium est, suum defraudans genium comparsit, aut succisivi temporis diligentia quæsivit, id aliquo modo sit ipsius. Non male Theophilus peculium definit ὁίαν φυσικὴν * naturale patrimonium; quasi contubernium definias naturale matrimonium; sed & Vlpianus peculium dixit pusillum patrimonium. Nec refert quod peculium dominus suo arbitrio adimere potest aut minuere: neque enim quod æquum est faciet, si sine causa id faciat. Causam vero intelligo non pœnam modo, sed & domini necessitatem: nam servi utilitas utilitatibus domini subest, magis etiam quam res civium civitati. Apposite ad hanc rem * Seneca: *non ideo nihil habet servus quia non est habiturus si dominus illum habere noluerit.* Et hinc est quod dominus non repetit si quid servo in servitute debitum post manumissionem solvit: quia (ut Tryphoninus ait) debiti vel non debiti ratio in condictione naturaliter intelligitur: Dominus autem servo debere naturaliter potest. Itaque sicut clientes

I Oecon. V.
Lib. III. de Ben.
Ad Phorm. act. I. Sc. I.
L. Peculium nascitur, D. de peculio.
Thuc. l. VII. Diod. libro XIII.
Inst. quod cum eo qui in alt. p.
L. depositi, §. 5. D. de peculio.
VII de benef. 4.
L. si quid. D. de cond. indeb.

tes

tes in usum patronorum & subditos in usum regum, sic servos in usus heriles contulisse legimus, ut si filia dotanda, si captivus filius redimendus, & si quid his evenisset simile. [Diony. l. III.] Plinius, ut ipse in epistolis narrat, servis suis concedebat etiam quædam quasi testamenta facere, id est dividere, donare, relinquere intra domum. [Lib. VIII. epist. 16.] Apud aliquas gentes etiam plenius quoddam æs acquirendi jus servis concessum legimus, sicut servitutis plures esse gradus à nobis alibi tractatum est. [Lib. II, c. III.] Ad hanc internam quam exponimus justitiam multos apud populos etiam jus illud exterius dominorum leges retraxerunt. Nam & apud Græcos servis durius habitis licebat *πρᾶσιν αἰτεῖν ad venditionem proclamare*, & Romæ ad statuas confugere, aut præsidum implorare opem contra sævitiam vel famem vel intolerabilem injuriam. [Inst. de his qui sui vel al.] Illud vero jam non ex jure stricto, sed ex humanitate & beneficentia veniet, interdum tali quæ & debeatur, ut post longas operas aut valde magnas libertas detur servo. [L. manumissiones, D. de Iust. & Iure.] Posteaquam jure gentium servitus invasit, secutum est beneficium manumissionis, ait Vlpianus. Exemplo sit illud Terentianum:

feci è servo ut esses libertus mihi
*Propterea * quod servibas liberaliter.*

Salvianus in usu quotidiano esse ait ut servi etsi non optimæ saltem non improbæ servitutis libertate donentur. [Lib. III.] addit, *& illa quæ in servitute positi conquisierant ex dominorum domo tollere non vetantur.* Cujus benignitatis multa exempla in martyrologiis apparent. Et hic quoque laudanda benignitas legis Hebrææ, quæ servum Hebræum certo tempore exacto manumitti omnino jubet, [Deut. XV, 13.] * nec sine donis, de cujus legis contemptu graviter queruntur Prophetæ. Catonem majorem reprehendit Plutarchus quod servos senectute confectos venderet, immemor ejus quæ est inter homines communis naturæ.

VII. Quæstio hic incidit an fugere fas sit ei qui bello justo captus est. [Silv. verbo servitus. 5. 3.] non de eo agimus qui suo proprio delicto pœnam eam est commeritus, sed qui publico facto in hanc fortunam decidit. [Fortunius in l. manumissiones, D. de iust. & jure.] Verius est fas non esse, quia ex conventione ut diximus gentium communi operas suas civitatis nomine debet. Quod tamen ita est intelligendum, nisi intolerabilis sævitia hanc ipsi imponat necessitatem. [Ægi. reg. de act. supern. disput. 31, dub. 7, num. 119.] Videri circa hanc rem potest responsum Gregorii Neocæsariensis XVI.

VIII. † Movimus alibi dubitationem an & quatenus nati ex servis domino teneantur interno jure, quæ hic ob specialem bello captorum considerationem omitti non debet. [† Less. l. II, c. 5, dub. 5.] Si parentes suo delicto pœnam mortis erant commeriti, poterunt eorum posteri qui sperabantur, ad vitam servandam obstringi servitio, quia alioqui exstituri non fuerant. nam & ob alimenta alioquin defutura prolem suam parentes in servitutem vendere possunt, ut ibi diximus. [L. II, c. 5.] Tale est jus quod in Cananæorum posteros Hebræis Deus concedit. Pro debito autem civitatis ii quidem qui jam nati erant, ut pars civitatis obligari poterant non minus quam parentes ipsi. [Deut. XV, 13.] at in nondum natis non videtur hæc causa sufficere, sed alia requiri: aut ex parentum consensu expresso accedente alendi necessitate, idque etiam in perpetuum: aut ex ipsa alimentorum præstatione, idque dumtaxat usque

Mm 2 dum

dum operæ totum quod impensum est expunxerint. Si quid ultra juris in hos domino datur, id videtur ex lege civili dominis plus æquo largientibus procedere.

IX. At quas apud gentes jus illud servitutis ex bello in usu non est, optimum erit permutari captivos: proximum dimitti pretio non iniquo. Hoc quale sit præcise definiri non potest: sed humanitas docet non ultra intendi debere quam deducto ne egeat captus rebus necessariis: nam & leges civiles hoc multis indulgent qui suo facto proprio in debitum inciderunt. Alibi hoc pactis aut moribus definitur: ut apud Græcos olim mina, nunc inter milites menstruo stipendio. Narrat Plutarchus olim inter Corinthios & Megarenses bella gesta *ἡμέρως καὶ συγγενικῶς mansuete & ita ut populos consanguineos decebat.* Si quis captus esset, eum à captore habitum ut hospitem & fide de pretio accepta dimissum domum: unde natum δορύξενον nomen. Excelsioris animi est illud Pyrrhi à Cicerone laudatum:

Quæst. Gr.

** Nec mi aurum posco nec mi pretium dederitis:*
Ferro non auro vitam cernamus utrique:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit
Eorundem libertati me parcere certum est.

Non dubium quin crediderit Pyrrhus justum à se bellum geri: tamen parcendum existimabat eorum libertati quos probabiles causæ in bellum tulissent. Simile Cyri factum celebrat Xenophon, Philippi Macedonis post victoriam in Chæronea Polybius: Alexandri in Scythas Curtius: Ptolemæi regis & Demetrii inter se non bello magis, quam in captivos benignitate certantium Plutarchus. Lysimachum vero Getarum rex Dromichætes bello captum hospitem suum fecit, paupertatisque simul Geticæ ac comitatis testem factum perpulit, ut talibus amicis quam hostibus uti mallet.

II Cyrop.
Vita Dem.
Strabo libro VII.

Annotata ad Caput XIV.

§. I. QVod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset] Filius ejus Alexander Thebis captis exemit servituti & sacerdotes & eos qui decretis in se factis non adsenserant. Narrat Plutarchus in vita ejus.

§. II. *Captivum se dicebat, non servum*] Philo: *ἐπεὶ καὶ πατέρες υἱῶν τιμὰς κατέθεσαν, καὶ υἱοὶ πολλάκις πατέρων ἢ κατὰ λῃστείας ἀπαχθέντων, ἢ κατὰ πόλεμον αἰχμαλώτων γενομένων, ὡς οἱ τῆς φύσεως νόμοι τῶν κάτωθεν ὄντες βεβαιότεροι γράφουσιν ἐλευθέρους. Nam & patres pro filiis & filii pro parentibus sæpe pretium pependerunt, aut vi latronum abreptis, aut belli more captis, quos quidem natura leges valentiores his quæ in terra fiunt legibus, scribunt liberos.* Nimirum ut apud Theodecten Helena loquebatur:

Θείων ἀπ' ἀμφοῖν ἔκγονον ῥιζωμάτων
Τίς ἂν προσειπεῖν ἀξιώσειεν λάτριν;
Vtraque generis parte prognatam deis
Eritne servam nominare qui audeat?

Ἐν πικρίᾳ ψυχῆς] Sic & in epistola Barnabæ est: *οὐ μὴ ἐπιτάξῃς παιδίσκῃ ἢ δούλῳ σου ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζουσι, μήποτε οὐ φοβηθήσῃ τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις θεόν.*

φοβερὸς ἔσῃ. *Noli acerbe imperare servo aut ancillæ tuæ in Christum sperantibus, ne eo ipso ostendas non timere te communem tibi & ipsis dominum.*

Seneca] epistola XLVII. §. III.

Non dominaberis ei dure] Vide Mosem de Kotzi præceptis jubentibus 147, 175, 178. & collationem legum Mosis & Romanarum titulo III. Priscus in Excerptis legationum ubi Romanos barbaris præfert: ἄμεινον δὴ καὶ τοῖς οἰκέταις διαπλῶσι Ῥωμαῖοι χρώμενοι. πατέρων γὰρ ἢ διδασκάλων εἰς αὐτοὺς ἔργα ἐπιδεικνύντες, ἐφ' ᾧ τῶν φαύλων ἀπεχομένους μετιέναι ἅπερ αὐτοῖς φαῦλα νενόμισται, σωφρονίζουσι σφᾶς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι, ὥσπερ τοὺς οἰκείους παῖδας. οὐ δὴ γὰρ οὐδ' αὐτοῖς θάνατον, ὥσπερ Σκύθαις ἐπάγειν θέμις. ἐλευθερίας δὲ τρόποι παρ' αὐτοῖς πλεῖστοι, ἣν οὐ μόνον περιόντες, ἀλλὰ καὶ τελευτῶντές χαρίζονται, διατιθέντες κατὰ τῆς περιουσίας ὃν βούλονται τρόπον. καὶ νόμος ἐστὶν ὅπερ ἕκαστος τελευτῶν περὶ τῶν προσηκόντων βουλεύσηται. *multo melius servos suos Romani tractant, patrumque aut magistrorum in eos funguntur officio. nam ut eos abstrahant ab iis quæ moribus ipsorum illicita habentur, ita eos delinquentes, quasi filios suos castigant: neque enim jus est eos occidere, ut apud Scythas. Tum vero libertatis complura genera, quam non viventes tantum, sed & in mortis tempore domini largiuntur: qui quidquid morituri de re sua statuerint, id legis vim habet.* Adde legem Wisigotthicam lib. VI, tit. I, c. 12. §. IV.

Philo] de specialibus legibus secundo: Cyprianus ad Demetrianum. *Nisi tibi pro arbitrio tuo serviatur, nisi ad voluntatis obsequium pareatur, imperiosus & nimius servitutis exactor flagellas, verberas, fame, siti, nuditate, ferro frequenter & carcere affligis, & non agnoscis miser Dominum Deum tuum, cùm sic exerceas ipse in hominem dominatum.*

Non pro oculo tantum, sed & pro dente excusso] Philo dicto loco: οὗτος γὰρ ὁ μὲν ἀνθ' ὧν ἔδρασε, διττὴν ἐνδέξεται ζημίαν, ἅμα τιμῇ καὶ τὴν ὑπηρεσίαν ἀφαιρεθεὶς, καὶ τρίτον ἑκατέρου τῶν λεχθέντων χαλεπώτερον, ἀναγκαζόμενος ἐν τοῖς μεγίστοις εὐεργετεῖν ἐχθρὸν, ὃν ἴσως ηὔχετο κακοῦν ἀεὶ δύνασθαι· ὁ δ' ἀνθ' ὧν ὑπέμεινε παρηγορίαν ἕξει διπλῆν, οὐ μόνον ἐλευθερωθεὶς, ἀλλὰ καὶ ἀργαλέου καὶ ὠμοῦ δεσπότην ἐκφυγών. *Sic ille pro facto duplicem pendet pœnam, amissis & operis & servi pretio, ad quæ accedit & tertium duobus istis gravius, quod cogitur in rebus maximis bene facere homini exoso & quem optasset semper vexare posse. alter autem pro malo quod pertulit duplex habebit solatium, non libertatem tantum adeptus, sed à tam fero sævoque domino exsolutus.*

Opera cum modo exigenda] Vide cap. 14 in epistola Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inserta est in capitulare Caroli Calvi. Seneca epistola XLVII: *non tanquam hominibus, sed tanquam jumentis abutimur.* De Atheniensium vero in servos lenitate vide Xenophontem de republica Atheniensium. §. V.

Servos familiares] amicos Epicurus. Seneca epistola CVII.

Vlyxes] cujus paternam in se benignitatem prædicat Eumæus Odysseæ ξ.

Gratius est nomen pietatis quam potestatis] Notat & Cyprianus Testimoniorum III ad Quirinum: *dominos servis, cùm crediderint, mitiores esse debere*, probatque id Apostoli Pauli ad Ephesios verbis. Lactantius lib. V, cap. 15: *Nec alia causa est cur nobis invicem fratrum nomen impertiamur, nisi quia pares esse nos credimus. Nam cum omnia humana, non corpore sed spiritu metiamur, tametsi corporum sit diversa conditio, nobis tamen*

servi non sint: sed eos & habemus, & dicimus spiritu fratres, religione conservos. Augustinus de Moribus Ecclesiæ Catholicæ x, 30: *Tu dominis servos non tam conditionis necessitate quam officii delectatione doces adhærere. Tu dominos servis, summi Dei scilicet communis domini consideratione placabiles, & ad consulendum quam ad coercendum propensiores facis.* Adde Isidorum Pelusiotam lib. 1, epistola 471. Repete quæ modo ex Prisco posuimus.

Δωροφόρους appellabant] Athenæus VI, 18.

§. VI. *Alimenta servo debentur*] Sirachides XXXIII, 25: ἄρτος καὶ παιδεία καὶ ἔργα οἰκέτῃ, *Panis & disciplina & opera, servo.*

Seneca] Idem de Tranquillitate: *Familia vestiarium petit victumque.* Romani ad Bessam apud Procopium Gotthicorum III: χορηγεῖτε τοῖς ὑμετέροις αἰχμαλώτοις τροφὴν οὐκ ἀρκοῦσαν, οὐδὲ κατὰ τὴν χρείαν ἡμῶν ἀπαρκοῦσαν, ἀλλ' ὥς γε ἀποζῆν διαρκῶς ἔχουσαν. *Date nobis saltem, ut captivis vestris, alimenta, non dicam quæ sufficiant, qualia necessitas nostra desiderat, sed quæ mortem arceant.* Chrysostomus ad Ephesios v, 2: ὅταν οὗτος μὲν τὴν σωματικὴν διακονίαν παρέχῃ, σὺ δὲ τὸ σῶμα τρέφῃς καὶ θεραπεύῃς καὶ τροφαῖς καὶ ἐνδύμασι καὶ ὑποδήμασι, καὶ οὗτος δουλείας ἐστὶ τρόπος, ὡς ἐὰν μὴ παρέχῃς καὶ σὺ τὴν σὴν διακονίαν, οὐδὲ ἐκεῖνος τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἔσται ἐλεύθερος, καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἀναγκάσει νόμος καὶ μὴ τρεφόμενον τοῦτο ποιεῖν. *Vbi ille corporis ministeria exhibet, tu vero eum alis, curasque ut præter victū habeat quo induatur, quo calcietur, est & hoc servitutis quoddam genus. nam nisi & tu tuum hoc exhibeas ministerium, nec ille exhibebit suum, sed liber erit, neque ulla eum lex constringet, si non alatur, operas præstare.*

Siculorum crudelitas] Et Isaaci Angeli in Siculos captivos, memorante Niceta lib. 1, qui & epistolam ponit ea de re regis Siculi ad Imperatorem Græcum.

Apud Terentium est] Phormione actu 1, Sc. 1.

Naturale patrimonium] Eumæus Odyssea Ξ.

> Οἷά τε ᾧ οἰκῆϊ ἄναξ εὔθυμος ἔδωκε
> Οἶκόν τε κλῆρόν τε πολυμνήστην τε γυναῖκα.
> *Qualia dat famulis domini prolixa voluntas,*
> *Fœdera connubii socialia, remque domumque.*

Ipse Vlysses Odisseæ Φ Eumæo & Philætio dicit:

> Ἄξομαι ἀμφοτέροις ἀλόχους καὶ κτήματ' ὀπάσσω
> Οἰκία τ' ἐγγὺς ἐμεῖο τετυγμένα.
> *Vestrum utrique thori socias dabo, largiar & rem*
> *Vicinasque domos nostræ.*

Varro de Servis: *studiosiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibariis aut vestitu largiore, aut remissione operis, concessioneque ut peculiare aliquid in fundo pascere liceat.*

Seneca] Ejusdem est ibidem: *Numquid dubium est, quin servus cum peculio domini sit? Dat tamen domino suo munus.*

Quod servibus liberaliter] Ita Manuscripti, recte: Varro narrat in Feroniæ luco dictum servis: *Benemeriti sedeant servi, surgant liberi*, in quibusdam locis mos liberari servos ubi octuplum pretii, quo empti erant, paraverant.

Nec sine donis] Consuetudo id interpretata ne minus XXX siclis detur, vide præcepto jubente 84.

VI

Vt apud Græcos olim mina] Bello Gallorum cum Hispanis in Italia eques redemptus quarta parte annui stipendii. non comprehensi qui ordines ducerent eisque superiores: nec qui justo prælio aut oppido per vim capto venirent in potestatem. Mariana XXVII, 18. §. IX.

Nec mi aurum posco] Similem Tiberii Christiani Imperatoris in Persas bonitatem laudat Menander Protector: Sisebuti Mariana, item Sanctii Castellæ regis libro XI.

Getarum rex Dromichetes] meminit & Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis.

CAPVT XV.

Temperamentum circa acquisitionem imperii.

I. *Quatenus justitia interna permittat imperium acquiri.*
II. *Laudabile esse hoc jure in victos abstinere:*
III. *Sive eos miscendo victoribus:*
IV. *Sive relinquendo imperium his qui habuerant:*
V. *Interdum impositis præsidiis:*
VI. *Aut tributis etiam & similibus oneribus.*
VII. *Vtilitas ab hac moderatione indicatur.*
VIII. *Exempla: & de mutata forma reipublicæ apud victos.*
IX. *Imperium si assumendum sit, recte partem ejus victis relinqui:*
X. *Aut certe libertatem aliquam:*
XI. *Præcipue in religione:*
XII. *Saltem victos clementer haberi oportere: & cur?*

QVæ in singulos aut exigitur æquitas, aut laudatur humanitas, tanto magis in populos aut in populorum partes, quanto in multos insignior est & injuria & beneficentia. Iusto bello ut alia acquiri possunt, ita & jus imperantis in populum, & jus quod in imperio habet ipse populus: sed nempe quatenus fert aut pœnæ nascentis ex delicto aut alterius debiti modus. Quibus addenda est causa vitandi periculi summi. Sed hæc causa plerumque cum aliis miscetur, quæ tamen ipsa tum in pace constituenda, tum in utenda victoria maxime spectanda est. Nam cætera est ut remittantur ex misericordia. In publico autem periculo quæ modum excedit securitas, immisericordia est. Isocrates ad Philippum τῶν βαρβάρων ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαρκεῖ κρατεῖν ὅσον ἐν ἀσφαλείᾳ καταστῆσαι τὴν σαυτοῦ χώραν: *barbari hactenus edomandi sunt, quantum satis erit ut tuam regionem in tuto colloces.* *Vict. de jure belli, n. 38, & 59.*

II. Crispus Sallustius de Romanis veteribus, *Majores nostri religiosissimi mortales nihil victis eripiebant, præter injuriæ licentiam.* Digna quæ à Christiano diceretur sententia: quicum illud ejusdem convenit: *Sapientes pacis causa bellum gerunt & laborem spe otii sustentant.* Aristoteles non semel dixerat πόλεμον εἶναι εἰρήνης χάριν, ἀσχολίαν δὲ σχολῆς *bellum pacis & negotium otii causa institutum.* Nec aliud vult Cicero cujus hoc est sanctissimum effatum: *Bellum ita suscipiatur ut nihil aliud nisi pax quæsita videatur.* Ejusdem & hoc simile: *Sic suscipienda bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur.* Nihil hæc distant ab his quæ nos docent veræ religionis Theologi finem belli esse amovere ea quæ pacem perturbant. Ante Nini tempora ut ex Trogo alibi dicere cœpimus, fines imperii * tueri magis quam proferre mos erat: intra suam cuique patriam regna finiebantur: Reges non imperium sibi sed *Iugurth.* *De rep. VII c. 14 & 15 & X Nic. c. 7.* *De Off. I.* *Th. 1, 2, q. 40. art. 1. ad 3. Wil. Mat. de belli sec. requis. q. 7.*

populis suis gloriam quærebant, contentique victoria imperio abstinebant: quo nos retrahit, quantum potest, Augustinus cum ait: *Videant tamen ne forte non pertineat ad viros bonos * gaudere de imperii latitudine.* qui & hoc addit: *felicitas major est vicinum habere concordem, quam vicinum malum subjugare bellantem.* Adde quod in ipsis Ammonitis Propheta Amosus severe reprehendit hoc studium proferendorum per arma finium.

De Civ. Dei, lib. IV, 15.

L. 13.

III. Ad hoc antiquæ innocentiæ exemplar proxime accessit veterum Romanorum prudens modestia: *Quid hodie esset imperium*, ait Seneca: *nisi salubris providentia victos permiscuisset victoribus? Conditor noster Romulus*, ait apud Tacitum Claudius, *tantum sapientia valuit ut plerosque populos eodem die hostes, deinde cives habuerit:* addit exitio Lacedæmoniis & Atheniensibus nihil aliud fuisse, quam quod victos pro alienigenis arcebant. Livius rem Romanam auctam dicit hostibus in civitatem recipiendis. Exempla exstant in historiis Sabinorum, Albanorum, Latinorum, deinde aliorum ex Italia: donec postremo,

L. II de ira, cap. 34.

Ann. V.

Lib. I.

Cæsar Gallos in triumphum duxit, idem in curiam.

Cerialis in oratione ad Gallos quæ apud Tacitum: *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regitis. Nihil separatum clausumve.* Et mox: *Proinde pacem & vitam quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite.* Tandem quod mirandum maxime, in orbe Romano qui sunt, ex constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt, quæ verba sunt Vlpiani. ex eo ut Modestinus ait Roma communis patria est. Et de ea Claudianus:

L. in orbe. D. de stat hom.

l. Roma. D. ad munic.

Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod cuncti gens una sumus.

IV. Alia moderatæ victoriæ species est, victis, aut regibus aut populis relinquere, quod habuerant imperium. Sic Hercules, Priami

Sen. Troad.

Hostis parvi victus lachrymis,
Suscipe dixit, rector habenas,
Patrioque sede celsus solio:
Sed sceptra fide meliore tene.

Idem victo Neleo filio ejus Nestori regnum permisit. Sic Persæ reges victis regibus regnum relinquebant. Sic Cyrus Armenio: * Sic Poro Alexander. Laudat hoc * Seneca, *nihil ex rege victo præter gloriam sumere.* Et Polybius celebrat Antigoni bonitatem, qui cum Spartam haberet in potestate reliquerit ipsis, τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, *rempublicam majorum ac libertatem.* quo ex facto maximas per Græciam laudes consecutus ibidem narratur. Sic Cappadocibus permissum à Romanis uti qua vellent reipublicæ forma: Et multi populi post bellum relicti liberi. *Carthago libera cum suis legibus est*, ajunt Rhodii ad Romanos post bellum Punicum secundum, Pompejus τῶν εἰλημμένων ἐθνῶν τὰ μὲν αὐτόνομα ἠφίει, inquit Appianus, *ex devictis gentibus * quasdam reliquit liberas.* Et Quintius Ætolis dicentibus pacem firmam esse non posse nisi Philippus Macedo regno pelleretur, dixit sententiam eos dixisse immemores Romanorum moris, victis parcendi:

Æl. L. IV, 5.

Hero. L. VII.

de Clem. I. cap. 21.

Livius libro XXXII.

Mithrid.

parcendi: addidit: *Adversus victos mitissimum quemque maximum animum habere.* Apud Tacitum est: *Zorsini victo nihil ereptum.* *Ann. XII.*

V. Interdum simul cum concessione imperii consultum victorum securitati. * Sic à Quintio decretum, Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem detineri, donec cura de Antiocho decessisset.

VI. Tributorum quoque indictio sæpe non tam ad factorum sumtuum restitutionem, quam ad securitatem & victoris & victi in posterum pertinet. Cicero de Græcis: *Simul illud Asia cogitet nullam à se neque belli externi neque discordiarum domesticarum calamitatem absuturam fuisse, si hoc imperio non teneatur: id autem imperium cum retineri sine vectigalibus nullo modo possit, æquo animo parte aliqua suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimat atque otium.* Petilius Cerealis apud Tacitum pro Romanis apud Lingonas aliosque Gallos sic disserit: *Nos quanquam toties lacessiti jure victoriæ id solum vobis addidimus quo pacem tueremur. nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Eodem pertinent & alia quæ expressimus cum de inæquali fœdere ageremus, * tradere arma, classem, elephantos, non habere aciem, non exercitum. *L. 1 ad Qu. frat. epist. 1.* *Hist. IV.* *Lib. 11, c. XV. §. 7.*

VII. Vt autem victis relinquatur suum imperium, non tantum humanitatis est, sed sæpe & consilii. Inter Numæ instituta laudatur, quod à Termini sacris omnem sanguinem abesse voluit, significans ad quietem & certam pacem nihil utilius quam suis se finibus tenere. Optime Florus: *Difficilius est provincias obtinere quam facere: viribus parantur, jure retinentur.* cui non dissimile apud Livium illud: *facilius parari singula quam teneri universa:* & Augusti dictum apud Plutarchum: μεῖζον ἢ κτήσασθαι μεγάλην ἡγεμονίαν τὸ διατάξαι τὴν ὑπάρχουσαν. Darii regis legati Alexandro: *Periculosum est peregrinum imperium: difficile est continere quod capere non possis. Facilius est quædam vincere quam tueri: quam Hercule expeditius manus nostræ recipiunt quam continent.* Quod * Calanus Indus & ante eum Oebarus Cyri amicus explicabant corii similitudine, quod alia parte se tollat simul aliam pede presseris: Et T. Quintius apud Livium comparatione testudinis tutæ ad ictus ubi collecta in suum tegmen est, obnoxiæ atque infirmæ simul exseruerit sui partem. Plato III de legibus huc aptat Hesiodi dictum: *Omni dimidium plus.* Et Appianus notat non paucos populos qui sub Romano imperio esse vellent, ab ipsis repudiatos: aliis etiam reges datos. Scipione Africano judice jam suis temporibus tantum Roma possidebat, ut avidum esset quicquam ultra appetere, abunde felix, si nihil ex eo quod obtinebat amitteret. Itaque & lustri condendi carmen quo Dii rogabantur ut res populi Romani meliores amplioresque facerent, ita emendavit precatus ut eas perpetuo incolumes servarent. *Plut. quæst. Rom. 15.* *Libro XXXVII.* *Livius libro XXVIII.* *Val. Max. IV, 1.*

VIII. Lacedæmonii & initio Athenienses in captas civitates nullum sibi vindicabant imperium: tantum eas república uti volebant ad suam accommodatam. Lacedæmonii quidem sub primorum potentia, Athenienses sub arbitrio populi, ut Thucydides, Isocrates, Demosthenes nos docent, ipse etiam Aristoteles quarti de republica *Thu. I. Isocr. Pan. Dem. oratione de Chers. Diod. Lib. XIII & XV.*

capite XI, & quinti VII, quod ipsum in comœdia sic notat Heniochus illorum temporum scriptor:

> Γυναῖκε δ' αὐταῖς δύ' ἐπεισελθόντε τινὲ,
> Ἀεὶ συνῶσαν. δημοκρατία θατέρᾳ
> Ὄνομ' ἐστὶ, τῇ δ' ἀριστοκρατία θατέρᾳ,
> Δι' ἃς πεπαρῳνήκασιν ἤδη πολλάκις.
> *Tum gemina ad illas accesserunt mulieres*
> *Quæ cuncta conturbarunt: Optimatitas*
> *Est nomen alteri, alteri Popularitas,*
> *Quarum mentu jam pridem externata fuerunt.*

Ann. VI. Simile est quod Tacitus ab Artabano narrat Seleuciæ factum: *Plebem primoribus tradidit*, inquit, *ex suo usu: nam populi imperium juxta libertatem, paucorum dominatio regiæ libidini propior est.* Sed ejusmodi mutationes an ad victoris securitatem faciant non est nostræ inspectionis.

IX. Si minus tutum sit omni in victos imperio abstinere, temperari tamen res potest, ut aliquid imperii relinquatur ipsis aut ipsorum regibus. Populi Romani consuetudinem vocat Tacitus (Hist. II.) ut haberet instrumenta servitutis & reges. Eidem Antiochus inservientium regum ditissimus, βασιλεῖς Ῥωμαίων ὑπήκοοι. in commentariis de Musonio: & apud Strabonem circa finem libri sexti. Lucanus:

> *Atque omnis * Latio quæ servit purpura ferro.*

Sic apud Iudæos mansit sceptrum in Synedrio etiam post confiscationem Archelai. Euagoras Cypri rex, ut apud Diodorum est (Lib. XV.), dicebat velle se Persæ obedire, sed ut regem regi. Et Dario victo (Lib. XVII.) aliquoties hanc conditionem ferebat Alexander, ut * ipse imperaret aliis, pareret Alexandro. Nos de modis miscendi imperii diximus alibi (Lib. I, cap. III. §. 17.). Quibusdam pars regni relicta, sicut veteribus possessoribus agrorum pars (Lib. III, c. VIII, 3.).

X. Sed & cum omne imperium victis eripitur, relinqui illis possunt circa res privatas & publicas minores * suæ leges suique mores & magistratus. Sic in Bithynia proconsulari provincia Apamæa civitas privilegium habuit * suo arbitrio rempublicam administrandi, ut Plinii epistolæ nos docent (Lib. X, epist. 56. & 84. & 111 & 113.). & alibi Bithynis sui magistratus, suus senatus. Sic & in Ponto Amisenorum civitas legibus suis utebatur Luculli beneficio (Ib. epist. 93.). Gothi victis Romanis leges reliquerunt Romanas.

XI. Hujus indulgentiæ pars est * avitæ religionis usum victis nisi persuasis non eripere: quod ut victis pergratum, ita victori innoxium probat Agrippa oratione ad Cajum, quam Philo recitat in legationis suæ renuntiatione. Et apud Iosephum, tum ipse Iosephus tum Titus Imperator rebellibus Hierosolymitis objiciunt, quod Romanorum beneficio sacris suis tanto cum jure uterentur, ut templo alienigenas arcere possent etiam capitis periculo. At si falsa apud victos religio, ne vera opprimatur, recte curabit victor, quod Constantinus fecit fractis Licinii partibus, & post eum Franci aliique reges.

XII. Postrema cautio hæc est ut in imperio etiam plenissimo & quasi herili, victi clementer habeantur, & ita ut eorum utilitates cum victoris utilitatibus socientur. Cyrus victos Assyrios jubebat (Xen. de Cyri inst. l. IV.) bono esse animo; eandem ipsorum sortem fore quæ fuisset, mutato

tantum

tantum rege. Mansuras ipsis domos, agros, jus in uxores, in liberos ut fuisset hactenus. Quin si quis injuriam ipsis faceret, se ac suos vindices fore. Apud Sallustium legimus: *Populo Romano melius visum amicos quam servos quærere: tutiusque rati * volentibus quam coactis imperitare.* Britanni temporibus Taciti delectum ac tributa & injuncta imperii munera impigre obibant, si injuriæ abessent: has ægre tolerabant: jam domiti ut parerent, nondum ut servirent. Privernas ille in Senatu Romano interrogatus, qualem ab ipsis pacem Romani exspectandam haberent: *Si bonam dederitis*, ait, *& fidam & perpetuam. si malam haud diuturnam:* ratione addita: *ne crediderit ullum populum, aut hominem denique, in ea conditione, cujus eum pœniteat diutius quam necesse sit mansurum.* Sic Camillus dicebat, firmissimum imperium esse quo obedientes gaudeant. Scythæ Alexandro: *Inter dominum & servum nulla amicitia: etiam in pace, belli tamen jura servantur.* Hermocrates apud Diodorum: *κάλλιόν ἐστι τοῦ νικᾷν τὸ τὴν νίκην ἐνεγκεῖν ἀνθρωπίνως: non tam vincere pulchrum, quam victoria clementer uti.* Salubris ad victoriæ usum Taciti sententia: *Bellorum egregii fines quoties ignoscendo transigitur.* In Cæsaris Dictatoris epistola est: *Hæc nova sit ratio vincendi, ut misericordia & liberalitate nos muniamus.*

Vit. Agr. — Liv. l. VIII. — Liv. l. VIII. — Curt. l. VII. — Lib. XIII.

Annotata ad Caput xv.

T*Veri magis quam proferre*] Alexander Imperator Artaxerxi Persæ: *δεῖν μένειν τε αὐτὸν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις καὶ μὴ καινοτομεῖν, μηδὲ ματαίαις ἐλπίσιν αἰωρούμενον μέγαν ἐγείρειν πόλεμον· ἀγαπητῶς δὲ ἔχειν ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ. Manendum cuique intra suos fines nihil novando, neque debere quenquam incerta spe sublatum bella incipere, sed suo esse contentum.* §. II.

Gaudere de imperii latitudine] Vide Cyrillum libro v contra Iulianum reges Hebræos hoc nomine laudantem, quod suis contenti essent finibus.

Sic Poro Alexander] Pipinus Aistolfo Langobardo. §. IV.

Seneca] Totus locus dignus inspici, ubi & hoc egregie dictum: *Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testatique se nihil quod dignum esset victore apud victos invenisse.* Tigrani pars regni à Pompejo relicta. Eutropius VI.

Quasdam reliquit liberas] Earum ut noscatur conditio vide Polybium Excerptis legationum num. 6. Suetonium in Cæsare ubi de Gallia. Habet & quædam Guillemannus non indigna lectu in rebus Helvetiorum.

Sic à Quintio decretum] Remissum id tamen postea. Polybius excerptis legationum num. XI. Plutarchus Flaminio. §. V.

Tradere arma, classem] Vide de Persis Agathiam libro IV. §. VI.

Calanus Indus] Habet id Plutarchus Alexandro. §. VII.

Comparatione testudinis] Plutarchus sic narrat: *Ἀχαιοὺς σφετεριζομένους τὴν Ζακυνθίων νῆσον ἀποτρέπων ἔφη, κινδυνεύσειν ἄν, ὥσπερ αἱ χελῶναι, πορρωτέρω τὴν κεφαλὴν τῆς Πελοποννήσου προτείνωσι. Achæos Zacynthum insulam appetentes cùm dehortari vellet dixit, periculum eos adituros, si, testudinis more, caput extra Peloponnesum extulissent.*

Ita

Ita emendavit] Vtitur hac historia Claudianus Iulianus Consul in epistola ad Pupienum & Balbinum. Imitatus Augustus, qui Dione narrante, ἐσεμνῦτο ἐφ' οἷς οὐκ ἐξὸν ἑτέρωθι προσκτήσασθαι, ἀλλ' ἀκεραίως ἀρκεῖσθαι τοῖς ὑπάρχουσιν ἐδικαίου. *Laudatus est, quod nihil novi acquirere voluit, sed quæ jam habebantur sufficere est arbitratus.*

§. IX. *Latio quæ servit purpura ferro*] Vide Panegyricum Maximiano dictum.

Vt ipse imperaret aliis, pareret Alexandro] Tales & olim in Italia reges sub aliorum regum imperiis: Servius ad x Æneida. Sic apud Æschylum Persis:

> Βασιλῆς βασιλέως ὕποχοι μεγάλου.
> *Reges regis magni subices.*

Sic & apud Turcas teste Leunclavio libro XVIII.

§. X. *Sua leges*] Philo legatione ad Cajum: Στοχαστὸν τοσαύτην ἐποιεῖτο τὴν βεβαίωσιν τῶν παρ' ἑκάστοις πατρίων, ὅσην καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπιμέλειαν. *Augustus non minus cura sua duxit custodiam legum propriarum cuique genti quam Romanarum.*

Suo arbitrio rempublicam administrandi] Vide epistolam XCIII Plinii, & sequentem Trajani libro x. Sinope sub Persis rempublicam habebat popularem. Appianus Mithridaticis. Talis apud Græcos sub Romanis umbra libertatis. Vide Ciceronem lib. VI ad Atticum epist. I. Plinium lib. VIII, epist. 24. Evocari ex insula Cyprios non licebat. Cicero ad Atticum v, 21.

§. XI. *Avita religionis usum*] *melius est ibi aliquem Deum coli quam nullum:* ut Severi verbis modo diximus. Sic Gotthi apud Procopium Gotth. II, dicunt se ad suam religionem adegisse neminem.

§. XII. *Volentibus quam coactis imperare*] Lacedæmonii apud Thucydidem v: νομίζομέν τε τὰς μεγάλας ἔχθρας μάλιστ' ἂν διαλύεσθαι βεβαίως, οὐκ ἂν ἀνταμυνόμενός τις καὶ ἐπικρατήσας τὰ πλείω τοῦ πολέμου κατ' ἀνάγκην ὅρκοις ἐγκαταλαμβάνων μὴ ἀπὸ τοῦ ἴσου ξυμβῇ, ἀλλ' ἢν παρὸν τὸ αὐτὸ δρᾶσαι, πρὸς τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἀρετῇ αὐτὸς νικήσας παρὰ ἃ προσεδέχετο μετρίως ξυναλλαγῇ. *Sic existimamus, magnas inimicitias ita in firmam concordiam mutari, non si quis se ulciscens & fortuna usus prosperiore necessitatem alteris imponat jurandi in leges inæquales, sed si, cùm id facere possit, æquitate usus non minore, quam in vincendo virtute, quam potest moderatissime rem transigat.*

CAPVT XVI.

Temperamentum circa ea quæ jure gentium postliminio carent.

I. *Internam justitiam exigere ut reddantur quæ hostis noster alii injusto bello eripuit.*
II. *Exempla.*
III. *An quid deduci possit.*
IV. *Etiam populos subditos aut populorum partes reddendas, his quorum fuerant, si ab hoste injuste occupati sint.*
V. *Quo tempore obligatio reddendi extinguatur.*
VI. *Quid faciendum in dubia causa.*

QVousque ex bello justo res capientium fiant diximus supra, quibus de rebus deducenda sunt quæ recipiuntur postliminii jure.

sunt

ſunt enim hæc pro non captis. At quæ bello injuſto quæruntur reſti- *L. Si noxale,*
tuenda diximus, nec ab iis tantum qui ceperunt, ſed & ab aliis ad *¶. ex his, D. de nox. act.*
quos res quoquo modo pervenit. nemo enim plus juris ad alium *l. traditio,*
transferre poteſt, quam ipſe habuit, ajunt juris Romani auctores, *D. de acq.*
quod Seneca breviter explicat, *nemo poteſt quod non habet dare.* Domi- *dom.*
nium internum non habuit qui primo cepit: quare nec illud habebit *Lib. v de benef. c. 12.*
qui cauſam ab ipſo obtinet: dominium ergo ſecundus aut tertius
poſſeſſor accepit, quod docendi cauſa externum vocamus: id eſt
commodum hoc ut ubique judiciaria auctoritate ac manu pro do-
mino tuendus ſit: quo tamen ſi utatur adverſus eum cui res malo
facto erepta eſt, faciet non probe. Nam quod de ſervo qui à latro- *L. latrones,*
nibus captus mox ad hoſtes pervenerat reſponderunt Iuriſconſulti *D. de capt.*
nobiles, verum eſſe eum ſubreptum eſſe, nec quod hoſtium fuiſſet *Ægid. Re-*
aut poſtliminio rediiſſet ei rei impedimento eſſe, idem ex naturali *gius de act.*
jure reſpondendum eſt, de eo, qui bello injuſto captus, mox bello *ſupern. diſt. 31, dub. 7,*
juſto, aut alia ratione, in alterius venit poteſtatem. nam in jure in- *n. 122.*
terno bellum injuſtum latrocinio nihil diſtat. Atque in hanc ſenten- *Can. x.*
tiam ex facto conſultus reſpondit * Gregorius Neocæſarienſis cum
Pontici quidam res civium à barbaris captas recepiſſent.

II. Reddendæ ergo res tales his quibus fuerant ereptæ, quod &
factum ſæpe videmus. Livius cum retuliſſet à L. Lucretio Tricipi- *Lib. III.*
tino victos Volſcos & Æquos, expoſitam ait in campo Martio præ-
dam, ut ſuum quiſque per triduum cognitum abduceret. Idem cum
narraſſet, Volſcos à Poſthumio dictatore fuſos: *Præda pars ſua cogno-* *Lib. x.*
ſcentibus Latinis atque Hernicis reddita: partem ſub haſta dictator vendidit.
Alibi: *Biduum ad recognoſcendas res datum dominis.* Idem ubi Samnitium
de Campanis victoriam narraverat, *quod lætiſſimum victoribus fuit, ca-
ptivorum recepta ſeptem millia & quadringenti: præda ingens ſociorum: acciti-
que edicto domini ad res ſuas noſcendas recipiendaſque præſtituta die.* Mox ſi-
mile recitat factum Romanorum: *Samnites Interamnam coloniam Ro-
manorum occupare conati urbem non tenuerunt: agros depopulati cum prædam
aliam inde mixtam hominum atque pecudum colonoſque captos agerent, in vi-
ctorem incidunt, conſulem ab Luceria redeuntem, nec prædam ſolum amittunt,
ſed ipſi longo ac impedito agmine incompoſiti caduntur. Conſul Interamnam
edicto dominis ad res ſuas noſcendas recipiendaſque convocatis exercitu ibi re-
licto comitiorum cauſa Romam eſt profectus.* Alibi de præda agens, quam
ad Ilipam Luſitaniæ urbem Cornelius Scipio ceperat, ſic ait idem
ſcriptor: *Ea omnis ante urbem expoſita eſt, poteſtaſque dominis res ſuas co-
gnoſcendi facta: cætera vendenda quæſtori data: quod inde effectum eſt, mi-
liti diviſum.* Poſt pugnam T. Gracchi ad Beneventum: *præda omnis,* *Lib. XXIV.*
*præterquam hominum captivorum, militi conceſſa eſt & pecus exceptum eſt,
quod intra triginta dies domini cognoviſſent,* eodem Livio auctore. De
L. Æmylio Gallorum victore Polybius τὴν λείαν ἀπέδωκε τοῖς ἀφῃρημένοις, *Hiſt. l. II.*
prædam iis reddidit à quibus abacta fuerat. * Idem feciſſe Scipionem
Plutarchus & Appianus narrant, cum Carthagine capta multa ibi in- *Plutar. A-*
veniſſet donaria, quæ è Siciliæ urbibus & aliunde Pœni eò advexe- *poph.*
rant. Cicero Verrina de Iuriſdictione Sicilienſi: *oppidum Himeram* *App. Pun.*
*Carthaginienſes quondam ceperant, quod fuerat imprimis Siciliæ clarum &
ornatum.*

ornatum. Scipio qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto socii sua per nostram victoriam recuperare, Siculis omnibus, Carthagine capta, quæ potuit, restituenda curavit. Idem late satis id ipsum Scipionis factum prosequitur Verrina de Signis. Rhodii naves quatuor Athe- (Livius libro xxxi.) niensium captas à Macedonibus recuperatasque Atheniensibus reddiderunt. Sic Phaneas Ætolus restitui Ætolis æquum censebat, quæ ante bellum habuissent. Nec negabat T. Quinctius, si de urbibus (Livius libro xxxiii.) bello captis ageretur, & societatis leges non rupissent Ætoli. Etiam (Strabo libro xiii.) bona, olim consecrata Ephesi, quæ reges sua fecerant, Romani in veterem statum restituerunt.

III. Quod si commercio res talis ad aliquem pervenerit, poteritne is ei, cui res fuit erepta, pretium à se numeratum imputare? Consentaneum est his quæ alibi diximus posse imputari, in quantum ipsi qui rem amiserat valitura fuerat desperatæ possessionis recuperatio. (Lib. ii, c. x, §. 9.) Quod si tale impendium repeti potest, quidni & æstimatio laboris ac periculi, perinde ac si quis rem alienam in mari perditam urinando eduxisset? Apposita ad hanc quæstionem mihi videtur historia Abrahami cum quinque regum victor Sodoma rediret: (Genes. xiv, 16.) וישב את כל הרכש ait Moses, *Reduxit omnes illas res* nempe quas à regibus captas superius narraverat: Nec alio referenda conditio regis Sodomorum quam fert Abrahamo, ut captivos redderet, cætera sibi retineret pro labore & periculo. At ipse Abrahamus * vir non pii (Com. 20, 21, 22, 23, 24.) tantum animi sed & excelsi, sibi quidem nihil voluit sumere: cæterum de rebus receptis (nam ad eas, ut diximus, spectat ista narratio) quasi suo jure decumam Deo dedit, detraxit sumtus necessarios, & sociis suis partem aliquam tribui voluit.

IV. Sicut autem res domino reddendæ sunt, * ita & populi & partes populorum his qui jus imperii habuerant, aut etiam sibi, si sui (Liv. l. vi. Id. l. xxxiii Xen. Hist. Gr. iii.) fuerant juris ante vim injustam. Ita Sutrium receptum restitutumque sociis Camilli ævo ex Livio discimus. Æginetas & Melios suis urbibus restituerunt Lacedæmonii, Græciæ civitates quas Macedones invaserant à Flaminio redditæ libertati. Idem & in colloquio (Lib. xxxiv.) cum Antiochi legatis æquum esse censuit liberari Asiæ urbes quæ Graji essent nominis, quas Seleucus Antiochi proavus bello ceperat, amissas receperat idem Antiochus: *Neque enim in Æolidem Ioniamque colonias in servitutem regiam missa sunt,* ajebat, *sed stirpis augendæ causa, gentisque vetustissima per orbem terrarum propagandæ.*

V. Solet & de temporis spatio quæri, quo reddendæ rei obligatio interna possit exstingui. Sed hæc quæstio inter ejusdem imperii cives definienda est ex legibus ipsorum; (si modo illæ internum jus concedunt, non in externo solo consistunt; quod ex verbis & proposito legum prudenti inspectione colligendum est:) inter eos vero (Lib. ii, c. 4.) qui alii aliis externi sunt ex sola conjectura derelictionis, de qua diximus alibi quantum instituto nostro sufficit.

VI. Quod si valde ambiguum sit jus belli, optimum erit * Arati (Cic. Off. ii.) Sicyonii consilium sequi, qui partim novis possessoribus persuasit ut pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent; partim veteribus dominis ut commodius putarent numerari sibi quod tanti esset quam suum recuperare.

Anno-

Annotata ad Caput XVI.

GRegorius Neocæsariensis] sequuntur Petr. de Potestate Principis §. I.
c. 3, quæst. 4. Bruningius de Homagiis concl. 241.

Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant] Etiam §. II.
Diodorus Siculus Excerptis Peiresianis. Et Valerius Maximus lib. I, cap. I, num. 6: *Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Carthagine, circa Siciliæ civitates literas misit, ut ornamenta Templorum suorum Pœnis rapta per legatos recuperarent, inque pristinis sedibus reponenda curarent.*

Si de urbibus bello captis ageretur] Pompejus Attalo & Pylæmeni Paphlagoniam reddidit. Eutropius VI. in federe Pontificis Imperatoris Caroli V, & Venetorum contra Solimannum convenerat, ut possessa quisque reciperet. Paruta VIII. itaque Cephalenia ab Hispanis capta reddita Venetis. Est ad eam rem pertinens locus & in Anna Comnena, ubi de Gothofredo agit.

Vir non pii tantum animi sed & excelsi] Bene hoc notavit Iacchiades §. III.
ad Danielem V, 17. Sulpitius de Abrahamo: *Reliqua his quibus erepta erant reddidit.* Ambrosius lib. I de Patriarchis: *Ideo quoniam sibi mercedem ab homine non quæsivit, à Deo accepit.* Non multum hinc distant facta Pittaci & Timoleontis: *Pittacus Mitylenæus cùm recuperati agri dimidia pars consensu omnium offerretur, avertit animum ab eo munere, deforme judicans virtutis gloriam magnitudine prædæ minuere.* Valerius Maximus libro VI, cap. V, n. I. De Timoleonte Plutarchus: οὐ τὸ λαβεῖν ἐκ τούτων αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ μὴ λαβεῖν κρεῖττον καὶ περιουσία τῆς ἀρετῆς ἐν οἷς ἔξεστιν ἐπιδεικνυμένης τὸ μὴ δεόμενον: *Non accipere in talibus turpe, sed non accipere melius & virtutis cujusdam exuberantis & in iis quæ licita sunt ostendentis, se & his carere posse.* Confer quæ supra lib. II, c. XIV. §. VI. & hoc libro c. IV. §. I.

Ita & populi] Exsules Saguntini post sex annos à Romanis restituti. §. IV.
Antonius Cassii bello in servitutem redactos, liberos esse jussit, bona dominis reddi. Sic Calatrava militibus, quibus erepta à Mauris erat, reddita à rege Castellæ aliisque. Mariana lib. XI. Confer quæ supra hoc libro cap. X, §. 6.

Arati Sicyonii consilium sequi] quod fecit rex Ferdinandus memo- §. VI.
rante Mariana lib. XXIX. c. 14.

CAPUT XVII.

De his qui in bello medii sunt.

I. *A pacatis nihil sumendum nisi ex summa necessitate cum restitutione pretii:*
II. *Exempla abstinentiæ & præcepta.*
III. *Quod sit officium pacatorum circa bellantes.*

SVpervacuum videri posset, agere nos de his qui extra bellum sunt positi, quando in hos satis constet nullum esse jus bellicum. Sed quia occasione belli multa in eos, finitimos præsertim,

patrari

patrari solent prætexta necessitate, repetendum hic breviter quod Lib. II. c. 11. §. 10. diximus alibi, necessitatem ut jus aliquod det in rem alienam, summam esse debere: requiri præterea ut in ipso domino par necessitas non subsit: etiam ubi de necessitate constat, non ultra sumendum quam exigit: id est si custodia sufficiat, non sumendum usum: si usus, non sumendum abusum: si abusu sit opus, restituendum tamen rei pretium.

II. Moses cum summa ipsum & populum necessitas urgeret transeundi per agros Idumæorum, primum ait transiturum se via regia, neque deflexurum in arva aut vineta: si vel aqua ipsorum opus haberet, persoluturum se ejus pretium. Idem præstiterunt laudati & Græcorum, & Romanorum duces. Apud Xenophontem Græci qui cum Clearcho Persis pollicentur, nullo se damno iter facturos: & si venales commeatus præberentur, neque esculenta se neque poculenta cuiquam erepturos. Dercyllides narrante eodem Xenophonte παρήγαγε τὸ στράτευμα διὰ τῆς φιλίας χώρας μηδὲν βλάψας τοὺς συμμάχους, *copias duxit per fines pacatos ita ut nullo detrimento socii afficerentur.* Livius de Perseo rege: *Per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque sine damno injuriaque agrorum per quos iter fecit, in regnum rediit.* De Agidis Spartani exercitu Plutarchus: θέαμα ταῖς πόλεσιν ἦσαν, ἀβλαβῶς καὶ πράως καὶ μονονοὺ καὶ ἀψοφητὶ διαπορευόμενοι τὴν Πελοπόννησον: *spectaculum erant civitatibus clementer ac sine noxa & pene * sine strepitu peragrantes Peloponnesum.* Lib. II. De Sulla Vellejus: *Putares venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum, agrorum, urbium, hominum, perduxit in Campaniam.* * De Pompejo Magno Tullius: Pro lege Manilia. *Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed nec vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur.* Libro II Strat. c. II. De Domitiano ita Frontinus: *Cum in finibus Vbiorum castella poneret, pro fructibus eorum locorum quæ vallo comprehendebat pretium solvi jussit, atque ea justitiæ fama omnium fidem sibi adstrinxit.* De Parthica Alexandri Severi expeditione Lampridius: *Tanta disciplina, tanta reverentia sui egit, ut non milites, sed senatores dicerentur: quacumque iter milites faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles erant: ipsum vero ob hæc tot & tanta bona provinciales ut Deum suscipiebant.* * De Gothis, Hunnis, Alanis, qui Theodosio merebant Panegyrista: *Nullus tumultus, nulla confusio, nulla direptio ut à barbaris erat; quin si quando difficilior frumentaria res fuisset, inopiam patienter ferebat, & quam numero arctarat annonam comparcendo laxabat.* Stiliconi Claudianus idem tribuit:

> *Tanta quies tantusque metus servator honesti*
> *Te moderante fuit, nullis ut vinea furtis*
> *Aut seges erepta fraudaret messe colonum.*

*Et Belisario Suida. Hoc præstabat exacta cura * provisus rerum necessariarum, & bene soluta stipendia, & vigor disciplinæ, cujus legem audis * apud Ammianum: *pacatorum terras non debere calcari.* Et Lib. XVIII. Aurelian. apud Vopiscum Aureliano: *Nemo pullum alienum rapiat: ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat.* Item apud Cassiodorum: *Vivant cum provincialibus, jure civili:*

nec

nec insolescat animus qui se sentit armatum: quia clypeus ille exercitus nostri quietem debet præstare Romanis. His accedat illud Xenophontis expeditionis libro VI, μὴ ἀναγκάζειν πόλιν φιλίαν ὅ, τι μὴ αὐτοὶ ἐθέλοντες διδῶσι: *civitatem amicam cogendam non esse ut quicquam daret invita.* Ex quibus dictis optime interpreteris illud magni Prophetæ, imo Prophetа majoris monitum: μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν: *A concussione, * à calumnia in quosvis abstinete. * contenti estote stipendiis vestris.* Cui simile illud Aureliani apud Vopiscum dicto loco: *annona sua contentus sit; de præda hostis non de lachrymis provincialium habeat.* Nec est quod quis putet dici hæc pulchre sed præstari non posse. Neque enim aut moneret hæc vir divinus, aut sapientes legum auctores præciperent, si crederent impleri non posse. Denique * necesse est concedamus fieri posse, quod factum videmus. Ideo attulimus exempla, quibus accedat illud insigne quod * ex Scauro memorat Frontinus, pomiferam arborem quam in sede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam. Livius cum narrasset milites Romanos in castris ad Sucronem procacius egisse, & quosdam eorum noctu prædatum in agrum circa pacatum isse, adjicit omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militari gestum. Est & alter insignis ejus scriptoris locus, ubi iter Philippi per Denthelatarum agros narratur: *Socii erant sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt, rapiendo enim passim, villas primum, deinde quosdam etiam vicos evastarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces nequicquam Deos sociales nomenque suum implorantes audiret.* Apud Tacitum Peligni turpis fama, dum socios magis quam hostes prædatur. Idem Vitellianos notat per omnia Italiæ municipia desides & tantum hospitibus metuendos. In Verrina quoque Ciceronis de Prætura urbana hæc est accusatio: *oppida pacata sociorum, atque amicorum, diripienda ac vexanda curasti.* Atque hic omittere non possum Theologorum sententiam quam verissimam puto, regem qui quæ debet stipendia militibus non solvit, non tantum militibus teneri de damnis inde secutis, sed & subditis suis & vicinis quos inedia coacti milites male habuerunt.

[Luc. III. 14.] [Lib. IV, c. 1.] [Libro XXVIII.] [Lib. XL.] [Ann. XII.] [Hist. III.] [Ægid. Regius de actibus supernaturalibus disp. 31. dub. 7. n. 95.]

III. Vicissim eorum qui à bello abstinent officium est nihil facere quo validior fiat is, qui improbam fovet causam, aut quo justum bellum gerentis motus impediantur secundum ea quæ dicta à nobis supra sunt. In re vero dubia * æquos se præbere utrisque in permittendo transitu, in commeatu præbendo legionibus, in obsessis non sublevandis. Corcyrenses apud Thucydidem Atheniensium officii esse ajunt, si extra partes esse velint, aut Corinthios prohibere ne ex agro Attico militem conducant, aut idem sibi permittere. Philippo Macedonum regi objectum à Romanis dupliciter ab eo fedus violatum, & quod sociis populi Romani injurias fecerit, & quod hostes auxiliis & pecunia juverit. Eadem urget T. Quintius in colloquio cum Nabide: *Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. Quoties vis te arguam id fecisse? sed nolo pluribus: summam rem complectar: quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxi-*

[Libro III, cap. 1.] [Lib. 1.]

me duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si hostibus te conjungas. Apud
Lib. III. Goth. I. Agathium legimus hostem esse qui faciat quod hosti placet; & in Procopio, * in exercitu hostium eum censeri qui quæ proprie ad
Phil. III. bellum usui sunt, hostili exercitui subministrat. Demosthenes olim dixerat: ὁ γὰρ οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ. *Qui ea facit & machinatur quibus ego capi possim, etiamsi nec feriat, nec jaculum emittat, hostis mihi est.* M. Aci-
Lib. xxxvi. lius Epirotis qui milite Antiochum non juverant, sed pecuniam ei misisse insimulabantur, negavit scire se hostium an pacatorum nu-
L. xxxvii. mero eos habere deberet. L. Æmilius Prætor Teios arguit, quod commeatu classem hostium juvissent, vinum promisissent: addens ni eadem Romanæ classi darent, se pro hostibus eos habiturum. Me-
Plut. Brut. moratur & Cæsaris Augusti dictum: ἔκσπονδον πόλιν εἶναι, πολέμιον ἔχουσαν παρ' αὐτῇ: *pacis jus amittere civitatem, quæ hostem recipiat.* Proderit etiam cum utraque parte bellum gerente fœdus miscere, ita ut cum utriusque bona voluntate à bello abstinere, & communia humanita-
Lib. xxxv. tis officia utrisque exhibere liceat. Apud Livium est: *pacem, quod medios decet amicos, optent: bello se non interponant.* Archidamus Spartæ rex Eleis, cum viderentur in Arcadum partes inclinare, epistolam scripsit hoc tantum continentem: καλὸν ἡσυχία: *bonum est quiescere.*

Annotata ad Caput XVII.

§. I. *Sine strepitu peragrantes Peloponnesum*] Par testimonium Tito Quintio Flaminio perhibet Plutarchus.

De Pompejo Magno Tullius] Et Plutarchus: ἀκούων τοὺς στρατιώτας ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις ἀτακτεῖν, σφραγῖδα ταῖς μαχαίραις αὐτῶν ἐπέβαλεν· ἣν ὁ μὴ φυλάξας, ἐκολάζετο. *Cum audisset milites suos per itinera licentiosius agere, sigillum gladiis eorum apposuit; quod qui non custodisset, is puniebatur.*

De Gothis] multa de hujus gentis modestia habemus apud Cassiodorum ut v, 10. & II, 13. Eodem autem libro epistola 25. *Nec possessorum segetes aut prata vastetis. sed sub omni continentia properate: ut grata nobis esse vestra occursio possit. Quia ideo exercituales gratis subimus impensas, ut ab armatis custodiatur intacta civilitas.* lib. IX, 25: *Arma ejus nulla possessorum damna senserunt.*

Et Belisario Suida] Sæpe hanc in Belisario virtutem prædicat comes ejus testisque actionum Procopius. vide egregiam ejus orationem huc pertinentem quam ad milites habuit prope Siciliam, cùm in Africam tenderet, narrationemque itineris per Africam Vandalicorum primo. Ex Gotthicorum autem III integrum huc locum apponam: ἐς δὲ τοὺς ἀγροίκους ἐν τοσαύτῃ φειδοῖ καὶ προνοίᾳ ἐχρῆτο, ὥστε βιασθῆναι μὲν αὐτῶν οὐδένα πώποτε, στρατηγοῦντος Βελισαρίου, τετύχηκε· πλουτεῖν δὲ παρὰ δόξαν ξυνέβαινε πᾶσιν, οἷς ἂν αὐτοῖς ἐπιδημοίη στρατιᾶς πλῆθος· ἀπεδίδοντο γὰρ αὐτοῖς κατὰ γνώμην τὰ ὤνια πάντα. καὶ ἡνίκα μὲν ἀκμάζοι τὰ λήια ἐς τὸ ἀκριβὲς διεφύλαττε, μήποτε παριόντων ἡ ἵππος λυμήνηται· τῆς δὲ ὡραίας ἐν τοῖς δένδροις οὔσης ἅψασθαι αὐτῶν οὐδενὶ τὸ παράπαν ἐξουσία ἐγένετο. *Adversus agricolas tanta cura providentiaque agebat, ut eorum nemo vim pateretur, exercitum ducente Belisario: contra vero opulenti fierent omnes quocunque ille cum multo milite adve-*

adveniſſet: vendebant enim illi militibus res ſuas ſuopte arbitratu. & cùm matura eſſent ſegetes, ſollicite cavebat ne ab equite corrumperentur. tum vero poma in arboribus pendentia tangere nemo omnino permittebatur. Similem Alemannorum laudem in expeditione ad ſanctum Sepulchrum vide apud Nicetam Manuele Comneno. Gregoras autem libro IX idem in Venetis prædicat: ἦσαν γε μὴν οὐδένες, οὓς οὐ μάλα ἐξέπληξεν ἡ τῶν Βενετικῶν εὐταξία, καὶ ἡ μετὰ δικαιοσύνης μεγαλοπρέπεια. οὐδὲ γὰρ ἠξίωσε τῶν πάντων ἐκείνων οὐδεὶς ἐξελθὼν ἀφελέσθαι τι τῶν ἁπάντων ἄνευ τιμῆς ἀργυρίου. *Nemo erat quem non admiratione percelleret Venetorum diſciplina, & conjuncta cum juſtitia animi magnitudo. Nemo enim de exercitu egreſſus quicquam rerum ſumere volebat niſi pecunia depenſa.*

Proviſus rerum neceſſariarum] Plinius hiſtoriæ Naturalis XXVI, 4: *curve Romani duces primam ſemper in bellis commerciorum curam habuere?* Caſſiodorus IV, 13: *Habeat quod emat ne cogatur cogitare quod auferat.* Similia habet V, 10, & 13.

Apud Ammianum] quem vide & libro XXI.

A calumnia] poſſis vertere *à rapina.* quo ſenſu ea vox ſumitur in Græca verſione Iobi XXXV, 9. Pſal. CXVIII, 121. Prov. XIV, 33, XXII, 16, CXVIII, 3. Eccleſiaſtæ IV, 1. item Levitici XIX, 11. Eandem Græcam vocem per defraudare vertit vulgatus interpres Lucæ XIX, 8.

Contenti eſtote ſtipendiis veſtris] Ambroſius ad hunc Lucæ locum: *Icirco ſtipendia conſtituta militia, ne dum ſumptus quæritur, prædo graſſetur.* Quæ tranſcripſit Auguſtinus Sermone XIX, de verbis Domini ſecundum Matthæum. Sunt egregiæ ad hanc rem conſtitutiones apud Gregorium Turonenſem libro II. cap. 37. in capitulis Caroli & ſucceſſorum lib. V, tit. CLXXXIX. in concilio Galliæ Tomo II. in Capitulari II Ludovici Pii capite XIV. & Tomo III, in Concilio ad S.Macram. Adde legem Bajoariorum tit. II, 5. Friderici I legem ſic refert Guntherus:

Si quis pacifica plebis villaſve domoſve
Vſſerit, abraſis ſignabitur ora capillis,
Et pulſus caſtris poſt verbera multa recedet.

Neceſſe eſt concedamus fieri poſſe quod factum videmus] Sic & Guicciardinus diſſerit libro XVI.

Ex Scauro memorat Frontinus] De Nigri ſeveritate ob raptum gallum gallinaceum vide Spartianum.

Æquos ſe præbere utriſque in permittendo tranſitu, in commeatu præbendo] §. II. Exemplum nobile vide apud Parutam libro VIII.

In exercitu hoſtium eum cenſeri] Et contra, ſocium & amicum recte ait dici non eum modo qui juxta ſtat in procinctu, ſed & qui omnia quibus opus habet bellum aperte ſuppeditat, in Epiſtola Amalaſunthæ ad Iuſtinianum.

CAPUT XVIII.

De his quæ in bello publico privatim fiunt.

I. *An privatim hosti nocere liceat expositum cum distinctione juris naturalis, Gentium & civilis.*
II. *His qui suo sumtu militant aut naves instruunt quid per internam justitiam liceat respectu hostium.*
III. *Quid respectu suæ civitatis:*
IV. *Quid Christianæ dilectionis regula ab ipsis exigat.*
V. *Qu modo bellum privatum cum publico misceatur.*
VI. *Ad quod teneatur qui sine mandato hostibus nocuit, cum distinctione explicatur.*

QVæ diximus hactenus pleraque ad eos pertinent, qui aut summum in bello arbitrium habent, aut publica imperia exsequuntur. Videndum etiam quid privatim in bello liceat, qua naturæ, qua divino, qua gentium jure. Narrat officiorum primo Cicero in Pompilii imperatoris exercitu militasse Catonis Censorii filium, sed mox dimissam legionem in qua is militabat. cum nihilominus adolescens amore pugnandi in exercitu remansisset, Catonem scripsisse ad Pompilium ut si eum vellet remanere in exercitu, secundo eum sacramento militiæ obligaret, addita causa, quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. Addit & ipsa Catonis ad filium verba ex epistola, quibus eum monet ut caveat ne prælium ineat: neque enim jus esse qui miles non sit pugnare cum hoste.
Plut. Quæst. Rom. 39. & Marcello. * Sic & Chrysantam Cyri militem laudatum legimus qui hosti imminens repressit ensem, simul receptui canere audierat. & Seneca: *inutilis miles dicitur, qui signum receptui datum negligit.* Sed
De ira c. 9. falluntur, qui venire hoc putant ex jure gentium externo: nam id si spectes, sicut rem hostilem cuilibet occupare licet, ut supra ostendimus, ita & hostem occidere: nam illo jure hostes pro nullis habentur.
Lib. III. cap. 6. Venit ergo quod Cato monebat ex disciplina militari Romana, cujus ea lex erat Modestino notante, ut qui mandata non
L. desertorem D. de re milit. servasset, capite puniretur etiamsi res bene cessisset: mandata autem non servasse intelligebatur etiam qui extra ordinem, sine ducis im-
Liv. l. VII. perio in hostem pugnasset, ut Manliana imperia nos docent: nimirum quia si id temere liceat, aut stationes desererentur aut etiam progrediente licentia exercitus parsve ejus inconsultis præliis implicaretur, quod omnino cavendum erat. Itaque Sallustius ubi Romanam disciplinam describit: *in bello*, inquit, *sæpius vindicatum in eos qui contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardius revocati prælio excesserant.* Laco quidam cum hosti imminens audito receptus signo ictum repressisset, causam reddidit: ὅτι βέλτιόν ἐστι τοῦ φονεύειν τὸ πείθεσθαι τῷ ἄρχοντι: *quia præfectis parere satius est quam hostem occidere.* Et Plutarchus cur qui militia solutus est occidere hostem non possit, causam reddit, quod legibus militaribus non teneatur, quibus teneri
II, 6. debeant pugnaturi. Et apud Arrianum Epictetus memoratum modo Chrysantæ factum referens: οὕτω προὐργιαίτερον ἔδοξεν αὐτῷ τὸ τοῦ στρατηγοῦ πρόσταγμα ἢ τὸ ἴδιον ποιεῖν: *tanto illi potius videbatur ducis quam suam voluntatem exsequi.* At jus naturæ & internum si respicimus, videtur

in

in bello justo cuilibet concessum ea facere quæ parti innocenti intra justum bellandi modum profutura confidit: non etiam res captas suas facere, quia nihil ipsi debetur: nisi forte pœnam justam exigat communi hominum jure. Quod postremum quomodo per Euangelii legem restrictum sit ex his quæ supra à nobis tractata sunt intelligi potest. Mandatum autem esse potest aut generale aut speciale. Generale ut in tumultu apud Romanos Consul dicebat, *qui rempublicam salvam volunt me sequantur*. Imo & singulis interdum subditorum jus datur occidendi etiam extra sui tutelam ubi id publice expedit.

L. II, c. 17.

Serv. ad VIII Æneid.

II. Speciale mandatum habere possunt non hi tantum qui stipendia percipiunt, sed & qui suo sumtu militant, & qui, quod plus est, suo sumtu partem belli administrant, ut qui naves instruunt ac sustentant suis impendiis, quibus vice mercedis concedi solet ut capta sua faciant, sicut alibi diximus. Id vero quatenus procedat illæsa justitia interna, & caritate, non immerito quæritur. Iustitia aut hostem respicit, aut ipsam civitatem cum qua contrahitur. Hosti diximus eripi posse possessionem rerum omnium quæ bellum alere possunt, securitatis causa, sed hoc sub onere reddendi: ipsum vero dominium ad compensationem usque ejus quod aut ab initio belli aut ex post facto civitati justum bellum gerenti debetur; sive res sint civitatis hostilis, sive singulorum, etiam per se innocentium: bona vero nocentium etiam ex pœnæ causa adimi & acquiri capientibus posse. Fient ergo res hostiles eorum qui belli partem suo sumtu administrant, quod hostes attinet hactenus, ut is quem expressi modus non excedatur, quod æquo arbitratu æstimandum est.

C. quando liceat unicuique l. I. & 2

L. III, c. 6.

III. Adversus suam autem civitatem justum justitia interna id ipsum erit, si contractui æqualitas insit, hoc est si sumtus & pericula tanti sunt, quanti prædæ alea. nam si hæc spes multo pluris valeat, reddendum erit civitati quod supererit, perinde ac si quis nimium vili pretio jactum incertum quidem, sed tamen facilem & magnæ spei emisset.

IV. Cæterum etiam cum justitia stricte dicta non læditur, est ut peccetur adversus id officium quod in aliis diligendis consistit, præsertim quale Christiana lex præscribit, ut si appareat talem prædationem præcipue nocituram non hostium universitati, aut regi, aut his qui per se sontes sunt, sed innocentibus, & quidem adeo ut eos detrusura sit in summas calamitates, in quas etiam eos qui privatim nobis debent conjicere, immisericordiæ foret. Quod si ad hæc accedat ut ea deprædatio neque ad finem bello imponendum, neque ad hostium publicas vires accidendas notabile aliquod momentum habeat, tum vero probo homine præsertim Christiano, indignus censeri debet * quæstus ex sola temporum infœlicitate.

Silv. in verbo bellum. n. 8, vers. 5.

V. Evenit autem interdum, ut occasione belli publici nascatur bellum privatum, puta si quis in hostes inciderit, & vitæ aut rerum adeat periculum, quo eventu ea erunt observanda quæ de concesso tuendi se modo alibi diximus. Solet & conjungi auctoritas publica cum privata utilitate: ut si quis magno ab hostibus damno

L. II, c. 1.

L. III. c. 2. affectus impetret jus ex rebus hostium damna farciendi: quod jus definiendum est ex iis quæ de pignorationibus supra à nobis sunt tradita.

VI. At si quis miles aut alius etiam in bello justo ædificia hostium incenderit, agros vastaverit atque id genus dederit damna, non jussus, adde cum neque necessitas subesset, neque justa causa, teneri eum ad farcienda damna recte à Theologis est proditum. Merito autem addidi, quod ab illis omissum est, si justa causa non subsit. nam ea si adsit, tenebitur forte suæ civitati cujus leges transgressus est; non item hosti cui nullam fecit injuriam. Non dissimile est quod Carthaginiensis quidam Romanis Annibalem dedi postulantibus respondebat: *Non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit quærendum censeo: sed utrum jure an injuria. nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio: vobiscum una disceptatio est licueritne per fœdus fieri.*

Syl. in verbo bellum, p. 1.

Annotata ad Caput XVIII.

§. I. SIc & *Chrysantam*] Vide Xenophontem Cyri institutione.

Inconsultis præliis implicaretur] ita Avidius Cassius causam sententiæ suæ reddebat: *Evenire potuisse ut essent insidiæ.* Narrat Volcatius.

§. IV. *Quæstus ex sola temporum infelicitate*] Nam & Crassum hoc nomine culpat Plutarchus: τὰ πλεῖστα τούτων ἐκ πυρὸς συνήγαγε καὶ πολέμου, ταῖς κοιναῖς ἀτυχίαις προσόδῳ τῇ μεγίστῃ χρησάμενος. *Pleraque horum ex igne belloque rapuit, nihil magis lucro habens quam communes calamitates.*

CAPUT XIX.

De fide inter hostes.

I. *Fidem deberi hostibus quibusvis.*
II. *Refellitur sententia quæ prædonibus & tyrannis fidem servandam negat.*
III. *Solvitur argumentum sumtum ex eo quod tales pœnam merentur & ostenditur hoc non considerari ubi tanquam cum tali actum est*
IV. *Non obstare quod promissio metu extorta sit, si ei qui promisit metus illatus non sit:*
V. *Aut si juramentum accesserit, quanquam id adversus prædonem impune quod homines attinet violatur.*
VI. *Eadem aptata ad subditos bellantes.*
VII. *Specialis difficultas circa promissa subditis facta ob supereminens dominium tractatur:*
VIII. *Et ostenditur talia promissa firmari civitatis jurejurando:*
IX. *Aut si tertius se interponat cui fiat promissio.*
X. *Mutatio status publici quomodo fiat.*
XI. *Metus exceptionem ad bellum solenne juris gentium non pertinere:*
XII. *Quod intelligendum de metu tali quem jus Gentium agnoscat.*
XIII. *Servandam fidem & perfidis:*
XIV. *Non si conditio deficiat: quod locum habere si alter parti pactorum non stet.*
XV. *Nec si justa compensatio opponatur:*
XVI. *Quamvis ex alio contractu:*
XVII. *Aut damno dato:*
XVIII. *Imo & ex pœna:*
XIX. *Quomodo hæc in bello locum habeant.*

QVid quantumque in bello liceat, diximus partim nude spectari, partim ex promisso antecedente. Parte priore absoluta restat posterior, quæ est de fide hostium inter se. Egregium est

Lib. XV. Consulis Romani Silii Italici dictum:

Optimus

Optimus ille
Militiæ, cui postremum primumque tueri
Inter bella fidem.

Xenophon oratione de Agesilao, ὅτι μέγα καὶ καλὸν κτῆμα τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι καὶ ἀνδρὶ δὴ στρατηγῷ, τὸ ὅσιόν τε καὶ πιστὸν εἶναί τε καὶ ὄντα ἐγνῶσθαι. *Tanta tamque præclara res est in omnibus quidem, sed præcipue in ducibus religionis & fidei observantes esse atque haberi.* Aristides Leuctrica quarta: ἐν εἰρήνῃ καὶ σπονδαῖς μάλιστα οἱ τὰ δίκαια ποιεῖν βουλόμενοι κρίνονται: *in pace aliisque publicis conventionibus servandis maxime spectantur qui justitiæ student.* ut enim recte dixit Cicero de finibus quinto, nemo est qui non hanc affectionem animi probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla quæritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides. Publica fides, ut apud patrem est Quintilianum, inter armatos hostes inducias facit, deditarum civitatum jura conservat. Apud eundem alibi: *Fides supremum rerum humanarum vinculum est: sacra laus fidei inter hostes.* Lib. II. c. 29
Sic & Ambrosius: *Liquet igitur etiam in bello fidem & justitiam servari oportere.* Et * Augustinus: *Fides quando promittitur etiam hosti servanda est, contra quem bellum geritur:* Nimirum hostes qui sunt, homines esse non desinunt. At homines omnes qui ad rationis usum pervenerunt, capaces sunt juris ex promisso. Camillus apud Livium ait, sibi cum Faliscis eam esse societatem, quam ingeneravit natura. Ex hac autem societate rationis & sermonis, nascitur ea de qua agimus obligatio ex promisso. Neque vero putandum est, quia hosti falsum eloqui aut licere aut crimine vacare, ex multorum sententia supra diximus, pari ratione hoc & ad fidem datam referri posse. Nam verum eloquendi obligatio est ex causa, quæ bello fuit anterior & bello tolli forte aliquatenus potest: at promissio per se jus novum confert. vidit hoc discrimen Aristoteles, quum de veriloquio agens ait: οὐ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν, οὐδ' ὅσα εἰς ἀδικίαν καὶ δικαιοσύνην συντείνει, ἄλλης γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἀρετῆς. *Non de eo loquimur qui in conventionibus verax est, & in iis quæ ad justitiam & injustitiam pertinent: sunt enim hæc alterius virtutis.* Pausanias Arcadicis de Philippo Macedone: στρατηγὸν ἀγαθὸν οὐκ ἄν τις ὀρθῶς καλέσειεν αὐτόν· ὅς γε καὶ ὅρκους θεῶν κατεπάτησεν ἀεὶ καὶ σπονδὰς ἐπὶ παντὶ ἐψεύσατο πίστιν τε ἠτίμασε μάλιστα ἀνθρώπων. *Bonum eum Imperatorem nemo recte vocaverit, ut qui pro more habuerit, jusjurandum contemnere, fidem quavis occasione violare, ita ut nulli homini fides vilior fuerit.* Valerius Maximus de Annibale: *Bellum adversus populum Romanum & Italiam professus, adversus ipsam fidem acrius gessit, mendaciis & fallacia quasi præclaris artibus gaudens, quo evenit, ut alioqui insignem sui memoriam relicturus, in dubio, major ne vir an pejor haberi deberet, poneret.* Apud Homerum semet accusant, adacti conscientia Trojani: Il. x.

Νῦν δ' ὅρκια πιστὰ
ψευσάμενοι μαχόμεσθα· τῷ οὔ νύ τι κάλλιόν ἐστι.
Rumpentes fœdera sacra
Juratamque fidem pugnamus non quibus est fas.

Epist. CCV ad Bonif. (margin note to Augustinus above); Nic. IV, 19. (margin note to Aristoteles above)

II. Et supra jam diximus non recipienda illa Ciceronis: *Nulla nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est.* Item: *Data* Lib. II. cap. XIII. §. 15.

non est ex perduellium numero definitus: cum hoc nec fides esse debet nec jusjurandum commune. De tyranno etiam Seneca: *Quicquid erat quo mihi cohæreret intercisa juris humani societas abscidit.* Ex quo fonte error Michaëlis Ephesii profluxit, qui ad quintum Nicomachiórum dixit, in tyranni uxorem * adulterium non committi: quod ipsum pari errore quidam * Iudæorum magistri de alienigenis dixerunt, quorum conjugia pro nullis habent. Atqui belli piratici magnam partem Cn. * Pompejus pactionibus confecit, vitam illis pollicitus, & sedes in quibus sine rapto viverent. Et tyranni interdum libertatem reddiderunt, impunitatem pacti. Cæsar belli civilis tertio à Romanis ducibus cum prædonibus & fugitivis, qui in Pirenæis erant montibus, actum de compositione scribit. quis dixerit, si quid convenisset, nullam inde exstituram fuisse obligationem? Non habent quidem ista specialem istam communionem, quam inter hostes in bello solenni & pleno introduxit jus gentium: at quia homines sunt, communionem habent juris naturalis, ut recte disserit Porphyrius libro de non esu animalium tertio, ex quo nascitur ut pacta servanda sint. Sic Diodorus fugitivorum duci Apollonio à Lucullo fidem servatam memorat.

Lib. VII. de benef.

L. 56. Et Dio scribit, ab Augusto Crocotæ latroni persolutum pretium capiti ejus impositum, cum se ipse sisteret, ne fides violaretur.

III. Videamus tamen ecquid à Cicerone non allatum proferri speciosius possit. Primum hoc est, quod qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi à quovis homine puniri possunt si jus naturæ respicimus, ut alibi à nobis explicatum est. At qui puniri possunt, ut vitam amittant, his & res &

Off. III. jura sua possunt auferri: sicut recte dixit idem Cicero: *Non est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare.* Inter jura autem est & hoc jus ex promisso quæsitum: potest igitur & hoc in pœnam ei auferri. Respondeo, processurum hoc, si non tanquam cum malefico actum esset; * at si quando cum tali qua talis est, actum est, simul de remittenda, quod hanc rem attinet, pœna actum censeri debet. quia semper, ut alibi diximus, ea sumenda est interpretatio, quæ cavet, ne actus in vanum recidat. Non male apud Livium Nabis cum tyrannidem ipsi objiceret Quintius Flaminius: *De nomine hoc respondere possum, me qualiscumque sum, eundem esse qui fui, cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti.* Et mox: *Iam feceram hæc, qualiacumque sunt, cum societatem mecum pepigistis.* Addit, *si quid ego mutassem, mihi mea inconstantiæ: cum vos mutetis, vobis vestra ratio*

Lib. II. c. XI. ¶ 7. *reddenda est.* Locus est non dissimilis in oratione Periclis, ad cives suos apud Thucydidem: τὰς πόλεις αὐτονόμους ἀφήσομεν, εἰ καὶ αὐτονόμους ἔχοντες ἐσπεισάμεθα. *Civitates socias liberas esse patiemur, si tales fuerunt, quo tempore factum est fedus.*

Lib. II, cap. 21. IV. Deinde objici potest quod alibi diximus, eum qui metu caussam dedit promisso, teneri liberare promissorem, quia damnum dedit per injustitiam, id est per actum pugnantem & cum natura libertatis humanæ, & cum natura actus qui liber esse debuit. Hoc vero sicut fatemur interdum locum habere ita non ad omnia promissa prædonibus facta pertinet. nam ut cui promissum quid est, ad liberandum

randum promissorem teneatur, opus est, ipse metu injusto causam promisso dederit. Si quis ergo, ut amicum vinculis eximeret, promiserit pretium, tenebitur: huic enim metus illatus non est, qui ad contrahendum sponte venit.

V. Adde quod & qui injusto metu coactus promisit, teneri poterit accedente jurisjurandi religione; nam inde ut alibi diximus homo non homini tantum, sed & Deo obstringitur: adversus quem metus exceptio non est. Verum tamen est, ex tali vinculo solo promittentis hæredem non teneri, quia in heredem transeunt quæ in humano sunt commercio ex primæva dominii lege. at in his non est jus illud Deo quæsitum qua tale. Iterum illud quoque ex superioribus repetendum est, siquis fidem juratam aut injuratam prædoni datam violet, eum eo nomine pœnam apud alias gentes non debiturum: quia odio prædonum placuit gentibus quæ adversus eos etiam vitiose committuntur, dissimulare. *Lib. III, c. IV. §. 10.*

VI. Quid dicemus de subditorum bellis adversus reges aliasque summas potestates? His, etiamsi causam per se non injustam habeant, jus tamen per vim agendi deesse ostendimus alibi. Potest interdum & tanta esse aut causæ injustitia, aut resistendi improbitas, ut puniri graviter possit. Tamen si quasi cum desertoribus aut rebellibus actum sit, pœna promisso opponi non potest secundum ea quæ modo diximus. Nam & servis fidem servandam veterum pietas existimavit, credito Lacedæmonios iram divinam expertos, quod Tænarenses servos contra pacta occidissent. Et Diodorus Siculus notat fidem servis datam in fano Palicorum nunquam à quoquam domino fuisse violatam. Metus autem illati exceptio & hîc poterit elidi interposito jurejurando, sicut * M. Pomponius tribunus plebis jurejurando obstrictus servavit quod L. Manlio metu coactus promiserat. *Lib. I, c. IV.* *Æl. VI, 7.* *Lib. XI.*

VII. Sed hîc supra priores specialem difficultatem facit jus legis constituendæ, & jus supereminens dominii in res subditorum, quod civitati competit, & ejus nomine à summam potestatem habente exercetur. Id enim jus si ad omnes spectat res subditorum, quidni etiam ad jus ex promisso bellico natum? quod si conceditur, videntur inanes fore omnes tales pactiones, ac proinde belli nisi per victoriam finiendi spes nulla. Sed notandum contra est, jus illud supereminens non promiscue competere, sed quatenus communiter expedit in regimine non dominico sed civili, etiam regio. Plerumque autem communiter expedit pacta talia servari, quo ea pertinent quæ de præsenti statu tuendo alibi dicta à nobis sunt. Adde quod ubi hujus dominii usum res exigit, compensatio tamen facienda est, ut infra latius explicabitur.

VIII. Præterea possunt pacta sanciri jurejurando, nec tantum à rege aut senatu, sed & ab ipsa civitate, quomodo in leges suas Lacedæmonios jurare fecit Lycurgus, Athenienses Solon, & ne personarum mutatione jus jurisjurandi intercideret, repeti quotannis jusjurandum. Id enim si fiat omnino ne publicæ quidem utilitatis causa recedendum à promisso erit: nam & de suo cedere civitas potuit, &

verba possunt ita esse aperta, ut nullam exceptionem admittant. Valerius Maximus Athenas ita alloquitur: * *Lege legem quæ te jurejurando obstrictam tenet.* Romani hoc genus * leges sacratas appellabant, per quas ipse populus Romanus, ut Cicero pro Balbo explicat, religione obligabatur. Est ad hanc rem pertinens disputatio per se obscurior apud Livium libro tertio, ubi ex sententia multorum juris interpretum ait tribunos esse sacrosanctos, non etiam ædiles, judices, decemviros, quorum tamen si cui noceretur id non jure fieret. Causa discriminis est, quod ædiles atque alii lege sola defendebantur: quod autem postremum populus jussisset id ratum erat, manente tamen lege nemini contra agere jus erat. at tribunos religio publica populi Romani tuebatur. nam jusjurandum intercesserat quod ab his ipsis qui juraverant salva religione tolli non poterat. Dionysius Halicarnassensis libro sexto: Βροῦτος ἐκκλησίαν συναγαγὼν συνεβούλευσε τοῖς δημόταις ἱερὰν καὶ ἄσυλον ἀποδεῖξαι τὴν ἀρχὴν νόμῳ τε καὶ ὅρκῳ βεβαιώσαντας αὐτῇ τὸ ἀσφαλές. ἔδοξε ταῦτα πᾶσι. *Brutus concione advocata auctor Quiritibus fuit, ut magistratum hunc non lege tantum sed & jurejurando inviolabilem redderent, quod omnibus placuit.* Hinc lex illa sacrata appellatur. Ideoque improbatum fuit bonis * factum Tiberii Gracchi cum Octavio tribunatum abrogavit, dicens tribunitiam potestatem à populo habere sanctimoniam non adversus populum. Ergo ut diximus jurejurando & civitas & rex obstringi poterunt, etiam in causa subditorum.

Lib. v. c. 3.

IX. Sed & tertio, qui metum non intulit, promissio valide fiet: nec scrutabimur quid aut quatenus ejus intersit, quæ juris Romani sunt subtilitates. Natura enim omnium hominum interest ut hominibus aliis consulatur. Sic Philippo pace cum Romanis inita jus sæviendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademtum legimus.

Livius libro XXXIX.

X. Sed &, quemadmodum probavimus alibi, status mixtos interdum existere, sicut de statu puro in purum, ita & in mixtum transiri pactis potest: ita ut subditi qui fuerant incipiant summum habere imperium, aut certe partem ejus, etiam cum libertate partis ejus vi tuendæ.

Lib. I. c. III. §. 17. & seq.

XI. Bellum vero solenne, id est publicum utrinque & indictum, sicut alia habet peculiaria in jure externo posita, ita & hoc, ut quæ in eo bello aut ejus finiendi causa promittuntur adeo sint valida, ut ex causa metus injuste illati, invito eo cui promissa sunt in irritum deduci non possint: quia sicut alia multa quantumvis vitio non carentia ex jure gentium pro justis habentur, * ita & metus qui tali bello utrinque infertur. Quod ni id placuisset, bellis talibus quæ valde sunt frequentia, nec modus nec finis potuisset imponi: quod tamen fieri interest humani generis. Et hoc potest intelligi jus illud esse bellicum quod cum hoste servandum ait Cicero, cui & alibi dictum, hostem in bello jura retinere, scilicet non tantum naturalia, sed & quædam ex gentium consensu orta. neque tamen hinc sequitur, eum qui tale quid bello injusto extorsit, salva pietate, salvis viri boni officiis posse retinere quod accepit, aut etiam cogere alterum ut stet pactis, sive juratis, sive injuratis. Intus enim, & ipsa rei

De Off. III. * *Verr. IV.*

natura id injustum manet: neque interna hæc injustitia actus tolli potest nisi ex novo & vere libero consensu.

XII. Cæterum quod metum dixi haberi pro justo qui bello solenni infertur,* de eo metu intelligi debet quem jus gentium non improbat. Nam si stupri inferendi metu extortum sit quippiam, aut alio terrore contra datam fidem, verius erit rem constitutam intra jus naturale: quia jus gentium ad talem metum suam vim non porrigit.

XIII. Servandam autem fidem etiam perfidis, & nos in genera- *Lib. II. c.*
li tractatione supra diximus, & idem docet Ambrosius: quod haud *XIII, s. 16.*
dubie porrigendum ad hostes quoque perfidos, quales Pœni, quibus Romani fidem sancte servaverunt. *Senatus non eos quibus hoc præstabatur* *Lib. VI, c. 6.*
aspexit, ait in hoc argumento Valerius Maximus. Et Sallustius: *Bellis Punicis omnibus cum sæpe Carthaginienses & in pace & per inducias multa nefanda facinora fecissent, nunquam ipsi per occasionem talia fecere.* Appianus de Lusitanis fœdifragis, quos Sergius Galba nova pactione deceptos trucidaverat: ἀπιστίᾳ μὲν ἄρα ἀπιστίαν μετιὼν, οὐκ ἀξίως δὲ Ῥωμαίων μιμούμενος βαρβάρους. *Perfidia perfidiam ultus contra Romanam dignitatem barbaros imitabatur.* Eoque nomine idem Galba postea à Libone tribuno plebis *Lib. VIII.*
accusatus est quam rem narrans Valerius Maximus: *Misericordia*, in- *c. 2.*
quit, *illam quæstionem, non æquitas rexit*: (male editur *texit*) *quoniam, quæ* *Cic. de Ora-*
innocentiæ tribui non poterat absolutio, respectui puerorum data est. Cato in *tione lib. I,*
Originibus scripserat, nisi pueris & lachrymis usus esset, pœnas eum *& Bruto.*
daturum fuisse.

XIV. Sed simul sciendum est, duobus modis fieri posse, ut quis à perfidia vacet, nec tamen id faciat quod promissum est, defectu scilicet conditionis, & per compensationem. Defectu conditionis non vere liberatur promissor, sed eventus ostendit, nullam esse obligationem, ut quæ non nisi sub conditione contracta erat. Et huc referendus casus, si prior alter non implerit, quod ex sua parte implere tenebatur. Nam unius ejusdemque contractus capita singula alia aliis inesse videntur per modum conditionis, quasi expressum esset, hæc ita faciam, si & alter faciat, quæ promisit. Ideo Tullus Albanis respondens, *Deos testes facit, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant clades belli. Non tenebitur pro socio,*
ait Ulpianus, *qui ideo renuntiavit, quia conditio quædam qua societas erat* *L. si conve-*
inita ei non præstatur. Hanc ob causam quoties alia mens est, solet di- *nerit, D. pro*
serte poni, ut si contra hanc aut illam partem quid fiat, cætera non *socio.*
eo minus rata maneant.

XV. * Compensationis originem alibi indicavimus, cum dixi- *Lib. I. c.*
mus nos, si quod nostrum est, aut quod nobis debetur, consequi ali- *VII, §. 2.*
ter non possumus, ab eo qui nostrum habet aut nobis debet, tantundem in re quavis accipere posse: unde sequitur, ut multo magis possimus id, quod penes nos est, sive corporale est, sive incorporale, retinere. Ergo quod promisimus poterit non præstari, si non amplius valet quam res nostra, quæ sine jure est penes alterum. * Seneca libro de beneficiis sexto: *Sic debitori suo creditor sæpe damnatur ubi plus ex alia causa abstulit, quam ex credito petit. Nam tantum inter creditorem & debitorem judex sedet, qui dicat pecuniam credidisti. Quid ergo? agellum, quem*

non

non emeras, possides: æstimatione facta debitor discede, qui creditor veneras.

XVI. Idem erit si ex alio contractu is qui cum negotium est, plus aut tantundem debet, idque ego aliter consequi non valeo. In foro quidem, ut * idem Seneca ait, actiones quædam separantur, nec confunditur formula: sed illa exempla, ut ibidem dicitur, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur: eundum est qua ducimur. Ius gentium ista discrimina non agnoscit, ubi scilicet alia juris sui obtinendi spes non est.

XVII. Idem dicendum erit si qui promissum urget, non contraxerit, sed damnum dederit. * Seneca ibidem: *Colonum suum non tenet quamvis tabellis manentibus qui segetem ejus proculcavit, qui succidit arbusta, non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperetur effecit.* Mox alia addit exempla: *Pecus abegisti, servum ejus occidisti.* * Deinde: *licet me comparare inter se, quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit; & tum pronunciare utrum plus debeatur mihi, an debeam.*

XVIII. Postremo & quod ex pœna debetur ei quod promissum est, potest contribui, quod eodem loco late explicatur. *Et beneficio gratia debetur, & injuria ultio; nec ego gratiam illi debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absolvimur.* mox: * *comparatione facta inter se beneficii & injuriæ, videbo an etiam ultro mihi debeatur.*

XIX. Sed sicut si quid inter litigantes convenerit, ei quod promissum est, opponi lite manente non poterit, aut actio de qua lis erat, aut litis damna & impensæ, ita nec manente bello compensari poterit, aut id unde ortum est bellum, aut quidquid bellico gentium jure fieri solet. Negotii enim natura, ne nihil actum sit, ostendit convenisse sepositis belli controversiis. nam alioqui nulla esset pactio quæ non posset eludi: nec forte male huc aptem, quod * apud eundem, quem jam laudavi aliquoties Senecam est: *Nullam excusationem receperunt (majores) ut homines scirent fidem utique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* Quæ ergo sunt, quæ compensari cum eo, quod promissum est, poterunt? nimirum si quid alter quamvis ex alio contractu inter bellum inito debet: si damnum dedit intra induciarum tempora: si legatos violavit, aut aliud quid fecit, quod inter hostes jus gentium damnat. Observandum tamen ut inter easdem personas fiat compensatio, ac ne jus tertii cujusquam lædatur; ita tamen ut subditorum bona pro eo, quod civitas debet, jure gentium obligata intelligan-

Libro II, c. II. tur, ut alibi diximus. Addamus & hoc, generosi esse animi stare federibus etiam post aliquid injuriæ acceptum, quo nomine sapiens

Philostr. lib. III, c. 6. Indus Iarchas laudabat regem, qui læsus à vicino federato, *οὐ παρέλυσε τοὺς ὅρκους, οὕτω βεβαίως ὀμωμοκέναι φήσας, ὡς μηδὲ ὁπότε ἠδικεῖτο λυπεῖν αὐτόν: non discessit à jurata fide, ajens tam sancte se jurasse, ut alteri ne post acceptam quidem injuriam nociturus esset.* Quæ vero de fide hostibus data incidere solent quæstiones, ferme omnes solvi possunt, si adhibeantur re-

Lib. II, c. XI, & seq. gulæ supra traditæ, cum de vi, tum quorumvis promissorum, tum speciali jurisjurandi, federis, ac sponsionum, & de regum jure ac obligatione, deque ambiguis interpretandis dissertavimus. Tamen ut & antedictorum usus sit manifestior, & siquid præterea controversi est,

discu-

discutiatur, specialium quæstionum frequentiores atque illustriores attingere non pigebit.

Annotata ad Caput XIX.

INter bella fidem] Archelaus philosophus apud Appianum Civilium §. I.
IV, σπονδὰς ἐπὶ τοῖς ὅρκοις ἐσπένδετε καὶ δεξιὰς ἐπέθεσθε, αἳ καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις ἰσχύουσι: *federa jurastis, dedistis dexteras, quæ etiam inter hostes valent.* Laudat hujus virtutis nomine Africanum minorem Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis.

Augustinus] qui idem argumentum late tractat epistola ccxxv.

Adulterium non committi] Seneca in Excerptis IV, 7: *Non putans adulterium uxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium tyrannum occidere.* Iulius Clarus in §. Homicidium num. 56. feminam bannitam impune adulterio corrumpi censuit. §. II.

Iudæorum magistri] Rabbi Levi Ben-Gerson & Rabbi Salomo ad Lev. XX, 10.

Pompejus pactionibus confecit] Sic improbata Didii perfidia in Celtiberos ex rapto viventes.

Si quando cum tali, quà talis actum est] Terentius in Adelphis: §. III.

Leno sum, fateor: pernities communis adolescentium:
Perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla est orta injuria.

vide hac de re scriptorem de compositione pacis inter Principes & ordines imperii.

M. Pomponius tribunus plebis] *Iuravit tribunus, nec fefellit, & causam accusationis remissa concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere.* Seneca de Beneficiis III, c. 37. §. VI.

Leges sacratas appellabant] Vide Manutium de legibus. §. VIII.

Factum Tiberii Gracchi] Vide id late narratum Plut. in ejus vita.

Pace cum Romanis inita jus sæviendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus] Est simile exemplum apud Parutam lib. VI. §. IX.

Ita & metus qui tali bello utrinque infertur] Vide dictum scriptorem de compositione pacis. §. XI.

De eo metu intelligi debet, quem jus gentium non improbat] Sic nihil prodest extorquenti promissio quam legato capto is extorsit. Mariana XXX. §. XII.

Compensationis originem alibi indicavimus] Libro II, cap. VII, §. 2. Tertullianus Scorpiace: *Nulli comparatio invidiosa est, in qua aut gratia aut injuria communis est ratio.* §. XV.

Seneca libro de Beneficiis VI] capite 4.

Idem Seneca] eodem libro capitibus 6, & 7. §. XVI.

Seneca ibidem] dicto cap. 4. §. XVII.

Deinde] dicto cap. 6.

Comparatione facta] eodem capite 6. §. XVIII.

Apud eundem quem jam laudavi aliquoties Senecam est] de Beneficiis VII, 15. §. XIX.

CAPUT

CAPVT XX.

De fide publica qua bellum finitur, ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine condicto, de arbitrio, deditione, obsidibus, pignoribus.

I. *Fidei inter hostes divisio ad ordinem sequentium.*
II. *Pacem facere in regio statu esse regis.*
III. *Quid si rex sit infans, furiosus, captivus, exsul?*
IV. *In procerum aut populi statu jus pacis faciendæ esse penes plures.*
V. *Quomodo imperium aut pars imperii aut regni bona pacis causa valide alienentur.*
VI. *Quatenus ex pace per regem facta populus aut successores teneantur.*
VII. *Res subditorum pace concedi posse ob utilitatem publicam, sed cum onere damni resarciendi.*
VIII. *Quid de rebus jam bello amissis?*
IX. *Non distingui hic inter quæsita jure gentium & jure civili.*
X. *Utilitatem publicam apud externos pro probata haberi.*
XI. *Regula generalis in pace interpretanda.*
XII. *In dubio credi conventum ut res maneant quo sunt loco, quod quomodo accipiendum.*
XIII. *Quid si convenerit ut restituantur omnia in eum statum quo ante bellum fuerant?*
XIV. *Tunc, qui sui juris cum essent sponte se alicui subjecerunt, non reddi.*
XV. *Damna bello data remissa in dubio censeri:*
XVI. *Non etiam quæ ante bellum privatis debebantur.*
XVII. *Pœnas etiam ante bellum publice debitas in dubio remissas censeri.*
XVIII. *Quid de jure privatorum ad pœnas?*
XIX. *Ius quod ante bellum publice obtendebatur, sed controversum erat, facile censeri remissum.*
XX. *Capta post pacem reddenda.*
XXI. *De pacto reddendarum rerum quæ bello capta sunt, regula quadam.*
XXII. *De fructibus.*
XXIII. *De nominibus regionum.*
XXIV. *De relatione ad pactum antecedens: & de eo per quem stetit.*
XXV. *De mora.*
XXVI. *In dubio interpretationem faciendam contra eum qui leges dedit.*
XXVII. *Distinguuntur, novam bello causam præbere, & pacem rumpere.*
XXVIII. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod omni paci inest:*
XXIX. *Quid si socii vim intulerint?*
XXX. *Quid si subditi? & quomodo eorum factum approbatum censeri debeat:*
XXXI. *Quid si subditi aliis militent?*
XXXII. *Quid si subditis nocitum sit? ubi distinctio adhibetur.*
XXXIII. *Quid si sociis? ubi item distinguitur:*
XXXIV. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod in pace dictum est.*
XXXV. *An facienda distinctio capitum pacis.*
XXXVI. *Quid si pœna sit adjecta?*
XXXVII. *Quid si necessitas obstiterit?*
XXXVIII. *Pacem manere si id velit is qui læsus est.*
XXXIX. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod est de speciali natura cujusque pacis.*
XL. *Amicitiæ nomine quid veniat?*
XLI. *Subditos & exsules recipere an contra amicitiam sit.*
XLII. *Sorte quomodo bellum finiatur.*
XLIII. *Quomodo condicto certamine & an id licitum.*
XLIV. *An factum regum populos hic obliget.*
XLV. *Quis victor censendus.*
XLVI. *Quomodo per arbitrium finiatur bellum, & arbitrium hic intelligi sine provocatione.*
XLVII. *Arbitros in dubio intelligi adstrictos juri:*
XLVIII. *Arbitros de possessione pronuntiare non debere.*
XLIX. *Quæ sit vis deditionis puræ.*
L. *Quod officium victoris circa eos qui sic se dedunt.*
LI. *De deditione conditionata.*

LII. *Obsi-*

INter hostes quæ conveniunt fide aut expressa, aut tacita constant. Fides expressa aut publica est aut privata. Publica aut summarum potestatum aut inferiorum. Quæ summarum est potestatum aut bello finem imponit, aut eo manente vim habet. In his quæ bellum finiunt spectantur principalia & accessiones. Principalia sunt ipsa quæ bellum finiunt, sive actu suo, ut pactiones, sive ex consensu ad aliud relato, ut sortes, prælii exitus, arbitri pronuntiatio. quorum illæ mere sunt fortuitæ, alia duo casum temperant cum viribus animi aut corporis aut cum facultate judicante.

II. Pactiones inire quæ bellum finiant eorum est quorum est bellum. rei enim suæ quisque moderator. Vnde sequitur ut in bello utrinque publico hoc eorum sit qui summi imperii exercendi jus habent. *Vide lib. II c. xv, §. 3.* * Regis igitur hoc erit in statu vere regio, modo is rex etiam jus habeat non impeditum.

III. Nam rex qui ætatis est ejus quæ judicii maturitatem non habet, (quod in regnis aliquibus lege definitur, alibi probabilibus conjecturis erit æstimandum) qui imminutæ mentis est pacem facere non potest. *Vide lib. I. c. III, §. 24.* Idem dicendum est * de rege captivo si modo regnum ex consensu populi ortum habet. non enim credibile est à populo imperium delatum ea lege ut & à non libero exerceri possit. Ergo & hoc casu imperii non quidem jus totum, sed exercitio & quasi tutela erit penes populum aut eum cui id populus commiserit. De his tamen quæ privatim sua sunt si quid pepigerit rex etiam captivus valebit, ad exemplum eorum quæ de privatis conventionibus dicemus. Quod si exsul sit Rex, * pacemne facere poterit? Sane, si constet eum non obnoxium vivere: cæteroqui parum à captivo sors ejus distabit: nam sunt & laxæ custodiæ. Regulus sententiam in senatu dicere recusavit, dicens quamdiu jurejurando hostium teneretur non esse se Senatorem. *Cic. de Off. III.*

IV. In procerum aut populi imperio jus paciscendi erit penes majorem partem, illic consilii publici, hic civium sententiæ dicendæ jus ex more habentium secundum ea quæ diximus alibi. Itaque sic pacta obligabunt etiam eos qui aliter senserunt: *L. II, c. V, §. 17.* Livius: *Vbi semel decretum erit, omnibus id etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque utili federe defendendum.* *L. XXXII.* Dionysius Halicarnassensis, δίκαιον πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ πλειόνων κριθεῖσιν, *parendum his quæ pars major censuerit.* *L. XI.* Appianus, δεῖ πάντας τὸ κριθὲν ἀπροφασίστως ποιεῖν: *Omnes decreto obsequi tenentur, nulla admissa excusatione.* *L. VI.* Plinius: *quod pluribus placuisset, cunctis tenendum.* *L. VI, Epist. 13.* Quos autem obligat pax, iisdem & volentibus prodest.

V. Nunc de rebus pactioni subjectis videamus. Imperium aut omne aut ejus partem reges, quales nunc sunt plerique, regnum habentes, non in patrimonio, sed tanquam in usufructu, paciscendo *Vasq. controv. ill. l. 1, c. cos multos allegat. &*

aliena-

c. 5. Vide supra libro II, c VI, §. 3, & seq.

alienare non valent. Imo antequam regnum accipiant, quo tempore populus adhuc ipsis superior est, lege publica tales actus in futurum plane irriti reddi possunt, ita ut nec ad id quod interest obligationem pariant. Atque id populos voluisse credibile est, ne alioqui si ad id quod interest salva esset actio contrahenti, subditorum bona pro debito regis caperentur, ac sic de non alienando imperio vana esset cautio. Ergo ut imperium totum valide transeat, populi totius consensu opus est, qui expediri potest per partium legatos quos Ordines vocant. Vt pars aliqua imperii valide alienetur duplici opus est consensu, & corporis, & specialiter ejus partis de qua agitur, ut quæ invita à corpore cui coaluit avelli nequeat. Sed pars ipsa tamen valide in se imperium transcribet sine populi consensu in summa atque alias inevitabili necessitate, quia eam potestatem credibile est receptam cum societas civilis coita est. At in regnis patrimonialibus quo minus rex regnum alienet nihil impedit. Fieri tamen potest ut talis rex partem aliquam imperii alienare non valeat, si nempe regnum sub onere ejus non dividendi in proprietatem acceperit. Bona vero quæ regni dicuntur quod attinet, possunt & hæc in patrimonium venire regis duobus modis, aut separabiliter, aut individue cum ipso regno. Si hoc modo, transscribi poterunt, sed non nisi cum regno: si illud, etiam seorsum. Qui vero reges in patrimonio regnum non habent, his vix est ut jus regni bona alienandi concessum videatur, nisi diserte id appareat ex primitiva lege aut more cui contradictum nunquam sit.

Lib. II, c. 13.

VI. Sed & quatenus promisso regis populus ac simul successores obligentur alibi diximus: nempe quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est. quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet, sed ita intelligi ut valeat quod probabili ratione nititur. Plane aliud erit si quis rex simul subditorum dominus sit, neque tam civile quam familiare imperium acceperit: ut qui bello victos in servitutem redigunt: aut si in personam quidem dominium non habeat sed in res habeat, ut Pharao in terra Ægypti ex emto, & alii qui advenas in suum privatum receperunt. Nam hic jus præter regium accedens efficit ut ex eo consistat, quod alioqui per se solo regio jure consistere non posset.

Lib. II, c. XIV, §. 10, & seq. Vasq. d. c. 5, n. 9. Supra lib. III, cap. VIII. §. 2.

VII. Disputari & hoc solet quid in res singulorum possint pacis causa statuere qui reges sunt, nec in * res subditorum aliud jus habent quam regium. Alibi diximus res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis, ita ut civitas, aut qui civitatis vice fungitur, iis rebus uti, easque etiam perdere & alienare possit, non tantum ex summa necessitate, quæ privatis quoque jus aliquod in aliena concedit, sed ob publicam utilitatem, cui privatas cedere illi ipsi voluisse censendi sunt qui in civilem cætum coierunt. Sed addendum est, id cum sit civitatem teneri his qui suum amittunt, sarcire damnum de publico, in quod publicum nomen & ipse qui damnum passus est, si opus est, contribuet. Neque hoc onere levabitur civitas si nunc forte ei præstationi par non sit, sed quandocumque copia suppetit, exseret sese quasi sopita obligatio.

Vasq. lib. I, c. 5. Rom. cons. 310. Syl in verb. bell. 1. §. 43.

VIII. Ne-

VIII. Neque illud indistincte admitto, quod dicit Ferdinandus Vasquius, agnoscere civitatem non debere id damnum quod jam bello datum est, eo quod jus belli talia permittat. Nam jus illud belli populos alios spectat, ut alibi exposuimus: partim & hostes inter se, non cives inter se, qui cum socii sint, æquum est ut communia habeant damna, quæ societatis causa contingunt. Plane civili lege & hoc co. stitui poterit ut rei bello amissæ causa nulla adversus civitatem actio sit, ut sua quisque acrius defendat.

L. III. contr. Ill. c. 3, in fine.
Lib. III, c. VI, ¶. 2, c. X, ¶. 5.
L. cum duob. ¶. quidam, D. pro socio.

IX. Sunt qui latum discrimen collocant inter ea quæ civium sunt ex gentium jure & ea quæ eorundem sunt ex jure civili, ut in hac jus laxius regi concedant, etiam auferendi sine causa & compensatione, in illa non item: Perverse: nam dominium ex qualicumque causa ortum sit, suos semper effectus habet ex ipso jure naturali, ut scilicet auferri nequeat nisi ex causis quæ aut dominio insunt suapte natura aut ex dominorum facto ortum habent.

X. Sed hæc inspectio ne nisi ex publica utilitate res privatorum concedantur regem spectat & subditos, ut illa de damno sarciendo civitatem & singulos. Nam externis, qui cum rege contrahunt, sufficit factum regis, non tantum ob præsumptionem quam secum adfert dignitas personæ, verum etiam ob gentium jus, quod bona subditorum obligari ex facto regis patitur.

Lib. III, c. II.

XI. Circa interpretandas pacis conventiones observandum est quod supra à nobis est traditum, quo quidque plus habet favoris, eo laxius accipiendum: quo longius abit, eo restrictius. Si jus naturæ merum spectamus, maximus favor in eo esse videtur, ut suum quisque consequatur, quod Græci dicunt ἕκαστον ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ: & proinde videtur ambigue positorum interpretatio eo ducenda, ut qui justa arma habuit, id consequatur ob quæ arma sumpsit, & damna sumptusque recuperet: non item ut pœnæ nomine quicquam lucretur, id enim est odiosius. Sed quia ad pacem veniri vix solet injuriæ confessione, ideo ea sumenda est in pactis interpretatio, quæ partes quoad belli justitiam quam maxime æquet: quod fieri solet duobus maxime modis: aut * ut quarum rerum turbata bello possessio est, ex formula juris antiqui componatur: (quæ verba sunt Menippi in oratione qua de federum generibus differit) aut ut res maneant quo sunt loco: quod Græci dicunt ἔχοντες ἃ ἔχουσιν.

L. II, c. XV, ¶. 12.
Livius libro XXXIV.

XII. Ex his duobus posterius in dubio magis est ut præsumatur, quia facilius est, & nullam inducit mutationem. Hinc est illud quod à Tryphonino notatum est, ut in pace illis demum captivis postliminium sit, de quibus id in pactis erat comprehensum ut recte emendare Fabrum diximus supra, & certis argumentis evicimus. Sic & transfugæ non reddentur nisi convenerit. Nam * transfugas jure belli recipimus: id est per jus belli licet nobis admittere, & nostris adscribere eum qui partes mutat. Res cæteræ tali pacto manent penes tenentem. Illud autem tenere, non civiliter, sed naturaliter sumitur: in bellis enim sufficit facti possessio, nec alia attenditur. Agros autem diximus ita teneri si munitionibus quibusdam clausi sunt: nam temporariam insessionem ut per stativa hic non spectari.

L. in bello. D. de captivis.
Supra hoc libro, c. 9.
L. quanquam D. de acq. rer. dom.
Dec. T. III. cons. 74.

Oo Demo-

Supra l. III, c. VI. §. 4. Demosthenes pro Ctesiphonte festinatum ait à Philippo, ut quæ posset loca occuparet, gnarus ut res erat, pacis confecto negotio, retenturum se quæ teneret. Incorporalia non tenentur nisi per res quibus *Supra l. III, c. VII. §. 4.* adhærent, ut servitutes prædiorum, aut per personas quarum sunt, dum ne in solo quod hostium fuit exercenda sint.

XIII. In altero illo paciscendi genere quo restituitur possessio bello turbata notandum est, ultimam quæ ante bellum fuit possessionem respici, ita tamen ut privatis dejectis interdicto aut vindicatione apud judicem experiri liceat.

XIV. At si quis sui juris populus sponte se bellantium alteri subjecerit, ad eum restitutio non porrigetur, ut quæ ad ea tantum pertineat quæ vi, metu facta sunt, aut alioqui & dolo non nisi in hostem licito. Sic pace inter Græcos Thebani * Platæam retinuerunt dicentes, *οὐ βίᾳ ἀλλ' ὁμολογίᾳ αὐτῶν προσχωρησάντων καὶ οὐ προδόντων ἔχειν τὸ χωρίον, habere se eum locum non vi, non proditione, sed eorum quorum erat libera voluntate.* Parique jure Nisæa penes Athenienses mansit. Eadem distinctione adversus Ætolos utebatur T. Quinctius: *Captarum*, inquiens, *urbium illa lex. Thessaliæ civitates sua voluntate in ditionem nostram venerunt.* *Livius libro XXXIII.*

XV. Si nihil aliud convenerit, omni pace id actum censeri debet ut quæ bello data sunt damna eorum nomine actio non sit, quod de damnis etiam privatim acceptis intelligendum est: nam & hæc belli effecta sunt. In dubio enim ita censentur contrahere voluisse bellantes, ut neuter injustitiæ damnaretur.

XVI. Non tamen & quæ privatis deberi cœperunt belli tempore condonata censeri debent: nam hæc non belli jure quæsita sunt sed *Dec. Consil. 61.* bello tantum exigi vetita. Itaque sublato impedimento vim suam retinent. Ius vero quod ante bellum fuit, quanquam nemini facile ademptum censeri debet (hanc enim ob causam maxime ut sua tenerentur res publicæ civitatesque constitutæ sunt ut recte ait Cicero) *L. II Off.* intelligendum id tamen de eo jure quod ex rerum inæqualitate nascitur.

XVII. * De jure ad pœnas non æque. nam id jus quatenus inter ipsos reges aut populos versatur remissum ideo censeri debet, ne pax non satis pax sit si veteres ad bellum causas relinquat. Quare & ignorata hic venient sub verbis generalibus, ut de mercatoribus Romanis quos à Carthaginiensibus mersos ignorabant Romani narrante Appiano. *κράτισται διαλλαγαὶ ἐν αἷς οὐδὲν ἔστιν ἔγκοτον οὐδὲ μνησίκακον*, inquit Dionysius Halicarnassensis: *optima conciliationes quæ iram & offensarum memoriam delent.* Isocrates Plataica: *εἰρήνης οὔσης οὐ προσῆκε μνησικακεῖν περὶ τῶν τότε γενομένων: In pace non decet ante peccata exsequi.*

XVIII. De privatorum jure ad pœnam non tanta est ratio ut remissum censeatur: quia sine bello judiciis expediri potest: Tamen cum hoc jus non ita nostrum sit ut quod ex inæqualitate nascitur, & pœnæ semper aliquid odii habeant, levis verborum conjectura sufficiet, ut hoc quoque donatum intelligatur.

XIX. Quod vero diximus jus quod ante bellum fuit ademptum facile censeri non debere, id in privatorum jure firme tenendum est,

in jure

In jure autem regum & populorum facilius est ut condonatio aliqua intelligatur facta, si modo verba aut conjecturæ non improbabiles suppetant: maxime vero si jus de quo agitur non liquidum erat, sed in controversia positum. Benignum enim est credere id actum ut belli semina evellerentur. Idem quem modo laudavi Dionysius Halicarnassensis: οὐκ ἀπόχρη τοῦτο μόνον ἡμᾶς σκοπεῖν ὅπως ἂν τὴν παροῦσαν ἔχθραν διαλυσαίμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὥστε μηδ' αὖθις πότε πολεμήσωμεν ἔτι δεῖ προβουλεύσασθαι· οὐ γὰρ ἀναβολὰς ποιησόμενοι τῶν κακῶν συνήλθομεν ἀλλ' ἀπαλλαγάς. *Non tam cogitandum est de sarcienda in præsens amicitia, quam id curandum ne bello iterum implicemur: neque enim ad differenda, sed ad auferenda mala convenimus:* quæ postrema verbo tenus ferme desumpta sunt ex Isocrate oratione de pace. L. III.

XX. Quæ post perfectas pactiones capta sunt, reddenda satis constat. sublatum enim jam erat belli jus.

XXI. At in pactionibus, quæ sunt de reddendis his quæ bello capta sunt, primum latius interpretandæ quæ mutuæ sunt quam quæ claudicant: deinde quæ de hominibus agunt plus favoris habent quam quæ de rebus: & inter eas quæ de rebus hæ quæ de agris plus quam quæ de rebus mobilibus: & quæ de his quæ penes publicum sunt plus quam quæ penes privatos: & inter eas quæ penes privatos, plus illæ quæ reddi jubent lucrativo titulo possessa, quam oneroso, ut quæ emtionibus, quæ dotibus tenentur. *Alc. v resp. 17.* *Cic. de Off. 11.*

XXII. Cui pace res conceditur, ei & fructus conceduntur à tempore concessionis, non retro, quod recte defendit Cæsar Augustus contra Sextum Pompejum, qui Peloponneso sibi concessa simul etiam tributa quæ pro exactis annis debebantur sibi vindicabat. *Appian. v.*

XXIII. * Nomina regionum accipienda ex usu præsentis temporis, non tam vulgi quam peritorum. nam à peritis negotia talia tractari solent.

XXIV. Habent & illæ regulæ frequentem usum, quoties relatio fit ad pactum antecedens aut vetus, toties repetitas censeri qualitates aut conditiones priore pacto expressas: Et pro faciente habendum qui facere voluit si per alterum, quicum controversia est, stetit quo minus fieret. *Quint. decl. cccxlviii.*

XXV. Quod vero quidam ajunt moræ purgationem intra breve tempus admitti, * verum non est nisi improvisa necessitas impedimento fuerit. Nam quod canones nonnulli purgationi tali favent, mirum non est, cum eorum officium sit, Christianos ad ea permovere quæ caritati mutuæ conveniunt. At in hac quæstione de pactis interpretandis non jam quærimus quid melius sit, imo nec quid à quoque religio & pietas exposcat, sed ad quid cogi possit, quod totum versatur in eo jure quod externum diximus.

XXVI. In dubio autem sensu magis est ut contra eum fiat interpretatio, * qui conditiones elocutus est, quod esse solet potentioris: (est ejus qui dat non qui petit conditiones pacis dare, ait Annibal) sicut & contra venditorem fit interpretatio. Habet enim quod sibi imputet qui non apertius locutus est: alter autem quod plures sensus recipiebat id suo jure accipere potuit in partem sibi utiliorem, *L. Veteribus D. de pactis.*

liorem, unde alienum non est quod Aristoteles dixit: διὰ τὸ χρήσιμον τῆς φιλίας οὔσης ἡ τοῦ παθόντος ὠφέλεια μέτρον ἐστίν, *Ubi utilitatis causa amicitia est, ibi ejus qui accipit utilitas ejus quod debetur mensura est.*

XXVII. Quotidiani usus & illa disputatio est quando pax rupta censeatur: quod Græci vocant παρασπονδημός. non enim idem est novam bello causam præbere & pacem rumpere: sed multum inter hæc interest, tum ad committendam pœnam à peccante, tum ad liberandam in cæteris fidem ejus in quem peccatum est. Rumpitur pax tribus modis, aut faciendo contra id quod omni paci inest, aut contra id quod in pace dictum est aperte, aut contra id quod ex pacis cujusque natura debet intelligi.

XXVIII. Contra id quod omni paci inest fiet, si vis bellica inferatur, nimirum ubi nulla nova subest causa: quæ si probabiliter adferri potest, satius est injustitiam sine perfidia quam cum perfidia admissam credi. Illud Thucydidis vix opus habet moneri: λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ ἀμυνόμενοι, ἀλλ' οἱ πρότεροι ἐπιόντες, ⋆ *Pacem rumpunt non qui vim vi arcent, sed qui priores vim inferunt.* Hoc posito à quibus, & quibus illata vis armata pacem solvat videndum est.

XXIX: Qui socii fuerunt siquid tale faciant, pacem rumpi, video esse qui sentiant. Nec nego ita conveniri posse, non proprie ut ex alieno facto alius fiat pœnæ obnoxius, sed ut pax non videatur plene inita, sed sub conditione, partim potestativa, partim casuali. Verum hoc modo facta pax, ni manifeste appareat, credi non debet: est enim enorme, & communi pacem facientium voto non convenit. ergo qui vim intulerunt aliis non adjuvantibus pacis ruptæ tenebuntur. &
Pauf. IX. in eos bellandi jus erit, non in alios: contra quam Thebani aliquando contra Lacedæmoniorum socios dixerunt.

XXX. Si quid subditi per vim armatam faciunt sine jussu publico, videndum erit an privatorum factum publice probatum dici possit: ad quod tria requiri, scientiam, puniendi potentiam, & neglectum ex his quæ supra tractavimus, facile potest intelligi. Scientiam evincunt facta manifesta, aut denuntiata. Potentia præsumitur nisi defectio appareat. neglectum ostendit elapsum temporis spatium quale in quaque civitate ad crimina punienda sumi solet: Et talis neglectus decreto idem valet, nec aliter accipiendum quod ait apud Iosephum Agrippa, regem Parthum arbitraturum pacem rumpi, si subditi sui contra Romanos armati procedant.

Lib. II, c. XXI §. 2, & seq.

XXXI. Quæri sæpe solet an & hoc locum habeat, si cujus subditi non per se arma moveant sed aliis bellum gerentibus militent. Certe Cerites apud Livium se purgant, suos non publico consilio militasse. Eademque Rhodiensium fuit defensio. Et verius est, ut id quoque permittendum non sit, nisi probabilibus argumentis appareat actum aliud, ut nunc interdum fieri solet, exemplo veteri Ætolorum quibus pro jure erat, ἄγειν λάφυρον ἀπὸ λαφύρου, *ex omni præda prædam sumere.* cujus moris hanc vim esse ait Polybius: κἂν ἕτεροί τινες πολεμῶσι πρὸς ἀλλήλους, ὄντες Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, μηδὲν ἧττον ἐξεῖναι τοῖς Αἰτωλοῖς ἄνευ κοινοῦ δόγματος καὶ παρ' ἀμφοτέροις πολεμοῦσι τὴν χώραν ἄγειν τῶν ἀμφοτέρων. *Etiamsi non ipsi sed alii bellum gerant amici ipsorum aut socii, ut eo non minus*

L. VII. Gell. VII. c. 3.

Polyb. libro XVII.

*minus Ætolis liceat * citra publicum decretum utrique parti militare, & utrinque prædas agere.* Livius de iisdem: *Iuventutem adversus suos socios publica tantum auctoritate demta militare sinunt, & contraria sæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habent.* Olim Ethrusci negato Vejentibus auxilio, siqui suæ juventutis voluntarii, ad id bellum irent, non impediebant. *Liv. lib. v.*

XXXII. Rursum pax rupta censeri debet, non modo si toti corpori civitatis, sed & si subditis vis armata inferatur, nimirum sine nova causa. Nam ut omnes subditi tuti sint, pax initur: est enim pax actus civitatis pro toto, & pro partibus. Imo & si causa nova subsit, per pacem licebit se suaque defendere. Naturale enim hoc, ut ait Cassius, arma armis repellere: ideo abdicatum inter pares non est *L. vim vi. D. de vi & vi arm.* ut facile credatur. ulcisci autem aut oblata recuperare per vim non licebit, nisi postquam judicium erit negatum: Hæc enim res moram fert: illa non fert. At * si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium ac juri naturæ contrarium, ut quod faciunt, id credendi sint omnino facere rectoribus suis improbantibus, & in eos judicium postulari non possit, quales sunt qui piraticam exercent, ab his & res recuperare & ultionem exposcere licebit tanquam à deditis. At alios innocentes eo nomine armis impetere, id vero est contra pacem.

XXXIII. * Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit: sed his demum qui in pace comprehensi sunt, ut ostendimus cum Saguntinam controversiam examinavimus. Vrgent hoc Corinthii in oratione quæ est apud Xenophontem historiæ Græcæ sexto: *Lib. 11, c. xvi, §. 13.* πᾶσιν ὑμῖν πάντες ἡμεῖς ὠμόσαμεν *omnes nos vobis omnibus juravimus.* Quod si ipsi socii non pepigerint, sed alii pro ipsis, idem tamen statuendum erit, postquam satis constat, eos socios pacem ratam habuisse. nam quamdiu adhuc incertum est an ratam habere velint, hostium loco sunt. Aliorum sociorum ut & cognatorum & affinium, qui nec subditi *Cap. Conf. 690.* sunt nec in pace nominati, separata causa est, nec ad pacem ruptam vis in eos trahi potest. *Dec. conf. 531.* neque tamen sequitur ut & supra diximus bellum eo nomine suscipi non posse, sed id bellum erit ex nova causa.

XXXIV. Rumpitur & pax, ut diximus, faciendo contra id, quod in pace dictum est: sub faciendo autem comprehenditur & non facere quod & cum oportet.

XXXV. Neque admittam hic discrimen capitum pacis quæ majoris quæque minoris momenti sint. Satis enim magna ut serventur videri debent quæ pace comprehensa sunt. Bonitas tamen, maxime Christiana, leviores culpas, accedente præsertim pœnitentia facilius condonabit, ut illud locum habeat,

Quem pœnitet peccasse, pœne est innocens. *Sen. Ag.*

Sed quo magis paci caveatur, consultum erit, * ut capitibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non *Vide supra lib. 11. c. xv. §. 15.* rumpat: aut ut arbitri prius adeantur, quam arma inferre liceat, quod erat in fœdere Peloponnesiaco, memorante Thucydide. *Lib. vii.*

XXXVI. Et plane sentio id actum videri, si quà specialis pœna

 adjecta

adjecta sit: non quod nesciam posse ita contrahi, ut electio sit ejus cui facta est injuria, pœnam malit, an à transactione recedere, sed quod negotii natura hoc, quod dixi potius, requirat. Illud quidem constat & jam supra dictum à nobis est, & historiæ auctoritate probatum, pacem non rumpere, qui pactis simpliciter factis posterior non stat: neque enim tenebatur nisi sub conditione.

Lib. III, c. XIX, §. 14.

XXXVII. Quod si necessitas aliqua in causa sit quo minus pars una impleat id quod promissum est, puta si res perierit, aut ablata sit, aut factum redditum sit aliquo eventu impossibile, pax quidem rupta non censebitur: nam ut diximus, non solet illa pendere à conditione casuali. Sed alter optabit, an expectare malit, si qua spes sit, impleri promissum serius posse, an æstimationem accipere, an mutuis præstationibus isti capiti respondentibus aut æquum valentibus liberari.

XXXVIII. Certe etiam post læsam fidem integrum est innocenti pacem servare, sicut Scipio fecit, post multa Carthaginiensium perfida facta, quia contra obligationem faciendo nemo se obligationi eximit: &, si additum est, ut tali facto pax rupta habeatur, adjectum id censeri debet in commodum innocentis duntaxat, si eo uti velit.

Vide supra hoc libro c. XIX, in tract.

XXXIX. Postremo diximus, pacem solvi faciendo id, quod specialis pacis natura repudiat.

XL. Sic quæ contra amicitiam sunt, rumpunt pacem, quæ sub amicitiæ lege contracta est: quod enim inter cæteros solius amicitiæ officium exigeret, hic etiam pacti jure præstandum est. Et huc, non vero ad quamvis omnino pacem (est enim & fedus non amicitiæ causa, ut nos Pomponius docet) refero multa quæ de injuriis non armatis, & contumelia à legum peritis dissertari solent, & præcipue illud Tullii: *Post reditum in gratiam siquid est commissum, id non neglectum sed violatum putatur, nec imprudentiæ sed perfidiæ assignatur.* Sed hic quoque detrahenda quantum fieri potest facto invidia. Itaque personæ quamvis conjunctæ aut subditæ facta injuria, ipsi qui cum pax inita est facta non censebitur, nisi aperte ad ipsius sugillationem facta sit, quam naturalem æquitatem in servis atrociter læsis sequuntur leges Romanæ: & adulterium aut stuprum libidini potius quam inimicitiæ imputabitur: & invasio rei alienæ novæ potius cupiditatis reum faciet, quam fidei læsæ. Atroces sane minæ nulla nova causa præcedente cum amicitia pugnant: & huc referam arces in finibus structas, non tuendi sed nocendi causa, & insolitam copiarum conscriptionem, si justis satis indiciis appareat in non alium hæc, quam in eum qui cum pax facta est, comparari.

l. Postliminii. D. de capt.
Pro Gabin.
l. item si cui, D. de injur. Instit. §. servus eod. tit.
Alex. II. Cons. n. 3.

XLI. * Subditos singulos qui ex altera ditione in alteram migrare volunt suscipere, non est contra amicitiam. Neque enim naturalis tantum sed & favorabilis est ista libertas ut alibi diximus. Eodem loco pono perfugium exsulibus datum. Nam in exsules ut ex Euripide diximus alibi nullum jus civitati, Perseus apud Livium recte: *Quid attinet cuiquam exsilium patere si nusquam exsuli futurus est locus?* Aristides Leuctrica secunda δέχεσθαι τοὺς ἱκετεύοντας vocat κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων:

L. II, c. V, §. 24.
L. XLII.

ἀνθρώποις: *commune jus hominum exsules recipere.* Plane * oppida aut magnos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciant, recipere non licet, ut alibi diximus: neque magis eos qui ex sacramento aut aliter ministerium aut servitutem debent. De his autem qui belli sorte servi sunt idem introductum gentium jure apud quosdam populos supra memoravimus. Sed & de his qui exsules non acti pœnam justam effugiunt dedendis egimus alibi. *L. II. c. XXI. §. 3. & seq.*

XLII. Sortis aleæ subjici belli exitus licite non semper potest, sed tum demum quoties de re agitur in quam plenum habemus dominium. Nam ad subditorum vitam, pudicitiam, & similia tuenda civitas, & ad bonum civitatis tuendum rex arctius obligatur, quam ut omittere possit eas rationes, quæ ad sui & aliorum tutelam maxime sunt naturales. Attamen si vera æstimatione qui injusto bello impetitur, tanto sit inferior ut resistendi nulla spes sit, videtur sortem offerre posse, ut certum periculum incerto evadat. hoc enim est de malis minimum.

XLIII. Sequitur valde agitata quæstio de præliis quæ definito numero condicuntur belli finiendi causa, puta inter singulos utrinque ut Æneam & Turnum, Menelaum & Paridem; inter binos utrinque ut inter Ætolos & Eleos; inter ternos utrimque ut inter Horatios Romanos & Curiatios Albanos; inter tricenos utrimque ut inter Lacedæmonios & Argivos. *Pauf. v.* Si jus gentium externum tantum spectamus non est dubitandum quin per idipsum talia certamina sint licita: hostium enim cædem id jus indiscrete permittit. Quod si vera esset veterum Græcorum, Romanorum & aliarum gentium opinio, quemque vitæ suæ esse summo jure dominum, jam & interna justitia talibus præliis non deesset. Sed hanc sententiam rectæ rationi ac Dei præceptis pugnare aliquoties jam diximus. *Lib. II. c. XIX. §. 5. & XXI. §. 1.* In proximi caritatem peccare eum qui ob res quibus carere possumus retinendas hominem occidit alibi ostendimus & ratione & sacrorum oraculorum auctoritate. *Lib. II. c. I. §. 12. & seq.* Addemus nunc, & in se, & in Deum peccare, qui vitam sibi à Deo pro magno beneficio concessam tam vili æstimat. Si res bello digna agitur ut multorum innocentium salus, pro ea totis viribus nitendum est. Condicto certamine uti tanquam testimonio bonæ causæ aut judicii divini instrumento, vanum est & à vera pietate alienum. *Th. II. 2. q. 95. art. 8. & ibi Cajet.* Vna res est quæ tale certamen justum ac pium potest reddere ex una duntaxat parte, si alioqui omnino expectandum sit, ut qui injustam causam fovet, victor sit futurus cum magna innocentium strage. nihil enim ei imputandum est qui mavult ea ratione certare quæ spem ipsi maxime probabilem ostentat. *Cajet. d. l.* Sed & hoc verum est quædam quæ non recte fiunt, ab aliis tamen recte, non probari, sed permitti, ut graviora mala, quæ aliter vitari non possunt, vitentur. quomodo multis in locis tolerantur & improba fœnora, & impudicitiam professæ mulieres. Quod ergo supra diximus cum de præveniendo bello ageretur, si duo quos inter de regno controversia est, parati sint inter se armis cernere, pati id posse populum, ut major calamitas cæteroqui imminens evitetur, idem & cum de bello finiendo agitur dicendum erit. * Quomodo Assy- *L. II. c. 23.* *Ægid. Regius disp. 32. dub. 2. n. 18.*

rium regem Cyrus provocavit, & apud Dionysium Halicarnassensem Metius ait, non iniquum fuisse * ut ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent, si de ipsorum non de populorum potentia aut dignitate controversia fuisset. Sic * Heraclium Imperatorem cum Cosroæ filio Persarum regis, pugnasse singulari certamine legimus.

Lib. III.

XLIV. Cæterum qui sic in prælii exitum conjiciunt controversiam, sibi quidem jus si quod habent adimere possunt, non & alteri qui non habet dare, in illis quidem regnis quæ in patrimonio non sunt. Itaque ut valeat pactio & populi & si qui jam nati jus ad successionem habent consensum necesse est accedere; in feudis non liberis etiam domini sive senioris.

XLV. Sæpe in talibus præliis quæri solet uter pro victore sit habendus. Victi non possunt videri nisi qui aut omnes occubuerunt aut in fugam dati sunt. Sic * in fines se aut oppida recipere apud Livium victi signa. Apud tres nobiles historicos Herodotum, Thucydidem, Polybium tres proponuntur de victoria controversiæ, quorum primum ad condictum certamen pertinet. Sed siquis recte advertat, inveniet omnibus illis præliis sine vera victoria discessum. Nam Argivi non fugati ab Othryade sed nocte superveniente abierant, victores se rati & id suis renuntiaturi. Neque Corinthios fugaverant Corcyræi, sed Corinthii cum fœliciter pugnassent, Atheniensium classem validam conspicati nullo cum Atheniensibus virium periculo facto cessim ierant. Philippus vero Macedo Attali quidem navem à suis desertam ceperat, at classem nihil minus quam fugaverat: Itaque ut Polybius notat magis pro victore se gerebat quam victorem se sentiebat. Illa vero, spolia legere, * cadavera ad sepulturam concedere, prælio iterum lacessere, quæ & dictis locis & apud Livium aliquoties reperias ut signa poni victoriæ, per se nihil probant, nisi quatenus cum aliis indiciis valent ad docendam hostium fugam. Et certe qui loco cessit in dubio magis est ut fugisse credatur. At ubi victoriæ firma argumenta non sunt, res manet eo loco quo ante prælium fuit: & aut ad bellum, aut ad novas pactiones veniendum est.

Lib. III. Herod. I. Thuc. I. Lib. XVI. Libro XXIX, XL.

XLVI. Arbitrorum Proculus nos docet duo esse genera, unum ejusmodi ut sive æquum sive iniquum parère debeamus, quod observatur, ait, cum ex compromisso ad arbitrum itum est; alterum ejusmodi ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, cujus generis exemplum habemus in Celsi responso: *Si libertus*, inquit, *ita juraverit dare se quot operas patronus arbitratus sit, non aliter ratum fore arbitrium patroni quam si æquum arbitratus sit.* Sed hæc jurisjurandi interpretatio, ut Romanis legibus induci potuit, ita verborum simplicitati per se spectatæ non convenit. Illud tamen verum manet utrovis modo arbitrum sumi posse, aut ut conciliatorem tantum, quales Athenienses inter Rhodios & Demetrium fuisse legimus, aut ut cujus dicto parendum omnino sit. Et hoc est genus de quo nos hic agimus, & de quo nonnulla supra diximus cum de cavendi belli rationibus loqueremur. Quanquam vero etiam de talibus arbitris in quos compromissum

L. societatem. D. pro socio. Si libertus, D. de op. lib. Lib. II, c. XXII.

miſſum eſt lex civilis ſtatuere poſſit, & alicubi ſtatuerit, ut ab iis provocare & de injuria queri liceat, * id tamen inter reges ac populos locum habere non poteſt. Nulla enim hic eſt poteſtas ſuperior quæ promiſſi vinculum aut impediat, aut ſolvat. Standum ergo omnino ſive æquum, ſive iniquum pronuntiaverint, ita ut Plinii illud huc recte aptes: *ſummum quiſque cauſæ ſuæ judicem facit, quemcunque eligit.* Aliud enim eſt de arbitri officio, aliud de compromittentium obligatione quærere. *Praf. nat. hiſt.*

XLVII. In arbitri officio ſpectandum, an electus ſit in vicem judicis, an cum laxiore quadam poteſtate quam arbitri quaſi propriam vult Seneca cum dicit: *melior videtur conditio cauſæ bonæ ſi ad judicem quam ſi ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit. Hujus libera & nullis adſtricta vinculis religio & detrahere aliquid poteſt, & adjicere, & ſententiam ſuam non prout lex aut juſtitia ſuadet, ſed prout humanitas & miſericordia impulit regere.* *Lib. II de benef. c. 7.* Ariſtoteles quoque ἐπιεικοῦς, id eſt æqui & commodi hominis eſſe ait, εἰς δίαιταν μᾶλλον ἢ εἰς δίκην βούλεσθαι ἰέναι, *malle ire ad arbitrum, quam in jus,* rationem adjiciens, ὁ γὰρ διαιτητὴς τὸ ἐπιεικὲς ὁρᾷ· ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον· καὶ τούτου ἕνεκα διαιτητὴς εὑρέθη ὅπως τὸ ἐπιεικὲς ἰσχύῃ: *Nam arbiter id quod æquum eſt, reſpicit: judex legem: imo arbiter ejus rei cauſa repertus eſt ut valeret æquitas.* *Rhet. I, c. 19.* Quo in loco æquitas non proprie ſignificat ut alibi partem illam juſtitiæ, quæ legis ſonum generalem ex mente auctoris adductius interpretatur (nam hæc & judici commiſſa eſt) ſed omne id quod rectius fit quam non fit, etiam extra juſtitiæ proprie dictæ regulas. Sed tales arbitri, ſicut inter privatos & ejuſdem imperii cives frequentes ſunt, & ſpecialiter Chriſtianis commendantur ab Apoſtolo Paulo, 1 Cor. VI, ita in dubio non debet tanta poteſtas conceſſa intelligi: in dubiis enim quod minimum eſt ſequimur: præcipue vero id locum habet inter ſummam poteſtatem obtinentes, qui cum judicem communem non habeant, arbitrum cenſendi ſunt adſtrinxiſſe iis regulis quibus judicis officium adſtringi ſolet.

XLVIII. Illud tamen obſervandum eſt, arbitros lectos à populis aut ſummis poteſtatibus * de principali negotio pronuntiare debere, non de poſſeſſione. nam poſſeſſoria judicia juris civilis ſunt: Iure gentium poſſidendi jus dominium ſequitur. Ideo dum cauſa cognoſcitur nihil eſt innovandum, tum ne præjudicium fiat, tum quia difficilis eſt recuperatio. Livius in hiſtoria diſceptatorum inter populum Carthaginienſem & Maſiniſſam: *Legati,* inquit, *jus poſſeſſionis non mutarunt.*

XLIX. Alterius generis eſt arbitri ſumtio cum quis ipſi hoſti de ſe arbitrium permittit, quæ eſt deditio pura, ſubditum faciens eum qui ſe dedit, ei vero cui fit deditio ſummam deferens poteſtatem. ἐπιτρέπειν περὶ καθ' αὑτῶν dicunt Græci. Sic Ætolos in ſenatu rogatos legimus, permitterentne de ſe arbitrium populo Romano. *Livius lib. XXXVII.* Conſilium L. Cornelii Lentuli apud Appianum circa finem belli Punici ſecundi de re Carthaginienſium hoc erat: *Permittant,* inquit, *Carthaginienſes ſe arbitrio noſtro ut victi ſolent, & multi ante hæc fecerunt: videbimus deinde nos, & ſi quid fuerimus largiti habebunt nobis gratiam: neque* *Lib. XIV.*

enim fedus dicere poterunt. permultum autem interest. Quamdiu federa cum illis inimus, ut ea rumpant, semper aliquid causabuntur, tanquam lesi adversus aliquam federis partem. Nam quia multa sunt dubia interpretationis, patet semper perplexandi materia. At ubi ut deditis abstulerimus arma, corpora ipsa acceperimus in potestatem, tum demum intelligent nihil se habere proprium, demittent animos, & quodcunque à nobis acceperint, id tanquam de alieno datum libentibus animis accipient. Sed hic quoque distinguendum est, quid victus pati debeat, & quid victor jure, quid etiam salvo omni officio facere possit, quid denique eum maxime deceat. Victus post deditionem nihil non patien[illegible]n habet. quippe jam subditus, & si jus belli externum respicimus, eo in loco ut ei nihil non eripi possit, etiam vita, etiam libertas personalis, multo magis bona non publica tantum, sed & singulorum. Ætoli, inquit alio loco Livius, *permisso libero arbitrio, ne in corpora sæviretur metuebant.* Citavimus alibi: *ubi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus mulctari eos velit, ipsius judicium atque arbitrium est.* Eodem illud Livii pertinet: *Romanis mos vetustus erat, cum quo nec federe nec æquis legibus jungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque dedidisset, obsides accepti, arma ademta, præsidia urbibus imposita forent.* Etiam occidi licite interdum deditos ostendimus.

Libro XXXVII.
Lib. III. c. VIII, §. 4.
Lib. VI, II.
Lib. III, c. XI, §. 18.

L. At victor nequid injuste faciat, spectare primum debet, ne quem occidat, nisi id suo facinore meritum. sic & ne cui quicquam auferat nisi in justam pœnam. * Intra hunc autem modum, quantum securitas patitur, ad clementiam & liberalitatem propendere semper honestum est, interdum pro circumstantiis etiam ex morum regula necessarium. Diximus alibi bellorum egregios fines quoties ignoscendo transigitur. Nicolaus Syracusanus apud Diodorum: παρέδωκαν ἑαυτοὺς μετὰ τῶν ὅπλων πιστεύσαντες τῇ τοῦ κρατοῦντος εὐγνωμοσύνῃ· διόπερ οὐκ ἄξιον αὐτοὺς τῆς ἡμετέρας ψευσθῆναι φιλανθρωπίας. *tradiderunt se cum armis confisi clementia victoris: quare indignum foret eos decipi spe nostra humanitatis.* Postea: τίς Ἑλλήνων τοὺς παραδόντας αὐτοὺς καὶ τῇ τοῦ κρατοῦντος εὐγνωμοσύνῃ πιστεύσαντας ἀπαραιτήτου τιμωρίας ἠξίωσε. *Quis unquam Græcorum eos qui se clementiæ victoris permitterent, indeprecabili supplicio puniendos censuit?* Et Cæsar Octavius apud Appianum, L. Antonium qui se deditum venerat alloquens, σπονδὰς μὲν πέμπων ἔτυχες ἂν ἠδικημένου καὶ νενικηκότος. ἐπιτρέψας δὲ σεαυτόν τε καὶ τοὺς φίλους ἐπιτρέψαι ἡμῖν καὶ τὸν στρατὸν, ἀφαιρεῖ μὲν πᾶσαν ὀργὴν, ἀφαιρεῖ δὲ καὶ τὴν ἐξουσίαν ἣν σπενδόμενος ἂν ἔδωκας (male editur ἴδωκας) ὑπ' ἀνάγκης. συμπέπλεκται γὰρ οἷς ἄξιον ὑμᾶς παθεῖν τὸ πρέπον ἐμοὶ δίκαιον εἶναι ποιεῖν. ὃ δὴ προθήσομαι. *Si ad federa paciscenda venisses, sensisses me & victorem & injuria affectum. nunc cum te & amicos & exercitum arbitrio nostro permittis, demis mihi iram, demis & eam potestatem quam in federe coactus esses concedere. Nam cum eo quod vos dignum est pati, simul jam & alterum spectandum est, quid me facere par sit: atque hoc præferam.* Occurrit sæpe in Romanis historiis locutio tradere se in fidem, tradere in fidem & clementiam. Sic apud Livium lib. XXXVII: *Legationes finitimas tradentes in fidem civitates suas benigne audivit.* Lib. XLIV: *Paulo, ut se suaque in fidem & clementiam populi Romani permitteret, contendente*, ubi de

Lib. III, c. XV, in fine.
Lib. XIII.

rege

rege Perseo sermo est. sciendum autem est his verbis nihil aliud quam deditionem meram intelligi: neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victoris cui se victus committit. * Nobilis est apud Polybium & Livium historia de Phanea Ætolorum legato, qui in oratione ad Manium consulem eo prolapsus est ut diceret: *δέδοκται τοῖς Αἰτώλοις σφᾶς αὐτοὺς ἐγχειρίζειν εἰς τὴν ῥωμαίων πίστιν.* *Ætolos* (ita vertit Livius) *se suaque fidei populi Romani permittere.* Cumque percunctanti Consuli iterum id affirmasset, postulasse Consulem, ut quidam belli incentores sibi sine mora dederentur. Cum Phaneas excepisset, non in servitutem sed in fidem tuam nos tradimus, & quod imperaretur non esse moris Græcorum, respondisse Consulem nihil se curare quid Græci esset moris: se more Romano imperium habere in deditos suo decreto, & catenis vinciri legatos jussisse. In Græco est: *περὶ τοῦ δέοντος καὶ καθήκοντος ποιεῖτε λόγον δεδωκότες ἑαυτοὺς εἰς τὴν πίστιν*: *De officio & decoro hic disputatis cum jam vos fidei nostræ permiseritis?* Ex his verbis apparet quantum impune & non violato gentium jure facere possit is, in cujus fidem populus aliquis se permisit. Neque tamen hac potestate usus est Romanus Consul, sed & legatos dimisit, & Ætolorum concilio de integro deliberandi fecit potestatem. Sic populus Romanus Faliscis respondisse legitur, edoctum se, Faliscos se non potestati sed fidei Romanorum commisisse: & de Campanis legimus eos non federe sed deditione in fidem venisse. Ad officium vero ejus, cui facta est deditio, non male retuleris Senecæ illud: *Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex æquo & bono judicat, & absolvere illi licet, & quanti vult taxare litem.* Neque referre existimo an dedens se dicat se dedere alterius sapientiæ, an moderationi, an misericordiæ. hæc enim omnia blandimenta sunt; res manet ut victor arbiter fiat.

Livius libro XXXVI. — *Val. Max. lib. VI, c. 4.* — *Livius libro VIII.* — *L. II, de Clem. 7.*

LI. Sed sunt tamen & deditiones conditionatæ, quæ aut singulis consulunt, ut quibus vita salva, aut corporum libertas, aut & quædam bona excipiuntur; aut etiam universitati, quarum nonnullæ etiam mixtum quoddam imperium possunt inducere, de quo egimus alibi. *Lib. I. c. III. §. 17.*

LII. Accessiones pactionum sunt obsides & pignora. * Obsides diximus dari aut sua voluntate, aut ejus qui imperium habet. nam in summo civili imperio comprehenditur & jus in actiones subditorum, ut in bona. Sed civitas aut ejus rector tenebitur illud incommodum ei qui patitur, aut proximis repensare; & si plures sint, quorum quis obses eat reipublicæ nihil intersit, danda opera videtur ut sorte res dirimatur. In vasallum, nisi idem subditus sit, jus hoc feudi dominus non habet: neque enim reverentia & obsequium, quæ debet, huc usque pertingunt.

LIII. Interfici obsidem posse diximus per jus gentium externum. non etiam interno jure nisi par ipsius culpa accedat. Servi quoque non fiunt: imo & jure gentium bona habere & hæredibus relinquere possunt, quanquam Romano jure cautum est ut bona eorum in fiscum cogantur. *L. Divus. D. de jure fisci.*

LIV. An fugere obsidi liceat quæritur? & constat non licere, si

ab initio aut postea quo laxius haberetur, fidem dederit. Alioqui videtur non is animus fuisse civitatis obligandi civem ne aufugeret, sed hosti dandi facultatem qualis vellet custodiæ. Et sic defendi potest Clœliæ factum. Sed etsi ipsa nihil peccaverat, civitas tamen recipere & retinere obsidem non poterat. Sic Porsenna: *Si non dedatur obses pro rupto se fœdus habiturum.* Deinde: *Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt.*

Liv. lib. II.

L V. Odiosa autem est obsidum obligatio, tum quia libertati inimica, tum quia ex facto alieno venit. Ideoque stricta interpretatio hic locum habet. quare in unam causam dati in aliam retineri non poterunt, quod ita intellige si aliud quid sine obsidum accessione promissum sit. At si in alia causa fides jam violata sit, aut contractum debitum, jam poterit obses retineri, non ut obses, sed eo gentium jure quo subditi ex facto imperantium detineri possunt, κατ' ἀνδροληψίαν; quod ipsum tamen ne fiat caveri poterit, adjecto pacto de reddendis obsidibus ubi id cujus nomine dati erunt impletum erit.

Vide supra l. v. III. c. II.

L V I. Qui obses datus est tantum ut alterum captivum, aut obsidem redimat, eo mortuo liberatur. nam in illo dum moritur jus pignoris exstinctum est, ut in captivo redemto dixit Vlpianus. quare sicut in Vlpiani quæstione pretium non debetur, quod in personæ locum successit, ita nec hic persona manebit obligata, quæ personæ vicaria facta est. Sic Demetrius à Senatu Romano non inique postulabat dimitti, ὡς Ἀντιόχῳ μὲν ἀντιδοθεὶς, Ἀντιόχου δ' ἀποθανόντος, inquit Appianus: Iustinus ex Trogo: *Demetrius, qui obses Romæ erat, cognita morte Antiochi fratris senatum adiit, obsidemque se* (malim legere *obsidem in,uiens se*, ut cohæreat oratio) *vivo fratre venisse, quo mortuo cujus obses sit ignorare.*

L. si patre. D. de capt.

Syr. Lib. XXXIV.

L V I I. Rege autem qui fedus fecit mortuo an teneatur adhuc obses, pendet ab eo quod alibi tractavimus, an fœdus habendum sit personale an reale. nam accessoria non possunt efficere ut in principalium interpretatione à regula recedatur. ejus autem naturam & ipsa sequi debent.

L. II, c. XVI, §. 18.

L V I I I. Obiter hoc addendum est, obsides interdum non accessionem esse obligationis, sed revera partem principalem, ut cum quis ex contractu factum promittit non suum, & quia eo non præstito tenetur ad id quod interest, ejus vice obsides obligantur, quam fuisse videri sententiam Caudinæ sponsionis diximus alibi. Non dura tantum, sed & iniqua est sententia existimantium, obsides etiam sine consensu suo alterum ex facto alterius posse obligari.

L. II, c. XV, §. 18. Alb. Gent. l. II, c. 19.

L I X. Pignora quædam communia habent cum obsidibus, quædam propria. Commune, quod & ex alio jam debito retinentur, nisi obstet data fides: proprium quod quæ de iis est pactio, non tam stricte sumitur, quam illa de obsidibus: neque enim æquale est odium. Res enim natæ sunt ut teneantur, non & homines.

L X. Illud alibi quoque diximus, nullum tempus id efficere posse ne luitio sit pignoris si id præstetur pro quo pignus suppositum est. Nam qui actus causam veterem & notam habet, non creditur ex nova procedere. Ideo patientia debitoris veteri contractui non derelictioni

Lib. II, c. IV, §. 17.

ctioni imputatur, nisi certæ conjecturæ aliam interpretationem exprimant: ut si quis luere cum vellet, impeditus id silentio transmisisset tanto tempore, quod ad consensus conjecturam sufficere possit.

Annotata ad Caput XX.

R*Egis igitur hoc erit*] Mariana. XXI, I. §. II.

De rege captivo] Vide Guicciardinum lib. XVI. & lib. XVIII, non semel. §. III.

Non quidem jus totum] Arumæus in aureæ Bullæ discursu: *Rudolfus. Palatinus metu in Angliam profugerat, Henricus Moguntinus à Treverensi vi erat ejectus. Electuram tamen eo non perdidere.*

Pacemne facere poterit] Lucanus

Vejos habitante Camillo
Illic Roma fuit.

Vide Chassanæum de Gloria Mundi, parte V, consid. 89.

Quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est: quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet] Vide Reinking. lib. I, Classe III, c. 5, Num. 30. Vide & supra lib. II, c. XIV, §. 7, & 12. §. VI.

Res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis] Gail. II, obs. 57. §. VII.

Ut quarum rerum turbata bello possessio est ex formula juris antiqui componatur] Vide Parutam Lib. V. §. XI.

Transfugas jure belli recipimus] Supra hoc libro cap. I, in fine. in pace convenire & hoc solet, ne transfugæ recipiantur. Vide pacem Iustiniani cum Chosroe apud Menandrum Protectorem. §. XII.

Plataam retinuerunt] Locus hic est apud Thucydidem V. Præcesserat similis Lib. III: *μὴ ἀνάδοτος εἴη ἡ Πλαταιὰ, ὡς αὐτῶν ἑκόντων προσχωρησάντων. Ne reddenda sit Plataa, cùm ejus urbis homines sponte accesserint.* §. XIV.

De jure ad pœnas non æque] Gail. de arrestis c. XIV, n. 7. §. XVII.

Nomina regionum accipienda ex usu præsentis temporis.] Vide Guiccardinum Libro V. §. XXIII.

Verum non est, nisi improvisa necessitas impedimento fuerit] Vide Albertum Argentinensem. §. XXV.

Qui conditiones el cutus est] Plautus Persa: *Tua merx, tua indicatio est.* In hac re solet prior loqui is qui plus valet: Ut vero petantur conditiones, loqui prior solet qui est infirmior. Plutarchus Sulla: *τῶν δεομένων ἐστὶ τὸ πρότερον λέγειν. τοῖς δὲ νικῶσιν ἐξαρκεῖ τὸ σιωπᾶν. Eorum est prius loqui qui opus habent pace. Victori satis est tacere.* §. XXVI.

Pacem rumpunt non qui vim vi arcent, sed qui priores vim inferunt] Vide Ammianum Marcellinum initio libri XXIX, qui sic de Romanis: *Opera consulta retro cedentes, ne ferro violarent adversorum quenquam primi, & judicarentur discissi federis rei, ultima trudente necessitate congressi sunt.* Armenii in oratione ad Chosroen apud Procopium Persicorum II. *λύουσι μὲν γὰρ τὴν εἰρήνην οὐχ οἳ ἂν ἐν ὅπλοις γένωνται πρῶτοι, ἀλλ' οἳ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἁλοῖεν. Rumpunt pacem, non qui primi in armis sunt, sed qui federis tempore deprehenduntur insidiati alteris.* Apud eundem Vandalicorum II, Mauri. *λύουσι γὰρ τὰς σπονδὰς, οὐχ ὅσοι ἀδικούμενοι ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς* §. XXVIII.

ἐμφανῶς τὰς πίλας κατηγορῦντες ἀφίστανται, ἀλλ' ὅσοι ὑποσπόνδους ἔχειν ἀξιοῦντες τινας, εἶτα βιάζονται. καὶ τὸν πολέμιον σφίσι ποιοῦνται, οὐχ οἳ ἂν τὰ σφέτερα αὐτῶν κομιζόμενοι ἐφ' ἑτέρους χωρῶσιν, ἀλλ' ὅσοι τῶν ἀλλοτρίων ἐπιβατεύοντες εἰς κίνδυνον πολέμου καθιστῶσιν. Frangunt pacis federa, non qui injurtis affecti, palamque id dequesti ad alios se transferunt, sed qui quos federatos habere volunt violant: Deumque sibi faciunt hostem, non siqui rebus suis secum sumptis ad alios transeant, sed siqui aliena invadentes eorum dominos in belli pericula cogunt.

§. XXXI. *Ἄγειν λάφυρον ἀπὸ λαφύρου*] Plautus Truculento: *de præda prædam capio.*

Polybius] Vide eum & in Excerptis.

Citra publicum decretum] Idem de Hunnis Sabiris suo tempore narrat Agathias libro IV.

§. XXXII. *Si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium*] Ita Augustus judicavit contra Syllæum pro Herode. Iosephus XVI, 16.

§. XXXIII. *Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit*] Thuanus lib. LXV, anno CIƆ IƆ LXXVIII. Est &, quod huc pertineat, apud Haræum hoc Tomo II, historiæ Brabanticæ in anno CIƆ IƆ LVI.

§. XXXV. *Vt capitibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat*] Vide egregium exemplum in pace Iustiniani, Iustinianum inter & Chosroen. Menander Protector eam habet.

§. XXXVI. *Si qua specialis pœna adjecta sit*] Vt in Gotthorum pactis cum Francis. Vide Procopium Goth. I.

§. XLI. *Subditos singulos, qui ex altera ditione in alteram migrare volunt, suscipere non est contra amicitiam*] Solon: *γίνεσθαι πολίταις οὐ δίδωσι πλὴν τοῖς φεύγουσιν ἀειφυγίαν τὴν ἑαυτῶν, ἢ πανεστίοις Ἀθήναζε μετοικιζομένοις ἐπὶ τέχνῃ. Civium albo asscribi non sivit, nisi eos qui è sua patria in exsilium perpetuum rejecti essent, aut cum omni familia artificii alicujus exercendi causa Athenas migrassent.* Perseus apud Appianum in Excerptis Legationum num. 25: *κοινῷ γε πάντων ἀνθρώπων νόμῳ, καθὰ καὶ ὑμεῖς τοὺς ἑτέρων φυγάδας ὑποδέχεσθε. Feci hoc communi hominum jure quomodo & vos alibi ejectos suscipitis.* Commune hoc jus pactis firmari aut adstringi solet. Vide pacem Antiochi apud Polybium Exc. Leg. n. 35. & apud Livium: pacem inter Romanos & Persas apud Menandrum Protectorem: Simlerum de Helvetiorum inter se pactis. *Aradii, regibus Syriæ inter se certantibus, obtinuere, ut fugientes suscipere possent, sed non emittere.* Testatur id Strabo XVI.

Oppida aut magnos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciant, recipere non licet, ut alibi diximus] Libro II, cap. V, §. 24. Vide & Bizarum libro XII.

§. XLIII. *Quomodo Assyrium regem Cyrus provocavit*] Et multo ante Hyllus Eurystheum. Vide Euripidem Heraclidis.

Vt ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent] Hoc Adrianopolitæ respondebant Mahumeti de ipso & Musa Zelebe. Leunclavius lib. XI. Sic Cunibertus Langobardorum rex Alachin provocat. Paulus Warnafredi lib. V. Sic de Chersonis castro Pharnacus cum Sauromato pugnare volebat, ne multitudo ob ipsorum controversiam periculis objiceretur. Narrat Constantinus Porphyrogenneta capite de Castro Chersonis. Vide exemplum singularis certaminis

minis de regno apud Pontanum historia Danica: & quæ de provocationibus inter Carolum V imperatorem, & Franciscum primum Galliæ regem narrant historici.

Heraclium] Vide Aymoinum libro IV, cap. 21, & Fredegarium c. 64.

Vter pro victore sit habendus] Ennius. §. XLV.

Qui vicit non est victor nisi victus fatetur.

Vide Scaligerum ad illud Festi, *herbam do.*

In fines se aut oppida recipere apud Livium victi signa] Et apud Guiccardinum lib. II.

Cadavera ad sepulturam concedere] Plutarchus Agesilao. ὡς δ' ἔπεμψαν οἱ πολέμιοι νεκρῶν ἀναίρεσιν αἰτοῦντες, ἐσπείσατο, καὶ τὴν νίκην οὕτως ἐκβεβαιωσάμενος εἰς Δελφοὺς ἀπεκομίσθη. *Postquam autem hostes misere ut mortuos tollere liceret, concessit, eoque modo victoriæ testimonium adeptus, Delphos abiit.* Idem Nicia: καίτοι κατὰ νόμον τινὰ καὶ συνήθειαν οἱ νεκρῶν ὑποσπόνδων λαβόντες ἀναίρεσιν, ἀπολέγεσθαι τὴν νίκην καὶ τρόπαιον ἱστάναι τοὺς τούτων τυχόντας οὐκ ἔνθεσμον ἦν. *Quanquam more & instituto recepto qui mortuos deportandos concessu acceperant, censebantur à se abdicasse victoriam, & qui id impetrassent eis jus non erat trophæa figendi.*

Id tamen inter reges & populos locum habere non potest] Mariana libro XXIX, 15. Bembus libro IV. Paces per arbitrum factas habes aliquam multas in Polonica historia Cromeri libris X, XVI, XVIII, XXI, XXIV, XXVII, XXVIII. Habes & in Danica Pontani libro II. confer quæ nos supra libro II, c. XXIII, §. 18. §. XLVI.

De principali negotio pronuntiare debere, non de possessione] Id Dux Sabaudiæ dicebat in controversia Saluciæ. Vide Serranum Henrico IV. §. XLVIII.

Intra hunc autem modum, quantum securitas patitur, ad clementiam & liberalitatem propendere semper honestum est] Vide nobile exemplum Ferdinandi Legionensium regis apud Marianam lib. XI, c. 15. Et repete quæ nos supra hoc libro cap. XI, §. 14, & 15. §. L.

Neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victoris cui se victus permittit] Polybius παρὰ Ῥωμαίοις ἰσοδυναμεῖ τό, τε εἰς τὴν πίστιν αὑτοὺς ἐγχειρίσαι καὶ τὸ τὴν ἐπιτροπὴν δοῦναι περὶ αὑτῶν τῷ κρατοῦντι. *Apud Romanos idem valent, se in fidem alicuius committere, & victori de se statuendi liberam facere potestatem.* Græci dicunt, ἐς δίκην σφᾶς αὐτοὺς παραδοῦναι, ut Thucydides Libro III. aut καθ' αὑτῶν ἐπιτρέπειν ἐξουσίαν, ut Diodorus Siculus Lib. XIV.

Nobilis est apud Polybium] in Excerptis legationum num. 13.

Obsides diximus dari] Hoc libro c. IV. §. 14. vide & caput II. §. 18. §. LII.

Civitas tamen recipere & retinere obsidem non poterat] vide Plutarchum in Publicola hac de re. Ad illud Virgilii, §. LIV.

Vinclis innaret Clælia ruptis.

vinculis federis ait Servius.

CAPVT

CAPVT XXI.

De fide manente bello, ubi de induciis, commeatu, captivorum redemtione.

Ann. XIV. & hist. III. VIII. Nic. SOlent & inter bellum à summis potestatibus concedi quædam, ut cum Virgilio & Tacito loquar, belli commercia, Homero *συνημόσυναι*, qualia sunt induciæ, commeatus, captivorum redemtio. Induciæ sunt conventio per quam bello manente ad tempus bellicis actibus abstinendum est. Bello inquam manente: nam, ut Cicero ait Philippica octava, inter bellum & pacem nihil est medium: Et bellum status est nomen, qui potest esse etiam cum operationes suas non exserit: Δοκεῖ ἐνδέχεσθαι καὶ καθεύδειν ἔχοντα τὴν ἀρετὴν ἢ ἀπρακτεῖν διὰ βίου, ait Aristoteles: *fieri potest ut virtute quis sit præditus, & aut dormiat, aut vitam agat, actione vacuam.* Idem alibi, οἱ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. *non ipsam amicitiam dissolvunt locorum intervalla, sed usum ejus.* Andronicus Rhodius: τὴν ἕξιν ἐνδέχεται ὑπάρχουσαν μηδὲν ἀποτελεῖν: *Habitus esse potest ita ut nihil operetur.* Eustratius ad sextum Nicomachiorum; ἡ ἕξις πρὸς τὴν ἁπλῶς δύναμιν ἐντελέχεια λέγεται: πρὸς δὲ τὴν ἐνέργειαν καὶ προαίρεσιν δύναμις, ὡς ἐν τῷ κοιμωμένῳ γεωμέτρῃ γεωμετρία. *Habitus potentiæ simpliciter dictæ ratione habita, actus dicitur: at ipsi actioni sive exercitio comparatus, vocatur potentia, ut ars mensoria in dormiente mensore.*

Horatius I. Sat. 3.

> * *Vt quamvis tacet Hermogenes cantor tamen atque*
> *Optimus est modulator: Et Alfenus vafer omni*
> * *Abjecto instrumento artis clausaque taberna*
> *Sutor erat.*

Sic ergo, ut & Gellius dixit, *non pax est inducia: bellum enim manet,*

pugna ceſſat. Et in panegyrico Latini Pacati legimus: *induciæ bella ſuſpendebant.* Quod eo dico ut ſciamus, ſi quid convenit, ut belli tempore valeat, id per inducias quoque valere, niſi manifeſte appareat non ſtatum ſpectari ſed ipſas functiones. Contra ſi quid de pace dictum erit, id induciarum tempore locum non habebit: quanquam Virgilius pacem ſequeſtram dixit, Servius ad eum locum pacem temporalem, ut & Thucydidis Scholiaſtes εἰρήνην πρόσκαιρον πόλεμον ὠδίνουσαν, Varro pacem caſtrorum, paucorum dierum, quæ omnes ſunt non definitiones ſed delineationes quædam eæque figuratæ. Qualis & illa Varronis qui cum inducias dixit bellorum ferias, potuerat & belli ſomnum dicere. Sic & ipſas forenſes ferias pacem vocavit Papinius: & ſomnum Ariſtoteles vinculum ſenſuum, quo exemplo & inducias belli vinculum recte dixeris. In M. Varronis autem expoſitione quam & Donatus ſequitur hoc [*Ad Ter. Eun. Act. I. Sc. I.*] recte reprehendit Gellius quod paucos dies adjecit, oſtendens ſolere & in horas dari, [*Lib. I. c. 21.*] addam ego & in annos etiam viginti, triginta, quadraginta, etiam centum: quarum apud Livium exempla: quæ & illam Pauli Iuriſconſulti definitionem redarguunt: *Induciæ ſunt cum in breve & in præſens tempus convenit, ne invicem ſe laceſſant.* [*L. poſtliminium, D. de captivis.*] Fieri tamen poterit, ut ſi appareat alicujus conventionis rationem unicam & per ſe moventem in ſolidum fuiſſe ceſſationem actuum bellicorum, ut tunc quod de pacis tempore dictum eſt, per inducias valeat, non ex vi vocis, ſed ex mentis certa collectione de qua alibi egimus. [*Lib III, c. 16. §. 20.*]

II. Videtur autem induciarum nomen non ab eo quod Gellius vult inde uti jam, nec ab endoitu id eſt introgreſſu, ut Opilius voluit, veniſſe, ſed quod inde, id eſt à certo tempore otium ſit, quomodo ἐκεχειρίαν Græci vocant. Apparet enim etiam ex Gellio & Opilio, [*Gell. XIX. c. VIII.*] veteribus per t, non per c, literam ſcriptum hoc nomen, quod nunc pluraliter profertur, olim haud dubie etiam ſingulariter. Vetus ſcriptura fuit indoitia; nam otium tunc oitium enunciabant à verbo oiti. quod nunc uti dicimus,* ſicut ex poina (nunc pœnam ſcribimus) fit punio, & ex Poino (qui nunc Pœnus) fit Punicus. Sicut autem ex eo quod eſt oſtia, oſtiorum, factum eſt nomen * Oſtia Oſtiæ: ſic ex indoitia indoitiorum, factum eſt indoitia, indoitiæ; deinde indutia, cujus ut dixi plurale nunc tantum in uſu eſt; olim, ut Gellius monuit, [*d. loco.*] etiam unitatis numero enuntiabatur. non longe abit Donatus cum [*Ad Ter. Eun*] inducias dictas vult quod in dies otium præbeant. Sunt ergo induciæ in bello otium, non pax: itaque accurate loquuntur hiſtorici qui narrant ſæpe, pacem negatam, inducias datas. [*Liv. Plut. Iuſtin.*]

III. Quare nec nova indictione opus erit: nam ſublato impedimento temporali ipſo jure ſe exſerit ſtatus belli non mortuus ſed ſopitus, ut dominium & patria poteſtas in eo qui à furore convaluit. [*Ang. l. ſi unus §. 1. D. de pactis. Mart. Laud. q. 29.*] Legimus tamen apud Livium ex fecialium ſententia finitis induciis indictum bellum: ſed nimirum iſtis non neceſſariis cautionibus oſtendere veteres Romani voluerunt, quantopere pacem amarent & quam juſtis de cauſis in arma traherentur. Innuit hoc ipſe Livius: [*Lib. IV.*] *Cum Vejentibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat,*

 inducis-

induciaque inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant: missi tamen feciales, nec eorum, cum more patrum jurati repeterent res, verba sunt audita.

IV. Tempus induciis asscribi solet aut continuum ut in centum dies, aut cum designatione termini ut usque calendas Martias. In priori ad momenta temporum facienda est numeratio: id enim naturæ convenit. nam quæ fit ad civiles dies computatio ex legibus aut populorum moribus venit. In altero genere dubitari solet utrum ad quem diem aut mensem aut annum dictum est duraturas inducias, is dies, mensis, annus exclusus an comprehensus intelligatur. Certe in rebus naturalibus duo sunt terminorum genera, intra rem, ut cutis terminus est corporis, extra rem, ut flumen terminus est terræ. Ad utrumque hunc modum etiam qui voluntate constituuntur termini constitui possunt. Magis autem naturale videtur * ut terminus sumatur qui pars sit rei: πέρας λέγεται τὸ ἔσχατον ἑκάστου, *terminus dicitur quod ultimum cujusque est*; inquit Aristoteles: nec usus repugnat. *si quis sic dixerit ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipse quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur.* Prædixerat Cæsari Spurina periculum quod non ultra Idus Martias proferretur. *Interpellatus ipsis Idibus, dixit * venisse quidem, sed non præteriisse. Quare multo magis sumenda est hæc interpretatio ubi temporis productio favorem in se habet, ut in induciis quæ humano sanguini parcunt. At vero à quo die mensura aliqua temporis incipere dicitur, is dies intra mensuram non erit: quia ejus præpositionis vis est discernete, non conjungere.

L. anniculus, D. verb. Signif.

Met. v. 17.

l. si quis, D. de verb. sig.

Suet. in Cæs. 5.

V. Illud obiter addam, inducias & siquid est simile, ipsos contrahentes statim obligare, ex quo contractus absolutus est: at subditos utrinque obligari incipere ubi induciæ acceperunt formam legis cui inest exterior quædam publicatio: qua facta statim quidem incipit habere vim obligandi subditos, sed ea vis, si publicatio uno tantum loco facta sit, non per omnem ditionem eodem momento se exserit, sed per tempus sufficiens ad perferendam ad singula loca notitiam. Quare si quid interea à subditis contra inducias factum sit, ipsi à pœnis immunes erunt. * neque tamen eo minus contrahentes damnum resarcire debebunt.

Bart. l. omnes pop. Pan c. 2. de const. & ibid. Fel. n. 7.

VI. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, ex ipsa definitione datur intelligi. Illiciti enim sunt omnes actus bellici: sive in personas: sive in res: id est quicquid vi fit adversus hostem: id enim omne per induciarum tempus fit contra jus gentium, ut in concione ad milites loquitur L. Æmilius apud Livium. Etiam quæ res hostium casu aliquo ad nos pervenerunt, eæ reddendæ erunt, etiamsi ante nostræ fuissent: quia quod jus externum attinet, ex quo hæc dijudicanda sunt, ipsorum sunt factæ: Et hoc est quod ait Paulus Iurisconsultus, induciarum tempore postliminium non esse, quia postliminium requirit ut antecedat jus bello capiendi: quod per inducias non est. Ire & redire ultro citroque, sed eo paratu qui periculum nullum ostenret, licet. Notatum hoc * à Servio ad illud Maronis, *Mixtique impune Latini*, ubi & hoc narrat obsessa urbe à Tarquinio inter Porsennam & Romanos factis induciis, cum ludi Circenses in urbe celebra-

lebrarentur, ingressos hostium duces curuli certamine contendisse & victores coronatos.

VII. Interius recedere cum exercitu quod Philippum fecisse legimus apud Livium, cum induciis non pugnat: nec reficere mœnia, nec militem conscribere, nisi quid specialius convenerit. Lib. XXXI. Frontinus l. II. c. 13.

VIII. Corruptis hostium præsidiis loca invadere quæ ipsi tenebant, haud dubie contra inducias est. talis enim acquisitio justa esse non potest, nisi ex jure belli. Idem habendum si qui subditi deficere ad hostem velint. Exemplum est apud Livium, lib. XLII: *Coronai & Haliartii favore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt præsidium petentes, quo se adversus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se ob inducias cum Romanis factas mittere non posse.* Apud Thucydidem libro quarto Brasidas Mendam civitatem ab Atheniensibus ad Lacedæmonios deficientem induciarum tempore recipit: sed additur excusatio, quia habebat quæ ipse vicissim Athenienses criminaretur. Derelicta sane occupare licet, dum vere derelicta, id est eo animo ne amplius sint quorum fuerant, non si incustodita, sive custodia ante inducias, sive factis induciis omissa sit. dominium enim manens injustam facit alterius possessionem. quo refellitur Belisarii adversus Gothos cavillatio, qui tali obtentu * loca præsidiis nudata per inducias invaserat. Proc. II Goth.

IX. Quæritur an qui vi majore impeditus quo minus recederet, intra fines hosticos deprehenditur postquam exierint induciæ, jus redeundi habeat. Si jus externum gentium respicimus, non dubito quin hic par sit ei qui cum in pace venisset bello repente exorto inter hostes fato suo deprehenditur, quem captivum manere ad pacem usque supra notavimus, neque justitia interna deest quatenus bona & actiones hostium pro debito civitatis obligantur, & in solutum capiuntur: nec magis hic quod queratur habet quam tot alii innocentes in quos bellorum mala recidunt. nec quæ de commissi causa circa merces tractantur adferri huc debent, nec quod apud Ciceronem est de inventione secundo, de nave rostrata vi ventorum in portum delata, quam ex lege quæstor publicari volebat. Ibi enim vis major à pœna liberat, hic proprie de pœna non agitur, sed de jure quod certo tantum tempore interquiescebat. Tamen quin talem remittere benignius, quin & generosius sit nullam habet dubitationem. Lib. III. c. 9. l. Cæsar. l. interdum. § fi propter. D. de public.

X. Sunt & quædam per inducias illicita, ob specialem conventionis naturam, ut si tantum sepeliendorum hominum causa datæ sint induciæ, nihil erit immutandum; sic * si obsessis datæ induciæ tantum ne oppugnentur, jam auxilia & commeatus admittere non licebit. nam cum tales induciæ alteri partium prosint, non debent interim ejus qui dedit causam duriorem facere. Interdum & convenit ne commeare liceat. * Interdum personis cavetur, non & rebus: Quo casu si ad res defendendas lædantur personæ, nihil contra inducias fiet: nam cum liceat res defendere, personarum securitas ad id quod principale est, non quod in alicujus consequentiam venit referendum est.

XI. Si fides induciarum à parte altera rumpatur, quin læso liberum

rum sit etiam sine indictione ad arma venire, frustra dubitatur. Nam capita conventionis insunt conventioni per modum conditionis ut paulo ante diximus. Reperias quidem in historiis exempla eorum qui sustinuerint in finem induciarum: Sed & bellum illatum Hetruscis & aliis quod contra inducias fecissent legas: quæ diversitas argumento est jus ita esse ut dicimus, sed eo jure uti vel non uti, in arbitrio esse ejus qui læsus est.

Libro hoc c. XIX. ¶. 19. & XX ¶. 36. Liv. lib. IX. & XI.

XII. Illud constat si pœna conventa poscitur, & persolvitur ab eo qui contra fecit, jam bellandi jus non esse. Ideo enim pœna solvitur, ut cætera salva maneant. Et contra si bellum moveatur, recessum à pœna censeri debet, quando optio data est.

XIII. Privata tamen facta non rumpunt inducias, nisi publicus actus accedat, puta imperii aut ratihabitionis, quæ etiam intelligitur accedere, si qui deliquerint nec puniantur nec dedantur: si non reddantur res.

XIV. Ius commeandi extra inducias privilegium quoddam est. quare in ejus interpretatione sequenda sunt quæ de privilegiis traduntur. Est autem hoc privilegium neque tertio noxium, neque danti admodum grave: ideo intra verborum proprietatem laxa magis quam stricta interpretatio admittenda est, eoque magis si non petenti datum beneficium, sed ultro oblatum sit; multoque magis, si ultra privatam publica quædam utilitas in negotio vertatur. Rejicienda ergo stricta interpretatio etiam quam ferunt verba, nisi alioqui absurdum aliquod sequeretur, aut eo ducant probabiles admodum voluntatis conjecturæ. Contra vero etiam extra proprietatem laxior interpretatio locum habebit, ut simile absurdum vitetur, aut ex valde urgentibus conjecturis.

Vide supra l. II. c. XVI. ¶. 12.

Can. in c. cum in cunctu, ¶. cum vero: de elect.

XV. Hinc colligimus datum militibus commeatum non ad medios tantum sed & summos duces porrigi: quia verbi proprietas admittit eam significationem, quanquam est & alia strictior. Sic nomine clericorum venit episcopus. Etiam qui in classibus sunt nautæ milites intelliguntur & omnes omnino qui sacramentum dixerunt.

l. I. ¶. I. D. de bon poss. ex test. mil.

XVI. In itu cautum & de reditu censetur, non hoc ex vi verbi, sed ut absurdum vitetur: neque enim inutile esse beneficium debet. Et abitus tutus intelligendus usque dum eo pervenerit ubi in tuto sit, unde * Alexandri fides accusata qui quibus abitum indulserat eos in ipso itinere jussit interfici. At cui abire datum, non & redire: sed nec cui venire concessum est mittere poterit: nec contra: sunt enim hæc diversa, nec extra verba exspatiari ratio cogit: ita tamen ut error etsi jus non det, à pœna certe si qua adjecta est relevet. Sed & cui venire permissum est, semel veniet, non iterum, nisi temporis adjectio aliam suppeditet conjecturam.

Diod. Sic. lib. XVII.

XVII. Patrem filius, uxor virum non sequitur, aliter quam in jure commorandi. nam morari solemus cum familia, peregrinari sine ea. Famulus tamen unus aut alter etiamsi expressus non sit comprehensus censebitur in eo, quem sine tali comitatu ire indecorum foret. nam qui aliquid concedit, concedit quæ necessario sequuntur. necessitas autem hic moraliter intelligenda est.

l. penult. de Precario.

Abbas c. quam sit. de Iudæis.

XVIII.

XVIII. Similiter bona non quævis comprehendentur, sed quæ solita sunt ad iter assumi.

XIX. Expresso comitum nomine non sunt intelligendi hi, quorum causa magis est odiosa, quam ipsius cui prospicitur. Tales sunt piratæ, latrones, transfugæ, desertores. Gentis expressum nomen in comitibus, satis ostendit facultatem ad alios non porrigi.

XX. Ius commeandi cum veniat ex vi potestatis, in dubio non exstinguitur morte concedentis, secundum ea quæ alibi diximus de regum & aliorum imperantium beneficiis. *Lib.* II.*c.*13.

XXI. Disputari solet de eo, quod dictum est, in hunc modum, quam diu voluero. Et verior est sententia eorum qui existimant durare beneficium tale etiam si novus volendi actus non intercedat, quia durare in dubio præsumitur, quod ad juris effectum sufficit; * non etiam ubi is qui concessit desiit posse velle, quod per mortem contingit. Persona enim sublata collabitur etiam illa præsumtio durationis, sicut accidens interitu substantiæ. *Canon. in c. si gratiosè, de Rescr. in* VI.

XXII. Commeandi autem securitas ei cui data est, debetur etjam extra territorium concedentis: quia datur contra jus belli quod per se territorio non includitur: ut alibi à nobis dictum est. *L.* III.*c.*4.

XXIII. Captivorum redemtio multum habet favoris, maxime apud Christianos, quibus lex divina hoc misericordiæ genus peculiariter commendat. *Captivorum redemtio, magnum atque præclarum justitiæ munus est:* verba sunt Lactantii. Ambrosio captivos redimere, maxime ab hoste barbaro, præcipua & summa liberaliras vocatur. Idem defendit suum & Ecclesiæ factum, * quod vasa ecclesiæ, etiam initiata, confregerint ut captivi redimerentur. *Ornatus*, inquit, *sacramentorum, redemtio captivorum est*, & multa alia in eandem sententiam. *Matt.* XXV. 36.39. *Lib.* VI. *Lib.* II *off. c.* 28. *L.* II.*c.*18.

XXIV. Quibus adducor ut non audeam indistincte probare leges illas quæ captivos redimi vetant quales apud Romanos fuisse legimus: *Nulli civitati viliores captivi quam nostræ*, ait in senatu Romano quidam. Eadem civitas Livio dicitur minime in captivos jam inde antiquitus indulgens. Nota est in hanc rem Horatii ode, ubi captivos redimere vocat conditiones fœdas & exemplum perniciem trahens: flagitio additum damnum. Sed quod Aristoteles in Laconum institutis reprehendit, idem in Romanorum culpari solet: nimis scilicet illa omnia directa ad res bellicas, quasi in illis solis salus civitatis consisteret. Atqui si rem humanitatis modo æstimamus, satius sæpe esset, jus quod bello petitur amitti, * quam plurimos homines, & quidem cognatos aut populares, relinqui in gravissimis ærumnis. Non videtur ergo lex talis justa, nisi appareat opus tali rigore ut majora aut plurimum mala alioqui moraliter inevitabilia caveantur. Nam in tali necessirate, cum ipsi captivi ex caritatis lege suam sortem patienter ferre debeant, potest hoc eis injungi, & aliis nequid contra faciant præcipi, secundum ea quæ de cive ob bonum publicum dedendo scripsimus alibi. *Livius libr.* XXII. *Ibid.* *Lib.* II.*c.* XXV.*s.* 3.

XXV. Non sunt quidem moribus nostris servi qui bello capiuntur: non dubitem tamen quin jus exigendi pretium redemtionis à

capto, possit ab eo qui captum tenet in alium transscribi: nam & incorporalia alienari natura patitur.

XXVI. Et potest idem pluribus debere pretium, si ab uno dimissus, pretio nondum soluto, captus sit ab alio: sunt enim diversa hæc debita ex diversis causis.

XXVII. Conventio de pretio facta rescindi non potest, eo quod captus intelligatur locupletior quam credebatur: quia jure gentium externo, de quo quærimus, nemo cogitur supplere, quod in contractu minus æquo pretio promisit, si dolus non intercessit; ut intelligi potest ex his quæ de contractibus supra à nobis explicata sunt.

L. II. c. 12. §. 26.

XXVIII. Ex eo quod diximus captivos nostros servos non esse, sequitur cessare illam acquisitionem universalem, quam accessionem esse domini in personam diximus alibi. Non alia ergo captori acquirentur quam quæ specialiter apprehenderit: quare siquid clam secum habet captivus, non erit acquisitum, quia nec possessum. Sicut Paulus Iurisconsultus contra Brutum & Manlium respondit, qui fundum possessione cepit, thesaurum quem in fundo esse nesciat, non cepisse: quia qui nescit nequeat possidere. Cui consequens est, ut res eo modo celata ad redemtionis pretium solvendum prodesse possit, quasi retento dominio.

L. III. c. VII. §. 4.

l. possideri. §. neratius [...] D. de acqu. poss.

XXIX. Quæri & hoc solet an pretium conventum, & ante mortem non solutum ab herede debeatur. Expedita mihi videtur responsio, si in carcere mortuus est, non deberi: promisso enim inerat conditio si liberaretur, mortuus autem non liberatur. Contra si mortuus est cum in libertate esset, deberi. Iam enim lucratus erat id pro quo promissum erat pretium. Plane fateor & aliter conveniri posse ut ab ipso contractus momento pure debeatur pretium, & captivus tantum retineatur, non jam ut jure belli captus, sed ut à se oppigneratus: Et contra pactum iniri posse, ut procedat pretii solutio, si die præstituto qui captus sit, liber vivat. Sed hæc ut minus naturalia non præsumuntur acta, nisi manifestis documentis.

XXX. Proponitur & illud an in carcerem redire debeat, qui dimissus est sub pacto ut faceret dimitti alterum, qui factum morte prævenerit. Diximus alibi factum tertii liberaliter promissum satis impleri, si nihil omittitur ex parte promissoris: at in onerosis obligari promissorem ad id quod tantundem valet. Sic ergo in proposita quæstione non tenebitur quidem dimissus reddere se custodiæ, neque enim id conventum fuit, neque tacite actum intelligi patitur favor libertatis, neque debebit lucrifacere libertatem, * sed ejus quod præstare non potest, æstimationem præstabit. Hoc enim naturali simplicitati congruentius, quam quæ in actione de præscriptis verbis & de condictione ob causam dati causa non secuta, Romani juris interpretes tradunt.

L. II. c. XI. §. 22. & XV. §. 16. Hoc libro c. XX. §. 58.

l. naturalis, §. 1. de præsc. verb. l. ult. D. de cond. ob caus. dati.

Anno-

Annotata ad Caput XXI.

VT *quamvis tacet Hermogenes*] Seneca de Beneficiis v.c.21 : *Est di- §. I.*
sertus etiam qui tacet.

Abjecto instrumento artis clausaque taberna
Sutor erat.

Seneca dicto jam loco : *Artifex est etiam cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt.*

Sicut ex poina (nunc pœnam scribimus) fit punio] vide Servium in x §. II.
Æneidos ad vocem *mœrorum.*

Oslia Ostia] Et ex ostrea, ostreorum, factum est ostrea, ostreæ.

Vt terminus sumatur qui pars sit rei] Baldus de statutis in verbo us- §. IV.
que. Bartolus in l. Patronus. D. de Legatis III. & l. Nuptæ. D. de Senatoribus. Archidiaconus in c. Ecclesias XIII. q. I. Hieronymus de Monte libro de Finibus c. 23.

Venisse quidem sed non præteriisse] Dion : πάρεστιν, οὐδέπω δὲ παρελήλυθεν. Appianus : πάρεισιν αἱ Εἰδοὶ, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασιν.

Neque tamen eo minus contrahentes damnum resarcire debebunt] ut de §. V.
Scione apud Thucydiden IV. Defendi itaque non potest quod ab Hispanis in Italia factum narrat Mariana XXVIII. 7.

A Servio] ad XI. Æneidos. §. VI.

Nisi quid specialius convenerit] ut apud Parutam lib. III. §. VII.

Loca præsidiis nudata] Portum, Centum cellas, Albanum. §. VIII.

Si obsessis data induciæ tantum ne oppugnarentur] ut à Totila Neapo- §. X.
litanis apud Procopium.

Interdum personis cavetur, non & rebus] Vide c. significavit. De Iudæis. De induciis cum exceptione locorum, exempla habes apud Procopium & Menandrum Protectorem.

Alexandri fides accusata] Plutarchus : Καὶ τοῦτο τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις §. XVI.
αὐτοῦ τὰ ἄλλα νομίμως καὶ βασιλικῶς πολεμήσαντος ὡς κηλὶς πρόσεστιν. *Hæc velut macula adhæsit bellicis actionibus regis, cætera in bello agere & juste & regaliter soliti.* Simile factum Baiazetis contra Vidynenses in Servia habes apud Leunclavium lib. VI.

Non etiam ubi is qui concessit desiit posse velle quod per mortem contingit] §. XXI.
L. Lucius Titius De donationibus, ita ut eam emendat vir magnus Antonius Faber, *Voluero* ponens pro *Volueris.* Adde l. Locatio §. Locati : Cardinalem Tuschum pp. conclusion. 751. lit. p. Reinking. lib. II. classe II. c. 8. num. 30.

Quod vasa ecclesiæ, etiam initiata, confregerint ut captivi redimerentur] §. XXIII.
Imitatus hoc Ambrosii factum Augustinus, narrante Possidio, qui contra carnalem sensum quorundam id factum dicit. Imitatus est & in eadem Africa Episcopus Deogratias narrante Victore Vticensi lib. I. vas quod Remigii fuerat datum ad redimendos à Nortmannis captivos narrat in Remigii vita Hincmarus. Simile factum Archiepiscopi Bremensis Rimberti laudat M. Adamus Bremensis Ecclesiasticæ historiæ cap. 32. Probat hoc Synodus universalis sexta decreto relato in causam XII. quæstione II. Quæ adjungenda his quæ diximus supra hoc libro cap. V. §. 2.

§. XXIV. *Quam plurimos homines & quidem cognatos aut populares relinqui in gravissimis aerumnis*] De Mauritii Imperatoris ob tale factum seria admodum poenitentia vide Zonaram.

§. XXX. *Sed eius quod praestare non potest aestimationem praestabit*] id non fecit Paulus Balionius ea lege dimissus ut Carvaialium restitueret libertati, qui Carvaialius antequam liberaretur mortuus fuit: quo nomine reprehendit Balionium Mariana libro XXX. Sed facti speciem paullo aliter narrat Paruta libro II.

CAPUT XXII.

De fide minorum potestatum in bello.

l. conventionum, D. de pactis. INter publicas conventiones Ulpianus & hanc speciem posuit, quoties inter se duces belli quaedam paciscuntur. nos diximus post fidem datam à summis potestatibus agendum & de ea quam dant minores inter se aut aliis: sive minores illi summis sint proximi, quales sunt duces excellenter dicti, de quibus illud Livii capiendum: *Lib. IV.* *Nec ducem novimus nisi cujus auspicio bellum geritur*: sive longius remoti. quos *Comm. III.* sic distinguit Caesar: *alia sunt legati partes, alia imperatoris. Alter agere ad praescriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet.*

II. Est autem in horum promissis duplex inspectio. nam aut hoc quaeritur, an summam potestatem obligent, aut an se ipsos. * Prior *L. II, c. XI. §. 12.* quaestio definienda est ex eo quod alibi diximus, obligari nos & per eum quem voluntatis nostrae ministrum elegerimus, sive voluntas illa specialiter expressa est, sive ex ipsa praepositionis natura colligitur. Nam qui dat facultatem, dat quantum in se est, quae ad facultatem sunt necessaria, quod in materia morali intelligendum est morali modo. Duobus ergo modis potestates minores supremam suo facto obstringunt, faciendo id quod probabiliter ipsorum officio contineri censetur, aut etiam extra illud ex speciali praepositione nota publice, aut iis quorum res agitur.

III. Sunt & alii modi quibus potestas summa obligatur antecedente ministrorum facto, sed non ita ut id factum causa sit proprie dicta, sed ut occasio sit obligationis: idque dupliciter, vel per consensum, vel per rem ipsam: Consensus apparet ratihabitione, non tantum expressa, sed & tacita, id est ubi scivit summa potestas quod actum erat, & fieri passa est, quae ad aliam causam referri probabili- *Lib. II, c. IV. §. 5. & c. XV. §. 17.* ter non possunt. quod ipsum quomodo procedat alibi tractavimus. Per rem hactenus obligantur ne locupletiores fiant aliena jactura, id est ut

est ut aut contractum præstent ex quo commodum volunt consequi, aut de commodo discedant, de qua æquitate itidem à nobis alibi dictum est. Et hactenus nec ultra recipi potest, quod dicitur valere si quid utiliter gestum est. Contra vero ab injustitia excusari non possunt qui cum pacta improbent, tamen retinent quod sine pactis non haberent: Vt cum Senatus Romanus, narrante Valerio, factum Cn. Domitii neque probare potuit, neque rescindere voluit: qualia multa in historiis occurrunt.

Lib. II, c. x. ¶. 2.
Lib. IX. 16.

IV. Illud quoque ex supra à nobis dictis repetendum est, obligari eum qui præposuit, etiam si præpositus fecit contra mandata arcana, intra limites tamen publicæ functionis. Hanc æquitatem recte secutus est Prætor Romanus in institoria actione: neque enim omne quod cum institore geritur obligat eum qui præposuit, sed ita si ejus rei gratia cui præpositus fuerit contractum est. de quo autem palam proscriptum fuit, ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non habebitur: quod si proscriptum quidem sit, sed non pateat, tenetur qui præposuit. conditio quoque præpositionis servanda est: nam si quis sub certa lege vel interventu cujusdam personæ contrahi voluit, æquissimum erit id servari in quo præpositus est. Cui consequens est ut alii reges aut populi magis, alii minus ex ducum suorum contractibus teneri possint, si satis notæ sint ipsorum leges atque instituta. De his si non constat, sequendum est quod conjectura dictat, ut concessum intelligatur id, sine quo satis commode quæ officii sunt, expediri non possunt. Mandati fines si excesserit minor potestas, tenebitur ipsa, si quod promisit præstare non potest, ad æstimationem: nisi lex aliqua satis cognita id quoque impediat. Quod si dolus accesserit, id est si præ se tulerit jus majus quam habebat: jam tenebitur & de damno culpa dato, imo & ex crimine ad pœnam crimini respondentem. Ex priore causa bona obligantur, & si ea deficiant operæ, aut libertas corporis: ex posteriore quoque persona, aut bona, aut utrumque pro delicti quantitate. Quod autem de dolo diximus procedet etiam si quis testationem interposuerit semetipsum obligari nolle, quia & damni dati & pœnæ justæ debitum cum delicto non voluntario sed naturali nexu cohærent.

L. II, c. xv. §. 12. & 13.
L. cuicumque, ¶. non tamen, D. de inst. act.
l. sed si ¶. de quo, & §. proscribere, & ¶. proscriptum, eod. tit.

V. Quia vero semper aut summa potestas obligatur aut minister ejus, ideo & certum est partem alteram obligari, nec dici posse claudicare contractum. Egimus de comparatione eorum qui medii sunt ad superiores.

VI. Videamus & quid in inferiores possint: Nec puto dubitandum quin dux milites, magistratus oppidanos obligent intra eos actus qui solent ab ipsis imperari: alioqui consensu opus esset. Contra ducis aut magistratus pactum inferioribus proderit in mere utilibus omnino: id enim in potestate comprehensum satis est: in his quæ onus annexum habent, intra ea quæ imperari solent, omnino; extra ea, ita si acceptaverint: quæ congruunt his quæ de stipulatione pro tertio ex naturali jure alibi disseruimus. Generalia hæc illustriora facient subjectæ species.

Alc. l. VIII. cons. 40.
L. II, c. x. ¶. XI.

VII. * De belli causis & consequentibus transigere ad belli du-

cem non pertinet, neque enim belli gerendi pars est bellum finire: imo etsi cum maxima potestate præpositus fuerit, ea de belli ductu erit intelligenda. Agesilai responsum ad Persas fuit εἰρήνης τὴν πόλιν
Iugurt. εἶναι κύριον; *de pace constituendi jus esse civitati. Quam pacem A. Albinus cum Iugurtha rege senatus injussu fecerat, senatus rescidit,* inquit Sallustius.
L. XXXVII. Et apud Livium est: *qui rata ista pax erit, quam non ex auctoritate senatus, non jussu populi Romani peregerimus?* Sic Caudina, sic Numantina sponsio populum Romanum, ut alibi exposuimus, non obligavit. Et eatenus verum est illud Posthumii, *si quid est in quo obligari populus potest, in omnia potest*, nempe eorum quæ ad ductum belli non pertinent, quod ostendunt antecedentia, de deditione, de sponsione relinquendæ aut incendendæ urbis, de statu mutando.

VIII. * Inducias dare ducum est, nec summorum tantum, sed & minorum, iis nempe quos oppugnant aut obsessos tenent, & se
Lib. XXIV. suasque copias quod attinet. Nam alios duces pares non obligant, quod Fabii & Marcelli historia apud Livium declarat.

IX. Homines, imperia, agros bello quæsita concedere itidem
Iust. lib. XL. Liv. l. XXX. Cast. de just. & jure, l. I. ducum non est. Hoc jure Syria Tigrani ademta quanquam Lucullus dederat. De Sophonisba quæ bello capta erat ait Scipio senatus populique Romani judicium atque arbitrium esse; ideo à Masanissa, quo duce capta erat, libertatem ei dari non potuisse. In res alias quæ in præda sunt, jus aliquod concedi imperantibus videmus non tam ex vi potestatis quam cujusque populi moribus. qua de re satis supe-
Lib. III, c. VI. 5, 15. rius à nobis dictum est. At nondum quæsita condonare omnino in ducum est potestate: quia oppida pleraque & homines sæpe in bello dedunt se sub conditionibus vitæ salvæ, aut & libertatis, aut & bonorum, de quibus summæ potestatis arbitrium exquiri res plerumque non patitur. Pari ratione jus hoc & ducibus non summis dandum est intra ea quæ ipsis agenda commissa sunt. Maharbal Romanis quibusdam, qui ex prælio ad Thrasymenum evaserant, satis longe absente Annibale, fidem dederat non tantum vitæ τῆς σωτηρίας, ut nimium concise narrat Polybius, sed, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurũ: retinet eos Annibal hoc causatus ὅτι Μαάρβας οὐκ εἴη κύριος ἄνευ τῆς αὐτοῦ γνώμης διδοὺς τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ὑποσπόνδοις. * *In potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se dedentibus qua ipsos illæsos aut indemnes præstaret.* Iudicium de hoc facto Livii sequitur: *Punica religione servata fides ab Annibale est.* Quare & M. Tullium, in Rabirii causa, ut oratorem audire debemus, non ut judicem. Vult à Rabirio Saturninum jure cæsum quem Consul C. Marius data fide ex Capitolio abduxerat. *Fides*, ait, *qui potuit sine senatusconsulto dari?* & ita rem agit quasi Marium solum fides ista obstringeret. Atqui C. Marius ex senatusconsulto potestatem acceperat operam dandi ut imperium populi Romani majestasque conservaretur. * In ea potestate, quæ Romanis moribus erat maxima, quis neget comprehensum jus dandæ impunitatis si eo modo omne periculum à republica arceretur?

X. Cæterum in his ducum pactis, quia de re agunt aliena, quatenus contractus natura patitur, adstringenda interpretatio, nempe ne aut

aut ex ipsorum facto summa potestas plus quam vellet obligetur, aut ipsi damnum subeant officium faciendo.

XI. Ita qui in deditionem puram à duce accipitur, eo jure acceptus censetur ut de eo victoris populi aut regis arbitrium fit. cujus exemplum est in Gentio Illyrii, & Perseo Macedoniæ rege, qui se, ille Anicio, hic Paulo dediderunt.

XII. Sic adjecta cautio, *ita ratum sit, si populus Romanus censuisset*, quam sæpe in sponsionibus invenias, efficiet ut ratihabitione non secuta, dux in nihil ipse teneatur, nisi si quà locupletior factus sit.

XIII. Et qui oppidum tradere promiserunt, possunt præsidium dimittere, ut fecisse Locrenses legimus. Liv.l.xxiv. §. iv.

Annotata ad Caput XXII.

P*Rior quæstio definienda est ex eo quod alibi diximus*] Vide Camdenum in anno CIↃ IↃXCIV: in pronuntiato Comitis Mirandæ in causa Haukinsi. §. II.

De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet] Belisarius Gotthis: οὐ γὰρ ἐσμὲν κύριοι τὰ βασιλέως πράγματα διοικῆσαι. *neque enim nos jus habemus ordinandi res imperatoris.* §. VII.

Inducias dare ducum est] Vide Parutam lib. v. §. VIII.

In potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se dedentibus] Non magis probabile erat in re simili effugium quo usus Bajazetes adversus Servios Cratovianos; narrante Leunclavio lib. VI. §. IX.

In ea potestate, qua Romanis moribus erat maxima] Vide Sallustium in bello Catilinario. Tullianæ huic cavillationi non dispar illa Consalvi in Ducem Valentinum Guiccardini libro VI.

CAPUT XXIII.

De fide privata in bello.

CIceronis est illud satis tritum: *Etiam si quid singuli temporibus adducti hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda:* singuli, milites puta aut pagani: nihil enim ad fidem refert. Mirum est inventos esse juris magistros, qui docerent pacta publice cum hostibus inita fidem adstringere: at quæ à privatis fierent non item. Nam cum privati jura privata habeant quæ obligare possunt, & hostes capaces Bart. in l. conventio-

num D. de pactu, Zasi. in apol. contra Eckium.

paces sint acquirendi juris, quid esse potest quod obligationem impediat? Adde quod nisi id statuatur, datur cædibus occasio, libertati impedimentum: nam & illæ caveri sæpe, & hæc obtineri à captivis fide privatorum sublata non poterit.

Hoc libro c. XIX, §. 2.

Supra li. II. c. XI. §. 7. & lib III. c. XIX. §. 5.

Oldr cons. 7. Covar. de matrim. p. II. c. 3. §. 4. n. 21.

II. Imo non hosti tantum illi quem jus gentium agnoscit, sed & latroni & piratæ data privatim fides obligat perinde ut de fide publica supra diximus. Id interest, quod si metus injustus ab altero incussus impulerit ad promittendum, is qui promisit petere restitutionem, aut si alter nolit sibi eam præstare potest. Quod in metu procedente ex bello publico juris gentium locum non habet. Quod si & jusjurandum accesserit, jam omnino quod promissum est, præstandum erit ab eo qui promisit, si perjurii crimen effugere volet. Sed tale perjurium, si in hostem publicum commissum sit, puniri ab hominibus solet: si in latrones aut piratas, dissimulari odio eorum, quorum commodum agitur.

III. In hac quoque privata fide minorem non excipiemus, qui ejus status est, ut actum intelligat. Nam quæ minoribus consulunt beneficia ex jure sunt civili. Nos de jure gentium quærimus.

Lib. II. c. XI, §. 6.

IV. Et de errore alibi diximus, ita jus dare à contractu recedendi si id quod per errorem creditum fuit, in mente agentis vim habuerit conditionis.

c. XXII, §. 7.

Punic.

V. At quousque se extendat privatorum in paciscendo potestas difficilior inspectio est. Quod publicum est à privato alienari non posse satis constat: nam si ne ducibus quidem belli id permissum est, ut modo probavimus, multo minus privatis. Sed de ipsorum actionibus ac rebus quæri potest, quia videntur hæc quoque concedi hostibus non posse sine aliquo damno partis: unde videri possunt talia pacta illicita cum civibus ob jus supereminens civitatis, tum conductis militibus ob fidem sacramento datam. Sed sciendum est ea pacta quæ malum majus aut certius evitant magis utilia quam damnosa etiam publico censeri debere, quia minus malum induit rationem boni: χρὴ τῶν κακῶν ἐπιλέγεσθαι τὰ μετριώτερα, ut ait quidam apud Appianum. neque vero fides sola qua quis potestatem ipsam sui & suarum rerum non abdicat, neque utilitas publica sine legis auctoritate id efficere possunt, ut quod factum est, etiamsi contra officium factum esse detur, irritum sit & effectu juris omni careat. Lex quidem posset adimere subditis aut perpetuis, aut temporariis hanc potestatem: Sed neque lex hoc semper facit, parcit enim civibus: neque semper facere potest: nam leges humanæ, ut alibi diximus, vim obligandi tum demum habent, si latæ sint ad humanum modum, non si onus injungant, quod à ratione & natura plane abhorreat. Et ideo leges & præcepta specialia quæ tale quid aperte præ se ferunt pro legibus haberi non debent: Generales autem leges interpretatione benigna ita accipiendæ sunt, ut casus summæ necessitatis excludant. Quod si actus qui lege aut præcepto interdictus erat, & valere vetitus, interdici æquo jure potuit, jam irritus erit actus privati, sed puniri tamen idem poterit, ideo quod promisit, id quod sui juris non erat, maxime si juratus id fecerit.

Lib. I, c. IV. §. 7, 21. Lib. II, cap. XIV, §. 12.

VII. Pro-

VII. Promissio captivi de redeundo in carcerem merito toleratur. Neque enim deteriorem reddit captivi conditionem: non ergo ut quidam existimant gloriose tantum fecit M. Attilius Regulus, sed & quod debebat: *Regulus*, inquit Cicero, *non debuit conditiones pactionesque bellicas & hostiles perturbare perjurio.* Nec obstat illud: *Off.* III.

Atqui sciebat quæ sibi barbarus *Horat.*
Tortor pararet.

Nam & hoc fieri posse jam scierat, cum promitteret. Sic & de decem captivis, ut quidem ex antiquis scriptoribus rem narrat Gellius, *Lib.* VII, *c.* 18.
*octo postliminium justum non esse sibi responderunt, quoniam * dejurio vincti forent.*

VIII. Solent & promittere quidam ne in certum locum redeant, ne adversus eum, qui ipsos in potestate habet, militent. Prioris exemplum apud Thucydidem, ubi sic Ithomenses promittunt Lacedæmoniis, exituros se Peloponneso, nec unquam redituros. Posterius *Lib.* I.
nunc frequens est. Vetus exemplum est apud Polybium ubi dimittuntur ab Amilcare Numidæ, sub lege, μηδένα φέρειν ὅπλον πολέμιον κατ' αὐτῶν, *Ne adversus Carthaginienses eorum quisquam arma hostilia ferret.* Simile pactum habet in Gothicis * Procopius. Hoc pactum quidam irritum pronuntiant, quia sit contra officium quod patriæ debeatur. At non quicquid contra officium est, statim & irritum est, ut & alibi, & supra diximus. Deinde vero ne contra officium quidem, libertatem sibi parere id promittendo, quod jam est in hostis manu. Nihilo enim deterior fit patriæ causa, cui is qui captus est, ni liberetur, jam periisse censendus est. *Goth.* III.

IX. Promittunt & nonnulli non fugere. tenet hoc eos, etiamsi vincti promiserint, contra quam quidam sentiunt. Nam & sic solet aut vita servari, aut mitior obtineri custodia. Si vero vinctus sit postea, ita demum liber erit si ideo promiserit ne vinciretur.

X. Satis inepte quæritur an qui captus est alii dedere se possit. Nimis enim certum est, neminem sua pactione jus alteri quæsitum adimere posse. Est autem captori jus quæsitum, aut ipso belli jure, aut partim belli jure, partim concessu ejus qui bellum gerit secundum ea, quæ supra exposuimus. *Lib.* III, *c.* VI, §. 23. *& seq.*

XI. Circa effectus pactorum egregia quæstio est, an privati si in fide præstanda negligentes sint, à suis potestatibus cogendi sint, eam implere. Et cogendos verius est in bello duntaxat solenni, ob jus gentium, quo bellum gerentes obstringuntur, alter alteri jus reddere, etiam de factis privatorum, ut puta si à privatis violati essent hostium legati. Sic Cornelius Nepos recitante Gellio scripserat, multis * in senatu placuisse, ut ii de decem captivis, qui redire nollent, datis custodibus, ad Hannibalem deducerentur. *Lib.* VIII, *c.* 8.

XII. De interpretatione, tenendæ regulæ jam aliquoties memoratæ, ut à proprietate verborum non recedatur, nisi absurdi vitandi causa, aut ex alia satis certa mentis conjectura: ut in dubio magis interpretemur verba contra eum, qui legem dedit. Vitam pactus non etiam ad libertatem jus habet. Vestium nomine arma non veniunt: sunt enim hæc diversa. Venisse auxilium recte dicitur, si sit in *Lib.* II, *c.* XVI, §. 2. *Hoc libr. c.* XX. §. 26.

con-

conspectu, etiamsi nihil agat; nam ipsa præsentia suam vim habet.

XIII. At rediisse ad hostem non dicetur qui clam rediit ut statim exiret: rediisse enim ita intelligi debet, ut in potestate hostium iterum sit. Contraria interpretatio veteratoria Ciceroni, stulte callida, quæ fraudem in se & perjurium habeat. Eadem Gellio fraudulenta calliditas, à Censore ignominiis notata, qui eam adhibuerant intestabiles & invisi.

De Off. III. Lib. VIII. c. 19.

XIV. * Iusta auxilia in pactis deditionis non faciendæ si ea advenerint, intelligi debent talia quæ periculum cessare faciant.

XV. Notandum & hoc, si quid de executionis modo convenit, id conditionem non injicere pacto, ut si dictum certo loco solvi, qui locus postea dominum mutaverit.

Hoc libro c. XX, §. 58.

XVI. De obsidibus tenendum quod supra diximus, plerumque eos accessionem esse principalis actus: sed tamen conveniri etiam posse, ut disjunctiva sit obligatio, nimirum ut aut fiat aliquid, aut obsides retineantur. Sed in dubio tenendum est illud, quod maxime est naturale, id est ut accessio tantum credantur.

Annotata ad Caput XXIII.

§. VII. *Dejurio vincti*] id est capitis minores, ut Horatius de Regulo loquitur.

§. VIII. *Procopius*] Gotth. II de Herulis.

§. XI. *In senatu placuisse*] idem jam ante Senatus redire eos coëgerat, quos Pyrrhus sub conditione dimiserat. Appianus Exc. Legat. nu. 6.

§. XIV. *Iuxta auxilia in pacto deditionis*] Sunt ejus pacti exempla quatuor in III Gotthicorum Procopii. Aliud de Luca apud Agathiam lib. I. de Castello Corsicæ apud Bizarum Historiæ Genuensis X. alia libro XVIII. & in bello in Mauros. Habet tale & Cromerus lib. XI.

CAPUT XXIV.

De fide tacita.

ea lege, D. locati.

SIlentio quædam conveniri non male à Iavoleno dictum est, quod & in publicis, & in privatis, & in mixtis conventionibus usu venit. Causa hæc est, quod consensus qualitercunque indicatus & acceptatus vim habet juris transferendi. Signa autem consensus sunt & alia præter voces & literas, ut non semel jam indicavimus. Quædam natura insunt actui.

Lib. II. c. IV. §. 4. L. III. c. II. §. 8.

II. Exemplum sit in eo, qui aut ab hostibus, aut ab externis veniens, in alterius populi, aut regis fidem se dat. nam hic quin tacite se obliget, nequid faciat adversus eum statum, in quo præsidium petit,

tit, dubitari non debet. Quare sequendi non sunt qui Zopyri factum à reprehensione remotum ajunt: neque enim fides ejus in regem perfidiam in eos ad quos confugerat, excusat. Idem de Sexto Tarquinii filio, qui ad Gabios se contulerat, dictum esto. De Sinone Virgilius: *Liv. lib. I.*

Accipe nunc Danaûm insidias, & crimine ab uno *Æneid. II.*
Disce omnes.

III. Sic & qui colloquium aut postulat, aut admittit, * tacite pollicetur, collocutoribus id innoxium fore. Hostibus per colloquii speciem violandis jus gentium violari, pronuntiat Livius: addit colloquium perfide violatum. nam *per fidem* mendose eo loco scribitur. *Libro XXXVIII.* Cn. Domitius eo quod Bituitum regem Arvernorum per colloquii simulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, hoc à Valerio maximo judicium refert: *Nimia gloriæ cupiditas perfidum existere coegit.* *Lib. IX, c. 6.* Quamobrem mirari subit, cur scriptor libri octavi belli Gallici Cæsaris, sive is Hirtius est, sive Oppius, simile factum T. Labieni referens adjecerit, *infidelitatem ejus* (Comii scilicet) *sine ulla perfidia judicavit comprimi posse*, nisi hoc Labieni magis quam scriptoris judicium est.

IV. At non ultra tacita illa voluntas trahenda est, quam dixi. nam dum collocutores nihil patiantur, specie colloquii avertere hostem à belli consiliis, sua interim promovere, perfidia vacat, & dolis bonis annumeratur. quare qui deceptum spe pacis regem Perseum arguebant, non tam juris & fidei, quam animi excelsi & gloriæ bellicæ habebant rationem, ut ex his quæ de dolis bellicis diximus, satis potest intelligi. *Liv. l. XLII. L. III. c. I. §. 6. & seq.* Ejusdem generis erat fraus illa qua Asdrubal ex Ausetanis saltibus exercitum servavit, & qua Scipio Africanus major situm castrorum Syphacis perdidicit, utrumque narrante Livio. *Liv. l. XXVI. & XXX.* Quorum exemplum imitatus * L. Sylla bello sociali apud Eserniam, ut apud Frontinum legimus. *Lib. I. c. 5.*

V. Sunt & signa quædam muta ex consuetudine significantia, ut olim vittæ & rami olivarum, apud Macedones hastarum erectio, apud Romanos * scuta capiti imposita, * signa supplicis deditionis, quæ proinde obligant ad arma ponenda. Qui vero deditionem accipere se significat, an obligetur & quatenus, ex his quæ supra dicta sunt, petendum est. * Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii: obligabunt ergo non minus, quam si voce petitum esset.

VI. Sponsio à ducibus facta quatenus tacite approbata, à populo aut rege censeri debeat, & hoc jam supra diximus, nimirum ubi & actus fuit cognitus, & aliquid factum, aut non factum, cujus rei alia causa extra voluntatem fœderis probandi dari non possit. *Lib. III. c. IV. §. 12. & XI. §. 15. Lib. II. c. XV. §. 17. & Lib. III. c. XXII. §. 3.*

VII. Pœnæ remissio ex sola dissimulatione non potest colligi: sed opus est accedat actus talis, qui aut amicitiam per se ostendat, ut fedus amicitiæ causa; aut opinionem de tali virtute cui merito antefacta condonari debeant, sive ea opinio verbis indicata est, sive rebus quæ ex more institutæ sint, ad talem significationem.

Anno-

Annotata ad Caput XXIV.

§. III. *Acite pollicetur collocutoribus id innoxium fore*] Merito Agathias Ragnarim Hunnum culpat, quod abeuntem à colloquio Narsetem telo transfigere voluerit. Agath. lib. II.

§. IV. *L. Sylla*] Et Cæsar Dictator adversus Tencteros & Vsipetes. Appianus Exc. Legat. n. 16.

§. V. *Scuta capiti imposita*] Appianus Civilium II.

Signa supplicis deditionis] Apud Persas manus post tergum complicatæ. Ammianus lib. XVIII. ad quem locum notata Lindenbrogii vide. scuta & vexilla perversa apud Romanos. Notat idem Ammianus libro XXVI. Submittere vexilla. Latinus Pacatus Panegyrico. Apud Germanos & eorum exemplo alios, herbam porrigere. Plinius lib. XXII. qui victi se dedunt inermes supplicant, ait Servius ad I. Æneid.

Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii] ignis succensus petiti colloquii signum apud Septentrionis populos. Meminit Iohannes Magnus & alii. Plinius lib. XV, 30, de lauru: *Ipsa pacifera ut quam prætendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium.*

§. VII. *Pœna remissio*] Tractat Polybius servatus in Excerptis Legationum num. 22. an si remissa sit pœna iis qui facinus fecere, simul remissa sit mandatoribus. Non puto. Singulos enim tenent sua delicta.

CAPVT XXV.

Conclusio cum monitis ad fidem & pacem.

I. *Monita ad fidem servandam.*
II. *In bello pacem semper spectandam:*
III. *Et amplectendam etiam cum damno, Christianis præsertim.*
IV. *Vtile id victis:*
V. *Et victori:*
VI. *Et quorum res dubiæ sunt.*
VII. *Pacem factam summa religione servandam.*
VIII. *Votum & finis operis.*

Atque hic finire me posse arbitror, non quod omnia dicta sint, quæ dici poterant, sed quod dictum satis sit ad jacienda fundamenta, quibus si quis velit superstruere speciosiora opera, adeo me invidentem non habebit, ultro & gratiam referet. Tantum antequam dimitto lectorem, sicut, cum de bello suscipiendo agerem, monita quædam de bello, quantum fieri potest, declinando adjeci, ita nunc quoque monita pauca addam, quæ in bello & post bellum valeant, ad fidei curam & pacis: & fidei quidem tum propter alia, tum ne spes pacis adimatur. Fide enim non tantum respublica quælibet continetur, ut Cicero dicit, sed & major illa gentium societas:
Off. III. Hac sublata ut vere Aristoteles ἀνῄρηται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων, *tollitur, quod inter homines est, commercium.* Itaque merito idem ille Cicero nefarium esse ait, fidem frangere quæ continet vitam: *Sanctissimum*, ut Seneca loquitur, *humani pectoris bonum*: quam tanto magis præstare debent summi hominum rectores, quanto cæteris impunius peccant:

Rhet. ad Theod. I. c.15. Epistola LXXXVIII.

cant: Itaque fide sublata * feris erunt similes, quarum vim omnes exhorrent. Et justitia quidem in cæteris sui partibus sæpe habet aliquid obscuri: at fidei vinculum per se manifestum est, imo ideo quoque usurpatur, ut de negotiis omnis dematur obscuritas. Quo magis regum est religiose hanc colere, primum conscientiæ, deinde & famæ causa qua stat regni auctoritas. Ne dubitent igitur, eos qui ipsis fallendi artes instillant, idipsum facere quod docent. Non potest diu prodesse doctrina, quæ hominem hominibus insociabilem facit: adde & Deo invisum. *Cic. Ref.* 2.

II. Deinde in tota belli administratione non potest securus & Deo fidens animus retineri, nisi semper in pacem prospectet. Verissime enim dictum à Sallustio: *Sapientes pacis causa bellum gerere:* Cui congruit Augustini sententia: *non pacem quæri ut bellum exerceatur, sed bellum geri ut pax acquiratur.* Ipse Aristoteles non semel accusat gentes, quæ bellicas actiones, quasi pro ultimo fine sibi proponerent. Ferinum quiddam vis est: quæ in bello maxime eminet: quo diligentius curandum est ut humanitate temperetur, ne nimium feras imitando dediscamus hominem. *Oratione ad Cæs.* *Epist. I. ad Bonif.* *VII Pol. II. & XIV.*

III. Pax ergo tuta satis haberi si potest, & malefactorum, & damnorum & sumtuum condonatione non male constat: præcipue inter Christianos, quibus pacem suam Dominus legavit. Cujus optimus interpres nos vult, quantum fieri potest, quantum in nobis situm est, cum omnibus pacem quærere. Viri boni est initia belli invitum suscipere, extrema non libenter persequi: ut apud Sallustium legimus. *Rom. XII. 18.*

IV. Satis quidem hoc unum esse debet, sed & plerumque utilitas humana eodem trahit: primum eos, qui minus valent: quia periculosum est longum cum valentiore certamen, &, ut in navi fit, jactura aliqua redimenda major calamitas, omissa ira ac spe fallacibus, ut recte Livius dixit, auctoribus. hunc sensum * Aristoteles sic enuntiat: κρεῖττον τοῖς κρείττοσι μέρος τι τῶν ὑπαρχόντων προέσθαι, ἢ πολέμῳ κρατηθέντας αὐτοὺς αὐτοῖς χρήμασιν ἀπολέσθαι. *Satius est his, qui plus pollent aliquid rerum suarum relinquere, quam bello victos cum rebus perire.* *

V. Sed & eos qui validiores sunt: quia bonis suis rebus, ut idem Livius non minus vere ait, ampla ac speciosa dantibus pax est: ac melior tutiorque quam sperata victoria. Cogitandus enim Mars communis: διεξιτέον, ait Aristoteles, τὰς μεταβολὰς τὰς ἐν πολέμῳ ὡς πολλαὶ καὶ παράλογοι γίνονται. *Cogitandum in bello quam multæ quamque improvisæ mutationes accidere soleant.* In oratione quadam pro pace apud Diodorum culpantur οἱ τὸ μέγεθος τῶν διηνεργημάτων προσφερόμενοι, ὥσπερ τῆς τύχης οὐκ ἐναλλὰξ εἰωθυίας βραβεύειν τὰ κατὰ πόλεμον προτερήματα. *qui rerum gestarum à se magnitudinem extollunt, plane quasi non is mos esset fortunæ belli prospera vicibus largiri.* * Et maxime metuenda desperantium audacia, tanquam acerrimi morientium belluarum morsus.

VI. Quod si uterque pares sibi videantur, id vero Cæsare auctore, optimum tempus de pace agendi, dum sibi uterque confidit. *Bel. civil. I.*

VII. Pax autem facta qualibuscumque legibus, servanda omnino ob eam quam diximus fidei sanctimoniam, sollicitequè cavenda, non

tantum perfidia, sed & quidquid animos exasperat. Nam quod de privatis amicitiis dixit Cicero, ad has publicas non minus recte aptes, cum omnes summa religione ac fide tuendas, tum eas maxime quæ ex inimicitiis revocatæ sunt in gratiam.

VIII. Inscribat hæc Deus (qui solus hoc potest) cordibus eorum quorum res Christiana in manu est, & iisdem mentem divini humanique juris intelligentem duit, quæque semper cogitet lectam se ministram ad regendos * homines, Deo carissimum animal.

Annotata ad Caput XXV.

§. I. *Feris erunt similes*] Legati Iustiniani apud Procopium Persicorum II. Chosroen sic alloquuntur: εἰ μὴ πρὸς παρόντα σε, ὦ βασιλεῦ, οἱ λόγοι ἐγίγνοντο, οὐκ ἄν ποτε ᾠόμεθα Χοσρόην τὸν Καβάδου ἐς γῆν τὴν Ῥωμαίων ἐν ὅπλοις ἥκειν. ἀτιμάσαντα μὲν τοὺς διομωμοσμένους σοι ἔναγχος ὅρκους, ὃ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁπάντων ὕστατόν τε καὶ ἰσχυρότατον εἶναι δοκεῖ τὸ ἐς ἀλλήλους πίστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον· διαλύσαντα δὲ τὰς σπονδὰς, ὧν ἡ ἐλπὶς ἀπολέλειπται μόνη τοῖς διὰ τὴν ἐν πολέμῳ κακοπραγίαν οὐκ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ βιοτεύουσιν, οὐ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τὸ τοιοῦτον εἴποι τις ἂν εἶναι, ἢ τὸ ἀνθρώπων τὴν δίαιταν ἐς τὴν τῶν θηρίων μεταβεβλῆσθαι. ἐν γὰρ τῷ μηδαμῆ σπένδεσθαι, τὸ πολεμεῖν ἀπέραντον λελείψεται πάντας. πόλεμος δὲ, ὁ πέρας οὐκ ἔχων, ἐξοικίζειν τῆς φύσεως τοὺς αὐτῷ χρωμένους ἐς ἀεὶ πέφυκεν. *Nisi ad te præsentem, rex, hæc haberetur oratio, nunquam putassemus Chosroen Cabadæ filium cum armis intraturum in fines Romanos, contemtis primum juramentis juratis, quod inter homines summum firmissimumque creditur veritatis & fidei pignus, ruptis præterea federibus, quæ sola spes relinquitur iis qui ob belli mala non in tuto vivunt: Quid enim hoc aliud esse dicamus, quam hominum vitam in ferarum vitam mutare? Nam sublatis federibus, sequetur ut omnes inter se æterna gerant bella. Bella autem sine fine hanc vim habent, ut homines perpetuo teneant naturæ suæ extorres.*

§. IV. *Aristoteles sic enuntiat*] Philo vero de constitutione principis hunc in modum: εἰρήνη κἂν ᾖ σφόδρ' ἐπιζήμιος, λυσιτελεστέρα πολέμου. *Pax quamvis cum magno detrimento, bello utilior.*

§. V. *Et maxime metuenda desperantium audacia*]

Δειναὶ γὰρ καὶ κοῖται ἀποιχομένοιο λέοντος.

Quippe timenda etiam morientis lustra leonis.

§. VIII. *Homines, Deo carissimum animal*] Sic Chrysostomus sermone de Eleemosyna dixit: ἄνθρωπος τὸ περισπούδαστον ζῶον τῷ θεῷ.

F I N I S

Librorum de Iure Belli ac Pacis.

Ex

Ex vita S. LUDOVICI *Regis Francorum descripta à Ioinvillio, capite lxxxix.*

QVi in magno erant regis consilio sæpe eum reprehendebant, quod tantum laboris sumeret ad pacem inter exteros reponendam; mendose eum facere quod non eos bellare fineret; aliquanto post fore ut rectius transfigatur. Respondebat rex non recte eos loqui. Si, inquit, Principes & dynastæ vicini regni mei viderent me facile perpeti ut bella inter se gererent, dicerent inter se, Rex Francorum dolo malo nos bellare patitur, atque inde odium in me conciperent, & aliquando me incursarent, unde malum regno meo evenire posset: Præterea fieri posset ut & Dei iram in me accersetem, cum dicat Deus benedictos esse qui operam dant ut ad pacem & concordiam revocentur discordantes. Affirmare possum & Burgundiones & Lotharingos conspecta regis bonitate & justitia tam ejus fuisse amantes eique obsequentes, ut causas controversiarum inter ipsos ortarum apud ipsum agerent. Vidi eos sæpe venientes modo Lutetiam, modo Remos, modo Melodunum, modo in loca alia in quibus Rex erat.

Ex vita ejusdem juxta Mandata S. LUDOVICI *Regis data filio ex Actis Collegii Rationalium in urbe Parisiensi.*

SI qua controversia aut actio in te moveatur, inquire in veritatem tam contra te quam pro te. Siquid alieni habere te animadvertas quod aut te aut majores tuos cepisse constet, fac illico restituatur. Cave bellum geras adversus Christianum quenquam, nisi ex multorum consilio, & ita si bellum evitare non possis. Quod si bellum habeas abstine ab Ecclesiasticis & iis qui tibi nihil nocuere. Si inter subditos tuos bellum aut rixæ oriantur, fac eos ad concordiam reducas quamprimum fieri potest. Sæpe specta quid Bailivi, Præpositi & alii officiales tui faciant, & in eorum actus inquire, ut si quid corrigendum sit id corrigas. Fac nullum turpe peccatum regnet in regno tuo.

TYPOGRAPHUS LECTORI.

CUm circa hoc tempus in manus noſtras veniſſet ſcriptoris hujus commentatio in epiſtolam Pauli ad Philemonem, viſum eſt eam hic ponere, tum ut cum majori opere ſervetur, tum quia quædam continet non aliena ab his quæ in hoc opere, lib. I. *cap.* II. *& lib.* III. *cap.* VII, *& cap.* XIV *tractantur.*

HUGONIS GROTII
COMMENTATIO
IN EPISTOLAM
PAULI APOSTOLI
AD PHILEMONEM.

ΠΑῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, *Paulus vinctus Chriſti Ieſu*] Romæ agens ſub militis, eadem catena vincti, cuſtodia. Act. XXIIX, 16. Genitivus hic cauſam ſignificat, ut & infra 9. Epheſ. III, I. II Tim. I. 8. pro quo Epheſ. IV, I. δέσμιος ἐν κυρίῳ, *vinctus in Domino.*

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, *& Timotheus frater*] Fratres vocabant ſe mutuo Chriſtiani ob communem regenerationem. Timotheus perpetuus fermè Pauli comes, ut videre eſt II Tim. III, 10. etiam Romæ ipſi aderat Eph. I, I. Coloſſ. I, I.

Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ *Philemoni dilecto*] Philemon nomen eſt græcum, quo appellatus fuit & Poëta nobilis, & rerum naturalium ſcriptor quidam Plinio memoratus. Videtur habitaſſe Epheſi, ubi Oneſimus poſtea epiſcopatu functus eſt, ut & Ignatii literæ, & alii ſcriptores tradunt. Hunc Philemonem dilectum ſive cariſſimum vocat Paulus, quod eum interiore quadam amicitia, ut virum valde pium, complecteretur.

Καὶ συνεργῷ ἡμῶν *& adjutori noſtro*] id eſt uni presbyterorum illorum, qui Epheſi plures erant. Act. XX, 17. omnes autem πρεσβυτέρους, atque etiam πρεσβύτιδας, quæ fœminis ad Chriſtum vocandis dabant operam, Apoſtoli ſui operis adjutores vocabant. Rom. XVI, 3, 9. Philipp. II, 25. Coloſſ. IV, II.

2. Καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ *& Appia dilecta*] Appia nomen eſt Romanum. Π mutatur in Φ more Hebræo.

Καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν *& Archippo commilitoni noſtro*] Euangeliſtæ munus hic obiiſſe videtur, modo Epheſi agens, modo Coloſ-

ſis.

ſis. Col. IV. 17. ubi poſtea eum reſediſſe, ac ſic epiſcopum factum teſtatur Ambroſius. Tales ob moleſtiam muneris commilitones ſuos vocare Paulus ſolebat, ut videre eſt Philipp. II, 25.

Καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ & Eccleſiæ quæ in tua domo eſt] ad Philemonem hoc referendum, cui præcipue inſcribitur hæc epiſtola. In ejus domo complures erant Chriſtiani. Etiam tres Eccleſiam faciunt, teſte Tertulliano. Sic in Aquilæ, & Priſcillæ domo, qui erant, eccleſia dicuntur. Rom. XV, 15. I Cor. XVI, 19. & qui in Nymphæ domo. Col. IV, 15.

3. *Χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.*] precatur illis favorem Dei, & Chriſti, & proſpera omnia, quæ Hebræi pacis nomine ſolent appellare. Vtitur ſæpe hac precatione Paulus, ut I Corinth. I, 3. II Corinth. I, 2. Gal. I, 3. Epheſ. I, 2., Col. I, 2. I Theſſ. I, 1.

4. *Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου Gratias ago Deo meo*] Gratias Deo debemus pro donis, non tantum in nos, ſed & in alios collatis. Rom. I, 8. I Cor. I, 4. Eph. I, 16.

Πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis] eadem verba habes dicto loco Eph. I, 16. unde diſcas *προσευχὰς orationes* hic dici omnes ad Deum allocutiones, etiam per quas non poſcitur aliquid, ſed gratiæ aguntur.

5. *Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν audiens charitatem tuam & fidem*] Cauſam reddit ſuæ gratiarum actionis, qualem videbis & dictis locis. Rom. I, 8. I Cor. I, 4. Epheſ. I, 16. Egregia hic biga nominatur dilectio & fides. Vid. I Cor. XIII. Gal. V, 6. Epheſ. VI, 23. I Theſſ. III, 6. I Tim. I, 14, VI, 11. II Tim. I, 13, II, 22.

Ἣν ἔχεις πρὸς τὸν κύριον Ἰησοῦν quam habes in Dominum Ieſum] hoc ad fidem refertur.

Καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους & erga omnes ſanctos] hoc ad dilectionem. Sancti vocantur Chriſtiani omnes, ut Epheſ. I, 1. & alibi ſæpe.

6. *Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἔργου ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, ut communicatio fidei tuæ efficax fiat, in agnitione omnis boni operis, quod eſt in vobis in Chriſtum Ieſum.*] Eſt primùm hic trajectio. Nam verba illa *εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν* in *Chriſtum Ieſum* pertinet ad id quod præceſſit *τῆς πίστεώς σου fidei tuæ.* Deinde *κοινωνία τῆς πίστεως communicatio fidei*, poſitum eſt pro ipſa fide, quæ Philemoni cum aliis illis Chriſtianis erat communis. Et *ἐν ἐπιγνώσει in agnitione* hic *παθητικῶς paſſivè* ſumitur, habetque innoteſcendi ſignificationem. Senſus enim eſt: eò ſpectabat tua iſta dilectio, ut fides, quæ tibi cum aliis ſanctis communis eſt, actuoſa fieret, ac ſic cognoſceretur per bona illa opera, quæ abs te, aliiſque procedunt. *Ἐνεργὴς γένηται efficax fiat* hic dicitur, eodem ſenſu, quo *πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη fides quæ per charitatem operatur.* Gal. V, 6. Inde ſequitur *ἐπίγνωσις* id eſt patefactio ejuſdem fidei. Oſtenditur enim fides per opera. Iac. II, 18.

7. *Χαρὰν γὰρ ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν Gaudium enim magnum habemus & conſolationem*] merito, inquit, gratias Deo pro iſtis veſtris virtutibus habemus, quia nobis maximum inde gaudium, &

in malis, quæ Euangelii causa toleramus, solatium provenit. Sic & II Cor. VII, 4. 13. I Thess. III, 7.

Ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ, ἀδελφέ quia viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater] *σπλάγχνα viscera* hic pro animo, ut Sirach. XXX, 7. XXXIII, 5. Itaque *ἀναπέπαυται τὰ σπλάγχνα refocillata sunt viscera*, & infra 20 *ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα refice mea viscera* parem sensum habet, cum illo *ἀνέπαυσαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα refocillarunt meum Spiritum*, I Cor. XVI, 18. Pauperes inquit, tranquillo sunt animo, eo quod experiendo didicerint, in tuis divitiis paratum esse suis necessitatibus subsidium.

8. *Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν τὸ ἀνῆκον quapropter multam in Christo fiduciam habens præcipiendi quod tui officii est*] Apostolica functio a Christo mihi injuncta hoc jus mihi dat, ut tibi, Christianisque aliis ea præcipere possim, quæ officii vestri sunt. *Παῤῥησίας fiducia* vox ex græco sermone ad Syros venit latiore significatu, ita ut sæpe jus, auctoritatem significet.

9. *Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ propter charitatem magis obsecro*] malo ut amicum precari per necessitudinem amicitiæ nostræ.

Τοιοῦτος ὢν cùm sim talis] id est, ad preces descendo, cum talis sim, qualem me esse nosti.

Ὡς Παῦλος nempe Paulus] tot Ecclesiarum conditor.

Πρεσβύτης senex] jam & provecta ætate, cui multa concedunt, etiam ignori.

Νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ nunc autem & vinctus Iesu Christi] id est, propter Christum vinctus, ut modo diximus. Magna debetur reverentia iis qui dura ferunt honestissimis de causis. Coloss. IV, 18. Ephes. IV, I.

10. *Παρακαλῶ σε obsecro te*] *παρακαλῶ σε* hic precandi, aut potius deprecandi habet significationem. Servi si quid deliquissent precatorem sibi parare solebant, ut notat ad Terentium Donatus. Similis est huic deprecatio Plinii pro liberto Sabiniani epistola libri noni una & vicesima.

Περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου pro filio meo quem genui in vinculis meis.] quem hic Romæ, dum vinctus sum, Christianum feci. Dei opus est regignere hominem. Sed tanta est ejus bonitas, ut in nominis sui consortium ministros suos admittat. I Cor. IV, 15. Gal. IV, [illegible]. Sic & *σώζειν salvare* dicuntur Apostoli. Rom. XI, 14. & alii. I Cor. VII, 16.

Τόν ποτέ σοι ἄχρηστον qui tibi aliquando inutilis fuit] deprecantium mos est rerum asperitatem verbis lenire. Onesimus non inutilis modo Philemoni fuerat, sed & damnum dederat. Conjuncta esse solent fuga, ac furtum. Itaque in Codice Iustinianeo titulum de servis fugitivis, sequitur ille de furtis. Martialis,

> *A pedibus didicere manus peccare protervæ;*
> *Non miror furem qui fugitivus erat.*

Et qui servum vendebant, promittere solebant furem non esse, fugitivum non esse. L. Cum in venditione. L. Lucius. §. ult. L. Evicta re. §. ult. L. Si emptor. L. Si ita quis. L. Quia dicitur. D. de Emptionibus

bus. L. quoties D. si familia furtum fecisse dicatur. L. Et emptor §. venditorem. D. de act. empt. Varro II de re Rust. Seneca Controversia III, 21.

12. *Νυνὶ δὲ σοὶ, καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον nunc autem & mihi & tibi utilis*] quia Paulo utilis erat, erat & Philemoni. Communia enim sunt *τὰ τῶν φίλων amicorum.* alludit ad nomen Onesimi.

Ὃν ἀνέπεμψα quem remisi] nempe cum hac epistola.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τουτέστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, προσλαβοῦ Tu autem illum, id est mea viscera, suscipe] προσλαμβάνεσθαι varias habet significationes, omnes ad benevolentiam & beneficia pertinentes, ut apparet Actor. XVIII, 26. Rom. XIV, 1, 3, XV, 7. Hic interpreter benigne in domum recipere, quomodo Act, XXIIX, 2. *τὰ ἐμὰ σπλάγχνα mea viscera*, id est, ita mihi dilectum, quomodo viscera nostra diligimus.
Sic apud Plautum :

meum corculum.

13. *Ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν quem ego volebam mecum retinere.*] Est hic indicativus pro subjunctivo more Græco. Voluissem eum mecum retinere, nempe nisi obstitissent rationes aliæ, quæ jam sequentur. De hoc loquendi genere, vide quæ diximus ad Matth. XXVI, 39.

Ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι ut pro te mihi ministraret] ut mihi præstaret quæ tu si hic esses præstiturus mihi omnia esses.

Ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ Εὐαγγελίου in vinculis Euangelii] in his vinculis, quæ Euangelii causa sustineo. Idem loquendi genus, quod habuimus supra 9.

14. *Χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι præter tuam autem sententiam nihil volui facere.*] Nolui eo uti, nisi te ultro id volente.

Ἵνα μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου, ἀλλὰ κατὰ ἑκούσιον uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium] Si eum Paulus retinuisset, non tam apparuisset voluntas Philemonis, quam si eum ad se missum ipse ad Paulum remitteret. Seneca II de Benef. IV. *Si vis scire an velim, effice ut possim nolle.* Ἑκούσιον *voluntarium*, & ἀναγκαῖον *necessarium*, sive τὸ κατ' ἀνάγκην *ex necessitate* inter se opponuntur, ut I Pet. V, 2. Sic libera voluntate aliquid exsequi, & ex necessitate, inter se opponit Paulus Iurisconsultus l. Atqui natura §. Si libero D. de negotiis gestis. Laus autem non debetur nisi liberis actionibus.

15. *Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο forsitan enim ideo*] quasi dicat, forte id Dei consilium fuit, cum eum fugere permisit. Confer Gen. XLV, 5.

Ἐχωρίσθη discessit] Vides & hic quod modo diximus, lenitate verbi mitigari id quod in re est asperum. ἐχωρίσθη dixit, pro fugit. Talia sunt, quæ Græci *εὐφημισμοὺς honestas appellationes* vocant.

Πρὸς ὥραν ad horam] id est ad modicum tempus. Idem loquendi genus II Cor. VII, 8. Gal. II, 5. I Thess. II, 17.

Ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς ut æternum illum recipias] ut à me correctus perpetuo tibi sit utilis. *Αἰώνιον æternum* ita hic dictum, quomodo apud Horatium, *Serviet æternum.* Doctrina Euangelica non tollit statuum differentias, & imperia dominorum in servos, ut apparet I. Tim. VI, 1, 2. Tit. II, 9. I Pet. II, 10. Eph. VI, 5, 6. Coloss. III, 22.

Qq 4 Nulla

Nulla ergo causa est, cur Christianus, qui ut Dominus in servos habere imperium potest, non possit habere in subditos, ut princeps. Paria sunt in domo dominus, in regno rex. Seneca III de beneficiis, 18. *Si servo, quo minus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstabit & ei, qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo varia in illos licent.* Ideoque Petrus imperia regum & dominorum inter se æquat. Nam & servos malè meritos domini non adito magistratu torquere, imo & occidere poterant. L. 1. D. de his qui sui, vel alieni juris sunt. Instit. eod. tit. §. In potestate. Nec Romæ tantum id jus fuit, sed & in Græcia. Vide Senecam Controversia V, 35. Venit enim hoc ex jure gentium, ut nos docent dicta Iuris loca. Hoc jure quomodo domini uti deberent, ex quo Christiani facti sunt, Paulus eos docuit, eadem dicturus regibus, si tam reges tunc fuissent Christiani, quã multi dominorum erant Christiani. Et Nicodemus & Iosephus Arimathensis senatores fuere, cum imperio, & puniendi potestate. Nam senatus tam publicus populi, quam urbis Hierosolymitanæ jus verberandi habebat, ut apparet Matth. X. 17. Act. V. 48. II Cor. XI, 24. imo & morte puniendi, si quando Romani id permitterent sicut generalem permissum habebant Iudæi occidendi alienigenam, qui intra templi septa intrasset. Hos tamen senatores, discipulos suos, Christus nunquam monet, ut ab eo munere desisterent. Et si id fecisset, rupisset haud dubiè legem, quæ legitimo more ad tale munus vocatis imperabat, fungi eo munere, quod longe ab ipso abfuit, qui dum vitam egit mortalem factus fuit sub lege. Gal. IV. nec ullam ejus partem infregit ipse, aut aliis infringendi autor fuit.

16. *οὐκ ἔτι ὡς δοῦλον non jam ut servum*] Supple *tantum*, quod sequentia ostendunt. Sæpe apud omnes gentes, maxime vero apud Hebræos, hæc particula subauditur: deinde repetendum ex superioribus *προσλαβοῦ suscipe.*

Ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον sed supra servum] pertinentem ad te non solo jure herili, sed &

Ἀδελφὸν ἀγαπητὸν fratrem dilectum] nempe Christianis omnibus,

Μάλιστα ἐμοὶ maxime mihi] mihi qui ejus operam fidelem sum expertus.

Πόσῳ δὲ μᾶλλον σοὶ quanto autem magis tibi] tibi multo carior, quam mihi esse debet, quia in tuo usu semper futurus est, dum voles.

Καὶ ἐν σαρκὶ & in carne] Corpus Onesimi non tam ipsius est, quam tuum est, *κτήσει καὶ χρήσει possessione & usu.* Apud Aristophanem Cario,

> *Τοῦ σώματος γὰρ οὐκ ἐᾷ τὸν κύριον*
> *Κρατεῖν ὁ δαίμων, ἀλλὰ τὸν ἐωνημένον*
> *Domino dominium corporis non dat sui*
> *Fortuna, sed ei qui suum pretio facit.*

Solent permisceri inter se *σὰρξ caro* & *σῶμα corpus*, ut apparet ex Hebræo. Soph. I, 17. Ezech. X, 12, & alibi, collatis versionibus Græcis & Latinis.

17. Εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν *Si ergo me habes socium*] Si me habes pro amico, ac proinde rerum tuarum participe.

Παραλαβοῦ αὐτὸν *suscipe illum*] non modo pœnam, quam jure tuo exigere poteras ei condona, sed & benignè eum excipe. In domum, in animum recepisti dixit in re plane simili Plinius in Epistola IX, 24.

Ὡς ἐμὲ *sicut me*] nam amicus Paulo cum esset Onesimus, quod ipsi præstabatur, Paulo ipsi præstari videbatur.

18. Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε *Si autem aliquid nocuit tibi*] si quid fugiens abstulit.

Ἢ ὀφείλει *aut debet*] aut si ex rationibus tuis reliquator erat. Nomen generis pro specie.

Τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει *hoc mihi imputa*] id meis rationibus imputa. Me pro eo fac tuum nomen.

19. Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ *Ego Paulus scripsi mea manu*] Vt certus sis, habes hic manum meam. Poteris me ubi voles convenire ex chirographo. Hoc est, quod scribere cautionem vocat Scholiastes ad L. Titius D. quæ res pignori. Adde l. lect. D. Si certum petatur. & L. Aurelius. §. quidam. D. De liber. leg.

Ἐγὼ ἀποτίσω *ego reddam*] hoc Latinè dicitur pecuniam constituere, de quo titulus est in Digestis. Forma ipsa continetur his verbis, ἐγὼ ἀποτίσω, aut satisfaciam tibi, ut habet Novella CXV, 6. Quæ inseri solet titulo Codicis, de pecunia constituta. Sic in l. Eum qui, §. Iulianus, Formula hæc legitur. *Scripsi secundum mandatum Seji, si quid tibi debitum approbatum erit, me tibi cauturum, & soluturum sine controversia.* Et alia, L. quidam, eodem titulo: *Decem quæ Lucius Titius ex area tua mutua acceperat, salva ratione usurarum, habes penes me domine.* Constitui autem pecunia potest, etiam quæ naturaliter tantum debetur, L. I. § debitum. D. dicto titulo. Servi Dominis debere possunt, non quidem civiliter, sed natura. L. stipulatur, § adhiberi, cum lege sequente. Sic & pro obligatione naturali rectè fidejussor accipitur. L. fidejussor. § fidejussor. D. de fidejussoribus.

Ἵνα μὴ λέγω σοι ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις *ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes*] Est σχῆμα *figura* παρασιωπήσεως sive reticentiæ, cum dicimus omittere nos velle, quod maxime dicimus. Poteram dicere ait Paulus, te non tantum rerum tuarum, sed & tui ipsius mihi esse debitorem; nempe quia Philemon absque Paulo fuisset, mansisset in crassis tenebris vitiisque, longè à spe salutis.

20. Ναὶ ἀδελφὲ *ita frater*] Ναὶ hic est precantis, ut apud Hebræos.

Ἐγώ σου ὀναίμην ἐν κυρίῳ *ego te fruar in Domino*] id est, liceat mihi gaudere de tuis in Christo profectibus. Syr. XXX, 2. ὁ παιδεύων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὀνήσεται ἐπ' αὐτῷ *qui castigat filium suum gaudebit in eo.* Ignatius ad Magnesios: Διακόνου Σωτίωνος οὗ ἐγὼ ὀναίμην *Diaconi Sotionis quo ego gaudeam.* Idem ad Ephesios: ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντός, *gaudeam vobis semper.*

Ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν κυρίῳ *refice viscera mea in Domino*] id est propter Christum fac me tranquillum hac de re.

21. Πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι *confidens in obedientia tua scripsi tibi*] Fiduciam mihi fecit, cognita illa tua, quam Euangelio præstas

obedientia. Ita ὑπακοὴ *obedientia* sumitur Rom. I, 5. XV. 18. XVI, 19. 26. II Cor. VII, 15. X, 5, 6. I Petr. I, 14, 22.

Εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω ποιήσεις *sciens quoniam & super id quod dico, facies*] pro certo habeo plus te facturum, quam ego audeam poscere.

22. Ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν *simul autem & para mihi hospitium*] Hospitium para. ita sumitur ξενία *hospitium* Act. VIII, 23, & apud Iosephum & alios.

Ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν *nam spero per orationes vestras me donatum iri vobis.*] spero fore ut ad preces vestras Deus me (id est adventum ad vos meum) vobis concedat. Sunt qui spem hanc Pauli impletam putant, & liberatum eum à vinculis ivisse in Asiam: rediisse Romam.

23. Ἀσπάζονταί σε Ἐπαφρᾶς *Salutant te Epaphras*] Nomen plenum est Ἐπαφρόδιτος Ph. II, 25. IV, 18. Contractum Ἐπαφρᾶς Coloss. I, 7. IV, 12. Cujus generis nomina in ᾶς contracta multa adduximus ad Lucæ initium.

Ὁ συναιχμάλωτός μου *concaptivus meus*] Vnus eorum, quorum mentio Act. XXVII.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ *in Christo Iesu*] id est propter Iesum Christum, ut supra 20.

Μάρκος *Marcus*] is cujus mentio Act. XII, 12, 25. XV, 37, 39. Coloss. IV, 10.

24. Δημᾶς *Demas*] cui plenum nomen Demetrius. Nominatur Coloss. IV, 14. II Tim. IV, 10.

Λουκᾶς *Lucas*] Medicus qui Euangelium & Acta nobis dedit. Vid. Col. IV, 14. II Tim. IV, 11.

Οἱ συνεργοί μου *adjutores mei.*] Vide supra 1.

Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ *Gratia Domini nostri Iesu Christi*] Favor Christi.

Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν *cum spiritu vestro*] id est, sit vobiscum: Eadem locutio Gal. VI, 18. Alibi pro eo dixit μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων ὑμῶν *vobiscum, & cum omnibus vobis.*

Ἀμήν *Amen*] Est vox quam Ecclesia respondebat lectis epistolis. Ideo omnibus Pauli epistolis cœpit adscribi. Vide quæ ad Matth. VI, 13.

FINIS.

LIBRI PRIMI
CAPITA.

LIBRI SECUNDI
CAPITA.

LIBRI

. LIBRI TERTII

CAPITA.

LOCI

LOCI
SCRIPTORVM
IN HOC OPERE SPECIALITER
EXPLICATI, AVT EXAMINATI, AVT EMENDATI.

Ex ſacris Literis:

Veteris Teſtamenti.

Novi Teſtamenti.

Iohan-

Ex Theologis.

Ex Iure.

Digestis.

Nequid

Codice.

Institutionibus.

Ex Iurisconsultis.

Ex Philosophis.

Ex Historicis.

INDEX
RERVM PRÆCIPVARVM AC VERBORVM,

quæ in hoc opere continentur.

A.

B.

Bell

Cives

 tus

D.

Fur

Mobi-

N.

P.

Pœnæ

Præda

Q.

R.

Regnum

Resur.

Regum

T.

V.

 dum

FINIS.

